

NUTUK

Gazi Mustafa Kemal
tarafından

1927

YAPI KREDİ YAYINLARI

NUTUK

Gazi Mustafa Kemal
tarafından
1927

YAPI KREDİ YAYINLARI

Yapı Kredi Yayınları - 3345
Delta - 14

Nutuk / Gazi Mustafa Kemal

Kitap editörü: Yücel Demirel
Düzeltilti: Banu İşlet Sönmez
Dizin: Zeynep Yayla

Kapak tasarımı: Nahide Dikel
Uygulama: Süreyya Erdoğan - Akgül Yıldız

Baskı: Acar Basım ve Cilt San. Tic. A.Ş.
Beysan Sanayi Sitesi, Birlik Caddesi, No: 26, Acar Binası
34524, Haramidere - Beylikdüzü / İstanbul
Telefon: (0 212) 422 18 34 Faks: (0 212) 422 18 04
www.acarbasim.com
Sertifika No: 44977

Nutuk'un 1927 tarihini taşıyan eski yazı basımlarından
Ziver Öktem ve Yücel Demirel tarafından
yeni harflere aktarılmıştır.

1. baskı: İstanbul, Mayıs 2011
10. baskı: İstanbul, Haziran 2020
ISBN 978-975-08-2003-8

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş., 2011
Sertifika No: 44719

Bütün yayın hakları saklıdır.

Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
İstiklal Caddesi No: 161 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0212) 252 47 00 Faks: (0212) 293 07 23
<http://www.ykykultur.com.tr>
e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr
[facebook.com/yapikrediyayinlari](https://www.facebook.com/yapikrediyayinlari)
twitter.com/YKYHaber
[instagram.com/yapikrediyayinlari](https://www.instagram.com/yapikrediyayinlari)

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık
PEN International Publishers Circle üyesidir.

NUTUK

Bu kitapta 1927 baskısı olduğu gibi korunmuş, hiçbir değişiklik yapılmamış ve not konmamıştır. Kitapta geçen tarihlerde Rumi yıllar Miladi olarak şöyledir: 1335 (1919), 1336 (1920), 1337 (1921), 1338 (1922), 1339 (1923), 1340 (1924). Ayların günümüzdeki karşılıkları: Teşrinievvel (Ekim), Teşrinisani (Kasım), Kânunuevvel (Aralık), Kânunusani (Ocak). Diğer aylarda ve günlerde bir değişiklik yoktur.

1335 senesi Mayıs'ının on dokuzuncu günü Samsun'a çıktım. Vaziyet ve manzara-i umumiye:

Osmanlı Devleti'nin dahil bulunduğu grup, Harb-i Umumi'de mağlûp olmuş, Osmanlı ordusu her tarafta zedelenmiş, şerâiti ağır bir mütarekenâme imzalanmış. Büyük harbin uzun seneleri zarfında millet yorgun ve fakir bir halde. Millet ve memleketi Harb-i Umumi'ye sevk edenler kendi hayatları endişesine düşerek memleketten firâr etmişler. Saltanat ve hilâfet mevkiini işgal eden Vahideddin, mütereddi, şahsını ve yalnız tahtını temîn edebileceğini tahayyül ettiği denî tedbirler araştırmakta. Damat Ferit Paşa'nın riyâsetindeki kabine âciz, hay-siyetsiz, cebîn, yalnız pâdişâhın irâdesine tâbi ve onunla beraber şahıslarını vıkaye edebilecek herhangi bir vaziyete razı.

Ordunun elinden esliha ve cephanesi alınmış ve alınmakta...

İtilâf Devletleri, mütareke ahkâmına riayete lüzum görmüyorlar. Birer vesile ile İtilâf donanmaları ve askerleri İstanbul'da. Adana vilâyeti, Fransızlar; Urfa, Maraş, Ayıntap, İngilizler tarafından işgal edilmiş. Antalya ve Konya'da, İtalyan kıtaat-ı askeriyesi, Merzifon ve Samsun'da İngiliz askerleri bulunuyor. Her tarafta ecnebi zâbit ve memurları ve hususî adamları faaliyette. Nihayet, mebd-i kelâm kabul ettiğimiz tarihten dört gün evvel, 15 Mayıs 335'te İtilâf Devletleri'nin muvâfakatiyle Yunan ordusu İzmir'e ihraç ediliyor.

Bundan başka, memleketin her tarafında, anâsır-ı Hıristiyanıye hafî, celî, hususî emel ve maksatlarının temîn-i istihsaline, devletin bir an evvel çökmesine sarf-ı mesâi ediyorlar.

Bi'l-âhire elde edilen mevsûk ma'lumât ve vesâik ile teeyyüd etti ki İstanbul Rum Patrikhanesi'nde teşekkül eden Mavri Mira Heyeti (Vesika: 1), vilâyetler dahilinde çeteler teşkil ve idâre etmek, mitingler ve propagandalar yaptırmakla meşgûl.

Yunan Salib-i Ahmer'i, Resmî Muhâcirîn Komisyonu, Mavri Mira Heyeti'nin teshîl-i mesâisine hâdim. Mavri Mira Heyeti tarafından idâre olunan Rum mekteplerinin izci teşkilâtları, yirmi yaşını mütecâviz gençler de dahil olmak üzere her yerde ikmâl olunuyor.

Ermeni Patriği Zaven Efendi de Mavri Mira Heyeti'yle hemfikir olarak çalışıyor. Ermeni hazırlığı da tamamen Rum hazırlığı gibi ilerliyor.

Trabzon, Samsun ve bütün Karadeniz sahillerinde teşekkül etmiş ve İstanbul'daki merkeze merbût Pontus Cemiyeti sühûletle ve muvaffakiyetle çalışıyor (Vesika: 2).

Vaziyetin dehşet ve vahameti karşısında, her yerde, her muntıkada birtakım zevât tarafından mukabil halâs çareleri düşünülmeye başlanmış idi. Bu düşünce ile alınan teşebbüsât, birtakım teşekküller doğurdu. Meselâ: Edirne ve havalisinde Trakya-Paşaeli unvanıyla bir cemiyet vardı. Şarkta, (Vesika: 3) Erzurum'da ve Elaziz'de (Vesika: 4) merkez-i umumisi İstanbul'da olmak üzere Vilâyât-ı Şarkiye Mûdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti teşkil edilmişti. Trabzon'da Muhafaza-i Hukuk namında bir cemiyet mevcut olduğu gibi Dersaadet'te de Trabzon ve Havalisi Adem-i Merkezîyet Cemiyeti vardı. Bu cemiyet merkezinin gönderdiği murahhaslarla, Of kazasıyla Lâzistan livası dahilinde şubeler açılmıştı (Vesika: 5, 6).

İzmir'in işgal olunacağına dair Mayıs'ın on üçünden beri fiili emâreler gören İzmir'de bazı genç vatanperverler, ayın 14/15. gecesi, bu elim vaziyet hakkında müdâvele-i efkâr eylemişler ve emr-i vâki hâline geldiğine şüphe kalmayan Yunan işgalinin ilhakla neticelenmesine mâni olmak esasında mütefik kalmışlar ve Redd-i İlhak prensibini ortaya atmışlardır. Aynı gecede bu maksadın teşmilini temîn için İzmir'de Yahudi Maşatlığı'na toplanabilen halk tarafından bir miting yapılmışsa da ertesi gün sabahleyin Yunan askerlerinin rıhtımda görülmesiyle bu teşebbüs ümit edilen derecede temîn-i maksat edememiştir.

Bu cemiyetlerin maksad-ı teşekkülleri ve hedef-i siyasileri hakkında muhtasaran ita-yı ma'lumât eylemek muvâfık olur mütâlaasındayım.

Trakya-Paşaeli Cemiyeti'nin rüesâsından bazılarıyla daha İstanbul'da iken görüşmüş idim. Osmanlı Devleti'nin izmihlâlini çok kuvvetli bir ihtimal dahilinde görüyorlardı. Vatan-ı Osmanî'nin inkisâma uğrayacağı tehlikesi karşısında, Trakya'yı, mümkün olursa Garbî Trakya'yı da raptederek, bir kül olarak İslâm ve Türk camiası hâlinde kurtarmayı düşünüyörlerdi. Fakat bu maksadın temîni için o zaman vârid-i hâtırları olan yegâne çare İngiltere'nin, bu mümkün olmazsa Fransa'nın muâvenetini temîn etmek idi. Bu maksatla bazı ecnebi ricâl ile temas ve mülâkatlar da aramışlardı. Hedeflerinin bir Trakya Cumhuriyeti teşkili olduğu anlaşılıyordu.

Vilâyât-ı Şarkıye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin maksad-ı teşekkülü de (nizamnâmelerinin ikinci maddesi) şark vilâyetlerinde mütemekkin bi'l-cümle unsurların dinî ve siyâsî haklarının serbestî-i inkişafını temîn edecek esbâb-ı meşrû'aya teşebbüs etmek, mezkûr vilâyetler ahâli-i İslâmiye'sinin tarihî ve millî haklarını, inde'l-hace, âlem-i medeniyet huzurunda müdafaa eylemek, şark vilâyetlerinde vâki olan mezâlim ve cinâyâtın esbâb ve avâmili ve fâil ve müsebbibleri hakkında bî-tarafâne tahkikat icrâsıyla mücrimlerin müsâraaten tecziyelerini talep etmek; anâsır beynindeki su-i tefeühümün izâlesi ile kemâ fi's-sâbık revâbıt-ı hasenenin teyidine gayret etmek, hâl-i harbin vilâyât-ı şarkiyede tevli'd ettiği harabî ve sefaletle hükûmet nezdinde teşebbüsâtta bulunmak suretiyle mümkün mer-tebe çare-sâz olmaktan ibaret idi.

İstanbul'daki merkez-i idârelerinden verilmiş olan bu direktif dahilinde Erzurum şubesi, vilâyât-ı şarkiyede Türk'ün hukukunu muhafaza ile beraber tehcir esnasında yapılan su-i muâmelâtta milletin kat'iyen medhaldar bulunmadığını ve Ermeni emvâlinin Rus istilâsına kadar muhafaza edildiğini, buna mukabil Müslümanların pek gaddarâne harekâta ma'rûz kaldığını ve hatta hilâf-ı emir, tehcirden alıkonulan bazı Ermenilerin hâmlerine karşı revâ gördükleri muâmelâtı, müdellel vesâikle âlem-i medeniyete arz ve iblâğa ve vilâyât-ı şarkiyeye karşı dikilen enzâr-ı ihtirâsı hükümsüz bırakmak için çalışma-ğa karar veriyor (Erzurum şubesinin beyannâmesi).

Vilâyât-ı Şarkîye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin ilk Erzurum şubesini teşkil eden zevât, vilâyât-ı şarkiyede yapılan propagandalar ve bunların hedefleri, Türklük-Kürtlük-Ermenilik mesâilini ilmî, fennî ve tarihî nokta-i nazarlardan tetkik ve tettebbu ettikten sonra, müstakbel mesâillerini şu üç noktada tespit ediyorlar (Erzurum şubesinin matbû raporu):

1) Kat'iyen muhâceret etmemek.

2) Derhal ilmî, iktisadî, dinî teşkilât yapmak.

3) Tecâvüze ma'rûz kalacak vilâyât-ı şarkiyenin herhangi bir bucağını müdafaada birleşmek.

Vilâyât-ı Şarkîye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin İstanbul'daki merkez-i idâresinin medenî ve ilmî vesâitle temîn-i maksat edilebileceği hakkında fazla nîkbîn olduğu anlaşıyor. Fi'l-hakika bu yolda sarf-ı mesâiden geri durmuyor. Vilâyât-ı şarkiyede Müslüman anâsırın hukukunu müdafaa için *Le Pays* namında Fransızca bir gazete neşrediyor. *Hâdisât* gazetesinin imtiyâzını deruhde ediyor. Bir taraftan da İstanbul'daki Düvel-i Mütelifa mümessillerine ve İtilâf Devletleri başvekillerine muhtıra veriyor. Avrupa'ya bir heyet i'zâmına teşebbüs ediyor (Vesika: 7).

Bu izâhâtтан sühûletle anlaşılacağını zannederim ki Vilâyât-ı Şarkîye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'ni vücuda getiren mühim sebep ve endişe, vilâyât-ı şarkiyenin Ermenistan'a verilmesi ihtimali oluyor. Bu ihtimalin tahakkuku da şark vilâyetleri nüfusunda Ermenilerin hâiz-i ekseriyet gösterilmesine ve tarih-i hukuk nokta-i nazarından, mukaddem telâkki ettirilmesine çalışanların ilmî ve tarihî vesâikle cihan efkâr-ı umumiyesini iğfale muvaffakiyetinde ve bir de Müslüman ahâlinin Ermenileri katliâm eder vahşiler olduğu iftirasının hakikat şeklinde kabulü hâlinde olabileceği faraziyesi hâkim oluyor. Binâenaleyh cemiyet, aynı esbâb ve vesâitle mücehhez olarak hukuk-ı milliye ve tarihiyeyi müdafaaya çalışıyor.

Karadeniz'e sahil olan mıntikalarda da bir Rum Pontus hükûmeti vücuda getirileceği korkusu vardı. İslâm ahâliyi, Rumların boyunduruğu altında bırakmayıp, hakk-ı beka ve mevcudiyetlerini muhafaza gayesiyle, Trabzon'da da bazı zevât ayrıca bir cemiyet teşkil eylemişlerdi.

Merkezi İstanbul'da olan Trabzon ve Havalisi Adem-i Merkeziyet Cemiyeti'nin maksat ve hedef-i siyasîsi, isminden müstebân olmaktadır. Her halde merkezden ayrılmak gayesini takip ediyor.

Vücuda gelmeye başlayan bu teşekküllerden başka, memleket dahilinde daha birtakım teşebbüsler ve teşekküller de vukua gelmişti. Ez-cümle Diyarbekir (Vesika: 8, 9), Bitlis, Elaziz vilâyetlerinde, İstanbul'dan idâre olunan Kürt Teâli Cemiyeti vardı. Bu cemiyetin maksadı, ecnebi taht-ı himayesinde bir Kürt hükûmeti vücuda getirmekti.

Konya ve havalisinde, İstanbul'dan idâre olunan, Teâli-i İslâm Cemiyeti teşkiline çalışılıyordu. Memleketin hemen her tarafında İtilâf ve Hürriyet, Sulh ve Selâmet Cemiyetleri de vardı.

İstanbul'da, muhtelif maksatlarla hafî ve alenî olmak üzere de, birtakım fırka veya cemiyet unvanı altında teşekküller vardı.

İstanbul'da mühim addolunacak teşebbüslerden biri İngiliz Muhipleri Cemiyeti idi. Bu isimden, İngilizlere muhip olanların teşkil ettiği bir cemiyet anlaşılmasın! Bence, bu cemiyeti teşkil edenler, kendi şahıslarını ve menfaat-i şahsiyelerini sevenler ve şahıslarıyla menfaatlerinin masûniyeti çaresini Lloyd George hükûmeti marifetiyle İngiliz himayesini teminde arayanlardır. Bu bedbahtların, İngiltere Devleti'nin kûl hâlinde bir Osmanlı Devleti muhafaza ve himaye etmek emelinde olup olamayacağını, bir defa mülâhaza edip etmedikleri cây-i teemmüldür.

Bu cemiyete intisap edenlerin başında Osmanlı pâdişâhı ve hâlife-i rûy-i zemin unvanını taşıyan Vahideddin, Damat Ferit Paşa, Dahiliye Nezareti'ni işgal eden Ali Kemal, Âdil ve Mehmet Ali Beyler ve Sait Molla bulunuyordu. Cemiyette İngiliz milletine mensup bazı sergüzeşt-cûlar da vardı. Meselâ: Rahip Frew gibi. Ve muâmelât ve icrââttan anlaşıldığına göre, cemiyetin reisi Rahip Frew idi.

Bu cemiyetin iki cephe ve mahiyeti vardı. Biri alenî cephesi ve medenî teşebbüsâtla, İngiliz himayesini talep ve temine ma'tûf mahiyeti idi. Diğerî hafî ciheti idi. Asıl faaliyet bu cihette idi. Memleket dahilinde teşkilât yaparak isyan ve ihtilâl çıkarmak, şuur-ı milliyi felce uğratmak, ecnebî müdahalesini

teshîl etmek gibi hainâne teşebbüsât, cemiyetin bu hafî kolu tarafından idâre edilmekte idi. Sait Molla'nın cemiyetin alenî teşebbüsâtında olduğu gibi hafî cihetinde de ondan daha ziyade rolör olduğu görülecektir. Bu cemiyet hakkında söylediklerim, sırası geldikçe vereceğim izâhât ve icabında irâe edeceğim vesâikle daha vâzih anlaşılabacaktır.

İstanbul'da bir kısım ricâl ve nisvân da halâs-ı hakikinin Amerika mandasını talep ve teminde olduğu kanaatinde bulunuyorlardı. Bu kanaatte bulunanlar fikirlerinde çok ısrar ettiler. İsabet-i mutlakanın nokta-i nazarlarının tervicinde olduğunu isbâta çok çalıştılar. Bu hususta da sırası gelince bazı izâhât vereceğim.

Vaziyet-i umumiyei tespit için ordu cüz'-i tâmlarının nereelerde ve ne halde olduğunu tasrih etmek isterim. Anadolu'da, başlıca iki ordu müfettişliği tesis olunmuştu. Mütarekeye dahil olur olmaz, kıtaatın muharip efrâdı terhis olunmuş, silâh ve cephanesi elinden alınmış, kıymet-i harbiyeden mahrum bir takım kadrolar hâline getirilmişti.

Merkezi, Konya'da bulunan İkinci Ordu Müfettişliği'ne mensup kıtaatın vaziyeti şöyle idi:

Bir fırkası (41. Fırka) Konya'da ve bir fırkası (23. Fırka) Afyonkarahisarı'nda bulunan 12. Kolordu, karargâhıyla Konya'da bulunuyordu. İzmir'de esir olan 17. Kolordu'nun, Denizli'de bulunan 57. fırkası da bu kolorduya ilhak edilmişti.

Bir fırkası (24. Fırka) Ankara'da ve bir fırkası (11. Fırka) Niğde'de bulunan 20. Kolordu, karargâhıyla Ankara'da.

İzmit'te bulunan 1. Fırka, İstanbul'daki 25. Kolordu'ya rap-tedilmişti. İstanbul'da da 10. Kafkas Fırkası vardı.

Balıkesir ve Bursa havalisinde bulunan, 61. ve 56. Fırkalar, karargâhı Bandırma'da bulunan İstanbul'a merbût 14. Kolordu'yu teşkil ediyorlardı. Bu kolordunun kumandanı Mec-lis'in küşâdına kadar, merhum Yusuf İzzet Paşa idi.

3. Ordu Müfettişliği ki müfettişi ben idim, karargâhımla Samsun'a çıkmış bulunuyorum. Doğrudan doğruya taht-ı emrimde iki kolordu bulunacaktı. Biri, merkezi Sivas'ta bulunan 3. Kolordu (kumandanı beraberimde getirdiğim Miralay Refet Bey). Bu kolorduya mensup bir fırkanın (5. Kafkas Fır-

kası) merkezi Amasya'da, diğer fırkasının (15. Fırka) merkezi Samsun'da idi. Diğer, merkezi Erzurum'da bulunan 15. Kolordu idi. Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa idi. Fırkalarından birinin (9. Fırka) merkezi Erzurum'da, kumandanı Rüştü Bey. Diğerinin (3. Fırka) merkezi Trabzon'da idi. Kumandanı Kaymakam Halit Bey idi. Halit Bey İstanbul'a davet edilmiş olduğundan, kumandadan çekilerek Bayburt'ta ihtifâ etmiş, fırka vekâletle idâre olunuyor. Kolordunun diğer iki fırkasından 12. Fırka Hasankale şarkında hudutta, 11. Fırka Beyazıt'ta bulunuyordu.

Diyarbakir havalisinde bulunan, iki fırkalı, 13. Kolordu, müstakil idi, İstanbul'a tâbi bulunuyordu. Bir fırkası (2. Fırka) Siirt'te, diğer fırkası (5. Fırka) Mardin'de idi.

Benim, bu iki kolorduya doğrudan doğruya emir ve kumandam câri olduğundan fazla bir salâhiyetim vardı ki müfettişlik mıntıkasına mücâvir bulunan kıtaat-ı askeriye'ye dahi tebligat yapabilecektim. Kezalik mıntıkamda bulunan ve mıntıkama mücâvir bulunan vilâyâta da tebligatta bulunabilecektim.

Bu salâhiyete göre Ankara'da bulunan 20. Kolordu ve bunun mensup olduğu müfettişlik ile ve Diyarbakir'deki kolordu ile ve hemen bütün Anadolu rüesâ-yı memûrîn-i mülkiyesiyle muhabere ve münasebette bulunabilecektim.

Bu vâsi salâhiyetin, beni İstanbul'dan nefy ü teb'îd maksadıyla Anadolu'ya gönderenler tarafından, bana nasıl tevdi edildiği mücib-i istiğrâbınız olabilir! Derhal ifade etmeliyim ki bana bu salâhiyeti onlar bilerek ve anlayarak vermediler. Herçibâd-âbâd benim İstanbul'dan uzaklaşmamı arzu edenlerin icat ettikleri sebep "Samsun ve havalisindeki asayişsizliği mahallinde görüp tedbir almak için Samsun'a kadar gitmek" idi. Ben, bu vazifenin ifası, bir makam ve salâhiyet sahibi olmaya mütevakkıf olduğunu ileri sürdüm. Bunda hiçbir beis görmediler. O tarihte Erkân-ı Harbiye-i Umumiye'de bulunan ve benim maksadımı bir dereceye kadar istismâm eden zevât ile görüştüm. Müfettişlik vazifesini buldular ve salâhiyete müteallik talimatı da ben kendim yazdırdım. Hatta Harbiye Nâzırı olan Şakir Paşa bu talimatı okuduktan sonra imzada tereddüt etmiş, anlaşılır anlaşılmaz bir tarzda, mührünü basmıştır.

* * *

Bu izâhâtтан sonra manzara-i umumiyeyi daha dar bir çerçeve dahiline alarak, serî ve sehîl bir surette hep beraber müşâhede edelim:

Muhâsım devletler, Osmanlı devlet ve memleketine madeten ve manen tecâvüz hâlinde, imhâ ve taksime karar vermişler. Pâdişâh ve hâlife olan zat, hayat ve rahatını kurtarabilecek çareden başka bir şey düşünmüyor. Hükümeti de aynı halde. Farkında olmadığı halde başsız kalmış olan millet, zulmet ve mübhemiyet içinde tecelliyâta muntazır. Felâketin dehşet ve sıkletini idrâke başlayanlar, bulundukları muhît ve hissedebildikleri tesirâta göre çare-i halâs telâkki eyledikleri tedbirlere mütevessil... Ordu, ismi var cismi yok bir halde. Kumandanlar ve zâbitler, Harb-i Umumî'nin bunca mihnet ve meşakkatleriyle yorgun, vatanın parçalanmakta olduğunu görmekle dil-hûn, gözleri önünde derinleşen karanlık felâket uçurumu kenarında dimâğları çare, çare-i halâs aramakla meşgûl...

Burada, pek mühim olan bir noktayı da kayıt ve izah etmeliyim. Millet ve ordu, pâdişâh ve hâlifenin hıyanetinden haberdâr olmadığı gibi, o makama ve o makamda bulunana karşı asırların kökleştirdiği dinî ve an'anevî rabitalarla mu'tî ve sadık. Millet ve ordu çare-i halâs düşünürken bu mevrûs itiyâdın sevgiyle kendinden evvel makam-ı muallâ-yı hilâfet ve saltanatın halâs ve masûniyetini düşünüyor. Hâlife ve pâdişâhsız halâsın manasını anlamak istidâdında değil.. Bu akideye muhâlif rey ve ictihâd izhâr edeceklerin vay hâline! Derhal dinsiz, vatansız, hain, merdûd olur..

Diğer mühim bir noktayı da ifade etmek lâzımdır. Çare-i halâs ararken İngiltere, Fransa, İtalya gibi düvel-i muazzamayı gücendirmemek esas gibi telâkki olunmakta idi. Bu devletlerden yalnız biriyle dahi başa çıkılamayacağı vehmi hemen bütün dimâğlarda yer etmişti. Osmanlı Devleti'nin yanında, koskoca Almanya, Avusturya-Macaristan varken hepsini birden mağlûp eden, yerlere seren İtilâf kuvvetleri karşısında tekrar ânlarla husûmete müncer olabilecek vaziyetler almaktan daha büyük mantıksızlık ve akılsızlık olamazdı.

Bu zihniyette olan yalnız avam değildi. Bilhassa havâs denilen insanlar böyle düşünüyordu.

O halde çare-i halâs ararken iki şey mevzu-i bahis olmayacaktı. Bir defa İtilâf Devletleri'ne karşı vaz'-ı husûmet alınmayacaktı ve pâdişâh ve hâlifeye canla başla merbût ve sadık kalmak şart-ı esasî olacaktı.

Şimdi, Efendiler, müsaade buyurursanız, size bir sual sorayım. Bu vaziyet ve şerâit karşısında halâs için nasıl bir karar vârid-i hâtır olabilirdi?

İzah ettiğim ma'lumât ve müşahedâta göre üç nev'î karar ortaya atılmıştı:

Birincisi, İngiltere himayesini talep etmek.

İkincisi, Amerika mandasını talep etmek.

Bu iki nev'î karar sahipleri, Osmanlı Devleti'nin bir kül hâlinde muhafazasını düşünenlerdir. Osmanlı memâlikinin muhtelif devletler beyninde taksiminden ise kül hâlinde bir devletin taht-ı himayesinde bulundurmayı tercih edenlerdir.

Üçüncü karar: Mahallî halâs çarelerine ma'tûftur. Meselâ bazı mıntıkalar, kendilerinin Osmanlı Devleti'nden fekkedileceği nazariyesine karşı ondan ayrılmamak tedbirlerine tevessül ediyor. Bazı mıntıkalar da Osmanlı Devleti'nin imhâ ve Osmanlı memleketlerinin taksim olunacağını emr-i vâki kabul ederek, kendi başlarını kurtarmağa çalışıyorlar.

Bu üç nev'î kararın esbâb-ı mücibesi, vermiş olduğum izâhât meyânında mevcuttur.

Efendiler, ben bu kararların hiçbirinde isabet görmedim. Çünkü bu kararların istinâd ettiği bütün deliller ve mantıklar çürüktü, esassız idi. Hakikat-i halde, içinde bulunduğumuz tarihte Osmanlı Devleti'nin temelleri çökmüş, ömrü tamam olmuştu. Osmanlı memleketleri tamamen parçalanmıştı. Ortada bir avuç Türk'ün barındığı bir ata yurdu kalmıştı. Son mesele, bunun da taksimini temînle uğraşılmaktan ibaretti. Osmanlı Devleti, onun istiklâli, pâdişâh, hâlife, hükûmet, bunlar hepsi medlûlû kalmamış bir takım bî-mana elfâzdan ibaretti.

Nenin ve kimin masûniyeti için kimden ve ne muâvenet talep olunmak isteniyordu?

O halde ciddî ve hakikî karar ne olabilirdi?

Efendiler, bu vaziyet karşısında bir tek karar vardı. O da hâkimiyet-i milliyeye müstenid, bilâkayd ü şart müstakil yeni bir Türk Devleti tesis etmek!

İşte, daha, İstanbul'dan çıkmadan evvel düşündüğümüz ve Samsun'da Anadolu topraklarına ayak basar basmaz tatbikatına başladığımız karar, bu karar olmuştur.

* * *

Bu kararın istinâd ettiği en kuvvetli muhakeme ve mantık şu idi:

Esas, Türk milletinin haysiyetli ve şerefli bir millet olarak yaşamasıdır. Bu esas ancak istiklâl-i tâmma malikiyetle temîn olunabilir. Ne kadar zengin ve müreffeh olursa olsun istiklâlden mahrum bir millet, beşeriyet-i mütemeddine muvacehesinde uşak olmak mevkiinden yüksek bir muameleye kesb-i liyakat edemez.

Ecnebi bir devletin himaye ve sahâbetini kabul etmek insanlık evsâfından mahrumiyeti, acz ü meskeneti itiraftan başka bir şey değildir. Fi'l-hakika bu derekeye düşmemiş olanların isteyerek başlarına bir ecnebi efendi getirmelerine asla ihtimal verilemez.

Halbuki Türk'ün haysiyet ve izzet-i nefis ve kabiliyeti çok yüksek ve büyüktür. Böyle bir millet esir yaşamaktansa mahvolsun evlâdır!

Bînâenaleyh, ya istiklâl ya ölüm!

İşte halâs-ı hakikî isteyenlerin parolası bu olacaktı.

Bir an için bu kararın tatbikatında adem-i muvaffakiyete dūcâr olunacağını farz edelim! Ne olacaktı? Esaret!

Peki efendim. Diğer kararlara mutavaat hâlinde netice bunun aynı değil miydi?

Şu fark ile ki istiklâli için ölümü göze alan millet, insanlık haysiyet ve şerefine icabı olan bütün fedakârlığı yapmakla müteselli olur ve bi't-tabi esaret zincirini kendi eliyle boynuna geçiren miskin, haysiyetsiz bir millete nazaran yâr u ağyâr nazarındaki mevkii farklı olur.

Sonra Osmanlı hanedan ve saltanatının idâmesine çalışmak, elbette Türk milletine karşı en büyük fenalığı işlemektir. Çünkü millet her türlü fedakârlığı sarf ederek istiklâlini temîn etse de, saltanat devam ettiği takdirde, bu istiklâle müemmen nazarıyla bakılamazdı. Artık vatanla, milletle hiçbir alâka-i vicdaniye ve fikriyesi kalmamış bir sürü mecânînin, devlet ve millet istiklâl ve haysiyetinin muhafızı mevkiinde bulundurulması nasıl tecvîz olunabilirdi?

Hilâfet vaziyetine gelince, ilim ve fennin nurlara müstağrak kıldığı hakikî medeniyet âleminde gülünç telâkki edilmekten başka bir mevzuu kalmış mıydı?

Görülüyor ki verdiğimiz kararın tatbikatını temîn için henüz milletin ünsiyet etmediği meselelere temas etmek lâzım geliyordu. Umûmca mevzu-i bahis olmasında azîm mahzurlar tasavvur olunan hususların mevzu-i bahis olmasında zaruret-i mutlaka bulunuyordu.

Osmanlı hükûmetine, Osmanlı pâdişâhına ve Müslimîn'in hâlifesine isyan etmek ve bütün milleti ve orduyu isyan ettirmek lâzım geliyordu.

Türk ata yurduna ve Türk'ün istiklâline tecâvüz edenler kimler olursa olsun, onlara bütün milletçe müsellahan mukabele ve onlarla mücadele eylemek icap ediyordu. Bu mühim kararın bütün icâbat ve zarûriyâtını ilk gününde izhâr ve ifade etmek, elbette müsib olamazdı. Tatbikatı birtakım safhalara ayırmak ve vakayı ve hâdisâtı istifade ederek milletin hissiyât ve efkârını ihzâr eylemek ve kademe kademe yürüyerek hedefe vâsıl olmaya çalışmak lâzım geliyordu. Nitekim öyle olmuştur. Ancak dokuz senelik efâl ve icrâatımız bir silsile-i mantığıye ile mütâlâa olunursa, ilk günden bugüne kadar takip ettiğimiz istikamet-i umumiyenin ilk kararın çizdiği hattan ve teveccüh eylediği hedeften asla inhirâf eylememiş olduğu kendiliğinden tebârüz eder.

Burada, zihinlerde mevcut olması ihtimali bulunan bazı tereddüt düğümlerinin çözülmesini teshîl için bir hakikati beraber müşahade etmeliyiz. Tezâhür eden millî mücadele, hariçî istilâya karşı vatanın halâsını yegâne hedef addettiği halde, bu millî mücadelenin muvaffakiyete iktirân ettikçe safha safha bu-

günkü devre kadar irâde-i milliye idâresinin bütün esâsât ve eş-kâlini tahakkuk ettirmesi tabii ve gayr-i kabil-i ictinâb bir seyr-i tarihî idi. Bu mukadder seyr-i tarihiyi an'anevî itiyâdâtıyla derhal ihtisâs eden hanedan-ı hükümdarî ilk andan itibaren millî mücadelenin hasm-ı bî-âmânı oldu. Bu mukadder seyr-i tarihîyi ilk anda ben de müşahede ve ihtisâs ettim. Fakat nihayete kadar şâmil olan bu ihtisâsâtımızı ilk anda kâmilten izhâr ve ifade etmedik. Müstakbel ihtimâlât üzerine fazla beyânât, giriştiğimiz hakikî ve maddî mücadeleye, hayâlât mahiyetini verebilirdi. Haricî tehlikenin yakın tesirâtı karşısında mütees-sir olanlar arasında, an'anelerine ve fikrî kabiliyetlerine ve ruhî hâletlerine mugayir olan muhtemel tahavvülâtta ürkeceklerin ilk anda mukavemetlerini tahrik edebilirdi. Muvaffakiyet için amelî ve emin yol, her safhayı vakti geldikçe tatbik etmekte. Millet inkişaf ve itilâsı için selâmet yolu bu idi. Ben de böyle hareket ettim. Ancak bu amelî ve emin muvaffakiyet yolu, yakın refik-i mesâim olarak tanınmış zevâtta bazılarıyla aramızda, zaman zaman ictihâdda, muâmelâtta, icrâatta esaslı ve tâlî birtakım ihtilâflar, iğbirârlar ve hatta iftirâkların da sebebi ve izahı olmuştur. Millî mücadeleye beraber başlayan yolculardan bazıları, millî hayatın bugünkü cumhuriyete ve cumhuriyet kanunlarına kadar gelen tekâmülâtında, kendi fikriyât ve ruhiyâtının ihatası hudûdu bittikçe, bana mukavemet ve muhalefete geçmişlerdir. Bu noktaları, tenevvür etmeniz için, efkâr-ı umumiyenin tenevvürüne medâr olmak için, sırası geldikçe, birer birer işaret etmeye çalışacağım.

Bu son sözlerimi hulâsa etmek lâzım gelirse, diyebilirim ki ben milletin vicdanında ve istikbâlinde ihtisâs ettiğim büyük tekâmül istidadını, bir millî sır gibi vicdanımda taşıyarak, peyderpey, bütün heyet-i ictimâiyemize tatbik ettirmek mecburiyetinde idim.

* * *

Şimdi, Efendiler, ilk iş olmak üzere bütün ordu ile temasa gelmek lâzımdı.

Erzurum'da On Beşinci Kolordu Kumandanı'na 21 Mayıs 335'te yazdığım bir şifrede "ahvâl-i umumiyezimin almakta ol-

duğu şekl-i vahîmden pek müteessir ve müteallim olduğumu; millet ve memlekete medyûn olduğumuz en son vazife-i vicdaniyeyi yakından, müşterek mesâi ile, en iyi ifa etmek mümkün olacağı kanaatiyle bu son memuriyeti kabul ettiğimi; bir an evvel Erzurum'a gitmek arzusunda bulunduğumu ve fakat Samsun ve havalisinin vaziyeti, asayişsizlik yüzünden fena bir akıbete dūcâr olmak mahiyetinde bulunduğundan buralarda birkaç gün kalmak zarureti olduğunu bildirdikten sonra, beni şimdiden tenvîre medâr olacak hususât varsa iş'arını" ricâ ettim (Vesika: 10).

Fi'l-hakika Samsun ve havalisinde Rum çetelerinin İslâm ahâliye tecâvüzü ve zaten vasıtasız bırakılmış olan hükümet-i mahalliye'nin ecnebi müdâhalâtı yüzünden hiçbir tedbir alamaması, vaziyeti müşkil kılmıştı.

Tanıdığımız ve kendisinden büyük enerji ümit ettiğimiz bir zatın Samsun'a mutasarrıf tayinini temîn için teşebbüs almakla beraber, Üçüncü Kolordu Kumandanı'nı muvakkaten Canik mutasarrıfı tayin ettim. Mümkün olan tedâbîr-i mahalliye alınmaya ve bilhassa ahâlinin vaziyet-i hakikiye hakkında tenvîrine ve orada bulunan ecnebi müfreze ve zâbitlerinden ictinâb ve ihtiraza mahal olmadığını izaha ehemmiyet verildi ve hemen o havalide millî teşkilâta tevessül olundu.

23 Mayıs 335'te Ankara'da bulunan Yirminci Kolordu Kumandanı'na, "Samsun'a geldiğimi ve kendisiyle daha sıkı temasta bulunmak istediğimi ve İzmir havalisine dair daha kolaylıkla alabileceği ma'lumâtтан haberdâr olmak istediğimi bildirdim."

Bu kolordunun vaziyeti ile daha İstanbul'da iken alâkadar olmuşum. Cenuptan Ankara havalisine şimendiferle nakli mevzu-i bahis idi. Bu nakliyata mümânaat edilmekte olduğunu anlamış olduğumdan İstanbul'dan hareketim günlerinde Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi olan Cevat Paşa'dan, kolordunun şimendiferle nakli tehhür ederse karadan yürüyerek Ankara'ya sevkini ricâ etmiştim. Bundan dolayı bahsettiğim şifre telgrafnâmemde "Yirminci Kolordu aksâmının kâmilan Ankara'ya gelmeğe muvaffak olup olmayacağını sordum. Canik livası hakkında ma'lumât verdikten sonra bir iki güne kadar

Samsun'dan karargâhımla, bir müddet için Havza'ya gideceğimi ve her halde Samsun'dan hareketimden evvel beni tenvîr edecek ma'lumâta intizâr eylediğimi yazdım."

Yirminci Kolordu Kumandanı'ndan, üç gün sonra 26 Mayıs 35'te aldığım cevapta "İzmir'den muntazam ma'lumât alamadıklarını, Manisa'nın da işgal edildiğini telgraf memurlarının haber verdiğini, kolordunun Ereğli'de bulunan aksâmının kâmilen şimendiferle nakline muvaffak olamadıklarından karadan yürüyüşe başladıklarını, fakat mesafenin uzaklığı sebebiyle Ankara'ya ne vakit muvâsalat edeceğinin ma'lûm bulunmadığını bildiriyordu."

Kolordu kumandanı aynı telgrafnâmesinde "Afyonkarahisarında bulunan 23. Fırka'nın mevcudunun pek az olduğundan ve orada ellerine geçen efrâdı bu fırkaya göndermekte olduklarından bahsettikten sonra, Kastamonu ve Kayseri havâlisinde bazı muhill-i asayiş vakayı hakkında haberler gelmeğe başladığını zikrediyor ve peyderpey ma'lumât vereceğini yazıyordu" (Vesika: 11).

27 Mayıs 1335 tarihinde Havza'dan, Yirminci Kolordu Kumandanı'ndan ve aynı zamanda bu kolordunun mensup olduğu Konya'daki Ordu Müfettişliği'nden "Afyonkarahisarındaki fırkanın takviyesi için hangi menâbiden istifade edilmekte olduğunu ve tezyîd-i kuvvetine imkân-ı maddî bulunup bulunamayacağını ve bugünkü ahvâl ve vaziyetimize nazaran, bu fırkaya nasıl bir vazifenin tevcihi düşünüldüğünü sordum" (Vesika: 12, 13).

Kolordu kumandanı 28 Mayıs 335'te sorduğum hususâta dair ma'lumât veriyor ve Yirmiüçüncü Fırka "düşmanın bir işgali vaziyeti karşısında mevkiini terk etmeyecek ve dūcâr-ı tecâvüz olursa, ahâli-i mahalliyeden alacakları takviye ile mevkiini müdafaa edecektir" diyordu (Vesika: 14).

Ordu müfettişi de 30 Mayıs 335'te verdiği cevapta "Yirmiüçüncü Fırka'nın Karahisar'daki asayişi muhafaza ile beraber her türlü işgal hadisesine her türlü vesâitle mukavemet edecek" diyordu. Bu vesâitin hazırlanmakta olduğunu ve Konya'da orduya zahîr olabilecek bir kuvvet ihzârına çalışıldığını, ancak bir isim ve unvana mâlik olmadığını bildiriyordu.

Ben, müfettişliğe yazdığım telgrafta, Konya'da bir vatan ordusu teşkil edilmekte olduğuna dair bazı havadisler şâyidir, bunun mahiyet ve teşkilâtı nedir, demiştim. Böyle bir sual tevcihinden maksadım biraz da medâr-ı teşvik ve tenbih olmak idi. Müfettişliğin son ma'lumâtı bunun üzerinedir (Vesika: 15).

Kolordu kumandanı bu istizâhıma "Konya'da vatan ordusunun teşkilinden haberdâr değilim" demişti.

Yirminci Kolordu ve Konya'daki Ordu Müfettişliği ile temasım neticesinde edindiğim ma'lumâtтан teyakkuz ve intibâhı mûcib noktaları 1 Haziran 335'te Erzurum'da On Beşinci Kolordu ve Samsun'da Üçüncü Kolordu ve Diyarbekir'da On Üçüncü Kolordu kumandanlarına bildirdim (Vesika: 16).

Trakya'da bulunan kuvvet ve kumanda vaziyetini bilmiyordum. O mıntıka ile de irtibat tesisi lâzım idi. Bu maksatla, İstanbul'da, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Cevat Paşa'dan 16 Haziran 35'te zâtî şifre ile –Cevat Paşa ile müfârekatim günü mahrem ve şahsî bir şifre kararlaştırmış idik– Edirne'de kolordu kumandanının kim olduğunu ve Cafer Tayyar Bey'in nerede bulunduğunu sordum (Vesika: 17). Cevat Paşa 17 Haziran'da cevap verdi. "Cafer Tayyar Bey'in Birinci Kolordu Kumandanı olarak Edirne'de bulunduğunu" öğrendim (Vesika: 18).

Amasya'dan 18 Haziran 335 tarihinde, Edirne'de, Birinci Kolordu Kumandanı Cafer Tayyar Bey'e şifre ile verdiğim direktifte esaslı olarak şu hususâtı kaydettim. "İstiklâl-i millimizi boğan ve inkisâm-ı vatan tehlikelerini ihzâr eden Düvel-i İtilâfiyenin icrââtı ve hükümet-i merkeziyenin esir ve âciz vaziyeti malûmunuzdur."

"Milletin mukadderâtını bu mahiyette bir hükümete teslim etmek, inkıza münkad olmaktadır."

"Trakya ve Anadolu teşkilât-ı milliyesini tevhîd ve seda-yı milliyi gür sesle cihana duyuracak emin bir mahal olan Sivas'ta müşterek ve kuvvetli bir heyet teşkili mukarrerdir."

"Trakya-Paşaeli Cemiyeti, hâiz-i salâhiyet olmamak üzere İstanbul'da bir heyet bulundurabilir."

"Ben İstanbul'da iken Trakya Cemiyeti azasından bazılarıyla teati-i efkâr etmiş idim. Şimdi zamanı geldi. İcap edenlerle

mahremâne görüşerek derhal teşkilât yapınız ve benim yanıma da murahhas olarak kıymettar bir iki zat gönderiniz. Onlar gelinceye kadar Edirne vilâyetinin hukukunun müdafii olmak üzere beni tevkiî ettiklerine dair imzaları tahtında bir vesikayı imzanızla şifreli telgrafla bildiriniz.”

“Gaye-i istiklâlin istihsaline kadar, tamamıyla milletle birlikte, fedakârâne çalışacağıma mukaddesâtım namına yemin ettim. Artık benim için Anadolu’dan hiçbir yere gitmemek kat’îdir.”

Trakya kuvve-i maneviyesini takviye maksadıyla bu talimata şu ma’lumâtı da derc ettim: Anadolu ahâlisi baştan aşağı yekvücûd bir hale getirildi. Kararlar, bilâ-istisna tekmil kumanda heyetleri ve arkadaşlarımızla müşterek ittihâz ediliyor. Vali ve mutasarrıfların hemen kâffesi bizimle beraberdir. Anadolu’daki teşkilât-ı milliye kaza ve nahiyelere kadar teves-sü etti. İngiliz himayesi altında bir müstakil Kürdistan teşkili hakkındaki propaganda ve tarafdârânı bertaraf edildi, Kürtler Türklerle birleşti (Vesika: 19).

* * *

Bu tarihe kadar, Yunan ordusunun Manisa ve Aydın civarlarını da işgal eylediğinden haberdâr oldum. Fakat İzmir’de ve Aydın’da bulunduklarını bildiğim kuvvetlerin ne halde olduklarına dair hiçbir taraftan henüz sarîh bir ma’lumâta dest-res olamıyordum. Doğrudan doğruya bu kuvvetler kumandanlarına da bazı emirler yazmıştım. Nihayet 29 Haziran’da, Fırka 56 Kumandanı Bekir Sami Bey’in iki gün evvelki tarihli bir şifre telgrafını aldım.

56. Fırka’ya İzmir’de Hürrem Bey namında bir zat kumanda ediyormuş. Bu zat ve İzmir’deki iki alayın bakıyetü’s-süyûfu zâbitleriyle beraber hemen kâffesi esir olmuş. Yunanlılar bunları gemilerle Mudanya’ya nakletmişler. Bekir Sami Bey bu bakıyetü’s-süyûfun kumandasını deruhde etmek üzere gönderilmiş.

Bekir Sami Bey 27 Haziran 335 tarihli telgrafnâmesinde, 22 Haziran 335 tarihli iki emrimi ancak 27 Haziran’da Bursa’ya

muvâsalâtında alabildiğini söylüyor ve verdiği ma'lumât ve izâhâtta "Makasid-i milliyeyi hayyiz-i fiile isâl edecek vesâit-i kâfiye bulamadığımdan, fırkamı tanzim ve tensîke muvaffak olursam daha iyi hidemâtın icrasını kabil gördüğümünden 21 Haziran sabahı Kula'dan Bursa istikametinde harekete mecbur oldum. Mamafih birçok mevânie rağmen hareket-i milliyenin memleketin istihlâsı için elzem olduğu fikrini her tarafa yaymaya muvaffak oldum." diyor, kanaat ve icrââtına kavî imanı olduğunu bildiriyor ve bu hususta hemen teşebbüsâta başladığını, Çine'de bulunan 57. Fırka'ya da emir vermekliğini ve kendisine de emir vermekte devam etmemi istiyordu (Vesika: 20).

* * *

Bir hafta kadar Samsun'da ve 25 Mayıs'tan 12 Haziran'a kadar Havza'da kaldıktan sonra Amasya'ya gittim. Bu müddet zarfında bütün memlekette millî teşkilât vücuda getirilmesi lüzumunu ta'mîmen bi'l-cümle kumandanlara ve rüesâ-yı memûrîn-i mülkiyeye tebliğ ettim.

Şâyân-ı dikkattir ki İzmir'in ve bunu takiben Manisa'nın ve Aydın'ın işgali ve icrâ olunan tecâvüz ve mezâlim hakkında henüz millet tenevvür etmemiş ve mevcudiyet-i milliyeye vurulan bu fecî darbeye karşı alenen bir güne teessür ve şikâyet izhâr olunmamıştı. Milletın bu haksız darbe karşısında sâkit ve hareketsiz kalması, elbette milletin lehinde tefsir olunamazdı. Onun için milleti ikaz edip harekete getirmek lâzımdı. Bu maksatla 28 Mayıs 335 tarihinde valilere ve müstakil mutasarrıflıklara, Erzurum'da On Beşinci Kolordu, Ankara'da Yirminci Kolordu ve Diyarbekir'de On Üçüncü Kolordu Kumandanlıklarına, Konya'da Ordu Müfettişliği'ne ta'mîmen şu yolda tebligatta bulundum:

İzmir'in ve maalesef bunu takip eden Manisa ve Aydın'ın işgali, müstakbel tehlikeyi daha alenî ihsâs etmiştir. Tamamiyet-i mülkiyemizin muhafazası için, tezâhürât-ı milliyenin daha canlı olarak izhâr ve idâmesi lâzımdır. Hayat ve istiklâl-i milliyi

rahnedâr eden işgal ve ilhak gibi hadiseler, bütün milleti dil-hûn etmektedir. Teessürât zapt olunamıyor. Kabil-i hazm ü tahammül olamayan bu ahvâlin derhal izâlesini, bütün medenî milletlerle büyük devletlerin adl ü tesirinden sabırsızlıkla intizâr zemininde önümüzdeki hafta zarfında ve muhtelif vilâyâta göre Pazartesi başlayıp Çarşamba günü mürâcaatın arkası alınmak üzere büyük ve heyecanlı mitingler akdiyle tezâhürât-ı milliyede bulunulması ve bunun tekmil mülhakata da teşmîli ve bütün düvel-i muazzama mümessilleriyle Bâbîâlî'ye müessir telgraflar verilmesi ve ecnebî olan yerlerde ecnebilere de tesir yapılmakla beraber tezâhürât-ı milliyede âdâb ve sükûnetin fevkalâde mahfûziyeti ve Hıristiyan halka karşı bir taarruz ve nümâyîş ve husûmet gibi etvâr alınmaması elzemdir. Zât-ı âlilerinin bu fikirler etrafında hassas ve müessir bulunmaları cihetiyle işin hüsn-i idâresinden ve muvaffakiyetten âcizlerinde itminân-ı tām mevcuttur. Neticesinin inbâ buyurulmasını ricâ eylerim.

Verdiğim bu talimat üzerine her yerde mitingler yapılmaya başlandı.

Yalnız mahdûd yerlerde, bazı tevehhümât tesiriyle tereddüt edildiği anlaşılmıştır. Meselâ: On Beşinci Kolordu Kumandanı'nın, Trabzon hakkında gönderdiği 9 Haziran 335 tarihli şifreden (Vesika: 21): "Miting esnasında Rumların münâsebetsizliğine ma'rûz kalınması ve hiç yoktan bir hadise çıkması düşüncesine binâen mitinge karar verilmiş iken mevki-i fiile konulmadığı ... miting heyetinin ictimâında Strati, Polidi'nin de hazır bulunduğu" anlaşılyordu.

Trabzon, Karadeniz sahilinde mühim bir merkez olduğundan orada millî teşebbüsât ve faaliyet hususlarında mütereddidâne hareket ve Yunanlılar aleyhinde tezâhürât-ı milliyeye müzâkerâtına Strati, Polidi Efendileri iştirak ettirmek gibi teşebbüsün adem-i ciddiyetine delâlet edecek gevşeklikler bi't-tabi İstanbul ve düşmanlar için pek kıymetli emâreler telâkki edilir.

Verdiğim talimattaki nokta-i nazarı aleyhte kullanacak kadar mahâret gösterenler de oldu. Meselâ: Sinop'a yeni tayin olunan bir mutasarrıf, orada yapılan tezâhürâtı bizzat tedvîr ediyor ve miting mukarrerâtını bizzat yazıp ahâliye imza et-

tirdiğini söylüyor ve bize de bir suretini gönderiyor. Bu zatın zavallı ahâliye, gürültü patırdı arasında imza ettirdiği uzun yazılar içinde şu satırlar gizleniyordu: “Türkler terakki ve tekâmül edemedi ve Avrupa’nın esâsât-ı medeniyesini kabul ve temessül edemediyse bu da şimdiye kadar iyi bir idâreye mazhar olamamasından ileri gelmiştir. Türk milleti, ancak kendi pâdişâhının saltanat ve hâkimiyeti tahtında olmak şartıyla Avrupa’nın nezaret ve murakabesiyle teşekkül edecek bir idâre ile yaşayabilir.”

Efendiler, Sinop ahâlisi namına İtilâf Devletleri mümessillerine verilen 3 Haziran 1335 tarihli bu muhtıranın zîrindeki imzalara göz gezdirirken müftü vekili efendinin imzasını müteakib gördüğüm imza, arz ettiğim satırları yazan ve yazdıran ruhu bana keşfetti. O imza, Hürriyet ve İtilâf Fırkası Reis-i Sanisi olan zatın imzası idi. Her tarafta tezâhürât yapılması için yaptığım tebligat tarihinden üç gün sonra yani 31 Mayıs 1335 tarihli Harbiye Nâzırı’nın şu telgrafını aldım:

İngiltere Fevkalâde Komiserliği’nden Bâbîali’ye tebliğ olunup Harbiye Nezareti’ne tevdî olunan nota sureti aynen ber-vech-i zîrdır:

Bugüne kadar gelen raporlardan Üçüncü Kolordu mıntıkasında şekavet-i âdiyeden başka bir şey olmadığı ma’lûm olmakla beraber son notada beyan olunan ahvâl hakkında tahkikat-ı mahsusa bi’l-icra neticesinin sūr-at-i iş’arını ricâ ederim.

31.5.35

Harbiye Nâzırı

Şevket

Suret

1- Sivas’taki hal ve mevki-i hâzıra ve şehir-i mezkûrda ve yahut bu şehrin kurbunda azîm mikdarda tecemmu’ etmekte bulunan Ermeni mültecilerinin selâmetine mütedâir ahiren oldukça dâi-i endişe havadis almış olduğumu zât-ı sâmi-i fahîmânelerine bildirmekle kesb-i fahr ederim.

2- Binâenaleyh askerî kumandanının daire-i memuriyeti dahilinde bulunan Ermenilerin hüsni muhafazası ile himayeleri için bi’l-cümle tedâbir-i mümkünine ittihâz etmesini âmir ve bir günâ

kıtâl veyahut su-i muamele vukua geldiği takdirde kendisinin doğrudan doğruya mes'ûl tutulacağını müş'ir bir telgrafnâmenin Harbiye Nezaret-i Celîlesi'nce mûmâileyh kumandana acilen keşîdesi zımnında evâmîr ita buyurulmasını zât-ı sâmi-i fahîmânelerinden ricâ ederim.

3– Bu talimata mûmâsil talimatın memûrîn-i mülkiye-i âidesine itasını ayrıca ricâ ederim.

4– Dahil-i memleketteki asayişsizlik hakkında zât-ı sâmi-i fahîmanelerinin ne derece muhik surette endişe-nâk bulunduklarını bildiğim cihetle zât-ı sami-i fahîmanelerine ayrıca işbu (.....) mûmâşât buyurulacağından mutmainim.

5– Mevzu-i bahis olan talimatın tarih-i itası hakkında verilecek ma'lumâtın mahzûziyet-i senâverânemi mücib olacağını beyan ederim.

Sivas Vali Vekâleti'nden 2 Haziran 335 tarihli aldığım bir telgrafta da “bugün Miralay Demange imzasıyla alınan telgrafnâmede ‘Aziziye’de İzmir’in işgali üzerine Hıristiyanların katl ile tehdit edildiği ve bu ise muvâfık olmayıp size vaziyeten haber veriyorum ki bu haller müttefik askerleri tarafından vilâyetinizin işgaline sebep olur.’ mealinde iş’ârâtta bulunulmaktadır... ilh.” denilmekte idi.

Hakikatte ne Sivas’ta dâi-i endişe bir hal vardı ve ne de Hıristiyanların katl ile tehdit edildiği vâki idi. Mesele, milletçe yapılmğa başlanılan mitinglerden müteessir olan ve bunu emellerinin husûlüne mâni addeden anâsır-ı Hıristiyanîye’nin, ecnebilerin nazar-ı dikkatini celp için bi’l-iltizâm yaptıkları işâat kabilinden olarak kabul etmek lâzımdır (Vesika: 22, 23, 24). Harbiye Nezareti’nin nota suretini ihtivâ eden telgrafına verdiğim cevâbı aynen arz edeceğim.

İstihbarat
Gayet aceledir
Adet: 58

3 Haziran 335

Harbiye Nezaret-i Celilesi'ne

C: 2 Haziran 335 şifre:

Sivas ve civarında evvelce bulunan Ermenileri ve bi'l-âhire gelen mültecileri tedhiş edecek hiçbir hadise olmamıştır. Ne Sivas'ta ve ne de civarında dâi-i endişe hiçbir hal yoktur. Herkes sâkinâne iş ve güçleriyle meşgûldür. Bunu suret-i katiyede arz ve temîn ederim. Binâenaleyh İngiliz notasındaki istihbârât menbainin ne olduğu âcizlerince bilinmek lâzımdır. İzmir'in ve Manisa'nın işgali haber-i müessifi üzerine ahâli-i İslâmiye'ce yapılan ve anâsır-ı Hristiyanî hakkında hiçbir fikr-i husûmet tazammun etmeyen ictimâlardan belki de bazılarının mütevahhiş olmaları vârid-i hâtırdır. İtilâf Devletleri, milletimizin hukuk ve istiklâline riayetkâr kaldıkça ve millet, vatanın tamamî-i masûniyetinden emin bulundukça anâsır-ı gayr-i Müslime'nin düçar-ı huşyet olmasına hiçbir sebep yoktur ve bu bâbda devlete karşı her türlü mes'ûliyeti taahhüd ve buna tamamıyla emniyet buyurulmasını istirham ederim. Fakat istiklâl ve mevcudiyet-i milliyeyi imhâ ve beka-yı hayatı tehlikeye îsâl eden işgal, su-i kast ve taaddi gibi İzmir havalisinde görülmekte olan filiyâtın zuhûrât-ı mümâsilesine karşı ne milletin heyecan ve teessürât-ı vicdaniyesini ve ne de buna müstenid tezâhürât-ı milliyeyi men' ve tevkif için nefsimde ve hiç kimsede kudret ve takat göremeyeceğim gibi bu yüzden tahaddüs edecek vakayı ve hâdisâtın karşısında da mes'ûliyet kabul edebilecek ne kumandan ve ne de mülkiye memuru ve ne de hükümet tasavvur ederim.

Mustafa Kemal

Bu nota suretiyle tarafımdan verilen cevap sureti bi'l-umûm kumandanlara, vali ve mutasarrıflara ta'mimen tebliğ edildi.

Bu tarihlerde bütûn milletin İngiliz Muhipler Cemiyeti'ne iştirakle İngiltere müzâheretinin talep edilmesi, bu cemiyet namına, Sait Molla imzasıyla umum belediye riyâsetlerine bir

telgrafla bildirildiği ve bu telgrafın tesirini akîm bırakmak için milleti lüzumu gibi tenvîr etmekle beraber hükümet nezdindeki teşebbüsâtım malûmunuz olmuştur (Vesika: 25). Bundan başka 27 Mayıs 335 tarihinde Türkiye-Havass-Reuter isimindeki ajansın, in'ikad eden Şûrâ-yı Saltanat hakkındaki tafsilâtta "heyet-i umumiyenin fikri, Türkiye'nin düvel-i muazzamadan birinin müzâheretini temîn merkezindedir" havadisini neşr ü ta'mîm etmesi üzerine sadrazama "Milletin istiklâl-i milliyi muhafazaya âzim olduğunu ve bütün avâkıb-ı meş'ûmeye karşı en son fedakârlığı göze aldığını ve vicdan-ı milliyi temsil etmeyen ihbârâtın şâyân-ı endişe akisler tevli'd ettiğini" yazmakla beraber bütün milleti de bu keyfiyetten nasıl haberdâr ettiğimi başka bir münasebetle beyan etmiştim.

Sadrazam Ferit Paşa'nın Paris'e, ma'lûm olan daveti üzerine Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ilk ictimâ günlerinde bazı beyânâtta bulunmuştum. Bu meselede nokta-i nazar ve suret-i hareketimin ne olduğunu tavzih maksadıyla şu vesikayı aynen arz edeceğim:

Şifre
Aceledir
Zata mahsustur

Havza, 3.6.35

Samsun'da Üçüncü Kolordu Kumandanı Refet Beyefendi'ye.
Erzurum'da On Beşinci Kolordu Kumandanı Kâzım Paşa Hazretlerine.
Canik Mutasarrıfı Hamit Beyefendi'ye.
Erzurum Valisi Münir Beyefendi'ye.
Sivas Vali Vekili Hâkim Hasbi Efendi Hazretlerine.
Kastamonu Valisi İbrahim Beyefendi'ye.
Ankara'da K. O. 20 Kumandanı Ali Fuat Paşa Hazretlerine.
Konya'da Yıldırım Kıtâatı Müfettişi Cemal Paşa Hazretlerine.
Diyarbakır'da On Üçüncü Kolordu Kumandan Vekili Cevdet Beyefendi'ye.
Van Valisi Haydar Beyefendi'ye.

Fransa Mümessil-i Siyasisi Mösyö Defrance'ın nezd-i sadaret-penâhiye gelerek hukuk-ı Osmaniye'yi konferans huzurunda müdafaa için Paris'e azîmet edebileceklerini tebliğ eyledi-

ğî Dahiliye Nezareti'nin tebligat-ı resmiyesinden ve ajans neşriyatından anlaşılmıştır. İzmir vakası üzerine milletimizin gösterdiği asabiyet-i milliye ve bu suretle muhafaza-i istiklâliyet hususunda tezâhür eden azm-i katisi neticesi olan bu mazharîyet şâyân-ı şükrandır. Fakat buna rağmen Yunanlılar İzmir vilâyetinde işgalden menedilmiş değildir. Her halde milletin, hukukunu müdrîk ve onu çiğnetmemek için yekvücûd olarak fedakârâne harekete müheyâ olduğu Düvel-i İtilâfiye'ye karşı izhâr ve isbâta devam edildikçe düvel-i müşarûnileyhümün milletimize hürmetkâr ve hukukuna riayetkâr olacağına şüphe yoktur.

Sadrazam Paşa Hazretlerinin konferans huzurunda hukuk-ı Osmaniye'yi müdafaa için bezl-i himmet buyuracakları tabiidir. Ancak milletçe kat'iyen müdafaası matlûb ve mültezem olan hukuk, bilhassa iki noktada kesb-i nezaket eder. Birincisi, ale'l-ıtlak devlet ve milletin istiklâliyet-i tammesi. İkincisi de eczâ-yı asliye-i vatanda ekseriyetin ekalliyetlere feda edilmemesidir. Bu hususta Paris'e müttehi-i hareket heyetin ictihâdıyla vicdan-ı millinin taleb-i kat'isi arasında mutabakat-ı tâtme şarttır. Aksi takdirde millet, gayet müşkil vaziyette ve gayr-i kabil-i telâfi emr-i vâkiler karşısında kalabilir. Bu endişeyi tevli'd eden sebepler şunlardır: Sadrazam Paşa Hazretleri mesmû olan beyânâtında bir Ermeni muhtariyeti esasını kabul etmiş olduğunu bildirdi. Bunun hudûdunu zikretmedi. Bundan vilâyât-ı şarkiye ahâlisi bi't-tabi müteessir ve istîzâh-ı keyfiyete mecbur oldu. İn'ikad etmiş olan Şûrâ-yı Saltanat'ta da hemen heyet-i umumiye istiklâl-i millinin muhafazasını ve mukadderât-ı milletin bir şûrâ-yı milliye tevdiini talep eylediği halde yalnız hükûmetin istinâd eylediği İtilâf ve Hürriyet Fırkası namına Reisi Sadık Bey'in tahrîrî ifadesinde İngiltere'nin himayesi teklif olundu. Bir Ermenistan muhtariyet-i vâsiasını ve devletin bir ecnebî himayesini kabul mesâilinde arzu-yı millî ile hükûmet-i hâzıranın ictihâdında mutabakat olmadığı taayyün ediyor. Sadrazam Paşa Hazretleriyle beraberinde hareket edecek olan heyetin, müdafaa-i hukuk-ı millette takip edeceği esâsât ve program milletçe ma'lûm olmadıkça mârrû'l-arz noktalarda endişe-nâk olmaktan men'i nefis edilemez. Bu

suretle vilâyet ve mülhakatındaki Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye ve Redd-i İlhak Cemiyetlerinin heyet-i mümessileleri ve henüz teşkilâtı ikmâl edilemeyen yerlerde de belediye heyetleri Sadrazam Paşa Hazretlerine ve doğrudan doğruya zât-ı şâhâneye telgrafnâmelerle mürâcaat ederek istiklâl-i tâmm-ı millinin masûniyeti ve hukuk-ı ekseriyet-i milliyenin mahfûziyeti milletçe şart-ı esasî olduğunu beyan ve buna nazaran gidecek heyetin müdafaa esâsâtını millete resmen ve alenen iblâğı talep olunmalıdır. Milletin bu tarz-ı hareketiyle, gidecek heyetin müdafaasına çalışacağı esâsâtın hakikaten milletin arzu ve talebi olduğu Düvel-i İtilâfiyece ma'lûm olacak ve bi't-tabi daha ziyade ehemmiyetle nazar-ı dikkate alınarak heyetin vazifesini teshîl eyliyecektir. Mütâlaat-ı mesrûdenin icap edenlere sür'at-i îsâl ve iblâğını vatanımızın mukadderâtı namına zât-ı âli-i vatanperverilerinden hassaten istirham eylerim. Bu telgrafın zaman-ı vusûlünün iş'âr buyurulmasını da ricâ ederim.

Mustafa Kemal

Bu tarihten beş gün sonra, yani 8 Haziran 335'te İstanbul'a Harbiye Nâzırı tarafından davet olunduğumu ve mahrem sualim üzerine kimler tarafından ve ne için talep edildiğimi, ricâlimizden bir zatın haber verdiğini vaktiyle bi'l-münâsebe vuku bulan beyânâtımda ifade etmiştim. O zat, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyâseti makamında bulunan Cevat Paşa idi. Bunun üzerine, İstanbul ile vuku bulmuş olan muhaberâtın bir kısmı umûmca ma'lûm olmuştur. Bu muhaberât, Erzurum'da istifa ettiğim tarihe kadar muhtelif harbiye nâzırlarıyla ve doğrudan doğruya saray ile devam etmiştir.

Anadolu'ya dahil olalı bir ay olmuştu. Bu müddet zarfında bütün ordular aksâmıyla temas ve irtibat temîn edilmiş ve millet mümkün olduğu kadar tenvîr edilerek teyakkuz ve intibâha getirilmiş, teşkilât-ı milliye fikri taammüme başlamıştı. Vaziyet-i umumiye-yi artık bir kumandan sıfatıyla sevk ve idâreye devam imkânı kalmamıştı. Vuku bulan davet emrine adem-i itaat ve adem-i icâbet gösterilmiş olmakla beraber millî teşkilât ve harekâtın sevk ve temînine devam etmekte olduğuma göre şahsen asi vaziyete geçmiş olduğuma şüphe edi-

lemezdi. Bundan başka ve bilhassa tatbikine karar verdiğim teşebbüsât ve icrââtın esaslı ve şedîd olacağını tahmin güç de-ğildi. Binâenaleyh teşebbüsât ve icrââtın bir an evvel şahsî ol-
mak mahiyetinden çıkarılması ve bütün milletin vahdet ve te-
sanüdünü temîn ve temsil edecek bir heyet namına olması el-
zemdi.

Bu sebeple, 18 Haziran 335 tarihinde Trakya'ya verdi-
ğim direktifte işaret ettiğim bir noktanın tatbiki zamanı gel-
miş bulunuyordu. Hatırınızdadır ki o nokta, Anadolu ve Ru-
meli teşkilât-ı milliyesini tevhi'd ederek bir merkezden temsil
ve idâre eylemek üzere Sivas'ta umumî bir heyet-i milliye top-
lamaktı. Bu maksadın temîni için yaverim Cevat Abbas Bey'e
21/22 Haziran 335 gecesi Amasya'da dikte ettiğim ta'mîmin
esas noktaları şunlar idi:

1- Vatanın tamamıyeti, milletin istiklâli tehlikededir.

2- Hükümet-i merkeziye deruhde ettiği mes'ûliyetin
icâbâtını ifa edememektedir. Bu hal milletimizi mâ'dum ta-
nıttırıyor.

3- Milletin istiklâlini yine milletin azim ve kararı kur-
taracaktır.

4- Milletin hal ve vaz'ını derpîş etmek ve seda-yı huku-
kunu cihana işittirmek için her türlü tesir ve murakabeden
âzâde bir heyet-i milliyenin vücûdu elzemdir.

5- Anadolu'nun bi'l-vücûh en emin mahalli olan Sivas'ta
milli bir kongrenin serian in'ikadı takarrür etmiştir.

6- Bunun için tek mil vilâyetlerin her livasından milletin
itimâdına mazhar üç murahhasın sür'at-i mümkinine ile yetiş-
mek üzere hemen yola çıkarılması icap etmektedir.

7- Her ihtimale karşı keyfiyetin bir sır-ı millî hâlinde tu-
tulması ve murahhasların lüzum görülen mahallerde seya-
hatlerinin mütenekkiren icrası lâzımdır.

8- Vilâyât-ı şarkıye namına 10 Temmuz'da Erzurum'da
bir kongre in'ikad edecektir. Mezkûr tarihe kadar vilâyât-ı
sâire murahhasları da Sivas'a vâsıl olabilirlerse Erzurum
Kongresi'nin azası da Sivas ictimâ-ı umumisine dahil olmak
üzere hareket eder (Vesika: 26).

Görüyorsunuz ki bu dikte ettiğim husus, zaten vermiş ve dört gün evvel Trakya'ya tebliğ etmiş olduğum bir kararın Anadolu'ya da ta'mîmen tebliğine müteallik bulunuyor. Bu kararın 21/22 Haziran 1919 gecesi, karanlık bir odada ittihâz edilmiş mahûf ve esrarengiz, yeni bir karar olmadığı zannımca sühûletle takdir buyurulur.

Bu noktanın tavazzuhu için, arzu buyurursanız küçük bir izahta bulunayım.

Efendiler, o müsvedde işte aynen şu kâğıtlardır. (*Göstererek*) Dört maddeyi ihtivâ ediyor, muhteviyâtını beyan ettim. Niha-yetinde benim imzam vardır. Bir de vazife itibarıyla Erkân-ı Harbiye Reisim bulunan Miralay Kâzım Bey'in (elyevm İzmir Valisi Kâzım Paşa), erkân-ı harbiyemden tebliğe memur Hüsrev Bey'in (elyevm sefir), makamât-ı askeriyeye şifre eden yaverim Muzaffer Bey'in ve makamât-ı mülkiyeye şifre eden bir memur efendinin imzaları vardır. Bundan başka daha bazı imzalar vardır.

Bu imzaların bu müsveddeye konması bir hüsn-i tali' ve tesâdüftür. Daha Havza'da bulunduğum sırada Ankara'da bulunan Yirminci Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa'dan bir şifre telgraf aldım. Bu telgraf, "tanıdığınız bir zat bazı rûfeka ile İstanbul'dan buraya gelmiştir. Suret-i hareketleri hakkında ne emir buyuruyorsunuz" mealinde idi. Adeta bir muamma-yı andıran bu telgraf, pek ziyade merak ve istiğrâbımı mûcib oldu. Mevzu-i bahis zatı tanıyorum, benden hatt-ı hareket soruyor. Ankara'da arkadaşım olan emin bir kumandanın yanında, telgraf da şifredir. O halde neden ismini şifre olarak dahi yazdırmaktan ictinâb ediyor?! Bir hayli düşündüm. İntikal eder gibi oldum. Tahmin buyurulur ki muamma halliyle istigale zamanım müsait değildi. Fakat, Fuat Paşa'yı yakından görmek, mıntıkaları, muhîtleri, düşünceleri hakkında müdâvele-i efkâr eylemek, bence pek ziyade şâyân-ı arzu idi. Bu muammalı telgraftan mülhem olarak kendisine şu ricâda bulundum: "Ankara'dan ayrıldığınızı ihsâs etmeyecek tertibât ve tedâbîr aldıktan sonra, tebdil-i nam ve kıyafet ederek birkaç gün için serian bana mülâki olunuz. İstanbul'dan gelen arkadaşları da beraber getiriniz."

Fi'l-hakika Fuat Paşa, dediğim gibi Havza'ya hareket eder. Fakat bazı mücbir esbâbdan dolayı, derhal Havza'yı terk edip Amasya'ya gitmeğe mecbur olmuştum. Fuat Paşa, Havza yolunda vaziyeti anlar ve Amasya'ya teveccüh eder. İşte bu suretle 21/22'de Amasya'da nezdimde bulunuyor. İsmi şifrede zikrolunmayan zat da Rauf Bey idi.

İstanbul'u terk etmek üzere, ikametgâhımdan otomobile bineceğim esnada Rauf Bey nezdime gelmişti. Râkib olacağım vapurun takip olunacağını ve İstanbul'da iken tevkif etmediklerine göre belki de Karadeniz'de batırılacağımı mevsûkan iştmiş, onu haber verdi. Ben İstanbul'da kalıp tevkif olunmaktansa batıp boğulmayı müreccah gördüm ve hareket ettim. Kendisine de evvel ve âhir İstanbul'dan çıkmak mecburiyetinde kılrsa benim yanıma gelmesini söyledim.

Rauf Bey, fi'l-hakika İstanbul'dan çıkmak lüzumunu hissetmiş ve çıkmış fakat benim yanıma gelmedi. Arkadaşı olan Elhialtıncı Fırka Kumandanı Miralay Bekir Sami Bey'e mülâki olmak ve İzmir cephesine daha yakın bir yerde, daha faal ve daha faydalı olacağını farz ederek Bandırma-Akhisar tarîkiyle Manisa havalisine gitmiş. Gittiği yerde, ahvâl-i maneviyeyi bozuk, vaziyeti mühlik ve müthiş görmüş. Derhal tebdil-i nâm ederek oradan Ödemiş, Nazilli, Afyonkarahisar üzerinden Aziziye-Sivrihisar tarîkiyle ve araba ile de Ankara'ya Fuat Paşa'nın nezdine gelmiş ve bana mürâcaat etmiş. Pek güzel ama ismini saklamak suretiyle beni üzmemekte mâna var mıydı?

Diğer taraftan, Üçüncü Kolordu Kumandanım olup Samsun Mutasarrıflığı'nda bıraktığım Refet Bey'i artık Sivas'a, kolordu merkezine göndermek istiyordum. Birkaç defa gelmesi için emir vermiştim. Mülhakata çıkmış. Emirlerime cevap dahi alamıyordum. Nihayet o da, bi't-tesâdüf o gün gelmişti.

Şimdi, imza meselesine geelim:

Ben, müsveddenin yeni gelen arkadaşlar tarafından da imzalanmasını arzu ettim. O esnada Rauf ve Refet Beyler benim odamda, Fuat Paşa diğer bir odada bulunuyorlardı.

Rauf Bey misafir olduğundan bu müsveddeye vaz'-ı imza için kendinde bir alâka ve salâhiyet görmediğini nezaketen ifade etti. Bunun bir hatıra-i tarihiye olduğunu dermeyan ederek imza etmesini söyledim. Bunun üzerine imza etti.

Refet Bey imzadan istinkâf etti ve böyle bir kongre akdindeki maksat ve faydayı anlayamadığını söyledi.

İstanbul'dan beri beraber getirdiğim bu arkadaşın –tuttuğumuz yola nazaran– anlaşılması pek basit olan bir meselede, izhâr ettiği hâlet-i fikriye ve hissiyeden müteallim oldum. Fuat Paşa'yı çağırttım. Paşa, nokta-i nazarımı anlayınca derhal imza etti. Fuat Paşa'ya Refet Bey'in tereddüdü sebebini anlayamadığımı söyledim. Fuat Paşa, Refet Bey'den, biraz ciddî, istîzâhta bulunduktan sonra Refet Bey müsveddeyi eline alarak kendine mahsus bir işaret vaz' etti. Öyle bir işaret ki bunu, bu müsveddede bulmak biraz müşkildir.

(Buyurun! Merak eden tetkik edebilir.)

Efendiler, lüzumsuz gibi görülebilen bu izâhât, müteakib senelere ve hadiselerle ait bazı muzlim noktaları tenvîre medâr olur zannıyla dermeyen edilmiştir.

Kongreye daveti mutazammın ta'mîm, makamât-ı mülkiye ve askeriye şifre olarak verildi. Bundan başka İstanbul'da bulunan bazı zevâta da gönderildi. Fakat bu zevâta ayrıca bir de umumî mektup yazdım. Kendilerine mektup yazdığım zevât şunlardı: Abdurrahman Şeref Bey, Reşit Akif Paşa, Ahmet İzzet Paşa, Seyyit Bey, Halide Edip Hanım, Kara Vasıf Bey, Ferit Bey (nafia nâzırı idi), Sulh ve Selâmet Fırkası Reisi Ferit Paşa (bi'l-âhire harbiye nâzırı oldu), Cami Bey, Ahmet Rıza Bey.

Bu mektupta söylediğim noktaları muhtasaran tekrar edeceğim:

1) Yalnız mitingler ve tezâhürât, büyük gayeleri, hiçbir vakit kurtaramaz.

2) Bunlar, ancak sine-i milletten bi'l-fiil doğan kudret-i müşterekeye istinâd ederse rehakâr olur.

3) Zaten acı olan vaziyeti mühlik şekle koyan, en müessir âmil, İstanbul'daki muhâlif cereyânlar ve âmâl-i milliyeyi muzır bir şekilde infirâda uğratan siyasî ve gayr-i millî propagandalarıdır. Bunun mucâzâtını vatanımız aleyhinde pek mebzûl bir surette görmekteyiz.

4) Artık İstanbul Anadolu'ya hâkim değil, tâbi olmak mecburiyetindedir.

5) Size teveccüh eden fedakârlık pek büyüktür (Vesika: 27).

* * *

25 Haziran'a kadar Amasya'da kaldım. Hatırlardadır ki o tarihlerde Dahiliye Nezareti'nde bulunan Ali Kemal Bey, benim azledildiğim ve artık benimle hiçbir muamele-i resmiyeye girişmemek ve hiçbir matlûbumu is'âf etmemek hususunda şifre ile bir ta'mîm yapmıştı.

23 Haziran 335 tarih ve 84 numaralı olan bu şifre muhteviyâtı, şâyân-ı dikkat bir zihniyeti gösterir vesika olduğu için aynen arz edeceğim:

Dahiliye Nâzırı Ali Kemal Bey'in 23.6.35 tarihli ve
84 numaralı şifresinin mahlûlû suretidir.

Mustafa Kemal Paşa büyük bir asker olmakla beraber siyaset-i zamana o derece âgâh olmadığı için, fart-ı hamiyet ve gayretine rağmen, memuriyet-i cedîd esinde asla muvaffak olmadı. İngiliz mümessil-i fevkalâdesinin talep ve ısrarıyla azledildi ve edildikten sonra yaptıkları ve yazdıkları ile de bu kusurlarını daha ziyade meydana vurdu. Redd-i İlhak Cemiyetleri gibi Karesi ve Aydın havalisinde ahâli-i İslâmiyeyi nâhak yere kırdırmaktan ve fakat bu vesileden istifade ile halkı haraca kesmekten başka bir iş görmiyen emirsiz, saygısız ve gayr-i kanunî teşkil edilen bazı heyetler için öteden beri çektiği telgrafnâmelerle de hata-yı siyasisini idâreten de arttırdı. Mûşarûnileyhin İstanbul'a celbi Harbiye Nezareti'ne ait bir vazifedir. Lâkin Dahiliye Nezareti'nin size emr-i kat'îsi artık o zatın ma'zûl olduğunu bilmek, kendisiyle hiçbir muamele-i resmiyeye girişmemek, umûr-ı hükûmete müteallik hiçbir matlûbunu is'âf ettirmemektir. Bu talimat dairesinde hareket eylemekle ne gibi mes'ûliyetlerin münde fi olacağını takdir buyuracağınızdan ve bu mühim ve vahim dakikalarda memur, ahâli her Osmanlıya terettüb eden en büyük vazife, sulh konferansınca mukadderâtımıza dair karar verilirken ve beş senedir yaptığımız cinnetlerin hesapları görülürken artık aklımızı başımıza devşirdiğimizi göstermek, âkilâne ve müdebbirâne hareketlere imtisal etmek, fırka mezhep, ırk ihtilâflarını gözetmeksizin her

ferdin hayatını, malını, ırzını sıyânetle nazar-ı medeniyette bu memleketi bir daha lekelememek değil midir?

Bu şifre ta'mimden ben ancak Sivas'a muvâsalat ettiğim 27 Haziran 335 tarihinde haberdâr oldum. Ali Kemal Bey 23 Haziran tarihinde bu ta'mîmi ile düşmanlara ve pâdişâha mühim bir vazife ifa ettikten sonra 26 Haziran 335 tarihinde hükümetten çekilmiştir. Ali Kemal Bey'in Sadaret'e verdiği resmi istifanâmeden başka, saraya gidip pâdişâha bizzat verdiği istifanâmesi suretlerine ve şifahî ma'rûzâtına ve pâdişâhın ona verdiği cevâba çok sonra muttali oldum.

Ali Kemal Bey istifanamelerinde, bilhassa pâdişâha olanında: "Bilâd-ı Osmaniye'nin mahâll-i muhtelifesinde serzede-i zuhûr olan âsâr-ı ihtilâl ve iğtişâştan, nâire-i ihtilâlin derhal ve mevzian teskin ü itfâ ve imhâsı maksadıyla ittihâz-ı tedâbir sırf makamına ait iken, mazhar olduğu iltifat ve itimâd-ı şâhâneyi çekemeyen bazı rûfekasının birçok a'zâr-ı vâhiye serdiyle ihtilâlin tevsi-i daire-i şümûl etmesine sebebiyet vermekte olduklarından" bahsettikten sonra "memuriyet-i resmîyeden çekilmekle beraber suret-i hususiyede arz-ı hizmet ve sadakat edeceğini" ilâve ediyor ve şifâhen de "vazife-i resmîyeden tecerrüdü ni'me'l-vesile addeden husemâsının tehacûmünden kulunuzu muhafaza buyurunuz" istirhamında bulunuyor.

Pâdişâh, cevâben "beni büsbütün yalnız bırakmayacağına eminim. Sadakatiniz, beni büyük ümit ve tesellilere sevk etmişti. Saray her dakika size açıktır. Refik Bey'le teşrik-i mesâiden ayrılmayınız" iltifatında bulunuyorlar (Vesika: 28).

Sadakâtinden pâdişâhın büyük ümit ve teselliye kapıldığı Ali Kemal'i nezaret makamında ve huzur-ı şâhânede gördükten sonra, onu bir de asıl, hakikî vazifesi başında görelim! Canınız sıkılmazsa, Sait Molla'nın, Rahip Frew'a yazdığı mektuplardan birini gözden geçirelim:

"Ali Kemal Bey'e son felâketi üzerine beyan-ı teessür ettiğinizi söyledim. Bu zatı elde bulundurmak lâzım, bu fırsatı kaçırmayalım. Bir hediye takdimi için en münasip bir zamandır."

“Ali Kemal Bey dün o zatla görüşmüş. Matbûat meselesinde biraz teenni lâzım olduğunu söylemiş. Bir kere lehine imâle edilen erbâb-ı fikir ve kalemi, evvelkine muhâlif bir gayeye sevk etmek bizde kolaylıkla mümkün olmaz. Bütün resmî memurlar harekât-ı milliyeyi şimdilik iyi görüyorlar, demiş. Ali Kemal Bey, talimatınıza harfiyen riayet edecek. Zeynel Abidin partisiyle de teşrik-i mesâiye çalışıyor. Hulâsa, işler bulandırılacak.”

Aynı mektubun bir haşiyesi vardır. Şimdi onu da okuyalım: “Haşiye: Birkaç defadır söylemek istediğim halde unuttuyorum. Mustafa Kemal Paşa’ya ve tarafdârlarına biraz müsait görülmeli ki kendisi kemâl-i emniyetle buraya gelebilsin. Bu işe fevkalâde ehemmiyet veriniz. Kendi gazetelerimizle tarafdârlık edemeyiz.”

Bu vesâik hakkında sırası gelince, daha ziyade ma’lumât veririm. Şimdilik bu kadarı kâfidir.

Ali Kemal Bey’in, Amasya’da iken henüz haberdâr olmadığımı arz ettiğim ta’mimi, memûrünün ve halkın efkârını hakikaten teşettüte sevk etmiş. Her yerde eksik olmayan menfî ruhlu kimseler derhal aleyhimde propagandaya ve faaliyete geçmişler.

Bu yoldaki menfî tezâhürâtın ve fi’liyâtın en mühimmi Sivas’ta hazırlanmaya başlanmış.

Müsaade buyurursanız, bunu muhtasaran tasvir edeyim: Dahiliye Nâzırı Ali Kemal Bey’in ta’mîmen verdiği emrin tarihi olan 23 Haziran günü Sivas’ta, Ali Galip Bey namında bir zat, on kadar refakatiyle hazır bulunuyormuş. Bu zat İstanbul’dan, Mamuretülaziz valisi olarak gönderilmiş olan Erkân-ı Harp Miralayını Ali Galip’tir. Güya, vilâyet memûrîn-i tâliyesi olmak üzere bir takım insanları da İstanbul’dan intihap etmiş, beraberrinde götürüyor.

Ali Galip güzergâhında bulunan, Sivas’ta tevakkuf etmiş. Vazife-i mahsusası bulunduğu şüphe etmemek lâzım gelen Ali Galip, orada derhal kuvvetli tarafdârlar bulmuş. Vazifesini hüsn-i tatbik için tertibât ve tedâbîr almağa başlamış.

Dahiliye Nezareti’nin, aleyhimdeki emri gelir gelmez faaliyet başlamış. Sivas sokaklarında “benim; hain, asi, muzır bir adam olduğuma dair” duvarlara yaftalar yapıştırılmış.

Kendisi de bir gün; Sivas'ta vali bulunan Reşit Paşa merhumun nezdine giderek, Dahiliye Nezareti'nin emrinden bahsettikten sonra, Sivas'a gittiğim takdirde hakkımda tatbik edeceği muameleyi sormuş.

Reşit Paşa, ne yapılabileceğini istîzâh etmiş. Ali Galip, ben senin yerinde olsam derhal kollarını bağlar, tevkif ederim ve senin de böyle yapman lâzımdır demiş.

Reşit Paşa, bu işin bu kadar basit olacağına inanamamış, müzakere hayli uzamış. Müzakereye iştirak edenler çoğalmış... Hatta bir kısım ahâli, verilecek kararı anlamak üzere toplanmış..

Bugün, Haziran'ın 27. günüdür. Nazarlarımızı, tekrar temas etmek üzere bir an için bu levhadan ayıralım ve Amasya'ya tevcih edelim.

Ayın 25. günü Sivas'ta aleyhimde bazı münasebetsiz ahvâl cereyâna başladığından haberdâr oldum. 25/26 Haziran gecesi yaverim Cevat Abbas Bey'i çağırdım ve yarın sabah karanlıkta Amasya'dan cenuba hareket edeceğiz dedim. Bu hareketimizin gizli tutularak, hazırlanılması için emir verdim.

Bir taraftan da Beşinci Fırka Kumandanı ve erkân-ı harbiyemle mahrem olarak şu tedbiri kararlaştırdık: Beşinci Fırka Kumandanı, fırkasından, güzide zâbit ve efrâddan mürekkebe ve mümkün olduğu kadar kuvvetli bir atlı piyade müfrezesini derhal o gecedan başlayarak serîan teşkil edecekti. Ben, 26 Haziran sabahı karanlıkta arkadaşlarımla beraber otomobil ile Tokat'a hareket edecektim. Müfreze teşekkül eder etmez, Tokat üzerinden Sivas istikametine sevk olunacak ve benimle irtibat arayacaktı. Hareketimiz, hiçbir tarafa telgrafla bildirilmeyecek ve mümkün olduğu kadar Amasya'da da ifşa olunmayacaktı.

26'da Amasya'dan hareket ettim. Tokat'a vâsıl olur olmaz telgrafhaneyi kontrol altına aldırarak, benim muvâsalatımın Sivas'a ve hiçbir tarafa bildirilmemesini temîn ettim. 26/27 gecesini orada geçirdim, 27'de Sivas'a hareket ettim. Otomobil ile Tokat'tan Sivas'a takriben altı saattir.

Sivas valisine, Tokat'tan Sivas'a hareket ettiğime dair açık bir telgraf yazdım, imzada Ordu Müfettişliği unvanını istimâl etmiştim.

Telgrafta bi'l-iltizâm saat-i hareketimi kaydetmiştim. Fakat bu telgrafın, hareketimden altı saat sonra çekilmesini ve o zamana kadar hiçbir suretle Sivas'a ma'lumât verilmemesini temîn edecek tedâbiri aldırdım.

Şimdi, Efendiler. Nazarlarımızı tekrar Sivas'ta terk ettiğimiz levhaya atfedelim.

Ali Galip Bey ve Reşit Paşa arasında hakkımda tatbik olunacak muamelenin münakaşası sahnesine... Münakaşanın hararetili bir safhasında Reşit Paşa'nın eline, benim Tokat'tan çekilen telgrafımı verirler. Reşit Paşa, hemen Ali Galip Bey'e uzatır. "İşte kendisi geliyor, buyurun tevkif edin!" der. Reşit Paşa, telgrafta yazılı olan hareket saatini görünce hemen kendi saatini çıkarır, bakar... "Efendim geliyor değil, gelmiş olacaktır" diye ilâve eder.

Bunun üzerine, Ali Galip, "ben tevkif ederim dedimse, benim vilâyetim dahilinde olursa tevkif ederim demek istedim" deyince, hâl-i ictimâda bulunanları bir heyecan kaplar... Hep birden "haydi öyle ise istikbâline gidelim" diyerek ictimâa hitam verirler...

Ancak, eşrâf ve mütehayyizân ve ahâli ve askerle parlak bir istikbâl ihzâr edebilmek için biraz zaman kazanmak lâzım geldiğini, halbuki hesapça benim Sivas şehri medhallerine kadar takarrüb etmiş olacağımı nazar-ı dikkate alarak beni, medhale yakın olan Ziraat Numune Çiftliği'nde bir istirahatata imâle edecek çare düşünmüşler. Vali Paşa, karargâhımın sıhhiye reisi olup evvelce teşkilât için Sivas'a göndermiş olduğum Tali Bey'i davet ve bu vazifenin ifasını ondan ricâ etmiş ve tertibâtı temîn eder etmez kendisinin de bize mülâki olacağını söylemiş...

Fi'l-hakika, tam Numune Çiftliği civarında, karşımıza çıkan bir otomobilin içinden, Tali Bey görüldü. Otomobillerden indik, çiftliğin avlusunda oturduk. Tali Bey, hikâye ettiğim vaziyeti bertafsil izah ettikten sonra, vazifesinin, beni burada biraz meşgûl etmek olduğunu söyleyince, der-akab ayağa kalktım, "çabuk otomobillere ve Sivas'a" dedim!

Bunun sebebini ifade edeyim. O anda hatırıma gelen şu idi: İstikbâl merasimi yapacağız diye Tali Bey'i iğfal etmiş olabilirler ve hakikatte aksi bir tertip yapmak için zaman ka-

zanmak isteyebilirlerdi. Otomobillere binmek üzere iken Sivas tarafından diğer bir otomobil yanımıza yaklaştı. İçinde Vali Paşa vardı.

Reşit Paşa, “Efendim birkaç dakika daha istirahat buyurulmaz mı” diye söze başladı. “Yarım dakika dahi istirahata ihtiyacım yoktur. Derhal hareket edeceğiz ve sen benim yanıma gel” dedim.

— Efendim, dedi, sizin yanınıza Rauf Bey binsin, ben arkadaki otomobille de gelirim.

— Hayır, hayır dedim. Siz buraya..

Bu basit tedbirden maksat, muhtac-ı izah değildir.

Sivas şehrinin medhâline vusûlümüzde, caddenin iki tarafı azîm bir kalabalık ile dolmuş, kıtaat-ı askeriye vaz’-ı mahsusunu almış bulunuyordu. Otomobillerden indik. Yürüyerek askeri ve ahâliyi selâmladım...

Bu manzara, Sivas’ın muhterem ahâlisinin ve Sivas’ta bulunan kahraman zâbit ve askerlerimizin bana ne kadar merbût ve muhabbetkâr olduğunu isbât eden canlı bir şahit idi...

Binâenaleyh doğru Kolordu Kumandanlık dairesine gittim ve der-akab maiyetiyle beraber Ali Galip’i ve onun vasıta-i icraiyesi olduğunu anladığım müfsidler celp ettirdim. Onlara yaptığım muameleyi izah ederek zaten, kâfi derecede yorgunluğu mûcib olduğuna şüphe etmediğim teferruatı uzatmak istemem.

Yalnız, bir noktayı işaret etmekle iktifâ edeceğim.

Efendiler, bu Ali Galip, gördüğü su-i muameleden sonra, mahrem beyânâtı olduğunu söyleyerek gece yalnız olarak yanıma gelmek istedi, kabul ettim. Harekâtının zevahirine ehemmiyet vermemekliğimizi ricâ ile Mamuretülaziz vilâyetini kabul ederek gelmekten maksadının, benim nokta-i nazarıma hâdim olmak bulunduğunu ve Sivas’ta tevakkufu, bana mülâki olup bizzat talimat almak için olduğunu izah ve bin türlü delillerle isbâta çalıştı ve bizi sabaha kadar işgal etmek suretiyle, muvafak dahi olduğunu itiraf etmeliyim.

Sivas'ta, teşkilât ve tarz-ı hareket hakkında icap edenlere talimat verdikten sonra, hiç uyumadan geçen 27/28 gecesinin sabahında bir bayram günü, Sivas'tan Erzurum istikametinde hareket edildi.

Bir haftalık meşakkatli bir otomobil yolculuğundan sonra 3 Temmuz 335 günü ahâlinin ve askerinin cidden samimî tezâhürâtı içinde, Erzurum'a muvâsalat olundu. Hükümet-i merkeziyenin muhtemel menfî tebligatını kontrol ve tevkif için muhabere kanalı olan mühim merkezlerde tedâbîr ve tertibât alınması için umum kumandanlara, 5 Temmuz 335 tarihinde emir verdim (Vesika: 29).

Kumandan, vali ve Vilâyât-ı Şarkiye Mûdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Erzurum Şubesiyle temasa gelindi.

Vali Münir Bey, İstanbul'ca azledilmişti. Hareket etmeyip Erzurum'da kalması hakkındaki iş'arım üzerine henüz Erzurum'da bulunuyordu. Bitlis vilâyetinden infikâk edip İstanbul'a gitmek üzere Erzurum'dan geçen Mazhar Müfit Bey de aynı suretle Erzurum'da bana intizâr ediyordu.

Bu iki vali beylerle, On Beşinci Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa ve beraberimde bulunan Rauf Bey, İzmit Mutasarrıf-ı Sâbıkı Süreyya Bey ve karargâhıma mensup Erkân-ı Harbiye Reisi Kâzım Bey ve Erkân-ı Harp Hüsrev Bey, Doktor Refik Bey arkadaşlarımla ciddî bir müdâvele-i efkârda bulunmayı münasip gördüm. Kendilerine umumî ve hususî vaziyeti ve takibi mecburî olan hatt-ı hareketi mevzu-i bahis ettim. Bu münasebetle en gayr-i müsait vaziyetleri ve umumî, şahsî mehâliki her ihtimale karşı ihtiyârı zarurî olan fedakârlığı izah ettim. Bir de, "millî gaye için ortaya atılacakların bugün imhâsını düşünen yalnız saray, hükümet ve ecnebidir. Fakat bütün memleketin iğfal edilmesini ve aleyhe çevrilmesini de ihtimal dahilinde görmek lâzımdır. Pişvâ olacakların, her ne olursa olsun, gayeden dönmemesi, memlekette barınabilecekleri son noktada, son nefeslerini verinceye kadar, gaye uğrunda fedakârlığa devam edeceklerine işin başında karar vermeleri icap eder. Kalplerinde bu kuvveti hissetmeyenlerin teşebbüse geçmemeleri elbette evlâdır. Zira bu takdirde, hem kendilerini ve hem de milleti iğfal etmiş olurlar.

Bir de mevzu-i bahis vazife, resmî makam ve üniformaya sığınarak el altından kabil-i tedvîr değildir. Bu tarzın bir derecesi olabilir. Fakat artık o devir geçmiştir. Alenen ortaya çıkmak ve milletin hukuku namına yüksek seda ile bağırarak ve bütün milleti, bu sedaya iştirak ettirmek lâzımdır.

Benim azlolunduğuma ve her türlü avâkıba mahkûm bulunduğuma şüphe yoktur. Benim ile alenen teşrik-i mesâi etmek, aynı avâkıba şimdiden kabul etmektir. Bundan başka, mevzu-i bahis ettiğimiz vaziyetin talep ettiği adamın, diğer birçok nokta-i nazarlardan dahi mutlaka benim şahsım olabileceği gibi bir iddia mevcut değildir. Yalnız, her halde bu memleket evlâdından birinin ortaya atılması zarurî olmuştur. Benden başka bir arkadaş dahi düşünmek mümkündür. Yeter ki o arkadaş, bugünkü vaziyetin kendisinden talep ettiği tarzda harekete muvafakat etsin!" dedim.

Bu beyânât ve izâhâtta sonra, sümme't-tedârik karar vermek muvâfık olamayacağından bir müddet düşünmek ve hususî müdâvele-i efkâr edebilmek için müzakereye hitam verdiğimi beyan ettim.

Tekrar ictimâ ettiğimizde, işin başında, benim devam etmemi ve kendilerinin bana muîn ve zahîr olacaklarını beyan ettiler. Yalnız bir arkadaş, Münir Bey, ciddî mazeretine binâen bir zaman için kendisinin fiilî vazifeden affını ricâ etti. Ben, şeklen vazife ve askerlikten istifa ettikten sonra tıpkı şimdiye kadar olduğum gibi mâfevk kumandan imişim gibi emirlerimin ifası, muvafakiyet için şart-ı esasî olduğunu zikrettim. Bu cihet tamamen tasvib ve tasdik olunduktan sonra ictimâa nihayet verildi.

Efendiler, İstanbul'da, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyâseti makamında, yekdiğerine halef, selef olan Cevat ve Fevzi Paşalardan, İstihzârat-ı Sulhiye Komisyonu'nda çalışan İsmet Bey'den başlayarak Erzurum'a gelinceye kadar her yerde temas ve münasebette bulunduğum kumandan, zâbit ve her türlü ricâl ve zevât ile burada, Erzurum'da yaptığım gibi müzakere-ler ve anlaşmalar yapmışım. Bundaki faide takdir buyurulur.

Erzurum'a muvâsalatımın ilk günlerinde, Erzurum Kongresi'nin in'ikadını temîn için ittihâz-ı tedâbir ile iştigale ehemmiyet verildi.

Efendiler, Vilâyât-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin, 3 Mart 335 tarihinde, bir heyet-i faâle vücuda getirmek suretiyle teşekkül etmiş olan Erzurum şubesi, Trabzon ile de anlaşarak 335 senesi Temmuz'unun onuncu günü Erzurum'da bir Vilâyât-ı Şarkiye Kongresi akdine teşebbüs etti. Benim henüz Amasya'da bulunduğum tarihlerde, Haziran içinde, şark vilâyetlerine murahhas göndermeleri için teklif ve davette de bulundu. Vilâyetlerden murahhas celbi için o tarihten itibaren benim Erzurum'a muvâsalatıma kadar ve ondan sonra da bu hususta fevkalâde sarf-ı gayret etti.

Fakat o günlerin şerâiti içinde böyle bir maksadın temînindeki müşkilâtın büyüklüğü suhûletle takdir olunur. Kongrenin yevm-i ictimâi olan 10 Temmuz takarrüb ettiği halde, vilâyetlerden icap eden murahhaslar intihap ve i'zâm olunmuyordu.

Halbuki bu kongrenin akdini temîn etmek artık pek mühim olmuştu. Bu sebeple, tarafımızdan da ciddi teşebbüsât alınmak icap etti.

Vilâyetlerin her birine alenî iş'âratta bulunmakla beraber, bir taraftan da şifre telgraflarla valilere, kumandanlara icabı gibi tebligatta bulunuldu. Nihayet on üç gün tehhürle mikdar-ı kâfi murahhas celp ve cem'ine muvaffakiyet hâsıl oldu.

Efendiler, faaliyet-i milliyeye ordu mensuplarının müzâhereti ve askerî ve millî faaliyeti hem-ahenk kılmak hususu mühimdi.

Trabzon'daki fırka, vekâletle idâre olunuyordu. Asıl kumandanı Halit Bey Bayburt'ta muhtefî idi. Halit Bey'i iki noktadan ihtifâğâhından çıkarmak lâzımdı. Biri ve en mühimmi, İstanbul'a davetin ve bu davete adem-i icâbetin korkulacak, ihtifâ edilecek mahiyette olmadığını millete ve bilhassa ordu mensuplarına göstererek kuvve-i maneviyeyi yükseltmek icap ediyordu. Diğer sebep, sahilde mühim bir nokta olan Trabzon'a haricin bir tasallutu vukuunda oradaki fırkanın başında ateşin bir kumandan bulundurmak muvâfık idi.

Binâenaleyh, Halit Bey'i Erzurum'a celp ettirdim. Kendisine bizzat talimat-ı mahsusa verdikten sonra, icabında derhal fırkasının başına geçmek üzere Maçka'da bulunması için emir verdirdim.

Biz bu işlerle meşgûl olurken, bir taraftan da İstanbul'da Harbiye Nezareti makamında bulunan Ferit Paşa'nın ve pâdişâhın, İstanbul'a avdetimi temîn için temâdi eden iğfalkâr telgraflarına da birer suretle cevap vermekle, izâa-i vakte mecbur bulunuyorduk.

Harbiye Nezareti, "İstanbul'a gel!" diyor. Pâdişâh, "evvelâ tebdil-i hava al, Anadolu'da bir yerde otur, fakat bir işe karışma" diye başladı. Nihayet ikisi birlikte, "behemehâl gelmelisin!" dedi. "Gelemem!" dedim. Nihayet 8/9 Temmuz 335 gecesi, sarayla açılan bir telgraf başı muhaberesi esnasında, birdenbire perde kapandı ve 8 Haziran'dan, 8 Temmuz'a kadar, bir aydır devam eden oyun hitama erdi. İstanbul, benim o dakikada resmî memuriyetime hitam vermiş oldu. Ben de aynı dakikada 8/9 Temmuz 335 gecesi saat 10.50 sonrada Harbiye Nezareti'ne, saat 11.00 sonrada pâdişâha vazife-i memuremle beraber silk-i askerîden istifamı müş'ir telgrafları vermiş oldum.

Keyfiyet, tarafımdan ordulara ve millete iblâğ edildi. Bu tarihten sonra resmî sıfat ve salâhiyetten mücerred olarak, yalnız milletin şefkat ve civanmertliğine güvenerek ve onun bitmez feyz ve kudret menbaından ilham ve kuvvet alarak, vicdanî vazifemize devam ettik...

Biz, 8/9 Temmuz gecesi İstanbul ile telgraf başında konuşurken, bunu başka dinleyenlerin ve alâkadar olanların da bulunduğunu tahmin etmek güç değildir.

O tarihlerde ve ondan sonraki zamanlarda, en hafif tabirle safdilliklerini mukteza-yı kiyâset ve tedbir göstermeye çalışmış olanlar hakkında bir fikir vermiş olmak için, müsaade buyurursanız şu vesikayı aynen ıtlılânıza arz etmek isterim.

140/140
9 Temmuz 335

Konya'dan,
Saat: 6

Üçüncü Ordu Müfettişliği Seryaverliği'ne
Telgraf ve Posta Müdür-i Umumisi Refik Halid Bey ile Konya Valisi Cemal Bey, 6/7 Temmuz gecesi, telgrafla makine ba-

şında muhabere ettiler. Muhaberenin şu suretle cereyân ettiği-
ni haber aldım.

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin icabına bakıldı. İstanbul'a
getirilecek. Cemal Paşa Hazretlerinin de hakkında yapılacak
muamele derdesttir.

Konya valisi de:

— Teşekkür ederim. Dediler.

Münasip surette Paşa Hazretlerine arz etmenizi ricâ ederim.

İkinci Ordu Müfettişliği Şifre Müdürü

Hasan

Fi'l-hakika, Konya'da bulunan İkinci Ordu Müfettişi Cemal
Paşa'nın on gün müddetle mezunen Dersaadet'e gittiğinden
dört gün evvel haberdâr olmuş ve mütehayyir kalmıştım.

Cemal Paşa ile Samsun'a çıktığımdan itibaren, makasid-i
milliyeyi temîn için teşrik-i mesâi sadedinde ve askerî, millî
tertibât ve teşkilât hususlarında muhaberatımız vardı. Kendi-
sinden, ümit-bahş, müsbet cevaplar almıştım.

Benim ile bu tarzda münasebete girmiş olan bir kumanda-
nın, kendi kendine mezuniyet alıp İstanbul'a gitmesi kâr-ı âkil
olamamak lâzım gelirdi. Bu sebeple: 5 Temmuz 335 tarihli şifre
ile Konya'da On İkinci Kolordu Kumandanı Miralay Salâhattin
Bey'e şu iki maddeyi yazdım:

1— Cemal Paşa'nın on gün müddetle Dersaadet'e hareketinin
sebeb-i hakikisini vâzihan ve serian iş'âr buyurmanızı,

2— Zât-ı âlinizin hiçbir sebep ve suretle oradaki kuvânın ba-
şından infikâkiniz câiz değildir. Bu bâbda Fuat Paşa ile de mu-
habere ederek en menfi ihtimale karşı tedâbîr almanız elzem-
dir. Her gün vaziyetiniz hakkında kısa ma'lumât vermenizi ricâ
ederim.

Aynı şifrenin suretini aynı tarihte Ankara'da Fuat Paşa'ya
da verdim.

Salâhattin Bey'in Konya'dan 6/7 Temmuz tarihinde, yani
Refik Halid Bey'in Konya Valisi Cemal Bey'le telgraf başın-
da konuştuğu sırada, verdiği cevâbî şifre telgrafta "Cemal

Paşa, İstanbul'da bazı zevât ile temas etmek ve ailesiyle görüşmek üzere on gün müddetle ve kendi arzusuyla mezunen Dersaadet'e gitmiştir" denilmekte idi (Vesika: 30, 31, 32, 33).

Cemal Paşa gitti, fakat gelemedi. Kendisini çok zaman sonra Ali Rıza Paşa Kabinesi'nde Harbiye Nâzırı göreceğiz.

Maa't-teessüf, bu vaziyetin şahidi olan ve kendisine kuvvetlerin yanından ayrılmaması tavsiye olunan Salâhattin Bey'in de bir müddet sonra İstanbul'a gittiğini haber aldık. Cemal Paşa'nın gösterdiği bu su-i misâl üzerine 7 Temmuz 335 tarihinde, şu umumî tebligatta bulundum:

1- İstiklâlimizi muhafaza uğrunda teşekkül ve taazzuv etmiş olan milli kuvvetler, her türlü müdahale ve tecâvüzden masûndur. Devlet ve milletin mukadderâtında, irâde-i millîye âmil ve hâkimdir. Ordu işbu irâde-i millîyenin tâbi ve hâdimidir.

2- Müfettiş ve kumandanlar, herhangi bir sebeple kumandanadan ıskat edildikleri takdirde kendilerini istihlâf edecek zevât tevhit-i mesâi olunabilecek evsâfa mâlik bulunursa kumandayı tevdi ve fakat mıntika-i nüfûzlarında kalarak vezâif-i milliyelerini ifaya devam edeceklerdir. Aksi takdirde, yani bir ikinci İzmir vakasına meydan verebilecek kimselerin tayini hâlinde, kumanda asla terk olunmayacak ve bi'l-umûm müfettiş ve kumandanlar tarafından, emniyet ve itimâdın selb olduğu serdiyle, muamele-i vâkıâ reddolunacak ve kabul edilmeyecektir.

3- Memleketimizi kolaylıkla işgal maksadına ma'tûf olmak üzere İtilâf Devletleri tarafından vâki tazyikat neticesinde, hükümet herhangi bir kıta ve teşkilât-ı askeriye ve milliyemizi il-gaya emir verirse, kabul ve tatbik edilmeyecektir.

4- Âmâl ve gayesi istiklâl-i millinin temînine ma'tûf olan Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye ve Redd-i İlhak Cemiyetlerinin ve teşebbüsâtının zaaf ve inhilâlîne bâdi olacak herhangi bir tesir ve müdahaleyi ordu, kat'iyen menedecektir.

5- Devlet ve milletin temîn-i istiklâli gayesinde, bi'l-cümle memûrîn-i mülkiye-i devlet, Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye ve Redd-i İlhak Cemiyetlerinin ordu gibi meşrû' müzâhidir.

6— Vatanın herhangi bir mıntıkasına taarruz vukuu hâlinde, umum millet müdafaa-i hukuka âmâde bulunduğundan, bu gibi hâdisât vukuunda tevhîd-i icrâât için derhal her taraf birbirini en serî surette haberdâr ederek vahdet-i harekât temîn olunacaktır.

Bu tebligat Anadolu ve Rumeli’de bulunan bi’l-umûm ordu ve kolordu kumandanlarına ve sair icap edenlere tebliğ olunmuştur.

Bu tebligat-ı umumiye-mizden beş altı gün sonra, Kavak’tan, (K.O. 3 Kumandanı Refet) imzalı 13 Temmuz 1919’da yazılmış bir şifre telgraf aldım. Telgrafın metni aynen şudur:

İstanbul’dan bir İngiliz gemisiyle, Harbiye Dairesi Reisi Miralay Salâhattin Bey, beni tebdil etmek üzere geldi. Benim dahi aynı gemi ile avdetimi Nezaret emrediyor. Salâhattin Bey maksat dahilinde çalışacak. Vaziyet-i umumiye-nazarı kumandayı mûmâileyhe devri muvâfık buldum ve Harbiye Nezareti’ne hitaben istifamı verdim. Ayrıca tafsilât veririm. Sivas istikametinde hareket ediyorum. Beşinci Fırka Kumandanı Arif Bey vasıtasıyla Amasya’ya cevap veriniz.

Efendiler, itiraf etmeliyim ki bu tarz ve tavırdan pek memnun olmadım. Refet Bey’in benimle olan müşâreket-i ef’âli İstanbul’ca malûm. Bu ef’âli mürevvic olan bir zat onu tebdille ve hem de İngiliz gemisi ile gelince, derhal verilmesi tabii olan hüküm bu zatın İngiliz nokta-i nazarına hâdim olabileceğine dair kendisine itimat edilmiş olmasıdır. Bu hüküm, bir zan mertebesinde olsa dahi, Refet Bey’in kumandayı tevdîde isticlal etmemesi, hiç olmazsa bizim de nokta-i nazarımızı alması iktiza ederdi.

İtimat edip kumandayı tevdî ettiğine göre de hiç olmazsa bir müddet ondan ayrılmayıp vaziyet ve nokta-i nazarlarımızı tamamen telkin edebilecek kadar beraber çalışması ve kendisini bizimle irtibata koyduktan sonra uzaklaşması makul olurdu, mütâlaasında bulundum. Maahaza, emr-i vâki karşısında bırakılmış olduğuma göre iki noktada teselli aramakla iktifâya mecbur idim. Birincisi, Refet Bey’in telgrafı metninde-

ki “Salâhattin Bey maksat dahilinde çalışacak” cümlesi, diğeri de Refet Bey’in hiç olmazsa İstanbul’a gitmemiş olması idi.

Bu vaziyet üzerine, “kumandanların İstanbul’a gitmek hususunda en küçük bir gafletlerinin pek pahalı olacağını ve programımızı hüsn-i tatbik devam edeceğimizi” umum kumandanlara bildirmek suretiyle hemen nazar-ı dikkatlerini celp ettim. Refet Bey’e de aynı tarihte (14 Temmuz 335) “Salâhattin Bey’in, kararlarımızı hüsn-i tatbik eyleyeceği buradaki rûfeka nezdinde pek ziyade tahassüsâtı mücib ve kuvvet-bahş olmuştur” cümlesini de ihtivâ eden bir şifre telgraf keşide ettirdim.

Salâhattin Bey’in kendisine de aynen şu telgrafı çekttirdim:

14 Temmuz 335

Amasya’da Beşinci Fırka Kumandanlığı’na

Refet Bey’edir: Zirdeki telgrafnâme-yi muvâfık görürseniz Salâhattin Bey’e tevdi ve iblâğ ve inbâ buyurunuz.

Mustafa Kemal

Salâhattin Beyefendi’ye: İstanbul’un mahsûr muhîminden, mübarek sine-i millete gelmeniz ve rûfeka-yı hamiyetiniz saha-i azm-i vatan-perverisini teşrifiniz büyük bir meserretle karşılandı. Gaye-i mukaddesemizin tahsili uğrunda sebk edecek gayret-i müşterekede Cenâb-ı Hak cümlemizi zafer-yâb eyleyecektir. Gözlerinizden öperim.

(Mustafa Kemal)

Üçüncü Ordu Müfettişliği Erkân-ı Harbiye

Reisi Miralay

Kâzım

Salâhattin Bey hakkında ilk şüphe ve tereddüt yine Salâhattin Bey’in “maksat dahilinde çalışacağını” söyleyerek itimat eden ve hemen kumandayı teslim edip Sivas istikametinde uzaklaşan Refet Bey tarafından izhâr edilmiş oldu.

Refet Bey’in Amasya’dan yazdığı bir telgraf, yalnız Salâhattin Bey hakkında tereddüdü değil, daha birkaç noktaya taalluk eden mütâlaâtı da ihtivâ ediyordu. Müsaade buyurursanız aynen arz edeyim:

Müstaceldir
Asayişe mütealliktir
719

Ankara'dan, 15.7.335

Erzurum'da K.O. 15 Kumandanlı'ğına

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

Salâhattin Bey'i tanırırsınız. Birdenbire ürkmemesi lâzımdır. Evvelâ Kâzım Paşa tebrik vesilesiyle mülâyim ifadelerle kendisiyle muhabereye girişmelidir. Hamit Bey'in azli hakkında henüz bir şey yok. Fakat mahallinde ibkası için teşebbüsâtta bulunuldu. Azlolunursa buralarda kalacağını pek ümit etmiyorum. Mamafih tesir yapıyorum. Benim avdetim için İngilizlerin, hükümeti tazyik edecekleri muhakkak. Ben vaziyete göre icabına tevessül ederek buralarda kalacağım. İngilizlerden ve buradan geçen Amerikalıdan anladığıma göre Kâzım Paşa'nın vaziyeti dahi tehlikelidir. Daima itidâlin gözetilmesini ve vaziyetin iyi idâre edilmesini tekrar tavsiye ederim (Refet).

Fırka 5 Kumandanı
Arif

Bu telgrafnâmede ismi geçen Hamit Bey, Samsun mutasarrıfı bulunuyordu. Hamit Bey, Samsun'a muvâsalatımızın ilk günlerinde, Refet Bey'in, mazideki hukuk ve muârefesi sebebiyle, maksad-ı müşterek dahilinde nihayete kadar bizimle beraber, fedakârane çalışacak evsâfta bir arkadaş olduğuna itimâdı bulunduğu cihetle, bana tavsiye ettiği ve benim Sadaret'e ve hususî olarak Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Cevat Paşa'ya vuku bulan iş'ârâtımla Samsun'a getirebildiğimiz zat idi.

Böyle bir zatın er geç azlolunacağına şüphe var mıydı? Fakat Refet Bey, "mahallinde ibkası için teşebbüsâtta bulunuldu" diyor. Hangi mahalde? Kimlerin nezdinde? Kim teşebbüsâtta bulundu?! Sonra "azlolunursa buralarda kalacağını pek ümit etmiyorum. Mamafih tesir yapıyorum!" diyor, nereye, İstanbul'a mı gidecek, nasıl? Bu zat bugüne kadar bizimle çalışmıyor muydu?

Bu telgrafında Refet Bey, kendisinin avdeti için İngilizlerin hükümeti tazyik edeceklerini muhakkak görüyor ve vaziyete göre icabına tevessül ederek buralarda kalacağını söylüyor.

Halbuki vaziyet ma'lûm ve yapılacak şeyi ben kendisine 7 Temmuz 335 tarihli umumî talimatımda bildirdim (Mezkûr talimatın ikinci maddesi). Ondan başka yapılacak şey yoktu.

Refet Bey, İngilizlerden ve buradan geçen Amerikalılardan anlamış ki “Kâzım Paşa'nın da vaziyeti tehlikelidir.” Bu ne demektir? Salâbetlerini en çok muhafaza etmeleri lâzım gelen arkadaşlarım, her halde rahmet okumayacak kimselerin sözlerinden tehlikeler tahayyül etmeleri ve bunu bir kanaatle söylemeleri neye delâlet eder?

Refet Bey, telgrafının sonunda bana da ders veriyor. “Daima itidâlin gözetilmesini” ve “vaziyetin iyi idâre edilmesini tekrar tavsiye ederim” diyor.

Buradaki, itidâl kelimesinden maksadın ne olabileceğinin tefsirini, erbâb-ı iz'âna terk ederim.

Bana iyi idâreyi tavsiye eden zat, bu tavsiyeyi benim verdiğim emir ve talimatı hüsn-i tatbik edip vazifesi başından ayrılmadan evvel yapmış olsaydı, daha samimi hareket etmiş olurdu, zannındayım.

Efendiler, Hamit Bey, 14 Temmuz 335 tarihinde Samsun'dan bana şu kısa telgrafı yazmıştı:

Azolunduğumu mevsûkan haber aldım. Şu bir iki gün zarfında vürûduna intizâr ediyorum. Müteakiben İstanbul'a gideceğimi arz eylerim.

Refet Bey'in kumandayı terk etmiş olmasından müteessir iken aynı günde mühim bir noktada kendisinden fedakârâne bir vaziyet me'mûl ettiğimiz diğer bir arkadaşın da, sanki tabii şerâit dahilinde bulunuyormuşuz gibi, gayr-i kabil-i tefsir bir zihniyet göstermekte olmasına muttali oluyorum.

Hamit Bey'e 15 Temmuz 335 tarihinde, şöyle bir telgraf yazıldı:

Kardeşim Hamit Bey, sizin yerinize İbrahim Ethem Bey'in tayin olduğunu haber aldık. Refet'e yazdım ve birleşerek beraberce dahile doğru gelmenizi ricâ ettim. Bilmem hangi mülâhaza-i emniyet, size İstanbul'a gitmek fikrini telkin edi-

yor. Bundan mâadâ, biz kıymetli arkadaşlarımızı Dersaadet'ten Anadolu'ya çekip çıkarmaya ve bu vechile ciddî vatanperverânı mahrum-ı âmâl etmemeye çalışırken, siz bu hareketinizle, lâakal mahsûr bir muhite giriyorsunuz. Biz hiç câiz görmedik. Refet'e mülâki olunuz. Ya Sivas civarında birlikte kalırsınız ve-yahut müreffehen bizim nezdimize gelirsiniz. Cevâb-ı kat'î bekleriz (Vesika: 34).

Beş gün sonra (20 Temmuz 335) Canik Mutasarrıfı Hamit Bey'in Samsun'dan gelen telgrafı şu idi:

Bizans'ın mütezâyd rezaletleri karşısında meyus olan millet, şarktan bir şule-i ümit bekliyor.

Buralara ve buradakilere öyle hayalî şekil ve vücutlar veriyorlar ki acaba bir şey var mı diye ben de şüpheleniyorum. Kayıtsızlığımdan utanıyorum.

Fi'l-hakika uyumuyoruz. Bir şey yapmak istiyoruz. Fakat bu şeyin şekil ve nazariyâtıyla uğraştığımızı, uzun yollar intihap ettiğimize kaniim. Zamanın, hâlin intizâra tahammülû yoktur. Memleketin vaziyeti, dakikadan dakikaya fenalaşıyor. Binâenaleyh efkârımızı telhis, efâlimizi tesrî' iktiza ediyor. Bu hususta, benim hatırıma gelen şudur:

Aynı zamanda her taraftan zât-ı şâhâneye bir telgraf çekeelim. On aydan beri gözü önünde, ale'l-ekser kendi arzu ve hevesi dahilinde cereyân eden rezaletler delâletiyle nereye sürüklenmekte olduğunu gören milletin herçi-bâd-âbâd mukadderâtını ele almaya karar verdiğini ihtar ve kırk sekiz saat zarfında, milletin itimâdını hâiz bir kabine teşkil ve meclis-i müessisânın daveti taht-ı karara alınmadığı takdirde, ne kendisini ve ne de hükümetini tanımadığımızı ilâve edelim. Bunda hiçbir müşkil yok, an'anevi boyun kırmaktan müteessir olmayan millet, biz yürüyelim, arkamızdan gelsin, Efendim.

Beş gün evvel, azl olunduğu takdirde İstanbul'a gideceğini arz eden Canik mutasarrıfının bu telgrafını, biraz mütehevvirâne yazılmış olmakla beraber, karar ve faaliyet telkin eder bir mahiyette bulduğunuzu tahmin etmek isterim.

Mutasarrıf Bey, milletin bir şule-i ümit beklediği yerde, acaba bir şey var mı diye şüpheleniyor.

Bizi, ne yapmak istediğini bilmeyen, şekil ve nazariyâtla uğraşan şaşkınlara zannediyor. Efkârı telhis, ef'âlî tesrî için yapılacak şeyi de söylüyor. Eğer bundan sonra bütün nokta-i nazarlarındaki adem-i isabeti tebârüz ettiren çirkin bir fikri izhâr etmese idi iyi ederdi.

Efendiler, tarih “an’anevî boyun kırmaktan müteessir olmayan millet, biz yürüelim, arkamızdan gelsin!” fikir ve ictihâdında bulunanların dücâr oldukları akıbetler ve ukubetlerle doludur. İdare adamlarının, bilhassa millet adamlarının, böyle sakîm ve merdûd zihniyetlere asla kapılmamaları lâzımdır. Hamit Bey bu telgrafında, bizim Refet Bey’le beraber dahile çekilmesi hususundaki iş’ârımıza asla temas etmiyor.

Hamit Bey’in bu telgrafına 21 Temmuz 335 tarihinde verdiğimiz bir cevapta: “İnşallah her şey olacaktır. Yalnız, milletin itimâdını hâiz bir kabine teşkil etmek için evvelâ o kabine-nin istinâd edebileceği bir kuvveti vücuda getirmek lâzımdır. O da, vilâyât-ı şarkiye kongresinin ve onu müteakiben de, Sivas umumî kongresinin in’ikadıyla olacaktır” dedik.

Efendiler, Üçüncü Kolordu’ya, bu münasebetle Refet ve Salâhattin Beylere tekrar temas etmek icap ediyor. Vesile şudur:

İngilizler, Sivas’a bir tabur göndereceklerini işâa ettiler. Her ihtimale karşı Sivas’a gelen muhtelif istikametler üzerinde, tedâbîr-i askeriye aldirmek lâzım geldi. Bu münasebetle Amasya’da bulunan Beşinci Fırka Kumandanlığı’na, 18 Temmuz 335 tarihinde, verdiğim bir emir metninde, henüz Amasya’da bulunan Refet Bey’e ait de şu cümleler vardı: “Keyfiyet hakkında Refet Bey’in ehemmiyetle nazar-ı dikkati celp olunur. İhtimal ki Refet Bey böyle bir vaziyeti nazar-ı dikkate alarak şimdilik Amasya’da kalmayı da tercih eder.”

Beşinci Fırka Kumandanı’nın 19 Temmuz 335’te verdiği cevapta, câlib-i dikkat şu cümleler vardı: “Salâhattin Bey elân Samsun’dadır. Şimdiye kadar kendisiyle temas edemediğim gibi hiçbir muhabere-i ciddiye ve mühimme cereyân etmemiş olduğundan mîr-i mûmâileyhin fikir ve kanaatinin ne merkez-de olduğunu bilemiyorum.”

“Fakat –Refet Bey– icabında İngilizlere mukavemet edecek kadar cür’et gösteremeyeceğini ihsâs etmişti.”

“Refet Bey 18 Temmuz 1919’da Sivas’a hareket etti.” (Vesika: 35).

Bunun üzerine Refet Bey’e şu şifreyi verdirdim:

Şifre

Zata mahsustur

19 Temmuz 335

Adet

151

Amasya’da Beşinci Fırka Kumandanlığı’na

Sivas’ta Üçüncü Ordu Sıhhiye Müfettişi Miralay
İbrahim Tali Beyefendi’ye

Refet Bey’edir: Salâhattin Bey’e telgrafımı verdiniz mi? Mûmâileyh arkadaşımızın kanaat-i kat’iyelerinin mutlaka tespit edilmesi ve çünkü tereddüt yahut iki cepheli idâre gibi mûcib-i felâket bir vaziyete hiçbir vechile tahammül ve mûmâşât olunmaması bir vecibe-i vataniye olduğundan, bu hususta, evet veya hayır tarzında kendisinden söz alınması ve ona göre bir karar verilmesi elzemdir. Sizin bıraktığınız noktadan başlamak, kendileri için yegâne programdır. Şimdiye kadar hemen bir hafta olduğu halde hiçbir kat’î ma’lumât alınmaması ve İstanbul’dan alınan bir ma’lumâtta mûmâileyh hakkında muhkem bir kanaat gösterilmemesi ve hareketinden evvel Sadık Bey’le hafı bir temas ve hususiyetinden bahis ve şikâyet edilmesi bu telgrafımın yazılmasına sâik tir. Bunu ve bunun avâkıbını bilhassa sizin takdir ve halletmeniz lâzımdır. Zira herhangi bir mahfil-i ahâlîde söyleyeceği yanlış ve gaye-i milliyeye mugayir bir tek sözün dahi husûle getireceği tesir-i ma’kûsu ve bunun ihdâs eyleyeceği vaziyeti şimdiden düşünmek kâfidir (Mustafa Kemal).

Üçüncü Ordu Müfettişliği Erkân-ı Harbiye
Reisi Miralay
Kâzım

Yalnız bu telgrafımıza değil, çok şeye cevap olan Refet Bey'in bu telgrafını aynen arz edeceğim:

Asayişe müteallik ve gayet aceledir Sivas'tan, 22.7.335
1728

Erzurum'da Üçüncü Ordu Müfettişliği Vekili
Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerine

1— Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine: Telgrafınızı Salâhattin Bey'den ayrıldıktan sonra aldığım için kendine veremedim. Salâhattin Bey'i herkes gibi siz de âlâ tanırırsınız. Mütereddî tâbiatlı bir zat. On günden fazla bu mîntıkada kalmamak niyetiyle gelmiş. Az kaldı kumandayı almadan geri kaçacaktı. Kendisini temîn ve tatmîn ederek vazife-i vataniyesini hatırlattım. Memleketini her halde sever ve fakat vakitsiz icrââta gelemmez. Aşağı yukarı Vali Reşit Paşa'dan biraz daha iyi. On Üçüncü Kolordu'dan geçen eslihadan ma'lumâtta olduğu gibi bu işin tesviyesi için İstanbul'da dahi çalışmış ve muvaffak olmuş. Buraya intihâbı Cevat Paşa tarafından olmuş. Binâenaleyh maksada muzır olamaz ve hiçbir mahfil-i ahâlîde gayeye mugayir tek bir söz söylemez. Bilakis maksat dahilinde ve fakat sâkit bir surette çalışmayı vadetti. Sadık Bey'le münasebeti hakkında verilen ma'lumâta inanamıyorum. Zaten, aldığımız haberi iyi tevsîk ve muayyen bir program tanzim etmeden çalışmak kuvvetlerin ziyânını mücib oluyor. Şark ahvâli hakkında bana verdiğiniz ma'lumâtta aldığımız mübâlâğalı haberlere kapılmamış olsaydınız, ihtimal ki ben vaziyeti daha iyi idâre eder ve kumandayı terke mecbur kalmazdım. Re'sen karar verecek insanların hakikî vaziyeti bilmeleri lüzumunu siz de takdir buyurursunuz. Binâenaleyh Salâhattin Bey'i maksatsız bir surette ürkütmek ve hayır dedirtmekle ne çıkacak. Zaten o kaçmaya hazır. Yerine acaba kim gelecek. Emirlerinizin kısa ve sarîh olmasını ricâ ederim. Salâhattin Bey hakkındaki telgrafınızı lütfen bir daha okuyunuz. Fırtına ile başlayıp sükûnet ile hitam bulan bu telgraftan, kat'î maksadınızı çıkaramadım. Mamafih birkaç güne kadar Salâhattin Bey Samsun'dan avdet ediyor. Kendisiyle görüşeceğim. Her halde mûmâileyhi muvâfık bir tarzda maksat dahilinde idâre için ittihâz-ı tedâbir ediyorum.

2- Samsun'a çıkarılan taburun, buradaki Hintli Müslümanları değiştirmekle beraber, bilhassa Sivas'ta bulunduğunu zannettikleri zât-ı âlilerine karşı bir tehdit maksadıyla çıkarıldığı-
nı İngilizlerle temasında anladım. Beni İstanbul'a gitmeye ikna için Kavak'ta bulunduğum zaman bir İngiliz binbaşısı geldi. İngilizlere gösterdiğim mukavemetten istifade ederek ve fakat zât-ı âlilerini düçar-ı zaaf etmek için beni aldıkları açıktan söyledi. Zât-ı âlilerinin diğer mesnedi Kâzım Paşa imiş, binâenaleyh Kâzım Paşa, İngilizlerin ısrarını mücib olacak zâhiri bir sebep vermemelidir. Ferit Paşa'nın istifası hengâmında Kâzım Paşa'yı vekâlete tayin etmesi İstanbul'dakilerden bir kısmının fena bir maksadı olmadığını gösteriyor. Fakat İngilizlerin ısrarı karşısında bir şey yapamazlar. Kâzım Paşa'nın vekâlete tayini de Salâhattin Bey'in Sadık Bey hesabına buraya gelmediğine delildir.

3- Benim İstanbul'a celbim için İngilizlerin suret-i resmiyede İstanbul'u tazyik etmeleri pek muhtemeldir. Çünkü benim ile İngilizlerin arasında suret-i resmiyede bir mecra var (!) Bu tazyik artarsa Salâhattin Bey'i müşkil bir vaziyette bırakmamak için izimi kaybedeceğim.

4- Hamit Bey'in tebdili şâyiası henüz tahakkuk etmedi. Mûmâileyhin mahallinde ibkası için gerek Salâhattin Bey [*] ve gerekse İngilizler İstanbul'a mürâaat ettiler. Mûmâileyhin tebdili teşebbüsü Dahiliye Nezareti ile kavga etmesi neticesidir. Salâhattin Bey'in yerine, Konya'ya Sedat Bey'in geldiği dahi doğru değildir. Her ne kadar tekmil kumandanların tebdil edileceğini istihbâr ettiğini mûmâileyh yazıyorsa da Kâzım Paşa'nın vekâlete tayini bunun aksini gösteriyor.

5- Sivas Kongresi hakkında sadareten doğruca vilâyetlere tebliğ olunan 20 Temmuz 335 tarihli telgrafnâme-yi gördünüz mü? Karahisar'daki Fırka Kumandanı bu kongreye murahhas intihâbı için buralara beyannâme neşretmiş. Bu tarz-ı hareketi muvâfık buluyor musunuz? Alman sulhu ve şarktaki sükûnet, vaziyetin inkişafına intizâren, bizim de ihtiyatkâr bulunmaklığımızı icap ettirmiyor mu? Şahsım hakkında hiçbir endişem olmadığını artık anlamışınızdır. (!) Yalnız, kararsız ve progamsız hareketlerle maksadı ihlâl edeceğiz. Ya ihtiyatkâr ola-

[*] Diğer Salâhattin Bey'dir

lım veyahut hemen işi açığa vuralım. Fakat ikisinden birini yapalım. Sivas Kongresi'nden hâl-i hazırda bir faide ümit ediyor musunuz? Bugünkü vaziyete nazaran bu kongrenin Sivas'ta ve alenî bir tarzda yapılmasını tehlikeli bulmuyor musunuz? Cenup istikametlerinden Sivas'a gelecek bir darbe, bilhassa bu vilâyet ahâlisinin kansızlığı sebebiyle Anadolu'yu ikiye ayırır ve pek tehlikeli olur. Bunun için bu vilâyetin, son zamana kadar adeta bî- taraf görünmesi pek ziyade hâiz-i ehemmiyettir. Bu kongrenin mutlaka akdine lüzum varsa, aldığınız haberlere nazaran murahhasların vürûdu mümkünse, acaba bunun şarkta bir mahalde akdi daha muvâfık olmaz mı?

6— Sivas ve Amasya şehirleri halkı pek mülevves, kazalarda, köylerde halk bunlara nazaran pek çok iyi. Fimâba'd ona göre tanzim-i mesâi edeceğim.

7— İstanbul'dan aldığım haberde buradaki harekât-ı mil-liyenin hiçbir fırka veyahut bir şahsın âmâl-i mahsusasını tatmîn maksadıyla olmayıp, sırf selâmet ve istiklâl-i millinin temîni gayesine ma'tûf olduğu hakkında taraf-ı âlilerinden bir beyannâme neşri suretiyle İngilizlerin teskini tavsiye olunuyor. Buna lüzum görüldüğü halde, ben bunun taraf-ı âlilerinden bir beyannâme şeklinde değil, belki Erzurum Kongresi'nin mukarrerâtına idhâlen neşri muvâfık olacağını zannediyorum.

8— Ajanslar, Meclis-i Mebusan intihâbâtından bahsediyorlar. Bu hususta ne düşünüyorsunuz? (Refet).

Üçüncü Kolordu Erkân-ı Harbiye Reisi
Zeki

Bu telgrafa verdiğimiz cevâbı da aynen zikretmekle iktifâ edeceğim.

Şifre
Zâbit marifetiyle keşîdesi
Aceledir 171

23.7.335

Sivas'ta Üçüncü Kolordu Erkân-ı Harbiye Reisi
Zeki Bey'e Refet Beyefendi'ye:

1— Salâhattin Bey hakkındaki telgrafı bir defa daha okumak üzere aradım. Fakat bulunamıyor. Hatırladığıma göre mîr-i

mûmâileyh hakkında bahsolunan hususât İstanbul'dan bildirilmişti. Her alınan haberi arzu edildiği vechile tevsîk, nâdiren müyesser olur. Şark ahvâli hakkında aldığımız ma'lumât, mübâlâğadan âri olmamakla beraber, bize yanlış bir hatve attırmış değildir kanaatindeyim. Mukarrerâtımızda, yalnız şark hâdisâtının tecelliyâtı esasına istinâdla iktifâ edilmiş değildir. Teşkilât-ı milliyeye vüs'at ve uzviyet vermek, kongrelerle âmâl-i milliyeyi temessül ettirmek, orduyu teşkilât-ı milliyeye müzâhir bulundurmak, maksad-ı millinin ziyâna meydan vermemek için kumanda, silâh mesâilinde, ma'lûm kat'î kararı vermek hususâtında yapıldığından başka türlü ve daha müteenni davranmak, acaba bugünkü semereyi verebilir miydi? Her halde vaziyet-i hâzıra, cümlelerin memnuniyetini mûcib derecededir.

2- Kâzım Paşa'nın vekâlete tayini pek münasip olmuştur. İngilizlerin ısrarını mûcib zâhirî bir sebep vermemeğe çalışıyor. Fakat silâh meselesi ve Trabzon'a ihraca mûmânaat keyfiyetinde müsamahakâr davranamayacağımız âşikârdır. Halbuki bu sebepler İngilizlerin elbette hoşuna gitmeyecektir.

3- İngilizler, benim İstanbul'a celbim hususunda fevkalâde ısrar ve hükûmeti son derece tazyik ettiler. Hükûmet ve zât-ı şâhâne ile makine başında, günlerce devam eden muhaberâtta, bu cihet pek âşikâr bildirildi. Bu muhaberât, mülâkatımızda manzûr-ı âlileri olacaktır. Fakat meslekten istifa edince ısrar hitam buldu. Buna kıyasen zât-ı âliniz hakkında da istifadan sonra büyük ısrar me'mûl etmem. Maahaza aksi takdirde dahi izinizi kaybetmekten ise Salâhattin Bey'in müşkil vaziyete girmesini tercih ederim. Burada Halit Bey hakkında, hükûmet ve İngilizler, Kâzım Paşa'ya çok ısrar ettiler. Kâzım Paşa bir şey yapılamayacağını söylemekte ısrar suretiyle elyevm Halit Bey, gayr-i resmî, fırkasına sahip bulunuyor.

4- Hamit Bey son bir telgrafıyla hepimizden daha serî hareket arzusunu izhâr ediyor. Şimdilik ta'dil olundu.

5- Sivas Kongresi hakkındaki telgrafı henüz görmedim. Fi'l-hakika bazı yerlerde müsbet ve bazı yerlerde de menfî ifratkârlık görülüyor. Şüphesiz vaziyete göre müsmir harekâtta bulunabilecek surette ihtiyatkâr hareket tarafdârıyım. Umum için bu kat'î ve sarîh program bugün in'ikada başlayan Erzurum Kongresi müzâkerâtından çıkacaktır.

Sivas Kongresi'nden pek çok faide beklerim. Bugün değil, Sivas Kongresi ilk mevzu-i bahis olduğu gün dahi her taraftan ve bilhassa cenuptan bir darbe vürûdunu aaleb-i ihtimal gördüğüm ve bu sebeple müdafaa tedâbiri zımnında ricâda bulunduğum der-hatır buyurulur. Maahaza, Erzurum Kongresi'nin devam-ı in'ikadı esnasında, Sivas'a vürûd edecek murahhasların miktarına ve Erzurum Kongresi'nin yapacağı tesirâtla hâdis olacak vaziyete göre daha amelî ve emin bir suret dahi düşünülür.

6- Tanzim-i mesâi hususundaki nokta-i nazar-ı birâderîleri pek musîbdir. Maahaza şehirli ve millî his ve tesir altında tutmaktan hâlî kalınmayacağını ümit ederim.

7- Harekât-ı milliyenin gaye ve maksadı, kongre marifetiyle ta'mim olunacak beyannâmelerle, tasavvur buyurduğunuz vec-hile neşrolunacaktır.

8- Meclis-i Mebusan toplanmalıdır. Fakat İstanbul'da değil, Anadolu'da. Bu husus kongrede tezekkür ve bunun üzerine teşebbüs edilecektir. Cümleten gözlerinizden öperiz kardeşim.

(Mustafa Kemal)

Üçüncü Ordu Müfettişliği Erkân-ı Harbiye
Reisi Miralay Kâzım

Efendiler, askerlikten istifamı müteakib, Erzurum halkının bilâ-istisna ve Vilâyât-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin Erzurum şubesinin, hakkımda pek bâriz bir surette gösterdikleri itimat ve samimiyetin bende bıraktığı unutulmaz hatırayı, burada, alenen zikretmeyi bir vecibe addederim.

Cemiyetin Erzurum şubesinden aldığım 10 Temmuz 335 tarihli tezkerede, "cemiyetin başına geçmemi ve heyet-i faâle riyâsetini kabul etmemi teklif ediyorlar ve beraber çalışmak üzere tayin ve tefrîk ettikleri beş zatın isimlerini" bildiriyorlardı.

Bu beş zat; Raif Efendi, mütekaid Binbaşı Süleyman Bey, mütekaid Binbaşı Kâzım Bey, Albayrak gazetesi Müdürü Necati Bey, Dursunbeyzade Cevat Bey idi. Bahsettiğim tezkerede, Rauf Bey'in de heyet-i faâle riyâset-i sâniyelğine intihap edildiği bildiriliyordu (Vesika: 36).

Bu tarihlerde, Erzurum Şubesi Heyet-i İdaresi Reisi Raif Efendi ve aza Hacı Hafız Efendi, Süleyman Bey, Maksut Bey, Mesut Bey, Necati Bey, Ahmet Bey, Kâzım Bey ve Kâtip Cevat Bey idi.

Erzurum şubesi, İstanbul'daki merkez-i idâre riyâsetlerine işâle çalıştıkları bir telgrafla, “merkez-i umumî namına beyan-ı rey ve mütâlaa eylemek salâhiyetinin bana verildiğinin telgrafla iş'ârını” da ricâ ettiler (Vesika: 37).

Bundan başka bizim, Erzurum Kongresi'ne girmemizi teshîl için kongreye, Erzurum mümessili olarak intihap edilmiş olan mütekaid Binbaşı Kâzım ve Dursunbeyzade Cevat Beyler mümessillikten istifa ettiler.

Efendiler, malûm-ı âlileri olduğu vechile Erzurum Kongresi 335 senesi Temmuz'unun 23. günü, pek mütevazı bir mektep salonunda in'ikad etti. İlk günü, beni riyâsete intihap ettiler. Kongre heyetini, vaziyet ve bir dereceye kadar nokta-i nazar hakkında tenvîr için vuku bulan beyânâtımda:

“Tarih ve hâdisâtın sevkıyla, bi'l-fiil içine düştüğümüz kanlı ve kara tehlikeleri görmeyecek ve bundan müteheyyiç olmayacak hiçbir vatanperverin tasavvur edilemeyeceğine işaret ettim. Mütareke ahkâmına muhâlif olarak yapılan tecâvüz ve iş-gallerden bahsettim.

Tarihin, bir milletin varlığını ve hakkını hiçbir zaman inkâr edemeyeceğini, binâenaleyh vatanımız, milletimiz aleyhinde verilen hükümlerin muhakkak mahkûm-ı iflâs olduğunu söyledim.

Vatan ve milletin mukaddesâtını tahlîs ve himaye hususunda son sözü söyleyecek ve bunun hükmünü tatbik ettirecek kuvvetin, bütün vatanda bir elektrik şebekesi hâline girmiş olan millî cereyânın ruh-ı celâdeti olduğunu ifade ettim.

Kuvve-i maneviyenin takviesine medâr olmak üzere de bütün mazlum milletlerin maksad-ı millilerine vâsıl olmak için –içinde bulunduğumuz tarihteki– faaliyetlerine dair mevcut bazı ma'lumâtı hulâsa ettim.

Ve mukadderâta hâkim bir irâde-i milliye, ancak Anadolu'dan zuhûr edebileceğini tasrih ettim ve irâde-i milliyeye müstenid bir şûrâ-yı millî tesisini ve kuvvetini irâde-i milli-

yeden alacak bir hükümetin teşkilini, ilk hedef-i mesâi olarak gösterdim.” (Vesika: 38).

Efendiler, Erzurum Kongresi 14 gün devam etti. Muhassala-i mesâisi, tespit ettiği nizamnâme ve bu nizamnâme muhteviyâtını ilân eden beyannâmedeki münderecâtan ibarettir.

Bu nizamnâme ve beyannâme muhteviyâtından, zaman ve muhîtin istilzam ettirdiği birtakım tâlî ve sûrî mütâlaat ve mü-lâhazât-ı zâide tayy olunarak tetkik olunursa, birtakım esaslı ve şümüllü prensiplere ve kararlara dest-res oluruz.

Müsaade buyurursanız, bu prensiplerin ve kararların ben-ce, daha o zaman nelerden ibaret telâkki edilmiş olduğunu işa-ret edeyim:

1– Hudûd-ı milliyeye dahilinde bulunan bi’l-cümle aksâm-ı va-tan bir küldür. Yekdiğerinden infikâk kabul etmez (Beyannâme, madde 6. Nizamnâme, madde 3’ün tafsîlâtı. Nizamnâme ve beyannâmenin birinci maddeleri mütâlaa ve tetkik buyu-rulsun).

2– Her türlü ecnebi işgal ve müdahalesine karşı ve Osmanlı Hükümeti’nin inhilâlî hâlinde millet, müttehiden müdafaa ve mukavemet edecektir (Nizamnâme, madde 2 ve 3, beyannâme, madde 3)

3– Vatanın ve istiklâlin muhafaza ve temînine hükümet-i merkeziye muktedir olamadığı takdirde, temîn-i maksat için bir hükümet-i muvakkate teşekkül edecektir. Bu hükümet heyeti, millî kongrece intihap olunacaktır. Kongre mün’akid değilse, bu intihâbı Heyet-i Temsiliye yapacaktır (Nizamnâme, madde 4, beyannâme, madde 4).

4– Kuvâ-yı milliyeyi âmil ve irâde-i milliyeyi hâkim kılmak esastır (Beyannâme, madde 3).

5– Anâsır-ı Hıristiyanîye’ye hâkimiyet-i siyasiye ve muvazene-i ictimâiyemizi muhil imtiyâz ita olunamaz (Beyannâme, mad-de 4).

6– Manda ve himaye kabul olunamaz (Beyannâme, mad-de 7).

7– Meclis-i millinin derhal ictimâını ve icrâât-ı hükümetin Meclis’in murakabesine vaz’ını temîn etmek için çalışılacaktır (Beyannâme, madde 8).

Bu prensipler ve bu kararlar muhtelif şekillerde görülmüşlerse de asla mahiyet-i asliyelerini değiştirmeksizin, imkân-ı tatbik bulmuşlardır.

Efendiler, biz kongrede hulâsa ettiğim bu kararları ve bu prensipleri tespiti çalışırken, Sadrazam Ferit Paşa da ajanslarla birtakım beyânât neşrediyordu. Bu beyânâta, sadrazamın, milleti jurnali dense sezâdır. 23 Temmuz 335 tarihli ajansla, dünyaya şunu ilân ediyordu: “Anadolu’da iğtişâş zuhûr etti. Kanun-ı Esasî’ye muhâlif olarak Meclis-i Mebusan namı altında ictimâât vuku buluyor. Bu hareketin, memûrîn-i mülkiye ve askeriye tarafından men’i icap eder.”

Buna karşı icap eden tedâbîr alındı ve Meclis-i Mebusan’ın ictimâa daveti talep olundu (Vesika: 39).

Ağustos’un yedinci günü kongre ictimâına hitam verirken, kongre heyetine:

“Esaslı mukarrerât ittihâz olduğunu ve cihana milletimizin mevcudiyet ve birliğinin gösterildiğini” söyledim ve “tarih, bu kongremizi ender ve büyük bir eser olarak kaydedecektir” dedim (Vesika: 40).

Sözlerimde isabetsizlik olmadığını, zaman ve hâdisâtın isbât etmiş olduğuna kaniim, Efendiler.

Erzurum Kongresi, nizamnâme mûcibince bir Heyet-i Temsiliye teşkil etmişti.

Cemiyetler Kanunu’na tevfikân ilmûhaber itası zımında, Erzurum vilâyeti makamına verilen 24 Ağustos 335 tarihli beyannâmede, Heyet-i Temsiliye azasının isim ve hüviyetleri, şu suretle mûndericti:

Mustafa Kemal

Sâbık Üçüncü Ordu Müfettişi,
askerlikten müstaî

Rauf Bey

Bahriye Nâzır-ı Esbakı

Raif Efendi

Sâbık Erzurum Mebusu

İzzet Bey

Sâbık Trabzon Mebusu

Servet Bey

Sâbık Trabzon Mebusu

Şeyh Fevzi Efendi

Erzincan’da Nakşî Şeyhi

Bekir Sami Bey

Beyrut Vali-i Sâbıkı

Sadullah Efendi

Sâbık Bitlis Mebusu

Hacı Musa Bey

Mutki Aşiret Reisi

(Vesika: 41)

Efendiler, istitrâd kabîlinden şunu arz edeyim ki bu zevât hiçbir vakit bir araya gelip birlikte çalışmış değillerdir. Bunlardan İzzet, Servet ve Hacı Musa Beyler ve Sadullah Efendi hiç gelmemişlerdir, Raif ve Şeyh Fevzi Efendiler, Sivas Kongresi'ne iştirak etmişler ve onu müteakib biri Erzurum'a, diğeri Erzincan'a avdet ederek bir daha iltihak eylememişlerdir. Rauf Bey ve Sivas Kongresi'nde iltihak eden Bekir Sami Bey İstanbul'da Meclis-i Mebusan'a gidinceye kadar, beraber bulunmuşlardır.

Efendiler, hatıra olarak küçük bir noktaya da işaret etmek isterim. Benim, bu Erzurum Kongresi'ne aza olarak girip girmemeliğim şâyân-ı teemmül görülmüş olduğu gibi, Kongre'ye dahil olduktan sonra da reis olup olmamaklığım üzerinde izhâr-ı tereddüt edenler bulunmuştur. Bu tereddüdü izhâr edenlerden bir kısmının mülâhazatını hüsn-i niyet ve samimiyetlerine atfetmek câiz olduğu halde diğer bazı kimsele- rin bu hususta tamamen samimiyetten uzak, bilakis maksad-ı mel'anet takip ettiklerine daha o zaman şüphem kalmamıştı. Meselâ, düşman casusu olup her nasılsa Trabzon vilâyeti dahilinde bir yerden kendini kongreye murahhas tayin ettirip gelen Ömer Fevzi Bey ve bunun rûfekası gibi. Bu zatın bi'l-âhire hıyaneti Trabzon'da ve oradan firâr ettikten sonra İstanbul'daki ef'âl ve harekâtıyla sübût bulmuştur.

Kongrenin hitamından iki üç gün evvel diğer bir münakaşa da mevzu-ı bahis olmaya başlamıştı. Bazı samimî arkadaşlarım, benim Heyet-i Temsiliye'ye dahil olarak alenî faaliyetimi mahzurlu görüyorlardı. Mütâlaaları şu noktalarda hulâsa edilebilir: "Millî teşebbüsât ve faaliyetin bütün manasıyla millettten doğduğunu, hakikaten millî olduğunu göstermek lâzımdır. Bu takdirde teşebbüsât daha kuvvetli olur ve kimsenin su-i tefsirine ve bilhassa ecnebilerin menfî düşüncelerine mahal bırakmaz. Fakat tanınmış ve bâ-husûs hükümet-i merkeziyeye ve makam-ı hilâfet ve saltanata karşı asi vaziyete düşmüş, nokta-i hücum teşkil eden benim gibi bir adamın, bütün bu teşebbüsât-ı milliyenin başında bulunduğu görülürse, faaliyetin makasid-i milliyeye müstenid olmaktan ziyade hususî emeller istihsaline ma'tûf telâkki edilmesine imkân olur. Binâenaleyh, Heyet-i

Temsiliye, vilâyât ve müstakil sancakların seçeceği zevât olmalıdır. Ancak bu suretle, millî bir kuvvet gösterilebilir.”

Bu mütâlaatta ne dereceye kadar isabet olup olmadığını araştıracak değilim. Yalnız benim de bu mütâlaata muhâlif olan mütâlaatımı istinâd ettirdiğim noktalardan bazısını ta'dâd edeyim: Evvelâ ben, behemehâl kongreye dahil olmalı ve onu idâre etmeli idim. Çünkü, zaman geçirmeksizin, irâde-i milliyenin faaliyete geçirilmesini ve milletin bizzat fiilen ve müsellahan ittihâz-ı tedâbîre başlamasını temîn zarureti kani idim. Bu esaslı noktaları, takdir ve tespit ettirebilmek için kongrede tenvîr ve irşad ve bizzat idâre suretiyle çalışmamı elzem görüyordum. Nitekim öyle oldu. Erzurum Kongresi'nin, daha evvel izah ettiğim esâsât ve mukarrerâtını, herhangi bir heyet-i temsiliyenin tatbik ettirebileceğine benim emniyetim taalluk etmediğini itiraf ederim. Nitekim zaman ve vakayi beni teyid etmiştir. Bundan başka, daha Amasya'da iken takarrür ve bütün millete vesâit-i mümkün ile tebliğ ettirdiğim Sivas Umumî Kongresi'nin akdini temîn etmek, bütün milleti ve memleketi yalnız bir heyetle temsil etmek, sonra, yalnız vilâyât-ı şarkiye-yi değil, bi'l-cümle aksâm-ı vatanın aynı dikkat ve hassasiyetle müdafaa ve halâsını temîn çarelerini bulmağa çalışmak hususlarını, herhangi bir heyetin temîn edebileceğine kani olmadığımı açıkça ifade etmek zaruretiydin. Çünkü, bende böyle bir kanaat mevcut olsaydı, benim teşebbüs aldığım güne kadar teşebbüsât ve faaliyette bulunanların netâyic-i mesâiyesine intizâren istifa etmemek yolunu bulurdum. Hükümet, pâdişâh ve hâlifeye karşı isyana lüzum görmezdim. Bilakis, ben de, bazı ikiyüzlü ve iki cepheliler gibi, zâhiren pek mutantan ve müdebdeb olan, o günün ordu müfettişliğini ve yaver-i hazret-i şehriyarî sıfatını muhafazada berdevam kalırdım. Gerçi, benim alenen ortaya atılmamda ve bi'l-umûm millî ve askerî harekâtın başına geçmemde şüphesiz mahzur vardı. Fakat o mahzur, adem-i muvaffakiyet hâlinde herkesten evvel ve herkesten ziyade en büyük ikab ve azaba dûçâr edilmekten başka bir şey olabilir miydi? Halbuki bütün vatanın ve koskoca bir milletin, hayat ve memâtı mevzu-i bahis olurken vatanperverim diyenlerin kendi akîbetlerini düşünmesine mahal var mıdır?

Efendiler ben, bazı rüfekaca serd olunan mütâlaat ve tevehhümâta mutavaat gösterseydim, iki nokta-i nazardan, büyük mahzurlar tevellüd edecekti. Birincisi, mütâlaâtımda, mukarrerâtımda ve bütün hüviyetimde isabetsizlik ve zaaf olduğunu itiraf etmek ki bu husus, benim vicdanen deruhde ettiğim vazife nokta-i nazarından gayr-i kabil-i telâfi bir hata olurdu.

Efendiler, tarih gayr-i kabil-i itiraz bir surette isbât etmiştir ki büyük meselelerde muvaffakiyet için kabiliyet ve kudret-i lâ-yetezelzel bir reisin vücûdu elzemdir. Bütün ricâl-i devletin nâ-ümidî ve acz içinde... bütün milletin başsız olarak zulmetler içinde kaldığı bir sırada, her vatanperverim diyen bin bir çeşit zatın, bin bir suret-i hareket ve ictihâd gösterdiği hengâmelerde istişarelerle, birçok hatırlara ve nüfûzlara mahkûmiyet lüzumuna kanaatle, sâlim ve esaslı ve bilhassa şedîd yürümek ve en nihayet çok müşkil olan hedefe vâsıl olmak mümkün müdür? Tarihte bu tarzda mazhariyete nâil olmuş bir heyet-i ictimâiye irâe olunabilir mi? İkincisi, Efendiler, millet, memleket, siyaset ve ordu idâreleriyle hiçbir alâka ve münasebetleri ve bu hususta liyakatleri görülmemiş ve tecrübe edilmemiş gelişigüzel zevâtтан, bi'l-farz Erzincanlı bir Nakşî şeyhi ve Mutkili bir aşiret reisi gibi zavallılardan da teşkili ihtimalden hariç olmayan herhangi bir heyet-i temsiliyeye, mevzu-i bahis olan vaziyet ve vazife bırakılabilir miydi? Ve bırakıldığı takdirde, memleket ve milleti kurtaracağız, dediğimiz zaman, milleti ve kendimizi iğfal etmiş olmak gibi bir hata irtikâb etmeyecek miydik? Bu mahiyette bir heyete perde arkasından yardım edilebileceği mevzu-i bahis olsa da, bu tarz, şâyân-ı emniyet telâkki edilebilir miydi?

Bu söylediklerimin, o günlerde değilse bile artık bugün cihanca, gayr-i kabil-i red hakayıktan görüldüğüne asla şüphe yoktur. Mamafih ben, bu söylediklerimi geçmiş günlere ait bazı hatırat ve vesâik ile de burada teyid etmeyi, nesl-i âtinin ictimâî ve siyasî ahlâkiyâtı nokta-i nazarından bir vazife adederim.

Bu dakikaya kadar olduğu gibi bundan sonra da temas edeceğim vakayi münasebetiyle, bu husus kendiliğinden tavazzuha başlayacaktır.

* * *

Efendiler, Erzurum Kongresi'nin hitamında, Ferit Paşa'dan sonra Harbiye Nezareti'ne yeni geldiği anlaşılan bir Nazım Paşa imzasıyla 15. Kolordu Kumandanlığı'na 30 Temmuz tarihli şöyle bir emir geldi:

Mustafa Kemal Paşa ile Refet Bey'in mukarrerât-ı hükûmete muhâlif ef'âl ve harekâtlarından dolayı hemen derdestleriyle Dersaadet'e i'zâmları Bâbîâlî'ce bi't-tensîb mahallî memûrînine evâmîr-i lâzime verildiğinden kolorduca ciddî muâvenette bulunulması ve neticesinden ma'lumât itası ricâ olunur.

Bu emre, Kolordu Kumandanlığı tarafından lââyık olduğu vec-hile cevap verildi ve bu cevâbı diğer kumandanlara da aynen verdirerek nazar-ı dikkatlerini celp ettirdim.

Kongre beyannâmesi, dahilde her tarafa ve ecnebi mümes-sillerine muhtelif vasıtalarla iblâğ olundu. Nizamnâme de kumandanlara ve sâir şâyân-ı itimat olan makamâta kısım kısım şifre ile verilerek mahallerince tab' ve teksîr ve neşrinin temînine çalışıldı. Bu husus, bi't-tabi günlerce devam etti. Bu münasebetle Sivas'ta Üçüncü Kolordu Kumandanı Salâhattin Bey'den, 22 Ağustos 35 tarihli aldığım bir telgrafnâmede, “nizamnâmenin, ikinci ve dördüncü maddelerinin intişarını mahzurlu mülâhaza ettiği, bir kere daha tetkiki lüzumu” bildiriliyordu (Vesika: 42).

İkinci madde — Müttehiden müdafaa ve mukavemet esasının kabul edildiğine;

Dördüncü madde — Idâre-i muvakkate teşekkül edebileceğine dair olan maddelerdir.

Biz Erzurum'da, Kongre mukarrerâtının her tarafça anlaşılmasına ve müttehiden tatbikatını temîn esbâbına tevessül ederken, “Karakol Cemiyeti'nin Teşkilât-ı Umumiye Nizamnâmesi” ve “Karakol Cemiyeti Vezâif-i Umumiye Talimatnâmesi” diye matbû birtakım evrakın, bütün orduya, kumandan, zâbit herkese tevzi olunduğundan haberdâr edildik.

Bu talimatnâme'yi okuyan, bana en yakın kumandanlar dahi bu teşebbüs şahsıma atfederek birçok şüphe ve tereddütlere düşmüşler. Benim bir taraftan kongrelerle alenî ve millî müşterek mesâide bulunurken, bir taraftan da esrarengiz ve müthiş bir komite teşkiliyle iştigal etmekte olduğum zehâbına düşmüşler. Fi'l-hakika bu teşkilât ve teşebbüsâtın fâilleri ki İstanbul'da bulunuyorlarmış, teşebbüslerini benim nam ve hesabıma yapmakta imişler.

Karakol Cemiyeti'nin Teşkilât-ı Umumiye Nizamnâmesi'ne göre, merkez-i umumî azaları ve adetleri ve mahal ve tarz-ı ictimâları, suret-i intihap ve tavzifleri suret-i mutlakada hafî ve mektûm tutulur.

Bir de en ufak ifşaat veya Karakol Cemiyeti'ne hatar ve tehlike ve hatta tehlikeyi dâî bir şüphe getiren, derhal idam olunur.

Vezâif-i Umumiye Talimatnâmesi'nde de "bir millî ordudan" bahsolunuyor ve "bu ordunun başkumandanı ve büyük erkân-ı harbiyesi, ordu ve kolordu ve fırka kumandanları ve erkân-ı harbiyeleri müntehap ve mansûb olup mektûm ve hafî tutulur. Bunlar, vazifelerini suret-i mahremânede, hafiye ifa ederler" sarahati okunur.

Efendiler, derhal kumandanları ikaz ve bu nizamnâme ve talimatnâme ahkâmını asla mevki-i tatbika koymamaları lâzım geldiğini ve teşebbüsün menbaini tahkik etmekte olduğumu bildirdim.

Sivas'a muvâsalatımdan sonra, oraya gelen Kara Vasıf Bey'den anladım ki bu işi yapan kendisi ve bazı rûfekası imiş.

Her halde, bu tarz-ı hareket doğru değildi. Herkesi idam ile tehdit ederek mechûl bir merkeze, mechûl bir başkumandana, mechûl birtakım kumandanlara itaate mecbur kılmaya kalkışmak, çok hatar-nâk idi. Fi'l-hakika derhal bütün ordu mensuplarında yekdiğere karşı bir adem-i emniyet ve tevahhuş başladı. Meselâ herhangi bir kolordu kumandanının, benim kumanda etmekte olduğum kolordunun acaba mektûm ve hafî kumandanı kimdir? Bu gizli kumandan, acaba ne vakit ve nasıl kumandaya vaz'-ı yed edecek? Ve acaba bana ne muamele yapacak? Gibi bi-hakkın bir takım tevehhümâta kapılması müsteb'ad değildi.

Sivas'ta Kara Vasıf Bey'e, gizli merkezin, gizli başkumandanın ve gizli büyük erkân-ı harbiyenin kimler olduğunu sorduğum zaman, hepsi siz ve arkadaşlarınızdır cevâbını vermişti. Bu büsbütün istiğrâbımı mûcib olmuştu. Bu cevap, elbette makul ve mantikî olamazdı. Çünkü bana, asla böyle bir tertip ve teşkilden kimse bahsetmiş ve muvafakatimi almış değildi.

Bu cemiyetin bi'l-âhire, hassaten İstanbul'da muhafaza-i unvan ederek idâme-i faaliyete çalışmış olduğu anlaşıldıktan sonra, teşkilinde ve buna dair bi'z-zarure bize verilmiş olan ma'lumâtta samimiyet bulunabileceği iddia olunamaz.

İstanbul hükümetini, teşebbüsât-ı milliyeye mûmânaattan sarf-ı nazar ettirmek, muvaffakiyet için sür'at ve sühûleti mûcib olacağından mühimdi. Bu mülâhaza ile Ferit Paşa'nın bi't-tabi hiçbir şeye muvaffak olamayarak, adeta muhakkar bir surette İstanbul'a avdetinden istifade ederek, kendisine 16 Ağustos 335 tarihinde bir şifre telgraf yazdım. Bu telgrafta başlıca şu cümleler vardı:

Mösyö Clemenceau'nun zât-ı fahamet-penâhîlerine olan mu-
fassal cevapnâmeleri, ahîren mütâlaa-gûzar-ı çâkerânem olduk-
tan sonra, Dersaadet'e nasıl bir hamûle-i ye's ü âlâm ile muâvedet
buyurduklarını takdir ediyorum
.....
..... taksim ve imhâ kanaati-
ni bu kadar bâriz ve haysiyet-şiken gösteren bir ifade karşısında
titremeyecek ferd-i hassas tasavvur edemem. Cenâb-ı Hakk'a
binlerce hamd ü sena edelim ki milletimiz ruhundaki azm ü
celâdetle tarihî hayat ve mevcudiyetini ne tevekküle ne de böyle
cellâdâne hükümlere hiçbir zaman kurban etmeyecektir.

Şimdi pek eminim ki zât-ı fahamet-penâhîleri, bugünkü
vaziyet-i umumiye-yi ve menâfi-i sahiha-i devlet ve milleti üç ay
evvelki nazarlarla görmüyorlar.

Dokuz aydan beri iş başına gelen kabinelerin daima, biribi-
rinden fazla zaafa uğraması ve nihayet maalesef artık meflûc bir
menzele-yi inmesi haysiyet-i âliye-i milliyeye karşısında cidden
pek hazin oluyor. Muhakkaktır ki vatan ve millet mukadderâtı

için dahilen ve haricen mesmû ve sahib-i kelâm olmak mutlaka irâde-i milliyeye istinâd ile meşrûttur.

Hakk-ı hayat ve istiklâli için çalışan milletin maksadındaki nezahet ve ciddiyete mukabil hükümet-i merkeziye hasım vaziyet almak cihetini iltizâm ediyor. Bu tarz-ı hareket bi't-tabi mücib-i esef-i azîmdir. Milleti, hükümet-i merkeziyeye karşı arzu edilmeyen hareketlere sâik olabilecek mahiyettedir. Gayet samimî arz edeyim ki, millet, her türlü irâdesini ikaa muktedirdir. Teşebbüsâtının önüne geçebilecek hiçbir kuvvet mevcut değildir. Hükümet-i merkeziyenin menfî teşebbüsâtı hiçbir tarafta ve hiçbir kimse tarafından cây-i tatbik bulamamaya mahkûmdur. Millet, çizdiği program dairesinde gayet kat'î ve sarîh hatvelerle maksadına yürümektedir. Hükümet-i merkeziyenin şimdiye kadar olan mümânaatkâr teşebbüslerinin hiçbir tarafta hiçbir tesir yapamamakta olmasıyla hakikat-i vaziyetin takdir buyurulmuş olacağına şüphe yoktur.

İngilizlerin irâe eyledikleri tarikte çare-i halâs aramak dahi abestir ve bi'n-netice mücib-i hüsrandır. Maahaza, İngilizler dahi en nihayet kuvvetin millette olduğunu takdir ederek hiçbir istinâdı olmayan ve millet namına hiçbir taahhütte bulunamayan ve bulunsa bile milletçe mutâ' olamayacak olan bir heyet-i hükümetle neticeli bir işe girişmek mümkün olamayacağına kani olmuşlardır.

.....

Bütün temenniler şu merkezdedir ki hükümet, meşrû' olan cereyân-ı milliyeye karşı mümânaatkârlıktan feragatle Kuvâ-yı Milliye'ye istinâd ve her türlü teşebbüsâtında âmâl-i milliyeyi rehber ittihâz eylesin.

Bunun için de mevcudiyet ve irâde-i milliyeyi temsil edecek olan Meclis-i Mebusan'ın en kısa bir zamanda in'ikadını temîn eylesin!

Efendiler, Sivas'ta in'ikadını temîne çalıştığımız kongreye her taraftan murahhas intihap ettirmek ve onların Sivas'a gelmelerini temîn etmek için daha Amasya'da başlamış olan mesâi ve

muhâberât elân devam ediyordu. Bütün kumandanlar ve her tarafta birçok erbâb-ı hamiyet fevkalâde sarf-ı himmet ediyorlardı. Fakat yine her tarafta menfî ve aleyhdârâne propagandalar ve bilhassa hükümet-i merkeziyenin mâni tedâbiri, işi müşkilleştiriyordu.

Bazı yerlerden hem murahhas intihap etmiyorlar ve hem de kuvve-i maneviyeyi kesredek ve herkesi nâ-ümidîye sevk eyleyecek cevaplar veriyorlardı. Meselâ, Yirminci Kolordu Kumandanı namına Erkân-ı Harbiye Reisi Ömer Halis Bey'in İstanbul'dan alınan ma'lumâtı muhtevi 9 Ağustos 335 tarihli şifresinde şu maddeler, nazar-ı dikkati câlib görüldü:

"1- Dersaadet murahhas göndermiyor. Oradaki icrââtı tasvip etmekle beraber cür'etkâr bir vaziyete girmeyi arzu etmiyor.

2- Dersaadet'ten murahhas göndermek imkân haricindedir. Teklif olunan zevât, orada müsmir, muvaffakiyetli iş göreceklerine emin olmadıklarından dolayı, beyhude masârif etmemek ve meşâkk-ı seferiyye ma'rûz kalmamak için hareket etmiyorlar. (Malûmdur ki bazı zevâtı hususî mektupla da davet etmiştik.)".

Biz, her taraftan murahhas intihap ve i'zâm ettirmek hususunda tesâdüf edilen müşkilâtı bertaraf etmeye çalışırken diğer taraftan, en emin olmak üzere Kongre'ye mahall-i in'ikad intihap ettiğimiz Sivas'ta da bir telâş ve heyecan başladı.

Efendiler, burada bi'l-münâsebe arz edeyim ki ben Sivas'ı hakikaten min külli'l-vücûh emin addetmiş olmakla beraber, daha Amasya'da iken, Sivas'a gelen bütün yollar üzerinde uzaktan ve yakından icap eden tedâbir ve tertibât-ı askeriyyeyi aldirmayı da muvâfık-ı ihtiyat bulmuştum.

Sivas'ın heyecanına şu suretle ıttılâ hâsıl oldu. 20 Ağustos günü öğleyin, Sivas Valisi Reşit Paşa tarafından telgraf başına davet olduğum zaman Paşa'nın uzun bir telgrafı veriliyordu. O telgraf budur:

Erzurum'da Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Evvelâ tasdiimden dolayı aff-ı âlilerini ricâ ve afiyet-i devletlerini istifsâr ederim. Maksud-ı tasdiimi ber-vech-i âti arz ve

izah ediyorum efendim. Zâhiren Fransızlara ait müessesâtı te-sellüm etmek, hakikatte buraların ahvâli hakkında tetkikatta bulunmak üzere, Cizvit papazlarıyla beraber İstanbul'dan ev-velki gün Sivas'a gelerek makam-ı vilâyeti ziyaret eden Fransız zâbitlerine iâde-i ziyaret için dün sabah yanlarına gitmiştim. Zi-yaret ve mülâkâtın hitamında orada hazır bulunan Fransız bin-başlarından Jandarma Müfettişi Mösyö Brunot biraz hususî gö-rüşmek arzusunu izhâr ederek, bendenizi diğer bir odaya aldı. Söylediği sözleri aynen naklediyorum:

Mustafa Kemal Paşa ile Kongre Heyeti'nin Sivas'a gelip bu-rada da bir kongre yapacaklarını işittim. Bunu İstanbul'dan ge-len Fransız zâbitleri söylediler. Sizinle bu kadar samimî görüşür ve şahsınıza karşı pek ziyade hürmetler beslerken bu meseleyi benden ketm etmenize çok müteessir oldum, dedi. Bendeniz de lâzım gelen cevâbı vererek kendisini iknaa çalıştımsa da son söz olarak "eğer Mustafa Kemal Paşa Sivas'a gelir ve burada kongre akdine teşebbüs olunursa, beş on gün zarfında buraların taht-ı işgale alınması mukarrer olduğuna suret-i katiyede vâkıfım. Sizin şahsınıza karşı beslediğim hiss-i hürmet icâbatı olarak bunu haber veriyorum. İnanmazsanız, emr-i vâkı hâlini aldığın-da kanaat edersiniz. Ol vakit vatanınızın bâis-i felâketi olanlar meyânına siz de girmiş olursunuz" sözlerini sarf etti. Dahiliye Nezareti'nden dün aldığım şifreli telgraf da başka şekilde ya-zılmakla beraber aynı kanaati verecek zeminde idi. Yeni gelen Fransız zâbitlerinden biri de dün Kolordu Kumandanı ile uzun uzadıya görüşerek kongre hakkında Kumandan Beyefendi'nin fikrini anlamağa çalıştığı gibi bu sabah da Mösyö Brunot bende-nize gelerek saat alafranga 3.00'te diğer Fransız zâbitleriyle be-ra-ber kongre hakkında görüşüleceğini ve fakat kendisinin aradaki samimiyete binâen daha evvel ayrıca görüşmek istediğini beyan etti. Bir müddet konuşulduktan sonra netice itibarıyla şunu da söyledi. "Ben dünden beri bu mesele üzerine pek çok imal-i fikir ettim. Nihayet şuna karar verdim ki eğer Mustafa Kemal Paşa ile Kongre Heyeti Sivas Kongresi'nde İtilâf Devletleri aleyhine tahrikâtta bulunmazlar ve onlar hakkında mütecâvizâne lisan kullanmazlarsa, kongrenin in'ikadında hiçbir mahzur yoktur. Bizzat ben Ceneral Frachet d'Esperey'e yazar, Mustafa Kemal Paşa

hakkındaki tevkif emrini geri aldırır ve kongrenin in'ikadına muhalefet olunmaması hakkında Dahiliye Nezareti'nden size emir verdiririm. Fakat şu şartla ki siz de benden hiçbir hususu ketm etmeyeceksiniz ve samimî dostluğumuzdan dolayı daima yekdiğerimize karşı açık bir lisan kullanacağız. Yalnız kongrenin tarih-i in'ikadını öğrenmek lâzımdır" dedi. Bendeniz de kendisine bu bâbda kat'î bir şey bilmediğimi ve öğrendiğimde kendisini haberdâr edeceğimi ve aradaki dostluğa binâen hiçbir şeyi ketm eylemeyeceğimi söyledim. Binbaşının işgal meselesinde dünkü katiyet-i ifadesine rağmen bugünkü mülâyemeti sebebini nazar-ı âli-i dakika-danîlerine arz etmeyi vecibeden ve bu bâbda tafsîlât-ı zevâidden addederim. Ayânen anlaşıyor ki bunların fikri, kongreyi Sivas'ta toplatmağa muvâfık görünerek kongre heyet-i kirâmıyla sizi burada ictimâ ettirmek ve el altından tedârikâtta bulunarak cümle ihvânı ele geçirmekten ve aynı zamanda işgal meselesini de emr-i vâki hâline koymaktan ibarettir. Dün akşam Dahiliye Nezareti'nden aldığım şifre bir telgraf da başka şekilde yazılmış olmakla beraber hemen aynı zeminde idi. İşte bendeniz her hakikati mektûm tutulmak istirhamıyla efendimize arz ediyorum. Bundan sonra hatt-ı hareketin tayini size aittir. Entrikalı bir tehlikenin bu kadar mütekarrib ve adeta el ile tutulacak derecede mer'î olduğunu bilip dururken keyfiyetten zât-ı âlîlerini haberdâr etmemeyi ve binâenaleyh Sivas'ta kongre akdinden sarf-ı nazar edilmesini arz eylememeyi vicdanıma sığdıramadım. İşte bunun için zât-ı devletlerinden ve orada bulunan diğer ihvân-ı kirâmdan pek ziyade ricâ ederim ki ikinci bir kongrenin behemehâl akdine lüzum-ı kat'î yoksa vazgeçilsin. Var ise, dört taraftan işgali pek kolay olan Sivas'ın merkez-i ictimâ olmasından sarf-ı nazarla, işgal ihtimali pek baîd olan Erzurum'da veyahut tensib buyurulursa Erzincan'da in'ikadı esbâbına teves-sül buyurulmasını selâmet-i memleket namına istirham ederim. Kolordu Kumandanı Salâhattin Beyefendi de bu bâbdaki nokta-i nazarlarını ayrıca Kâzım Paşa Hazretleri vasıtasıyla size yazacaklardır. Şimdi yanımda bulunan Sivas Mebus-ı Sâbıkı Rasim Bey de Erzurum Mebus-ı Sâbıkı Hoca Raif Efendi Hazretlerine bu bâbdaki ma'lumât ve mütâlaasını hâvî bir telgraf tevdi edecek-tir. Bi't-tabi mütâlaa buyurduktan sonra Hoca Raif Efendi Haz-

retlerinin Ilıca'dan avdetinde kendilerine lütfen yollarsınız. İşte efendim vaziyet bu merkezdedir. Hamiyet-i müsellemenize karşı fazla tasdi'den hazer eder ve emr-i cevâbînize intizâr eylerim efendim. İşte Rasim Bey'in telgrafı.

Reşit

Bu telgrafa orada verdiğim cevâbı aynen arz edeceğim. Ertesi gün Heyet-i Temsiliye namına da aynı mealde, uzun bir telgrafa teskin ve tatmîne çalışıldı (Vesika: 43). Ayrıca Kadı Hasbi Efendi'ye de bi'l-vasıta bir telgraf verildi (Vesika: 44). Kolordu Kumandanı'na da icabı gibi yazıldı (Vesika: 45). Rasim Bey'e de müsterih olması için bizzat yazdım (Vesika: 46).

20 Ağustos 35 Saat:

1.00 sonra

Sivas Valisi Reşit Paşa Hazretlerine

İta buyurduğunuz ma'lumâta ve mütâlaat-ı samilerine hassaten arz-ı teşekkür ederim. Mösyö Brunot ve rûfekasının makam-ı tehdidde vuku bulan ifadelerini tamamen blöf olarak telâkki ederim. Sivas Kongresi'nin in'ikadi yeni bir mesele olmayıp aylarca mukaddem dünyaca ma'lûm olmuş bir teşebbüstür. Gariptir ki İstanbul'da bulunan salâhiyettar Fransız ricâl-i siyasiyesinin de âcizlerine gönderdikleri haberler, Anadolu'da millet tarafından vuku bulmakta olan teşebbüsâtın pek muhik ve meşrû' olduğu ve milletimizin mutalebâtı kendilerine sarîh olarak iblâğ edildiği takdirde hüsn-i kabul ve tatbikini deruhde edeceklerine dair şimdiden tahrirî temînat vermeye hazır oldukları merkezindedir. Mösyö Brunot'nun ikinci mülâkatta tebdil-i lisan ve kesb-i mülâyemet eylemesi, âcizlerini kazanmak cihetine ma'tûf olmaksızın müsteb'ad değildir. Fransızlar tarafından Binbaşı Brunot'nun dediği gibi beş on günde Sivas'ın işgali o kadar kolay bir şey değildir. Hâtır-ı devletinizde olsa gerektir ki İngilizler bu husustaki tehdidâtında daha ileri giderek Batum'daki askerlerinin Samsun'a ihracına karar verdiler ve hatta mahzâ bendenizi tehdit için bir tabur dahi çıkardılar. Fakat bu teşebbüse karşı, milletin kavî bir azm-i iman ve ateş ile mukabele edeceği hakikati

kendilerince tahakkuk ettikten sonra hem kararlarından sarf-ı nazar etmeye ve hem de Samsun'a çıkarmış oldukları askerleriyle beraber orada bulunan taburu nakletmeye mecbur olmuşlardır. Sivas Kongresi'nde mevzu-i bahis olacak hususât, Erzurum Kongresi Beyannâmesi muhteviyâtından suhûletle istidlâl olunacağına nazaran Kongre'de İtilâf Devletleri aleyhinde tahrikâtta bulunmak gibi maksatlar kat'iyen mevcut değildir. Burada şunu da arz edeyim ki bendeniz ne Fransızların ve ne de herhangi bir devlet-i ecnebiyenin sahâbetine tenezzül eden şahsiyetlerden değilim. Benim için en büyük nokta-i sıyânet ve menba-ı şefaat milletimin sinesidir. Kongrenin lüzum ve zaman ve mahall-i in'ikadı hakkında müessir olmak, bendenizin şahsî hükmümün pek ziyade fevkinde hâiz-i tesir olan millet kararına taalluk eder bir keyfiyettir. Yalnız tahmin buyurulduğu gibi Fransızların, kongre heyetinin Sivas'ta toplanmasına müevvic görünerek ve ba'dehu heyeti ele geçirmeğe imkân bulması, âcizlerince pek baîd tevehhümâtandır. Bütün bu ma'rûzâtımı aynen Mösyö Brunot'ya söylemeniz de hiçbir mahzur görmüyorum ve bu münasebetle Mösyö Brunot ve rûfekasına, milletimizin muhafaza-i hukuk ve müdafaa-i istiklâl için Erzurum Kongresi Beyannamesi'yle bütün cihana olduğu gibi kendilerinin İstanbul'daki mümessil-i siyasilere de iblâğ eylemiş olduğu mukarrerât-ı esasiyeyi tatbikte hiçbir suret ve sebeple dūcâr-ı tereddüt olmasına imkân bulunmadığı bildirilmiş olur. Mösyö Brunot bilmelidir ki Fransızların Sivas'ı işgale karar vermeleri kendilerine pek pahalıya mal olabilecek yeni kuvvetlerle ve çok paralarla yeni bir harbe karar vermelerine mütevakkıftır. Böyle bir kararın, Jandarma Binbaşısı Mösyö Brunot ve rûfekası arasında tezekkür edilse bile, Fransız milletince matâ' olabileceğine ihtimal verilemez.

Mebus Rasim Bey'in Raif Efendi Hazretlerine olan telgrafnâmesini okudum. Korkmaya mahal olmadığını kendilerine lütfen iblâğını ricâ ederim.

Gerek âcizlerine ita buyurmuş olduğunuz ma'lumât ve mütâlaati ve gerek Rasim Bey'in telgrafnâmesini Heyet-i Temsiliye'ye aynen takdim edeceğim. Binâenaleyh Sivas Kongresi hakkındaki karar-ı kat'i ancak Heyet-i Temsiliye'nin müzâkerâtı neticesinde taayyün edecektir. Bi't-tabi takarrür edecek suret

zât-ı samilerine arz olunacaktır. Yalnız bugün için istirhamım, Brunot'nun tehdidâtının halka işâasıyla kuvve-i maneviyenin kesrine mûmânaat buyurulmasıdır. İhtirâmât-ı mahsusamın kabulünü ve Salâhattin ve Refet Beyefendilere selâmımın tebliğini istirham ederim muhterem Paşa Hazretleri.

Mustafa Kemal

(Verilen cevap üzerine Reşit Paşa'dan alınan
ikinci telgraftır.)

Bendeniz anlayabildiğim kadarını efendimize arz etmekle vazife-i vicdaniyemi ifa etmiş oluyorum. İstanbul'daki Fransız ricâlinin nokta-i nazarlarını ve zât-ı devletlerine karşı olan taahhütlerinin ne dereceye kadar şâyân-ı itimat olduğunu kestirememekte mazurum. Hamiyet-i müsellemlerine nazaran vatanın selâmeti mevzu-i bahis olduğuna göre iyice düşünerek lâzım gelen hatt-ı hareketin tayini, efendimizle kongre heyet-i kirâmından orada bulunan zevât-ı muhteremeye aittir. Emirlerinizi ifa edeceğimi arz ile ihtirâmât-ı mahsusamı takdim ederim Efendim.

Reşit

Efendiler, Diyarbekir ve Bitlis havalisinde efkârı tenvîr maksadıyla, oralarda ordu kumandanı olarak bulunduğum sıralarda kısmen şahsen tanıdığım bir takım rüesâyâ hususî mektuplar yazdım ve Van, Beyazıt civarlarında bulunan bazı aşâir rüesâsıyla da temas ve irtibatlar temîn ettim (Vesika: 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53).

Nihayet, Efendiler, Ağustos içinde her taraftan birtakım murahhasların Sivas'a müteveccihen hareket eyledikleri ve kısmen Sivas'a muvâsalat etmeye de başladıkları anlaşıldı. Sivas'a muvâsalat eden murahhaslar tarafından Sivas'a ne vakit hareket edeceğimiz istifsâr olunmağa başlandı.

Artık, Erzurum'u terk etmek lâzım geliyordu. Fakat şimdiye kadar verdiğim ma'lumâttan müstebân olmuştur ki Sivas Kongresi, şark ve garp vilâyetlerinin ve Trakya'nın, yani bütün memleketin ittihâdını temîn gayesine ma'tûf idi. Bu sebeple şark vilâyetlerinin bu kongrede murahhasları bulun-

mak icap ederdi. Bu vilâyetlerden, Sivas Kongresi için murahhaslar intihap ettirmeye kalkışmak gayr-i amelî bir fikirdi. Erzurum Kongresi'ni akdeden murahhasların Sivas'a tahriklerine kalkışmanın da mümkün olamayacağı anlaşıyordu. Zaten Vilâyât-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk'u namına mahallerinden salâhiyet almış olan bu murahhasların daha umumî bir gayeye müteallik salâhiyetleri de yok idi. Aynı nokta-i nazardan, Erzurum Kongresi'nin Sivas Kongresi'ne vilâyât-ı şarkiye namına bir heyet-i murahhasa göndermeye salâhiyeti olamayacağı da meydanda idi.

Yeniden murahhas intihap ettirmeye kalkışmak ne kadar gayr-i amelî idiyse, birtakım nazariyât çerçevesi içinde, sıkışık kalmak dahi o kadar gayr-i amelî idi.

En basit ve amelî çare, Vilâyât-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi'ni Sivas'a götürüp kongreye idhâl etmekten ibaret idi.

Azadan, Mutki Aşiret Reisi'nin, Mutki dağlarından çıkmaktan mütevahhiş olduğunu bizzat bilirdim. Siirt Mebusu Sadullah Bey ortada yok.

Servet ve İzzet Beyler, kongre biter bitmez birer mazeretle Trabzon'a gitmiş bulunuyorlar.

Erzurum'da Rauf Bey ve Raif Efendi var. Raif Efendi de beyan-ı mazeret ediyor.

Yolumuzda, Erzincan'da Şeyh Fevzi Efendi'yi bulabileceğiz.

Servet ve İzzet Beyleri davet ettim, gelmediler. Raif Efendi'ye bize refakat etmesi için ricâ ettik, kabul etti.

Nihayet, Heyet-i Temsiliye azası olarak, Erzurum'dan üç kişi, Erzincan'dan bir kişi ve Sivas'ta bulduğumuz Bekir Sami Bey'le beş kişi olduk ve Sivas Kongresi'ni vücuda getiren murahhasların vesikalarını tetkik lüzumu hissölunduğu zaman ben, orada şöyle bir vesika yazdım ve altını Heyet-i Temsiliye mührüyle mühürledim.

“Heyet-i Temsiliye'den:

Mustafa Kemal Paşa

Rauf Bey

Ulemadan Raif Efendi

Şeyh Fevzi Efendi

Bekir Sami Bey

Ber-vech-i bâlâ esâmisi ma'rûz zevât, Şarkî Anadolu namına Sivas Kongresi'nde bulunmak üzere Erzurum Kongresi'nce memur edilmiştir. (Mühür)”

Efendiler, Erzurum'u terk ettiğimiz tarih 29 Ağustos 335'tir.

Amasya'dan, Erzurum'a gelirken, Sivas'ta küçük bir hikâyeye zemin olan vaka hatırlarınızdadır. Gariptir ki, Erzurum'dan Sivas'a giderken de buna mümâsil küçük bir vaziyette temas ettik.

Erzincan'dan garba hareket ettiğimiz günün sabahı, Erzincan Boğazı medhâline gelir gelmez, bazı jandarma neferlerinin ve zâbitlerinin, heyecanlı ve mütelâşi bir tarzda otomobillerimizi tevkif ettiklerini gördük.

Vaziyeti izah ettiler: “Dersim Kürtleri Boğaz'ı tutmuşlardır. Tehlike var. Geçilemez.”

Bir zâbit, merkeze kuvvet gönderilmesini yazmış. O kuvvet gelince tertibât alacak, hücum edecek, bu eşkıyayı tard edecek ve yolu açacak imiş...

Pek iyi ama, bu eşkıyanın kuvveti nedir, neresini nasıl tutmuş, ne kadar kuvvet ve ne vakit gelecek?!

Bu muammalar halledilinceye kadar geri, Erzincan'a dönmek ve kim bilir ne kadar günler beklemek lâzım! Bizim ise işimiz pek acele idi. Ben, Erzurum ile Sivas arasındaki mesafeyi mutâd zamanda kat' edip muayyen günde, Sivas'ta bulunamazsam, şurada veya burada, şu veya bu sebeple tevahhuş ve tevakkuf ettiğim Sivas'ta ve her tarafta şâyî olursa panik başlayabilir, işler alt üst olabilirdi.

O halde karar? Tehlikeyi göze alıp yola devam etmek. Başka çaremiz de yok idi. Yalnız ufak bir tertip almayı muvâfık buldum.

Hafif mitralyözlerle mücehhez bulunan, fedakâr arkadaşlarımızdan birkaçını –elyevm bir alay kumandanı olan Osman Bey ki Tufan Bey namıyla maruf olmuştur, bunların başında idi– bir otomobil ile kendi otomobilimize takaddüm ettirdik. Sağdan soldan gelecek, uzak mesafedeki ateşlere ehemmiyet verilmeyerek, otomobiller serî hareketle şose üzerinde ileri yürümeğe devam edecekler. Vurulan, ölen olursa onlar-

la meşgûl olunmayacak. Tam şose üzerinde ve yakınında, şose-yi kapayan eşkiyaya temas edilirse, hep otomobillerden atlaya-cağız ve bunlara hücum ederek yolu açacağız ve kalanlar tek-rar kabil-i istimâl otomobillere binerek serian ileri uzaklaşarak yola devam edecekler... İşte verilen emir de bu idi...

Bu tertip ve tarz-ı hareketi makul ve emniyetli görme-yenler bulunabilir. Gerçi bu tarihlerde Elaziz Valisi Ali Galip Bey'in Dersim'de dolaştığı ve bazı tesvîlât ve tertibâta çalıştığ-ı ma'lûm idiye de izah edeyim ki ben, evvelâ hakikaten bo-ğazın tutulduğuna kani olmadım. Bunu, hükümet-i merkezi-yenin mümâşât-kârı olabileceğini tahmin ettiğim bazı kimse-ler tarafından, mahzâ beni tevakkufa mecbur etmek için tasnî edilmiş bir plân telâkki ettim. Saniyen, Dersim Kürtleri boğa-zı tutmuşlarsa, bunların alabilecekleri tertibâtın, uzak tepeler-den yola ateş etmekten ibaret kalması, bence çok muhtemel idi.

Hulâsa, yürüdük, boğazı geçtik ve 2 Eylül 335 günü Sivas'a muvâsalat ettik. Ahâlinin şehrin çok uzaklarından başlayan büyük ve parlak tezâhürâtıyla karşılandık.

Üçüncü Kolordu Kumandanı olan Salâhattin Bey, Sivas'ta bulunuyordu. Vali Paşa ile birlikte, Kongre'ye gelen murahhas-ların yerleştirilmesinde ve Heyet-i Temsiliye için lise binasının ve Kongre'ye mahsus salonun ihzârında ve her türlü tertibât ahzında mihmân-nüvâzlığa misâl olacak surette fevkalâde ça-lışmışlardı.

Refet Bey orada değildi. Nerede bulunduğunu da kimse bil-miyordu. Halbuki 7 Temmuz 335 tarihli talimatımız mücibin-ce, kendi mıntıkası olan Üçüncü Kolordu mıntikasından ay-rılmamak lâzım ve bilhassa tam Sivas'ta Kongre in'ikad edece-ği günlerde orada bulunması muvâfıktı. Muhabere ile kendisi-nin Ankara'da olduğu anlaşıldı. Ankara'da Kolordu Kumanda-nı Ali Fuat Paşa'ya "derhal ve behemehâl Sivas'a gönderilmesi-ni" emrettim. 7 Eylül'de geldi ve Heyet-i Temsiliye azası olarak tarafımdan Kongre Heyeti'ne takdim olundu.

Efendiler, bizden evvel gelmiş olan murahhaslar, muvâsala-tımıza intizâren, aralarında ictimâlar yapmışlar ve ihzârî bazı projeler kaleme almışlar.

Muvâsalatımızdan sonra da bazı hususî ictimâlar ve müzakereler olmuş ve bu defa bazı kararlar da verilmiş. Mü-

saade ederseniz çok karakteristik olduğu için bu noktayı izah edeyim: Sivas Kongresi, 335 Eylül'ünün 4. Perşembe günü zevâlden sonra saat ikide açıldı.

Öğleden evvel murahhaslar meyânında bulunan ve öteden beri şahsen tanıdığım Hüsrev Sami Bey yanıma gelerek şöyle bir ma'lumât verdi: "Rauf Bey ve sâir bazı zevât, Bekir Sami Bey'in evinde hususî bir ictimâ akdetmişler ve beni reis yapmaya karar vermişler." Arkadaşların, bilhassa Rauf Bey'in böyle bir hareketine asla ihtimal vermedim ve Hüsrev Sami Bey'e, itiraf edeyim ki biraz ciddi olarak, böyle manasız sözleri bana îsâl etmemesini ihtar ettim. Verdiği haberin aslı olmak imkânı ve ihtimali bulunmadığını, arkadaşlar arasında, su-i tefehhümâtı mücib sözler sarfının câiz olmadığını da ilâve ettim.

Efendiler, ben bu Kongre'de riyâset meselesine ehemmiyet vermiyordum. Riyâsete, belki müsin bir zatın getirilmesi muvâfık olacağını düşünüyordum. Bu maksatla bazı arkadaşların da nokta-i nazarını istimzâc ettim. Bu meyânda, Kongre salonuna girmezden evvel koridorda Rauf Bey'e tesâdüf ettim. "Kimi reis yapalım?" dedim. Rauf Bey, adeta heyecanlı bir sesle, zaten söylemeğe hazırlanmış olduğu o anda hâlimden anlaşılan bir tavırla ve keskin bir lisanla: "Sen reis olmamalısın!" dedi. Derhal Hüsrev Sami Bey'in verdiği ma'lumâtın sıhhatine inandım ve bi't-tabi müteessir oldum. Gerçi, Erzurum Kongresi'nde de benim riyâsetimi mahzurlu görenler vardı. Fakat onların ne mahiyette insanlar olduğunu izah etmiştim. Bu defa en yakın arkadaşlarımın, aynı zihniyeti izhâr etmeleri beni düşündürdü. Rauf Bey'e: "Anladım, Bekir Sami Bey'in evinde ittihâz ettiğiniz kararı bana tebliğ ediyorsun." dedim ve cevâbına intizâr etmeden, yanından uzaklaşarak Kongre salonuna girdim.

Kongre'nin küşâdını müteakib ilk söz alan bir zât-ı âlinin, kongre zaptında aynen mazbût olan şu ifadesini işittik.

"— Efendim, şimdi tabii riyâset meselesi mevzu-i bahis olacak. Bendeniz riyâsetin birer gün veyahut birer hafta devam etmek üzere münâvebe ile olmasını ve aza veya temsil edilen vilâyet ve sancak isimlerinin baş harfleri itibarıyla hurûf-ı hecâ sırasıyla ihrâz edilmesini teklif ediyorum."

Efendiler, garip tesâdüftür ki bu teklif sahibinin temsil ettiği vilâyetin ismi elif ile başladığı gibi isminin de ilk harfi elif ile başlıyordu. Ben, sahib-i davet sıfatıyla bir nutuk irad ederek (Vesika: 54), kongreyi açtıktan sonra, muvakkaten makam-ı riyâsette bulunuyordum.

“— Bu neden icap ediyor, efendim?” diye sordum.

Sahib-i teklif “— Bu suretle işin içine şahsiyet karışmamış olacağı gibi harice karşı da müsâvâta riayet ettiğimizden hüsni-tesir etmiş olur” dedi.

Efendiler, ben vatanın, sahib-i teklifle beraber bütün milletini, hepimizin nasıl bir girîve-i felâket içinde bulunduğumuzu göz önüne getirerek, çare-i halâs, olduğuna kani bulunduğum teşebbüsâtı, namütenahi müşkilât ve mevânie rağmen maddî, manevî bütün mevcudiyetimle hayyiz-i fiile çıkarmaya çalışırken, benim en yakın arkadaşlarım, daha dün İstanbul’dan gelmiş ve bi’t-tabi vaziyetin iç yüzüne gayr-i vâkıf, hürmet ettiğim ihtiyâr bir zat lisanıyla bana, şahsiyattan bahsediyorlar.

Bu teklifi reye koydum. Ekseriyetle reddettiler ve reis intihâbını rey-i hafî ile reye vaz’ ettim. Üç rey müstesna olmak üzere beni reis intihap ettiler.

* * *

Sivas Kongresi’nin, rûzname-i müzâkerâtını, Erzurum Kongresi’nin nizamnâme ve beyannâmesi muhteviyâtı ve bir de bizim Sivas’a muvâsalatımızdan evvel gelmiş olan yirmi beş kadar azanın hazırladığı bir muhtıra teşkil edecekti.

İlk küşâd günü olan 4 Eylül günü ile beşinci, altıncı günleri, yani üç gün; İttihatçı olmadığımızı teyid için yemin etmek lüzumuyla ve yemin formülü hazırlamakla, pâdişâha arıza yazmakla ve kongrenin küşâdı münasebetiyle gelen telgraflara cevap vermekle ve bilhassa kongre siyasetle iştigal edecek mi, etmeyecek mi zemininin münakaşasıyla geçti. İçinde bulunulan mücadele ve faaliyet, siyasetten başka bir şey değil iken bu son zemin-i münakaşa şâyân-ı hayret değil midir?

Nihayet, Kongre’nin dördüncü günü asıl maksada temas ettik ve aynı günde, Erzurum Kongresi Nizamnâmesi

muhteviyâtını müzakere ve hemen intâc ettik. Bunun sebebi Erzurum Kongresi Nizamnâmesi'nde yapılması lâzım gelen ta'dilâtı zaten ihzâr ve icap edenleri tenvîr etmiş bulunuyorduk.

Maahaza yapılan ta'dilât, bi'l-âhire bazı itirazat ve ihtilâfâtı ve birçok muhaberât ve münakaşatı mücib olduğu için, bu ta'dil olunan noktaların mühimlerini işaret edeceğim:

1- Cemiyetin unvanı “Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti” idi. “Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti” oldu.

2- “Heyet-i Temsiliye, Şarkî Anadolu'nun heyet-i umumiyesini temsil eder” kaydı yerine “Heyet-i Temsiliye vatanın heyet-i umumiyesini temsil eder” dendi. Mevcut azaya da daha altı zat ilâve olundu.

3- “Her türlü işgal ve müdahaleyi, Rumluk ve Ermenilik teşkili gayesine ma'tûf telâkki edeceğimizden, müttehiden müdafaa ve mukavemet esası kabul edilmiştir” yerine “Her türlü işgal ve müdahalenin ve bilhassa Rumluk ve Ermenilik teşkili gayesine ma'tûf harekâtın reddi hususlarında, müttehiden müdafaa ve mukavemet esası kabul edilmiştir.” denildi.

Bu iki cümledeki fark, mâna itibarıyla bi't-tabi pek büyüktür. Birincisinde Düvel-i İtilâfiye'ye karşı hasmâne vaziyet ve mukavemet telaffuz olunmuyor. İkincisinde bu cihet sarahat kesbediyor.

4- Nizamnâmede, dördüncü maddeyi teşkil eden mesele oldukça münakaşayı mücib oldu. Madde şu idi:

“Hükümet-i Osmaniye bir tazyik-i düvelî karşısında buraları (yani şark vilâyetlerini) terk ve ihmal etmek ızdırında bulunduğu anlaşıldığı takdirde alınacak idarî, siyasi, askerî vaziyetlerin tayin ve tespiti” yani idâre-i muvakkate teşkil etmek meselesi.

Sivas Kongresi Nizamnâmesi'nde bu maddedeki “buraları” yerine “mülkümüzün herhangi bir cüz'ünü terk ve ihmal etmek...” suretinde şâmil ve umumî bir kayıt kondu.

Bundan sonra 8 Eylül ictimâında, bahsettiğim muhtıraya temas edildi. Bu muhtırada başlıca Amerika mandası meselesi mevzu-i bahis ediliyordu.

O günlerde, İstanbul'dan gelen bazı zevât, Amerikalı Mis-ter Brown namında bir de gazeteciyi Sivas'a getirmişlerdi. Bu

mesele hakkında Kongre'de cereyân eden müzâkerâtta bahsetmeden evvel mesele hakkında, heyet-i âliyenizin kâfi derecede tenevvürüne medâr olmak üzere evvelâ, bu zemine mukaddeme olacak bazı ma'lumât arz edeyim. Bu ma'lumâtı, Erzurum'dan beri başlayan bazı muhaberâtta daha iyi anlatacağı için aynen arz edeceğim.

Asayişe müteallik

Amasyadan, 25/26 Temmuz 335

Gayet müstaceldir

Erzurum'da Üçüncü Ordu Müfettişliği

Erkân-ı Harbiye Riyâseti'ne

1- Mustafa Kemal Paşa'ya mahsustur: Bugün 25 Temmuz 335 akşamı Bekir Sami Beyefendi Amasya'ya muvâsalat ettiler. Kendileriyle uzunca müddet teşerrûf ettim. Mustafa Kemal Paşa'ya ve Rauf Beyefendi'ye arz-ı ihtirâmât ederler. Müşarûni-leyh, âtideki mütâlaasını arz etmekliğimi ricâ etmiştir.

2- İstiklâl, şâyân-ı arzu ve tercihtir. Ancak istiklâl-i tâm talep ettiğimiz halde mülkün menâtık-ı müteaddideye taksimi, kat'i ve şüphesizdir. Şu halde iki üç vilâyete münhasır kalacak istiklâle, tamamiyet-i mülkiyemizi temîn edecek mandaterlik elbette müreccaktır. Memâlik-i Osmaniye'nin cümlesine şâmil meşrûtiyetimiz ve hariçte hakk-ı temsilimiz bâki kalmak şartıyla bir müddet-i muayyene için Amerika mandaterliğini talep etmeyi milletimiz için en nâfi bir şekl-i hal kabul ediyorum. Bu bâbda Amerika mümessili ile görüştüm. Birkaç şahsın değil, bütün milletin sedasını Amerika'ya duyurmak lâzım geldiğini söyledi ve âtideki şerâit dairesinde Wilson'a, Senato'ya ve Amerika Kongresi'ne mürâcaatta bulunulmasını dermeyan eyledi.

a) Âdil bir hükûmetin tesisi.

b) Maarif-i umumiyenin neşr ü ta'mîmi.

c) Hürriyet-i edyân ve mezâhibin temîni.

d) Muâhedât-ı hafiyenin ilgası.

e) Umum memâlik-i Osmaniye'yi şâmil olmak üzere Amerika hükûmetinin mandaterliğimizi kabul eylemesi.

3– Bundan başka Kongre'mizin intihap edeceği bir heyeti, Amerika'ya bir zırhlı ile îsâl etmeyi de mümessil deruhde etmiştir.

4– Bekir Sami Bey daha bir iki gün buralarda kalacağından her güne emir ve talimatın vasıta-i âcizânemle tebliğini ve hassaten Sivas Kongresi'nin ne zaman ictimâ edeceğini ve kendilerinin yevm-i mezkûra kadar nerede intizâr eylemesi muvâfık olacağına iş'âr buyurulmasını istirham eylemekte olduğu.

Fırka 5 Kafkas Kumandan Vekili
Arif

Şifre
Acele ve zâtîdir
196

Erzurum

Amasya'da Beşinci Fırka Kumandanlığı'na

1– Elyevm Amasya'da bulunan Vali-i esbak Bekir Sami Beyefendi'ye mahsustur: Telgrafnâme-i âlilerinden pek müstefid olduk. Hâl-i in'ikadda bulunan Vilâyât-ı Şarkiye Kongresi hemen her tarafta memleketleri halkınca hâiz-i tesir ve nüfûz ve sahib-i kelâm tanınmış zevâtın mürekkeb bir heyet-i muktedire hâlinedir. Bu Kongre'de şimdiye kadar olan müzâkerâtta devlet ve milletin istiklâl-i tammı musırhan müdafaa olunmaktadır. Binâenaleyh henüz bizce de şurût ve mahiyeti mübhem bir Amerika mandaterliğinden Kongre'ye doğrudan doğruya bahs olunması, pek mahzurlu olacağı cihetle zât-ı âlilerinin Dersaadet'te hâl-i temasta bulunduğu zevât ile olan müzakereye istinâden zîrdeki noktaların izahıyla bizleri serian tenvîr buyurmanızı hassaten ricâ ederiz. Bundan evvel de re'sen Dersaadet'ten buna dair gelen ma'lumât meşkûk görüldüğü cihetle aynı esaslar dairesinde istizâh kılındığı gibi 21 Temmuz 335 tarihinde de Sivas'ta Refet Bey vasıtasıyla Dersaadet'ten gelen ma'lumâtta aynı meşkûkiyet bulunduğu cihetle oradan da doğruca şurût ve izâhât talep edilmiştir.

a) İstiklâl-i tām talep edildiği halde mülkün menâtık-ı müteaddideye taksimi kat'î ve şüphesizdir buyuruluyor. Bu kanaatin menbâi nedir?

b) Tamamiyet-i mülkiyeden maksat, mülkün tamamisi mi yoksa hukuk-ı hükümrânî midir?

c) Memâlik-i Osmaniye'nin cümlesine şâmil meşrûtiyetimiz ve hariçte hakk-ı temsilimiz bâki kalmak şartıyla mandaterlik talebini en nâfi bir şekil olarak kabul buyuruyorsunuz. Ancak mümessilin dermeyan ettiğini bildirdiğiniz mevâd ile bu şekil birbirine mütenâkız görünüyor. Çünkü meşrûtiyetimiz bâki kalınca hükümet kuvve-i teşriyenin itimâdına mazhar ve murakabesine tâbi bir heyetten ibaret olur ki artık bu heyetin tesisinde Amerika'nın dahl ü tesiri olamaz. Şu halde ya meşrûtiyet bâkidir, âdil bir hükümetin tesisini Amerika'dan talebe mahal yoktur veyahut âdil bir hükümetin tesisi Amerika'dan talep edilince meşrûtiyetin bekası lafzdan ibaret kalır.

d) Maarif-i umumiyenin neşr ü ta'mîminden maksat nedir? Vehleten hatırıma gelen, memleketin her tarafında Amerikan mekteplerinin tesisidir. Çünkü daha şimdiden yalnız Sivas'ta yirmi beş kadar müessese ihdâs etmişlerdir ki yalnız bir tanesinde bin beş yüz kadar Ermeni talebe vardır. Binâenaleyh maarif-i Osmaniye ve İslâmiye'nin neşr ü ta'mîmi ile bu teşebbüsün suret-i imtizâcî nasıl olacaktır.

e) Hürriyet-i edyân ve mezâhibin temîni fıkrası da mühimdir. Patrikhaneler imtiyâzâtı mevcut iken bunun fark ve manası nedir?

f) Mümessilin beşinci madde olarak bahseyletiği umum memâlik-i Osmaniye'nin hudutları nedir? Yani kable'l-harb olan hudûdumuz mudur? Eğer bu tabir içinde Suriye ve Irak dahil ise Anadolu halkının Arabistan namına mandaterlik talebine hak ve salâhiyeti olabilir mi?

g) Hükümet-i hâziranın siyaseti nedir? Tevfik Paşa neden Londra'ya gitti? Amerikalılar gibi İngilizlerin de ayrıca bir mandaterlik takip ettiği görülüyor. Farklar nedir? Hükümet Amerika mandasını nasıl telâkki ediyor? Yani buna mütemâyil mi, müstağni mi? Amerikalılar neden Ermenistan mandaterliğini terk ettiler? Amerikalılar mandayı almaya ne dereceye kadar mütemâyil ve arzukeştir?

2- Sivas Kongresi'nin in'ikadı Erzurum Kongresi'nin hitamina muallâktır. Bununla ayrıca iştilal edilmektedir. Zât-ı sa-

milerinin buna intizâren ya Tokat'ta yahut Amasya'da bulunmaları muvâfıktır. Arz-ı hürmet eyleriz.

Mustafa Kemal

Asayişe müteallik ve aceledir

Amasya'dan, 30.7.335

93

Üçüncü Ordu Müfettişliği Erkân-ı Harbiye Riyâseti'ne

1- Mustafa Kemal Paşa'ya mahsustur: Bekir Sami Bey'den alınan cevap ber-vech-i âti arz olunur:

a) İstiklâl-i tâm talep edildiği halde mülkün menâtık-ı adiyeye taksim ve birkaç mandaya tâbi tutulacağımız Dörtler Meclisi'nce mukarrerdir. Binâenaleyh buna mâni olmak için bir mandayı talep etmek de en muvâfık olacağını beyan etmiştir.

b) Yalnız hukuk-ı hükümet mevzu-i bahis, tamamî-i mülkümüzün muhafazası esastır.

c) Amerika'dan herhangi şekilde bir hükümet talep etmeyeceğiz. Amerika'ya âdil bir hükümeti tesis edeceğimizi temîn edeceğiz. Kanun-ı Esasîmiz ahkâmı mer'î, hanedan-ı saltanatın her türlü hukuk-ı hükümranîsi bâki ve mahfûz ve hariçte heyet-i temsiliyemiz kemâkân mevcut olmak şartlarıyla Amerika hükümetinin esbâb-ı saadet ve inkişafımıza müzâhir olmasını talep edeceğiz. İsteyeceğimiz mandaterlik bu şekildedir.

d) Maarif-i umumiyenin neşr ü ta'mîminden maksat Amerika mekteplerinin köylerimize kadar girmesine müsaade değil, maarif-i milliye ve İslâmiye'mizi neşr ü ta'mîme sarf-ı ihtimam edeceğimize kendilerini temîn ile beraber müzâheretlerini taleptir. Mandaterliği Amerika misyonerlerine değil, Amerika hükümetine tevdi etmek istiyoruz.

e) Hürriyet-i edyân ve mezâhib esasen ahkâm-ı diniye ve İslâmiye'miz muktezasındandır. Amerika efkâr-ı umumiyesi bu hakikate vâkıf olmadıkları için kendilerine bu temînâtı vermek istiyoruz ve mümessilin bahsettiği hudut, kable'l-harb mevcut olan hudûdumuzdur. Suriye ve aksâm-ı sâire hakkında bizim mandaterlik talebine salâhiyetimiz olup olmaması Kongre'ce halledilecek bir meseledir. Esasen Suriye ve Irak'ta Amerika heyetleri ârâ-yı umumiyeye mürâaat ettiler. Suriye

ve Filistin de müstakil bir Arap hükümeti tesisini talep ile beraber Amerika mandaterliğini diğerlerine tercih eylediklerini izhâr ettiler.

f) Hükümet-i hâzıra henüz teşekkül ettiğinden siyaseti mechûldür. Ancak evvelki hükümetlerin siyasetleri acz ve kuvâ-yı İtilâfiye'nin her bir emrine mümâşât idi. Tevfik Paşa Londra'ya gitmeyerek Ferit Paşa ile avdet etmiştir. Amerika, Ermenistan hükümeti taayyün etmeden, dolaşan heyetlerinin raporlarına nazaran, büyük bir Ermenistan teşekkülüne madde-ten imkân mevcut olmadığı merkezindedir. Mandaterlik hakkında mufassal bir arzı posta ile takdim olunmak üzeredir.

2- Şimdilik tarafınızdan vâki olacak tebligata intizâren Tokat'ta bulunacağım. Amasya ve Tokat'ta ve kazalarda icap eden tebligat icra, iyi neticeler vereceğini ümit, etmekteyim. Cümlenize ihtirâmâtımı takdim ederim efendim.

Fırka 5 Kumandanı

Arif

Şifre

Erzurum, 1 Ağustos 35

Zata mahsustur

Amasya'da Beşinci Fırka Kumandanlığı'na

Bu telgrafın hemen Bekir Sami Beyefendi'ye îsâli ve cevâbının müstacelen alınması ricâ olunur:

Bekir Sami Beyefendi'yedir.

C: 3.7.335. Amerikan mandaterliği hakkındaki izâhât-ı ahîrenize muttali olduk. Bu şerâite göre esas itibarıyla korkulacak bir şey olmamak lâzım. Maahaza daha bir nokta hakkındaki mütâlaa-i âlilerini de almak istiyoruz. Lehimizde bu kadar şerâit dermeyeranına müsait bulunacak olan Amerika hükümeti bu şekildeki mandaterliği kabul etmesine, yani buna katlanmasına mukabil Amerika namına ne gibi fevâid ve menâfi temîn etmiş olacaktır? Bununla kendi hesaplarına olacak gaye nedir? Bu bâbdaki kanaat ve istilâât-ı sâmilileriyle de tenvîr buyurmaları- na müsâraaten intizâr eyleriz efendim.

Mustafa Kemal

Amasya, 3.8.335

Üçüncü Ordu Müfettişliği Erkân-ı Harbiye Riyâseti'ne

Bekir Sami Bey'den alınan cevap ber-vech-i âti arz olunur:

Mustafa Kemal Paşa'ya mahsustur: Amerikalılarla şimdiye kadar cereyân eden müzâkerât bi't-tabi daima hususî bir şekilde vâki olmuş ve sırf bir faraziyeden ibaret bulunmuş olduğuna nazaran mandaterliklerin tarafeyn-i akideyne tahmil edilecek şerâit hakkında teati-i efkâr edilmemiştir. Mümkün olduğu takdirde ihzâr ile Sivas Kongresi'nin sür'at-i küşâdî lüzumunu hulâsaten arz eylerim.

Erkân-ı Harbiye Kaymakamı
Arif

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Muhterem Efendim.

Memleketin siyasî vaziyeti en hâd bir devreye geldi. Kendimize bir istikamet tayini için Türk milletinin zarını atıp müsbet bir vaziyet almak zamanı ise geçmek üzere bulunuyor.

Haricî vaziyet İstanbul'da şöyle görünüyor:

Fransa, İtalya, İngiltere, Türkiye'de mandaterlik meselesini Amerika Senatosu'na resmen teklif etmiş olmakla beraber bütün kuvvetlerini Senato'nun kabul etmemesi için sarf ediyorlar. Taksimden hisse kaçırmak tabii işlerine gelmiyor.

Suriye'de hüsrana uğrayan Fransa, zararını Türkiye'de telâfi etmek istiyor, İtalya namuskâr bir emperyalist olduğundan muharebeye ancak Anadolu taksiminde pay almak için girdiğini açıktan açığa söylüyor. İngiltere'nin oyunu biraz daha incedir.

İngiltere Türk'ün vahdetini, asrileşmesini, hakikî bir istiklâl almasını, âti için bile olsa istemiyor. Yeni vesâit ve fikirle tamamen asrî ve kavî bir Müslüman-Türk hükümeti, başında hilâfet de olursa İngiltere'nin Müslüman esirleri için bir su-i misâl teşkil eder. Türkiye'yi kül hâlinde İngiltere alabilse, kafasını kolu-koparır, birkaç senede sadık bir müstemleke hâline koyar. Buna en başta bilhassa klerikal sınıflar memleketimizde çoktan

tarafdârdır. Fakat bunu Fransa ile dövüşmeden yapabilmek kabîl olamayacağından tarafdâr olamaz. Fakat Türkiye'yi vahdet hâlinde muhafaza zarurî görülürse, yani taksim ancak büyük askerî fedakârlıklarla husûle geleceğini anlarsa Latinleri sokmamak için Amerika fikrine zahîr ve tarafdâr olur. Nitekim İngiliz siyasî adamları arasında zaten bu fikre temâyül mevcut. Morisson gibi meşhur simalar Amerika'nın Türkiye'de umumî manda almasına tarafdâr oluyorlar.

Diğer bir suret-i hal de Türkiye'yi Trakya'dan, İzmir'den, Adana'dan belki de Trabzon'dan ve mutlak İstanbul'dan mahrum ettikten sonra eski "kapitülasyon"ları ve boğulmaya mahkûm dahilî hudûdu ile müstakîl bırakmak.

Biz İstanbul'da kendimiz için bütün eski ve yeni Türkiye hudutlarını şâmil olmak üzere muvakkat bir Amerika mandasını ehven-i şer olarak görüyoruz. Sebeplerimiz şunlardır:

1- Aramızda herhangi şerâit altında Hıristiyan ekalliyetleri kalacaktır. Bunlar hem Osmanlı tebaası hukukundan istifade edecekler, hem de hariçte bir Avrupa devletine dayanarak şûriş çıkaracaklar, mütemadî müdahaleye sebebiyet verecekler, zaten sûrî olan istiklâlimizden ekalliyetler namına her sene parça parça kaybedeceğiz.

Muntazam bir hükûmet ve asrî bir idâre tesisi için Patrikhane'nin siyasî imtiyâzları, ekalliyetlerin kuvvetli devletler vasıtasıyla mütemadî tehdidi ortadan kalkmalıdır. Küçük ve zayıf bir Türkiye bunu yapamayacaktır.

2- Biribirini ifnâ eden, menfaat, hırsızlık veya sergüzeşt ve şöhet namına yaşayanların hırsını tatmîn eden hükûmet nazariyesi yerine, milletin refah ve inkişafını temîn, halkı, köyleri, sıhhati ve zihniyeti ile asrî bir halk hâline koyabilecek bir hükûmet nazariyesine ve tatbikatına ihtiyacımız var. Bunda lâzım gelen para, ihtisâs ve kudrete sahip değiliz. Siyasî istikrazlar, siyasî esareti tezyîd ediyor. Tarafgirlik, cehâlet ve çok konuşmaktan başka müsbet bir netice veren yeni bir hayat yaratamıyoruz.

Bugünkü hükûmet adamlarını takdir etmese bile, halkı ve halk hükûmeti tesisini münferid bilen Filipin gibi vahşî bir memleketi bugün kendi kendini idâreye kadir asrî bir makine hâline koyan Amerika bu hususta çok işimize geliyor. On beş yirmi sene zahmet çektikten sonra yeni bir Türkiye ve her fer-

di tahsili, zihniyeti ile hakikî istiklâli kafasında ve cebinde taşıyan bir Türkiye'yi ancak yeni dünyanın kabiliyeti vücuda getirebilir.

3- Haricî rekabetleri ve kuvvetleri memleketimizden uzaklaştıracak bir zahîre ihtiyacımız var. Bunu ancak Avrupa haricinde ve Avrupa'dan kuvvetli bir elde bulabiliriz.

4- Bugünkü emr-i vâkiler kalkmak ve sür'atle devamını dünyaya karşı müdafaa edebilmek için lâzım gelen kuvveti hâiz bir devletin müzâheretini istemek lâzımdır. İstilâcî Avrupa'nın bin bir vesâiti ve mel'ûn siyasetine karşı böyle bir vekil sıfatıyla Amerika'yı kendimize kazanarak ortaya atâabilirsek Şark Meselesi'ni de, Türk Meselesi'ni de âti için kendimiz halletmiş olacağız.

Bu sebeplerden dolayı sür'atle istememiz lâzım gelen Amerika da tabii mahzursuz değildir. İzzet-i nefsimizden epeyce fedakârlık etmek mecburiyetinde bulunuyoruz. Yalnız bazılarının düşündüğü gibi Amerika'nın resmî sıfatında dinî temâyül ve tarafgirlik yoktur. Hristiyanlara para verecek misyoner kadını Amerika'sı, Amerika'nın idarî makinesinde bir mevki tutmaz. Amerikanın idâre makinesi dinsiz ve milliyetsizdir. O çok ahenktar muhtelif cins ve mezhepte adamları çok imtizâclı bir surette bir arada tutmanın usûlünü biliyor.

Amerika şarkta mandaterliğe ve Avrupa'da gaile almağa tarafdâr değildir. Fakat onların izzet-i nefis meselesi yaptıkları, Avrupa'ya usûlleri ve idealleriyle fâik bir millet olmak dâyesindedirler. Bir millet, samimiyetle Amerika milleti-ne mürâcaat ederse Avrupa'ya, girdikleri memleket ve milletin hayrına nasıl bir idâre tesis edebildiklerini göstermek isterler.

Resmî Amerika'nın mühim adamları arasında lehimize epeyce bir temâyül husûle geldi. İstanbul'a Ermeni dostu olarak gelen birçok mühim Amerikalılar, Türk dostu ve Türk propagandacısı olarak döndüler.

Bu cereyânı temsil eden resmî ve gayr-i resmî Amerika'nın fikri, hafî olarak şudur: Türkiye'yi olduğu gibi, hiçbir parçaya ayırmamak, eski hudutları dahilinde vahdet içinde muhafaza etmek şartıyla umumî ve bir tek manda almak istiyorlar. Suriye, Amerika Komisyonu orada iken umumî bir kongre akdede-

rek Amerika'yı istemiştir. Amerika'da Suriye'nin bu arzusu pek hararetle karşılanmıştır.

Resmî Amerika bizim topraklarımız üzerinde Ermenistan yapmaya mütemâyil görünmüyor. Eğer manda alırlarsa bütün milletleri müsavî şerâit altında bir memleket evlâdı olarak telâkki edip alacaklarını, en mühim mehâfilinden haber aldım.

Fakat Avrupa mutlak bir Ermenistan meselesi yapmak –bil-hassa İngiltere– Ermenilere tavizat vermek istiyor, Amerika efkâr-ı umumiyesinde Ermeni mazlumları namına bir oyun oynamağa çalışıyor. Avrupa korkusu bizim mütefekkirleri düşündürüyor. Reşat Hikmet Bey gibi, Cami Bey gibi, hatta vahdet-i milliyeyi teşkil eden diplomatlarımızın, Ermeni meselesi için bir suret-i hal tavsiyeleri var. Resmen size yazılıyor.

Çok tehlikeli anlar geçiriyoruz. Anadolu'daki harekâtı dikkat ve muhabbetle takip eden bir Amerika var. Hükümet ve İngilizler bunun, Hristiyanları öldürmek, İttihatçıları getirmek için bir hareket olduğunu Amerika'ya telkine el birliğiyle çalışıyorlar.

Her an bu millî harekâtı durdurmak için kuvvet sevk-i mutasavver, bunun için İngilizleri kandırmağa çalışıyorlar. Millî hareket sür'atle ve müsbet arzularla hemen meydana çıkarsa (ve Hristiyan düşmanlığı gibi bir rengi de olmazsa) Amerika'da hemen zahîr bulacağını yine çok mühim temîn ediyorlar.

Sivas Kongresi in'ikad edinceye kadar Amerika komisyonunu alıkoymaya çalışıyoruz. Hatta kongreye Amerikalı bir gazeteci göndermeye de belki muvaffak olabileceğiz.

İşte bütün bunlar karşısında, devamızda zahîr olabilmesi için, bu fırsat dakikalarını kaybetmeden, taksim ve izmihlâl korkusu karşısında, kendimizi Amerika'ya mürâcaata mecbur görüyorum. Vasıf Bey kardeşimizle bu hususta müşterek olan noktaları kendisi de ayrıca yazacaktır.

Türkiye'yi azim ve irâde sahibi geniş kafalı bir iki kişi belki kurtarabilir.

Sergüzeşt ve cidâl devri artık geçmiştir. Atı için inkişaf ve vahdet muharebesi açmaya mecburuz. Hudûdunda bu kadar çok evlâdı ölen zavallı memleketimizin fikir ve temeddün muharebesinde kaç tane

şehidi var? Biz Türkiye'nin hayırlı evlâdlarından yarının bânileri olmalarını istiyoruz. Rauf Bey kardeşimizle sizin müştereken, temelleri bile çöken zavallı memleketimiz için uzakları görerek düşünüp çalışmanıza intizâr ediyoruz.

Hürmetlerimi gönderir, muvaffakiyetinize dua ederim. Millî davada canıyla ve başıyla çalışanlar arasında sade bir Türk askeri tevazuu ile sizinle beraber olduğumu beyan ederim.

10 Ağustos 1919

Halide Edip

Karahisar-ı Sahip, 13.8.335

K.O. 15 Kumandanlığı'na

Mustafa Kemal Paşa'ya mahsustur: Dersaadet'teki fırak-ı muhtelifenin bi'l-ittihâd Amerika heyetine verilmek üzere ittihâz ettikleri mukarrerât ber-vech-i zîr maruzdur:

1– Ermenistan için Türkiye'nin şark hudûdu üzerinde Ermenilerin işine yarayacak bir arazi parçası terk etmeye vilâyât-ı şarkiyenin Türkleri ve orada iş başında bulunan büyükleri âtide refahını ve serbest inkişafını düşünerek razı olabilecekleri fikrinde oldukları, yalnız bu fikirlerini oradaki Kürtlerle teşrik-i mesâi eylemiş olmak ve Kürtlerin de Ermenilere terk-i arazi fikrine kat'iyen mütemâyil olmamak dolayısıyla izhâra tarafdâr olmadıklarını ve hatta izhâr etseler bile orada Türk ekseriyetinin şerâit-i âtiye kendilerine –temin edilmedikçe– bu fikirde Kürtlerden ayrılmayacağını zannettiklerini, şöyle ki: Evvelen, Türk ve Kürt ekseriyeti ve aralarındaki ekalliyet-i sâirenin meskûn olduğu arazinin tamamıyeti, sâniyen, Türk istiklâl-i tâmmı temin edilmek ve fiilen teyid olunması, râbian, Türkiye'nin asrî tekâmülâta mazhar olabilmesi için serbestçe inkişafına mâni olan kuyûdun ref'iyle Wilson prensiplerinde vaad edildiği vechile istiklâl ve hukukundan en emin bir tarzda istifadesine imkân bahşolunması, hâmisen, bu hususâtta ve Türklerin tesrî-i terakkiyatında Amerika'nın bize müzâheretini Cemiyet-i Akvâm'a karşı taahhût etmesi.

2– Tahliye edilecek araziden çıkarılacak olan Türk ve Kürtlerin yeni nakledileceği arazide derhal iskânı ve derhal

arazilerinden istifadelerini temin etmesi için Amerika'nın muâvenet etmesi.

3- O civarda ve bilhassa Erzincan ve Sivas arasında mütekâsif Ermenilerin de yeni Ermenistan hudûdu dahiline nakillerinin temini.

4- Ermenistan nam ve hesabına olarak vâki olmasını muhtemel gördüğümüz terk-i arazi keyfiyeti müstakil bir Ermenistan namına değil ancak büyük ve medenî bir devletin mandası altında inkişâf edecek asrî bir devlet namına olacaktır. Çünkü bugünkü Ermenistan'a arazi terk etmek Türkiye'nin başına ikinci bir Makedonya yapmak demek olduğu gibi Kafkasya için de bir âmil teşkil etmek demektir.

5- Bütün bunlar kabil-i münakaşa bir "teklif" mahiyetindedir. Bunların kat'î mahiyet iktisâb etmesi ancak memleketteki heyetlerle temas etmek mümkün olursa oraya Amerika heyetinden bir zatın i'zâmı elzemdir.

6- Ve en nihayet meselenin şekl-i kanun ve meşrû'a ircâ'ı için Meclis-i Millî-i Osmanî'ye tevdiî tabiidir.

K.O.12 Kumandanı
Salâhattin

Şifre
Zata mahsustur
339

Erzurum, 21.8.335

K.O.12 Kumandanlığı'na,
K.O.20 Kumandanlığı'na

(Yalnız K.O.12) C, 13.8.1919 şifre:

Dersaadet'te fırak-ı muhtelifenin Amerika heyetine ve-
rilmek üzere ittihâz eyledikleri mukarrerât burada Heyet-i
Temsiliye'mizce son derece şâyân-ı tesessür ve teessüf görüldü.
Çünkü birinci maddede Ermenistan'a vilâyât-ı şarkiyeden
arazi terki mevzu-i bahis olmaktadır. Halbuki ekseriyet-i kahi-
re Türk ve Kürt olan bu vilâyetlerden bir karış toprağın bile Er-
meniler hesabına kaydının bugün için bi'l-amel mümkün ola-
mayacağı şöyle dursun, unsurlar arasındaki münâferet ve hiss-i
intikamın dehşet ve şiddeti Osmanlı Ermenilerinin avdetleri

halinde bile vilâyetler dahilinde mütekâsif olarak iskânlarını tehlikeli göstermektedir. Binâenaleyh erbâb-ı cerâimden olmayan Osmanlı Ermenilerine yapılacak azamî müsaade, şerâit-i âdile ve mütesâviye dairesinde vatanlarına avdete rızadan başka bir şey olamayacaktır. Üçüncü maddede Erzin-can ve Sivas arasında mütekâsif bir Ermenilik tahayyülü ilimsizlik ve vukûfsuzluktan başka bir şey değildir. Harpten evvel bile buraların sekenesi kısm-ı azamî Türk ve kısm-ı kalîli Zaza denilen Kürtlerden ve pek az da Ermeni'den ibaret idi. Bugün ise mevcudiyetinden bahsedilecek miktarda Ermeni yoktur, binâenaleyh bu gibi cemiyetler salâhiyetlerini takdir eylemeli ve bir iş yapmak isterlerse hiç olmazsa Harbiye ve Hariciye Nezaretlerinin sulh hazırlıkları meyânında yaptıkları resmî istatistik ve grafiklere olsun mürâcaat zahmetinden kaçınmamalıdır. İşbu telgrafın aynen İstanbul'a gönderilmesini ricâ ederiz.

Mustafa Kemal

Asayişe aittir

Ankara'dan,
14.8.335

2013

Üçüncü Ordu Müfettişliği Erkân-ı Harbiye Riyâseti'ne

1— Mustafa Kemal Paşa'ya: Dersaadet'e hitaben yazmış olduğunuz son cevaplarınız, mahalline îsâl edilmiş ve cevap olarak matbû raporla Ahmet Rıza Bey, Ahmet İzzet, Cevat, Çürüksulu Mahmut Paşalar, Reşat Hikmet, Cami, Reşit Sadi Beyler, Esat Paşalar gibi pek çok zevâtın fikrine muvâfık olan Kara Vasıf'ın yani Cengiz'in, Halide Edip Hanım'ın mütâlaalarını hâvi uzun mektuplar geldi. Bunlar sıra ile hulâsa edilerek arz edileceği gibi asılları da Sivas'a gönderilecektir. Bunların cümlesinde bir müzâherete ihtiyaç mess ettiği ve bu müzâheretin Amerika tarafından ifası ehven-i şer olarak kabul ve tasvip edildiğine dair esbâb-ı mûcibe beyan edilmektedir. Matbû rapor; Cami, Rauf Ahmet, Reşat Hikmet, Reşit Sadi Beylerle Halide Hanım, Kara Vasıf, Esat Paşa, bütün fırka ve cemiyetlerin efkârı yoklandıktan sonra, ekseriyet-i azîmeye göre tanzim edilmiştir. Vakit varmış. Kong-

rede bir an evvel iş görmek, Amerikalılar gitmeden tebligat yapılmak lâzım imiş. Amerikalıları oyalayarak tehir-i hareketlerine çalışılıyormuş. Kongre sūr'atle kat'i karar verebilir mi? sualiyle Amerikalılar, tarafdârlığını ima ediyormuş. Kongrenin in'ikadını ta'cil buyurmaları ricâ olunuyor.

K. O. 20 Kumandanı

Ali Fuat

Bu telgrafta bahsolunan uzun mektuplar, günlerce telleri işgal eden şifrelerle verildi. Yekdiğerine zeyl olan o şifrelerden biri de şu idi:

Asayişe aittir
Zata mahsustur

Ankara'dan, 17 Ağustos 35

Üçüncü Ordu Müfettişi Erkân-ı Harbiye Reisi
Kâzım Beyefendi'ye

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine: 16.7.335 ve 880 numaralı şifrenin dokuzuncu maddesine zeyldir:

Kara Vasıf'ın 10 numaralı madde hakkında zeyl olarak verdiği ma'lumât:

1- Bir müzâheret şeklinde Amerika'ya tarafdâr olursak ve bunu Vilâyât-ı Şarkiye Kongresi, Millî Kongre, bir arzu gibi telgrafla hükümetimize yazarsa, Wilson'un Amerika Kongresi'ne karşı güzel bir nokta-i istinâd olacağı, Dersaadet'te ekser münevverân buna tarafdâr ve böyle bir şey ihzâr ediyorlar. Eğer Anadolu da yaparsa faydalı olur, diyorlar. Böyle olursa Amerika'nın mandasından bi'l-istifade diğer habisleri çıkarmak ve sonra yalnızca Amerikalılarla karşılaşmak kabil olur ve uğraşmak da kolay olur. Bir de Amerikalılar bizi şiddetle takbîh ediyorlar. Yani hükümeti terzîl ve milletimizi de takbîh ediyorlar. Murahhasların İstanbul'dan çıkışını Paris'e gidişini, muhtıraları sonra diyorlar ki Avrupa'nın cesaret etmediğini siz kabul ediyorsunuz. Meselâ; Avrupa büyük Ermenistan yapmıyor. Sizin Sadrazam Toros'tan hudut veriyor. Ermenistan istiyor. Halbuki şimdiye kadar Amerika komis-

yonlarından hiçbirisi bile buna mümkün demedi. Umum raporlara nazaran Anadolu'da Türkiye'de bir Ermenistan olmak, hatıta muhtar ve mahallî idâreler tesis etmek bile mümkün değildir. Nüfusları yok. Toprakları yok. Bu idâre müthiş bir kuvve-i askeriyeye istinâd ettirilmezse olmaz. Ermenilerde bu kuvvet olamaz. Amerika bu lutfu yapamaz. Diğer devletler de buna tahammül edemez. Meğer ki oralarını zapt etsin ve (..... sulh) yapsınlar. Bu da kabil değil. Rekabet manidir. İşte Dersaadet'in havadisleri. Oraca teemmül edilsin. Zaman epeyce vardır. Amerika Kongresi hemen hemen Wilson'u dinlemek üzeredir.

2- Dersaadet'te büyük temaslar var. Onun için Mustafa Kemal Paşa umumî bir emir verir mi? Yoksa Dersaadet'in karar ve mesâisine muvâfık kalır mı? Mesâideki gaye milletin vahdeti, mülkûn tamamîsi, istiklâl ve hâkimiyetin temîni! Eğer Mustafa Kemal Paşa buraya umumî bir emir vermezse ve kendisi de serian oradan Amerika ve İngiliz ve sâirleriyle irtibat yapmazsa tabii burada da faaliyet devam edecektir. Belki muhâlif bir şey olur. Buna nazar-ı dikkati celp ederim. Bu rolü, siyaseti daha âlâ tedvîr eder bir [t g t l k h n]. Mustafa Kemal Paşa harekâtına kuvvetine istinâd ise [b t l s t n] onun akval ve beyânâtı etvâr u harekâtıyla fiilen ve kavlen tekzîb edilmiş.

3- Çolak Hüseyin Salâhattin ikiyüzlü gidiyor. Sadık Bey'in en gözde bendelerinden olan bu zatın mevki sahibi olmaması düşünülüyor.

K. O. 20 Kumandanı
Ali Fuat

Kara Vasıf Bey'e bildirilmek üzere verilen cevap şu idi:

Şifre
19.8.35

Erzurum'dan.

Zata mahsustur. Aceledir
152

K.O.20 Kumandanı Ali Fuat Paşa Hazretlerine

C: 17.8.1919

1- Bahsedilen Amerika manda müzâheretinin gayet dikkatli olarak tahlili ve gaye-i milliyemiz ile mukayese olunması pek mühimdir. Dersaadet'teki zümre-i mesâinin gayesi milletin vahdeti, mülkûn tamamîsi, istiklâl ve hâkimiyetin temîni noktasında tasvir ve irâe edildiğine göre Amerika mandasını kabul halinde bu gaye masûn kalabilir mi?

2- Arzu-yı milliyeye tâbi ve muvâfık olmayan kararlar hiçbir zaman millet nazarında mutâ' olmayacağı cihetle mukadderât-ı milliyeye ve vataniyede vicdan-ı milliyeye tercüman olmaktan ibaret bulunan vazifemizi hüsn-i ifa için arzu-yı millinin ictimâ ve taallukunu beklemeden hiçbir meselede salâhiyettar görünmemiz câiz değildir. Bu sebebe mebnidir ki tarafımızdan ecânib ile temas ve irtibatın Kongre'nin mukarrerâtına istinâd ettirerek millet namına yapılmasını tercih etmekteyiz. Lehû'l-hamd vatanımızdaki cereyân-ı millinin pek ziyade inkişaf ve taazzuvu ve kesb-i kuvvet eylemekte olması bizleri daima bu noktaya cezb ve davet ediyor.

3- Şurası da nazar-ı dikkatte tutulmalıdır ki memleket ve milletin mukadderâtı hakkında Amerika veya herhangi bir devletle anlaşmaya salâhiyettar olabilecek bir hükümet ancak hâkimiyet-i milliyeye esasını kabul ve bir şûrâ-yı millinin vücûdunu tasvip ile ona istinâd etmeyi tervîc eden bir hükûmettir. Şu takdirde hükûmet-i merkeziyeyi terki edecek zevâtın mutlaka bu evsâfta olması muktezidir. Bizce olduğu gibi oradaki mesâiniz de bu noktanın temînine ma'tûf olmalıdır.

4- Kariben Kongre mukarrerâtına vâkıf olacaksınız. Gözlerinizden öperiz.

Mustafa Kemal

Bir küçük ma'lumât daha vereyim. Sivas'a gelmiş olan, gazeteci Mister Brown ile bizzat görüşmeyi münasip gördüm. Muhatabını suhûletle anlayan çok zeki bir genç.

Şimdi, Efendiler, Kongre'de manda hakkında, cereyân etmiş olan müzakere ve münakaşayı mümkün olduğu kadar cereyân ettiği gibi heyet-i âliyenize dinletmeye çalışacağım:

Birçok zevât söz aldılar. Kimseye söz vermeden evvel

makam-ı riyâsetten, zabıtnâmede aynen münderic olan şu kısa mülâhazayı serd ettim: Bu muhtıra muhteviyâtı hakkında müdâvele-i efkâra başlamadan evvel bazı noktalara nazar-ı dikkatinizi celp etmek isterim. Bu raporda meselâ Mister Brown'dan bahsedilmekte ve elli bin kişilik bir ameale ordusu getirileceğini söylediği zikrolunmaktadır.

Efendiler, Mister Brown: “Ben hiçbir sıfat-ı resmiye ile görüşmüyorum, tamamıyla hususî bir surette görüşüyorum” diyor ve hatta Amerika'nın mandayı kabul edeceğini değil, belki etmeyeceğini söylüyor! Onun için sözleri Amerika namına değil, kendi namınadır. Mandanın ne olduğunu kendisi de bilmiyor! “Manda, siz ne dersiniz odur!” diyor. Bu muhtıradaki mühim olarak manda meselesi vardır. Bunun hakkında müdâvele-i efkâr etmezden evvel on dakika istirahat edelim [Saat: 3 25].

Müteakib celsede — İlk söz Vasıf Bey'indir, dedim. Vasıf Bey evvelâ, mandanın tarifi hakkında uzun beyânâtta bulundu. Diğerlerine sözü bıraktı. Tekrar söz aldı ve “bir kere esas itibarıyla mandayı kabul edelim de şerâit hakkında bi'l-âhire görüşürüz” dedi.

Azadan Macit Bey namında bir zat — Heyet-i umumiyeye asıl müzakere edilecek mesele şimdiden sonra yalnız yaşayabilecek miyiz, yaşayamayacak mıyız, mandayı ne şekil ve surette anlayarak mandaterle ne suretle görüşeceğiz? Mandater kim olacaktır? Asıl mesele budur, tarzında beyânâtta bulundu. Ben, makam-ı riyâsetten — “Zannedirim bu rapordan iki nokta-i nazar tezâhür ediyor: Bunların birincisi; devletin dahilî ve haricî istiklâlinden vazgeçmemesi ve ikincisi de devlet ve milletin haricin tazyikat-ı muzırmasına karşı bir muâvenet ve müzâheret ihtiyacında bulunup bulunmamasıdır. Asıl tereddüdü mücib olan nokta budur. Müsaade buyurulursa, bu noktayı, teemmül için teklif encümenine havale edelim. Bi'l-âhire huzur-ı âlilerine arz edelim. Herhalde dahilî ve haricî istiklâlimizi kaybetmek istemiyoruz” dedim. Bunun üzerine söz alan Bekir Sami Bey: “Deruhde ettiğimiz vazife gayet ağır ve mühimdir; beyhude münakaşata hasredek hiçbir dakikamız yoktur. Bu muhtıramızı müzakere edelim ve serian, va-

kit geçirmeksizin bir karar ittihâz edelim” dedi. Ben, makam-ı riyâsetten, “Bu meseleyi encümen reisi olmak dolayısıyla izah edeyim (ben aynı zamanda teklif encümeni reisi idim): Bu muhtıra muhteviyâtı encümende okundu ve birçok müzakere ve münakaşa edildi; fakat kat’î karar verecek tarzda kanaat tahassul etmedi; evvelce heyet-i umumiye de okunmaksızın teklif encümenine havale edilmişti. Bu sebeple bir defa da burada okunup heyet-i umumiyenin nokta-i nazarı taayyün ettikten sonra tekrar teklif encümenine havale edilerek kat’î kararı vermek istemiştik” dedim. İsmail Fazıl Paşa (merhum) da söz alarak şu beyânâtta bulundu: “Bekir Sami Bey’in fikrine iştirak ederim. Kaybedecek vaktimiz yoktur, esasen mesele de basitleşmiştir: Tam istiklâl mi yoksa manda mı kabul edeceğiz? Tespit edeceğimiz karar budur. Böyle mühim ve ehem olan bir meseleyi tekrar encümene ve ondan sonra tekrar heyet-i umumiye havale ile vakit geçirmeyelim, iş uzar. Zamanımız kıymettardır. Buna bugün, yarın yahut öbür gün her halde heyet-i umumiye de bir karar verelim. Encümende vakit geçirmeyelim. Çünkü pek ruhlı bir meseledir.”

Bunu müteakib Hâmi Bey söz alarak İsmail Paşa Hazretleriyle Bekir Sami Beyefendi’nin fikirlerine iştirak ettiğini söyledikten sonra “her halde bir müzâherete muhtacız ve bunun en iptidâî delili de, vâridât-ı devletin ancak borcumuzun faizine tekabül edebilmesidir!” buyurdular.

Bundan sonra, Raif Efendi manda aleyhinde söz söyledi. İsmail Fazıl Paşa ona cevap verir tarzda uzun beyânâtta bulundu. Ondan sonra tekrar Bekir Sami Bey söz söyledi ve dedi ki: “İsmail Fazıl Paşa Hazretlerinin tamamıyla iştirak ettiğim beyânâtına yalnız bir şey ilâve edeceğim: Kırım Muharebesi’nde galip sıfatıyla çıkarak iştirak etmiş olduğumuz Paris Kongresi’ndeki müttefiklerimizin bize tahmil etmiş oldukları şerâit-i malûme ile bu şimdi okunan muhtıradaki metâlibimiz mukayese edilecek olursa, hangisinin daha çok muhill-i istiklâl olduğu anlaşılır zannederim!”

Bekir Sami Bey’den sonra Hâmi Bey ve Hâmi Bey’den sonra da Refet Bey (Refet Paşa) söz söylediler. Refet Bey’in beyânâtı aynen şu idi: “Mandanın istiklâli ihlâl etmeyeceği muhakkak

iken bazı rüfekamız –müstakil mi kalacağız, yoksa mandayı mı kabul edeceğiz?– tarzında bir takım mütâlaalar dermeye ediyorlar! Onun için her şeyden evvel mandanın ne olduğu anlaşılmalıdır. Mamafih mandadan bahsetmezden evvel de efkârı gıcıklayan bu raporda, bu tabirin ne suretle telâkki edilmiş olduğunu anlamak lâzımdır. Fazıl Paşa Hazretleri “istiklâli muhafaza şartıyla manda” buyuruyorlar. Hâmi Beyefendi tarafından manda hakkında verilmiş olan muhtıra iki kısma ayrılıyor: Bir esbâb-ı mûcibe kısmı var, ondan sonra bir de mandanın tarifine ait kısım var... Manda meselesini bunlardaki nokta-i nazarlara göre muhakeme için evvelâ bir noktayı anlamak isterim; bu muhtıra muhteviyâtı heyet-i umumiyece müzakereye vaz’edilmiş midir, edilmemiş midir?” İsmail Fazıl Paşa: “Su-i tefehhümü mûcib olduğundan biz üçümüz –yani Fazıl Paşa, Bekir Sami ve Hâmi Beyler– bu muhtırayı istirdâd ediyoruz. Keen-lem-yekûn addettik” dedi (bu muhtıranın müsveddesi de, tebyîzi de kendilerinde kalmıştır.)

Riyâsetten — “Muhtıra istirdâd olunmuştur” dedim.

Muhtıranın istirdâd edilmiş olmasına rağmen, söz alan Refet Bey zabıtnâmede beş altı sahife yer tutan belîğ bir nutuk îrâd etti. Bu nutuktan aynen zabıtnâmeden aldığım bazı cümleler, hatibin maksadını izaha kifayet edecektir, zannederim!

Refet Bey diyordu ki: “Bizim, Amerika mandasını tercih etmekten maksadımız, bütûn cemiyetleri esir eden, kalpleri, vicdanları söndüren İngiliz mandasından kurtulmak ve sakin ve milletlerin vicdanlarına riayetkâr Amerika’yı kabul etmektir. Yoksa asıl iş para meselesi değildir.

..... Lâf itibarıyla, manda ile istiklâl birbirine mâni şeyler değildir. Yalnız, eğer biz hakikatte kuvvetli olmayacak olursak, işte o zaman mandanın altında eziliriz ve o zaman manda bizim için muhill-i istiklâl olur. Bir de diyelim ki biz haricî ve dahilî bir istiklâl-i tâm isteriz! Fakat acaba kendi başımıza yapabilecek miyiz? Yapamayacak mıyız? Ondan evvel, acaba bizi kendi başımıza bırakacaklar mı, bırakmayacaklar mı? Bunu düşünelim! Şurası muhakkaktır ki, bugün bizi İngiltere, Fransa, İtalya ve Yunanistan taksim etmek istiyorlar; fakat

eğer biz, bugün bir devletin kefaleti altında bir sulh akdedecek olursak ileride, müsait şerâit altında bulunur bulunmaz hemen döner ve kendi faydamızı temîn ederiz. Lâkin eğer menfî bir vaziyet hâsıl olacak olursa, acaba büsbütün ziyan etmiş olmayacak mıyız?

Her halde bir Amerika kefaletini kabul etmek mecburiyetindeyiz. Yirminci asırda beş yüz milyon lira borcu, harap bir memleketi, pek münbit olmayan bir toprağı ve ancak on, on beş milyon lira vâridâtı olan bir kavim için bir müzâheret-i hariciye olmaksızın idâme-i hayat etmek imkânı olamaz! Eğer bundan sonra da bu halimizde kalır ve haricî bir muâvenet sayesinde terakki edemeyecek olursak, ihtimal, âtide Yunanistan'ın bile taarruzlarına karşı kendimizi müdafaa edemeyiz...

Allah muhafaza buyursun, eğer İzmir Yunanistan'da kalsa ve aramızda bir muharebe açılrsa, düşmanımız, Yunanistan'dan vapurlarla asker getireceğı halde acaba biz Erzurum'dan hangi şimendiferlerle nakliyatımızı yapabileceğiz? Binâenaleyh, Amerika mandası her şeyden evvel bir kefil ve müzâhir bulmak için lâzımdır." Hatip sözlerini şu cümle ile bitirdi: "Eğer bu ma'rûzâtımla müzâkerât-ı âtiye için bir mukaddeme yapabildimse müteşekkirim."

Efendiler, bu parlak ve mahirâne nutkun, dinleyenlerin fikir ve kanaatleri üzerinde yapabileceğı dalâletkâr tesirin derecesini sühûletle takdir buyurursunuz... Efkârın, bunu takip etmesi muhtemel olan aynı fikirdeki hatiplerin nutuklarıyla büsbütün tesemmüm etmesine meydan vermemek ve suret-i hususiyede tenvîr ve irşada zaman bulabilmek için, derhal "on dakika istirahat edelim efendim" diyerek celseyi tatil ettim (Saat: 5 30'da).

Efendiler, bu nutkun son cümleleri câlib-i dikkattir. Refet Beyefendi, Yunanlıları İzmir'de muvakkat telâkki ediyor ve hâl-i harpte olduğumuzu kabul etmiyor. Yunanlılar İzmir'de kalırsa ve hâl-i harbe girilirse başa çıkamayacağımız kanaatinde bulunuyor.

Bundan sonraki celsede Bursa murahhaslarından Ahmet Nuri Bey, manda aleyhinde uzun beyânâtta bulundu. Hâmi Bey

buna daha uzun beyânâtla cevap verdi ve hakikaten pek uzun olan diskurunun sonlarına doğru beyânâtını şu ma'lumâtı ita ederek teyid ediyordu:

“Fakat şimdi biraz da işin kat'î bildiğim bir cihetinden bahsedeceğim. Meselenin bu safhasında alâkadar olan zat ile şahsen temas ettiğimden sözlerim tahminî değil, kat'îdir. İstanbul'dan hareketimden evvel Sadr-ı Sâbık İzzet Paşa Hazretlerini ziyarete gitmiştim. Her halde bir manda ihtiyacında bulunduğumuza kendileri de kani idiler. Bendenizden de bu husustaki fikrimi sordular, ben de düşündüklerimi arz ettim. Birkaç gün sonra bendenizi çağırıp şu meseleyi izah ettiler. Suriye ve Adana havalisinde dolaştıktan sonra İstanbul'a gelip siyasi fırkaların nokta-i nazarlarını istizâh ile meşgûl olan Amerika Tahkikat Heyeti azası, İzzet Paşa'yı konağında ziyaretle Anadolu'daki teşkilât-ı milliyenin Türk milletini temsil ettiğine kani olduklarını ve paşayı da –yani İzzet Paşa'yı– bu işin müteşebbisi bildiklerini söylemişler ve: “Eğer siz Erzurum ve Sivas Kongrelerine Amerikan mandasını talep ettirecek olursanız, Amerika da Osmanlı mandasını kabul edecektir” demişler; Paşa, bunu bendenize izah ettikten sonra, bu milletin bir harbe daha kudreti kalmadığından ve her halde böyle bir çareye tevessül mecburiyetinde bulunduğumuzdan bahsetti ve Sivas'a gittiğim zaman oradakilere bu vaziyeti anlatmaklığı-mı tavsiye buyurdu. İzzet Paşa'nın kanaati de bu suretle talep edilecek bir mandanın yüzde doksan ihtimal-i kabulü bulunduğu ve yalnız bizim için birtakım şerâit dermeyanı zarurî olduğu merkezindedir. Hatta Paşa, Amerika için milletin arzusuna istinâd etmeden mandayı kabul etmek mümkün olmadığından, Kongre'miz tarafından izhâr edilecek arzusunun Avrupa devletlerine karşı Amerika lehinde bir nokta-i istinâd olacağını da söyledi. Bendeniz bu meseleyi İstanbul'dan şifre ile Erzurum'da Rauf Bey'e bildirdim.” “Mandanın cisminden ziyade ismine itiraz edenler beyhude telâş ediyorlar, kelimenin ehemmiyeti yoktur. Ehemmiyet, işin hakikatinde ve mahiyetindedir. Manda altına girdik demeyelim de isterlerse (devlet-i ebed-müddet olduk!) diyelim.”

Bu son söze cevap verenler meyânında Hüsrev Sami Bey'in

şu sedası işitildi: “*Fakat bizim bu mesâiden maksadımız, kendimizi müdafaa ile millet-i ebed-müddet olduğumuzu isbât etmektir!*” Hâmi Bey, buna, bir ricât ima eder tarzda cevap verirken, Kara Vasıf Bey söz aldı ve o günkü ictimâin nihayetine kadar beyânâtta bulundu. Vasıf Bey’in uzun sözlerinin kısasını, zabıtnâmede aynen mazbût olan şu cümlelerle enzâr-ı âliyenize vaz’ ediyorum: “Bütün devletler bizi tamamen müstakil bile bırakacaklarını söyleseler yine müzâherete muhtacız. (Vasıf Bey sözlerinin mebâdisinde mandaya, müzâheret ismini verelim demişti). Dört yüz ilâ beş yüz milyon lira borcumuz var. Bu parayı kimse kimseye bağışlamaz; bize bunu ödeyiniz, diyecekler. Halbuki bizim vâridatımız bunun faizine bile kâfi değildir. O zaman müşkil bir vaziyette kalacağız. Bunun için müstakil yaşamaya vaziyet-i maliyemiz müsait değildir. Sonra, yanı başımızda, bizi taksim etmeyi emel edinmiş hükümetler var. Onların ihtirâsâtına karşı mahvoluruz! Parasız, ordusuz ne yapabiliriz? Onlar tayyare ile havada uçuyorlar, biz henüz kağıt arabasından kurtulamıyoruz. Onlar dretnot yapıyor, biz yelkenli bir gemi yapamıyoruz; bu haller ile bugün istiklâlimizi kurtarsak bile yine günün birinde bizi taksim ederler.” Vasıf Bey hitabesini şu sözlerle bitiriyordu:

“..... İstanbul’daki Amerikalılar (mandadan korkmayın, Cemiyet-i Akvâm Nizamnâmesi’ne dahildir) diyorlar. İşte bütün bu esbâba mebni İngiltere’yi kendimize daimî düşman ve Amerika’yı da ehven-i şer addediyorum. Eğer tasvip ederseniz buradan İstanbul’daki mümessile bir mektup yazıp gizlice bir heyet göndermek için bir torpido isteyebiliriz”.

Eylül’ün dokuzuncu Salı günkü ictimâda, manda meselesine temas eden Rauf Bey’in mazbût beyânâtı aynen şudur: “Bu manda meselesi hakkında şimdiye kadar gerek matbûat ve gerekse sair tarafından birçok sözler söylendi. Vâkıâ heyet-i âliye, müzâheret-i hariciye esasını kabul buyurdu ise de bu müzâhereti kimden isteyeceğimiz tasrih edilmedi; Amerika olduğu ima tarîkiyle anlatılıyorsa da benim kanaatimce doğru-
dan doğruya zikrinde bir mahzur olamaz.”

Bu sözlerden, Rauf Bey’in telâkkisiyle, gerek Sivas Kongresi Heyeti’nin ve gerek Erzurum Kongresi Heyeti’nin telâkkiyatı

arasında bir su-i tefehhüm olduğuna şüphe yoktur. Rauf Bey'in telâkkisini tefsir eden bu beyânâtının, gerek Erzurum ve gerek Sivas Kongreleri beyannâmelerinin yedinci maddesindeki tarz-ı tahrirden neş'et ettiğine hükmolunabilir. Fi'l-hakika bu maddenin tarz-ı tahririnde ihtimal ki mandacılıkta pek ileri giden ve nâmütenahî propagandalarıyla efkâr-ı umumiyeyi dûçâr-ı zaaf edenleri iskât ve belki bundan daha ziyade onların müddealarına bir cevap olmak üzere bir nev'î hususiyet vardır. Madde muhteviyâtı mantık dairesinde tetkik ve mütâlâa olununca ne manda ve ne de Amerika'nın mandaterliğini talep fikri mevcut olmadığı tahakkuk eder. Bu noktayı vâzihan irâe için mevzu-i bahis maddeyi aynen hatırlatmak isterim:

Madde: 7— Milletimiz, asrî gayeleri tebcîl ve fennî, sınaî ve iktisadî hal ve ihtiyacımızı takdir eder. Binâenaleyh devlet ve milletimizin dahilî ve haricî istiklâlî ve vatanımızın tamamiyeti mahfûz kalmak şartıyla altıncı maddede musarrah hudut dahilinde milliyet esaslarına riayetkâr ve memleketimize karşı istilâ emeli beslemeyen herhangi devletin, fennî, sınaî, iktisadî muâvenetini memnuniyetle karşılırsınız ve bu şerâit-i âdile ve insaniyeyi muhtevi bir sulhun da acilen takarrürü selâmet-i beşer ve sükûn-ı âlem namına ahass-ı âmâl-i milliyemizdir.

Efendiler, bu maddenin hangi noktasında manda ve mandaterin Amerika olacağı fikri vardır? Olsa olsa “herhangi devletin fennî, sınaî, iktisadî muâvenetini memnuniyetle karşılırsınız” sözlerinden manda fikrine zâhib olanlar bulunabilir. Fakat mandanın mâna ve medlûlû bu olmadığı muhakkaktır. Her zaman ve bugün dahi bu sarahat dairesinde vuku bulacak muâvenetleri maa'l-memnuniye karşılamaktayız ve karşılırsınız. Nitekim Ankara-Ereğli ve Keller-Diyarbakir şimendiferlerinin inşası için bir İsveç grubunun ve Kayseri-Sivas-Turhal hatlarının inşası için de bir Belçika grubunun fennî, sınaî, iktisadî muâvenetini memnuniyetle kabul ettik ve meselâ Ankara şehrinin ve diğer Anadolu şehirlerimizin bir an evvel inşalarında ve alelumum diğer şimendifer hatlarımızın, yollarımızın, limanlarımızın inşaları teklifinde bulunacak ecnebi sermayedarânının muâvenetlerini maa'l-memnuniye kabul ederiz. Yeter ki memleketimize sermaye getireceklerin devlet

ve milletimizin dahilî ve haricî istiklâlîni ve vatanımızın tamamîyetini ihlâl e ma'tûf muzmerrâtı olmasın. Bu maddede mün-deric olan "milliyet esaslarına riayetkâr ve memleketimize kar-şı istilâ emeli beslemeyen herhangi devlet" ifadesinden Ame-rika Devleti manası çıkarılmaya da mahal yoktur. Çünkü bu esaslara riayetkâr dünya devletleri meyânında yalnız Amerika-lılar değildir. Meselâ İsveç Devleti, Belçika Devleti aynı vasıf-ta devletler değil midir? Bu devletlerden herhangi birinin man-daterliği de mevzu-i bahis olabilir mi? Bir de eğer Amerika Devleti'ne bir ima yapılmak istenseydi "herhangi devletin" ye-rine "bir devletin" veya hiç olmazsa sadece "devletin" kelime-siyle iktifâ edilmek lâzım gelirdi. Binâenaleyh maddenin izah ettiği şerâit dahilinde fennî, sınaî, iktisadî muâvenetin hüs-n-i telâkkisi umum devletlere şâmil olduğu sarîhtir.

Efendiler, bu manda meselesi hakkındaki nokta-i nazarı-mın, -ki bundan evvel câri ve bu dakikada heyet-i âliyenizin de ıtlılâi dahilinde bulunan bunca muhaberât ve münakaşatımızla sâbit olmuştur- aylardan beri gece gündüz beraberimde bulu-nan bir arkadaş tarafından hâlâ anlaşılmamış olduğuna hük-molunabilir mi? O halde Rauf Bey, ya esasen benimle hem-fikir değildi veyahut hem-fikir idi de Sivas'ta İstanbul'dan gelenlerle mülâkattan sonra tebdil-i fikir etmiş oluyor. Burasını kestirmek bence müşkildir. Şimdi biraz daha Rauf Bey'i dinleyelim, Rauf Bey, şu suretle sözüne devam ediyor:

"Mütarekenin bidayetinde Almanlar sulhu imza etmeyecek zannolunurken İngiliz matbûatı bazı ifşaatta bulundu. Bunun birinci kısmı Almanya'nın sulhu imza edeceğine dairdi. Bu ta-hakkuk etti. İkinci kısmı da Türkiye'nin taksimine dairdi. Bu hamdolsun tahakkuk etmedi. Bu kısımda konferansın kara-rı mücibince Kızılırmak'ın şark tarafı Ermenistan addedilerek Amerika himayesine veriliyor, belki Gürcistan'la Azerbaycan da Amerika'ya bırakılıyor deniliyordu. Kızılırmak'ın garbında-ki arazi de İzmir ve İstanbul müstesna olmak üzere mahre-ci Antalya olarak Türkiye'yi teşkil ediyordu. Bu kısmın şimali, İtalya ve Fransız ve cenubu da İngiliz himaye ve idâresine ve-riliyordu. İzmir'in işgali bu ifsaatin doğruluğunu isbâta baş-ladı. Binâenaleyh bu tehlike karşısında memleketimize karşı

en bî-taraf vaziyette bulunan Amerika'nın müzâheretini kabule mecburuz. Ben bu kanaattemim."

Rauf Bey'in fikrini anlamak için bundan sonra daha çok devam eden sözlerini dinlemeye bilmem ki ihtiyaç kaldı mı?

Efendiler, pek uzun ve münakaşalı devam eden bu manda müzakeresi, tarafdârlarını iskât edecek mutavassıt bir çare ile hitam buldu. Hem de bu çareyi teklif eden yine Rauf Bey oldu: "Amerika'da senelerden beri aleyhimizde yapılmakta olan menfî propagandaların tevlid ettiği cereyân-ı efkârı tashih için her şeyden evvel Amerika Kongresi'nden memleketimizi tetkik edecek ve hakikati görecek bir heyeti davet etmek". Bu teklif ittifak-ı ârâ ile kabul olundu. Kongre Divanı Riyâseti'nin imzalarıyla bu yolda bir mektup tesvîd olunduğunu hatırlıyorsa da bu mektubun gönderilebilip gönderilmediğini pek iyi hatırlamıyorum. Esasen bu mektuba suret-i mahsusada ehemmiyet atfetmiş değildim.

Efendiler, küçük bir istitrâd yapayım. Vesika olarak mürâcaat ettiğim kongre zabıtnâmesi, Divan-ı Riyâset Kâtipli'ğinde bulunan Afyonkarahisar Murahhası Şükrü ve manda lehinde nutuklarını dinlediğimiz Hâmi Beyler tarafından tutulmuş ve Hâmi Bey'in yazısıyla muntazam bir deftere tebyiz olunmuştur.

Efendiler, Kongre 11 Eylül'de hitam buldu. 12 Eylül'de Sivas ahalisinin de huzuruyla açık bir celse yapılarak bazı nutuklar îrâd edildi. Kongre müzâkerâtı esnasında mühim olarak Meclis-i Mebusan'ın tesrî-i intihâbı ve mahall-i ictimai neresi olmak lâzım geleceği hususâtına temas edildi. Fakat şimdi izahına başlayacağım mesâil kongre müzâkerâtını kısa kesmeyi icap ettiriyordu. Bu son noktalarla bi'l-âhire Heyet-i Temsiliye istigal etti. 9 Eylül 335 günü toplanmış olan bazı ma'lumât Kongre'ye şu suretle izah edildi: "Eskişehir ve Afyonkarahisarındaki İngiliz kuvvetleri taz'îf edildi. General Milne Konya'ya geldi. Konya Valisi Cemal Bey ve Ankara Valisi Muhittin Paşa muhalefette temerrüd ediyorlar. Yeni Kastamonu Valisi Ali Rıza Bey de tıpkı Cemal Bey fasîlesinden bir adammış. Rüfeka-yı kirâmın böyle vaziyetler karşısında şiddetle hareket tarafdârı olduğunu bildiğimden serî ve şedîd tedâbîr ittihâzını Fuat Paşa'dan ricâ etmiştim. Fuat Paşa da Kongre'nin kendisine olan itimâdına

istinâden Kongre namına icap eden tebligat ve teşebbüsâtta bulunmuştur. Bu tarz-ı hareketin heyet-i âliyenizce kabul edilmesini ricâ ediyor. Fuat Paşa, valilere şedid ihtaratta bulunuyor. Mıntıkalara ümerâ-yı askeriyeden millî kumandanlar tayin ediyor ve bu kumandanlara millet namına her nev'î salâhiyet bahşedilmiştir diyor". Kongre teklifi kabul etti. Bunu müteakib şu yolda izâhâta devam ettim:

"Buraya Galip Bey isminde bir vali tayin edilmiş, geliyor-muş, fakat bunun Harput Valisi Ali Galip Bey mi yoksa Trabzon Valisi Mehmet Galip Bey mi olduğu anlaşılamadı. Fakat biz başka bir ma'lumâta dest-res olduk. Mister Noel isminde bir İngiliz binbaşı Bedirhanîlerden Kâmran, Celâdet ve Cemil Beylerle beraber maiyetinde on beş kadar Kürt atlısı olduğu halde Malatya'ya gelmiş ve Mutasarrıf Bedirhanî Halil Bey tarafından istikbâl edilmişlerdir. Harput Valisi de zâhiren bir posta hırsızını takip bahanesiyle otomobille Malatya'ya gelmiştir. Bu maksatla bunlara Hısnımansur'daki müfreze de verilmiştir. Maksatlarının Kürtleri, Kürdistan teşkili vaatiyle aleyhimize ve bize karşı su-i kast icrasına sevk etmek olduğu anlaşılmış ve mukabil tedâbîre de tevessül edilmiştir. Meselâ valiyi ve diğerlerini tevkif ettirmek istiyoruz. Malatya Mutasarrıfı da Kürt aşâirini Malatya'ya davet etmiştir. Bu vaziyet üzerine 13. Kolordu mıntıkasında faaliyete girdik. İcap eden tedâbir ittihâz edilmiştir. Yarın akşam Harput'tan sevk edilen bir müfreze-i askeriye erbâb-ı fesâdı tenkîl edecektir. Buradaki Kolordu Kumandanı da lâzım gelen tedâbiri ittihâz etmiştir. Malatya ve diğer mahallere de lâzım gelen emirler verilmiştir."

Efendiler, hemen Sivas Kongresi'nin bütün müddet-i cereyânınca sinirlere gerginlik verecek mahiyette haberler almaktan hâli kalmıyordum. Ancak aldığım bütün ma'lumâtı olduğu gibi Kongre Heyeti'ne arz etmekte faydadan ziyade mahzur tasavvur ediyordum. Gördünüz ki şimdi izah edeceğim vec-hile hakikaten tehlikeli addedilebilecek mahiyette olan Ali Galip meselesinden de bahsederken ihtiyatkâr bir lisan kullanmayı tercih etmiştim. Bence en mühim mesele her nev'î müşkilât ve mehâlike rağmen Sivas Kongresi'nin neticeli mukarrerâtla müzâkerâtını bir an evvel ikmâl etmiş olmak ve bu mukarrerâtı

memlekette tatbiki girişmek idi. Bu arzum husûl buldu. Bütün memlekete şâmil millî teşkilât nizamnâmesinin ve Umumî Kongre beyannâmesinin der-akab tab'ı ve neşr ü ta'mîmi esbâbına tevessül olundu. Yalnız me'mûlün fevkinde yeni hâdisât karşısında kalındığından Kongre'nin hitam bulmuş olmasına rağmen Kongre Heyeti'nin yeni vaziyetler inkişaf edinceye kadar Sivas'ta kalmalarını münasip gördüm ve icap ederse daha kuvvetli fevkalâde bir kongre akdi için de istihzaratta bulundum. Ali Galip'in firârı üzerine Kongre Heyeti'ni Sivas'ta alıkoymaktan sarf-ı nazar edildiği gibi, Ferit Paşa Kabinesi'nin sukutu üzerine fevkalâde kongre akdine de ihtiyaç görülmedi (Vesika: 55).

Şimdi Efendiler, mücadele tarihimizde mühim bir vaka teşkil eden Ali Galip meselesi hakkında müsaade buyurursanız biraz tafsilât vereyim:

Efendiler, daha Temmuz bidayetinde, Erzurum'da bulduğum zaman Celâdet ve Kâmran Âli isminde iki şahsın ecnebi-ler tarafından, külliyetli para ile Dersaadet'ten Kürdistan'a gönderileceği, bunların tesvîlât ve aleyhte tahrikâta memur oldukları ve bir iki gün zarfında hareket etmiş veyahut edecekleri istihbâr edildi. Bu haber üzerine, bunların, dağdağasız tarassud ve derdestleri lüzumunu 3 Temmuz tarihinde Diyarbekir'da 13. Kolordu Kumandanı'na ve ayrıca Erkân-ı Harbiye Reisi olan Halit Bey'e ve Canik Mutasarrıfı'na bildirdim.

20 Ağustos'ta, 13. Kolordu Kumandanı'na verdiğim emirde, mevzu-i bahis insanların İstanbul'dan hareket eylediklerinin bildirildiğini ve ittihâz olunacak tedâbir meyânında hassaten Mardin İstasyonu'nda sıkı bir murakabe tesisinin muvâfık olacağını yazdım.

Sivas Kongresi'nin ikinci günü yani 6 Eylül tarihinde, "Bedirhanî ailesinden Celâdet ve Kâmran ile Diyarbekirli Cemilpaşazade Ekrem namlarında üç şahsın, refakatlerinde vaktiyle Diyarbekir vilâyetinde aleyhimizde propaganda yapan bir ecnebi zâbiti bulunduğu halde, silâhlı Kürtler muhafazasında olarak Elbistan ve Arga üzerinden Malatya'ya geldikleri ve Mutasarrıf, Belediye Reisi taraflarından istikbâl edildikleri 13. Kolordu'nun iş'ârından anlaşılıyor." 15. Kolordu Kuman-

danı Kâzım Karabekir Paşa'nın 3. Kolordu Kumandanlığı'na buna dair gönderdiği 6 Eylül 35 tarih ve 529 numaralı şifresinde verilen ma'lumâtta "ecnebi zâbitinin, Türk, Kürt ve Ermeni nüfusunu tetkik etmek üzere hükümet-i merkeziyenin müsaadesiyle dolaştığını söyledikleri, Malatya'da bulunan süvari alayı, mevcudu az olduğundan bunları tevkife cesaret edemediği, maahaza bunların derhal tevkifi için İstanbul'a mürâcaat edildiği 13. Kolordu'dan bildirilmiştir. Bu adamların ne maksat ve ne vazife için nereleri gezecekleri hakkındaki ma'lumâtını Harput Valisi'nden sordum." denilmekte idi (Vesika: 56). Harput Valisi Ali Galip Bey'dir. Bu adamların ne maksatla geldikleri 3 Temmuz tarihinden beri malûmumuzdur. Beş on müsellah Kürde karşı bir süvari alayının mevcudu az görülmüş, tevkifine cesaret edilememiş. Asıl câlib-i hayret olan cihet, bunların tevkifi için İstanbul'a mürâcaat edilmiş olduğu haberidir!

Bu küçük ve ehemmiyetsiz gibi görünen noktaları, o zaman ki vaziyeti görüşte şâyân-ı dikkat telâkki ve zihniyet farkları gösterdiği için kayıt ve işaret ediyorum.

Diyarbakir'de, 13. Kolordu Kumandanı'nın tarz-ı hareketi, mûcib-i ıstibâh görüldüğünden, doğrudan doğruya bu Kolordu'nun Erkân-ı Harbiye Reisi'ne, 3. Kolordu Kumandanı'nın imzasıyla 7 Eylül 335 tarihinde yazılan (zata mahsus) şifrede, Vali Galip, Malatya Mutasarrıfı Halil ve Kâmrân ve Celâdet ve Ekrem Beylerle beraber İngiliz Binbaşısı'nın behemehâl tevkif ve Sivas'a sevk edilmeleri için, Elaziz'de bulunan 15. Alay Kumandanı İlyas Bey'in bizzat emrinde altmış kadar atlı ve ester-süvârın en geç olarak 9 Eylül'de Harput'tan Malatya'ya hareketi için –tesrî'an li'l-maslaha– doğrudan doğruya tebligat yapıldığı bildirildi ve müfrezenin sür'at-i hareketinin temini ricâ edildi. 8 Eylül'de, Sivas'tan da bir otomobil ile bazı zâbitân gönderileceği ma'lumâtı verildi (Vesika: 57).

Diyarbakir'dan, Erkân-ı Harbiye Reisi'nin 7/8 Eylül 335 tarihiyle bana gönderdiği şifrede "tevkif hakkındaki arzuya muttali oldum. Bu bâbda Kumandan Bey'in emir vereceğini hiç zannetmiyorum. Çünkü havâss-ı askeriyelerine tamamen vâkıfım. Tarafımdan vuku bulacak tebligatı ise tamamen icra-

da tereddüt ederler. Bu bâbda İstanbul'la muhaberedeyiz. Bu hale göre icrâ-yı icabı, menû-tı rey-i âlileridir. Şifre kaleminin 357 numarasıyla arz edilmiştir.”

K. O.13 Erkân-ı Harbiye Reisi
Halit

Elaziz'deki Alay Kumandanı İlyas Bey'den K.O.13 Kumandanı'nın emrine cevâben gelen 8 Eylül tarihli telgrafta da “Kolordu'dan aldığım emir üzerine hareketim tehir edilmiştir. Kolordu'nun muvafakati olmadan, buradan hareket etmeliğim münasip olmayacağından hareket emrimin Kolordu'dan tebliğine delâlet buyurunuz” denilmekte idi (Vesika: 58).

Halit Bey'e der-akab verdiğim cevap, aynen şu idi:

7/8 Eylül 335

“Zevât-ı malûmenin habâseti sâbit olmuştur. Hükümet-i merkeziye bu habâsette müşterektir. Oradan emir beklemek, düşmana fırsat vermektir. Bu bâbda, tebligatımızda hiç kimseyi tereddüde sevk etmeyecek surette derhal emir vermek, vakit geçirmemek lâzımdır. Kumandanın tereddüt edeceğine ihtimal veriyorsanız, zât-ı âliniz tarafımızdan Elaziz ve Malatya'daki alay kumandanlarına vuku bulmuş tebligatımızın icrasını bildiriniz. Lüzum-ı hakikî varsa, kumandayı münasip gördüğünüz fırka kumandanlarından birisi deruhde etsin! Tennen zamanı geçmiştir. icrâât cevâbınıza muntazırız kardeşim.

Mustafa Kemal

Alay Kumandanı İlyas Bey'e de aynı tarihte, bizzat şu emri verdim: “Zevât-ı malûmenin hıyaneti tahakkuk etmiştir. İstanbul'daki hükümet-i merkeziye dahi bunların hıyanetinde müşterektir. Kolordunuz kumandanının, bu hususta istizân etmesi ve cevap alamaması vârid-i hâtırdır. Binâenaleyh mesele hallini ve teminini zât-ı âlinizden beklerim. Cevâbınıza muntazırım efendim. Malatya'daki icrââtınızı müteakib lüzum hâsıl olursa Sivas'ta bize iltihak edersiniz. Mustafa Kemal”. Şifre haricindeki imza da K.O.3 Erkân-ı Harbiye Reisi Zeki Bey'in idi.

Malatya'da bulunan Süvari Onikinci Alay Kumandanı'nı da 7/8 Eylül gecesi, bizzat telgraf başına çağırmış ve görüşmekte idim. Alay Kumandanı Cemal Bey'den vaziyet ve kuvveti hakkında ma'lumât aldım. Gelenlerin beraberlerindeki müsellah Kürtlerin "on beş yirmi kişi kadar" olduğunu ve alayın da merkezde "ancak o kadar kuvveti" bulunduğunu söyledi. Ben kuvveti kâfi gördüm. Hatta süvari ve topçu alayının yalnız zâbitleri kâfi gelebilirdi. Yalnız hususî vaziyet ve hâlet-i ruhiyeyi anlamak istiyordum.

Bunun üzerine telgraf mükâlemesi şöyle cereyân etti:

"Ben — Vali Galip Bey, İngiliz Binbaşısı ve Kâmran ve Celâdet ve Ekrem Beylerin kâffesinin müdebbirâne bir tertiple bu gece tevkifleriyle Sivas'a tahrikleri elzemdır. Vaziyetiniz bunu yapmağa müsait midir? Size buradan ve Harput'tan muâvenet yetiştirilecektir.

Cemal Bey — Valiyi de beraber mi?

Ben — Bilhassa, evet!

Cemal Bey — Arz ettiğim vechile vaziyet ve kuvvetim buna gayr-i müsaittir. Kâmran, Celâdet ve Ekrem Beylerin tevkifleri hakkında 13. Kolordu Kumandanı'yla muhabere cereyân etti. Neticesinde, şimdilik tevkifleri vaziyetin nezaketi hasebiyle muvâfık olamayacağı hakkında emir de vürûd etmiştir" dedi.

Artık bu zatın daha ziyade üzerine varılamazdı. "Kendilerine hissettirmeksizin sıkı tarassudâtta bulundurunuz. Kolordunuzdan emir gelecektir. Hareket ederlerse, istikamet-i hareketlerini ve ne vasıta ile hareket edeceklerini derhal bildiriniz" talimatını vermekle iktifâ ettim (Vesika: 59).

8 Eylül günü Cemal Bey'den şifre ile "zevât-ı malûmenin hâlâ orada olup olmadıklarını ve tarassud tertibatının derece-i emniyetini" sordum ve "kendisine günde iki defa rapor vermesini" emrettim.

Halit Bey'e yazdığım telgrafa ertesi günü (8 Eylül 335) aldığım cevapta, Elaziz'de Alay Kumandanı İlyas Bey'e emir verildiği ve bu emrin sureti bildiriliyordu (Vesika: 60).

Kolordu Kumandanı Cevdet Bey dahi, İlyas Bey'in 52 ester-süvâr ve iki mitralyözle 9 Eylül sabahı hareket ettiğini ve 10 Eylül akşamı Malatya'da bulunacağını bildirdi. 9 Eylül tarihli

olan bu şifresinde “muhalefetlerle dolu bir muhîtte daha fazla icrâât yapmamak hususunda kendisini mazur göreceğimi” de beyan ediyordu (Vesika: 61).

9 Eylöl’de, İlyas Bey müfrezesinden mâadâ, Aziziye’den iki süvari bölüğü, Siverek’ten Malatya’daki alaya mensup bir bölük dahi Malatya’ya tahrik edildi (Vesika: 62, 63, 64).

Vali Ali Galip’in ve Bedirhanîlerle, Cemilpaşazade’nin yaptığı propaganda tesirini izâle için Elaziz ve Dersim havalisi ile alâkası olduğu malûmum olan ve Kemah’ta bulunan Hâlet Bey’e (Sâbık Mebus) 9 Eylöl’de Elaziz’e hareket ve Haydar Bey’le tesis-i irtibat etmesini yazdım (Vesika: 65). Ayın nihayetine doğru vâsıl oldu.

Van Valisi bulunan Haydar Bey de Elaziz vilâyetini deruhde etmek üzere Erzurum’dan tahrik edilmişti. Haydar Bey 15. Kolordu’ya mensup olup Mamahatun’da bulunan bir süvari alayıyla da irtibat tesis ederek icabında bu alayı Malatya istikametine tahrik edecekti.

Otomobil ile bazı zâbitânın da Malatya’ya sevk edileceğine dair bir kayıt vardı.

Fi’l-hakika, arkadaşlarımızdan, Recep Zühtü Bey, Üçüncü Kolordu yaveri sıfat-ı zâhiriyesiyle benden aldığı hususî talimatla, refakatinde bazıları olduğu halde 9 Eylöl’de, otomobil ile Malatya’ya hareket etti. Maalesef, râkib olduğu otomobil yolların bozuk ve çamurlu olmasından Kangal’da kırılmış ve tam zamanında Malatya’ya yetişememişti. Kangal’dan sonra kâh araba ve kâh hayvanla gece, gündüz kat’-ı mesafe ederek Sivas’tan hareketinin dördüncü günü ba’d-e’z-zevâl Malatya’ya vâsıl olabilmisti. Recep Zühtü Bey’in verdiği raporlar vaziyetin tenvîrine çok hâdim olmuştu.

Efendiler, 10 Eylöl günü geç vakit şu telgrafi aldık:

Zata mahsustur.

Malatya’dan, 10.9.335

Hiç durmayacaktır.

Sivas’ta K.O.3 K.

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinedir:

1- 10.9.335 saat 2.00 sonrada bilâ-vukuât Malatya'ya muvâsalat olunmuştur.

2- Zevât-ı malûmenin kâffesi maalesef Kâhta istikametine firâr ettikleri, tafsîlâtın müteakiben arz edileceği maruzdur.

Alay 15 K. İlyas

Aynı günde ve fakat İlyas Bey'in telgrafından sonra da şu telgrafi alıyoruz:

Gayet aceledir.
10.9.335

Malatya'dan,

Sivas'ta K.O.3 K.

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

1- Harput Valisi ile Malatya Mutasarrıfı ve İngiliz Binbaşısı ve hempâları olan ma'lûm eşhâs, Alay 15'in Elaziz'den hareketini ve kendilerinin tevkif edileceklerini haber alır almaz, bugün ale's-sabah firâr etmişlerdir. Bunların Kâhta'daki Bedir Ağa nezdine gittikleri ve oradan tedârik edecekleri Ekrâd ile burayı basmaya gelecekleri mervîdir.

2- Bunların ve Bedir Ağa aşiretinin fenalığa cür'et ettikleri takdirde, takibat icrası hakkında Kolordu'dan emir alınmış, izleri takip edilmekte ve netice ayrıca arz edilecektir.

3- Alay 15 Kumandanı, maiyetindeki kuvvetle bugün saat 2.00 sonrada, Malatya'ya geldikleri maruzdur.

Süvari Alay 12 Kumandanı Binbaşı
Cemal

Aynı tarihte yazılmış olan bu iki telgraf, yan yana getirilerek tetkik olunursa şâyân-ı dikkat bazı noktaların nazara çarpmamasına imkân yoktur.

Süvari Alay Kumandanı Cemal Bey, tarafımızdan aldığı talimatı vechile ma'lûm eşhâsı sıkı ve emin bir surette tarassud altında bulunduracak ve günde iki defa rapor verecekti.

Eşhâs-ı merkume 10 Eylül günü ale's-sabah kaçtıkları halde Cemal Bey, bu ma'lumâtı, ancak, İlyas Bey müfrezesinin

muvâsalatından ve İlyas Bey'in raporundan sonra bildiriyor. Cemal Bey firâriilerin, İlyas Bey müfrezesinin Elaziz'den hareketlerini haber aldıklarını söylüyor. Halbuki telgrafhane Cemal Bey'in taht-ı tarassudunda idi.

Sonra, firâriilerin Ekrâd toplayıp Malatya'yı basacaklarının mervî olduğunu da ilâve ediyor. Bu noktalar, süvari alay kumandanı hakkında şüphe ve tereddüdü celp etmekten hâli değildir.

Bi'l-âhire alınan ma'lumâtтан anlaşıldı ki, Ali Galip ve rûfekası 9 Eylül akşamı herşeyden haberdâr edilmişler. Ali Galip geceyi uykusuz hükümet dairesinde geçirmiştir. 10 Eylül'de maiyetlerinde birkaç jandarma ve müsellaһ Kürt olduğu halde, hükümet dairesinde toplanıyorlar, Sandık Emmini'nin odasına giriyorlar, sandığı açıyorlar, beraber almak üzere altı bin lira sayıp bir kenara koyuyorlar ve sandığa vaz' etmek üzere de şu senedi yazıyorlar:

“Mustafa Kemal Paşa ve avenesinin tenkili masârifine karşılık olmak üzere ol bâbdaki emrine tevfikân altı bin lira alınmıştır. 10 Eylül 335: Halil Rami, Ali Galip.”

İlyas Bey müfrezesinin, Malatya'ya yaklaşmakta olduğu anlaşıldığı bir sırada, Süvari Alay Kumandanı zâbitlere, Mutasarrıf'ın evini hedef gösteriyor. Mutasarrıf'ın evini sarıyorlar ve telefon tellerini kesiyorlar ve evi basıyorlar. Bu ameliyenin başladığını hisseden Halil Bey'in ailesi, hükümet dairesine haber veriyor. Hükümette, para almakla meşgûl olan Vali, Mutasarrıf ve refikleri vaziyetten haberdâr olur olmaz havf ve telâş ile her şeyi unutup ayırdıkları parayı ve yazdıkları senedi olduğu gibi bırakıyorlar ve maiyetleriyle birlikte hazır bulunan atlarına binecek hemen firâr ediyorlar (Vesika: 66, 67).

Süvari Alay Kumandanı'nın ve Topçu Alay Kumandanı'nın, valinin geceyi hükümet dairesinde geçirmekte olduğunu bilmedikleri kabul edilemez. Mutasarrıf'tan ziyade Vali'nin tevkifi mühim olduğu da meydanda idi. Binâenaleyh, ma'lûm eşhâsın firârında müsamaha olduğu muhakkaktır. En zayıf tefsire göre ma'lûm eşhâsın maiyetlerindeki beş on müsellaһ jan-

darma ve Kürt ile müsaademededen büyük fenalık çıkabileceği vehmi Malatya'dakileri –endirek– tedbire sevketmiş ve mer-kum eşhâsı ürküterek kaçırmayı tercih ettirmiştir, denilebilir.

10 Eylül'de İlyas Bey'e verdiğim talimatta başlıca zikretti-ğim noktalar:

1– Firâîlerin sür'atle derdestleri;

2– Kürtlük cereyânına asla müsait zemin bırakılmaması;

3– Malatya'da mutasarrıflığın Jandarma Kumandanı Tev-fik Bey tarafından deruhde edilmesi, münasip ve sahib-i na-mus ve hamiyet bir zatın da Harput'ta makam-ı vilâyeti seri-an işgal etmesi;

4– Malatya ve Harput'taki kuvâ-yı hükûmeti tamamen ele alarak millet ve vatan aleyhinde hiçbir icrâata meydan verilme-mesi;

5– Firâîlere uyanların bilâ-aman ve merhamet imhâ edile-ceğinin ta'mîmi ve namuslu halkın hakikatten haberdâr edil-mesi;

6– Mevcudiyet-i milliyemizi tehlikeye sokacak olan ecnebi askerine de mukabele olunacağını derpiş edilmesi ve tertibât ve tedâbirinin iş'arından ibaret idi (Vesika: 68).

Efendiler, firâîlerin etraf ve civar aşâirinden birtakım Kürtle-ri toplayabileceklerini ve hatta Maraş'ta bulunan ecnebi kuv-vetlerinden temîn-i istifade edebileceklerini muhakkak gibi ka-bul etmek lâzımdı. Onun için alınmış olan tertibâtı ve bu işe hasredilmiş olan kuvvetleri takviye etmek icap ediyordu. Bu maksatla Sivas'tan daha bir ester-süvâr müfreze 9 Eylül akşa-mı Malatya'ya sevk edildiği gibi Üçüncü Kolordu mümkün ol-duğu kadar kuvvetlerini cenuba indirecek, On Üçüncü Kolor-du takip keyfiyetini temîn edecek ve hainlere kıpırdayacak bir fırsat vermemek için azamî tesiri göstermek lüzumuna binâen Mamahatun'daki süvari alayı da Harput istikametine tahrik olunacaktı. Bu hususta 3., 13. ve 15. Kolordu Kumandanları-na icabı gibi tebligat ve temenniyâtta bulunuldu (Vesika: 69).

Efendiler, verdiğimiz, direktifler dairesinde firâîleri ta-kip ettirirken, bir taraftan da elimize geçen bazı vesâiki göz-den geçirelim. Bu vesâik, hadiseyi ve Ali Galip teşebbüsünü

ve hükümet-i merkeziyenin redâetini her türlü izâhâtta daha mükemmel bir surette tebârüz ettireceğini zannettiğimden ay-nen mütâlaaları zâid addolunmaz fikrindeyim.

Evvelâ, Dahiliye Nâzırı Âdil Bey'le Harbiye Nâzırı Süley-man Şefik Paşa'nın müşterek imzalarıyla, Elaziz Valisi Ali Ga-lip Bey'e verilen 3 Eylül 335 tarihli talimatnâme-yi okuyalım!

Bunu müteakib, Dahiliye Nâzırı'nın, sevk olunacak kuvvet ve sarf olunacak para miktarı hakkında Bâbîâlî'den çektiği telg-rafinı görürüz:

Deraliyye

906

Bizzat halledilecektir

Elaziz Valisi Galip Beyefendi'ye

C: 2 Eylül 335 numara iki:

Arz olunmuştur. İrade-i seniyesi bugün sâdır olacaktır. Binâenaleyh kesb-i katiyet etmiştir. Talimat şudur: Malûmunuz olduğu vechile Erzurum'da kongre namı altında birkaç kişi toplanarak birtakım kararlar ittihâz ettiler. Ne toplananların ne de ittihâz ettikleri kararların esası, ehemmiyeti vardır. Fakat bu hal-ler memleketçe birtakım kıl ü kali mûcib oluyor. Avrupa'ya ise pek mübâlâğa ile aksettirilmekte oluyor. Binâen-alâ-zâlik pek fena su-i tesirât hâsıl etmekte oluyor, ortada şâyân-ı ehemmiyet hiçbir kuvvet, hiçbir vaka olmadığı halde mücerred bu mübâlâğat ve su-i tesirâtta endişeye düşen İngilizlerin ahîren Samsun'a epeyce bir kuvvet çıkaracakları istidlâl olunuyor. Hükümetin, umum sıra-sında tarafınıza da icrâ ettiği tebligat-ı malûmeye mugayir hareke-tine devam etmekte olursa çıkarılacak ecnebi kuvvetlerin Sivas'a ve oradan daha ilerleyerek birçok mahalleri işgal etmeleri ihtimali baîd değildir. Bu ise memleketin menâfiine bi't-tabi münâfidir. Erzurum'da toplanan eşhâs-ı malûmenin karîben Sivas'ta ictimâ ederek yine bir kongre akdetmek istemekte oldukları muhaberât-ı vâkıdan anlaşılıyor. Böyle beş on kişinin orada toplanmasın-dan hiçbir şey çıkmayacağı hükümetçe malûmdur. Fakat bunları Avrupa'ya anlatmak mümkün değildir. İşte bunun için bunların orada toplanmasına meydan vermemek icap ediyor. Bunun için

de evvel-be-evvel Sivas'ta hükümetin itimâd-ı tâmmına mazhar ve selâmet-i memlekete muvâfık olan tebligatı harfiyen icraya âzim bir vali bulundurmak lâzım gelmektedir. Zât-ı vâlâlarını onun için oraya gönderiyoruz. Gerçi Sivas'ta kongre akdetmek istemekte olan birkaç kişiye mümânaat etmek o kadar güç bir şey değil ise de erkân ve ümerâ ve zâbitân ve askerinin bazıları da bunlarla hem-fikir oldukları anlaşılmasına nazaran, hükümetin ittihâz edeceği tedâbiri ellerinden geldiği kadar tas'ib ve eşhâs-ı malûmeyi mümkün olduğu kadar iltizâm edecekleri nazar-ı dikkate alınarak şâyân-ı itimâd bir iki yüz kişinin refakatinizde bulunması temîn-i muvaffakiyet için münasip görülmektedir. Binâberin evvelce yazdığım vechile oralaradaki Kürtlerden itimat edilen yüz, yüz elli kadar süvariye birlikte alarak ne için oradan gidildiği hiç kimseye sezdirilmeden Sivas'a, hiç kimsenin intizâr etmediği bir zamanda bi'l-vusul vali ve kumandanlığı hemen ele alacak ve oradaki jandarma ve askeri, miktarları cüz'î olmakla beraber hüsn-i idâre edecek olursanız karşınızda başka bir kuvvet bulunmayacağı cihetle derhal tesis-i nüfûz ederek ictimâa meydan vermemiş olacak ve orada bulunanlar varsa hemen derdest edip mahfûzen İstanbul'a gönderebileceğiniz derkârdır. Bu suretle ihrâz olunacak nüfûz ve iktidar-ı hükümet, dahilde sergüzeşt-cûyâne harekâtta bulunanları yıldırarak bu gibi harekât-ı gayr-i marziyenin vukuuna mâni olacağı gibi hariçte de pek ziyade hüsn-i tesir ederek ecnebilerin asker çıkarmak ve oraları işgal etmek hususlarındaki tasavvurlardan sarf-ı nazar etmeleri için hükümetçe bir mümessek-i kaviye mürâcaat ve teşebbüs teşkil edecektir. Zaten Sivas muteberân-ı ahalisinden bazılarından mevşûkan tahkik olunduğu vechile, ahali bu politikacıların tahrikâtından, para toplamak için vâki olan tazyikatından pek ziyade müteneffir ve bunların men'i için hükümete her suretle müzâherete hazırdır. Orada jandarmaya derhal yazılacak istenildiği kadar efrâd bulunacağı ve buna müteneffizan tarafından suret-i mahsusada muâvenet olunacağı ihbar edilmektedir. Bu suretle miktar-ı kâfi ve hükümete kaviyen merbût bir jandarma teşkil edildikten sonra birlikte götürüleceğiniz süvarileri tatyiben yerlerine iade ederiz. İşte yapılacak tedâbîr bundan ibarettir. Bunun kemâl-i sühûletle ve muvaffakiyetle tatbiki mücerred derece-i

nihayette iltizâm-ı mektûmiyete vâbestedir. Sivas'a memuriyetinizden, hatta o cihetlere gideceğinizden efrâd-ı ailenizden en emin olduğunuz hiçbir kimseye bile bahsetmeyiniz ve Sivas'a girinceye kadar maksadı yanınızdakilere dahi sezdirmeyiniz. Bu, muvaffakiyetin üssü'l-esasıdır. Bu cihetle şimdilik, her halde ailenizi orada bırakarak etraftaki aşâiri teftiş için beş on gün duracağınızı efrâd-ı ailenize ve sâirlerine bi'l-ifade hemen hareketle bir gün evvel Sivas'a bağteten vâsıl olmaya gayret eylemelisiniz. Oraya vusûlünüzde âtide mûnderic telgrafnâme, icap edenlere bi't-tebliğ vali ve kumandanlığı ele alarak hemen işe başlamalısınız. Bir taraftan da makine başında Nezaret'e iş'âr-ı keyfiyet etmelisiniz. Bu suretle vaziyet ma'lûm olur olmaz size yine makine başında tarafımdan icâb-ı hale göre tebligat-ı lâzime icrâ olunacaktır. Bu suretle işe başladıktan sonra ne vakit münasip görürseniz ailenizi ve eşyanızı Sivas'a celp edebilirsiniz. Şu kadar ki elyevm orada bulunan Reşit Paşa'nın valilikten azlolunduğu, yerine diğerinin gönderileceği her nasılsa şâyi olarak müşarûniyleh tarafından Nezaret'e mürâcaat edildiğinden ve isimleri malûmunuz olan kimselerin Sivas'ta karîben birleşmek istedikleri iş'ârât-ı vâkıâdan anlaşıldığından beyhude bir dakika geçirilmeyerek biran evvel hareket ve bir saat evvel muvâsalata gayret etmeniz de maslahaten ehem ve elzemdir. Şu esbâb ve mülâhazata göre ne vakit hareket ve ne kadar müddette muvâsalat edebileceğinizin iş'ân muktezidir. Sivas'ta ibrâz edeceğiniz telgrafnâme şudur: Zât-ı âlilerinin Sivas Vali ve Kumandanlığı'na tayinleri Meclis-i Vûkelâ kararıyla bi'l-istîzân şeref-sâdır olan irâde-i seniye-i hazret-i pâdişâhî iktizasından olduğundan hemen hareketle bu telgrafnâmeyi Sivas'taki memûrîn-i mülkiye ve askeriyeden icap edenlerine bi'l-irâe vali ve kumandanlığı deruhde ederek ifa-yı vazifeye mübaşeret ve hemen iş'âr-ı keyfiyet etmeleri tebliğ olunur.

3.9.335

Dahiliye Nâzırı
Âdil

Harbiye Nâzırı
Süleyman Şefik

Gayet müstaceldir

Bâbîali'den, 6 Eylül 35

Malatya'da Elaziz Valisi Galip Beyefendi'ye

C: 6 Eylül 335

Eşkiya takibi için sevk olunacak kuvvet masârifinin jandar-ma tahsisatına mahsuben mal sandığından tesviyesi zaruridir. Kaç kuruş sarf olunacağını ve sevk edilecek kuvvetin mikta-ryla yevm-i hareketin serian iş'arı.

Nâzır

Âdil

Dahiliye Nâzırını üç gün sonra da Ali Galip'in bir telgrafına cevap olduğu anlaşılan şu telgrafi veriyor:

Müstaceldir

Deraliyye, 9.9. 35

Malatya'da Elaziz Valisi Beyefendi'ye

C: 8 Eylül 35. Numara iki:

Sivas'ta şâyân-ı itimat vasıta olmadığı cihetle ma'lumât-ı kâfiye alınmamakta ise de ora ahalisinden, bu-rada bulunan bir adamın ifadesine ve sâir yerlerden de alı-nan ma'lumât-ı umumiyye nazaran evvelâ ahali bu tahrikâta tarafdâr değildir. Saniyen asker ekall-i kalıldır. Bu hareketi idâre etmekte olanlar eşhâs-ı malûme ile kumandan ve zâbitândan bazılarıdır. Bunlar, işe millî bir şekil vererek maksatlarını tervîc ettirmeğe çalışmaktadır. Halbuki millet bu işlere tarafdâr değildir. Orası daha karîb olduğu cihetle istediğiniz ma'lumâtı daha sühûletle istihsal edebilirsiniz. Maahaza gazeteler her na-sılsa oraya memuriyetinizden bahsettikleri cihetle bir gün evvel azîmetiniz daha ziyade kesb-i ehemmiyet etmiştir. Birlikte bu-lunduracağınız kuvvetin ne kadar ziyade olursa muvaffakiye-ti o nisbette teshil edeceği derkârdır. Bu kuvvetin miktarlarıyla vakt-i hareketinizin bir gün evvel tayin ve iş'arına muntazırım.

Nâzır

Âdil

Ali Galip Bey, cevâben, Malatya'dan son olarak şu telgrafı veriyor:

Gayet müstacel ve mahremdir
Bizzat halledilecektir

Dahiliye Nezareti'ne

Şehr-i halin on dördüncü günü kâfi kuvvetle eşkıyanın takip ve derdesti için Malatya'dan hareket edecek vechile tedâbîr-i mukteziye icrâ edilmiştir. Bi-avnihi teâlâ müsaademede neticeten muvaffakiyet olduğuna itimat buyurulsun. Yalnız iş'ârâtın cevapları ve mukteziyatı tehir buyurulmamalıdır.

9.9.335

Elaziz Valisi
Ali Galip

Bu telgraftan, 9/10 Eylül gecesini hükümet dairesinde, heyecanlar içinde sabaha kadar uykusuz geçiren Ali Galip'in, 9 Eylül 335 günü henüz kahramanlığının üzerinde ve bi-avnihi teâlâ müsaademede muvaffakiyetten pür-ümit olduğu anlaşılıyor.

Efendiler, vaka ve bu vesâikten haberdâr edilen rüesâyı memûrîn-i mülkiyeden, Dahiliye Nâzırı Âdil Bey'e ve kumandanlardan da Harbiye Nâzırı Süleyman Şefik Paşa'ya adem-i itimâdı mutazammın telgrafnâmeler keşidesi muvâfık olacağı düşünüldü. Umumun nazar-ı dikkati celp olundu.

Sivas Valisi Reşit Paşa'nın telgrafına cevap veren Âdil Bey'in şu sözleri ne kadar hayret ve istiğrâba sezâdır. Âdil Bey bahsettiğim telgrafını şu cümlelerle bitiriyordu: "... Elbette irâde-i seniye-i cenâb-ı hilâfetpenâhî hükmi-âlisine mutavaat lüzumunu takdir edersiniz!" (Vesika: 70).

Efendiler, bi't-tesâdüf bu muhabere esnasında ben de telgrafhanede bulunuyordum. Bir aralık dayanamadım, şu telgrafı tesvîd edip çekilmek üzere memura verdim:

11.10.335

Dahiliye Nâzırı Âdil Bey'e

Milleti, pâdişâhına ma'rûzâtta bulunmaktan men' ediyorsunuz. Alçaklar, caniler! Düşmanlarla millet aleyhinde tertibât-ı hainânede bulunuyorsunuz. Milletin kudret ve irâdesini takdir-den âciz olduğunuza şüphe etmiyordum. Fakat vatan ve millete karşı hainâne ve mezbûhâne harekette bulunacağınıza inanmak istemiyordum. Aklınızı başınıza toplayın. Galip Bey ve hempâları gibi bûlehânın ahmakça olan mevhûm vaidlerine kapılarak ve Mister Noel gibi milletimiz ve vatanımız için muzır olan ecnebilere vicdanınızı satarak irtikâb ettiğiniz denâetlerin milletçe tatbik olunacak mes'ûliyetini nazar-ı dikkatte tutunuz. Güvendiğiniz eşhâs ve kuvvetin akıbetini öğrendiğiniz zaman kendi akıbetinizle mukayeseyi unutmayınız.

Mustafa Kemal

Bi'l-cümle kumandanlar da icabı gibi mürâcaatlarda bulundular.

12 Eylül'e kadar aldığımız raporlardan firâriilerin, 10/11 Eylül gecesini Raka'da geçirdikleri ve 11/12 Eylül gecesini de, Raka'nın yarım saat yakınında bir köyde, bir aşiret reisinin yanında geçireceklerinin anlaşıldığı bildiriliyordu (Vesika: 71). Bu ma'lumât, 20., 15. ve 13. Kolordu Kumandanlarına bildirildi (Vesika: 72).

11 Eylül'de ve 11/12 Eylül'de Malatya ile telgraf başında vuku bulan muhaberât, henüz Malatya'da, evâmir ve talimat-ı kat'îye almış olan zevâtın zihinlerinde teşevvûşe delâlet edecek mahiyette idi.

Elaziz'den gelen Alay Kumandanı İlyas Bey, "Mutasarrıf Bey'in gönderdiği bir adam-ı mahsus tarafından, Vali Ali Galip ve Mutasarrıf Halil Beylerin bazı şerâitle mevkilerine avdet etmek istedikleri" ifade edilmiş. Binâenaleyh "selâmet-i memleket namına bunların bu suretle vâki olan tekliflerini kabul etmek muvâfık olup olmadığı hakkındaki emrinizin intizârında bulunduğumuz maruzdur" demekte idi (11 Eylül) (Vesika: 73).

Bunu takiben, 11/12 Eylül gecesi de yine telgraf başına ge-

len Süvari Alay Kumandanı Cemal ve Mutasarrıf Vekili Tevfik ve Topçu Alay Kumandanı Münir ve Jandarma Yüzbaşısı Faruk ve Baytar Binbaşısı Mehmet ve Elaziz'den gelen Alay Kumandanı İlyas Beyler namına İlyas Bey şunları yazdırdı:

Malatya'dan İlyas Bey:

—Şimdi şâyân-ı itimat olan Jandarma Yüzbaşısı Faruk Bey'den alınan ma'lumât ber-vech-i zîrdır:

Faruk Bey Kâhta ve civarında takipte idi. Malatya'ya beş saat mesafede Raka karyesinde Kürtlerin ictimâ eylediklerini ve elyevm Mutasarrıf'la rüfekasının orada bulunduğunu, Siverek'e kadar olan aşâirin peyderpey mahall-i mezkûra gelmekte oldukları ve Dersim aşâirine varıncaya kadar Kürtlük namına davet edildiği, Mutasarrıf'ın fikri, evvelâ Malatya'ya hücum ve kâmilten yağma edildikten sonra bütün kuvvetle Sivas istikametine yürüyeceklerini, Malatya'da bulunan Türkleri katl ve tard edeceklerini ve Dersimlilerin de aynı zamanda Harput'a yürüyeceklerini bildiriyor. Çünkü Mutasarrıf'ın Malatya'dan gitmesi Kürtlük namına kendilerine büyük bir zül ve hakaret imiş gibi telâkki olunuyormuş. Vali, bu yağma ve katl-i nüfusa tarafdâr ve razı olmadığını fakat Mutasarrıf'ın fikrine de mâni olamayacağını bildirmiştir. Malatya'ya harben girdikleri zaman Kürt bayrağı çekileceğini ve beraberlerinde bulunan İngiliz Binbaşısı da Urfa'da bulunan İngiliz fırkasının harekete âmâde olduğunu bildirmiş ise de Hacı Bedir Ağa da bunu kabul etmediği ve aşâirin Malatya'nın Kürdistan ve Malatya'da Kürt bayrağı çekilmesine ısrar eyledikleri dün akşam Vali Malatya'ya avdet etmek istemiş ise de bırakmadıkları mübâlâğadan âri olarak arz olunur. Şartları zîrdedir:

- 1— Vali'nin yerine avdeti;
- 2— Mutasarrıf'ın kemâkân yerinde kalması;
- 3— Elaziz'den gelen askerin iadesi;
- 4— Vali'nin yüz müsellah Kürt'le Malatya'ya girdiği zaman sükûnetin muhafazası ve Sivas istikametine yürümesi;
- 5— Aşâirden alınan yedi tüfek, bir rovelverin iadesi;
- 6— Ber-vech-i bâlâ ma'rûzâtıma irâdeleri.

İlyas Bey'e şunu yazdım:

11/12 Eylül 335

Malatya'da İlyas Beyefendi'ye

1- Verdiğiniz ma'lumât, heyetimizce nazar-ı dikkate alındı. Zât-ı âlilerinize şerâit dermeyan eden kimlerdir? Bi't-tabi böyle bir münasebete girişmek kat'iyen doğru değildir. Hıyanetleri tahakkuk eden Vali, Mutasarrıf ve hempâlarının derdestleri ve tahrik etmeye çalıştıkları bazı gafil kimseleri irşad etmek mevzu-i bahistir. Bunun için kemâl-i şiddetle mukabele etmek lâzımdır. 13. ve 15. ve 3. Kolordu Kumandanları, bu dakikada telgraf başında müştereken ittihâz olunacak tedâbiri kararlaştırmaktadırlar. Mümkün olan kuvvetler her taraftan tahrik olunmuştur. Sükûnet ve ciddiyetle oraca icap eden tedâbirin taraf-ı âlinizden ittihâz edilmiş bulunduğuna emniyetimiz berkemâldir. O mıntıka da bulunan bi'l-cümle telgrafhanelerin tutulması ve Mutasarrıf Vekili Tevfik Bey biraderimizin hükümet kuvvetini ve nüfûzunu azamî surette göstermesi nazar-ı dikkatte tutulmalıdır.

2- Bu anda bütün Anadolu merâkizinden zât-ı şâhâneye hıyanet-i vâkıâ arz edilmektedir. Oraca da aynı suretle hareket olunmalıdır.

3- İngiliz Binbaşısı'nın sözleri blöftür. Kürtlerin de ictimâa muvaffak olsalar bile kuvve-i askeriye karşısında ne dereceye kadar muvaffak olacaklarını takdir buyurursunuz.

4- Bedir Ağa'yı ve Keven aşireti rüesâsını ve bu harekât-ı hainâneye muhâlif olan rüesâyı tarafınıza celbe tevessül buyurulması münasip olur.

5- Hısnımansur'dan hareket eden süvari bölüğüyle Siverek ve Diyarbekir'den hareket eden birer taburla irtibatınız var mı? Nerelere vardılar?

Telgrafhanede mevcut Kongre Heyeti namına
Mustafa Kemal

Gerçi, kongre hâl-i ictimâda ve telgrafhane de bulunmuyordu. Fakat kuvve-i maneviyeyi takviye için Kongre Heyeti'nin

alâkasını göstermeyi muvâfık gördüğüm gibi imza olarak yalnız “Kongre Heyeti” diye de aynı mealde ayrıca bir telgraf da yazdım (Vesika: 74).

Bu telgrafıma zeyl olarak, Urfa’da, Ayıntap’ta, Maraş’ta bulunan ve cüz’i olan ecnebi kuvvetlerini bildirerek “size bir ecnebi fırkasından bahsedenlerin beyânâtı, vatan ve millet hainlerinin yalanını naklederek maneviyatınızı kırmak alçaklığından...”dır dedim (Vesika: 75).

İlyas Bey iş’aratıma verdiği cevapta “taarruz halinde mukavemet-i şedîde ibrâzı suret-i kat’iyede kararlaştırılmıştır” dedikten sonra, “eldeki kuvvet, Malatya’yı uzun müddet bir Kürt taarruzuna karşı müdafaaya kâfi değildir. Bunun için sūr’at-i mümkin ile kuvâ-yı muâvîne sevkine delâlet buyurulması ekîden müsterhamdır” dedi (Vesika: 76).

İlyas Bey’e, icabında bir şey tebliğ edilebilmek için, telgrafhanede bir zâbit bırakarak, mühim olan işinin başına gitmesini ricâ ettim (Vesika: 77).

İlyas Bey’den 12 Eylöl’de keşide olunan bir telgrafnâme, muhtelif nokta-i nazarlardan zâbitlerimiz ve memurlarımız için şâyân-ı istifade olacağı mülâhazasıyla aynen arz edeceğim:

Malatya, 12.9.335

Sivas’ta K.O.3 Kumandanlığı’na

Halep’teki İngiliz ordusuna mensup miralay rütbesinde Mös-yö P. Peel isminde bir İngiliz zâbiti bugün 12.9.335 zevâlinde Malatya’ya gelmiştir. Maksadı Malatya, Harput ve Diyarbekir mıntıkalarında eşrâf ve memûrîn-i mülkiye ve askeriye ile görüşmek olduğunu; firârî Mister Noel’in vazife-i memuriyeti hakkında adem-i ma’lumât beyan etti ve bu hususta İngiliz hükümetinin kat’iyen ma’lumâtı olmadığını ve böyle bir propagandacı zâbitin buralarda gezmesini kabul edemeyeceğini ve aşâir içerisinde derhal buraya celbi için kendisine emir vereceğini söyledi. Eğer maksad-ı hainâne ile buralarda gezdiğine kanaat hâsıl ederse mevkûfen Halep’e sevk edeceğini ilâve etti ve Vali Galip Bey’in de kendisiyle görüşmek üzere

hayatının muhafazası hususunda kendisine teminat vererek buraya davet etmesini talep etti. Bu hususta mâfevk makamdan mûmâileyhin buraya gelebileceği hakkında emir almadan buraya gelmesinin mümkün olamayacağını ve bu hususta makamâta mürâaat edeceğimi de söyledim. Bu muvafakat emrinin sūr'at-i tebliğine delâletimi ricâ etti. Kendisi mutemed-i âli-i siyasî namıyla yâd edilirmiş. Hükümet-i merkeziye kendisini tanırmış. Kendisi burada iki gün ikametten sonra Harput'a gidecekmiş. Vesikası yoktur. Kendisi muhterem bir misafir olduğu ve hakkında ihtirâmât-ı mahsusa yapılacağı söylenmiştir. Valiyi buraya getirtmesine ve bu zatın Harput'a doğru seyahat yapmasına müsaade edelim mi? İş'arı. Sivas'tan iki zâbitin şimdi geldiği maruzdur.

Alay 15 Kumandanı
İlyas

Bu telgraf muhteviyâtında mevzu-i bahis hususât hakkında tarz-ı hareketi müş'ir nokta-i nazarlarımız, şu suretle kısaca bildirildi:

Tel
Gayet aceledir

Sivas, 12.9.335

Malatya'da On Beşinci Alay Kumandanlığı'na

C: 12.9.335:

1- Kim olursa olsun vesikasız bir ecnebi zâbitinin memâlik-i Osmaniye dahilinde işi yoktur. Kendisine kemâl-i nezaketle fakat askerce kat'î bir surette keyfiyeti iblâğ ve geldiği yere hemen dönmesini ihtar ediniz. Memleketten çıkıncaya kadar da eşrâf ve memûrîn ile hiçbir siyasî temasa gelmemesi için yanına muktedir, müdrik bir zâbit terfîk ediniz.

2- Firârî Vali'nin hıyanet-i vataniye ile müttehem olduğunu, ele geçince derdest ile kanunun pençe-i adâletine teslim edileceğini, bu bâbda başka türlü bir şey yapmak imkânı olmadığını ayrıca izah edersiniz efendim.

Mustafa Kemal

Efendiler, alınan tedâbîr ve tertibât ve bilhassa gösterilen asabi-yet ve şiddet sayesinde, Ali Galip ve Halil Beylerin iğfale çalış-tıkları aşâir dağılmış, nâ-ümid kalan Ali Galip evvelâ Urfa'ya ve oradan Halep'e firâr etmiştir. Mister Nowill de nezaret tah-tında müreffehen Elbistan üzerinden gitmiştir. Diğerleri de bi-rer suretle firâr eylemişlerdir. Bu safahatı, daha ziyade izahta bir faide görmüyorum. Bu hususâta dair beyânâtıma lâhika ola-rak intişar edecek olan vesâikin mütâlaasından hal ve âti için şâyân-ı intibâh noktalar istihrâc olunacağını ümit ederim (Ve-sika: 78, 79, 80, 81).

* * *

Efendiler, Ali Galip teşebbüsünün, pâdişâhın ve Ferit Pa-şa hükümetinin ve ecânibin müşterek bir teşebbüsü olduğu-na, arz ettiğim vesâike muttali olduktan sonra, şüphe ve te-reddüt edenler kalmaz, zannederim. Bu hıyanetin, müşterek müteşebbislerine karşı alınması lâzım gelen vaziyet sarıhtır. Ancak mukabil teşebbüste mümkün olduğu kadar cephe hü-cumundan sarf-ı nazar etmek, o günün icâbatı olmakla bera-ber teşebbüs kuvvetini muhtelif hedeflere tevcihten ictinâben bir noktada temerküz ettirmek, muvâfık-ı ihtiyat idi. Biz de hedef-i taarruz olarak yalnız Ferit Paşa Kabinesi'ni tespit ettik ve pâdişâhın zî-medhal olduğunu bilmemezlikten geldik. Ferit Paşa Kabinesi'nin, pâdişâhı hakayıktan haberdâr etmeyip iğ-fal etmekte olduğu tezini tuttuk. Pâdişâh, vaziyetten âgâh oldu-ğu takdirde derhal kendisini iğfal edenlere lâıyk oldukları mu-ameleyi tatbik edeceğine emniyetimiz olduğunu ileri sürdük ve hükümetin sâbit olan cinayeti üzerine kendisine itimâdın insilâbı tabii olduğundan hakikat-i hali yalnız ve ancak doğ-rudan doğruya pâdişâha arz etmekle vaziyetin ıslâhı müm-kün olacağını teşebbüsâtımız için nokta-i azîmet addettik. Bu mülâhazaya binâen, Eylül'ün onbirinci günü, pâdişâha hita-ben bir telgrafnâme hazırlandı; bu telgrafnâmede tahmin bu-yuracağınız vechile zamanın icabı olan birçok sûrî elfâz içinde "hükümetin bi'l-muharebe kongreyi basmak suretiyle beyne'l-İslâm sefk-i dimaya tasaddi ettiğinden, Kürdistan'ı ayaklandır-

mak suretiyle vatani parçalamak planını para mukabilinde tahhüt etmiş oldukları vesâik ile tahakkuk ettiğinden, hükümetin bu bâbda vasıta-i icraiyesi olanların hâsiren firâra icbâr edildiği, derdestleri halinde kanunun pençe-i icrââtına tevdi olunacakları ve bu cinayetleri tertip ve Dahiliye ve Harbiye Nâzırları tarafından tebliğ ve tatbik ettiren hükümet-i merkeziyeye, milletin itimat ve emniyetinin münselib olduğu zikredildikten sonra, namuslu zevâtın mürekkeb bir heyet-i cedîd e-i hükümetin teşkili ile bu casus şebekesi hakkında tahkikat ve icrâât-ı seria-i âdilânenin icrası talep ve bir heyet-i âdile-i hükümetin teessüsüne kadar merkezî hükümetle bir vechile muhabere ve münasebette bulunmamaya karar vermiş olan milletten, ordunun ayrılamayacağını, zât-ı vakaya muttali ve mahalli-ne mücâvir olan kolordular kumandanları arza mecbur olduk” deniliyordu (Vesika: 82).

İşte bu telgrafnâme suretinin umum kolordularca İstanbul’a çekilmesi münasip düşünöldü. 11 Eylül günü telgraf başında kolordu kumandanlarına şu servisi verdim:

“Şimdi bir suret vereceğiz. Bu suretin 3., 15., 20., 13 ve 12. Kolordu Kumandanlarının müşterek imzasıyla çekilmesini münasip görüyoruz. Mütâlaa ettikten sonra diğer kumandanlarla aynı zamanda çekmek için intizâr buyurunuz.”

Suret

Makam-ı Sadaret-i Uzmâ’ya

“Şimdi, doğrudan doğruya başkumandan-ı akdesimiz, halife-i zî-şânımız efendimize ma’rûzât-ı mühimmede bulunmak mecburiyetindeyiz. Hâil ika’ edilmemesini ricâ eder, aksi takdirde tevellüd edecek netâyic-i vahimenin mes’ûliyetinin sırf zât-ı fahîmânelerine râci kalacağını arz ederiz. K.O.12, K.O.13, K.O.20, K.O.15, K.O.3.”

Vuku bulacak ma’rûzât-ı mühime, arz etmiş olduğum vechile pâdişâha yazılan telgrafnâme muhteviyâtından ibaret idi.

Eylül’ün 11. günü, bilhassa 11/12. gecesı her tarafta kolordu kumandanları telgraf merkezlerini işgal ederek mukarrer

olduğu vechile İstanbul ile muhabereye çalışıyordu. Fakat Sadrazam ortadan kaybolmuş gibi idi. Cevap vermiyordu. Biz de telgraf başında, Sadrazam'ın telgrafları alıp cevap vermesi için tazyikatta bulunuyorduk. İstanbul merkezi telgraf memurlarıyla vuku bulan uzun çekişmelerden sonra bir telgraf memuru şu servisi verdi:

“Sadrazam Paşa'ya yazılan ifade, telefonla söylenildi. Alınan cevapta: Telgrafnâme münderecâtı Sadrazam Paşa Hazretlerine arz olundu. Vuku bulacak ma'rûzâtı usûlü dairesinde telgrafla arz olunmalıdır. Telgrafnâmeler de usûlü dairesinde takdim edilir, buyurduklarını Müdür Bey söylüyor efendim” (Vesika: 83).

Bunun üzerine nısfü'l-leyleden sonra saat 4.00'te şu telgraf Sivas telgrafhanesine gönderildi:

11.12.335

Sadrazam Ferit Paşa'ya

Vatan ve milletin hukuk ve mukaddesâtını pâ-y-mâl ve zât-ı hazret-i pâdişâhînin şeref ve haysiyet-i mülûkânelerini ihlâl ile teşebbüsât ve harekât-ı gafilâneniz tahakkuk eylemiştir. Milletin pâdişâhımızdan başka hiçbirinize emniyeti kalmamıştır. Bu sebeple hal ve istirhamlarını ancak zât-ı hümâyûna arz etmek ızdırındadırlar. Heyetiniz gayr-i meşrû' harekâtının netâyic-i vahimesinden korkarak millet ile pâdişâh arasında hâil oluyor. Bu bâbdaki temerrüdünüz daha bir saat devam ederse millet artık kendisini her türlü harekât ve icrââtında serbest telâkkide mazur görecektir ve bütün vatanın heyet-i gayr-i meşrû'anızla suret-i kat'iyede alâka ve irtibatını kat' edecektir. Bu, son ihtarımızdır. Bundan sonra milletin alacağı vaziyet burada bulunan ecnebi zâbitânı marifetiyle îtilâf mümessillerine dahi mufassalan bildirilecektir.

Umumî Kongre Heyeti

Sivas Telgraf Müdüriyeti'ne de aynı zamanda, telefonla şu emir verildi:

“Kongremizden müntehap bir heyetle telgrafhaneye gönderilecek bir telgrafımızın doğrudan doğruya mâbeyn-i hümâyûna keşîdesine İstanbul'ca mûmânaat olduğu bildirili-

yor. Bir saat zarfında telgrafın keşidesine muvafakat olunmadığı takdirde İstanbul'la bütün Anadolu telgraf muhaberâtını kat'a mecbur olacağımızı mâfevkinize bildiriniz."

Umumî Kongre Heyeti

Kolordu kumandanlarına da âtideki umumî tebliğ yapıldı:

Sivas'tan, 11/12.9.335

K.O. 20 Kumandanlığı'na

K.O. 15 Kumandanlığı'na

K.O. 13 Kumandanlığı'na

K.O. 3 Kumandanlığı'na

Kongre'nin atebe-i mülûkâneye olan ma'rûzâtına Dersaadet'te Telgraf Başmüdüriyeti'nce mümânaat edilmiştir. Bir saat mühlet zarfında mâbeyn-i hümâyûna yol verilmezse, tekml Anadolu'nun Dersaadet'le muhabere-i telgrafiyesi kestirileceği cevâben mezkûr müdüriyete tebliğ ettirilmiştir. Kongre'nin bu matleb-i meşrû'una cevâb-ı muvafakat alınmadığından ân-ı tebliğden itibaren Ankara, Kastamonu, Diyarbekir telgraf merkezleriyle Sinop'ta telgraf muhaberâtının tatili, yani Kongre'nin iş'aratından mâadâ hiçbir telgraf Dersaadet'e geçirilmemesi ve Dersaadet'ten kabul olunmaması ve Garbî Anadolu ile muhaberemize mâni olmayacaksa Geyve Boğazı cihetindeki hattın dahi tutulması veya muvakkaten kat'ı ve icrâât neticesinin iş'arı ricâ olunur.

Bu talimata mümânaat edecek telgraf memurları, mahallerinde derhal divan-ı harbe verilerek haklarında en ağır ceza tatbik olunacaktır. İşbu tebligatın infazı 20., 15., 13 ve 3. Kolordu Kumandanlıklarından ricâ edilmiştir. Vusûlünün iş'ar buyurulması.

Sivas'ta Umumî Kongre Heyeti

Bu telgraf muhteviyâtı, müteakib telgraflarla ikmâl edildi (Vesika: 84, 85).

11/12 Eylül gecesi yapılmış olan umumî tebliğe zeyl olarak da şu ricâda bulunuldu:

Bu gece netice elde edilinceye kadar bütün kumandanlar ve rüesâ-yı memûrîn-i mülkiye ve alâkadar heyetlerin telgrafhaneleri terk etmemeleri ricâ olunur.

Umumî Kongre Heyeti

Telgrafhanelere de şu ihtarda bulunuldu:

Lâhikadır: Bu tebligatın icrâ olunduğu haberi Kongre Heyeti'nce ma'lûm olduktan sonra aynı vechile beynimizde muhâberâta devam olunacağından telgrafhanelerde adam bulundurulması mercûdur.

Kongre Heyeti

İstanbul'un, verilen bir saat mühlet zarfında saraya yol veremeyeceği anlaşılıyordu. Binâenaleyh 12 Eylül 1919 günü umum kumandanlara ve vilâyâta şu tebliğ-i umumî yapıldı:

Bir saate kadar, sureti âtide münderic telgrafnâme Umumî Kongre Heyeti tarafından Sadrazam'a çekilecektir. Binâenaleyh siz de hemen bu esas ve mealde birer telgrafnâme keşide ediniz ve hemen bildiriniz efendim.

Umumî Kongre Heyeti

Saat beşte Sadrazam'a berâ-yı ma'lumât kaydıyla verilen ve aynı zamanda bi'l-umûm kumandanlara ve vilâyâta vukubulan tebligat şundan ibaret idi:

1- Hükümet milletin sevgili pâdişâhına olan ma'rûzât ve irtibatını kesmekte ve tahakkuk eden hareket-i hâinânesinde devamda temerrüd eylediğinden millet de meşrû' bir heyet-i hükümet res-i kâra geçinceye kadar hükümet-i merkeziye ile münâsebât-ı idariyesini ve İstanbul ile her türlü telgraf ve posta muhâberât ve mürâselâtını tamamen kat'a karar vermiştir. Mahallî memûrîn-i mülkiye, askerî kumandanlarla müttehi-den bu hususu temîn edecek ve neticeyi Sivas'ta Umumî Kongre Heyeti'ne bildirecektir.

2- İşbu tebligat bi'l-cümle kumandanlara ve rüesâ-yı memûrîn-i mülkiyeye verilmiştir.

12.9.335

Umumî Kongre Heyeti

Efendiler, ayın on ikinci günü hükümet-i merkeziye ile umumiyetle muhabere ve irtibat kat' edildi. Bazı müstesna mahaller ve bu mahallerle olan münakaşatımızı ayrıca izah edeceğim. Ondan evvel müsaade buyurursanız daha mühim telâkki edilmesi lâzım gelen bir mesele hakkında arz-ı ma'lumât edeyim. Malûm-ı âlileridir ki, Ferit Paşa hükümeti mebusan intihâbı için suretâ bir emir vermişti. Fakat içinde bulunduğumuz tarihe kadar, yani Anadolu'nun İstanbul'la kat'-ı irtibat ettiği 12 Eylül gününe kadar bu emir tatbik olunmamıştı. Son vaziyet üzerine en mühim meselenin mebusan intihâbını ta'cilen temîn etmek olacağını takdir buyurursunuz. Binâenaleyh 13 Eylül'de derhal bu hususla da iş-tigale başlanıldı (Vesika: 86). Uzun tafsîlât vermektense zikrettiğim tarihte verilen ilk umumî talimatı aynen nazar-ı ittılâınıza vaz' etmeği daha faydalı addederim. Tebligat şudur:

Tel

13.9.335

Balıkesir'de K.O.14, Konya'da K.O.12, Diyarbekir'de K.O.13, Erzurum'da K.O.15 Ankara'da K.O.20, Bursa'da Fırka 17, Çine'de Fırka 58, Bandırma'da Fırka 61 Kumandanlıklarına ve Fırka 61 vasıtasıyla Edirne'de K.O.1, Niğde'de Fırka 11 Kumandanlıklarına, Vilâyetlere, Müstakil Sancaklara, Belediyelere
(Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Merkeziyelerine)

Hükümet-i merkeziyenin ittihâz ve takip etmekte olduğu meslek-i irticakârâneye ve yaşamakta olduğumuz günlerin mehâlik ve muhatarât-ı azîmesine karşı müdafaa-i hukuk ve muhafaza-i mevcudiyet için Meclis-i Millî'nin intihap ve in'ikadını temîn ve tesrî' etmek bugünün en mühim vazifesidir.

Hükümet-i merkeziye milleti iğfal ile mebusan intihâbatını aylarca icrâ etmemiş olduğu gibi son zamanda verdiği intihâp emrini de türlü esbâb ile ta'vîk ve tehir etmektedir. Ferit Paşa'nın, Toros'un ötesindeki vilâyâtımızdan feragat ettiği Sulh Konferansı'na verdiği nota ile sâbit ve Aydın vilâyetinde Yunanlılarla tahdid-i hudûda teşebbüsü oradaki işgali emr-i vâki halinde bir ilhak olarak kabul ettiğine delil bulunmuş ve aksâm-ı meşgûle-i sâire-i memleket için de bunlara benzer gafilâne ve hainâne siyasetiyle mülk ve milleti inkisâma uğratacağı kaviyen melhûz ve Meclis-i Milli'nin in'ikadından evvel sulhnâmeyi imza ile milleti bir emr-i vâki karşısında bulundurmamak niyetinde olduğu me'mûl bulunmuş olduğundan Umumî Kongre, orduyu ve milleti intubâha davetle ber-vech-i âti hususâtın sür'at-i icrasını mesâil-i hayatiye-i milliyeden ad ve beyan eyler:

Evvelâ- İntihâbat hazırlıklarının mer'î kanundaki en asgarî müddet zarfında icrâ ve ikmâli için belediyeler ve Mûdafaa-i Hukuk Cemiyetleri faaliyet-i tâmmeye ile çalışmalıdır.

Saniyen- Sancaklardan çıkarılacak mebusların mikdar-ı nüfusuna nazaran adedi hemen tespit olunarak Heyet-i Temsiliye'ye şimdiden bildirilmelidir. Namzetler meselesi bi'l-âhire bi'l-muhabere hallolunacaktır.

Salisen- Gerek intihâp hazırlıkları, gerek intihâbatın icrasında mücib-i tehhür esbâbın şimdiden teemmül ile ref'i ve hiçbir tehhüre meydan verilmeyerek asgarî müddet zarfında intihâbatın intâcı.

İşbu kararı mıntıkamızdaki bi'l-cümle Belediye ve Mûdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine tebliğ ve icabının sür'at-i ifasına muâvenet buyurmanız ricâ olunur.

Heyet-i Temsiliye

Ferit Paşa hükümeti, taannüdünde devam ediyordu. Ma'lûm olduğu vechile düşünceye kadar devam etti. Memleketi günlerce mercisiz bırakmak elbette pek büyük mahzurları dâi olurdu. Bu sebebe binâen, evvelâ mütâlâa sormak üzere ve müteakiben bazı itirazata bakmaksızın emir tarzında tebliğ ettiğimiz mukarrerâtı Eylûl'ün 13/14 gecesi şu suretle tespit ve tesvîd etmiştim:

Kongrece ittihâzı tasavvur edilen tedâbiri hâvi suret ber-vech-i âti maruzdur: Bu bâbdaki nokta-i nazar ve mütâlaa-âlileri alındıktan sonra heyet-i umumiyece tezekkür olunarak mevki-i tatbiki konacaktır. 15.9.35 zevâline kadar iş'arına muntazırız efendim.

Âmâl-i milliyeyi bir suret-i hainânede tevîl ve tefsir ile teşebbüsât ve harekât-ı milliyemizi gayr-i meşrû' olmak üzere ilân eden ve makam-ı saltanat ve hilâfete karşı sadakat-i ebediyesini bütûn vesâit-i meşrû'a ve kanuniye ile teyide müsa-arat ettiğimiz halde, pâdişâh ile millet arasında bir sedd-i hâil teşkil eden ve ahaliyi yekdiğeri aleyhine teslîh ve mukatele-ye sevk ve tahrik eyleyen hükûmet-i merkeziye ile kat'-ı münasebat ıztırârında kalan Umumî Kongre Heyeti, ber-vech-i zir mukarrerâtı zât-ı âlilerine tebliği vazife addeyleyler:

1- Nâm-ı nâmi-i hazret-i pâdişâhiye olarak kavânîn-i mevzua dairesinde umûr ve muâmelât-ı devlet, kemâkân tedvîr ve temşiyete devam olunacaktır. Bilâ-tefrik-i cins ü mezhep ahali-nin can, mal ve ırzı ve her türlü hukuku taht-ı teminde bulundurulacaktır.

2- Memûrîn-i hükûmetin vazife-i mevdualarını milletin âmâl-i meşrû'asına tevfikân icrâ eylemeleri tabiidir. Maahaza ifa-yı vazifeden istinkâf eyleyenlerin mazeretleri, istifa makamında kabul olunarak yerlerine münasipleri tevki olunacaktır.

3- Esnâ-yı vazifede âmâl ve cereyân-ı millî hilâfında hareketleri tezâhür ve tahakkuk edeceklerin selâmet-i din ve millet namına bir suret-i şedîdede tecziyeleri kat'idir.

4- Memûrîn-i müstafiye ve ahaliden her kim olursa olsun mukarrerât-ı milliyeye muhâlif harekât ve telkinat-ı mefsetedkâranede bulunanlar dahi şedîden dıçâr-ı mucâzât olacaktır.

5- Mülk ü milletin selâmet ve saadeti, adl ü hakkaniyet, dahil-i memlekette emn ü asayişin temîniyle kabildir. Bu bâbda icap eden her türlü tedâbirin ittihâzı kolordu kumandanlarıyla vali ve müstakil mutasarrıflıklardan muntazardır.

6- Milletin ma'rûzâtı zât-ı şâhâneye arz ve iblâğa muvaffak olunup da emn ü itimâd-ı milliyi hâiz bir hükûmet-i meşrû'anın

teşekkülüne kadar merci-i muhaberât Sivas'ta Umumî Kongre Heyet-i Temsiliyesi olacaktır.

7- İşbu mukarrerât bi'l-cümle teşkilât-ı milliye merâkizine tevdi ve ilân olunacaktır.

Mustafa Kemal

* * *

Efendiler, bu son arz ettiğim tebligatımız üzerine, kısmen hafif ve fakat kısmen de oldukça şedîd itirazlara, mukavemetlere ve hatta mukabil teşebbüslere ve tehditlere ma'rûz kaldık. İtirazat ve tenkidât, yalnız son tebliğimiz ahkâmına münhasır kalmadı. Bu münasebetle daha başka noktalara da şümûl peyda etti. Bu hususta heyet-i âliyenize bir fikr-i mahsus vermiş olmak için bu yolda cereyân etmiş olan muhaberâtın bazılarını kısaca arz etmekliğime müsaadenizi ricâ ederim.

Erzincan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Merkeziyesi'nin 14 Eylül 335 tarihli telgrafında: “mukarrerâtını tatbikinden evvel, hükümet-i merkeziyeye kırk sekiz saat mühlet itasının muvâfık olacağı umumca karar-gîr olmuştur” tarzında zararsız bir mütâlaa serd olunuyordu (Vesika: 87).

Diyarbakir'den 13. Kolordu Kumandanı Cevdet Bey, 14 Eylül 1919 tarihli uzun şifresinde: “merkez-i hükümetle büsbütün kat'-ı alâka edilerek merci-i muhaberât Kongre Heyet-i Temsiliyesi olursa, muhâlifler, siyâsî bir maksat takip edenler bu hareketi hilâfete karşı isyan edilmiş göstererek efkârı taglît edeceklerdir”. “Bu vaziyet devam ederse memur ve asker maaşatı ve iâşe masârifatı için menba ve tedbir düşünöldü mü?”. “Hükümet-i merkeziye İngiliz nüfûzu altındadır. Her türlü ısrar ve mesâiye rağmen başka türlü hareket edebilecek bir hükümet teşkiline imkân yoktur. İngilizler, hükümetin muvafakatıyla vâsi mikyasta bir işgal plânı tatbik ederse yeni baştan İngilizlerle muharebeye girişmeye tarafdâr mısınız? Ve girişildiği takdirde muvaffakiyetten ne dereceye kadar eminsiniz? Bu hareket-i musırrâne vatanın menâfiine muvâfık mıdır?” (Vesika: 88) tarzında birtakım mütâlaat ve sualleri ihtivâ ediyordu.

Erzurum Heyet-i Merkeziyesi'nin 15 Eylül 335 tarihli telgrafında: "Talimatnâmemizin altıncı maddesinin (yani Heyet-i Temsiliye'nin merciyyetine ait) nizamnâmemizle tevfiik edilmek üzere heyet-i merkeziyelerden muvafakat istihsali icap eder" denilmekte idi.

Malatya'da Kumandan İlyas Bey'in 15 Eylül 335 tarihli telgrafında: "Elaziz vilâyeti halkının, Kongre'nin maksat ve emelinden haberdâr edilerek hiç olmazsa bir derece tenvîrlerine değin bu hususun tehir edilmesi tensîb buyurulursa muvâfık bulduğumu arz eylerim" mütâlaası dermeyeran ediliyordu (Vesika: 89).

İçinde bulunduğumuz Sivas'ın Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Merkeziyesi de uzun bir raporunda: "Tebliğ buyurulan mevâddın heyet-i mecmuasından memlekette bir idâre-i muvakkate ilân edileceği anlaşılmaktadır" maddesiyle başladıktan sonra "bunun, cemiyet nizamnâmesinin madde-i mahsusasına ve hiçbir maddesine istinâd etmek imkânı görülememekte olduğu hakkında" nazar-ı dikkatimiz celp ediliyor ve "zât-ı şâhâneye iblâğ-ı ma'rûzât edebilecek vesâili kemâl-i sükûn ve samimiyetle ve tatlı bir şekilde aramayı" tavsiye ediyordu (Vesika: 90).

Heyet-i Temsiliye azamızdan bulunup müteaddit davet ve ricâlarımıza rağmen bize refakat etmeyen, Sivas Kongresi'nde bulunmamak için mazeretler icat eden Servet Bey'in "Esselâmü aleyküm" hitab-ı dindarânesiyle başlayan 15 Eylül 335 tarihinde Trabzon'dan keşide ettiği açık telgrafnâmesinde: "Sivas Kongresi beyannâmesini ve bi'l-âhire tebligatınızı aldık. Cevâben bildirdiğimiz mütâlaat Kâzım Paşa Hazretlerince görülmek arzu edilmiş ve görülmüştür."... "Evvelâ Sivas Kongresi, umumî kongre şekline girmiş ve bir Heyet-i Temsiliye vücuda getirmiş olduğu anlaşılıyor ki bu cihet mukarrerâtımıza münâfidir."... "Sivas Kongresi, Heyet-i Temsiliyemiz meyânına aza intihâbına salâhiyettar olamayacaktı."... "Hükümet-i merkeziye ile kat'î muhâberât bir emr-i vâki oldu."... "Heyet-i Temsiliyenin merciyyeti meselesi efkâr-ı umumiye nazarında pek nahoş tesirler yapacaktır. Bu cihetten kat'iyen sarf-ı nazar buyurulmalıdır."... "Sivas Kongresi, Erzurum Nizamnâmesi'ni ta'dîle salâhiyettar

değildir. Bu Kongre, Vilâyât-ı Şarkîye Heyet-i Temsiliyesi'ne tebaiyete mecbur olacaktı. Erzurum mukarrerâtı hakkında, ezhân-ı umumiyenin, bir devre-i ihtizâz geçirdiği bugünlerde, onun gayrı ahkâma şüpheli nazarlarla bakacağında şüphe buyurmayınız.”.. “Erzurum Kongresi ahkâmı haricinde yapılacak muameleye iştirâk edemeyeceğiz.” protestosuyla hitam buluyordu (Vesika: 91).

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa'nın 15 Eylül 1919 tarihinde vuku bulan iş'ârâtında: “Sivas Kongresi”nin istifsârına cevâben, Trabzon heyetinden Servet, İzzet ve Zeki Beylerin vermek istedikleri cevâbı okudum. Pek yakından tanıdığım bu zevâta itimat ve hürmetim fevkalâdedir. Mümâileyhümün mütâlaatına sâik olan fikr-i aslıyi anlıyorum ve tarafdâрім” dedikten sonra teferruat hakkındaki nikat-ı nazarını serd ediyor ve ez-cümle “Erzurum Kongresi, Şarkî Anadolu vilâyâtı namınadır. Sivas Kongresi ise umum milleti temsil eden bir kongredir ki bu Kongre'nin de ayrıca bir heyet-i temsiliyesi olmak tabiidir. Ancak Sivas Umumî Kongresi Heyet-i Temsiliyesi, Şarkî Anadolu Vilâyâtı Heyet-i Temsiliyesi'ni ilga etmiş olmuyor. Bu Heyet-i Temsiliye bi't-tabi her an mevcuttur. Yalnız bu Heyet-i Temsiliye'den olup elyevm Sivas Kongresi Heyet-i Temsiliyesi'ne dahil olmuş bulunanlar varsa, bunların, Şarkî Anadolu Vilâyâtı Heyet-i Temsiliyesi'nden istifa etmelerini talep etmek doğru olabilir. Sivas Kongresi, umum milletin menâfini ve Şarkî Anadolu Vilâyâtı Heyet-i Temsiliyesi de münhasıran Şarkî Anadolu vilâyâtının hukuk ve menâfiini muhafaza eder.”.. “Heyet-i Temsiliye'nin merciyyet ve salâhiyyet keyfiyeti, meselenin ruh-ı esâsîsini teşkil etmektedir ki bu mebhasta şimdiden isticâl edilmemesi hususunda sizinle tamamen hem-fikirim. Heyet-i Temsiliye teklifatından birden beşe kadar olan maddelerine gelince, bunların değil sorulmasını hatta beyannâme halinde veya bir temenni şeklinde bile neşrini fazla görürüm” mütâlaasında bulunuyordu (Vesika: 92).

Trabzon'da Servet Bey'e yazdığımız cevâbî telgrafla Kâzım Karabekir Paşa'ya verdiğimiz cevaptan da bahsedeyim. Servet Bey'e yazılan telgrafnâme şu idi:

Trabzon'da Servet Beyefendi'ye

Trabzon Heyet-i Merkeziyesi'nden sorulan mütâlaaya henüz cevap gelmedi. Bu husus ayrıca Kâzım Paşa Hazretlerinden de sorulmuştu. Mütâlaatın mezcine neden lüzum görüldüğü bi'tabi anlaşılamamıştır. Sıra ile vuku bulan mütâlaatınıza aynı sıra ile ber-vech-i âti arz-ı cevap ediyorum:

Evvelâ, Sivas Kongresi'nin umumî bir kongre olacağı cümle-nin malûmu idi. Bunun, sizce, başka mahiyette telâkki edilmek-te olduğunu şimdi ilk defa sizden işitiyorum. Heyet-i Temsiliye meselesine gelince, bu heyet, esasen Erzurum Kongresi'nin in-tihap ve kabul ettiği heyettir. Elân bendenizle beraber Rauf Bey, Bekir Sami Bey, Raif Efendi, Şeyh Hacı Fevzi Efendi Sivas'ta ha-zır bulunmaktadırlar. Daha dört azamız noksan olmakla be-raber ekseriyet vazifesini ifa etmektedir. Bu cihetin de zât-ı âlilerince bâriz bir surette ma'lûm olacağına şüphemiz yoktur. Çünkü sizi de vaziyetin ehemmiyetine binâen daha Erzurum'da iken davet etmiş ve diğer rûfekanın beraber götürüleceği bildi-rilmişti. Sivas Umumî Kongresi'nin, nizamnâmemizin sekizin-ci maddesi mücibince bazı aza ile Heyet-i Temsiliyemizi takviye edebileceği beraber mevzu-i bahis olmuş ve bunda da beis gö-rülmemiş, bilakis vahdet-i umumiyeyi temsil için bu, lâzimededen addedilmişti. Sivas Umumî Kongresi'nde bundan başka bir şey yapılmamıştır. Hükümet-i merkeziye ile kat'-i muhâberât, mukarrerât-ı esasiyemizin dördüncü maddesinin haricin-de değil, dahilinde ve hatta o muhteviyâtın istiap edemeyece-ği vârid-i hâtır olmayan hıyanetkârâne esbâba müstenid mahi-yettedir. Esasen bu emr-i vâkii yapan biz değil, hükümet-i mer-keziyedir. Şifre telgrafnâmemizin tatbik-i muhteviyâtı bir emr-i zarurîdir. Bundan, hiçbir suretle sarf-ı nazar etmeye imkân kal-mamıştır. Biz, cihet-i tatbikiyede rey-i muvâfakatınızı istihsa-le teşebbüsü bir vazife addettik. Muvafakat edip etmemek, siz-ce takdir olunacak bir keyfiyettir. Yalnız şunu da arz edeyim ki bugün bütün Anadolu ve Rumeli'nin müttehiden harekete mecbur olduğu bir istikamette, ekalliyetin değil ekseriyetin muvâfakatine tâbi olmak ve ekalliyetleri bu tâbiyete ircâ' et-

mek mecburiyet-i kat'iyesi vardır. Merciiyet ve salâhiyet meselesi hakkında daha makul bir nokta-i nazarınız varsa lûtfen bildiriniz. İttihâzı zarurî görülen bugünkü tarz-ı hareket dikkatle tetkik buyurulursa tamamen nizamnâmemize ve Erzurum Kongresi mukarrerât-ı esasiyesine mutabıktır. Bunun haricine çıkıldığı noktayı göremiyorum. Binâenaleyh zât-ı âlilerinizin kendinizi hariç bırakmak istediğiniz nizamnâme ve mukarrerât-ı malûme fevkindeki icrââtın izah buyurulmasını ricâ ederim. Bugün gayr-i kabil-i ictinâb bir hareket varsa, o da hükümet-i merkezîyenin mukadderât-ı millet ve memleketi alçakça İngilizlerin arzusuna tevdi ve kendi menfaatlerine kurban etmesidir. Buna karşı buraca ittihâz olunan karardan başka bir karar ittihâzına imkân varsa lûtfen bildiriniz.

Mustafa Kemal

Kâzım Karabekir Paşa'ya da verdiğimiz mufassal cevâbın mukaddemâtı aynen şöyle idi:

“Servet ve İzzet Beylerin, Heyet-i Temsiliye'nin Trabzon Heyet-i Merkeziyesi'nden istîzâh eylediği hususâta cevâben çektikleri açık telgrafnâme alındı. Muhteviyâtının açık olarak işâası mahzurdan sâlim olmayan bu mütâlaatı, Heyet-i Temsiliye, tamamen Servet ve İzzet Beylerin şahsî mütâlaaları olarak telâkki eder. Heyet-i Temsiliye, ta'mimen talep ettiği mütâlaatı, İzzet ve Servet Beylerden değil, nizamnâme mücibince Trabzon Heyet-i Merkeziyesi'nden talep etmiştir. Servet ve İzzet Beylerin nokta-i nazarlarını hâvi hususi telgrafnâme ile taraf-ı âlinizden hem kendilerine ve hem de Heyet-i Temsiliye'ye cevap olmak üzere dermeyer buyurulan mütâlaat hakkında da ber-vech-i âti izâhâta lüzum görülmüştür:

a) Evvelâ; mûmâileyhümâyı, malûmunuz olan mütâlaata sâik olan fikr-i asliyi keşfetmek maa't-teessûf Heyet-i Temsiliyece mümkün olamamıştır.

b) Nizamnâmenin dördüncü maddesi muhteviyâtı, bir idâre-i muvakkate teşkili esbâb ve şerâitini izah eder. Halbuki ma'lûm vakayi-i ahire-i ihanetkârâne sebebiyle ittihâz edilmiş

ve edilmesi lüzumu hakkında mütâlaa sorulmuş olan tedâbir, hiçbir vakit idâre-i muvakkate teşkil etmek gayesine ma'tûf değildir. Binâenaleyh bu hususla dördüncü madde arasında münasebet aramaya lüzum yoktur. Tedâbir, zât-ı şâhâneye doğrudan doğruya arz-ı hale yol bulmak ve meşrû' bir kabinenin mevki-i iktidara is'âdını istirham etmek maksadına ma'tûftur.

c) Sivas'ta in'ikad eden Kongre, Garbî Anadolu murahhaslarıyla Erzurum Kongresi'nin heyet-i umumiyesi, binâenaleyh umum şarkî Anadolu vilâyâtı namına sahib-i salâhiyet olmak üzere, Kongre'nin kararına tevfikân intihap edilen bir heyet-i mahsusa bulundurmakla, Sivas Kongresi bi't-tabi umum Anadolu ve Rumeli namına ve bütûn milleti temsil etmek üzere umumî bir kongre halini kesbetmiştir. İşbu Kongre, Erzurum Kongresi mukarrerât ve teşkilâtını aynen, fakat bi't-tabi teşmilten kabul eylemiş ve bi'n-netice Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti unvan-ı şâmilî altında tevsian tevhid edilmiştir.

Nizamnâmenin üçüncü maddesi ve Kongre'nin mukarrerât-ı esasiyesi, zaten bu gaye-i âliyenin teminini emel-i kat'î olarak göstermiştir. Sivas Umumî Kongresi, Erzurum Kongresi'nde Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti namına intihap eylediği Heyet-i Temsiliye'ye, tamamen beyan-ı itimat ederek, aynen Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti için Heyet-i Temsiliye olarak kabul eylemiştir. Buna nazaran, Sivas Umumî Kongresi'nin kararları başka, Erzurum Kongresi'nin kararları başka ve Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Heyet-i Temsiliyesi başka ve Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Heyet-i Temsiliyesi başka gibi başlıklar ve ayrılıklar elbette mevzu-i bahis olamaz ve bunun mevzu-i bahis olması şüphesiz ki pek samimî olan maksad-ı vahdet ve gaye-i mukaddesimiz için son derece muzırdır. Bu takdirde birbirini ilga eden heyet-i temsiliyeler olmadığı gibi, birine dahil olunca, diğerinden istifasını talep etmek doğru olabileceği azalar da mevcut değildir. Bugün, umum Anadolu ve Rumeli'ye şâmil olan Cemiyetimizin, Sivas'ta bulunan yegâne Heyet-i Temsiliyesi; Erzurum Kongresi'nde nizamnâmenin mevâdd-ı mahsusa-sına tevfikân müntehap dokuz zattan beşinin huzuruyla ifa-yı

vazifeye devam etmektedir"... "Hukuk ve salâhiyeti ve menâfii Şarkî Anadolu vilâyâtından bi't-tabi hiçbir vechile az olmayan Garbî Anadolu'nun, muhik ve meşrû' olan mütâlaat ve tekâlifini nazar-ı dikkate almayarak onları, ale'l-ıtlâk tâbi vaziyetinde bulundurmaya kalkışmak, bizim aklımızın bir türlü kabul edemediği hususâtandır." ... "Bu sebeple Heyet-i Temsiliyemiz altı aza ilâvesiyle takviye olunmuştur" (Vesika: 93).

Bundan sonra daha birçok izâhâtı ihtivâ eden bu telgrafnâmemiz, aynen Trabzon Heyet-i Merkeziyesi'ne de keşide edilmiştir (Vesika: 94).

Bu münakaşat üzerinde daha bir hayli izah ve istizâhlar oldu. Hatta "Müdafaa-i Hukuk Heyeti Trabzon Merkezi" imza-yı mevhûmuyla diğer vilâyâta aleyhimizde telgraflar da çekildiği görüldü (Vesika: 95). Nihayet on beş gün sonra Trabzon'dan bir telgrafnâme aldık. Fakat Servet Bey'den değil... Aynen arz edersem vaziyet anlaşılır.

Sivas'ta Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Sureti zîrde derc edilen Trabzon Belediye Heyeti'nin telgrafı Dersaadet'e şimdi keşide ediliyor. Bir sureti 15. Kolordu Kumandanlığı'na yazdırıldığı maruzdur.

Mevki Kumandanı
Ali Rıza
1 Teşrinievvel 335

Suret

"Dersaadet" Sadrazam Ferit Paşa Hazretlerine

Bugüne kadar Anadolu'dan yükselen feryâd-ı milliyi, Trabzon kendisine mahsus vakar ve sekînetle tetkik ve takip etti. Memleketin bu vaziyete fazla tahammülü yoktur. Muhabbet-i vataniyeniz varsa artık terk-i mevki ediniz Paşa Hazretleri.

Belediye Reisi
Hüseyin

Aza Hüsnü	Aza Mehmet Salih	Aza Mehmet Avni	Aza Ahmet	Aza Şefik
	Aza Mehmet	Aza Temel		

* * *

Kâzım Karabekir Paşa'dan 17 Eylül 335 tarihinde de zata mahsus bir şifre aldım. Pek samimî ve uhuvvetkârâne bir lisanla yazılmış olan bu şifre bir iki ihtarı ihtivâ ediyordu. Kâzım Karabekir Paşa: "Paşam, diyor, Sivas'tan gelen tebligat ve ta'mimler, kâh Heyet-i Temsiliye namına ve kâh re'sendir. 10 Eylül 335 tarihinde, Dersaadet'teki hükümete hitaben, re'sen tebligat ve ihtaratınız vâki olmaktadır. Buna itimat ve emniyet buyurunuz ki bu tarzda imzanızla vâki olan tebligat, sizi en ziyade hürmetle sevenler nezdinde bile büyük bir samimiyetle ve selâmet-i fikirle tenkit olunuyor. Bunun ne kadar müessir ve aksü'l-amele sâik olacağını takdir buyurursunuz."... "Binâenaleyh Heyet-i Temsiliye ve Kongre mukarrerâtını daima imzasız, sadece Heyet-i Temsiliye diye neşrini ricâ ederim." Telgrafnâme şu cümlelerle hitam buluyordu. "Zât-ı samilerinin her halde ortada münferit bir şekilde görülmemesi muktezayı nef'-i memlekettir. İttifak-ı ârâ ile (bu noktada reyleri toplanan zevât veya heyetin kimler olduğunu henüz bugüne kadar öğrenmek müyesser olmamıştır.) ma'rûz olan işbu ricâlarımın hüsn-i telâkki buyurulacağından eminim, ellerinizden öperim" (Vesika: 96)...

Kâzım Karabekir Paşa'yı samimî olarak tereddüt ve tenkide düşürdüğünü gördüğümüz noktaları mümkün olduğu kadar bâriz olarak muhakeme ve izaha ihtiyaç derkârdır. O tarihteki hissiyât ve efkârımın mahsul-i ilhamı olan mütâlaamı, bugünün yeni tesirâtına kaptırmaktan ihtirâzen, o tarihte verdiğim cevâbı aynen arz etmeyi tercih ederim:

19 Eylül 335

Onbeşinci Kolordu Kumandanı Kâzım Paşa Hazretlerine

C: Muhterem kardeşim, derin bir samimiyete müstenid olduğuna asla şüphe etmediğim kanaatinizi açık bir lisan-ı uhuvvetle bildirmiş olmanız revâbıt-ı uhuvvetimizin tarsînine ve kalbî memnuniyetimin tecellisine bâdi olmuştur. Tasavvur buyurulan mehâzîri tamamen takdir ediyorum. 10 Eylül tarihinde re'sen hükümete vuku bulmuş bir tebliğim yoktur. Yalnız telgrafhanede bulunduğum bir sırada bi't-tesâdüf Dahiliye Nazırı Âdil Bey ile makine başında karşı karşıya geliverdik. Onun Sivas Valisi Reşit Paşa'ya verdiği manasız cevaplara karşı bendeniz sırf şahsî olmak üzere mûmâileyhin şahsına hitaben malûmunuz olan biraz sertçe ihtaratta bulundum. Bu adeta bir muhavere şeklinde câri olmuştur. Bundan başka gerek hükümete ve gerek zât-ı şâhâneye ve gerek ecânibe vuku bulan mürâcaatlarda ale'l-ıtlâk "Kongre Heyeti" veya "Heyet-i Temsiliye" ifadesi imza makamına kaim olmuştur. Yalnız Amerika Senatosu'na yazılan ve malûmunuz olan bir mektuba Kongre kararıyla beş kişi vaz'-ı imza etmiştir ki bu meyânda bendenizin de imzam vardır. Dahilî olan alenî muhaberâta gelince, bunda da Heyet-i Temsiliye ibaresini imza makamında kullanmakta idik. Ancak bunun bazı taraflarca su-i tesir ve adem-i emniyeti mücib olduğu görüldü. Fi'l-hakika böyle umumî bir tabirin delâlet eylediği şahsiyetler ve kuvvet gizli kalıyor. Ortada mes'ûl kimdir? Bazı taraflardan, bilhassa Kastamonu, Ankara, Malatya, Niğde, Canik gibi yerlerden doğrudan doğruya şahsen makine başına çağrılmaya başladım. Adeta Heyet-i Temsiliye unvanı altında gizlenen şahıslarla, müşâreket-i şahsiyem olup olmadığına dair bir tereddüt emâresi hissölundu. Hatta Trabzon'dan Servet Bey de Heyet-i Temsiliye imzalı tebligatı su-i telâkki ve heyet-i mezkûrenin keyfiyet ve kemiyeti hakkında birçok yanlış mütâlaalardan sonra şahsen bendenizi makine başına çağırıldı. Görüşüldükten sonra bütün bu münakaşaların sebebinin imzanın Heyet-i Temsiliye olarak, mevhum bir şahsiyet ifade eder tarzda vaz' edilmiş olduğunu söyledi. İşte bu esbâbdan nâşi bu imza meselesi iş'âr-ı birâderîlerinden evvel Heyet-i Temsiliye'ce mevzu-ı müzakere olmuştu. Heyet-i Temsiliye'nin hafî bir komite heyet-i icraiyesi olmayıp hükû-

metin müsaade-i resmiyesini almış kanunî, meşrû' bir cemiyetin mümessillerinden mürekkeb bulunması cihetiyle kanun-ı mahsusuna tevfikân, mukarrerât ve tebligatın bir şahs-ı mes'ûl tarafından imzalanması usûlû zarurî görülmüştü ve Heyet-i Temsiliye'nin tebligat ve neşriyatına umumî ve mevhum bir nam izafesi suretiyle düşeceği gayr-i kanunî şeklinden dolayı hâsıl olacak mahzurlar cereyân-ı millî aleyhdârlarının esasen yapmakta oldukları muzır propagandalara imza bulunmak yüzünden ilâve edebilecekleri zarardan pek fazla görüldü ve bi'n-netice müttefikan, vaz'-ı imza usûlû taht-ı karara alındı. Bu karara rağmen, bu defa vuku bulan ihtar-ı birâderîleri üzere meselenin bir kere daha mevki-i tezekküre vaz'ını Heyet-i Temsiliye'ye teklif ettim. Evvelce dermeyeran edilmiş olan esbâb ve mütâlaata binâen aynı suretle yazılan şeylerin Heyet-i Temsiliye kararıyla olduğu tasrih edilmek üzere yazılmasına müttefikan karar verdiler. Şahsım mevzu-i bahis olmak itibarıyla bu müzakerede bî- taraf kalmayı münasip gördüm. Prensip olarak bir zatın imza etmesi kabul edildikten sonra benim yerime diğer bir zatın imza etmesi mevzu-i bahis oldu. Bu noktada heyetin dermeyeran eylediği mehâzîr şunlardır: Bütün cihan benim bu işin içinde bulunduğumu bilir. Bugün diğer bir zatın imzasıyla tebligata başlanınca ve benim ismimin ortadan kalkmasıyla ya aramızda bir nifak ve iftirâk olduğuna hükmolunacak veyahut herhangi bir zat imza eylediği halde benim ortaya çıkmaktan mücânib, gayr-i meşrû' bir vaziyette olduğuma ve binâenaleyh harekâtın gayr-i meşrû' bulunduğu zehâbına düşülecektir. Bundan sarf-ı nazarla, heyet-i umumiyyeye itimat ve emniyet-bahş olacak diğer bir arkadaşımız, imzasıyla ortaya çıkınca bugün benim hakkımda vârid olan mehâzîr aynen o arkadaşımızın da hakkında vârid olacaktır. O halde onun da çekilip diğer birinin vaz'-ı imzaya başlaması gibi bi'n-netice bizim için eser-i zaaf teşkil edecek olan bir silsile takip etmek lâzımdır. Bilmem bu ciheti ne dereceye kadar tasvip buyurursunuz? Fi'l-hakika bendenizin şahsım, billhassa işin mebdeinde hedef-i taarruz gibi tasavvur edilmişti. Fakat gerek dahilen ve gerek haricen muhtemel olan taarruzlar vâki olmuş, elhamdülillah kâmilen maksadımız lehine neticelenmiştir. Hükümet-i merkeziye ve bedhâhân, her teşebbü-

sünde makhûr olmuştur. Ecânibe gelince, Amerikalılar, Fransızlar ve İngilizlerle pek ciddî temas hâsıl olmuş ve bunların Sivas'a kadar gelen sahib-i salâhiyet memûrîni lehimizde bizimle hüsn-i münasebata girişmişlerdir. Bizim de dahil olduğumuz Kuvâ-yı Milliye'nin, bir iki kişinin eser-i tahrikatı olmayıp tamamen millî ve umumî bir şekil ve mahiyette olduğunu ıtlâımız dahilinde bâ-rapor mercilerine bildirmişlerdir. Bir de bu gibi harekâtta az çok önayak olanlar hakkında memleketimizde ma'lûm olan ahlâksızlık icabı bazı kirli vicdanlı insanların kıl ü kalinin önüne geçmek mümkün değildir. Bu hâlet-i hissiye her millette de aynıdır. Bu gibi mahzurlara karşı buraca düşünülen yegâne çare, bizim sarsılmaz bir tesanüd-i samimiyetle maksad-ı mübeccelimize yürümekte bir an tereddüt göstermemekliğimizdir. Bendeniz menâfi-i umumiyeye ait ve şâmil olan efâl ve harekâtımızda, zâtî içtihadâtımla değil, umum rûfeka-yı kirâmımın vicdanî ve samimî birliğiyle hareketi tercih ettiğim zât-ı birâderîlerince mûsellemdir. Maahaza bu hususta başkaca vârid olacak mütâlaa-i birâderîlerinin iş'ârına intizâr eder, kemâl-i hürmet ve samimiyetle gözlerinizden öperim kardeşim.

Mustafa Kemal

* * *

Efendiler, İstanbul hükümetiyle kat'-ı muhaberât eylediğimiz 12 Eylül 335 tarihinden sonra Ferit Paşa Kabinesi'nin sukutu tarihine kadar muhtelif tarihlerde tekrar pâdişâha, ecnebi mümessillere, İstanbul Şehremaneti'ne ve umum matbûata muhtelif muhtıra ve beyannâmeler yazıldı (Vesika: 97).

20 Eylül 335 tarihli, Sadrazam Damat Ferit imzalı bir tebliğ-i umumî ile pâdişâhın da bir beyannâmesinin intişar ettiğini hatırlayacaksınız (Vesika: 98). Bu beyannâmenin şâyân-ı dikkat noktalarını tekrar hatırlatmak isterim. Bu noktaları sıra ile işaret edeceğim:

1- Hükümetin takip ettiği siyaset neticesinde İzmir fecâyii Avrupa düvel ve milel-i mütemeddinesinin nazar-ı dikkat ve meveddetini celp etti.

2– Bir heyet-i mahsusa, mahallinde bî-tarafâne tahkikata ibtidâr etti. Hakkımız enzâr-ı medeniyette tezâhür etmektedir.

3– Vahdet-i milliyemizi ihlâl edecek hiçbir karar ve teklif olmadı.

4– Bazı kimseler tarafından güya ahali ile hükümet arasında muhalefet olduğu ilân ediliyor.

5– Buhal, şerâit-ı kanuniye dairesinde biranevvelicrasınarzu eylediğimiz intihâbatı da dūcâr-ı tehir ediyor ve sulhun takarrüb eylemekte bulunduğu bir sırada, vücûdu lâbûd olan Heyet-i Mebusan'ın ictimâını ta'vîk eyleyecektir.

6– Bugün umum efrâd-ı milletimden intizârım evâmir-i hükûmete tamamî-i ittihadır.

7– Düvel-i muazzamanın hissiyât-ı nasfetkârâneleri, Avrupa ve Amerika efkâr-ı umumiyesinin itidâlperverliği mevki ve haysiyetimizi temîn edecek bir sulha karîben nâiliyet ümidimi tevsîk eylemektedir.

Malum-ı âlileridir ki bu beyannâmenin neşr-i ta'mîmi bizim, memleketle İstanbul hükümeti arasında muhaberât ve münâsebâtı kat' ettiğimiz ve bu noktada ısrar eylemekte bulunduğumuz günlerde vuku buluyor. Her halde verdiğimiz talimat ve evâmir-i umumiyeye riayet edildiği takdirde, hiçbir taraftan alınmaması ve millete okutturulmaması lâzimedendir. Halbuki şimdi arz edeceğim bir telgrafnâmeden, mukarrerât ve tebligatımıza mugayir ve nokta-i nazarımıza külliyyen muhâlif olarak bu beyannâmenin bazı taraflardan alındığı anlaşıldı.

Trabzon Mevki Kumandanı'na

Zât-ı şevket-simât-ı hazret-i tâc-dâr-ı ekremînin milletine karşı lütfen vuku bulan beyannâme-i hümayûnlarının derhal memûrîn ve ahali-i beldeye tevdii lâzımdır. Ta ki hükümet-i haine-i hâziranın, melek-simât pâdişâhımız efendimizi ne kadar küstahâne bir cür'etle hâlâ iğfal etmekte olduklarını anlamayanlar kaldıysa, tamamen muttali olsunlar. Millet ve memleketi için kalb-i hümayûnlarının ne kadar büyük bir şefkat ve muhabbetle mâli olduğunu gösteren işbu beyannâmede, en âşikâr bir surette göze çarpan hususu, kabinenin harekât-ı hainânesi

hakkında atebe-i hilâfet-penâhîye millet tarafından arz olunan şikâyetnâmenin hâlâ vâsıl-ı ıtılâ-i şâhâneleri olmadığı keyfiyetidir. Çünkü millet ve vatana karşı bizzat kabine erkânının tevcih ettiği hançer-i ihanete muttali olsalar idi bu hainleri bir dakika bile mevkilerinde tutmayacaklarına beyannâme-i hümâyûndaki samimiyet-i ifade en büyük bir şahittir. Bu hainler, bu hakikati bildikleri için hilâfet-penâh efendimizi doğrudan doğruya milletle temasa getirmiyorlar. Binâenaleyh millete düşen vazife, pâdişâh-ı zî-şânına muhabbet ve sadakat-i müebbedesini tekrar ale't-tekrar arz ve izhâr etmekle beraber umum millet ve ordunun bir kütle-i müttehida halinde hukuk-ı müeyyede-i şâhânelerini ve hayat-ı millet ve memleketi kurtarmağa çalıştıkları ve fakat bu hain kabinenin, bu hareket-i meşrû'a-i sadıkaneyi, pâdişâhımız efendimizden gizledikleri, büsbütün ma'kûs bir şekilde gösterdikleri hakikatini dün karar verildiği vechile atebe-i hilâfet-penâhîye bilâvasıta arz ve iblâğ etmektir. Erzurum ahalisinin bu bâbda yazacakları telgraf sureti oraya bildirilecektir.

21 Eylül 335

K.O. 15 Kumandanı
Kâzım Karabekir

Kâzım Karabekir Paşa, bu telgrafını şöyle bir haşiye ile bize de bildiriyordu:

Bu bâbda mütâlaat-ı âlileri var mı? Bu beyannâme-i hümâyûn milletin pâdişâhına karşı arz-ı hakikat eylemesine tekrar bir fırsat vermiştir ki Erzurum ahalisi kabinenin bi'l-cümle cinayetlerini tekrar etmek suretiyle yeniden atabeye ma'rûzâtta bulunacaklardır. Bunun suretini ya berâ-yı keşide veya berâ-yı ma'lumât heyet-i muhteremelerine takdim edeceğim.

Kâzım Karabekir

Makine başında cevâben bildirdiğimiz mütâlaa şu idi:

Ferit Paşa Kabinesi'nin efâl ve harekât-ı cinayetkârânesine ait olan vesâik, millete lüzumu derecede, kurâ ve nevâhiye kadar tebliğ ve ta'mim edilememiş olduğu malûm-ı âlileridir. Böy-

le olsa bile bu tebligat ile beyannâme-i hümâyûn muhteviyâtını karşılaştırarak mukayese ve muhakeme etmek ve hakikat-i hali istihrâc etmek kat'î değildir. Bu cihetle biz esasen böyle bir beyannâmenin Bâbîâlî'de tasnî edilmekte olduğunu daha evvel haber almış ve bunun, ezhân-ı milleti teşviştin, sıyânet için İstanbul'dan alınmamasını tensîb etmiştik. Zaten İstanbul'la muhaberât-ı resmîyenin mûnkatı' bulunması hasebiyle doğrudan doğruya saraydan değil, yine Ferit Paşa'nın haşiyesiyle Bâbîâlî'den verilen işbu beyannâmenin Sivas, Ankara, Kastamonu ve sair merâkizde olduğu gibi hiçbir taraftan alınmamış olduğunu zannediyorduk. Bu beyannâmeyi almak için daha evvel milletin zât-ı şâhâneye arz-ı hal ve hakikat etmesine müsaa-de olunması lâzım gelirdi. Binâenaleyh bu beyannâmenin neşr ü ta'mîmine vesâteti faydalı bulmuyoruz. Fakat bu beyannâme Trabzon, Erzurum ve Sivas gibi merâkizde icap edenler tarafından okunmuş bulunduğuna nazaran, tasavvur buyurduğunuz gibi her merkezden İstanbul'a bir telgraf keşidesi muvâfık olur.

Mustafa Kemal

Pâdişâhın bu beyannâmesinin, efkâr-ı millette hâsıl edeceği ne şüphe olmayan menfî tesirâtın bir dereceye kadar önüne geçebilmek için mezkûr beyannâme muhteviyâtını tekzîb ve iptale medâr olacak tarzda pâdişâha bir cevap yazmayı ve bunu memlekette neşr ü ta'mim ederek okutturmayı yegâne çare düşündük ve öyle yaptık (Vesika: 99).

Efendiler, Trabzon'da bir iki zatın, pek hamiyetli ve muhterem olan Trabzon halkının hiç de ma'lumâtı taalluk etmediği halde, onlar namına, oradaki mevcudiyet-i milliyeyi şahıslarında temsile kalkıştıklarına ve bu yüzden tesebbüsât ve mukarrerât-ı millîyenin lüzumu gibi tatbik ve icrâ edilememekte olduğuna kani oldum. Trabzon'da vali bulunan Galip Bey namında bir zatın da menfî cereyânı tevlide âmil olduğunu anladım. Buna binâen Trabzon civarında Torul'da bulunan ve henüz fiilen fırkasına kumandaya başlamamış bulunan Halit Bey'in Trabzon havalisinde teşkilât-ı milliyeye memur edilmesi muvâfık mütâlaa edildi ve Kolordu Kumandanı'na bu mütâlaa bildirildi. 20 Eylül 35'te alınan cevapta: "İngilizlere karşı ihfa

edilen, Halit Bey'in mizacı iktizası, ihdâs etmesi muhtemel vaziyetlerin bu nazik zamanda belki islâhı mümkün olamaz" zeminini üzerinde bazı mütâlaattan sonra, "Halit Bey haberim olmadan ma'rûzâtta bulunsa bile tervîc edilmemesi" bildiriliyordu (Vesika: 100).

Kâzım Karabekir Paşa'nın bu telgrafına verdiğimiz cevapta: İngiliz mahzurunun bizlerce mutasavver olmadığını ve şedîd ve kat'î hareketin mahzurlu görüldüğüne göre Trabzon'un islâhı neye ve ne gibi vasıtaya mütevakkıf ise onun doğrudan doğruya kendileri tarafından ittihâzını, 22 Eylül 335 tarihli bir şifre telgrafla, ricâ ettik (Vesika: 101).

Bizim, On beşinci Kolordu Kumandanı'yla bu muhaberelerimiz tarihinde, Torul'dan Kaymakam Halit Bey de doğrudan doğruya bizimle muhabereye başladı. Kendisini cevapsız bırakmamak ve vaziyet hakkında tenvîr etmek maksadıyla mukabelede bulunduk.

On beşinci Kolordu Kumandanı'nın, nev'ân-mâ bizim 22 Eylül 335 tarihli telgrafımıza cevap teşkil eden, 27 Eylül 335 tarihli bir şifre telgrafını aldık. Bunda halkı, evvelâ tenvîr ve irşad etmek vazifesini yaptıktan, temerrüd edenler görülürse, onları da lâıyk oldukları muameleye ma'rûz bırakmaktan ibaret olan ve pek büyük tecrübelerle tahassul eden prensibini aynen Trabzon muhîtinde tatbik ettiğini beyandan ve Dokuzuncu Fırka Kumandanı Rüştü Bey'i, erkân-ı harbiyesiyle birlikte, Üçüncü Fırka Kumandanlığı vekâletiyle Trabzon'a gönderdiğini, Halit Bey'i Trabzon için münasip bulmadığını bildirdikten sonra "İngiliz telâkkisine gelince, âcizlerince mümkün olduğu müddetçe âşikâr ve maddî bir husûmetten ictinâbı tercih ederim" kanaati ifade olunuyordu (Vesika: 102). Buna verdiğim 29 Eylül 335 tarihli hususî ve şahsî cevâbımda şunları yazdım: "Trabzon vilâyeti efkâr-ı umumiyesi hakkında tamamen buraca da tenevvür edilmiştir. Trabzon merkezi müstesna olmak üzere bütün kaza ve livalarıyla muhabere edilmektedir. Merkezdeki hal dahi Vali'nin tevkif ve teb'idinden sonra zâil olmuştur. (Vali'yi tevkif ve mahfûzen Erzurum'a gönderen, işaretim üzerine, Halit Bey'dir.) Rüştü Bey'in Üçüncü Fırka Kumandanlığı

vekâletiyle Trabzon'a gönderilmesinde vârid-i hâtırım olan nikatı arz edeceğim.

Evvelâ, Vali'yi tevkif eden Halit Bey'dir. Birkaç gün sonra Rüştü Bey'in bu suretle gönderilmesi Halit Bey'in hareketini oradaki bedhâhâna karşı tenkit gibi olabilir. Saniyen, Halit Bey mühim vaziyetlerde, fırkasının başına geçmeğe müterakkıb iken, bugün geçirmekte olduğumuz mühim ve tarihî âvânda, diğer bir zatın yerine geldiğini görmekten müteessir olabilir. Bu tertipten sarf-ı nazar buyurulmasını ricâ ederim. Maahaza kolordunuzun hususât-ı askeriyesine müdahale etmek istemem (Vesika: 103).

Kâzım Karabekir Paşa'nın verdiği 2 Teşrinievvel 335 tarihli uzun cevapta: Bu muamelenin Halit Bey'in mürâcaatı üzerine olduğunu ve kendisine vaziyeti lâıyıkıyla anlatmak için Erzurum'a davet edildiğini bildirdi (Vesika: 104). Halbuki 1 Teşrinievvel 1919 tarihinde Üçüncü Fırka Emir Zâbiti Mülâzım-ı evvel Tarık imzasıyla, Seryaverim Cevat Abbas Bey'e gelen hususî bir şifrenin nihayet cümleleri şöyle idi:

Ahîren Kumandan Bey, Üçüncü Fırka kumanda vaziyet-i hâzırasının tebdilini, kolordudan talep etti. Şayet kolordu bu teklifi kabul ve icrâ etmezse bilâ-emir fiilen kumandaya ibtidâr eyleyeceğini ve karar-ı sâbık vechile kolordudan ayrılarak Kongre'yi re'sen âmir tanıyacağını arz eylerim. Paşa Hazretlerini lüzumu vechile tenvîr buyurunuz efendim (Vesika: 105).

Bu tarihten on beş gün sonra idi, Kâzım Karabekir Paşa'dan 17 Teşrinievvel 335 tarihli şu telgrafi aldım:

"Mıntika-i âcizîde arzu-yı millînin temîn ve tatbiki için son noktaya kadar askerlikten ve silsile-i merâtibden ayrılmamak cihetini, âtinin zabt ü rabtı için dahi elzem görüyorum. Cür'etle basiretin mezc edilmediği yerlerde ve işlerde, netice pek parlak da olsa, tez elden ma'kûs ve mahkûm olduğu emsaliyle sâbittir. Bilhassa, İngiliz, Fransız mümessillerinin bulunduğu Trabzon muhitinde silsile-i merâtibin rana görülmesine ve pek basiretkâr harekete ihtiyaç, fevkalâdedir.

Maa't-teessüf verdiğim sarîh talimata rağmen Halit Bey'in bizzat ve kıyafet-i askeriyesiyle, Vali'yi tevkif ettiği garabeti, dile destan olmuştur. (Halit Bey'i bu harekete sevk edenin kim olduğunu arz etmiştim.) İntihâbât meselesinde de bu suretle ibrâz-ı faaliyet ederse, kendi haklarında İngilizlerce vâki olan demarşın tekerrürü ve müşkil vaziyetin tahassulü, gayr-i kabil-i ictinâb olur. (İntihabat meselesinin tesrî' ve arzu-yı millîye mutabık temîni için Halit Bey'e ve sâir icap eden birçok zevâta, sarf-ı himmet ve gayret eylemeleri bilhassa ricâ edilmişti. Bir de, İngiliz demarşının gayr-i kabil-i ictinâb ne gibi bir vaziyet vücuda getirebileceğini, kendi vaziyetimi göz önüne getirerek bir türlü anlayamamış olduğumu itiraf edeyim.) Bunun için mîr-i mûmâileyh ile muhabere edilmeyerek arzu-yı âlilerinin tatbikinde delâlet-i âcizânemi istirham eylerim. Mûmâileyhin vaziyet-i zâtîyesi her türlü davadan berî ise herhangi bir mın-tıkadan mebus intihâbı hakkındaki fikr-i samilerinin iş'arı maruzdur.

Bu telgrafa 19 Teşrinievvel 335 tarihinde sadece şu cevâbı verdim:

Halit Bey'in meb'ûs olmak veya olmamak hususundaki temâyûlâtını bilemediğimden bu bâbda beyan-ı mütâlaa edemeyeceğim efendim.

Efendiler, Ferit Paşa Kabinesi'nin sukutuna kadar geçen günler zarfında karşılaştığımız mesâil mütenevvidir. Mevâni ve müşkilât az değildi. Bunların kâffesini ta'dâd ve izaha kalkışmak heyet-i aliyyenizi çok yorabilir. Bu sebeple, bu safhayı ikmâl edeceğini tasavvur ettiğim bazı noktalara yalnız, temas etmekle iktifâ edeceğim.

Ali Galip'in tavsiyesi üzerine, hükümet-i merkeziyece Dersim mutasarrıflığına tayin edildiği anlaşılan ve Sivas'a muvâsalat eden Osman Nuri Bey, 8 Eylül'de Sivas'ta alıkonuldu.

Cereyân-ı millî aleyhinde, harekât-ı hainânede bulunduğu tahakkuk eden Ankara Valisi Muhittin Paşa, maksad-ı mahsus-

la devre çıkmış idi. 13 Eylöl'de Çorum'da bulunuyordu. Muhittin Paşa'nın derdestiyle mahfûzen Sivas'a sevki Ankara'da Kordlu Kumandanı'na ve Samsun'da Beşinci Kafkas Fırkası Kumandanı'na emir verildi. Muhittin Paşa mevkûfen Sivas'a getirilmişti. Kendisiyle bizzat görüştüm. Nasâyih ve ihtarat-ı lâzimedede bulunduktan sonra sinnine hürmeten Samsun üzerinden İstanbul'a gönderdim. Çorum Mutasarrıfı Samih Fethi Bey de üç dört gün sonra hususî tarzda Sivas'a davet olundu.

Harekât-ı milliyeye muhalefetleri anlaşılan Niğde Mutasarrıfı, Muhasebecisi ve Komiseri'nin tahte'l-hıfz Sivas'a sevkleri 16 Eylöl'de Niğde'de Fırka Kumandanlığı'na emrolundu.

Efendiler, Kastamonu'da vali bulunan İbrahim Bey, ben Ordu Müfettişi iken Erkân-ı Harbiye Reisim bulunan Miralay Kâzım Bey'in şahsen tanıdığı bir zat idi. Bu sebeple kendisine her türlü esrar tevdî olunmuştu. Aramızda şifre muhaberât câri idi. Kendisi hükümet-i merkeziye tarafından İstanbul'a davet olundu. Bu davete asla icâbet etmemesi lâzım gelirken, anlaşılmaz esbâb ve mülâhazat ile –İstanbul'da tevkif olunmak için– Kastamonu'yu terk etmişti. İstanbul, İbrahim Bey'in yerine diğerini Kastamonu'ya vali tayin etmişti. Bu zat, 16 Eylöl'de İnebolu'ya muvâsalat etmiş bulunuyordu. Mûmâileyhin tevki-fini, mahallinde icap edenlere emrettik. Bu meselede entere-san küçük bir safha oldu. Müsaadenizle biraz tafsil edeyim; Kastamonu'da ve Kastamonu vilâyeti dahilinde zaaf ve tereddüt âsarı meşhûd olmaya başlayınca, Kastamonu'ya şâyân-ı emni-yet ve muktedir bir zâbitin gönderilmesini Ankara'da bulunan Ali Fuat Paşa'dan ricâ etmiştim. Fuat Paşa, Kastamonu mevki kumandanı sıfatıyla oraya Miralay Osman Bey'i göndermişti. Osman Bey, tam 16 Eylöl günü Kastamonu'ya muvâsalat etmiş-ti ve yeni gelen vali hakkında verdiğimiz emrin tatbikini mîr-i mûmâileyhten intizâr ediyorduk. Arz ettiğim emri verdikten sonra, tatbikat ve icrâât hakkında telgraf başında ma'lumâta intizâr ediyordum. Gece olmuştu. İstedğim ma'lumâtı verecek, Kastamonu'da bir muhatap bulamıyordum. Nihayet, 16/17 Ey-löl gecesi, Kastamonu ve Havalisi Kumandanı Miralay Osman Bey, Kastamonu telgrafhanesine geldi ve aynen şu telgrafı ver-di:

Bugün Kastamonu'ya geldim. Hükümet-i merkeziyenin adamları ve Vali Vekili ve Jandarma Kumandanı'nın dessâslığı ile hanemde tevkif edildim. Timsal-i hamiyet zâbitânımızın himmetleriyle şimdi kurtuldum. Ben de Vali Vekili'ni ve Jandarma Alay Kumandanı'nı beraber tevkif ettirdim. Telgrafhaneyi işgal ettim. Buradaki vaziyet mühimdir. Kongre'ye istirham ederim, bütün mukarrerâtından burayı haberdâr ederek Kastamonu ahali-i muhteremesini tenvîr buyursun. Yeni Vali'nin İnebolu'ya indiği müstahberdir, hakkında ne muamele yapılacaktır? Burada vali vekili ve sâire tayini hakkında Milli Kongre'nin bana salâhiyet vermesine ve işbu istirhamımın cevâbına makine başında şimdi intizâr eylediğim maruzdur.

Osman Bey'le makine başındaki muhaberemiz şu suretle devam etti. Kendisinden sordum:

“Elyevm orada vaziyete hâkim misiniz? Ne kadar kuvvetiniz var? Orada erkân-ı vilâyetten şâyân-ı itimat kim vardır? Yeni tayin olunup İnebolu'ya geldiği haber alınan valinin ismi nedir?”

Osman Bey'in cevâbı şu idi: “Hâlen vilâyetle hâkimim, her halde Kongre'nin müzâhir olarak beni tenvîr etmesi lâzımdır. Tayin olunan vali, Konya valiliğinden mütekaid, gayet eski bir zat olduğu rivayet olunuyor, ismi Ali Rıza'dır. Kuvvetim, iki yüz elli kişi çıkarır bir tabur ve dört tüfekli bir mitralyöz bölüğünden ibarettir. Halk ile henüz görüşülememiştir. Erkân-ı vilâyetten Defterdar Ferit Bey vardır.”

Osman Bey'e şu emri verdim: “Şimdi bizzat vali vekâletini deruhde buyurunuz ve bütün kuvâ-yı askeriye ve mülkiyeyi elinize almaya tamamen salâhiyettarsınız. Gelmekte olan valiyi, derhal tevkif ettirecek tedâbir-i seria ittihâz buyurunuz, icrââtınıza fiilen mümânaat edenlere karşı bilâ-tereddüt silâh istimâl ettiriniz. Vilâyet defterdarı, benim Diyarbekir'dan tanıdığım Ferit Bey ise size muâvenet etmesi lâzımdır. Bolu Mutasarrıfı'na, aldığınız vaziyet ve salâhiyeti şimdi bildirerek onun da İstanbul'a karşı aynı vechile hareket etmesini tarafımızdan söyleyiniz. Sinop Mutasarrıfı Mazhar Tevfik Bey'e de benim tarafımdan aynı talimatı veriniz. Yanınızda hangi şifre miftâhı vardır?”

Osman Bey'in cevâbı: "Vali vekâletini Defterdar Ferit Bey'e vereceğim, kendim deruhde edemeyeceğim. Bildiğiniz Ferit Bey'dir. Sinop Mutasarrıfı bildiğinizdir, kendisi azledilmiştir. Vekâlet, Jandarma Tabur Kumandanı Remzi Bey'dedir. Mazhar Tevfik Bey'in Sinop'ta olduğu bildiriliyor. Şifre miftâhı, mevkûf Alay Kumandanı'ndadır. Talep edildi, alacağım cevâba göre arz ederim efendim."

"Yanınızda başka şifre miftâhı var mıdır? Ferit Bey şimdi nerededir, vaziyetten ma'lumâtta mıdır?" diye sordum.

"Vaziyetten ma'lumâtı yoktur. Şimdi çağrıldı, gelecektir. Ben hiç şifre miftâhı almadım çünkü tevkif edileceğimi bilmiyordum. Makam şifresiyle yazarım ümidinde idim" cevâbını verdi.

"Oradaki Jandarma Tabur Kumandanı kimdir, ne kadar jandarma kuvveti vardır. Emriniz altına girdi mi?" sualini yazdırdım. Buna da verdiği cevapta: "Jandarma Kumandanı Emin Bey, yanımda ve benimle teşrik-i mesâi etmiştir, merkezde jandarma mevcudu otuz beş kadardır. Polis Müdürü Halil Bey de yanımda ve benimle teşrik-i mesâi etmiştir, mevcudu kırk tanedir. Piyade Tabur Kumandanı Şerif Bey, kendisi biraz budala olduğundan şimdilik tevkif edilmiştir. Jandarma Tabur Kumandanı Emin Bey yüzbaşısıdır. Defterdar Ferit Bey geldi, yanımdadır."

"Emin Bey'i biraz anlatır mısınız" sualine "318 neş'etli, Üsküplü Emin, tanırırsınız. Mahsus ellerinizden öpüyorlar."

Bunun üzerine şu satırları yazdırdım: "Emin Efendi'yi tanımırım, teşekkür ederim. Ferit Bey'e vaziyeti anlattınız mı? Mühim hususât, makam şifresiyle bildirilebilir. Sinop Mutasarrıf Vekili olan Jandarma Kumandanı şâyân-ı emniyet olmadığı takdirde onun yerine sizce tensîb olunacak münasip birinin vekâlete geçirilmesi esbâb ve tedâbirinin istikmâli düşünülmelidir. Muâvenete ihtiyaç görüyor musunuz?" Osman Bey: "Kuvvetçe ihtiyaç görüp görmediğimi bi'l-âhire arz edeceğim; Jandarma Tabur Kumandanı yeni geldiği için ahvâli ma'lûm olamamıştır Efendim" cevâbını verdi. Osman Bey'e başka bir söy-

leyeceği olup olmadığını ve Ferit Bey'le ahvâle dair görüşüp görüşmediklerini sorup anladıktan sonra, şu telgrafı yazdırdım:

16/17 Eylül 335

Osman Bey ve Ferit Beyefendi'ye

Tedâbir ve icrââtınızda muvaffakiyet temenni ederim. Bizi vaziyetinizden ve gelmekte olan valinin tevkif edildiğinden haberdâr buyurmanıza intizâr eyleriz.

Mustafa Kemal

Ferit Bey, Vali Vekili, Miralay Osman Bey, Kastamonu ve Havalisi Kumandanı sıfatıyla faaliyete başladıktan bir iki gün sonra, kendilerini tekrar telgraf başına davet ederek ma'lumât talep etmiştim.

İstanbul'da icap eden makamâta matlûb vechile umumun imzası tahtında telgraflar yazıldığı ve bi'l-umûm vilâyât ve el-viyeye de bu telgrafların tebliğ kılındığı bildirilmekle beraber birtakım sualler de soruluyordu. Ez-cümle "Halk diyormuş ki: 1- Diğer vilâyât efkâr-ı umumiyesi bizimle beraber değiller mi-dir? 2- Bu gayr-i tabii ahvâl ne zamana kadar devam edecektir? 3- Kabinenin temerrüdüne karşı ne gibi tedbir buyuruldu? Lût-fen bizi tenvîr buyurunuz Paşam!"

Halka atfen tevcîh olunan bu suallerin Vali Vekili ve Kumandan Beylerin de fikirlerini işgal etmekte olduğuna hükmetmek ve ona göre cevap vermek zahmete değerdi. Binâenaleyh saatlerce Sivas-Kastamonu telini işgal eden uzun ma'lumât ve izâhât verildi. Bu izâhâtı şu suretle hulâsa edebilirim:

1- Tezâhürât-ı milliye, vatanın her köşesinde salâbet ve hararetle mevcuttur. Bütün vilâyetlerin en ufak köylerine kadar halk ve en ufak cüz'-i tâmmına kadar bütün ordularımız tamamen hassas ve vahdet-i kâmile halinde, tebliğ olunan mukarrerâtı tatbik ve icrâ eylemektedirler ve halkın ikinci ve üçüncü suali-ne cevap olmak üzere de:

2- Ne vakit ki Kastamonu halkı, bu hali gayr-i tabii bulup endişeye düşmek zaafından kurtularak maksadımızı istihsal edinceye kadar sebat etmekte eser-i tereddüt göstermeyecektir, işte o zaman bu gayr-i tabii hal kendiliğinden zâil olacaktır. Kabinenin temerrüdü tabiidir buna karşı başka tedbire kalkışmadan evvel ilk tedbirimizi hakkıyla ve her tarafta katıyetle tatbik etmek çarelerini düşünelim. Meselâ Bolu vaziyeti hakkında ne yapılmıştır? Bolu hizasına kadar tekml mevâkiin İstanbul ile muhaberât-ı resmiyesinin kat' olunduğundan emin miyiz? Buna dair, muntazır bulunduğumuz ma'lumât henüz vürüd etmedi. İşte, bu dediğim ilk tedbir, İstanbul'a kadar teşmil olunduğu takdirde kabinenin temerrüde takati kalmayacağını zannederim. Maahaza bundan sonra da bir inad-ı echelâne ve eblehâne devam etmek isterlerse her halde daha müessir tedbirler tatbikine imkân vardır.

Bundan sonra Vali ve Kumandan'ın verdiği ma'lumâtın şunlar anlaşıldı: İnebolu'dan İstanbul'a iade edilen yeni vali Zonguldak'ta, Dahiliye Nâzırı'ndan şöyle bir emir almış:

“Bolu ve havalisi serbesttir, Zonguldak'a çıkınız, vilâyetin icap eden mahalleriyle muhabere ediniz ve emr-i ahire kadar orada bekleyiniz. “ Fi'l-hakika yeni vali, Zonguldak'ta kalmış ve tehdidâta başlamış. Ferit ve Osman Beyler, Zonguldak Mutasarrıfı'na yeni valiyi tevkif edip karadan Kastamonu'ya gönderilmesini emreylemişler, Mutasarrıf bunu yapmamış. Maahaza teşebbüsten haberdâr olan yeni vali, orada barınamayarak, Dersaadet'e avdet eylemiş (Vesika: 106).

Bi'l-münâsebe arz etmiştim ki Yirminci Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa, Kongre namına bazı mukarrerât ve tertibât ittihâz eylemişti. Ali Fuat Paşa'ya, Kongre'ce “Garbî Anadolu Kuvâ-yı Milliye Kumandanı” unvanı verildi. Paşa, Eskişehir ve havalisini millî bir mıntıka addedip kumandanlığına Süvari Kaymakamı Atıf Bey'i; Afyonkarahisar havalisini de millî bir mıntıka addedip kumandanlığa Yirmi üçüncü Fırka Kumandanı Ömer Lütfü Bey'i tayin etmişti. Bu fırka ile Anadolu'ya geldiğimiz daha ilk günlerinde temas ve işgalde bulunduğunu o günlere ait beyânâtım sırasında zikretmiştim. İstanbul hükû-

meti Fuat Paşa'nın yerine Hamdi Paşa'yı tayin ve i'zâm etmişti. Hamdi Paşa, Eskişehir'e kadar geldi. Orada, kendisine 16 Eylül'de İstanbul'a avdeti lüzumu tebliğ olundu.

İngilizler Eskişehir Mıntıkası Kuvâ-yı Milliye Kumandanı olan Atıf Bey'i tevkif edip İstanbul'a gönderdiler. Kuvâ-yı Milliye Kumandanı olan bir zatın kendini suhûletle hasım eline düşürmeyecek tedâbir almış olması lâzım gelirdi. Bu husustaki gaflet ve tedbirsizlik kendisini kurtarmak için uzun zaman mütevâlî teşebbüsâtta bulunmamızı icap ettirdi. Malûm-ı âliniz, o tarihte Eskişehir'de İngiliz kıtaatı vardı. Fuat Paşa, toplayabildiği millî kuvvetlerle bizzat Eskişehir'e yakın Cemşit mevkiine gitmişti. Eskişehir'i uzaktan ihata etti. Eskişehir'de bulunan Mütelifin Kuvvetleri Kumandanı General Sally Clade'in Fuat Paşa'ya gönderdiği bir mektupta kullanılan tabirât ve Kuvâ-yı Milliyemizi suret-i tavsif, millî kumandanlarımızın ve Kuvâ-yı Milliyemizin yüksek şeref ve haysiyetlerine karşı bir tecâvüz telâkki edildiğinden ve mûmâileyh General'in hak ve salâhiyeti haricinde görüldüğünden bu hususta İstanbul'da bulunan Düvel-i itilâfiye mümessil-i siyasilerinin bir muhtıra ile nazar-ı dikkatleri celp olunmuştu. 25 Eylül 1919 tarihinde General Sally Clade'in Fuat Paşa nezdine gönderdiği bir heyet –ki bir erkân-ı harp binbaşısı ile Eskişehir İngiliz Kontrol Zâbiti'nden mürekkeb idi– İngilizlerin, ahvâl-i dahiliyemize ve harekât-ı milliyemize kat'iyen müdahale eylemeyeceklerine dair söz verdiler. Bu sıralarda İngilizler, Merzifon'da bulunan kuvvetlerinin geriye alınması halinde memnun olup olmayacağıımızı istimzâc eylemişlerdi. Bi't-tabi pek memnun olacağımızı bildirmiştik. Fi'l-hakika oradaki kuvvetlerini bütün ağırlıklarıyla beraber evvelâ, Samsun'a çektiler. Ba'dehu oradan da İstanbul'a naklettiler. Eskişehir'e hâkim olduktan sonra Fuat Paşa'yı, Bilecik ve Bursa havalisine göndermeyi düşünüyorduk.

Efendiler, Konya'da vali bulunan Cemal Bey, Ferit Paşa Kabinesi'nin Anadolu'da mühim bir nokta-i istinâdı haline geldi. Konya'da Ordu Müfettişi olan Cemal Paşa'nın İstanbul'a gidip gelememesi, orada bulunan Kolordu Kumandanı Salâhattin Bey'in mütereddidâne tavır ve hareketi ve en nihayet habersiz İstanbul'a çekilip gitmesi, Konya ve havalisini Vali Cemal

Bey'in taht-ı hükmünde bırakmıştı. Oraya, maksadı yakından anlamış olan bir zatın gönderilmesine ihtiyaç vardı. Sivas'ta ya-nımızda bulunan Refet Bey'in gönderilmesi tensîb edildi. Refet Bey hareket etti. Konya'da Heyet-i Temsiliye tarafından bir ku-mandan gelmekte olduğu haber alınınca, erbâb-ı hamiyet can-lanmış, diğer taraftan da Vali Cemal Bey hapisnede ne ka-dar kanlı katil, mevkûf varsa hepsini çıkarıp teslîh etmiş ve kendisine bir kuvvet yapmak istemişti. Konya ahali-i muhtere-mesi, bu zelilâne harekete karşı ayaklanarak mukteza-yı ham-i-yeti ifaya karar vermiş ve bunun farkına varan Cemal Bey, 26 Eylûl'de İstanbul'a firâr eylemiştir (Vesika: 107). Halk, belediye dairesinde ictimâ ederek Hoca Vehbi Efendi'yi vali vekâletine tayin etmişti.

Efendiler, şâyân-ı dikkat bir noktadır; bu anda hatırıma geldi. Heyet-i aliyyenize arz etmeden geçemeyeceğim. Sivas-Konya yolu üzerinde bir telgraf merkezinden, Refet Bey'den bir servis aldım. Refet Bey, bunda Konya ve havalisinde temîn-i muvaffakiyet için kendisine İkinci Ordu Müfettişliği unvan ve salâhiyetinin verilmesi lüzumunu bildiriyordu. Refet Bey bir-çok zaman sonra Ankara'da bulunduğum sırada, Bolu ve ha-valisindeki usâtın tenkiline memur edildiği zaman dahi ora-dan bir şifre ile halk üzerinde mühim tesiri olacağından bahis-le kendisine Paşa unvanının tevcihini benden talep etmişti. O zamanlar Refet Bey'in gerek birinci ve gerek ikinci arzularını tatmîn edecek resmî mevki ve salâhiyette bulunmadığımı iza-ha hacet yoktu. Bilhassa bunu Refet Bey'in en iyi bilmiş olma-sına şüphe edilebilir mi? Refet Bey, bu arzularını tatmîn ettir-mek için benim hükümet-i merkeziye nezdinde delâletimi ima etmek istiyordu da denilemezdi. Çünkü dünyaca ma'lûm idi ki ben, ordu müfettişliğinden ve askerlikten istifa etmiş olduktan başka pâdişâh ve hükümet-i merkeziye tarafından tard edilmiş ve idama mahkûm bulunuyordum. Faaliyetim bir kongrenin intihap ettiği heyet içinde, Heyet-i Temsiliye içinde onun na-mına vuku buluyordu. Millî mesâide bulunmak ve bilhassa bu hususta muvaffak olmak için resmî unvan ve salâhiyet meşrût ise zaten o, benim kendimde yok idi. Esbâb-ı muvaffakiyet için, içinde bulunduğum evsâf ve şerâitin mahiyeti anlaşıldıktan

sonra, benden resmî şekiller dahilinde sıfat ve salâhiyet arama-ya lüzum olamayacağı tabii idi. Şüphesiz Refet Bey'i Konya'ya memur ederken biz kendisine maksat dahilinde her türlü efâl ve harekât için salâhiyet-i kâmile ve vâsia vermiştik. Bunun istimâl ve tatbiki onun kendi liyakat ve kudretine vâbeste idi.

Efendiler, her tarafı faaliyet ve teşkilât-ı milliyeye sevk ve imâleye çalışırken hükümet-i merkeziyenin emeline hâdim bazı rüesâ-yı memûrîn-i mülkiye tarafından güya manevî tehdidâtı mutazammın telgraflar da alıyorduk. Meselâ, Urfa Mutasarrıfı Ali Rıza namında biri tarafından harekâtımızın Düvel-i İtilâfiye'ye taarruz telâkki olunduğu ve bu yüzden umum Osmanlı kıtasının Düvel-i İtilâfiye'ce işgal-i askerî altına alınarak Türk Hükümeti'ne hitam verileceği, temas neticesinde aldığı ma'lumâta atfen bildiriliyor ve Kabine ile itilâf teklif olunuyordu. Bu telgrafın Mutasarrıf'a ecnebler tarafından dikte ettirildiğine şüphe yoktu. Buna bi't-tabi icabı gibi cevap verildi (Vesika: 108).

Efendiler, hatırlarınızda olsa gerektir ki memleketimizde ve Kafkasya'da tetkikat yapmak üzere Amerika Hükümeti, General Harbord'un taht-ı riyâsetinde bir heyet göndermişti. Bu heyet Sivas'a geldi. 22 Eylül 335 günü General Harbord ile uzun uzadıya mükâlemede bulunduk. General'e, harekât-ı milliyenin maksat ve gayesi ve teşkilât ve vahdet-i milliye'nin sebebi-zuhûru, anâsır-ı gayr-i Müslime'ye karşı olan hissiyât ve ecneblerin memleketimizdeki menfî propagandası ve icrââtı hakkında mufassalan ve müdellelen beyânâtta bulundum. General'in bazı garip suallerine de muhatap kaldım. Meselâ, millet kabil-i tasavvur her türlü teşebbüsât ve fedakârlıkta bulunduktan sonra dahi muvaffak olunamazsa ne yapacaksın? Verdiğim cevapta –hatıramda aldanmıyorsam– demiştim ki: *Bir millet mevcudiyet ve istiklâlîni temîn için kabil-i tasavvur olan teşebbüsât ve fedakârlığı yaptıktan sonra muvaffak olur. Ya muvaffak olamazsa demek, o milletin ölmüş olduğuna hükmetmek demektir. Binâenaleyh millet, berhayat oldukça ve teşebbüsât-ı fedakâranesine devam eyledikçe adem-i muvaffakiyet mevzu-i bahis olamaz.*

General'in sorduğu sualden maksûd-ı aslînin ne olabileceğini araştırmak istemedim. Fakat verdiğim cevâbın tarafından takdirle karşılandığını bugün bi'l-vesile zikretmek isterim.

Efendiler, Eylöl'ün 25. günü akşamı, Ankara'da bulunan Yirminci Kolordu Kumandan Vekili Mahmut Bey'den aldığım bir şifre telgraf müfâdı şu idi: “Bu gece İstanbul telgrafhanesinden Fuat Paşa'yı telgraf başına istediler. Dahiliye Nezareti'nin vilâyet şifresiyle bir şifre yazdırdılar. Bunun hulâsası, pâdişâhın beyannâmesindeki irşâdât-ı âlimâneye tatbik-i hareket suretiyle halâs-ı vatan müyesser olacaktır. Harekât-ı millîye, âlem-i medeniyette menfûr gayeler suretinde tecelli ettirildi. Hükümetle milletin ayrılığı müdahale-i ecnebiyeyi davet edecektir. Konferans hakkımızda karar verirken, bu ihtilâf nişane-i hayır ve selâmet olmayacaktır. Neticede, müdirân-ı harekât ile görüşmek üzere, zevât-ı âliye ile bildirilecek yerde, mülâkatı emr-i vâki suretinde arz ve vaktin darlığından cevap beklenilmektedir. İctihadat-ı fikriyeye riayeti, şahsa ve şerefte ait masûniyeti temhîdât-ı müselsele ile ilâve ediyor. Telgrafı yazan, bu zat, erkân-ı harbiye Mirlivalarından Abdülkerim Paşa'dır. Bu telgrafa Ticaret ve Ziraat Nâzırı Hadi Paşa vesâtiyle ve aynı şifre ile cevap intizârındadır. Mûmâileyh, bu hilesi ile mürâcaatın bizden olduğunu ilân ve işâa etmek istediği anlaşılıyor. Telgraf başında intizârda bulunduklarından bir dakika evvel kabul edilip edilmeyeceği ile ne cevap verileceğinin iş'ârı müsterhamdır. Ali Fuat Paşa Hazretlerine de yazılmıştır” (Vesika: 109).

Mahmut Bey'e, aynı günde saat 7.00 sonrada makine başında verdiğim telgrafta şunları bildirdim: “Kerim ve Hadi Paşalara, Fuat Paşa'nın Ankara'da bulunmayıp meşgûl olduğunu ve fakat görüşmek arzu eyledikleri takdirde, Sivas'ta bulunan, Heyet-i Temsiliye ile ve bu Heyet meyânında bulunan Mustafa Kemal Paşa ile makine başında arzu eyledikleri tarzda görüşmek mümkün olduğunu bildirirsiniz. (Onlar görüşmek arzusunda iseler) kaydında dikkatli bulunmak lâzımdır” (Vesika: 110).

Mahmut Bey, Kerim Paşa'nın Ankara'ya çektiği telgrafı aynen bize de yazdı. Muhteviyâtı, aşağı yukarı Mahmut Bey'in hulâsa ettiğinden ibaretti (Vesika: 111).

Efendiler, hükümet-i merkeziye ile yaptığımız rûptür (*rupture*)ün on beşinci günündeyiz. Karar-ı millîye karşı vaz'-ı muhalefet alan bazı yerler, hâh-nâ-hâh, cereyân-ı millîye muta-

vaata mecbur edildi. Hükümet-i merkeziyeye hâdim bazı memurlar ya firâr ettiler veya mahkûm vaziyete ilka edildiler. İstanbul'a, bütün memleketten, her gün hükümet-i merkeziyenin ıskatı talebine ait binlerce telgraflar yağdırılmağa başlandı. İtilâf Devletleri'nin, Anadolu'da dolaşan zâbit ve memurları, harekât-ı milliyeye karşı bî- taraf olduklarını, memleketin vaziyet-i dahiliyesine karışmayız sözünü, her tarafta açıktan söylemeye başladılar. Bu vaziyet karşısında nihayet, pâdişâh ve Ferit Paşa, harekât-ı milliyeye müdürânıyla itilâftan başka çare kalmadığına ve fakat her halde, muhafaza-i mevki eylemek şartıyla, bu itilâf yolunu bulabilecek vasıtalar araştırmaya başladıklarına hükmolunursa hata edilmiş olmaz itikadındayım.

Efendiler, ismi geçen Abdülkerim Paşa merhum, benim çok kadîm arkadaşım idi. Çok namuslu, hamiyetli ve temiz kalpli bir vatanperverdi. Selânik'te ben kolağası, o binbaşı olarak bir büroda çalışmış, senelerce hususî arkadaşlık etmiştik. Merhumun etvâr ve akvâlinde tarikat mensubîninden olduğu anlaşılıyordu. Bazı tekkelere müdâvemet ettiği de görülmüştür. Fakat herhangi bir şeyhe mürit olduğunu bilen yoktur. Çünkü, kendisini i'tikadât ve vicdanî telâkkiyatında, derecat-i maneviyede –Hazret-i Evvel, Büyük Hazret– kabul ediyordu ve daire-i uhuvvetinde bulunanlara hazret, kutup ve sâire gibi –kendisince muhatabında gördüğü istidâda göre– makamlar tevcih ederdi. Bana da Kutbül-aktâb derdi. Şimdi izah edeceğim muhabere-mizde de bu noktalara tesâdüf edeceğiz. Kerim Paşa'nın, kendine mahsus, bir usûl-i beyan ve tarz-ı tahriri vardı. Kerim Paşa, çok samimî ve zamanında pek çok mûcib-i şöhreti olan yüksek bir belâgatle görüşür ve öyle yazardı. Kendisinde, ikna has-sa ve kudreti olduğu da zan ve farz edilirdi. Bizim, Selânik'te bulunduğumuz sıralarda, orada ordu kumandanlığı ve ordu müfettişliği ile bulunmuş olan, Hadi Paşa, Kerim Paşa'yı izah ettiğim evsâfıyla beyne'l-ihvân muhterem ve mahbûb olarak tanıdı. İşte, Ferit Paşa'nın kabine arkadaşı Hadi Paşa, sıkışmış olan pâdişâhın ve Ferit Paşa'nın, pek münasip bir vasıta ile imdadına yetişmek istiyordu. Kerim Paşa Ali Fuat Paşa'yı da Selânik'ten tanıyordu.

Efendiler, 27/28 Eylöl 335 gecesi, gece yarısına bir saat kala telgraf başında, Kerim Paşa ile karşı karşıya geldik. Tarafeyn yekdiğerini şu sözlerle tanıdı:

Sivas — Mustafa Kemal Paşa, telgraf başındadır. Kerim Paşa'ya söyleyiniz, buyursunlar, diyorlar.

İstanbul — Zât-ı Samileri, Mustafa Kemal Paşa Hazretleri misiniz, ruhum.

Ben — Evet, Muhterem Kerim Paşa Hazretleri, dedikten sonra:

Kerim Paşa — Sivas'ta Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine: Adresini yazdırdı ve "Paşa'ya söyleyiniz anlar. Hazret-i Evvel karşınızdadır" sözlerini, bir nev'i parola gibi ilâve etti. Kerim Paşa, "Afîyet-i âlileri iyidir inşallah kardeşim" diye başladı.

Kerim Paşa'nın, İstanbul hükümeti tarafından saffet-i kalbinden ve necâbet-i ahlâkiyesinden istifade edilerek nasıl aldatıldığını anlamak için mukaddeme-i kelâmını aynen kendisine tekrar ettireceğim. Kerim Paşa merhum şöyle devam etti:

Emr-i hayr-ı vatan için, büyük vatanperver kardeşim ile ve ihvân-ı âliye-i temsiliye ile müdâvele-i efkâr etmek isterim. Hâk-i pâyinize îsâl kılınmak üzere Ali Fuat Paşa vasıtasıyla bir telgraf göndermiştim. Yed-i âlinize vâsıl olan işte, o telgraf esas-ı üzerine bir hall-i meşkûr, inşallah iktitaf ederiz. Memleketin geçirmekte olduğu nazik ve pek mühim devre-i mu'dileyi lûtf-i Huda ile sahne-i teysîre îsâl kılarız. Bundan, bi-kerem-i Huda nurdan mahlûk âmâl-i rehakârımız mürşid-i dilimizden buna dair mühim şeyler konuşarak, telfik-i maksûd-ı vatan kılalım değil mi? Pek fatin ve müdebbir kardeşim. Ne buyurursunuz, ruhum! Bedhâhân-ı hâksarın bu güzel memleketimiz üzerindeki iftirââtını ve alenî takibat-ı mel'ânetlerini kiralım ve onları kemîn-gâh-ı ümitlerinde meflûc ve bihayat bırakalım ve yalnız, hükümet ile milletin sırf selâmet-i vataniyeye ait hidemât ve icrââtını telif edelim ki, gaye-i müştereke ve mübeccele zaten hep birdir. Endişe-i vatanla gösterilen bunca necîb tezâhürâtın, cihan-ı medeniyet karşısında muazzez topraklarımızın hıfz ü sıyânetine ait en büyük hamiyet-i vatanperverî olduğunu bir kere daha temhîd zımnında mevcut müşkilât-ı ahvâlî ref' ede-

lim ve buna bir çare bulmak için de bu muazzez kardeşiniz ile müdâvele-i efkâra başlayalım, muntazırım kardeşim. Bu teşebbüsüm hakkında, hükümetin vâsi derecede bir hüsn-i niyet izhâr ettiğini ilâve eylerim ruhum.

Efendiler, Kerim Paşa ile 27/28 Eylül, gece yarısından evvel saat 11.00'de başlayan bu muhaberemiz, gece yarısından sonra saat yedi buçuğa kadar, tam sekiz buçuk saat devam etti. Üç safhaya ayrılabilen bu muhaberemiz, eser-i cedid denilen büyük tabaka kâğıtlardan yirmi beş sahife doldurdu. Bunların kâffesini, burada okuyarak, tahammülünüzü su-i istimâl etmekten, korkarım. Kerim Paşa merhumun, esaslı nokta-i nazarlara ve –kendisinin telâkkisine rağmen– maa't-teessüf kuvvetli bir mantığa istinâd etmemekle beraber tatlı sözlerinin ve mutantan cümlelerinin okunup işitilmesini temîn için, neşre-deceğim vesâik meyânına, bu muhaberemizi de aynen idhâl edeceğim.

Yalnız, bu muhaberede tarafeynin, takip ettikleri hedef ve istinâd ettiği esas noktalar hakkında bilhassa neticesine dair mücmel bir fikir verebilmek için müsaade buyurursanız her safhasından birer nebze bahsedeceğim.

Kerim Paşa'nın, arz ettiğim ilk telgrafına cevap verirken, biraz da onun tarz ve üslûbuna uymuş olduğum görülecektir.

Cevâbımda, ben de böyle başladım:

“Kerim Paşa Hazretlerine (Kutbü'l-aktâb) deyiniz anlar!” hitabını müteakib “şimdi cevap veriyorum” dedim.

“Pek muhterem ve nezih kalpli kardeşim Abdülkerim Paşa Hazretlerine. Elhamdülillah afiyetim berkemâldir. Büyük ve necib milletimizin, hukuk-ı meşrû'asını müdrik ve onu muhafaza ve müdafaaya bütün mevcudiyetiyle mütevessil olduğunu görmekle pek mesudum... Müdâvele-i efkâr etmek hususunda izhâr buyurulan arzuya samimiyetle teşekkür ederiz

.....
 Fuat Paşa Hazretleri vasıtasıyla keşide buyurulan telgrafnâme müfâdına vâkîf bulunuyoruz.

.....

..... Medâr-ı istinâd ittihâz buyurulan beyannâme muhteviyâtının Ferit Paşa ve rûfekaşına bir hitâb ve itâb olduğu ednâ mülâhaza ve tetkik ile sübût bulacak bedihîyâtandır. Kalb-i hümâyûnu amîk teessürâta ducâr eden ahvâl ve harekât, milletimiz tarafından değil fakat Ferit Paşa, Dahiliye Nâzırı Âdil Bey, Harbiye Nâzırı Süleyman Şefik Paşa ve bunların rûfeka-yı mesâisi bulunan Harput Valisi Ali Galip Bey, Ankara Valisi Muhittin Paşa, Trabzon Valisi Galip Bey, Kastamonu Valisi Ali Rıza Bey, Konya Valisi Cemal Bey taraflarından irtikâb olunmuştur.

Malatya teşebbüs-i ihanetkârânesi, Çorum tertib-i hainânesi, Konya teşebbüs-i mezbuhanesi safahat-ı hakikiyesiyle vâsıl-ı ıtılâın olmuştur değilse, zât-ı âlilerinizi de mebd-i hal olmak üzere tasavvur buyurduğunuz noktada isabetsizlikten dolayı mazur görürüz.

Enzâr-ı ecânibin lehimize tebeddülü mahz-ı hakikattir. Ancak bu tebeddül, hiçbir vakit Ferit Paşa hükümetinin takip eylediği siyaset neticesi değildir. Bu netice, milletimizin izhâr ve isbât-ı mevcudiyet zımnında bizatihi aldığı, teşebbüs-i azimkârâne semeresidir. İşte bu hususta, zât-ı şâhâneyi iğfal ediyorlar.

Çare-i necât ve umde-i hayat ancak ve ancak “Kuvâ-yı Milliye’nin âmil ve irâde-i milliyenin hâkim” olmasındadır. Bu esas-ı metîn ve meşrû’dan zerretüma inhirâf, maazallahü tealâ, devlet ve millet ve vatanımız için hüsrân-ı elîmi mûcib olur.

Harekât-ı necibe-i milliyemizi su-i tefsir ve ilân etmekten hâli kalmayan, bedhâhân-ı hâksarın çok olduğu muhakkaktır. Fakat şâyân-ı esef-i amîktir ki bu bedhâhân-ı mel’anetin başında, devlet-i ebed-müddetimizin sadr-nişini Ferit Paşa ve nezaret mevkilerinde bulunan Âdil Bey, Süleyman Şefik Paşa gibi devlet adamları bulunuyor.

Memleketimize takım takım Bolşevikler girdiğini ve harekât-ı milliyenin Bolşevik harekâtı olduğunu resmen ilân ve işâa eden bu bedbahtlardır.

Necib ve nezih harekât-ı milliyemizin, İttihatçıların harekât-ı mezbuhanesi olduğunu ve İttihatçıların parasıyla

tedvîr olunduğunu resmen ve alenen cihana, ecnebi gazetecilere söyleyen bu gafillerdir.

Anadolu'da şûrîş olduğunu ajanslarla resmen ilân eden ve – mütareke madde-i mahsusasına nazaran– muazzez vatanımızı düşman işgaline ma'rûz bırakmak isteyen bu cahillerdir.

Malatya ahali-i İslâmiye'siyle Sivas ahali-i İslâmiye'sini biribiriyile mukateleye sevk etmek isteyen bu zavallılardır. Harekât-ı milliyenin önüne geçeceğim diye Sivas'ın ve hassasiyet-i milliyenin görüldüğü her yerin, ecnebiler tarafından işgalini isteyen bu hainlerdir. Maahaza, bizim en mübeccel gayemiz, tıpkı tasavvur-ı birâderîleri vechile bedhâhânın, bu güzel memleketin üzerindeki iftirââtını ve alenî takibat-ı mel'ânetlerini kırmak ve onları kemîn-gâh-ı ümitlerinde meflûc ve bîhayat bırakmak ve devlet ile milletin icrââtını sırf selâmet-i vataniyeye ait noktada telif eylemektir. Elhamdülillâhi tealâ, bu gayenin temîn-i istihsalinde, artık milletimiz her türlü âsar-ı bedhâhâneyi kırmış ve bütün celâdetiyle hatve-i azimkârânesini atmıştır. Ecânib dahi milletin kuvvet-i şâmilesini ve niyet-i azimkârânesini ve buna mukabil hükümet-i merkeziyenin ne kadar, bî-asıl ve millet ile alâkasız, bir heyet-i âcize olduğunu takdir etmiştir. Merzifon'u tahliye ettiler. Samsun'u da tahliyeye başladılar. Umûr-ı dahiliyemize ve harekât-ı milliyemize karşı bî- taraf kalacaklarını ifade ediyorlar. İşte teşebbüsât-ı milliyemizin, temîn-i istiklâl hususunda istihsaline muvaffak olduğu ilk netice budur.

Cereyân-ı millî, İstanbul'da, Kanun-Esası ahkâmına temîn-i riayetle netice-pezîr olacaktır.

Hükümet-i hâziranın, vâsi derecede bir hüsn-i niyete mâlik bulunduğu zannında isabet olmadığını arz etmeme müsaade buyurmanızı ricâ ederim.

Ben, daha, Erzurum'dan, Ferit Paşa'ya hakikat-i vaziyeti izah ederek, milletin kuvvet ve irâdesine karşı çıkacak hiçbir kuvvet kalmadığını yazmıştım ve kendisine muhalefet ve mümânaat vadisinde devam etmemesi lüzumunu ihtar etmiştim. Bu zât-ı gafil, buna cevap vermemekle beraber, cereyân-ı millînin birkaç kişinin eser-i tahrikâtı olduğunu ilân etti ve hırs-ı menfaatle ve amâ-yı cehl ü gafletle iki tarafı idâre ederek muhafaza-i

mevki edebilecekleri zann-ı bâtilında bulunan birkaç valisinin iğfalkâr raporlarını benim nezih ve vatanperverâne irşâdâtıma tercih etti. Bugün, her türlü habâset ve hıyanet ve acz ü meskenet mevkiinde kaldıktan ve millet de bütün hakayık-ı ahvâle vuzûh-ı tâm ile vâkîf olduktan sonra, bize düşen vazife, en serî hareketle âmâl-i milliyeye mutavaatkâr, yeni bir kabinenin mevki-i iktidara gelmesini temîn etmektir.

Eğer bugünkü kabinenin, şahısları ve hayatları hakkında bir gûnâ tereddütleri varsa, bugün için bu gibi şeylerle iştigal tenezzülünden pek yüksek olan milletimiz namına kendilerine istedikleri söz ve temînâtı vermediği dahi milletimizin menfaati mukteziyatından addederiz. Fakat tuttukları tarîk-i nâsavâbda taannüd ve temerrüde devamları halinde, hâdis olacak avâkıbın mes'ûliyeti kendilerine râci olacaktır.

İşte, vuku bulan teşebbüs-i hayırhâhîleri münasebetiyle bir defa daha ve son defa, zât-ı necibâneleri gibi kalbi cidden vatan ve millet aşkıyla ve pâdişâha muhabbet ve sadakatle memlû olan ve hatıra-i uhuvvetini daima hürmetle muhafaza eylediğim kardeşim Abdülkerim Paşa Hazretleriyle de iblâğ etmiş olmak, bizim için her türlü vicdanî huzurun teeyyüdüne medâr olmuştur.”

Efendiler, buraya kadar söylediğim sözler bir maddenin hulâsasıdır.

Bundan sonra gelen maddede:

“Harekât-ı milliye, vüs'at-i kâmile ile İstanbul'a ilerlemektedir. Ferit Paşa ve rûfekası buna vâkıftır. Zât-ı âlileri de bu ma'lumâtı talep ve tenevvür buyurunuz” dedikten sonra fi'l-hakika o günlerde, tecelli etmiş olan muvaffakiyetli harekât raporlarını hulâsa ederek izâhât verdim ve “Artık, bütün bu harekâtı tevkif, yalnız ve ancak bir şeye mütevakıftır. O da, âmâl-i milliyeye bütün manasıyla mutavaatkâr bir zata kabine riyâsetinin tevcihine ve o zatın da âmâl-i milliyeyi anlayarak ona göre ittihâz-ı tedâbire tevessül eylemesine vâbestedir” dedim.

“Bütün bu mesrûdâtımıza nazaran bir mütâlaa-i birâderîleri varsa lütfen bildirmenizi ricâ ederim” cümlesinden sonra “Anadolı ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi namına Mustafa Kemal” diye imzamı koydum.

Bunu müteakib, Kerim Paşa: “Evvelâ, zât-ı âlileriyle birlikte bulunan zevât-ı muhteremenin cümlesine selâm ve tekrîmimi arz ve iblâğa lütuf buyurmanızı ricâ ederim” mukaddemesiyle muhabberimizin ikinci safhasını küşâd ettiler. Kerim Paşa, devam etti:

“Başladığım kısa mükâlemâtın bütün safahatını zât-ı âliniz izah ettiniz. İki yerde, hall-i emirde isabet gösterilmediğini beyan ile mazur makamını serd ettiniz. Gerçi, bütün ahvâl ve vakayi-i mahalliye ma’lûm olamayınca bir meselede hakemlik etmek, müteassir ise de memlekete ait işin hall ü faslında, sirâc-ı münîr, endişe-i nezih-i vatan olmak itibarıyla, müsned-i müttekâ-bih metîn ve ruşenâdır. Vatanın mukadderâtına hükmedileceği şu sıralarda yekvücûd bir millet ve hükûmetin göreceği işi nazar-ı ıttılâa alarak bunun hall-i sehîle mazhar olmasını arz etmek isterdim.

Mebde-i hareket ittihâz ettiğime işaret buyurduğunuz, beyannâme-i hümayûnun, tarz-ı tefehhümünde, mümkündür ki bendeniz hata edeyim. Yalnız müsaade ediniz de asıl hall-i umûra en büyük bir istinâdgâh telâkki edilen bu beyannâme-i âlideki cihet-i camiayı izah ile kelâm-ı mülûkânenin şümûl-i ihatakârânesini beyan edeyim. Ben zannediyorum ki pâdişâhımız....”

Ben, derhal Kerim Paşa’nın devamına mâni olarak, şunu yazdırdım:

— Kerim Paşa Hazretleri, lüzumundan fazla izâhât maksad-ı aslîden, tarafeyni uzaklaştırabilir ve bir de beyannâme-i hümayûnun tefsiratıyla fazla iştigal bî-fâidedir. ricâ ederim, asıl mesele üzerinde görüşelim.

Kerim Paşa cevap verdi:

— Asıl mesele üzerine görüşeceğiz. Müsaade buyurunuz devam edelim efendim.

Ben — Ricâ ederim en son söz ve teklif üzerinde anlaşalım, dedim.

Kerim Paşa — Evet, oraya geleceğiz efendim.

Söze ben devam ettim ve “Kerim Paşa Hazretleri, mesâi-i meşrû’amızın ve tezâhürât-ı milliyeinin artık daha fazla su-i telâkki edilmesine ve muhtac-ı tashih görülmesine ve bâ-husûs,

bu tashihat ve ta'dilât için de cinayet ve ihaneti mertebe-i sübûta varan bir kabine erkânının müdafaât-ı gayr-i meşrû'asının esas ittihâz edildiğini görmeye tahammülümüz yoktur. Biz, son vaziyeti izah ve kat'î matlebi milleti arz ettik. Bilmem tekrarı lâzım mıdır? Zât-ı âlileri bu lâzımü'l-intâc arzu-yı millîye mukabil, Ferit Paşa Kabinesi'nin sadr-ı muallâ-yı devleti, hâlâ telvîs etmesine vesâtet etmek istiyorsanız bu mesâiniz, hiçbir semere-i nâfia bahşedemeyeceğinden başka, hakk-ı âli-i biraderilerindeki hissiyât-ı kadîme-i uhuvvetimizin de mûcib-i tezelzülû olacağından endişe ederim.

Şimdi, Ferit Paşa, bilâ-ifâte-i ân mevkiini bir ehl-i namu-sa terk edecekse ve buna kanaatiniz varsa, hallolunacak hiçbir müşkil kalmamıştır. Aksi takdirde, tavassutunuz rencide-kalb olmanızdan ve bî-sûd bir yorgunluktan başka bir netice-ye iktirân etmeyecektir.

Ferit Paşa, muhafaza-i mevkie devam ederse, kendisinin akıbet-i elimeye dûçâr olmasına sebebiyet verecektir. En son ve en kat'î söz budur. Maksadımız, bu hakikat-i lâ-yetegayyeri, pâdişâhın ıttılâına vaz' etmektir. Siz, ancak bu vazife-i asîlâne-yi ifa ile bugün vatan ve milletin zât-ı samilerinden intizâr eylediği vazife-i diniye ve millîyeyi ifa buyurmuş olursunuz."

Kerim Paşa, "Sözü uzatmamak tabii maksûd-i aslıdır" diye başlayarak sözü lüzumundan fazla uzattı. Bu uzun sözler şu cümle ile hitam buldu. "Li-vechi'l-vatan, burada, yaptığım şu teşebbüs elbette nezd-i ilâhide ve millette, bütûn necâbetleriyle pîrâye-dâr kalır ve işin sahib-i hakikîsi olan hüdavend-i kadîr, millet ve vatanın rehâsını temîn edecek esâsâtı müsebbibata böylece rabten ikmâl eder, ulu Allah'ı, hallâl-i müşkilât eyler! Uyûn-ı muazzezelerinizi takbil ederim."

Tekrar cevap vermek sırası bana, gece yarısından sonra saat 4.30'da geldi. Kerim Paşa'nın temas ettiği noktaları cevapsız bırakamazdım, ben de uzun mütâlaat serd ettim ve nihayetinde, "binâenaleyh –dedim– bizim ve zât-ı âlileri gibi erbâb-ı hamiyet ve vatanperverânın alacağı teşebbüsün gayesi ne olmak lâzım gelir? Her dakika-i idâresinden millet için, mukadderât-ı âtiyemiz için yeni bir sebep-i felâket ihzârından başka bir semereye intizâr olunmayan, Ferit Paşa ile milletin

arasını bulmak imkânsızlığıyla iştigal mi, yoksa bir an evvel bu heyet-i gayr-i meşrû'anın yerine ihtiyâcât ve mukadderât-ı millet ve memleketle mütenâsib bir heyet-i cedîdenin deruhde-i umûr-ı devlet eylemesi lüzumunu pâdişâha iblâğa yol aramak mıdır? Lütfen bu iki noktadan biri için evet veya hayır suretinde ita-yı cevap buyurursanız, nezd-i ilâhîde ve millette bütün necâbetleriyle pîrâye-dâr kalacağına şüphe olmayan teşebbüs-i necibânelerinin bizlere ait cihetindeki safhasını ikmâl buyurmuş olursunuz.”

Kerim Paşa, talep ettiğimiz kısa cevâba yine uzun cevap verdi. Fakat bu uzun sözler arasında, bazı cümlelerle, bize pâdişâhın işfâl edilmiş olmayıp her şeye vâkıf bulunduğunu anlatıyordu.

Kerim Paşa'nın bazı cümlelerinde şu sözler vardı: “Südde-i seniye-i mülûkâne hall ü hasm makamı olup meşrû' bir devlette bu atebe-i ulya, bütün efrâd-ı millete mihrâb-ı teveccüh-tür. Anadolu umum ma'rûzâtının meşmûl-i luhâza-i hilâfet-penâhîleri kılındığı hakkında bendenize ma'lumât vermişlerdir. O halde, kıblegâh-ı umûr-ı âmm ve kabulgâh-ı makasid-i âliye olan pâdişâhımız efendimizin ittılâ-ı hümayûnlarında her şey vardır”.

Kerim Paşa, kendine mahsus cümlelerle devam ettiği mütâlaatına şu suretle hâtime verdi:

“Cenâb-ı Mevlâ, nice âli esbâb halkı ile ve telkini ile bu müşkil-güşâ ukdeyi tamamen hal buyuracaktır. Elbette ki Huda'nın emri güzeldir ve karîbdir. Yedullahi fevka eydihim. Âtimiz, bikeremi Mevlâ istihkak-ı millîmiz yüceliğinde pürsa'd-i zî-selâm olacaktır. İşte ruh-ı Kerim budur. Ruh-ı muazzezim.”

Bu defa Efendiler, gece yarısından sonra saat 6.10'a gelmiş olmasına rağmen, üçüncü safhanın açılmasına ben sebebiyet verdim.

Merhum Kerim Paşa'nın pek hoşlandığını bildiğim bir tabirle –Büyük Hazret!– tabiriyle söze başladım:

“Mihrâb-ı muallâ-yı ümmet ve millet olduğu içindir ki ma'rûzât-ı milliyeyi iblâğa fûrce-yâb olmaya teşebbüsten geri durmadık.

Yalnız, büyük bir hatadan zât-ı âlinizi tahlîs maksadıyla arz edelim ki Anadolu umum ma'rûzâtının meşmûl-i luhâza-i hilâfetpenâhî kılındığı hakkındaki ma'lumâta, milletin henüz itimâdı kat'î değildir. Çünkü millet emindir ki pâdişâh, ihanetleri sâbit olan birkaç şahsı millete tercih buyurmazlar."

Kerim Paşa'nın temas ettiği noktalara cevap verirken, "Ah-sen ve karîb olan emr-i Huda'nın tecellisiyle bedbaht ve mazlum millet-i necîbemizin mazhar-ı necât ve selâmet olmasını, derya-yı rahmet-i izzetten tazarru ve âfâkı daima "bir dûd-ı muannidle" sarılı olan İstanbul'daki bazı zevâtın hakikati görmekteki hiss-i hasîs-i temerrüdlerinin zevâline intizâr eyleriz. Ruh-ı necib-i millet de işte böyle mütehassistir.

Yalnız, tekrar etmekliğime müsaadenizi ricâ ederim ki evet veya hayır suretinde ita-yı cevap buyurulmasını istirham eylediğimiz sualler maa't-teessûf cevapsız bırakılmıştır. Azizim, yedullahi fevka eydihim. Fakat bununla beraber, hall-i müşkilât ve mesâile tevessül edenlerin, mukarrer bir hedefi olmak gerektir."

.....
 ".... Millet, emr-i Huda'yı ifa edecektir ve buyurduğunuz gibi istihkak-ı millimiz pür-sa'd-i zî-selâm olacaktır. Duâ-yı keremkârîlerinin eksik edilmemesini ricâ ederim. Sa'y bizden, tevfik Huda-yı lemyezeldendir."

Mustafa Kemal

Artık, Kerim Paşa'nın yorulduğu anlaşılıyordu. "Son iki sözüm ruhum" diyerek "âmâl-i milliyenin esâsâtını tebcîl ve hıfz eylemek şartıyla temenniyât-ı halisenin bast ü beyan edildiğini ve yedullahi ayet-i kerimesinin hayır ile kabul buyurulmak üzerine masrûf" olduğunu söyledikten sonra "Allaha ısmarladık, yine görüşeceğiz" diyerek çekilmek istedi.

Bırakmadık!

Son sözü ... söylemek istedik ve dedik ki: "Hatır-nişîn-i birâderîleri olmak üzere son bir cümle arz ediyorum.

— Millet kavî, müdrîk, azminde kat'îdir. Harekât-ı fiiliye cereyân-ı serî'ini almıştır. Zât-ı şevket-simât-ı tâc-dâr-ı

azamînin lûtfen ve âtufeten ita-yı karar ve hall-i mesele buyurmaları zamanıdır.” (Vesika: 112).

Efendiler, bundan sonra Ferit Paşa Kabinesi daha ancak üç gün sebât edebilmiştir.

Görüşmeye muvaffak olamadığım, dostum merhum Kerim Paşa'nın bazı zevâta ifade ettiğine nazaran bu muhaberemizi aynen pâdişâha göstermeye muvaffak olmuş ve onun üzerine hiss-i mukavemet kırılmış.

Kerim Paşa'nın, Kara Vasıf Bey'e olan 8 Teşrinisani 335 tarihli mektubunda da bu cihet işaret edilmiştir.

Merhumun bu mektubunda şu satırlar vardır:

“Sadr-ı Sâbık en son muhabere neticesiyle ve bunun pek devamlı tesir ve ciddiyeti münazarasıyla bi'n-nihaye çekilmek lüzumuna kail ve bütün kuvâ-yı maneviye-i mukavemeti zâil olarak istifasını takdim eyledi... İşte sessiz sedasız, li-vechi'l-vatan çalışılan ve tek başına bir azm-i nâciz-i nezahet-perverî ile başarılan vaka-i muazzama budur...

Nazar-ı dikkate almalıdır ki, bu yazıları ben yazmış ve sadr-ı sâbık ile pâdişâhımız efendimiz hazretleri, bunun cereyân-ı kâmilinden sonra, netâyicine ıttılâ ile derecat-ı muhkemesi karşısında ittihâz-ı karar kılmışlardır.... Teşebbüsün ve yazılan yazıların ne dereceye kadar yüksek nikatı ihtivâ ettiği ve nasıl bir vicdan-ı selim ve fikr-i vekkad ile hakayık-ı cariyenin nakş-i kırtâs kılındığı elbette nezd-i Huda ve nazar-ı tarih-i millette pîrâye-dâr-ı asalet kalacaktır...

Bütün bunları bast ü izaha beni sevk eden esbâb (tesbit-i hakayık-ı macera-yı mesbûkadır)...” Kerim Paşa merhum mektubunun sonunda, “bu kâğıdımın bir suretini Heyet-i Temsiliye'ye göndermek lûtfunu diriğ etmezseniz hakayık-ı âliyenin tamamen ve iştiraken neşrine lûtfetmiş olursunuz” demiş ve sureti değil, fakat mektubun aslı bana gönderilmiştir. Bu mektubu da neşrolunacak vesâik meyânına koyacağım (Vesika: 113).

Efendiler, bu muhaberenin vuku bulduğu gecenin ferdası, yani 28 Eylül günü hulâsası tekmil kolordulara şifre ile bildirildi.

Kerim Paşa merhumun Fuat Paşa'ya hitaben yazdığı ilk

telgrafnâmesinde, İstanbul'dan zevât-ı âliyenin müdirân-ı harekâtla taayyün edecek mahalde mülâkatlarından bahsolvediğini görmüştük. Buna mümâsil, fakat ma'kûs yani dahil-den İstanbul'a gitmek yolunda bir teklif de bundan daha evvel Trabzon'dan çıkmıştı. Bunu, müsaade buyurursanız biraz izah edeyim. Trabzon Valisi Galip Bey 18, 19 Eylül tarihlerinde devren Ardasa'da bulunuyordu. Kâzım Karabekir Paşa'nın Ardasa'ya gidip Vali ile görüşmesi mevzu-i bahis idi. Bu zemin üzerinde 19 Eylül'de telgraf başında Kâzım Karabekir Paşa ile görüştük. Vesile, 18 Eylül tarihli Trabzon'dan aldığım bir telgrafnâme idi. Kendisine aynen verdiğim bu telgrafnâmede "menâfi-i milliyeyi muhil olan 6 maddeyi kabul etmiyoruz. (Bu 6 madde İstanbul ile kat'-ı münasebete ait emirdir.) Ma'rûzâtımızın zât-ı şâhâneye iblâğı ciheti ise bir heyet-i seferiye ile temin olunabilir kanaatindeyiz" denilmekte idi (Vesika: 114). Kâzım Karabekir Paşa, makine başında Trabzon Valisi ile görüşmüş, hulâsasını bildirdi. Vali sual tarzında birtakım mütâlaalar serd etmiş, Karabekir Paşa muvâfık cevaplar vermiş. Vali en nihayet "İstanbul'a bir heyet gönderilerek keyfiyetin hâk-i pâya arzını ve bu heyetle kendisinin gitmesini teklif etmiş ise de bizim vesâit-i muhtelif ile arz-ı keyfiyete tevessül ettiğimize göre, bu fikrinden nükûl etmiştir. Böyle bir heyetin gitmesi ve buna saray ahvâline vâkıf olan Gümüşhane Murahhası Zeki Bey'in de ilâvesi teklif edilmektedir" denilmekte idi (Vesika: 115).

Gariptir ki iki gün sonra yani 21 Eylül 1335'te Torul'da Kaymakam Halit Bey'in gönderdiği bir şifrede de bu heyet meselesinden bahsediliyordu. Fazla evhâma dūçar olan pâdişâhı, ecnebilerin ve Ferit Paşa'nın kucağına atmamak için Dersaadet'e mütenekkiren bir heyet i'zâmı muvâfık olacağı ve bu heyete murahhas Servet ve Zeki Beyler dahil edilirse memnunen kabul edecekleri Zeki Bey ifadesiyle bildiriliyordu (Vesika: 116). Halit Bey'e, 22 Eylül'de verdiğim cevapta; Zeki ve Servet Beylerden mürekkeb bir heyetin İstanbul'a gönderilmesi münasip olmadığını bildirdim. 24/25 Eylül tarihinde Halit Bey'den aldığım bir telgrafta, Trabzon muhalefetine merkezi teşkil eden Trabzon Valisi Galip Bey'i, Kolordu ile Erzu-

rum Valisi'nin davetini kabul edip Erzurum'a gitmediğinden, bi'z-zarure kuvve-i müsellaha ile mahfûzen bu gece (24/25 Eylül) Erzurum'a gönderdim" deniliyordu (Vesika: 117).

Efendiler, garip tesâdüf değil midir ki merhum Kerim Paşa'nın ilk tavassut telgrafı Trabzon Valisi'nin tevkif olunduğu gecenin ferdasında, Trabzon'da Vali ve Zeki ve Servet Beylerin ve bunların iğfali üzerine bazı zevâtın İstanbul ile kat'ı rabı-tayı ihlâl hususundaki teşebbüslerinin ve İstanbul'a bir heyet-i mütenekkire halinde gitmek hususundaki plânlarının dūçâr-ı akamet edildiği tahakkuk ettiği bir günde, yani 25 Eylül günü keşide olunuyor ve bizi ancak 27/28 Eylül gecesi aramak lüzumu hissediliyor. Cereyân-ı muhaberâtтан anlaşıldığına göre Erzurum'a giden Vali Galip Bey, tekrar Kâzım Karabekir Paşa'ya, İstanbul'a bir heyet marifetiyle mürâcaattan bahsettiğine dair Paşa'nın 27 Eylül tarihli bir istîzân telgrafını alıyoruz. Buna 28 Eylül'de cevâben verilen telgrafnâmede, Kerim Paşa muhaberesi hulâsası mütâlaa olunduktan sonra, "Mevzu-i bahis mürâcaata lüzum görölüp görölmeyeceğinin iş'arını ricâ ederiz. Lüzum görüldüğü takdirde Trabzon Valisi'nin, Dahiliye Nâzırı Âdil Bey'den, harekât-ı milliyemize muhalefet hususunda hiçbir farkı olmadığından kendisinin harekât-ı necibe-i milliyemize hiçbir suretle müdahalesine müsaade buyurulmaması" cevâbı veriliyor (Vesika: 118). Kâzım Karabekir Paşa'nın 30 Eylül'de verdiği cevapta; "Trabzon Valisi'nin bu gibi işlere karıştırılmaması hakkındaki" mütâlaamızın isabeti tasdik olunduktan sonra, Trabzon ahvâlinde çoktan intizâr olunan salâh-ı hal husûl buldu (Vesika: 119).

Efendiler, bu son ma'rûzâtımla daha bir hakikat üzerinde fikirleri tenvîr etmek isterim. Trabzon Valisi Galip Bey, Zeki Bey saray ve Ferit Paşa ile münasebettar idiler. Bir heyet halinde İstanbul'a gitmekten maksatları, maksad-ı millîye hâdim olmak olmayıp İstanbul'da icap edenleri tenvîr ve bazı tedbirler tavsiye ve yeni talimat almak gibi makaside müstenid olduğuna bence şüphe etmeye mahal yoktu. Nitekim, Zeki Bey bi'l-âhire İstanbul'a gittikten sonra arkasından lüzumu kadar para ve cephane gönderilmek vaatiyle ve talimat-ı mahsusa ile Trabzon ve Gümüşhane havalisinde, teşkilât yapmak üzere gönde-

rilmiştir. Mûmâileyhi, İnebolu'da tevkif ve Ankara'ya celp ettirmiştim. Bana, bu söylediğim hususâtı tamamıyla itiraf eyledi. Yalnız, güya İstanbul'u aldattığını, alacağı para ve eslihayı güya bize teslim etmek niyetinde bulunduğunu söyledi. Buna o gün ve hatta bugün inanacak safdiller bulunabilir mi? Mamefih ben, bu zatı Erzurum Kongresi'ndeki münasebet hatırasına hürmeten yalnız ihtar ve nasâyih-i lâzimedede bulunmakla iktifâ ederek serbest bırakmışım.

Efendiler, hükümet-i merkeziye tarafından, Kolordu Kumandanı olarak Konya'ya gönderilen Sait Paşa'yı 30 Eylül'de İstanbul'a iade ettik. Konya Valisi firârî Cemal Bey'in firâından evvel, tertip ettiği ilk Bozkır hadisesinin önüne geçmek için, Yirminci Kolordu ve Niğde'de On Birinci Fırka marifetleri ve muâvenetleriyle, tedâbîr-i mukteziye alınarak İstanbul'un zuhûruna intizâr ettiği fenalığı tevkif ettik. Ereğli, Bolu, Adapazarı, İzmit havalisinde teşkiline çalışılan Kuvâ-yı Milliye Eylül ayının son günlerinde büyük hassasiyet göstermeye başladı ve o civarlardaki Kuvâ-yı Milliye rüesâsı, kabinenin temerrüdü halinde İstanbul'a harekete müheyyâ bulunduklarını bildiriyorlardı. Bu hususu, 28 Eylül'de, bütün memlekete ve bi't-tabi İstanbul'a da ta'mîmen bildirdik. Ancak, İzmit şehrinde 2 Teşrinievvel gününde menfi denebilecek yeni bir vaziyet karşısında kaldık. O tarihte İzmit Mutasarrıfı Suat Bey namında bir zat idi. Kendisini telgraf başına çağırdık. Son günlerdeki tebligatımızın tamamen alınıp icâbatının yapıp yapılmadığını sordum. Mutasarrıf Bey, verdiği izâhâtta diyordu ki: "Tebligatı aldım. İhtilâf ve şûriş olmaması için, ahaliyi serbest bırakarak dinlemeyi en doğru hareket buldum. Menfi şâyîât vardır. Heyet-i Temsiliye'den izâhât istemek ve bilhassa maksadın (İttihat Hükümeti'ni evvelki şeklinde ihyâ olup olmadığını kat'iyen anlamak azmindedirler. Bendeniz, en bî- taraf bir adam olmak üzere muhafaza-i sükûn ve asayişle mukellefim.); (bendeniz her kim ve her ne için olursa olsun neticesi meçhûl bir maceraya başkalarını sevk etmeyi doğru görmem.) (Teenni ve ihtiyat edilmesi tarafdarı olduğumu tam bir tecrübem üzerine arz ederim.) (Vesika: 120)."

Verdiğim cevap, aynen şu idi:

Sivas, 2 Teşrinievvel 335

Suat Bey'e

C. — İzmit'te zerre kadar ihtilâf ve şûrişe meydan vermemek, esas vazifeniz olduğu gibi tarafımızdan da hassaten ricâ edilmiş bir husustur. Teşkilât ve harekât-ı milliyemizin maksat ve mahiyet-i meşrû'asını, gerek zât-ı âlinize ve gerek İzmit'te birçok zevâta ve bütün dünyaya karşı yazmış ve yazmakta bulunduğumuz beyannâme ve izahnâmelerle, en garazkâr düşmanlarımıza bile anlatmış olduğumuza şüphemiz kalmamıştır. Artık, ancak a'vâmın kıl ü kalinden başka bir mahiyeti olmayan dedikoduların, ita-yı karar hususunda, müessir olabileceğine imkân tasavvur etmiyoruz. Bundan başka, ahalinin istizâha lüzum gördüğü noktalar var idiyse, bunlar neden derhal istizâh olunup hall-i mesele edilmemiş bulunuyor? Zât-ı âliniz bî-taraf mevkiinde kalmayı tercih buyuruyorsunuz. Halbuki takip ettiğiniz hatt-ı hareket kat'iyen bî-taraflık olamaz. Çünkü zât-ı âliniz milletin meşrû' hareketâtına karşı bî-taraflığınızı iddia eylediğiniz halde, harekât-ı ihanetkârânesiyle gayr-i meşrû' ve bizatihi ma'dûm Ferit Paşa Kabinesi'nin memurluğunu ifa etmekle meşgûlsünüz. İttihatçılığın ihyâsıyla istigal edecek satıhbînlerden olmadığımızı zât-ı âliniz pek güzel takdir buyurabilirsiniz. Zât-ı âlinize pek halisâne ve fakat bütün katiyetiyle şunu arz ederim ki, zât-ı âliniz henüz Ferit Paşa Kabinesi'ne itimat beslemiyorsanız bunu, Dahiliye Nezareti'ne resmen bildirmelisiniz. Eğer milletin hükmü ve arzusu hilâfına olarak Ferit Paşa Kabinesi'ne itimâdınız mevcut ise, İzmit ahali-i muhteremesini harekât-ı meşrû'a-i milliyesinde serbest bırakmak üzere derhal mevkiinizi terk ile İstanbul'a hareket ediniz. Bu iki noktadan herhangi birine adem-i riayetiniz halinde hakk-ı âlinizde vukuu me'mûl halin müsebbib ve mes'ûlü yine zât-ı âliniz olmuş bulunacağını kemâl-i samimiyetle iblâğı bir vazife-i vicdaniye addederim.

Heyet-i Temsiliye namına

Mustafa Kemal

Mutasarrıf Bey'in, "kulunuzu itidâl ile dinleyiniz efendim, bendeniz iyi ifade edemedim. Maksadınızın ulviyet ve meşrû'iyetinden, zaten bahsedilemez" cümleleriyle başlayan cevâbında yazılan satırlar "bizi, yarınki Cuma namazı ictimâına

kadar, halimize bırakınız. Ferit Paşa'ya, kim bilir kaç defa kalemle hücum eden bendenizi ne kadar fena nazarla görüyorsunuz efendim" cümleleri ile hitam buluyordu (Vesika: 121).

Bunun üzerine, ertesi günkü Cuma namazı ictimâına kadar intizâr edeceğimize dair yazdırdığım telgrafnâmeyle, şu iki cümleyi ilâve ettim: "Zât-ı âlinizi fena nazarla gördüğüm hakkındaki zan doğru değildir. Çünkü vicdanımız muhtarib olmaksızın verebileceğimiz hükümler, ancak netâyic-i fiiliyeye muallâktır efendim" (Vesika: 122).

O tarihte, İzmit'te, Miralay Asım Bey namında bir zat, fırka kumandanı olarak bulunuyordu. Asım Bey'e de bir iki günden beri, telgraf başında tebligatta bulunulmuştu. Fakat hiçbir cevap alınamıyordu. Onu da 2 Teşrinievvel günü makine başına çağırdım, konuştum. Kendisine; "Kabine'nin sukut edeceği ve belki de sukut etmiş olması muhakkaktır, binâenaleyh milletin azim ve irâdesi her türlü tereddüdün fevkinde hâiz-i salâbet" dedikten sonra kat'î mütâlaa ve kararına muntazır olduğumu söyledim (Vesika: 123). Fırka Kumandanı Asım Bey'in uzun mazeretler ve mütâlaalarla dolu cevâbından çıkan müsbet mana, şimdiye kadar cevap vermeyişinin sebebi, İstanbul'daki Kolordu Kumandanı'ndan istîzâna cevap alamayışından ileri geldiği (Vesika: 124) ve yarınki Cuma namazında mukarrerât ittihâz edileceği cümleleriyle hulâsa edilebilir (Vesika: 125). Bazı nasâyih ve teşvikatı mutazammın cevâbımızda ez-cümle şunları dedim: "Ferit Paşa'nın, yarına kadar çekilmesi aaleb-i ihtimaldir. Bu takdirde, yarınki ictimânınız neticesinde zât-ı şâhâneye ve taayyün ettiği takdirde yeni Kabine reisine, kabinenin âmâl-i milliyeye tamamen mutavaatkâr, bî-taraf zevâtan terkitabını istirham etmek hususunu ve buna intizâr edildiğinin arz edilmesini temîn buyurunuz. Bir de vatanımızı ve istiklâl-i millîmizi kurtarmak için, teşekkül edecek yeni kabine ile müttehiden, daha pek çok çalışmaya ihtiyacımız olduğundan tamamen sükûnet dairesinde Heyet-i Temsiliye kararıyla arz ettiğim hususâtı nazar-ı dikkatte bulundurarak teşkilâta devam buyurulmasını ricâ ederim" (Vesika: 126).

Efendiler, ben, Asım Bey'e bu son cümleleri yazdırırken (2 Teşrinievvel 335, saat 3.40 sonrada) araya imzasız şöyle bir servis girdi:

“Paşa Hazretleri, İstanbul’da hususî arkadaşlar söylediler. Tekmil akşam gazeteleri yazıyormuş. Ferit Paşa ahvâl-i sıhhiyesine binâen istifa etmiş. Tevfik Paşa kabineyi teşkile memur buyurulmuş. Daha sabahtan söyleniyordu, fakat teeyyüd etmemişti, şimdi teeyyüd etti efendim.”

Bu telgrafı kim veriyor? Anlayınız, dedim. Sormaya zaman kalmadan telgraf şu suretle devam etti:

“Biz, Ankara telgrafçıları! Paşa Hazretlerinin hâk-i pâyine arz-ı ta’zîmat eyleriz ve vatanımızın başına bir kâbus-ı belâ olan bu kabinenin devrilmesi için milletin başında bulunup muvaffak olmasını tebrik ederiz. Lütfen söyleyiniz.”

Telgraf muhaberesi münkatı’ oldu. Hakikaten 2 Teşrinievvel günü Ferit Paşa Kabinesi sukut etmiş bulunuyordu. Fakat yeni kabineyi teşkil eden Tevfik Paşa değil, Âyân’dan Birinci Ferik Ali Rıza Paşa idi.

Efendiler, sırası gelmişken arz edeyim; umum telgrafçılarımızın, teşebbüsât ve harekât-ı milliyemize ifa eyledikleri fedakârâne hizmetlerinin millî tarihimizde mühim mevkii vardır. Kendilerine bugün alenen teşekkür etmeyi bir vazife adederim.

Efendiler, Ferit Paşa Kabinesi’nin sukutunu ve Ali Rıza Paşa’nın kabine teşkiline memur edildiğini 2/3 Teşrinievvel 335 tarihinde yazdığım bir ta’mîm ile bütün millete iblâğ ettim. Bu ta’mîmin bir suretini de, berâ-yı ma’lumât kaydıyla, yeni sadrazama verdim (Vesika 127).

2 Teşrinievvel günü yeni kabine reisiyle temas aramıştık. Ertesi gün Meclis-i Vükelâ’nın ictimâi esnasında Heyet-i Temsiliye ile görüşecekleri vaad edilmişti.

Arz ettiğim bu ta’mîmde belli başlı noktalar şunlardı:

1) Yeni Kabine, Erzurum ve Sivas Kongrelerinde tayin ve tespit edilen teşkilât ve makasid-i millete riayetkâr olduğu takdirde, Kuvâ-yı Milliye ona müzâhir olacaktır.

2) Yeni Kabine, Meclis-i Millî’nin in’ikadıyla murakabe-i

fiiliye başlayınca kadar mukadderât-ı millet hakkında bir günâ taahhûdâta girmeyecektir.

3) Sulh konferansına tayin olunacak murahhaslar, milletin bi-hakkın âmalını müdrik ve itimâdına mazhar ehl-i vukûf ve iktidardan intihâb olunacaktır.

Beyannamede, bu saydığım esasların yeni kabine tarafından kabul edilmesi teklif edileceği tasrih edildikten sonra, “bu bâbda başkaca mütâlaaları varsa yarın zevâle kadar sür’at-i iş’ârı” temenni edildi.

3 Teşrinievvel 335 günü Sadrazam Ali Rıza Paşa’ya yazdığım telgrafta, “millet, şimdiye kadar re’s-i kârına geçenlerin, Kanun-ı Esasî’ye ve âmâl-i milliyeye münâfi harekâtından müteessir oldu. Bundan dolayı hukuk-ı meşrû’asını tanıtmak ve mukadderâtını ehil ve emin ellerde görmek karar-ı kat’isini verdi. Lâzım gelen teşebbüsât-ı azimkârâneye tevessül etti. Teşkilât-ı muntazamaya tâbi Kuvâ-yı Milliye, irâde-i kat’iye-i milleti, tamamen izhâr ve isbât kudretini ihrâz eyledi.

Millet, pâdişâhın emn ü itimâdı olan zât-ı fehâmet-penâhîleriyle rûfeka-yı kirâmınızı, müşkil vaziyette bırakmak istemez. Bilakis müzâhir olmaya bütün samimiyetiyle hazırdır. Ancak Heyet-i Vükelâ meyânında Ferit Paşa ile teşrik-i faaliyet eylemiş nuzzârın mevcudiyeti, heyet-i celilelerinin nokta-i nazarlarıyla, âmâl-i milliye’nin derece-i mutabakatını, kemâl-i hulûs ile anlamak mecburiyetini hâsıl eylemiştir. Milletçe, emniyet-i tâmme tahassul etmedikçe, atılmış olan hatve-i salâhın tevkîfi ve yarım tedbirlerle iktifâ olunması, gayr-i câiz görülmektedir. Binâenaleyh şu hususâtın sizce kabul edilip edilmeyeceğini kat’î ve sarîh anlamak isteriz” dedik ve ta’min münasebetiyle zikrettiğim üç esası ta’dâd ettik. Ba’dehu, “bu nikat-ı esasiyede mutabakat hâsıl olduğu anlaşıldıktan sonra, ahvâl-i gayr-i tabiiyenin izâlesi maksadıyla, bazı ma’rûzât-ı tâliyyede de” bulunacağımızı bildirdik (Vesika 128).

Ali Rıza Paşa, bugün, berâ-yı tahlîf, saraya gideceklerinden telgrafımıza yarın cevap verileceği bildirildi.

Biz, bazı tavırlardan, Ali Rıza Paşa Kabinesi’nde bir tereddüt, bu kabineyi teşkil eden zevâtın da kafalarında bir bula-

nıklık keşfeder gibi olduk. Onun için bazı tedbirler almayı muvâfık gördük.

Aynı günde, bir ta'mîm yazdık. Bunda, "hükümet ile millet arasında mutabakat-ı enzâr ve âmâl husûlû, ta'mîmen tebliğ edinceye kadar, kemâ fi's-sâbık muhaberât-ı resmiyenin münkatı' bir halde bulundurulması" lüzumunu bildirdik (Vesika 129).

Bundan başka, her taraftan gelen teklif ve mütâlaaları mezc ederek, umum kolordu kumandanlarına ve harekât-ı milliyeye müzâhir olan valilere de 3 Teşrinievvel günü bazı mahrem tebligatta bulunduk. Yeni Kabine ile ilk temasımıza ait olan bu vesâiki, aynen enzâr-ı âliyenize vaz' etmeyi –bundan sonrakı– muhaberât ve münasebatın suhûletle anlaşılabilmesi için muvâfık görüyorum. Müsaade buyurur musunuz?

Şifre

Sivas, 3.10.35

Umum Kolordu Kumandanlarına ve Harekât-ı Milliyeye
Müzâhir Vali ve Vali Vekillerine

Ber-vech-i âti telgrafın Harbiye ve Dahiliye Nâzırlarına keşide ve inbâsı ricâ olunur:

"Dahiliye Nâzırı'nın harekât-ı ihanetkârânesine alet olarak ahaliyi bi'l-filteslih ve mukateleye kıyâm eden Konya Valisi Cemal ve Elaziz Valisi Ali Galip ve Malatya Mutasarrıfı Halil Beylerin tevkifleriyle divan-ı harbe tevdileri ve Trabzon Valisi Galip, Kastamonu sâbık valileri İbrahim ve Ali Rıza Beylerle Ankara Valisi Muhittin Paşa'nın istihdam olunmaması ve hukuk-ı kanuniye-i milliyeye tecavüz etmediklerinden ve harekât ve âmâl-i milliyeye müzaheretlerinden dolayı azledilen Sivas Valisi Reşit Paşa'nın memuriyet-i asliyesinde ibkası, Bitlis Vali-i Sâbıkı Mazhar Müfit ve Van Vali-i Sâbıkı Haydar Beylerin derhal münhal vilâyâta tayin ve istihdamları talep olunur."

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
Heyet-i Temsiliyesi namına
Mustafa Kemal

Şifre

Sivas, 3.10.35

Umum vali ve kolordu kumandanlarıyla müstakil mutasarrıflıklara

Ber-vech-i âti mealde Sadrazam'a mürâcaat buyrulması ve neticenin inbâsı ricâ olunur:

“Ahali-i İslâmiye'yi teslîh ve yekdiğeri aleyhine mukatele-ye sevke kıyâm eyleyen ve orduyu inhilâl ettirmek ve bi'n-netice vatanı müdafaasız bırakmak için emir verdiklerinden ve ordunun esrarını, şifreleri çalmak için tertibât-ı fiiliye ittihâzı suretiyle fâş eden ve Kanun-ı Esasî ahkâmınca taarruzdan masûn olan muhaberât-ı hususiye-i millete mâni olan nuzzâr-ı sâbıkadan Ali Kemal Bey, Süleyman Şefik Paşa, Dahiliye Nâzırı Âdil Bey'in Millet Meclisi'nin küşâdında Divan-ı Ali'ye tevdî edilmek üzere hiçbir tarafa firârlarına meydan verilmemesini ve Telgraf Müdür-i Umumisi Refik Halid Bey'in aynı esbâbdan dolayı derhal tevkifiyle mahkeme-i âidesine tevdîini kanunun masûniyet ve kudsiyeti namına talep ederiz.”

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
Heyet-i Temsiliyesi namına
Mustafa Kemal

Bi't-tabi, Harbiye Nezareti'ne geçen Cemal Paşa, orduya bir tebliğ-i resmî yapacaktı. İşte ona ilk cevap olmak üzere kollarına şu telgrafın verilmesini tavsiye ettik:

Şifre

3, 20, 12, 15, 13. Kolordu Kumandanlıklarına
K. O. 20 Kumandanı Fuat Paşa'ya (ayrıca)
Konya'da Refet Bey'e (ayrıca)

Harbiye Nazırı Cemal Paşa'nın ilk tebliğine cevap olmak üzere ber-vech-i âti telgrafın mahrem olarak müşarûniyeye keşide ve inbâsı ricâ olunur:

“Zât-ı devletlerinin harekât-ı milliye-i meşrû'anın bidayetinden beri büyük bir kanaat ve imanla başında bulunduğu malûmumuzdur. Harbiye Nezareti'ni teşrifleri memnuniyetle karşılanmıştır. Muvaffakiyet-i devletlerine bütün ordu ve tek mil Kuvâ-yi Milliye müzâhir olacaktır. Mahzâ temîn-i muvaffakiyetleri maksadıyla âtideki hususâtın sūr-at-i mümkünine ile tatbiki- ni ricâ ederiz.

a) Cevat Paşa veyahut Sâbık Birinci Ordu Müfettişi Fevzi Paşa'yı Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyâseti'ne.

b) Galatalı Miralay Şevket Bey'i veyahut Yusuf İzzet Paşa'yı İstanbul'daki Kolordu Kumandanı ve İstanbul Muhafızı, Yusuf İzzet Paşa İstanbul Muhafızı ve Galatalı Şevket Bey 25. Kolordu Kumandanı suretinde olabilir.

c) Miralay İsmet Bey'in Harbiye Nezareti Müsteşarlığı'na.

d) Fırka Kumandanı Kaymakam Kemal Bey'in Polis Müdüriyet-i Umumiyesi'ne tayinine delâlet.

e) Ordu üzerinde su-i tesir yapmış olan ve Harbiye Nezareti'ni atıl ve kıymetsiz bir hale düşür eden ve iade-i rütbeleri Meclis-i Millî'den geçmeksizin olan ve fikr-i mahsus-ı Siyasî ile istihdam edilmekte bulunan mütekaidinin derhal asıllarına ırcâıyla mühim ve hassas makamların emniyetli ellere tevdiî lazımdır.

f) Üçüncü Kolordu Kumandan-ı Sâbıkı Miralay Refet Bey, bilâ-sebeb istifaya mecbur edildiğinden bu muamelenin tashihiyle kendisinin elyevm bulunduğu Konya'da On İkinci Kolordu Kumandanlığı'na tayini ve Fuat Paşa'nın hakkındaki muamelenin tashihiyle Yirminci Kolordu Kumandanlığı'nda ibkası.

g) Fuat Paşa'nın yerine tayin edilen Hamdi Paşa ve Onikinci Kolordu'ya tayin edilen Sait Paşa derhal asıllarına ırcâ olunmalıdır.

h) İlk fırsatta müfettişliklerin ihyâsıyla Şarkî Anadolu'daki Kolorduların, 13. Kolordu da dahil olduğu halde Kâzım Karabekir Paşa'ya ve Garbî Anadolu'daki Kolorduların, İstanbul ve Edirne de dahil olduğu halde Ali Fuat Paşa'ya tevdiî ve şimdilik iki müfettişlikle iktifâ olunması münasip mütâlaa kılınmıştır.”

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Efendiler, yeni sadrazamdan intizâr eylediğimiz cevap, nihayet vürûd etti, şudur:

Gayet müstaceldir.

Sadaret, 4.10.335

Sivas'ta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Mümessilesi'ne

C: 2 ve 3 Teşrinievvel 335.

Erzurum ve Sivas Kongrelerinde tayin ve tespit edildiği telgrafnamelerinde beyan buyrulan teşkilât ve makasidinin neden ibaret olduğu heyet-i vükelâca gayr-i ma'lûm olduğundan, icâb-ı keyfiyet tetkik edilmek üzere evvel emirde mezkûr kongreler mukarrerâtının acilen işarı mütemennadır efendim.

Sadrazam

Ali Rıza

Sadrazam Paşa ve rûfeka-yı kirâmının, -içlerinde biraz sonra görüleceği vechile Kuvâ-yı Milliye'nin murahhası olarak Heyet-i Vükelâyâ dahil olduğunu beyan eden Cemal Paşa bulunmuş olmasına rağmen- hükümeti işgal ettikleri güne kadar, makasid-i milliyenin neden ibaret olduğunu bilmediklerini söylemeleri cây-ı istiğrâb görülmeye sezâ değil midir? Bundan daha ziyade câlib-i dikkat nokta, makasid-i milliyeye riayet edip etmemek hususunda karar verebilmek için evvel emirde kongreler mukarrerâtını talep eylemeleridir. Halbuki bu kadar dağdağaya ve tatbikatı selevinin sukutuna bâdi olan kongreler mukarrerâtını bilmemelerine imkân tasavvur olunabilir miydi? Maksatlarının zaman kazanmak ve bize karşı hiçbir taahhûde girmeksizin, yeni ve şeytanetkâr tedbirlerle milleti iğfal ederek, husûl bulmuş olan tesanüd ve irtibatı gevşetmek olduğuna asla şüphe etmedim. Fakat rûptür olacaksa, ben de evvel emirde onların bütün muzmerrâtını millet nazarında tebârûz ettirecek bir tarz-ı hareketi tercih ettim. Binâenaleyh Sadrazam'ın ve rûfeka-yı kirâmının talebini is'âf ettim. 4 Teşrinievvel 335 tarihli telgrafla, kongre beyannamesini aynen ve nizamname-nin yalnız teşkilâta müteallik nikat-ı esasiyesini de hulâsaten bildirdim (Vesika 130). Muhaberât-ı resmîyeye hiçbir taraftan girişilmemesi hakkında tekrar umumî tebliğler yapıldı (Vesika 131).

Efendiler, aynı günde şöyle bir telgraf aldık:

Sadaret, 4.10.35

C: Taht-ı riyâsetimde teşekkül eden heyet-i celîle-i vükelâ, milletin âmâli vechile, vatan ve memleketin saadet ve selâmetini

temîn için, azm-i kat'î ile sarf-ı mesâi etmek hususunda, tamamıyla müttehidü'l-efkârdır. Camia-i Osmaniye'nin temîni ve istiklâl-i millînin muhafazası ve makam-ı muallâ-yı hilâfet ve saltanatın masûniyeti Kanunu-ı Esasî ahkâmınca bütün milletin kuvvet ve irâdesine istinâden temîn olunacağı bî-iştibâh bulunduğu gibi mütareke tarihindeki hudut dahilinde kalan bi'l-cümle arazi ve bilâd-ı Osmaniye'nin, esas-ı mütareke olan Wilson prensiplerine tevfikân doğrudan doğruya zîr-i idâre-i saltanat-ı seniyede ibkâsı ve hudut dahilinde kalıp ekseriyet-i azîme-i İslâmiye ile meskûn bulunan vahdet-i mülkiyenin inkisâmını men' ile bu topraklar üzerindeki hukuk-ı tarihiye ve ırkiyye ve diniye ve coğrafiyemizin ve bu suretle hakk u adle muvâfık bir karar ittihâzının temîni dahi hükümet-i hâzıraca maksûd-ı kat'î ve Meclis-i Millî'nin in'ikadına kadar mukadderât-ı millet hakkında bir günâ taahhüd-i kat'î ve resmîye girilmemesi ve sulh konferansına gönderilecek murahasların âmâl-i milliyeyi müdrik ve mazhar-ı itimat, erbâb-ı reviyet ve iktidardan intihâb olunması tabiidir. Memleketimizde usûl-i meşrûtiyet icabınca hâkimiyet-i milliye câri bulunmasıyla vazifesini bi-hakkın müdrik olan hükümet-i hâzıra, milletin kararını istihâl etmeksizin, mukadderât-ı memleket hakkında karar ittihâz edemeyeceği cihetle hükümet, intihâbatın bir an evvel icrası için her türlü teşebbüsât ve tevessülâta mürâcaat ve Meclis-i Mebusan'ın tesrî-i in'ikadı zımnında lâzım gelen teshilâtı ifaya gayret etmekte olup ancak hükümetin rehber-i harekâtı, ahkâm-ı kanuniyeye tamamen riayetle hilâf-ı ahvâlin men' ve izâlesinden ibaret olduğundan ve ahvâl-i gayr-i tabiiye ve gayr-i kanuniyenin devamı Devlet-i Osmaniye'nin merkeziyle Anadolu'yu yekdiğerrinden tefrike müncer olarak birçok avâkıb-ı vahîmeyi tevli'd ile eliyazübillâhi tealâ pâyitahtın bekasını tehlikeye ilka ve aksâm-ı memâlikin işgal altına alınmasını intâc ve binâenaleyh vahdet-i mülkiyeyi ihlâl edeceğinden hükümet-i hâzıra, tarafınızdan vaz'-ı yed olunan devâir-i resmîyenin tahliyesi ve muâmelât-ı hükûmete îrâs olunan sektenin ref'i ve ednâ halelden bile masûniyeti vâcib olan nüfûz-ı hükûmete riayet olunması ve ecânib ile münasebat-ı siyasiyeye girilmemesi ve mebusan intihâbatında ahâlinin hürriyetine kat'iyen tecavûz olunmaması hususlarının tarafınızdan taahhût edilmesini talep ediyor.

Muhterem Efendiler, dikkat buyrulursa, bu telgrafta ne adres vardır ve ne de imza... Gerçi, Sadaret makamından yazıldığı anlaşılıyordu. Fakat diğer bir şey daha anlaşılıyordu ki bu satırları yazan zat veya zevât, bir defa Heyet-i Temsiliye'yi tanımak ve onunla imza tahtında resmî muhaberede ve müdâvele-i efkârda bulunmak istemiyordu.

Bir de bizim, kongrelerde tespit ettiğimiz mukarrerâtı ve kendilerine teklif eylediğimiz üç noktanın nazar-ı dikkate alınmasını, yeni kabinenin sadrazamı ve vükelâsı tabii buluyorlar. Bu mukarrerât ve esâsâtın temînine zaten gayret etmekte olduklarını söylüyorlar.

Ancak, hükümetin rehber-i harekâtı ahkâm-ı kanuniyedir. Vazifesi, hilâf-ı ahvâlin men' ve izâlesinden ibarettir mukaddimesinden sonra, bizim ahvâl ve harekâtımızın gayr-i tabii ve gayr-i kanunî olduğunu ima ederek, bunun devamı halinde merkezle Anadolu'nun yekdiğerinden tefrîkine müncer olacağını ve bundan tevellüd edecek tehlikeleri ta'dâd ediyor ve nihayet baklayı ağzından çıkararak, tarafınızdan vaz'-ı yed olunan devâir-i resmiyenin tahliyesi ve muâmelât-ı hükümete îrâs olunan sektenin ref'i ve nüfûz-ı hükümete riayet olunması ve ecânib ile münâsebât-ı siyasiyeye girişilmemesi ve mebusan intihâbâtında ahâlinin hürriyetine kat'iyen tecavüz olunmaması hususlarının tarafımızdan taahhüt edilmesini talep etmek suretiyle, bizim mevcudiyetimizi ve faaliyetimizi bertaraf etmek maksadında olduğunu ifade etmiş bulunuyor.

Efendiler, belki unutturum, tafsilâta girişmeden evvel söylemeliyim ki tarafımızdan işgal olunmuş devâir-i resmiye yok idi. Yalnız Sivas vilâyeti Heyet-i Temsiliye'yi, mekteplerin tatil bulunması münasebetiyle lisede misafir etmişti. Mevzu-i bahis edilmek istenilen daire-i resmiye bu olacaktı. Yeni kabine her türlü icrââtına mukaddime olmak üzere Heyet-i Temsiliye'yi buradan kovarak nüfûz ve haysiyetini enzâr-ı umumiyede kırmak istiyordu.

Efendiler, kimden kime yazıldığı sarîh olmayan bu telgrafname üzerine Sivas telgraf merkeziyle, İstanbul telgraf merkezi arasında aynen şu muhabere vuku buldu:

Fevkalâde

Deraliyye Merkez Müdüriyeti'ne

Sadaret merkezinden yazılan telgrafname bâlâ ve imzası olmadığı için Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi tarafından kabul edilmedi. Telgraf sureti merkezimizde mevkûttur. İcap edenlere ma'lumât verilmesi mercûdur.

İmza

Kongre Merkezi

— Bize, üzerine Sadrazam Paşa Hazretlerinin cevâbıdır, serlevhasıyla Âmedci Bey verdi ve kopyası telgrafhanededir. Siz Paşa Hazretlerine böyle veriniz.

— Heyet-i Temsiliye'ye hitap değildir ve kimden olduğu mechûldür. Binâenaleyh muhatap ve imza olmadığı için kabul etmiyorlar.

— O halde şimdi dağıldı. Meclis-i Vükelâ'da bu hususta bir şey yazarlarsa tabii keyfiyet tavazzuh eder efendim.

Bu cevabî ifadeyi verdikleri vakit dağıldılar. Artık bize bir şey gelmez. Fakat Sadrazam Paşa ikametgâhı olan mahalden belki yazar. Bizim bu merkezin işi Meclis dağılınca hitam bulur, kapanır azizim.

— Siz dediğimizi Âmedci Bey'e söyleyin.

— Âmedci Bey de gitti. Yalnızım.

— Telefonla söyleyiniz.

— Bizde şehir telefonu yok. Mamafih siz telgrafı öylece muhafaza ediniz de sabahleyin resmen bir şey yazdıralım efendim.

— Sadrazam Paşa'ya telefon edin.

— Kardeşim Sadrazam Paşa'ya anlatamayız ki...

Fevkalâde

Bâbıâli, 4.10.35

Sivas Kongre Merkezi Müdüriyeti'ne Erenköy'ünde ikamet buyuran Sadrazam Paşa Hazretleri telefonda arandığı ve saat yir-

mi biri yirmi beş geçtiği halde bulunamadı. Cereyânî-i muhabere bi'z-zarure yarın arz edilecektir efendim.

Bâbîâlî Müdürü
Hüseyin Hüsnü

Fevkalâde

Deraliyye, 4.10.35

Kongre Merkezine

C: Bâbîâlî Müdüriyeti'nden dahi bildirildiği vechile şimdi yirmi biri yirmi beş geçeye kadar telefonda arandıkları halde Sadrazam Paşa Hazretlerinin konaklarından cevap alınamadı. Biraz sonra yine arayacağım. Cevap alırsam derhal bildiririm. Alamazsam sabahı beklemek zarurî olacaktır efendim.

İstanbul Telgraf Müdürü
Tevfik

Efendiler, ertesi günü, yani 5 Teşrinievvel 335 tarihinde, imzasız telgrafın Sadrazam tarafından, Heyet-i Temsiliye'ye hitaben ve cevâben yazıldığı söylendi. Bunu resmen tespit eder, resmî ve imzalı bir işar olmamakla beraber, biz böyle küçük bir noktada daha fazla tevakkufu faydalı ve câiz görmedik. Sadrazam Paşa'ya cevap yazmayı muvâfık bulduk. 5 Teşrinievvel'de yazdığımız uzun cevâbın esas noktalarını hulâsa edeyim:

Tekliflerimizin tamamen tasvip ve kabul edilmiş olduğu anlaşıldı dedikten sonra, tarafımızdan taahhüt olunması talep edilen nikat hakkında izâhât verdik ve dedik ki “Ahvâl-i gayr-i tabiiye ve gayr-i kanuniyenin âmil ve müsebbibi Ferit Paşa Kabinesi idi. Bu husus, Ferit Paşa Kabinesi tarafından ika' edilmiş olan gayr-i meşrû' ef'âl ve harekât esbâb ve müvellidâtının ref'i için tarafınızdan tedâbîr-i kat'îye ittihâz olunduğu takdirde, kendiliğinden zâil olur.”

“Cemiyetimizin, heyet-i vükelâ-yı hâzıraya taahhüdât ve müzaherette bulunabilmesi için evvelâ hükümetin teşkilât-ı milliyemizi hüsn-i kabul eylediğini sarîh ve kat'î bir lisanla ifade etmesi lâzımdır. Aksi takdirde, emniyet ve samimiyet-i mütekalilenin husûl bulunduğu meşkûk kalacak ve mütebâyin harekât ve teşebbüsâtın zuhûru melhuz bulunacaktır.”

Ali Rıza Paşa'nın, imzasız telgrafında; "memleketimizde usûl-i meşrûtiyet icabınca, hâkimiyet-i milliye câri bulunduğ" noktasına da fi'l-hakika öyle "ise de feshinden itibaren Meclis-i Mebusan'ın dört ay zarfında ictimâi Kanun-ı Esasî'mizin ahkâm-ı sarîhasından iken bugüne kadar intihâbatın defâtir-i esasiyesi bile tanzim edilmemiştir. Bu hareket, Ferit Paşa Kabinesi'nin açıktan açığa meşrûtiyete bir darbesini ve Kanun-ı Esasî'ye tecavüz-i kat'isini teşkil eder ve Kanun-ı Ceza'nın madde-i mahsusasına tevfikân bir cinayet addedilerek müsebbibleri hakkında ahkâm-ı kanuniyenin tamamî-i tatbiki, hâkimiyet-i milliyeyi kabul ve ahkâm-ı kanuniyenin tatbiki-ni kendisi için bir vazife-i kanuniye addedecek her hükümet-i meşrû'anın, ilk vazife-i mukaddesidir" cevâbında bulunduk. Ondan sonra, şu teklifleri serde başladık:

1) Memlekette sükûn ve asayiş olduğunu ve âmâl-i milliyenin tamamıyla haklı ve meşrû' olduğunu resmî bir beyanname ile ilân ederek milletin vahdet-i umumiyesine hükümetin de iltihak ettiğini izhâr ediniz.

2) Hükümet-i sakıtanın harekât-ı ihanetkârânesine alet olmuş bulunan birtakım rüesâ-yı memurîn vardır. Onları mahkeme-i aidesine tevdi ediniz. Harekât-ı milliyeye mümânaat eden bazı sâbık valiler hakkında hizmet-i devlette kullanamamaları için muamele-i lâzimesini yapınız. Harekât-ı milliyeye hâdim oldukları için azlolunanları memuriyetlerine iade ediniz.

3) İade-i rütbeleri Meclis-i Millî'nin tasdikine iktirân etmeyen ve yegâne sebep-i istihdamları birtakım mülâhaza-i sakîme-i siyasiyeden ibaret bulunan mütekaidini, derhal eski vaziyetlerine ircâ' ediniz. Mühim makamât-ı askeriye-yi ehil ellere tevdi eyleyiniz.

4) Nuzzâr-ı sâbıkadan Ali Kemal ve Âdil Beylerle Süleyman Şefik Paşa'nın Meclis-i Millî küşâdında Divan-ı Âli'ye tevdi edilmek üzere, hiçbir tarafa firârlarına meydan verilmemesini, Posta ve Telgraf Müdür-i Umumîsi Refik Halid Bey'in derhal tevkifiyle mahkeme-i âidesine tevdiini, kanunun masûniyeti ve hukuk-ı milliyenin kudsiyeti namına talep ederiz.

5) Harekât-ı milliyeye iştirak etmiş veya harekât-ı milliyeyi tervîc eylemiş olanlar aleyhinde başlanılmış olan takibat ve taz-yikata nihayet veriniz.

6) Matbûatı ecnebi sansüründen kurtarınız.

İşte efendiler, hulâsaten saydığım bu noktalara ait mütâlaat ve teklifâtтан sonra telgrafımızı şu tarzda ikmâl eyledik: “Ma’rûzât ve tekâlif-i mesrudeye, milleti tatmîn edecek cevâb-ı sarîh ve muvâfık ita buyrulacağı zamana kadar, temîn-i makasid-i millîye için, milletçe ittihâz edilmiş olan tedâbîr-i fiiliyeye, kemakân devam zaruretinde kalınacağını ve bi’l-cümle vilâyât ve müstakîl elviye ile mülhakatından aldığımız kararlar üzerine, kemâl-i kat’iyetle, arz eyleriz.

İmza: Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi namına, Mustafa Kemal” (Vesika 132).

Efendiler, İstanbul’la muhabere biter bitmez, derhal şu tebliğ ile memleketi vaziyetten haberdâr ettim:

5.10.35

Tamim

Şehremaneti’ne, Matbûata

Sadrazam Paşa Hazretleri Erzurum ve Sivas Kongrelerindeki mukarrerât-ı esasiye ve makasid-i teşkilât-ı milliyeyi tabii bulmakla beraber mütâlaalarında bazı izahı muhtaç cihât görüldüğünden hükûmetle milletin hakikî olarak temîn-i itilâfı maksadıyla ve bi’l-cümle merâkizin hulâsa-i mütâlaatına istinâden ita olunan cevap ve dermeyan edilen tekâlif ber-vech-i âti aynen ta’mim ve tebliğ olunur. Vürûd edecek cevap ve ona nazaran ittihâz olunacak mukarrerât derhal tebliğ olunacaktır.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

Heyet-i Temsiliyesi namına

Mustafa Kemal

Efendiler, Ali Rıza Paşa Kabinesi’nin mevki-i iktidara geçtiğinin beşinci gününe geldik. Hâlâ anlaşıyoruz. Memleketin, İstanbul ile olan muhaberât ve münasebat-ı resmîyesi hâlâ rûptür halinde devam ediyor. Sadrazam Paşa Hazretleri teklifatımıza cevap vermiyor ve hiçbir vakit vermemiş olduğunu göreceksiniz. Heyet-i Vükelâ’dan, hiç kimse, bize muhatap olmak istemiyor.

Bugün, yani 6 Teşrinievvel 335 günü, Yunus Nadi Bey arkadaşımız, Harbiye Nâzırı olan Cemal Paşa'yı, daveti üzerine makamında ziyarete gitmiş. Cemal Paşa, Yunus Nadi Bey'e vaziyet hakkında, bilhassa hükümetle Heyet-i Temsiliye arasında henüz itilâf edilemediğinden bahsetmiş ve anlaşıldığına göre bizi haksız göstermiş ve kendilerinin her şeyi kabul ve tatbika âmâde bulunduklarını anlatmış ve her halde ihtilâf çıkararak ve bunda ısrar eden tarafın, Heyet-i Temsiliye olduğunu söylemiş. İhtimal ki Yunus Nadi Bey'in bizimle şahsî muârefesine binâen, telif-i beyne tavassutunu teklif etmiş olacak.

Yunus Nadi Bey, bu tavassut teklifini maa'l-memnuniye kabul etmiş yalnız Yunus Nadi Bey'in, Cemal Paşa'nın verdiği ma'lumâtı esas ve hakikat telâkki ettiği ve vaziyeti ona göre mütâlaa eylediği şimdi bahsedeceğim telgrafnamesi müfâdından anlaşılmakta idi.

Yunus Nadi Bey'le telgraf başında vuku bulmuş olan bu muhabberemiz, yeni kabine ile bizi zâhiren olsun itilâfa sâik olmak nokta-i nazarından mühimdir. Bu sebeple müsaade buyurursanız biraz izah edeceğim.

Harbiye Nâzırı Paşa'nın beni telgraf başına davet ettiğini haber verdiler. Zaten dairemizde bulunan makine başına gittim.

İstanbul — Harbiye telgrafhanesi, Yunus Nadi Bey zât-ı devletinizle görüşmek istiyor efendim, denildikten sonra, Harbiye telgrafhanesinde makine başında hazırım! dendi. Hazır olan kimdir? dedim.

Telgrafçı — Yunus Nadi Bey ve yanında Nâzır Paşa'nın Yaveri Cevat Rifat Bey vardır efendim.

Nâzır Paşa'yı istediler mi, yoksa... İzahında bulundu.

— Kendileriyle şimdi görüşürüz. Yalnız, beni telgrafa davet ettikleri zaman Nâzır Paşa istiyor demişlerdi. Davet eden Nâzır Paşa mıdır, yoksa zât-ı âlileri mi?

Yunus Nadi Bey — Nâzır Paşa'nın müsaadesiyle ve Yaveri vasıtasıyla Harbiye merkezinden, zât-ı devletlerini aradık. Bundan galattır efendim, dedi.

Ben — Teşekkür ederim. Buyurun! Dedim.

Bunun üzerine Yunus Nadi Bey'in sözleri alınmaya başlandı. Yunus Nadi Bey mütâlaatına şu mukaddimeyi yaptı: "İrade-i milliyenin, hâkimiyet-i milleti infaz etmesi netice-i meşkûresi olarak meydana gelen takallüb üzerine, burada teşekkül eden hükümetle, teşkilât-ı milliye arasında aheng-i ittihâd husûlünün gecikmeyeceğine hükmetmiş idim. Tahkikatım neticesinde henüz bir iki noktada ihtilâf bulunduğunu anladım. Bu ahengin tehhür-i husûlü, dahilen ve haricen iyi olmayacağı cihetle, bazı ma'rûzâtta bulunmayı vazife addettim."

Ondan sonra, şimdi hulâsa edeceğim noktalara ait ma'lumât ve mülâhazalarını, birinci mesele olarak zikrettiler.

1) Ferit Paşa Kabinesi'nde bulunmuş olan bazı zevâtın bu kabineye iştiraklerinden dolayı su-i nazarla görülmelerine mahal olmadığını ve Abuk Paşa'nın Ferit Paşa Kabinesi'nin ıskatında rol oynadığını;

2) Rıza Paşa Hükümeti'nin intikal devresi hükümeti olduğunu, hayatının intihâbat-ı teşriye neticesine kadar devam edebileceğini;

3) Hükümet-i hâzıra emel ve metâlib-i milliyenin kâffesini hüsn-i telâkki etmek ve hüsn-i intâcına da sa'y eylemek hususunda en ufak şüpheyi mahal vermemekte olduğunu beyan ve;

4) Hususiyle, Cemal ve Abuk Paşalar gibi zevâtın, hükümette teşkilât-ı milliyenin bir murahhası ve kâfilî gibi telâkki olunmalarında tereddüde mahal yoktur, hükmünü ita ettiler.

İkinci mesele olarak da Yunus Nadi Bey, eşhâsa taalluk eden kısma temas ettiler. Bunda tamamen bizimle hem-his olmakla beraber "biraz itidal tavsiyesine cesaret edeceğim" dedi ve nokta-i nazarını, muvaffakiyet-i milliyenin husûle getirdiği tesirât-ı hasenenin bazılarınca intikam-cûlukla tefsir olunarak, şaibedar olmaktan masûn bulundurulması mühim olduğu mütâlaasıyla tavrîh etti.

Yunus Nadi Bey, "heyet-i hâzıra-i hükümetin erkânıyla vuku bulan temaslarımdan teşkilât-ı milliye metâlibinin tamamî-i icrâ ve infazına azmetmiş olduğu müstebân oluyor" dedikten sonra, şu ma'lumâtı verdi:

"Harbiye Nâzırı Cemal Paşa, bugün neşredilecek beyannamede bu cihetin zaten kâfi derecede musarrah olduğunu ve an-

cak beyanname, lisan-ı resmî-i hükümetle yazıldığına göre her taraf nazar-ı dikkate alınarak derc edilmiş, sûrî birkaç kelimeye atf-ı ehemmiyet olunmaması lâzım geldiğini beyan eyledi.”

Yunus Nadi Bey, sadr-ı cedîd in ve hükümetinin –her türlü su-i tefehhümü izâle için– teşkilât-ı milliye erkânının irâe edeceği bir heyetle doğrudan doğruya temas etmeleri hususunda ki arzu-yı samimisini bildirdikten sonra, bütün mütâlaatını şu cümle ile hulâsa eyledi: “Halen, bendenizin en ziyade lâzım adettiğim cihet buhranın gayr-i münhal ve müşevveş bir vaziyette temâdi etmemesinden ibarettir” (Vesika 133).

Yunus Nadi Bey, mütâlaama intizâr eylediği için, ben de, şu cevâbı verdim:

Sivas, 6.10.335

Yunus Nadi Beyefendi'ye

Heyet-i Temsiliye’ce Sadrazam Paşa Hazretlerine vuku bulan teklifat-ı esasiye ve tâliye ve müşarünileyhin heyetimize verdiği cevap, bilhassa bu cevâbın son fıkraları manzûr-ı âliniz oldu mu? Beyânât ve mütâlaat-ı âliyelerinden bu yazıları görmemiş olduğunuza ve tekliflerimizin mahiyet ve samimiyeti tamamen anlaşılmamış olanlar tarafından zât-ı âlinize hikâye edilmiş olduğuna hükmediyoruz. Bu sebeple, esas hakkında burada müdâvele-i efkârı müşkil görüyoruz. Yalnız şahsî olan mütâlaa-ı âliyelerinde bazı noktaları tenvîr maksadıyla, ber-vech-i âti sıra ile ita-yı izâhât olunur:

Yeni kabine ile teşkilât-ı milliyemiz arasında, aheng-i ittihâd husûlünün gecikmeyeceğine, biz de hüküm vermekte idik. Bunun tehhürü sebebini bizde değil, yeni kabinenin dört günden beri göstermekte olduğu tavr-ı mütereddidde aramak lâzımdır. Yeni kabine ile aramızda ihtilâf olduğunu dahi yeni kabine bize bildirmemiştir. Yeni kabinede ibka edilen eski nâzırların namusları hakkında şüphe etmemekle beraber, eski kabinenin harekât-ı cinayetskârânesine bilerek veya bilmeyerek iştirak eylemiş oldukları nazar-ı dikkatte tutulacak mühim bir noktadır. Abuk Paşa’nın Kabine’nin ıskatında yapmış olduğu rol mechûlümüzdür. Biz, neticeyi temîn eden kuvveti pek iyi biliriz. Bizim maksadımız, bu hü-

kümeti tasavvur buyrulduğu gibi, intikal devresi hükümeti gibi telâkki etmek değildir. Bilakis mukadderât-ı milleti takrir edecek ve sulhu yapacak en mühim bir heyet olabilmesini temenni ederiz. Menâfi-i esasiye-i milliyemizde ağyârın bizce hiç ehemmiyeti yoktur. Biz, hatt-ı hareketimizi ağyârın dedikodusuna uydurmak zaafını merdûd görenlerdeniz. Dahilî ve haricî vaziyete bütün vuzûhuyla vâkıfız. Attığımız hatve tesâdüfî değil, amîk düşüncelere ve metîn esaslara ve umum milletin teşkilât-ı muntazamaya tâbi kuvve-i hakikeyesine ve azm ü irâdesine müsteniddir. Millet, hâkimiyetini bütün manasıyla bütün cihana tanıtturmaya karar-ı kat'î vermiştir. Bunun için de her yerde, her türlü tedâbîr alınmıştır. Hükümet-i hâziranın âmâl ve metâlib-i milliyeyi hüsn-i telâkki ve intâca sa'y eylemesini talep ederiz. Çünkü başka türlü icra-yı hükümet edemez. Abuk Paşa'yı bilmiyoruz. Fakat Cemal Paşa'dan teşkilât-ı milliyemizin murahhası olmaktan başka bir şeye intizâr etmeyiz.

[Efendiler, şunu izah etmeliyim ki Cemal Paşa bizim murahhasımız değildi ve böyle bir vaziyet ve vazifenin kendisine verilmesine malûmunuz olan tarz-ı hareketinden dolayı cihet-i münasebet de yoktu. Ancak Yunus Nadi Bey'in telgrafında Cemal Paşa'nın murahhas gibi telâkkisinde tereddüde mahal yoktur denilmiş olmasından bunu arzu ettiğine zâhib ve emr-i vâki halinde tevcîh olunmuştur.]

Ve nâzır olur olmaz kendilerinin herkesten evvel bilâ-vasita bizimle temasa gelip vaziyet-i hakikiyeyi anlayacağını ve ona göre hükümetle teşkilât-ı milliyenin nokta-i nazarlarını tevhide tevesül edeceğini ümit ediyorduk. Halbuki henüz böyle bir temastan müctenib olduğu görülüyor. Bizim yeni kabineye karşı vuku bulan tekâlif ve metâlibimiz, şahsî ve indî olmayıp bi'l-cümle vilâyât ve evliye-i müstakille ile mülhakatının ve beş kolordu kumandanının ve teşkilât-ı milliyeye sadık rüesâ-yı memurînin Heyet-i Temsiliye'mize bildirdikleri tekliflerin, Heyet-i Temsiliye'mizce hükümeti mümkün olduğu kadar müşkil vaziyete sokmak ciheti nazar-ı dikkate alınarak istihrac edilmiş hulâsatü'l-hulâsasıdır. Ve bu tekâlif ve metâlibde tasavvur ve tasvir buyur-

duğunuz mehâzir yoktur. Hükümet, Heyet-i Temsiliye'mizle, samimî ve ciddî münasebet ve müdâvele-i efkârda bulunduğu takdirde, vuku bulmuş olan metâlib ve teklifâtın hükümetçe kabil-i tatbik olabilecek şekil ve zamanını takrir etmekte hiçbir hâil yoktur. Yalnız Sadrazam Paşa'nın, Heyet-i Temsiliye'mize 4 Teşrinievvel'de vuku bulan cevâbi telgrafındaki son fıkralar câlib-i nazar-ı dikkattir. Eğer teşkilât-ı meşrû'a-i milliyemiz ve bunun re's-i idâresinde bulunanlar, gayr-i meşrû' ve gayr-i kanunî tanınmak zihniyeti idâme olunacak ise hiçbir imkân-ı itilâf bulunamayacağına şüphe yoktur. Bugün neşredileceğini bildirdiğiniz beyannamede, teşkilât ve harekât-ı milliyemiz hakkında her ne sebep ve suretle olursa olsun, münekkidâne bir lisan kullanıldığı takdirde ve bu suret, sûrî birkaç kelimeye münhasır kalsa bile tarafımızdan derhal her türlü itilâf imkânı münselib olmuş telâkki edilecektir ve zaten hükümet-i merkeziye, Heyet-i Temsiliye ile tamamen anlaşmadıkça, beyannamesi hiçbir taraftan alınmayacaktır. Belki İstanbul'a münhasır kalabilir.

Heyet-i Temsiliye'miz, bi'l-cümle vilâyât ve evliye-i müstakille namına mahallerinde milletin ârâ-yı umumiyesiyle intihâb olunmuş mümessillerden teşekkül ve Erzurum ve Sivas'ta ictimâ eden heyet-i umumiyeler tarafından tefrîk ve intihâb olunmuş bir heyet-i meşrû'a-i milliyedir. Kabiliyet ve kudret-i temsiliyesi de âsâr-ı fiiliyesiyle meydandadır. Meclis-i Mebusan ictimâ ile bi'l-fiil murakabeye başlayacağı güne kadar, Heyet-i Temsiliye'nin mukadderât-ı millet ve memleketle âlakadar bulunması zarurîdir. Hükümetin, heyetimizle temas ve münasebet-i samimiyesi bi'tabi kendi mevki ve kuvvetini takviye edecektir. Aynı ayrı istikametlerde yüründüğü takdirde menâfi-i memleket ve millet için câlib-i mehâzir olacağı tabiidir.

Biz, bugünkü Kabine'de bilhassa vücûdları memleket ve millet için nâfi olacağına kani bulunduğumuz bazı zevâtın, sâbika olduğumuz gibi birer birer Kabine'den çıkarılması tarzındaki son usûl kabine manevralarına ma'rûz kaldıklarını görmek istemeyiz. [Efen-diler, bu dediğimizin vukuunu göreceksiniz] Sivas'ta mün'akid bulunan Heyet-i Temsiliye, hükümetle bizzat doğrudan doğruya, en samimî temasta bulunmaya hazır ve müheyyâdır. Bu vazifeyi başkalarına tevdi etmek salâhiyetine mâlik değildir. Hükü-

metle itilâf-ı tâm hâsıl olduğu takdirde, temasın teshîl ve temîni için başka çareler dahi düşünülebilir. Hulâsa müşevveş vaziyetin acilen bertaraf edilmesi, evvel emirde hükûmetin kendisine arz ve teklif ettiğimiz tarzda bir beyannamesinin, sûrî kelimelerle değil, samimî bir lisan ile neşrine ve tekâlif-i sâirenin hüsn-i telâkki edilip infaz edileceğine dair Sadaret'in ma'rûzâtımıza doğrudan doğruya cevap ita etmesiyle, mümkün olacaktır. Yoksa hâlâ Refik Halid Bey tarafından telgraflarımız ve beyannamelerimiz kontrol, sirkat ve tevkif edilirken, hükûmetin samimiyetinden bahsolunması, bize pek garip geliyor.

Hükûmet bu mütereddid vaziyetinde birkaç gün daha devam edecek olursa, millet nazarında henüz taayyün edemeyen emniyet ve itimâdî büsbütün selbe sebebiyet verecektir. Her taraftan aldığımız telgrafnamelerde, hükûmet-i cedîdenin şâyân-ı emniyet olup olmadığına dair sualler sorulmaktadır. Arz-ı ihtiram ederim kardeşim.

Mustafa Kemal

Efendiler, Yunus Nadi Bey, verdiğim ma'lumât ve izâhâtтан hakikî vaziyeti anladı. Bizimle muhabereye devama lüzum görmedi. Bilakis yeni hükûmeti ve hassaten Cemal Paşa'yı irşada çalışmış... Fi'l-hakika, izah edeceğim vechile, zâhiren olsun bir itilâf vaziyet ve manzarası teessüs etti.

Efendiler, 6 Teşrinievvel 335 günü de geçti. Biz, mevcut tedâbirin ehemmiyet ve dikkatle idâmesi lüzumunu ta'mîmen emrettik (Vesika 134).

Efendiler, Yunus Nadi Bey'le, muhaberemizin ferdasında, nihayet Sadrazam'dan cevap değil, fakat Cemal Paşa'dan şu telgrafnameyi aldık:

Harbiye'den, 7.10.35 saat: 12.07 sonra

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Şimdiye kadar olan muhaberâtın hulâsası:

1- Kabine, sizinle müttehidü'l-efkâr ve irâde-i milliyenin hâkimiyetini kabul eder. Ancak bir intikam kabinesi olmaktan tehaşi eder. Kabahatlıların tecziyesini şekl-i kanunîde icrâ etmeyi dahi muvâfık görüyor.

2- Zarara uğramış valilerin mağduriyetlerinin ref' ve tazmin, ehil olanların intihâb, bilhassa tayin ve ordunun şeref ve intizamını iade etmeyi tamamen deruhde eder.

3- Devletin harice karşı şeref ve haysiyetini iade için irâde-i milliyeye ve Heyet-i Temsiliye'ye istinâd edecektir.

4- Heyet-i Temsiliye'nin murahhası sıfatıyla ve bütün samimî ve hürmetkâr bir his ile arz ediyorum ki Heyet-i Temsiliye'nin hem hariç ve dahile karşı hâkim manasını vermeksizin Kabine'ye müzâhir halinde kalmasını ister ve bu büyük kuvvetin faidesini takdir eder. Evvel emirde, telgrafların müteakabilen ve serbest keşidesini ve ibkaen ve müceddeden tayin olunacak vali ve kumandanların hemen hareket edebilmesini, bilhassa kabul edilen yeni İntihab-ı Mebusan Kanunu'nun tevzi ve ilân edilebilmesini pek faydalı görür.

5- İrâde-i milliyeye mugayir harekâttan tevakki olunacağını taahhüd eder isem, teferruatının şekil ve zamanı kalır ki pek kolay olacağına itimâdım vardır. İstihlâs-ı vatana ma'tûf gayenin husûlüne, el birliğiyle hemen çalışabilmek için, teferruat üzerinde ısrar olunmamasını, muâvenet-i devletlerini bekler (a m h s n y) pek ricâ eyler ve bütün rûfeka-yı kirama da arz-ı hürmet eylerim.

Harbiye Nâzırı

Cemal

Bu telgrafta der-akab, müsbet ve samimî olan şu cevâbımızı verdik:

Şifre Sivas,

7.10.35

Harbiye Nâzırı Cemal Paşa Hazretlerine

C: Beyânât-ı devletlerine madde madde sıra ile ber-vech-i âti arz-ı cevap olunur:

1– Kabinenin bizimle müştereken ve müttehiden irâde-i mil-liyenin hâkimiyeti esasını kabul buyurmasına, millet namına arz-ı teşekkür eyleriz. Kabine'nin ve Heyet-i Temsiliye ve büt-ün teşkilât-ı milliyemizin intikam-cûlukla şaibedar olması, bizce dahi fevkalâde şâyân-ı tevakki ve tehaşidir. Bu noktada ve kaba-hatlılerin şekl-i kanunîde tecziyeleri lüzumunda dahi Kabine ile tamamen hem-fikiriz.

2– İkinci madde muhteviyâtından dolayı da, hassaten teşek-kür ederiz. Vuku bulmuş olan ma'rûzâtta, bu noktanın tasrihi-ne lüzum şu idi:

Amal ve harekât-ı milliyeye muhalefetlerinden dolayı, mil-let tarafından tecrit edilen bazı vali ve kumandanlar, şekle riayet mülâhazasıyla velev muvakkaten olsun, memuriyetlerine iade edildikleri takdirde, mahallerince kabullerine imkân görülmediğinden nüfûz-ı hükûmete karşı riayetsizlik vuku bulabilir endi-şesi idi.

3– Üçüncü madde, bilhassa mûcib-i şükrandır. İnşallah müt-tehiden ve müttefikan, vatan ve milletimizin saadet ve selâmetini temîn müyesser olur.

4– Kemâl-i samimiyet ve büyük temînatla arz ederiz ki Kabi-ne ibrâz buyurduğu ciddiyet ve samimiyetine mukabil Heyet-i Temsiliye ne dahile ve ne harice karşı hiçbir vakit hâkim vaziyeti almayacak, bilakis müttehiden kabul buyrulan nikat-ı nazar dairesinde, hükûmetin nüfûz ve kuvvetini tahkim ve takviyeyi, vatan ve milletin selâmeti için vazife addedecektir. Bu husus-ta kat'iyen şüphe ve tereddüt buyrulmamasını arz ve ricâ ede-riz. Bilhassa zât-ı devletlerinin, nizamnamemizin sekizinci mad-desi mûcibince doğrudan doğruya Heyet-i Temsiliye'miz azası sıfatıyla Kabine'de murahhas bulunmaları, tarafeynin icrâât ve mukarrerâtında temîn-i mutabakatı kâfil olacağı cihetle bâis-i memnuniyettir.

Artık Kabine ile teşkilât-ı milliyemiz arasında, her noktada mutabakat ve itilâf-ı enzar hâsıl olduğu tahakkuk eylediğine nazaran bi't-tabi muhaberât hususunda vaz'olunan takyidatın ref edileceği tabiidir. Ancak Heyet-i Temsiliye, bütün Anadolu ve Rumeli'deki teşkilât merakiziyle muhafaza-i irtibat mecburiyetinde olduğundan, servis tarzında vuku bulmakta olan muhaberât-ı telgrafiyemizin kemâkân devamına müsaade buyrulmasını hassaten istirham ederiz. Burada şunu da arz edelim ki hükümet evâmirini tebliğe başladığı dakikada hiçbir tarafta bir günâ hâile tesâdüf etmemek ve bu suretle zerre kadar nüfuzu kesredilmemek lâzimedden bulunmakla bu hususun temîni için Heyet-i Temsiliye tarafından icap edenlere lüzumu gibi tebligatta bulunulabilmek maksadıyla kırk sekiz saat kadar zaman bırakılmasını ricâ ederiz. Heyet-i Temsiliye tarafından yapılacak tebligata esas olmak, millete emniyet bahşetmek üzere neşrini ricâ eylediğimiz Kabine Beyannamesi'nin mahrem olarak kable'n-neşr bir suretinin heyetimize lütuf buyrulmasını hassaten istirham ederiz. Çünkü bu beyannamede bir kelime, milletçe su-i tefehhümâtın idâmesini mücib olabileceğini ve Heyet-i Temsiliye'yi de millete karşı pek müşkil bir vaziyette bırakabileceğini kemâl-i samimiyetle arz eyleriz.

Heyet-i Temsiliye tarafından zât-ı şâhâneye takdim olunacak bir arıza-i şükranîye ile millete yapılacak tebligat suretini kable'l-irca zât-ı devletlerine şimdi arz edeceğiz ve bunların muhteviyâtına dair Kabine'nin vuku bulacak mütâlaatı, hürmetle nazar-ı dikkate alınacaktır.

Yeni İntihab-ı Mebusan Kanunu hakkındaki mütâlaamızı ba'dehu arz etmek üzere, kanun-ı mezkûrun ne nokta-i nazardan yapılmış olduğunu lütfen işar buyurmanızı ricâ ederiz.

5 — Esâsâtta itilâf-ı tâm hâsıl olduktan sonra zât-ı devletleriyle rûfeka-yı kirâmınızın samimiyetlerine şüphe edilemeyeceğinden teferruat hakkında kendiliğinden mutabakat-ı efkârın husûl-pezîr olacağı tabiidir. Âcizleri ve bütün rûfeka-yı mesâimin en büyük hürmet ve samimiyetlerimizle zât-ı devletinizin ve dahil bulunduğunuz Kabine'nin mazhar-ı muvaffakiyât olmasına ve bu sayede istihlâs-ı vatana ma'tûf gayenin bir an evvel tecelli etmesine bütün mevcudiyetimizle çalışacağımıza emniyet buyurmanızı

arz ve burada hazır olan bi'l-cümle rûfekamın selâm ve hürmetlerini takdim ederim.

Mustafa Kemal

Cemal Paşa, bu telgrafımıza o gece cevap verdi. Bunda “beyannamenin tesrî’-i neşrine zaruret hâsıl olduğunu ve fakat nikat-ı lâzimeye dikkat olunduğunu bildiriyordu” (Vesika 135). Biz de aynı gecede, nezaket icabı olmak üzere cevap verdik (Vesika 136).

Fakat Efendiler, Hükümet Beyannamesi’ni kable’n-neşr bize göstermek istemediği anlaşılnca, biz de millete olan beyannamemizi, bilâ-istişare neşrettik ve Pâdişâh’a olan telgrafı da aynı suretle çektik.

Efendiler, 7 Teşrinievvel 335 tarihli olan beyannamemiz, milleti, takip olunan yolda isabet ve muvaffakiyet olduğu ve muhafaza-i vahdetle, bugüne kadar olduğu gibi devam edilmesi hususunda bi’l-vesile tenvîr ve irşada ve kuvve-i maneviyeyi takviyeye medâr olmak maksatlarını ihtivâ etmekte idi (Vesika 137)

Pâdişâh’a yazılan telgraf da millet namına teşekkürü tazammun ediyordu (Vesika 138 ve Vesika 139).

Efendiler, istitrâd kabîlinden küçük bir ma’lumât arz edeceğim. Heyetimiz, bütün memlekete müşterek arzu-yı millî icabını tatbik ettirmeye çalıştığı sırada, taht-ı işgalde bulunan İzmir’e de doğrudan doğruya tebligatta bulunuyordu. Ali Rıza Paşa Kabinesi’yle anlaşmakta olduğumuz 7 Teşrinievvel 35 tarihinde, İzmir’e de şu telgrafı veriyorduk:

Müstaceldir Sivas,

7 Teşrinievvel 35

İzmir Vilâyet-i Âliyesine

Şimdiye kadar vâki olan tebligat ve iş’ârâtımızın vâsıl olup icâbatının yapılmakta olup olmadığına, vâsıl olmamış ise esbâb-ı mânianın sūr’at-i iş’ârı mercudur.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

Heyet-i Temsiliyesi namına

Mustafa Kemal

İzmir'in ve İzmir Valisi'nin ne hal ve şerâit dahilinde bulunduğu, şüphesiz malûmumuz idi. Tebligatımızı alıp alamayacağı meşkûk olmakla beraber, tatbik edemeyeceği tabii idi. Fakat biz bütün memleket mukadderâtıyla meşgûl ve işgal tanımayan bir kuvvet merkezi olduğunu düşmanlarımıza da bildirmekte faide görüyorduk.

Efendiler, içinde bulunduğumuz günlere ait mesâil ve vaka-yie temas etmişken, burada küçük bir noktayı daha, izah etme-me müsaadenizi ricâ edeceğim.

8 Teşrinievvel 335 tarihli olup Kâzım Karabekir Paşa'dan gelen bir telgrafta, şöyle bir mütâlaa bast ü beyan olunuyordu:

"Heyet-i Temsiliye'den zât-ı samileriyle, Rauf Beyefendi'nin ve bu kıbâlde olan zevât-ı müessire-i âliyenin mebus olduktan sonra da bir vechile hükümete karışmayarak daima Meclis-i Millî'deki grubun başında nâfiz ve kabinenin şekl-i terkibi ve ricâlinin kıymet ve hüviyeti ne olursa olsun, daima Meclis-i Millî içinde nâfiz ve murakıp bulunmayı, en mühim bir hadise-i muvaffakiyet ve elzemût-tatbik bir karar addeylerim."

"Bir emelin ve bir grubun en yüksek ve en muktedir tanınmış ricâli, kendi dairesinden çıkıp da hükümet işine karışınca, Meclis-i Millî daima zayıf kalmış ve müteaddit cereyânlar karışısında ya sürüklenmiş veyahut parçalanmıştır."

"Vatan ve milletin felâh-ı tâmmı şiddetle mevzu-i bahis olan bu devrede, işbu ma'rûzâtım etrafında kat'î bir karar ile mücehhez bulunmamızı kemâl-i hürmetle istirham eylerim."

Efendiler, fi'l-hakika, Erzurum'da bulunduğum zamanlarda, Kâzım Karabekir Paşa, vicâhen de bu mütâlaaya mümâsil mütâlaalar serd eylemişti. Benim de dermeyan ettiğim mütâlaat şu mealde idi: "Her şeyden evvel, memlekette, milletin mevcudiyet ve irâdesini tebârüz ettirmek ve bunu sarsılmaz bir tarzda, Meclis-i Millî'de temsil etmek lâzımdır. Bu da, memlekette millî bir mefkûre etrafında, kuvvetli bir teşkilât yapmak ve bu teşkilâta müstenid, Meclis'te bir grup, bulundurmakla mümkündür. En zî-nüfûz zevâtın gayesi bu olmalıdır. Halbuki, şimdiye kadar görüldüğüne nazaran, asıl olan bu cihete ehemmiyet verilmeksizin, az-çok kendinde liyakat görenler hemen hükümete geçmek hevesine, hırsına kapılıyorlar. Bu gibi in-

sanların teşkil ettiği hükümetlerin mesnedleri, millî teşkilâta merbut, Meclis'te kavî bir grup olamayınca, yalnız saltanat ve hilâfet makamı kalıyor. Bu yüzden, millî meclisler, şeref ve kudret-i milliyeyi temsil edemiyor, arzu-yı millî tecelli edemiyor ve icâbatı tatbik olunamıyor. Binâenaleyh bizim için ilk ve en esaslı prensip, evvelâ, memlekette teşkilât-ı milliyeyi vücudunda getirmek, sonra da bu teşkilâttan kuvvet alan bir grubun başında, Meclis'te çalışmak olmalıdır. Hükümet teşkiline veya teşekkül edecek herhangi bir hükümete dahil olmaya kalkışmakta faide yoktur. Çünkü bu mahiyette bir hükümet, vatana ve millete hiçbir esaslı hizmet ifa edemeden, der-akab düşmeye veyahut pâdişâha dayanarak Meclis'e karşı ve dolayısıyla millete karşı vaziyet almaya mecbur olacaktır ki birincisinde istikrarsızlık gibi büyük bir mahzur tevali edecek, ikincisinde de hâkimiyet-i milliyenin, bi't-tedric ma'dûm hükmüne getirilmesine hizmet edilmiş olacaktır." Nitekim meşmûl-i ıtlâınız olduğu ve fiilen de sübût bulunduğu vechile, biz evvelâ memlekette teşkilât-ı milliyeyi yaptık. Sonra Meclis'i topladık. Evvelâ meclis hükümeti yaptık. Ondan sonra da hükümet yaptık.

Bundan başka, münasebet düştükçe Kabine'ye girilmeyeceği ve yüksek makam ve memuriyetler kabul olunmayacağı hakkında ve esasen büyük ve millî gayeden başka hiçbir maksat takip etmediğimiz ve en büyük hisse-i faaliyetimizin, Kuvâ-yı Milliye'nin şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da, tevzînine hasr-ı mesâi etmekten ibaret bulunduğu dair millete karşı beyânât ve tebligatımız vuku bulmuştu. Kâzım Karabekir Paşa, telgrafnamesinde Erzurum'daki mütâlaatımı ve bu nokta-i nazardan olan tebligatımızı tahattur ettirerek, beyan-ı takdirat eyledikten sonra, "fakat, bu güzel azim ve kararın şimdiye kadar, bizde görünmüş tecârib ve netâyicine nazaran, daha şümüllü olmasını da hassaten arz ve mütâlaa eyleyim" diyorlardı (Vesika 140).

Efendiler, Kâzım Karabekir Paşa'nın bu mütâlaa ve tekli-fi, telgrafnamelerinin sonunda söyledikleri gibi vatan ve milletin halâsı mevzu-i bahis olduğu bir devirde ve benim izah ettiğim vechile henüz memlekette hiçbir teşkilât ve meclis yok iken ve Meclis toplandığı zaman da Meclis'te böyle bir teşkilâta

ve kudret-i milliyeye güvenir mefkûre sahibi bir grup isbât-ı mevcudiyet edememişken, her ne suretle olursa olsun hükümet teşkiline veya teşekkül edecek hükümete dahil olmaya heves etmek elbette doğru olamazdı. Bu tarz-ı harekete, memleket ve millet menâfiine hizmet emelinden ziyade, şahsî hırs ve menfaat veya hiç olmazsa cehâlet atfetmekte, itikadımca asla isabetsizlik olmaz.

Ancak, Efendiler, Karabekir Paşa'nın dediği gibi Kabine'nin şekl-i terkibi ve ricâlinin kıymet ve hüviyeti ne olursa olsun, meclis'te taazzuv etmiş siyasî bir grubun en müessir âza-yı âliyesinin, daima Meclis içinde nâfiz ve murâkıb kalması, en mühim bir hadise-i muvaffakiyet ve elzemü't-tatbik bir karar addolunamaz.

Cidden hâkimiyet-i milliye esası üzerinde tedvîr olunan medenî devletlerde, kabul edilmiş ve fiilen câri bulunan esas, milletin âmâl-i umumiyesini azamî temsil eden ve bu âmâlin talalluk ettiği menâfi ve icâbatı, en yüksek kudretle ve salâhiyetle yapabilecek zümre-i siyasiyenin, umûr-ı devletin idâresini deruhde etmesi ve bunu en yüksek liderinin dûş-i mes'ûliyetine tevdi etmesi prensibinden ibarettir.

Zaten bu şerâiti ihrâz edemeyen bir hükümet ifa-yı vazife edemez. Hükümet'in, kuvvetli grup âzası meyânından ve fakat birinci derecede olmayanlarından zayıf bir hükümet yapmak ve onu fırkanın birinci liderlerinin talimat ve nasâyihle yürütmeye kalkışmak fikri, bi't-tabi doğru değildir. Bunun fecî netâyici bilhassa Osmanlı Devleti'nin son günlerinde görülmüştür.

İttihat ve Terakki rüesâsının elinde bâziçe olan sadrazamlardan ve onların hükümetlerinden, millete gelen zararlar sayılamayacak kadar çok değil midir?

Meclis'te hâkim olan fırkanın, hükümet teşkilini, muhâlîf ve ekalliyette bulunan bir fırkaya terk etmesi ise asla mevzu-i bahis olamaz.

Kaideten ve usûlen milletin ekseriyetini temsil eden ve gaye-i mahsusası bâriz olan fırka, hükümeti teşkil mes'ûliyetini üzerine alır ve kendi gaye ve prensiplerini memlekette tatbik eder.

Zaten cümlelerin malûmu olan ve o yolda hareket edilmekte bulunan bir hakikati, burada tavzihten maksadım vatanperverlik, ulûvv-i ahlâk, insan-ı kâmillik ve buna mümâsil birtakım evsâf-ı güzide icabı gibi gösterilmek istenilen safsatalara karşı milletin ve nesl-i âtinin nazar-ı dikkat ve intibâhını celp etmektir. Bu mütâlaatıma vesile teşkil etmiş olan Kâzım Karabekir Paşa'nın da bu noktada, umumiyetle benimle hem-fikir ve hem-mütâlaa bulunduğu asla şüphem yoktur. Çünkü Kâzım Karabekir Paşa'nın maksûdu elbette yalnız benim veya Heyet-i Temsiliye'de bulunan bazı arkadaşların hükûmet yapmamasını veyahut hükûmete girmemesini istihdâf etmek değildi. Kâzım Karabekir Paşa, bu meseleye ait telgrafnamesinde, Rauf Bey'in ve benim isimimi zikrederken "bu kıbâlde olan zevât-ı müessire-i âliye" demiş olduğuna ve kendisini aynı kıbâlde gördüğü tabii bulunduğu göre, şüphesiz, kendileri de prensiplerinden hariç kalmamak bedihî idi. Halbuki Kâzım Karabekir Paşa, hatıramda yanılıyorsam mebus olarak Meclis'te çalıştığı sırada, bir vaziyetin icabı olarak yeni bir heyet-i hükûmet teşkili mevzu-i bahis oldu. Ben, bu hususta müdâvele-i efkâr eylemek üzere Fethi Bey, Fevzi Paşa, Fuat Paşa, Kâzım Paşa, Ali Bey, Celâl Bey, İhsan Bey ve Heyeti Vekile arkadaşları ve sâir on, on beş arkadaşı ve bu meyânda Kâzım Karabekir Paşa'yı Çankaya'da nezdime davet etmiştim. Kâzım Karabekir Paşa, nezdime gelmeden evvel, o tarihte Fırka Kâtib-i Umumîsi bulunan Recep Bey'in Meclis'te yanına giderek, kendisini davet ettiğimi ve agleb-i ihtimal hükûmet riyâsetini teklif edeceğimi söyledikten sonra şimdiden kendisinin vaziyet hakkında tenevvürüne yardım edecek ma'lumât varsa bildirmesini söylemiştir.

Kâzım Paşa'nın, Çankaya'da, ictimâ ve müzakere esnasındaki vaz'ı da hazırûn tarafından mânidar görülmekten hâli kalmadı. Kâzım Karabekir Paşa, esnâ-yı müzakere "bu suretle de millete hizmetten çekinmediğini" pek haklı ve münasip olarak dermeyeran etmişti. Cereyân-ı müzakere bir noktaya saplandı: Hükûmet reisi Fethi Bey mi, Karabekir Paşa mı olsun? Bu nokta üzerinde müdâvele-i efkâr edilirken, Kâzım Karabekir Paşa, bana 8 Teşrinievvel 335 tarihinde tavsiye et-

tiği vechile “kabinenin şekl-i terkibi ve ricâlinin kıymet ve hüviyeti ne olursa olsun, daima Meclis-i Millî içinde, nâfiz ve murâkib kalmayı elzemü't-tatbik bir karar addettiğini” beyan etmedi. Bilakis vaziyeti, hükümet teşkiline salâhiyettar kılınmasını arzu eder mahiyette görölüyordu. Halbuki, henüz vatan ve milletin felâh-ı tammının mevzu-i bahis olduğu devrin mütahiş ve karanlık bir safhasını daha yaşıyorduk.

Müzakereyi intâc etmedim, verdiğim bir teneffüs esnasında Fevzi Paşa Hazretlerini bahçeye götürdüm. Kendisinin, Fethi Bey ve Kâzım Karabekir Paşalardan birini hükümet reisliği-ne intihapta hakem olmasını ricâ ettim. Fakat ikisini aynı zamanda çağırıp “meselenin, şahsî ve basit bir mesele olmadığını ve mes’ûliyetin vatanî ve büyük olduğunu izahtan sonra açıktan açığa, kendilerine hangisinin daha iyi yapabileceklerini vicdanlarına mürâcaat ederek bizzat söylemeleri talebinde bulunacaktı.”

Tekrar toplandık. Hükümeti ya Fethi Bey veyahut Karabekir Paşa teşkil edecektir. Netice-i müzâkerâtan bunu anlıyorum. Meselenin hallinde Fevzi Paşa Hazretlerini hakem yapalım dedim. Kabul olundu. Müşir Paşa, Fethi Bey’i ve Karabekir Paşa’yı aldı. Bahçeye çıktılar. İzah ettiğim gibi hareket olunmuş. Fethi Bey, ben, daha iyi yaparım demiş. Müşir Paşa da bu kanaatte bulunmuş ve Fethi Bey intihâb edilmiştir. Bu suretle Karabekir Paşa’nın hükümet teşkiline memur edilmesine delâlet fırsatı zâil olmuş bulundu.

Efendiler, Ali Rıza Paşa Kabinesi’yle başladığımız temas noktasına gelelim:

Arz etmiştim ki hükümet bize beyannamesini, neşrinden evvel vermediği için, biz de millete olan beyannamemizi, hükümetin mütâlaasını almaya lüzum görmeden neşretmiştik.

Bunun üzerine hükümet, Cemal Paşa vasıtasıyla daha dört maddenin vesâit-i muhtelifle ile ta’mîmini lüzumlu görmekte olduğunu, 9 Teşrinievvel’de bildirdi. Bu maddeler şunlardı:

1) İttihatçılıkla münasebet bulunmadığı,

2) Devlet-i Osmaniye’nin Harb-i Umumî’ye karışması doğru olmadığı ve müsebbibleri aleyhinde tayin-i esâmî suretiyle bazı neşriyat icrası ve haklarında takibat ve mücâzât-ı kanuniyenin tertibi,

3) Harp esnasında yapılan her nev'i cinayat fâillerinin ceza-yı kanunîden kurtulmayacakları,

4) İntihabatın serbest cereyân edeceği.

Cemal Paşa, bu maddeleri saydıktan sonra, bunların tavzîh ve ta'mîmi, dahilen ve haricen birtakım su-i telâkkiyâtın önüne geçeceğinden bahisle, memleketin menâfi-i âliyesi icabı olarak suret-i mahsusada hüsn-i telâkkisini ricâ ediyordu (Vesika 141).

Efendiler, Ali Rıza Paşa Kabinesi'nin ne kadar zayıf ve nahif düşündüğünü ve hakikati görmekteki kasr-ı basarını anlamak için bu maddeler adeta bir miyardır. Devletin içine düştüğü girive-i izmihlâlin umk u dehşetini görmekten âciz olan zavallılar, bi't-tabi ciddî ve hakikî çareyi görmemek için gözlerini yumarlar. Çünkü o ciddî ve hakikî çare, kendilerini daha çok tedhîş eder.

Akıl ve ferasetlerindeki mahdudiyet, tab' ve ahlâklarındaki zaaf ve tereddî icabı böyledir.

Çoktan bende olduğuna şüphe kalmamış olması lâzım gelen, pâdişâh ve halifenin, bendeliğiyle ihrâz olunabilecek makam-ı iktidarın, iktidarsızlığa numune olması tabii değil miydi?

Ferit Paşa'yı istihlâf eden, Ali Rıza Paşa ve evvelki kabineden müdevver ve yeni rûfeka-yı mesâisi, Ferit Paşa'nın bıraktığı noktadan başlayarak, onun intâca muvaffak olamadığı âmâl-i ağıyârı takip ve intâca çalışmaktan başka zaten ne yapabilecekti?

Bu, bizce, vâzihan ma'lûm idi. Fakat tahmin ve takdir buyrulacak birçok esbâb ve mülâhazata binâen, hâzım ve sabûr davranmaktan başka çare-i muvaffakiyet yok idi.

Efendiler, itilâf eylemiş görünmeyi muvâfık mütâlaa ettiğimiz bu yeni kabine ile bizim nokta-i nazarlarımızda mevcut ihtilâfın inkişaf eden mebadisini görmek için bu dört maddeye ait mütâlaamızı ihtivâ eden cevâbımızı, Büyük Millet Meclisi zabıtnamelerinin ilk günlerine ait sayfelerinde lütfen bir defa daha gözden geçirirsiniz (Vesika 142).

Efendiler, bugünlerde İstanbul'daki matbûat mensubîni bir cemiyet teşkil etmişler ve *Tasvir-i Efkâr*, *Vakit*, *Akşam*, *Türk Dünyası* ve *İstiklâl* gazeteleri namına, 9 Teşrinievvel'de bazı sualler

soruyorlar ve neşriyata esas olacak nokta-i nazarlar talep ediyorlardı. Bunlara, icap eden hususât ve ma'lumât bildirildi (Vesika 143).

Bu matbûat heyetinin reisi olan Velid Bey'in de kendi gazetesini namına şâyân-ı dikkat sualleri ihtivâ eden bir telgrafı vardı. Ona da yaverim vasıtasıyla cevap verdirdim (Vesika 144). Bunları vesâik meyânında mütâlaa buyuracaksınız.

Efendiler, yeni Heyet-i Vükelâ'ya dahil ve Heyet-i Temsiliye'miz murahhası sıfatını hâiz bulunan Cemal Paşa ile vuku bulan ve bulmakta olan muhaberâtımız, heyet-i aliyyenize, Dahiliye Nezareti makamını işgal etmiş bulunan, Damat Mehmet Şerif Paşa'dan bahsetmeyi geciktirdi.

Biz, yeni kabine ile itilâf zemini ararken Şerif Paşa, çoktan milleti tesmîme başlamış bulunuyordu.

Nezarete geçtiğini ilk tebliğ eden 2 Teşrinievvel tarihli ta'mîmi muhteviyâtı, tahattur buyurulursa, orada şu cümlelere tesâdüf edilir:

“Efrâd-ı milletin bir vifak ve ittihâd-ı tâm halinde olması, devletin menâfi-i hakikiyesi icâbatından bulunduğu halde, bir müddettir dahilî memlekette, âsâr-ı nifak ve şikak rû-nûma olması, müşkilâtın bir kat daha tezâyüdünü müstelzim olmak itibarıyla pek ziyade şâyân-ı teessüftür.”

“... Muvaffakiyet... Hükümetin telkinatına mutavaatla, menâfi-i memlekete muzır harekâttan mücânebet edilmekle hâsıl olacağından, hemen merkez ve mülhakata bu dairede icra-yı vesâyâ ediniz” (Vesika 145).

Efendiler; Damat Ferit Paşa'dan daha akıllı olduğu rivayet edilen Damat Şerif Paşa, pek acemice işe başlamış oluyor. O tarihlerde İstanbul'da bizi dağî, bağı “sempl solda -simple soldat” telâkki eden bazı romancılar gibi, Damat Paşa da bizi kendi akl-ı ebleh-firîbânesince gafil ve gayr-i müdekkik farz ediyordu galiba!..

Halbuki biz der-akab, Nâzır Paşa'nın maksad-ı denâetini anlamış ve daha müteyakkız bir vaziyet almış bulunuyorduk. Şerif Paşa, bizim ef'âl ve harekâtımızı ve Ferit Paşa Kabinesi'ni ıskat zımnında milletçe tatbik olunan icrââtı memlekette âsâr-ı nifak ve şikak olarak tavsif ve pek ziyade teessûf ediyor.

Hükümetin telkinatına mutavaat ve muzır harekâttan mücânebet telkinini hemen bütün memlekete neşir için isticâl ediyor.

Bir de Efendiler, hükümetin Dahiliye Nazırı Mehmet Şerif imzasıyla intişar eden beyannamesinin birkaç noktasına hep beraber göz gezdirelim (Vesika 146):

“Heyet-i vükelâ-yı hâzıra mütecânistir.” Çok doğrudur. Bu cihet kemâliyle tavazzuh edecektir.

“Hutût-ı esasiyede müttehidü'l-efkârdır. Hiçbir fırkaya mensup değildir. Muhtelif siyasî grupların hiçbirine dahi temâyül etmiyor. Hepsinden muâvenet-i maneviyeye intizârda bulunuyor.”

Bu cümlelerden çıkan mâna sarîhtir. Hükümet, teşkilât-ı millîye ve onu idâre eden Heyet-i Temsiliye ile beraber değildir. Hatta, temâyülü dahi yoktur, İtilaf ve Hürriyet Fırkası'ndan, Muhipler Cemiyeti'nden, Kızıl Hançercilerden, Nigehbâncılardan, ilâ ahirihi... mevcut olan cemiyetlerden ne kadar muâvenete intizâr ediyorsa bizden de ancak o kadar... Cemal Paşa vasıtasıyla bizi işgal ve iğfale ma'tûf telgraflar muhteviyatı hep yalandır.

Sonra Efendiler, şu cümleyi okuyalım: “Mukadderât-ı memleketin, vükelâ-yı millet vesatetiyle tayini ehass-ı âmâlimizdir.”

Bundan çıkan mâna da şudur: Sivas'ta birkaç kişi toplanmış, millet namına idâre-i kelâm ediyor, mukadderât-ı millette alâkadar oluyor. Heyet-i Temsiliye diye bir de unvan takınarak millet ve memleketin –vazifeleri olmadığı halde– işlerine karışıyorlar. Bunların sözünü dinlemeyiniz. Çünkü bunlar vükelâ-yı millet değildir!

Hükümet, bu beynamede, şu suretle sulh hakkındaki nokta-i nazarını da izah ediyor: “Wilson prensiplerinden bi-hakkın istifade olunarak, Devlet-i Osmaniye'nin müttehid ve pâdişâhının etrafında müctemi bir devlet-i müstakille olarak temîn-i bekası için hiçbir teşebbüsten geri durulmayacaktır.”

Yeni kabine, bu nokta-i nazarlarında muvaffak olacaklarına dâir şu kuvve-i teyidiyeyi gösteriyor: “Zaten düvel-i muaz zamanın hissiyât-ı nasfetkârâneleri ve hakikaten gittikçe tavazzuh etmekte olan Avrupa ve Amerika efkâr-ı âmmesinin itidâlpervverliği de bu bâbda emniyet-bahş olmaktadır.”

Efendiler, bütün bu fikirler Ferit Paşa Kabinesi'nin pâdişâh lisaniyla neşrettiği beyanname muhteviyâtının harfi harfine aynı değil midir?

Bu tarz beyannameler neşrinden maksat, milleti iğfal ve meskenete ircâ' değil midir?

Hangi nasfetten bahis olunuyor? Hangi itidâlperverlikten dem vuruluyor? Bunların asılları var mıydı? Memleketin merkezinden itibaren her yerdeki tezâhürât-ı ecnebiye hakikatte bunun aksini isbât edecek delâil-i fiiliye ve bâhire değil miydi?

Hakikatte Wilson prensipleriyle beraber, sahneden çekilmiş ve aksâm-ı memâlik-i Osmaniye'nin Suriye'de, Filistin'de, Irak'ta, İzmir'de, Adana'da ve her yerde işgaline seyirci bulunmuyor muydu?

Bu kadar, kat'î âsâr-ı izmihlâl muvacehesinde akıllı, feraseti, vicdanı olan adamların kendilerini aldatmalarına ihtimal verilir mi? Bu gibi adamlar fi'l-hakika, kendilerini aldatacak kadar ebleh olurlarsa onların mukadderât-ı memleketi idâre etmelerine akıllı eren, hakikati, fecaati görenler tahammül edebilir mi? Eğer bu adamlar hakikati biliyorlar ve kendilerini aldatmıyorlarsa milleti iğfal ederek koyun sürüsü halinde düşmanın pençesine tevdi etmeye canla, başla çalışmalarına ne mâna verilebilir?

Bu cihetlerin mütâlaasıyla verilecek hükmü efkâr-ı umumiye bırakırım.

Efendiler, hükümetin beyannamesinin manasızlığına ve ihtivâ ettiği efkârın sakametine rağmen, biz Heyet-i Temsiliye namına aynı tarihte, 7 Teşrinievvel günü, yeni kabineye müzaherete karar veriyor, hükümet-i cedid e ile âmâl-i milliyeye arasında itilâf-ı tâm husûl bulduğunu millete tebşir ediyoruz ve her tarafta umûr-ı hükûmete asla müdahale edilmemesini temîn ve hükümet kuvvet ve icrââtını tahkim edecek tedâbir alıyoruz. Dahil ve hariçte, vahdet-i tamme olduğunu fiilen isbât edecek vaziyet alıyoruz. Hulâsa, memleketin temîn-i selâmetini saffet ve samimiyetle düşünenlerin, aklen ve vicdanen yapmaya mecbur oldukları -vârid-i hâtır olan- her şeyi yapmaya çalışıyoruz. Bir an evvel mebusların intihâbını temîn için teşvikatta ve tavsiyelerde bulunuyoruz. Yalnız bir şey yapmıyoruz.

Teşkilât-ı milliyeyi lâğvetmiyoruz ve Heyet-i Temsiliye'yi feshetmiyoruz. *Yegâne kabahatimiz budur.*

Damat Ferit Paşa'dan sonra, diğer bir damat paşanın etrafında, sadrazam diye, nâzır diye toplanmış birtakım sebükmağzânı, alçak bir pâdişâhın denî fikirlerini suhûletle tatbikte serbest bırakmayacağımızı ihsâs ediyoruz.

Murahhasımız Cemal Paşa, bizim, Kabine hakkında hüsnizan ve itimâdımızı tahsil için her çareye başvurmaktan geri durmuyor. Ahmet İzzet Paşa'ya da Kabine'yi tezkiye ettirerek mevcudiyetimizin silinmesi lüzumuna dair nasâyih verdiriyordu.

Fi'l-hakika, Ahmet İzzet Paşa'nın şifre dahilinde kalan imzasıyla, Harbiye Nâzırı Cemal Paşa'dan 7/8 Teşrinievvel 335 tarihli şöyle bir telgraf almıştık:

Harbiye'den,

7/8 Teşrinievvel 35

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Yeni kabinede, ekseriyetle mevcut olan, kadîm ve samimî rûfekamı ziyaret ederek istizâh-ı ahvâl ve teati-i efkâr etmiş idim. Muttali olduğum bazı ahvâl üzerine, menâfi-i hayatiye-i millet ve memleket endişesi ve beynimizde müesses olan revâbıt-ı muhâdenet ve uhuvvet-i askeriye ümniyesiyle, mütâlaat-ı âtiyeyi serde müsaraat ediyorum:

Birkaç aydan beri memleketin düçar olduğu tehlike-i istilâ ve izmihlâlin önüne geçilebilmek emrinde, şimdiye kadar kuvâ ve harekât-ı milliyenin tesirât-ı nâfiyası, cümlece tasdik edilmektedir.

Yalnız, bu hizmetin netâyicini iktitaf etmek, bundan sonra hakîmâne ve kanunî bir idârenin tesisine vâbeste olduğu da, erbâb-ı nazarca müsellemdir. Artık hükümet ve millet, ikilikten ayrılarak bir vahdet-i kâmile şekli irâe etmesine, fikr-i âcizane mence, ihtiyac-ı acil ve mübrem vardır. Kabine'yi teşkil eden zevâtın hulûs-i niyet ve itidâl-i fikrinden, cümlelerin emin olduğuna mu'temidim. Hiçbir kabinenin devamı memuriyetine imkân bırakmayacak bir vaz'-ı hâl-i dahilînin, siyaset-i hariciye üzerine olabilecek

tesirât-ı meş'ûmesi, muhtac-ı izah değildir. Bir an evvel mebusanın intihâbı ve Meclis'in cem'i için, hükümet-i seniyece tedâbîr-i seria ittihâz olunmaktadır. Muhafaza-i vatan emrindeki azim ve niyet-i civanmerdânelerinin, erkân-ı hükümetçe suret-i telâkkisi, bugünkü beyannameden istimbat olunacağından hulûs-i niyetle ittihâd-ı efkâr husûl bulacağına emniyetim berkemâldır.

Ancak, bu sabah nezd-i âcizâneme gelen vâkıf-ı ahvâl ve şâyân-ı emniyet bir zat, Kütahya ve Bilecik cihetlerinde, mugayir-i marzî bazı ahvâlin zuhûrundan bahseylemiştir. Bizi, fetret ve ihtilâfa sevk etmek için hariç ve dahilden birçok teşvikat ve tahrikat vuku bulacağı tahmin ve teslim edileceği tabiidir. Diğer taraftan, dün vûkelâdan bir zatın irâe ettiği Kastamonu Vali Vekili'nden mevrûd bir telgrafname ile de, bazı memûrünün tayin ve tecziyesi gibi hususâtta hükümet-i merkeziyeye adeta emredilmek isteniliyor idi. Bu misillü hâlâtın, devleti bu derekeye getirmiş olan ve nezdinizde dahi rûtbe-i merdudiyeti beyanname ve tahlîfnamelerde maa'l-mesar görülen, idâre-i sakîmeyi aynen taklid demek olacağından bu misillü adamlara vesile-i hareket ve faaliyet verilmemesini, müsellemler olan kiyaset ve fatanetinizden ümit ederim. Hulâsa, artık memlekette vahdetin temînini ve kavânîn-i esasiye dairesinde hükümetle rabita tesisini kemâl-i hulûs ile tavsiye ve ricâyâ müsaraat ederim. (Ahmet İzzet).

Harbiye Nâzırı
Cemal

Bu telgrafa, mümkün olduğu kadar hiçbir fikir ve hiss-i mahsus izhâr etmemeye çalışarak mülâyim ve hatta itminân-bahş bir cevap vermek, muvâfık mütâlâa edildi. Cevap budur:

Şifre

Sivas, 7/8 Teşrinievvel 35

Harbiye Nazırı Cemal Paşa Hazretlerine

C. — 7/8. 10.335

“Ahmet İzzet Paşa Hazretlerine”.

Mütâlâa-i samileri, lâıyk olduğu ehemmiyetle nazar-ı dikkate alındı. Harekât-ı milliyenin tesirâtı hakkındaki hüsn-i telâkkiye

teşekkür olunur. Bugüne kadar olduğu gibi, bundan sonra dahi, hidemât-ı vâkıâ-i milliyenin hakîmâne bir tarzda idâme edileceğine ve kanunî bir idârenin tamamî-i teessüsüne bütün mevcudiyetimizle çalışılacağına itimat buyrulmasını ricâ ve çünkü gaye-i mesâimizin bir devre-i kanuniye küşâdına ma'tûf bulunduğunu arz ederim. Elhamdülillah hükümet ile millet, nokta-i nazarlarında itilâf-ı tâm hâsıl eylemiş olduklarından fîmâba'd devam edeceğinden emin bulunduğumuz samimiyet-i müteakabile ve vahdet-i kâmile şeklini menâfi-i millet ve memleketi kâfil olacak surette irâe edecektir.

Harekât ve siyaset-i sakîmesi cümlelerin malûmu olan Ferit Paşa Kabinesi'ne milletin mutavaat ve âmâl ve ef'âline müşâreket etmemesi, siyaset-i hariciyemiz üzerinde hiçbir tesir-i meş'ûm bırakmayıp bilakis Ferit Paşa Kabinesi'nin sebebiyet verdiği bi'l-cümle tesirât-ı menhûseyi bertaraf etmiş ve şâyân-ı şûkr ü mahmîdet olan bugünkü müsait vaziyet-i siyasiyemizi temîn eylemiştir.

Milletin itimâdına mazhar bugünkü kabine ile müttehid bulunmak, vaziyet-i dahiliyemizi, siyaset-i hariciye üzerinde en nâfi ve müessir bir âmil kılacağına şüphe yoktur. Hâdisât-ı fevkalâdede bazı yerlerde arzu hilâfında bazı vakayiin zuhûru gayr-i kabil-i ictinâb ahvâl-i zaruriye ve tabiiyedendir. Bilhassa Kütahya ve Bilecik ve Eskişehir gibi mevâkiin ve bu mevâkideki masum mağdur halkın tahûnda bulunduğu tazyik ve tahkîr, lûtfen ve nazar-ı insaf ile bir an düşünülürse bâis-i şikâyet görülen ahvâlin ne derece muhik olduğu ednâ mülâhaza ile sâbit olur. Buralardaki vaziyet-i elîme ve müessifenin de, bâis ve müsebbibi sâbık hükümetin tavr-ı miskinânesi olduğu düşünülünce hedef-i tâ'rîz ve tahtienin harekât-ı milliyeye tevcihi haksızlık olur itikadındayım. Kastamonu Vali Vekili'nin manzûr-ı devletleri buyrulan telgrafnamesinden vekil-i mûmâileyhi de mazur görmenizi ricâ ederim. Çünkü bu tarz-ı mürâcaat yalnız Kastamonu'dan değil, daha bazı yerlerden de vâki olmuş ve yeni kabinenin mütereddid gibi görünen tavr-ı ibtidâîsi bir iki gün daha devam etseydi, bu nev'î mürâcaatlar memleketin her köşesinden yağacaktı. Fîmâba'd, bu gibi hâlâta kat'iyen meydan verilmemesi için icap eden her türlü tedâbir alınacak ve tesirât icrâ edilecektir ve tavsîye-i fahîmâneleri vechile vahdet-i tâmmenin temîni ve

kavânîn-i esasiye dairesinde hükümetle rabita-i samimiyyenin tesisi için kemâl-i hulûs ile sarf-ı mesâi edilecektir. Hürmet ve ta'zîm ile ellerinizden öperim efendim.

Mustafa Kemal

Efendiler, Ahmet İzzet Paşa'nın yazdığı nasihatname ve verdiğimiz cevâbın mütâlaası bir hatıramı ihyâ etti. Nazar-ı millette ve tarihte mazbût kalması için onu da söylemiş olayım:

Ali Rıza Paşa, bir gün Ahmet İzzet Paşa'yı ziyaret eder. Esnâ-yı sohbetle aleyhimde birtakım tefevvühâtta bulunur ve bu tefevvühâta mühim bir keşfini de ilâve eder: "Cumhuriyet yapacaklar, cumhuriyet!" diye bağırır. Doğrusunu isterse-
niz Efendiler, Makedonya'da Osmanlı İmparatorluğu'nun Garp Orduları Başkumandanı Ali Rıza Paşa'nın aslanlardan mürekke-
b, koskoca Türk ordularını, mahv ü perişan ettirdikten ve kıymetli Makedonya topraklarını, düşmanlara terk ve teber-
ru ettikten sonra; devletin en müşkil anında, Vahideddin'in hâdim-ı âmâlî olmak için, icap eden evsâfî iktisâb eylemiş oldu-
ğuna ve bu meşhur ordular başkumandanının, bu defa kendi-
ne en mâhir muâvin olarak, eski erkân-ı harbiye reisini, Harbi-
ye Nezareti'ne getirmeyi düşüneceğine tabii nazarıyla bakılabi-
lirdi. Fakat teşebbüsât-ı milliyenin, cumhuriyeti istihdâf ettiği-
ni, bu kadar sür'at ve sühûletle ihtisâs ve idrâk eyliyeceğine tak-
dirhan olmamak mümkün değildir.

Efendiler, bana bu ma'lumâtı veren, hikâyeyi bizzat İzzet Paşa'nın ağzından işiten, çok muhterem ve içimizde hazır bir arkadaşdır.

Efendiler, Cemal Paşa 9 Teşrinievvel tarihli bir şifre ile, Heyet-i Temsiliye ile yakından temas etmek üzere, Bahriye Nâzırı Salih Paşa'nın hareketinin tensîb edilmekte olduğunu bildirdi. Fakat Salih Paşa, biraz rahatsız olduğu için mahall-i mülâkatın mümkün merteye yakın olması ve İstanbul'dan bahren hareketinin münasip teemmül edildiği tasrih edildikten sonra Heyet-i Temsiliye'den kimlerle ve nerede mülâkatları tasavvur olunduğunu sordu.

10 Teşrinievvel'de verdiğimiz cevapta, mahall-i mülâkat olarak Amasya'yı tespit ettik. Görüşmek üzere, Heyet-i

Temsiliye'den benimle beraber Rauf ve Bekir Sami Beyler gidecekti. Bunu da bildirdik. Salih Paşa'nın İstanbul'dan hangi gün hareket edeceğinin ve Amasya'ya hangi gün vâsıl olabileceğinin vakt ü zamanıyla iş'arını ricâ ettik.

Efendiler, memleketin her tarafında, teşkilât-ı milliyenin tevsi ve tarsîni faaliyetine devam ediyorduk. Aynı zamanda mebusan intihâbını temîn ve tesrî'e çalışıyor ve bu husustaki nokta-i nazarlarımızı da icap edenlere iblâğ ediyor ve bazı zevâtı tavsiye dahi ediyorduk. Ancak Cemiyet namına namzet vaz' etmemeyi prensip kabul etmekle beraber, mebus olmak teşebbüsünde bulunanların, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti esaslarını ve mukarrerâtını hüsn-i kabul etmiş zevâtın olmasını pek ziyade arzu ediyor ve bu gibi zevâtın, kendiliklerinden Cemiyet namına namzetliklerini vaz' etmeleri lüzumunu da ilân ediyorduk.

11 Teşrinievvel 335 tarihinde, bu arz ettiğim hususâta dair yeniden bazı emirler verdik (Vesika 147, 148, 149).

Âmâl-i milliyeye hâdim memurlar birer suretle nakil ve tahvil olunmak, âmâl-i milliyeye muhalefetlerinden dolayı, millet tarafından kovulan memurların sıfat-ı memuriyetlerini muhafazada devam olunmak yüzünden bazı yerlerden, yeni kabineler ile mana-yı itilâfımız anlaşılamadığı tarzında târîzler gelmeye başladı.

Bu hususu, 11 Teşrinievvel'de Cemal Paşa'ya yazarak, Kabinenin nazar-ı dikkatini celp etmek istedik.

Bir de Efendiler, malûmunuzdur ki İstanbul'da Askerî Nigehbân Cemiyeti diye bir heyet-i fesadiye türemişti. Bu heyetin o zamanki ma'lumâta nazaran re's-i kârında bulunanlar, Kiraz Hamdi Paşa, hırsızlıktan dolayı matrûd, Erkân-ı Harp Miralay Refik Bey, sâbık Halâskâr grubundan Binbaşı Kemal Bey, Bandırma Sâbık Sevkiyat Reisi Topçu Binbaşlarından Hakkı Efendi ve henüz bu cemiyetle kat'-ı rabîta edip etmediği ma'lûm olmayan matrûd Erkân-ı Harp Binbaşlarından Nevres Bey gibi seyyiâtları yüzünden ordudan tard olunmuş veya tekaüde sevk edilmiş kesân ile ahlâksızlıklarıyla tanınmış mahdudûl-mikdar eşhâstan ibaret bulunmakta idi.

İşte bu cemiyet İkdâm gazetesinin 23 Eylül 335 tarih ve 8.123 numaralı nüshasında bir muhtıra neşretmişti. Bu cemiyet, bu muhtırasıyla kendilerine vatan ve milletin nıgehbanı süsünü vermek istiyordu. Cevat Paşa'nın Harbiye Nezaret-i zamanında, bu cemiyet hakkında takibata başlanılmıştı. Tebeddülâtan dolayı arkası kesildi.

Bu cemiyetin mevcudiyeti ve faaliyeti ordu mensuplarının asabiyetini tahrik ediyordu. Heyet-i Temsiliye'ye mürâaatlar başlamıştı.

12 Teşrinievvel 1919 tarihinde, Harbiye Nâzırı Cemal Paşa'dan, kendi muvaffakiyeti nokta-i nazarından, bu menba-ı fesadın kökünden sökölüp atılmasını ve mensuplarının şediden tecziyelerini ve icrââtın orduya ta'mimini ricâ ettim (Vesika 150).

Cemal Paşa'dan 14 Teşrinievvel'de aldığım "bu, kat'î, mukarrerdir" (Vesika 151) kısa ve kat'î telgrafını 15 Teşrinievvel'de bütün orduya suret-i hususiyede iblâğ ettim (Vesika 152).

Fakat Cemal Paşa'nın bu kat'î kararının hiçbir vakit tatbik olduğunu hatırlayamıyorum.

Efendiler, tahattur buyurursunuz İngilizler, Merzifon ve müteakiben Samsun'u tahliye eylemişlerdi. Bu münasebetle ve Ferit Paşa Kabinesi'nin sukutu üzerine Sivas ahalisi fener alayı yaptı, tezâhürâtta bulundu. Birtakım nutuklar verildi. Bu sırada halk da "Kahrolsun işgal" diye bağırıyorlar. Sivas'ta münteşir *İrade-i Milliye* gazetesi, bu hadiseyi olduğu gibi yazdı. Dahiliye Nâzırı Damat Şerif Paşa, bu gazetenin istihbâratına atfen, Sivas vilâyetine yaptığı bir tebliğde "kahrolsun işgal" tarzındaki yazılar, hükümetin hâl-i hazır siyasetine gayr-i muvâfıktır; diyordu.

Bu ne demektir Efendiler? Hükümet, işgali şâyân-ı takbîh bulmayan bir siyaset mi takip ediyordu? Yoksa kahrolsun işgal dedikçe, memleketi daha ziyade işgale mi sebebiyet verilecekti? İşgal ve tecavüz karşısında milletin muhafaza-i sükût ve sükûnet etmesi, işgalden mütehassis olmuş görünmemesi mi muvâfık-ı akıl ve siyaset idi?

Böyle sakîm ve hayvanca bir düşünce, izmihlâl ve inkıraz uçurumuna kadar tekmelenmiş bir devleti kurtarabilecek siyasete esas olabilir miydi?

İşte bu münasebetle, 13 Teşrinievvel 335'te Harbiye Nâzırı Cemal Paşa'ya yazdığım bir telgrafta: "Vatanın kısmen tahliyesini idrâk eyleyen milletin, bu tarzda, hatta daha bâriz bir surette, izhâr-ı hissiyât etmesini pek muvâfık ve makul gördüğümü" ve "milletin hissiyât-ı hakikiyesine müsteniden hükümetin bu haksız işgalleri, lisan-ı resmî-i siyâsî ile red ve mütareke ahkâmına mugayir, bugüne kadar vuku bulmuş müdahalatı protesto ve tamirlerini talep eyliyeceğine intizâr eylemekteyiz" dedikten sonra, "bu vesile ile hükümetin takip ettiği siyasette, Heyet-i Temsiliye'ce "henüz ma'lûm olmamış cihetler varsa tenvîrini" ricâ ettim (Vesika 153).

Murahhasımız ve Harbiye Nâzırı Cemal Paşa'nın cevâbı çok enteresandır (Vesika 154). 18 Teşrinievvel 335 tarihli olan bu cevapta, şu cümlelerin ihtivâ eyledikleri maânî, şâyân-ı dikkattir: "Âmâl-i milliye dairesinde tedvîr-i umûr mes'ûliyetini tahammül eden hükümet-i merkeziye, harekât ve icrââtında icâbât-ı siyasiyeyi kollamak, ecânibe karşı daha mihmân-nüvâzâne ve mülâyimâne hareket eylemek ıztırârında"dır.

Efendiler, Rıza Paşa Kabinesi ve o kabinede Harbiye Nâzırı olan zat; aziz vatanımızı işgal eden, süngülerini milletin kalbgâhına saplayan ecânibi, misafir kabul ediyor ve onlara mihmân-nüvâzâne ve mülâyimâne harekette ıztırâr görüyor! Bu ne mütâlaadır, bu ne kafadır? Âmâl-i milliye bu muydu?

Harbiye Nâzırı, "hususiyile teşebbüsât-ı milliye su-i tefsiratına -dair- faaliyetlerin henüz kuvvetten düşmediği şu zamanlarda işaret eylediğim ihtiyatkârlıkların nâbemahal olmadığı tasdik buyrulur" itikadında olduğunu söyleyerek, teşebbüsât-ı milliyenin îrâs-ı zarar eylemiş olduğunu ima ediyor ve bu yüzden hâsıl olan fenalığı tamir için tedbirlerinin nâbemahal olmadığını bize de tasdik ettirmek mahâretini göstermeye çalışıyor.

Harbiye Nâzırı, telgrafnamesini şu cümle ile ikmâl ediyor: "İsbât-ı âsâr-ı rûşd eylemiş olan millet-i necîbenin hâiz-i itimâdı bulunan hükümet-i hâzıra, icrâât-ı vâkiasından âzâdeser kaldıkça, harice karşı daha fazla ismâ-ı kelâm eyleyebileceği bedîhiyatına karşı Heyet-i Muhtereme-i Temsiliye'den, icrâât-ı hükümeti daha ziyade mürevvickâr bulunmalarını ricâ ederim."

Efendiler, Cemal Paşa, hakikaten mühim noktalara temas ediyor: Evvelâ, milletin isbât-ı rüşd ettiğini söyleyerek bizim, millet namına delâlet ve irşadımıza ihtiyaç olmadığını ima ediyor ve bununla, bizi millet indinde fuzulî birtakım müdahaleciler telâkki ediyor. Saniyen; bizim, hükümeti âzâde-ser bırakmadığımızı ve bu yüzden harice karşı ismâ-ı kelâma mâni teşkil eylediğimizi ifade ediyor.

Efendiler, millet-i necîbemizin, rüşdünü isbât eden âsâr; Erzurum, Sivas Kongreleri ve bu Kongrelerde ittihâz eylediği mukarrerât ve bu mukarrerâtın tatbikine çalışmak sayesinde vahdet ve tesanüd kesbetmeye başlanması ve Sivas Kongresi'ni yapanları imhâya kalkışan Ferit Paşa Kabinesi'ni iskat gibi ef'âl ve harekât ve teyakkuza.

Bu kadarla iktifâ etmek, bütün bu harekât ve faaliyette olduğu gibi bundan sonra da millete rehberlikte bulunmak vazife-i vicdaniyesinden sarf-ı nazar ederek, hükümeti âzâde-ser bırakabilmek ancak bir şartla mümkün olabilirdi. O da, âzâde-ser olmaya liyakati tahakkuk edecek, Millet Meclisi'ne müstened millî bir kabinenin mukadderât-ı memleket ve milleti bihakkın tekeffül ettiğine kanaat idi. Milletin, “kahrolsun işgal” âvâze-i şikâyetini boğmaya çalışan, bî-hiss ü idrâk insanlardan mürekkeb, hayvan ve terkiinde hain bulunan bir heyetin, eblehâne ve echelâne ve miskinâne hareketlerinin seyircisi kalmak, erbâb-ı akl ü iz'an ve hamiyetten talep olunabilir miydi?!

Bir de Efendiler, Cemal Paşa: “Milletin hâiz-i itimâdı bulunan hükümet-i hâzıra” sözüyle pek büyük ve alenî bir yalan irtikâb ediyordu. Milletin hükümete itimâdı henüz tahakkuk etmemişti. Bu söz, ancak ve hiç olmazsa Millet Meclisi huzurunda Kabine itimat reyî aldıktan sonra telaffuz olunabilirdi. Halbuki henüz Millet Meclisi'nin azaları bile intihap olunmuş değildi.

Harbiye Nâzırı, bu sözü telâffuz ettiği dakikada, yalnız bir zatın hâiz-i itimâdı bulunuyorlardı. O zat da devlet riyâsetini telvis etmekte bulunan hain Vahideddin idi.

Heyet-i Temsiliye'nin, kendileriyle, itilâfa lüzum görmüş olması, millet namına ihrâz-ı itimat gibi telâkki etmek istiyor ve maksûdları bu idiyse, milletin kendilerine vasıta-i itimâdı olan bu heyeti aradan çıkarmaya çalışmaya ihtiyaç nedendi?

Efendiler, Ferit Paşa Hükümeti'nin sukutu, memlekette bazı mütereddid görünen mahallerin de hissiyât ve maneviyatı üzerinde hüsn-i tesir yaptı. Her tarafta, rüesâ-yı memûrîn-i mülkiye ve askeriye başta olmak üzere, teşkilâta germî verildi.

Ali Fuat Paşa, garp vilâyetlerinin hemen kâffesiyle alâkadâr oldu. Bizzat Eskişehir, Bilecik ve bi'l-âhire Bursa havalisinde dolaşmak ve icap edenlerle muhabere eylemek suretiyle çalışılıyordu.

Balıkesir'de bulunan Miralay Kâzım Bey, (Meclis Reisi Kâzım Paşa) o havalide millî teşkilât ve askerî tertibât ile alâkadâr ve meşgûl idi.

Bursa'da Miralay Bekir Sami Bey, 8 Teşrinievvel'de, Ferit Paşa'nın adamı olan valiyi İstanbul'a göndererek, Kongre mukarrerâtını tatbika başlatmış ve bir heyet-i merkeziye teşkil ettirmişti.

Teşkilât-ı milliye ile uğraşıldığı kadar, intihâb-ı mebusan ile de büyük bir alâka ile uğraşılıyordu.

Memlekette, bi'l-cümle teşkilât-ı milliyenin, aynı unvan altında Heyet-i Temsiliye'ye merbutiyeti esası takip olunuyordu. Eskişehir, Kütahya, Afyonkarahisarı havalisinde teşkilâtın tarsîni ve Aydın, Konya, Bursa, Karesi mıntıkalarının sühûlet-i irtibatı nokta-i nazarından tedbirler alınıyordu. Garp cepheleeri hakkında Harbiye Nezareti tenvîre ve hükümetçe ne gibi icrâât ve tertibât düşünülüşüğü de sorularak, hükümetin alâkasını isticlâba çalışılıyordu.

Efeler tarafından idâre olunan Aydın cephesi aksâmına bir kumandan göndermek hususu düşünölmeye başlandı. 14 Teşrinievvel'de işgal altındaki mahallerde hafî teşkilât-ı milliye yapılması için Fuat Paşa'ya ve Afyonkarahisarı'nda Yirmi Üçüncü Fırka Kumandanı Ömer Lütfü Bey'e yazıldı. Maaha-za, bu tarihlerde henüz bazı yerlerde maksadın tamamen anlaşılamadığı görölüyordu. Meselâ, Redd-i İlhak heyetlerinin, kendi namlarına, tebligatta bulunmakta olduğı ve 10 Teşrinievvel 335 tarihinde, Redd-i İlhak Cemiyeti Reisi imzasıyla, Teşrinievvel'in yirmisinde, bir büyük kongre ictimâ edeceğı ve bu kongreye iki murahhas i'zâmı vilâyetlerden talep ediliyor ve birtakım tedbirler icrası bildiriliyordu.

Bir taraftan, Karakol Cemiyeti'nin de İstanbul'dan mâadâ, Bursa havalisinde de faaliyetinde bulunduğu anlaşıldı.

Bu teşettütün önüne geçmek için icap eden tedbirler alındı. Bilhassa Ali Fuat Paşa'ya, Balıkesir'de Kâzım Paşa'ya, Bursa'da Bekir Sami Bey'e, Bursa Heyet-i Merkeziyesi'ne icabı gibi yazıldı (Vesika 155).

İtilâf ve Hürriyet Cemiyeti de düşmanlarla beraber Anadolu'da mukabil teşkilât yapmak üzere yetmiş beş kişi kadar göndermiş. Bu haber alındı. Kolorduların nazar-ı dikkati celp olundu.

İstanbul'da hafî çalışmaya karar verildi. Trakya'ya teşkilâtın tevsii için Cafer Tayyar Bey vasıtasıyla talimat verildi.

Efendiler, mebusların intihâbına çalışırken, bir taraftan da Meclis-i Mebusan'ın, nerede toplanabileceği fikri dimâğımızı işgal ediyordu. Hatırlıyacaksınız ki Erzurum'dan, Refet Paşa'nın bu meseleye müteallik bir telgrafına cevap verirken "Meclis toplanmalı fakat İstanbul'da değil, Anadolu'da" demiştim. Fi'l-hakika ben, Meclis'in İstanbul'da toplanması kadar mantıksız ve maksatsız bir hareket tasavvur edemiyordum. Ancak, bu hususta salâhiyettar olanları ve efkâr-ı umumiyeyi, bu hakikate imâle etmedikçe fikrimizin hayyiz-i fiile gelmesi mümkün değildi, İstanbul'da içtimâın mehâzîrini tabii bir surette tebellür ettirmek icap ediyordu. Bu maksatla, makasid-i milliyeyi Rum ve ecnebilere karşı Hristiyanlar aleyhinde göstermek hususunda, Ali Kemal ve Mehmet Ali Beylerin faaliyeti, Ermeni Patrikhanesi'nde akdolunan içtimalar ve Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın teşebbüsâtı üzerine Harbiye Nâzır vasıtasıyla, hükümet-i merkeziyenin nazar-ı dikkatini celp ettik.

13 Teşrinievvel 335 tarihinde, Meclis-i Mebusan'ın küşâdından sonra, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin nasıl bir vaziyet-i siyasiye alması fikrinde bulunduğunu, Cemal Paşa vasıtasıyla hükümetten istimzâc ederken, Meclis-i Mebusan'ın Dersaadet'te içtimâında ne gibi teminat-ı siyasiye istihsalinin düşünüldüğünü de sorduk. Aynı tarihte, Meclis-i Mebusan'ın Dersaadet'te temîn-i selâmeti için ne gibi tertibât-ı inzibatiye ve tedâfüiyeye tevessül edilmek mutasavver olduğunu ve ne yapılmak lâzım geldiğinin İstanbul'a, teşkilâtımızın heyet-i merke-

ziyesinde bulunan ve Çanakkale Mevki-i Müstahkem Kumandanı olan Miralay Şevket Bey'den sorduk.

Efendiler, hatırınızdadır ki Bahriye Nâzırı Salih Paşa ile Amasya'da bir mülâkat takarrür etmişti. Nâzır Paşa ile hükümetin siyaset-i hariciyesi ve idâre-i dahiliyesi ile ordunun istikbâline ait esâsât üzerinde görüşülmek ihtimali vardı. Bu sebeple daha evvel kolordu kumandanlarının fikir ve mütâlaalarını bilmek, bence pek faydalı idi.

14 Teşrinievvel 335 tarihli şifremde, kolordu kumandanlarının bu üç noktaya ait mütâlaalarını ricâ ettim. Kumandanların raporlarını vesâik meyânında mütâlaa buyurursunuz (Vesika 156).

Salih Paşa, 15 Teşrinievvel'de, İstanbul'dan hareket etti. Biz de, 16 Teşrinievvel'de Sivas'tan hareket ettik. 18 Teşrinievvel'de Amasya'da bulunduk.

Salih Paşa'ya, uğrayacağı iskelelerde teşkilât-ı milliye tarafından mutantan istikbâller yapılması ve tarafımızdan beyan-ı hoş-amedî edilmesi hakkında talimat verilmişti (Vesika 157).

Biz de Amasya'da bizzat pek büyük tezâhürâtla kendisini istikbâl ettik.

Salih Paşa ile Amasya'da, 20 Teşrinievvel'de başlayan müzâkerâtımız, 22 Teşrinievvel'de hitam buldu. Üç gün devam eden müzâkerât neticesinde, ikişer nüsha olmak üzere beş kıta protokol tanzim edildi. Bu beş kıta protokoldan üçü –Salih Paşa nezdinde kalanlar bizim tarafımızdan ve bizde kalanlar Salih Paşa tarafından– imza edildi. İki kıta protokol mahrem addedilerek imza edilmedi.

Amasya mülâkatı neticesi olan mukarrerât, kolordulara da bildirildi (Vesika 158).

Efendiler, bu münasebetle, bir noktayı tebârüz ettirmek isterim. Bizce, teşkilât-ı milliye'nin ve Heyet-i Temsiliye'nin, hükümet-i merkeziye tarafından resmen tanınmış bir mevcudiyet-i siyasiye olduğunu ve müzâkerâtımız resmî ve netâyicinin lâzımü'r-riâye olarak tarafeynce resmen taahhüd edilmiş bulunduğunu teyid ettirmek esastı.

Binâenaleyh, müzâkerât netâyic-i mazbûtatının protokol olduğunu kabul ettirmek ve hükümet-i merkeziyenin murahhası olan Bahriye Nâzırı'na imza ettirmek mühimdi.

21 Teşrinievvel 335 tarihli protokol muhteviyâtı, denilebilir ki hemen kâmilten Salih Paşa'nın tekâlifi olup kabulünde beis görülmeyen birtakım mevâddan ibarettir (Vesika 159).

22 Teşrinievvel 335 tarihli ikinci protokol, uzun süren bir müzakere ve münakaşanın hulâsa-i zaptıdır.

Bu müzakerede, tarafeynin hilâfet ve saltanat hakkın-da temînât-ı mütekailesine ait tafsîlâtına dair mukaddime-den sonra, Sivas Kongresi'nin 11 Eylül 335 tarihli beyanname mevâddının tezekkürüne başlandı:

1- Beyannamenin birinci maddesinde, tasavvur ve kabul olunan hudûdun en asgarî bir talep olmak üzere temîn-i istihsalî lüzumu müştereken kabul edildi. Kürtlerin istiklâlî maksad-ı zâhîrîsi altında yapılmakta olan tezvirâtın önüne geçmek hususu tensîb edildi. Hâlen ecnebi taht-ı işgalinde bulunan menâtıktan, Kilikya'yı Arabistan ile Türkiye arasında bir "etat tampon" vücûda getirmek maksadıyla anavatan-dan ayırmak arzusunda bulunulduğu mevzu-i bahis edildi. Anadolu'nun en koyu Türk muhîti ve en mahsuldar ve zengin bir mıntakası olan bu kıtanın hiçbir suretle ayrılmasına muvafakat edilmeyeceği; Aydın vilâyetinin de aynı katiyetle (ve evleviyetle) eczâ-yı vatandan gayr-i kabil-i infikâk olduğu esasî umumiyetle kabul edildi.

Trakya meselesine gelince: Burada da, zâhîren bir hükümet-i müstakille ve hakikatte bir müstamere tesisi ve bu halde Şarkî Trakya'dan dahi Midye-Enez hattına kadar olan mıntakayı biz-den ayırmak arzusunda bulunulmak ihtimali derpîş edildi. Fakat Edirne'nin ve Meriç hudûdunun bir hükümet-i müstakille-i İslâmiye'ye ilhak edilmek için dahi olsa, hiçbir suretle terkine rıza gösterilmemesi esasî müştereken tasvip edildi. Maahaza bütün bu madde muhteviyâtı hakkında heyet-i teşriiyyenin vereceği en son karar bi't-tabî mutâ'dır, dendi.

2- Beyannamenin dördüncü maddesinde, anâsır-ı gayr-i Müslime'ye hâkimiyet-i siyasiye ve muvazenet-i ictimâiyemizi ihlâl edecek mahiyette imtiyâzat itasının kabul edilmeyeceğine dair olan fıkra, ehemmiyetli bir surette tezekkür olundu. Bu kaydın istiklâlimizi fiilen temîn için, istihsalî mübrem bir talep mahiyetinde telâkki edilmesi ve bundan yapılacak en ufak

bir fedakârlığın istiklâlimizi esaslı bir surette rahnedar eyliyeceği dermeyan edildi. Mezkûr dördüncü maddede mevzu-i bahis olan ve anâsır-ı Hıristiyanîye'ye fazla imtiyâzat verilmemesine matûf olan gaye, lâzîmü'l-istihsal bir hedef olarak kabul edilmiştir. Maahaza gerek bu bâbda ve gerek hakk-ı hayatımızın müdafaası emrindeki metâlib-i sâiremize ait hususâtta –birinci maddenin nihayetinde olduğu gibi burada da– Meclis-i Millî'nin reyi kararının mutâ' olacağı kaydı konuldu.

3– Beyannamenin yedinci maddesine nazaran istiklâlimiz tamamen mahfûz kalmak şartıyla fennî, sınaî ve iktisadî ihtiyâcâtımızın suret-i tesviyesi hususu münakaşa edildi. Memleketimize pek çok sermaye dökecek olan bir devlet olursa, bunun umûr-ı maliyemiz üzerinde talep edebileceği bir hakk-ı murakabenin derece-i şümûlü kestirilemeyeceğinden, bu hususun istiklâlimizi ve menâfi-i hakikiye-i milliyemizi zarar-dîde etmeyecek vechile mütehasıslarca esaslı bir surette düşünülerek tahdîd ve tesbitinden sonra Meclis-i Millî'ce tensîb edilecek suretin kabulü tezekkür olundu.

4– 11 Eylûl 335 tarihli Sivas Kongresi mukarrerâtının mevâdd-ı sâiresi de Meclis-i Mebusan'ın kabulüne iktirân eylemek şartıyla esas itibarıyla muvâfık görüldü.

5– Bundan sonra, Sivas Kongresi'nin 4 Eylûl 335 tarihli mukarrerâtının teşkilât kısmına ait 11. maddesi muhteviyâtı olan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin vaziyeti ve bundan sonraki şekil ve saha-i faaliyeti hususu mevzu-i bahs olundu.

Bu maddede, irâde-i milliyeyi hâkim kılacak olan Meclis-i Millî'nin, hukuk-ı teşriye ve murakabesine emniyet ve serbestî ile sahip olduktan ve bu emniyet Meclis-i Millî'ce teyid edildikten sonra, Cemiyet'in şekli kongre kararıyla tayin edileceği musarrahtır. Burada mevzu-i bahis olan kongrenin, şimdiye kadar vuku bulan Erzurum ve Sivas Kongreleri gibi hariçte ayrı bir kongre halinde olması meşrût değildir, dendi. Cemiyet'in programını kabul eden mebusan, Cemiyet'in nizamnamesinde musarrah olan murahhaslar ad ve telâkki edilerek akdedecekleri ictimâ-ı mahsus, kongre makamına kaim olabilir. Bundan sonra Meclis-i Millî'nin İstanbul'da tamamen hâl-i emniyette,

serbest olarak icra-yı vazife edebilmesi şarttır, dendi. Bunun, şerâit-i hâzıraya göre ne dereceye kadar temîn edilebileceği teemmül edildi. İstanbul'un ecnebi taht-ı işgalinde bulunması hasebiyle mebusanın vazife-i teşriiyelerini hakkıyla ifaya pek müsait olamayacağı fikri tezâhür etti. Yetmiş seferinde Fransızların Bordeaux'da ve ahîren Almanların Weimar'da yaptıkları vechile, sulhun akdine kadar muvakkaten, Meclis'i Millî'nin Anadolu'da, hükümet-i seniye'nin tensib edeceği emin başka bir mahalde ictimâi muvâfık görüldü.

Meclis-i Millî'nin ictimâından sonra, derece-i emniyet ve mahfûziyeti taayyün edeceğinden emniyet-i tâtme görüldüğü takdirde, Cemiyet Heyet-i Temsiliyesi'nin ilgasıyla teşkilât-ı hâzırasının hedef-i mesâisinin tayini, zikrettiğim vechile kongre makamına kaim olacak olan ictimâ-ı mahsusta kararlaştırılacağı ifade olundu.

Mebusanın intihâbında serbestî-i tât bulunması lüzumu hükümetçe emredilmiş olması hasebiyle intihâbatın icrasında, Cemiyet Heyet-i Temsiliyesi'nce, müdahale vâki olmamakta olduğu beyan edildi.

Mebusan meyânında, İttihat ve Terakki'ye mensup ve ordu-da seyyiatlı eşhâs bulunduğu takdirde bunların mebus intihap edilmesine meydan verilmemek için Heyet-i Temsiliye'ce irşad suretinde, suret-i münasibede bazı telkinat yapılması muvâfık olacağı da mülâhaza olundu. Heyet-i Temsiliye'nin bu bâbda suret-i tavassutu da ayrıca bir formül halinde üçüncü protokol olarak tesbit edildi (Vesika 160).

Mahrem telâkki edilip imza altına alınmayan dördüncü protokol şu idi:

1- Bazı kumandanların tardına ve bir kısım zâbitânın divan-ı harbe tevdiilerine dair sâdır olan îrâdât-ı seniye ve evâmir-i sâirenin tashih olunması.

2- Malta'ya nefy edilmiş olanlar hakkında kendi mehâkim-i âidemizde takibat-ı kanuniye yapılmak üzere Dersaadet'e celp-leri esbâbına tevessül.

3- Ermeni zalimlerinin de mahkemeye verilmesi [Meclis-i Mebusan'a terk olunacaktır].

4– İzmir'in tahliyesi için hükümet-i merkeziye tarafından yeniden protesto yapılması ve icap ederse hafî talimat ile ahaliye mitingler akdettirilmesi.

5– Umum Jandarma Kumandanı, Merkez Kumandanı, Polis Müdürü ve Dahiliye Müsteşarının tebdilleri [Harbiye ve Dahiliye Nezaretlerince],

6– İngiliz Muhipler Cemiyeti'nin [kapı, kapı dolaşıp] ahaliye kâğıt mühürlettirmelerine mâni olmak.

7– Ecnebi parasıyla satın alınmış cemiyetlerin faaliyetlerine ve bu gibi gazetelerin muzır neşriyatına nihayet verilmesi [bil-hassa zâbitân ve memurînin bu gibi cemiyetlere intisap eylemelerinin kat'iyen men'i].

8– Aydın Kuvâ-yı Milliyesi'nin takviyesi ve iaşelerinin teshîl ve temîni [bu husus Harbiye Nezaretî'nce tanzim olunur. Donanma Cemiyeti'nin 400.000 lirasından lüzumu kadarı hükümet tarafından bu maksada tahsis kılınabilir].

9– Harekât-ı milliyeye iştirak etmiş memurların umumca sükûnet ve emniyet-i tâmmе husûlüne kadar yerlerinden kaldırılmamaları ve âmâl-i milliyeye muhâlif hareket etmelerinden nâşi millet tarafından işten el çektilirilmiş memurînin yeni memuriyetlere tayinlerinden evvel suret-i hususiyede müdâvele-i efkâr edilmesi.

10– Garbî Trakya muhâcirlerinin sevk ve naklinin temîni.

11– Acemî Sadun Paşa ve maiyetinin suret-i münâsibede ikdârı.

İmzasız beşinci protokol da sulh konferansına gidebilecek zevâtın esâmisini ihtivâ ediyordu. Maahaza bu hususta hükümet, esasa riayet etmek şartıyla serbest bulunacaktı.

Murahhaslar:

Tevfik Paşa Hazretleri	Reis
Ahmet İzzet Paşa Hazretleri	Askerî Murahhas
Hariciye Nâzırı	Siyasî Murahhas
Reşat Hikmet Bey	Siyasî Murahhas

Heyet-i Mütéhasssısa:

Hamit Bey	Maliye
Miralay İsmet Bey	Askerî
Reşit Bey	Umûr-ı siyasiye
Mühendis Muhtar Bey	Umûr-ı nafia
Miralay Ali Rıza Bey	Bahriye Miralayı
Refet Bey	İstatistik
Emirî Efendi	Tarih
Münir Bey	Hukuk Müşaviri
Mütéhasss bir zat	Umur-ı ticariye
Mütéhasss bir zat	Mezâhib-i muhtelif
	imtiyâzatına vâkıf

Heyet-i tahririye:

Reşit Saffet Bey	Maliye Kalem-i Mahsus Müdür-i Esbakı
Şevki Bey	
Salih Bey	
Orhan Bey	
Hüseyin Bey	Robert Kolej Türkçe Muallimi

Efendiler, bu müzâkerâtımız mazbûtâtı meyânında en mühim noktanın, Meclis-i Millî'nin mahall-i ictimâına ait olduğu nazar-ı dikkat-i âlilerinizi celp etmiş olacağını tahmin ederim.

Meclis'in İstanbul'da in'ikadı câiz olmadığı hakkındaki kadîm fikir ve kanaatimizi Salih Paşa'ya kabul ve tasdik ettirdik. Ancak Paşa, şahsen bu kanaate iştirak etmekle beraber, bu iştirakin şahsına ait olup, şimdiden bütün kabine namına söz veremeyeceği kayd-ı ihtirazîsini de dermeyan etmişti. Kendisi, kabine erkânını ikna ve bu fikre iştirak ettirmek için elinden geleni yapacağını vaîd ve muvaffak olamadığı takdirde kabine neden çekilmekten başka yapacak bir şeyi olmadığını beyan eylemiş idi.

Salih Paşa, bu hususta muvaffak olamamıştır.

Meclis-i Mebusan'ın mahall-i ictimâi meselesine tekrar avdet eylemek üzere Amasya mülâkatına ait ma'rûzâtıma hitam veriyorum.

Yalnız, Efendiler; biz Amasya'ya gelmek üzere Sivas'tan ayrılır ayrılmaz, Sivas'ta pek de hoş gitmeyen bir hadise cereyân etmiştir. Bu hadise hakkında kısaca arz-ı ma'lumât edeyim:

Amasya'ya muvâsalatımızda, İtilâf ve Hürriyetçilerin ecânible müştereken birtakım harekât-ı hıyanetkârâneye teşebbüs ettiklerine dair ma'lumât almıştık. Bunu derhal ta'mîmen tebliğ etmiştim. Sivas'ta da aleyhimde pâdişâha telgraf çekilmek gibi bir teşebbüs olduğunu istihbâr ettim fakat inanmadım. Elbette Heyet-i Temsiliye arkadaşlarımızın ve karargâhımıza mensup zevâtın, valinin ve sâirenin dikkati buna mânidir dedim.

Halbuki, Şeyh Recep ve rüfekasından Ahmet Kemal ve Celâl namında üç şahıs bir gece telgrafhanede, kendilerine mensup bir telgrafçı vasıtasıyla arzu ettikleri telgrafları çekmişler...

Fi'l-hakika, Amasya telgrafhanesinden Salih Paşa'ya ait şu telgrafi getirdiler:

16613 K.

Sivas, 18 Teşrinievvel 35

82

Bahriye Nâzırı Devletlû Salih Paşa Hazretlerine

Yaver-i Hazret-i Şehriyarî Saadetlû

Naci Beyefendi Hazretlerine

Aylardan beri memleketimizde cereyân eden hali anlamak ve mahiyet-i meseleye vukûf peyda etmek üzere merkez-i vilâyete kadar ihtiyâr-ı zahmet buyurmanızı menâfi-i mülk ü millet namına cümleten istida ve mülk ü millet namına makine başına teşriflerini kemâl-i ubûdiyetle istirham eyleriz.

An evlâd-ı Şemseddin-i Sivasî

Ulema, eşrâf, tüccar ve esnaftan

Recep Kâmil, Zaralızade Celâl

mürekkebe yüz altmış mührü hâvidir

İlyaszade Ahmet Kemal

Bana da 19 Teşrinievvel 335 tarihli olan şu telgraf geldi:

Amasya'da Mustafa Kemal Paşa'ya

Ahalimiz, pâdişâh ve hükümet efkârını bizzat Salih Paşa'dan veyahut emin bir lisandan işitmedikçe, aradaki ihtilâfa hallo-lunmuş nazarıyla bakamayacaktır. Binâenaleyh iki şıktan birini ihtiyâra mecburiyetinizi arz ederiz.

İlyaszade	Zaralızade	An evlâd-ı Şemseddin-i Sivasî
Ahmet Kemal	Celâl	Recep Kâmil

Efendiler, biz bütün memleketi irşad ve tenvîr ile uğraşıyoruz. Fakat düşmanlarımız da bize mukabil her yerde ve hatta bizzat bulunduğumuz ve her suretle hâkim olduğumuz Sivas şehrinde bile habâsetlerini icrâ ettirebilecek denî vasıtalar bulmakta muvaffak olabiliyorlar.

Bütün ikazlarımıza, ihtarlarımıza rağmen şahsen gaybûbet eder etmez, Sivas'taki zevâtın görülen dalgınlığı her yerde ne kadar kayıtsızlıklar ve müsamahalar vuku bulmuş olduğuna çok güzel bir misâl teşkil eder.

19 Teşrinievvel günü Sivas'taki arkadaşlar, Heyet-i Temsiliye imzasıyla şu telgrafı veriyorlardı:

Amasya'da Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Şeyh Recep ve rûfekasının zât-ı devletlerine çekilmek üzere telgrafhaneye şimdi verdikleri telgraf sureti aynen ber-vech-i zîr arz olunur:

Bu bâbda Topçu Binbaşısı Kemal Bey ayrıca tahkikat icrâ etmektedir.

Bu telgrafa, aldığımı arz ettiğim telgrafın suretini ilâve ediyorlar.

Sivas Telgraf Başmüdürü de aynı günde şu ma'lumâtı veriyor:

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

An evlâd-ı Şemseddin-i Sivasî Recep, İlyaszade Ahmet Kemal ve Zaralızade Celâl imzalarıyla yazılan telgrafnameleri takdim ederim. Bu telgrafnameler gece getirilmiş ve memurlarımız ihafe edilerek yazdırılmıştır. Her ferdin şerâit-i mahsusa daire-sinde telgraf yazmaya hakkı derkârdır. Ancak makine odasına rastgelenin girmesi memnu bulunmak şöyle dursun, memurların tehdit ve ihafesi gibi haysiyet ve vakar-ı hükûmeti rencide edecek harekâta ictisâr etmek doğrusu kanuna isyan mahiyetindedir. Keyfiyeti vilâyet-i celîleye arz ettim ve memleket-te tesis-i intizam için çalışmakta olan zât-ı devletlerine de arz-ı hal ederim. İhtiramat ve ta'zîmat-ı mahsusamın kabul buyurulması müsterhamdır.

19 Teşrinievvel 1919

Başmüdürlük
Lütfü

Dersaadet Merkez Şefi Bey'e:

Lisan-ı umumîden arz olunan ve selâmet-i mülk ü millet namına takdimi istirham olunan telgraflarımızı tevkif eden hain-i din ve devlettir. Nihayet kan dökülmesine sebep olacaktır. Sem'-i şâhâneye îsâl için azmimiz kat'îdir. Cevap bekliyoruz.

Mâbeyn-i Hümâyûn Başkitabet-i Celîlesine:

Delâlet-i âliyeleriyle takdim kılınan arıza-i çakerânemizin cevâbını selâmet-i mülk ü millet namına makine başında intizâr ediyoruz.

Mâbeyn-i Hümâyûn Başkitabeti delâletiyle Sûdde-i merahim-zübde-i Cenâb-ı Hilâfet-penâhiye:

Memleketimiz bulunan Sivas'ta, Anadolu ve Rume-li Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti namıyla teşekkül eden Kongre Heyeti Reisi Mustafa Kemal Paşa, itimâdname-i hümâyûnlarını hâmil bulunduğunu işâa ile memleketimizde setr-i seyyiât et-

mek isteyen bir hizb-i kalîlin iştirakiyle irâde-i milliyeyi temsil suretinde gösteriyorlar. Halbuki halife-i zî-şânımız ve sevgili pâdişâhımıza her suretle mutî ve merbutiyet-i tâmmemiz mukteza-yı din olduğundan Bahriye Nâzırı Salih Paşa ile Seryaver-i Hazret-i Şehriyarî Naci Beyefendi'nin Amasya'ya i'zâmlarını istihbâr ettik. Ahali arasında husûle gelen heyecanı teskin için ulemâ, eşrâf ve tüccardan iki yüzü mütecâviz imzayı hâvi davetiye telgrafımıza cevap alamadık. Efkâr-ı umumiyenin ne merkezde olduğunu bizzat müşahade buyurulmak üzere Sivas'a kadar gönderilmesini rû-mâl-i ubûdiyet ve kemâl-i tehâlûkle tazarru ve niyaz ederiz. Ol bâbda ve katıbe-i ahvâlde emr ü ferman pâdişâhımız efendimiz hazretlerininindir.

Efendiler, düşmanlar Şeyh Recep'e hakikaten mühim bir rol ifa ettirmiş bulunuyorlardı. Sırası gelince arz edeceğim vesâikten, Sait Molla'nın Rahip Frew'a olan 24 Teşrinievvel tarihli bir mektubunda Molla, Papaz'a "Sivas vakasını nasıl buldunuz? Biraz düzensiz ama yavaş yavaş düzelecek" diyordu.

Bütün milletin vahdet ve tesanüdünden ve teşkilât-ı milliyenin memleketin her köşesine teşmil edildiğinden bahseden, milletin müşterek arzusuna tebaan ve teşkilât-ı milliye ve askeriye müsteniden kabine ıskat eden, yeni kabine ile karşı karşıya geçen bir heyetin reisi aleyhinde –tam yeni kabine murahhasıyla müzakereye gireceği bir sırada ve bu maksatla Sivas'tan çıktığının ferdası– bütün Sivas ahalisi namına kıyâmı gösterir bir telgrafın, telgrafhane tehdit edilerek çektirilebilmesi elbette mânîdar idi.

Böyle bir heyetin, bizzat bulunduğu Sivas ahalisi aleyhinde bulununca, bütün milletin, aynı his ve fikirde olmayacağını isbât etmek cidden müşkildir. O halde, mahiyet-i temsiliyesi böyle olan bir heyetin ve reisinin istinâd ettiği kuvvetin dahi çürük olacağına hükmetmek neden câiz olmasın!

Sivas'tan yükseltilen bu sedanın düşmanlar için ne kadar kuvvetli ve mühim olduğu takdir buyurulur.

Efendiler, Salih Paşa'ya ait telgrafı, Amasya'ya muvâsalatında kendisine verdirdim. Fakat Şeyh Recep ve rûfekasının hükü-

metçe tecziyesini talep ettim. Sivas'taki Heyet-i Temsiliye azasına da telgraf başında 19 Teşrinievvel'de şunları sordum:

1- Şeyh Recep, Ahmet Kemal ve Celâl imzasıyla mâbeyn-i hümâyûna çekilen telgrafnameyi gördünüz mü?

2- Telgrafhanede nöbetçi zâbiti yok mu?..

3- Cümlenizin mevcudiyetine rağmen böyle bir küstahlık nasıl vuku bulabilir. Bâ-husûs bu mecânînin teşebbüsleri cüm-lenizce ma'lûm bulunuyor. Salih Paşa'ya ve Naci Bey'e hitaben üç imza ile telgraf hazırladıklarını biz buradan işitmiştik. Sizin bundan haberiniz yok mu idi?

4- Ecânible beraber İtilaf ve Hürriyetçilerin bir takım harekât-ı hıyanetkârâneye teşebbüs ettiklerine dair dün ta'mîmen vuku bulan tebligat alınmadı mı?

5- Tazyik ve ihafe edilen telgraf memurlarının hemen icap edenleri, Vali Paşa'yı ve diğer alâkadarları haberdâr etmemelerinin ve nöbetçi zâbitinin bunda gaflet göstermesinin sebebi nedir?

6- Başmüdür Bey'in ita-yı ma'lumât eylemesi üzerine ittihâz edilmiş olan tedâbir nedir?

Mustafa Kemal

Vilâyetin meseleyi cihet-i askeriye havale ettiği anlaşılması üzerine Kolordu Erkân-ı Harbiye Reisi Zeki Bey'e de şunu yazdım:

Mevzu-i bahis olan meselede zî-medhal olanların tevkif ve tecziyesi için vilâyetçe mevcut olan vesâit kullanılmışsa da ve-yahut gayr-i kâfi görülmüş de mi kolorduya iş atılıyor. Yoksa bu küstahâne harekâta karşı dahi vilâyetçe ittihâz-ı tedâbirde tereddüt mü ediliyor? Bu cihet anlaşıldıktan sonra hall-i mesele daha sehil ve esash olur.

Mustafa Kemal

Ba'dehu Sivas'ta bulunanlara şu emri verdim:

1- Telgrafhane tamamen kontrol altına alınacaktır. Bir zâbit kumandasında bir manga asker ikame edilecektir. Vâki oldu-

ğu gibi, telgrafhaneyi işgal ve memûrîni tazyik ederek vahdet-i meşrû'a-i millîye aleyhinde tahdiş-i ezhânı mücib ve asayiş-i muhil teşebbüsâtta bulunacak hainler, kat'iyen men' edilecektir. Bu gibi harekât-ı asayiş-şikenânede hadd-i kanunîyi tecavüz ve askere taarruz edenlere karşı bilâ-tereddüt, her nerede olursa olsun istimâl-i silah edilecektir.

2- Kûstahâne harekâta mütecâsir olanlar hakkında temîn-i inzibat nokta-i nazarından Erkân-ı Harbiye Reisi'nin dermeyan eylediği esbâba binâen, firârlarına mahal verilmeksizin derhal icâb-ı hal yapılacak ve neticesi bir-iki saate kadar bildirilecektir. Ancak bu hususta karar vermek için, orada mevcut zevâtta hiçbirinin teşebbüs almayıp, istîzâna kalkışması cidden mücib-i teessüf görülmüştür. Bu karar, bir taburu Sivas'ta bulunan Beşinci Fırka Kumandanı Cemil Cahit Bey tarafından tabur kumandanına emredilmiştir. Oraca bu kararın sür'at-i tatbikine hiç olmazsa delâlet buyrulması niyaz olunur.

3- Sivas'ta temîn-i inzibat için uyanık olarak bütün alâkadaranca tedâbir-i kat'îye ve şedîde alınması lüzumunu arz ederim.

Mustafa Kemal

Hususî olarak Osman Tufan ve Recep Zühtü Beylere şu talimatı verdim:

Harekât-ı millîye aleyhinde kûstahlık edenler hakkında yapılacak muamele, icap edenlere bildirilmiştir. Vaziyeti bi't-takib harfiyen tatbik olunup olunmadığını ve müsamaha görüldüğü takdirde bizzat müdahale ederek eşhâs-ı malumenin tev-kifi ve hempâlarının iskâtı matlûbdur. Bu bâbda lüzum hâsıl olursa, her kime karşı olursa olsun icabını ifada tereddüde mahal yoktur.

Mustafa Kemal

20 Teşrinievvel'de Vali Reşit Paşa, uzun uzadıya vakayı hikâyeye ettikten sonra, "vakanın tevessü eylemesi ihtimali vârid iken önüne geçilmiş ve gösterilen icrâât-ı seria ve şedideden dola-yı buna mümâsıl ahvâlin ba'demâ adem-i zuhûru derkâr bulunmuş" olduğunu yazıyordu (Vesika 161).

Efendiler, hükümet-i merkeziyenin Şeyh Recep'i ve rüfekasını tecziye etmiş olduğunu bi't-tabi farzetmediniz. "An evlâd-ı Şemseddin-i Sivasî" diye imza atan bu miskin ve âdi şeyhin, bundan sonra da düşman aleti olarak irtikâb eyleyeceği habâsetlere tesâdüf edeceğiz.

Efendiler, henüz Amasya'da iken karşılaştığımız vaziyet, yalnız Şeyh Recep vakasıyla kalmadı. Adapazarı havalisinde de buna mümâsil bir hadise vukua geldi. Müsaade ederseniz onu da kısaca arz edeyim:

Adapazarı kazasının Akyazı cihetlerinde türeyen, Talustan Bey ve İstanbul'dan para ve talimatla gelerek, süvari olacıklara 30 ve piyade yazılacaklara 15 lira vaad eden Bekir Bey ve Sapanca'nın Avçar karyesinden Beslân namında bir tahsil-dar birleşiyorlar. Bu adamlar başlarına topladıkları atlı, yaya birtakım eşhâs ile Adapazarı kasabasını basmaya karar veriyorlar. Tahir Bey isminde olan Adapazarı Kaymakamı, bunu haber alıyor. Tahir Bey, İzmit'ten gönderilen bir binbaşı ile ve tedârik ettiği yirmi beş kadar atlıyı alarak, kasabayı basmaya gelenlere karşı hareket eder. Lutfiye denilen bir köyde karşılaşırlar. Bu güruha maksad-ı hareketleri sorulmuş... Verdikleri cevap şu imiş: "Zât-ı pâdişâhînin hayatta ve makam-ı muallâ-yı hilâfetlerinde olup olmadığını öğrenmek için Adapazarı'na makina başına gelmek istiyoruz. Mustafa Kemal Paşa'yı, pâdişâh makamına kabul edemeyiz..."

Tahir Bey'in makine başında, İzmit Mutasarrıfı'na verdiği ma'lumâtta: "Merkumların İstanbul'da mühimce zevâtla temasları olduğunu ve hatta pâdişâhın da bu hareketlerinden haberdâr bulunduğunu beyan eyledikleri" derc ediliyordu. Resmen verilen ma'lumâtta: "Bekir'in, toplanan eshasa, bu iş için İstanbul'ca bir hafta müddet tayin ettiler, beş gün geçti. İki günümüz kaldı. İşî ta'cil edelim diye" beyânatta bulunduğu da bildiriliyordu (Vesika 162).

İzmit'teki Fırka Kumandanı, Adapazarı üzerine bir müfreze gönderecekti. Ali Fuat Paşa da, Düzce üzerine bir miktar kuvvet sevk edecekti.

23 Teşrinievvel tarihinde İzmit'te Fırka Kumandanı'na, Bekir'in İtilâf ve Hürriyetçilerle ecnebi düşmanlar tarafından

gönderildiği ve harekât-ı mefsedetkârânelerinin men'i lüzumu bildirildi.

Adapazarı Kaymakamı Tahir Bey'e de 23 Teşrinievvel'de doğrudan doğruya "Bekir ve rûfekası hakkında tedâbîr-i şedîde ve serianın tatbikinde kat'iyen tereddüt gösterilmeyerek izâle-i mazarratlarıyla neticenin iş'ârını" emrettim (Vesika 163).

Efendiler, 23 Teşrinievvel tarihli bir şifre ile merkurum Bekir ve hempâlarının hareketleri ve hüviyetleri hakkında dest-res olduğumuz ma'lumâtı, Harbiye Nâzırı Cemal Paşa'ya bildirdik ve "hükümet-i seniyece bu gibi ef'âl ve harekât-ı mefsedetkârâneye karşı vakt ü zamanında tedâbîr-i müessire alınmayıp, mesele teşkilât-ı milliyeye temas eylediği takdirde en şedîd tedâbîre tevessülde kendimizi mazur göreceğimizi arz ederiz" dedik (Vesika 164).

İzmit'ten giden ve mahallinde takviye olunan millî ve askerî bir müfreze, "mühim miktarda toplanmış ve toplanmakta olan eşhâs-ı şerîreyi dağıtmış, tahsildar Beslân ve biraderi Hasan Çavuş'u derdest etmiş, asıl talimat ve para ile bir hafta evvel İstanbul'dan gelmiş olan Bekir firâr eylemiş." Bu Bekir, zâbitlikten matrûd ve Manyaslıdır (Vesika 165, 166). Bundan sonra, vermeye mecbur olduğumuz emirlerle, İzmit'te muharrik ve mürettib olanlardan, İngiliz İbrahim denmekle maruf biri ve sâir birtakımları hakkında takibat başladı (Vesika 167, 168).

"Bekir'in, mahallince ittihâz olunan tedâbîr neticesinde teşebbüsünün akîm kaldığını ve firâr eylediğini ve tekrar İstanbul'a avdet ederek yeniden teşebbüsât-ı mel'ûnânede bulunması aaleb-i ihtimal olduğunu, hakkında takibat-ı mahsusada bulunulmasını" Amasya'dan, 26 Teşrinievvel 335 tarihinde Harbiye Nâzırı Cemal Paşa'ya yazdım (Vesika 169).

27 Teşrinievvel 335 tarihinde Bolu Mutasarrıfı Haydar Bey'den gelen telgrafta: "Bekir'in maiyetinde iki zâbit, kırk müsellah adam olduğu halde Abaza köylerinde halkı, hükümet-i hâzıra namına hareket-i millîye aleyhine teşvik ve birçok para sarf ettiği ve Nezaret'e vukubulan iş'ârâtının câ-yi kabul bulamamakta olduğu" bildiriliyordu (Vesika 170).

Efendiler, bu gibi mesâilde hükümeti ikaz ve vazifesinin ifasına davetten ibaret olan mürâcaatlarımız, elbette hükümetin işine müdahale gibi telâkki edilmez itikadındayım.

İstanbul'da hükümetin gözü önünde tertip olunan ve dahilî, haricî düşmanların pâdişâhın ma'lumât ve muvafakâtıyla olduğuna şüphe etmediğimiz teşebbüslerinin, fiilen muvaffak olacakları dakikaya kadar beklemek ve elbette hükümet tedbir alır, mâni olur, tevekkül-i safdilânesine kapılmak câiz olamazdı.

Efendiler, Amasya'da müzakereye başladığımız 20 Teşrinievvel gününde, vürûd eden ma'lumât hulâsası şu idi: İstanbul'da, Hürriyet ve İtilâf Fırkası, Askerî Nigehbân Cemiyeti ve Muhipler Cemiyeti bir blok teşkil ettiler. Bu blok ve Ali Kemal ve Sait Molla gibi eşhâs, anâsır-ı gayr-i Müslime'yi, mütemâdiyen Kuvâ-yı Milliye aleyhine tahrike başladılar. Rum ve Ermeni patrikleri, Kuvâ-yı Milliye aleyhinde Düvel-i İtilâfiye mümessillerine mürâcaat ettiler. Ermeni Patriği Zaven Efendi, *Neologos* gazetesinde neşrettiği bir mektupla harekât-ı milliye-i ahîreden dolayı Ermenilerin muhâceret etmekte olduklarını ilân etti.

Masârif Kâzım'ın kardeşi Hikmet namında biri, İstanbul'dan aldığı talimat ile Adapazarı civarında, başına birtakım müsellah adamlar toplamaya başladı. Bu Hikmet ismine mühim bir vesikada da teşâdüf edeceğiz. Adapazarı civarında, Değirmendere'de de para ile adam toplanmaya başlandı. Çete halinde toplananların, Geyve hükümetini basmaya karar verdikleri istihbâr kılındı. Karacabey'de de buna mümâsil ufak tefek harekât görüldü. Bursa'da, Gümölcineli İsmail'in tertip ettiği çetelerin Kuvâ-yı Milliye aleyhine harekâtı hiss olunmaya başlandı. Nigehbâncıların mevkûf bulunanları bir günde kâffesi hapisten çıkarıldı.

Düşmanlar tarafından, Kuvâ-yı Milliye aleyhinde tertip olunan çetelerin faaliyete başlaması, muhâlif blokun alenî hareketi, İstanbul Polis Müdürü'nün aleyhte faaliyeti, Ali Rıza Paşa Kabinesi'ne aleyhdâr nâzırların mevcudiyeti, bazı teşkilât merkezlerimizi, bilhassa İstanbul merkezimizi nâ-ümidîye sevk etmeye başladı (Vesika 171, 172).

Hükümetin umumiyetle hiçbir maksat ve karar sahibi olduğunu gösterecek harekette bulunamaması ve yalnız Dahiliye Nâzırı Şerif Paşa'nın menfî ve serî faaliyetini tasvipkâr davranması, hakikaten şâyân-ı teemmül ve endişe bir manzara arz ediyordu.

Bu hususta ilk hassasiyet ve inisiyatif gösteren Ankara oldu. Ankara Vali Vekili Yahya Galip Bey'in Sivas'a keşide ettiği 15 Teşrinievvel 335 tarihli bir şifresini, merhum Hayati Bey'in imzasıyla diğer bir şifre içinde 22 Teşrinievvel'de Amasya'da aldım. O şifre aynen şudur:

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Paşa Hazretleri, biz mukadderâtımızı, ne böyle, milletin mukadderâtını bilmeyen hükümete ve ne de sümmeddârik gönderilecek valilere terk edemeyiz. Defaatle zât-ı âlilerine arz ettiğimiz düşünceler nazar-ı itibara alınmadığından dolayı hükümet-i merkeziye, mahûd Ferit Paşa Kabinesi'nin tayin edip de gönderemediği Bitlis Vali-i Sâbıkı Ziya Paşa'yı buraya ve hayat-ı memuriyetinde hiçbir mevcudiyet gösterememiş olan Suphi Bey'i de Konya'ya vali tayin etmek suretiyle ilk adımını atmaya başladı. İşte bu gibi mülahazata binâen, Meclis-i Mebusan teşekkül etmeden evvel hiçbir memuriyete hariçten kimsenin getirilmemesini geçende arz etmiş idik. Mademki hükümet-i hâzıra buraya yeniden vali göndermeye kıyâm etmiştir, şu halde buradaki harekât-ı milliyenin söndürülmesi iltizâm ediliyor demektir. Nasıl ki zât-ı âlileri askerlikten istifa ederek bir ferd-i millet gibi çalışmaya karar verdiniz, bendeniz de buradan çekilerek aynı surette milletimin vazifesini ifaya karar verdim. Vali gelinceye kadar vekâleti kime tevdi edeceğimi lütfen bildiriniz efendim.

15 Teşrinievvel 335

Ankara Vali Vekili

Yahya Galip

Bir gün sonra da 23 Teşrinievvel'de Cemal Paşa'nın 21 Teşrinievvel 335 tarihli şu telgrafını aldım:

Adet/419

Kadıköy, 21.10.35

Amasya'da Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Ankara'dan Belediye Reisi ve Müftü Efendi, hariçten gelecek valiyi kabul etmeyeceklerini Ankara'ya, Ankara'dan vali tayin olunması lüzumunu, kendi salâhiyetlerine binâen iddia ediyorlar. Böylece her taraftan ayrı ayrı metâlib dermeyanı hükûmeti müşkil vaziyete sokmaktadır. Bedhâhân ve anâsır-ı sâire, bu gibi ahvâli türlü türlü tefsir ediyor. (...) Hükûmete müzaheret vaati üzerine bu gibi hususların men'i lüzumunu ricâ ederim ve nasbı, irâde-i seniyeeye iktirân eden valinin hareketi icap edeceği tabii takdir buyurulur.

Harbiye Nâzırı

Cemal

Fi'l-hakika, başta Müftü Efendi olduğu halde, (elyevm Diyanet İşleri Reisi bulunan muhterem Rıfat Efendi Hazretleri idi) Ankaralıları protesto mahiyetinde İstanbul'a mürâcaat etmişlerdi.

Ankara'yı teskin ederek, nüfûz-ı hükûmeti kırmamak için telgraf başında birçok nasâyihte bulundum. Fakat Ankara'nın haklı olduğunu teslim etmemek mümkün değildi. Nihayet Cemal Paşa vasıtasıyla hükûmete yazdığım telgraftan bahsederek alınacak cevâba kadar vaziyetin hüsn-i idâre edilmesini, Ankara'da Kolordu Kumandanı Vekili Mahmut Bey'e yazdım.

Bu noktada bi'l-münâsebe bir hakikati arz etmek muvâfık olur. Biz Heyet-i Temsiliye, hükûmetin vaziyet ve mahiyetini pek âlâ anlamıştık. Erkân-ı hükûmetten bazılarının, hükûmete dahil olmaktan nâdim bulunduklarını ve bu gibilerin çekilmek için bahane aradıklarını da anlıyorduk. Bundan başka haricî ve dahilî düşmanların ve Pâdişâh'ın müttefikan, Ali Rıza Paşa Kabinesi yerine, kendi nokta-i nazarlarını açıktan açığa ve sür'atle tatbik edecek diğer bir kabineyi mevki-i iktidara getirmeye âzim bulunduklarından da gafil değildik ve bunun için de Ali Rıza Paşa Kabinesi'ni ehven-i şer buluyorduk. Bir de Ferit Paşa'nın sukutundan sonra, yeni kabine ile anlaşmak için geçen dört-beş gün zarfında bazı taraflardan mümkün oldu-

ğu kadar çabuk uyuşmak hususunda alınmış olan tavsiyeler de bizce nazar-ı dikkatte tutulması icap eden mâna ve mahiyette idi. Binâenaleyh, maksada emniyetle vâsıl oluncaya kadar, lüzum görülürse biraz da fedakârlık yapmak zaruretinin hissediyorduk.

Mahmut Bey'e yazdığım şifrede bu noktalar da ima edilmişti (Vesika 173)

Cemal Paşa'ya verdiğim cevâbı aynen arz edeceğim:

Şifre

Mahsustur, aceledir Amasya 24.10.35

Harbiye Nâzırı Cemal Paşa Hazretlerine

C: 21.10.35 tarih ve 419 numaralı şifreye:

Ankara'dan Vali hakkında vuku bulmuş olan mürâcaat ve istirahatın, esbâb-ı âtiyeden neş'et ettiği anlaşılmıştır.

Şöyle ki: Dersaadet'ten alınan mevsûk haberlerde, İngilizler ile İngiliz Muhipler Cemiyeti ve İtilaf ve Hürriyet ve Nigehbâncıların, Hristiyan anâsır ile teşrik-i mesâi eyledikleri ve Anadolu'ya birçok muhâlifler sevk ederek teşkilât-ı milliyeyi ihlal ve hükümet-i seniye'yi iskat teşebbüsâtına giriştikleri ve bu erbâb-ı mefsedet'in Adapazarı ve Bursa'dan hareket eyledikleri bildirildiği gibi, Adapazarı'nda da son günlerde bazı fi'liyat görülmesi mücib-i endişe olmuştur. Konya'ya gönderilen Vali Suphi Bey'in, İngiliz Muhipler Cemiyeti İstanbul heyet-i idâresi azasından olduğunu, Konya'da Refet Bey'e ifade eylemiş bulunduğu şü'yü'u, hâsıl olan tereddüdü teşdid eylemiştir. Ankara vilâyetine tayin olan Ziya Paşa'nın meslek ve namusu hakkında bir şey denemezse de kendisinin ehliyet ve iktidarı da meşkûk görüldüğünden, Ankara vilâyeti gibi teşkilât ve harekât-ı milliyemizin en mühim merâkizinden biri olan mahalde, daha henüz vaziyetler tavazzuh edip sükûnet ve emniyet-i tâtme husûl bulmadan, buradaki mühim vaziyetin re's-i kârına, tamamen mücerreb olmayan âciz bir valinin tayini, mücib-i tereddüt olmuştur. Ankara'da bulunan Vali Vekili ve Kumandan ile Heyet-i Temsiliye arasında cereyân eden muhaberât üzeri-

ne, hükümet-i hâziranın her ne surette olursa olsun, evâmire ve icrââtına münkad olmak tabii görülmüş ve o yolda hareket edilmiş ise de doğrudan doğruya ahali, tasavvur ettikleri tehlikeye karşı verdikleri teminatı gayr-i kâfi görerek, emniyet-i tâmmе husûlüne kadar kendilerince âmâl-i milliyeye muta-vaatı mücerreb bulunan Vali Vekili'nin idâre-i memuriyetini elzem addederek, doğrudan doğruya hükûmete mürâcaat ey-lemişlerdir. Son iş'âr-ı devletleri üzerine Ankara'da icap eden-lerle tekrar müdâvele-i efkâr edilmiş hatta mehâzîri olsa dahi mahzâ nüfûz-ı hükûmeti haleldar etmemek için, Ziya Paşa'nın hüsn-i kabulünün temînine çalışılmıştır. Ancak mehâlikten ve mefsedetkârâne cereyân eden ahvâlden fevkalâde mütevahhiş olan halkı tatmîn etmek mümkün olamamıştır.

Dahiliye Nâzırı Paşa hazretleri, içinde bulunduğumuz ve-ziyetin nezaket ve ehemmiyetini düşmanlarımızın her ne ka-dar iblisâne ve faâlâne sarf-ı mesâi eylemekte olduklarını takdir buyurdıkları şüphesiz bulunduğuna göre ve makam-ı nezare-ti yeni teşrif buyurmuş olmaları itibarıyla, layık-ı istihdam olan memûrîni tanımakta mazur oldukları gibi, Âdil Bey'in dahi müsteşarlığını yapmış olan Keşfi Bey'in, elân müsteşarlık ma-kamında bulunması nazar-ı dikkate alınınca bilhassa rüesâ-yı memûrînin tayinin de ne dereceye kadar iltizâm-ı basiret olun-ması tahakkuk eder. Binâenaleyh Ziya Paşa'nın şimdilik i'zâm olunmaması hususunun temîn buyrulmasına delâlet-i sâmilîri ve neticesinin emr ü inbâ buyrulması ma'rûz ve müsterhamdır.

Mustafa Kemal

Efendiler, Ali Fuat Paşa, 28 Teşrinievvel 35 tarihli bir şifresiyle, İstanbul'daki teşkilâtımızın namıma gönderdikleri bir telgrafi bildirdi. Bu telgrafta verilen ma'lumât mühimdi.

Çerkes Bekir'in ihdâs ettiği ma'lûm vaka, Adapazarı civa-rında Kuvâ-yı Milliye aleyhinde mebdе-i isyan telâkki edilmiş. Bundan ne suretle istifade olunacağı hakkında "Zât-ı Şâhâne, Ferit Paşa, Âdil Bey ve Sait Molla ile Ali Kemal Bey'den mürek-keb" bir heyet, birtakım tasavvurâtta bulunmuşlar.

Bu telgrafta, yukarıda ismi geçen Hikmet hakkında da izâhât verililiyordu. Bu Hikmet, iki ay mukaddem Amasya'dan

Adapazarı'na gelmiş. O havalide öteden beri kendisine ve ailesine muhâlif olanların, teşkilât-ı milliyeye dahil olduğunu anlamış. Hikmet Bey, Amasya'dan geldiğini ve beni tanıdığını ve teşkilât-ı milliyeye ancak kendisinin mezun olduğunu ileri sürerek Sivas'la muhabereye kalkışmak ister. Muhâlif taraf mâni olur. Hikmet, muhâlif teşkilât yapar. Bunu hisseden Sait Molla, Hikmet'i elde edecek çareyi bulur. Kendisini Hristiyanlar aleyhinde bir isyana teşvik eder.

Efendiler, Hikmet hakkında ve düşmanlarımızın Hristiyanlar aleyhinde hareket tertiplerine dair verdiğim ma'lumât, bilahare temas edeceğimiz bazı vaziyetlerin suhûletle anlaşılmasına yarayacağı için zâid addolunmamasını ricâ ederim (Vesika 174, 175).

Efendiler, bu ma'lumât üzerine Cemal Paşa'ya yazdığım telgrafın aynen manzûr-ı âlileri buyurulmasını arzu ederim:

Şifre

Sivas, 31.10.335

Harbiye Nâzırı Cemal Paşa Hazretlerine

Adapazarı havalisinde, hükümet ve teşkilât-ı milliyeye aleyhinde cereyân eden vaka malûm-ı samileridir. Bu vaka vahdet-i milliyenin azmi ve hükümet-i seniyenin tedâbir-i musîbe ve kat'iyesi sayesinde bertaraf edilmiş ise de henüz oralarda tohum-ı fesâd mevcut bulunmaktadır. Milletın vahdeti karşısında tamamen mahv ü nâbûd olacağına şüphe yoktur. Ancak bu harekât-ı mefsedetkârânede Damat Ferit Paşa, Dahiliye Nâzır-ı Sâbıkı Âdil ve Esbakı Ali Kemal Beyler ve Sait Molla'nın müşevvik ve mürettib oldukları anlaşılmıştır. Kendi hıyanet-i vataniyelerinden başka ma'rûzû'l-esâmî zevât, gayet büyük ve tehlikeli bir hata daha irtikâb eylemişlerdir. O da teşebbüsât-ı mel'anetkârânelerinden gûya zât-ı akdes-i hümâyûnun da ma'lumât-dâr olduğunu işâa etmek gibi bir denâet-i kübradır. Kabine heyet-i muhteremesinden, kemâl-i hulûs ile ricâ ederiz. Vakt ü zamanıyla keyfiyeti suret-i münasibede zât-ı pâk-i hümâyûna arz eylesinler. Milletın ve teşkilâtının bu gibi erâcife elbette atf-ı ehemmiyet eylemeyeceği bedidârdır. Erbâb-ı mefse-

detin, yalanlarla, vahdet-i milliyeyi lekedar etmek istediklerini ileri sürerek, mahallinde hükümet-i seniye tarafından resmen tekzibi suretiyle, her türlü su-i tefehhümün izâlesi ve bu eşhâs-ı muzırta hakkında tetkikat-ı lâzime bi'l-ifa takibat-ı kanuniyeye tevessül kılınması hayatî bir mesele addolunmaktadır efendim.

Heyet-i Temsiliye namına

Mustafa Kemal

Efendiler, Ali Rıza Paşa Kabinesi'nin malûmumuz olan mahiyet-i terkibine rağmen, muhafazasına ve mümkün olduğu kadar takviyesine neden lüzum görüldüğünü bir nebze ima etmiştim.

Amasya'dan, Sivas'a avdetimizden sonra Heyet-i Temsiliye ve diğer mevcut rûfeka ile akdettiğimiz ictimâda Amasya mülâkatı ve sâire hakkında arkadaşlara uzun uzadıya izâhât verdim. Bu ictimâda, Heyet-i Temsiliye mukarrerâtı zabıtname-sinin 29 Teşrinievvel 335 günü müzakeresine ait sahifesinde, aynen mukayyed olan şu kararı tesbit ettik:

Başta Sadrazam Ali Rıza Paşa olmak üzere cümlesinin âciz, nazar-ı şâhânde bir mevki tutmak isteyen zevâtan oldukları, kısmen harekât-ı milliyeye lehdâr ve kısmen de aleyhdâr bulundukları, maahaza zât-ı şâhânenin ilk fırsatta, bunları ıskat ile yerine istibdadı idâme edebilecek bir heyet getirmek iste-yeceği cihetle Meclis-i Millî teşekkül edip vezâif-i teşriiyesini ifaya mübaşeret edinceye kadar Heyet-i Temsiliye'nin bu kabi-neyi muhafaza etmesinin, vatan ve millet için hayırlı bir suret olduğu, kabul olundu.

Fi'l-hakika, bu kararımızı tatbik ettik. Bunu teyid eden bir hususu bu münasebetle arz edeyim: İstanbul'daki teşkilâtımız, mevsûk istihbârata müstenid olduğunu bildirdiği bazı ma'lumâtı 31 Teşrinievvel 35 tarihinde bize iblâğ etti. O ma'lumât şu idi:

"İki günden beri Kiraz Hamdi Paşa mâbeyne gidiyor, iki üç saat huzurda kalıyor ve şu karar tesbit olunuyor. Müşir Zeki Paşa taht-ı riyâsetinde bir kabine teşkil edilecek, Hamdi Paşa

Harbiye Nâzırı, Prens Sabahattin Bey Hariciye Nâzırı, Tevfik Hamdi Bey Dahiliye, Eşref, Mahir Sait ve sâire diğer nezaretleri alacaktır. Bunlardan Sabahattin ve Mahir Sait'e henüz teklifat olmamıştır. Zât-ı şâhâne, Ali Rıza Paşa'ya, vakt-i münasibinde, belki bugünlerde istifa teklif edecektir. Bu meselede, evvelce faaliyetinden bahsolunan blok, bir cemiyet-i hafiye vardır." Bu ma'lumât üzerine, Cemal Paşa'ya, 2 Teşrinisani 335'te Sadrazam'ın hiçbir sebep ve bahane ile mevkiini terk etmemesi lüzum-ı kat'isinin bildirilmesi ve bu takdirde bütün memleketin İstanbul ile suret-i katiyede kat'ı alâka edeceği bildirildi (Vesika 176). Rumeli ve Anadolu'da bulunan bütün kumandanlara da vaziyetten ve Cemal Paşa'ya yazılan telgraftan ma'lumât verildi ve vaziyetten, temasta bulunulan Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziyelerini haberdâr etmek lüzumu da bildirildi (Vesika 177).

Efendiler, Salih Paşa'nın, İstanbul'a avdeti üzerine, 21 Teşrinievvel tarihli protokolda mezkûr olan ve mühim olduğunu ma'rûzâtım sırasında işaret eylediğim nokta üzerinde, yani Meclis-i Mebusan'ın mahall-i ictimâi hakkında, hükümetle aramızda münakaşa başladı. Hükümetin Cemal Paşa vasıtasıyla yazdıkları, bizim dermeyeran ettiğimiz mütâlaat bir defa daha mütâlaaya değer itikadındayım. Bu muhaberâtımızın esasını Büyük Millet Meclisi'nin ilk ictimâna ait zabıtnamede görebileceğiniz cihetle burada, ondan tekrar bahsetmiyeceğim.

Ancak Efendiler, bu husustaki muhaberât ve münakaşat yalnız hükümet-i merkeziye ve Cemal Paşa ile cereyân etmekle kalmıyor. Bütün memleketin ve bilhassa İstanbul'daki teşkilâtımızın, bu meseleye dair nokta-i nazarını anlamak icap ediyordu. Burada, bu cihetlere müteallik bazı ma'lumât arz edeceğim.

İstanbul teşkilâtımızdan 13 Teşrinievvel 335 tarihinde vuku bulmuş olan ilk istimzâc telgrafımıza verdikleri 20 Teşrinievvel 335 tarihli cevapta, "mebusanın İstanbul'da toplanmasında bir mahzur ve tehlike olmadığı, Düvel-i İtilâfiye'nin herhangi bir hareketlerinin cihan-ı medeniyete karşı su-i tesir yapacağına imkân dahilinde görüldüğü" beyanına, yalnız "kuvve-i teşriye, hâl-i hazır salâhiyetinin tevsiine teşeb-

büs ederse, zât-ı şâhânenin Meclis'i feshetmeye kalkışması ve muhâliflerin tehlikeli vaziyet almaları, Düvel-i Mütelife'nin de bundan bi'l-istifade, zât-ı devletleri gibi zevâta taarruz etmeye içtisarları muhtemeldir." haberi ilâve olunuyordu. Bu telgrafın nihayetinde, "bizim akd-i sulha kadar İstanbul'a ayak basmamaklığımız ve mebus olmamaklığımız" tavsiye olunuyordu (Vesika 178, 179).

İstanbul'da teşkilât merkezimizden Kara Vasıf Bey'in gizli ve Şevket Bey'in açık imzasıyla aldığımız 30 Teşrinievvel 335 tarihli şifrede teşkilâtımıza mensup olanların mütâlaatı birçok zevâtın mütâlaalarıyla takviye edilmekte idi. Bu şifrenin birinci maddesi şöyle başlıyordu: "Ahmet İzzet Paşa, Sadrazam, Harbiye Nâzırı, Erkân-ı Harbiye Reisi, Nafia Nâzırı ve programlara bi-hakkın sadık ve hâdim olan ve sadakatiyle beraber mühim de bir kuvveti bulunan Göz Tâbibi Esat Paşa ile ayrıca Rauf Ahmet Bey ve sair zevâtla gerek talepleri ve gerek münasebet itibarıyla görüştüm. Bütün efkârın ittihâd ettiği noktalar ber-vech-i âtidir:"

Bundan sonra, bütün efkârın müttehid olduğu noktalar hulâsa ediliyordu:

1) Meclis-i Mebusan'ın suret-i mutlakada İstanbul'da ictimâ zaruridir. Yalnız biz İstanbul'a gitmemeliyiz. Sadrazam Paşa, Meclis'in İstanbul'da huzur-ı vicdan ile ittihâz-ı karar eyleyebileceğini, ecânibden söz alarak vaad etti. Fakat yalnız, bizim için temînat almak mümkün olamayacağından mebus olurlarsa, mezun olarak veyahut mebus olmayarak daha âli, mahbûb-ı kulûb kalmaları muvâfık olur deniliyordu.

Bir (b) fıkrasında, "zaten hükümet, akdedilecek muâhedede temsil-i nisbîyi ekalliyetlerin hukuku namına kabule mecburdur. Şu halde Meclis-i Millî'nin, ekalliyetlerin de yeniden iştiraki için dağıtılıp tekrar toplanması mehafilce katiyetle ümit edilmektedir." gibi yeni bir ma'lumât veriliyordu.

Bir (c) fıkrasında da "hükümet hakikaten hüsn-i niyet sahibi ve müstağnidir." temînatı okunuyordu.

2. maddede de: "Mümkün mertebe sosyalist, birkaç temiz Hürriyet ve İtilâfçı ilh... çıkarmak" gibi bizim anlayamayacağımız muğlak ve müşevveş bir zihniyetin ifadesine tesâdüf ediyorduk. Ondan sonra:

3. maddeyi: “Hükümeti müşkilâta düşürmemek.”

4. maddeyi de: “Bize zararı dokunacakları her suretle temîn ederek elde etmek istiyorum. Her taraf da bana bunu tavsiye ediyor. Meselâ Refi Cevat, sosyalistler gibi” mütâlaaları teşkil ediyordu (Vesika 180).

1 ve 4 Teşrinievvel 335 tarihlerinde İstanbul’daki teşkilâtımıza uzun mütâlaa ve tahlilleri hâvi cevaplar verdik. Bu cevaplarımızda ez-cümle: “Mebusanın İstanbul’da ictimâî tamamen tehlikeli ve mahzurludur.” dedik ve izah ettik. Cemal Paşa vasıtasıyla hükümete bildirdiğimiz mütâlaaları hulâsa eyledik. “Bizim için mevcut tehlikenin, bütün milletvekilleri için vârid olduğunu” isbâta çalıştık. “Bizim, seyirci mevkiinde kalmamız, behemehâl arzu buyuruluyorsa esbâb-ı mücibesıyla” iş’ârını talep ettik (Vesika 181).

Yalnız, Kara Vasıf Bey’e hitap olan telgrafnamede:

“Ahmet İzzet Paşa Hazretleri, esasen harekât-ı milliyenin İstanbul’da katliâma sebep olabileceği zannında idi. Sözlerinin mesmû olması, evvel emirde bu i’tikadlarının tebeddül edip etmediğini bilmekle kaimdir. Harbiye Nâzırı Cemal Paşa Hazretlerine gelince, müşarünileyhin de mütereddid olduğu mechûlünüz değildir. Abuk Paşa da aynı evsâf ve hâlet-i ruhiyededir. Göz Tâibi Esat Paşa hakkında kat’î bir fikrim yoktur. Yalnız bazıları bu zatı son derece mahdûdül-fıkr, pek fazla haris-i şân ü şöhret gösteriyorlar. Velhâsıl azim ve fikirlerinde istikrar ve isabet mevcut olmayan ve İstanbul’da düşman taziyi altında düşünen ricâl ve zevâtın nasâyihi şâyân-ı tetkiktir.” dedikten ve mevzu-i bahis, mahall-i ictimâ hakkında tekrar muhtemel mehâlik ve mehâziri saydıktan sonra “asıl şâyân-ı istigrab nokta, bizi, malûmül-esâmi iki üç kişiyi teminde izhâr-ı acz eden hükümetin, diğer mebusları nasıl vikaye edebileceği meselesidir.

Bizde, yavaş yavaş hâsıl olmaya başlayan fikir ve kanaat, maalesef ecnebiler değil belki onlardan ziyade hükümet ricâl-i hâzırası ile zevât-ı sâireden bazılarının, bizi, mahzurlu addeylemekte olmalarıdır.” dedik.

Bundan sonraki fıkraların birinde: “temsil-i nisbînin kabûlü zarureti karşısında meclis dağıtılmasını şimdiden düşünen bir

muhitte Meclis-i Mebusan'ın toplanılmaması lüzumu tabii görülmek iktiza eder.” zannını ifade ettik.

Bir fıkrada da hükümetin müstağni bulunduğu kaydından bir şey anlayamadığımızı işaret ederek “gayesinin bizi müşkil zamanlarda yalnız bırakmak mıdır?” sorulinden sonra, onların bir fikirlerine cevap olarak da “muhâliflerin mevki-i iktidara geçmesinden korkmak faide vermez. Binâenaleyh, bundan dolayı tebdil-i meslek ve meşrep edilemez.” dedik (Vesika 182).

Efendiler, bu muhaberâtta ve bu muhaberâtta dermeyan olunan mütâlaattan sühûletle istinbât olunmakta idi ki bizim, İstanbul'daki teşkilâtımız serâmedânı, hükümet ricâlinin, şunun bunun mütâlaalarına zebûn kalmışlar ve artık *porte-parole* olmaktan başka bir vazife ifa etmiyorlardı.

İşte diğer bir şifre telgrafname ki 6 Teşrinisani 335 tarihinde yazılıyor fakat şifrenin metnini Kara Vasıf Bey'in mütâlaası ve imzası teşkil ediyor ve Harbiye Nâzırı Cemal Paşa imzasıyla geliyordu. Bu şifrede, yine mahall-i ictimâdan bahsolunarak bilhassa: “Evvelâ mehâzîr-i siyasiye var. Sâniyen mehâzîr-i idariye var, sâlisen de imkân-ı ictimâ yoktur... Zaruret, hisse hâkim olmalıdır... Muvâfık cevâbınızı âcilen Kabine'ye iş'âr buyurunuz” sözleriyle tazyik yapılıyor ve “Japon Rıza Bey'le pek yakında iyi haberlerle size mülâki olacağım” tebşîrâtında bulunuluyordu. “Sulh ve Selâmet'i tamamen kazandık demektir. Millî Türk, keza bizim. Millî Ahrar'ı yıkıyoruz. Millî Kongre yola gelecek” cümlesiyle de iyi haberlerin nelere, ne gibi vâhi şeylere müteallik olduğunu işarette isticâl ediliyordu (Vesika 183).

Kara Vasıf Bey'e, 7 Teşrinisani 335'te, serian Sivas'a gelmesini yazdım.

Kara Vasıf Bey'in, yine aynı meseleye mütedâir gönderdiği 19 Teşrinisani 335 tarihli şifresinde uzun mütâlaatına istinâd ettirdiği muhakeme ve mantığını şu cümlede hulâsa ediyordu:

“Kuvâ-yı Milliye ile hem-fikir olan Meclis, pâdişâha karşı ilân-ı husûmet eylerse, Anadolu kimin arkasından gider?!... Kuvâ-yı Milliye'ye mi tâbi olsun?!... Meclis'i Anadolu'da toplamak fikrinden feragat bir farîza-i vataniyedir...” (Vesika 184).

Efendiler, çok mühim olan bu mahall-i ictimâ meselesine hûd-be-hûd karar vermek ve bu kararı millete ve intihap olu-

nan mebuslara tatbik ettirmek pek hatar-nâk olurdu. Bu sebeple çok dikkat ve hassasiyetle bütün hususî, umumî efkâr ve hissiyâtı tettebbu etmek, temâyül-i hakikiyi anlayarak kabil-i icrâ kararı bulmak zarureti karşısında bulunuyordum.

Bir taraftan, gördüğünüz gibi İstanbul ricâliyle muhabere ederken, bir taraftan da muhtelif vasıtalarla efkâr-ı umumiye-yi istimzâc ediyordum. Vereceğim kararın temîn-i tatbiki için ordunun nokta-i nazarını almak da pek mühimdi. Bu sebeple daha Teşrinievvel'in 29'unda, On Beşinci, Yirminci, On İkinci ve Üçüncü Kolordu Kumandanlarını Sivas'ta bir ictimâa davet ettim.

Diyanbekir'deki Kolordu Kumandanı'na, Edirne'deki Kolordu Kumandanı Cafer Tayyar Bey'e, Bursa'da Yusuf İzzet Paşa'ya, Balıkesir'de Kâzım Paşa'ya, Bursa'da Bekir Sami Bey'e de "kendilerini bu'diyet-i mesafe ve vaziyet-i hususiyeleri icabı davet etmediğimi ve mukarrerâtı bildireceğimi" yazdım (Vesika 185, 186).

Efendiler, davet olunan kumandanlardan, Salâhattin Bey zaten Sivas'ta idi. Kâzım Karabekir Paşa Erzurum'dan, Ali Fuat Paşa Ankara'dan ve Konya'daki Kolordu Kumandanı'nın cephe ile bazı mühim vaziyetleri bizzat halli lâzım geldiğinden ona vekâleten Erkân-ı Harbiyesi Reisi Şemsettin Bey Konya'dan gelip Sivas'ta toplandılar. Heyet-i Temsiliye'ye dahil olan ve olmayıp da refakatlerinden istifade olunan zevât ile ve kumandanların iştirakiyle, 16 Teşrinisanı 35 günü müzâkerâta başladık. Rûzname-i müzâkerâtımız şu üç noktaya münhasır olacaktı:

1) Meclis-i Mebusan'ın mahall-i ictimâi.

2) Ba'de'l-ictimâ Heyet-i Temsiliye ve teşkilât-ı milliyenin alacağı şekil ve tarz-ı faaliyeti.

3) Paris Sulh Konferansı'nın hakkımızda müspet veya menfî bir karar vermesi haline karşı tarz-ı hareket.

Efendiler, bu tarihe kadar cemiyet heyet-i merkeziyelerimizden vâki olan istilâmatımıza vürûd eden cevaplar, dört nokta-i nazara ayrılıyordu.

1. nokta-i nazara göre: Meclis-i Mebusan'ın hariçte ictimâi muvâfık görülüyordu.

2. nokta-i nazara göre ki, bu nokta-i nazarı serd edenlerin başında Erzurum, Trabzon, Balıkesir ve bütün Karesi, Saruhan heyetleri bulunuyordu; İstanbul'da... İstanbul'daki ricâl ve zevâtın hemen kâmilan bu fikirde olduğunu biliyoruz. Pâdişâh'ın arzusu, hükümetin ısrarı da bu idi.

3. nokta-i nazar ki, Trakya-Paşaeli'nin fikri idi: İstanbul ci-varında...

4) Bir kısım heyet-i merkeziyeler de Salih Paşa'nın, kanaat-i zâtîyelerine istinâden hükümetin muvafakati halinde, hariçte ictimâda bir mahzur görmüyorlardı

Efendiler, hükümet-i merkeziye ve onun yordakçıların, efkâr-ı umumiye ne derece teşettüt ve teşevvüşe uğratmış olduğunu, milletin izhâr ettiği bu ihtilâf-ı efkârdan sühûletle anlamak kabildir.

Artık bunun üzerine ısrarın, muzır netâyic vereceğine hükmetmek de müşkil değildir.

Şimdi, 16 Teşrinisani 335'ten 29 Teşrinisani 335 tarihine kadar günlerce devam eden müzakere ve münakaşattan çıkan netâyic ve mukarrerât zabtını aynen nazar-ı ıtlâ-ı âlilerinize arz ediyorum:

1- Meclis-i Milli'nin İstanbul'da ictimâındaki mehâzîr ve mehâlike rağmen, hükümet-i seniye'nin hariçte ictimâına adem-i muvafakati yüzünden ve memleketi buhrana dâcâr etmekten ictinâben, İstanbul'da ictimâî zarureti kabul edildi. Ancak âtideki tedâbîrin ittihâzı lüzumu takarrür etti:

a) Bi'l-umûm mebusları vaziyet hakkında tenvîr ile münferiden mütâlaalarını talep etmek.

b) Mebuslar, İstanbul'a gitmeden evvel Trabzon, Samsun, İnebolu, Eskişehir ve Edirne gibi mahallerde kısım kısım toplanarak Meclis-i Milli'nin İstanbul'da ictimâına nazaran gerek İstanbul'da ve gerek hariçte alınması lâzım gelen emniyet tedâbîrini ve programımızın esâsâtını müdafaa edecek kuvvetli bir grubun vücuda getirilmesi esbâbını tezekkür ve teemmül etmesi.

c) Teşkilât-ı cemiyeti sūr'atle teşmil ve tarsîn için kolor du kumandanlarının, mıntaka kumandanları ve ahz-ı asker rüesâsı vasıtasıyla delâlet-i seria-i fiiliyede bulunmaları.

d) Bi'l-cümle rüesâ-yı memûrîn-i mülkiyeden her ihtimale karşı teşkilât-ı milliyeye sadakatte bulunacaklarına dair söz almak ve kendilerinin vesâit-i mevcudeleriyle teşkilât-ı cemiyeti, taazzuv ettirmeye sür'at-i tevessüllerini talep etmek.

2- Meclis-i Millî İstanbul'da ictimâ ettikten sonra mebusan, emniyet ve serbestî-i tâm ile vazife-i teşriiye ifa eylemekte olduklarını teyid edeceği güne kadar Heyet-i Temsiliye, şimdiye kadar olduğu gibi hariçte kalarak vazife-i milliyesine devam edecektir. Ancak bi'l-cümle livalardan ve mebus olan zevâtтан intihap edilmek üzere birer ve vilâyet ve müstakil livalardan ikişer zatın, nizamnamenin sekizinci maddesine istinâden Heyet-i Temsiliye azası olarak Eskişehir kurbunda cem' edilecek, vaziyetin tavihi ve Meclis-i Mebusan'da suret-i hareketin takriri tezekkür edilecektir. Bu sebeple Heyet-i Temsiliye dahi mahall-i mezkûre intikal edecektir. Bu ictimâi müteakib Heyet-i Temsiliye suret-i münasibede takviye olunduktan sonra diğer zevât İstanbul'a Meclis-i Millî'ye gideceklerdir. Heyet-i Temsiliye'nin vazifeye devam ettiği müddetçe teşkilât-ı milliyenin şekil ve tarz-ı faaliyeti, nizamnamede münderic olduğu gibi olacaktır.

Meclis-i Mebusan, emniyet-i mutlaka içinde bulunduğu zaman Heyet-i Temsiliye, nizamnamede mevcut salâhiyetine istinâden, umumî kongreyi ictimâa davet ederek on birinci madde mücibince cemiyetin alacağı vaziyet-i âtiyenin takarrürünü kongrenin kararına terk edecektir. Kongrenin mahall-i ictimâi ve suret-i in'ikadı, o zamanki ahvâl ve icâbata tâbi olacaktır. Kongrenin davet olduğu zaman ile in'ikadı arasında geçecek müddet zarfında Heyet-i Temsiliye, hükümet-i merkeziye ve Meclis-i Mebusan riyâseti ile mecburiyet-i kat'îye görmedikçe münasebat-ı resmîyede bulunmaz.

3- Paris Sulh Konferansı, hakkımızda menfi bir karar verdiği ve hükümet ve Meclis-i Millî'ce kabul ve tasdik edildiği halde vesâit-i seria-i münasibe ile irâde-i milliye bi'l-istimzâc nizamnamede musarrah olan esâsâtın istihsaline çalışılacaktır.

Mustafa Kemal

Kâzım Karabekir	Hüseyin Rauf	Hüsrev	Ali Fuat
Mazhar Müfit	Rüstem	Ömer Mümtaz	Bekir Sami
İbrahim Süreyya	Hüseyin Salâhattin	Hakkı Behiç	Vasıf
K. 12 Erkân-ı Harbiye Reisi			
Şemsettin			

Efendiler, bu mukarrerât mûcibince, mebusları tenvîr için verdiğimiz ma'lumât ve talimatı aynen arz edeceğim.

İntihap olunan mebuslara iblâğ edilen ma'lumât ve talimat şudur:

Madde 1- İstanbul'un Düvel-i İtilâfiye ve bilhassa İngiliz Kuvâ-yı berriyesinin taht-ı işgalinde ve Kuvâ-yı bahriyesinin taht-ı muhasarasında olduğu ve Kuvâ-yı inzibatiyesinin ecânib elinde ve muhtelit bir surette bulunduğu malûmdur. Bundan başka, Rumların kendilerinden İstanbul mebusu namıyla kırk kişi intihap ettikleri ve Atina'dan gelmiş Yunan rüesâ ve kumandanları taht-ı idâresinde olmak üzere hafî polis ve kuvve-i ihtilâliye teşkilâtı yaparak, devletimize ân-ı lâzımında âsi bir vaziyet alacakları tahakkuk etmiştir. Hükümetin İstanbul'da maa't-teessûf mukayyed olduğunu itiraf eylemek mecburiyeti vardır. Bu esbâbdan nâşi, Meclis-i Millî'nin mahall-i ictimâını münakaşa etmek gibi bir mesele tahaddüs eylemiş bulunuyor. Meclis-i Millî İstanbul'da in'ikad eylediği takdirde, mebusanın ifa edecekleri vazife-i vataniye nazar-ı dikkate alınır sa, mehâlike ma'rûz kalmalarından cidden tevahhuş olunur. Fi'l-hakika, İtilâf Devletleri'nin mütareke ahkâmını bozarak ve sulhun takarrürüne intizâra lüzum görmeksizin, vatanımızın aksâm-ı mühimmesini işgal ve anâsır-ı Hıristiyanîye'ye hukumuza tecavüz fırsatını bahşeylemek suretiyle, vuku bulan hak-şikenâne muâmelâtını tenkid ve red ile tamamiyet-i mülkiye ve masûniyet-i istiklâlimizi azimkârâne bir surette talep ve müdafaa edecek olan heyet-i mebusanın dağıtılması ve azasının tevkif veya iclâ edilmesi müsteb'ad değildir. Kars'ta in'ikad eden İslâm Şura-yı Millî'sine İngilizlerin yaptıkları gibi

intihâbata iştirak eylememiş olan anâsır-ı Hristiyanîye'nin ve onlara peyrev olan İngiliz Muhipler ve Nigehbân Cemiyetlerinin, bu hususta düşmanların âmâlini tervîcen her türlü fenalığa tasaddi eyleyebilecekleri de vârid-i hâtırdır. Binâenaleyh Meclis-i Millî'nin İstanbul'da ictimâî, Meclis'ten intizâr olunan vazife-i ciddiye ve tarihiyenin ifasını akîm bırakacağı ve Meclis-i Millî, devlet ve milletin timsal-i istiklâlî olduğundan ona vurulacak darbe ile istiklâlîmizin de rahnedar edileceği müstağni-i arzdır. Kabine namına Amasya'da Heyet-i Temsiliye ile müzâkerâtta bulunan Bahriye Nâzırı Salih Paşa Hazretleri dahi bu hakayıki derpîş ile Meclis-i Millî'nin İstanbul'un haricinde emin bir mahalde ictimâî lüzumuna vicdanen ve fikren kanaat hâsıl etmiş ve bu husustaki muvâfakatini imzası tahtında teyid eylemiştir. Meclis-i Millî'nin düşman tesirinden âzâde ve emniyet-i mutlakayı hâiz bir mahalde ictimâî halinde, İstanbul'da ictimâina nazaran mutasavver bi'l-cümle mehâzîr bertaraf edilmiş olacağı gibi makam-ı hilâfet ve saltanatın tehlikede bulunduğunu cihan efkâr-ı umumiyesine ve be-tahsis âlem-i İslâm'a fiilen ihsâs etmiş olacak ve istiklâl ve mevcudiyet-i milliyemizin aleyhinde sudûru me'mul bir karar karşısında vezâif-i milliye ve vataniyesini ifaya kadir bir halde bulunacak ve İtilâf Devletleri nazarında Meclis'in mukadderât-ı millete tamamen hâkim bulunduğu daha bâriz bir surette izhâr olunabilecektir. Meclis'in hariçte ictimâinde vârid-i hâtır olan mehâzîr ber-vech-i âtidir:

Bedhâhân, İstanbul'dan vazgeçildiği tarzında muzır bir propagandaya fırsat bulacaktır. Hükümet, İstanbul'da olduğu gibi Meclis'le temas ve irtibatında mazhar-ı suhûlet olamayacaktır. Meclis'in merasim-i iftitâhiyesi, zât-ı şâhâne'yi seyahat külfetine ma'rûz bırakmamak maksadıyla, tevkil buyuracakları bir zat vasıtasıyla olabilecektir. İşte bu mehâzîre istinâden hükümet-i hâzıra Meclis-i Millî'nin hariçte kûşâdına muvâfakat eylemiştir. Bu adem-i muvâfakat yüzünden mehâzîr-i mevcudeye, âtideki mahzurlar dahi inzimam eylemekte bulunmuştur:

Meclis-i Millî'nin kanunî bir şekilde ictimâî, Meclis-i Mebusan ve Â'yan'ın aynı zamanda ve aynı mahalde bulunmasına vâbeste olduğundan hükümetin hariçte tensib edeceği bir ma-

halde ictimâa muvâfakat etmemesi yüzünden Meclis-i A'yân ve hükümet, hariçteki ictimâa icâbet etmeyecek ve zât-ı şâhâneye usûlü dairesinde Meclis'i kûşâd ettirmeyecektir.

Buna nazaran, Meclis-i Millî'nin hariçte ictimâna kanunen imkân kalmayıp İstanbul'da in'ikadı mehâzîr-i ma'rûzaya rağmen zaruret hükümüne girmiş bulunuyor. Mebusan-ı kirâm İstanbul'a gitmekte tereddüt gösterip hariçte kendiliklerinden toplandıkları takdirde, vücuda gelecek bu ictimâ bi't-tabi Meclis-i Millî'nin ma'lûm olan mahiyet-i teşriyesi şeklinde olamaz. Belki milletin mevcudiyetini, âmâlini, istiklâlini temsil ve mukadderâtı hakkında verilecek hükümleri tenkid ve millete istinâden reddedebilecek bir ictimâ-i millî şeklinde olabilir. Bu takdirde, Meclis-i Millî de bi't-tabi İstanbul'da in'ikad etmemeye mahkûm kalır. Bu tarz-ı hareket, hükümetin itiraz ve aleyhinde tedâbîr-i zecriyeyi ve bi'n-netice militle hükümet-i merkeziye arasında inkıta-ı münâsebâtı mücib olması da vârid-i hâtırdır. Mebusanın bir kısmının İstanbul'a gitmesi ise bu bâbdaki mahzuru tezyîd edebilir.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti bâlâda serd olunan bi'l-cümle hususâtı nazar-ı dikkat ve münakaşadan geçirdikten sonra, Meclis-i Millî'nin İstanbul'da ictimâi zarureti-ne karşı, vaziyetten bi'l-cümle mebusları haberdâr ederek her birinin mütâlâa ve nokta-i nazarlarını istihsal eylemeyi vazife addetmiştir. Bundan başka İstanbul'da Meclis-i Millî'ye dahil olmadan evvel, mebusın-i kirâmın, suhûlet-i ictimâ nazar-ı dikkate alınarak bazı mevkilerde toplanıp âtideki hususâtı tezekkür ve netâyet-i müzâkerâtı tevhîd maksadıyla Heyet-i Temsiliye'ye bildirmeleri lüzumlu görülmüştür. Tezekkür olunacak hususât şunlardır:

- a) İstanbul'da ictimâ zarureti-ne karşı İstanbul'da ve haricen umum vatanda ittihâz olunması lâzım gelen tedâbîr ve tertibât;
- b) Meclis-i Mebusan'da vatanın tamamîsini ve devlet ve milletin istiklâlini tahlîsten ibaret olan gayeyi muhafaza ve müdafaa için müttelik ve azimkâr bir grup vücuda getirmek esbâbının teemmülû.

Mebusanın mezkûr hususâtta müdâvele-i efkâr için toplanmaları münasip görülen mevâki şunlardır:

Trabzon, Samsun, İnebolu, Eskişehir, Bursa, Bandırma, Edirne.

Madde 2- Birinci maddeyi aynen mıntaka-ı âlilerinde bulunan mebuslara tebliğ ile evvelâ; Şahsî mütâlaalarını, sür'at-i mümkinine ile istihsal ve bilâ-ifâte-i ân Heyet-i Temsiliye'ye iblâğ ve mıntaka-i âlilerindeki heyet-i merkeziyelere de ita ile bu hususta faaliyetlerinin temîni.

Saniyen; mıntaka-i âlilerindeki mebusların birinci maddede tasrih olunan mevâkide ictimâlarını teshîl ve temîn ile netice-i müzakerelerinin Heyet-i Temsiliye'ye iblâğı için iktiza eden tertibât ve tedâbîrin ahzı müsterhamdır.

Mıntaka-i âlileri dahilinde mebus olup hâlen İstanbul'da bulunanların İstanbul'a karîb ictimâ mahallerinden birine, daire-i intihâbiyelerince davet ettirilmesi lâzımdır.

Efendiler, 335 senesi Teşrinievvel'ine ait olup temas etmek istediğim bazı hususâtı da birkaç kelime ile hulâsa etmeme müsaadenizi ricâ ederim.

İzmir vilâyeti dahilinde taht-ı işgalde bulunan İslâm ahaliye zulüm ve katl tatbik olunuyordu. Bunun için Düvel-i İtilâfiye mümessilleri nezdinde müessir teşebbüslerde bulunmasını hükümetten ricâ ettik. Yunanlıların zulüm ve i'tisâfı devam ederse mukabele-i bilmisle mecbur kalınacağını da bildirdik. İzmir fecâyii üzerine İstanbul'da bir miting akdedilmek istenmişti. Buna mümânaat edildiği istihbâr olunması üzerine, Cemal Paşa'nın nazar-ı dikkatini celp ettik.

Anzavur, Bandırma havalisinde hainâne ve caniyâne ef'âle başlamıştı (Vesika 187). İzâle-i mazarratı için ve Karabiga ve Bandırma taraflarına çıkan Nigehbân Cemiyeti'ne mensup zâbitler hakkında Balıkesir'de Kâzım Paşa'ya ve daha bazı münasebettar olanlara yazdık. Otuz kadar Nigehbancı zâbitin de bir ecnebi işgaline zemin hazırlamak için, Hıristiyanlara karşı hareket etmek üzere Trabzon ve Samsun'a çıkacaklarını istihbâr ettik. Derhal K.O. 15'in ve Canik Mutasarrıfı'nın nazar-ı dikkatlerini celp ettik.

Malûm-ı âlileridir Maraş, Urfa, Ayıntap'ta bidayette İngiliz kıtaatı vardı. Bu kıtaatı Fransız askerleri tebdil etti. Bu münasebetle tekrar işgali men'e çalıştık. Vukuundan sonra da evvelâ siyasî, ba'dehu fiilî teşebbüsâta geçtik.

Bozkır'da, yeniden mühimce bir kıyâm çıktı. Onun itfâsı için muhtelif tedbirlere tevessül ettik. Maraş ve Ayıntap'a Kılıç Ali Bey'i ve Kilikya mıntakasına da Topçu Binbaşısı Kemal ve Yüzbaşı Osman Tufan Beyleri göndererek ciddi teşkilât ve teşebbüsâta geçtik.

Efendiler, bu münasebetle hatırıma gelen bir noktayı da arz etmiş bulunayım: Sivas Kongresi'nden sonra, kongreler nizamname ve beyannamelerinden başka, Heyet-i Temsiliye mes'uliyeti üzerine alarak Sivas Kongresi Nizamnamesi'ne lâhika olmak üzere, "Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Teşkilâtı Nizamnamesine Lâhikadır (1)" serlevhalı, yalnız alâkadârâna mahsus ve mahremdir kayıtlı, milli teşkilât-ı müsellahaya mahsus hafî bir talimat tanzim etti. Düşmanla temasta bulunan mahallerde bu talimata göre müsellah müfrezeler, kıtâlar teşekkül etti (Vesika 188).

Efendiler, 2 Teşrinisani'de, Harbiye Nâzırı Cemal Paşa'dan aldığım bir şifre telgrafnamede: Zaten az olmayan dedikodulara biri daha ilâve olundu. Ziya Paşa'nın, Ankara'ya kadar gitmemesi müzaheret buyurulan hükümetin kesr-i nüfûzundan başka bir manaya delâlet edemez. Bu meselede hükümet fikrinde musırdır." denilmekte ve bunun cevâbının sür'atle beklenilmekte olduğu bildirilmekte idi. Ziya Paşa'nın gönderilmemesi hakkındaki ricâmıza hükümet iltifat etmemişti. Ziya Paşa'yı memur ve i'zâm eylemişti. Ziya Paşa, Eskişehir'e kadar gelmiş ve oradan mezuniyet alarak geri dönmüştü.

Cemal Paşa, aynı telgrafnamesinde "Bozkır hadisesinden dolayı matbûata tebliğ buyurulan beyannamenin tarzını hükümet aramızdaki itilâfa mugayir görmektedir." diyordu. Halbuki böyle bir beyannamemiz yoktu.

Cemal Paşa'nın bu telgrafına şu cevâbı verdik:

Şifre
Acele

Sivas, 3. XI. 335

Harbive Nâzın Cemal Paşa Hazretlerine

C: 2. XI.35 tarih 501 numaralı şifre:

1 — Hükümetle teşkilât-ı milliyе arasında samimî bir itilâf, hakikî bir vahdet esası kabul eyledik. Zât-ı devletleri vasıtasıyla pek mühim bir istirhamımız var idi. O da maksad-ı meşrû' teşkilât-ı milliyeyi halelden vikaye için bi'l-cümle rüesâ-yı memûrînin bu nokta-i nazardan intihâbı, muhâlif olanların tebdili idi. Bunlara ait mükerrer istirhamatımıza cevap alamadık. Trabzon, Diyarbekir Valileri, Antalya Mutasarrıfı hakkında ne yapıldığını henüz bilmiyoruz. Bilakis vaziyet-i mahalliyyeyi tetkik etmeksizin, Dahiliye Nezareti Konya'ya gayet zayıf, âciz, Muhibler Cemiyeti azasından Suphi Bey'i vali olarak gönderdi. Dahiliye Nâzın'nın bu mesâilde bizimle hiçbir temas ve münasebet kabul etmediği, adeta teşkilât-ı milliyeye muhalefetkâr hareket eylediği zehâbı hâsıl oluyor. Bu fikrimizde yanılıyorsak tashih ve tenvîrimizi ricâ ederiz. Ankara Valisi Ziya Paşa'nın, arzusu ile mezuniyet aldığını arz etmiştim. Tabii yine kendisi, resmen Ankara Valisi addolunmaktadır. Fakat arz ettiğim noktadaki şek ve zan izâle olununcaya kadar, Vali-i müşarûnileyhin mezuniyetten istifadeye devam eylemesi en hayırlı şekil olarak kabul olunmalıdır. Polis müdüriyetinin elân Nurettin Bey gibi bir zat elinde bulunmakta olması, zât-ı devletinizin de bu pek mühim noktaya karşı lâkayt davranmakta olduğunuza dair bir fikir vermektedir. Halbuki bu tesamühün neticesi hem hükûmete, hem de teşkilât-ı milliyeye muzır olacaktır. Heyet-i Temsiliye'mizin teşkilât ve vahdet-i milliyeyi ihlâl edecek en ufak bir hale karşı müsamahakâr davranamayacağını elbette mazur görürsünüz.

2 — Bozkır hadisesi hakkında, Heyet-i Temsiliye tarafından, matbûata bir beyanname verilmemiştir. Bunda bir yanlışlık olacaktır. Muhtemeldir ki bu iş'ârât, *İrade-i Milliye* gazetesinin istihbârâtı olacaktır. Heyet-i Temsiliye'nin bir gazeteyi sansüre salâhiyeti olmadığı malûm-ı samileridir. Maahaza, celb-i

nazar-ı dikkat olunmak üzere bu ajans muhteviyâtında hükümetle aramızdaki itilâfa mugayir görülen nikatın izah buyurulmasını istirham eyleriz.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Heyet-i Temsiliye'nin murahhası ve harekât-ı milliyenin mürevvici olduğunu iddia eden Cemal Paşa'nın telgrafımıza cevâbı şudur:

Harbiye, 4/5. XI.335

Sivas'ta K.O. 3 Kumandanlığı'na

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine: Beyanname-i resmîde yazıldığı vechile, hükümet-i hâzıra böyle bir zamanda, mahzâ vatan ve memlekete hizmet emeliyle azîm mes'ûliyeti deruhde etmiş ve bu vazifesini ifa için kemâl-i bî-terâfî ve hulûs ile hareket etmekte bulunmuş olduğundan, nikat-ı âtiyenin izahına lüzum-ı acil hâsıl oldu:

Evvelen mebusan intihâbına anâsır-ı gayr-i Müslime iştirak etmediği gibi fırak-ı muhtelif dahi elyevm müctenib vaziyettedir. Fırak-ı muhtelif, memlekette iki hükümet mevcut olduğunu ve intihâbatın bî-terâfâne icrâ kılınmadığını sebep olarak göstermekte ve anâsır-ı gayr-i Müslime'nin dahi bi'l-âhire bu sebebe mebni iştirak etmediğini dermeyer eylemesi pek melhuz bulunmakta... İntihabatın daire-i selâmette icrâ olunmadığına dair şikâyet ve mesmûat tevâli ederek, mehafil ve matbûat-ı ecnebiyeye kadar, münakistir. Meclis-i Mebusan, milletin aksâm-ı muhtelifesini temsil etmediği ve bâ-husûs Kuvâ-yı Milliye'nin tesirâtı ile teşekkül eylediği takdirde, bunun enzâr-ı cihanda ne suretle telâkki edileceği muhtac-ı izah değildir. Binâenaleyh mebusan intihâbında tazyikat icrasına meydan verilmemesi elzemdir.

Saniyen, tekrarına lüzum olmayan esbâba mebni, Meclis-i Mebusan'ın, pâyitahttan başka bir yerde ictimâi, dahilen ve

haricen envâ-i mehâzîr ve mazarratı dâi olduğundan, Meclis'in behemehâl, İstanbul'da akd-i ictimâ eylemesi, memleketin menâfi-i hayatiyesi icâbatındandır.

Salisen, taşralarda, teşkilât-ı millîye namına bazı kimseler tarafından, umûr-ı hükûmete müdahale vuku bulmakta olduğu, iş'ârât ve ihbârât-ı mütevâliyeden anlaşılmakta olmasıyla bu müdâhalâtın acilen ve serian men'i elzemdir.

Hükümet-i hâzıra, şu üç talebinde sâbittir. Başka suretle idâre-i umûr eylemek imkânı mefkuddur.

Harbiye Nâzırı
Cemal

Cemal Paşa'nın bu iş'ârına –Seryaver Salih Bey tarafından açılacaktır kaydıyla– verdiğimiz cevâbı aynen arz etmek isterim:

Şifre

Sivas, 5. XI. 1919

Harbiye Nâzırı Cemal Paşa Hazretlerine

C: 4/5. XI. 1919.

1 — Anâsır-ı gayr-i Müslime ile bu vatan ve bu millet için anâsır-ı gayr-i Müslime'den daha muzır olan bazı fırak-ı siyasiyenin intihâbata adem-i iştirakini onların bi'l-iltizâm işâa eyledikleri esbâba istinâd ettirmek elbette doğru olamaz. Anâsır-ı Hıristiyanîye daha teşkilât-ı millîyenin ismi yokken, intihâbata iştirak etmeyeceklerini ilân eyledikleri ma'lûm değil midir? Yaygara koparan fırak-ı siyasiyeye gelince, bunlar yalan söylüyorlar. Çünkü her tarafta intihâbata iştirak etmişlerdir. Ancak beşer, onar kişiden ibaret olan bu fırkaların millet nezdinde bir mevkileri olmadığından ve millet bu defa İstanbul'daki politikacılarından değil, kendi sinesindeki öz vatandaşlardan mebuslarını intihap etmekte olduğundan, kendilerinin muvaffak olmayacaklarını anlayarak telâş ediyorlar. Buna karşı bizim elimizden ne gelebilir? Bu noktadaki hakikatte, kabinenin mütereddid bulunuşu cây-i istiğrâbdır. Bahsolunan tazyik nerede, kimin tarafından ve nasıl vâki olmuştur? Lütfen izah buyurulmalıdır ki, Heyet-i Temsiliye vazifesini ifa edebilsin. Vâhi müddeayâta atf-ı ehemmiyet ederek telâşa düşmek câiz değildir.

2– *Mahall-i ictimâ hakkındaki nokta-i nazarda hükümetin sebatında isabet veya adem-i isabet olduğunu zaman ve vakayı isbât edecektir. Bu bâbdaki son mütâlaatımızın, merakizden alınacak cevaplar üzerine arz edileceğini bildirmiştik.*

3– Teşkilât-ı Milliye namına umûr-ı hükûmete, nerede ve kimin tarafından müdahale edilmişse derhal bildirilmelidir ki icap eden muameleye tevessül mümkün olsun. Ancak, Dahiliye Nâzırı Paşa Hazretlerinin şüphe ilham edebilecek tarzdaki muamelelerine nazar-ı dikkat-i samilerini celbe lüzum görürüz efendim.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Dahiliye Nâzırı, memlekete birtakım heyetler sevk etmeye kalkıştı. Bunlardan biri de Harbiye Nezareti Sâbık Müsteşarı Ahmet Fevzi Paşa namında bir zatın riyâsetinde, Mahkeme-i Temyiz azasından İlhami ve Fetva Emmini Hasan Efendilerden mürekkeb idi.

Heyet-i Temsiliye'miz murahhası olan Cemal Paşa bundan bizi haberdâr eylememişti. 5 Teşrinisani 1919 tarihli bir şifre ile kendisinden bu heyetin maksad-ı i'zâmını sorduk ve “bilhassa Fetva Emmini ile Kâmil Paşa Kabinesi zamanında polis müdürü olan zevâtın böyle bir heyetteki hikmet-i vücûdlarının” anlamadığını zikrettik (Vesika 189).

Efendiler, Fuat Paşa'nın Ankara'da kolordusunun başında bulunmasını istilzam eden esbâb, tezâhür etmeye başladı. Bu sebeplerin mühimmini dahilde, ahalinin tesmim edilmeye başlanması teşkil ediyordu. Dahilî ve haricî düşmanların müttefik mesâisi, Ali Rıza Paşa Kabinesi zamanında, Ferit Paşa zamanındakinden daha çok fazla muvaffak olmaya başlamıştı.

Balıkesir havalisinde Kâzım Paşa, cephe teşkiline ve vaziyete hâkim olmaya çalışıyordu. Salihli ve Aydın cephelerindeki sevk ve idârenin, askerî bir nokta-i nazara tevfiğ edilmesi icâp ediyordu. Buraya, az çok tanınmış bir askerın gitmesi lâzımdı. Elimizde kabil-i istifade, Konya'da bulunan Refet Paşa vardı. Konya'daki kolordunun başına Fahrettin Bey (Müfettiş Fahrettin Paşa Haz-

retleri) geçmiş bulunuyordu. Binâenaleyh, Aydın Kuvâ-yı Milliye Kumandanlığı'nı deruhde etmek üzere cepheye hareketini Refet Paşa'ya ve Ali Fuat Paşa'nın Ankara'ya avdetini, kendisine yazmıştık.

Refet Paşa'nın, Nazilli'ye muvâsalatı anlaşıldıktan sonra da Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyâseti'ne gelmiş olan Cevat Paşa'dan, harb-i zâilde tecrübe görmüş genç erkân-ı harplerden müntehap dört, beş zâbitin, Nazilli'de Refet Paşa nezdine i'zâmını ricâ ettim. Bu hususu, Refet Paşa'ya da bildirdim.

Efendiler, Nazilli'ye giden Refet Paşa, Demirci Mehmet Efe'den kumandayı almaya lüzum ve bunda bir faide görmemiş veyahut kim bilir, belki de kumandaya vaz'-ı yed ettirilmemiş? Demirci Efe'nin maiyetinde erkân-ı harp gibi ifa-yı vazife etmeyi daha faydalı ve müreccah görmüş... Refet Paşa bunu bize bildirdi. Mahallî şerâiti yakından görmüş olan bir zatın kararını nakz etmek ekseriya müşkildir. Çünkü ya hakikaten Refet Paşa'nın gördüğü ve tercih ettiği gibi, Efe'nin kumandasını idâme etmekte ve ona muâvin olmakta faide vardı veyahut Refet Paşa o cephenin kumandasına li-sebebin mine'l-esbâb vaz'-ı yed edemiyordu. Her iki ihtimale göre de behemehâl kumandayı al diye emir vermek bî-sûd olurdu.

Asıl garabet, bundan sonra görüldü. Bir müddet sonra Refet Paşa, Nazilli'den gaybûbet etti. Birkaç gün sonra Balıkesir'de olduğunu, birtakım ecnebi zâbitlerle münasebete girip girmemesini bizden sorması vesilesiyle anladık.

22 Kânunuevvel 335 tarihinde verdığımız cevapta: "Teşkilât-ı milliyeye mensup olanların, bilhassa Heyet-i Temsiliye'ye dahil âza tanınmış olmak haysiyetiyle kendisinin, hiçbir suretle temasını arzu etmediğimizi bildirdik." Refet Paşa, tekrar gaybûbet etti. Nihayet bir gün Bursa'dan, Refet imzalı kısa bir telgraf aldık: "İstanbul üzerinden Bursa'ya geldim."

Bu telgrafın bir türlü mânasını anlamıyordum. Refet Paşa'nın İstanbul ile ne münasebeti vardı? Bir de "Nazilli-Balıkesir-Bursa" yolu İstanbul'dan mı geçer? Bu muammayı bir türlü halledemedim. Nihayet mesele anlaşıldı.

Refet Paşa, Nazilli'yi terk ettikten ve Balıkesir'de Kâzım Paşa'ya uğradıktan sonra Bandırma'ya inmiş, oradan da bir

Fransız torpidosuyla İstanbul'a gitmiş, orada bazı rûfekasıyla görüşmüş, ba'dehu Bursa'ya avdet eylemiş...

Efendiler, bu muammayı hâlâ, halledemiyorum. Bunda beni mazur göreceğinizi ümit ederim.

Refet Bey'in, bir İngiliz gemisiyle Samsun'a gelen Salâhattin Bey tarafından tebdil edildiği ve aynı gemi ile Refet Bey'in İstanbul'a avdeti talep olunduğu ve bunun üzerine, gitmeyip istifa eylediği ve İstanbul hükûmetinin benim ile beraber kendisinin derdestiyle İstanbul'a i'zamımıza ta'mîmen emir verdiği malûmunuzdur. Bu kadar çok ma'lumâtla bir mechûlû halledememek, cebir bilenlerce pek de mazur görülmezse de benim, bu noktada izhâr-ı acz eylediğimi itiraf ederim. vâkıâ, Ferit Paşa Kabinesi yerine Ali Rıza Paşa Kabinesi kaim olmuştu. Fakat yeni kabinenin vesâit-i istihbâriye ve icraiyesinin evvelkinin aynı olduğu malûmunuzdur.

Efendiler, Refet Paşa'nın bu hafif hareketi, Aydın ve Salihli cephelerinde muntazam ordunun teşkiline kadar, ciddî bir sevk ve idâre tesis edilememesine bâis oldu.

Efendiler, bu garip hikâyeden sonra, vakayii tekrar bıraktığımız noktadan takibe başlayalım:

Cemal Paşa, bizim 5 Teşrinisani 335 tarihli şifremizin bir noktasını anlayamamış, Bâbîâli merkezinden çektiği kısa bir şifre ile şu suretle istîzâh ediyordu: "(Dahiliye Nâzırı'nın şüphe celp edebilecek tarzdaki muamelelerine nazar-ı dikkatinizi celbe lüzum görürüz.) fıkrasından maksat ne olduğu anlaşılamadı. Burasının acilen, muvazzahan iş'ârı!" (Vesika 190).

Bu kısa istîzâha verdiğimiz cevap biraz uzundur. Sıkılmazsanız, aynen arz edeyim:

Şifre

Sivas, 12. XI.335

Harbiye Nâzırı Cemal Paşa Hazretlerine

C: 8. XI.335 tarih ve 8084 numara.

Dahiliye Nâzırı Paşa Hazretlerinin şüphe ilham eden ef'âl ve hareketından vârid-i hâtır olanlar, ber-vech-i âti arz olunur:

1- Ankara gibi bazı vilâyetlerde, rûesâ-yı memûrîn-i mül-

kiyeyi telgraf başına celp ederek Ferit Paşa Kabinesi aleyhinde harekât-ı millîye esnasındaki icrâât müteşebbislerinin ahvâlini, ithâmâtın esbâbını, kanuna derece-i mutabakatini tehditkâr bir surette tahkik.

2– Uzun müddet esir-i firaş iken tifodan vefat eden Tokat Mutasarrıfı'nın esbâb-ı irtihalinin esrarengiz bir vaka telâkki ederek Sivas vilâyetinden şifre ile sorulması...

3– Adliye Nâzırı ile birlikte, Balıkesir cephesinden gelen heyet-i millîye ile haftı mülâkatları esnasında Adliye Nâzırı'nın harekât-ı millîye rûesâsı aleyhinde icrââta imkân olup olmadığı, müşarûnileyhin yanında mevzu-i bahis edebilmesi.

4– Hıyanet-i vataniyesi maddeten sâbit olan Sâbık Dahiliye Nâzırı Âdil Bey'in mahrem-i efkâr ve ef'âli bulunan Dahiliye Müsteşarı Keşfi Bey'in, nezaret deruhde buyrulduğu zaman, ilk icrâât-ı milliyetperverâne olmak üzere defedilmesi lâzım gelirken, elân muhafaza edilmesi ve bunun delâletiyle memûrîn-i mülkiye tebeddülâtının icrâ edilmesi.

Tâbiîdir ki bu müsteşarın tayin ettireceği memûrîn pek haklı olarak itimâd-ı millîye mazhar olamaz. Meselâ harekât-ı millîyenin bidayetinden nihayetine kadar bir vaz'-ı muhalefet almış ve nihayet ahali tarafından işten el çektirilmiş ve hasta olması cihetiyle o zaman tevkifi ve teb'di cihetine gidilmemiş olan Kayseri Mutasarrıf-ı Sâbıkı Ali Ulvi Bey, evsâf-ı idariyeden büsbütün mahrum ve aceze gürûhundan olmasına rağmen Burdur'a tayin buyrulmuştur.

Kezalik adem-i iktidarından ve Canik livası için gayr-i muvâfık görüldüğünden dolayı arzusunun inzimamıyla, vakiyle İstanbul'a gönderilen Ethem Bey de Menteşe'ye tayin kılınmıştır. Aydın mutasarrıflığına da sâbık Niğde Mutasarrıfı olup Sivas'a getirilen Cavit Bey tayin olunmuştur. Bunlara rağmen, Konya Vali-i Sâbıkı hain-i vatan Cemal Bey'in adamı olan Antalya Mutasarrıfı, mükerrer mürâcaatlarımıza ve ahalinin feryâdlarına rağmen elân yerinde oturuyor.

5– Memûrîn müdürîyeti gibi en mühim makam, bir Ermeni elinde bulunduruluyor.

6– Matbûat müdürîyetinde, ajans vaziyetinde bir tebeddül görülmemektedir.

7- Memleketin mukadderâtını temîn edecek yegâne kuvvet, vahdet-i milliye olduğu ve bunu idâme eyleyecek de teşkilât-ı milliye bulunduğu malûmdur. Bu vahdet ve teşkilâtın, vatânı inkisâmdan kurtarmak, devlet ve milletin istiklâlîni temînden ibaret olan gaye-i mukaddesesini bozmayaya çalışanlar da İstanbul'daki erbâb-ı mefsedettir. Bunların men'-i mazarratı, ancak kavî ve ciddî bir inzibata mütevakıftır. Bunun da başlıca çaresi, polis müdürünü namuslu, milliyetperver, muktedir, müteşebbis zevâtan intihap ve tayindir. Halbuki zât-ı samilerince de malûmdur ki bugünkü Polis Müdür-i Umumîsi, sakıt hain-i millet kabinenin ve tevâbiinin yegâne nighbânıdır. Sait Molla'nın Mister Frew'a yazmış olduğu mektuplar münderecâtından anlaşıldığına göre de bu zat muhâliflere, yani millet düşmanı olanlara bugün bir melce ve penâh teşkil etmektedir. Amasya'da Salih Paşa Hazretleri de bunu tasdik buyurmuşlardı. Halbuki Dahiliye Nâzırı, memleket ve milletin mukadderâtını böyle bir şahsın elinde bırakmakta bir mahzur tasavvur etmiyor, belki faide görüyor demektir. Jandarma Kumandanı Kemal Paşa'nın ise, gerek âmâl-i milliye ve gerekse sizler için muzır bir şahıs olduğu muhakkak iken, elân makamında durması da Dahiliye Nezaretî'nin hüsn-i niyetine mi atfedilmelidir?

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Efendiler, Harbiye Nâzırı'nın 9 Teşrinisani 335 tarihli bir telgrafı vardı: Onun da muhteviyâtı enteresandır. Bu telgrafnamesinde Cemal Paşa, Kabine'nin fikrini şu noktalar üzerinde tekşif ediyordu:

- “1- Intihâbatın daire-i selâmette cereyânı,
- 2- Meclis-i Mebusan'ın İstanbul'da toplanması,
- 3- Teşkilât-ı milliye namına umûr-ı hükûmete müdahale olunmaması hakkında hükûmetin tarafınıza evvel ve âhir vâkı olan tebligatı kat'îdir.

4- Müteaddid telgrafnamelerinizde dermeyan olunan metâlibin de aynı mahiyette –yani müdahale mahiyetinde– olduğu derkârdır.

5- Hükümet, beyannamesinde tesbit ve ilân eylediği bî- tarafılıktan ayrılmıyacaktır. Bu cihetle teşkilât-ı milliyeye muhâlif ictihadda bulunanların tazyik ve tecziyesi cihetine gi- demez.” Telgrafın nihayetinde şu tehdit vardı: “Şimdiki hal, bir müddetçik daha devam edecek olursa Heyet-i Vükelâ’nın çeki- leceği muhakkaktır.” (Vesika 191).

Muhterem Efendiler, bu maddelerin ifade eyledikleri ma- nalar, esasen bütün hakayıkı meydana koymuş bulunuyordu. Kabine, teşkilât-ı milliyeye muhâlif ictihâdda bulunanların memleket ve millete düşman olanlar bulunduğunu kabul etmi- yordu. Teşkilât-ı milliye ile düşman teşkilât-ı hainânesini, Ali Kemal ile Sait Molla ile bizi müsavî telâkki ediyordu. Adapaza- rı, Karacabey, Bozkır, Anzavur hadiselerini efal-i cürmiyeden addetmiyordu.

Cemal Paşa’ya verdiğimiz cevapta, bu noktaları izah ettik- ten sonra hükümetin his ve temâyülünü açık söyletmek mak- sadıyla şu cümleyi de ilâve ettik: “Beyânât-ı vâkıılarından anla- dığımıza göre, hükümet-i seniye, teşkilât-ı milliyenin mevcudi- yetini ihtimal ki zâid görüyor. Fi’l-hakika keyfiyet bu merkezde olup teşkilât-ı milliyeye ihtiyaç olmaksızın, memleketi tahlîs edecek kuvvete mâlik bulunuluyorsa, ona nazaran esbâbına te- vessül edilmek üzere vâzihan emr ü iş’ârını, arada her türlü su-i tefehhümün izâlesi için arz ve istirham eyleriz.” (Vesika 192).

Efendiler, Cemal Paşa’nın, suret-i mahsusada Sivas’a gön- derdiği 10 Teşrinisani 335 tarihli ve kendi el yazısıyla olan bir mektubunu da 18 gün sonra –yani 28 Teşrinisani 335 ta- rihinde– almıştım. Cemal Paşa bu mektubunda, cereyân eden muhaberâtın taalluk ettiği mesâili, madde madde hulâsa ve her biri hakkında izâhât veriyordu.

Ez-cümle, Meclis-i Mebusan’ın İstanbul’dan başka bir ma- halde tecemmu’u meselesinden bahsederken, “bu meseleye Pâdişâh’ın rıza göstermeyeceği tamamen anlaşılmıştır. Kuvâ- yı işgalienin, Meclis-i Mebusan’a taarruzlarının, belki devlet-i aliyye için hayırlı neticeler verebileceğini, Amerikalılar ihsâs ve hatta izhâr ettiler ve bu taarruzu ihtimal dairesinde göremedi- ler.” diyordu.

Cemal Paşa, “Kuvâ-yı Milliye ruhuyla mütehassis olmayan memurların kodamanları, işgal ordularına adeta istinâd etmiş vaziyettedirler.” tarzında, sanki bilinmeyen bir ma'lumât da verdikten ve bu ma'lumâtı, “sâbık kabine erkânının ekseri müsteniddir” ma'lumâtıyla itmâm ettikten sonra “meselâ polis müdürünün tebdilinde bu hal tamamıyla tezâhür etti” diye bir de misâl zikrediyor.

Cemal Paşa, Kabine birçok işler yapmayı düşünmüş ise de “esaslı bir teşebbüs için dayandığı kuvvetin ciddiyetine hâlâ inanamadı.” fıkrasıyla bizi ithamdan sonra şu kanaatini serd eyliyordu: “Dahiliye Nâzırı bu kuvvete –yani Kuvâ-yı Milliye'ye– ihtiyaç gösterenlerin başında desem mübâlâğa olmaz.”

Cemal Paşa, mektubuna imza koyduktan sonra yine imzasıyla, mektubuna leffettiği bir hulâsada şu cümle vardı: “Muhâlifler ve ecânib Meclis'in küşâdına mûmânaata karar vermişlerdir. Heyet-i Temsiliye de bu mûmânaata, mahal mûnazaasıyla devam ederse işimiz Allah'a kalıyor demektir.” (Vesika 193).

Efendiler, bu mektup muhteviyâtında ve buna takaddüm eden iş'ârât ile bundan sonra tevali edecek olan mütâlaattaki mantık, muhakeme ve isabet-i nazar hakkında söz söylemeyeceğim. Yalnız bu mektuba, 28 Teşrinisani 335 tarihinde verdiğimiz izâhâtlı cevâbımızın bir fıkrasını aynen nakletmekle iktifâ edeceğim. O fıkra şudur: “Hükümet-i seniyenin esaslı bir teşebbüs için dayandığı kuvvetin ciddiyetine itimâdını münse-lib gibi gösterilen mevâddı ciddi görmüyoruz.”

Efendiler, Dahiliye Nâzırı Damat Şerif Paşa, tereddütsüz ve ârâmsız vahdet-i milliyeyi bozmak, milleti her gün tevâli ve tevessü etmekte bulunan tecavüzler karşısında sâkit ve âtıl tutacak tedâbir almaktan geri durmuyordu. Diğer nezaretleri de aynı prensipte harekete müşevvik olduğu görülüyordu. Meselâ; Eskişehir'de Hamdi Efendi namında bir kadı vardı, Kuvâ-yı Milliye'ye aleyhdâr olduğu için orada duramamış, avdet etmemek üzere İstanbul'a gitmiş ve bu Kadı Efendi yeni kabine tarafından tekrar Eskişehir'e gönderilmiş. Keyfiyetten bahisle mûmâileyhin tahvil-i lüzumu, Mutasarrıf tarafından Adliye Nezareti'ne yazılmış, cevap verilmemiş. Mutasarrıf ve Eskişehir Mıntaka Kumandanı, bu vaziyeti Heyet-i Temsiliye'ye bil-

dirmekle beraber “eğer Nezaret bu iş’arı nazar-ı itibara almayacak olursa, def’i zarurîdir. İrade ve mütâlaa-i devletleri müsterhamdır” deniliyordu. Biz de mütâlaa bekleyenlere şu cevâbı vermek zaruretinde kaldık: “Âmâl-i milliyeye mutavaatkâr olacağını vaad eden ve bu esas dahilinde teşkilât-ı milliyenin her türlü müzaheretine mazhar olan hükümet-i seniye mûmâileyhin tahvili ismâ edilemezse, nihayet def’inin bir zaruret haline gireceği bedîhîdir.” Bi’t-tabi bu vaziyette bulunan İstanbul memurları az değildi.

Buna mûmâsil birtakım hususâtta bâhis olmak üzere Harbiye Nâzırı Cemal Paşa’nın, Kabine’nin nokta-i nazarını iblâğ eden 24 Teşrinisani 335 tarihli bir şifresinin ilk cümlesi şu idi:

“Devletin umûr-ı dahiliye ve siyasiyesi kat’iyen iştirak kabul etmez. “ (Vesika 194). Bu telgrafa 27 Teşrinisani 335 tarihinde verdiğimiz mufassal cevapta biz de şöyle dedik: “Devletin umûr-ı dahiliye ve siyasiyesinin kat’iyen iştirak kabul etmediği bir hakikat olmakla beraber emsali nâ-mesbûk vaziyet-i hâzırada, vatan ve milletin mukadderâtını temîn edecek olan teşkilât-ı milliyeyi bilerek bilmeyerek zaafa dûçar eyleyecek ve vahdet-i milliyeyi ihlâl edecek hiçbir muameleye milletin muvâfakat edemeyeceği de pek meşrû’ ve tabiidir.” Bu telgrafın son cümlesi şu tarzda idi: “Heyetimiz, imzası tahtındaki taahhüdâtına tamamıyla sadıktır... Şu kadar ki taahhüdât müteakıl olmak gerektir. Halbuki hükümet, Salih Paşa’nın imzası tahtındaki taahhüdât ve notların henüz hiçbirini ifa eylememiş ve varsa, esbâb-ı mânia dahi bildirilmemiştir.” (Vesika 195).

Efendiler, şimdi vereceğim kısa bir ma’lumât ve irâe edeceğim vesâik -ki bu ma’lumâtı tevsîk etmektedir- Ali Rıza Paşa Kabinesi’nin bizi tahtiede ne kadar haksız ve icrâât-ı hükûmette, en hafif manasıyla ne kadar kayıtsız olduğunu enzâr-ı âliyenizde tecelli ettirecektir zannedirim.

Efendiler, İstanbul’daki hafî cemiyetler ve bu cemiyetlere pişvâlık eden birtakım zatlar -Harbiye Nâzırı Cemal Paşa’nın mektubunda da itiraf olunduğu vechile ecnebilere müstened bulunuyorlardı- bol para ve Ali Rıza Paşa Kabinesi’nin mebzûl müsamaha ve atâleti sayesinde, memleketi baştanbaşşa ateşe vermek için olanca vûs’ ü gayretleriyle çalışıyorlar-

dı. Bu husustaki ma'lumât ve elde edilen vesâik de vukûf ve ıtılâları haricinde bırakılmış değildi. İstanbul'daki teşkilât ve tertibâtımız sayesinde elde edilmiş bir kısım vesâik, olduğu gibi Cemal Paşa'nın, Sadrazam Paşa'nın yedlerine teslim edilmişti. Bu vesâik, o tarihte ecnebi mümessillere de verilmiş ve bu suretle Düvel-i İtilâfiye hükümetlerinin ekserisince ma'lûm olmuş ve o tarihlerde hulâsaları bi'l-cümle kumandanlara ve sâir icap edenlere tebliğ edilmiş olduğuna göre artık hadisenin tarihe karışmış olduğu bugünde, heyet-i âliyenizce ve milletçe bilinmesinde bir mahzur görmüyorum.

Mücadelât-ı milliye esnasında ma'rûz kalmış olduğumuz zâhir ve hafî müşkilât hakkında, esaslı bir fikir husûlüne medâr ve ensâl-i âtiye için ibret ve intibâhı mücib olacak mahiyette bulunan mevzu-i bahis vesâiki aynen ıtılâınıza vaz' etmeyi münasip mütâlaa ediyorum. Bu vesâik, İngiliz Muhipler Cemiyeti'nin gûyâ reisi tanınmış bulunan Sait Molla'nın Mister Frew namındaki rahibe gönderdiği mektupların suretleridir.

Efendiler, bu mektupların suretlerinin alındığını hissedenden Sait Molla'nın, Türkçe *İstanbul* gazetesinin 8 Teşrinisani 335 tarihli nüshasında, mezkûr mektuplardan bahisle uzun ve şedîdül-lisan bir tekzîb neşretmiş olmasına rağmen hakikat gayr-i kabil-i inkârdır. Bu mektuplar suretleri, Sait Molla'nın evinden ve mektupların müsveddelerinin yazılı bulunduğu bir defterden aynen istinsah olunmuştur. Bundan sarf-ı nazar, mektuplar muhteviyâtı, memlekette zuhûr eden ahvâl ve hâdisât ile ve taayyün eden bazı eşhâs ile tetabuku tam ifade etmektedir. Şimdi müsaade buyursanız, bu mektupları tarih sırasıyla arz edeyim:

Birinci mektup

Aziz dostum;

Verilen iki bin lirayı Adapazarı'nda Hikmet Bey'e gönderdim. Oradaki işlerimiz pek yolunda gidiyor. Birkaç gün sonra netâyic-i müsmiresini elde edeceğiz. Şimdi aldığım şu ma'lumâtı şu tezkeremle size tebşîre müsaarat ettim. Yarın sabah bizzat gelip tafsîlât vereceğim.

Kuvâ-yı Milliye taraftarlarının Fransa'ya fevkalâde inhimâk gösterdiklerini ve General d'Esperey'nin Sivas'a gönderdiği zabıtların, Mustafa Kemal Paşa ile görüşerek İngiltere Hükümeti aleyhinde bazı kararlar ittihâz ettiklerini Ankara'daki (N. B. D. 285/3) adamımız suret-i mahsusada bir kurye ile gönderdiği mektupta bildiriyor. (D. B. Q. 91/3) Her ne kadar cemiyetimize dahil ise de bu zatın Fransızlara casusluk ettiği ve sizin bu teşkilâta riyâset eylediğinizi işâa ve beyan eylediği kanaati, bendenizde hâsıl olmuştur. Bu mesele hakkında da, kanaat-i âlilerine ve itimâd-ı üstadânelerine muhâlif olarak vuku bulacak beyânâtımla şimdiye kadar o zat hakkında göstermiş olduğunuz itimattaki hatayı izhâr etmiş olacağım. Dün sabah Âdil Bey'le birlikte Damat Ferit Paşa Hazretlerini ziyaret ettim. Biraz daha sabır ve intizâr buyurmaları lüzumunu tarafınızdan kendilerine tebliğ ettim. Mûşarûnileyh hazretleri, cevâben size teşekkür etmekle beraber Kuvâ-yı Milliye'nin Anadolu'da tamamen kök saldığını ve mukabil bir hareket neticesi olarak rûesâyı mel'unesi tepelendirilmedikçe, kendilerinin mevki-i iktidara gelemeyerek Zât-ı Şâhâne'nin de tasvibine iktirân eden mukavele ahkâmının, konferansta müdafaasına imkân olmadığını ve Kuvâ-yı Milliye'nin dağıtılması için İngiltere Hükümet-i fahîmesi nezdinde teşebbüsât-ı seria icrâ edilerek müşterek bir notanın, mebusânın intihâbından evvel Bâbîâlî'ye verilmesini ve çetelerimizin Adapazarı, Karacabey ve Şile'de Rumlara karşı ıka' edecekleri harekât-ı tecavüziyeyi esas ittihâz ederek, Kuvâ-yı Milliye'nin asayîşi ihlâl ettiklerini ileri sürerek, maksadın teşriine çalışmamızı ve İngiliz matbûatının Kuvâ-yı Milliye aleyhinde neşriyatta bulunmasının temînini ve suret-i mahsusada torpedo ile gönderilen "E. B. K. 19/2"ye telsiz telgrafla dün görüştüğümüz mesâil hakkında talimat verilmesini ricâ ediyor. Bu gece on birde Âdil Bey "K" de sizi görecektir ve Ferit Paşa'nın bazı hususî ricâlarını daha tebliğ edecektir. Ba'dehu, Zât-ı Şâhâne ile Mister T.R. görüşebilecektir. Refik Bey'e artık itimat etmeyiniz. Sadık Bey de bizimle çalışabilecektir. Hürmetlerimi takdim ederim.

11. X.19

Sait

Tahşiye:

Karacabey'le Bozkır'dan henüz bir haber alamadık.

İkinci mektup

12 tarihiyle Ankara'daki "N. B. D. 285/3" tarafından gelen mektupta, Sivas Heyet-i Temsiliyesi'nden Erkân-ı Harbiye Miralaylığından Mütেকaid Vasıf Bey'in, d'Esperey ile temas etmek üzere gönderileceği ve birkaç güne kadar yola çıkacağı bildiriyor. Hikmet Bey paraları almış. Biraz daha para istiyor. Evvelki gün sizi ziyarete geldiğimde takip edildiğimi söylememiştim. Avdetimde biri sarı bıyıklı ve diğeri kumral ve köse iki şahsın sokak başında beni beklediklerini gördüm. Gece olduğu için epeyce korktum. Yalnız birbirlerine yavaşça "Bu Sait Mol-la imiş, artık gidelim" dediklerini işittim. Bu fazla temas benim hakkımda hayırlı olmayacak. Fuat Paşa Türbesi civarındaki görüştüğümüz haneyi işgal edebilirsiniz temas yapabileceğiz. Nâzım Paşa cemiyetimizden haberdâr olmuş. Bana çok teessüf etti. Müsaadenizle "N. B. S. 495/1" tertibine kendilerini idhâl ettim. Hane meselesi halledilinceye kadar teması müşârünileyh yapacaktır. Karacabey'de "N. B. D. 289/3"e gönderilen bin iki yüz lira vâsıl olmuştur, hareket edeceklerdir. Ferit Paşa, Bâbıâlî'ye verilecek notaya her dakika muntazırdır. Zât-ı Şâhâne bu vaziyetten pek müteessirdir. Teselli ettirmeniz ve da-ima kendisine ümit-bahş beyânatta bulundurmanız menâfiimiz icabındandır. Bizim pâdişâhların, her şeye karşı zayıf olduklarını unutmayınız. Seyyid Abdülkadir Efendi, o mesele hakkında pek tuhaf beyânatta bulundu. Güya arkadaşları "muhâlif-i hamiyet olur" diyorlarmış. Artık siz icabına bakınız. Polis Müdürü Nurettin Bey'in tebdili rivayet olunuyor. Hepimizin hâmisi olan bu zat hakkında lâzım gelenlerin nazar-ı dikkatini celp ettiriniz. Hürmetlerimi takdim ederim.

18/19. X.19

Sait

Tahşiye:

Ali Kemal Bey o zatla görüşmüş. Muhavereyi idâre edemediğinden muhatabı maksadını anlamış ve hatta kendisine kemâl-i hakaretle "Biz, sizin İngiliz hesabına çalıştığınızı anladık" demiş.

Üçüncü mektup

Yapılan propagandaları Göz Tâbibî Esat Paşa kolu ve bilhas-
sa Çürüksulu Mahmut Paşa, ma'lumât-ı resmîyeye istinâden,
mütemâdiyen tekzîp ettiriyor ve halkın teskin-i heyecanına ça-
lışıyorlar. Bu adamlara mürâaatlarında hiç cevap verilmemesini,
dün kararlaştırılan zata, Zât-ı Şâhâne vasıtasıyla emir vermenizi
ricâ ve hürmetlerimi takdim ederim.

19. X.19

Sait

Dördüncü mektup

Aziz Üstat;

Muhibler arasında Franmason teşkilâtı bâdi-i itiraz oluyor. İt-
tihatçıların eserine imtisalden çekiniliyor. Bu teşkilâtın idâresine
kalb, ruhuyla tenmiye edilmiş gençlerin idhâliyle bu progamı tat-
bik edebileceğiz. Benim kisve-i zâhîriyemin haylûleti hasebiyle,
muhibb-i kadîminiz (K. B. V. 4/35) esâsât-ı mukarrere dahilinde
işe başlayacaktır. Ankara ve Kayseri'den yine haber yok. Hürmet-
lerimi takdim ederim üstadım.

19. X. 19

S.

Beşinci mektup

Üstat;

Kasidecizade Ziya Molla, dün Adam Block'a haber göndermiş.
Kadîm dostu olduğuna iğtirâren benim başta bulunduğum Mu-
hipler Cemiyeti'nin mazhar olduğu himayenin, İngilizlerin seci-
yesi ile gayr-i kabil-i telif olduğunu ve bunun efkâr-ı umumiyede
fena tesirler yaptığını ve bu cihetle erbâb-ı namusun temsil etme-
si lâzım geleceğini, bi'l-vasıta bildirmiş ve benim aleyhimde pek
fena şeyler ilâve etmiş. Bu zatın bana karşı husûmet-i şahsiye-
si olduğunu hatırlatmak isterim. Ziya Molla'nın damadının hem-
şiresi mukaddema benim zevcem idi. Kendisini tatlık ettiğim-

den dolayı bu husûmet bana tevcih edilmiştir. Adam Block Hazretlerine iblâğı ve Ziya Molla'nın hâlen İngiliz tarafdârı olmayıp harekât-ı milliye mürevviclerinin bir propaganda vasıtası ve Mustafa Kemal Paşa ile aralarında münasebet mevcut olduğunu ve hakkımdaki isnâdatıyla mahiyetini göstermekte olduğunu nazar-ı üstadânelerine arz etmek isterim.

21. X.19

S.

Haşiye: Mahzur yoksa Adam Block Hazretlerine, size olan hizmetimi iblâğ ediniz.

Altıncı mektup

Muhterem Üstat;

Ankara'dan "N. B. D. 295/3"ten kurye ile gelen 20 Teşrinievvel 19 tarihli mektupta, "K. D. S. 93/1" talimatımız vechile orada bırakılarak kendisi Kayseri'ye hareket etmiştir. Talimatın muşaddak suretini de Galip Bey'e gönderdiğini bildiriyor. Evvelki tahsisatın sarf olunmasından yeniden tahsisat istiyor. Teşkilât-ı hafiyenin tevessü ettiğine ve rüesâ-yı şerîfeden yakasını kurtaran muhiplerimizin, şimdilik köylerde kalmak şartıyla el altından işe başladıklarını tebşir ve tertibât-ı âhire-i üstadânelerinin semere-bahş olacağını beyan ediyor. "M.K.B." fasih Türkçesi sayesinde mühim rol çeviriyormuş. Hele hocalığına diyecek yok diyor. Talimatın "X.VV" tertibi tamamen ihzâr edilmiş, aramızda yeni yabancılar girmemiş ise meydana çıkmadan, maksat fiilen temin edilmiş olacaktır. Yeni tahsisatın irsaline intizâren kurye (4. R.) burada alıkonulmuştur.

23/24. X.19

S.

Haşiye: Ahmet Rıza Bey'in İtalya mandası hakkındaki beyânâtını risalenin nihayetine ilâve ettim. Kendisinin Fransa'ya geçmesi, bize tehlike olur. Bunu temîn ediniz.

Yedinci mektup

Üstadım;

Ali Kemal Bey dün o zatla görüşmüş. Matbûat meselesinde bir an teenni lâzım olduğunu söylemiş. Bir kere lehine icalle edilen erbâb-ı fikr ü kalemin evvelkine muhâlif bir gayeye sevk etmek, bizde kolaylıkla mümkün olmaz. Bütün resmî memurlar, harekât-ı milliyeyi şimdilik iyi görüyor demiş. Ali Kemal Bey, talimatınıza harfiyen riayet edecek. Zeynel Abidin partisiyle de teşrik-i mesâiye çalışıyor.

Hulâsa, işler bulandırılacak. Bugünlerde Fransa ve Amerika mehafilinde benim ismimden çok bahsediliyor. Bunun hikmetini hâlâ anlayamadım. Harekât-ı milliye tarafdârlarının, bu hükûmetin siyasi memurları üzerinde yaptıkları tesir neticesi olarak hayatımın muhafazası size mevdudur. Ben bu ümniye ile kendimi teşci' ediyorum. Hikmet ile bizzat görüştüm. Bu sefer kendisini mütelevvince gördüm. Mamafih teminat-ı kaviye verdi. "Ben merdim. Sözümünden dönmem" dedi. Sivas vakasını nasıl buldunuz? Biraz düzensiz ama yavaş yavaş düzelecek. Kadıköylü de işi deruhde ediyor. Fakat mel'ün İttihatçı matbûat, bazan bizim işlere mâni oluyor. Bunların yazılarına dikkat lâzım. Paşamız hâlâ sinirli. Ne vakit olacak, diyor. Hane meselesinin hâlâ hallolunmamış bulunması, temas ve münasebetimizi işkâl ediyor. (N. B. S. 495/1) Konya'ya ehemmiyet verilmesini tavsiye ediyor. Size şifahen izah ettiği mesele hakkında nazar-ı dikkatini Celp etmemi ricâ ediyor. Ali Kemal Bey'in son felâketi üzerine beyan-ı teessür ettiğinizi söyledim. Bu zatı elde bulundurmamak lâzım. Bu fırsatı kaçırmayalım. Bir hediye takdimi için en münasip bir zamandır. 19 Teşrinievvel tarihli mektubumu almadığınıza müteessirim. Vasıta-yı biraz sıkıştırınız. Tehlikeden ictinâb etmek benim için pek mühimdir. Yeni bir parola gönderiniz. Hikmet'e ve Kadıköylüye numaralarını vereceğim. Hürmetlerimi takdim ederim üstadım.

24. X.19

S.

Haşiye:

Birkaç defadır söylemek istediğim halde unutuyorum. Mustafa Kemal Paşa'ya ve tarafdârlarına biraz müsait görünmeli ki ken-

disi kemâl-i emniyetle buraya gelebilirsin. Bu işe fevkalâde ehemmiyet veriniz. Kendi gazetelerimiz ile tarafdârlık edemeyiz.

Sekizinci mektup

Aziz Üstat;

İntihabatı ta'vîk ve ta'lik için gerek Mustafa Sabri ve gerek Hamdi ve Vasfi Efendilerle uzun uzadıya, talimatınız dahilinde görüştüm. Muvafakatlarını istihsal ettim. Mahallâtta propagandalar başladı. İcâp edenleri elde edecekler. Bol para tevzii suretiyle ârâyı teşettüte uğratacaklardır. Zât-ı Şâhâne'nin bu hususta tenvîri elzemdir. Maksada rey ve tedbir-i üstadâneleriyle vâsıl olacağımızı temîn ederim üstat.

26. X.19

S.

Dokuzuncu mektup

"9. R." kurye geldi. Keskin teşkilâtı bitmiştir. Arkadaşlara propaganda için talimat verdim. Muvaffakiyâtımızın ilk semerâtını karîben iktifat edeceğimizden eminim üstadım.

27/28. X.19

S.

Onuncu mektup

Aziz Üstat;

Mâbeynde, yeni kabine teşkili tertibât ve tasavvurâtı şâyi olmuştur. Bu işin tesrî'i elzemdir. Anadolu teşkilâtımızın bazı tertipleri Kuvâ-yı Milliye'ce anlaşılmış, ale'l-husus Ankara ve Kayseri'de aleyhimizde faaliyet başlamıştır. Kürt Cemiyeti, verdiği vaat-i hilâfına, faaliyet gösteremedi. Çetelerimizden bir kısmı tenkîl olunuyor. Herçi-bâd-âbâd mutasavver kabinenin mevki-i iktidara getirilmesi mutlak elzemdir. Ali Rıza Paşa'nın, tertibâtımıza karşı tedâbir-i mânia ittihâz edeceğini de tahmin ediyorum. Bozkır'a

gidecek adamlarımız tanınmış şahsiyetler olması hasebiyle fazlaca tevahhuş gösteriyorlar. Konya'da "K. B. 81/1"e sizin vasıta ile hadisenin teşdidi hakkında tebligat icrasıyla, propaganda heyetlerinin bu mesele için faaliyete davet edilmesi lüzum ve zarureti arz eder ve takdim-i ihtirâmât eylerim.

29/30. X.19

S.

Benim bir mektubumdan Hikmet'e bahsedilmiş. Bu mektubun muhteviyâtını nereden öğrenmişler? Bizzat Hikmet ile görüş-tüm ve bunun vâki olduğunu kemâl-i hayretle Hikmet'ten dinledim. Casus benim muhîtimde midir, yoksa sizde midir?

On birinci mektup

Aziz Üstadım;

Kürt Teali Cemiyeti'ndeki samimî dostlarımızla görüştüm. Yeni geldiklerinden, birkaç gün sonra verilen talimat dairesinde tertibât ittihâz edeceklerini, yalnız Kürdistan'a gönderilecek muhtelif arkadaşlar için büyük bir tahsisatın vücûduna ihtiyaç olduğunu söylediler. "D. B. R. 3/141"den gelen mektupta irâe ettikler. Urfa, Ayıntap, Maraş'ta Fransızlar aleyhine lüzumundan fazla tahrikât yaptıklarını ve Kolordu Kumandanı'nın takip ettiği siyaset-i leyyine hilâfına ahaliyi imâle ettikleri mündericidir. Kabine riyâsetine Zeki Paşa'nın getirilmemesi hakkında beyan olunan mütâlaa doğru değildir. Bu zat, Kürtler üzerinde hâkimdir. Eski Ermeni kıtâli unutulmuştur. Sizce vârid mütâlaa, her halde bugün için nâ-be-mevsimdir. Bunu, icabında tevil etmek mümkündür. Himmet-i üstadânenize her dakika muntazırız. Karşıdaki vakayı diğerlerine de vermeye çalışıyoruz. İhtiramat-ı âcizânemi takdim ederim.

4. XI.19

S.

On ikinci mektup

Aziz Üstadım;

Ahmet Rıza'nın *Temps* muhabirine olan beyânâtı bi't-tabî nazar-ı dikkatinizi celp etmiştir. Emîr Faysal'a Fransızlar ile itilâf akdini tavsiye etmesindeki meâninin şâmil olduğu nûkte-i siyasiye nazar-ı üstadânelerinden uzak kalmamalıdır. Kuvâ-yı Milliye rüesâsının, Fransa'ya ahîren şâyân-ı dikkat bir surette eser-i temâyül gösterdikleri gibi, Irak'ta çıkardıkları iğtişâşa mukabil diğer cihetten Suriye'deki hâkimiyetinize de darbe vurmak istiyorlar. Bu kuvvetin idâmesinde gösterilecek ihmal ve teseyyüb, âlem-i İslâm'ın İngiltere aleyhindeki galeyân-ı fevkalâdesiyle netice-pezir olacaktır. Bu nokta-i mutenabihâyı ehemmiyetle görmek ve ricâl-i âliye-i siyasiyenize göstermek ehem ve elzemdir. Şu mütâlaamla, kıymet-i ilmiyenize karşı bir düşnâmda bulunduğuma hükmetmeyiniz. Çünkü Türkiye üzerinde sizden başka bir kuvvetin idâme-i nüfûz ve hâkimiyeti, gaye-i siyasiyemize münâfidir. Fransa, İtalyan ve bilhassa Amerika'nın gerek ricâlî ve gerek matbûatıyla bu kuvvete karşı izhâr eyledikleri temâyülât-ı muhtelif, satvet-i siyasiye ve askeriyenizin dûçâr-ı istirkab olduğunun bir delil-i bâhiridir. Ahmet Rıza gibi Clemenceau ve Pichon'un, muhtelif ricâl-i siyasiyenin en samimî ve kadîm dostluklarına mazhar olmuş zevâtın Fransa'da mühim bir rol çevireceğinden ve efkârı, mana-yı tâmmıyla celp ve cezbedeceğinden emin olunuz. Bu zatın, İsviçre'ye geçeceğine mütedâir ma'lumâta nazaran oradan ber-takrib Fransa'ya geçmek emelinde olduğuna kani olabilirsiniz. Balıkesir civarındaki kuvvetlerimiz bozularak firâr etmiş ve "A: R." mevkiinde ihtifâ eylemiştir. Yeni kuvvetler ihzâr ediliyor. Beş bin liradan aşağı olmamak üzere tahsisat istiyor. Karaman'dan "D. B. S. 40/5"ten gelen mektupta şimdilik intizâr zaruretinde olduklarını ve Kayseri'de "K. B. R. 87/4"ten gelen mektupta da karîben harekâta başlayacaklarını bildiriyor. Ziya Efendi de "H. K.", "C. H." mevkilerinde teşkilât bittiginden yalnız tahsisatla oraya hareket etmek mecburiyetinde olduğunu şifahen beyan ediyor. Arzu ederseniz vaziyet hakkında şifahen tafsîlât verecektir. Şiddetli takip edildiğimizi, tertibâtımızdan Sivas'ın muntazaman haber aldıklarını arz

edebilirim. Mehmet Ali'ye emniyet etmeyiniz. Ketûm değildir. Her halde boşboğazlık ediyor. Tertibât ve teşkilât-ı hariciyede bendenizden başkasını istihdam etmeseniz daha musîb hareket edersiniz. Ali Kemal Bey'in listeye idhâli zarurîdir. Bu kadar esrarımızı taşıyan bu zatı gücendirirsek, tertibâtımız tamamıyla eyâdi-i ağıâra geçer. Bu zatı sıkça, sıkça kollayınız. Hürmetlerimi takdim ederim üstadım.

5. XI.1919

S.

Kemal yakalanmış, mensubiyeti itibarıyla "K. B. R. 15/1" in teşkilâtla derece-i münasebeti meydana çıkmış demektir. Bu zatı himaye elzemdir.

Efendiler, bu tertibât-ı vâsiaya mâni olmak ve ihdâs olunan mühlik vaziyetleri bertaraf etmek için elimizden gelen her çare ve tedbire tevessül ettik. Şimdiye kadar ifade ettiğim ve bundan sonra sırası geldikçe hatırlatmaya çalışacağım ma'lûm isyanları, ihtilâlleri, resmî düşman kuvvetleri tecavüzlerini bastırmak, bertaraf etmek için çok uğraştık. Ali Rıza Paşa Kabinesi, gözüne batan Kuvâ-yı Milliye'yi batırmaya ve bunun için bizimle didişmeye hasr-ı nazar etmekten başka bir yarımda bulunmadığı gibi ondan sonra mevki-i iktidara gelen rûfeka-yı kirâmı dahi onun isrini takipten ve bi'n-netice felâketten felâkete ve rezaletten rezalete sürüklenmekten başka bir hizmet görmediler. Efendiler, bütün bu tertibât-ı hafiyeye menâbiinin, Rahip Frew'un dimâğında temerkûz ettirildiği ve oradan din kardeşlerimiz olacak hainlerin kafalarına zerk edilerek fi'liyâta inkılâb ettiği tahmin olunduğundan, Rahip Frew'un bir zaman için olsun tevakkuf ve tebâüdünü temîne vesile olur mütâlaasıyla, bizzat kendisine bir mektup yazdım. Mektubun iyi anlaşılabilmesi için şu ma'lumâtı da ilâve edeyim ki ben, Mister Frew ile İstanbul'da bir iki defa mülâkat ve münakaşatta bulunmuştum. Frew'a Fransızca olarak gönderdiğim mektubun Türkçesi şudur:

Mister Frew'a

Zât-ı âlinizle Mösyö Martin delâletiyle vuku bulan mülâkatlarımız hatırasını memnuniyetle muhafaza etmekteyim. Sene-lerce memleketimizde ve milletimiz arasında yaşamış olan zât-ı âlinizin, hakkımızda en doğru fikir ve kanaatlerle mücehhez bulunacağınızı ümit ederdim. Halbuki, maa't-teessüf İstanbul muhîtinde temasınıza gelen bazı gafil ve menfaatperest kim-selerin sizi yanlış istikametlere sevk ettiklerini pek büyük te-essüfle anlıyorum. Ez-cümle Sait Molla ile tertip ve tatbikine başladığınız, mevsûkan haber alınan plânın, İngiltere milleti-nin cidden takbîhine seza bir mahiyette olduğunu arz etmekli-ğime müsaadenizi ricâ ederim. Milletimiz, Sait Molla'nın değil fakat hakikî vatanperverlerimiz nazarıyla görüldüğü takdirde, böyle plânların artık memleketimizde ve milletimiz üzerinde cây-ı tatbiki kalmadığına kolaylıkla hükmolunur. Nitekim daha bugünün vakayiinden olan Adapazarı ve Karacabey hâdisâtının manzara-i akameti sözümüzü teyide kâfidir. Fakat buna ne ha-cet vardı? İngiliz Zâbiti Noel' in Diyarbekir havalisinde, Kürt usûl-i İslâmiye'sini izlâle birçok çalıştıktan sonra Malatya'da, Elaziz Vali-i Sâbık Galip ve Malatya Mutasarrıfı Halil Beyler-le Sivas aleyhine ihdâsına çalıştığı vaka, netice itibarıyla bütün âlem-i medeniyete karşı mücib-i hacâlet değil miydi?

Zât-ı âlinize kemâl-i ciddiyet ve samimiyetle arz ederim ki İngiliz milleti, milletimizin hüsn-i nazar ve itimâdını kıy-metten âri görüyorsa, bundaki hata pek amîktir. Aksi takdir-de ise kullandığınız vesâit pek hatalı olup, netice ve semere ve-recek mahiyette değildir. Sait Molla vasıtasıyla Adapazarı'na gönderilen iki bin liranın, yakında müsmir netice vereceği hakkındaki vaatin butlânını, vakayı size isbât etmiş olacağından fazla söze lüzum görmem. Bâ-husûs sizinle temasa gelen sahtekârlar tarafından Osmanlı Pâdişâhı'nın da müşterek mesâi ve mesâilinizde zî-medhal gösterilmesi pek hatar-nâktir. Zât-ı âliniz pek âlâ takdir edersiniz ki zât-ı şâhâne, gayr-i mes'ûl ve bî-taraf olup irâde ve hâkimiyet-i milliyemizin taalluk edeceği hakayıkı tebdil ve tağyir buyurmazlar. Memleketimizde bulu-nan İngiliz memûrîn-i siyasiyesinin, şüphesiz İngiliz milletin,

temâyûlât ve menâfiine mugayir olarak vatan ve milletimiz aleyhinde gayr-i insanî ve gayr-i medenî bir tarzda vuku bulmakta olan teşebbüslerini elimizde mevcut vesâik ile İngiliz millîtinin nazarına arz edersek, netice dünyaca şâyân-ı takdir görölmez zannederim. Fakat bu hususta garabeti itibariyle şunu da arz etmek mecburiyetindeyim ki zât-ı âlileri silk-i ruhaniye mensup iken siyaset manevralarında, ale'l-husus mukatele-ye münce olacak vaziyetlerde rolör olmak sevdasında bulunmamalıydınız. Zât-ı âlinizle vuku bulan mülâkatlarımda, sizi bu kabil bir recül-i siyasî olarak değil, insaniyete hâdim, adâlete muhabbetkâr bir zât-ı faziletkâr telâkki etmiştim. Bunda ne kadar aldandığımı son ma'lumât-ı mevsûkamın teyid etmekte olduğunu iblâğla kesb-i şeref eylerim.

Mustafa Kemal

Efendiler, İstanbul'da hükümetin gözü önünde ve ıtlâi dahilinde cereyân etmiş ve etmekte bulunan teşebbüsât-ı denâetkârânenin ve bu teşebbüslerin bütün memlekette âsâr-ı meş'ûmesine delâlet-i sarîhada bulunan tezâhürâtın, hakikî menşe ve âmilleri hakkında hükümet-i merkezîyenin, Heyet-i Temsiliye'den ziyade vukûf ve ma'lumât hâsıl etmiş bulunacağına hâlâ şüphe edilebilir mi?

Efendiler, bu vukûf ve ma'lumât sahibi olan bir hükümet ricâlinin, düşmanların mahzâ taglît ve ızlâl maksadıyla olan iftirâât ve işâatına hakikat nazarıyla bakıp, yine onların tavsiyelerini çare ve tedbir olarak tatbike kalkışacaklarına ihtimal verilebilir mi?

Bu suallere cevap vermek için heyet-i aliyyenizi it'âb-ı zihne sâik olmaktan ictinâben, Ali Rıza Paşa Kabinesi'nin fikrini tercüme eden Harbiye Nâzırı Cemal Paşa'ya sözü terk etmeyi tercih ederim.

Efendiler, itiraf ederim ki ben Cemal Paşa'nın bu hususta verdiği şifre telgrafın mâna ve medlûlünü anlamakta dūçâr-ı müşkilât ve hayret oldum ve kendilerinden telgrafnamelerinin tekrarını talep ettim. Nâzır Paşa, 9 Kânunuevvel 335 günü aynen arz edeceğim, yekdiğerini vely eden telgrafnameleri keşîde buyurdular.

Sivas'ta K.O. 3 Kumandanlığı'na

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

Tekrarı talep buyurulan telgrafname ber-vech-i âti maruzdur:

Hükümetin, Sulh Konferansı'na davet olunmak hususunda metâlibde bulunduğu malûmdur. Musalâhanın hüsn-i neticeye iktirânı, gidecek murahhaslarımızın emniyet ve itimâd-ı milliyi hâiz, hem de icrâât-ı dahiliyede hükmü nâfiz bir hükümeti temsil etmesiyle ancak kabil olabilir. Mümessilîn-i ecnebiye taraflarından, dahilde emniyet ve asayişin tesis ve takriri, musırrâne tavsiye olunuyor ve Anadolu'da bir katliâma uğrıyacakları endişesiyle dūcâr-ı havf u huşyet olan ahali-i Hıristiyanîye'nin, fevc fevc taht-ı işgalde bulunan yerlere iltica etmekte bulundukları müessir ve câlib-i dikkat bir lisan ile söyleniyor. Gerçi, mevâki-i meşgûleye ve ale'l-husus Adana havalisine gidenler, oralarda Ermeni unsuru teksif maksadıyla azîmet etmekte iseler de Anadolu'da fikr-i intizamın ve emniyet-i kalbiyenin muhtel olması sebep gösterilerek hükümet tarafından vukubulan red ve tekzîbin tesirini azaltıyor. Çünkü Heyet-i Temsiliye tarafından verilen temînata rağmen, vilâyatta bazı kimselerin kendilerine hoş görünmeyen memurları hōd-be-hōd azil ve tebdil ve icrâât-ı hükümeti sekte-dar eylemek ve cebren iane veya vergi derc ve cibayet eylemek gibi harekât ve müdâhalâtının tamamıyla önü alınamadığından mehafil-i ecnebiyece dahi henüz endişe berdevamdır. Devletimizin berren ve bahren vaziyet-i hâzırasında, mukadderâtımız hakkında ittihâz-ı mukarrerât edecek olan devletlere karşı tehditkâr bir vaziyet alması, her halde muzırdır. Bundan başka mûmessillere, Heyet-i Temsiliye namına, telgrafnameler keşide edilmesi, memlekette iki hükümetin vücûdunu gösterdiği, Fransa mûmessili tarafından alenen ifade olunmuştur. Hele bunlardan herhangi birine karşı elfâz-ı tahkîriye istimâli, mütehallik olduğumuz nezahet-i ahlâkiye ve fikr-i selim-i dūr-endişâne ile telif edilemez. Tehlike ve musîbet anlarında, muhafaza-i vakar ve sekînet, şiar-ı millîmizden olduğu unutulmamalı ve ye's ü fûtûrun hatıra getireceği müfrit ve mühlik âmâl ve tasavvûrâta, menâfi-i âliye-i

vatan feda olunmamalıdır. Hukukumuzu, vaziyet-i hâzıramızda ancak siyaset ve kıyaset ve mukteza-yı hale âkilâne tevfiğ-i hareketle müdafaa edebiliriz, işbu mülâhazat, nezd-i vâlâlarında malûmu i'lâm kabilinden ise de rûfekaya ve şua bâta dahi vesâyâyı vatanperverânede bulunmak mutlakü'l-lüzumdur. İçtimai ta-karrüb eden Meclis-i Mebusan'ımızın, vatan-ı azizimizin halâs ve felâhı hususunda ittihâz olunacak tedâbîr-i hakîmâneyi takdir ile bu maksad-ı ulvînin istihsaline hasr-ı nefis ve ihtimam eyleyeceği-ne intizâr olunmaktadır.

Kabine'nin fikrini arz ederim.

Harbiye Nâzırı

Cemal

Efendiler, mesmûunuz olan bu telgraf muhteviyâtını tahlil ile heyet-i aliyyenizi yormayı lüzumsuz addederim. Yalnız müsaa-de buyurursanız, buna verdiğim cevâbı olduğu gibi arz etmek-le iktifâ edeceğim.

Şifre

Sivas, 11.12.35

Harbiye Nâzırı Cemal Paşa Hazretlerine

Kabine'nin fikri olmak üzere iblâğ buyurulan 9 Kânunuevvel 35 tarihli telgrafname heyetimizce mütâlaa olundu. Bu telgraf-name münderecâtı dahi bunca izâhât ve ma'rûzâtımıza rağmen, iş'ârât-ı sâbıkadaki telâkkileri tekrar mahiyetinde görülmüştür. Heyet-i Temsiliye'mizin gayesi, nüfûz-ı hükûmeti halelden vî-kaye, itimâd-ı milliyi tarsînden ibaret olduğu mükerreren te-yid olunmuştur. Ma'rûzâtımızın maalesef lâıykı vechile nazar-ı im'âna alınmadığı kanaati hâsıl olmaktadır.

1- Anadolu'da fikr-i intizam ve emniyet-i kalbiyenin muhtel olduğu doğru değildir. Belki sakıt Damat Ferit Paşa Kabinesi zamanında husûle getirilmiş olan bu ihtilâl-i efkâr ve emniyet-sizlik, ahîren vahdet-i milliyeye sayesinde zâil olmuştur.

2- Eşhâs tarafından hod-be-hod memur azil ve tebdili vâki değildir. Yalnız Dahiliye Nezareti, harekât-ı milliyeye

aleyhdârlıklarından dolayı, sâkıt kabine zamanında millet tarafından kovulan ve her tarafça isimleri ma'lûm olan memûrîni nasb ve tayindeki ısrarıyla pek mânidar bir meslek takip ediyor. Dahiliye Nezareti'nin âmâl-i milliyeye külliye mugayir ve hâlâ Nâzır-ı Sâbık Âdil Bey ruhunun Dahiliye Nezareti'nde yaşadığını efkâr-ı umumiyeye ihsâs eyleyen icrââtı, elbette pek muhik ve meşrû' olarak halkça mutâ' olmamaktadır. Aynı müsteşar, aynı idâre-i umumiye-i dahiliye, aynı memûrîn müdürünün icra-yı vazifede devam eylemeleri, hakikaten hem heyet-i celilelerini ve hem de millete karşı taahhût altında bulunan Heyet-i Temsiliye'mizi pek müşkil bir vaziyete sokmaktadır tarihli telgrafname ile arz ettiğimiz Dersim Mutasarrıfı meselesi câlib-i dikkattir. Artık bu bâbda Heyet-i Temsiliye'ce yapılacak bir şey kalmamıştır. Ba'demâ da Dahiliye Nezareti'nin bu gibi icrââtı yüzünden tahassul edecek vaziyetlerin ıslahı için hüsn-i kabul ve itimâda mazhar olamadığından, istirahatatta da bulunmayacaktır.

Son defa olarak şunu arz edelim ki, hükümet-i seniyeleleri, milletin emn ü itimâdını bi-hakkın kazanmak ve bu mülk ü millete nâfi olmak arzusunda ise ki buna heyetimizin hiç şüphesi yoktur, milletin ruhuna, vaziyetin derece-i nezaketine göre bir hatt-ı hareket intihap etmeli, asıl derdi kendi içinde tedavi eylemelidir. Yoksa makam-ı iktidara gelindiğinden itibaren tutulan usûl vechile, Heyet-i Temsiliye'yi hedef ittihâz ederek aynı zemin üzerinde mütevâliyen yazı yazmakla maksat temîn edilemez.

3- Hükümet-i sakitanın millete düşman, düşmanlara dost olarak takip etmiş olduğu siyaset-i hainânenin mirası olan Aydın cephesinde, para dercinde belki bazı uygunsuzluklar olmuş olabilir. Şu kadar ki Sivas Umumî Kongresi ile taazzuv eden vahdet-i milliyeye ve Harbiye Nezareti'nin himemat ve muâvenet-i vatanperverânesi sayesinde, bu gibi hallerin de önü alınmış demektir.

4- Millet, hâl-i mütarekede bulunduğu düşman devletlerden hiçbirisine tehditkâr vaziyet almış değildir. Yalnız hukuk-ı mukaddese ve meşrû'asına müdâhalâtı, lüzum-ı kat'î hâsıl olursa, silâhla dahi men'e azmeylemiştir.

5- Heyet-i Temsiliye'nin mümessillere telgraf keşide etmesi bahsine gelince: Bu ancak protestolara inhisar etmek-
 tedir ki heyet-i celilelerinin muvafakatına da iktirân eylemiş-
 tir. Esasen millî birliğin mümessili olmak sıfatıyla Heyet-i
 Temsiliye'nin millet namına bu kabîl mürâcaatlarda bulunma-
 sı bir hakk-ı meşrû'udur. Eğer hükümet de aynı hassasiyeti gös-
 terir ve milletle hem-fikir olduğunu bu kabîl fırsatlarda izhâr
 ve irâeye şitâbân olursa, siyasete zarar şöyle dursun, fevâid-i
 azîme iktitaf olunacağı bedihîdir. Halbuki Heyet-i Celilelerinin
 Adana'nın işgali gibi sarîh bir haksızlığı bile protesto eylemedi-
 ğini Fransızlar söylüyorlar. Binâenaleyh Fransız mümessilinin
 ifadât-ı aleniyesinin hikmetini bu noktada aramalıdır. Hulâsa,
 şunu arz edelim ki Heyet-i Temsiliye ne ye's ü fütûra düşmüş-
 tür ve ne de vezâif-i mukaddesesinde, selâmet-i millet ve vata-
 na ait icâbatı idrâk edemeyecek şuursuzlukla malûldür. Mille-
 tin selâmeti namına ittihâz eylediği tedâbîr ve icrâ eylediği bi'l-
 umûm muâmelâtta vakar ve haysiyeti, meskenet ve zillate ter-
 cih eylemeyi esas kabul etmiştir. Siyaset, kıyasat ve mukteza-yı
 hale tevfik-i hareketin ancak bu tarikte olduğuna iman eylemiş-
 tir. Binâenaleyh, elim hakikatler karşısında müteyakkız ve mü-
 tenebbih olan ruh-ı milletten iktibas eylediği bu esasların aksi-
 ni millete tavsiye eyleyemez ve karîben ictimâını elzem addeyle-
 diği Meclis-i Mebusan'ın da aynı ruh ve his ile mütehalli olaca-
 ğı ümniyesini kaviyen besler.

6 — Heyet-i Temsiliye'mizin nokta-i nazarı, ber-vech-i bâla
 arz olundu. Bu gibi hususâtta, murahhasımız olmak itibarıyla,
 zât-ı devletlerinin heyet-i vükelâyı tenvîr ve gayr-i vâki hususâtı
 kendilerine izah buyurmaklığınız lâzım olduğunu, selâmet-i
 memleket namına, kemâl-i hürmetle arz eyleriz.

Heyet-i Temsiliye namına

Mustafa Kemal

Efendiler, İstanbul'da istihlâs-ı vatana müteallik en mühim
 vezâif-i iştigal eden muhterem ve âkil tanınmış zevâtın, o de-
 virde İstanbul hava-yı mesmûmunu teneffüs yüzünden zihni-
 yet ve telâkkilerinde ne kadar menfî inhirâflar husûl bulmuş ol-
 duğuna misâl olmak üzere henüz Sivas'ta iken temas ettiğim

küçük bir meseleyi müsaadenizle arz etmek isterim. İhtimal, aza-yı kirâm meyânında hatırlayanlar vardır. Â'yân azasından Çürüksulu Mahmut Paşa, *Bosphore* gazetesi muharrirlerinden birisine, vaziyet-i siyasiyemiz hakkında beyânâtta bulunmuştu. Mahmut Paşa'nın o tarihlerde İstihzarat-ı Sulhiye Komisyonu azası olduğunu da hatırlarsınız. Paşa'nın, 31 Teşrinievvel 335 tarihli *Tasvir-i Efkâr* gazetesinde de intişar eden beyânâtını, 17 gün sonra Sivas'ta okudum. "Ermenilerin fazla mutalebâtına hak vermeksizin, hudutlarda bazı tashihatın icrasına razı olunuz." ifadesi nazar-ı dikkatimi celp etti. Şarkî Anadolu'da, Ermenistan lehine tavizât-ı arziyede bulunulacağı va'dini tazammun eden bu cümlelerin, sulh komisyonu azasından bir recül-i devlet tarafından sarf edilmiş bulunması cidden teemmül ve istiğrâba şâyân idi. Bu sebeple 17 Teşrinisani 335 tarihinde Çürüksulu Mahmut Paşa Hazretlerine yazmayı faydalı addettiğim bir telgrafnamede: Beyânâtındaki işaret ettiğim cümleden dolayı, "Şarkî Anadolu ahalisinin pek muhik olarak son derece münfail ve müteessif olduğunu zikrettikten sonra, Erzurum ve Sivas Kongreleri mukarrerâtı vechile milletin Ermenistan'a bir karış toprak terk etmeyeceğini ve hatta hükümet bu kabil bir mecburiyet-i elimeye ser-fürû ederse, millet kendi hukukunu bizzat müdafaaya azmeylediğini ve bunun cihana ilân edilmiş olduğunu" yazdım ve bu azm ü karar-ı millînin herkesten evvel İstihzarat-ı Sulhiye Komisyonu aza-yı kirâmınca ma'lûm ve mutâ' bulunması lüzumunu arz ettim (Vesika 196).

Efendiler, Sivas'ta geçen ikametimiz esnasında birçok mesâil ve hâdisâta temas edilmiş ve bi'z-zarure millî, idarî, askerî ve siyâsî teşebbüsât ve icrâatta bulunulmuştur. Bunların kâffesini tafsil etmek uzun sürer. Yalnız, takip ettiğimiz silsile-i vakiyiin irtibatına medâr olacak bazı noktaları kayıt ve işaret ederek geçeceğim.

* * *

Efendiler, teşkilât-ı millîyenin tanzim ve tensîki mühimdi. Bunun için tedâbir-i mahsusa ittihâz edildi. İntihabat münasebetiyle husûl bulan bazı ihtilâfât-ı efkârın izâlesi esbâbına teves-sül olundu.

Maraş'ta bazı Çerkes vatandaşlar, güya Maraş'ın umum Çerkesleri namına Cebel-i Bereket "Guvernör"ünün Maraş'a i'zâmını, Ayıntap'ta Fransız Askerî Kumandanı'ndan telgrafla talep eylemişlerdi. Buna müsaade eden Maraş Mutasarrıfı'na teessüf edildi. Maraş eşrâf ve mütehayyizânının, mûmâileyh Guvernör geldiği takdirde, istikbâl eylememeleri lüzumu bildirildi. Hükümet-i merkeziyenin de nazar-ı dikkati celp olundu.

Bolu havalisinde asayişsizlik gittikçe artıyordu. İzmit'te, Asım Bey'den sonra, Birinci Fırka Kumandanı olan Rüştü Bey'e bu hususta talimat verildi.

Efendiler, 20 Teşrinisani 335 tarihinde İstanbul'daki teşkilâtımızdan Kara Vasıf ve Miralay Şevket Bey imzalarıyla gelen bir şifrede: "Gebze Kaymakamı'nın muhâlif olduğu ve bu kaymakamın, envâ-i fecâyie cür'et eden Yahya Kaptan'ın fenalıklarını örtmeye ve sâireye başlayarak Kuvâ-yı Milliye'ye leke sürmeye sâi olduğu" bildiriliyor ve Kaymakamın becayişi mevzu-i bahis ediliyordu (Vesika 197).

Biz de bu mütâlaaya samimiyetle iştirak ederek mesele-nin Cemal Paşa vasıtasıyla temînini, cevâben bildirdik (Vesika 198).

Efendiler, bu Yahya Kaptan meselesi, inkılâb safahatından mühim birine dahil ve çok mânidar olduğu için biraz tafsîlât vermeyi münasip görüyorum.

Şimdiye kadar verilen ma'lumâtтан anlaşılmiş olacağına şüphe yoktur ki muhtelit, memzûc, müşterek düşmanların tatbikine çalıştıkları plânın mühim bir noktası da dahil-i memlekette asayişsizlik olduğunu ve anâsır-ı Hıristiyanîye'ye tecavüzatta bulunulduğu keyfiyetini, fiilî ve maddî âsar ve hâdisât ile enzâr-ı cihanda isbâta ve bu ef'âl ve harekâtın Kuvâ-yı Milliye tarafından ika' edildiğini iknaa ma'tûf idi. Bu hafî ve habîs maksadın temîni için de malûmumuz olduğu vechile bir takım çeteler teşkil ederek, bilhassa ahali-i Hıristiyanîye üzerine saldırmak ve bu çetelerin ika' edecekleri cinâyâtı, teşkilât-ı milliyeye atfetmek yolunu takib ediyorlardı. Bu teşebbüsât, az çok memleketin her tarafında filiz vermeye başlamakla beraber, en mühim inkişaf ve faaliyet, İstanbul'a kurbiyeti itibarıyla Biga,

Balıkesir ve bilhassa İzmit, Adapazarı, Bolu havalisinde nazar-ı dikkati câlib bir manzara arz ediyordu.

Biz bu hainâne ve fakat –itiraf olunmalıdır ki– çok mâhirâne teşebbüse mukabil, fevkalâde tedbir ve teşebbüs almak mecburiyetinde kaldık. Çünkü hükümet-i merkeziye, bütûn bu düşman teşebbüslerini fi'l-hakika, Kuvâ-yı Milliye'ye atfediyor ve tenkîlleri için tedâbîr-i şedîde ittihâz edecek yerde muttasıl, Heyet-i Temsiliye'yi tahtie ve tazyik ederek, bu âmil-i fecâyî olan düşman çetelerinin faaliyetine hitam vermeyi bizden talep ediyordu. Maa't-teessûf hükümet, bu fikir ve kanaatini İstanbul'daki teşkilâtımız rüesâsına da tamamıyla zerk ve telkine muvaffak olabildiği.

Efendiler, bizim bilhassa İstanbul'a yakın olan İzmit mın-takasında tatbikini düşündüğümüz tedbir, orada müsel-lah millî müfrezeler teşkil etmek ve o havalide şâyân-ı em-niyet olan kumandan ve zâbitlerimizin, bu millî müfrezelere muâvenet ve müzaheret-i ile hain çeteleri takip ederek mazarrat ve vücûdlarını izâle eylemek idi.

İşte bu maksatla vücûda getirebildiğimiz millî müfrezelerin en mühimmi ve kuvvetlisi bu Yahya Kaptan denmekle ma'rûf bir fedakâr vatanperverin müfrezesi idi.

Merhum Yahya ile ilk münasebetimiz şöyle oldu:

Bir gün telgrafçıları, Sivas Telgraf Merkezi'ne bu ma'lumâtı veriyorlardı. Gayet müstacel bir telgrafı tevkif ettiler, yani Dersaadet'te tevkif edilmiştir. Meali şudur:

Sivas'ta Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Dün İzmit'ten tavsiye edilen Yahya, benim. Yarın akşam Kuşçalı telgrafhanesinde emrinize muntazırım.

Kuşçalı, Üsküdar'la Gebze arasında bir köydür. Fi'l-hakika Yahya Kaptan, bana İzmit'te teşkilâtımız tarafından tavsiye edilmişti.

4 Teşrinievvel 335 tarihinde Kuşçalı merkezinden şu telgrafı aldım:

Sivas'ta Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Mühim ve gayet müstaceldir.

Bendeniz size iki gün evvel İzmit'ten tavsiye edilen Yahya'yım. Emriniz üzere telgraf başında emirlerinizi telâkki etmeye geldim. Nihayet yarın akşama kadar Kuşçalı telgrafhanesindeyim.

Yahya

Anlaşıldığına göre Yahya Kaptan İstanbul'dan telgrafının çekilmediğini anlayınca kendisi henüz Kuşçalı'ya gelmeden, bu telgrafi Kuşçalı merkezine göndererek çekirtmiş (Vesika 199). Ben de şu emri verdim (Vesika 200).

4 Teşrinievvel 35

İzmit merkezi vasıtasıyla Kuşçalı telgrafhanesinde Yahya Efendi'ye

Bulunduğunuz havalide kuvvetli bir teşkilât yapınız. Adapazarı Kaymakamı Tahir Bey vasıtasıyla bizimle tesis ve temîn-i irtibat eyleyiniz. Şimdilik hazır bulununuz.

Anadolu ve Rumeli Mûdafaa-i Hukuk
Cemiyeti Reisi
Mustafa Kemal

Efendiler Yahya Kaptan, aldığı bu emir üzerine teşkilât yaptı ve aylarca İstanbul'la temas eden muhîtlerde hain çetelerin icrââtına mâni oldu.

Nihayet, İstanbul hükümeti tarafından katlettirildi. Gerçi Yahya Kaptan'ın faaliyeti ve suret-i feciada vuku-ı şehadeti, bundan sonraki aylara müteallik bir hadise ise de burada vaka-ya temas edilmişken, bir daha avdet etmemek üzere meselenin izah edilmesi muvâfık olur mütâlaasındayım.

24 Teşrinisani 335 tarihinde Kartal merkezinden şu telgrafi aldım (Vesika 201) :

Köy içinde bilâ-kabahat katl, Nahiye Müdürü'nü alâ melei'n-nâs darp, köylerde gasp meselesinden dolayı Yahya Kaptan'ı hükümete teslimi mecburiyet el vermiştir. Dahiliye Nezareti ehemmiyetle bu meseleyi takip ediyor. Hükümetin müşkil vaziyette kalmaması, Yahya Kaptan'ın teslimini iktiza ettiriyor. Emr-i devletlerinize makine başında muntazırım, efendim.

İmza

Kartal Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk

Heyet-i Temsiliye Reisi Binbaşı

Ahmet Necati

Askerlerin ve resmî memurların, bizim teşkilât-ı milliye heyetlerinin alenen riyâsetlerini almaları usûlümüz değildi. Bir de bizim teşkilât nizamnamemize vâkıf olması lâzım gelen hey'ât rüesâsının, Heyet-i Temsiliye'nin yalnız bir heyet olduğunu, her yerde birer heyet-i temsiliye olamayacağını bilmesi lâzım gelirdi. Bu telgraf üzerine İzmit'te Fırka Kumandanı'na şu telgrafı yazdım.

Şifre: Aceledir.

Sivas, 25. XI. 335

İzmit'te Birinci Fırka Kumandanı Rüştü Beyefendi'ye Kartal Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi unvanıyla Binbaşı Ahmet Necati Bey tarafından vürüd eden bir telgrafta: Katl ve Nahiye Müdürü'nü darp, köylerde gasp mesâilinden dolayı Yahya Kaptan'ın hükümete teslimi mecburiyeti hâsıl olduğu ve Dahiliye Nâzır'nın da bu meseleyi ehemmiyetle takip eylediği bildirilmektedir.

Bidayetten beri harekât-ı milliyede hüsn-i hizmeti meşhûd olan bu zatın, memleketimizin bu buhranlı zamanlarında hükümete teslimi asla muvâfık görülmemekte olduğundan işin, hükümetin de nüfûzunu nazar-ı itibara almak suretiyle, Yahya Kaptan'ın takibat-ı kanuniyeden bu aralık tahlîsi hususunun tanzimi, Kartal'da Necati Bey'e icap eden talimatın itası ve neticenin inbâsı ehemmiyetle ricâ olunur.

Heyet-i Temsiliye namına

Mustafa Kemal

26 Teşrinisani 335 tarihinde Hereke merkezinden de şu telgrafi aldım:

Millet namına istirham ediyorum. Bugünlerde Binbaşı Necati Bey'in su-i istimâlâtı, Kuvâ-yı Milliye'yi lekelemektedir. Hemen tahkikat icrasına emir buyurulmasını ricâ ederim.

Gebze Kazası Milis Kumandanı

Yahya

İzmit'teki Fırka Kumandanı'ndan aldığım cevap aynen şudur:

İzmit, 29 Teşrinisani 35

Sivas'ta K.O.3 Kumandanlığı'na

C: 25. XI. 335

Heyet-i Temsiliye Riyâseti'ne: Şimdiye kadar vâki tahkikatıma nazaran Yahya Kaptan'ın katl, Nahiye Müdürü'nü darp gibi fiilde bulunmadığı ve Binbaşı Necati Bey denilen zatın, kendi menâfi-i şahsiyesini temîn için Yahya Kaptan'ın ortadan vücûdunu kaldırmak gayesini takip ettiği ve bu bâbda zât-ı âlinize telgrafla mürâcaatta bulundukları zaman, Yahya'yı da iğfal ile nezdlerine celp ile katletmek tertibatında oldukları halde Yahya işi sezerek kendisini kurtarmış olduğu anlaşılmıştır. Keyfiyeti icabı vechile ta'mik ediyorum. Neticeyi arz ederim.

Birinci Fırka Kumandanı

Rüştü

Fırka Kumandanı Rüştü Bey'in birkaç gün sonra verdiği mütemmim ma'lumât şu idi:

İzmit, 5. XII. 335

Sivas'ta K.O.3 Kumandanlığı'na

Heyet-i Temsiliye'ye:

Binbaşı Necati Bey, Maltepe Endaht Mektebi'nde muvazzaf memur olduğu halde, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi sıfatını ta-

kınarak Kuvâ-yı Milliye namıyla başına topladığı Arnavut Küçük Aslan çetesiyle ortalığı soydurmakta olduğu ve Gebze Jandarma Yüzbaşısı Nail Efendi'nin de bununla şerik olduğuna bende şüphe kalmamıştır. Son zamanda, hükümetin başına gaile çıkararak Darıca Rum bekçilerinin katli ve Stelianos isminde bir zenginin dağa kaldırılarak para talebi gibi hususâtın mezkûr çete marifetiyle yaptırılması ve böyle efâl-i rediyele yanaşmayan Yahya Kaptan'a isnâd-ı keyfiyet ile gerek oraya ve gerek hükümete mûmâileyh hakkında ihbârât-ı kâzibede bulunulması, her halde bunların teşkilât-ı milliye perdesi altında halkın hükümetin başına mesele çıkararak keselerini doldurmaktan başka bir maksat beslemediklerine ve belki de siyasî daha başka maksat takip eylediklerine hükmediliyor. Şimdiye kadar pek namuslu hareket etmiş ve etmekte bulunan Yahya Kaptan'ın, bu gibi ef'âle iştirak etmemesi ve bâlâda mezkûrû'l-ism çetenin kendi mıntakasında ika-ı fazayihâ meydan vermemesi hasebiyle mûmâileyhin vücûdunu resmen veya gayr-i resmî olarak ortadan kaldırmaya çalışıyorlar. Dün Yahya Kaptan, nezdime gelerek hayatının tehlikede olduğunu ve binâenaleyh avenesinin esliha ve mühimmâtını bana getirip teslim ederek kendisinin de buradan gaybûbet edeceğini bana resmen söyledi. Kendisine nasâyih-i lâzime vererek ve daha hizmet edecek mühim zamanlar olduğunu söyleyerek mahalline iade ettim. Her şeyi iyi bilmesi lâzım gelen Gebze Kaza Kaymakamı'na resmen ettiğim istizâha aldığım cevapta, tamamen bâlâda arz ettiğim şekilde, yani Necati ve Nail Efendilerin aleyhinde, Yahya Kaptan'ın lehinedir. Necati İstanbul'da nere ile muhabere ettiğini bilemiyor isem de bir yerden ara sıra para aldığı söyleniyor. Bunların vücûdu ve cana kasd ettikleri dolayısıyla, Yahya Kaptan bu havalide durmak istemiyor. Binâenaleyh zaten muvazzaf bir zâbit olan Necati Efendi'nin başka bir mahalle ve Nail Efendi'nin de keza diğer bir yere kaldırılması elzem olduğuna hükmediyorum. Oraları İstanbul'la muhabere etmekte olduklarından tabii bendenizce bir şey yapılamamaktadır. Oraca icra-yı icabı ma'rûzdur.

Fırka 1 Kumandam

Rüştü

Rüştü Bey'in verdiği ma'lumâtтан mufassalan bahsederek, 8 Kânunuevvel 35 tarihinde, Harbiye Nâzırı Cemal Paşa'ya yazdım (Vesika 202).

Aynı tarihte, vaziyet ve Cemal Paşa'ya olan mürâcaat izah edilerek meselenin takibi İstanbul'daki teşkilâtımız rüesâsına da bildirildi (Vesika 203).

On dokuz gün sonra yani 27 Kânunuevvel 35 tarihli ve şifre dahilinde Vasıf ve haricinde Miralay Şevket Bey'in imzası bulunan uzun bir telgrafta şu ma'lumât veriliyordu:

"... Asayişsizliğin başlıca müsebbibleri Yahya Kaptan'la, refîki Kara Aslan ve Alemdağı'nda dolaşan Sadık çeteleridir."

Yahya Kaptan'ın birtakım şımarıklıklarından bahsettikten sonra, "... Bizi, artık bu şeriri ika-ı mazarrat edemeyecek bir hale getirmeye teşebbüs ettirmişti."

"Öteden beri araları iyi olmayan Küçük Aslan çetesinin teveccühte olması! kendisini muhtelif vasıtalarla setr-i kabâyihe sevk etmiştir."

"Yüzbaşı Nail, Yahya'nın aleyhindedir. Necati Bey'e gelince; hükümet-i sakıta zamanında Kartal kazasınca reis intihap olunarak, Kuvâ-yı Milliye namına, merkezle kat'ı alâka etmiş?... Teşkilât-ı Milliye'yi esaslandırmış... Yeniköy Rumlarının etrafa sarkıntılıkları üzerine, Küçük Aslan çetesini dolaştırmaya başlamış... Tarafınızdan para dahi verilmiştir?!"

"Yahya Kaptan... her şeyi akîm bırakmak manevrasına mürâcaat etmektedir?!"

"Binbaşı Necati, biraz idâresiz ise de cezaya müstahak değildir."

Gebze Kaymakamı'nın... bir an evvel kaldırılarak Rum ve Ermeni entrikalarına nihayet verdirilmesi..." (Vesika 204).

Efendiler, bu ma'lumât meyânında, benim vâkıf olmadığım noktalar vardı. Meselâ ben Küçük Aslan çetesinden ve onun teveccühte olmasından haberdâr değildim. Bu çeteye Necati Bey vasıtasıyla para verdiğimi asla hatırlayamıyordum.

Yahya Kaptan'ın, verdiğimiz talimat mücibince düşman çetelerini bertaraf eylemeye ve hiç olmazsa, onların ahali-i Hristiyanîye'ye tecavüz ederek düşman maksadını temîne ma'tûf her teşebbüslerini akîm bırakmaya çalıştığını pek âlâ biliyorduk.

Gebze Kaymakamı'nın mahiyeti, şimdi ilâve edeceğim vesâikle takdir olunabilecektir, zannındayım.

4 Kânunusani 35 tarihinde Fırka Kumandanı Rüştü Bey'e, Vasıf Bey'in verdiği ma'lumâtı olduğ'a gibi hulâsa ederek bu ma'lumâtın kendi tarafından verilen ma'lumâtla tezat teşkil ettiğini ve binâenaleyh, bir kere daha şâyân-ı emniyet ve itimat zevât vasıtasıyla tahkik ve tetkik-i keyfiyet ettirilmesini ve kaaatleriyle beraber muvazzahan iş'arını ricâ ettim (Vesika 205).

Efendiler, bu meselede hakikatin tavazzuhuna medâr olan vesâikten ma'lumâtta olmanızı arzu ettiğim için, Rüştü Bey'in cevâbını aynen arz etmeme müsaade buyurunuz:

Düzce, 7/8. 1. 336

K. O. 20 Kumandanlığı'na

C: 4.I.1920 şifreye:

Heyet-i Temsiliye Riyâseti'ne:

Yahya Kaptan hakkında vâki muhtelif isnâdat üzerine birkaç defa Yüzbaşı Ali Aguş Efendi vasıtasıyla ettirdiğim tahkikat, mûmâileyhin lehinde çıktı. Mamâfih kendisi cahil olmak itibarıyla, hizmet zannıyla bazı şeyler yapmış olması muhtemeldir. Büyük ve Küçük Aslanlar ise zaten şakîdir. Fakat teşkilât-ı milliyenin fikren aleyhinde idüğü muhakkak olan ve Yahya hakkında iştikâya herkesten ziyade hâhiş-ker olması lâzım gelen Gebze Kaymakamı'na bu bâbda yazdığım tahrîrâta aldığım 1. XII. 335 tarihli ve 17 numaralı cevap sureti zîrde aynen mündericidir:

Bendeniz, bu telgrafın müfâdına kısmen olsun itimat etmek mecburiyetinde kaldım ve aynı itimatla bu tahrîrâtı İstanbul'a bizat Şevket Bey'e de gösterdim. Bendenizin vâkıf olamadığım bazı esbâb üzerine, İstanbul'ca hakkında bir muamele icrasına lüzum görüldüğü takdirde bi't-tabi bir şey denemeyeceği ma'rûzdur.

Suret

30. XI. 335 tarihli, 53 numaralı emirname-i âlileri cevâbıdır: Kartal Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Binbaşı Necati Bey'in,

katl ve Nahiye Müdürü'n darp ile vukubulan ihbrt, zat ve zaman beyan etmemek itibrıyla, muvfk-ı hakikat değildir. Zira darp edildiği beyan olunan Nahiye Müdürü Burhanettin Bey ise Yahya Kaptan tarafından darp ve taarruza ma'rz kalmadığını resmen ve tahriren beyan ettiği gibi bu bbda makam-ı ciziye dahi bir gna Őikyette bulunmamıştır.

Katl meselesine gelince; Yahya Kaptan hakkında hkmete ve adliyyeye fiil-i katl hususunda hiçbir taraftan mraat ve Őikyet olmadığı gibi, aleyhinde celp ve ihzr müzekkeresi bile sdır olmamıştır. Şayet Darıca Rumlarından iki Rum'un katli ve Kartal'ın Paşa köyünden Stelianos orbacının dağa kaldırılarak fidyeye nect ahz  talebi keyfiyeti murd olunuyorsa, bu efl-i ciniye Küçük Aslan etesi tarafından ika' edildiği mtevtir ve muhakkak olup, mezkr çete ise Yahya Kaptan'a öteden beri murız olduğundan ve esasen Yüzbaşı Nail Efendi'nin himaye ve tesahbnde iken adedi on sekize bliğ olan mezkr çete, elyevm Binbaşı Necati Bey'in emrine mevdu bulunduğu ve hatta kendilerine ellişer lira maaş tahsisine gidilmekte olduğu mstahber olup köyleri soymaktan friğ olmadıkları şikrdır. Binbaşı Necati Bey, Yüzbaşı Nail Bey'in kadm mektep arkadaşı olduğu ve kendisiyle bir buçuk mh mukaddem Aydınlı karyesinde Küçük Aslan etesi efrdından Ali Kaptan'ın, dağa kaldrdğı orbacıdan alınan para ile yaptığı meşhur düğününde mlkat ederek bi'l-hire müteaddit defalar Binbaşı Necati Bey, Yüzbaşı Nail Bey'in hanesine gelip misafir kaldıkları ve hem-fikir bulundukları cihetle Yüzbaşı Nail Bey'in öteden beri Yahya Kaptan'ın aleyhinde olup, teşkilt yaptığı esnada hudd-ı kazam haricine tard  teb'd etmek teēebbsnde bulunduğu gibi Küçük Aslan etesi tarafından ika' edildiği mtevtir ve muhakkak olan ber-vech-i bl iki vaka-i ciniyenin, Kuv-yı Milliye'yi Şaibedar ve Yahya Bey'i lekedare etmek fikir ve emeli perverde edildiği hissedilmiş ve halbuki cinyt-ı vk, mezkr Aslan çetesinin daire-i ceveln ve faaliyeti dahilinde vukua gelmiş olup hatta icra-yı takibata gönderilecek olan İstanbul Muhafız Alay'ına mensup Süvari Müfrezesi Kumandanı Haklı Bey'in, Yüzbaşı Nail Bey tarafından vcduna lüzum kalmadığı beyanıyla lede'l-muhabere Dersaadet'e kaldırılarak takipsiz bıraktırmış olduğu emr-i muhakkaktır. Serd edilen katl meselesi, bun-

dan başka bir hadise ise tavih-i keyfiyet olunmak üzere, zat ve zaman beyanıyla zikredilmek lâzımdır. Darıca Rum bekçilerinin yevm-i katlinde çarşıda serbest gezen Küçük Aslan çetesi tarafından fiil-i katlin vukuu şüyû' bulması üzerine havfından nâşi Yüzbaşı Nail Bey mahall-i ahire tahvil-i memuriyete talip olmuş ve burada kat'iyen oturmayacağını beyan etmiş ise de Alay ve Tabur Kumandanları ve Binbaşı Necati Bey buraya gelerek Yahya Kaptan hakkında bir muamele yapılması için Murahhas Sırrı Bey'e yazdıracaklarını vaat ve temin ederek ibkasını iltizam eylemişlerdi. Bu defa, 25 Teşrinisani 335 Salı günü giden gelen Necati Bey'i, Yüzbaşı bi'l-iğfal ve hilâf-ı hakikat ihbârât ve isnâdâtı sevk ettiği gibi telefonla Yahya Kaptan'ı merkeze davet ettirerek, diğer taraftan Küçük Aslan çetesini dahi kendi hanesinde ihzâr ederek derdesti cihetine gitmek tasavvurunda bulunmuş ise de her nedense buna ictisâr edemeyerek teşebbüs-i vâkiden sarf-ı nazar etmeye ve Necati Bey dahi Kartal'a avdete mecbur kalmıştır. Binâen-alâ-zalîk, Yüzbaşı Nail Bey, gerek Necati Bey ve gerek âlet-i icraiyesi olan Küçük Aslan çetesi vasıtasıyla Yahya Kaptan aleyhinde, isnâdat ve tertibât icrasından bir an hâlî kalmamaktadır. Yahya Kaptan, muhâlif ve muâriz bulunan Küçük Aslan çetesi gibi kurâyı yağma ve Hristiyanları katl ve imhâya mesâğ vermeyip maiyetinde bulunan Büyük Aslan Bey çetesi tarafından bazı günâ münasebetsiz harekât zuhûrunda, derhal men' ü te'dib cihetine giderek gaye-i milliye olan istiklâl ve selâmet-i vatan endişesiyle muhafaza-i inzibat ve asayiş hizmet etmekte olduğu ve akdemce de Büyük Aslan Bey çetesinin istimân ve dehaletine muâvenet ederek aff-ı âliye mazhar eylemek suretiyle, hidemât-ı vâkıâsı şâyân-ı şükran bulunduğu ve aleyhindeki isnâdatın Yüzbaşı'nın âmâl-i şahsiyesine ser-fürû etmediğinden ve Küçük Aslan çetesi tarafından yapılp Yahya Kaptan'a atf-ı isnâd edilmek istenilen vukuât-ı cinâiyenin zuhûrundan ve mütecâsirlerinin mazhar-ı tesahüb olmasından dolayı izhâr-ı teessüfle Yüzbaşı'ya ihtarat-ı şedîdede bulunmasından idüğü arz olunur.

(Gebze Kaymakamı Mehmet Nurettin)

Birinci Fırka ve Bolu Havalisi Kumandanı

Rüştü

Efendiler, bu ma'lumâtın vürûdundan evvel, şöyle bir havadis verdiler: “Yahya Kaptan Tavşancıl'da taht-ı muhasaraya alındı. Bunu yapan İstanbul'dan gelen bir kıta-i askeriye dir.”

Bu havadis üzerine, İzmit'te Fırka Kumandanlığı'ndan, 7 Kânunusani 336 tarihli şifre ile makine başında istîzâh-ı keyfiyet ettik ve havadis doğru ise, “İstanbul'dan geldiği bildirilen Kıta Kumandanı'na, mûmâileyhin –Yahya Kaptan'ın– bizim adamımız olduğunu ve eğer bir kusur ve kabahati varsa tarafımızdan icabının yapılması tabii bulunduğunu ve hiçbir suretle Yahya Kaptan'ın muhasara ve tevkif edilmesine razı olmadığımızı bildiriniz” dedik (Vesika 206).

Efendiler, 7 Kânunusani 336'da yazılıp 8'de aldığımız iki telgraf vardır. Bunlardan biri İzmit'ten, Birinci Fırka Kumandan Vekili imzasıyla Fevzi Bey'dendir. Müfâdı şudur: “Bu gece iki bin kişilik bir kuvvet Tavşancıl'a çıkarak Kuvâ-yı Milliye Kumandanı Yahya Bey'i muhasara etmişlerdir. Yapılacak muamele nin iş'ârı ma'rûzdur.”

Diğer telgrafname Düzce'de bulunan asıl Fırka Kumandanı'ndan geliyordu. Rüştü Bey, merkezde bulunan vekilinden aldığı aynı ma'lumâtı bildiriyordu (Vesika 207).

Fırka Kumandan Vekili Fevzi Bey'in, 7 Kânunusani 336 tarihli istîzâhımıza verdiği 7/8 Kânunusani 336 tarihli cevâbında, Yahya Kaptan'ın henüz ele geçmediği, Kuvâ-yı Milliye ile, gelen müfreze arasında bir müsaademe ihtimali olduğu ve gelen Müfreze Kumandanı'na emrimizi bildireceği iş'âr ediliyordu (Vesika 208).

Efendiler, o tarihte mebus olarak İstanbul'da bulunan yaverim Cevat Bey'den, 10 Kânunusani 36'da şöyle bir telgraf geldi:

Harbiye, 10. 1. 336

K.O. 20 Kumandanlığı'na

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

6.1.336 gecesi sabaha karşı Umum Jandarma Kumandan Muâvini Hilmi Bey ve Üskûdar Jandarma Kumandanı Nazmi Bey kumandasında dört zâbit, elli jandarma ve Yüzbaşı Nahit Efendi

kumandasında İstanbul Muhafız Alayı'ndan doksan nefer, Bandırma vapurunun ışıkları söndürülerek Hereke'ye vâsıl olmuş ve ale's-sabah Hereke'ye çıkan müfreze derhal Tavşancıl'ı kuşatmış ve muhtelif haneler basılmıştır. Gelen heyet, köy heyet-i ihtiyâriyesini toplayarak hain-i vatan olan Yahya'yı, ya teslim veya nerede olduğunu söylemezlerse Tavşancıl'ı insanlarıyla beraber yakacaklarını ifade ederler. Heyet-i ihtiyâriye, iki günden beri Yahya Kaptan'ın köylerinde olmadığını ve nerede bulunduğunu bilmediklerini musırran ifade ettiler. Yahya, sağ olarak ele geçemeyecektir. Fakat Yahya'nın imhâsından sonra Marmara havzasına sahip ve hâkim olan ve her gün İngilizler ve Fransızlar tarafındanteslih edilen Rumların ve İstanbul'daki rûzelânın pek büyük muvaffakiyete mazhar olacakları bedihidir ve Kuvâ-yı Milliye namını taşımakta olan Yahya'nın tenkili İzmit, Adapazarı ve İstanbul havalisinde düşmanlarımızın hesabına birçok fesâd çetelerinin doğmasına da sebebiyet verecektir. Binâenaleyh, Cemal Paşa Hazretlerinin işe müdahalesiyle, Yahya'nın tebdil-i nam ile bir evvelki ma'rûzâtım dairesinde serbestisinin temîni için icap edenlere emir buyurulması müsterhamdır (Cevat).

Harbiye Nâzırı

Cemal

Bu telgrafın, Harbiye şifresiyle ve Cemal Paşa imzasıyla kapatılmış olması ve fakat muhteviyâtında "Cemal Paşa Hazretlerinin işe müdahalesiye Yahya'nın halâsı" çaresinin temîni fıkrası, câlib-i nazar-ı dikkattir. Demek ki Cemal Paşa, Cevat Bey'in telgrafının okumaya lüzum görmeden kendi şifresiyle ve imzası tahtında çekilmesine müsaade etmiştir. Çünkü bir defa Yahya'yı takip ettiren Cemal Paşa'dır. Bundan başka temîn-i serbestîsi için kendi delâletlerinin tarafımdan emrolunmasını, kendi ma'lumâtı tahtında, elbette yazdırmazlardı.

İzmit'te, Fırka Kumandan Vekili'nden gelen 9 ve 10 Kânunusani 336 tarihli iki telgrafname ile, mesmûata atfen, iki müsaademedi sonra, Yahya Kaptan'ın meyyiten istisal olunduğu bildirildi (Vesika 209).

11 Kânunusani 336'da, Fırka Kumandan Vekili'nden, İstanbul'dan gelen Müfreze Kumandanı'na, tarafımızdan teb-

ligatta bulunup bulunmadığını sordum (Vesika 210). Üç gün sonra 14 Kânunusani 336 tarihli raporunda, Fırka Kumandan Vekili şu ma'lumâtı verdi: "Bizzat icrâ ettiğim tahkikattan... müsaademe olmadığı ve yalnız, Yahya Kaptan teslim olduktan sonra, köy haricinde âlet-i câriha ile katledilmiştir. Kafatasının olmaması bunu müeyyitdir." (Vesika 211).

Efendiler, bu meş'ûm haber üzerine İstanbul'daki teşkilâtımıza, 20 Kânunusani 36 tarihinde, Miralay Şevket Bey vasıtasıyla şu telgrafi yazdık:

Yahya Kaptan'ın tenkiline lüzum gösteren esbâb ile teslim olunduktan sonra kasden şehit edildiği anlaşılmakla katline kimlerin dahl ü tesiri olduğunun, Dersaadet'ten mürâaat eden müteaddid fedakâr arkadaşlara izâhât verilmek üzere, sür'at-i iş'ârî ricâ olunur efendim.

Heyet-i Temsiliye namına

Mustafa Kemal

Eski bir iş'ârımıza cevap olmak üzere, İstanbul'dan 20 Kânunusani 36'da yazılıp bir gün sonra vâsıl olan telgraf da şu idi:

Beşiktaş, 20.1.336

Ankara: K.O. 20 Kumandanlığı'na

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine mahsustur.

C: 17.1.336.

1- Mahall-i vakada bulunan şâyân-ı itimat bir zatın ifadesine nazaran Yahya Kaptan yakalanıp köy haricinde bulunan karakol mahalline götürülürken civardan on kadar şakinin karakol üzerine ateş etmesi üzerine firâra teşebbüs etmiş ve bu esnada katlonmuştur. Mamafih iyi bir tahkikat yapılması hususunda hükümet nezdinde teşebbüsâtta bulunuldu.

2- Yahya Kaptan'ın Kuvâ-yı Milliye namına pek çok fenalıklar yaptığı tevâtür derecesine vardıgı gibi resmî ve hususî yapılan tahkikat da bunu teyid ettiğî cihetle hükümet takibata karar

vermiş fakat heyetimizce merkurum muvakkaten ihtifâ ederek Kuvâ-yı Milliye işlerine karışmaması ve fenalığa cür'et etmemesi, yanında bulunan firârî asker ve jandarmaları iade etmeleri şartıyla takibat yapılmaması arzu edilmiş ve lâzım gelenler nezdinde teşebbüsât yapılmakla beraber Gebze'ye de memur-ı mahsus gönderilmişti. Bu esnada hükümet gizlice birdenbire asker sevk etmiş ve sırf Yahya Kaptan'ı derdest etmek istediğini ilân ederek ma'rûz hal vukua gelmiştir efendim.

(Vasıf)

Çanakkale Mevki-i Müstahkem Kumandanı
Şevket

Efendiler, “köy haricindeki karakola götürülürken civardan ateş edilmiş? Firâra teşebbüs etmiş, bu esnada katledilmiş!!” bu tabirin bu gibi su-i kastlerde bir formül gibi kullanıldığını anlamamak için çok safdil olmak lâzımdır.

Yahya Kaptan'ı imhâ etmek için beraber çalıştıkları ve karar verdikleri hükümetin gizlice, birdenbire emr-i vâki yapıvermiş olduğu hakkındaki ifade de şâyân-ı dikkattir. İstanbul'da jandarmadan, İstanbul Muhafız Alayı'ndan zâbit, asker tefrik olunuyor... İstanbul'da vaziyete hâkim olduğunu iddia eden teşkilât rüesâmız haberdâr olamıyor. Kara Vasıf Bey'in bu telgrafına cevap olmak üzere vuku bulan istîzâhımız şudur:

Şifre

Ankara, 22. 1. 336

Dersaadet'te:

Çanakkale Mevki-i Müstahkem Kumandanı Şevket Bey'e

Yahya Kaptan'ın katli meselesini ciddî surette takip eden ve hesabını isteyen bilhassa İstanbul'da pek çok kimseler vardır. Tayin-i hakikate medâr olmak üzere tevâtür derecesine vardığı bildirilen fenalıkların nelerden ibaret olduğunun sür'at-i iş'arı ricâ olunur.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Efendiler, bu istizâhımıza verilen cevâbı da, tahammülünüze sığınarak aynen arz edeceğim:

Beşiktaş, 24.1.336

Ankara'da: K.O. 20 K.

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine mahsustur.

C: 22.1.336.

1- Yahya Kaptan'ın teslim olduktan sonra katlolunduğunu işittik. Tahkikat yapıyoruz. Neticeyi arz edeceğiz.

2- Merkumun tenkiline sebep hiçbir kimseyi dinlememesi, Kuvâ-yı Milliye namına alenî fecaat, şekavet yapması ve eşkiya-yı evvelden beri ihfa etmesi veya gösterilen mahalle gitmesi hakkında verilen emirleri dinlememesi üzerine, hükümet kendisine köylerden ve etraftan mürâcaat edenlerin ısrarına dayanamayarak kendiliğinden ve hatta heyetimizin haberi olmadan teşebbûsât yapmasıdır efendim. (Vasıf)

Çanakkale Mevki-i Müstahkem Kumandanı
Miralay Şevket

Muhterem efendiler, telgrafnamenin ikinci maddesindeki, merkumun hiç kimseyi dinlememesinin tenkiline, katline sebep olarak gösterilmesi asla doğru olamaz. Şehid-i merhum beni dinliyordu, benden emir alıyordu. Verdiğim emre göre hareket ediyordu. Başka bir makama veya eşhâsa merbût olduğunu, onlardan emir alması lüzumunu kendisine emretmemiştim. Bu sebeple, İstanbul'dan her önüne gelenden, Dahiliye Nâzır'ından, Jandarma Kumandanı hain Kemal Paşa'dan verilen emirleri ısga etmemesi, zaten matlûbumuz idi. Kuvâ-yı Milliye namına şekavet ve fecaat yapanın da kendisi olmayıp, Küçük Aslan çetesi gibi maksad-ı mahsus-ı hainâne ile teşkil edildikleri vesâika müsteniden anlaşılmış olan çeteler olduğu ve Yahya'nın bunların men'i şekavetlerine çalıştığı da, sözlerine itimat olunmak lâzım gelen zevâtın tahkikatiyle sâbit olmuş bir keyfiyettir.

Gebze Müdafaa-i Hukuk Heyeti Reisi ile Gebze Kaymakamı Fevzi Bey'in müşterek imzalarıyla vaka-i müessifenin vukuun-

dan evvel, makine başında vuku bulmuş olan bir mürâcaatı da zikretmeden geçemeyeceğim:

Gebze Kuvâ-yı Milliye Kumandanı Yahya Bey hakkında bazı kesânın iftiralarıyla en nihayet Salı gecesi İstanbul'dan erkân ve ümerâ kumandasında gelen iki bin kadar bir kuvvetle, Tavşancıl'da taht-ı muhasaraya alındığı ve elyevm muhasara altında bulunduğu, şimdi ahaliden aldığı ma'lumâtan anlaşılmıştır. Böyle vatani için çalışan bir zata karşı yapılan bu muamelelerin, pek haksız olduğu malûm-ı âli-i kumandânileridir. Mir-i mûmâileyhin kurtarılması hakkında ne gibi bir muamele yapılacağına emir ve iş'arını makine başında bekliyoruz.

Kaymakam

Müdafaaa-i Hukuk Heyeti Reisi

Fevzi

Hacı Ali

Efendiler, o tarihlerde İzmit havalisinde Kuvâ-yı Milliye teşkilâtı ile uğraşan Mebus Sırrı Bey'in de bu bâbdaki iş'aratını aynen arz etmeme müsaadenizi ricâ ederim:

İzmit, 11.1.336

K.O. 20 Kumandanlığı'na

1- Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine: Muhaberesi dört gün olmuş olan Yahya Kaptan meselesi, nihayet haber almış olacağınız vechile, şehadetiyle neticelendi.

2- Yahya Kaptan'ın, İstanbul kapısında, müteazziv bir mahiyette muhafaza-i mevcudiyeti her halde Kuvâ-yı Milliye'ye karşı muânz bulunan zevâtı tedhiştен hâli kalmadığından izâlesi tasmin edilmiş bulunduğu şüphe yoktur.

3- İzâlenin bu maksada mebni tasmini, meseleyi mevzî mahiyetten çıkartmakta ve Heyet-i Temsiliye'ce teemmülünü vâcib kılmaktadır.

4- İzmit livası, eşkiya yüzünden bî-huzur iken, yerinden kılmıdamayan ve maiyetinde hiçbir kıtaya emir vermeyen, yanındaki mahpushaneden on beş-yirmi kişinin birden firâr eylemesini

her gün mesâil-i âdiye telâkki eden Alay Kumandanı Hikmet Bey, Yahya'nın izâlesi keyfiyetini ehemmiyetle telâkki ve aldığı jandarma kuvveti ile bizzat hareket etmiş ve nihayet Kuvâ-yı Milliye'ye mühim bir darbe vurmak suretiyle maksadına nâil olmuş bulunuyor. Mabadı var. (Mebus Sırrı).

Fırka 1 Kumandan Vekili

Fevzi

K.O. 20 Kumandanlığı'na

5– Gebze'de teşkil edilmiş bulunan Kuvâ-yı Milliye'nin başsız kalması, bundan sonra oraları dehşete ilka edecektir.

6– Buralarca bütün Kuvâ-yı Milliye'nin istinâdgâhı bilinen Yahya'nın bu suretle imhâsı, efkâr-ı umumiye'yi bi-hakkın teşvîş etmiştir.

7– Yahya'nın izâlesi, Hükümetin Kuvâ-yı Milliye'ye karşı ba'demâ alacağı mütecâvizâne vaziyete delil addedilmektedir.

8– Bu hareket ecnebilerce dahi bilâ-şek Kuvâ-yı Milliye'nin nazar-ı hükûmette kabil-i ihmal ve imhâ bir mahiyette görüldüğüne hükmedilecektir. Bu itibar ile tedâbîr-i lâzime ittihâz olunmalıdır. Mabadı var. (Mebus Sırrı).

Fırka 1 Kumandan Vekili

Fevzi

K.O. 20 Kumandanlığı'na

1– 68 numaralı şifreye zeyldir: Mabad. Vaziyet-i teşevvüsten tahlîs ve Gebze kuvâsının hemen mutemet bir zata tefvizi tedbiri ittihâz olunmadığı takdirde, Üsküdar livası dahi dahil olduğu halde, bütün İzmit sancağında, ferd-i vâhidin Kuvâ-yı Milliye tarafdârlığı etmesine imkân bulunamayacağı kat'iyen bilinmelidir.

2– Jandarma Alay Kumandanı Hikmet Bey'in bilâ-ifâte-i vakt kaldırılması elzemdir.

3– İzmit livasında Kuvâ-yı Milliye'nin kesb-i mevcudiyet edebilmesi, nizamiye hizmetinde bulunan Kaymakam Fevzi Bey'in, jandarma kumandanı olmasına mütevakkıftır. Başka çare yoktur. Bunu ehemmiyetle arz ediyorum. (Mebus Sırrı)

Fırka 1 Kumandan Vekili

Fevzi

K. O. 20 Kumandanlığı'na

1- 79 numaralı şifreye zeyldir:

Kuvâ-yı Milliye'nin, Anadolu taraflarında, istiskal edilmek-
te olduğu hakkında deveran eden şâiyat, hadise-i elime üzerine
muhâliflere daha ziyade kuvvet-bahş olduğundan, eski miknet ve
zindegînin ziyââ uğramadığını gösterecek fiilî bir tedbir ittihâzı
elzemdir.

2- Ali Fuat Paşa Hazretlerinin buraya kadar teşriflerini lü-
zumlu görmekteyim.

3- İzmit livasına ehemmiyet verilmesini ve ehemmiyet veril-
diğini gösterecek fiilî tedbirler ittihâzı lüzumunu tekrar için mec-
buriyet görüyorum. (Mebus Sırrı)

Fırka 1 Kumandan Vekili

Fevzi

O tarihte İstanbul'da bulunan Rauf Bey de şu mektubu gönderdi:

İstanbul, 19.2.336

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Yahya Kaptan'ın teslim olduktan sonra itlâf edildiği buraca da
anlaşılmıştır. Muhafızlığa mürâcaat edilmiş, feth-i meyyit ameli-
yatı da yapılmıştır. Takibat-ı kanuniyeyi hükümet, eline almıştır
efendim. Arz-ı ta'zîmat eyleriz.

Hüseyin Rauf

Efendiler, Yahya Kaptan'ın katledildiğine şüphe kalmamıştı. Bu
hakikat bilindikten sonra, katil olan hükümetin, takibat-ı ka-
nuniyeyi eline almış olması, cinayet fâillerinin meydana çık-
mayacağına delil değil miydi? Fakat Efendiler, zaman her şe-
yin, her hakikatin, tarihin samimî sinesinde mütâlaasını za-
mindir.

Muhterem Efendiler, hükümeti ve İstanbul'daki teşkilâtımız
rüesâsını böyle çirkin bir cinayetin irtikâb olunmasına delâlete
sâik olan esbâb ve müessiratın tetkikinin cidden şâyân-ı ibret
netâyice müncer olacağına kani bulunduğum cihetledir ki za-

hiren ehemmiyetsiz gibi görülebilecek olan bir vakayı delâile ve vesâike istinâd ettirerek izah ettim. Bu izâhâtımla enzâr-ı millette vâzih bir zemin-i tetkik husûlüne yardım edebildiysem vicdanî vazifelerimden birini yapmış olduğuma kani ve müsterih olacağım.

Efendiler, bu hadiseyi mütâlaa ederken, iki noktayı nazar-ı dikkatte tutmak faydalı olur! O noktalardan:

Birincisi; Sait Molla'nın mensup olduğu teşkilât-ı hafiye ve Gebze, Kartal havalisinde tamamen bu teşkilâta mensup eşhâs ve çetelerin rolü ve bu rolü, bizim adamlarımıza ve teşkilâtımıza atfetmekte ve vatanperver yaşayan zevâtı iğfal ve iknada gösterilen mahâret ve muvaffakiyet.

İkincisi; İstanbul teşkilâtımızın rüesâsı ki bize Heyet-i Temsiliye'ye tâbi ve onun talimatı ve iş'ârâtı dairesinde hareketle mükellef bulunuyorlardı ve ancak bu mükellefiyeti, samimî ifa etmekle istikamet-i umumiyede isabetle yürümenin aaleb-i ihtimal olacağını kabul eylemeleri icâp ederdi. Halbuki bu zevât, kendi akıl ve tedbirlerini Heyet-i Temsiliye'nin ikazları karşısında, yüksek görmekten fâriğ olamamışlar ve istiklâl-i hareketlerine mümânaat olunmasını, izzet-i nefis meselesi yaparak, asabileşmişler ve bu hiss-i sakim taht-ı tesirinde, iğfal olunmaya kadar varmışlardır (Vesika 212).

Şimdi Efendiler, vicdan ve şefkat sahibi olanları cidden dilhun eden bir telgrafı daha nazargâh-ı rikkatinize vaz'ederek, bu meseleye dair beyânâtıma hitam vereceğim:

4960

İstanbul, 14.1.336

Ankara'da: Kuvâ-yı Milliye Reisi

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Zevcim Yahya Kaptan, mahzâ zât-ı sâmilerine olan münasebeti dolayısıyla bir cürm-i kanunisi olmaksızın, arz-ı teslimiyet ettiği halde, Gebze Jandarma Yüzbaşı Nail ve Mülâzım-ı evvel Abdurrahman Efendiler tarafından alçakçasına şehit edildi. Bütün Tavşancıl ahalisi vakanın şahididir. İhkak-ı hak için Adliye ve Dahi-

liye Nezaretlerine mürâaat edildi. İki nefer yetim ile perişan bir halde bulunuyoruz. Bu bâbda teşebbüsât ve muâvenet-i samilerine muntazırız ferman.

Karagümrük'te, Keçeciler'de, Karabaş Mahallesi'nde
19 numaralı hanede sakin Yahya Kaptan zevcesi
Şevket Hanım

* * *

Efendiler, Yahya Kaptan meselesine, 20 Teşrinisani 335 tarihinde temas ettik. Birçok mesafe ve zaman kat'etmek suretiyle, vakanın izahını ikmâl etmek zaruretinde kaldık. Şimdi, müsaade buyurursanız tekrar, bıraktığımız tarihe avdet ederek, vakayii takip edelim.

Ankara-Eskişehir şimendiferinin işletilmesine, İtilâf Devletleri tarafından mümânaat edilmişti. Bu hattın işletilmesi için, Düvel-i İtilâfiye mümessilleri nezdinde, şedîd bir surette protesto edilmesi, 21 Teşrinievvel 336'da Ankara Heyet-i Merkeziyesi'ne bildirildi.

Adana teşkilâtı müteşebbislerinin, Niğde'ye veya Kayseri'ye gelerek, bizimle temasta bulunmak suretiyle idâme-i faaliyetleri temîn edildi.

Aydın cephelerinde vaziyet hergün kesb-i nezaket ve ciddiyet peyda etmekte olduğundan, Salih Paşa ile Amasya'da kararlaştırdığımız vechile, Donanma Cemiyeti'nin dört yüz bin lirasının bu cephelerin ihtiyâcâtına tahsis edilmesini Harbiye Nâzırı'na yazdık. Bu cephedeki mücahidîne esliha, cephane itasını ve cephenin makineli tüfek ve topçu kıtaatıyla takviyesini, Konya'da On İkinci Kolordu Kumandanı'ndan ricâ ettik.

Efendiler Fransızlar, Bandırma-Soma şimendifer hattının murakabesi bahanesiyle Bandırma'ya bir müfreze çıkarmışlardı. Asayişî mükemmel olan Bandırma'ya asker ikamesine hakları olmadığı bedihî idi. Bu noktaya, 24 Teşrinisani 335'te On Dördüncü Kolordu ve Elli Altıncı Fırka Kumandanlarının nazar-ı dikkatini celp ettik.

Ecnebi zâbitleri, Aydın cephelerinde dolaşarak propaganda yapıyorlar ve vaziyeti anlıyorlardı. Bu gibi zâbitlerin cep-

hede kıtaat ile temasına kat'iyen meydan verilmemesini ve resmî mürâcaatlarının hükûmete, eğer Kuvâ-yı Milliye'ye ait bir söyleyecekleri olursa heyet-i merkeziyelerimiz vasıtasıyla bize mürâcaatları lüzumunun kendilerine tebliği ve propaganda yapanları olursa, tahte'l-hıfz mıntakadan ihrâcları ve mecburiyet-i kat'ie hâsıl olursa, cephede görülecek İtilâf askerlerine de silâh istimâl edilmesi cepheye bildirildi.

Efendiler, biz İzmir ahalisinin de fiilen intihâba iştirakini temîn etmek istiyorduk ve o yolda muhtelif vesâitle maksadımızı iblâğ ediyorduk. Fakat Yunanlılar, bi't-tabi mâni oluyordu.

29 Teşrinisani 335 tarihinde bu hususu Düvel-i İtilâfiye mümessilleri ve bî-taraf sefaretler nezdinde protesto ettik ve bundan İzmir Telgraf ve Posta Başmüdürü bulunan Ethem Bey'e yazarak, İzmir ahalisini de haberdâr etmek istedik.

Efendiler, ihtimal birçoklarınızın hatırlındadır. İşgal zamanında Adana'da *Ferda* namında, Kuvâ-yı Milliye aleyhinde bir ecnebi gazetesi intişar ediyordu. Bu gazete mahzâ, Anadolu efkâr-ı milliyesini iğfal ve ızlâl maksadıyla ve bizim aleyhimizde, hezeyanlarla mâlî sütunlara mâlik idi. Bi't-tabi, bu gazetenin dahile girmesine mümânaat ettik.

Fakat bu gazetenin memlekette okunmasını elbette faydalı gören, Ali Rıza Paşa Kabine'sinin Dahiliye Nâzırı Cemal Paşa'nın mükerreren tezkiye eylediği Damat Şerif Paşa, *Ferda* gazetesinin bu zehirli paçavranın serbest-i duhûlüne mümânaat olunmaması için emirler vermişti. Bu sebeple, Şerif Paşa'nın arkadaşı Cemal Paşa'nın, 3 Kânunuevvel 35'te nazar-ı dikkatini celbe lüzum gördük.

* * *

Efendiler, Meclis-i Mebusan'ın İstanbul'da toplanmasına mâni olamamak zarureti üzerine, İstanbul'da ictimâ edecek Meclis'te, "vatanın tamamîsini, devlet ve milletin istiklâlini temînden ibaret olan gayeyi muhafaza ve müdafaa için müttefik ve azimkâr bir grup vücuda getirmeyi" yegâne çare olarak mütâlaa ettik. Bunun temîni için, malûmunuz olduğu vec-hile, 18 Teşrinisani 335 tarihli talimat ve ta'mîmde mebusla-

rın muayyen mahallerde grup, grup ictimâ ederek, müdâvele-i efkâr edecekleri mühim noktalardan biri olarak bu meseleyi kaydetmiştik.

Aynı tarihte, düşündük ki bu grubun teşkilini temîn için her livadan birer mebusu Eskişehir'e davet edelim. Eskişehir üzerinden şimendiferle İstanbul'a gidecek mebusları da davet edeceğimiz mebuslarla birleştirelim ve bizzat Eskişehir'e gidecek, umumi bir ictimâ yaparak, esaslı bir surette müdâvele-i efkâr edelim. Bu meyânda, İstanbul'da, mebusanın emniyetlerine müteallik tedâbîri de mevzu-i bahis etmek istiyorduk. Fakat bundan sonra vereceğim izâhâtla, aynı ictimâi Ankara'da kalarak yapmayı tercih ettik. Daha bir ay kadar Sivas'ta kaldıktan sonra nihayet Ankara'ya hareket ettik.

Ankara'ya muvâsalatımızı, 27 Kânunuevvel 335 tarihli, şu açık tebliğ ile ta'mim ettik:

Sivas'tan Kayseri tarîkiyle Ankara'ya hareket eden Heyet-i Temsiliye, bütün güzergâhında ve Ankara'da, büyük milletimizin hâr ve samimî tezâhürât-ı vatanperverânesini içinde bugün muvâsalat eyledi. Milletimizin gösterdiği eser-i vahdet ve azim, memleketimizin temîn-i istikbâli hakkındaki kanaatleri, lâ-yetezelzel bir surette tarsîn edici mahiyettedir.

Şimdilik, Heyet-i Temsiliye merkezi Ankara'dır. Takdim-i hürmet eyleriz efendim.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

2 Kânunusani 336 tarihinde, cemiyet heyet-i merkeziyelerine, Hacıbektaş'ta Çelebi Cemalettin Efendi'ye, Mutki'de Hacı Musa Bey'e ayrıca bir tebliğde bulunduk.

Bu tebliğimizin metni ve tarz-ı tahriri, şöyle idi:

... Seyahatimizdeki müşahedât ve tetkikatımız, bizlere, Cenâb-ı Hâfız-ı Hakiki'nin inayet-i rabbaniyesiyle tecelli eden millî birliğimizin müstenid olduğu teşkilât-ı milliyenin taazzuv etmiş ve mukadderât-ı millet ve memleketi tahlis için bi-hakkın şâyân-ı istinâd bir kuvvet ve kudret haline gelmiş olduğunu, maaa's-şükran gösterdi.

Vaziyet-i hariciye, bu millî azim ve vahdet sayesinde Erzurum ve Sivas Kongresi esâsâtı dairesinde, menâfi-i mülk ü millete müsait bir şekle girmiştir.

Mukaddes vahdet ve azm ü imanımıza istinâden mutalebât-ı meşrû'amızın temîni gününe kadar, kemâl-i sebat ile çalışılması ve bu beyânâtımızdan, köylülere kadar milletin dahi haberdâr kılınması ta'mîmen ricâ olunur.

Anadolu ve Rumeli Mûdafaa-i Hukuk
Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi namına
Mustafa Kemal

Efendiler, Heyet-i Temsiliye merkezinin, Ankara'ya nakli fikri oldukça eski idi. Bu fikir ilk mevzu-i bahis olduğu sıralarda, Kâzım Karabekir Paşa'dan vürûd etmiş olan bir telgrafı aynen burada zikredeceğim:

Şifre

Erzurum'dan, 3 Teşrinievvel 1919

K. O. 3 Kumandanlığı'na

Heyet-i Temsiliye'ye: Kuvâ-yı Milliye'yi temsil eden heyet-i aliyyenin, değil Ankara'ya, hatta Sivas'ın garbına bile geçmemesi fikrindeyim. Çünkü şarkî vilâyâtın Kuvâ-yı Milliye'sini teşkil eden heyetin bütün bütün uzaklaşması dolayısıyla bu vilâyetlerin teşkilâtsızlığını mücib olacağı gibi, şimdiye kadar pek meşrû' ve mantıkan idâre edilmekte olan harekât-ı milliyenin; öteden beri daima her bir teşebbüsümüzü fena görmek ve göstermek isteyen düşmanlarımızca sâbıkı misillü, bir yerde muhafazası için Heyet-i Temsiliye'nin Sivas'tan garba geçmemesi mütâlaasında bulunduğumu arz eylerim.

K. O. 15 K.
Kâzım Karabekir

Böyle bir telgrafnamenin, asl ü esası olamayacağına hükmetmek istedim. Fakat ne çare ki bu şifre telgrafname Erzurum'dan, Sivas'ta Üçüncü Kolordu'ya keşide edilmiştir. Şifre mahlûlünün altında "Açıldı. Fethi, 4/5 minh" yazı ve imzası olduğu halde de Üçüncü Kolordu'dan bize gönderilmiştir.

Efendiler, Kâzım Karabekir Paşa, davetimiz üzerine Sivas'a geldikten ve birlikte müzakerede bulunduktan sonra şüphesiz bu telgrafname ile evvelce bildirdiği fikir ve mütâlaasında isabet olmadığını görmüş olacaktır. Fakat bu fikir ve mütâlaadaki isabetsizliği anlamak için behemehâl vicâhen müdâvele-i efkâra hiç de hacet olamayacağı bedihîyâtandır. Bu fikir ve mütâlaanın istinâd ettirildiği sebeplere en basit bir nazar atfetmek, onların butlânını anlamaya kâfi gelir zannederim.

Bir defa, Heyet-i Temsiliye'nin yalnız, şarkî vilâyâtın Kuvâ-yı Milliye'sini teşkil veyahut temsil etmediği ve belki bütün memleketin –Anadolu ve Rumeli'nin– Kuvâ-yı Milliye'sini temsil eylediği çoktan ma'lûm olmuş bulunmak lâzımdı. Bâ-husûs, bu nokta üzerinde günlerce devam eden telgraf başı münakaşaları olmuştu. Bir de Heyet-i Temsiliye'nin Sivas'tan Ankara'ya nakletmesi, şarkî vilâyetlerin teşkilâtsizliğini mücib olacak bir sebep teşkil edemezdi. Heyet-i Temsiliye'nin, şarkî vilâyetlere Sivas'tan telgrafla verdiği evâmîr ve talimatı, Ankara'dan aynı suretle verebileceğine şüphe yoktu.

Fakat Heyet-i Temsiliye'nin şark vilâyetlerinden ziyade garp vilâyetlerine, İstanbul'a yakın bulunmasını istilzam eden ve haklı gösteren esbâb-ı mantikiye elbette çok idi. Evvelâ, garp ve garb-ı cenubî vilâyetlerimizden fiilen düşman işgali altına alınmış olanlar vardı. Bu vilâyetlerimizi işgal eden düşman karşısında, esaslı müdafaa cepheleri teşkil ve onların esbâb-ı tarsînini temîn etmek lâzımdı. Halbuki şark vilâyetlerimizde böyle fecî bir vaziyet yok idi. Kat'î olarak karîb bir tehlike-i fiiliye de muhtemel görülmüyordu. Baîd bir ihtimale göre, faraza şarktan Ermenilerin fiilî bir tecavüzü kabul olunsaydı bile, onun karşısında Kuvâ-yı Milliye ile takviyesi mukarrer olan kendilerinin taht-ı kumandasında, On Beşinci Kolordu hazır bulunuyordu. Fakat İzmir cephelerinde muhtelif tarz-ı kumandalar, muhtelif mahiyette kuvvetler ve muhtelif ve mütenevvi, menfî menâbiden muzır tesirler vardı. Adana işgaline karşı henüz cephe teşekkül edememişti.

Binâenaleyh, usûl ve kaide şudur ki vaziyet-i umumiyei idâre ve sevk mes'ûliyetini deruhde edenler, en mühim hedefe ve en yakın tehlikeye mümkün olduğu kadar yakın bulunur.

Yeter ki bu takarrüb, vaziyet-i umumiye'yi nazardan mehcûr bırakacak derecede olmasın! Ankara, bu şerâiti câmi bir nokta idi. Her halde cephelerle iştigal edeceğimiz diye Balıkesir'e, Nazilli'ye veyahut Karahisar'a gitmiyorduk. Fakat cephelere ve İstanbul'a şimendiferle merbût ve vaziyet-i umumiye'yi idâre nokta-i nazarından Sivas'tan asla farkı olmayan Ankara'ya gelecektik.

Meclis-i Mebusan'ın İstanbul'da toplanması zarurî görüldükten sonra ise Ankara'ya gelmek ne derece lüzumlu ve faydalı mütâlaa edilmek lâzım geldiğini izaha lüzum görmem.

Efendiler, Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'ya nakletmemesi için sebepler serd olunurken, bu meyânda hele "öteden beri daima her teşebbüsümüzü fena görmek ve göstermek isteyen düşmanlardan" bahsedilmiş olmasına hiçbir mâna veremedim. Fîl-hakika, kendisinin dediği gibi düşmanlar bizim hangi hareketimizi, hangi teşebbüsümüzü iyi görmüşlerdir veya görebilirler ki ona göre hareket edelim!

Eğer bu fikir ve mütâlaayı tevlîd eden: "İstanbul'da âmâl-i milliyeye mutabık bir Ali Rıza Paşa Hükümeti vardır. Meclis-i Mebusan da orada ictimâ ederek mukadderât-ı millet ve memleketi murakabeye başladıktan sonra, Heyet-i Temsiliye'nin garp cepheleriyle, Meclis-i Mebusan ile alâka ve münasebetine ne lüzum kalır. Bu takdirde, Heyet-i Temsiliye'nin yalnız şark vilâyetlerinin teşkilâtıyla iştigal ve iktifâ eylemesi vâfi ve daha nâfi olmaz mı?" gibi bir mülâhaza ve mütâlaa idiyse, bir dereceye kadar şâyân-ı teemmül görülebilir. Fakat bu takdirde de vaziyet-i umumiye'yi ve hakikat-i ahvâl ve şerâiti görüşte ve tarz-ı telâkkide Heyet-i Temsiliye ile Kâzım Karabekir Paşa arasında gayr-i kabil-i imlâ bir hendek olduğunu kabul etmek icap eder.

Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'ya gelmesini düşmanlar fena görecektir noktasında daha çok tevakkuf edilerek belki dermeyan edilmiş olan fikir ve mülâhazanın menba ve menşesine daha ziyade nüfûz edilebilirse de bizim şimdilik buna hasredek fazla zamanımız yoktur.

Efendiler, bundan evvel bahsettiğim vechile bir iki gün-lük bir ictimâ ve müzakere maksadıyla, mebusları davet için

ilk yazdığımız telgrafta –ki bu telgraf suretini matbû olarak tahrîrât halinde posta ile göndermiştik– maksattan bahsettikten sonra “Heyet-i Temsiliye’nin bulunacağı mahalde zaman-ı ictimâ, gönderilecek mebusların isim ve adresleri ma’lûm olduktan sonra bi’l-muhabere kararlaştırılacaktır. Heyet-i Temsiliye, karîben İstanbul’da yakın bir mahalle nakledecektir.” denmişti (Vesika 213).

Ankara’ya muvâsalatımızda, Ankara-Eskişehir hattı işleme-ye başlamış olduğundan evvelki tebliğimize 29 Kânunuevvel 335 tarihinde yaptığımız bir zeyl ile mebuslarla mahall-i mülâkat olmak üzere Ankara’yı tesbit ve ta’minen tebliğ ettik. Bu ta’minin bir maddesi de diğer mebuslardan mümkün olduğu kadar fazla zevâtın müzakereye iştiraki son derece arzu edilmekte olduğu kaydından ibaretti (Vesika 214).

Efendiler, neticesinden pek ziyade faide me’mul ettiğimiz bu teşebbüs-i hayırhâhâne ve vatanperverânenin dahi İstanbul ricâli tarafından önüne çıkıldığını arz edersem hayret etmezsiniz zannederim.

Müsaade buyurursanız, bu ciheti biraz izah edeyim. Biz mebusları, Ankara’ya davet ederken, birtakım zevât da bu daveti hükümsüz, mutasavver ictimâî akîm bırakmak için mukabil tedbir ve teşebbüs alıyorlarmış... Bazı mebusların verdikleri telgraflarla, bu hususa muttali olduk. Meselâ, Burdur Mebusu Hüseyin Bâki imzalı ve 29 Kânunuevvel 335 tarihli şöyle bir telgraf vürûd etti:

İstanbul’da ictimâ eden mebuslar namına Aydın Mebusu Hüseyin Kâzım imzasıyla Heyet-i Teftişîye Riyâseti’ne gelen telgrafta, en serî vasıta ile Darû’l-hilâfet’e gelmekliğim elzemiyeti iş’âr edilmekte ve bugün de Dahiliye Nezareti’nden mevrûd telgrafta dahi azîmetim bildirilmekte.

Mukaddema Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal Paşa Hazretleri tarafından vâki olan emir ve iş’âr üzerine nokta-i nazarım arz ve izah kılındığı halde henüz bu bâbda bir emir telâkki edilemediğinden iş’âr-ı devletlerine kemâl-i ehemmiyetle muntazırım efendim.

Akdağmadenî Mebusu Bahri imzalı Ve aynı tarihli bir telgrafta da:

Aydın Mebusu Hüseyin Kâzım imzasıyla vürûd eden telgrafta, mebusların en serî vasıta ile Dersaadet'e gelmeleri bildiriliyorsa da Heyet-i Temsiliye'ye aza intihap olunan mebuslar mı yoksa bi'l-umûm mebuslar mı davet olunduğunda tereddüt edilmiştir. Lûtfen hatt-ı hareketimin tayinine müsaadeleri müsterhamdır ferman.

Efendiler, buna mümâsil telgraflar tevali etti. Bu iş'ârattan sühûletle müstebân olmakta idi ki mebus arkadaşlar, Heyet-i Temsiliye ile hükûmeti ve İstanbul'dan bütün mebusları davet etmek salâhiyetini kendinde görebilen zevâtı, maksad-ı müsterekte hem-fikir ve hem-ahenk telâkki ediyorlardı. Hükûmetin ve mebus zevâtın menfî muzmerrâtını hâtır u hayallerine bile getiremiyorlardı. Olsa olsa, bizimle İstanbul'daki zevât arasında, yeni takarrür etmiş bir vaziyet bulunduğunu veyahut arada ter-tip noktasından bir yanlışlık olabileceğini zan ve farz eylemiş oldukları, iş'ârlarındaki saffet ve samimiyetten anlaşılmakta idi.

Mürâcaat eden mebuslara, verdiğim cevap şu idi:

Hüseyin Kâzım Bey'in iş'ârı ile bizim bir gûnâ alâkamız yoktur. Mümâileyhin vaziyete tamamen âgâh olmadığı anlaşılıyor. 17 ve 29.12.335 tarihli telgrafnamelerimiz ahkâmınca hareket, menâfi-i milliye ve vataniyemize daha muvâfık olduğu cihetle onların tesrî-i icabını ve Kâzım Bey'in hûd-be-hûd vuku bulmuş olan iş'ârına münasip cevap itasını ve keyfiyetin iş'ârını ricâ ve takdim-i ihtirâmât eyleriz efendim.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Umum mebuslara da şu ta'mîmi yazdık:

Ankara, 30 Kânunuevvel 335

Aydın Mebusu Hüseyin Kâzım Beyefendi'nin mebusın-i kirâmdan bazılarına, Dersaadet'e sūr-at-i hareketlerine dair

telgrafnameler keşide eylediği anlaşıldı. Bu teşebbüs, mîr-i mûmâileyhin vaziyete tamamen âgâh olmadığını gösterdiğinden kendisine vaziyet ifhâm ve tarih numaralı tebligata dair ma'lumât ita ettirildi. Binâenaleyh, Heyet-i Temsiliye'ce istirham olunduğu vechile Heyet-i Temsiliye azası olarak intihap olunmuş mebusın-i kirâmla diğer mebusından müzâkerâtta hazır bulunmak isteyen zevât-ı muhteremenin, Kânunusani'nin beşinden itibaren Ankara'ya teşrifleri tavzihan istirham olunur.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

30 Kânunuevvel 35 tarihli bir şifre ile de İstanbul'daki teşkilâtımıza: "Hüseyin Kâzım Bey'in teşebbüsünden bahsettikten sonra, kendisinin bizim tebligatımızdan haberdâr edilmesini ve müzâkerâtta hazır bulunmak arzu buyuruyorlarsa lütfen ve serian Ankara'ya teşrifleri lüzumunun ifhâmını" bildirdik (Vesika 215).

Efendiler, biz İstanbul'daki teşkilâtımızdan haber beklerken, karşımıza bir zat çıktı. Bunun kim olabileceğini tahminde güçlük çekmezsınız zannederim. Ma'lûm ya bizim İstanbul'da hem murahhasımız ve hem de nâzır olan zat... Cemal Paşa... Evet; 1 Kânunusani 336 tarihli şu telgraf Harbiye Nâzırı Cemal Paşa imzasıyla geliyordu:

K. O. 20 Kumandanlığı'na

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

Dersaadet'te bulunan mebusandan bir grup mürâcaatla, ita eyledikleri tahriri metâlibini aynen ber-vech-i atı arz eylerim:

1- Meclis-i Mebusan'ın bir an evvel ictimâi elzendir. Şu sırada bazı mebusların Ankara'ya davet edilmeleri, Meclis'in müsâraaten açılmasına mâni olacaktır.

2- Bu halin ve davet keyfiyetinin meydan vereceği su-i tefsir arasında en ziyade câlib-i dikkat-i ağıâr olan, kuvve-i teşriyenin başka kuvvetlerin taht-ı tesirinde hareket etmekte olması zannıdır. Bunun dahilde ve hariçte pek büyük bir itimatsızlık tevliâ edeceği muhakkaktır.

3- Böyle bir hal ve vaz'da, Meclis'in kendisinden beklenen hidemâtı ifa edebilmesi mümkün değildir.

4- Evvelce yapıldığı gibi mebuslarla temas ve münasebette bulunmak üzere salâhiyet-i vâsiâyı hâiz bir zatın murahhas sıfatıyla İstanbul'a i'zâmı temîn-i maksada kâfidir.

5- Ankara'ya davet edilen mebusların tehir-i azîmetleri ve orada toplanan zevâtın da hemen İstanbul'a hareketleri hakkında yeniden tebligat-ı seria ifasına intizâr edilmektedir.

Harbiye Nâzırı

Cemal

Efendiler, bu tarz-ı hareket ve iş'ârda bir samimiyet ve necâbet görüyor musunuz? Evvelâ, bizim, mebuslarla ictimâ akdi kararımız ve bu bâbdaki tebligatımız, bundan bir buçuk ay evvelinden beri ma'lûm idi. Eğer bu hareketimiz menâfi-i vatanıyeye cidden gayr-i muvâfık ve mahzurlu görülmüş idiyse, bizimle aynı gaye-i milliyeyi takip ettiklerini iddia etmekte bulunan efendilerin ve hükûmetin, bizim davet ettiğimiz mebuslara, İstanbul'a celp telgrafları yazmadan evvel bizimle anlaşması, hiç olmazsa nokta-i nazar ve teşebbüslerinden bizi haberdâr eylemeleri iktiza eylemez miydi? Böyle yapmayıp da doğrudan doğruya Darü'l-hilâfe'ye hareketlerini tesrî ettirmek için heyet-i teftişîye riyâsetleri vasıtasıyla, Şeyh Muhsin-i Fânî'nin ve Dahiliye Nâzırı'nın imzalarıyla, taşradaki mebusları sıkıştırıp şaşırtmak ve emr-i vâki ihdâsıyla bizim teşebbüsümüzü akamete uğratmaya kalkışmak doğru muydu?

Saniyen efendiler, tecdîd-i intihap aylarca ve aylarca icrâ olunmayıp müddet-i muayyene-i kanuniye çoktan geçirilmiş olduğu tarihlerde, hiç de istical göstermeyi tahattur etmeyen bu efendiler, bizim Erzurum'dan, Sivas'tan beri namûtenahi teşebbüsât ve faaliyetimizin bir eser-i muvaffakiyeti olarak, temîn edilebilen tecdîd-i intihaptan sonra ve her birerlerinin mebusluklarını ayrıca tavassut ve takip ile temînden sonra nihayet üç-beş gün gibi kalil bir teehhür ve bâ-husûs bu teehhür büyük bir gayenin ve bâ-husûs İstanbul'da toplanmak gafletini gösterenlerin şahıslarının dahi masûniyetine müteallik tedâbîrin temîni esbâbını tezekkür maksadıyla olduğuna göre,

bu efendileri bu kadar isticale sevk etmeli miydi? Hiçbir tedbir ve karar almadan, bir an evvel, maruz-ı hakaret ve rezalet olmakta istical, neden ileri geliyordu?

Salisen efendiler, saf ve nezih arkadaşlarını bi'l-iğfal İstanbul'da, kendilerinin dahil oldukları tehlike ve hakaret çemberine, sūr'at-i serîa ile sokmak isteyen bu efendiler, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne mensup değiller miydi? Bu millî cemiyetin azası bulunmuyorlar mıydı? Bir cemiyetin efrâd ve azası, mebus oldukları halde dahi cemiyetin liderleriyle müdâvele-i efkâr ederek en nihayet, tesbit olunacak program dahilinde harekete mecbur değil midirler? Dünyanın her tarafında, bütûn medenî hey'ât-ı ictimâiyede bu böyle değil midir?

Bir grubun, bir fırkanın liderleriyle temas ve münasebete gelmesinden, kuvve-i teşriyenin başka kuvvetlerin taht-ı tesirinde hareket etmiş olduğu zannının tevellüd edeceği vahimesinden ve bunun enzâr-ı ağyârın câlib-i dikkati olacağından, neden havf ediliyordu? Bu efendiler, tecdîd-i intihâbı ve mebusların intihâbını temîn etmiş olan teşkilât kuvvetinin taht-ı tesirinde görülmeyi, mutena şeref ve haysiyetlerine münâfi mi buluyorlardı?

Mebusların, memleket dahilinde kuvvetli bir millî teşkilâta mensup olduklarını ve o teşkilât-ı şâmilenin tesbit eylediği muayyen gayelerden ayrılmayacağını ve her ihtimale karşı, o teşkilât kuvvetinin taht-ı tesirinde bulunduklarını, açık bir vicdan ve alınla ilân etmenin, asıl bunun dahilde ve hariçte en büyük itimat ve saygıyı temîn edebileceğini bu efendiler takdir edemiyorlar mıydı?

Ve asıl bu salâbet-i vicdan ve kanaatte bulunup muayyen gaye-i milliyeyi temîn yolunda her tehlikeyi iktihâma hazır bir hal ve vaziyet alınmadıkça, Meclis'in kendisinden beklenen hidemâtı ifa edebilmesine imkân olamayacağını anlamak, kehanete mi yoksa vâki olduğu gibi tecavüz ve hakarete miskince mutavaata mı vâbeste idi?

Bu efendiler, benim şahsen mebuslarla temasta bulunma arzusu etmiyorlar ve yine hükümet ve bazı efendiler, benim İstanbul'a da gitmemi câiz görmüyorlar. Ancak, salâhiyet-i

vâsia ile bir murahhasın gönderilmesini tavsiye ediyorlar. Doğrusu bu noktadaki akıl ve ferasetlerine diyecek yok! Gönderdiğimiz murahhaslar değil miydi ki milletvekillerinin düşman pençesine girmesine birinci derecede müessir olmuşlar ve en nihayet, kendi şahıslarını bile müdafaa tedbir ve çaresini tatbikten âciz olduklarını isbât etmişlerdir.

Mebusların, höd-be-höd davetlerinde, iğfal ve emr-i vâki ihdâsına muvaffak olamadıktan sonra, bizim tarafımızdan tebligat icrâ ettirmeyi talepte de gösterilen nezaket pek ince değil midir? Efendiler.

Muhterem Efendiler, bu bahsettiğim telgrafa cevâben, evvelâ şu kısa şifreyi yazdım:

5 Kânunusani 336

Harbiye Nâzırı Cemal Paşa Hazretlerine

C: Sahib-i takrir mebusların isimlerinin ve bu takriri kime hitaben verdiklerinin iş'ârına muntazırız efendim.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Harbiye, 6 Kânunusani 336

Ankara'da: K.O. 20 Kumandanlığı'na

C: 5 Kânunusani 1920.

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

Mebusların esâmisi şunlardır: Hüseyin Kâzım, Tahsin, Celâlettin Arif, Hâmit... ilh. dir. Bana getirenler baştaki iki zattır.

Harbiye Nâzırı
Cemal

Efendiler, bil'-âhire bize verilen ma'lumâta nazaran bana telgraf yazan zevât, mebuslardan mürekkebe bir grup değildi. Sadrazam, şahsen tanıdığı Hakkı Bey namında bir zatı –Siverek mebusu olduğu ma'lumâtı üzerine– ve Hüseyin Kâzım Bey'i nez-

dine davet ederek, bana hitaben kısa bir telgraf yazdırmış. Bu telgrafı, elden bazı zevâta imza ettirmişler. Şifre gönderilmek üzere Hakkı ve Hüseyin Kâzım Beyler Cemal Paşa'ya götürmüşlerdir.

O halde, beş maddelik ve takrir namı verilen telgrafname bi'l-âhire uydurulmuştur. Zaten, takrirden bahsolunduğu halde, bunun takdim olunduğu makamın henüz mevcut olmaması da meselede hile ve maksad-ı mahsus olduğunu irâeye kâfidi. Henüz Meclis açılmış ve Meclis Riyâseti vazifeye başlamış değildi. Maahaza Cemal Paşa'nın bu telgrafını aldıktan sonra, şu şifre telgrafı yazdım:

Ankara, 9.1.336

Harbiye Nazın Cemal Paşa Hazretlerine

Hüseyin Kâzım, Tahsin, Celâlettin Arif, Hâmit Beyefendilere:

Ankara'ya gelmenin su-i tefsirata uğrayacağına dair, Harbiye Nâzın Paşa Hazretleri vasıtasıyla iblâğ buyurulan mütâlaalarına vâkıf olduk. Mesele, vatan ve milletin hayatıyla alakadardır. Meclis-i Millî'de, teşkilât-ı milliye üzerine müstenid, kuvvetli bir grup husûle gelmez ve Sivas Umumî Kongresi'yle milletin cihana ilân eylediği mukarrerât, ekseriyet-i azîme tarafından bir akide ve düstûr ittihâz kılınamazsa, vahdet-i milliyemizin temîn edeceği muvaffakiyet heba olur. Memleket bir felâkete ma'rûz kalabilir. Binâenaleyh, birtakım vatansız ve dinsizlerin propagandaları bizim için düstûr'l-amel olamaz. Gaye, milletin necât ve vatanın halâsıdır. Bir iki gün için teşrifleriyle müdâvele-i efkâr ve tevhid-i âmâl edilmek bizce pek mühimdir. Buna nazaran tarz-ı hareketin tayini menût-ı rey-i âlileridir. Arz-ı ihtirâmât eyleriz efendim.

Heyet-i Temsiliye namına

Mustafa Kemal

Muhterem Efendiler, İstanbul'un temas ve izahında bulunduğumuz can sıkıcı vaziyetiyle uğraşırken, memleketin aksa-yı şarkında da bir yalancı peygamberin ihdâs ettiği mühimce ve kanlı bir vaka cereyân ediyordu. Buna dair On Beşinci Kolordu Kumandanlığı'ndan müteaddit raporlar vürûd ediyordu. Bayburt'a dört saat mesafede Hart karyesi vardır. Bu karyede

mukîm Eşref namında bir şeyh, Şiilik telkinatında bulunuyormuş. Bundan müteessir olan Bayburt Müftü ve ulemâsı Şeyh'i celb ederek isticvâb eylemek için teşkil eyledikleri bir heyeti Hart'a göndermişler ve hükümet-i mahalliye namına Şeyh'i davet etmişler... Şeyh bu davete icâbet etmemiş... Hükümet-i mahalliye 50 kişilik bir müfreze göndermiş. Bundan büsbütün münfail olan Şeyh, müridânıyla birlikte müfrezenin esliha ve mühimmâtını almış ve efrâd ve zâbitânını esir ve bazılarını şehit etmiş... Bunun üzerine, civardan bazı kıtaat Bayburt'a sevk olunmakla beraber meselenin kan dökülmeksizin, muslihâne halli tercih edilmiş... Şeyh nezdine ulemâ ve ümerâdan mürekkeb birkaç heyet gönderilmiş... Hükümete mutavaatı için nasâyihde bulunulmuş... On altı gün, bu suretle zayi edilmiş. En son giden Erzurum kadısı heyetinin de ricâsı Şeyh Eşref üzerinde müessir olamamış. Bilakis Şeyh, bunlara hitaben: "Hepiniz kâfirsiniz! Kimseyi tanımam, itaat etmem, harbedeceğim. Allah, bana şeriat ilânına memursun dedi" tarzında bir ültimatom vermekle beraber, bir taraftan da köylere, "sahib-i şeriat" ve "mehdi-i muntazar" imzalarıyla birtakım beyannameler göndererek halkı iğfal ve kendisine iltihak ettirerek isyan etmiş... Bunun üzerine, bizzat Bayburt'a gelip Dokuzuncu Fırka'nın kumandasını alan Kaymakam Halit Bey, 25 Kânunevvel 335 günü, kâfi kuvvetle Hart'a hareket eder. Şeyh, topladığı âsilerle müdafaaya karar verdiğinden topçu ve piyade kuvvetleriyle müsaademe ve muharebeye ihtiyaç hâsıl olur. Bu esnada, Şeyh'in müritlerinden birtakımları da Hart'a yardım etmek üzere civar köylerde ictimâ ederler. Nihayet, Kaymakam Halit Bey'in doğrudan doğruya Bayburt'tan, bana gönderdiği 1 Kânunusani 336 tarihli şifresinde dediği gibi, "Hart meselesi, yalancı peygamberin ve oğullarının ve tevâbiinden bazılarının itlafı ve Hart'ın teslimiyle neticelenmiştir."

Halit Bey, bu şifresinde mebuslara müteallık bazı ma'lumât da verdiğinden, kendisine 1/2 Kânunsani 336 tarihinde şu şifreyi yazdım:

Hart hadisesinde elde edilen muvaffakiyet-i birâderilerini tebrik ve mebusların Ankara'ya gelmesi hakkında sarf buyurulan mesâiye teşekkür ederim.

Mustafa Kemal

* * *

Efendiler, Harbiye Nezareti ile Heyet-i Temsiliye arasında, müzmin hale gelmiş bir mesele vardı.

Nazır Paşa, İstanbul'da bulunan erkânı, kolorduların ve miralay rütbesindeki ümerâyı, fırkaların başına geçirmek istiyordu. sair ümerâ ve zâbitânı da Anadolu'da kıtaata göndereceğinden bahsediyordu. Bu arzuyu bir prensip olarak ileri sürmüş ve tatbikatına da Harbiye Nezareti Müsteşar-ı Sâbıkı Ahmet Fevzi Paşa'yı, Ankara'da Ali Fuat Paşa'nın yerine Yirminci Kolordu Kumandanlığı'na ve Nurettin Paşa'yı da Konya'da Miralay Fahrettin Bey'in yerine On İkinci Kolordu Kumandanlığı'na tayin eylemek suretiyle bir emr-i vâki halinde yapmak istemişti.

Bu sistem takip ve tatbik olduğu takdirde, Harb-i Umumi'de yetişmiş ve kolordu ve fırka kumandanlıklarına irtika eylemiş ne kadar genç erkân ve ümerâ varsa, şüphesiz kâffesi bu makamattan teb'îd edilmiş olacaktı. Çünkü İstanbul'da müterâkim eski erkân ve ümerâ, kıdemen ve rütbeten, ordu büyük cüz'-i tâmları başında bulunan genç kumandanlara takaddüm etmekte idiler.

Biz bu prensibin asla mürevvici olamazdık. Bilhassa içinde bulunduğumuz şerâit unutulurken, böyle sakîm icrâata elbette muvafakat edemezdik. Binâenaleyh, Cemal Paşa'ya evvel ve âhir nokta-i nazarımızı ve tayin olunan yeni kolordu kumandanlarının gönderilmemeleri lüzumunu bildiriyorduk.

Fahrettin Paşa, kolordusu başında bulunarak, Aydın cephesine muâvenet ve müzaheretle meşgûl oluyordu. Ali Fuat Paşa, Ferit Paşa zamanında azledilmişti. Cemal Paşa, o haksız muameleyi tashih etmek istememişti.

Yirminci Kolordu'ya, Ankara'da bulunan Yirmi Dördüncü Fırka Kumandanı Kaymakam merhum Mahmut Bey vekâleten kumanda ediyordu. Ali Fuat Paşa, hem Kuvâ-yı Milliye Kumandanlığı yapıyor ve hem de hakikatte kolordusuna hâkim bulunuyordu.

Biz, kolordu ve fırka cüz'-i tâmlarında kumanda tebdilini, bâ-husûs makasid-i milliyeye tâbi ve o yolda hareket etmekte bulunan, şahısları ma'lûm kumandanları böyle vâhi ve kim

bilir nasıl bir maksad-ı mahsusa mübteni prensibe feda etmeye kat'iyen karar verdik. Yalnız, İstanbul'da bulunan genç ve fedakâr zâbitânın ve etibbânın, bir an evvel, Anadolu'ya, ordu kıtaatına gönderilmesini faydalı ve şâyân-ı arzu buluyorduk. Cemal Paşa, Ankara'ya muvâsalatımız günlerinde bu mesele üzerinde daha çok ısrar ve isticâl göstermeye başladı. Meseleyi izzet-i nefis meselesi yaptı, istifa edeceğini bildirmekle tehdidâta başladı. Makine başında cevap itası hususundaki ısrarı üzerine, Harbiye Nâzırı'na 29 Kânunuevvel 35 tarihinde yazdığım şifrede:

Ali Fuat Paşa'nın kumandadan infikâkini biz esasen hiçbir vakit daimî kabul etmedik. Ahmet Fevzi Paşa'nın asaleten kumandanlığa tayini mevzu-i bahis olamaz. Sulhun takarrüründen evvel tasavvur ve tasvip edilen prensibin mevki-i tatbiki konması mehâzîr-i azîmeyi dâidir. Harpte bilfiil iktisâb-ı makam ve mevki etmiş zevâtı, mâdûn vaziyete sokmak olamaz. Bu nâ-be-mevsim teşebbüsât, teşkilât-ı milliye için çalışmakta olan zevâtın iş başından ayrılmasını ve bu suretle vahdet-i milliyenin müteessir olmasını müstelzimdir.

Açıktaki kalmış muktedir zevât, kolordular dairelerinde ve kolorduların emrinde, muntaka ve mevki kumandanlıklarına, ahz-ı askerlere tayin olunarak terfih olunabilirler.

Küçük rütbeli zâbitân ve etibbânın ise bir an evvel gönderilmesi lâzımdır. On İkinci Kolordu'ya gelince: Bu kolordu, muharebe eden Kuvâ-yı Milliye ile teşrik-i mesâi etmiş ve tarafeyn arasında fiile müstenid bir itimâd-ı müteakabil tahassul eylemiştir. Tebeddül kat'iyen câiz değildir. Oradaki vaziyetin de böyle bir hale asla tahammülü yoktur.

dedim.

Efendiler, bu mesele üzerinde Anadolu ve Rumeli'de bulunan bi'l-cümle kumandanlarla muhabere ederek, nazar-ı dikkatlerini celb etmiştim. Kânunusani bidayetinde, Ankara'da bulunan Fuat Paşa'ya olduğu gibi, Konya'da bulunan Fahrettin Paşa'ya da "Nurettin Paşa tayin olunacak olursa, kumandayı terk etmeyerek kemâkân vazife-i milliye ve vataniyenize de-

vam etmeniz icap eylemektedir. Binâenaleyh bu bâbda vâki olacak tebligattan bizi vaktiyle haberdâr ediniz” emrini verdim.

Cemal Paşa Kânunusani bidayetlerinde, o tarihte Harbiye Nezareti Seryaveri bulunan Salih Bey’i –Sekizinci Kolordu Kumandanı Salih Paşa’dır– iki mektubunu ve bu mektuplara melfûfen Düvel-i İtilâfiye fevkalâde mümessillerinin 24 Kânunuevvel 335 tarihli müşterek bir takririni ve bu takrire hükûmetin verdiği cevap suretini hâmil olarak gönderdi.

Cemal Paşa, bu mektuplarında da kumanda tebdil ve tensîki hakkındaki prensibinden ve tayin ettiği Ahmet Fevzi ve Nurettin Paşaların azîmetlerini temîn lüzumundan bahsediyor ve bilhassa “ordunun mühim kumanda makamlarında, son harekât-ı milliye ile ayân olarak meşgûl olmuş zevâtın bizzat ve resmen bulunmaları, harice ve bilhassa ecânibe karşı orduda siyasiyatın hükümrân olduğu manzarasını verir ve bu da her halde su-i tesiri mücib olur. Nezaret, bi’l-fiil bu tesirâtın fiilî tesiri karşısındadır” diyordu ve yine istifasını tekrar ediyor ve bu defa, bu halde artık Meclis-i Mebusan’ın in’ikadı bir hayal-i muhâl olacağını ihbar ediyor (Vesika 216).

Efendiler, bu meseleye mütedâir verdiğim cevapları şu suretle hulâsa edebilirim: “Mütâlaatımızda isabet olduğuna ait kanaatimizi tekrar ederiz. Ferit Paşa’nın miras-ı seyyiâtı olan Aydın cephesinin ve mıntikasının ve oralardaki Kuvâ-yı Milliye’nin hal ve âtisini, son derece alâka ile nazar-ı dikkate alıyoruz. Âti için ümit-bahş bir vaziyetin temînini düşünüyoruz.

Ali Fuat Paşa’nın devlet nazarında, umûm nazarında her türlü tenkitten muarra bulunduğu kanaatinin mahfuziyeti şart-ı esasîdir. Harekât-ı milliye esnasında her ne suretle olursa olsun ileri atılmış olanların makam ve vaziyetlerinden infisâl ettirilmeleri, fedakârlıklarının kabahat olarak telâkki edildiğine atfolunur. Bu, mahfuziyeti müemmin olmak zarurî bulunan nikat-ı nazarımıza göre asla kabil-i tecvîz değildir.

Hükûmetçe vârid siyasî mehâziri bertaraf etmek için yapılacak her şey yapılmıştır.

Ahmet Fevzi Paşa, bizimle teşrik-i mesâi kabiliyetini hâiz değildir. Ahmet Fevzi Paşa’nın vazife-i mahsusa ile geşt ü gûzar

ederken vâki, mantıksız ifadâtını bildirmiştik. Bunu me'mûl etmem buyurmuştunuz. Ahmet Fevzi Paşa'nın arkadaşlara yazdığı hususî bir şifrede, ordu bugünkü anarşi vaziyetinde kaldıkça memleket için felâket muhakkaktır, diyor. Bu zat, ordunun teşkilât-ı milliyeye müzâhir vaziyetini anarşi telâkki ediyor. Halbuki bilmek lâzımdır ki ordu, teşkilât-ı milliyeye kadrosu haricinde değil, belki onun ruh ve esasını teşkil etmektedir.

Ahmet Fevzi Paşa'nın Gönen'de ilk iş olarak yaptığı marifet, Anzavur meselesinden dolayı bin müşkilâtla ele geçirilen canilerin tahliyesini talep etmek olmuştur. Bizimle müdâvele-i efkâr eylemeden tayin ettiğiniz iki zatın adem-i kabulü hakkındaki zarurî ve muhik mütâlaamıza karşı bir izzet-i nefis meselesi yapmayınız. Bu, vatan ve millete sadakat ve merbutiyetle kabil-i telif değildir.

“İstifanız halinde, Meclis-i Mebusan in'ikadının bir hayali muhâl olacağı” hakkındaki kaydınızdan, Sadrazam da dahil olduğu halde Kabine'nin, meşrûtiyet-i idârenin aleyhdârı bulunduğunu anlaşılmaktadır. Pek mühim olan bu noktanın tamamıyla teşrih ve izahı ricâ olunur.” (Vesika 217)

Efendiler, şimdi, Seryaver Salih Bey vedâatiyle gönderildiğini arz ettiğim, Düvel-i İtilâfiye fevkalâde mümessillerinin, Ali Rıza Paşa Kabinesi'ne verdikleri müşterek takrirden de bir nebze bahsedeyim:

Fransa, Büyük Britanya ve İtalya fevkalâde komiserleri, Karadeniz Ordusu Başkumandanı Sir George Milne ile Osmanlı Harbiye Nâzırı arasında cereyân eden birtakım muhaberâta, Osmanlı Hükümeti'nin nazar-ı dikkatini celp ettikten sonra, “bu muhaberâtın vâzihan anlaşılıyor ki, Harbiye Nâzırı Cemal Paşa, Karadeniz Ordusu Başkumandanı'nın, Paris'teki Meclis-i Âli'nin kararlarına tebaan, verdiği talimatı tatbik edecek yerde, memuriyet-i âliyesinin istilzam ettiği mes'ûliyetten kaçınarak, birtakım gayr-i kabil-i kabul mazeretler ve sebepler serdetmiştir.

Fevkalâde komiserler, Harbiye Nâzırı'nın aldığı vaziyetin mücib olacağı vahim netâyic hakkında Osmanlı Hükümeti'nin nazar-ı dikkatini celp etmekle beraber, Karadeniz Ordusu Başkumandanı tarafından tebliğ olunan konferans kararlarının

tabiki için ne gibi tedâbir almayı düşündüğünü öğrenmek ister.

Fevkalâde komiserler, vakadan haberdâr olan Müttefikîn Meclis-i Âlisi'ni tenvîr etmek üzere, Meclis-i Âli namına verilen emirlerin, Harbiye Nâzırı tarafından yapılmaması hususunu, Osmanlı Hükûmeti'nin nasıl mütâlaa ettiğini derhal bildirmesini talep eder.” diyorlar.

Efendiler, Osmanlı Hükûmeti bu takrيره verdiği cevapta: “İzmir'in bidayet-i işgalinin nasıl vuku bulduğunu, muhtelit komisyonun tahkikatını ve tahkikata kadar geçen zaman zarfında, Yunan yırtıcılığı karşısında halkın hıfz-ı hayat ve sıyânet-i namus kaydına düştüğünü ve hükûmetle ordunun daima tahkik komisyonunun adl ü nasfetine itimat ettiğini ve yalnız akan kanları, muvakkaten olsun dindirmek için Osmanlı Harbiye Nezareti'nin, General Milne cenaplarına 23 Ağustos 335 tarihli tezkere ile teklifte bulunmuş olduğunu zikr ve bu teklifin, Yunan kıtaatıyla Kuvâ-yı Milliye arasına Osmanlı kıtaatı vaz'ından ibaret olduğunu ve bu teklifin reddolunduğunu” ifade ediyor.

Sonra, “mıntaka-i işgalin Yunan kıtaatından gayrı, İtilâf kıtaatı tarafından işgali teklifine ait, 20 ve 27 Ağustos 335 tarihli iki kıta tezkereye ve bunların da cevapsız kaldığına” işaret olunuyor.

Bundan sonra da; “General Milne cenaplarının, tahdîd-i hudûdu gösterir tezkerelerinin (3 Teşrinisani 335) Harbiye Nezareti'ne gönderildiği noktasına temas edilerek, Harbiye Nâzırı'nın böyle bir tebliğin ahkâmını tatbika re'sen salâhiyettar bulunmadığından, hükûmete mürâcaatından ve hükûmetçe de komiserlere arz-ı hal edildiğinden” bahsolunuyor.

Ba'dehu, –muvakkat hatt-ı hudûdun Yunanlılar tarafından tamamî-i işgaline mümânaat eden– kuvvetin ahali kütlesinden ibaret olduğunu söylüyor. Hükûmetin ve ordunun halka mukavemet ibrazında âciz olduğunu beyan ederek meselenin çare-i hal ve adlini tekrar niyaz ettikten sonra “gerek hükûmet ve gerek Harbiye Nezareti güya Meclis-i Âli mukarrerâtını tatbik etmiyor gibi bir töhmetten artık tahlîse mürüvveten delâlet buyurulması” niyazlarına ihtirâmât-ı fâikasını da zam ve ilâve ederek cevapnameye hitam veriliyor (Vesika 218).

Muhterem Efendiler, şimdi de Cemal Paşa'nın mektupları muhteviyâtında, temas ettikleri noktalara da işaret edeceğim.

Harbiye Nâzırı, bize İtilâf Devletleri komiserlerinin takririni okuturken, bir taraftan da öteden beri yaptırmak veyahut bizi yapmaktan menetmek istediği noktaları tekrar ve teyid ediyordu. Cemal Paşa, arzularını bu defa serd ve teklif ederken bu takriri de okutmak suretiyle, bizim ahvâl-i ruhiye ve maneviyemiz üzerinde müessir olmayı düşünmüş bulunduğuna, bilmem ihtimal vermek câiz olur mu?

Cemal Paşa, Düvel-i İtilâfiye'nin temâyülât-ı siyasiyesinden bahsettikten sonra, hükümet, Wilson prensipleri esası dahilinde kabul edebilecekleri ıslâhâtı vaad eden bir beyannameyi karîben neşredecektir. Dahiliye Nâzırı'nı gücendirmemeli ve çünkü istifa eder. Bu takdirde buhran olur. Meclis'in küşâdında Dahiliye ve Hariciye Nâzırlarının tebdili muhakkaktır. Düşmanlar, Meclis'i küşâd ettirmemek istiyor, hatta Muhippler Cemiyeti'nin zât-ı şâhâneye mürâcaatla bu Meclis'in meşrû' olmadığını beyan ve feshini isteyecekleri haber alındı (Vesika 219) diyor ve mebusların Ankara'ya gelmesi meselesinden bahsediyor.

Şimdi efendiler, bu üç vesika muhteviyâtını göz önünde tutarak hep beraber kısa bir tahlil yapalım!

Komiserlerin takririnden anlıyoruz ki İtilâf Devletleri'nin Karadeniz Başkumandanı Mister George Milne, Osmanlı Devleti'nin Harbiye Nâzırı'na, Cemal Paşa'ya, doğrudan doğruya taht-ı emrinde imiş gibi talimat ve evâmir vermektedir. Cemal Paşa, şimdiye kadar bundan bize bahsetmedi.

Ve yine anlıyoruz ki, Osmanlı Devleti'nin Harbiye Nâzırı, aldığı talimat ve emirleri yapamamaktan ve gayr-i kabil-i kabul mazeretler ve sebepler serd etmiş olmaktan nâşi tahtie ediliyor.

Harbiye Nâzırı'nın aldığı emirlerin ne olduğunu istidlâl ediyoruz ve ne için yapamamakta olduğunu da anlıyoruz. Çünkü Kuvâ-yı Milliye mânidir... Kuvâ-yı Milliye, Harbiye Nâzırı'nın ve hükümetin, Başkumandan Mister George Milne'in evâmir ve talimatına tevfikân verdiği veya vereceği emirlere itaat etmiyor... İşte komiserler, Paris'teki Meclis-i Âli namına bunu kabil-i kabul mazeret ve sebep telâkki etmiyorlar. Demek isti-

yorlar ki hükûmetseniz, Harbiye Nâzırı iseniz memlekete, millete, orduya hâkim olmalısınız! Hâkim iseniz, mazeretler ve sebepler kabil-i kabul değildir.

Efendiler, Ali Rıza Paşa Kabinesi 2 Teşrinievvel 335'te mevki-i iktidara geldi. Ondan evvel Ferit Paşa Kabinesi vardı. Buna nazaran, Kuvâ-yı Milliye ile Yunan kıtaatı arasına Osmanlı kıtaatı vaz'ına müteallik 23 Ağustos 335 tarihindeki teklifi yapan Ferit Paşa Kabinesi'dir. Mıntaka-i işgalin, yalnız İtilâf kıtaatı tarafından işgaline dair 20 ve 27 Ağustos 335 tarihindeki teklifi de yapan Ferit Paşa Kabinesi'dir.

Ali Rıza Paşa Kabinesi henüz bir teklif dermeyan etmiş değildir. Fakat bilakis 3 Teşrinisani 335 tarihinde işgal mıntakasına bir hudut tayin ve bu hudûda kadar Yunanlıların işgalini temîn hususunu Başkumandan Milne, Harbiye Nâzırı Cemal Paşa'ya emrediyor. İşte, Cemal Paşa'nın infaz ettiremediği emir bu oluyor. Şâyân-ı teşekkürdür ki gerek kendisi ve gerek men-sup olduğu kabine, mevki-i iktidara geldiklerinden nihayet bir ay sonra, Kuvâ-yı Milliye'ye karşı âciz olduklarını, ecnebi komiserlere söyleyebilmişlerdir.

Efendiler, bu vesâikten anlaşılması lâzım gelen en mühim ve en mânidar nokta bence, Kabine'nin müşterek takrire cevâbında, komiserlerin dermeyan ettikleri noktalara kemâl-i tevazuyla ve büyük nezaketle cevap verilirken, bir cihet asla kale alınmıyor. O da Efendiler, Mister George Milne'in doğrudan doğruya Osmanlı Devleti'nin Harbiye Nâzırına emir ve talimat vermekte olmasıdır. Bu hal, ne teşkilât-ı milliyeye karşı izzet-i nefis meseleleri çıkaran Harbiye Nâzırının ve ne de Osmanlı Devleti'nin istiklâlini temîn etmek mes'ûliyetini deruhde etmiş olan Kabine'nin izzet-i nefis ve haysiyetine dokunmuyor. Bu halin, kendilerinin haysiyetini ve devletin istiklâlini çoktan rahnedar eylemiş olduğunu fark etmek istemiyorlar. Hiç olmazsa protesto etmiyorlar. Hiç olmazsa, bu tasallut ve tecavüz-i istiklâl-şikenâneye vasıta olamayız diye feryâda cesaret edemiyorlar... Cesaret edemiyorlar Efendiler, çünkü korkuyorlar. Nitekim korktukları başlarına geldi. Bunu karîben göreceğiz. Korkmamak için, haysiyet-i insaniyenin ve izzet-i nefis-i millînin düçar-ı tecavüz olamayacağı muhît ve şerâitte bulun-

mak lâzımdır. Buna ehemmiyet vermeyenlerin zaten bir insan için, bir millet için gayr-i kabil-i tecavüz olarak mahfuziyeti, en büyük gaye-i namus olan mukaddesat hakkında, çoktan lâübalı ve gayr-i hassas olduklarına hükmetmekte hata yoktur!

Nasfet ve merhamet niyaz etmekle millet işleri, devlet işleri görülemez. Millet ve devlet şeref ve istiklâli temîn edilemez...

Nasfet ve merhamet dilenmek gibi bir prensip yoktur. Türk milleti, Türkiye'nin müstakbel çocukları bunu bir an hatırdan çıkarmamalıdır.

Efendiler, Cemal Paşa'ya, kumanda tebeddülüne ait noktalarda verdiğimiz cevâbı arz etmiştim. Müsaade ederseniz o cevâbın baş tarafını teşkil eden hususât-ı sâire hakkındaki mütâlaatımızı da hulâsa edeyim.

Mevâdd-ı esasiyeye dair nikat-ı nazarımız şu idi:

“1- Düvel-i Mütelife'nin her biri azamî menfaatini, umum Türkiye'de temîn etmek gayesindedir. Bu, Türkiye'de şâyân-ı itimat bir istinâd noktası temînini müstelzimidir. Ecnebilerin açıktan açığa muâriz ve gayr-i memnun görünmeleri sebebini, Kabine'nin vaz'-ı bî- tarafisinde aramalıdır, âciz ve istinatsız olmasında aramalıdır.

2- Kabine, beyanname neşretmekte istical etmemelidir. Beyanname, Kabine mevkiini takviye ettikten sonra neşrolunmalıdır. Kabine'nin kuvvetli olması, her nokta-i nazardan Kuvâ-yı Milliye'ye müstenid olduğu kanaatini bahşedecek bir tarîk-i hareket kabulüyle ve bunu âleme izhâr eylemesiyle mümkündür.

Meclis ictimâ ettikten sonra ve orada kuvvetli bir “Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Grubu” vücut bulduktan sonra, beyannameye sıra gelebilir. Her halde beyanname, sulh murahasalarının azîmetinden evvel ve fakat grupla müttehidü'l-fikr olarak tanzim olunmalıdır. Çünkü böyle olmazsa, hâiz-i kıymet ve itibar addedilmeyecektir. Bir de işe kabul olunacak ıslâhâtı ilân etmekle başlamak doğru değildir. Bilakis beyanname milletin istiklâl ve mülkûn tamamîsinden başlamak, ancak bunun temînine muallâk ve meşrût olmak üzere umûr-ı idârenin hutût-ı esasiyesi taktir olunmak muvâfık olur.

Bu beyannameye esas olacak hutût-ı mühimme, Sivas Umumî Kongresi beyanname ve nizamnamesinde mevcuttur.

Orada müstakbel hudutlar, devlet ve milletin istiklâli, ekaliyetlerin hukuku, müzaheretin milletçe tarz-ı telâkkisi hususları musarrahtır. Böyle bir beyanname şimdiden ihzâr ve Meclis'in küşâdında ekseriyet grubuyla bi'l-müzakere ilân olunur. Muvâfık olan budur.

3— Dahiliye Nâzırının istifasıyla Kabine'de bir buhran husûlüne sebep görülmemektedir. Böyle bir mütâlaadan Dahiliye Nâzırını Sadrazam telâkki etmekte olduğunuz manası çıkar. Bir kabinede buhran, ancak hükümet reisinin istifasıyla çıkabilir. Kabine'nin, Dahiliye Nâzırı Şerif Paşa'ya, onun da Ferit Paşa'ya tâbi ve merbût olduğu anlaşılıyor.

Meclis'in küşâdıyla Dahiliye ve Hariciye Nâzırlarının tebdilinin muhakkak olduğu hakkındaki işareti anlayamadık. Bu nâzırlar şimdiden böyle bir vaatde bulundular mı?

Düşmanların, Meclis'i küşâd ettirmek istemeyecekleri tabiidir. Yalnız, Pâdişâh'ın Meclis'i feshetmesi ihtimali vârid-i hâtır mıdır? Eğer böyle bir ihtimal varsa o halde Meclis'i İstanbul'da dağıtmak ve milleti Meclis-i Mebusan'sız bırakmak için mi topluyoruz? Binâenaleyh, Pâdişâh'ın bu bâbdaki nokta-i nazarlarının, heyetimizce kat'î olarak şimdiden bilinmesi lâzımdır ki mebusları hariçte, emin bir mahalde toplamak için teşebbüsâtta bulunalım! Aksi halde, "Meclis İstanbul'da ictimâ yüzünden ber-vech-i bâlâ ahvâle dūçar olursa, bunun mes'ûliyeti, Dersaadet'te ictimâi hususunda ısrar edenlere râci olacaktır."

4— Mebusların müdâvele-i efkâr için Ankara'ya gelmeleri faydalıdır."

* * *

Efendiler, beni cidden samimî ve parlak ve emniyet-bahş hissiyât ile karşılaşmış olan Ankara ahali-i muhteremesiyle daha yakından tanışmak ve onlarla müdâvele-i efkâr etmek bir vazife hükmünde idi. Onun için –berâ-yı müzakere– davet ettiğimiz mebusların muvâsalatına intizâr eylediğimiz günlerde, ictimâ eden muhterem Ankaralılara, bir konferans vermiştim (Vesika 220).

Bu konferansa zemin ittihâz ettiğim noktalar üzerinde kısaca konuşayım:

Wilson prensipleri: Bu prensiplerin 14 maddesinden Türkiye'ye taalluk edenler vardı. Zaten mağlûp olan ve akd-i mütareke eden Osmanlı Devleti, bu prensiplerin gönül okşayıcı manzara-i serabıyla bir zaman oyalandı.

30 Teşrinievvel 334, Mondros Mütarekenamesi mevâddı ve bilhassa bu maddeler meyânında yedincisi, dimâğı yakan ateşin bir zehirdi. Yalnız bu madde, bakiye-i vatani düşmanların emr-i işgal ve istilâsına âmâde bulundurmaya kâfi idi!

İstanbul'da, birbirini vely eden acezeden mürekkekb kabine-ler şerefsiz, haysiyetsiz, süflî manzaralarıyla masum ve mütevekkil milletin timsali tanındı, itibara lâıyk görünmemeye başlandı. Bu yüzden, dünyanın medenî devletleri, icâbat-ı medeniyeyi unutacak kadar lâübalî oldular. Öteden beri Türk milleti aleyhinde aktar-ı cihanda yapılan en mantıksız propaganda- lar her zamandan ziyade istimâa şâyân görüldü.

Dokuz aydan beri başlayan millî intibâh ve faaliyet, vaziyet ve manzarayı değiştirdi ve daha çok değiştirecektir. Millet, hâsıl olan vahdeti muhafaza ederse ve istiklâli için fedakârlıktan çekinmezse muvaffakiyet muhakkaktır. Erzurum ve Sivas Kongreleri esâsâtı, milletin istihsal edeceği gayeler için düstürdür.

Ferit Paşa Kabinesi'ni ıskat eden millettir. Fakat Ali Rıza Paşa Kabinesi'ni mevki-i iktidara getirmiş olmak mes'ûliyeti millete ait değildir. Maahaza itilâf halindeyiz.

Efendiler şimdi, Ankara'ya gelen mebus efendilerle temas ve müdâvele-i efkâra başlayalım:

Mebuslar, aynı günde veya günlerde müctemian bulunamadılar. Münferiden veya küçük küçük gruplar halinde gelip git-tiler. Bu zevâtın veya heyetlerin kâffesine, ayrı ayrı hemen aynı esas noktaları... günlerce tekrar ve yine tekrar etmek mecburiyeti hâsıl oldu.

Her şeyden evvel kuvve-i mâneviyenin, kuvve-i kalb ve vicdanın yüksek tutulması şarttır. Bunu bilirsiniz. Biz de bu noktayı tenmiye etmek üzere,

Evvelâ; dahilî ve haricî vaziyetin emniyet ve ferah verici mahiyetinde ve inkişafında bulunan noktalarını ve cihetlerini araştırarak izah ve isbâta çalıştık,

Sonra; muayyen maksat etrafında şuurlu ve azimkârâne ittihâdın, sarsılmaz kuvvet olduğu hakikatini yorulmaksızın tekrar ettik.

Bir heyet-i ictimâiyenin beka ve saadetinin ancak emelde ve istihsal-i âmâlde iştirak-i tâm halinde bulunmasına mütevakkıf olduğunu izah ettik. “Vatanın halâsı, istiklâlin temîni” hedefine müteveccih vahdet-i milliyemizin esaslı, muntazam teşkilâtın vücuduna ve bu teşkilâtı hüsn-i sevk ve idâreye muktedir dimâğların, enerjilerin bir dimâğ ve bir enerji halinde müttehid ve mümtezic bir hale gelmesine vâbeste olduğunu söyledik ve bu münasebetle, İstanbul’da açılacak Meclis-i Mebusan’da, kuvvetli, mütesanit bir grup teşkili zarureti meydana koyduk.

Millet, ancak devletlerin izmihlâl ve inkırazları hengâmelerinde tarihin kaydettiği çok mühim ve hatar-nâk anları yaşıyordu. Böyle anlarda, tâlî’ ve mukadderâtını bizzat kendi eline almakta gaflet gösteren milletlerin âkîbetleri mechûl ve felâket-âlûddur.

Türk milleti, bu hakikati anlamaya başlamıştı. Bu idrâki neticesiydi ki ümid-i halâs vaad eden, her samimî işarete şitâbân olmakta idi. Ancak uzun asırların uyuşturucu idâre ve terbiyesinin, bir heyet-i ictimâiyeyi bir günde, bir senede azat edebileceğini tasavvur ve kabul etmek doğru değildir.

Bu sebeple, vâkıf-ı tâbiat ve hakikat olanlar, elinden geldiği kadar, mensup olduğu milleti tenvîr ve irşad ederek onlara halâs hedefine yürümekte delâleti, en büyük insanlık vazifesi bilmelidirler.

Türk milletinin kalbinden, vicdanından sânih ve mülhem olan en esaslı, en bâriz arzu ve iman ma’lûm olmuştu: Kurtuluş!..

Bu kurtuluş feryadı, Türk vatanının bütün âfâkında aksendaz olmakta idi. Milletten, başka istizâhatta bulunmaya mahal yoktu. Artık, bu arzuyu ifade etmek kolaydı. Nitekim Erzurum ve Sivas Kongrelerinde arzu-yı millî tebellür ettirilmiş ve ifade olunmuştu.

Bu kongreler esâsâtına sadık olduklarını beyan ettikleri için milletçe vekil intihap edilen zevât, her şeyden evvel bu esâsâta

merbût zevâtın ve bu esâsâtı ilân eden cemiyete nisbetini gösterir unvanda bir grup yapacaktı: “Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Grubu”... İşte bu grup, teşkilât-ı milliyeye ve dolayısıyla millete müsteniden her nerede olursa olsun, milletin mukaddes âmâlini cesaretle ifade ve müdafaa edecekti.

Efendiler, milletin âmâl ve makasidini da kısa bir programa esas olacak surette toplu bir tarzda ifadesi de görüşüldü. Misak-ı Millî unvanı verilen bu programın ilk müsveddeleri de bir fikir vermek maksadıyla kaleme alındı. İstanbul Meclisi’nde bu esaslar hakikaten toplu bir surette tahrir ve tesbit olunmuştur.

Efendiler, her görüştüğümüz zat veyahut zevât, bizimle fikir ve kanaatte müttehid kalarak ayrılmışlardı. Fakat İstanbul Meclisi’nde, “Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Grubu” diye bir grup teşekkül ettiğini işitmedik. Niçin?! Evet, niçin? Buna bugün cevap isterim!

Çünkü Efendiler, bu grubu teşkil etmeyi vicdan borcu, millet borcu bilmek vaziyet ve kabiliyetinde bulunan efendiler imansız idiler... cebîn idiler... cahil idiler.

İmansız idiler, çünkü âmâl-i milliyenin ciddiyet ve katiyetine ve bu âmâlin mesnedi olan teşkilât-ı milliyenin salâbetine inanmıyorlardı.

Cebîn idiler, çünkü teşkilât-ı milliyeye mensubiyeti dâi-i mehâlik görüyorlardı.

Cahil idiler, çünkü yegâne istinâdgâh-ı halâsın millet olduğunu ve olacağını takdir edemiyorlardı. Pâdişâh’a tekâpû ederek, ecânibe hoş görünerek, mülâyim ve nazik davranarak, büyük gayelerin istihsal olunabileceği gafletini gösteriyorlardı.

Bundan başka, Efendiler; nankör ve hõdperest idiler... Fikir-i millî ve teşkilât-ı milliyenin kısa bir zamanda temîn ettiği şeref ve mevcudiyeti istisgar ediyorlardı. Vücut bulmuş olan vaziyet ve varlığın sehlû’l-istihsal olduğunu zan ve vehmetmekle çirkin gururlarını tatmîn sevdasına düşüyorlardı...

Erzurum’da, Sivas’ta telaffuz olunmuş, tesbit olunmuş bir unvanı aynen kabul etmek zûl olmaz mıydı ?! O unvandan daha mânalı unvan mı yoktu?!

Evet, işittik Efendiler, varmış: “Fellâh-ı Vatan Grubu*”.

* Bi’l-iltizâm şeddeli yazılmıştır.

Efendiler, maziye ait safahat ve hâdisâtı burada beyan edebileceğim çerçeve dahilinde, hakikate mutabık olarak tesbit etmek azmindeyim. Bu sebeple, tam üzerinde bulunduğumuz noktaya ait bir hususu da kemâl-i samimiyetle ıttılânınıza tevdi edeceğim.

Ben, Meclis-i Mebusan'ın İstanbul'da dūcâr-ı tecavüz olacağına, dağılacağına kat'iyen intizâr ediyordum. Bu takdirde, tevessül olunacak tedbiri de takarrür ettirmiştim. Hazırlığımız ve tertibatımız da başlamıştı. Ankara'da toplanmak...

İşte bu vazifeyi yaparken, milletçe su-i tefehhümâtı mûcib olmamak için tedbir olarak da bir şey düşünmüştüm. Meclis-i Mebusan Riyâseti'ne intihap olunmak. Bundan maksat, dağıtılan mebusları, Meclis-i Mebusan Reisi sıfat ve salâhiyetiyle davet etmektir. Gerçi bu tedbir ancak zevâhiri muhafazada ve muvakkaten faydalı idi. Fakat her halde buhranlı zamanlarda faydası muvakkat olsa da her türlü tedbirin alınmış olması zâid addedilemez...

Hakikatte, İstanbul'a gitmeyecektim. Fakat bunu itiraf etmeksizin zaman kazanacak ve muvakkaten gaybûbette bulunuyormuşum gibi vaziyet ve muamele tanzim olunacak ve Meclis, reis vekilleri vasıtasıyla idâre olunacaktı.

Bu tedbirin tatbiki, bi't-tabi Meclis'e giden, hakikat-i vaziyeti müdrik olması lâzım gelen arkadaşların himmet ve mesâisiyle olabilecekti.

Efendiler, bu hususu, icap eden zevâta söyledim. Mütâlaa ve nokta-i nazarımı muvâfık buldular. Bu yolda çalışacaklarını vaad ve temîn ederek İstanbul'a gittiler.

Fakat pek müstesna, belki bir veya iki arkadaştan mâadâsının bu fikri telaffuz dahi etmediklerini öğrendim.

Bu meselede hâkim olan bir muhakeme ve mantık şu imiş... Bunca milletvekilleri içinde meclis reisi olacak liyakatta bir adam dahi yok mudur ki hazır olmayan bir mebusu giyaben reis intihap edeceğiz... Meclis'i teşkil eden aza-yı kirâmı bu kadar liyakatsiz göstermek enzâr-ı ağyârda su-i tesiri mûcib olmaz mı?

Diğer bir mantık da Meclis riyâsetine Kuvâ-yı Milliye Reisi'ni intihap etmekle daha ilk günden, Meclis üzerine şüphe ve tecavüzü celbe vesile vermektir. Kâr-ı âkıl olamaz.

Bu nev'i muhakeme ve mantık yapanların, pek de uzak insanlar olmadığını görenler, ihtiyâr-ı sükûtu tercih eylemişler...

Efendiler, itiraf etmeliyim ki bu tedbirin alınmamış olması, Meclis dağıldıktan sonra beni küçük bir müşkil ile karşılaştırmıştır. Bu ciheti de sırası gelince arz edeceğim.

* * *

Efendiler, Meclis-i Mebusan, 19 Kânunsani 336 tarihinde açılmıştı. Takriben bir ay sonra Harbiye Nâzırı'nın 21 Şubat 1920 tarihli telgrafını aldım. Aynen arz ediyorum:

Tehiri mûcib-i mes'ûliyettir

Harbiye, 21.1.36

Ankara'da K. O. 20 Kumandanlığı'na

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

İngilizler, hükûmete verdikleri bir notada benim ile Cevat Paşa Hazretlerinin vazifeden çekilmekliğimizi talep ettiler. Kabine'ce şedîden cevâb-ı red verildiyse de vaziyet Kabine'nin kalmasını ve yalnız benim ile Cevat Paşa'nın çekilmemizi icap ettirdi.

Harbiye Nezareti'ne Salih Paşa vekâlet edecektir. Kabine'yi müşkil vaziyete sokacak bir harekette bulunulmamasını ricâ ederim. Aksi halde vaziyet, tasavvur buyurduğunuzdan daha vahim olur.

Harbiye Nâzırı

Cemal

Bu telgraf 22 Şubat'ta vâsıl olmuştu. Derhal telgraf başında saat 11.30 evvelde bu telgrafı yazdım:

22. 1. 336

Harbiye Nâzırı Cemal Paşa Hazretlerine

1— Verilen notayı aynen lütfeder misiniz?

2- Teklif-i vâkii is'âfta isticâl buyurmayınız. Notayı ba'de'l-mûtâlaa mûtâlaaatımızı arz edeceğim.

Mustafa Kemal

Cemal Paşa'nın, imzasını gizleyerek verdiği cevap şu idi:

Gayet müstaceldir

Kadıköy, 22.1.336

Ankara'da K.O. 20 Kumandanlığı'na

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

Notanın muhtasaran sureti ber-vech-i zîrdir:

1- Suret-i mahsusada müntehap zâbitânın Kuvâ-yı Milliye Erkân-ı Harbiyesi'ne i'zâmı.

2- 14. Kolordu'dan terhîs ve tefrîk suretiyle Kuvâ-yı Milliye'ye efrâd i'zâmı.

3- Top kaması ve sâir edevat kaçırılması.

4- Zonguldak'tan İstanbul'a gelen taburun iadesini ta'vîk eylemek.

5- Afyonkarahisarı'ndan Alaşehir'e alay nakletmek.

6- Bursa'dan Bandırma'ya bir alay nakletmek.

7- Bu ahvâlde Harbiye Nâzırı ve Erkân-ı Harbiye Reisi'nin şahsen medhaldar oldukları tebeyyün etmiş. Kırk sekiz saat zarfında bu iki şahsın vazifelerinden uzaklaştırılması.

Dikkat buyuruluyor ki Aydın cephesi meselesi bu notada mevzu-i bahis bile değildir. Bu notaya cevâben bir, iki, üçüncü maddeler yalandır. Dördüncü mesele benim zamanımda değildir. Ben mürâcaatları üzerine iade ettim. Beşinci meselede, Fırka Kumandanı'nı tebdil ettim. Altıncı mesele, Ahmet Anzavur meselesi de asayişe taalluk eder. Bu bâbda muhaberelerimiz vardır. Şimdi de dosyalar tetkik olunursa anlaşılır denildi. Kabul etmediler. Ânın üzerine üç şık mevzu-i bahis oldu: Notaya birinci cevaptan sonra cevap vermemek ve ahkâmına kulak asmamak, Kabine kâmilan istifa etmek. Benim istifam. Birinci madde halinde, burada bir iskandal zuhûrundan korkuldu. İkinci madde halinde, zaten istedikleri zuhûra ve Ferit Paşa Kabine'ye gelmiş olacağı mülâhaza olundu. Binâenaleyh, benim

istifam ile nezaretin vekâletle idâresi tercih edildi. Her halde kararınızın evvelâ bana tebliğini ricâ ve sizlere hürmetlerimi ilâ eylerim efendim.

(Ferik Cemal.)

Seryaver

Salih

Cemal Paşa, bu notada, Aydın cephesinin mevzu-i bahis olmadığını işaret etmekle bilmem ne murad ediyor? Şüphe yok ki mevzu-i bahis olan Aydın cephesidir, ona muâvenettir ve Kuvâ-yı Milliye'dir. Yalnız Cemal Paşa, bu imasıyla müsebbibin Heyet-i Temsiliye olduğunu anlatmak sevdasındadır.

Cemal Paşa'ya, bu telgrafına cevâben yazdığım telgrafla, şu emri verdim:

22 Şubat 336

Harbiye Nâzırı Cemal Paşa Hazretlerine

Vazifeden çekilmek suretiyle İngilizlerin talebine ıktifâ etmeniz, öyle vahim bir vaziyet husûle getirir ki sizin aksi halde tasavvur buyurduğunuz vahamete fâiktir. Bundan mâadâ, Heyet-i Temsiliye'nin bir murahhası olan zât-ı devletlerinin, Heyet-i Temsiliye'nin haberi olmaksızın ve hatta ânın mütâlaasına rağmen çekilmeniz kabul edilemez, İngilizlerin, sizi cebren vazifeden ayırmaları ihtimali bile bizim hesabımızdadır. Ve tedâbîr-i seria alınmıştır. Binâenaleyh, evvelâ notayı aynen bildiriniz, sonra ahvâlden ma'lumât vererek karara intizâr ve kemâl-i metânle mevkîinizi muhafaza buyurmanız kat'iyen matlûbumuzdur.

Heyet-i Temsiliye namına

Mustafa Kemal

Ali Rıza Paşa'ya da şu telgrafı yazdım:

Ankara, 22. 1. 336

Zât-ı sâmi-i Sadaret-penâhiye

İngilizlerin, Harbiye Nâzırı'nın ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi'nin tebdilini talep etmeleri, devletin istiklâl-i siyasîsine kat'î bir tecavüzdür. Bu tecavüz, bir müddetten beri memâlikimizin taksimi ve mevcudiyet-i siyasiyemizin imhâsı yolunda cihan efkâr-ı umumiyesinde deveran eden münakaşatın, bir karar-ı kat'îye iktirân etmiş olması neticesi midir? Yoksa mevcudiyet-i siyasiyemizi imhâ yolunda vuku bulacak teşebbüsâtın ne netice vereceğini keşif için yapılmış bir teşebbüs müdür? Yoksa İtilâf Devletleri'nin alıştıkları vechile, yekdiğerinin muvafakat ve kararını almaya lüzum görmeksizin, münferiden ika-ı nüfûz yolunda herhangi bir hareket midir? Bunları tefrîk edebilecek ma'lumâta mâlik değiliz ve mâlik olamayız. Kezalik Yunanlıların Salihli cephesinde başlayan taarruzlarının bu teşebbüsât ile derece-i münasebetini de tayin edemeyiz. Fakat istiklâl-i siyasîmize vuku bulan bu kasd-ı sarîhi, devletçe kabul ve milletçe sükût edersek, mevcudiyet-i siyasiyemiz aleyhinde en bedbîn mukarrerât ve icrââta kendi tarafımızdan yol verilmiş olacağımıza şüphemiz yoktur. Binâenaleyh, İngilizlerin İstanbul'da muhtemel tecavüzleri ne şekil ve ne dereceye varacak olursa olsun, dahil ve hariç nazarında, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne müstenid bilinen hükûmetin, bu teklifi şiddetle red ve Nazır ile Reis'i behemehâl muhafaza etmesi kat'iyen matlûbumuzdur. Bunun haricinde bir hareket-i mutavaatkârâne, yalnız milletin istiklâline ve mevcudiyetine münâfi olmaz fakat hükûmeti millete karşı vermiş olduğu taahhütten inhirâf etmiş ve istiklâl uğrundaki mücahedât-ı milliyemizi ta'vîk ve tas'ib etmiş vaziyetine koyar. Binâenaleyh hükûmet kabul etse dahi biz, hükûmetin heyetimize karşı taahhüdâtını ifa etmemekle, milletten aldığı kuvvetini tamamen zayi etmiş olduğunu ve muhîl-i istiklâl tavır ve hareketinden dolayı hükûmeti mes'ûl addettiğimizi ilân etmek mecburiyetinde kalırız. Hükûmetin mukavemeti halinde, İngilizler Harbiye Nâzırı'nı cebren kaldırmak ve bütün hükûmeti iskat etmek cihetine bile teşebbüs etseler, vaziyet gerek hariç ve gerek dahile karşı, onların emriy-

le Nâzır'ı feda etmek şikkından daha müsaittir. Vaziyetin safahatı hakkında bir iki saate kadar cevâb-ı fahimânelerini istirham ederiz, İstanbul ile muhabere, İngilizler tarafından men' olunur-sa istiklâl-i millî uğrunda mücahede-i milliye ve diniye ilân etmek yolunda ilerleyeceğiz!

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk
Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi namına
Mustafa Kemal

Aynı günde Cemal Paşa'ya, bu telgrafı yazdım:

Zata mahsus ve fevkalâde müstaceldir.

22 Kânunusani 36

Harbiye Nâzırını Cemal Paşa Hazretlerine

İngilizlerin emri neticesi olarak Harbiye Nezareti'ni terk buyurdıkları anlaşıyor. Devlet ve milletimizin istiklâlini muhil olan bu çekilmek keyfiyetini, herçi-bâd-âbâd kabul etmemek sizin ve bizim vazifemiz iktizasındandır. Biz vazifemizi sonuna kadar ifa etmek için her türlü tedâbiri alıyoruz. Sizi de makamınıza oturup nezaretinizi ifa etmek suretiyle vazifenizin ifasına davet ederiz. Eğer şahsî veya ictihâdî herhangi bir sebeple durmak istemiyorsanız İngilizlerin notası üzerine değil, müstakil bir milletin nâzırına câiz olan şekilde infisâl eylersiniz. Meseleyi şahsî bir nokta-i nazardan değil, bu müdahale, vatanımız için hatıra gelebilecek ağır felâketlerin mukaddimesi olabilir nokta-i nazarından muhakeme etmenizi ricâ ederiz, nezaretten bu suretle çekilmemiz, İngilizlerin müdahalesini ve istiklâl-i milletin ihlâlini teshil edecektir. Eğer vazife başına gelmemekte ısrar ederseniz, İngilizlerin istiklâl-i milleti ihlâl ettiğini ilân ederken, Harbiye Nâzırını'nın da vazife-i vataniyesini ifa etmemekten mes'ûl olduğunu ağır bir surette ilâve eylemek mecburiyetindeyiz. Nota mealini bir gün sonra bildirmeniz ve elân heyetimizle temasa gelemeyecek surette uzaklaşmanız vaziyeti ağırlaştırmaktadır. Cevap vermenizi talep ve ricâ ederiz.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Sadrazam ile telgraf başında şu muhaberecerceyân etti:

Bâbîâlî, 22 Kânunusani 336

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk
Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi'ne

Harbiye Nâzırı Cemal Paşa'nın Kabine'den çekilmesi ve Erkân-ı Harbiye Reisi Cevat Paşa'nın tebdili, yalnız İngilizler tarafından talep olunmamıştır. İngiltere, İtalya ve Fransa mümessilleri Bâbîâlî'ye müşterek bir ültimat vererek esbâb-ı mücibe serdiyle kırk sekiz saat zarfında şu matlebin husûlünü istemişlerdir. Bu ağır teklif karşısında Kabine'ce bi'l-etraf müdâvele-i efkârdan sonra umumen çekilmeye karar verildi ve Meclis-i Mebusan müteşekkil bulunsaydı Kabine'ce başka gûnâ hareket edilmek mümkün idi. Tekliflerini geri aldirmek üzere düvel-i selâse mümessilleri nezdinde, serd ettikleri esbâb-ı mücibenin reddiyle, teşebbüsât-ı lâzimedede bulunuldu. Mümessiller tekliflerinde ısrar ettiler. Kabine'nin istifası tahakkuk etmişken Meclis-i Mebusan'ın henüz müzâkerâta başlayamadığı bir zamanda Kabine'nin çekilmesi menâfi-i âliye-i vatana mugayir olacağını, Cemal Paşa bizzat îrâd ederek ve böyle bir buhranlı zamanda Kabine'nin istifası, İstanbul'u Anadolu'dan ayırmaya kadar varıp gayet vahim netâyic tevli'd eyleyeceğini ileri sürerek, kendi istifasıyla meselenin halolunmasını tercih etmiştir. Meselenin safahatı bundan ibarettir. Meclis-i Mebusan'ın, nihayet bir iki güne kadar nisâb-ı ekseriyeti hâiz olarak ictimâi muhakkak olduğundan hükümet, her nevî hususâtı Meclis'in pîş-i nazarına vaz' edecektir. Tarafınızdan bu bâbda hiçbir gûna teşebbüsât vuku bulmaması lâzımdır. Çünkü söz sahibi Meclis-i Mebusan'dır. Vükelâ, vahamet-i vaziyeti tamamen müdrîk ve ef'âl ü harekâtının selâmetine kani olduğundan ehven-i şerri ihtiyâr etmiştir. Müdâhalâta nihayet verileceği Cumartesi sabahına kadar bildirilmediği halde Kabine'nin mevki-i iktidardan çekileceği ve bundan tevellüd edecek hâdisâtın mes'ûliyeti kendisine ait olmayacağı beyan olunur.

Sadrazam

Ali Rıza

Efendiler, Sadrazam Paşa kendilerini tahkîr edene değil, bize dehşetli ültimatom veriyor.

Kongre, 22.1.36

Sadrazam Paşa Hazretlerine

Telgrafname-i fahîmâneleri üzerine Heyet-i Temsiliye'ce bir karar ittihâz edilmek için evvel emirde ültimatom suretinin aynen bildirilmesine ihtiyac-ı kat'î vardır. Bunun lûtfen tebliğini arz ve ricâ ederim.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Erenköy, 22/23.1.336

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi'ne

C: Ba'de'l-müzakere bildirilecektir.

Sadrazam
Ali Rıza

Burada, söylemeliyim ki hükümet bu nota suretini aynen bize vermek istememiş ve vermemiştir.

Sadrazam'a verdiğim cevap budur:

22.1.336

Zât-ı sâmi-i Sadaret-penâhiye

Ültimatom suretini gördükten sonra karar-ı kat'îyi arz edeceğiz. Ancak vaziyetin mütâlaa edildiği esaslarda, hükümetle aramızda müşahede farkı vardır ki evvelâ onu bertaraf etmek isteriz. Hükümet bizim ma'rûzâtımızı kendi icrââtına müdahale şeklinde telâkki etmiş, yani vaka-i hariciyeyi bir tarafa bırakarak, bir mesele-i dahiye önünde bulunduğunu zannetmiştir. Vakayı, münhasıran ecnebilerin bir nâzırı tebdil edebilmesi nokta-i nazarından düşünmek

lâzımdır. Kezalik istidlâl olunduğu vechile Harbiye Nâzırının şahsı dahi mevzu-i bahis değildir. Aynı vaziyette diğer bir nâzır ve herhangi bir zat olsa, vaka aynı suretle muhakeme edilecekti. Diğer taraftan Nâzırın tebdilini emreden kuvvetin, Meclis-i Mebusan'ın in'ikadına ve hükümetin izâhâtından sonra Meclis-i Mebusan'ın bir karar ittihâz etmesine müsaade edip etmeyeceği de şu anda mechûldür. Meclis-i Mebusan söz sahibi olmazdan evvel vuku bulacak emr-i vâkilere hazırlanmak icap ettiği için hükümet-i seniyenin kararını anlamak istiyoruz. Meclis-i Mebusan söz sahibi olmazdan evvel emr-i vâkiler tevâli eder ve mesele-i hariciyenin mahiyetine muvâfık tedâbir almak tehhür ederse, bundan mütevellid mes'ûliyetin de heyetimize râci olamayacağı teslim buyrulur. Meclis-i Mebusan fi'l-hakika toplanır ve ifa-yı vazifeye başlarsa, hükümete hiçbir şey için mürâcaat etmeyeceğimiz tabiidir. Notayı yalnız İngilizlerin değil, Düvel-i İtilâfiye'nin müştereken tebliğ etmesi, mesele-i hariciyenin ehemmiyetini ihata için ayrı bir sebeptir.

Heyet-i Temsiliye namına

Mustafa Kemal

Cemal Paşa, son telgrafımıza 23/24 Kânunusani'de verdiği cevapta, çekilmesinin zaruretinden ve Meclis-i Millî'nin tarz-ı hareketine intizâr lüzumundan bahsediyordu (Vesika 221).

Efendiler, aynı günün zevâlinde Ankara, Erzurum, Sivas, Diyarbakir, Bandırma, Balıkesir, Konya, Edirne, İstanbul ve Bursa'da bulunan kumandanlara vaziyet ve nokta-i nazarımız bildirilerek nazar-ı dikkatleri celp ve mütâlaaları istifsâr olundu (Vesika 222).

İstanbul'daki Onuncu Kafkas Fırkası Kumandanı Kemalettin Sami Bey'e de (Berlin Sefiri Kemalettin Sami Paşa'dır) ayrıca şu emri verdim:

22 Kânunusani 36

Onuncu Kafkas Fırkası Kumandanlığı'na

Hemen Rauf Bey'i bularak vaziyeti beraber ve emniyet dahiinde takip etmenizi ricâ ederiz. İngilizlerin talebini is'âf etmek

kat'iyen gayr-i câizdir. Buraca o nokta-i nazardan tedâbîr-i seriaya tevessül edildi. İstanbul'daki telgraf muhaberâtını taht-ı temîne almanız lâzımdır (Vesika 223).

Mustafa Kemal

Efendiler, Rauf Bey, Bekir Sami, Cami Bey ve umum mebuslara da Kafkas Fırkası Kumandanı Kemal ve Mevki-i Müstahkem Kumandanı Şevket ve Harbiye Nezaret Seryaveri Salih Beyler vasıtalarıyla da şifre olarak şu tebliğde bulundum:

22 Kânunusani 336

İngilizler, Harbiye Nâzırı Cemal Paşa ile Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Cevat Paşa'nın vazifeden çekilmesini talep etmişlerdir. Bu teşebbüs, devletin istiklâli aleyhinde kat'î bir harekettir. Binâenaleyh, bu teşebbüs aleyhine milletin icrâ edeceği harekât, muhafaza-i istiklâl için yapılacak mücahedât cümlesindendir. İlk devre-i mücahedâtta vazife, milletin mebuslarıdır. Mebuslar, Kabine azasının mevcudiyetine müdahale ve ika-ı tesir suretiyle devletin İstiklâl-i siyasîsi aleyhine, İngilizlerin vuku bulan tecavüzlerini, dahil ve harice karşı kat'iyen ve serian reddeylemek mecburiyetindedir. Bunun tarz-ı icrasını kararlaştırarak buraya bildiriniz. Fakat icrâatta şu noktaları behemehâl temîn etmek icâp eder:

Evvelâ, Meclis'in feshi hakkında bir irâdenin Meclis'te bağteten okunması ihtimaline ma'rûz kalmamalıdır. Eğer bu ihtimal kat'iyen gayr-i vârid olmazsa, mebuslar teşebbüslerini hususi ictimâ halinde de yaparlarsa kâfidir. Saniyen, devletin istiklâl-i siyasîsi aleyhine kat'î bir hareket vuku bulduğunu Sulh Konferansı'na ve Avrupa milletlerine ve âlem-i İslâm'a ve dahil-i memâlike ilân etmek lâzımdır, İngilizlerin tecavüzü geri alınmadığı takdirde, Meclis'in vazifesi, Anadolu'ya geçmek ve idâre-i milliyeyi deruhde etmektir. Bu icrâât, bütün milletin kuvvetlerini cem' etmiş olan Kuvâ-yı Milliye tarafından her vasıta ile teyid olunacaktır. Şimdiden tedâbîr-i lâzime ittihâz olunmuştur.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Bu tebliğ sureti aynen umum kumandanlara bildirildi.

Efendiler, ayrıca Rauf Bey'e de 23 Kânunusani 336'da, Onuncu Kafkas Fırkası Kumandanı vasıtasıyla yazdığım şifrede, "Harbiye Nâzırı'nın infisâli bir emr-i vâki olmakla beraber, meselenin ehemmiyeti bâkidir dedim." Düvel-i İtilâfiye mümessilleri, hükümetimizi istedikleri gibi terhib etmek yolunu tutmuş oluyorlardı. Yarın, Meclis'in itimat edeceği bir hükümete de aynı suretle muamele etmelerine misâl hazırlanmış oluyordu. Hükümetin, milleti ve matbûatı haberdâr etmeyerek, bir kabine meselesi yapmayarak mutavaat göstermesi istiklâl-i milleti muhildi. Hadiseyi kapatmayarak Meclis-i Mebusan'da, hükümeti, istiklâl-i milleti muhafaza edemediğinden alenen ıskat etmek lâzım idi. İşte, bütün bunları Rauf Bey'e yazdım (Vesika 224).

Aynı tarihte, Onuncu Kafkas Fırkası Kumandanı'yla Rauf Bey'e müştereken şu direktifi vermiştim:

Hükümet mukavemet ederek Sulh Konferansı'nı, Kuvâ-yı Milliye'den dolayı Türk Hükümetini ıskata karar verdiğini, bütün cihana karşı ilâna mecbur etmek lâzımdır. Kabine'nin eslâfı gibi, istiklâl-i milliden sükûnetle fedakârlık etmesi, salâbet-i şahsiye itibarıyla zaafını, idrâk ve ihata itibarıyla da asla şâyân-ı itimat olmadığını bir daha vâzıhan göstermiştir. Bu kadar muğlâk mesâili seciyeten ve fikren bu mertebe zayıf zevât ile idâre etmeye çalışmak artık gayr-i mümkündür. Binâenaleyh, Kabine'nin son meseleden dolayı ıskatı lâzımdır. Milletin itimâd-ı âmmesine lâyık bir kabinenin mevki-i iktidara gelmesi yolunda çalışınız (Vesika 225).

Efendiler, ecnebilerin İstanbul'da tecavüzatı artırarak nâzır veya mebuslardan bazılarının tevkifine başlamaları ihtimaline binâen, bi'l-mukabele, Anadolu'da bulunan ecnebi zâbitlerinin tevkif edilmesine karar verdim. Bu kararımı ve buna nazaran ittihâz-ı tedâbir edilmesi lüzumunu, 22 Kânunusani 36 tarihinde Ankara, Konya, Sivas ve Erzurum'daki Kolordu Kumandanlarına, zata mahsus olarak, şifre ile emrettim (Vesika 226).

Efendiler, mebuslara yazdığım telgrafa Vasıf, Rauf, Bekir Sami Beylerin müşterek imzasıyla cevap geldi. Bu cevapta, Meclis resmen müzâkerâta başlayınca, mesele-i hâzıra sebebiyle Kabine çekilecektir. O zamana kadar vaziyetin emniyeti için Kabine'nin ibkası lâzımdır. Siz, hareket ve müdahale etmeyiniz. Emirlerinizi bize bildiriniz. Nokta-i nazarlarınızın her makam nezdinde hakkıyla müdafaa edileceğine itimat ediniz denilmekte idi (Vesika 227).

Ben, ne hükümete ve ne de Meclis'e iş'ârâtta bulunmamaya karar vermiş ve artık işi muhterem mebus arkadaşlarımıza bırakmıştım (Vesika 228).

Efendiler, İstanbul'daki zevâtın, ne gibi nasâyihе göre hareketlerini tanzim ettiklerini tebârüz ettirmek için, şu kısa ma'lumâtı arz edeyim:

Filân mümessil-i siyâsî çok namuslu ve doğru sözlü ve Türk muhibbi imiş. Bu zat, çok samimî ve müteessir bir lisanla demiş ki eğer Harbiye Nâzırı ile Cevat Paşa çekilmeseydiler, Harbiye Nezareti işgal olunacaktı. Kuvâ-yı Milliye'nin gösterdiği sükûnet ve metânet, bazılarını çıldırtıyor. Fakat acele etmeyin, ezilirsiniz. Bana itimat edin. Hakaret varsa, yapanlar utansın. Belki daha delilikler olacaktır. Fakat siz zinhar delilik yapmayın.

İstanbul'daki zevât, biz bu ifadâtın samimiyetine şüphe etmiyoruz diyorlardı (Vesika 229)

Efendiler, mebuslar İstanbul'da toplandıklarından bir hafta sonra, divan-ı riyâset intihâbı hakkında ve bu münasebetle Meclis riyâsetine dair müdâvele-i efkâra başlamışlar. Bir yerde işaret etmiştim ki ben Meclis Reisi intihap olunmayı, bazı fevâidine binâen lüzumlu bir tedbir telâkki etmiş ve icap eden zevâta nokta-i nazarımı bildirmiştim. İşte, arz ettiğim vechile bu mesele üzerinde görüşülmeye başlandığı günlerde, 28 Kânunusani 36 ve 1 Şubat 336 tarihlerinde Rauf Bey'in vuku bulan iş'ârâtında, birtakım mütâlaattan sonra, "biz pek azîm mahzur tevlid edecek olan bu ciheti ileri sürmekten sarf-ı nazar ediyoruz." denmekte (Vesika 230) ve "... Hususî, mahrem bir ictimâda tekrar mevzu-i bahis oldu. Şeref Bey, intihâbınız fevâidinden bahsetti... İntihap hususunda teşettüt-i ârâ, tekrar

katiyetle mahsûs olduğundan, milletin res-i kârında, Meclis-i Millî'ye nighbân olarak kalmayı zaten tercih buyurdıkları tarafımızdan söylenerek alkışlarla hakk-ı samilerinde tezâhürât-ı samimâneye şahit olundu. İctima-i umumîde Reşat Hikmet Bey Reis-i Evvel ve Hüseyin Kâzım Bey birinci ve Hoca Abdülâziz Mecdi Efendi ikinci reis vekili intihap olundu." haberi verilmekte idi.

Efendiler, benim riyâsetimden bahseden demek ki yalnız Şeref Bey oluyor, sâir zevât tarafından, ne maksatla riyâsete intihâbım mevzu-i bahis edildiği, mahrem olduğu bildirilen bu ictimâda imaen olsun söylenmiyor. Ciddî mütâlaata istinâden, benim riyâsetimi mevzu-i bahis etmeliydiler. Ondan sonra teşettüt-i efkâr olup olamayacağını tetkik eylemeliydiler. Yalnız Şeref Bey'in ifadâtı üzerine, efkârın cihet-i temâyülüne hüküm vermekte isabet olmayabilirdi.

Efendiler, Rauf Bey'in riyâset meselesine ait izâhâtına verdiğim cevapta demiştim ki: "Serd olunan mehâzir evvelce etrafla düşünülen şeylerdir. Benim riyâsetimi mevzu-i bahis eden esbâb malûmdur. Kuvâ-yı Milliye'nin millet tarafından kabul edildiğini teyid etmek, Meclis fesholunduğu halde riyâsete ait vezâif emniyetle ifa eylemek, hayatımızla gayr-i kabil-i telif bir sulh teklifi karşısında kıyâm-ı millî yapılrısa riyâset vaziyetiyle milletin maddî ve mânevî kuvvetlerini müdafaaya tevcih etmek mülâhazalarıdır. Mütâlaanızdan, müdafaaya taalluk eden bu esbâbın, bugün İstanbul muhîtinde şâyân-ı ihmal addolunduğu anlaşıyor. Eğer nokta-i nazarda isabet etmemekten, müdafaai milliyede hâlen ve âtiyen noksan hâsıl olursa, mes'ûliyet hata edenlere ait olur. Şahsen benim bu hususta müstağni olduğumu temîne hacet yoktur."

Efendiler, Harbiye Nâzırı ve Erkân-ı Harbiye Reisi'nin cehren ıskat edildiğini biliyoruz. Meclis riyâsetine intihap olunan merhum Reşat Hikmet Bey'in bir sebeple ecnebiler tarafından tevkif olunduğundan haberdâr olunmuştuk. İstanbul'da bulunan Heyet-i Temsiliye azalarının tevkifi düşünüldüğü, Rauf Bey'in 28 Kânunusani 336 tarihli iş'arıyla bildiriliyordu. Bu ahvâlden Kuvâ-yı Milliye aleyhdârlığı, Meclis'in feshi ihtimali, binâenaleyh müdafaai milliyeye teşebbüs zamanının daha karîb olduğu meydanda idi. Fakat bu hakikati ihtisâs eden azdı.

Efendiler, Reşat Hikmet Bey'in kurtarılması için de Ankara'dan çalışmak lâzım geldi (Vesika 231).

Rauf Bey'in, Meclis vaziyetini tasvir eden 27 Kânunusani 336 tarihli şifre telgrafnamesi muhteviyâtında şâyân-ı endişe bazı cümleler vardı. Meselâ Kabine, bidayetinde istifayı düşünmüş fakat yapmamıştır. Meclis'in bugünkü vaziyeti bu meseleyi halle müsait değildir. Buradaki mebuslar, milletin Maraş havalisine dair gönderdiği telgrafları heyet-i umumiyede okumaya dahi müsait değildir. İtilâf Devletleri'nden filân, falana mümâşât-kâr davranmaklığımızı tavsiye ediyor. Toplanacak yerimiz yoktur (Vesika 232, 233).

Rauf Bey'e, 7 Şubat 336'da vuku bulan bir iş'ârımızda şu mütâlaatımızı bildirdik: Mebusan, İstanbul'un dahilî ve haricî tesirâtıyla sulha ma'tûf olan gayeyi ihmal ederek ubûdiyet, ikbal, haset, vehim ve ilâ... gibi avâmîl ile iftirâka düşmüşlerdir. Arkadaşlarımız, çok mebustan mürekkeb bir ekseriyet temîn edebilmek için kendi tasavvurât ve mutekadâtından mütemâdiyen fedakârlık yapmışlar ve uysal olmak sevdasıyla hükümet ve mahâfil-i malûme nezdindeki tesirâtını kâmilten zayi eylemişlerdir. Şirazeyi bozmamak kaygısıyla devam edilirse, âmâl-i gayr-i milliyeye ve ihtirâsât-ı gün-â-gûna vasıta olamaktan korkulur. Bu hale karşı tedbir budur: Prensiple-rimize tamamen sadık arkadaşlardan mürekkeb, ekalliyet halinde olsa da bir heyetle iktifâ eylemek... Bunun mahzuru uysallıktan azdır. Hükümeti bilâ-kayd ü şart düşürmek lâzımdır. Kat'î mücadele vaziyeti alınmak lâzımdır (Vesika 234).

Efendiler, Ali Rıza Paşa Kabinesi çekilmemiş, Meclis de bir mesele ihdâsından ictinâben ıskatı cihetine gidememiş ve muaddel Ali Rıza Paşa Kabinesi'ne itimat reyî vermiştir.

Ali Rıza Paşa Kabinesi'nin, Meclis huzurunda okuduğu beyanname muhteviyâtını bilmem tahattur buyurur musunuz? Bu beyannamede:

Sadrazam Paşa, ifa ettiği en mühim vazifeyi mukaddime-i kelâm olarak kaydediyor. Hükümet-i merkeziye ile Anadolu arasında inkıta-ı muhaberâta kadar varan beynûnetin izâlesine muvaffak olduğunu, bundan böyle irâde-i milliyeye-

nin Meclis-i Âli'de tecelli ettiğini, artık kavaid-i meşrûtiyete tamamen tevfik-i harekete hiçbir mâni tasavvur etmediğini, söylüyor.

Efendiler, bu sözlerle Heyet-i Temsiliye'nin irâde-i milliye namına hareketine ve kavaid-i meşrûtiyete muvâfık harekete mümânaatına artık mahal olmadığı gibi bir mâna işrâb edilmek isteniliyor. Daha dün, Meclis-i Millî'nin İstanbul'da müctemi bulunduğu bir sırada, irâde-i milliyeye de kavaid-i cihana da münâfi olarak bizzat kendilerinin ve kendileriyle beraber, Meclis'in ve milletin ne kadar ağır bir tecavûze ma'rûz kaldığını söylemeye lüzum görmeyen Sadrazam, hâlâ Heyet-i Temsiliye'yi jurnal etmekle teşfiye-i sadra çalışıyor ve bizim muhterem mebus arkadaşlarımız da bu sözleri kemâl-i sükûnetle dinlemek kabiliyetini gösteriyorlar.

Hükûmet, siyasî zümrelere karşı bî-terafîlikten ayrılmadığını ve ayrılmayacağını teyid ettikten sonra, bugüne kadar istihsal ettiği muvaffakiyâtın derecesinin takdirini Meclis'e havale ediyor.

Sadrazam, idâre-i devletin muhtac-ı islâh olduğunu beyan ederek, Osmanlı Devleti'nin, her tazyik-i düvelî karşısında kaldığı zaman takip ettiği meslek-i kadîmini ihyâen, cihana yeni islâhât vaad ediyor. Vâsi mikyasta tevsi-i mezuniyet yapacağız. Ekalliyetlerin hukukunu temînen temsil-i nisbî kaidesine tevessül edeceğiz. Umûr-ı adliye, maliye ve nafia ve inzibatîyede ve hatta idâre-i mülkiyede ecnebilere emr-i teftişte salâhiyet-i kâfiye vereceğiz diyerek kaseddikleri islâhâtın esaslarını ta'dâd ediyor.

Sadrazam Paşa, umûr-ı hariciyeden bahsederken de mütareke ahkâmından inhirâf edilmemek hükûmet-i seniyece mütehattim görülmektedir taahhüdünü zikrederken, İzmir'in işgalinden dolayı hâsıl olan galeyân ve tezebzûbe hitam verecek ancak sulhtur demekle iktifâ ediyor ve "azm ü basiretin" usru yûsre tahvil edeceği kanaat-i tâmmesinde olduğunu söyleyerek beyannamesine hâtime veriyor (Vesika 235).

Efendiler, Meclis-i Mebusan'ın tasvibine iktirân eden bu beyanname muhteviyâtını tahlil ve tefsir ile burada izâa-i vakti bî-lüzum addederim.

Yalnız Efendiler, Sadrazam Ali Rıza Paşa'nın ve kabinesinin muzmerrâtını ve hayâsızlığını gösteren bir vesikayı aynen arz etmeme müsaadenizi ricâ edeceğim:

Gayet müstaceldir.

Deraliyye'den, 14 Şubat 36

Vilâyât ve Elviye-i Müstakilleye

Ahîren Meclis-i Mebusan'da kıraat ve ekseriyet-i azîme ile tasvip olunarak hükûmete beyan-ı itimat olunan programın, nikat-ı mühimmesinden biri olduğu üzere Meclis-i Umumî ictimâ ederek her türlü âmâl-i milliyenin tecelligâh-ı münferidi, lehû'l-hamd icra-yı faaliyete başladığına nazaran, ahkâm-ı meşrûtiyenin her nev'î mevânî ve tesirâtan âri olarak tamamıyla cereyân etmesi lâzım gelen dahil-i memleket, meclis-i mezkûrdan başka yerde, -irâde-i milliye namına idâre-i kelâm ve serd-i metâlîbe, artık mahal ve imkân kalmadığından- umûr-ı hükûmete müdahale şeklinde her nev'î ef'âl ve harekât müstelzim-i mucâzât olacağı ta'mîmen tebliğ olunur.

Sadrazam

Ali Rıza

Efendiler, böyle bir ta'mîme ne hacet vardı! Heyet-i Temsiliye'yi millet nazarında, küçük düşölmekten, onun tecziye edilebileceğinden bahsetmekte ne faide vardı? Eğer Heyet-i Temsiliye zaman zaman hükûmetin nazar-ı dikkatini celbe lüzum görüyor idiyse, bu hareketinin ne kadar temiz ve âli maksatlarla olduğuna ve ne derece vatanî zaruretlere yüzünden vuku bulduğuna hâlâ şüphe edilebilir miydi? Heyet-i Temsiliye'yi, dolayısıyla milletin vahdet ve tesanüdünü bertaraf etmeyi hedef-i aslî ittihâz eden hükûmet Aydın, Adana, Maraş, Urfa, Ayıntap cephelerinde vuku bulmakta olan müsaademâttan ise asla mütehasis görünmüyordu. Ecnebi devletlerin doğrudan doğruya kendi kabinelerine vuku bulmuş olan tecavüzünden müteessir olmuyordu. Şunu da açık olarak zikretmeliyim ki her türlü âmâl-i milliyenin tecelligâh-ı münferidi olmak lâzım gelen Meclis-i Millî'nin, henüz Sadrazam Paşa'nın hamdederek bahsettiği gibi icra-yı faaliyete başladığı da maalesef görölmüyordu.

Efendiler, Sadrazam'ın, bu beyannamesi üzerine biz de şu tebliğ-i umumî ile milletin nazar-ı dikkatini celbe lüzum gördük:

ta'mîm

Tel

17.2.336

İrade-i milliye'nin tecelligâh-ı kanunîsi olan Meclis-i Mebusan'ı açarak hâkimiyet-i milliyeyi teyide muvaffak olan Cemiyetimizin en mühim ve en esaslı vezâifinden biri de âmâl-i milliyeye muatabık esâsât dahilinde, bir sulhun akdine kadar, vahdet-i milliyeyi muhafaza etmektir. Cemiyetimizin her müşkili iktihâm ile vatanı ve mevcudiyet-i milliyeyi kurtarmak hususundaki mesâi-i rehakârânesine, maksûd-ı millînin istihsal ve istidrâkine kadar, daha büyük bir azm ü iman ile devamı lâzimedenden bulunmakla, hayat ve beka esasından ibaret olan teşkilât-ı milliye'nin, vatanın her köşesinde âmm ve şâmil bir surette, taazzuvuna ke'l-evvel devam edilmesini bi'l-cümle hey'ât-ı merkeziye ve idârelerden bir kere daha ricâ ve te'kid eyleriz.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk
Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi namına
Mustafa Kemal

Efendiler, İstanbul'dan vuku bulan 19 Şubat 336 tarihli iş'ârâtta "İngiltere Devleti Hariciye Nezaretî'nden Dersaadet'teki mümessil-i siyasîliğine sebk eden ve mümessil-i siyasîlik tarafından da resmen hükûmete vâki olan tebligat-ı şifahiyede, Pâyitaht-ı Saltanat'ın Devlet-i Osmaniye'de bırakıldığı bildirilmiş ve fakat bununla beraber Ermeni kıtâliyle, Yunanlılar da dahil olduğu halde, Mütelifin kuvvetlerine karşı tarafımızdan yapılan harekâtın hemen ta'dîli ve aksi takdirde, şerâit-i sulhiyemizin tebeddül etmesinin muhtemel bulunduğu da ilâveten dermeyan edilmiştir" denilmekte ve bazı hususât, bilhassa "mücib-i şikâyet en küçük hadiseler bile meydan bırakılması" tavsiye olunmakta idi.

Efendiler, bu şifahî vaatin mâna ve medlûlü ne olabilirdi? Yunanlıların, Fransızların ve sâirenin taht-ı işgalinde bulunan

aksâm-ı memâlikten mâadâ, İstanbul'un da alınması mukarrer idi. Fakat dermeyan olunun şarta riayet olunursa, İstanbul'u almaktan sarf-ı nazar edeceğiz mi denilmek isteniyordu? Yoksa Yunanlıların, Fransızların, İtalyanların işgalleri zaten muvakkattır, Düvel-i İtilâfiye yalnız İstanbul'u alacaktı, fakat teklif ettikleri şarta riayet edersek, onu da bırakacaklardır, manası mı çıkarılıyordu?

Yoksa efendiler, Yunanlıların, Fransızların, İtalyanların işgalleri emr-i vâkidir, İstanbul'un işgali de mutasavverdir, fakat Yunanlıları, Fransızları, İtalyanları işgal eyledikleri mıntakalarda rahat ve emin bırakırsanız, onların işgallerini kabul eylediğinizi fiilen gösterirseniz, İstanbul'un işgal tasavvurundan vazgeçeriz mi denilmek isteniliyordu?

Veyahut efendiler, İtilâf Devletleri, Kuvâ-yı Milliye'nin işgal mıntakalarında, işgal kuvvetlerine karşı aldığı cepheleri boz durmaya ve açtığı muharebeleri, tevessül eylediği hareketleri durdurmaya hükümet-i merkeziyenin muktedir olamayacağını yakînen anladıklarından, Yunanlılar da dahil olmak üzere İtilâf Devletleri'ne tecavüz men'edilememiş ve hadd-i zâtinde mevcut olmayan Ermeni kıtâline nihayet verilmemiş olduğu bahanesiyle İstanbul'u da mı işgal eylemek kasdında idiler?!

Vakay-i âtiye, bu son tahminin doğru olduğunu göstermiştir zannederim. Fakat hükümet-i merkeziyenin, İngiliz mümessilliğinin teklifinden, böyle bir mâna çıkarmaya yanaşmamış, bilakis ümide düşmüş olduğu görülüyordu.

Efendiler, vuku bulmuş olan teklifin ne derece nâbemahal olduğuna dair bir fikir verebilmek için biz de o günlere ait bazı vaziyetleri hatırlayalım. Şüphe edilmemek lâzımdı ki Ermeni kıtâli hakkındaki beyânât, mâ-vakaa mutabık değildi. Bilakis cenup menâtıkında, ecnebi kuvvetleri tarafındanteslîh edilen Ermeniler, mazhar oldukları himayeden cür'et alarak bulundukları mahallerdeki İslâmlara tasallut etmekte idiler. İntikam fikriyle her tarafta bî-rahmâne bir surette katl ve imhâ siyasetine sâik olmakta idiler. Maraş hadise-i fecîası, bu sebepten zuhûr etmişti. Ecnebi kuvvetleriyle birleşen Ermeniler, top ve mitralyözlerle Maraş gibi kadîm bir İslâm beldesini hâk ile yeksan eylemişlerdi. Binlerce âciz ve mâsum valide ve çocukları

kahr ü imhâ eylemişlerdi. Tarihte emsali nâ-mesbûk olan bu vahşetin fâili Ermenilerdi. Müslümanlar ancak muhafaza-i namus ve hayat kaydıyla mukavemet ve müdafaada bulunmuşlardı. Yirmi gün devam eden Maraş katliâmında, Müslümanlarla birlikte şehirde kalan Amerikalıların, bu hadise hakkında İstanbul'daki mümessillerine çektikleri telgraf, facia müsebbiblerini gayr-i kabil-i tekzîb bir surette tayin etmekte idi.

Adana dahilindeki Müslümanlar, tepeden tırnağa kadar teslîh edilen Ermenilerin süngüleri tehdidi altında, her dakika katliâma ma'rûz bulunuyorlardı. Hayat ve istiklâlinin muhafazasından başka bir şey istemeyen İslâmlara karşı tatbik edilen bu zulüm ve imhâ siyaseti, beşeriyet-i mütemeddinenin nazar-ı dikkat ve insâfını câlib mahiyette iken aksinin vâki olduğunu iddia ve ondan sarf-ı nazar edilmesi teklifi, nasıl ciddî kabul olunabilirdi?

İzmir ve Aydın havalisinde vaziyet buna mümâsil ve belki daha fecî değil miydi? Yunanlılar her gün kuvvet ve vesâitini tezyîd ve taarruz hazırlıklarını ikmâl ediyordu. Bir taraftan da mıntaka mıntaka tecavüzden geri durmuyordu. O günlerde İzmir'e yeniden bir piyade alayı ile teçhizatı tam bir süvari alayı ve yirmi dört adet yük otomobiliyle külliyetli nakliye arabası ve altı adet top ve birçok mühimmât çıkarıldığı ve cephelelere küllî miktarda cephaneye sevk edilmekte olduğu anlaşılmıştı. Hakikat şu idi ki milletimiz bilâ-sebebe hiçbir yerde, hiçbir unsur-ı ecnebîye mütecâviz değildi.

Binâenaleyh Efendiler, vatanımızın aksâm-ı meşgûlesinden düşmanların çekildiklerini görmeden veya hiç olmazsa çekileceklerine kanaat-i tâmmeye hâsıl olmadan, mevâid-i kâzibeye lüzumundan ziyade atf-ı ehemmiyet olunmak kâr-ı âkıl mı idi? Tâli'-i memleketin yegâne nokta-i istinâdı kalmış bulunan Kuvâ-yı Milliye'yi dağıtmaya ma'tûf, bu gibi teklifat ve teşebbüsâtı anlamakta müşkilât var mı idi? Âtinin meşkûkiyet ve mübhemiyeti içinde hemen dava-yı milliden feragat câiz mi idi? Yalnız İstanbul'un değil, Boğazların, İzmir'in, Adana havalisinin, hulâsa hudûd-ı milliyemiz dahilinde bi'l-cümle aksâm-ı vatanın hâkimiyetimiz dahilinde ibkası gaye-i milliyemiz değil mi idi? Buna nazaran, yalnız İstanbul'un, Osmanlı Devleti'ne

terk olunacağı vaati karşısında, Osmanlı Devleti'nin Sadrazamı Ali Rıza Paşa memnun olsa da Türk milletinin memnun olacağı ve bununla iktifâ ederek ihtiyâr-ı sükût ve atâlet eyleyeceği nasıl farz olunabilirdi? Vahdeddin'in Sadrazamı, Kuvâ-yı Milliye'yi dağıtmaya ma'tûf bütün bu teşebbüsâtın mes'ûliyet-i tarihyesini, nazar-ı teemmüle almak istemiyor mu idi?

Efendiler, ecnebi teklifi ve onu tatbika kalkışan hükümetin arzu ve emrinin, milletçe ve Kuvâ-yı Milliye'ce mutâ' olamayacağı tabii idi.

Muhterem Efendiler, Rauf Bey, 19 Şubat 336 tarihli bir şifre ile, hükümet ve Meclis hakkında pek şâyân-ı teemmül ma'lumât veriyordu. Bu ma'lumâtı hulâsa edeyim:

"Şubat'ın on dokuzuncu günü Sadrazam, Dahiliye Nâzırı, Bahriye Nâzırı, Felâh-ı Vatan ittifakı ictimâna gitmişler. Sadrazam, Kuvâ-yı Milliye'nin ikinci bir hükümet şeklinde görünmemesi, icrâât-ı hükümete karışmaması ve Maraş taraflarındaki harekâtın daha ilerilere temdid edilmeyerek tevki ile intizam ve asayişin temini lüzumunu siyaseten mücib-i muhassehat gördüğünü söylemiş. Ziya Paşa'nın vali ve Ahmet Fevzi Paşa'nın, kolumdu kumandanı olarak Ankara'ya gönderileceğini bildirmiş. Dahiliye Nâzırı da serbesti-i icrââtına müdahale olunmamasını söylemiş. Polis Müdürü ile Jandarma Kumandanı'nın tebdiline muktedir olmadıklarını anlatmış. Eskiden beri dostu olan Keşfi Bey'in namuskârlığından ve onu Bursa'ya vali ve Fâik Âli Bey'i müşteşar yaptığından bahsetmiş. Salih Paşa da Maraş havalisinde tahliye ettirilen mahallere, hükümetçe vaz'-ı yed etmeyi siyaseten mümkün görmemiş, Fransız matbûatını aleyhimize çevirir, demiş. Pâdişâh, hükümete Meclis'ten ziyade hâkim imiş. Meclis'in hâlet-i ruhiyesine göre, bu hükümeti ıskat ve yerine şerâit-i lâzimeyi hâiz, millî bir kabine ikame etmek mümkün değilmiş." (Vesika 236).

Bu ma'lumâtı, Anadolu ve Rumeli'de bulunan tekmil kumandanlara bildirirken, şunu da ilâve eyledik:

Heyet-i Temsiliye, taht-ı işgalde ve muhtelif tesirât-ı ecnebiye tazyikinde bulunan İstanbul'da daha millî ve fedakâr bir hükûmetin re's-i kâra getirilmesindeki müşkilâtı takdir ettiğinden, Sadrazam Paşa'nın ma'lûm olan beyannamesine mukabil 17 Şubat 336 tarihindeki ta'mîm ile nokta-i nazarını bütün teşkilâtına ilân etmişti. Vahdet-i milliyenin ihlâli fikriyle yapılacak her teşebbüs ve taarruzu, ma'kulât dahilinde akîm bırakmak taht-ı vücûbdadır. Âmâl-i milliyeye mutabık bir sulh istihsal edilmedikçe Kuvâ-yı Milliye'nin terk-i faaliyet etmesi imkânının mevcut olamayacağı hakkında alâkadârânın tekrar nazar-ı dikkati celp edilmekle beraber, vahdet ve tesanüd-i millînin takviye ve idâmesi hususunda her zamandan ziyade mütebassır ve müteyakkız bulunulmasını hassaten ricâ ve temenni eyleriz (Vesika 237).

Rauf Bey'e de, cevâben şunu yazdım:

21.2.336

Harbiye Nezareti Seryaveri Salih Bey'e

Rauf Bey'e:

C: 19.2.36 şifreye:

Felâh-ı Vatan grubunun Sadrazam Paşa ve rüfekaıyla icrâ ettiği münakaşatın heyet-i umumiyesinden istidlâl olunduğuna göre, hükûmet-i hâzıra, Meclis-i Millî'den aldığı itimâda istinâden, Kuvâ-yı Milliye'nin memleketteki nüfûz ve tesirini izâleye sâi olduğu vuzûh ile anlaşılıyor. Harekât-ı milliyeye muhalefetinden dolayı azledilen Fâik Âli Bey'i Müsteşarlığa, Ferit Paşa ve Ali Kemal ile birlikte çalışan Müsteşar Keşfi Bey'i Bursa vilâyetine tayin etmesi ve evvelce memuriyetleri milletçe kabul edilmeyen Ahmet Fevzi Paşa ile Ziya Paşa'yı da Ankara'ya göndermek hususunda ısrar eylemesi, açıktan açığa Kuvâ-yı Milliye aleyhine hareket edildiğinin bir misâl-i bâhiridir. Hükûmetle milletin tam bir vahdet dahilinde çalışarak tesbit edilen esâsât dahilinde, âmâl-i milliyeye muvâfık bir sulh istihsal edilmesi lüzumunu, her zamandan ziyade takdir etmekte olduğumuzdan, icrâât-ı hükûmete karşı her türlü muhalefet ve müşkilât ihdâsından ictinâb eyle-

meyi bir vazife-i vataniye telâkki ediyoruz. Her şey bitmiş, gaye-i milliye istihsal edilmiş değildir. Arada daha pek müthiş ihtimâlât mevcuttur. Âtinin meşkûkiyet-i bî-nihayesi içinde, Kuvâ-yı Milliye'nin mesâi-i rehakârânesinden müstağni bulunup bulunmadığının hükümetten istifsârı icâp eder. Bize gelince, tarihin bu memlekette şimdiye kadar husûle getirmediği bu vahdet ve tesanüd-i millînin ihlâline ait her hareketi bir hıyanet-i vataniye telâkki ederek ona göre mukabele-i lâzimesini icrada tereddüt etmeyeceğiz. Bu mecburiyet ve ıztırârın erkân-ı hükümetçe bilinmesi pek faydalı olacaktır. Hükümetle aramızdaki ahenk ve vahdetin muhafazası ancak hâl-i hâzırın ibkasıyla mümkün olabilir. Lüzumsuz tayin ve aziller icrası ve bilhassa harekât-ı milliyeye muhalefetinden dolayı infisâl ettirilmiş olan memurlar hakkında ısrar olunması, Kuvâ-yı Milliye aleyhine bir husûmet telâkki edileceğinden bu gibilerin memuriyetlerine müsamaha olunmayacaktır. Bilhassa, Ahmet Fevzi Paşa ile Ziya Paşa'nın, gönderildikleri takdirde derhal iade edileceklerinin bir emr-i vâki telâkki edilmesi icâp eder.

Vaziyet-i hâzırının vahametini müdrik olan Meclis-i Milli'deki rûfekanın dahi böyle gayr-i tabii hâdisâta karşı iltizâm-ı sükût etmesi, her taraftan tahrik ve teşvik edilen hükümeti teşcî' edeceğinden bu hususta da gayeye merbût arkadaşların metîn ve sarîh bir vaziyet almaları muktezidir. Hükümetin Meclis'e hâkim olması, emr-i murakabeyi işkâl edeceğinden, böyle bir halin hudûsu halinde, ihlâs-ı vatan namına mukarrerât-ı sâlime ittihâz edilemeyeceği ve bi'n-netice âmâl-i milliye'nin husûl bulamayacağı âşikârdır. Bütün milletçe mutâ' ve mukaddes telâkki edilen Kuvâ-yı Milliye gayelerinin, Meclis'çe de temîn-i tatbiki ve icrâât-ı hükümetin bu gayeler etrafında icra-yı murakabesi hususunda, son gayret-i vatanperverânelerinin ibzal buyurulmasını ehemmiyetle ricâ eyleriz.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Rauf Bey'in, diğer bir iş'ârına da verdiğimiz cevâbı arz edeyim:

Şifre

21.2.336

Harbiye Nezareti Seryaveri Salih Bey'e

Rauf Bey'e:

C: 20.2.336 şifreye:

Hükümetin Meclis-i Milli'deki gruba karşı bir vaz'-ı tehdit alması, grubun mütesanit bir kuvve-i siyasiye halinde inkişaf ve tebellür edememesinden inbiâs ettiği vâzihan anlaşılmaktadır. Her şeye tercihan grubun, bu nokta-i nazardan müdrik bir kuvve-i murâkibe haline getirilmesi lüzumu tahakkuk ediyor. Hükümetin, bi'l-âhire tatyîb-i hatır maksadıyla sizleri davet etmesi, bugünkü zaafını anlamasından ve kuvvet yapıncaya kadar oyalayıp vakit kazanmak fikrinden münbaistir. Hükümete karşı kat'î bir vaziyet almak zamanı gelmiştir. Sadrazam'a ve Dahiliye Nâzırı'na açıkça söylemek lâzımdır ki Kuvâ-yı Milliye, neticeye kadar icra-yı faaliyet eyleyecektir.

Memleketi işgal eden ve milletimizin esaret-i mutlakasını isteyen düşmanlarımız, Kuvâ-yı Milliye'nin faaliyetini istememekte kendilerini haklı bulabilirler. Fakat devlet ve milletin tahlisine sâi bu kuvve-i milliyenin, kendi hükümetimiz tarafından dūçâr-ı hücum ve taarruz olması şâyân-ı istiğrap görölmektedir.

İstanbul'un, hâkimiyet-i Osmaniye'de ibkası hakkındaki Düvel-i Mütelif nokta-i nazarı ne kadar meserretle telâkki edilmiş ise İzmir ve Adana cephelerinde terk-i faaliyet edilmesi hususundaki talepleri de o kadar mûcib-i hayret oldu. Harbiye Nâzırı'na, İzmir ve Adana'nın da hâkimiyet-i Osmaniye'de kalması temîn edilinceye kadar terk-i silâh edilemeyeceği, Ermenilere tarafımızdan bir tecavüz vâki olmadığı, Fransızlar tarafındanteslîh ve teşvik edilen Ermenilerle bazı hâdisât zuhûr etmişse, bunun mes'ûliyetinin Ermeni nasyonalistlerine ve onların muharriklerine ait olacağı bildirilmiştir.

Maraş ve Urfa'dan ileriye gidilmemesi hakkındaki hükümetin teklifine karşı milleti tatmîn etmek ve Kuvâ-yı Milliye'yi tevkiif edebilmek için Fransızların Adana'yı derhal tahliye başlamları talep olunmalıdır. Aksi halde Kuvâ-yı Milliye'yi, harekât-ı istihlâskârânesinden men'etmek mümkün olamayacağını ve

bu ateşin Halep ve Suriye'ye sirâyete başlamak üzere bulunduğunu, Fransızlar Adana ve civarının tahliyesinde ne kadar isticâl gösterirlerse o kadar menfaattar olacaklarını kendilerine açıkça izah etmelidir. Anadolu matbûatının şiddetli lisanının tahfifi Düvel-i Mütelif'e'nin mezâlim ve tecavûzatına nihayet vermekle kabildir. Bu kadar haksızlıklara, zulümlere hatta katliâmlara karşı feryâd eden mâsum bir milleti iskât etmek zulmünü bizden talep etmemelidir. Esasen, cihanın her noktasında matbûat bu gibi kuyûdât-ı örfiyeden âzâde olup hür ve serbesttir. Akbaş cephanesinin bir kısmının İngilizlere iadesi hakkındaki muâvenetinizin kat'iyen masrûf olmamasını arzu ederdik. *Boş bir fişek kovanının bile İngilizlere iade edilmemesi daha muvâfık olur fikrindeyiz.*

Hükümet, Düvel-i İtilâfiye'ye karşı böyle sahte cemîleler izhârıyla hakkımızda isticlâb-ı merhamete muvaffak olacağı ve bu riyakârâne harekâtın, şerâit-i sulhiyenin ta'diline tesir edeceği zannını perverde ediyorsa, kendilerinin gafletine acırız. Hulâsa, sulhumuzun mevzu-i bahis olduğu bu mühim anlarda, Kuvâ-yı Milliye'yi zayıf gösterecek her hareketin mukadderât-ı milliye-miz üzerine meş'ûm bir tesir icrâ edeceği şüphesiz olduğundan Meclis'teki rûfekaya terettüb eden vazife-i murakabenin azamî fedakârlıklarla icrâ edilmesini hassaten ricâ eyleriz.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Efendiler, bugünlerde hissolunan lüzum üzerine Rauf Bey'e aynı tarihte şu telgrafı da yazdım. Bu lüzum, Heyet-i Temsiliye ve Kuvâ-yı Milliye'nin devam-ı faaliyeti hakkındaki efkârı kontrol etmek idi. Rauf Bey'e yazdığım bu telgrafı, aynen Erzurum'da Kâzım Karabekir Paşa'ya da vermiştim.

Gayet müstacel olup tehiri câiz değildir.

21.2.336

Rauf Bey'e:

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin tebdil-i şekline salâhiyettar olacak kongrenin in'ikadı, nizamnamemizin sonuncu maddesi mücibince Meclis-i Mebusan'ın emniyet ve

serbestî-i tâm dairesinde ifa-yı vazife-i teşriiye eylediğini Meclis'çe teyide vâbestedir. Heyet-i Temsiliye'nin, teşkilât-ı umumiyenin başında sulha kadar muhafaza-i şekil etmesi lüzumu, bi'l-cümle rûfekanın tensîb ve ısrarı üzerine kabul edilmiştir. Halbuki hükümet tarafından adeta mazhar-ı teşvik olan muhâlif gazetele- rin hücumları, Meclis-i Â'yân'ın alenî taarruzları, hükümetin e'fâl ve icrââtı ve bilhassa Sadrazam Paşa'nın beyannamesi ve Meclis-i Mebusan'da Kuvâ-yı Milliye'nin gayr-i meşrû'iyetini alkışlattıran nutuklar, efkâr-ı umumiyeyi teşkilât-ı milliye aleyhine çevirmek- te ve Heyet-i Temsiliye'mizi müşkül bir vaziyete ilka etmektedir.

Bir taraftan arzu-yı şâhâneye tevfikân Zeynel Abidin, Hoca Sabri, Sait Molla gibi zevâtın mahzâ Kuvâ-yı Milliye'yi iskat mak- sadıyla her tarafta vücuda getirmeye çalıştıkları Teali-i İslâm Ce- miyeti namı altındaki tertipler, teşkilât-ı milliye fiilî taarruzla- ra başlamışlardır. Ez-cümle, Niğde ve Nevşehir'de mâh-ı halin on dokuzuncu günü, Meclis-i Mebusan açıldı. Teşkilât-ı milli- yeyi pâdişâhımız istemiyor gibi sözlerle halkı alenî ictimââta ve tezâhürâta sevk etmişlerdir. Bu hal, Sadrazam Paşa'nın tebliğini alan bazı memurlar tarafından da mazhar-ı teşvik olmuştur. Bu hadisenin Konya'ya ve her tarafa sirâyet etmesi baîdû'l- ihtimal de- ğildir. Binâenaleyh:

1- Hükümetin, Kuvâ-yı Milliye'nin muhafazası taraftarı olup olmadığını kat'iyen bildirmesini kendisinden talep etmek lâzımdır.

2- Felâh-ı Vatan grubunun, mevzu-i bahis olan emniyet ve serbestî-i tâmma mâlik olduğunu ve Kuvâ-yı Milliye'yi dağıtmak lüzumuna kail bulunduğunu veyahut aksini derpîş etmesi ve he- nüz muhafazasına lüzum görüyorsa ona göre hükümete ihtaratta bulunmakla beraber, Meclis'te dahi lüzumu vechile müdafaa ey- lemesi icap eder. Bu hususun, grupça mevki-i müzakere ve mü- nakaşaya vaz' olunması mütâlaasındayız.

3- Teşkilât ve Kuvâ-yı Milliye'nin imhâsı, menâfi-i vatan için tercih olunduğu takdirde İzmir, Maraş ve sair cephelerde bulu- nan düşman kuvvetlerine karşı hükümetçe tedâbîr-i lâzimenin ittihâzını taht-ı temîne aldirmek lâzımdır.

Bâlâdaki ma'rûzât ve mütâlaatımızın kemâl-i ehemmiyet ve ciddiyetle nazar-ı dikkate alınıp icâbatına tevessül ve bizi şahsen

de müşkil vaziyetten tahlis için neticesinin sür'at-i mümkinine ile iş'arını ricâ ederiz. İstanbul'daki bazı rûfekanın bunca emeklerle vücuda getirilmiş olan vahdet ve Kuvâ-yı Milliye'ye vurulan darbelere karşı kat'î tedbir almakta, son gayret ve ciddiyeti göstermekten ziyade, haricî ve uzak kuvvetlerden büyük ümitlere kapılarak müteselli oldukları zehâbı hâsıl oluyor. Biz, elimizdeki kuvveti hüsn-i muhafaza edemediğimiz takdirde, haricî kuvvetlerin dahi iltifatına değerimiz kalmayacağını, hatıra olarak arz eyleriz.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Kâzım Karabekir Paşa, bu telgrafta verdiği 23 Şubat 336 tarihli cevâbında, "İstanbul'da Meclis-i Millî'de mütehassıl cereyâna karşı Heyet-i Temsiliye'nin ve Kuvâ-yı Milliye'nin ma'kûs ve mütehakkim bir vaziyet almasını hiç muvâfık bulmuyorum. Yalnız Heyet-i Temsiliye, bu işin içinden vakarlı çıkmak ve işin mes'ûliyetini ve takdir-i keyfiyeti, Meclis-i Millî'nin uhde-i namus ve hamiyetine bırakmayı mütâlâa ediyorum", "Kuvâ-yı Milliye'nin ve Heyet-i Temsiliye'nin muhafaza-i mevcudiyet etmesine Meclis-i Millî tarafdâr olmazsa... kongrelerin mukarrerâtı vechile emniyet-i tâmmeye ile murakabe-i teşriyesine sahip ve hâkim olduğu cihetle, Heyet-i Temsiliye'nin, artık Meclis-i Millî'ye tevdi-i mukadderât ederek dağılmasını ve mevki-i faaliyetten çekilmesini yazar ve bir de teşekkür eder" "fakat Meclis-i Millî'nin böyle bir mes'ûliyet deruhde ederek mevki ve âtilerinden emin olduklarına dair karar ittihâz ve tebliğ edecekleri pek meşkûttur. Rauf Beyefendi bu teklifi yapar ve bu mukarrerâtı istihsal eder de Heyet-i Temsiliye'nin mevki-i faaliyetten çekilmesini tebliğ ederlerse, o zaman Heyet-i Temsiliye bunu maa'l-memnuniye kabul eder. Matbûata ve dahile karşı neşr ü ta'mim eyler ve artık faaliyetten uzaklaşır. Mevki-i şeref ve vakarını da meşrû' bir şekilde mahfûz tutar. Şüphesiz ki bir seneden beri ibram-ı millî ile husûle gelmiş Aydın cephesi ne dağılıp Yunanlılara teslim-i mukadderât eyler ve ne de hükümet bunları dağıtabilir. O mücahitler kendiliğinden ve sâbıkı misillü devam eder. Fakat mevziî olur ve kolordu kumandanları kendi mıntakalarında bunu ahvâl ve maksada göre

hüsn-i suretle idâre eyler, ondan sonra da vaziyet ve harekât-ı müstakbelemiz için zuhûrâta tâbi kalınır işte nokta-i nazar-ı âcizânem bundan ibaret olduğu ma'rûzdur" diyor (Vesika 238).

Efendiler, İstanbul'un bi'l-fiil işgalinden takriben yirmi gün evvel izhâr olunan bu görüş ve mütâlaa şâyân-ı tetkiktir. Ben yalnız bir noktaya işaret etmekle iktifâ edeceğim. O nokta, zuhûrâta tâbi olmak tevekkülüdür. Biz elbette böyle bir vaz'-ı mütevekkilâne alamazdık. Bilakis zuhûrâtın ne olabileceğini, zuhûrundan evvel keşif ve teyakkun ederek, mukabil tedâbîrini düşünmek ve anında, tereddütsüz tatbik etmek tarafdârı idik. İşte bu maksatla idi ki daha evvelinden efkârı istimzâca başlamıştık.

Efendiler, Mebus Mazhar Müfit Bey'in bir mektubuna verdiğim cevâbı aynen arz edersem, Kâzım Karabekir Paşa'nın mütâlaasına verilmek lâzım gelen cevap da kendiliğinden anlaşılmış olur. Mazhar Müfit Bey'in mektubu muhteviyâtını tekrar etmeyeceğim. Onu icap ederse kendileri neşrederler. Benim verdiğim cevap şu idi:

Ankara, 25/26.2.336

Hakkârî Mebusu Mazhar Müfit Beyefendi'ye

Efendim Hazretleri:

14.2.1920 tarihli mufassal mektubunuzu ancak dün aldım ve yarınki postaya yetiştirmek üzere cevâbını şimdi yazıyorum. Meclis-i Âli-i Millî'nin ve Felâh-ı Vatan nam grubun, ahvâl-i hakiyiesini tasvir eden beyânât-ı aliyeleri mûcib-i teessürüm oldu. İzâhât ve tavsifatınızla, nazarımda tecelli eden manzara, elem-âlûddur. Zavallı millet; hayatını, mevcudiyetini, mukadderâtını müdafaa, muhafaza ve temîn etmekle mükellef bildiği muhterem mebuslarını, vazife-i hakikiye-i milliye ve vataniyelerini ilk anda ve ilk hatvede ferâmûş etmiş görüyor. Garp ve bütûn düşman dediğimiz milletler Türkiye'de, Türklerde kabiliyet olmadığından her şeyi bizim için menfî, her şeyi tatbiki cevaz verdikleri ma'lûm iken ve her birimiz ayrı ayrı bu zannın butlânını isbâta azmetmiş olduğumuzu iddia ederken, hissiyât-ı menfaat-cûyânemiz,

ihtirâsât-ı hasîsemiz bize her şeyi unutturabilir. Evvel gelen mebuslar şöyle yapacakmış, sonra gelen mebuslar böyle tavır almış, Heyet-i Temsiliye şuna mahrem nazarla bakmış, bunu bayağı görmüş... Bunları söyleyenler, koca Türk milletinin muhterem mebusları, öyle mi? Bu hâlet-i ruhiye, bu mahiyet-i ahlâkiye karşısında mebhût, mütehayyir ve sâmit kalırım. Yeni grup veya parti teşkilâtından bahis buyuruluyor... Azizim Mazhar Müfit Bey! İzah ettiğiniz mantalite ve karakterlerin teşkil edecekleri gruptan da partiden de ben memleketi kurtarıcı bir vaz'-ı metînin alınabileceğine hükmedemiyorum. Ben ve Heyet-i Temsiliye namı altında ifa-yı vazife-i fedakârî eden arkadaşlar, bu vatanın halâsı, milletin felâhı için ölünceye kadar çalışmak isterken, mebusan-ı kirâm, vaz'u tavırlarıyla ve a'mâk-ı gaflete sukutlarıyla anlıyorum ki buna dahi müsaade etmeyeceklerdir. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin teşkilâtına ve bu teşkilâtın vücuda getirdiği Kuvâ-yı Milliye'ye istinâda ihtiyaç kalmadığını, tıflâne ve gafilâne muâmelât ve harekâtıyla ima eden Meclis-i Mebusan'ın ve Felâh-ı Vatan grubunun, bu bâbdaki karar-ı kat'isinin istimzâc ve tarafımıza iş'ârını Rauf Bey'e yazdık. Bu kararın istihsalini tesrî" için sizin de yardımınızı ricâ ederiz. Bu kararı verirken, mebusan-ı kirâmın mahall-i in'ikadı olan Darü'l-hilâfe'de, kırk bin Fransız, otuz beş bin İngiliz, iki bin Yunan ve dört bin İtalyan kuvve-i berriyesinin tahaşşüd ettiğini ve İngiliz Bahr-i Sefid donanmasının Fındıklı Sarayı'na karşı, lenger-endâz bulunmuş olduğunu göz önünde bulundurmak lüzumunu hatırlatırım.

Mustafa Kemal

Efendiler, Rauf Bey'e yazdığımız son şifrede Akbaş Cephaneliği'ndeki cephanenin bir kısmının İngilizlere verilmesine muâvenet ettiklerine ait bir tâ'rîz vardı. Bu meseleyi biraz izah edeyim. Rumeli sahilinde, Gelibolu civarında, Akbaş mevkiinde bir cephane deposu vardı. Orada Fransızların taht-ı muhafazasında külliyetli esliha ve mühimmât bulunuyordu. Hükümet İtilâf Devletleri'ne karşı teslimiyet-i tâmme göstermiş olmayı muvâfık-ı menfaat gördüğünden, zikrettiğim cephanelikteki esliha ve mühimmâtın bir kısmını İtilâf Devletleri'ne vermeyi vaad etmişti. Onlar da Wrangel ordusuna gönderecek-

lermiş. Rusya'ya nakli için bir Rus vapuru da Gelibolu'ya gelmiş. Hükümet daha evvel İstanbul'daki teşkilâtımız rüesâsının muvafakat ve muâvenetini de temîn etmiş...

Halbuki Efendiler, Köprülü Hamdi Bey namında kahraman bir arkadaşımız, Kuvâ-yı Milliye'den bir müfreze ile 26/27 Şubat 1920 gecesi sallarla Rumeli sahiline geçti. Akbaş cephaneliklerine vaz'-ı yed etti. Depo muhafızları olan Fransızları tevkif ve hutût-ı muhabereyi kat' etti. Eslihayı kâmilen ve cephaneyi kısmen ve muhafız Fransız efrâdını da mahfûzen Lapseki'ye nakletti. Esliha ve mühimmâtı dahile sevk ettikten sonra Fransız efrâdını iade etti. Akbaş Deposu'nda sekiz bin Rus tüfeği, kırk Rus mitralyözü, yirmi bin sandık cephane tahmin ediliyordu (Vesika 239).

Bu vaka üzerine İngilizler, Bandırma'ya iki yüz kişilik bir kuvvet çıkardılar, İtilâf kuvvetlerinin harekât-ı milliye mıntıkaları gerilerinde, Düvel-i İtilâfiye askerlerinin de bulundukları mahallerdeki depolarda bulunan esliha ve cephanenin başka yere nakli veya gayr-i kabil-i istimâl bir hale vaz' veya bu gibi mahallerin işgal edilmesi ihtimaline karşı umum kumandanlara verdiğimiz emirde bazı tedbirler tavsiye etmekle beraber, bi'l-cümle kumandanların kemâl-i azm ü kat'iyetle hareketleri lüzumunu bildirdik (Vesika 240).

Efendiler, hemen aynı günlerde, Anzavur, Balıkesir ve Biga havalisinde oldukça mühim ve mühlik vaziyetler ihdâsına muvaffak olabilmişti. Balıkesir'de millî cephelerimizi arkadan vurmak istiyordu. Başına külliyetli adam toplanmıştı. Karşısına gönderilen millî kuvvetlerle Biga'da kanlı bir muharebe oldu. Anzavur galip geldi. Kuvvetimizi dağıttı. Top ve mitralyözlerimizi gasp etti. Efrâd ve zâbitânımızı esir ve şehit etti. Akbaş kahramanı Hamdi Bey de bu şühedâ meyânında idi. Bundan sonra Ahmet Anzavur, kendi ismine nisbet ettiği Ahmediye Cemiyeti namı altında, tevs-i habâsete devam etti.

Efendiler, 3 Mart 36 tarihli, münderecâtı fevkalâde câlib-i dikkat bir şifre aldım. Bu şifre, İstanbul'dan, İsmet Paşa'dan geliyordu. İsmet Paşa, ben Ankara'ya muvâsalattan sonra, Ankara'ya yanıma gelmişti. Beraber çalışıyorduk. Fakat Cemal Paşa'dan sonra, Harbiye Nezareti makamına Fevzi Paşa Haz-

retleri geldi. Müşarünileyhin suret-i mahsusada talebi üzerine ve bilhassa mühim bir maksatla, kendisini mevzu-i bahis tarihten birkaç gün evvel İstanbul'a göndermiştim.

Mühim olarak mütâlaa ettiğimiz, şu idi: Yunanlılar taarruza hazırlanıyorlar. Buna karşı makul olan, bütün kuvvetleri seferber ederek muntazam bir harbe girmekti. Bâ-husûs Fevzi Paşa Hazretleri, bu lüzum ve ıztırârı takdir etmekte idi.

İşte bu hazırlığı yapmak üzere İsmet Paşa'nın İstanbul'da bulunması ve hatta Erkân-ı Harbiye Riyâseti'ne resmen getirilerek temîn-i mesâisi çok nâfi olacak idi. Bu maksatla, İstanbul'a gitmesine lüzum görmüştüm. İsmet Paşa'nın telgrafı şudur:

Harbiye, 3.3.336

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Alınan ma'lumâta göre İstanbul'da bir cemiyet teşekkül ve bu cemiyet İngilizlerle tevhd-i mukarrerât etmiş. Hükümetin ıskatıyla ma'lûm bir hükümetin tesisi, Meclis'in feshi, İzmir ve Adana'nın temîn-i işgali için Kuvâ-yı Milliye'nin ilgası, cihan için âmil-i sulh ve müsâlemet olmak üzere İstanbul'da beyne'l-İslâm bir şurâ-yı hilâfet teşkili, Bolşeviklik aleyhine fetva ısdânı mukarrerât cümlesinden imiş. Nâzır Paşa, bu cemiyetin faaliyetine ehemmiyet veriyor. Anadolu'daki Anzavur teşebbüsâtı bu faaliyetten olduğu gibi, İngilizlerin hükümeti en ziyade tazyik etmeleri de aynı sebeptendir. Ma'lumât olarak arz etmekliğimi arzu ederim, (İsmet.)

Harbiye Nezareti Seryaveri Binbaşı
Salih

Efendiler, malûm-ı âlinizdir ki İngiliz mümessili, Yunanlılar da dahil olduğu halde, İtilâf kuvvetlerine karşı tatil-i harekât edilmesini hükümete teklif etmişti ve bu temîn olunursa, İstanbul'u Devlet-i Osmaniye'ye bırakacakları gibi yaldızlı bir vaatde de bulunmuşlardı. Fakat İstanbul'da bu teklif yapılırken, Şubat'ın 18., 19. ve 20. günlerinde Yunanlıların İzmir'e yeni kuvvet, vesâit-i nakliye, külliyetli cephane getirdi-

ği ve cephelere sevk ederek yeni bir taarruza hazırlandığı, bizim malûmumuz idi. Bu ma'lumâtımızı –icraat-ı hükûmete müdahale etmeyiniz yaygarasına bakmaksızın– hükümet-i merkeziyeye de iblâğ ederek nazar-ı dikkatini celpten hâli kalmadık.

Yunanlılar bu suretle taarruza hazırlanırlarken, Ali Rıza Paşa Kabinesi diğer bir teklif karşısında kalıyor.

“Yunanlılar karşısında bulunan Kuvâ-yı Milliye'yi 3 kilometre geri aldirmek!..”

Ali Rıza Paşa Kabinesi'nin buna muktedir olmadığı meydana idi. Fakat maksat onun ıskatı idi. Sadrazam, bi'z-zarure bu teklifin kabil-i icrâ olmadığını cevâben bildirmiş.

3 Mart 336 günü Yunanlılar taarruza geçtiler. Gölçük Yaylası'yla, Bozdağı'nı işgal ettiler.

İşte bu hadise üzerine Ali Rıza Paşa'nın, makamını daha fazla muhafazadan sarf-ı nazarla, düşünebildiği yegâne çare hemen istifa edip, bu mes'ûliyetli işten yakayı sıyırmak olmuştur. Çünkü harekât-ı milliyeyi tatil ettirmek hususunda vuku bulan teklifi tatbik çalışmış ve fakat muvaffak olamamış olan Ali Rıza Paşa'nın, bu defaki teklifi de tatbik ettireceğim vaatinde bulunup da adem-i muvaffakiyeti halinde, İtilâf Devletleri nezdinde mes'ûl tutulması ihtimali de vârid-i hâtır değil miydi?

Harbiye Nâzırı Cemal Paşa, Başkumandan Mister George Milne'in evâmirini tatbik ettiremediğinden dolayı en nihayet Kabine'den ihraç muamelesine ma'rûz kalmamış mıydı? Aynı halin Ali Rıza Paşa'ya, tatbikine kalkışıldığı takdirde kendisini Pâdişâh'ın muhafaza edebileceğinden emin olabilir miydi? Böyle bir halin vukuunda âmâl-i milliye'nin tecelligâh-ı münferidi olduğunu söylediği İstanbul'daki Meclis-i Millî'ye güvenebilecek miydi? İrade-i milliye namına idâre-i kelâm ve serd-i metâlîbe artık mahal ve imkân kalmadığını söyleyerek tecziye ile tehdit ettiği Heyet-i Temsiliye'ye istinâda tenezzül etmeli miydi? Binâenaleyh, kendisi için istifadan ehven bir şey olamazdı. İşte o da öyle yapmıştır (Vesika 241). Ali Rıza Paşa, bu istifasını, Kabine'ye ilk tecavüz vukuunda yapması lüzumu hakkında ikaz ve ihtarda bulunduğumuz zaman kabul etmedi. Yerinde durmakla vatana nâfi olacağını söyledi. Meclis-i Mebusan da bu mütâlâa-i cahilâneyi tasviben onu yerinde tuttu.

Acaba, ifası mevzu-i bahis vazife, Yunanlıların taarruz hazırlıklarını ikmâl ederek vatanın mukaddes topraklarından daha bir kısmını çiğnemek ve aziz vatandaşlardan daha bir kısmını süngüler altında inletmek için muhtaç olduğu fırsatı sükûnetle ona bahşetmek miydi?!

3 Mart 336 tarihli şifrelerle Rauf ve Kara Vasıf Beyler bu istifa meselesini haber verirken, Felâh-ı Vatan Grubu Reisi'nin, Meclis Reis Vekillerinin Saray'a gönderildiğini de bildiriyorlardı. Bu rüesâ, huzur-ı şâhâneye kabul olunmamışlar. Başkâtıp ve başmâbeynci ile müzakere etmeleri irâde buyurulmuş. Grup Reisi, teşkilât-ı milliyenin Pâdişâh'a sadakatini teyid etmiş. Sözü istifa meselesine naklettirmiş. Pâdişâh, Başkâtıp vasıtasıyla şu irâdeyi tebliğ etmiş: "Bütün mebuslara selâm. Ahvâl ve vaziyetin vahametini ben de onlar kadar müdrikim. İcab-ı hal ve vaziyete göre birisini sadarete intihap edeceğim. Onun salâhiyetine tecavüzle rûfekasının intihâbına müdahale edemem. Ancak ona, ekseriyet grubuyla anlaşmasını tavsiye edeceğim."

Rüesâ heyeti, bi't-teşekkür ayrılmışlar (Vesika 242). Verilmekte olan ma'lumât meyânında şunlar da vardı: "Mebuslar mütelaşi fakat arzuya muvâfık bir kabine geleceğinden emindirler. Ecnebler, Hürriyet ve İtilâfçılar ve Nigehbâncılar tertip ettikleri harekât-ı irticâiyede muvaffak olabilmek için, Ferit Paşa ve yârânından birini mevki-i iktidara getirmeleri de muhtemeldir. Meclis'i bi't-tabi feshedeceklerdir. Nezd-i şâhânede oradan tedâbîr-i müessirede bulunulması... ma'rûzdur."

Efendiler, garip değil midir ki bugün bu ma'rûzâtta bulunanlar daha birkaç hafta evvel: "Meclis resmen küşâd edilmiş olmasına nazaran, âtiyen evâmirinizin âcizlerinize tebliğini ve nikat-ı nazarınızın her makam nezdinde hakkıyla müdafaa edileceğine itimat buyrulmasını" tebliğ eden zevâttır. Birkaç hafta evvel hükümet-i merkeziye ile hem-fikir olarak beni muâmelât ve icrââta müdahaleden men'etmek isteyen zevât, bugün İstanbul'da hiçbir şey yapmaya muktedir bulunmadıklarını itiraf ederek buradan, Heyet-i Temsiliye'den tedâbîr-i müessireye intizâr ediyorlar.

Biz, bu arzuyu da ifa edeceğiz. Fakat bu zevâtın arzusu olduğu için değil, bunu, menfaat-i vatan emrettiği için...

Efendiler, 3 Mart ve 3/4 Mart gecesi, İstanbul ile muhaberât ve oradaki vaziyeti anlamakla geçti. 4 Mart günü, gerek İsmet Paşa'dan ve gerek zevât-ı sâireden aldığım ma'lumât üzerine vaziyeti ta'mimen bütün ordulara ve teşkilât merkezlerimize ve millete iblâğ ettim (Vesika 243, 244). Meclis-i Mebusan Riyâseti'ne şunu yazdım:

Ankara, 4. 3. 36

Meclis-i Mebusan Riyâseti Vekâlet-i Celilesine

Düvel-i Mütelife'nin müdâhalât-ı mükerreresine karşı nihayet Ali Rıza Paşa Kabinesi'nin huzur-ı Meclis'te istifasını verdiği teesürle haber alınmıştır. Aydın cephesinde mübarek vatanı istilâ etmeye çalışan düşmanla Kuvâ-yı Milliye çarpışmakta ve her karış toprağına sadık ve fedakâr evlâdlarının naaşlarını defnetmektedir. Hiçbir kuvvet, hiçbir salâhiyet tarihin emrettiği bu vazifeden milletimizi men edemeyecektir. İstiklâl-i millî ve vatanımızın temîni hususunda her fedakârlığa âmâde bulunan milletimizin heyecan-ı mukaddesini ancak milletin itimâd-ı tammını hâiz bir hükümetin re's-i kâra getirilmesi tatmîn edebilir. Bütün millet, bu tarihî günlerde irâde-i millîyesinin vekâlet-i mutlakasını hâiz bulunan mebuslarının mukarrerât-ı katiyesine nâ-şekibâne muntazırdır. Vatan ve tarihe karşı, deruhde ettiğiniz mes'ûliyet-i azîmeyi ve bütün cihanın kürsi-i müzâkerâtımıza ma'tûf olan enzâr-ı tetkikini düşünerek, milletin azm-i fedakârânesiyle mütenâsib kararlar ittihâz buyurulacağından emin olduğumuzu ve vatanperverâne mesâinizde bütün milletin refik ve müzâhir olduğunu arz eyleriz efendim.

Heyet-i Temsiliye namına

Mustafa Kemal

Pâdişâha da şu telgrafı çektim Efendiler;

Ankara, 4 Mart 336

Atebe-i Seniye-i Hazret-i Padişahi'ye.

İtilâf Devletleri'nin muhill-i istiklâl ve haysiyet tecavüzatına ve mütareke ahkâmı hilâfındaki müdâhalât ve harekâtına,

daha ziyade tâb-âver-i metânet olamayan Kabine'nin istifasıyla yeniden devlet-i aliyyelerinde bir buhran-ı vükelâ zuhûr etmesi, efkâr-ı umumiye-i millette derin bir heyecan tevliid etmiştir. Makam-ı saltanat ve hilâfet-i hümâyûnları etrafında tevhiid-i fikir ve emel ederek istiklâl ve masûniyet-i şâhâneleri ve tamamîyet-i memâlik-i devlet-i aliyyeleri için son fedakârlığı göze aldirmiş olan bi'l-umûm tebaa-i mülûkâneleri, düşmanlar tarafından idâre edilen bazı nifak ve ihtilâl tertibâtından dolayı zaten müteessir ve endişe-nâk bir halde, buhran-ı vükelânın sür'at-i mümkinine ile zevâline ve âmâl-i milliyeyi bi-hakkın tatmîn edebilecek bir heyet-i muhtereme-i vükelânın teşkiline muntazırdır. Meclis-i Milli'nin ekseriyet grubunda tekâsûf eden âmâl ve temâyülât-ı milliyenin taraf-ı şâhânelerinden mazhar-ı himaye olacağına, bütün tebaa-i hümâyûnları gibi heyetimiz de emindir. Ancak, dahilî ve haricî bin türlü ihtirâsâtın galeyânıyla sükûn ve selâmeti tehdit altında bulunan memleketimizin, vicdan-ı milliyi temîn edemeyecek bir kabine reisine hiçbir dakika tahammûl edemeyeceğini ve maazallah böyle bir halin vukuu, Devlet-i Osmaniye tarihinde mesbûk olmayan hâdisât-ı elîmeye bâis olacağını atebe-i seniye-i hazret-i şehriyârîlerine arz etmeyi vazife-i hamiyet telâkki ederiz. Ol bâbda ve katıbe-i ahvâlde.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk
Cemiyeti Heyet-i Temsilîyesi namına
Mustafa Kemal

Bu telgrafın bir suretini berâ-yı ma'lumât Meclis-i Mebusan Riyâseti'ne ve Kolordu Kumandanlarına vermekle beraber, bunun bir suretini kopya ederek İstanbul gazetelerine ve Matbûat Cemiyeti'ne vermesini de İstanbul telgrafhanesine emrettik. Bundan başka Efendiler, kumandanlara, valilere, mutasarrıflara ve Müdafaa-i Hukuk heyet-i merkeziyelerine ayrıca şu ta'mîmi de yaptık:

4 Mart 36

İtilâf Devletleri'nin tahammûl-fersâ bir şekle gelen müdâhalât ve tazyikatından dolayı Kabine, 3 Mart dünkü gün istifa et-

miştir. İstidlâat-ı mevsûkamıza nazaran Kabine'nin ıskatı Ferit Paşa'nın veya emsalinden birinin mevki-i iktidara getirilmesi ve İstanbul'da ecnebi âmâline hâdim bir şûra-yı hilâfet teşkili esasları üzerinde haricî düşmanlar tarafından idâre edilen ve muhâlîf fırkaların tavassutuyla vücuda gelen bir komitenin netice-i faaliyetidir. Yani komitenin faaliyetine zemin hazırlamak için İtilâf Devletleri, evvelâ Kabine'yi istifaya mecbur edecek tazyikat icrâ etmişlerdir. Vaziyetin bu vahameti karşısında, Meclis-i Mebusan, bi't-tabi icap eden teşebbüsât-ı müessirede devam etmektedir. Ancak teşebbüsât-ı mezkûrenin fiilen teyidi için, acilen âmâl-i milliyeyi tatmîn edemeyecek bir kabine reisine, milletin tahammül edemeyeceğini gayet şedid bir lisanla mâbeyn-i hümâyûna, Meclis-i Mebusan Riyâseti'ne ve matbûata bildirmek lâzımdır. Bu telgrafın vusûlünde, dakika fevt edilmeyerek bu şekilde telgraflar ihzâr ve bu gece behemehâl keşidesi esbâbının istikmâliyle buraya da yarın sabaha kadar ma'lumât itasını ehemmiyetle ricâ ederiz.

Anadolu ve Rumeli Mûdafaa-i Hukuk
Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi namına
Mustafa Kemal

Efendiler, verdiğimiz talimat mücibince memleketin her tarafından, milletin her makamından 4/5 Mart gecesinden itibaren başlayan telgraf fırtınası, ayın beşinci ve altıncı günleri Pâdişâh ve Meclis-i Mebusan saraylarında matlûb tesiri yaptı.

Nihayet 6 Mart günü, kim ve ne olduğuna intikal edemediğimiz bir zat tarafından şu haber verildi:

Dersaadet, 6 Mart 36

Heyet-i Temsiliye'ye

Makam-ı Sadaret'in, Bahriye Nâzırı Salih Paşa'ya tevcih kılın-
dığı ma'rûzdur.

Mûdafaa-i Hukuk Cemiyeti Kâtib-i Umumî Vekili
Halit

Bu telgrafı, şu telgraf takip etti:

Mebusan, 6 Mart 336

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Zât-ı akdes-i hazret-i hilâfet-penâhî, şimdi Meclis-i Mebusan Reisi'ni huzur-ı hümâyânlarında şeref-i müsüle nâil kılarak mesned-i sadareti, Â'yân'dan Bahriye Nâzır-ı Sâbıkı Salih Paşa'ya tefviz buyurduklarını ferman buyurmuş ve müşarûnileyh dahi kabineyi teşkil ile meşgûl bulunmuş olduğundan buhranın yarın akşama kadar tamamıyla zâil olacağı tebliğ olunur.

Meclis-i Mebusan Reisi

Celâlettin Arif

Efendiler, Rauf Bey'in de aynı günde fakat henüz kabine reisi taayyün etmeden verdiği ma'lumât vardır. Şâyân-ı dikkat olduğu için bu ma'lumâtı muhtevi telgrafını, aynen arz ediyorum:

Zata mahsus gayet aceledir.
Dakika tehiri gayr-i câizdir.

Harbiye, 6 Mart 36

Ankara'da K. O. 20 Kumandanlığı'na

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

1 — Dün gece İzzet ve Salih Paşalarla görüştüm. Her ikisi-ne de sadaret teklifi vâki olmamıştır. Vekâlet eden kabine de ki-min olacağını bilmiyor. Dahiliye Nâzır-ı Esbakı Reşit Bey'in Saray ile Fransa ve İngiltere Sefaretleri arasında cevelân etmekte olduğu mevsûkan istihbâr ediliyor. Bir rivayete göre, mûmâileyhin makama getirileceği merkezindedir. Evvelsi gece zât-ı şâhâne Tevfik Paşa'yı kabul etti. Bi'l-âhire Ferit Paşa'yı kabul ile beşten on sonraya kadar görüştü. Dünkü Cuma günü Baltalimanı'nda Ali Kemal ve Esbak Dahiliye Nâzırı Mehmet Ali dahil olduğu halde uzun müzakereler cereyân etti. Bi'l-âhire Rahip Frew'un iştirakiyle Ali Kemal'in evinde müzakere devam eyledi. Celâlettin Arif Bey, dün dört sonrada huzura kabul olundu ve buhran-ı hazırın devama tahammülü olmadığından ve dahilin ve mebusanın itimâdını hâiz bir kabinenin bir an evvel mevki-i iktidara getirilmesi için vâki

olan mükerrer ma'rûzâtına zât-ı şâhâne, vaziyetin nezaketini aynı suretle idrâk eylediğini ve Kuvâ-yı Milliye'nin lüzumunu serd ettikten sonra, dahil ve haricin itimâdını hâiz olabilecek bir zatı tayin hususu, pek acele kabil olamayacağı ve Pazar'a kadar teemmül lâzım geldiği tarzında cevap vermişler. Sâlifü'l-arz hususâttan mütehasıl ihtisâsât-ı şahsiyem, Pâdişâh'ın İngilizlerle mükâleme ve muhaberede olduğu ve Londra'dan cevap intizârında bulunduğu kanaatini veriyor. Her halde vaziyet pek buhranlıdır, İngilizlerden ümitvar olurlar ise hatta Ferit Paşa'nın mevki-i iktidara getirilmesi istib'âd edilemez. Hulâsa, şimdiye kadar Pâdişâh doğrudan doğruya Tevfik ve Ferit Paşalardan mâadâ kimseyi kabul etmemiş ve Ferit Paşa ile mülâkatı da hafı olmuştur. Saray'a mensup, itimâdınızı hâiz olduğunu bildiğim bir zat, Perşembe günü zât-ı şâhâne'nin pek yakınları namına bendenizi suret-i mahsusada gördü ve fikrimi sordu. Cevâben vaziyeti, saltanat, devlet ve millet lehine halledebilecek zatın, zât-ı devletleri olabileceği ve fakat şu sırada meşgûl bulunan İstanbul'a avdetiniz mümkün olmayacağına nazaran İzzet Paşa'nın mevki-i iktidara gelmesi lüzumunu açık bir lisanla söyledim. Salih Paşa, Meclis'in seddinin de muhtemel olduğunu ima ediyor. Birinci Reis Vekili Hüseyin Kâzım Bey'in de saray ve İngilizler ile Meclis namına entrika yaptığı anlaşılıyor. Berâ-yı ma'lumât ma'rûzdur.

Celâlettin Arif Bey, bugün saraya gidecek. Vaziyeti gayet sarîh bir surette zât-ı şâhâne'ye anlatacak. Muhâlifleri mevki-i iktidara getirirse Anadolu teşkilâtının sarsılması ve bu suretle şarkta ki, kendileri için bi'n-netice muzır olacak prensiplerin, memleketimize gireceğini ve makam-ı hilâfetin nazar-ı İslâm'da dâcâr olacağı vaziyeti teşrih edecek ve Anadolu'dan, teşkilât-ı milliye merkezlerinden buna dair gelmiş olan bi'l-umûm telgrafları gösterecek ve bu hususa ait ayrıca tahriren bir rapor takdim eyleyecektir. Rapor birlikte yazılmıştır. Suretini bilahare takdim ederiz. (Rauf.)

2 — Bu telgraf, 6.3.336 saat 17.15 sonrada Harbiye telgrafhanesine verilmiştir.

Harbiye Nezareti Seryaveri
Salih

Efendiler, Rauf Bey'in sadrazam bulmak mevzu-i bahis olurken benden bahsetmesi elbette lüzumsuz idi. Aramızda asla

böyle bir şey mevzu-i bahis olmuş değildi. Ben, İstanbul Hükümeti'nin yaşayacağından esasen ümitvar değildim. Osmanlı Devleti'nin itmâm-ı hayat ettiğine ise çoktan kani idim. Osmanlı Devleti'nin, makam-ı sadaretini işgal etmek gibi zayıf ve bî-mana bir fikrin benim dimâğında yeri olamayacağı tabii idi. Ben, güzerânı tabii olan safahat-ı inkılâbı sükûnetle takip ederken, âtinin tedbirlerinden başka bir şey düşünmüyordum.

Rauf Bey, bahsettiği Celâlettin Arif Bey'in raporu suretini de gönderdi (Vesika 245). Kabine teşekkül ettikten sonra da şu ma'lumâtı verdi:

Harbiye, 8.3.336

K.O. 20 K. V.

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

1— Kabine şu vechile teşekkül etmiştir: Sadrazam Salih Paşa, Şeyhülislâm ibka, Dahiliye ibka, Hariciye Safa Bey ibka, Harbiye ibka, Bahriye Salih Paşa vekâleten, Nafia Tevfik Bey asaleten, Maliye Tevfik Bey vekâleten, Şûrâ-yı Devlet Abdurrahman Şeref Bey vekâleten, Maarif Abdurrahman Şeref Bey asaleten, Evkaf Şeyhülislâm-ı Esbak Ömer Hulusi Efendi asaleten, Adliye Celâl Bey, Ticaret Defterhane Emini Ziya Bey.

2— Celâl Bey'in mesleğini bilmiyoruz. Bu şekil, Damat Ferit Paşa'ya zaman kazandırmak maksadıyla sarayın tertibidir. Salih Paşa, bir buhrana set çekmek suretiyle bu suretle vatana nâfi bir hizmet yaptığı itikadındadır. Bizim fikrimiz bu kabineye itimat vermemektir ve bunu grupta temîn için çalışıyoruz. Ferit Paşa tehlikesi elân mevcuttur. Ona nazaran vaziyetin temîn buyurulması maruzdur.

3 — Şâyân-ı dikkat olarak şunu da arz edelim ki, Salih Paşa'ca Meclis-i Mebusan dahilinden nâzır almalığının adem-i imkânı anlaşıldıktan sonra, hariçten alacakları zevâtın tesbiti için grubun fikrini istimzâc edecekti. Halbuki ahîren bundan da sarf-ı nazar ederek esâmisi ma'rûz kabineyi kendiliğinden teşkil eylemiştir efendim. (Rauf.)

Harbiye Seryaveri
Salih

Efendiler, İstanbul buhranı hakkında verdiğim izâhât epeyce uzadı. İstanbul'da zaten öteden beri mevcut ve mütezahir olan vaziyette, daha çok tecellilere şahit olacağız.

Müsaade buyurursanız, tekrar, İstanbul'a gelmek üzere, biraz da Edirne havalisindeki vaziyete atf-ı nazar edelim. Şimdiye kadar vuku bulmuş olan umumî beyânâtım sırasında vesile düştükçe Trakya'yı da teşkilât ve tasavvurâtımızdan hiçbir vakit hariç tutmadığımızı anlatmış olduğumu ümit ederim. Edirne ile münâsebât ve muhaberâtımız, memleketin her yeriyle olduğu gibi muhafaza ve idâme edilmekte idi.

Câri muhaberâtımızda şâyân-ı dikkat bazı noktaları heyet-i aliyyenize tavzihan arz etmek muvâfık olur.

Birinci Kolordu Kumandanı Cafer Tayyar Bey, 31 Kânunuevvel 335 tarihli gayet mufassal bir raporunda, Trakya ve bilhassa Garbî Trakya'da vuku bulmakta olan Yunan teşebbüsât ve faaliyetini pek mükemmel izah ediyordu. Kendisinin bu faaliyet-i fevkalâdeye mukabil lüzumu gibi tertibât alamadığından şikâyeti vardı.

“Kolordusunun işbu vaziyet ve âtiyen tahaddüsü muhtemel ahvâl karşısında vazifesini ifa edebilecek bir vaz'ül-ceyş almasına General Milne'in muvâfakat etmediğinin bi'l-muhabere anlaşıldığını” haber veriyordu (Vesika 246).

General Milne'in, tertibât almamıza muvafakat etmeyeceğine elbette şüphe yoktu. Bu bedâheti, bi'l-muhabere tahkike, bilmem nasıl bir fikir ve muhakeme sevkiyle kalkışılmıştı?

Cafer Tayyar Bey'e, 3 Kânunusani 336'da verdiğim talimatta, gönderdiğimiz hafî talimatnameye tevfikân müsellaah müfrezeler teşkilini tekrar hatırlattım. “Vaz'ül-ceyş tebdili ile istihsal olunamayan fevâidin bu suretle telâfisi lâzımdır” dedim (Vesika 247).

Harbiye Nâzırı bulunan Cemal Paşa'ya da aynı tarihte, vaziyetten bahsederek Yunanlıların Şarkî Trakya'da olsun hazırlıklarına mümânaat etmesini yazdım (Vesika 248).

Trakya-Paşaeli Cemiyeti'nin gönderdiği raporlarda, lüzumu gibi teşkilât yapılamamakta olduğundan bahsediyorlar ve bazı rüesâ-yı memûrinden şikâyet ediyorlardı (Vesika 249). Bu gibi memurlara evvel ve âhir, bazı ihtaratta bulunuyordum (Vesika 250).

Şikâyetin mühimmi, Cafer Tayyar Bey'den olmaya başladı. Meselâ, buna dair okuyacağım şu mektup bir fikir verebilir zannederim.

26 Kânunusani 336

Muhterem Paşam;

Arif Bey'in Trakyalılar hakkındaki beyânâtını tasdik ederim. Trakya Cemiyeti, kuvve-i maddiye ile teyid edilmemiştir. Maalesef, Cafer Tayyar cümlemizi aldatmış, zerre kadar teşkilât, bir tek tüfek iletislihat bile yapmamıştır. Cafer'i, şahsını düşünmekle itham ederim. Bulgarya ahvâlinde de tamamen bihaber, gaflet-i mutlaka halindedir.

Son günlerde, Cafer'in fırkalarına yazdığı bir emirname, tesâdüfen elimize geçti. Yunanlıların harekâtından, efkârından bahsettikten sonra, bu hal karşısında artık Müdafaa-i Hukuk talimatı vechile millî teşkilâta başlamak lâzım ise de kumandanların bu bâbda zâbitân vasıtasıyla ahaliye yardım edip etmemek hakkında mütâlaalarını soruyor, fatebiru... Allah mesâil-i milliyede aldatanları kahretsin. Fakat veyl aldanmış olanlara.

Netice, Bulgar askeri Garbî Trakya'yı tahliye ederek gitiği, beş on memurla 150–200 jandarmadan mâadâ kuvveti bulunmadığı halde bile, kendisinden ihtilâl ve muharebe ile müdafaa-i vatan gayesini beklediğimiz Trakya bir şey yapamadı. Cafer bu vaziyette bir elem hissetti mi bilmem. Binâenaleyh, artık Topçu İhsan'ı, Baytar Rasim'i (zeki, cevval, mutedil, pek şâyân-ı itimat bir arkadaş) teşkilât için Trakya'ya göndereceğiz. Buradan silâh da göndereceğiz. Kör olası Cafer yalnız bunları serbest bıraksın. Gölge etmesin başka ihsan istemeyiz.

Edirne hattını, İngilizler, halis İngiliz askerleriyle teslim alıyor. Yunanlılar Hadımköy, Çorlu, Lüleburgaz'da gruppe oluyor. Bulgarya kaynaşiyor. Yunan şekaveti ziyade, halkın tazallümü karşısında Vali elini oğuşturmakta, Cafer aczini göstermekte. Trakya'nın Bolşevizme karşı tahşidâta –ecnebi– ma'rûz olduğu Bulgarların, harekâtına hedef olması me'muldür. Orada kuvvetli bir pençe ve dimâğ lâzım. Ne Cafer, ne Vali bu işin ehli ve fedakâr degillerdir. İşte hal ve vaziyet budur. Ben bunlarla çok

uğraşıyorum. Geçen gün bir şifrenizi almış, pek müteessir olmuş ve şifre ile istizâh etmiştim. Cevap alamadım. Paşam, şahsî bir siyaset takip ettiğimi mi zannediyorsunuz. Yoksa maksadı kavramayacak, vaziyeti ihata etmeyecek humekadan olduğumu mu tahmin ediyorsunuz? Her iki hali de protesto ederim. İman ve itikadım birdir, bilâ-inhirâf yürüyorum. Yalnız başka bir şey düşünüyör ve bana söylemek istemiyorsanız ona bir şey demem. Açıkça bildir-menizi ricâ ederim. Sert ve tevbihâmiz sözlerle son derece müteessir olurum. Bu, beni mesâiden alıkoymaz. Beni muhalefete sevk etmez. Fakat arada şahsiyet meselesini pek âlâ tevliid edebilir. Buna nazar-ı dikkatinizi celp eder ve bir hakikat tezâhür etmeden ve benim neler çektiğimi takdir etmeden, teşebbüsâtta bulunmamanız, mevkiinizden beklenen ve hiç ihmal edilemeyecek olan nezaket ve itidal icabı olduğunu, şuracıkta dermeyana müsaade buyurunuz. Arz-ı ihtiram ile temenni-i muvaffakiyet eylerim Paşam.

Vasıf

Efendiler, Edirne'den gelen iş'ârlardan, raporlardan, bence yanlış bir nokta-i nazar-ı siyasî takip edildiği anlaşılıyordu. Şimdi okunan mektupta da bu hatalı nokta-i nazarın tasvip edildiğine delâlet eden cümleler vardır. Bu hatalı prensibi tas-hih için, öteden beri vâki olan mütâlaamızı, 3 Şubat 336 tarihinde bir defa daha Cafer Tayyar Paşa'ya ve İstanbul'da Rauf Bey'e tekrar ettim.

Tekrar ettiğim mütâlaa şu idi:

Şarkî ve Garbî Trakya'nın bir vahdet-i milliye altında tasavvur ve ifadesi doğru bir siyaset değildir. Şarkî Trakya gayr-i kabil-i itiraz ve münakaşa bir surette eczâ-yı memâlikimizdendir. Garbî Trakya ise bir muâhede ile vaktiyle terk edilmiş bir kıtadır.

Olsa olsa, Şarkî Trakya, Garbî Trakya'nın halâsına çalışanların bir üssûl-harekesi olabilir.

Şarkî ve Garbî Trakya'nın vahdetini musırır an iddia etmek, Şarkî Trakya'da da bazı müddeayât serdine müntic olabilir. Bulgarların da Adalar Denizi'nde bir mahrec-i iktisadî talep etmeleri, ayrıca muhtac-ı teemmüldür. Bulgaristan dahilinde bu nokta-i nazardan sarf-ı mesâi edilmelidir (Vesika 251).

Cafer Tayyar Paşa da memurlardan, eşrâftan, ahaliden şikâyet ediyordu. 7/8 Mart 336 tarihli bir şifresinde, “bizde ahali her işi hükümetten beklemekte, rüesâ-yı mülkiyenin vaz’-ı bî-tarafîsi yüzünden teşkilât-ı milliye matlûb-ı âli üzere taazzuv edememektedir. Vilâyet dahilinde sık sık icrâ etmekte olduğum teftişlerde bilhassa köylülerle sıkı temas ediyorum...”

Fakat her köye gitmek kabil olamıyor”, “... Keyfiyetin, esaslı ve şümüllü olması cümlemizce şâyân-ı arzu olup bu da mehâzîr-i mesrûdenin ref’ine çalışılmakla kabil olacağı ma’rûzdur” diyordu (Vesika 252).

Efendiler, Cafer Tayyar Paşa’ya, General Milne vaz’ü’l-ceyş tebdil ettirmiyor. Vali ve mutasarrıflar bî- taraf kalıyor ve her işi hükümetten bekleyen ahaliye, teşkilât-ı milliye hususunda delâlet ve pişvâlık etmiyor. Bu mahzurlar kalkmadıkça, keyfiyetin esaslı ve şümüllü olması kabil görülmüyor!

Efendiler, bi’l-münâsebe bir Karakol Cemiyeti’nden ve onun men’-i faaliyeti hususundaki teşebbüsâtımızdan bahsetmiştim. Bu Cemiyetin, hâlâ İstanbul’da, tevsî-i teşkilâta çalıştığı anlaşılıyordu. Tekrar şöyle bir ikazda bulunmak icap etti:

Tahriren

12 Mart 336

Çanakkale Mevki-i Müstahkem
K. Miralay Şevket Beyefendi’ye

İstanbul’da mevcut teşkilâtımızın, maksadı temîne gayr-i kâfi olduğu anlaşılmaktadır. Muhtelif zamanlarda ve bilhassa bugünlerde Ankara’ya gelen vâkıf-ı ahvâl bazı zevâtın verdiği ma’lumâta nazaran, bundaki adem-i muvaffakiyetin sebebi, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti teşkilâtı namı altında Karakol Nizamnamesi’nin tatbikine çalışılmakta olduğu anlaşılmıştır.

Karakol Nizamnamesi, birçoklarını teşkilâta temas etmekten tedhîş eylemiştir. Bu sebeple Müdafaa-i Hukuk Teşkilât Nizamnamesi esasına göre teşkilâtı taazzuv ettirmek, İstanbul için bilhassa kâfidir. Zira İstanbul’da esas kuvveti, fikir cereyanlarını tevhidde aramalıdır. İstanbul’da fiilî harekât ve hususî teşebbüsât için dahi yapılacak müsellahtan teşkilâta Müdafaa-i Hukuk Nizam-

namesi lâhikasının tatbiki kâfidir. İstanbul heyet-i merkeziyesi ve aksâm-ı tâbiasındaki heyet-i idârelerin meydana çıkmasında mahzur tasavvur ediliyorsa, bu heyetleri teşkil edecek olan zevât, şahıslarını hafî tutâbilirler. Bu esas dairesinde yapılmış ve yapılabilecek olan teşkilâtın ve heyet-i merkeziye ile heyet-i idâreleri teşkil eden zevât isimlerinin, emin vasıta ile irsâline lütuf ve himmet-i âlileri bilhassa istirham olunur efendim.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Şimdi arzu buyurursanız, tekrar İstanbul'a avdet edelim 11 Mart 336 tarihli bir telgrafta Rauf Bey şu ma'lumâtı veriyordu: 10 Mart 336 günü zevâlden sonra, İtilâf mümessilleri ictimâ etmişler. Londra'dan gelen ve İstanbul'daki Kuvâ-yı Milliye rüesâsının tevkifi emrini hâvi olan bir meseleyi tezekkür etmişler ve emri infaza karar vermişler. Bu ma'lumât, şâyân-ı itimat bir zata mevsûk menbada mahremâne ihbar edilmiş ve bu gibi zevâtın bir an evvel Dersaadet'ten uzaklaşmaları lüzumu bildirilmiş. Bu hususu, muhtelif ihtimâlâta göre muhakeme ettikten sonra, işin sonuna kadar İstanbul'da kalarak vazife-i namusu ifaya karar vermişler. Sadrazam Salih Paşa, bu vaziyete bilerek sebep olmakta imiş. Onun için Kabine'yi ıskata çalışacaklarmış. Muvaffak da olacaklarına emin imişler (Vesika 253).

Rauf Bey'in bu telgrafını, aynı tarihte takip eden kısa bir telgrafında, "son ma'rûzâtımıza ve Kabine vaziyetleri hakkında bir günâ mütâlaatınıza dest-res olamadığımızdan, adem-i vusûlünden ve sıhhatinizden bi-hakkın endişedeyim. Cevâbınıza muntazırız" denilmekte idi.

Rauf Bey'e ve berâ-yı ma'lumât On Beşinci ve Üçüncü Kolordulara 11 Mart tarihinde şu ma'lumâtı vermiştim:

11 Mart 1920

Dün akşam, yani 10/11 Mart 336 Ankara'da, Fransız Mümessili Yüzbaşı Boizeau'nun tercümanı olup bize öteden beri ihbârât-ı mahremânede bulunan bir zat Ankara'da İngiliz Mümessili

Withall'un aldığı bir telgrafname üzerine bütün ahmâl ve eskâli ve maiyetiyle birlikte bugün Ankara'yı terk ederek İstanbul'a hareket eyleyeceğini ve bu trenden sonra şimendifer münakalâtının İngilizlerce tatil edileceğini ihbar etti. Mûmâileyh Withall, fi'l-hakika bugün ihbara mutabık olarak hareket etti. Binâenaleyh, tren münakalâtının da mûnkâtı' olması kaviyen me'muldür. Keyfiyetin, İtilâf Devletleri'nce İstanbul'da alınan tedâbîr ile alâkadar bulunduğunda şüphe yoktur.

Mustafa Kemal

Rauf Bey'in son iş'ârına da şu cevâbı vermiştim:

Kabine'ye adem-i itimat reyî vermek suretiyle taarruzun tarafınızdan yapılması o kadar kuvvetli bir sebebe istinâd ettirilemeyecektir. Grubun, derece-i tesanüd ve tecellüdüne ve vahdetli hareketteki azm-i kat'isine dair sarfî bir fikir ve kanaat hâsıl etmedikçe, Salih Paşa'nın grup heyet-i idâresiyle müzakere etmeksizin hareket etmesini, bir meşrûtiyet meselesi yapmak hususundaki karar hakkında hiçbir mütâlâa dermeyeran edemem. İngilizlerin tevkif kararına karşı Meclis'in cesurâne nihayete kadar vazifesine devamı pek nâfi ve parlaktır. Ancak zât-ı âlinizle beraber vücutları teşebbüsât ve harekât-ı âtiyemiz için elzem olan arkadaşların neticede, bize iltihakları esbâbı behemehâl müemmen olmak şarttır. Aksi takdirde, grubun vahdet ve azim dairesinde hareketini tanzim edebilecek zevâtın şimdiden tavzîfi ile sizlerin hemen buraya gelmeleri elzemdir. Buraya gelecek zevât meyânında memleketi temsil evsâfını hâiz olanlarla icabında hükümet teşkil ve idâre liyakatindekilerin bulunması mühimdir.

İtilâf Devletleri'nin muamele-i zecriye tatbik edeceklerine şüphe yoktur... ilh.

Mustafa Kemal (Vesika 254).

Efendiler, Rauf Bey'i ve diğer zevâtı tam zamanında davet etmiş olduğumuz, vakayı ile hem de üç-dört gün geçmeden sâbit oldu. Fakat maa't-teessüf bu davetimiz, lâyıf olduğu ehemmiyet ve ciddiyetle nazar-ı dikkate alınmak mazhariyetine nâil olamadı. Rauf Bey, Vasıf Bey gibi zevât en nihayet kemâl-i mu-tavaatla Malta'ya gittiler. Bu cihet malûmunuzdur.

Son dakikaya kadar Anadolu'ya geçmek ve Ankara'ya gelmek fırsat ve tedâbirinin bazı arkadaşlar tarafından tehiye ve temîn olunduğu bana hikâye edilmiştir. Eğer böyle idiyse, bu zevâtın Ankara'ya gelmeye muvafakat etmeyip İngilizlere teslim olmayı ve Malta'ya gitmeyi tercih eylemelerindeki sebep ve mazeret, cidden tetkike şâyân görülür. Fi'l-hakika, Türkiye vaziyetinin ve akıbetinin meşkûk, muzlim, mühlik görüldüğü faraziyesine nazaran bu karanlık tehlike içine atılanların mahûf ve müthiş bir akıbetle karşılaşmaları vehmi, taht-ı tesirinde en nihayet herhangi bir zindanda bir müddet kalmak üzere düşmana arz-ı teslimiyeti müreccah görebilecekleri istib'ad olunmaz. Maahaza, ben burada böyle ağır bir muhakeme yürütmekten ictinâb ederim. Bu mütâlaaya binâendir ki bu zevâtı Malta zindanlarından kurtarmak için her fırsattan istifade ederek mümkün olan teşebbüsâtta bulunmaktan geri durmadım.

Efendiler, İstanbul'da Onuncu Fırka Kumandanı'ndan Ankara'da Yirminci Kolordu Kumandanlığı'na 9 Mart 336 tarih ve 465 numaralı şifre olarak 14 Mart 336 günü bir tahrîrât geldi. Mahlûlû şu idi:

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine: İngilizler tarafından Türk Ocağı binasının işgali üzerine Millî Talim ve Terbiye binasına nakleden Ocak'ın bu yeni işgal ettiği bina, dün zevâlde İngilizler tarafından tekrar işgal edilmiştir efendim. 9 Mart 336 (Hâdi.)

Efendiler, 336 senesi Mart'ının 16. günü öğlenden evvel saat onda, makine başında şöyle bir telgraf verildi:

Deraliyye, 16.3.336

Ankara'da: Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Bu sabah, Şehzadebaşı'ndaki Muzika Karakolu'nu İngilizler basıp, oradaki askerlerle İngilizler müsaademe ederek, neticede şimdi İstanbul'u işgal altına alıyorlar. Berâ-yı ma'lumât ma'rûzdur.

Manastırlı

Hamdi

Ben, bu telgrafın altına kurşun kalemiyle “serian kolordulara benim imzamlı M. Kemal” işaretini koyduktan sonra bu telgrafi verenden istîzâhata başladım. Manastırlı Hamdi Efendi mütemâdiyen ma'lumât vermeye devam etti.

Bizim en emniyetli bir arkadaşımız var ki yalnız o değil, herkes, yani gelen söylüyor. Şimdi de Harbiye'nin işgalini haber aldık. Hatta Beyoğlu Telgrafhanesi'nin önünde İngiliz askeri olduğunu fakat Telgrafhane'yi işgal edip etmeyeceği mechûldür.

Bu esnada efendiler; Harbiye telgrafhanesinden, memur Ali ma'lumât vermeye başladı:

Sabah İngilizler basarak altı kişi şehit ve on beş kadar da mecruh oldu. Şimdi, İngiliz askerleri dolaşüyor. Şimdi, işte, İngiliz askerleri Nezaret'e giriyorlar. İşte içeri giriyorlar. Nizamiye kapısına. Teli kes! İngilizler buradadır.

Tekrar Manastırlı Hamdi Efendi bizi buldu.

Paşa Hazretleri.

Harbiye telgrafhanesini de İngiliz bahriye askeri işgal edip teli kat'ettiği gibi bir taraftan Tophane'yi işgal ediyorlar. Bir taraftan zırhlılardan asker ihraç olunuyor. Vaziyet vahamet kesbediyor efendim. Sabahki müsaademedede 6 şehit, 15 mecrhumuz vardır Paşa Hazretleri. Emr-i devletlerine muntazırım. 16 Mart 336.

Hamdi

Hamdi Efendi devam etti:

Sabahki, bizim asker uykuda iken, İngiliz bahriye efrâdı karakola gelip işgal etmekte iken, askerimiz uykudan şaşkın kalkınca müsaademeye başlanılıyor. Neticede bizden altı şehit, on beş mecruh olup bunun üzerine zaten mel'anetlerini tasavvur etmiş ki hemen zırhlıları rıhtıma yanaştırıp Beyoğlu cihetini ve Tophane'yi işgal edip bir taraftan Harbiye Nezaret'i işgal etmişler, hatta şimdi ne Tophane ve ne de Harbiye telgrafhanesini

bulmak kabil olmuyor. Şimdi de haber almış olduğuma nazaran Derince'ye kadar tevessü ediyormuş efendim.

İşte Beyoğlu telgrafhanesi de yok. Orasını da işgal ettiler galiba. Allah muhafaza buyursun. Burasını işgal etmesinler. İşte Beyoğlu telgraf memurları, müdürleri geldiler. Kovmuşlar.

Bir saate kadar burası da işgal olunacaktır. Şimdi haber aldım efendim.

Hayati Bey merhum, benim ilk haber telgrafı üzerine yaptığım işaret vechile verilen ma'lumâtı hulâsa etmiş. Rumeli ve Anadolu'daki bi'l-cümle kumandanlar adresine keşide ettiriyordu. Bir an evvel İstanbul üzerinden Edirne'ye keşide ettirilmesini söylemiştim (Vesika 255). Hamdi Efendi:

Emr-i samileri infaz olunuyor. Edirne'ye yazıyorum ve hep merkezleri hazır ettirdik.

Hamdi Efendi'den:

Mebusan için bir haber aldınız mı? Mebusan telgrafhanesi muhabere ediyor mu? diye sordum. Hamdi Efendi:

Evet yapıyor. 14. Kolordu Kumandanı hazır, Paşa istiyordu verelim mi?

Efendiler, bundan sonra artık Hamdi Efendi'nin sözünü işitemedik, İstanbul merkezinin de işgal edilmiş olduğuna hükmettik.

Bu hamiyetli ve cesur Manastırlı Hamdi Efendi olmasaydı, İstanbul felâketinden kim bilir haber almak için ne kadar intizârlar içinde kalacaktık. İstanbul'da bulunan nâzır, mebus, kumandan, teşkilâtımız mensupları içinden bir zat çıkıp vaktiyle bize haber vermeyi düşünememiş olduğu anlaşılıyor. Demek ki cümlesini heyecan ve halecân kaplamıştı. Bir ucu Ankara'da bulunan telin İstanbul'da bulunan ucuna yanaşamayacak kadar şaşkın bir hale gelmiş olduklarına bilmem ki hükmetmek câiz olur mu? Telgraf Memuru Hamdi Efendi bi'l-

âhire bizzat Ankara'ya gelerek karargâhımız telgraf memurluğunu ifa etmiştir. Kendisine borçlu olduğum teşekkürü burada alenen ifade etmeyi millî ve vatanî vazifelerimden addederim.

Efendiler, bu vaziyet üzerine her şeyden evvel vukuu melhûz bir fenalığın önüne geçmek için şu emri verdim:

Bi'l-umûm Vali ve Mutasarrıflara

Sivas'ta K.O. 3, Bandırma'da K.O. 14, Ankara'da K.O. 20,
Erzurum'da K.O. 15, Konya'da K. O. 12, Diyarbakir'de K.O. 13
Kumandanlıklarına

İzmir Cephesinde Refet Beyefendi'ye, Balıkesir'de Fırka 61
Kumandanlığı'na, Bi'l-umûm Müdafaa-i Hukuk Heyet-i
Merkeziye ve Heyet-i İdarelerine

Telgraf. Müstaceldir

Ankara: 16 Mart 1920

Bugünkü vaziyete nazaran, milletimiz cihan-ı medeniyetin hissiyât-ı insaniyetkârâne ile mütehassis vicdanlarından ve bütün âlem-i İslâm'ın müşâreket-i ruhiyesinden emin olmakla beraber, bir müddet için dost olsun, düşman olsun bütün resmî âlem-i haricî ile muvakkaten temas edemeyecektir.

Bugünler zarfında vatanımızda yaşayan Hristiyan ahali hakkında göstereceğimiz muamele-i insaniyetkârânenin kıymeti pek büyük olduğu gibi hiçbir hükümet-i ecnebiyenin fiilî veya zâhirî himayesini görmeyen Hristiyan ahalinin kemâl-i huzur ve sükûnetle imrâr-ı hayat eylemeleri, ırkımızın fitraten mütehalli olduğu kabiliyet-i medeniyeye en kat'î bir bürhan teşkil eyleyecektir. Menâfi-i vataniyeye mugayir faaliyetleri meşhûd olanlar ve huzur ve asayiş-i memleketi ihlâl eyleyenler hakkında, din ve milliyet mensubiyetine bakılmayarak, ahkâm-ı kanuniyenin seyyanen ve şiddetle tatbiki ve hükûmât-ı mahalliyeye itaat ve vezâif-i tabiiyeti ifada kusur etmeyenler hakkında da refet ve şefkatle muamele edilmesini, ehemmiyet-i mahsusa ile arz ve bu hususâtın tekmil alâkadarlara sür'atle tebliğini ve bütün efrâd-ı millete vesâit-i münasibe ile ta'mîmini ricâ ederiz efendim.

Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Temsiliyesi namına

Mustafa Kemal

Efendiler, Kuvâ-yı İtilâfiye İstanbul telgraf merkezini işgal ettikten sonra memlekete telgrafla bir tebliğ-i resmî yapmak istediler. Tarafımızdan vuku bulan ikaz ve ihtar üzerine –bazı merkezler müstesna– bu tebliğ-i resmî alınmadı. Alanlar ve cevap verenlerden belli başlıları şunlardır: İzmit Mutasarrıfı Suat Bey (Vesika 256), Konya Valisi Suphi Bey (Vesika 257).

Tebliğ-i Resmî

Beş buçuk sene evvel Memâlik-i Osmaniye'nin mukadderâtını her nasılsa elde etmiş olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin rüesâsı, Alman telkinatına kapılarak Devlet ve Millet-i Osmaniye'yi Harb-i Umumî'ye iştirak ettirdiler. Bu haksız ve meş'ûm siyasetin neticesi malûmdur. Devlet ve millet-i Osmaniye bin türlü felâket geçirdikten sonra öyle bir mağlûbiyete düçar oldu ki İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin rüesâsı bile bir mütarekename akdederek firâr etmekten başka bir çare bulamadılar. Mütarekenamenin akdini müteakib, Düvel-i İtilâfiyeye bir vazife terettüb etti. İşbu vazife eski memâlik-i Osmaniye'nin bütün ahalisinin bilâ-tefrik-i cins ü mezhep saadet-i müstakbelelerini, inkişâflarını, hayat-ı ictimâiye ve iktisadiyelerini temîn edecek bir sulhün temellerini atmaktan ibaret idi. Sulh Konferansı, bu vazifenin ifası ile meşgûl iken firârî İttihat ve Terakki erkânının mürevvic-i eskânı bulunan bazı eşhâs, teşkilât-ı millîye nâm-ı müstearı altında bir tertip teşkil ederek ve Pâdişâh ile hükümet-i merkeziyenin evâmirini hiç addetmekle harbin netâyic-i elimesinden büsbütün tükenmiş olan ahaliyi askerlik için toplamak, anâsır-ı muhtelif meyânında nifak çıkarmak, iane-i millîye bahanesiyle ahaliyi soymak gibi ef'ale cür'et ettiler ve bu vecihle sulh değil, adeta yeni bir muharebe devrini açmaya teşebbüs eylediler. Bu teşvikat ve tahrikâta rağmen Sulh Konferansı vazifesine devam etti ve nihayet İstanbul'un Türk idâresinde kalmasına karar vermiştir. İşbu karar kulûb-i Osmaniye'yi müsterih edecektir. Ancak, bu kararlarını Bâbîâlî'ye tebliğ ettikleri zaman, icrasının ne gibi şerâite tâbi olduğunu da ihtar eylediler. İşbu şerâit, vilâyât-ı Osmaniye'de bulunan Hristiyanların hayatlarını tehlikeye ma'rûz bırakmamak ve elyevm Düvel-i İtilâfiye

ile mütteliklerinin kuvâ-yı askeriyeleri aleyhinde mütemâdiyen vuku bulmakta olan hücumlara hitam vermekten ibaret idi. Hükümet-i merkeziye bu ihtara karşı, bir dereceye kadar hüsn-i niyet göstermiş ise de, Teşkilât-ı Milliye nâm-ı müstearı altında hareket eden eşhâs, maa't-teessüf teşvikat ve tahrikâtlarından vazgeçmek istemediler. Bilakis, hükümeti kendi hareketlerine iştirak ettirmeye teşebbüs eylediler. Herkesin kemâl-i heves ile beklediği sulh için büyük bir tehlike teşkil eden bu vaziyete karşı, Düvel-i İtilâfiye, yakında taht-ı karara alınacak ahkâm-ı sulhiyenin tatbikini temîn edebilmek üzere, tedâbir-i lâzimeyi temmül etmeye mecbur oldular. Bunun için, bir tek çare buldular. Bu da, İstanbul'u muvakkaten işgal etmek idi. İşbu karar, bugün mevki-i icraya vaz'edildiğinden, efkâr-ı umumiyei berâ-yı tenvîr nikatı âtiye tasrih olunur:

1- İşgal muvakkattir. 2- Düvel-i İtilâfiye'nin niyeti, makam-ı saltanatın nüfûzunu kırmak değil, bilakis, idâre-i Osmaniye'de kalacak memâlikte o nüfûzu takviye ve tahkim etmektir. 3- Düvel-i İtilâfiye'nin niyeti, yine Türkleri Dersaadet'ten mahrum etmemektedir. Fakat maazallahü teâlâ taşrada iğtişâş-ı umumî veya katliâm gibi vukuât zuhûr ederse, bu kararın ta'dili muhtemeldir. 4- Bu nazik zamanda, Müslim olsun, gayr-i Müslim olsun herkesin vazifesi, kendi işine gücüne bakmak, asayişin temînine hizmet etmek, Devlet-i Osmaniye'nin enkazından yeni bir Türkiye'nin ihdâsı için son bir ümidi cinnetleriyle mahvetmek isteyenlerin igfâlâtına kapılmamak ve hâlen makarr-ı saltanat kalan İstanbul'dan ita olunacak evâmire itaat etmektir.

Bâlâda zikrolunan teşvikata iştirak eden eşhâsın bazıları, Dersaadet'te derdest olunarak, onlar tabii kendi efâlinde ve bi'l-âhire o efâlin neticesi olarak vukuu melhuz ahvâlden mes'ûl tutulacaktır.

Kuvve-i İşgaliye

Bu tebliğ münasebetiyle derhal şu ta'mîmi yaptım:

16 Mart 1920

Umum Vali ve Kumandanlara ve
Müdafaa-i Hukuk Heyetlerine

İstanbul'un, İtilâf Devletleri tarafından bi'l-müsaademe cebren işgali tahakkuk etmiştir. Bu su-i kastten bi'l-istifade birçok makasid-i hiyanetkârâne sahiplerinin milleti iğfale teşebbüsleri muhtemeldir. Nitekim tebligat-ı resmiye şeklinde imzasız bazı beyannamelerin neşredilmek istenildiğine kesb-i ittılâ ediyorum. Yanlış harekâta mahal kalmamak ve hakayık-ı ahvâle mugayir heyecanlar tevliidine meydan verilmemek üzere bu gibi işâata kat'iyen atf-ı ehemmiyet edilmemesi lâzımdır. Vaziyet-i hakikiyeyi takip eden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, milleti tenvîr edecektir.

Mustafa Kemal

Efendiler, aynı günde muhtelif vesâitle şu protestoyu gönderdim:

16 Mart 336

Protesto

İstanbul'da İngiliz, Fransız, İtalya Mümessil-i Siyasîlerine, Amerika Mümessil-i Siyasîsine, bi'l-umûm bi-taraf Devletler Hariciye Nezaretlerine ve Fransa, İngiltere, İtalya Meclis-i Mebusanlarına verdirilmek üzere Antalya'da İtalyan Mümessillîği'ne

İstanbul'da bi'l-umûm devâir-i resmiye, istiklâl-i millîmizi temsil eden Meclis-i Mebusan dahi dahil olmak üzere, Mütelifin kuvâ-yı askeriyesi tarafından, resmen ve cebren işgal edilmiş ve âmâl-i millîye dairesinde hareket eden birçok vatanperver eşhâsın tevkifine de teşebbüs olunmuştur. Millet-i Osmaniye'nin hâkimiyet ve hürriyet-i siyasiyesine havale edilen bu son darbe, hayat ve mevcudiyetini ne pahasına olursa olsun müdafaa etmeye azmetmiş olan biz Osmanlılardan ziyade, yirminci asr-ı medeniyet ve insaniyetin mukaddes addettiği bütün esâsâta, hürriyet, milliyet, vatan hissiyatı gibi bugünün cemiyât-ı beşeriyesine esas

olan bütün umdelere ve bu umdeleri vücuda getiren vicdan-ı umumî-i beşere râcidir.

Biz, hukukumuzu ve istiklâlimizi müdafaa için giriştiğimiz mücahedenin kudsiyetine kail ve hiçbir kuvvetin bir milleti yaşamak hakkından mahrum edemeyeceğine kaniiz. Tarihin bugüne kadar kaydetmediği bir su-i kast teşkil eden ve Wilson prensiplerine müstenid bir mütarekenin milleti esbâb-ı müdafaasından tecrit etmiş olmasından mütevellid bir hileye de mübteni bulunmak hasebiyle ait oldukları milletlerin şeref ve haysiyetiyle dahi kabil-i imtizaç olmanın bu hareketin takdir-i mahiyetini *resmî Avrupa ve Amerika'sının değil, ilm ü irfan ve medeniyet Avrupa ve Amerika'sının** vicdanına tevdi ile iktifâ ve bu hadiseden tevellüd edecek mes'ûliyet-i azîme-i tarihiyeye son defa bir daha nazar-ı dikkat-i umumiyi celp ederiz. Davamızın meşrû'iyet ve kudsiyeti, bu müşkil zamanlarda Cenâb-ı Hak'tan sonra en büyük zahîrimizdir.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Heyet-i

Temsiliyesi

Mustafa Kemal

Aynı günün gecesi bu talimatı ta'mîmen tebliğ ettim:

Şifre

16/16 Mart 336

Bi'l-umûm Vali ve Kumandanlara

İstanbul'un ve makamât-ı resmiyenin, hususiyle Meclis-i Mebusan'ın, İtilâf Devletleri tarafından ve cebren işgal edilmiş olmasından ve bu hareketin, mütareke ile milleti silâhından tecrit ettikten sonra vukua getirilmesinden bahis ile İtilâf Devletleri Mümessillerine ve bi'l-umûm bî-taraf devletler Hariciye Nezaretleri'yle İtilâf Devletleri'nin Meclis-i Mebusan riyâsetlerine protesto telgrafları çekilmek üzere mitingler akdi muktezi görülmektedir. Protesto telgraflarında bil-

* Amerika'ya, altı çizilen kısım yazılmamıştır. Yalnız Amerika'nın yazılmıştır.

hasşa tecavüz-i vâkiin, Osmanlı hâkimiyetinden ziyade, yirmi asırlık bir medeniyet ve insaniyetin mevlûdu olan hürriyet, milliyet ve vatanperverlik esâsâtına bir darbe teşkil edeceği ve millet-i Osmaniye'nin müdafaa-i beka ve istiklâl hususundaki azim ve imanına, bu hadisenin hiçbir tesir vücûda getiremeveceği, yalnız medeni milletlerin bu tecavüzü kabul etmekle, azîm bir mes'ûliyet-i tarihiye altına girmiş olacakları tasrih edilmelidir, bî-taraf devletler Hariciye Nezaretleriyle Meclis-i Mebusan Riyâsetlerine keşide edilecek telgraflar, İstanbul'da ait oldukları makamâta verilmekle beraber Antalya'da İtalyan mümessilinin vesâtetiyle de verilmelidir. Protesto telgraflarının birer suretinin de buraya irsal buyurulmasını ricâ ederiz.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Şifre

16 Mart 336

Miralay Refet Bey'e

Hadise-i ahîre münasebetiyle her tarafta yapılan mitingler neticesinde çekilecek protesto telgraflarının birer suretlerinin ile İtilâf Devletleri'nin hâl-i in'ikadda bulunan Meclis-i Mebusanları riyâsetine ve bî-taraf devletlerin de Hariciye Nezaretlerine tebliğ edilmesini faydalı addediyoruz. Antalya'daki İtalyan Mümessili'nin bu husustaki muâvenetini temîn etmenizi ricâ ederiz.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Efendiler, aynı günde millete şu beyannameyi neşrettim:

Beyanname

Bi'l-umûm Kumandanlara, Vali ve Mutasarrıflara ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine, Belediye Riyâsetlerine, Matbûat Cemiyetine

İtilâf Devletleri'nin şimdiye kadar memleketimizi taksime yol bulmak için tevessül ettikleri muhtelif tedâbîr malûmdur. Evvelâ; Ferit Paşa ile bi'l-tilâf milleti müdafaasız bir halde ec-nebi idâresine esir etmek ve memleketin muhtelif aksâm-ı mühimmesini galip devletler müstemlekâtına ilâve eylemek düşünlümüştü. Kuvâ-yı Milliye'nin müzaheret-i umumiye-i milliye ile müdafaai istiklâl hususunda gösterdiği azim ve metânet, bu tasavvuru alt üst etti. Saniyen; Kuvâ-yı Milliye'yi iğfal ve onun müsaadesiyle şarkta bir rûchân siyaseti takip etmek için Heyet-i Temsiliye'ye mürâcaat edildi. Heyet, milletin istiklâlini ve mülkûn tamamiyetini temîn etmedikçe ve hususiyle işgal sahalârının tahliyesine teşebbüs olunmadıkça, hiçbir nev'î müzakereye yanaşmadı. Salisen: Kuvâ-yı Milliye ile tevhd-i harekât eden hükümetlerin icrââtına müdahale etmek suretiyle vahdet-i milliyeyi sarsmak ve hainâne muhalefetleri teşvik ve tezyîd-i cür'ete sevk eylemek tarîki takip olundu. Vahdet-i milliyenin teşkil ettiği metânet ve tesanüd karşısında bu savletler de eridi. Rabi-an; mukadderât-ı memleket hakkında endişe-âver kararlar verildiğinden bahs olunmak suretiyle efkâr-ı umumiyenin tazyikine başlandı. Müdafaai namus ve memleket uğrunda her fedakârlığı göze almış olan millet-i Osmaniye'nin azim ve irâdesi önünde, bu tehdidât dahi faide vermedi. Nihayet bugün İstanbul'u cehren işgal etmek suretiyle Devlet-i Osmaniye'nin yedi yüz senelik hayat ve *hâkimiyetine hitam verildi*. Yani, bugün *Türk milleti*, kabiliyet-i medeniyesinin, hakk-ı hayat ve istiklâlinin ve bütün istikbâlinin müdafaasına davet edildi. Cihan-ı insaniyetin enzâr-ı istihsanı ve âlem-i İslâm'ın âmâl-i istihlâsı, *makam-ı hilâfetin* tesirât-ı ecnebiyeden tahlîsine ve istiklâl-i millînin mazi-i şevketimize lâıyk bir iman ile müdafaai ve temînine mütevakkıftır. Giriştiğimiz istiklâl ve vatan mücahedesinde Cenâbı Hakk'ın avn ü inayeti bizimledir.

Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk
Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi namına
Mustafa Kemal

Efendiler, aynı zamanda bütün âlem-i İslâm'a da tevcih-i hitap edilerek tecavüz-i vâki bir beyannamede tafsil ve vesâit-i muhtelifle ile ilân edildi.

Efendiler, hadise hakkında fazla ma'lumâta intizâr etmeksizin, telgrafçı Manastırlı Hamdi Efendi'nin verdiği ma'lumâtta ve bu ma'lumâtı teyid eden, kuvve-i işgaliye namına olan tebliğ muhteviyâtından, vaziyetin mahiyetini anlayarak lüzumlu ve müstacel gördüğüm tedbirleri, izah olunduğu vechile hemen işgal günü ittihâz ve tatbik ettim. İstanbul'un suret-i işgali ve tevkifat icrası hakkında muhtelif menbalardan mütebâyin ve mübâlâgalı surette ma'lumât gelmeye başladı. Biz de muhtelif vesâitle tahkikat icrasına devam ettik. İfa-yı vazife-i teşriiyeye imkân göremeyerek dağılan mebusların ve bazı zevâtın İstanbul'dan firâr ederek Ankara'ya teveccüh ettikleri anlaşıldı. Seyahatlerini teshîl için güzergâhlarında icap edenlere iktiza eden emirleri verdim.

Efendiler, 16 Mart'ta İstanbul'un işgali tahakkuk eder etmez ittihâz ettiğim tedâbir meyânında daha birtakım tedbirler vardır ki onları Büyük Millet Meclisi'nin ilk küşâdında beyan etmiş olduğum için, burada tekrar tafsil etmedim Meselâ, Eskişehir ve Afyonkarahisarındaki ecnebi kıtaatının silâhtan tecridi veya teb'îdi ve Geyve, Ulukışla civarlarında şimendifer hatlarının tahribi ve Anadolu'da bulunan ecnebi zâbitânının tevkifi ve sâire gibi tedâbire ait tafsilâtı, Büyük Millet Meclisi'nin ilk zabıtnamesinde mütâlaa buyurmuşsunuzdur. Bu tedâbir meyânında en mühimmini salâhiyet-i fevkalâdeyi hâiz bir meclisin Ankara'da ictimâını temîn husundaki vazife-i milliye ve vataniyemize ait karar ve bu kararın tatbiki teşkil eder.

Efendiler, bu husustaki kararımızı ve bu kararın suret-i tatbikini gösteren bir tebliği 19 Mart 336'da yani İstanbul işgalinden üç gün sonra ta'mim ettim.

Efendiler, bu mesele hakkında iki gün kadar kumandanlarla makine başında müdâvele-i efkâr ederek mütâlaalarını aldım. Ben ilk yazdığım müsveddede "meclis-i müessisân" tabirini kullanmıştım. Maksadım da toplanacak meclisin "rejim"i de-

ğiştirmek salâhiyetiyle ilk anda mücehhez bulunmasını temîn etmek idi. Fakat bu tabirin kullanılmasındaki maksadı lüzumu gibi izah edemediğim için veyahut izah etmek istemediğim için halkın ünsiyet etmediği bir tabirdir diye, Erzurum ve Sivas'tan ikaz edildim. Bunun üzerine “salâhiyet-i fevkalâdeye mâlik bir meclis” tabirini kullanmakla iktifâ ettim.

Vilâyetlere ve Müstakil Livalara ve Kolordu Kumandanlarına

Merkez-i devletin dahi Düvel-i İtilâfiye tarafından resmen iş-gali, kuvve-i teşriiye ve adliye ve icraiye ibaret olan kuvâ-yı milliye-i devleti muhtel etmiş ve bu vaziyet karşısında ifa-yı vazife imkân göremediğini hükûmete resmen tebliğ ederek Meclis-i Mebusan dağılmıştır. Şu halde, makarr-ı devletin masûniyetini, milletin istiklâlini ve devletin tahlisini temîn edecek tedâbiri teemmül ve tatbik etmek üzere millet tarafından, salâhiyet-i fevkalâdeyi hâiz bir meclisin, Ankara'da ictimâa daveti ve dağılmış olan mebusandan Ankara'ya gelebileceklerin dahi bu meclise iştirak ettirilmesi zarurî görülmüştür. Binâenaleyh, zirde derc edilen talimat mücibince, intihâbatın icrası, hamiyet ve reviyet-i vatanperverânelerinden muntazardır:

1— Ankara'da, salâhiyet-i fevkalâdeye mâlik bir meclis, umûr-ı milleti tedvîr ve murakabe etmek üzere ictimâ edecektir.

2— Bu meclise aza olarak intihap olunacak zevât, mebusan hakkındaki şerâit-i kanuniyeye tâbidir.

3— Intihâbatta livalar esas ittihâz edilecektir.

4— Her livadan, beş aza intihap olunacaktır.

5— Her liva, kazalarından celp edeceği müntehib-i sanilerinden ve merkez-i liva müntehib-i sanilerinden ve liva idâre ve belediye meclisleriyle liva Müdafaa-i Hukuk Heyet-i İdarelerinden ve vilâyetlerde merkez-i vilâyet heyet-i merkeziyelerinden ve vilâyet idâre meclisiyle merkez-i vilâyet belediye meclisinden ve merkez-i vilâyet ile merkez kazası ve merkeze merbût kaza müntehib-i sanilerinden mürekkeb bir meclis tarafından aynı günde ve aynı celsede icrâ edilecektir.

6— Bu meclis azalığına, her fırka, zümre ve cemiyet tarafından

namzet gösterilmesi câiz olduğu gibi her ferdin de bu mücadele-i mukaddeseye fiilen iştiraki için müstakilen namzetliğini istediği mahalde ilâna hakkı vardır.

7- İntihâbata, her mahallin en büyük mülkiye memuru riyâset edecek ve selâmet-i intihaptan mes'ûl olacaktır.

8- İntihap, rey-i hafî ve ekseriyet-i mutlaka ile icrâ ve tasnîf-i ârâ, meclisin içlerinden intihap edeceği iki zat tarafından fakat huzur-ı mecliste ifa edilecektir.

9- İntihap neticesinde, bi'l-umûm azanın imza veya zat mühürlerini muhtevi üç nüsha mazbata tanzim olunacak, bir nüshası mahallinde alıkonularak diğer iki nüshasının biri intihap olunan zata tevdi ve diğeri meclise irsal olunacaktır.

10- Azaların alacakları tahsisat, bi'l-âhire meclisçe takarrür ettirilecektir. Ancak azîmet harcırahları intihap meclislerinin masârif-i zaruriye hesabıyla takdir edeceği miktar üzerinden, mahalleri hükûmetlerince temîn olunacaktır.

11- İntihâbat, nihayet on beş gün zarfında ekseriyetle Ankara'da ictimâi temîn edebilmek üzere itmâm olunarak azalar tahrik ve netice, azanın isimleriyle birlikte derhal iş'âr edilecektir.

12- Telgrafın saat-i vusûlü bildirilecektir.

Haşîye: Kolordu Kumandanlarına, vilâyâta, müstakil livalara tebliğ olunmuştur.

Heyet-i Temsiliye namına

Mustafa Kemal

Efendiler, bir hafta zarfında muhtelif istikametlerde Ankara'ya gelmekte olan mebuslarla, telgraf muhaberatıyla bizzat temasa gelindi. Kendilerine elemelerinin ta'diline, kuvve-i maneviyelerinin tarsinine medâr olacak ma'lumât verildi. İstanbul'da nokta-i nazarımızı takip edecek kimse kalmamıştı. Aylarca ve muhtelif tarz ve suretlerle vuku bulan ikazlarımıza rağmen bizim dediğimiz tarzda teşkilât yapmayıp, Karakol Cemiyeti'nin vücut bulmasına çalışanların başları, Malta'ya gitmiş ve İstanbul'da, efrâdının hayat ve faaliyetlerinden eser kalmamıştı. Orada yeniden teşkilât yapmak için çok zahmetli mesâi ve

o zamanki halimize göre haddimizden fazla para sarf etmeye mecbur oldum.

Muhterem Efendiler, beyânât-ı umumiyem meyânında bir iki noktada, benim İstanbul'daki Meclis-i Mebusan'a reis intihâbım hususuna ait meseleden ve bundaki maksattan bahsetmiştim. Bunun temîn edilmemiş olmasından, küçük bir müşkil ile karşılaştığımı da arz etmiştim. Fi'l-hakika, İstanbul'da Meclis dûcâr-ı tecavüz olup dağılınca mebusları toplamaya ve bâ-husûs izah ettiğim vechile bir meclis tesisine tevessül edebilmek için, bir an tereddüt ettim. Meclis-i Mebusan Reisi bulunan Celâlettin Arif Bey'in Ankara'ya gelip gelmeyeceğini bi't-tabi bilemiyordum. Gelmesi halinde, onun muvâsalatına intizâr ve daveti onun vasıtasıyla yaptırmayı düşündüm. Fakat vaziyet pek çok sür'at ve isticali âmir bulunuyordu. Mechûl bir ihtimale intizâren izâa-i vakit etmeyi muvâfık-ı ihtiyat bulmadım. Fakat vereceğim kararın temîn-i tatbikatı için de, bir iki gün telgraf başında bütün kumandanların mütâlaalarını dinlemek ile vakit geçirmeye mecburiyet hissettim. Celâlettin Arif Bey'le Mart'ın 27/28. gecesi Düzce'ye muvâsalatında irtibat hâsıl olmuştu. Kendisine şu telgrafi yazdım:

Numara: 34

Ankara, 27 Mart 336

Düzce'de Meclis-i Mebusan Reis-i
Muhterem Celâlettin Arif Beyefendi'ye

İstanbul'un resmen ve fiilen İngilizler tarafından işgaliyle kuvâ-yı devletin tazyik ve esaret altına alınması ve Meclis-i Mebusan'a taarruz olunarak milletin istiklâline ve namus-ı millîye tecavüz edilmiş olması ve bu yüzden milletvekillerinin mukadderât-ı memleket hakkındaki vazifelerini ifaya muvaffak olamayacaklarına kanaatle sine-i millete ilticaya mecbur olmaları, devlet ve milletin kuvâ-yı umumiyesini hüküm ve murakabesi altında bulunduracak bir meclis-i fevkalâdeye şiddetle ihtiyaç tevliid etmiş olduğundan fevkalâde salâhiyetle Ankara'da bir meclis ictimâına Heyet-i Temsiliye'nin karar verdiği ve icra-yı icabının

ta'mîmen tebliğ edildiği malûm-ı âlileridir. Bu bâbdaki 19.3.336 tarihli tebliğnameyi ba'de'l-mütâlaa, ahkâm-ı mûndericesini te-yid ve intihâbatın tesrî'yle ictimâın bir an evvel temîni için bu nokta-i nazarımızın taraf-ı âlilerinden dahi kısa bir beyanname şeklinde efkâr-ı umumiyye şimdiden tebliğ ve ilânını faydalı ad-dediyoruz. Cevâb-ı âlilerine muntazırım efendim.

Mustafa Kemal

Celâlettin Arif Bey'in verdiği cevap şudur:

Düzce, 27.3.336

Ankara'da Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

İş'âr buyurulan 19.3.336 tarihli beyannameyi görmedim. Bir meclis-i fevkalâdenin ictimâı ne kadar musîb ise de böyle bir meclisin elden geldiği kadar kanuna temas eylemesi lâzımdır. Vâkıâ, bizim Kanun-ı Esasî'mizde böyle fevkalâde bir meclisin toplanabilmesine dair bir işaret mevcut değilse de kavânîn-i esasiye-i sâirede mevcut desâtirden istifade olunabilir. Meselâ, Fransız Kanun-ı Esasî'sine göre meclis, gayr-i kanunî bir surette fesholunur veya bir taarruza ducâr olursa ducâr-ı taarruz olan meclis azalarından kurtulabilenler, vilâyât ve elviye mecâlis-i idâresinden intihap olunan ikişer âza ile birlikte bir mahall-i münasipte ictimâ ederler ve meclisin yeniden kûşâdı veya taarruzun ref'i için ittihâz-ı mukarrerât ederler. Bu meclisin mukarrerâtı mutâ'dır ve bu meclisin mukarrerâtını ısga etmeyenler hıyanet-i vataniye ile itham olunurlar. Bendeniz de bu esası düşünmekte idim.

19.3.336 tarihli beyannamenin ne gibi esâsât üzerine mübte-ni olduğu anlaşıldıktan sonra Ankara'ya muvâsalatımda ba'de'l-istişare bir beyanname yazmak mütâlaasındayım. Yine görüşürüz. Makine başında birlikte bulunan İsmail Fazıl Paşa ile Saruhan Mebusu Reşit Bey arz-ı ihtiram ederek veda eyleriz. Rüfekamdaki Kırşehir Mebusu Rıza Bey de arz-ı ihtiram ediyor ve kendisinin de Bolu'da bulunduğu Keskin'deki pederine haber verilmesini istirham ediyor efendim.

Celâlettin Arif

Bu cevâbî telgrafname muhteviyâtına dikkatle atf-ı nazar buyurulursa, Celâlettin Arif Bey'le nokta-i nazarlarımız arasında büyük ihtilâf olduğu sühûletle fark olunur. Ben, fevkalâde salâhiyeti hâiz bir meclisin Ankara'da ictimâına karar verirken bizim Kanun-ı Esasî'mizde böyle bir meclisin toplanabilmesine dair bir işaret olmadığını elbette bilirdim. Fakat kararımı verebilmek için böyle bir işaretin mevcudiyet ve adem-i mevcudiyetini düşünmek asla hatırıma gelmedi. Bundan başka dūçâr-ı taarruz olan meclis azalarından kurtulabilenler ile vilâyet ve elviye mecâlis-i idâresinden intihap olunacak ikişer aza ile birlikte Meclis-i Mebusan'ın yeniden, eski şekil ve mahiyetinde toplanmasını temîn için çalışmasını asla hatırıma getirmedim. Bilakis büsbütün başka mahiyet ve salâhiyette, daimî bir meclis teşkil etmeyi ve bu meclisle tasavvur ettiğim inkılâb safahatını beraber geçirmeyi düşündüm. Buna nazaran, mütebâyin olduklarına şüphe etmediğim nokta-i nazarlarımızın, ba'de'l-istişare tevhdine imkân bulunacağından nâ-ümmîd oldum. Maahaza, 19 Mart 336 tarihli beyanname-mi telgrafla Celâlettin Arif Bey'e verdirdim. Ertesi gün aldığım cevap şu idi:

Düzce, 28 Mart 336

Ankara'da Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Heyet-i Celile-i Temsiliye'nin 19.3.336 tarihli tebligat-ı umumiyesi mütâlâa olundu. Mevâdd-ı mundericesi bendenizin düşündüğü esaslara suret-i umumiyyede mutabıktır. Binâenaleyh Ankara'ya muvâsalat-ı âcizânemi müteakib bi'l-istişare ayrıca bir beyannamenin ilâmı *tabiidir*. Yarın bi'z-zarure Bolu'da kalınarak 29 Mart 336'da Ankara'ya müteveccihen hareket olunacağı maa'l-i ihtiram arz olunur.

Meclis-i Mebusan Reisi
Celâlettin Arif

Celâlettin Arif Bey, beyannamemizi mütâlâa ettikten sonra, münderecâtının düşündüğü esaslara suret-i umumiyyede muta-

bık olduğunu söylemekle beraber bu münderecâtı teyiden hemen bir beyanname yazıp ilân etmiyor. Bunu Ankara'ya geldikten ve istişare ettikten sonraya ta'lîk ediyor.

Efendiler, Celâlettin Arif Bey, Ankara'ya geldikten sonra kendisiyle ve diğer bazı kanun-şinâsân ile bu mesele-ye mütedâir oldukça uzun süren müzakere ve münakaşalar cereyân etti. Fakat aldanmıyorsam Celâlettin Arif Bey, hiçbir vakit benim Büyük Millet Meclisi'nin mahiyet ve salâhiyeti hakkındaki nokta-i nazarıma iştirak etmemiştir. O, daima toplanmış olan heyetin vazife-i esasiyesini, İstanbul Meclis-i Mebusanı'nın temîn-i in'ikadından ibaret ve kendisini daima İstanbul Meclis-i Mebusanı'nın Reisi telâkki eylemiştir. Bunu teyid eder ufak bir hatıramı müsaade ederseniz arz edeyim:

Ben, Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi ve kendisi Reis-i Sâni bulunduğu sırada, bir gün, Divan-ı Riyâset ictimânda, Celâlettin Arif Bey'in muhassasat meselesinden bahsettiğini ve kendisinin Meclis-i Mebusan Reisi olması dolayısıyla o makama ait muhassasat talebinde bulunduğunu o tarihte Meclis Başkâtibi bulunan Recep Bey beyan etti. Malûm-ı âlinizdir ki o devirde Meclis reisi ve reis-i sanisi ve diğer reisler ile Meclis azası muhassasatları arasında fark yoktu. Celâlettin Arif Bey, yalnız kendisini Meclis-i Mebusan Reisi sıfatıyla istisna ederek fazla tahsisat almak hakk-ı kanunîsinden bahsediyordu. Ben, bu meselenin halline Divan-ı Riyâset'in salâhiyettar olmadığını ve talep ve iddiasında ısrar ederse meseleyi Meclis heyet-i umumiyesine arz ederek istihsal olunacak karara göre hareket olunabileceğini dermeyan ettim. Celâlettin Arif Bey, Meclis huzuruna çıkmayı muvâfık görmeyerek talebinden sarf-ı nazar eyledi.

Muhterem Efendiler, 19 Mart 336 tarihli talimat mücibince memleketin her tarafında intihâbat, sür'at ve ciddiyetle yapılmaya başlandı. Yalnız bazı yerlerde tereddüt ve mümânaat izhâr ettiler ve bunlardan bazıları az, bazıları uzunca müddet tereddüt ve mukavemetlerinde ısrar gösterdiler. Nihayet bilâ-istisna, tekmil devâir-i intihâbiyenin mebusları Büyük Mil-

let Meclisi'nde bütün milletin, memleketin mümessili olarak isbât-ı vücut eylediler. Bu müstesna yerler şunlardı:

Dersim, Malatya, Elaziz, Konya, Diyarbekir, Trabzon... Efendiler, hakikat-i hali ifade etmiş olmak için şunu da tasrih etmeliyim ki tereddüt izhâr eden, mukavemet gösteren bu devâir halkı değildir. Belki o tarihte o dairelerde bulunan rüesâ-yı memûrîn-i mülkiyedir. Halk, hakikati anlar anlamaz, derhal müşterek arzu-yı millîye iltihakta asla tereddüt göstermemişlerdir.

Şimdi Efendiler, tekrar inkılâbın muktaziyat-ı tabiiyesinden olan vakalardan bazılarına temas edelim:

29 Mart 336 tarihli olup Üçüncü Kolordu Kumandanı Salâhattin Bey'den aldığım bir şifrede, "Samsun'da bulunan On Beşinci Fırka'nın ruhiyâtının bozuk olduğundan ve güya, zâbitân arasında pâdişâhperestlik hissiyâtı bulunduğundan" bahsolunuyordu. "Zâbitler, pâdişâh aleyhinde verilecek emirleri icrâ etmeyeceklerine dair âmirlerine mürâcaat etmişler. Tazyik olunurlarsa terk-i vazife etmeleri mahsûs imiş. İstanbul'dan gelen yolculardan ve gazetelerden, işgalin ikinci günü işgal edilen mebâninin kâmilten tahliye edildiği ve Salih Paşa Kabinesi'nin yerinde olduğu, Meclis-i Â'yân'ın ifay-ı vazife eylediği son Cuma selâmlığında, Harbiye ve Bahriye Nâzırı hazır bulunarak sâbıkı misillü merasim-i lâzime ifa olunduğu anlaşılmış....". "Şu halde Dersaadet'te bir kabine mevcut iken Kabine'nin ma'lumâtı olmaksızın yapılan işler nedir?" diyorlarmış. Zâbitânın bu efkâr ve etvârını i'lâm eden On Beşinci Fırka Kumandanı şu yolda mütâlaat serd ediyordu: "Burada bir zâbiti hapsetmekten bir fevkalâdelik mu tasavver değildir. Ancak bundan bi'l-istifade Anadolu üzerine yürümek gibi ahvâl zuhûr edecektir. İzmir cephesinde Kuvâ-yı Milliye ne suretle istihdam edildiğini bilemiyorum. Zannedersem bunlar para ile istihdam olunmakta imiş. Bir muharebe zuhûrunda, bütün ahaliye maaş verilmeyeceği derkâr bulunduğundan Kuvâ-yı Milliye namı altında mevcut kuvvetten, harbin ikinci günü meydanda hiçbir kuvvet kalmayacağına eminim. Nizamiye kıtaatına gelince, şimdiden firâr vukuâtı başlamıştır. Parasızlık böyle devam ettikçe

ve Dersaadet'te hükümet-i merkeziye bulundukça zâbitândan dahi şüphem vardır" Bundan başka Üçüncü Kolordu Kumandanı Salâhattin Bey, vermiş olduğumuz talimat mûcibince Amasya'ya gelen Kontrol Memuru Forbes namında bir yüzbaşısıyı tevkif etmiş. Samsun'a bir İngiliz mümessili yüzbaşı gelmiş. Salâhattin Bey'e Yüzbaşı Forbes'in bir dakika tehir edilmeyerek Samsun'a gönderilmesini yazmış ve aksi takdirde Salâhattin Bey'in mes'ûl olacağını ilâve etmiş. Bu bâbdaki istizâh üzerine Salâhattin Bey'e vereceği cevap hakkında şu tavsiyede bulundum: "Forbes'i tevkif eden ben değilim, payitahtları mütarekeye, insaniyete mugayir olarak işgal olunan millettir. Binâenaleyh tahliyesini de ancak millet yapabilir." Maahaza bu Forbes memlekettten çıkarılmakla iktifâ edilmiş, tevkif edilmemiştir.

Bolu Mutasarrıfı Haydar Bey'in 9 Nisan 336 tarihli kısa bir şifresinden Adapazarı ile Hendek arasında kâin Çatalköprü nam mahaldeki köprülerin ve Mudurnu suyu köprüsünün Kuvâ-yı Milliye aleyhdârları tarafından tahrip edildiği anlaşıldı.

Bolu ve Havalisi Kumandanı Mahmut Nedim Bey'in, Düzce'den yazdığı 9 Nisan 336 tarihli şifresinden de 8 Nisan'da Adapazarı'nda Kuvâ-yı Milliye aleyhine tezâhürât yapıldığı, Hendek ile Adapazarı arasında telgraf ve telefon hatlarının kat'edildiği ve Düzce Abazalarından bî-taraf kalanların da muhâliflere iltihak etmek üzere hareket ettikleri anlaşıldı. Hendek ile Adapazarı arasında, Mudurnu suyu üzerindeki büyük köprü'nün tahribi dolayısıyla muvasala'nın münkati olduğu da anlaşılıyordu. Bu ma'lumât üzerine, Geyve'de bulunan Yirmi Dördüncü Fırka Kumandanı Mahmut Bey'in nazar-ı dikkati celp olundu. Nevşehir'de de Nevşehir Kaymakamı Nedim Bey'in taht-ı riyâsetinde Teali-i İslâm Cemiyeti'nin bir şubesi teşekkül etmiş, verilen raporda, Cemiyet'in en müfsid azalarından sekiz kişinin Niğde'ye celp edildiği bildiriliyordu. Bu Cemiyet'in azası, Pâdişâh'tan gayri hiçbir kuvvet tanımayız, Kuvâ-yı Milliye'yi dağıtmak için malen, bedenen bütün kuvvetlerimizi sarf etmeye ahd ü

peyman ettik diyorlarmış. Her gece ictimâ ediyorlarmış, ileri gelenleri, Niğde'deki Fırka Kumandanı'nın gönderdiği bir müfreze ile tevkif olunmuş.

Efendiler, bu nev'î vakayie bundan sonra vâsi mikyas-ta tesâdüf edeceğiz. Büyük Millet Meclisi'nin ictimâını ve küşâdını temîn için çalıştığımız günlerde, bizi en çok işgal eden Düzce, Hendek, Gerede gibi Bolu mıntıkasına dahil mevâkiden başlayıp, Nallıhan, Beypazarı üzerlerinden Ankara'ya takarrüb istidadını gösteren irtica ve isyan dalgaları olmuştur. Ben, bir taraftan bu dalgaların tevkifine çalışırken, bir taraftan da Ankara'da toplanmakta olan ve vaziyet-i umumiye henüz lâyıkiyle vâkıf bulunmayan mebusları, tedhîş edecek manzaralar karşısında bırakmamak ve bu gibi vaziyetlerin hudûsuyla Meclis'in ictimâa muvaffak olmaması gibi meşûm ihtimâlâta meydan vermemek çarelerini düşünüyordum. Bunun için, Meclis'in küşâdında pek çok istical ediyordum. Nihayet, gelebilmiş mebuslarla iktifâ ederek Meclis'in, Nisan'ın 23. Cuma günü açılmasına karar verdik. Bu karar üzerine 21 Nisan 336 tarihinde ta'mîmen yaptığım tebligat muhteviyâtı, o günün hissiyât ve telâkkiyâtına ne derece tetabuk mecburiyetinde bulunulduğunu gösterir bir vesika olmak itibarıyla, aynen nazar-ı ıtlânınıza arz etmeği muvâfık görüyorum.

Tel: Gayet müstaceldir

Ankara, 21 Nisan 336

Ankara'ya acele tezkere

Kolordulara (K.O. 14 Vekâletine)

Fırka 61 Kumandanlığı'na, Refet Beyefendi'ye

Bi'l-umûm Vilâyâta, Müstakil Livalara, Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziyelerine, Belediye Riyâsetlerine

1— Bimennihi'l-kerim Nisanın 23. Cuma günü, Cuma namazını müteakip Ankara'da Büyük Millet Meclis'i küşâd edilecektir.

2- Vatanın istiklâli, makam-ı refi-i hilâfet ve saltanatın istihlâsı gibi en mühim ve hayatî vezâif-i ifa edecek olan bu Büyük Millet Meclisi'nin yevm-i küşâdını Cuma'ya tesâdüf ettirmekle yevm-i mezkûrun mebrûkiyetinden istifade ve kable'l-küşâd bi'l-umûm mebusîn-i kiram hazaratı ile Hacıbayram-ı Veli Cami-i Şerifinde Cuma namazı eda olunarak envâr-ı Kur'ân ve salâtın da istifâza olunacaktır. Bade's-salât lihye-i saadet ve sancak-ı şerifi hâmilan daire-i mahsusaya gidilecektir. Daire-i mahsusaya dahil olmazdan evvel bir dua kıraatıyla kurbanlar zebh olunacaktır. İşbu merasimde Cami-i Şeriften bed' ile daire-i mahsusaya kadar Kolordu Kumandanlığı'nca kıtaat-ı askeriye ile tertibât-ı mahsusa alınacaktır.

3- Yevm-i mezkûrun teyid-i kudsiyeti için bugünden itibaren merkez-i vilâyette Vali Beyefendi Hazretlerinin tertibiyle hatim ve Buhari-i şerif tilâvetine bed' olunacak ve hatm-i şerifin son aksâmı teberrûken Cuma günü namazdan sonra daire-i mahsusa önünde ikmâl edilecektir.

4- Mukaddes ve mecruh vatanımızın her köşesinde aynı suretle bugünden itibaren Buhari ve hatemât-i şerife kıraatine şurû edilerek Cuma günü ezandan evvel minarelerde salâvât-ı şerife okunacak ve esnâ-yı hutbede hilâfet-meâbımız Pâdişâhımız Efendimiz Hazretlerinin nâm-ı nâmi-i hümâyûnu zikredilirken zât-ı şevket-simât-ı pâdişâhilerinin ve memâlik-i şâhâneleriyle bi'l-umûm tebaa-i mülûkânelerinin bir an evvel nâil-i halâs ve sadet olmaları duası ilâveten tezkâr olunacak ve Cuma namazının edasından sonra da ikmâl-i hatmedilerek makam-ı muallâ-yı hilâfet ve saltanatın ve bi'l-cümle aksâm-ı vatanın halâsı maksadıyla vuku bulan mesâi-i milliye'nin ehemmiyet ve kudsiyeti ve her ferd-i milletin kendi vekillerinden mürekkeb olan bu Büyük Millet Meclisi'nin tevdî eyleyeceği vezâif-i vataniyeyi ifaya mecburiyeti hakkında mevzeler îrâd olunacaktır. Ba'dehu Halife ve Pâdişâhımızın, din ve devletimizin, vatan ve milletimizin halâsı, selâmeti ve istiklâli için dua edilecektir. Bu merasim-i diniye ve vataniyenin ifasından ve camilerden çıkıldıktan sonra bilâd-ı Osmaniye'nin her tarafında, makam-ı hükûmete gelinerek Meclis'in küşâdından dolayı resmen tebrikât icrâ edilecektir.

Her tarafta Cuma namazından evvel münasip surette mevlid-i şerif okunacaktır.

5– İşbu tebliğin hemen neşr ü ta'mîmi için her vasıtaya mürâcaat olunacak ve serian en ücra köylere, en küçük kıtaat-ı askeriye, memleketin bi'l-umûm teşkilât ve müessesatına iblâğı temîn edilecektir. Ayrıca, büyük levhalar halinde her tarafa ta'lik ve mümkün olan mahallerde tab' ve teksir ve meccânen tevzi edilecektir.

6– Cenâb-ı Hak'tan muvaffakiyet-i kâmile tazarru olunur.

Heyet-i Temsiliye namına

Mustafa Kemal

22 Nisan 336 tarihinde de şu küçük tebliği ta'mîm ettim:

Telgraf

22.4.336

Dakika tehir edilmeyecektir

Umum Vilâyetlerle Elviye-i Müstakilleye

Kolordulara, Nazilli'de Miralay Refet Beyefendi'ye

Bursa'da K.O. 20 Kumandanı Ali Fuat Paşa Hazretlerine

Bursa'da 56. Fırka Kumandanı Miralay Bekir Sami Beyefendi'ye

Balıkesir'de 61. Fırka Kumandanı Miralay Kâzım Beyefendi'ye

Bimennihi'l-kerim Nisan'ın 23. Cuma günü Büyük Millet Meclisi küşâd edilerek ifâ-yı vazifeye mübaşeret eyleyeceğinden, yevm-i mezkûrdan itibaren bi'l-umûm makamât-ı mülkiye ve askariyenin ve umum milletin mercii meclis-i mezkûr olacağı ta'mîmen arz olunur.

Heyet-i Temsiliye namına

Mustafa Kemal

Muhterem Efendiler;

Şimdiye kadar, vuku bulan ma'rûzâtım, şahsen ve Heyet-i Temsiliye namına, temas ettiğim vakayi ve hâdisâtın izahına ma'tûf idi. Bundan sonraki beyânâtım, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin küşâdından ve ale'l-usul hükümet teşekkül ettikten bugüne kadar, vukua gelmiş olan hâdisât ve inkılâbâta şâmil olacaktır. Bu beyânâtım, esasen herkesçe vâzihan ma'lûm olan veyahut sühûletle ma'lûm olması mümkün bulunan vakayi safhalarına aittir. Fi'l-hakika, Meclis'in zabıtnamelerinde, vekâletlerin dosyalarında, matbûat koleksiyonlarında, bu vakayi ve hâdisâtın vesâiki mazbût ve mahfûz bulunmaktadır. Binâenaleyh ben, bütün bu vakayiin yalnız istikamet-i umumiyesini işaret ve tespit etmekle iktifâ edeceğim. Maksadım, inkılâbımızın tetkikinde, tarihe medâr-ı sühûlet olmaktır. Bütün bu vakayi ve hâdisâtın cereyânında, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Hükümeti Reisi, Başkumandan ve Reisicumhur sıfatlarını hâiz bulunmuş olmaktan ziyade, teşkilâtımızın Reis-i Umumîsi sıfatıyla bu vazifeyi ifaya kendimi mecbur addederim.

Efendiler, Meclis'in küşâd olunduğu ilk günlerde Meclis'e, içinde bulunduğumuz vaziyet ve şerâiti izah ve takip ve tatbiki-ni muvâfık mütâlaa ettiğim nokta-i nazarlarımı arz ettim. Bu nokta-i nazarların başlıcası, Türkiye'nin, Türk milletinin takip etmesi lâzım gelen siyasî prensibe müteallik idi.

Malûmdur ki Osmanlılar devrinde, muhtelif meslek-i siyasîler takip olunmuştu ve olunuyordu. Ben, bu siyasî mesleklerin hiçbirinin, yeni Türkiye teşekkül-i siyasîsinin mesleği olamayacağına kani olmuştum. Bunu, Meclis'e anlatmaya çalıştım. Bu nokta üzerinde bi'l-âhire de çalışmaya devam olunmuştur. Bu hususa dair evvel ve âhir, vuku bulmuş olan beyânâtımın esas noktalarını, burada hep beraber hatırlamayı faydalı bulurum.

Efendiler, bilirsiniz ki hayat demek mücadele, müsaademe demektir. Hayatta muvaffakiyet, mutlaka mücadelede muvaffa-

kiyetle mümkündür. Bu da manen ve maddeten kuvvete, kudrete istinâd eder bir keyfiyettir. Bir de insanların meşgûl olduğu bütün mesâil, ma'rûz kaldığı bi'l-cümle mehâlik, istihsal ettiği muvaffakiyetler, ma'serî, umumî bir mücadelenin dalgaları içinden tevellüd edegelmıştır. Akvâm-ı şarkiyenin, akvâm-ı garbiyeye taarruz ve hücumu, tarihin belli başlı bir safhasıdır. Akvâm-ı şarkie meyânında, Türk unsurunun başta ve en kavî olduğu malûmdur. Fi'l-hakika Türkler, kable'l-İslâm ve ba'de'l-İslâm, Avrupa içerisine girmişler, taarruzlar, istilâlar yapmışlardır. Garba taarruz eden ve istilâlarını İspanya'da Fransa hudutlarına kadar temdîd eden Araplar da vardır. Fakat Efendiler, her taarruza karşı, daima mukabil taarruz düşünmek lâzımdır. Mukabil taarruz ihtimalini düşünmeden ve ona karşı emniyete şâyân tedbir bulmadan hareket edenlerin akıbeti, mağlûp ve münhezim olmaktır, münkariz olmaktır.

Garbın, Araplara mukabil taarruzu, Endülüs'te acı ve şâyân-ı ibret bir felâket-i tarihiye ile başladı fakat orada bitmedi. Takip, Afrika şimalinde devam etti.

Atilla'nın, Fransa ve Garbî Roma topraklarına kadar teşmil edilmiş olan imparatorluğunu hatırladıktan sonra, Selçuk Devleti enkazı üzerinde teşekkül eden Osmanlı Devleti'nin, İstanbul'da Şarkî Roma İmparatorluğu'nun taç ve tahtına sahip olduğu devirlere ircâ-ı nazar edelim. Osmanlı tâc-dârları içinde, Almanya'yı, Garbî Roma'yı zapt ve istilâ ederek muazam bir imparatorluk kurmak teşebbüsünde bulunmuş olan vardı. Yine, bu hükümdarlardan biri, bütün İslâm âlemini bir noktaya raptederek sevk ve idâre etmeyi düşündü. Bu emelin sevkiyle Suriye'yi, Mısır'ı zapt etti. Halife unvanını takındı. Diğer bir sultan da hem Avrupa'yı zapt etmek, hem âlem-i İslâm'ı hükmü ve idâresi altına almak gayesini takip etti. Garbın mütemâdi mukabil taarruzu, İslâm âleminin hoşnutsuzluğu ve isyanı ve böyle cihângîrâne tasavvurlar ve emellerin aynı hudut içine aldığı muhtelif unsurların adem-i imtizaçları, bi'n-netice emsali gibi Osmanlı İmparatorluğu'nu da tarihin sinesine tevdi etti.

Efendiler, haricî siyasetin en çok alâkadar olduğu ve istinâd ettiği husus, devletin dahilî teşkilâtıdır. Haricî siyaset, dahilî

teşkilâtla mütenâsib olmak lâzımdır. Garpta ve şarkta başka başka tabâyi ve harsa ve emele mâlik mütehâlif unsurları cem' eden bir devletin dahilî teşkilâtı, elbette asılsız ve çürük olur. O halde haricî siyaseti de esaslı ve metîn olamaz. Böyle bir devletin teşkilât-ı dahiliyesi, bilhassa millî olmaktan uzak olduğu gibi, meslek-i siyasîsi de millî olamaz. Buna nazaran, Osmanlı Devleti'nin siyaseti millî değil, fakat şahsî, gayr-i vâzih ve gayr-i müstakar idi.

Muhtelif milletleri, müşterek ve umumî bir unvan altında cem' etmek ve bu muhtelif unsur kütlelerini aynı hukuk ve şerâit altında bulundurarak kavî bir devlet tesis etmek parlak ve cazip bir nokta-i nazar-ı siyasîdir. Fakat aldaticıdır. Hatta hiçbir hudut tanımayarak, dünyada mevcut bütün Türkleri dahi bir devlet halinde birleştirmek, gayr-i kabil-i istihsâl bir hedeftir. Bu, asırların ve asırlarca yaşamakta olan insanların çok acı, çok kanlı hâdisât ile meydana koyduğu bir hakikattir.

Panislâmizm, Panturanizm siyasetinin muvaffak olduğuna ve dünyayı saha-i tatbik yapabildiğine tarihte tesâdüf edilememektedir. Irk farkı gözetmeksizin, bütün beşeriyete şâmil, cihângîrâne devlet teşkili hırslarının netâyici de tarihte mazbûttur. Müstevlî olmak hevesleri, mevzu-i bahsimizin haricindedir. İnsanlara her türlü hissiyât ve revâbit-ı mahsusalarını unutturup, onları uhuvvet ve müsâvât-ı tâmmе dairesinde birleştirerek, insanî bir devlet kurmak nazariyesi de kendine mahsus şerâite maliktir.

Bizim vuzûh ve kabiliyet-i tatbikiye gördüğümüz meslek-i siyasî, millî siyasettir. Dünyanın bugünkü umumî şerâiti ve asırların dimâğlarda ve karakterlerde temerkûz ettirdiği hakikatler karşısında hayalperest olmak kadar büyük hata olamaz. Tarihin ifadesi budur, ilmin, aklın, mantığın ifadesi böyledir.

Milletimizin kavî, mes'ûd ve müstakar yaşayabilmesi için, devletin tamamen millî bir siyaset takip etmesi ve bu siyasetin, teşkilât-ı dahiliyemize tamamen mutabık ve müstenid olması lâzımdır. Millî siyaset dediğim zaman, kastettiğim mâna ve medlûl şudur: Hudûd-ı milliyemiz dahilinde, her şeyden evvel kendi kuvvetimize müsteniden muhafaza-i mevcudiyet ederek millet ve memleketin hakikî saadet ve ümrânına çalış-

mak... Ale'l-ıtlak tûl-i emeller peşinde milleti işgal ve ızzar etmemek... Medenî cihandan, medenî ve insanî muameleye ve mütekabil dostluğa intizâr etmektir.

Efendiler, Meclis'e teklif ettiğim mühim bir husus da hükümet teşkili meselesiydi. Bu meselenin ve buna dair teklifte bulunmanın, o devir için ne kadar nazik olduğunu takdir buyursunuz.

Hakikat, Osmanlı saltanatının ve hilâfetin münkariz ve mülga olduğunu düşünerek yeni esaslara müstenid, yeni bir devlet kurmaktan ibaret idi. Fakat vaziyeti olduğu gibi telâffuz etmek, maksadın büsbütün ziyânını mücib olabilirdi. Çünkü efkâr ve temâyülât-ı umumiyeye, henüz pâdişâh ve halifenin mazur mevkiinde bulunduğu merkezinde idi. Hatta Meclis'te, ilk anda makam-ı hilâfet ve saltanatla irtibat ve hükümet-i merkeziye ile itilâf aramak cereyânı baş göstermişti.

İstanbul şerâitinin halife ve pâdişâh ile ne alenî ve ne de hususî ve mahrem temasa müsait olmadığını izaha çalıştım. Böyle bir temasla ne anlamak istediğimizi sordum ve "milletin; istiklâl ve tamamîyet-i mülkiyenin temîni için çalışmakta olduğunu haber vermek için ise, buna hacet yoktur. Pâdişâh, halife olan zatın da bundan başka bir şey düşünmesine ve arzu etmesine imkân var mıdır? Bunun aksini ağızından işitsem inanmam, mutlaka bunun icbâr ve tazyik altında söyletildiğini kabul ederim" dedim. Aleyhimizde çıkarılmış olan fetvanın sanî'a ve hükümet-i merkeziye evâmîr ve tebligatının muhtac-ı tefsir olduğunu söyleyerek, bazı zayıf kalpli ve zayıf muhake-meli insanların sâik olmak istedikleri teenniye lüzum görmediğimizi izah ettim.

Arz etmek istiyorum ki hükümet teşkili hakkında teklif dermeyan etmeden evvel, hissiyât ve telâkkiyâtı derpîş etmek zarureti vardı. Bu zarurete tâbi olmakla beraber maksadı mahfûz bulunduran teklifimi bir takrir halinde takdim ettim. Kısa bir münakaşa ile ve bazı itirazlara rağmen kabul olundu.

Bu takriri, bugün gözden geçirecek olursak, orada esaslı umdelerin tespit ve ifade edilmiş olduğunu görürüz.

Bu umdeleri, müsaade buyurursanız burada tebârüz ettirerek sayacağım:

1- Hükümet teşkili zarurîdir.

2- Muvakkat kaydıyla bir hükümet reisi tanımak veya bir pâdişâh kaymakamı ihdâs etmek kabil-i tecvîz değildir.

3- Meclis'te mütekâsif irâde-i milliyeyi, bi'l-fiil mukadderât-ı vatana vâzı'ül-yed tanımak umde-i esasiyedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin fevkinde bir kuvvet mevcut değildir.

4- Türkiye Büyük Millet Meclisi teşriî ve icraî salâhiyetleri câmidir.

Meclisten tefrîk ve tevkil edilecek bir heyet umûr-ı hükûmeti rüyet eder. Meclis reisi, bu heyetin de reisidir.

Hatıra: Pâdişâh ve halife, cebir ve ikrahtan âzâde olduğu zaman, Meclis'in tanzim edeceği esâsât-ı kanuniye dairesinde vaziyetini ahzeder.

Efendiler, bu esaslara müstenid olan bir hükûmetin mahiyeti, sühûletle anlaşılabilir. Böyle bir hükûmet, hâkimiyet-i milliyeye esâsına müstenit halk hükûmetidir. Cumhuriyettir.

Böyle bir hükûmetin teşekkülünde esas, vahdet-i kuvâ nazariyesidir. Zaman geçtikçe, bu esâsların şâmil olduğu manalar anlaşılmaya başladı. İşte o zaman münakaşalar ve vâkıalar teâkub etti.

Muhterem Efendiler, alenî ve hafî celselerde bir iki gün devam eden izâhât ve beyânâtımdan ve işaret ettiğim esasları ihtivâ eden teklifi dermeyeran eyledikten sonra, Meclis-i Âli, beni riyâsete intihap etmekle hakkımda umumî itimâdını izhâr eyledi.

Burada, ufak bir noktayı da izah etmeliyim:

Hatırlarsınız ki hâsıl olmaya başlayan vahdet-i milliyeyi, milletin galeyân ve intibâhı neticesine atfetmekten ziyade şahsî teşebbüs semeresi telâkki ediyorlardı. Bu meyânda benim teşebbüsten menedilmemi mühim görüyorlardı... Beni millette, hükûmete redd ü tel'in ettirmekten faide me'mûl ediyorlardı. Yapılan propagandada, ben redd ü tel'in olduğum takdirde, millet ve devlet aleyhinde hiçbir harekette bulunulmayacak... Bütün fenalığın müsebbibi benim şahsımdır. Bir adam için, bir milletin birçok mehâliki göze aldırması makul değildir tarzında idi. Hükûmet ve düşmanlar, benim şahsımı, millete karşı bir silâh gibi kullanıyordu, binâenaleyh, 24 Nisan

336 günü hafî bir celsede, Meclis'e bu ciheti izah ettim. Riyâset intihâbında, bunun da bir mahzur olarak nazar-ı dikkate alınmasını ve yalnız millet ve memleketin selâmeti düşünülerek rey ve kararlarının isabetle verilmesini ricâ ettim.

Efendiler, Büyük Millet Meclisi İcra Vekillerinin intihâbına dair 2 Mayıs 336 tarihli kanun ile Erkân-ı Harbiye-i Umumiye işleri de dahil olmak üzere Büyük Millet Meclisi'nde, 11 vekilden mürekkebe bir "İcra Vekilleri Heyeti" vücûda geldi.

Görülüyor ki Meclis'in tarih-i küşâdı olan 23 Nisan'dan beri bir hafta kadar zaman geçmiş bulunuyor. Bu müddet zarfında, bi't-tabi memleket ve millet işleri ve bilhassa menfî cereyân ve faaliyete karşı tedbir almak hususu bir an bile tevakkuf edemedi ve etmemiştir. Yalnız, İcra Vekilleri intihâbına dair olan kanun çıktığı zaman Meclis'çe vekâlete intihap olunan zevâtın bazıları, daha evvel fiilen vazifeye başlamışlar ve bana muâvenet ediyorlardı. Bu meyânda İsmet Paşa Hazretleri de Erkân-ı Harbiye-i Umumiye umûrunu deruhde etmiş bulunuyordu.

Efendiler, bu münasebetle bir noktayı kaydetmeye lüzum görüyorum: O günlerde, mevcut arkadaşların ne suretle tavzîflerinin münasip olacağı düşünülürken, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyâseti için İsmet Paşa'yı tercih etmiştim. Ankara'da bulunan Refet Paşa, beni suret-i hususiyede görerek istîzâhatta bulundu. Anlamak istediği; Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyâseti'nin en büyük askerî makam olup olmadığı noktası idi. Benden, mevzu-i bahis makamın en büyük makam-ı askerî olduğu ve ondan daha büyük makamın Millet Meclisi olacağı cevâbını alınca buna itiraz etti. İsmet Paşa'nın, Başkumandanlık demek olan bu vaziyetine razı olamayacağımı söyledi. Vazifenin çok mühim ve nazik olduğunu ve benim bütün arkadaşlar hakkındaki vukûfuma ve bî-terafliğime emniyet etmek muvâfık olacağını söyledim. Kendisinin böyle bir iddiada bulunması münasip olmadığını da ilâve ettim.

Efendiler, bi'l-âhire Garp Cephesi Karargâhı'nda görüştüğüm Fuat Paşa da İsmet Paşa'nın Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisliğine suret-i kat'iyede muâırız oldu. Fuat Paşa'yı da halin en muvâfık icabı olan tarz-ı hallin kabulündeki zarurete iknaa çalıştım. Refet ve Fuat Paşaların kendilerine mah-

sus bazı mülâhazalarına ilâve ettikleri itiraz şu idi: Kendileri daha evvel Anadolu'da benimle teşrik-i mesâi etmişler ve fakat İsmet Paşa bi'l-âhire iltihak etmiş. Halbuki bundan evvelki beyânâtımda sıra ve münasebet düştüğü için arz etmiştim ki İsmet Paşa, benim İstanbul'dan hareketimden evvel benimle teşrik-i mesâi etmişti. Bi'l-âhire Anadolu'ya gelip beraber çalışmıştı. Fakat, Fevzi Paşa Hazretlerinin Harbiye Nezareti'ne gelmesi üzerine mütâlaat-ı mühimmeye binâen vazife-i mahsusa ile tekrar İstanbul'a gönderilmişti. Binâenaleyh, ittihâd-ı efkâr ve müşâreket-i ef'âlde kıdem mevzu-i bahis olamazdı.

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye vazifesinin ilk defa İsmet Paşa'ya tevcihinde isabetsizlik olsaydı, bu hususta Fevzi Paşa Hazretlerinin de beni ikaz etmeleri vatanî bir vazife hükmünde idi. Halbuki müşarünileyh, bilakis bu tarz-ı tavzîfi pek münasip bulmuş ve kendileri teklif olunan Müdafaa-i Milliye Vekâleti'ni pek samimî bir hisle derhal kabul buyurmuştur. İsmet Paşa'nın, gerek Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyâseti'nde ve gerek bi'l-âhire bi'l-fiil cephe kumandanlığında gösterdiği liyâkat ve fart-ı gayret kendisine tevcih-i vazifede isabetimi fiilen isbât etmiş bulunduğu için millete karşı, orduya karşı ve tarihe karşı tamamen müsterihim.

Efendiler, Meclis 29 Nisan 336 tarihinde Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nu ve müteakib aylarda İstiklâl Mehâkimi Kanunlarını da vaz' etmekle inkılâbın icâbât-ı tabiiyesine tevessül eylemiş oldu.

Efendiler, İstanbul'un işgalini müteakib başlayan birtakım menfî cereyânlara, vakalara, isyanlara temas etmiştik. Bunlar, serî bir surette memleketin her tarafında tezâhür ve tevâli etti.

İstanbul'da Damat Ferit Paşa, derhal yeniden mevki-i iktidara getirildi. Damat Ferit Paşa Kabinesi ve İstanbul'da bütün menfî ve hain teşekkülâtın vücuda getirdiği blok ve bu bloğun Anadolu dahilindeki tek mil isyan teşkilâtı ve bi'l-cümle düşmanlar ve Yunan ordusu, müştereken aleyhimize faaliyete geçtiler. Bu müşterek tecavüz politikasının talimatı da pâdişâh ve halifenin, düşman tayyareleri de dahil olduğu halde, her türlü vasıtalarla memlekete yağdırdığı "huruc ale's-sultan" fetvası idi.

Bu umumî, mütenevvi ve hainâne savletlere karşı biz de daha Meclis açılmadan evvel, Afyonkarahisar'ında, Eskişehir'de ve bütün hat boyunda bulunan ecnebi kıtaatını Anadolu'dan çıkarmakla Geyve, Lefke, Cerablus köprülerini tahrip etmekle ve Meclis ictimâ eder etmez Anadolu ulemâ-yı kirâmının fetvasını almakla mukabil tedâbîre geçtik.

Efendiler, 1919 senesi içinde, teşebbüsât-ı milliyemiz aleyhine başlayan dahilî isyanlar, sür'atle memleketin her tarafına sirâyet etti.

Bandırma, Gönen, Susıgırlık, Kirmasti, Karacabey, Biga ve havalisinde; İzmit, Adapazarı, Düzce, Hendek, Bolu, Gerede, Nallıhan, Beypazarı havalisinde; Bozkır'da; Konya, Ilgın, Kadınhan, Karaman, Çivril, Seydişehir, Beyşehir, Koçhisar havalisinde; Yozgat, Yenihan, Boğazlayan, Zile, Erbaa, Çorum havalisinde; Ümraniye, Refahiye, Zara, Hafik havalisinde; Viranşehir havalisinde alevlenen şûriş ateşleri, bütün memleketi yakıyor, hıyanet, cehâlet, kin ve taassup dumanları, bütün vatan semasını kesif karanlıklar içinde bırakıyordu. İsyân dalgaları, Ankara'da karargâhımızın duvarlarına kadar çarpı. Karargâhımızla şehir arasındaki telefon ve telgraf hatlarını kesmeye kadar varan akurâne kasıtlar karşısında kaldık. Garbî Anadolu'nun, İzmir'den sonra, yeniden mühim mıntıkaları da Yunan ordusunun taarruzlarıyla çiğnenmeye başlandı.

Şâyân-ı dikkattir ki sekiz ay evvel, millet Heyet-i Temsiliye etrafında toplanarak, Damat Ferit Hükümeti'yle münasebet ve muhaberâtını kat' etmiş iken, Ali Galip teşebbüsü gibi münferit vakalardan başka böyle umumî kıyâm olmamış idi. Bu seferki müstevlî ve umumî kıyâmlar, sekiz ay zarfında memleket içinde çok hazırlık yapıldığını gösteriyordu. Damat Ferit'i takip eden hükümetlerle millî şuurun muhafaza ve tarsînine ma'tûf mücadelâtımızın ne kadar haklı sebeplere müstenit olduğu acı bir surette bir daha anlaşılmış oluyordu. Millî mücadeleye kuvvet vermek için, cephelemlerle ve ordu ile iştigal etmekte, İstanbul'daki hükümetlerin gösterdiği diğer nev'î ihmallerin acı netâyici de ayrıca görülecektir.

Efendiler, evvelâ, dahilî isyanlar hakkında sarîh bir fikir edinmek için müsaade buyurursanız bu isyan harekâtına bi'l-

münâsebe temas ettikçe, temas olunan safhaları hulasaten arz edeyim:

21 Eylöl 335 senesinde Balıkesir şimal mıntıkasında başlayan birinci Anzavur isyanı, 16 Şubat 36'da yine aynı mıntıkada ikinci defa olarak vuku buldu. Bu iki isyan, kıtaat-ı askeriye-miz ve millî müfrezelerimizle bastırıldı. 13 Nisan 336 tarihlerinde Bolu, Düzce havalisi de isyan etti. Bu isyan, 19 Nisan 336 tarihinde Beypazarı'na kadar sirâyet etti. Bu esnada Anzavur, 11 Mayıs 336 tarihlerinde top ve mitralyözlerle mücehhez beş yüz kişilik bir kuvvetle, üçüncü defa olarak Adapazarı ve Geyve havalisinde zayıf bir millî müfrezemize taarruz etmek suretiyle meydana çıktı. Anzavur, gönderdiğimiz millî müfrezelerimize, nizamiye kıtaatımıza mütemâdiyen saldırdı. 20 Mayıs 336 tarihinde Geyve Boğazı civarında mağlûp ve firâra mecbur edildi.

Düzce havalisindeki isyan hadisesi mühim idi. Abaza ve Çerkeslerden mürekkeb dört bin kişilik bir cemm-i gafır, Düzce'yi basarak hapishaneleri tahliye ettiler ve müsaademe ile oradaki süvari müfrezemizin silâhlarını aldılar. Hükümet memurlarıyla zâbitânı hapsettiler.

Her taraftan, âsiler üzerine kuvvet sevk ettik. Bu meyânda, Geyve'de bulunan Yirmi Dördüncü Fırka da Kumandanı Kaymakam Mahmut Bey başta olduğu halde Düzce'ye hareket etti. Mahmut Bey, Meclis'in açıldığı gün, yani 23 Nisan 336'da Hendek'ten Düzce'ye geçerken, Hendek de isyan etti. Adapazarı da âsiler tarafından elde edildi. Mahmut Bey, 25 Nisan 336'da Hendek-Düzce yolu üzerinde asiler tarafından iğfal edilerek pusuya düşürülmüş ve ilk ateşte şehit edilmiştir. Erkân-ı Harbi Sami Bey, Yaveri ve daha birkaç zâbit de aynı zamanda şehit düştüler. Bunun üzerine, Yirmi Dördüncü Fırka muharebe edememeksizin kâmilan âsiler tarafından esir edildi. Tekmil tüfekleri, topları alındı. Ağırıkları yağma edildi. Bu esnada, İstanbul'dan İzmit Mutasarrıfı Çerkes İbrahim Adapazarı'na geldi. Ahaliye selâm-ı şâhâneyi tebliğ etti ve yüz elli lira maaşla gönüllü kaydına başladı. Toplanan âsi kuvvetler, bütün o havalide hâkim olduktan sonra Geyve Boğazı'ndaki kuvvetlerimize taarruza başladılar.

Bizim, bu isyan sahasına tevcih ettiğimiz kuvvetler şunlardı:

1– Salihli ve Balıkesir Kuvâ-yı Milliye’sinden müteşekkil Çerkes Ethem Bey müfrezesi;

2– İki tabur nizamiye, dört cebel topu ve beş makineli tüfek ve üç yüz efe süvarisinden mürekkeb Binbaşı Nazım Bey müfrezesi;

3– İki tabur piyade, sekiz makineli tüfek, iki sahra ve iki cebel topundan mürekkeb Kaymakam Arif Bey müfrezesi;

4– Üç yüz kişilik millî kuvvet ve iki makineli ve iki bomba topundan ibaret Binbaşı İbrahim Bey müfrezesi (Çolak İbrahim Bey).

Kumandan olarak da Ali Fuat Paşa, Geyve Boğazı civarından Adapazarı istikametinde ve Refet Paşa da Ankara’dan Bey-pazarı tarikiyle Bolu istikametinde memur edildiler.

Efendiler, İzmit’te de Süleyman Şefik Paşa kumandasında, Hilâfet ordusu unvanını taşıyan bir hain kuvvet tahaşşüd ediyordu. Bunun bir kısım kuvveti de Bolu civarlarında Erkân-ı Harp Binbaşısı Hayri Bey kumandasında âsileri takviye etmişti. Bu kuvvetle beraber İstanbul’dan gönderilmiş birçok zâbitân da vardı.

Hilâfet ordusunun, Süleyman Şefik Paşa’dan sonra, belli başlı kumandanları Süvari Mirlivası Suphi Paşa ve Topçu Kaymakamlarından Senai Bey’di. İstanbul’da da suret-i mahsusada teşkil edilmiş bir erkân-ı harbiye heyeti vardı. Bu heyetin belli başlı rüesâsı da Erkân-ı Harp Miralayı Refik ve Erkân-ı Harp Kaymakamı Hayrettin Beylerdi.

Suphi Paşa hakkında küçük bir hatıramı nakledeyim: Suphi Paşa’yı Selânik’ten tanırdım. Ben kolağası, o daha o zaman mirliva ve süvari fırkası kumandanı idi. Aradaki rütbe farkına rağmen çok samimî arkadaşlığımız vardı. İlân-ı meşrûtiyette, ilk defa İstip havalisinde Cumalı namında bir yerde süvari manevraları yaptırmıştı. Diğer bazı erkân-ı harpler meyânında beni de tatbikat ve manevrada bulunmak üzere davet etmişti. Kendisi Almanya’da tahsil görmüş, çok mâhir bir biniçi idi. Fakat sanat-ı askeriye anladığı bir kumandan değildi. Manevranın hitamında ben, salâhiyetim ve rütbem müsaait olmadığı halde, Paşa’yı, umum zâbitân muvacehesinde acı

bir tarzda tenkit etmiştim ve müteakiben “Cumalı Ordugâhı” isminde küçük bir eser de yazmışım. Suphi Paşa, gerek alenî tenkidâtımdan ve gerek intişar eden bu eserimden pek meyyus oldu. Kendi itirafı vechile kuvve-i maneviyesi kırıldı. Fakat şahsen bana gücenmedi. Arkadaşlığımız temâdi etti. İşte hilâfet ordusuna buldukları kumandan bu Suphi Paşa’dır. Paşa, bi’l-âhire Ankara’ya geldi. Seyahate çıkıyordum. İstasyonda çok kalabalık içinde bir birimize tesâdûf ettik. Kendisine ilk sualim şu oldu: “Paşam, niçin hilâfet ordusu kumandanlığını kabul ettin?” Suphi Paşa bir an tereddüt etmeksizin: “Size mağlûp olmak için.” cevâbını verdi.

Bu cevâbıyla anlatmak istiyordu ki bu vazifeyi bi’l-iltizâm kabul etmişti. Suphi Paşa böyle bir histe bulunabilir. Fakat hakikatte kumandayı deruhde ettiği zaman kuvvetleri zaten mağlûp edilmiş bulunuyordu.

Bolu, Düzce, Adapazarı ve İzmit havalisindeki bu isyan, bu defa 4 Haziran 336 tarihine kadar üç aydan fazla devam etti. Fakat bundan sonra, 29 Temmuz’da tekrar bir isyan oldu. Bundan sonra dahi bu havalide tamamen sakin kalınmış değildir. Mamafih, usât, bi’n-netice, kâmil münhezim edilmiş ve rüesâsı, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin kanunlarına tevdi olunmuştur. Hilâfet ordusunun, Bolu civarında bulunan kısmı da münhezim edildi. Kumandanı Binbaşı Hayri ve zâbitleri Yüzbaşı Ali, Mülâzım-ı Evvel Şerefettin, Mülâzım-ı Evvel Hayrettin, Makineli Tüfek Zâbiti Mehmet Hayri, Tabur Kâtibi Hasan Lütfü, Cerrah İbrahim Ethem Efendiler diğer rüesâ-yı usât gibi muamele gördüler. Hilâfet ordusu da İzmit’ten İstanbul’a firâra mecbur edildi.

Efendiler, memleketin şimal-i garbî mıntıkasında âsilerle uğraşırken, memleketin ortasında Yenihan, Yozgat ve Boğazlıyan havalisinde de isyan başlıyor. Bu isyan hareketleri de şâyân-ı tezkârdır.

14 Mayıs 1920 tarihinde Postacı Nâzım ve Çerkes Kara Mustafa namında birtakım adamlar, otuz kırk kişi ile Yenihan’a tâbi Kaman karyesinde isyan ettiler. Bu hareket, mütezâyid bir şiddetle tevessü etti. Âsiler, 27/28 Mayıs 336 gecesi Çamlıbel’de bulunan bir müfrezemizi basarak esir ettiler. 28 Mayıs 336’da

diğer bir kısım usât da Tokat civarında yürüyüş halinde bulunan bir taburumuza hücum ederek dağıttılar ve kısmen esir ettiler. Cür'etlerini arttıran âsiler, 6/7 Haziran 36 gecesi Zile'yi işgal ettiler. Oralardaki askerlerimiz Zile Kalesi'ne çekilerek müdafaa ettiler. Askerin erzak ve cephanesi tükendiğinden üç gün sonra usâta teslim oldular. Usât 23/24 Haziran 336'da da Boğazlıyan'a baskın yaptılar. Orada bulunan bir müfrezemizi dağıttılar. Amasya'da bulunan Beşinci Kafkas Fırkası, başında Cemil Cahit Bey olduğu halde, Usât aleyhine tahrik edildi. Ayıntap mıntıkasında bulunan Kılıç Ali Bey de bir millî müfreze ile bu havaliye celp edildi. Erzurum'dan Ankara'ya gelmekte olan bir Erzurum millî müfrezesi de o havalide terk olundu. 336 senesi Temmuz'unun evâsıtına kadar, bu usâtın takip ve tenkîli ile uğraşıldı. Yenihan isyanı, Orta Anadolu'nun diğer yerlerindeki erbâb-ı fesadı da harekete getirdi. Çapanoğullarından Celâl, Edip, Salih, Halit Beyler; Aynacıoğulları ve Deli Ömer çeteleri gibi birtakım eşkiyayı başlarına toplayarak 13 Haziran'da Yozgat civarında Köhne nahiye merkezini işgal etmek suretiyle isyan ettiler ve 14 Haziran'da da Yozgat şehrini işgal ederek büyük bir mıntıkaya hâkim oldular. Merkezi Sivas'ta olan Üçüncü Kolordu kuvvetleri ve o mıntıkada bıraktığımız millî kuvvetler gayr-i kâfi geldi. Eskişehir'den Ethem Bey müfrezesi ve Bolu havalisinden İbrahim Bey müfrezesi de Yozgat mıntıkasına sevk olundular.

Yozgat ve havalisinde usât tenkîl olunduktan sonra, oraya gönderilen müfrezelere, diğer mıntıklarda vazife verildi. Fakat bu havalide umumiyetle sükûn teessüs edemedi.

7 Eylül 336'da Küçük Ağa, Deli Hacı, Aynacıoğulları denilen birtakım serseriler, Zile civarlarında; Kara Nâzım, Çopur Yusuf namında birtakım adamlar da Erbaa cihetlerinde tekrar faaliyete geçtiler. Bunlardan Aynacıoğulları üç yüz atlı kadar kuvvet toplayabilmişlerdi. Bu vaziyet üzerine İkinci Kuvve-i Seyyare namını alan İbrahim Bey müfrezesi, tekrar, bulunduğu Eskişehir mıntıkasından Yozgat'a vararak mahallî millî müfrezeler ve jandarma kuvvetleriyle müştereken Maden, Alaca, Karamağara, Mecitözü mıntıkalarında, muhtelif gruplar halinde, icrâ-yı mefsedet ve şekavet eden âsileri takip ve tenkîl etti.

İbrahim Bey, âsilerin tenkiline ancak üç aydan fazla bir zamanda muvaffak olabildi.

Efendiler, bu tarihlerde cenup mıntıklarımızda da bizi ciddî bir surette meşgûl eden mühim isyanlar vukua geldi:

Milli Aşireti rüesâsı Mahmut, İsmail, Halil, Bahur, Abdurrahman Beyler cenupta düşmanlarla gizli temas ve irtibat tesis ettikten sonra, Siirt'ten, Dersim havalisine kadar, tekmil aşâirin reisi sıfatını takınarak o havaliye tahakküm ve riyâset dâiyesine kalkıştılar.

Fransızlar, 336 senesi Haziran'ının bidayetinde, Urfa'yı ikinci defa zapt etmek maksadıyla hareket ettikleri zaman Milli Aşireti de Siverek istikametinde ilerledi. Buna karşı, o havalide bulunan Beşinci Fırkamız memur edildi. Bu Fırka, o havalideki millî kuvvetlerimizle de takviye olundu. 19 Haziran 36 tarihinde, kıtaatımızın takibi altında cenub-ı şarkî istikametinde düşman mıntıkasına firâra mecbur edildi. Bu aşiret, bir müddet düşman mıntıkasında hazırlandıktan sonra, 24 Ağustos 336'da üç bin atlı ve develi ve bin kadar piyade-den ibaret bir kuvvetle tekrar arazimize geçti. Viranşehir civarına geldi. Âsiler, istimân etmek maksadıyla geldiklerini söyleyerek mahallî kumandanlarımızı iğfal ve tedbir almakta ihmale sevk ettiler. Bu sırada o civarda müteferrik bulunan müfrezelerimize hücum ederek, onları mağlûp ve 26 Ağustos 336'da Viranşehir'i işgal ettiler. Muhabere ve irtibatımıza mâni olmak üzere de o mıntıkadaki teknil telgraf hatlarını kestiler.

Ancak, on beş gün sonra, Beşinci Fırka'nın Siverek, Urfa, Resûlayn ve Diyarbekir'de bulunan kıtaattan gönderilen aksâm ve sadık aşiret kuvvetleri, âsileri mağlûp edebilmişlerdir. Takip olunan Milli Aşireti tekrar cenuba, çöle firâr eyledi.

Efendiler, cenupta Milli Aşireti isyanını itfâyâ çalışırken, Afyonkarahisar mıntıkasında Çopur Musa namında bir adam da başına topladığı kuvvetle askerleri firâra teşvik ve millete, askere gitmemeyi telkin ediyor. Çopur Musa 21 Haziran 336 tarihinde Çivril'i bastı. Gönderilen kuvvetler karşısında firâr ve Yunan ordusuna iltihak etti.

Efendiler, Çopur Musa hadisesine takaddüm eden bir fesâd hareketi de Konya'da oldu. 5 Mayıs 336 tarihinde, Konya'da

bir fesâd cemiyeti keşfolundu. Bu cemiyete mensup olanların ileri gelenleri tevkife başlandı. Bir gün sonra, tevkif edilmekte bulunan bu ileri gelenler, halkı da ifsâd ederek Konya içinde müsellaah bir ictimâa teşebbüs ettiler. Bir kısım ahali de müsellaahan hariçten gelerek hep beraber isyan ettiler. Konya'da bulunan kumandan, mâlik olduğu kuvvetlerle cesurâne hareket ederek usâtı dağıtmaya ve önyak olanları tevkif ve takibe muvaffak oldu.

* * *

Efendiler, Meclis'in açıldığı ilk günlerde, muhtelif cephelerin ne halde olduklarını da hep beraber bir defa daha tahattur edelim:

1) İzmir Yunan cephesi:

Malûm-ı âlinizdir ki Yunanlılar İzmir'e çıktıkları zaman, orada, On Yedinci Kolordu Kumandanı olarak, karargâhıyla bizzat Nadir Paşa bulunuyordu. Kuvvet olarak, Kaymakam Hurrem Bey kumandasında Elli Altıncı Fırka'nın iki alayı vardı. Bu kuvvet, bilhassa, Kolordu Kumandanı'nın emriyle, mukavemet ettirilmeksizin, büyük hakaretler altında, Yunanlılara teslim edilmiştir. Bu fırkanın bir alayı (172. Alay) Ayvalık'ta bulunuyordu. Kumandanı Kaymakam Ali Bey idi (Afyonkarahisar Mebusu Miralay Ali Bey'dir).

Yunan ordusu daire-i işgalini tevsi ederken, Ayvalık'a da asker çıkardı. Ali Bey, bu Yunan kuvvetine karşı, 28 Mayıs 335'te muharebeye girişti. Bu tarihe kadar, Yunan kıtaatı hiçbir tarafta ateşle mukabele görmemişti. Bilakis, bazı şehir ve kasabalar ahali tedhîş edilmiş, hükümet-i merkeziyenin emirlerine tevfiikan, rüesâ-yı memûrîn başta olmak üzere, Yunan kıtaatını heyet-i mahsusalarla istikbâl eylemişlerdi. Ali Bey'in, Ayvalık mıntıkasında muharebe cephesi teşkil etmesi üzerine, tedricen Soma'da, Akhisar'da, Salihli'de milli cepheler teşekküle başlamıştı.

5 Haziran 335 senesi bidayetinden itibaren, Miralay Kâzım Bey (Meclis Reisi Kâzım Paşa Hazretleri), Balıkesir'deki Altmış Birinci Fırka'nın kumandasını, vekâleten deruhde eylemişti. Muahharen Ayvalık, Soma, Akhisar aksâmından mürekkeb Şi-

mal Cephesi Kumandanlığı'nı ifa eylemişti. Fuat Paşa'nın, Garp Cephesi Kumandanlığı'na tayinini müteakib Kâzım Bey'e, Şimal Kolordusu Kumandanlığı makam ve salâhiyeti verildi. Aydın havalisinde, İzmir'in işgalini müteakib, asker ve ahaliden bazı vatanperverân, Yunanlılara karşı müdafaa ve ahaliyi teşvik ve müsella millî teşkilât tesis etmek için çalışıyorlardı. Bu meyânda, İzmir'den tebdil-i nam ve kıyafet ederek o havaliye gitmiş olan Celâl Bey'in (İzmir Mebusu Celâl Bey'dir), gayret ve fedakârlığı şâyân-ı tezkârdır. 15/16 Haziran 335 gecesi, Ali Bey'in Ayvalık'tan gönderdiği kuvvetler, Bergama'daki Yunan kuvâ-yı işgalîyesini bir baskınla bertaraf etmişlerdi. Bu baskına, Balıkesir ve Bandırma'dan gönderilen kuvvetler de kısmen iştirak etmişti. Bu vaka üzerine, Yunanlılar, müteferrik ve zayıf müfrezelerini geri çekip toplamak lüzumunu hissettiler. Bu meyânda Nazilli'yi de tahliye eylediler. Bu sebeple, Aydın'da da hazırlıkta bulunurken, etraftan toplanan ahali kuvvetleri bunları tazyike başladı. Yunanlılarla ahali beyninde şiddetli bir müsaademe vuku buldu. Neticede, Yunanlılar, Aydın'ı da tahliye edip çekildiler.

Bu suretle, 335 senesi Haziran evâsıtında, Aydın cephesi de teşekkül etti. Bu mıntıkada bulunan Elli Yedinci Fırka'nın Kumandanı Miralay Mehmet Şefik Bey ve Fırka Topçu Kumandanı Binbaşı Hakkı Bey, alay kumandanlarından Binbaşı Hacı Şükrü Bey ve millî kuvvetlerin başında Yörük Ali Efe, Demirci Mehmet Efe vardı. Bi'n-netice, Demirci Mehmet Efe, vaziyete hâkim olarak Aydın Cephesi Kumandanlığı'nı şahsında takarrür ettirdi, bi'l-münâsebe arz etmiştim ki bi'l-âhire oraya gönderdiğim Miralay Refet Bey (Refet Paşa) dahi, Demirci Mehmet Efe'nin kumandanlığını kabul eylemiştir.

Efendiler, İzmir'in muhtelif cephelerinde teessüs eden ve tedricen zâbitân ve kıtaat-ı askeriye ile takviyeye çalışılan, millî cephelerin işeleri, esaslı olarak doğrudan doğruya o menâtık ahalisi tarafından temîn olunuyordu. Bunun için de geri mıntıkalarda, millî teşkilât yapılmıştı. Bu vazifenin, ahaliden hükümete intikali, Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin teşekkülünden sonra temîn olunabilmiştir.

2) Cenup Fransız cephesi:

a) Doğrudan doğruya Adana mıntıkasında, Fransız kıtaatına karşı, Mersin, Tarsus, Islahiye mıntıkalarında ve Silifke havâlisinde millî kuvvetler teşekkül etmiş ve çok cesurâne faaliyetlere geçmişlerdi. Şarkî Adana mıntıkasında, Tufan Bey unvanıyla hareket eden Yüzbaşı Osman Bey'in kahramanlıkları kayda şâyândır. Millî müfrezeler; Mersin, Tarsus, Adana şehirlerinin medhallerine kadar tesis-i hâkimiyet ettiler. Pozantı'da Fransızları muhasara ve ricâta mecbur ettiler.

b) Maraş'ta, Ayıntap'ta, Urfa'da ciddî muharebat ve müsa-demât oldu. Neticede işgal kuvvetleri, buralardan çekilmeğe mecbur edildiler. Bu muvaffakiyetlerin ihrâzında başlıca âmil olan Kılıç Ali ve Ali Saip Beylerin isimlerini yâd etmeyi vazife addederim.

Fransız işgal mıntıkalarında ve cephelerinde millî kuvvetler, her gün daha esaslı bir surette taazzuv ediyorlardı. Millî kuvvetler, nizamiye kıtaatıyla da takviye olunmaya başlanmıştı. İşgal kuvvetleri, her taraftan sıkı ve şedâd bir surette tazyik ediliyordu.

Efendiler, bu vaziyet üzerine Fransızlar, Mayıs 336 ibtidâlarından itibaren bizimle temas ve müzakere aradılar. Evvelâ; Ankara'ya İstanbul'dan bir binbaşı ile bir sivil geldi. Bu zevât İstanbul'dan evvelâ Beyrut'a gitmişler; sâbık Van Mebusu Haydar Bey bunlara delâlet ediyordu. Bu mülâkat ve mükâlemâtımızdan esaslı bir netice çıkmadı. Fakat Mayıs nihayetlerine doğru, Suriye Fevkalâde Komiseri namına hareket eden Mös-yö Duquest namında bir zatın riyâsetinde, bir Fransız heyeti Ankara'ya geldi. Bu heyetle yirmi günlük bir mütareke yaptık. Bu muvakkat tatil-i muhâsamât ile biz, Adana mıntıkasının tahliyesine bir mukaddeme ihzârını istihdâf ediyorduk.

Efendiler, bu Fransız heyetiyle yaptığım yirmi günlük mütareke, Büyük Millet Meclisi'nde bazılarının itirazatına uğradı. Halbuki, benim bu mütarekeyi kabul etmekle temîn etmek istediğim noktalar şunlardı:

Evvelâ, Adana mıntıka ve cephelerinde bulunan ve kıs-men askerle de takviye olunan millî kuvvetleri, sükûnetle tanzim ve tensik etmek istiyordum. Millî kuvvetlerin bu fâsıla-i

müşademâtta dağılmaları ihtimalini de nazar-ı dikkate alarak terk-i muhâsamât tebliğini de bazı tedâbirle beraber emrettim. Bundan başka, Efendiler; mühim addettiğim siyasî bir faydayı da istihsal etmek istiyordum. Büyük Millet Meclisi ve Hükümeti, henüz İtilâf Devletlerince bi't-tabi tasdik edilmemişti. Bilakis, memleket ve milletin mukadderâtına müteallik mesâilde, İstanbul'da Ferit Paşa Hükümeti'yle münasebet ve muamelede bulunmakta idiler. Bu itibarla, Fransızların İstanbul Hükümeti'ni bir tarafa bırakıp Ankara'da bizimle müzakerede bulunmaları ve herhangi bir meselede itilâf eylemeleri, o gün için temini mühim siyasî bir nokta idi. Bu mütareke müzakeresinde, hudûd-ı milliyemiz dahilinde olup Fransızlar tarafından taht-ı işgalde bulunan menâtuğun, kâmilten tahliyesini vâzih ve kat'i olarak dermeyan ettim. Fransız murahhasları, bu hususta salâhiyet almak üzere Paris'e gitmek mecburiyetini ileri sürdüler. Yirmi günlük mütareke, nev'ân-mâ daha esaslı bir itilâf yapmak için salâhiyet istihsaline zaman bırakmak gibi telâkki edildi. Efendiler, bu müzakere ve mükâlemelerimizden bende hâsıl olan intubâ, Fransızların Adana ve havalisini tahliye edecekleri merkezinde idi. Bu mütâlaa ve kanaatimi, Meclis'e ifade etmiştim. Gerçi Fransızlar, mütareke müddeti hitam bulmadan Zonguldak'ı işgal etmek suretiyle itilâfın yalnız Adana mıntıkasına ait olduğunu göstermek istemişlerse de biz bu hareketi mütarekenin feshini mücib addettik. Fransızlarla anlaşmamız bir müddet tehhür etti.

Muhterem Efendiler,

9 Mayıs 336 günü Meclis'te hafî celse halinde izâhât verirken ve Fransız memurları ve heyetleri tarafından temas ve irtibat arandığını beyan ederken, mebuslardan biri, (hatıramda yanılmıyorsam, Çorum Mebusu merhum Fuat Bey) birkaç günden beri güya İstanbul, bizim ile anlaşmak istiyormuş, bu hususta ma'lumât verir misiniz? diye bir sual tevcih etti.

Fi'l-hakika, o tarihten dört beş gün evvel, İstanbul'da, Leon isminde birisi Çanakkale üzerinden bizi aramıştı. Ankara'yı bulduktan ve bizim burada bulunduğumuzu anladıktan sonra dediler ki "söyleyeceğimiz şeyler gayet mühimdir. Onun için muhabereyi geceye ta'lik edelim. Ordu merkezleri de

aradan çekilsinler.” O gece görüşmediler. Fakat bir iki gece sonra tekrar aradılar. Bu defa karşımıza çıkan muhataptan, İzmir Vali-i Sâbıkı Nurettin Paşa imzasıyla bir telgraf verildi. Bu telgrafname muhteviyâtı şöyle idi: “Ben, iki arkadaşım-la beraber, İstanbul’un sizinle anlaşmasına tavassut etmeyi menâfi-i vataniyeden addederim. Buradaki hükümet ve İngilizler buna muvafakat ettiler. Sizin de cevâb-ı muvafakatini-ze intizâr ederiz.” Nurettin Paşa, telgrafını Heyet-i Temsiliye Riyâseti’ne tevcih ediyordu. Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin ve Hükümeti’nin teşekkül ve icra-yı faaliyete başladığından ve Büyük Millet Meclisi’nin mevcudiyet ve meşrûiyetini teyid eden Hıyanet-i Vataniye Kanunu’ndan bihaber görünüyordu. Nurettin Paşa’nın telgrafını, Müdafaa-i Milliye Vekili bulunan Fevzi Paşa Hazretlerine havale ettim. Müşarünileyh, Nurettin Paşa’ya cevap verdi. Bu cevâbında dedi ki “Telgrafınızı Heyet-i Temsiliye Riyâseti’ne keşide etmekle henüz vaziyet-i hakikiyeye ıttılâ peyda edememiş olduğunuz anlaşılıyor.” ve vaziyeti izah ettikten sonra “İstanbul’da hangi makam, Ankara’da hangi makamla görüşmek istiyor.” dedi. Bu telgrafa imzasız gelen cevapta “telgrafnameyi yazan zevât şimdi burada değildir. Bunu bıraktılar, gittiler. Yarın saat onda size ma’lumât veririz.” deniliyordu. Bundan sonra Nurettin Paşa, ikinci defa olarak yine mürâcaat etti. Bu defa, “telgraf muhaberatıyla anlaşmak imkânı olmadığından, tarafınızdan sahib-i salâhiyet bir heyeti İstanbul’a gönderin, görüşelim ve anlaşalım” diyordu.

Efendiler, biz de cevâben dedik ki “pek doğrudur, hakikaten telgrafla anlaşmak mümkün değildir, fakat siz Mudanya’ya geliniz ve ne vakit gelebileceğinizi de bildiriniz. Bizim tarafımızdan da orada sahib-i salâhiyet zevât hazır bulunur. Bursa’ya da icap eden talimat verildi.” Ondan sonra, bir daha mürâcaat vâki olmadı. Hoca Müfit Efendi (Kırşehir), “Acaba hakikaten Nurettin Paşa mı idi” diye sordu. Ben de “Evet! Hakikaten Nurettin Paşa” cevâbını verdim.

Efendiler, Nurettin Paşa vasıtasıyla, İstanbul’un vuku bulan bu mürâcaatının, Anzavur’un Balıkesir mıntıkasında mağlûp edildiği ve Bolu’da muvaffakiyet istihsaline başladığı günlere tesâdüf ettiğini de kayıt ve işaret etmeliyim.

Efendiler, Nurettin Paşa'dan bir daha telgraf almadık. Fakat kendisi, Diyarbakırlı Kâzım Paşa ile beraber, 336 senesi Haziran'ı evâsıtında Ankara'ya geldi. Bizimle teşrik-i mesâi etmeden evvel bazı meseleler hakkında nokta-i nazarımızı anlamak istediğini dermeyer etti.

Bu noktalar şunlardı:

Birincisi, makam-ı hilâfet ve saltanata karşı tasavvur ve nokta-i nazarımız;

İkincisi, Bolşeviklik hakkındaki nokta-i nazarımız;

Üçüncüsü, İtilâf Devletleri'ne karşı, bilhassa İngilizlere karşı dahi muharebeye karar verip vermediğimiz meselesi idi.

Mülâkat, Ziraat Mektebi'ndeki karargâhımızın bir odasında gece vâki oldu. Bu mülâkatta, Nurettin Paşa ile beraber gelen Kâzım Paşa'dan başka, Fevzi ve İsmet Paşalar da hazır bulunuyorlardı. Nurettin Paşa birinci, ikinci suallere aldığı cevapları pek tatmînkâr bulmadı. Fakat bilhassa üçüncü sorunun cevâbı, uzun ve hararetle münakaşatı intâc etti. Çünkü biz demiştik ki maksadımız, hudûd-ı milliyemiz dahilinde tamamîyet-i mülkiyemizi ve milletin istiklâl-i tammını temîn etmektir. Buna mâni olmak üzere karşımıza çıkacak olan kuvvet, kim ve ne olursa olsun, behemehâl çarpışırız ve muvaffak oluruz. Bu husustaki karar ve kanaatimiz, katîdir. İşte Nurettin Paşa, bir türlü buna kani ve razı olamıyordu. Nihayet kendisine dedik ki bu müdâvele-i efkârı kabul etmekle yeni kanaat ve kararlar almak mevzu-i bahis değildir. Sen, bugüne kadar milletin tebellür etmiş, tahakkuk etmiş kanaatlerine tâbi olacaksın! Ondan sonra, kendisine verebileceğimiz münasip bir vazife mevzu-i bahis edildi. Kendisinin, Konya Valisi vazife-i mülkiyesi ve Konya Havalisi Kumandanı unvanıyla Yunan cephesinin cenubundaki mıntıkanın kumandanı olmasını tensîb ettik. Asıl garp cephesi için, kumandan olarak Ali Fuat Paşa'yı, 18 Haziran 336'da memur eyledik.

Efendiler, o günlerde, Yunan cephesinde düşmanın bazı hazırlıkları mahsûs olduğundan cepheye hassasiyet ziyadeleşti. Bu münasebetle, Nurettin Paşa'nın memuriyetini intâc ve kendisini mahall-i memuriyetine i'zâm edemeden müstacelen garp cephesine hareketim icap etti. Nurettin Paşa'nın tavzîfi muame-

lesinin ikmâlini, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi bulunan İsmet Paşa'ya terk ettim. Fi'l-hakika düşman, bütün cephe üzerinde taarruza geçmişti. Bizim kıtaatımız çekiliyorlardı. Nurettin Paşa, cephedeki gayr-i müsait vaziyeti anlayınca İsmet Paşa'ya vazife kabul edebilmek için birtakım şartların, hükümetçe taht-ı karara alınması lüzumundan bahsetmiş. O şartlara göre hükümet, memleketin idâresinde ve mühim mesâilde esaslı ve kat'î karar almadan evvel Nurettin Paşa'nın mütâlaa ve muvafakatini istihsale mecbur olacaktır. Çünkü Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ni teşkil edenler Tevfik Paşa ve emsali gibi sinn-i Kemâlde mücerreb zevât olmayıp, genç birtakım kim-seler imiş. İsmet Paşa, şâyân-ı istiğrâb bulduğu bu zihniyet ve teklifi, der-akab şifre ile bana bildirdi. Ben de Nurettin Paşa'nın kendisine vazife teklif ettiğim zaman söylemediği bu mütâlaayı, vaziyet-i umumiyenin buhran kesbetmesi üzerine ortaya atmasını mânidar buldum ve İsmet Paşa'ya verdiğim cevapta kendisine vazife verilmemesini emrettim. Nurettin Paşa'nın, Yunan taarruzu başladıktan iki gün sonra bana gönderdiği bir tezkeresi muhteviyâtını, şâyân-ı dikkat bulmuştum. Arzu buyurursanız bu tezkereyi aynen heyet-i âliyenize okuyayım:

Ankara İstasyonu, 24 Haziran 336

Büyük Millet Meclisi Riyâset-i Celilesine

Efendim hazretleri;

Tayin edilmiş olduğum kumandanlıktan ve vilâyetten su-ret-i infisâlimi ve keyfiyet-i azlin tarz-ı tebliğini hakaret telâkki ettim. Bir recül-i devlet tarafından dermeyan edilen vatanî bir fikir ve mütâlaanın münakaşasına değil, hatta istimâna bile rağbet ve tenezzül edilememesini ve alâkadar Büyük Millet Meclisi'nin ve heyet-i icrâyesinin istihsal-i ârâsına kadar bile intizâr ve tahammül edilmeyerek veyahut belki buna lüzum görülmeyerek iki veya üç zat gibi aza-yı mahdûdenin fikir ve arzularıyla bu yolda muâmelât icrasında beis görülmemesini ve binâen-alâ-zâlik memleketin, eğer yanılmıyorsam bu zihniyetle sevk ve idâresini, millet ve vatan için mûcib-i tehlike

ahvâlden görmekte bulunduğumun arzına müsaade-i riyâset-penâhîlerini ricâ ederim.

Şerâit-i hâzıra ile vazife kabulünü mahzurdan sâlim ve teşrik-i mesâiyi faydalı göremediğim için, memleketim olan Bursa'da ikamet etmek üzere ilk tren ile Ankara'dan avdet olunacağını berâ-yı ma'lumât ve makam-ı vedada arz eylerim efendim hazretleri.

Nurettin İbrahim

Efendiler, benim bu tezkereye verdiğim cevap da, aynen şu idi:

25 Haziran 336

Mirliva Nurettin Paşa'ya

24 Haziran 335 tezkere-i vâlaları cevâbıdır:

Bahis buyurulan kumandanlık ve vilâyet vezâifi, henüz Mûdafaa-i Milliye ve Dahiliye Vekâletlerince resmen zât-ı âlilerine tevdi ve tebliğ edilmemişti. Binâenaleyh, ne tayininiz ne infisâliniz vâki değildir. Yalnız, zât-ı âlinize vazife tevdi tasavvur ve bu hususta rey ve muvafakatınız istimzâc edilmiş idi. Keyfiyet-i tayin, henüz takarrür ettirilmemiş olduğu bir sırada Erkân-ı Harbiye-i Umumiye vesâtetiyle ıttılâ hâsıl olan efkâr ve kanaatinizdeki tereddütleriniz üzerine, Heyet-i Vekilece tayininizden sarf-ı nazar edilmesi karar-gîr oldu. Böyle bir kararı tespit için zan buyurduğunuz gibi Büyük Millet Meclisi'nin heyet-i umumiyesine arz-ı keyfiyet, kavânin-i mevcude ve mevzua icâbatından değildir. Bursa'ya azîmet ve orada ikametiniz meselesine gelince, müntesib bulunduğunuz meslek-i askerî dolayısıyla bu bâbda Mûdafaa-i Milliye Vekâlet-i Celîlesine ale'l-usul mürâcaat buyurmanız lüzumu tebliğ olunur efendim.

Büyük Millet Meclisi Reisi

Mustafa Kemal

Nurettin Paşa Bursa'ya değil, fakat Taşköprü'ye gitmiş ve uzun müddet orada kalmıştır. Bundan sonra da kendisine, tekrar birkaç vaziyette temas edeceğiz. O vaziyetleri de sırasında lüzumu derecede izah edeceğim.

Efendiler, teşekkül eden Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin, mesâil-i hariciye hakkında ilk verdiği karar, Moskova'ya bir heyet i'zâmı olmuştur. Heyet, Hariciye Vekili Bekir Sami Bey'in riyâsetinde idi. İktisat Vekili Yusuf Kemal Bey aza bulunuyordu. 11 Mayıs 1920'de Ankara'dan hareket eden heyetin esas vazifesi Rusya ile irtibat tesis etmektir. Rusya'nın, hükümetimizle akdedeceği muâhedenin bazı esâsâtı, 24 Ağustos 1920'de parafe edilmiş olmakla beraber, vaziyetin icabı olarak itilâf mümkün olamayan bazı noktalardan dolayı tevhîr etmiştir. Moskova Muâhedesini namıyla yâd olunan vesika-i düveliyenin imzası, ancak 16 Mart 1921'de mümkün olabilmektedir.

Muhterem Efendiler, memleket dahilinde yer yer zuhûr eden dahilî isyanları takip etmekte gecikmeyen ilk umumî Yunan taarruzu, nazarımızı tekrar garba tevcih ettirecektir.

Yunanlılar, 22 Haziran 1920'de Milne hattından umumî taarruza geçtiler. Kuvvetleri altı fırkaya bâliğ olmuş bulunuyordu. Üç fırka ile iki koldan Akhisar-Soma istikametinde, iki fırka ile Salihli istikametinde; bir fırka ile de Aydın cephesinden taarruz ettiler. Düşmanın şimal kolu, 30 Haziran 1920'de Balıkesir'e girdi ve süvarileri 2 Temmuz 1920'de Kirmasti ve Karacabey'i işgal etti. Bu düşman karşısında bulunan Altmış Bir ve Elli Altıncı Fırkalarımız, Uluabat Köprüsü'nü tahrip ederek Bursa istikametine çekildi. Düşman, takibe devam ederek Bursa'yı da işgal etti ve ileri hatlarını Dimboz-Aksu hattına kadar sürdü. Bunun karşısındaki kuvvetlerimiz fazla sarsıldı. Eskişehir'e kadar çekildi. Bu harekât esnasında İngilizler, 25 Haziran 1920 Mudanya'ya ve 2 Temmuz 1920'de da Bandırma'ya birer müfreze çıkardılar.

Salihli istikametinde şarka ilerleyen iki Yunan fırkası da 24 Haziran'da Alaşehir'e girdi. Ve bi'l-âhire ilerleyerek 29 Ağustos'ta Uşak'ı zapt etti ve Dumlupınar sırtları elimizde kalmak üzere bu mıntıkaya kadar ilerledi. Bu düşman karşısında bulunan Yirmi Üçüncü Fırka ve millî kuvvetlerimiz, çok zayıya ve zaafa uğradı!... Aydın'dan ilerleyen bir Yunan kolu da Nazilli'ye kadar geldi.

Bu harekât esnasında, fırkalarımızın kadro halinde ve mühimmâtsiz oldukları ve takviyelerine de henüz imkân olmadığı malûmunuzdur.

Efendiler, bizzat Eskişehir'e ve oradan ileri mıntıkalara gittim. Gerek orada ve gerek diğer menâtıkta bulunan kuvvetlerimizin tensîk ve tanzimini emrettim. Yeniden, düşman karşısında muntazam kumandaya tâbi cepheler tesisini temîn eyledim.

Efendiler, Yunan taarruzu ve millî cephelerin bozulması, Meclis'te büyük buhranı ve şiddetli ta'rizât ve tenkidâtı mücib oldu.

Büyük Millet Meclisi'nin 13 Temmuz 336 günü, 41. ictimâında, taksirât ve idâresizliklerinden dolayı Bursa Kumandanı Bekir Sami ve Valisi Hacim Muhittin Beylerin ve Alaşehir Kumandanı Âşir Bey'in ne için bir divana tevdi edilmediklerinden dolayı Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyâseti'nden ve Dahiliye Vekâleti'nden istîzâh takrirleri okundu.

Bu takrir sahibi, Afyonkarahisar Mebusu Mehmet Şükrü Bey'di. Sinop Mebusu Hakkı Hâmi Bey'in de serian tecziye hususundaki ısrarı "bravo" sesleriyle karşılanıyordu. Sahib-i takrir olan Mehmet Şükrü Bey'in; "biz mes'ûl edildiğini görmek istiyoruz" feryâdı üzerine istîzâh kabul ediliyor. İstîzâh günü olarak tespit edilen 14 Ağustos 336'da Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi cevap verdi. Fakat bir türlü kanaat ve sükûnet hâsıl olmuyordu. Karahisar Mebusu Şükrü Bey "anket" istiyor. Diğer bir hatip, bazı zâbitân ve kumandanların tecziyeleri tabii olduğundan bahsederek müteaddit misâller ta'dâd ediyor, diğer bir hatip, asker ricât ederken bir kumandanın otuz altı deve eşya götürmüş olduğunu söylüyor, başka bir hatip de Yunan ordusunun kısa bir zaman zarfında Akhisar'dan Marmara sahillerine varıncaya kadar, bütün şehirler ve köyleri yıldırım sür'atiyle istilâ eylediğinden bahsederek, Bursa felâketi dolayısıyla uğramış olduğumuz müthiş ziyan, cihan nazarında Anadolu'da müdafaa denilen şeyin bir göz korkuluğu olduğuna umumî bir zehâb uyandırmıştır diyor ve mutantan hezimetin mes'ûllerinin tecziyesini talep ediyordu.

Efendiler, uzun ve hararetle devam eden münakaşata, benim de karışmam icap etti. Vâki olan elîm vaziyette, Meclis'in teesür ve alâkasını takdir ettikten sonra, efkârı ve hissiyatı tatmîn maksadıyla beyânât ve izâhâtta bulundum. Benim sözlerime

karşı da vuku bulan ufak tefek ta'rizlere cevap verdikten sonra, izâhât-ı umumiye kâfi görüldü.

Efendiler, tafsilâtını zabıt ceridelerinde mütâlaa buyurduğunuz bu hararetili müzakereden evvel, 26 Temmuz 336 günü de hafî bir celsede, buna mümâsil bir müzakere cereyân etmişti. Orada da uzun izâhâтта bulunmaya mecbur olmuştum. Çünkü teessür ve teellüm neticesi olarak yapılmakta olan tenkitlerde ve tekliflerde, bu mağlûbiyetin esbâb ve avâmil-i hakikiyesi, sanki unutulmuş gibi idi. Bütün felâketin müsebbibi olmak üzere, daha teşekkül ve deruhde-i mes'ûliyet edeli iki ay olmayan Heyet-i Vekile'yi mes'ûl etmek istihdâf olunuyordu. Bir seneyi mütecâviz bir zamandan beri, Yunan ordusunun İzmir mintikasında yerleşmiş ve mütemâdiyen hazırlanmakta bulunmuş olduğu ve buna mukabil İstanbul hükümetlerinin ordumuzu mütemâdiyen meflûc edecek esbâb ihzârıyla meşgûl olduğu ve milletin kendiliğinden teşkil edebildiği milli kuvvetleri inhilâl ve imhâ ettirmeye sâi olmaktan başka bir şey yapmadığı asla düşünölmüyordu. Eğer, bu bir sene zarfında Yunan kuvvetleri karşısında, az çok bir vaziyet vücuda getirilmiş idi ise bunun da beş on fedakârın kendiliğinden vuku bulmuş olan azim ve gayretleri mahsulü olduğunu nazar-ı insafa almak istemiyorlardı. Harekât-ı askeriye, vaziyet-i hakikiyeye vâkıf olarak ve icâbat-ı askeriye nazar-ı dikkatte tutularak mütâlaa ve tetkik eden yoktu. Söylenilen sözler, ya hiss-i hamiyet galeyânıyla veyahut zaaf-ı kalb eseri olarak feryâd ü figan halinde dermeyeran ediliyordu. Söz söyleyenler içinde, ender olmakla beraber, akide-i milliye ve merbûtiyet-i vataniyesi meşkûk olanlar dahi vardı.

Bu mevzu-i bahis ettiğimiz celse-i hafiyede, uzun beyânâtım meyâmında bilhassa demiştim ki: "Felâket başa gelmeden evvel, onun esbâb-ı mânia ve müdafaası düşünölmek lâzımdır. Geldikten sonra teellümün faydası yoktur. Yunan taarruzu vâki olmadan evvel, vukuu kuvvetli ihtimal dahilinde idi. Eğer, buna mâni esbâb ve tedâbir ittihâz edilememiş ise, bunun mes'ûliyeti, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne ve onun Hükümeti'ne ait olmaz. Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin mevki-i mes'ûliyete geldiğinden beri almaya başladığı tedbirler, bir sene evvelinden

beri İstanbul hükümetleri tarafından, bütün milletle beraber ve ciddiyetle alınmaya başlanmak lâzımdı. Bazı kuvvetlerin cepheden alınıp dahilî isyanların bastırılmasına memur edilmesi, Yunan kuvvetleri karşısında bulundurulmasındaki faydadan daha mühim ve zarurî idi ve elân da öyledir. Gerçi Bursa'da terki zarurî olan bir fırka, Adapazarı isyan mıntıkasına sevk olunan iki fırka, Hendek'te inhilâl eden bir fırka, yani dört fırka; Zile, Yenihan mıntıkasında usâtla uğraşan bir fırka ve bütün bu nizamiye kuvvetlerine muâvenet eden millî müfreze-ler, cephede bulundurulabilseydiler, ihtimal düşman taarruzu bu derece terakki edemezdi. Fakat, memleketin sükûneti, milletin emel-i halâsı noktasında, vahdet ve tesanüdü temîn olunmadıkça, haricî bir düşmanın pây-ı istilâsını durdurmaya çalışmak ne kabildir ve ne de bundan esaslı bir faide ve netice me'mûldür. Ancak, memleket ve milletçe, dediğim vaziyet muhafaza edilirse, düşmanın herhangi bir zamandaki muvaffakiyeti ve bunun neticesi olarak fazla arazi işgalı, muvakkat olmak mahiyetinden kurtulamaz. Vahdette ve emelde azim ve ısrar eden millet, mağrur ve mütecâviz her düşmanı, evvel ve âhir gurur ve tecavüzünde nâdim kılabilir. Onun için, dahilî isyanları bastırmak, Yunan taarruzunu tevkif etmekten elbette daha mühimdir. Zaten, cepheden dahilî isyanlara karşı kuvvet tefrik edilmemiş olsaydı dahi neticenin başka türlü olabileceğini farzetmek müşkildir. Meselâ düşman, şimal cephesine üç fırka ile tecavüz etti. Bizim orada, cephe ile mütenâsib kuvvetimiz yoktu. Filân noktada, filân derede, filân köydeki kuvvetimiz veya oradaki zâbit veya kumandanımız, düşmanın geçmesine müsaade etmeseydi, bu felâket başımıza gelmezdi tarzında feryâd etmekte mâna yoktur. Tarihte yarılmamış ve yarılmayan cephe yoktur. Bâ-husûs, mevzu-i bahis olan cephe, tahsis olunan kuvvetle tamamen mütenâsib dar bir cephe olmayıp da böyle yüzlerce kilometre imtidâdında bulunursa, bu cephenin şurasında ve burasında bulunan zayıf bir kuvvetin, ilânihaye müdafaasını kabul etmek bütün tasavvurât ve muhakemâtı hataya sevk eder. Cepheler delinebilir, buna karşı tedbir, delinen kısmı derhal kapamaktan ibarettir. Bu ise cephe üzerindeki kuvvetlerden mâadâ geride, ihtiyatta kuvvetli kademeler bulundurmak-

la mümkündür. Halbuki, Yunan ordusu karşısındaki millî cep-hemiz bu vaziyet ve bu kuvvette mi idi? Bütün Garbî Anadolu vilâyetlerimiz, Ankara ve havalisi dahil olduğu halde, daha doğrusu bütün memlekette, kuvvet denilecek bir cüz'-i tām bırakılmış mı idi?

Muharebe hatlarına mücâvir köyler ahalsinin yapabileceği müdafaadan, hayalî neticelere intizâr etmek makul olmaz. Memleketin bütün kuvvet menâbiinden istifade şerâit ve salâhiyetine mâlik olduktan sonra dahi ciddî teşkilât-ı askeriye yapabilmek için ve bunda imkân-ı muvaffakiyet temîn edebilmek için, zaman şarttır. Bursa'da Bekir Sami Bey'in emrine tevdi edilen kuvvetin esası, İzmir'de tüfek atırılmaksızın Yunanlılara teslim edilen ve Yunan gemileriyle Mudanya'ya çıkarılan iki alay kadrosu değil miydi? Bu kuvvetin tebdil-i maneviyeti için İstanbul hükümetleri herhangi bir tedbir almışlar mıydı? İstanbul hükümetleri değil miydi ki Balıkesir'de, müdafaaya çalışan kuvvetlerimizin Yunan taarruzundan evvel, Anzavur'u arkalarına saldırdı. Yine İstanbul Hükümeti ve halife ve pâdişâh değil miydi ki Yunan cephesinde kullanılacak nisbeten kuvvetli bir fırkayı, Yirmi Dördüncü Fırka'yı Hendek-Düzce yolunda hilâfet ordusu ve usât grupları tarafından ızlâl ederek dağıtmış ve kumandanlarını şehit ettirmişti.

Mukadderât-ı memleket mes'ûliyetini yeni deruhde etmiş olan Heyet-i Vekile, bu tarihteki şerâite göre seferberlik yapabilmeyi acaba düşünebilir miydi? Memleketin adeta baştan başa halifenin fetvâsı hükmünü infaza sevk ve icbâr olunduğu bir sırada, milleti askere davet etmek câiz ve mümkün görülebilir miydi? Bundan başka, bütün milleti silâh altına davet etmeden evvel, silâh miktarını ve mevcut silâhı, hâl-i faaliyette tutabilmek için cephaneye ve para miktarları, menbaları düşünölmek zarurî değil miydi? Vaziyeti muhakeme ederken ve tedbir düşünürken, acı olsa da hakikati görmekten bir an fâriğ olmamak lâzımdır. Kendimizi ve birbirimizi aldatmak için lüzum ve mecburiyet yoktur. Biz, vaziyetin ve cephelerin ihtiyâcâtından gafil değiliz. Her taraftan, namıma nâmütenâhi telgraflar gelmektedir: "Kuvâ-yı muntazama-i muazzama sevk ediniz"; "şu kadar cephaneye gönderiniz", "bunlar gelmezse bu-

rada mağlûp oluruz” denilmekte ve tehlike ve ateş içinde bulunmaktan mütehassıl heyecan sevgiyle acı lisanla izah-ı hal edilmektedir. Bizim vazifemiz ve vaziyetimiz, onların teessür ve heyecanına iştirak ederek umûmun kuvve-i maneviyesini kırmak değildir, bilakis onlara metânet ve sebât ve ümit verecek tarzda hareket etmektir.

Bundan sonra, elbette vaziyetler değişecek ve bütün memleket ve millete cidden ümit ve emniyet bahşedecek tedbirler tatbik olunacaktır. Artık, buna mâni kalmamıştır. Heyet-i icraiye, bir kısım tevellüdlüleri silâh altına da celp edebilecektir.”

* * *

Muhterem Efendiler,

Bazı mübhem mesâilin kolaylıkla izahına medâr olacağını zannettiğim için heyet-i âliyenize, bir “Yeşilordu”dan bahsedeceğim:

Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin ve Hükümeti’nin teessüsünden sonra Ankara’da, “Yeşilordu” namı altında, bir cemiyet teşekkül etti. Bu cemiyetin ilk müessisleri, pek yakın ve ma’lûm arkadaşlardı. Maksud-ı teşkili izah için, dahili isyanları ve bu isyanlara karşı gönderilen nizamiye kuvvetlerinin ve millî müfrezelerin gösterdikleri bazı vaziyet ve manzaraları tahattur etmek icap eder. Usât, nizamiye efrâdına halifenin fetvasından, pâdişâhın askerliği affettiğinden, Ankara’daki hükümetin gayr-i meşrû’iyetinden bahsederek onları sühûletle iğfal ettikleri mükerreren görüldü. Fi’l-hakika, birçok yerlerde bazı nizamiye efrâdı, usâtla müsaademe etmeksizin, bilakis silâhlarını bırakarak köylerine, memleketlerine savuşuyorlardı. Millî müfrezelerin inkılâb maksadını daha sühûletle anladıkları ve usâtın iğfâlâtına kapılmadıkları anlaşılmıştı. Bu sebeple Osmanlı ordusunun bekayasını denilebilecek olan o tarihlerdeki yorgun ve bezgin ve yeni inkılâb mefkûresine göre yetiştirilmemiş kıtaat ile inkılâbı başarmak hususundaki müşkilât, mahsûs bir derecede idi. Orduyu, yeni zihniyete göre şuurlu bir hale getirmek, o günlerin şerâiti içinde pek müşkil olacağı zehâbı vardı. Binâenaleyh evsâf-ı matlûbeyi hâiz, şuurlu kimselerden güzide ve inkılâb için

şâyân-ı istinâd teşkilât yapmak fikri, bazı zevâtta hâkim olmaya başladı. Yekdiğerini vely eden ve kanlı ve mühlik vaziyetler arz eden dahilî ihtilâlât karşısında, bu arz ettiğim fikir ve temâyül kuvvetlendi. Nihayet, bazı zevât, böyle bir teşkil vücuda getirmek üzere fiilen teşebbüs aldılar. Ben, bir taraftan ordumuzu ihyâ ve takviye esbâbına tevessül ederken, teşekkül etmiş bulunan millî müfrezelerden de her türlü mahzurlarına rağmen, her yerde bi'z-zarure azamî istifadeye çalışmakta idim. Fakat ciddî inzibat ve bilâ-kayd ü şart ve bilâ-tereddüd itaat talep eden ciddî vezâif-i askeriyenin, ancak muntazam ordu ile kabil-i ifa olduğu hakikatini unutmaya elbette mahal yoktu. Millî müfrezelerden istifade, zaman kazanmak maksadına müstenid olabildi. Şüphesiz istihdamları zarurî olan millî müfrezelerin, güzide ve şuurlu kimselerden terhib edilebilmesi şâyân-ı arzu idi.

Yeşilordu teşkilâtının ilk müteşebbisleri meyânında bulunan yakın arkadaşlar, mahzâ bana yardım maksadıyla ve beni ayrıca yormamak fikriyle, kendileri teşebbüs alarak faaliyetinde bulunmayı münasip görmüşler, bana, yalnız nâfi bir iş yapacaklarını söyleyerek, basit bir tarzda bu teşebbüslerinden bahsetmişlerdi. Ben, cidden çok meşgûl olduğum için, arkadaşların bu teşebbüsleriyle uzunca bir zaman alâkadar olamadım. Yeşilordu teşkilâtı, nev'ân-mâ hafî bir teşkilât mahiyetinde teessüs ve oldukça tevessü etmiş. Kâtib-i Umumîsi Hakkı Behiç Bey ve Ankara'daki heyet-i idâresi, ciddî ve esaslı faaliyet sarf etmişler. Matbû nizamnameleri ve muvazzaf memurları her tarafa gönderilmiş. Yalnız, bir noktayı da işaret etmeliyim ki Yeşilordu teşkilâtıyla iştigal edenler, işin benim ma'lumât ve muvafakatim ve arzum dahilinde olduğunu söylediklerinden, her tarafta, benim namıma teşkilâtı tevsî ve takviyeye çalışanlar çoğalmış. Tatbik edilmekte olan teşkilât, sadece millî müfrezeler vücuda getirmek gibi mahdûd bir sahadan çıkmış, çok umumî bir gayeye teveccüh eylemiş.

Teşkilâtın müessisleri meyânına, mebus bulunan Çerkes Reşit Bey ve Ankara üzerinden Yozgat'a gidip gelirken olacak, Çerkes Ethem ve biraderi Tefvik Beyler dahil olmuşlar. Bundan başka, Ethem ve Tefvik Bey müfrezelerinin tek mil efrâdı, Yeşilordu'nun adeta esasını teşkil eylemişler.

Efendiler, bu mukaddemeden sonra, Çerkes Ethem Bey ve kardeşlerinin, ilk defa şâyân-ı dikkat görülmeğe başlanan bazı tavır ve muameleleri hakkında heyet-i âliyenizi tenvîr etmek isterim.

Çerkes Ethem Bey, millî bir müfreze ile evvelâ Anzavur tabirinde ve ba'dehu Düzce isyanında, muvaffakiyetli bazı hizmetler ifa etmiş olduğu cihetle Yozgat'a gitmek üzere Ankara'ya celp olunduğu zaman, hemen herkes tarafından iltifat ve takdirat gördü. Kendisini mübâlâgalı bir tarzda medh ü sitayiş edenler de şüphesiz bulunmuştur. Ethem Bey ve kardeşlerinin, bi'l-âhire gösterdikleri vaziyetten, gördükleri muamele-i takdîr-kârâneneden mağrur oldukları ve hatta bazı hayâlâta kapıldıkları anlaşıyor. Ethem Bey ve kardeşlerinden Tevfik Bey, Yozgat isyanını teskinle Yozgat'ta meşgûl olduğu sırada, kendine yakın, uzak ne kadar askerî ve millî kumandanlarımız varsa bunların rütbe ve mevkilerine ehemmiyet vermeksizin hepsine birer birer muhakkirâne ve mütecâvizâne muamelede bulunmakta hiçbir beis görmemeye başladı. Ekserisi Ethem Bey'in şahsını, mahiyet ve kıymetini tanımayan kumandanlar, memleketin ateş içinde bulunduğunu ve Ethem Bey'in mübâlâgalı bir tarzda işittikleri hizmetini düşünerek, mümkün olduğu kadar kendisiyle fazla muârazada bulunmaktan tevakkî etmişlerdi. Bundan cür'et alan Ethem ve kardeşi Tevfik Beyler, Türk ordusunda değerli hiçbir zâbit ve kumandan bulunmadığına ve kendileri herkesin fevkinde birer kahraman bulunduklarına zâhib olmuşlar ve bu zehâblarını açıktan açığa, bîpervâ herkese söylemekten ictinâb etmemeye başlamışlardı. Doğrudan doğruya valilere ve herkese emirler veriyorlar ve emirlerinin adem-i icrası halinde idam edileceği tehdidini de ilâve ediyorlardı. Ethem Bey Ankara ve Ankara'daki Hükümet üzerinde dahi ika-ı nüfûz tecrübesinde bulunmuştur. Güya Yozgat isyanını, Yozgat'ın tâbi bulunduğu Ankara Valisi'nin su-i idâresinden neş'et etmiş, binâenaleyh diğer isyan müsebbibleri hakkında tatbik ettiği cezayı ki o ceza salben idam idi, Ankara Valisi hakkında da bizzat mahall-i vakada tatbik etmeye karar vermişti. Yozgat'a i'zâmını talep ettiği Ankara Valisi, teşebbüsât-ı milliyede fevkalâde hizmet ve fedakârlık göstermiş ve göstermekte

bulunan Yahya Galip Bey idi. Yahya Galip Bey'in, bilhassa bizce hizmeti takdir olunmuş ve vücudu pek lüzumlu ve nâfi bir zat olduğu ma'lûm idi. İşte böyle bir zatı, kendi eline, idam seh-pasına vermeye bizi mecbur etmekle en büyük nüfûz ve tesiri ihrâz edebileceğini düşünmüştü. Bi't-tabi Yahya Galip Bey'i veremezdik ve vermedik. Ethem ve kardeşleri bu mesele üzerinde fazla ısrar gösteremediler. Fakat, Yozgat'ta, bilhassa mebuslara; "Ankara'ya avdetimde Büyük Millet Meclisi Reisi'ni Meclis önünde asacağım." yollu tefevvühâtı mesmû olmuştur. "Yozgat Mebusu Süleyman Sırrı Bey de bu tefevvühâtı işitenlerdendir." Biz, bütün ma'lumât ve istihbâratımıza rağmen, bu "kardeşleri" daima şâyân-ı istifade bir halde bulundurmak cihetini tercih ettik. Bu sebeple, kendilerini idâre ettik. Yozgat'tan sonra Ankara üzerinden Kütahya havalisine gönderdik. Bu meseleye tekrar avdet etmek üzere asıl mevzu-i bahsimiz olan Yeşilorduya nakl-i kelâm edeceğim.

Arz etmiştim ki her yerde, Yeşilordu teşkilâtını, benim namıma yapıyorlardı. Şahsen tanıdığım zevâtan biri, Erzurumlu Nâzım Nazmi Bey'in, memur bulunduğu Malatya'dan gönderdiği bir mektupta, Yeşilordu teşkilâtının mûcib-i memnuniyetim olabilecek tarzda tevsie çalışıldığı bildiriliyordu. Bu haberdan müteyakkız olarak, bu hafî cemiyet hakkında tetkikatta bulundum. Bu cemiyetin, muzır bir şekil ve mahiyet aldığına kani oldum. Der-akab lağvı cihetini düşündüm. Tanıdığım arkadaşları tenvîr ettim. Nokta-i nazarımı söyledim, icabını yaptılar. Fakat, Kâtib-i Umumî olan Hakkı Behiç Bey, cemiyetin lağvı hakkındaki teklifimin gayr-i kabil-i is'âf ve tatbik olduğunu söyledi. Ben, lağvettiririm dedim. Bunun da gayr-i kabil olduğunu ve çünkü vaziyetin tahminden daha büyük ve daha kavî olduğunu ve bu cemiyeti tesis edenlerin nihayete kadar, maksatlarından ayrılmayacaklarına dair yekdiğerlerine söz vermiş olduklarını, bir vaz'-ı mahsus ile ifade etti. Vakayi gösterdi ki biz bu hafî cemiyetin men'-i faaliyetine çalıştığımız halde tamamen muvaffak olamadık. Cemiyet rüesâsının bir kısmı ki Reşit, Ethem, Tefvik biraderler başta bulunuyorlardı, faaliyetlerine ve bu defa bi't-tabi, tamamen menfî ve aleyhdârane bir tarzda, devam eylemişlerdir. Eskişehir'de çıkarttıkları *Yeni*

Dünya gazetesi ile de fikir ve maksatlarını mütecâvizâne bir surette neşrettiriyorlardı.

Muhterem Efendiler, takibini düşündüğüm sıraya göre, heyet-i âliyenizi biraz şark cephemizle meşgûl edeceğim. Fakat temas edeceğim vaziyete takaddüm eden bir safha vardır ki evvelâ onu izah etmek lâzım geliyor.

Birinci Büyük Millet Meclisi'nde Reis-i Sâni olan Erzurum Mebusu Celâlettin Arif Bey 15 Ağustos 336 tarihli bir takrirle, Meclis'ten iki ay müddetle mezuniyet aldı. Dermeyan ettiği mazeret, ta'b-ı dimâğî neticesi ducâr olduğu daimî baş ağrısı idi. Aynı zamanda, çoktan beri görmediği daire-i intihâbiyesini de teftiş eylemek arzu ediyordu.

Celâlettin Arif Bey, Erzurum mebuslarından Hüseyin Avni Bey'in kendisine refakat ettirilmesini, hususî olarak benden ricâ etti. Hüseyin Avni Bey'in Meclis'ten mezuniyet talep edebilmesi için sarîh bir mazereti yoktu. Kendisini ben, hususî bir vazifeyi hâiz olarak gönderecektim. Bu hususu, 18 Ağustos 336'da Meclis'ten ricâ ettim. Tasvip olundu.

Celâlettin Arif ve Hüseyin Avni Beylerin, Erzurum'a muvâsalatlarını müteakib, Celâlettin Arif Bey'den 10 ve 15/16 ve 16 Eylül 336 tarihlerinde üç şifre telgraf aldım. Bu telgraf-namelere göre, Erzurum ahalisinde hassasiyet ve galeyân varmış fakat Celâlettin Arif Bey'in Ankara'dan Erzurum'a hareketinden haberdâr olunca halk intizâr vaziyetini almış. Galeyân esbâbı da ordu ambarlarına ve tüfek ve cephaneye ziyâna ve su-i tevziine müteallik imiş...

Celâlettin Arif Bey, bazı memurların tebdil ve tecziyesi gibi icrâatta sür'at talep ediyordu. Mevzu-i bahis memurların tebdil ve tecziyesinde, Erzurum vali vekâletinde bulunan Miralay Kâzım Bey (İzmir Valisi Kâzım Paşa) başta bulunuyordu. Celâlettin Arif Bey, ahali ile müzakerede bulunarak, Adana Vali-i Sâbıkı Nâzım Bey'in, Erzurum valiliğine memur edilmesinin takarrür ettirilmiş olduğundan ve Trabzon tarîkiyle tebligat yapmalarından ve Nâzım Bey'in muvâsalatına kadar halkın ârâ-yı umumiyesine mürâcaatla bir vekil intihâbından bahsettikten sonra, verilecek cevâb-ı muvâfakatla halkın mütezâyid galeyânı acilen teskin edilemezse, tahassul edecek netâyicin va-

hametinden tehaşi edilmekte olduğunu bildiriyordu. Sonuncu telgrafnamesinde, “mesele, Ankara, şikâyeti nazar-ı itibara almadığından, Ankara’dan itimâdın zâil olması suretine inkılâb edebilecektir.” denilmekte idi.

Efendiler, şarktaki kolordumuzda dehşetli fenalık ve su-istimalât varmış... Fenalık derecesi o kadar tevessü etmiş ki halkın hamiyetine dokunmuş, müthiş galeyânını mûcib olmuş.. Fakat bu kadar umumî ve gayr-i kabil-i teskin galeyânı Erzurum’da, ne Vali Vekili, ne Kolordu Kumandanı anlamış!.. Böyle bir galeyânın, hiçbir vazifedar, hiçbir alâkadar fâırıkı olmamış, hükümeti haberdâr eden hiçbir kimse bulunmamış... Maamafih halk, Celâlettin Arif Bey’in ta’b-ı dimâğîden dolayı mezun, Hüseyin Avni Bey’in de benim tarafımdan memur olarak Erzurum’a hareketlerinden haberdâr olduklarından, hassasiyet ve galeyânlarını zapt etmişler... Mebus Beylerin muvâsalatlarıyla beraber izhâr ediyorlar...

Doğrusu Efendiler, ben bu ma’lumâta asla inanamadım. Celâlettin Arif ve Hüseyin Avni Beylerin birer suretle Ankara’dan Erzurum’a temîn ettikleri seyahatlerini mânidar buldum ve hayret ettim. Bilhassa, halkın ârâ-yı umumiyesiyle vali tayini teklifinin, hukuk profesörlüğü etmiş, kanun-şinâs tanınmış, Meclis-i Mebusan Riyâseti’nden, Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyâset-i Sâniyesi’ne gelmiş, Celâlettin Arif Bey’den vuku bulduğunu görmek hayretimi tezyîd etti.

Erzurum’da, Büyük Millet Meclisi Reis-i Sanisi’ne, 16/17 Eylöl 336 tarihinde “telgrafnamelerinin Heyet-i Vekile’de okunduğunu ve bu bâbda Cephe Kumandanlığı’yla muhabere edilmekte olduğunu” bildirdim. Şark Cephesi Kumandanlığı’na da Celâlettin Arif Bey’in iş’ârâtını hulâsa ettikten sonra ma’lumât ve mütâlaasını sordum.

Şark Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa’nın da 14 Eylöl 336’da benim telgrafımdan evvel yazılmış bir şifre telgrafını, 19 Eylöl’de aldım. Bu telgrafnamede, “Celâlettin Arif Bey’in, Lâzistan, Trabzon, Erzurum, Erzincan, Van, Beyazıt vilâyetlerini ve Meclis-i Âli’ce tensîb buyurulacak diğerk menâtıkı ihtivâ etmek üzere vilâyât-ı şarkiye valiliğine tayin buyurulmasını arz ve teklif eylerim.” denildikten sonra, şu mütâlaat

ilâve olunuyordu: “Bu teklifin tasvip ve icrası halinde askeri ve mülkî her iki vazifenin lâıyk olduğu ehemmiyet ve dikkatle yapılacağı faydasından başka, hîn-i hâcette, umûr-ı mühimmeyi müzakere ve icâb-ı serîini ifa için milletvekili olarak bir zat daha bulunmuş olur. Ma’rûzât-ı sâlifinin Büyük Millet Meclisi’nce lâıyk olduğu ehemmiyetle nazar-ı dikkate alınarak kabul ve tasvip buyurulacağını ümit ve bu hususta zât-ı sâmillerinin delâlet ve himmetlerini istirham eylerim. Keyfiyet, hutût-ı esasiyesi itibarıyla, Celâlettin Arif Beyefendi ile görüşülmüş ve müşarûnileyhçe de muvâfık-ı hal bulunmuş ise de bu bâbdaki kararın Millet Meclisi’nin tensîb ve muvâfakatine menût olduğu tabiidir.”

Efendiler, ordunun su-i istimalinden, ahalinin galeyânından, Erzurum’a ârâ-yı umumiye ile vali intihâbından ve serian cevâbı muvâfık verilmezse Ankara’ya adem-i itimat hâsıl olacağından bahseden Celâlettin Arif Bey, ordunun kumandanıyla görüşüyor ve kendisinin vâsi mikyasta vilâyât-ı şarkiye valiliğini teklif ettiriyor. Ordu Kumandanı da Celâlettin Arif Bey’in, bi’n-netice kendi aleyhinde olan şikâyatından bîhaber görünüyor. Vaziyeti, maksad-ı mahsusla tertip olunmuş bir oyun ve aynı zamanda bir gaflet manzarası irâesinden hâli telâkki etmek müşkil idi.

Kâzım Karabekir Paşa’nın, 16/17 Eylûl tarihli telgrafıma 18 Eylûl’de verdiği cevapta: “Celâlettin Arif Bey’in iş’ârâtı, birkaç zatın, Vali Vekili Miralay Kâzım Bey’in, mahzâ Erzurum’dan uzaklaştırmak için yaptıkları dedikoduya müstenidtir. Halkın galeyânı ve ârâ-yı umumiye ile vali intihâbı hususları, maa’t-teessûf Celâlettin Arif Bey’in yanlış bir istikameti tutmalarından başka bir şey olduğunu zannetmiyorum. Küçüklerinin, büyüklerinin, bütün şarkın pek ziyade hürmet ve emniyetini kazanan bendenize, mevzu-i bahis şikâyetlerin yapılmaması, iş çevirmek isteyenlerin muvaffak olamayacaklarını bilmeleri neticesidir.

Celâlettin Arif Bey, Miralay Kâzım Bey’in, Vilâyet Vekâletinden ve Kolordu Kumandanlığı Vekâleti’nden infikâk ettirilerek Erzurum’dan uzaklaştırılmasını bendenize teklif etti. Vilâyet vekâletinden alınması, Dahiliye Vekâleti’nden emrolunmasıyla ve vilâyet vekâletinin bizzat kendileri tarafından,

yani Celâlettin Arif Bey tarafından, deruhde edilmesiyle mümkün olabileceğini bildirdim.

Celâlettin Arif Bey'in, Erzurum'daki gayr-i resmî vaziyetinin nüfûzunu kırabileceğini zannederim. Derhal Erzurum Vali Vekâleti'ni deruhde buyurması, başladıkları işin sükûnetle ve muvaffakiyetle hitama erdirilmesi için elzemdir. Bi'l-âhire tasvip buyurulursa, vilâyât-ı şarkiye müfettişliğine veya valiliğine tayin buyurulur. Her halde bahis buyurdıkları galeyân ve hassasiyetin, kendi teşrifleri üzerine intizâr vaziyetine geçtiğini kabul etmiyorum. Böyle bir sözün kemâl-i ehemmiyetle kabul edildiğini gören zatın cür'etkâr ifadeleri diye telâkki ediyorum..."

Kâzım Karabekir Paşa'nın, 14 ve 18 Eylül tarihli telgraflarına, 20 Eylül'de verdiğim cevapta "Büyük Millet Meclisi azalığıyla memuriyet bir zat uhdesinde ictimâ edemeyeceği" hakkındaki 5 Eylül 336 tarihli kanunun madde-i mahsusasını aynen yazdıktan sonra, "Celâlettin Arif Bey'in Erzurum Valiliği'ne tayini gayr-i mümkündür. Mebusluktan istifa eylediği takdirde, vilâyet-i mezkûreye tayini Heyet-i Vekile'ye teklif olunabilir." dedim.

Halbuki, Efendiler, Kâzım Karabekir Paşa'nın son telgraf tarihi olan 18 Eylül günü bizim, 20 Eylül'de bildirdiğimiz kanunun hükmüne münâfi olan vaziyet, Erzurum'da alınmış imiş...

Bu mugayir-i kanun hareketten, aynı zamanda yeni Türkiye'nin Adliye Vekili bulunan Celâlettin Arif Bey'in, 18 Eylül'de yazılıp 21 Eylül'de aldığım telgrafnamesiyle haberdâr edildim. Kendi kendine Erzurum Vali Vekili olan, Adliye Vekili'nin telgrafı aynen şudur:

Erzurum, 18 Eylül 336

Ankara'da Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Kâzım Paşa Hazretlerine şeref-mevrûd telgrafname-i sâmilere üzerine, müşarûnileyh ile mesâil-i maruza hakkında mufasssalar görüştük. Paşa, ahvâlin vahametini anlamak istemiyorlar

ve maiyetinde bulunan zevât, her vechile himaye oluyor. Efkâr-ı umumiyedeki galeyânın bir an evvel teskini için esliha ve mühimmât ve levâzım-ı sâire ile kilisede mervî su-i istimalâtı ciddî bir surette tahkik ve mütecâsirlerini pence-i kanuna teslim edebilmek için, âmmenin mazhar-ı hürmeti olan 9. Fırka Kumandanı Halit Bey'in memur buyurulmasını istirham ederim. Ordu hesabâtının teftişi de lâzım geldiğinden vesâit-i seria ile bir maliye müfettişinin i'zâmı menûl-ı rey-i devletleridir. Kâzım Paşa'dan şimdi aldığım bir tezkerede evvelce vilâyet vekâletinden bilâ-kayd ü şart çekilmeye karar veren Miralay Kâzım Bey, tebdil-i fikir ederek vekâleti bendenize veya Dahiliye Vekâleti'nden tayin olunacak bir vekile devredeceğini bâ-tezkire beyan etmiş ve mumaileyhin devam-ı vekâleti de mahzurlu ve muhataralı görülmüş olduğundan şu bir iki gün zarfında ahvâlin nezaketi ve memlekette muhtemel olan herc ü merce meydan verilmemek üzere bi'z-zarure Dahiliye'den gelecek emre intizâren bizzat vekâleti kabul mecburiyetinde kaldım. Erzurum ahalisince, vekâleti arzu olunan rûfekadan Hüseyin Avni Bey'e tevdi-i vekâlet buyurulması müsterhamdır. Dermyan eylediğim işbu tekâlîf sayesinde, efkâr-ı umumiye teskin olunabileceğinden icra-yı icabı rey-i devletlerine menûttur.

Adliye Vekili

Celâlettin Arif

Efendiler, Büyük Millet Meclisi Reis-i Sanisi ve Adliye Vekili Celâlettin Arif Bey'in bu tarz-ı hareket ve iş'ârâtı, bizim için anlaşılmaz bir muamma halini aldı. Vaziyet çok mühim ve nazik idi. Bu ehemmiyet ve nezaketin sebebi bence, Celâlettin Arif Bey'in ve beraber hareket ettiği rûfekasının, temînini tahayyül ettikleri muzmerrât ve bu maksatla aldıkları tavır veyahut yaptıklarını zannettikleri emr-i vâki değildi. Hayatının mühim bir kısmını muharebe meydanlarında geçirmiş, ihtilâller ve inkılâblar içinde pûyân olagelmış insanlar için, bu gibi ufak tefek zuhûrâtın mukabil tedâbirini bulup tatbik etmekte, vehim ve teenni edileceğini zannedenlerin aldanacaklarına şüphe yoktur.

Fi'l-hakika, vaziyet çok mühim ve çok nazik idi. Çünkü o günlerde şark cephesinde Ermenistan'a artık taarruza karar

vermiştik. Bunun için hazırlanmakta ve tedâbîr almakta idik. Şark Cephesi Kumandanı'na da icap eden evâmir ve talimat verilmmişti. Şarka, ileri tevcih edilen ordunun arkasında, hükümetin Adliye Vekili, güya o ordunun hırsızlığını, mensuplarının su-i istimal erbâbından bulunduklarını meydana çıkarmak için, vilâyet vali vekili sıfatını gayr-i kanunî iktisâb etmeyi çare ve yegâne tedbir buluyor.

Erzurum'dan, cephede karargâhına gitmiş bulunan Cephe Kumandanı, nihayet 22 Eylül tarihinde diyor ki:

Celâlettin Arif Beyefendi'nin Vilâyât-ı Şarkıye Vali-i Umumiliği'ne tayini hakkında, zât-ı devletlerine mukaddemâ vâki olan teklifim bendenize ihsâs edilmiş ve tarafımdan samimî telâkki olunmuş bir fikrin neticesi idi. Erzurum hakkında, Celâlettin Arif Bey'in, teşebbüsât ve mürâcaatı ile hakikat inkişaf etmiş bulunduğundan, müşarünileyhin Vali-i Umumiliğe tayinindeki teklifimden bi't-tabi sarf-ı nazar eylediğim maruzdur.

Şark Cephesi Kumandanı

Kâzım Karabekir.

Erzurum Vilâyeti Vekâleti'ni deruhde eden Büyük Millet Meclisi Reis-i Sânisî'nden de aynı tarihli, yani 22 Eylül 336 tarihli bir telgraf aldım. Bu telgrafta deniliyordu ki: “Eslîha ve mühimmât ve erzâk ve emvâl-i metrûkede vuku bulan su-i istimalât ve gayr-i kanunî ve nâ-mahdûd tekâlif ahzı, kanunsuz tahakküm ve tecebbür, halkın hissiyatını büsbütün rencide etmiş... *Erzurum'un emniyetsiz ve ümitsiz bir vaziyete düşerek artık kendi elleriyle idâre edilmeleri lüzumunu, yegâne çare-i necât ve halâs addeylemiş olduğu bir zamanda buraya geldik. Karabekir Paşa'nın da hareketi, menâfi-i memlekete tevâfuk etmedi.* Bu sebeple, alenen yapılan fenalıklara, hemen nihayet vermek ve müsebbiblerini tecziye etmek lüzumunda ahali müttefikân ısrar etti. Emniyet-bahş tedâbîrin acilen ittihâzı talebi ve vilâyet vekâletini bizzat kabul etmekliğim, Paşa da dahil olduğu halde ahali tarafından istirham olundu. Vekâleti Hüseyin Avni Bey'e tevdi lüzumunu yazmıştım. Memleketin kendilerinden addederek emniyet gösterdikleri Mebus *Hüseyin Avni*

Bey'in yirmi dört saate kadar tebliğ-i memuriyeti.. Celâlettin Arif" (Ves. 258).

Muhterem Efendiler; halkın kendi eliyle kendini idâre etmesi prensibini ortaya koyan bizdik. Fakat bundan, her vilâyetin veya her mıntıkanın, ayrı ayrı birer idâre teşkil etmesini, asla kastetmedik. Maksudımızı, Büyük Millet Meclisi'nin ilk günlerinde sarîh ifade ettik.

Meclis'in de kabul ettiği maksat ve gayemiz, irâde-i milliyenin yegâne tecelligâhı olan Millet Meclisi'nin, umum vatanın mukadderâtına vâzî'ül-yed olduğu suretinde ifade olundu.

Bu Meclis'in rüesâsından biri ve Heyet-i İcraiye'de Vekili, hem de Adliye Vekili olan zatın, orduda veya herhangi bir yerde kanuna mugayir bir hareketi meydana çıkartmak ve müsebbiblerini pence-i kanuna tevdi etmek için tevessül edeceği tedbir bir takım sebûk-mağzâna uyarak çok yakından tanıdığım, cidden vatanperver Erzurum hemşerilerimin asla muvâfakat edemeyecekleri isyankâr bir vaziyet almak mı olacaktı?

Hüseyin Avni Bey'in 24 saate kadar vali vekâletine tayinini talep ediyor. Bu ültimatın manası var mıydı?

Celâlettin Arif Bey, bu teklifini Kâzım Karabekir Paşa'ya da yapmış... Kâzım Karabekir Paşa, ona demiş ki: "Hüseyin Avni Bey, ihtiyat mülâzımı olarak sahnelerde zâbitânı eğlendiren, hiçbir memuriyette bulunmamış vasat bir adamdır. Bunu vali vekili yapmak hükûmeti oyuncak yapmak istemek olur."

Efendiler, Celâlettin Arif Bey'in ültimatına verdiğim cevap aynen şu idi:

Şifre
Tehir edilemez
Numara
388

Ankara, 23.9.336

Erzurum'da Adliye Vekili Celâlettin Arif Beyefendi'ye

C: 22.9.336 şifreye: İlk telgrafnamenizi ehemmiyetle nazar-ı dikkate almış ve bu hususta Şark Cephesi Kumandanlığı ile muhabere edilmekte olduğunu yazmıştım. Müşarünileyh Kumandan-

lıkça icâb-ı ahvâlin yapılacağı pek tabii idi. Buna rağmen, tevâli eden gayr-i kanunî ve gayr-i musîb teklifat ve teşebbüsâtınız Heyet-i Vekile'ce mûcib-i istiğrâb olmuştur. Dahiliye ve Müdafaa-i Milliye Vekâletlerince makamât-ı âidesine tebligat-ı lâzimedede bulunulmuştur. Zât-ı âlilerinin, Heyet-i Vekile'nin lüzum gördüğü izâhâtı vermek ve icap ederse Meclis huzurunda da izâhâtta bulunmak üzere Ankara'ya hemen avdetiniz lâzımdır.

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

Efendiler, Kâzım Karabekir Paşa, 22 Eylül 336 tarihli bir şifresinde, şu ma'lumâtı veriyordu:

Şimdi anlıyorum ki Celâlettin Arif Bey, daha Ankara'da iken, müşarûnileyh ile bazı külah kapmak isteyenler, güzel bir program yapmışlardır. Meselâ, Hüseyin Avni Bey, Erzurum valisi olacak... Celâlettin Arif Bey, şark vilâyetlerinin vali-i umumîsi olacak...

Celâlettin Arif Bey ya oyuncak olarak oynatılıyor veyahahut daha karar vermedim, pek zekidir, kendi bir iş yapmak istiyor. Çünkü Halit Bey'i bendenize teklif etmeden yazması ve Hüseyin Avni Bey hakkındaki ısrarı, başka mâna ifade etmiyor. Halit Bey'in Miralay Kâzım Bey'le arası pek iyi olmadığından, Kâzım Bey aleyhine kendisine bir karar verdirilebilir. Hüseyin Avni Bey de Vali namı altında güzel bir oyuncak olur. Hüseyin Avni Bey'in vali vekâletine inhasını işitenler meyyus oluyorlar ve iğreniyorlar. Hulasaten arz edeyim ki Erzurum Mebusu Necati Bey'in biraderi olup ahîren Maarif Müdürlüğü'ne tayin olunan Mithat Bey, Bolşevikliği, memleketin iş beceremeyenlerin mevki kapması tarzında telâkki ettiğini zannediyor. Bu zat, menfaatperest olduğundan ekseriyet tarafından pek sevilmez. Halk hükûmeti meselesinde, bendenizi mûsait bulamadığından Celâlettin Arif ve Hüseyin Avni Beylerle muhabere ederek işin daha evvelden tertip ve tasvip edildiğini zannediyorum.

Efendiler, Celâlettin Arif Bey'i Ankara'ya davet eden 23 Eylül tarihli telgrafnamem, 24 Eylül tarihli şedîdü'l-meal bir telg-

rafname ile karşılandı. Bu telgrafname Meclis Riyâseti makamına hitaben yazılmış idi. “Heyet-i Vekile’de ve Büyük Millet Meclisi’nde kıraat olunacaktır.” ihtarını da ihtivâ ediyordu. Benim telgrafımdaki iki kelimeyi, gayr-i kanunî ve gayr-i musîb kelimelerini alarak, Celâlettin Arif Bey Erzurum’daki teşebbüs ve tekliflerini birer birer bu iki kelime ile tartıyordu. Bu mu gayr-i kanunîdir? Bu mu gayr-i musîbdir? diyerek kendini müdafaa ediyordu. Yaptığı işlerin ne olduğu bi’l-münâsebe verilen ma’lumâtтан anlaşıldığı için hangisinin gayr-i kanunî olmadığını ve hangisinin gayr-i musîb bulunmadığını takdir etmek güç olmayacaktır. Celâlettin Arif Bey, “gayr-i kanunî ve gayr-i musîb teklifin benden sudûr eylemeyeceğine Heyet-i Vekile’nin kail olmasını beklerdim.” dedikten sonra, “aranızda müddeayâtımı takdir edecek arkadaşlarım mevcut olacağına kaniim.” ifadesiyle, kendisini takdir edebilmenin kendisinin eşi, arkadaşı olmak mahiyetinde bulunmakla ancak mümkün olabileceği hakikatini ityân ediyordu. Celâlettin Arif Bey, daire-i intihâbiyesini teftiş etmeksizin, Ankara’ya “muâvedet” edemeyeceğini de bildiriyordu.

Efendiler, ben de İstanbul’a avdet edemeyeceğimi İstanbul Hükümeti’ne Erzurum’dan bildirmiştim. Eğer, mahall-i davet ve sahib-i davet aynı olsaydı, insanın, adeta, garip bir nazire yapılmakta olduğuna hükmedeceği gelebilirdi. Fakat şerâit, büsbütün başka olduğuna göre, İstanbul’un davetine karşı bana âgûş-ı vefa ve fedakârîsini açmış olan kahraman Erzurum ahalisinin, bu âgûş-ı samimiyeti su-i istimal edebileceğine asla ihtimal vermedim.

Hatta, Efendiler, 28 Eylül 336 tarihinde Erzurum ahalisi murahhasları namıyla memûrîn ve ahaliden elli imza ile aldığım telgrafname dahi bu kanaatimi ihlâl etmedi. Gerçi telgraf, çok dürüş ve isyankâr idi. Fakat, imzaların kısm-ı küllisi, Celâlettin Arif Bey’in vali vekilliği ettiği vilâyet memurlarının idi. Bilhassa istinaf azasından olup Celâlettin Arif Bey tarafından polis müdüriyeti vekâletine tayin edilen zatın imzası bu telgrafnamenin, nasıl çirkin bir zihniyetin mahsulü olabileceğine medâr-ı hüküm addedilemez miydi? Bu telgrafnamenin, Maarif Müdürü Mithat Bey’in evinde toplanan

birtakım kimseler tarafından tertip edildiğini anlamak hususu gecikmedi.

Efendiler, Celâlettin Arif Bey, tekliflerini bir taraftan, Erzurum Heyet-i Merkeziye Reisi Tevfik imzasıyla “Celâlettin Arif Beyefendi’nin vâki iş’arı vechile muamele ifasını katiyetle talep ederiz.” diye teyid ettirirken bir taraftan da güya, Ankara ile şifreli muhaberelele birtakım işler yapılmak ve teşebbüsün ne tesir yaptığı anlaşılmak isteniyordu.

Erzurum, 21/22, 9.336

Ankara Maarif Vekâleti’ne

Erzurum Mebusu Necati Bey’e:

Mümkünse, Sıhhiye Müdüriyeti’ne Merkez Tâibî Doktor Salim Bey’in tayinine himmet olunması muvâfıktır. Bundan evvelki inhaların ciddiyetten âri bulunduğ, tahsisatımızı mutlaka alarak Ziraat Bankası’ndan havale veriniz. Meclis’e yazılmıştır. (Hüseyin Avni)

Maarif Müdürü
Mithat

Ve ba’dehu:

Erzurum, 25.9.336

Maarif Vekâleti’ne

Rıza Nur Beyefendi’ye:

Şimdiye kadar yazdığım mesâilden ne netice hâsıl oldu. Heyet-i Vekile’de bu mesele hakkında ne cereyân eyledi? Lüt-fen beni ma’lumâtta etmenizi ricâ ile gözlerinizden öperim. (Celâlettin Arif)

Maarif Müdürü
Mithat

Ve ba’dehu:

Gayet müstaceldir.

Erzurum, 25.9.336

Ankara'da Maarif Vekâleti'ne

Rıza Nur ve Necati Beyler okuyacaktır:

Ermenileri te'dib maksadıyla Haziran'da seferberlik ilân olunarak üç yüz beşe kadar taht-ı silâha davet olunmuş dokuz bini muharip ve on üç bini gayr-i muharip ki cem'an yekûn yirmi iki bin askerle zâbitân ailesi işçeleri hemen Erzurum vilâyeti ahali-sine tahmil olunarak şu zamanda tekâlif-i harbiye suretiyle bir buçuk milyon liralık erzak ve mevaşi ve vesâit-i nakliye alınmış-tır. Halk, maksadın ulviyetini takdir etmesine mebni bu kadar fedakârlık ettikten sonra Çiçerin'in ma'lûm mektubu hareket-i askeriye-yi akîm bırakması ve Ermenilerin bundan cesaret alarak ahali-i İslâmiye'ye mezâlim yaparken ordunun Ermeni ve Bolşevik ittifakını ileri sürerek cesaretsizlik göstermesi ve Kızıklar ile matlûb derecede anlaşılammaması ve bunlarla beraber Celâlettin Arif Bey'in yazdığı su-i istimallere meydan verilmesi pek fena tesir yaparak halkı kıyâm ve dinsizliğe sevk etmiştir. Şark ahvâlini idâre edebilmek kudreti, Kâzım Paşa'da olmadığı cihetle buranın ahvâl-i siyasiye ve askeriyesini Ermenilere mukabele edecek kıyâsette iyi idâre edebilecek muktedir ve aynı zamanda salâhiyet-i fevkalâdeyi hâiz bir heyetin vücûdu elzemdir. Şimdiye kadar kıymettar zamanlar Ankara'da dosyası mevcut manasız muhaberât ile geçmiş, belki de birçok fırsatlar kaybolmuştur. Diğer taraftan Erzurum'un mevsim itibarıyla müşkil zamanları geldi. Ordunun muhafazası zarurî olup halbuki elbise ve iâşe hususunda pek ziyade zaruret çekilmektedir. Memûrîn-i askeriye ve mülkiye dört aydan beri maaş almamakta ve masârifat-ı askeriye için yeni tekâlifte bulunmayı tasavvur ediyorlarsa da ahalinin kudretini bilmiyorlar. Kat'iyen müsait değildir. Hükûmet-i merkeziye pek bigâne ve civar elviye, bâ-husûs Harput vilâyeti bütün lâkayt, hiç alâka göstermemektedir. Bu gibi muâmelât hakkında hükûmetten, icap ederse, namıma Meclis'inizden de istîzâhta bulununuz ve ordunun ihtiyâcâtını oraca kat'iyen temîn ederek sonra geliniz. Vilâyât-ı şarkiye hakkındaki ajansa çok inanmadım. İmza. Hüseyin Avni

Maarif Müdürü

Mithat

Görülüyor ki Celâlettin Arif Bey'in, Heyet-i Vekile arasında müddeayâtını takdir edeceğini zannettiği ve makamının şifresinden istifadeye kıyâm eylediği zat da kendisinin mahremi olmak istememiş ve Meclis Riyâseti'ni haberdâr eylemiştir.

Efendiler, kırk elli kişinin bütün Erzurum ahalisi namına telgraf çekmek suretiyle oynanmak istenen oyunun, yine Erzurum ahalisi tarafından, halkın Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'ne sadakat ve fedakârlık hissiyâtıyla meşbû olduğuna dair gelen telgrafla mahiyeti anlaşıldı.

Celâlettin Arif Bey, Ermenistan seferinde en nihayet Büyük Millet Meclisi Ordusu'nun muzaffer olduğunu gözleriyle gördükten sonra, yani avdet tebligatını aldığından kırk yedi gün sonra Erzurum'dan harekete karar mecburiyetine kani olmuştu. Maahaza hareketini şu telgrafla Meclis'e tebşîr ettiriyordu:

Erzurum, 27 Teşrinisani 336

Büyük Millet Meclisi Riyâseti'ne

Büyük Millet Meclisi Reis-i Sanisi ve Umûr-ı Adliye Vekili Muhterem Mebusumuz Celâlettin Arif Beyefendi, Mebusumuz Hüseyin Avni Bey'le dünkü gün şitânın şiddetine rağmen Erzurum ahalisinin büyük ve parlak merasim-i teşyiyesi ile Ankara'ya müteveccihen hareket ettiklerini arz ve bu vesile ile Meclis'e karşı olan lâ-yezâl hürmetlerimizi takdim eyleriz.

Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziye Reisi
Tevfik

Hüseyin Avni, Celâlettin Arif Beylerin Erzurum'dan avdetten sonra, Meclis'teki vaz'-ı muhalefetleri ve Kâzım Karabekir Paşa'ya taarruz ve hücumlarıyla Meclis'i çok işgal ettikleri görülmüştür.

Muhterem Efendiler, şark hudutlarımızda müstacel olan işimiz, Celâlettin Arif Bey'in, Erzurum'un inkılâb tarihinde bıraktığı eserini daha fazla mütâlaa ve tetkike müsait değildir. Arzu buyurursanız aynı günlerde şark hudûdumuzdaki ciddi iştigale geelim:

Malûm-ı âlinizdir ki Mondros Mütarekesi'nden beri, Ermeniler, gerek Ermenistan dahilinde, gerek hudûda mücâvir mahallerde, Türkleri kütle halinde katleden bir an fâriğ olmuyorlardı. 336 senesi sonbaharında Ermeni mezâlimi tahammül-sûz bir hale geldi. Ermenistan seferine karar verdik. 9 Haziran 336 tarihinde şark mıntıkasında muvakkat seferberlik ilân ettik. On Beşinci Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa'yı Şark Cephesi Kumandanı yaptık. 336 Haziran'ında, Ermeniler, Oltu'da teşekkül eden Türk idâre-i mahalliyesine karşı hareketle, o havaliyi istilâ etti. Hariciye Vekâletimiz tarafından, Ermenilere 7 Temmuz 336'da bir ültimatom verildi. Ermeniler aynı tarz-ı hareketlerine devam ettiler. Nihayet seferberlikten 3,5-4 ay kadar sonra, Kötek, Bardız mıntukalarında toplanan kuvvetlerimize, Ermenilerin taarruzuyla harekât-ı harbiyeye başlandı.

Ermeniler, 24 Eylül 336 sabahı Bardız cephesinden baskın tarzında yaptıkları umumî bir taarruzla muvaffak oldular. Efendiler, bu hoşâ gitmeyen ma'lumâta ait şark cephesinin raporunu okurken, Ermenilerin taarruzları günü olan 24 Eylül'de yazılmış Celâlettin Arif Bey'in de ma'lûm ültimatomunu alıyordum (Ves. 259). Ermeniler tard olundular. Ordumuz, 28 Eylül sabahı ileri harekete geçti. Aynı günde, Erzurum'un elli imzası da Ankara'ya taarruza geçiyor. Ne su-i tesâdüfl!.. Sanki, bu efendiler, Ermenilerle aleyhimizde harekete sözleşmiş gibi..!

Ordu, 29 Eylül'de Sarıkamış'a dahil oldu. 30 Eylül'de Merdinik işgal olundu. Fakat bazı esbâb ve mülâhazata binâen 28 Teşrinievvel 336 tarihine kadar bir ay, Sarıkamış-Laloğlu hatında kaldı.

Bu esbâbdan birinin de Erzurum'da bulunan Celâlettin Arif Bey ve rûfekasının ihdâs eyledikleri vaziyet olduğunu tahmin buyurursunuz. Fi'l-hakika, Kâzım Karabekir Paşa'nın 29 Eylül 336 tarihinde Sarıkamış'tan keşide edilen telgrafında "30 Eylül'de cepheyi gezip tespit ettikten sonra Erzurum'a giderek orada cereyân eden meselenin neticelendirileceği maruzdur." deniliyordu.

Kâzım Karabekir Paşa, 30 Eylül 336 tarihinde, Sarıkamış'tan Celâlettin Arif Bey'e de yazdığı bir şifrede, "Erzurum ahalisi namına kırk elli imza ile çekilen açık telgraf, haricî düşman-

ların milyonlar sarfıyla temîn edemeyeceği bir vesikadır. Zât-ı vakadan daha mühim ve mühlik olan işbu açık telgrafi haricî düşman tehlike ve tehdidinden daha tahripkâr ve netâyic-i vahîmesini cephe vaziyetinden mühim gördüğümden yarın Erzurum'a geleceğimi arz eylerim." diyordu.

Celâlettin Arif Bey, 5/6 Teşrinievvel 336 tarihli telgrafıyla, bilhassa "vatanperver ordu dahilinde kıymetli ve halkın itimâdına mazhar olmuş pek çok zâbitân ve ümerâ mevcut olduğundan su-i istimal şikâyetleri bi't-tabi ordunun kuvâ-yı mukavime ve intizam esasına tesir yapacak kadar büyümemiştir" ma'lumâtını veriyordu.

Senelerce, vatanın muhtelif harp sahnelerinde kumanda ettiğim ordularımızın ümerâ ve zâbitânı hakkında zaten malûmum olan bir hakikati 180. defa olsa da işitmiş olmaktan elbette çok mahzûz olmuşum.

Efendiler, muharebe meydanında, emre intizâr eden Şark Ordumuz, 28 Teşrinievvel 336 günü Kars üzerine harekete başladı. Düşman mukavemet etmeksizin Kars'ı terk etti. 30 Teşrinievvel'de tarafımızdan işgal olundu. 7 Teşrinisani tarihinde kıtaatımız, Arpaçayı'na kadar olan mıntıkayı ve Gümrü'yü işgal etti.

Ermeniler, 6 Teşrinisani'de tatil-i muhâsamât ve sulh için mürâcaat etmişlerdi. Biz de mütareke mevâddını, Hariciye Vekâleti vasıtasıyla 8 Teşrinisani'de Ermeni ordusuna bildirdik. 26 Teşrinisani'de başlayan müzâkerât-ı sulhiye 2 Kânunuevvel'de hitam buldu ve 2/3 Kânunuevvel gecesi Gümrü Muâhedeşi imza olundu.

Efendiler, Gümrü Muâhedeşi hükümet-i milliyenin akdettiği ilk muâhededir. Bu muâhede ile düşmanlarımızın hayalhanesinde kendisine ta Harşit vadisine kadar olan Türk ülkeleri bahşedilmiş olan Ermenistan, Osmanlı Devleti'nin 93 Seferi'yle kaybetmiş olduğu yerleri bize, hükümet-i milliyeye terk ederek dava haricine çıkarılmıştır. Şarkta, vaziyetlerde mühim tebeddül olması yüzünden, bu muâhede yerine, bi'l-âhire akdolan 16 Mart 337 tarihli Moskova ve 13 Teşrinievvel 337 tarihli Kars Muâhedeleri kaim olmuştur.

Efendiler, umumî mıntika itibarıyla, temas halinde bulundu-

ğumuz Gürcistan ile câri muamele ve münasebet hakkında da kısa bir ma'lumât vereyim.

336 senesi Temmuz'unda Batum, İngilizler tarafından tahliye edilince Gürcüler hemen işgal ettiler. Bu keyfiyet Brest-Litovsk ve Trabzon Muâhedelerine muhâlif olduğundan, 25 Temmuz 336'da tarafımızdan protesto edilmişti.

8 Şubat 337'de Ankara'da itimatnamesini takdim etmiş olan Gürcü Sefiri'yle de Türkiye-Gürcistan Muâhedesi için müzakerelere başlamıştı. Nihayet 23 Şubat 337'de verdiğimiz kat'î bir ulti-matom üzerine Ardahan, Artvin ve Batum'un tarafımızdan işgaline muvafakat olundu. Batum'un işgali bu tarihten on beş gün sonra vâki olmuştur. İşbu yerlerde, Türkiye'ye iltihakını sabırsızlıkla bekleyen halkın alkışları içinde işgal keyfiyeti vâki oldu.

Bi'l-âhire, Moskova Muâhedesi mücibince Batum tahliye ve fakat işgal eylemiş olduğumuz aksâm-ı sâirenin anavatana merbûtiyeti teyid olundu.

* * *

Efendiler, içinde bulunduğumuz tarihlerde Trakya vaziyetine de hep beraber göz gezdirelim: Şarkî Trakya'da, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Trakya-Paşaeli Heyet-i Merkeziyesi bir kongre yaptı ve bu kongre, Trakya'nın idâresini, Trakya-Paşaeli Heyet-i Merkeziyesi'ne tevdi etti. Trakya'da Kolordu Kumandanı bulunan Cafer Tayyar Bey (Cafer Tayyar Paşa) bu heyet-i merkeziyeye dahil olmakla beraber Edirne Mebusu olarak da Meclisimize aza intihap olunmuştu. Trakya Heyet-i Merkeziyesi'ne ve Kolordu Kumandanı'na verdiğimiz talimat, Trakya tâli'inin bütün memleketin tali' ve mukadderâtıyla birlikte hallolunabileceği esasına müstenit idi. Harekât-ı askeriye nokta-i nazarından da verdiğimiz direktif şu idi:

Faik kuvvetlerin taarruzuna ma'rûz kalınırsa nihayete kadar mukavemet edilecek ve Trakya kâmilten zabt ü işgal edilse dahi, teklif olunacak herhangi bir tarz-ı hal, münferiden kabul olunmayacaktır. Zaten Trakya'daki kumandanın da kararının böyle olduğu ifade edilmekte idi. Fakat son zamanlarda,

Kumandan Cafer Tayyar Bey ecneblerin verdiği teminat üzerine vuku bulan davete icâbetle İstanbul'a gitmiş, bizi ancak avdetinde keyfiyetten haberdâr etmişti. Anlaşıldığına göre Şarkî Trakya'nın yalnız başına muhafaza-i mevcudiyet edemeyeceğinden Garbî Trakya ile birleşerek bir ecnebi idâresi sayesinde yaşayabileceği tarzında fikirler telkin olunmuş... Her halde kuvve-i maneviyeyi kıracak birtakım propagandalar yapılmış...

Cafer Tayyar Bey İstanbul'da iken Fırka Kumandanlarından Muhittin Bey, İstanbul'dan, Kolordu Kumandanlığı'na tayin edilmiş... Cafer Tayyar Bey'in Trakya'ya avdetine müsaade olunmuş. Cafer Tayyar Bey, İstanbul muhîtâtıyla temastan sonra, Muhittin Bey teklif ettiği halde, artık Kolordu'nun kumandanlığını deruhde etmemiş, Muhittin Bey'in üzerinde bırakmış. Bu suretle, Trakya tâlî'i, İstanbul mahâfil-i siyasiyesinin verdiği tesire terk olunmuş..

Efendiler, Büyük Millet Meclisi açıldığı zaman Trakya'da Birinci Kolordu'nun vaz'ü'l-ceyşi şöyle idi:

Kolordu Karargâhı Edirne'de,

Altmışınıcı Fırka: Keşan, Edirne, Uzunköprü havalisinde,

Elli Beşinci Fırka: Tekirdağı mıntıkasında,

Kırk Dokuzuncu Fırka: Kırkkilise mıntıkasında.

Yunan ordusu, Anadolu'da, garp cephesinde yaptığı umumî taarruzda muvaffak olduktan sonra 20 Temmuz 336 tarihinde Tekirdağı'na bir fırka çıkardı. Tekirdağı mıntıkasında çok dağınık bir halde bulunan Elli Beşinci Fırka toplanmaya vakit bulamadan Yunan fırkası, Edirne istikametinde yürümeye başladı.

Garbî Trakya'dan, Meriç'i geçerek, taarruz etmek isteyen Yunan kuvvetleri, o mıntıkadaki Altmışınıcı Fırka'ya kumanda eden Cemil Bey'in (Dahiliye Vekili Cemil Bey'dir) ve 15 Haziran'dan itibaren kuvvetleriyle Edirne'ye gelmiş bulunan ve Edirne-Karaağaç istasyonu arasında ciddî muharebeler vermiş olan Şükrü Naili Bey'in (Şükrü Naili Paşa) dikkat ve muhavemeti sayesinde tevkif ve tespit olundu.

Edirne istikametinde, serbestçe ilerlemekte bulunan düşman fırkasına karşı, bütün Birinci Kolordu kuvvetlerini toplayıp tedbir alacak kumandanın... Kolordu Kumandanı Mu-

hittin Bey'in, ne yaptığını bilmiyorum. Yalnız istihsal ettiğim ma'lumâta nazaran, Cafer Tayyar Bey, kendi kuvvetlerine temas edememeksizin, Havsa civarında atla dolaşırken düşman tarafından esir edilmiştir. Ondan sonra sevk ve idâreden mahrum, Birinci Kolordumuz, kâmilten inhilâl etti. Kıtâatının bir kısmı esir oldu ve bir kısmı da Bulgaristan'a iltica etti. Netice olarak Trakya, kâmilten Yunanlıların eline geçti. Maa't-teessûf Birinci Kolordu Kumandanı'ndan, milletin talep ve intizâr ettiği basiret, dikkat ve fedakârlığın tecellisine şahit olamadık.

Efendiler, Trakya'nın hususî ve müşkil vaziyet ve şerâit içinde bulunduğuna şüphe yoktu. Fakat bu hususiyet ve müşkilât, hiçbir vakit Trakya'daki Kolordu'nun icâbat-ı askeriye ve vatanperverlik namusunu ifa etmesine mâni olamazdı. Eğer, bu, yapılamamış ise millet, tarih nazarında bundan, yegâne mes'ûl, Cafer Tayyar Paşa'dır. Tarihte bütün bir vatani, çok fâik düşman kuvvetleri karşısında, son kabza-i tûrâbına kadar karış karış, kahramanca ve namuskârâne müdafaa etmiş ve yine muhafaza-i mevcudiyet eyleyebilmiş ordular görülmüştür. Türk ordusu, o cevherde bir ordudur. Yeter ki ona kumanda edenler, kumanda edebilmek evsâfını hâiz bulunsun!

Efendiler, kumandanlar, askerlik vazife ve icâbatını düşünürken ve tatbik ederken, dimâğını mülâhazât-ı siyasiye taht-ı tesirinde bulundurmaktan tevakki eylemelidirler. Siyasî cihetin icâbatını düşünen başka vazifedarlar olduğunu unutmamalıdır.

Kumandanlar, taht-ı emrine verilen millet evlâdını, memleket vesâitini, düşmana, ölüme tevcih ederken, yegâne düşüncesi nokta, milletin kendisinden beklediği vatani vazifeyi atışle, süngü ile ve ölümle ifa ve intâc etmektir. Askerî vazife, ancak, bu zihniyet ve kanaatle ifa olunabilir. Lâfla, politika ile, düşman mevâid-i igfalkârânesine kulak vermekle, askerlik vazifesi yapılamaz. Kumandanlık vazife ve mes'ûliyetini yüklenecek kadar omuzlarında ve bilhassa dimâğında kuvvet bulunmayanların feci akıbetlerle karşılaşması gayr-i kabil-i ictinâbdır.

Efendiler; bir kumandanın esareti de mazur görülebilir. O zamanki vazife ve icâbat-ı askeriye ifa ve tatbikte elindeki kuvveti sonuna kadar, son süngü ve son nefese kadar kullan-

dıktan sonra kanını akıtmak fırsatını bulmaksızın düşman eline düşerse...

Efendiler, bütün ordusu fâik hasım ordusu karşısında mağlûp ve kendiliğinden ricât ederken, kılıcını çekip tek başına atını, düşman başkumandanının çadırına saldırarak ölüm arayan Türk kumandanları görülmüştür.

Bir Türk kumandanının, ordusunu kullanmaksızın, herhangi bir su-i tesâdüf ve su-i tâli' neticesi dahi olsa, düşmana esir düşmesini biz mazur görsek de tarih, bunu asla affetmez ve affetmemelidir. Türk inkılâb tarihinin ensâl-i âtiyeye hitap ve ihtarı işte budur...

* * *

Muhterem Efendiler, Anadolu ortasında ika' olunan dahilî isyanların Yunan ordusu karşısında bulunan kuvvetlerimiz ve tertibâtımız üzerinde yaptığı su-i tesirât, düşmanlarca me'mûl netâyici vermedi. Müdafaa kuvvetlerimiz üzerinde doğrudan doğruya müessir olarak, cephemizi yıkmaya ma'tûf harekâtla beraber, cepheye yakın mıntikalarda da ahaliyi kıyâm ettirmek, düşmanların ehemmiyet verdikleri bir mesele idi. İstanbul, bu hususta, öteden beri çalışmakta idi. Zeynel Abidin partisinin Konya ve havalisinde vukuuna vasıta olduğu isyankâr harekât, nihayet 336 senesi Teşrinievvel'i bidayetinde zuhûr etti.

Delibaş namında, bir şakî beş yüz kadar asker firârisini başına topladı. 2/3 Teşrinievvel 336 gecesi Çumra'yı bastı. 3 Teşrinievvel sabahı da Konya'yı işgal ve hükümete vaz'-ı yed etti. Konya Valisi bulunan Haydar Bey ve Kumandan Avni Bey (Mebus Avni Paşa'dır) Konya'da mevcut cüz'î miktarda asker ve jandarma ile Alâettin Tepesi'nde usâta karşı şâyân-ı tezkâr bir kahramanlıkla müdafaada bulundular. Fakat usâtın kesretine ve her taraftan muhâcemâtına karşı usât eline düştüler.

Aynı günlerde Beyşehir ve Akşehir kazalarında da berâ-yı vazife dolaşan askerî heyetlerimiz oralardaki usât tarafından ifa-yı vazifeden men' olundu. İlgin kazasının Çekil karyesi civarında toplanan üç yüz kadar usât da nasihat için gi-

den heyete ateş etti. Konya cenubunda Karaman kazasında da âsiler tecemmu'a başladı. Sultaniye, âsiler eline düştü. Efendiler, bu isyan hareketlerine karşı, Afyonkarahisar'dan ve Kütahya'dan sevk ettiğimiz Derviş Bey (Kolordu Kumandanı Derviş Paşa'dır) kumandasındaki kuvvetler Konya şimalinde, Meydan istasyonu civarında usâtla temas etti. Ankara'dan da bir süvari alayı ve bir cebel topu ile o zaman Dahiliye Vekili bulunan Refet Bey kumandasında sevk olunan kuvvet, Meydan istasyonundan ilerleyen Derviş Bey kuvvetiyle birleşti. Adana cephesinden de bir kuvvet Karaman'a tevcih olundu.

Konya üzerine hareket eden kuvvetler, usât ile birkaç müsademenin sonu 6 Teşrinievvel 336'da Konya'yı usâttan kurtardı. Oradan kaçan usât, Koçhisar, Akseki ve Bozkır ve Manavgat istikametlerine gittiler.

Diğer bir kısım usât da Afyonkarahisar'la Konya arasında, Kadınhan ve Ilgın'ı işgal ettiler. Bu mıntıkaya da Garp Cephesi'nden Kaymakam Osman Bey kumandasında bir kuvvet gönderildi. Osman Bey müfrezesi Ilgın, Kadınhan, Çekil ve Yalvaç'ı te'dib etti. Cenuptan gelen kuvvetimiz Karaman'ı kurtardı.

İsyan mıntıkasında, usâtı tenkile muvaffak olan kuvvetlerimiz, Bozkır, Seydişehir ve Beyşehir'ni de usâttan tathir etti. Her tarafta, usât döküntüleri kısmen bize dehâlet ettiler, kısmen de Antalya ve Mersin istikametlerine firâr ettiler. Delibaş, Mersin mıntıkasında Fransızlara iltica etti.

Muhterem Efendiler; Yeşilordu teşkilâtından bahsederken, izah etmiştim ki kuvvet teşkilinde mütehâlif iki nokta-i nazar müsaademeye başlamıştı. Bizim takip ettiğimiz, muntazam ordu teşkili fikrine muâriz olarak, "milis" diyebileceğimiz bir nev'i teşkilât fikrine, umumî bir cereyân vermeğe çalışılıyordu. Reşit, Ethem ve Tefvik biraderler, Kütahya civarında, Kuvâ-yı Seyyare namı altında ellerinde bulunan kuvvete istinâden, bu cereyânın başında ve hararetle bir surette çalışıyorlardı.

Garp Cephesi'nde, orduda ve halk arasında ve hatta Meclis'te, bu cereyân etrafında yapılan propaganda, o kadar kuvvetli ve müessir bir hale geldi ki "ordudan faide yoktur, inhilâl etsin! Hepimiz Kuvâ-yı Milliye olalım!" sözleri... her tarafta kulları doldurmaya başladı.

Garp Cephesi kıtaatı meyânında, Kuvâ-yı Milliye halinde, bir mıntıka ve bir cepheye mâlik bulunan Ethem Bey müfrezesinin efrâdı, adeta müstesna ve efrâd-ı askeriyye müreccah, imtiyâzlı görülmeye, şâyân-ı gıpta telâkki edilmeye başlandı. Ethem Bey ve kardeşleri de herkes üzerinde, bir nev'î nüfûz ve hâkimiyet tesisine başladılar...

İşte, bu sıralarda idi ki Garp Cephesi Kumandanı, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyâseti'ne, Ethem ve Tevfik biraderlerin tesiriyle olduğu zannolunan, bir teklifte bulundu: “Yunan ordusunun Gediz civarında bulunan münferit bir fırkasına taarruz etmek!..”

Garp Cephesi Kumandanı, düşman kuvvetlerinin uzun bir cephe üzerinde müteferrik bulunduğunu ve Gediz civarında ki kuvvetinin zayıf ve münferit bir halde bırakıldığını mütâlâa ederken düşman kuvve-i maneviyesinin düşkün olduğunu da kabul ediyordu.

O tarihlerde, Yunan ordusu, üç fırka ile Bursa mıntıkasında, bir fırka ile Aydın havalisinde ve bir fırka ile Uşak'ta ve bir fırka ile Gediz'de bulunuyordu.

Garp Cephesi Kumandanı iki piyade fırkası ve Ethem Bey Kuvâ-yı Seyyaresi'ni Gediz'deki Yunan fırkasına tevcih edebilecekti. Bu hareketten parlak bir netice almayı kuvvetle me'mûl ediyordu.

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyâseti, Garp Cephesi Kumandanlığı'nın bu teklifini kabul etmedi. Çünkü düşman ordusu bizim ordumuzdan heyet-i umumiyesiyle kuvvetli idi. Biz, henüz, ordumuzu teşkil ve tensik etmiş bir halde bulunmuyorduk. Cephanemiz miktarı da şâyân-ı teenni idi. Düşman aleyhine, Gediz'de, bütün cephe kuvvetlerimize mürâaat ederek nisbeten fâik bir kuvvet cem' etmek ve serî bir muvaffakiyet ihrâz eylemek belki mümkün olabilirdi. Fakat kuvvetimiz ve hazırlığımız, böyle bir muvaffakiyeti, umumî ve netice li bir muvaffakiyete isâle müsait değildi. O halde, bütün işe yaranan kuvvetlerimizi, mevzî ve muvakkat bir muvaffakiyet istihsalinde kullanmış ve yıpratmış olacaktık. Bu takdirde düşman, umum kuvvetleri ile mukabil taarruza geçerse, her tarafta mağlûbiyet muhakkak olurdu. Binâenaleyh cephenin ve hü-

kümetin şimdilik asıl vazifesini, ordu teşkilâtını tevsi ve tezyîd ederek cepheyi takviyeye inhisar ettirmek lâzım geliyordu. Memleketin hayat ve memât meselesini teşkil eden Garp Cephesi'nde, hususî ve mahdûd mülâhazalara kapılmak câiz görülmüyordu.

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi, bu Gediz taarruzunun adem-i icrasında ısrar etti. Garp Cephesi Kumandanlığı'yla, muhabere ile anlaşılmadı. Bizzat Ankara'dan, Eskişehir'de Garp Cephesi Karargâhı'na gitti. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi İsmet Paşa ile Garp Cephesi Kumandanı Ali Fuat Paşa'nın bu mülâkatları neticesinde Ali Fuat Paşa, vaziyeti mahallinde bir daha tetkikten sonra karar vermek üzere, hareketi tehir etmişti.

Fakat birkaç gün sonra, Cephe Kumandanlığı'nın vuku bulan iş'arından, taarruza karar verildiği anlaşılmıştır.

Efendiler; o günlerde, bu taarruz lehinde her tarafta ve Meclis'te, müthiş bir propaganda cereyân ediyordu.

"Düşman Gediz'de münferittir. Biz, onu orada mahvederiz. Parlak bir vaziyet hâsıl olur. Zaten Yunan ordusu kaçmaya müheyyâdır." sözleriyle, Gediz taarruzu lüzumu, adeta umumî bir kanaat haline getirilmek isteniyordu.

Nihayet Garp Cephesi Kumandanı Altmış Bir ve On Birinci Fırkalar ve Kuvve-i Seyyare ile 24 Teşrinievvel 336'da Gediz'deki düşmana taarruz etti.

Efendiler, dalgalı ve inzibatsız ve emr ü kumandasız bazı harekâttan sonra, malûmunuz olduğu vechile, Gediz'de mağlûp olduk.

Yunan ordusu bu harekete cevap olmak üzere, 25 Teşrinievvel 336 günü Bursa cephesinden taarruza geçti. Yenişehir'i, İnegöl'ü işgal etti. Uşak'tan Dumlupınar sırtları ilerisinde bulunan kıtaatımıza taarruz etti. Kıtaatımız, Dumlupınar sırtlarına kadar çekildi.

Bu suretle Efendiler, cephenin her tarafında, yeniden umumî bir mağlûbiyete dūçar olduk.

Garp Cephesi Kumandanı'nın, taarruza başladığından dört gün sonra Heyet-i Vekile'de şu telgrafi okundu:

Çavdarhisar, 27/28.10.336

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyâseti'ne

1- Kıtâatın muharebe zaiyatını sür'atle telâfi ihtiyacındayız. Gediz muharebesi, üç yüz muharip mevcudun bir taburun vezâif-i harbiyesine kâfi gelmediğini gösterdiğinden, tabur mevcutlarını dörder yüz muharibe iblâğ mecburiyetindeyiz. Muharebat-ı malûme dolayısıyla teknil depo kıtaatı dahi cepheye sürüldüğünden muallem, müsella ve mücehhez bin ikmâl efrâdının serian, bilhassa Ankara'daki kıtaattan, bu muvâfık değilse en yakın bir mahalden, sür'at-i itasını.

2- Harekât ve muharebat, gydirilebilen efrâdın dahi elbiselerini ayakkabılarını parçalamış, dünden beri kar yağan dağlarda asker çıplak ve yalınayak kalmıştır. "Cephe Kumandanlığı Vekâleti" emrinde hiçbir şey olmadığından bilhassa kaput, ayakkabı, pamuklu, elbise, yelek, kuşak hulâsa, tesirât-ı havaiyeden muhafaza için ne verilmek lazımsa on beş bin hesabıyla sür'at-i irsalini ehemmiyetle arz ve ricâ ederim.

3- Müdafaa-i Milliye Vekâleti'ne, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyâseti'ne ve berâ-yı ma'lumât Cephe Vekâleti'ne yazılmıştır.

Garp Cephesi Kumandanı

Ali Fuat

Efendiler, Garp Cephesi Kumandanı Ali Fuat Paşa'nın, henüz Gediz muharebesinin cereyân etmekte bulunduğ u sırada okuduğumuz, bu telgrafnamesindeki muhteviyât, bilhassa ihtisâs olunan mâna ve zihniyetin pek ziyade şâyân-ı dikkat görülmesi tabiidir zannederim. Askerin hali, kuvvetimizin miktarı, hazırlığımızın derecesi, bütün memlekette her nokta-i nazardan muhtaç olduğumuz menâbiin kudret ve kabiliyeti bi't-tabi bu telgraf tarihinden üç gün evvel Garp Cephesi Kumandanlığı'nca ma'lûm bulunuyordu. Her şey tamam olup da Gediz muharebesinin müddet-i cereyânı olan üç beş gün zarfında mı mahvolmuştu? Ma'lûm olan bütün hakâyika rağmen Garp Cephesi, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye tarafından mı taarruza icbâr edilmişti?

Mevzu-i bahis telgrafname, Heyet-i Vekile'de okunduktan sonra zîrine şu mütâlaa yazılmıştı:

Heyet-i Vekile'de mütâlaa olundu. Serd olunan esbâb ve vaka-yi gayr-i makul bulundu. Muâvenet-i lâzime yapılacağı tabiidir. Alay 3'ten tasavvur olunan kuvvetin i'zâmı yapılacaktır.

İsmet

Efendiler, her muvaffakiyetsizliğin sonunda, birtakım dedikoduların meydan almasına intizâr olunmalıdır. Gediz muharebesinden sonra da vaziyet-i umumiye fecî bir manzara arz edince, her tarafta kıl ü kal ve haklı ve haksız tenkidât başladı.

Bazıları ve bilhassa Kuvâ-yı Seyyareciler, Ethem ve kardeşleri, bütün taksirâtı Cephe Kumandanı'na ve nizamiye fırkalarına atfen kendilerinin müşkil vaziyette bırakılmış olduklarını propaganda ettiriyorlar ve Ordu Kumandanı, hatalarını kapatmak için bize atf-ı kusur ediyor diyorlardı.

Ordu dahi Kuvâ-yı Seyyare'nin hiçbir iş yapmadığını ve yapmaya muktedir olmadığını ve muharebede verilen emirlerle itaat etmediğini, daima tehlikeden uzak bulunduğunu iddia ve isbât ediyordu.

* * *

Efendiler, tekrar bıraktığım noktadan, izâhâta devam etmek üzere küçük bir vakayı burada zikretmeme müsaadenizi ricâ edeceğim. Malûmdur ki Büyük Millet Meclisi'nin hîn-i tees-süsünde vaz' olunan esâsâta göre, Heyet-i İcraiye namı verilen hükümetin azası, doğrudan doğruya ve ayrı ayrı Meclis tarafından intihap olunuyordu. Bu usûl, 4 Teşrinisani 336 tarihine kadar tatbik olundu. Bu bâbdaki kanun, ancak bu tarihte, "İcra Vekilleri, Büyük Millet Meclisi Reisi'nin, Meclis azalarından göstereceği namzetler meyânından, ekseriyet-i mutlaka ile intihap olunur" suretinde ta'dil olundu.

İşte, arz etmek istediğim husus, vekillerin intihâbına ait kanunun ta'dilini müstelzim sebeplerden biridir.

Efendiler; 4 Eylül 336 tarihinde Tokat Mebusu bulunan Nâzım Bey, 89 reye karşı 98 rey ile Meclis'çe Dahiliye Vekâle-

ti'ne intihap olundu. Nâzım Bey, dakika fevt etmeksizin büyük istical ile vekâlet makamına gidip ifa-yı vazifeye başladı. Ba'dehu, Heyet-i İcraiye Reisi de bulunmam hasebiyle beni ziyarete geldi.

Ben, Nâzım Bey'i kabul etmedim. Meclis-i âlinin, mazhar-ı itimat ve intihâbı olan bir vekili kabul etmemekle, ihtiyâr ettiğim muamelenin mahiyet ve nezaketini elbette takdir ediyordum. Fakat, memleketin büyük menfaati, beni bu yolda harekete mecbur tutuyordu. Bi't-tabi, hareketimin sebebini izah ve isbât edeceğimden ve izah edeceğim noktanın meclis-i âlice de mühim görüleceğinden emin idim.

Efendiler, Meclis azaları meyânından, aykırı birtakım prensiplere temâyül gösterenler zuhûra başlamıştı. Bunlardan biri olmak üzere, Nâzım Bey ve rüfekası en çok nazar-ı dikkatimi celp eylemişti. Nâzım Bey'in, daha Sivas Kongresi esnalarında, kendisinden aldığım safsatalarla mâli bazı mektuplarıyla ne zihniyet ve mahiyette olabileceğini anlamıştım. Nâzım Bey, mebus olarak Ankara'ya geldikten sonra, her gün yeni yeni siyasi faaliyetler gösteriyordu. Teşekküle başlayan her hizb-i siyasi ile temas fırsatını kaçırmıyordu.

Nâzım Bey, bizzat ve bi'l-vasıta ecnebi mahâfilinden bazılarıyla temas yolunu bulmuş ve teşvik ve muâvenete de mazharıyetini temîn etmişti.

Bu zatın, Halk İştirakiyyun Fırkası diye, gayr-i ciddî, sırf cerr-i menfaat maksadıyla bir fırka teşkili teşebbüsü ve onun başında gayr-i millî faaliyet sevdasında bulunduğu, mutlaka mesmûunuz olmuştur.

Bu zatın, ecnebi mahâfiline casusluk ettiğine de asla şüphe etmiyordum. Nitekim bi'l-âhire İstiklâl Mahkemesi birçok hakayı meydana koymuştu.

İşte Efendiler, bu Nâzım Bey, bizzat ve arkadaşları vasıtasıyla yaptığı mütemâdi propaganda sayesinde ve bize muhalefete hazırlananların, menâfi-i âliye-i milleti unutarak yardımlarıyla, Dahiliye Vekâleti'ne geçirilmişti. Bu suretle Nâzım Bey, hükümetin bütün dahilî idâresi makinesinin başında, memleket ve millete değil, fakat, paralı uşağı olduğu kimselerin arzusuna en büyük hizmeti ifa edebilecek vaziyete gelebilmişti.

Bi't-tabi, Efendiler; buna asla razı olamazdım. Onun için Dahiliye Vekili Nâzım Bey'i kabul etmedim ve istifaya mecbur ettim. Lüzum görüldüğü zaman dahi, Mecliste, celse-i hafiyede ma'lumât ve mütâlaatımı açıkça söyledim.

Muhterem Efendiler, pek güzel bilirsiniz ki sultanlarla, halifelerle idâre olunmuş ve olunan memleketlerde vatan için, millet için en büyük tehlike, sultanların ve halifelerin düşmanlar tarafından satın alınmalarıdır. Bu, ekseriya sühûletle kabil-i temîn olmuştur. Meclislerle idâre olunan memleketlerde de en mühlik cihet, bazı mebusların ecnebi nam ü hesabına çalınmış ve satın alınmış olmalarıdır. Millet Meclislerine kadar dahil olmak yolunu bulabilen vatansızlara tesâdüf etmek müsteb'ad olmayacağına tarihin, bu bâbdaki misâlleriyle hükmetmek zarurîdir. Bunun için millet, vekillerini intihap ederken, çok dik-katli ve kıskanç olmalıdır. Milletin hatadan sıyâneti için yegâne sâlim çare, efkâr ve ef'âliyle milletin itimâdına mazhar olmuş, siyasî bir fırkanın intihapta millete delâlet etmesidir. Ale'l-umûm efrâd-ı milletin, namzetliklerini ortaya atan her şahıs hakkında medâr-ı hükm olacak mevsûk ma'lumâta ve musîb reye mâlik bulunacağını kabul etmek, nazarî olarak farzolunsa bile, bunun mahz-ı hakikat olmadığı, tecrübelerin tecrübeleriyse gayr-i kabil-i inkâr bir bedâhet olmuştur.

* * *

Efendiler, bıraktığımız noktaya, yani Garp Cephesi'ne avdet ediyorum. Gediz muharebesinden ve onun maddî ve manevî can sıkıcı neticelerinden sonra, Fuat Paşa'nın cephe üzerindeki kumandanlık tesir ve nüfûzu sarsılmış gibi görölüyordu. Kendisini kumandadan çekmeyi zarurî addetmeye başladım. Tam bu sırada idi ki Fuat Paşa Ankara'ya gelip görüşmek hususunu 5 Teşrinisani 336 tarihli şifre ile istîzân etti. 6 Teşrinisani'de Ankara'ya gelmesi münasip olacağını cevâben bildirdim. Fuat Paşa, aleyhindeki dedikodu ve Kuvâ-yı Seyyare mevcudiyetinin ordu inzibatsızlığı üzerindeki su-i tesirâtı, o kadar mahsûs olmaya başlamıştı ki 7 Teşrinisani tarihinde Ali Fuat Paşa'ya en serî bir surette Ankara'ya gelmesini emretmeyi lüzumlu gördüm.

Efendiler, artık Ali Fuat Paşa'nın Garp Cephesi'ne kumanda edemeyeceğine kani olmuştum. O günlerde Moskova'ya da bir sefaret heyeti göndermek lüzumu karşısında bulunuyorduk. O halde, Fuat Paşa Sefir-i Kebîr olarak Moskova'ya gidebilirdi. Garp Cephesi de çok ciddi ve dikkatli mesâi talep ettiğinden bu cephe kumandanlığını da zaten harekât-ı umumiye-i aske-riye ile iştigal etmekte bulunan Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Re-isi İsmet Paşa'ya zamîmeten tevdi etmek en seri ve muvâfık bir tedbir olacaktı. Bir cihetten de gerek dahilî isyan ve itaatsizlik-lere karşı ve gerek harekât-ı harbiye nokta-i nazarından kuv-vetli süvari teşkilâtına ihtiyaç bâriz idi. Mahzâ bu teşkilâtı vü-cuda getirmek için de Dahiliye Vekili bulunan Refet Bey'e (Re-fet Paşa) zamîmeten bu vazifeyi vererek kendisini Konya ve ha-valisine göndermeyi münasip mütâlâa ediyordum. Çünkü Re-fet Paşa, muhtelif zamanlarda muhtelif sebeplerle Konya'ya, Denizli'ye gitmiş, Garp Cephesi'nin cenup kısmıyla alâkadar olmuş ve o kısım la münasebettar mıntıkaları tanımış bulun-u-yordu. O halde meseleyi şu suretle halledebilirdim: Cepheyi ikiye ayırmak, mühim aksâmı ihtivâ eden sahayı, Garp Cep-hesi tesmiye ederek, İsmet Paşa'nın kumandasına tevdi etmek, cenup kısmını da Konya havalisine göndereceğim Refet Paşa'ya vermek ve her iki cepheyi doğrudan doğruya Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyâseti makamına raptetmek...

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyâseti'ne de Müdafaa-i Milli-ye Vekili bulunan Fevzi Paşa vekâlet edebilirdi. Fuat Paşa za-manında, cepheden Sivas'a kadar mümted bir de geri mıntı-kası vardı. Fuat Paşa bu mıntıka'yı idâre edebilmek için de bir "Cephe Kumandanlığı Vekâleti" makamı ihdâsına mecbur ol-muştu. Bunun gayr-i tabii ve gayr-i amelî olduğu meydanda idi. Binâenaleyh, yeni tertipte bu geri mıntıkasını da kısmen men-zil sahası olarak cepheye bıraktıktan sonra Müdafaa-i Milliye Vekâleti'ne raptetmek tabii idi. İsmet Paşa'nın bir zaman için Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyâseti'nden infisâl etmemesi or-dunun tensîk ve ihzârında temîn-i sūr'at için faydalı görüldü-ğü gibi Refet Bey'in de Dahiliye Vekâleti sıfatını muvakkaten muhafaza etmesi bilhassa mıntıkası dahilinde temîn-i asayiş ve ahaliden hayvan ve malzeme toplamak suretiyle, vücuda getir-

meye mecbur olduğu süvari teşkilâtını bir an evvel taazzuv ettirmek için lüzumlu idi.

Efendiler, 8 Teşrinisani 336'da Fuat Paşa, Ankara'ya geldi. İstikbâl için bizzat istasyonda bulunuyordum. Paşa'yı omzunda bir filinta olduğu halde Kuvâ-yı Milliye kıyafetinde gördüm. Garp Cephesi Kumandanı'nı bu kıyafete rağbet ettiren fikir ve zihniyet cereyânının bütün Garp Cephesi üzerinde ne derece ileri bir tesir yapmış olduğunu anlamak için artık tereddüde mahal kalmamıştı. Onun için Fuat Paşa'ya kısa bir mütâlaadan sonra, yeni alabileceği vazifeyi söyledim. Maa'l-memnuniye kabul etti. Aynı günün gecesı İsmet ve Refet Paşaları davet ederek yeni vaziyet ve vazifelerini kararlaştırdık. Kendilerine verdiğim kat'î direktif: "sür'atle muntazam ordu ve büyük süvari kütlesi vücuda getirmekten" ibaret idi. Bu suretle 336 senesi Teşrinisani'sinin sekizinci günü "gayr-i muntazam teşkilât fikrini ve siyasetini yıkmak kararı" fiil ve tatbik sahasına vaz' edilmiş oldu

* * *

Muhterem Efendiler, burada, bir an tevakkuf ederek nazarlarımızı İstanbul'a tevcih edelim. Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin, her nev'i düşmanlarla müşterek olan "silâh ile netice almak plânı", tatbikatta muvaffak olamamıştı. Dahilî isyanlara mukabele ve mukavemet ettik. Yunan taarruzu en nihayet bir hatta tevakkuf etti. Yunanlıların ondan sonraki hareketleri de mahdûd sahalara münhasır kaldı. Dahilî isyanlara ve Yunan cephesine karşı, mukabil ve ciddî tedbirler almakta olduğumuz görülüyordu. Dahilden ve hariçten gelen müsellaħ muhâcemâın, bilhassa Ankara'daki hükümet-i milliyeyi sarsamayacağı anlaşılıyordu. Binâenaleyh, İstanbul'un, müsellaħan tecavüz politikası iflâs etmiş bulunuyordu. Bunu değiştirmek, yeniden, zâhiren itilâf politikasına geçmek suretiyle, dahilden inhilâl ettirmek politikasının daha faydalı olacağına kanaat getirdiklerine hükmolunabildi. Tıpkı, 335 Eylül'ünde Damat Ferit Paşa'nın birinci çekilmesinden sonra, Ali Rıza Paşa Kabinesi'nin gelmesiyle olduğu gibi, zâhiren bize mülâyim zannolunan bir politika ile dahilden bizi inhilâl ettirmek teşebbüsü tecdit olunacaktı.

Bundan sonraki mücadelâtımızda, İstanbul vasıtasıyla, dahilî ve haricî teşebbüsler ve zaafa ilka edecek telkinler ile, Yunan ordusuyla olduğu kadar fakat anlaşılması ve anlatılması daha güç şerâit içinde, dahilî ifsâdata karşı uğraştığımız görülecektir.

İstanbul'da, Tevfik Paşa mevki-i iktidara getirildi. Dahiliye Nâzırı olarak Ahmet İzzet ve Bahriye Nâzırı olarak Salih Paşalar Kabine'de bulunuyordu. Tevfik Paşa Kabinesi, derhal bizimle temas ve münasebet aradı. Bu vazifeyi, başlıca Ahmet İzzet Paşa deruhde etti, saray erkân-ı harbiyesinde bulunan bir zâbit, Ahmet İzzet Paşa tarafından bazı notlar ile Ankara'ya gönderildi. Bu notlarda, eskisine nisbetle daha müsait şerâitle, meselâ hâkimiyet-i Osmaniye dahilinde İzmir'de Yunanlılar tarafından bir idâre-i hususiye kabul edilmek gibi şartlarla, bir sulh akdi ümidinde bulundukları ve her şeyden evvel İstanbul Hükümeti'yle, bir itilâf temîninin mühim olduğu bildiriliyordu.

Ahmet İzzet Paşa'nın ve dahil olduğu Kabinetin, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ve Hükümeti'nin mahiyet ve salâhiyetinden haberdâr olmadıkları, hâlâ İstanbul'da bir hükümet yapmak ve o vasıta ile mukadderât-ı millet ve memleket mesâilini halletmek hususlarını düşündükleri görülüyordu.

Ahmet İzzet Paşa'yı ve Tevfik Paşa Kabinesi'ni, vaziyetten haberdâr etmek ve tamamıyla tenvîr eylemek maksadıyla, icap eden ma'lumât ve mütâlaatı mufassalan yazdırıp Ankara'ya gelen memur-ı mahsusla, 8 Teşrinisani 336 tarihinde İnebolu istikametinde yola çıkardık.

12 Teşrinisani 336 günü, Zonguldak'tan Yüzbaşı Kemal imzalı kısa bir telgraf aldım. Bunda, şifreli bir telgrafi keşide etmek üzere İstanbul'dan hareket ettirildim, deniliyordu. Mevzu-i bahis şifreli telgraf, Dahiliye Nâzırı İzzet Paşa imzalıydı. İstanbul'da 9 Teşrinievvel 336 tarihinde yazılmıştı.

Bu telgrafnamede, İstanbul ile Zonguldak arasında Fransız telsiziyle muhabereye Fransız Mümessili'nin muvafakati alındığından bahis olunduktan sonra, "hükümet ile bir itilâf esası kabul olundu mu? Kabul olunduysa, nerede telâki mümkün ve oraya hangi tarikle gelmek münasip olacağı" sorulmakta idi.

İstanbul Posta ve Telgraf Müdür-i Umumîsi Orhan Şemsettin imzalı 11 Teşrinisani 336 tarihli bir emir de Kastamonu Posta ve Telgraf Başmüdüriyeti'ne vürûd ediyordu. Bu emir Ereğli Müdüriyeti'ne gönderilen gayr-i resmî bir mektubun zarfından çıkıyordu. Emir aynen şudur:

Madde 1– Anadolu ile pâyitaht arasında telgraf muhaberâtının bir an evvel tesisi mültezemdır.

Madde 2– Bu maksadın temîni zımnında bir taraftan Sapanca ile Geyve arasındaki hatt-ı kebîr üzerinde kabil-i tamir olan tellerin sür'atle ıslahı ve diğer cihetten de mühim ameliyat ve inşaaata ihtiyaç gösteren İzmit, Kandıra, İncili meyânesinin inşâ ve tamirine başlanılması muvâfık görülmektedir.

Madde 3– Tamirat-ı mebhûseyi icraya memur olan İstanbul Fen Müfettişi Bekir Bey maiyetinde bir başçavuş ve mikdar-ı kâfi çavuşla İzmit'e müteheyyi-i harekettir.

Madde 4– Dahiliye Nezaret-i Celîlesinin vesikasını hâmil olan memûrîn-i mumailayhümün hasbe'l-icâb herhangi tarafa ameliyata lüzum gördüklerinde haklarında müzâheret ve muâvenet-i lâzime ifası cihetinin taraf-ı behiyelerinden makam-ı âidiyle bi'l-muhabere temîni himem-i kâr-âgâhîlerinden muntazardır.

11 Teşrinisani 336

Bu telgraf üzerine, icap edenlere verdiğimiz emir, İstanbul ile temastan tevakkî ve telgraf hatlarını tamir bahanesiyle gelen olursa tevkifi lüzumuna dairdi. Efendiler, İzzet Paşa'nın bi'l-vasıta gönderdiği şifre telgrafnamesine cevap vermeyi, memur-ı mahsusla gönderdiğimiz notların tarafından mütâlaa edilmiş olduğu haberine ta'lîk ediyordum. İzzet Paşa'nın, tarafımızdan verilen ma'lumâta muttali olduktan sonra da fikrinde sebat edip etmemekte olduğunu anlamak istiyordum. Bu husus anlaşıldıktan sonra, İzzet Paşa'ya aradaki vasıtalarla şu cevâbı verdim:

Zât-ı devletleri ve Salih Paşa Hazretlerinin de dahil bulunmaları muktezi olan heyetle en sehîl ve serî olarak Bilecik'te telâki müm-kündür. İstanbul'dan ya Sapanca'ya kadar şimendifer ve oradan

otomobille veyahut bahren Bursa'ya ve yine oradan otomobille Bilecik'e teşrif buyurulabilir. Mebhûs istikametler üzerinde şimdiden icap edenlere tebligat yapılmıştır. Kânunuevvel'in ikisine kadar Bilecik'te bulunacak vechile seyahatin tanzim buyurulmasını ve İstanbul'dan yevm ve tarîk-i hareketin şimdiye kadar kullanılan vasıta ile Zonguldak'a iş'âr buyurulmasını ricâ ederim. Seyahatin mümkün olduğu kadar dağdağsız icrası hatıra kabilinden arz olunur. 25/26 Teşrinisani 336.

Efendiler, İstanbul'da, 23/24 Teşrinisani 336 tarihinde yazılıp İstanbul'a muvâsalat etmiş olan memur-ı mahsusun imzasıyla İnebolu'ya gönderilen ve oradan 27 Teşrinisani'de Ankara'ya çekilen bir telgrafnamede, şu ma'lumât veriliyordu:

"Bugün 23.11.336'da İzzet Paşa nezdinde bulunduğum esnada, Hariciye Nâzırı, vaziyet-i ahîre-i siyasiye hakkında âtideki beyânatta bulunmuştur:"

Yeni gelen İngiliz Sefiri, Ermenistan, Gürcistan ve bir zaman sonra İzmir mesâil-i mühimmesinde Hükümet-i Osmaniye lehine bir suret-i hallin temîn edileceğini söylemiş. Bu müsaait vaziyetten istifade ederek memleketin temîn-i âtisine sarf-ı makderet edilerek bu fırsat kaybedilmemelidir. Şayet Ankara, zaman kazanmak arzusunda ise bile, bir temas hâsıl ederek mukarrerât-ı âtiye müştereken temîn edilmelidir.

Dedikten sonra şu satırlar ilâve olunuyor:

Beyânâta ilâveten İzzet Paşa'nın, kendisine tarafımızdan gönderilen hulâsada "şimdiye kadar olan mücadelâtın bugün bahş ve temîn etmekte olduğu müsaadelerden istifade vazifemizdir" cümlesine istinâden, eğer Anadolu, gönderilecek heyeti kabul etmezse, şahsen benimle temas ederek maksadımızı şahsen kararlaştırmalıyız. Buna da muvafakat etmedikleri takdirde, mevzu-i bahis cümledeki fikirden feragat anlaşılabacağından artık Kabine'de bulunmayarak istifa edeceğini ve arzu edersek İstanbul'u nazar-ı dikkate almayarak kendisinin de Anadolu'ya geleceğini söylemiş.

Efendiler, aynı telgrafnamede, İstanbul matbûatında İzzet Paşa'ya atfen şu beyânâtın da intişar ettiği mündericti:

Hükûmetin Anadolu'ya bir memur-ı mahsus i'zâmından maksadı Ankara'dakilerle bir temas hâsıl olup olmayacağını anlamak içindi. Avdet eden memur, bu temasın temîn edilebileceğini anlattı ve muhaberât da temîn edildi. Tâbiatıyla icabının icrasına tevessül edeceğiz.

Bu tarz-ı beyânâtın, Anadolu'nun nokta-i nazarına muvâfık olmayacağı ve tekzibi lâzım geldiği mütâlaasına karşı buna Kabinne muvafakat etmemiş, maahaza İzzet Paşa, *Tercüman-ı Hakikat* gazetesıyla şu beyânâtta da bulunmuş:

Menâfi-i âliye-i memleket, şimdilik bu meselede matbûatın ihtiyâr-ı sükût etmesini âmirdir. Binâenaleyh bir iki gün daha beyânâtta bulunmakta mazurum.

Efendiler, Tevfik Paşa, Ahmet İzzet Paşa, Salih Paşa, zamanın büyük adamları gibi tanınmışlardı. Millet bunları âkıl, müdebbir, dür-endiş biliyordu. Bu sebeple, Damat Ferit Paşa çekilip de yerine ileri gelenleri bu zevâtan ibaret bir kabine mevki-i iktidara gelince, herkeste türlü türlü ümitler uyandı. Tevfik Paşa Kabinesi ilk anda Ankara ile temas ve münasebet arayınca, efkâr-ı umumiyede hüsn-i niyetine hükmolunmamak için sebep tasavvur olunamadı. Herkes, Tevfik Paşa Kabinesi'nin mevki-i iktidara gelmesini fâl-i hayr addetti. Bu kabine-nin, memleket ve milletin azamî menâfiini temîn çare ve vasıtalarını bulmadan hükûmete gelmiş olmalarını kabul etmek ve ettirmek cidden müşkil idi. Bâ-husûs, kendileri de İstanbul mahâfilinde ve matbûatta kullandıkları tarz-ı lisanla umûmun telâkkisini teyid edecek vaziyet almış bulunuyorlardı.

Biz, hakikat-i vaziyetin, umumun zan ve telâkkisi gibi olmadığına tamamen kani bulunuyorduk. Fakat İstanbul'un, çare-i halâs için vuku bulan itilâf ve mülâkat tekliflerini efkâr-ı umumiyeyi tatmîne medâr olacak şerâiti ihzâr etmeden reddetmeyi muvâfık bulmadık. Onun için, bilhassa İzzet ve Salih Paşaların dahil bulunacağı bir heyetle Bilecik'te mülâkatı tensîb

ettik. Bu zevâtla görüştüktan sonra, âmmenin bütün zan ve telâkkisinin esassız olduğunun anlaşılacağına şüphem yok idi. Bir de her ne olursa olsun, efkâr-ı umumiyeye, işaret ettiğim evsâfta tanınmış bu zevâtın, İstanbul'da hükümet teşkil etmesinin maksad-ı millî için ne kadar muzır olduğu meydanda idi. Binâenaleyh, mülâkattan sonra da kendilerinin avdetine müsaa-de etmemek lüzumu bence tabii idi. İşte bu mülâhazata binâen, İzzet Paşa heyetiyle Bilecik'te mülâkat kararlaştırıldı. Mülâkat, 2 Kânunuevvel'de değil, fakat 5 Kânunuevvel'de vuku buldu.

Efendiler, bu mülâkata intizâr ederken, o güne kadar cep-hede ve Ankara'da cereyân eden hâdisâtı hulasaten arz edeyim:

Efendiler, hatırlarsınız ki İzzet Paşa'nın memur-ı mahsusunun İnebolu üzerinden İstanbul'a hareket ettirildiği 8 Teşrinisani 336 günü, Fuat Paşa'nın Moskova Sefareti, İsmet ve Refet Paşaların da Garp Cephesi'ne memuriyetleri takarrür ettirilmişti. İsmet Paşa, ertesi gün cepheye hareket etti. 10 Teşrinisani'de vazifeye başladı.

O zamanlar Ethem Bey'in yakın arkadaşı bulunan bir zatın, 13 Teşrinisani 336 tarihli, Eskişehir'den bir şifre telgrafını aldım. Bu telgrafta deniliyordu ki:

Ethem Bey'in, Fuat Paşa Hazretleri refakatinde Rusya'ya gideceği şâyiası cephe muhitinde ve geride bulunan ahali tarafından bir su-i fikre hamledilmektedir. Bu gibi zevâtın muhitinizden uzaklaştırılması, zât-ı devletlerinin diktatörlük ilân edeceğiniz zehâbını tevliid etmiştir...

Efendiler, fi'l-hakika Ethem ve biraderlerinin Türkiye'den uzaklaşmaları, Türkiye'nin ve kendilerinin menfaat ve selâmeti nokta-i nazarından muvâfık idi. Bu sebeple, Fuat Paşa'ya, arzu ederlerse, bunları da beraber alıp münasip surette tavzîf edebileceğini söylemiştim. Ethem Bey'in arkadaşı tarafından yazılan bu telgrafname müfâdının, yalnız arkadaşının mütâlaası ve hakikate mutabık olduğu elbette kabul edilemezdi. Çünkü ne cephenin ve ne de ahalinin, Ethem Bey'in Rusya'ya gönderilip gönderilmeyeceği meselesiyle alâkası yok idi. Bâ-husûs ben, diktatör olmak istiyorum fakat Ethem ve emsali manidir, onun

için bu gibileri uzaklaştırıyorum, zehâbından bahs olunması büsbütün câlib-i nazar-ı dikkatim oldu.

İsmet Paşa'nın cephede faaliyete başlamasını müteakib, Ethem Bey, rahatsızlığını dermeyeran ederek Ankara'ya geldi ve burada uzun müddet oturdu. Gaybûbetinde kardeşi Yüzbaşı Tevfik Bey, Ethem Bey'e vekâleten Kuvve-i Seyyare'nin başında kumandan bulunuyordu.

Vaziyeti lüzumu gibi tenvîr edebilmek için, bir silsile-i vaka-yiin bazı esas noktalarını işaret etmek münasip olur. Kuvve-i Seyyare Kumandanlığı, Karacaşehir'de, kendine merbût olmak üzere gizlice Karakeçili namında bir müfreze teşkil etmişti. Bundan, Garp Cephesi Kumandanlığı'nın ma'lumâtı yoktu. Bu müfrezenin mevcudiyeti, 17 Teşrinisani 336'da tesâdüfen öğrenildi. Cephe Kumandanlığı'nın, bu müfrezenin mevcudiyeti hakkında ma'lumât talebi ve kıtanın teftişe arz edilmesi emri, Ethem Bey tarafından is'âf olunmadı. Cephe Kumandanlığı'nın, umûr-ı mülkiyeye, geri hidemâta müdahale etmemeleri hakkında verilen emr-i umumîye mugayir olarak, Kuvve-i Seyyare Kumandanlığı, bilakis Kütahya havalisinde, her şeyde gösterdiği müdahale ve örfî harekâtını tezyîd eyledi.

Cephe Kumandanı, Ethem Bey Kuvve-i Seyyaresi'nin, diğer kuvve-i seyyarelerden tefriki için "Birinci Kuvve-i Seyyare" namıyla yâd edilmesini emrettiği halde, Ethem Bey ve kardeşi bunu nazar-ı dikkate almak şöyle dursun, bu emre rağmen kendi kendine "Umum Kuvâ-yı Seyyare ve Kütahya Havalisi Kumandanı" suretinde bir kumanda vaziyeti ihdâs eyledi.

Görülüyor ki Ethem Bey ve kardeşi, taht-ı emirlerindeki kıtaatı teftiş ettirmiyorlar ve hâiz olmadıkları salâhiyet ve unvanları kendi kendilerine takınıyorlardı.

"Umum Kuvâ-yı Seyyare Kumandan Vekili Tevfik" imzasıyla 21 Teşrinisani 336'da Cephe Kumandanlığı'na gelen bir raporda, "on üçüncü düşman fırkasının Emirfakıhlı, İlyasbey, Çardak, Umurbey üzerinden gelmekte olduğu" ve "kendi mıntıkasında bulunan Gördeslilerin düşman askerini davet ettikleri"ne dair ma'lumât vardı. Halbuki hakikatte, ne düşman fırkası ilerliyordu ve ne de Türk ahalinin düşmanı daveti vâkiydi. Bu ma'lumâtın, makasid-i mahsusa ile verildiği anlaş-

lacaktır. İslâm ahalinin düşmanı daveti, yalnız bir sebeple izah olunabilirdi ki o da tarafımızdan zulm ü taaddiye uğrayacaklarına zâhib olmalarıdır. İşte Cephe Kumandanı, vaziyeti bu noktadan mütâlaa ederek verdiği emr-i umumîde demişti ki:

Muharebenin buhranı esnasındaki tehevvrlerin tesirleriyle, tedâbir-i örfiye ittihâz etmeye kat'iyen mâni olmak lâzımdır. Hıyaneti, ne derece muhakkak olursa olsun, hiçbir köy kat'iyen yakılmayacak, ahaliden hiçbir kimse, hiçbir müfreze tarafından, hiçbir cürüm ile idam olunmayacaktır. Casuslukları ve sair ihanetleri tebeyyün etmiş adamların, tahte'l-hıfz İstiklâl Mehâkimi'ne i'zâmları icap eder.

Umum Kuvâ-yı Seyyare Kumandan Vekili Tevfik Bey bu emre de itiraz etti.

Efendiler, düşman, kuvvetlerini toplu bulundurmak maksadıyla aldığı tertibât yüzünden, Kuvve-i Seyyare Kumandanlığı mıntıkasında bazı yerleri tahliye etmişti. Buralarda, hükümet-i mülkiye teessüs edinceye kadar ahalinin emniyetle idâresi için, teşkilât-ı acile ittihâzına lüzum vardı. Bu sebeple, jandarma hizmetinde bulunmuş efrâddan ve hüsn-i hal erbâbından seçilerek yüz elli mevcudunda bir sahra jandarma bölüğü teşkil ve Simav ve Havalisi Kumandanlığı namı altında bir makam ihdâs edildi. Bu makam, tahdîd olunan mıntika dahilinde, inzibat-ı dahili işlerine bakacaktı. Kaymakam İbrahim Bey namında bir zatın memur edildiği bu makama, idâre ve inzibat itibarıyla, bu havalideki ahz-ı asker şüabâtı da merbût olacaktı. Kıtaat-ı nizamîye veya seyyare kumandanları yalnız harekât-ı askeriye mes'ûl olacaktı. Bu havalî kumandanlığı teşkilî münasebetiyle o civar ahalisine, Cephe Kumandanlığı tarafından yazılan beyannamede: "Sizin her türlü dertlerinizi dinlemek, âdilâne bir idâre tesis etmek vazifesiyle Simav'da bir Havalî Kumandanlığı teşkil ediyorum." cümlesi vardı. Bu cümleyi; Kuvâ-yı Seyyare Kumandanlığı tarafından su-i tefsire uğrayacağını göreceğiniz için, bilhassa kaydediyorum.

Düşmandan tahlis edilen bu kazalar halkı, tarih-i tahlîsten itibaren, iki mâh müddetle hizmet-i askeriye muaf tutulmuş-

lardı. Umum Kuvâ-yı Seyyare Kumandan Vekili Tevfik Bey, birtakım esbâb ve mütâlaa ile bu Havali Kumandanlığı'na da itiraz etti.

Tevfik Bey, 23 Teşrinisani 336 tarihli bir raporunda: “Bir düşman fırkasının taarruzu üzerine, kuvvetlerini Gönen köyü şimalindeki sırtlara çektiğini” bildiriyor ve “sol cenahında bulunan Cumburdu istikametini temîn ediniz.” diyor.

Düşmanın ciddî bir taarruzu olmamıştır. Kuvâ-yı Seyyare Kumandanlığı'nın maksadının, kıtaat-ı nizamiyeyi cepheye sürdürüp, kendi kuvvetlerini geride toplamak olduğu anlaşılmıştı. Cephe Kumandanı İsmet Paşa, Tevfik Bey'in verdiği ma'lumâtı ciddî telâkki ederek, icap edenlere icabı gibi emirler vermiş olmakla beraber kendisinden de “taarruz eden düşmanın tahminen kaç top kullanmakta olduğunu” ve “Kuruköy'den cadde boyunca Çamköy'e doğru bir düşman hareketi vuku bulmuş mudur” diye sordu ve Cumburdu vadisinin İslâmköy'üne doğru temîninin, Cenup Cephesi'ne ait olduğunu da bildirdi.

Tevfik Bey, 24 Teşrinisani 336 tarihinde Cephe Kumandanlığı'na yazdığı telgrafta, birtakım tâ'rîzkâr sözlerden sonra, “bendeniz, şimal ve cenup cephelerinin her ikisi de aynı hükümetin emrinde olduğunu zannediyorum. Mademki değildir, idâresizlik yüzünden, beyhude burada, evlâd-ı vatani kırıdırmayacağım. Yirmi dört saate kadar sol cenahımız, kuvvetli bir surette temîn edilmediği halde Kuvâ-yı Seyyare'yi Efendi Köprüsü civarına çekeceğim. Bu hususta mes'ûliyetin kime ait olduğunu hükümet bulsun efendim.” diyordu. Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa, Kuvâ-yı Seyyare Kumandanı'na cevap verdi ve dedi ki: “On İkinci Kolordu, sol cenahınızdan kırk kilometre uzaktadır. Bundan mâadâ, geri çekilmiş olan düşmanı kat'î taarruzla ve zorla yerinden atmak vazifesi kıtaatımıza verilmemiştir. Binâenaleyh Kuvâ-yı Seyyare, düşmanı takip eden müstakil bir süvari fırkası vaziyetindedir. Düşmanın, fâik kuvvetle taarruzlarına karşı yalnız başına ittihâz-ı tedâbir eder ve düşman, mevzîi ve ciddî bir hareket yaptıkça buna karşı kat'î muharebeden ictinâb eyler. Bu vazifeler, süvari fırkalarına verilir. Cenup Cephesi'nde, kuvvetli süvari olmadığından sizin cephenizi süvari hattıyla temdide imkân yoktur. Kuvve-i

Seyyare ile Cenup Cephesi'nin cenah-ı haricîden, mütekabilen yalnız temas ve irtibatı muhafaza etmesi mümkün ve lâzımdır. Hulâsa, cephemiz iyi idâre edilmektedir... ilh.”

Efendiler, Garp Cephesi Kumandanlığı, bi't-tabi ordusunun bütçesini tanzim etmek istiyordu. Bu maksatla, 22/23 Teşrinisani 336'da umum cephe kıtaatından muntazam bir kuvve-i umumiye talep edildi. Cephe kıtaatından kâmilten cevap geldi. Kuvâ-yı Seyyare, talep olunan kuvve-i umumiyeyi göndermedi. Bu hususta cepheden vuku bulan istîzâha gelen cevapta, Tevfik Bey diyordu ki: “Kuvâ-yı Seyyare ne bir fırka, ne de bir kuvve-i muntazama haline ifrâğ edilemez... Bu serserilerin başına ne bir zâbit, ne de hesap memuru koymak mümkün olmamakla beraber kabul ettirilmesi imkânı da yoktur. Çünkü zâbit gördüler mi Azrail görmüşçesine isyan ediyorlar. Bizim müfrezelerimiz, Pehlivan Ağa, Ahmet Onbaşı, Sarı Mehmet, Halil Efe, Topal İsmail gibi adamlar tarafından idâre edilmektedir. Ve bölük eminleri de yazdığını okuyamaz ve okuduğunu yazamaz adamlardan müteşekkildir ve senyapamıyorsun diye bunların tebdili imkânı da yoktur. Kuvâ-yı Seyyare'nin şimdiye kadar olduğu gibi gelişigüzel idâre edilmesi zarurîdir... Esasen Kuvve-i Seyyare'yi zapt u rapt ve intizama koymak değil, bu fikrin meydan almakta olduğunu hissettiği anda inhilâl eder. ricâ ederim, bu yazdığım şeyleri bir şeye hamletmeyiniz...”

Efendiler, tam bu günlerde, düşmanın, Bursa cephesi ilerisinde, İznik civarlarında bir faaliyeti hissölundu. Cephe Kumandanı, bizzat oraya giderek yakından ittihâz-ı tedâbire mecbur idi. Onun için 28 Teşrinisani 336 tarihinde, Kuvâ-yı Seyyare Kumandan Vekili Tevfik Bey'e cevap verirken: “bugün Bilecik'e gidiyorum. Avdette zât-ı âlileriyle nerede şifahen görüşmek kabil olur.” sualini sormuştu. Cephe Kumandanı'na cevap verilmemişti. Cephe Kumandanı, İznik vaziyetine karşı tedâbîr ve tertibât ile meşgûl bulunduğu sırada, Kuvve-i Seyyare Kumandanlığı'ndan muharebe raporları vürûd etmemeye başlamış... sebebi sorulmuş:

Raporlar vakt-i lâzımında Ankara'da Büyük Millet Meclisi Riyâseti'ne yazılmıştır. İmza: Yüzbaşı Tahsin

Telgrafı alınmış.

Efendiler, bir cephe kumandanı için, cephesinin bir kısmında cereyân eden hâdisâttan ma'lumât alamamak ne kadar müşkil bir haldir. Böyle mübhemiyet içinde kalmak bütün cephenin idâresini yanlış yola sevk edebilir. Gayr-i kabil-i tamir mehâlîke sebep olabilir. Cephe Kumandanı İsmet Paşa, keyfiyeti Ankara'da bulunan Kuvâ-yı Seyyare Kumandanı Ethem Bey'e 29 Teşrinisani 336 tarihinde yazarak raporlar için vekilinin ikaz edilmesini bildiriyor.

İsmet Paşa, 29 Teşrinisani 336'da bize de şu telgrafı gönderdi:

Ankara'da Büyük Millet Meclisi Riyâseti'ne
Ankara'da Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyâseti'ne

1- Kuvâ-yı Seyyare Kumandanlığı, 27.11.336 akşamından beri Cephe Kumandanlığı'na rapor vermemektedir.

2- Bugün Ethem Bey'den, vekilini ikaz etmesini ricâ ettim. İstirdat olunan arazide idâre-i mülkiye için ihdâs olunan Simav ve Havalisi Kumandanlığı sebebiyle Tevfik Bey'in müteessir olduğundan bâhis Ethem Bey'den bugün bir telgraf almış ve cevap vermiş idim. Vaziyette şâyân-ı dikkat bir fevkalâdelik var ise de fazla ma'lumâtım yoktur. Oraca mevcut ma'lumâtın iş'ârını istirham ederim.

Efendiler, Garp Cephesi Kumandanlığı'yla Kuvâ-yı Seyyare Kumandanlığı arasında câri muhabberâta ve hâdis olan vaziyete nasıl temas ve ıtlîlâ hâsıl ettiğimi müsaade buyurursanız izah edeyim:

Kuvâ-yı Seyyare Kumandan Vekili Tevfik Bey tarafından İsmet Paşa'ya yazılan, firâri ve casusların İstiklâl Mahkemesi'ne verilmesine itirazı mutazammın ve Kuvve-i Seyyare'nin sol cephâ-yı yirmi dört saate kadar On İkinci Kolordu'ca temîn edilmeyecek olursa kuvvetini Efendi Köprüsü'ne çekeceği hakkındaki telgrafnameleri, bana Ankara'da bulunan Ethem Bey verdi. Ben, bi't-tabi bu telgrafları mânidar buldum. Kuvve-i Seyyare'nin vaziyetinde ittihâz-ı tedâbîri müstelzim şâyân-ı dikkat bir hal

gördüm. Onun için, İsmet Paşa'ya, bu telgraflara Ethem Bey vasıtasıyla muttali olduğumu bildirdiğim 25 Teşrinisani 336 tarihli telgrafnamemde, “Tevfik Bey’in ehemmiyet verdiğim bu mürâcaatına karşı ne tarzda cevap verildiğinin ve ne gibi tedâbir ittihâz buyurulduğunun bu gece iş’arını ricâ ederim” demiştim.

İsmet Paşa, cereyân eden muhabereyi aynen bildirdi.

Efendiler, bir taraftan da 28 Teşrinisani 336 tarihinden itibaren, Kuvâ-yı Seyyare’nin sabah ve akşam raporları, Umum Kuvâ-yı Seyyare Kumandan Vekili Mehmet Tevfik imzasıyla doğrudan doğruya bana bildirilmeye başlandı. Tevfik Bey’e şu şifre telgrafı yazdım:

Ankara, 29/30 Teşrinisani 36

Birinci Kuvve-i Seyyare Kumandan Vekili Tevfik Beyefendi’ye

İki üç günden beri doğrudan doğruya taraf-ı âcizâneme göndermekte olduğunuz raporların son maddesinde, Garp Cephesi Ordu Kumandanlığı’na verilmiş olduğunun mukayyed bulunmadığı nazar-ı dikkatimi celp etti. Bir sehiv midir, yoksa bir sebebe mi müstenidtir? Bu bâbda ita-yı ma’lumât buyurulmasını ricâ ederim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

Bu telgrafıma Tevfik Bey’den cevap almadım. Fakat Ankara’da bulunan Ethem Bey’den merhum Hayati Bey’e şöyle bir tezkere gönderildi:

30.11.36

Hayati Bey Kardeşime

Tevfik Bey’le İsmet Beyefendi arasındaki su-i tefehhümün esbâbıyla bu hususta her ikisiyle vâki muhaberatımızı aynen takdim ediyorum. Lütfen Paşa Hazretlerine kıraat ve irâesiyle yanlış telâkkiye meydan verilmemesini ricâ ederim efendim.

Kuvâ-yı Seyyare ve Kütahya Havalisi Kumandanı
Ethem

Efendiler, bu tezkereye melfûf muhaberâtta şâyân-ı dikkat olan noktalar şunlardı; Tevfik Bey kardeşine diyor ki: “Simav ve Havalisi Kumandanlığı’na kat’iyen ihtiyaç yoktur. Bu havali kumandanının Eskişehir’e avdeti için şimdi emir verdim.” Tevfik Bey, İsmet Paşa’nın halka hitaben beyannamesini de şu suretle tefsir ediyordu:

Bu beyanname, mevâkide bizim adâletsiz, emniyetsiz, namus-suzcasına hareket ettiğimizi ilân ediyor Kuvâ-yı Seyyare, bunu kat’iyen kabul etmez... Bu nikat halledilinceye kadar, Kuvâ-yı Seyyare Garp Cephesi Kumandanlığı’nı tanımayacaktır.

Bunun üzerine, Ethem Bey’in, İsmet Paşa’ya yazdığı telgraf-ta, biraderinin teessüründen bahsettikten sonra bu icrââtın, avdetine tehirini ricâ ediyor. Biraderine de Garp Cephesi Kumandanlığı’na yazdığından ve itidâl ve nezaketle hareket ve mukabele etmenin lüzumundan bahsediyor. Tevfik Bey 28 Teş-rinisanı 336’da Ethem Bey’e yazdığı cevâbi telgrafında:

Namusumuzla oynayan Garp Cephesi Kumandanı’nı bundan böyle âmir tanımayacağımı ve Simav’a gönderdiği kumandanı-na bugün maiyetiyle Eskişehir’e avdet etmesi için emir verdiğimi yazmıştım. Dedikten sonra “bu hususta başka şey düşümem ve düşünebilmek imkânı da yoktur efendim”

diyordu.

Tevfik Bey’in, biraderine olan aynı tarihli diğer bir telgraf-namesinde de:

“... Cüz’î bir şey hissedersem bu yeni ihdâs edilen kumandanlığın heyet-i mecmuasını mahfûzen Garp Ordusu’na iade edeceğim. Garp Ordusu Kumandanı İsmet Bey’in bu cephe kumandanlığını idâre edemeyeceğini anlıyorum.”

denilmekte idi.

Efendiler, bundan sonra, Kuvâ-yı Seyyare’nin muharebe raporları Ankara’da Ethem Bey’e geliyor ve Ethem Bey tarafından Garp Cephesi’ne gönderiliyormuş.

Bundan başka, Kuvve-i Seyyare Kumandanlığı, Garp Cephesi muhaberâtına sansür koymuş. Telgraf ve telefon hutûtunun Kuvve-i Seyyare Kumandanlığı'nın muhaberâtıyla meşgûl olduğundan bahis ile cephe ile muhaberât suret-i aleniye ve resmîyede men' edilmiş. Aynı zamanda, Kuvve-i Seyyare'nin, Eskişehir civarına tecavüzâtta bulunacağı işâa edilmişti.

Muhterem Efendiler, bu vaziyeti hep beraber mütâlaa etmeye medâr olacak kadar ma'lumât arz ettiğimi ümit ederim. Sühûletle anlaşılmakta idi ki Ethem, Tevfik kardeşler ve kendilerinin hemfikri olan bazı arkadaşları, hükûmet-i milliye-ye karşı isyana karar vermişlerdi. Bu kararlarının tatbikine, cephede, Tevfik Bey vesile ararken ve kuvvetlerini cepheyi terk ederek toplarken, Ankara'da Ethem Bey ve mebus olan kardeşi Reşit Bey ve daha birtakımları siyaseten çalışıyordu. İsyân plânında muvaffak olabilmek için, her şeyden evvel buna mâni tasavvur olunan Garp Cephesi'ndeki ordunun başındaki kumandanı, itibar ve makamından düşürerek, orduya hâkim olmak elzem idi. Ondan sonra da Meclis efkâr-ı umumiyesini tamamen kendi lehlerine çevirerek kumandan veya vekil veya hükûmet ıskatında mazhar-ı sühûlet olmak mühim idi. İşte bu maksatlarla çalışmakta olduklarına bizde şüphe kalmamıştı. Ethem Bey'in, İsmet Paşa'ya ve kardeşi Tevfik Bey'e yazdığı telgraflarda kullandığı mülâyim ve nâzikâne bazı kelimelerin, henüz zaman kazanmak maksadına ma'tûf olduğuna ve meseleyi İsmet Paşa ile Tevfik Bey arasında su-i tefehhümden mütevellid bir teessürden, en nihayet Tevfik Bey'in asabiyetine mağlûp olarak fazla hareketinden ibaret gösterip, kendilerinin gayet mutî ve mütevazı olduklarını bir zaman için daha göstermeye çalıştıklarına hükmetmemek mümkün değildi. Biz de vaziyeti olduğu gibi ciddi telâkki ettik. Siyasî ve askerî tedbirlerimizi ona göre tatbika başladık.

Efendiler, arz etmeliyim ki her nokta-i nazardan gerek cephe-ye ve gerek Ankara'da icap eden tedbirleri aldırıştım. Ethem ve kardeşlerinin isyanından asla çekinmiyordum. İsyânları halinde, te'dîb ve tecziye olunabileceklerine şüphem yoktu. Onun için gayet serin ve geniş hareket ediyordum. Mümkün olduğu kadar kendilerini nasihatle daire-i edep ve itaata getirmeye ça-

lışmayı, bunda muvaffak olamadığım takdirde, efkâr-ı umumiyyede daha ziyade vuzûh peyda edecek olan ef'âl ve harekât-ı mütecâvizânelerinin icabını yapmayı tercih ediyordum. Bu mütâlaaya binâen Ankara'da bulunan Ethem ve Reşit Beyleri ve bazı zevâtı beraber alarak bizzat Eskişehir'e gitmeye ve orada İsmet Paşa ile de birleşerek vicâhen konuşmaya ve anlaşmaya, 2/3 Kânunuevvel 336 tarihinde karar verdim. Ethem Bey'in bu seyahatte bana refakatten ictinâb edeceğini tahmin ediyordum. Halbuki behemehâl Ethem Bey'i beraber alıp götürmek bence lüzumlu idi. Bunun için arzusu olsun olmasın, Ethem Bey'i beraber götürmek veyahut ısrarı halinde ona göre muamelede bulunmak üzere icap eden tedâbîri de emretmiştim.

Fi'l-hakika, ertesi günü, Ethem Bey hastalığından bahsederek beraber seyahat edemeyeceğini bildirdi. Doktor Adnan Bey de Ethem Bey'in rahatsızlığının seyahate mâni olduğunu söyledi, ısrar ettim. Nihayet, 3 Kânunuevvel 336 akşamı bir tren-i mahsusla Eskişehir'e hareket ettik. Ethem ve biraderi Reşit Beylerden mâadâ beraber bulunan arkadaşlardan başlıcaları şunlardı:

Kâzım Paşa, Celâl Bey, Kılıç Ali Bey, Eyüp Sabri Bey, Hakkı Behiç Bey, Hacı Şükrü Bey.

4 Kânunuevvel 336 sabahı erkenden henüz ben uykuda iken tren Eskişehir'e vâsıl oldu. Daha evvel İsmet Paşa'nın henüz Bilecik'te bulunduğu anlaşılmış olduğundan Eskişehir'de durmayıp Bilecik istasyonuna gitmeğe karar vermiştik. Eskişehir'de uyandığım zaman, trenin niçin durup hareketine devam etmediğini sordum. Yaverlerim, arkadaşların sabah kahvaltısı yapmak üzere istasyonun karşısındaki lokantaya gittiklerini ve şimdi gelmek üzere bulunduklarını söyledi. Çabuk gelmeleri için haber gönderilmesini ihtar ettim. Birkaç dakika sonra, hazırız denildi. Bütün arkadaşlar geldi mi? dedim. Bunun üzerine yapılan tahkikten anlaşıldı ki herkes hazırdır, ama Ethem Bey bir arkadaşıyla beraber ortada yoktur. Derhal Ethem Bey'in firâr ettirildiğine hükmettim. Fakat bu hükmü kimseye söylemedim. Yalnız o halde, dedim, Ethem Bey olmaksızın bizim Bilecik'e gitmemizde bir faide yoktur. İsmet Paşa'yı da bu-
raya davet ederiz.

İsmet Paşa da telgraf başında, hususî muhavereden sonra Eskişehir'e hareket etti. Daha evvel yalnız ve hususî görüşmemiz lüzumlu olduğundan ben de bir iki istasyon ileri giderek, buluştuk. Beraber 4 Kânunuevvel 36 akşamı Eskişehir'e geldik. Orada bekleyen arkadaşlarla hep beraber bir lokantada yemek yedik. Ethem Bey hazır değildi. Nerede olduğunu biraderinden sordum. Rahatsızdır, yatıyor, dedi. O gece İsmet Paşa karargâhında Kâzım Paşa, Celâl Bey, Hakkı Behiç Bey hazır olduğu halde Reşit ve Ethem Beylerle konuşacaktık. Onun için Reşit Bey, Ethem Bey'in hasta olduğunu söylerken görüşmek üzere karargâha gelebileceğini de ilâve etmişti. Yemekten sonra karargâha gittik fakat Ethem Bey gelmemişti. Reşit Bey'e ne vakit geleceğini sordum. Verdiği cevap şu idi: Ethem Bey bu dakikada kuvvetlerinin başındadır!

Bu habere rağmen, sakın bulunmayı ve görüşmeyi tercih ettik.

Şu noktayı da izah etmeliyim ki ben, Eskişehir'e bir sıfat-ı resmiye ile gitmemiştim. Bazı arkadaşların da huzuruyla İsmet Paşa ile olan mülâkat ve müzâkerâtımızı bî- taraf bir arkadaş sıfatıyla yaptığımı söylemiştim. İsmet Paşa, vaziyeti, cereyân eden muhaberâtı, Kuvâ-yı Seyyare Kumandan Vekili sıfatıyla Tevfik Bey'in aldığı vaz'-ı serkeşâne-yi izah etti. Reşit Bey, kardeşleri ve kendi namına cevap veriyordu. Reşit Bey, gayet dürrüş ve mütecâvizâne konuşmaya başladı. Kardeşlerinin birer kahraman olduklarını, hiç kimsenin taht-ı emrine girmeyeceklerini ve bunu böylece kabul etmeye herkesin mecbur olduğunu bîpervâ söylüyor ve ordu, zapt u rapt, kumanda, hükümet mefhûmlarına ve bunların icâbatına dair serd edilen mütâlaata kulak dahi vermiyordu. Onun üzerine, ben dedim ki: "Bu dakikaya kadar sizinle eski bir arkadaşınız sıfatıyla ve sizin lehinizde bir neticeye dest-res olmak hiss-i samimânesiyle görüşüyordum. Bu dakikadan itibaren arkadaşlık ve hususiyete ait vaziyetim hitam bulmuştur. Şimdi karşınızda, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ve Hükümeti'nin Reisi bulunmaktadır. Reis-i Devlet sıfatıyla Garp Cephesi Kumandanı'na halin icabını tatbikte salâhiyetini kullanmasını emrediyorum." Der-akab İsmet Paşa da dedi ki: "Maiyetimde bulunan kumandanlardan

herhangi biri bana itaatsizlik etmiş olabilir. Ben, onu terbiye ve te'dibe muktedirim. Bu hususta henüz kimseye karşı aczimi itiraf etmiş ve hiç kimsenin bana ait olan bu vazifenin teshil-i ifasına delâletini ricâ etmiş değilim. Ben vaziyetin icabını yaparım.”

Tarafımdan ve İsmet Paşa tarafından alınan bu ciddî vaziyet üzerine âvâzı çıktığı kadar bağırırcasına konuşan Reşit Bey, derhal ilticakârâne bir vaziyet aldı ve ileri gitmekte acele edilmemesini ve kendisi kardeşlerinin yanına giderse bir çare-i tesviye bulabileceğini beyan etti. Bundan bir netice çıkmayacağı, maksadın kardeşlerini tenvîr ve zaman kazanmak olduğu meydanda idi. Buna rağmen, Reşit Bey'in bu teklifini kabul ettik. Ertesi günü İsmet Paşa'nın hazırlatacağı bir tren-i mahsusla Kütahya'da kardeşlerinin yanına gitmesine muvafakat olundu. Kâzım Paşa'nın da Reşit Bey'le beraber gitmesi münasip görüldü. Hareket ettiler.

Muhterem Efendiler; müsaadenizle bu hikâyeyi şimdilik burada bırakacağım. Aynı günde, yani 5 Kânunuevel 336'da Bilecik istasyonunda bekleyen Ahmet İzzet Paşa heyetine temas edeceğim.

Hatırınızdadır ki İzzet Paşa'nın talep ve teklifi üzerine, kendileriyle Bilecik'te mülâkat takarrür etmişti. Heyet, ayın dördünden beri beni Bilecik istasyonunda bekliyordu. Heyet, İzzet, Salih Paşalarla süferâdan Cevat, Ziraat Nâzırı Hüseyin Kâzım, Hukuk Müşaviri Münir Beyler ve Hoca Fatin Efendi'den mürekkeb idi. Bilecik istasyon binasının bir odasında birleştik. İsmet Paşa da beraberdi. Mülâkat, şu tarzda cereyân etti: Ben, ilk söz olarak, “Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Hükümeti Reisi” diyerek kendimi takdim ettikten sonra, “Kimlerle müşerref oluyorum” sualini tevcih ettim. Salih Paşa, benim maksadıma itikal edemeyerek kendisinin Bahriye ve İzzet Paşa'nın Dahiliye Nâzırı olduğunu izaha kalkışırken ben, der-akab İstanbul'da bir hükümet ve kendilerini o hükümetin ricâli olarak tanıdığımı ve eğer İstanbul'da bir hükümetin nâzırları olarak görüşmek istiyorlarsa kendileriyle görüşmekte mazur olduğumu beyan ettim. Ondan sonra, sıfat ve salâhiyet mevzu-i bahis edilmeyerek müdâvele-i efkâr etmek tensib edildi.

Mükâlemenin bazı safhalarına Ankara'dan beraber gelen bazı mebus arkadaşları da iştirak ettirdim. Birkaç saat cereyân eden mükâlemeden, gelen zevâtın esaslı hiçbir ma'lumât ve kanaatleri olmadığı anlaşıldı. Nihayet, İstanbul'a avdetlerine müsaade etmeyeceğimi ve birlikte Ankara'ya gideceğimizi tebliğ ettim.

Zaten intizâr etmekte bulunan trenle hareket olundu. 6 Kânunuevvel 336'da Ankara'ya geldik. İstanbul heyetini, arzuları hilâfına tevkif etmiştim. Fakat bunu ilân etmeyi faydalı bulmadım. Çünkü İzzet ve Salih Paşalardan ve diğer zevâtın hükümet-i milliye umûrunda istifadeyi düşünerek haysiyetlerini mahfûz bulundurmamak istedim. Bu maksatla, Ankara'ya gelmez matbûata tevdi ettiğim resmî ajans tebliğinde, mevzu-i bahis zevâtın, Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'yle temas etmek vesilesiyle İstanbul'dan çıktıklarını ve memleketin hayr ü selâmetine daha müsmir ve müessir bir surette çalışmak üzere iltihak eylediklerini ilân ettirdim.

Efendiler, biz, İzzet Paşa heyetiyle Bilecik-Ankara yolu üzerinde bulunduğumuz 5/6 Kânunuevvel 336 tarihinde Reşit Bey'den, Kütahya'ya vardığından ve ertesi günü Tevfik Bey'le mülâkat edeceğinden, Ethem Bey'in de oraya muvâsalatından bâhis ve fakat henüz müsbet bir mâna ifade etmeyen telgraf aldım. Dört gün sonra da Reşit Bey'in avdet ederken Eskişehir'den gönderdiği 9 Kânunuevvel tarihli bir telgrafnamede; "Tevfik ile olan mesele, hüsn-i neticeye raptedilmiştir." denildikten sonra, "lâkin tanımak ve tanıtmak istediğimiz zevâtın basit ve zamana lâyık düşünmemeleri veyahut düşünemediklerine bin bir işaret konmuştur." ibaresi okunmakta idi. Reşit Bey tarafından Eskişehir'de Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa'ya da meselenin hal ve muhaberenin temîn edildiği ve Simav Havalisi Kumandanlığı'nın iade olunabileceği söylenmiş idi. 9 Kânunuevvel 336'da Ethem Bey'den de aldığım bir şifre telgrafnamede, meselenin İsmet Paşa tarafından bi'l-iltizâm ve nâ-be-mevsim ihdâs edilmiş olduğu anlatılmak isteniyordu. O zaman seryaverim bulunan Salih Bey'in de güya almakta olduğu tedâbir ve tertibâtın aynen haberdâr edildikleri zikrediliyordu. Benim evhâma sevk edildiğimi delâiliyle

istihbâr ettiğini yazıyordu. Ondan sonra, birtakım tatmînkâr cümlelerle, Kuvâ-yı Seyyare'ye mensup olup Maden'den berâ-yı iltihak avdet eden ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye'nin emriyle Cenup Cephesi'ne sevk edilen bir müfrezesinin, kendine iltihakını ve Kuvâ-yı Seyyare'nin Fuat Paşa zamanında seyyar jandarma teşkilâtı mücibince bütçeye dahil edildiğinden bahis ile fazla para temîn etmek istediği görölüyordu.

Benim üç gün sonra buna verdiğim tatmînkâr cevapta, “son günlerin tecelliyât-ı fiiliyesi, beni tevehhüme değil, fakat tereddüde sevk ettiğini itiraf ederim” dedikten başka “... vaziyet-i umumiyeimizin ahenk ve intizamını ihlâlde hiç kimseye müsamaha” eylememesini yazdım.

Hakikatte mesele hallolunmamıştı. Vereceğim izâhâtta anlaşılabacaktır ki Ethem Bey ve kardeşleri, zaman kazanmak için bizi iğfale çalışıyorlardı. Maksudları, mümkün olabildiği kadar yeniden kuvvet celp ve cem' etmek ve Düzce'de bulunan Sarı Efe kuvvetlerini ve Lefke'de bulunan Gökbayrak taburunu kendine iltihak ettirmek ve Demirci Mehmet Efe'nin de kendisiyle beraber isyanını temîn etmek, bir taraftan da cephe kumandanlarını ıskat ve ordu zâbitânının ve efrâdının kendilerine mukabele etmemeleri için propagandaya fırsat bulmak istiyorlardı. Fi'l-hakika, Simav ve Havalisi Kumandanı, Simav'a gitmek üzere Kütahya'dan geçerken, Ethem ve Tevfik Beyler tarafından celp olunarak kendi emirleri altında ve gösterecekleri mahalde istihdam edilmek üzere Kütahya'da kalması emrolunmuştur. Bu emirlerinin teyidi lüzumunu da 10 Kânunuevvel 1336'da Cephe Kumandanlığı'ndan temenni etmişlerdir. Görülüyor ki her şey hallolundu, denildiği halde mebdedeki adem-i itaat, aynen muhafaza edilmekte idi.

Ethem Bey, Konya, Ankara, Haymana dahil, her tarafa ellelerinde hususî şifreler bulunan, irtibat zâbiti unvanıyla, birtakım memurlar göndererek yeniden silâh ve hayvan tedârikine başladı. Bunlara verdikleri vazife ve hükümet memurlarına yaptıkları tebliğler hakkında bir fikir edinmek üzere meselâ: 7 Kânunuevvel 1336'da Ankara şimalinde Kalecik Kaymakamı'na yazdığı tezkereyi aynen okuyayım:

Kütahya, 7 Kânunuevvel 36

Kalecik Kazası Kaymakamı Cânib-i Vâlâsı'na

Kuvâ-yı Seyyare müfreze kumandanlarından olup zîrde künyesi muharrer İsmail Ağa, kaza-yı vâlâları dahilinde Kuvâ-yı Seyyare'ye mensup olup mezun ve gayr-i mezun mücahidîn ile yenden silâh ve hayvan tedârikiyle, iltihak edecek vatanperverleri alıp getirmek vazifesiyle memuren Kalecik'e i'zâm kılınmıştır. Kendisine her türlü teshîlât ve muâvenât-ı lâzime-i vataniyenin ifasını ricâ eylerim efendim.

Umum Kuvâ-yı Seyyare ve
Kütahya Havalisi Kumandanı
Ethem

Garp Cephesi Kumandanı, Kuvâ-yı Seyyare Kumandanlığı'ndan mevcut cephane miktarını ve son Gördes muharebesinde ne miktar topçu cephanesi sarf edildiğini sorması üzerine, Kuvâ-yı Seyyare Kumandan Vekili Tevfik imzasıyla 11 Kânunuevvel 336'da "... Bu yazışınızdan bize emniyet etmediğinizi anlıyorum. Cephane ne yenir, ne içilir, ancak düşmana atılır. Bu emniyet meselesi vârid-i hâtır ise, cephane göndermeyebilirsiniz." tarzında cevap verilmekte idi.

Efendiler, burada ufak bir noktaya dikkatinizi celp edeyim. Görüyorsunuz ki Ethem Bey, cephede ve kuvvetinin başında olduğu halde Tevfik Bey yine vekil sıfatıyla muhabere ve muamelede bulunuyor. Aynı kuvvet üzerinde, aynı salâhiyetle iki kumandan...

Cephe Kumandanı, 13 tarihinde sorulan sual ve alınan cevap suretlerini berâ-yı ma'lumât bana göndermişti. Hükümetçe, miftâhı olmayan şifreler ve hususî şifreler istimâli umumiyetle men' edilmişti. Halbuki Ethem Bey'in hususî memurları ve mebuslardan bazı arkadaşları, bu memnuiyete riayet etmezsiniz, şifre muhaberâtına devam etmekte idiler. Bi't-tabi bunlara mûmânaat edildi. Bunun üzerine, Ethem Bey, İsmet Paşa'ya 13/14 Kânunuevvel 336 tarihli bir mürâcaatıyla "bazı ihtiyâcât ve sâire hakkında Ankara ve Eskişehir Kuvâ-yı Seyyare irtibat

zâbitlerine verilen telgrafların tevkif edilmekte olduğu anlaşılmıştır. Muhaberâtımızın men' edilmesi veya müşkilâta uğratılması suretiyle vâki muamelenin lûtfen izâlesini ricâ ederim" diyordu. Halbuki irtibat zâbitlerinin açık muhabereleri men' edilmemişti. Men' edilen hususî şifre muhaberesi idi. Bilhas- sa Ethem Bey'in bahsettiği Ankara ve Eskişehir'deki zâbitlerin hiçbir muhabereleri men' edilmiş ve bu zâbitler tarafından Ethem Bey'e şikâyet vâki olmuş değildi. O günlerde Eskişehir'de keşide ettirilmeyen bir hususî şifre vardı. Fakat o, kumandan ve mebus diye imza atan Ethem Bey'in bir arkadaşının şifresi idi. Onun için İsmet Paşa, Ethem Bey'e verdiği cevapta, bu husustaki muhbirin kim olduğunun iş'ârını talep etmişti.

Efendiler, başlı başına nazar-ı dikkati câlib bir muamele- yi de burada zikredeyim. Bu tarihlerde Kütahya'da Mutasarrıf Vekili Kadı Ahmet Asım Efendi namında bir zat bulunuyordu. Kütahya'da Mevki Kumandanı unvanıyla Ethem Bey tarafından tayin edilmiş, Abdullah Bey namında da biri vardı. Bu kumandan, firârî efrâd-ı askeriye ailelerinden bazılarını tehcir edilmek üzere Kütahya Mutasarrıf Vekili Ahmet Asım Efendi'ye gönderir. Mutasarrıf Vekili, tehcir muâmelâtının kanun-ı ahîr mücibince, İstiklâl Mahkemesi'ne aidiyetinden bahisle evrakı Kumandan- lığa iade eder. Bunun üzerine, Mevki Kumandanı, Mutasarrıf Vekili'ni, gece vakti, makamına celp ettirmeye kalkar. Mutasarrıf Vekili, gece meşgûl olduğundan sabahleyin mülâkat edebileceğini bildirir. Kumandanın gönderdiği neferler, Mutasarrıf Vekili'nin ikametgâhının harem kapısını kırmak suretiyle cebren hanesine girerek kemâl-i hakaretle kendisini alırlar ve götürürler. İsticvâb ettikten sonra, aynı gece, kuvve-i müsellaha ile on dört saat mesafede bulunan Kuvve-i Seyyare Kumandanlığı'nın huzuruna götürürler. Ondan sonra da Kütahya'dan ihraç ve teb'îd ederler. Kadı olmak ve Mutasarrıf Vekili bulunmak hasbiyle, muhtelif vekâletlerin büyük bir memuru olan bir zatın dūçâr olduğu tecavüz ve muamele, bi't-tabi doğrudan doğruya Hükümet'e tevcih olunmuş bulunuyordu. Bu vaka üzerine Meclis'te, Hükümet'ten istizâh yapıldı. Ait olduğu vekâletler, Cephe Kumandanlığı'ndan vaka mütecâsirlerinin Divan-ı Harp'e sevklerini talep ettiler. Cephe Kumandanı'nın, Kuvâ-yı Seyyare

Kumandanlığı'ndan tahkikat icrâ ve neticenin iş'ârına dair yazılan telgrafına, 19 Kânunuevvel 336'da Umum Kuvâ-yı Seyyare ve Kütahya Havalisi Kumandan Vekili Mehmet Tevfik imzalı gelen cevapta: "Abdullah Bey her ne yapmış ise tarafımdan verilen emr-i kat'î üzerine yapmış ve yapmaya mecbur idi. Bu meselenin esbâb-ı mücibesi, icap eden vekâletlere arz edilmişti.... Mumailayhin avdetine emr-i kat'î verildiği taraf-ı âlinizden bildiriliyor. Avdet ettiği halde... behemehâl idam edeceğim..." deniliyordu.

Efendiler, vükelâ-yı milletin emriyle vazifesine iade edilmek istenilen bir memurun, idam edileceğinin bildirilmesi, elbette ahkâm-ı esasiye ve kanuniye ile kabil-i telif değildi. 13 Kânunuevvel 336 günü Ethem Bey, Ankara'da biraderi Reşit Bey'le makine başında açık telgraflarla uzun uzadıya görüştü. Bu muhaberâtın hulâsası şu idi: "Ethem Bey, meseleyi behemehâl Meclis'te mevzu-i bahis ettiriniz. Sarı Efe denilen Edip'in müfrezesiyle beraber Gökbayrak taburuna iltihakı için haber gönderiniz. Meclis vasıtasıyla kumandanları çektiriniz. Meclis vasıtasıyla olamadığı takdirde bunu idâreten hemen temîn ediniz" diyor ve "patlatacağı bombaları ta İngilizlerin işiteceğini ve bunun patlamasının pek yakın olduğunu" söylüyor. Reşit Bey'in verdiği cevaplar meyânında da nazar-ı dikkati câlib şunlar vardı: "Kuvve-i Seyyare'nin düşmana karşı müdafaa etmemesini, bunu fırkalara bırakmasını ve Edip'le bizzat muhabere etmesini, buna mümânaat edildiği takdirde Cephe Kumandanı'yla tekrar alâkayı kesmesini" söylüyordu.

Reşit Bey, bu muhaberâtı olduğu gibi bana gönderdi. Kendisi yanıma gelmedi. Zaten Eskişehir'den Kütahya'ya gidip avdet ettikten sonra yanıma gelmemişi. Kendisini nezdime celp ettirdim. Ne istediklerini sordum.. "Cephe kumandanlarını tebdil ediniz" dedi. "Yerine koyacak adamlarımız yoktur" dedim. "Beni tayin ediniz, ben daha iyi yaparım" dedi. "Cephe kumandanlarını tebdil etmek mühim bir meseledir. Vaziyet-i umumiyemizi dūçâr-ı zaaf eder. Böyle bir teklifi kabul etmek kolay ve muvâfık değildir." cevâbını verdim.

Aynı günde, yani 13 Kânunuevvel 336'da Ethem Bey'e de yazdığım bir telgrafta; Reşit Bey'le makine başındaki muhaberatını okuduğumu söyledikten sonra, meselenin Meclis'te resmen

mevzu-i bahis ve müzakere olması muvâfık olmadığını, Edip'in yerinden oynatılmasının câiz bulunmadığını bildirdim. Aynı tarihte, Ethem Bey verdiği cevapta, meselenin ciddî olduğunu söyleyerek kumandanlar aleyhinde sözler sarf ediyordu.

Efendiler, Ethem ve kardeşleri cepheye bulunan kumandanları beğenmiyorlar ve onlara itaat etmiyorlar. Vekâletleri ve Hükümet'i tanımıyorlar. Yalnız güya bana itaat ediyorlar ve Meclis'i de kendi arzularına göre harekete geçireceklerini ümit ediyorlar. Bana ve Meclis'e mümâşât-kâr görünerek kemâl-i faaliyetle hazırlıklarının ikmâline çalışıyorlardı. Ethem Bey, 18/19 Kânunuevvel tarihli bir telgrafıyla da yine Edip'in müfrezesiyle kendisine iltihak ettirilmesini benden ricâ ediyordu. Talebini haklı göstermek için de diyordu ki:

Anadolu harekât ve te'dibatı zamanında hasbe'l-vaz'ie Biga havalisinde terk ettiğim ve bi'l-âhire Düzce'ye muvakkaten sevk edilen Birinci Kuvve-i Seyyare'ye mensup Edip Bey'in, müfrezenin kısm-ı küllisinin İzmir ve havalisi gönüllülerinden olan 250 süvari, 200 piyade, bir cebel takımı, iki makineli tüfek, 30 kişilik karargâh süvari efrâdından mürekkebb müfrezemizin, İzmir hudûduna takarrübümüz dolayısıyla kendilerinden daha fazla istifade edileceği tabii bulunmakla beraber mütemâdiyen de mürâcaat vâki olmakta bulunduğundan ve elyevm o havalide asayiş ve sâirenin de şâyân-ı emniyet bir raddede olduğu Edip Bey tarafından da iş'âr edildiğinden münasip diğer bir kıta ile, mıntıka-i mezkûre teslim alınarak, mumailiyh Edip Bey'in müfrezesi vesâit-i harbiyesiyle, Kuvâ-yı Seyyare'ye iltihakının lâzım gelen makamâta emr ü havalesini ricâ eylerim.

Efendiler, bu telgrafnamede serd olunan mütâlaata, en tecrübesiz ve en basit muhakemeli birinin dahi kani olması kabul olunabilir mi? Kütahya'da bulunan bir zat, İzmir hudûduna takarrûbden bana bahsediyor. Düzce ve havalisinde vaziyetin şâyân-ı emniyet olduğunu benden daha iyi istihbâr ediyor. Edip Bey müfrezesinin kuvvetini, teferruatıyla ta'dâd ettikten sonra bu müfrezenin vesâit-i harbiyesiyle beraber iltihakı ricâsını kabil-i is'âf telâkki edeceğimi zannediyor.

Bu telgraf üzerine, 19 Kânunuevvel 336'da hususî olarak bizzat Düzce'de Müfreze Kumandanı Edip Bey'e, Ethem Bey'in talebinden ve kendisinin bunu arzu ettiği bildirildiğinden bahsederek ve fakat müfrezesinin o havalide vücuduna ihtiyac-ı kat'î bulunduğunu da zikrederek yazdım.

Edip, 19/20 Kânunuevvel 336'da verdiği cevapta, müfrezesinin o mıntıkada kalmasının zarurî olduğunu bildirdi. Buna, müfrezesinin, Kuvve-i Seyyare mürettebatı misillü aynı tahsisatla emr-i istihdamlarının temini istirhamını ilâve etmek fırsatını da kaçırmamıştı.

Efendiler, Ethem ve arkadaşları, Ankara kurbunda Haymana'da da ayrıca bir kuvvet cem'ine teşebbüs ettiler. Sirkat maddesinden Ankara'da mevkûf iken bi'l-âhire tahliye olunan Van mültecilerinden Musa Beyzade Abbas namında biri, elinde vesika olduğu halde beş on kişi ile Haymana havalisinde efrâd toplamaya başladı. Bu adam, 19 Kânunuevvel'de derdest edilebilmiş ve Ankara İstiklâl Mahkemesi'ne tevdi edilmişti. Bunu derdest etmek ve avenesini dağıtmak için hususî ve serî tertibât almak lâzım geldi. Bu maksatla, Haymana'ya gönderilen hususî bir kuvvet, elyevm mebus bulunan Recep Zühtü Bey kumandasında sevk olunmuştu. Recep Zühtü Bey, Abbas'ı üç refikiyle derdest ettikten sonra mühim bir hücumla ma'rûz kalacağını kaviyen melhuz gördüğünden, mevkûfları, yolunu tebdil ederek Polatlı üzerinden trenle Ankara'ya getirmeye mecbur olmuştu.

Efendiler, Demirci Efe, Ethem Bey'le muhabereden sonra bir vaziyet-i mahsusa aldı. Bu, hiss olunmaz, Cenup Cephesi'nde bulunan Refet Bey süvarileri, derhal üzerine tevcih edildi. 15/16 Kânunuevvel 336'da Dinar civarında İğdecik köyünde bir gece baskınla Efe'nin kuvvetleri dağıtılmış... kendisi beş on kişiyle firâr etmiş. Efe, çok sonra iltica ederek mazhar-ı af olmuştur.

Efendiler, Reşit Bey, 20/21 Kânunuevvel gecesi evinde dört kişiyi, ordu zâbitân ve bilhassa efrâdını, Kuvve-i Seyyare ile bir müsaademe halinde ızlâle memur ediyordu. Bu dört kişi şunlardı: *Yeni Dünya* gazetesinde Hayri, Arif Oruç'un hemşirezadesi Nizamettin, Müşir Fuat Paşazade Hidayet ve refiki Şükrü

Beyler... Bunlar, 21 Kânunuevvel'de trenle Eskişehir'e hareket ettiler. Beraberlerinde Ethem Bey'in kâtibi olan birisi de vardı. Bunların içinden biri, trenin hareketinden evvel hafı bir surette istasyondaki ikametgâhıma gelip, bana keyfiyeti bildirdi. Bu zat, propagandayı tertip ve idâreye memur imiş. Reisleri Hidayet Bey imiş. Para sarfı salâhiyeti de onda imiş. Muhbir olan, yalnız olarak Kütahya'ya gidecek, Ethem Bey'den talimat aldıktan sonra Eskişehir'e dönecekti. Diğerleri Eskişehir'de bekleyeceklerdi.

Ben, bu zata; "Biz Ethem Bey ve kardeşleri hakkında muhabbetkârız. Onlar, beyhude telâşa düşüyorlar. Bu teşebbüslerinden müteessir oldum. Fakat Ethem Bey'in orduyu ifsâd için vereceği talimatı bilmek isterim." dedim ve arkadaşlarıyla beraber kendilerini hareketlerinde serbest bıraktım.

Eskişehir'de İsmet Paşa'ya, Afyonkarahisar'ında Fahrettin Paşa'ya ma'lûmât verdim ve bu adamların takip olunmaları lüzumunu bildirdim.

Muhbir, ihbârâtında sadık olduğunu bi'l-âhire fi'liyât ile isbât etmiştir.

Efendiler, Kâzım Paşa, Reşit Bey'le beraber Kütahya'da Ethem ve Tevfik Beylerle mülâkat ve mükâlemâtta bulunduğu zaman, Ethem Bey'in ifadelerinden calib-i dikkat noktaları bana şu suretle hulâsa etmişti:

1- Ankara'daki hükûmet, istihsal-i gayeye müstaîd ve muktedir değildir. Bu hükûmete karşı miskin davranmamız gayr-i câizdir.

2- Fiilî teşebbüsümüzün mahiyetini, su-i tefsir edeceklerdir. Fakat neticede muvaffak olursam, herkes bana hak verecektir.

3- Refet Bey'le aramızda izzet-i nefis meselesi olmuştur. Mustafa Kemal Paşa, Refet Bey'in izzet-i nefisini tercih ve bizimkini kesrediyor. Her halde Refet Bey'i önüme katarak Ankara'ya kadar kovalamak isterim, ölürsem de bu takipte öleyim.

4- Biz, çoktan bu işi yapardık. Fakat Reşit'in, Ankara'da Meclis'te vaziyeti, bizi iğfal etmiştir. Meclis'in ne ehemmiyet ve mahiyeti vardır.

Kâzım Paşa, bu mütâlaatı dinledikten sonra, Türkiye'nin, Garp Cephesi'nden başka şarkta, cenupta, merkezde dahi orduları var-

dır. Bu orduların başında ve içinde büyük kıymette ve kudrette kumandanlar ve zâbitler vardır, bütün bunlarla beraber bir millet vardır; diyerek kendilerini sakın ve mutedil bir vaziyete ircâ'a çalışmıştı.

Efendiler, Reşit Bey, Meclis'te hararetli telkinat ve teşebbüsâtta bulunuyordu. Bir gün, Meclis'te, kırk elli kadar mebus toplanmış. Bunlar, cephe hakkında bazı şüpheler varmış, Heyet-i Vekile'yi davet ederek, bunu anlamak istiyormuş. Bolu Mebusu bulunan merhum Yusuf İzzet Paşa, bu vaziyeti ve ictimâ eden mebusların arzusunu bir mektupla bana bildirdi. Ben, hâl-i ictimâda bulunan Heyet-i Vekile nezdinde bulunuyordum. Heyet-i Vekile, bu suretle ictimâ eden mebusların herhangi bir meseleyi istizâh için hükümeti davet etmesi usûle muvâfık değildir, kabul edemeyiz, dedi. Ben, bu kararı, yine Yusuf İzzet Paşa vasıtasıyla tebliğ etmekle beraber şahsî mütâlaam olarak ilâve ettim ki: "Siz mebusunuz, ben de reisinizim. Herhangi bir mesele hakkında benimle görüşmek isterseniz maa'l-memnuniye kabul ederim." Benim cevâbımı, Yusuf İzzet Paşa, hâl-i ictimâda bulunanlara tebliğ ettiği vakit, Reşit Bey ayağa kalkarak:

"Efendiler! Bu cevap göğsünüzü kapayın! demektir. Malum-ı âlinizdir ki askerlerin göğüslerinin kapalı bulunması zapt u rapt icabıdır."

Reşit Bey'in, Reis bizi askerî inzibat altına almak istiyor, demek istediği anlaşılıyor.

Mevzu-i bahis ictimâ tertip eden, bi't-tabi Reşit Bey ve bazı arkadaşları idi.

Reşit Bey, Ankara'da bulunan İzzet Paşa heyetiyle de yaptığı temas ve mükâlemelere ibtinâ ettirerek; Paşaların İzmir'i, İstanbul'u kurtararak sulh yapılabileceğini söylemek üzere geldikleri halde, tevkif edildikleri noktası üzerinde, bir cereyân da uyandırmıştı.

22 Kânunuevvel 336 günü, Reşit Bey'i ve vekillerden ve mebuslardan on beş kadar arkadaşı hükümetteki daireye davet ettim. Bu arkadaşlar meyânında, Celâl Bey, Kâzım Paşa, Eyüp Sabri Bey, Adnan Bey, Vehbi Bey, Hasan Fehmi Bey, İhsan Bey, Kılıç Ali Bey, Yusuf İzzet ve Emir Paşalar vardı. Fevzi Paşa Haz-

retleri de hazır bulundu. Bu heyete, mevzu-i bahis meselenin bütûn silsile-i cereyânını, icap eden vesâiki da irâe suretiyle, açık bir tarzda izah ettim. Reşit Bey, söylediklerimin hiçbirini inkâr etmedi. Düşman tecavüzatına karşı yegâne kuvvetin, Ethem Bey'in kuvveti olduğunu ve bizim teşkil ettiğimiz fırkaların çil yavrusu gibi dağılacaklarını beyan ederek her halde Ethem Bey kuvvetinin tezyîd ve takviyesine ihtiyaç olduğunu bildirdi. Cevâben dedim ki: "Ethem Bey'in şahsen taht-ı tesirinde olarak kullanabileceği kuvvetin azamî miktarı bin iki yüz, iki bin kişiden ibaret olabilir. Bu tezyîd olunursa, inzibat-sızlıktan dağılıp sebab-i felâket olur. Her halde, mukadderât-ı memleketin, şahsa merbût kuvvetlere değil, ancak Büyük Millet Meclisi'nin kavâninine tâbi kıtaat-ı muntazamaya tevdi edilmesi lâzımdır. Kuvâ-yı Seyyare, muayyen bir kadro dahilinde verilen evâmire tamamen itaat ve inkıyâd eylemek şartıyla istifadeli olabilir."

Reşit Bey, serd olunan hakayıkı teslim eder gibi bir vaz' aldı. Bunun üzerine, son bir teşebbüs olmak üzere, Reşit Bey'in bazı arkadaşlarla beraber kardeşlerinin yanına gidip icrâ-yı nasâyihi eylemesi kabul edildi.

Bundan sonra, hall-i mesele için şimdiye kadar yaptığım şahsî teşebbüsâta da hitam vereceğimi heyete beyan ettim. Heyet, Kuvve-i Seyyare'ye, Hükümet'in son ve kat'î metâlibi olmak üzere şu hususâtı tebliğ edecekti:

1- Kuvve-i Seyyare, diğer kıtaat misillü emir ve kumandaya tamamen tebaiyet ve kanun haricinde her türlü taşkınlıklardan tevakkı edecektir.

2- Kuvve-i Seyyare, tezyîd-i kuvvet için kendiliğinden hiçbir yerde, hiçbir suretle adam toplamayacak ve bu maksatla gönderdiği adamların faaliyetine derhal hitam verecektir. Efrâd ihtiyacı, kıtaat-ı sâire misillü, vâki olacak mürâcaat üzerine Cephe Kumandanlığı'nca temîn edilecektir.

3- Kuvve-i Seyyare, firâirlerini derdest ettirmek için doğrudan doğruya adamlar tayin ve i'zâm etmeyecek, firâirleri, diğer kıtaatın olduğu gibi Cephe Kumandanlığı'nca takip ve derdest ettirilecektir.

4- Kuvve-i Seyyare mensubîninin ailelerine bakmak üzere bazı yerlerde bulundurduğu irtibat zâbitlerinin şahısları, hükümetçe ma'lûm olacak ve bu irtibat zâbitleri yedinde bulunacak şifrenin bir sureti de bize tevdi edilecektir.

Bu şerâit ifa olunduğu takdirde, Kuvve-i Seyyare, şimdiye kadar olduğu gibi muayyen bir kadro dahilinde yine vazifesi-ne devam edecektir. Reşit Bey'le beraber Celâl, Kılıç Ali, Eyüp Sabri, Vehbi Beyler 23 Kânunuevvel zevâlinde Ankara'dan hareket ve 24 Kânunuevvel ba'de'z-zevâl saat 4.45'te Kütahya'ya muvâsalat ettiler.

Efendiler, Ethem, Tevfik Beylerin Cephe Kumandanı'nın ma'lumât ve tensîbi olmaksızın mıntıkalarında bulunan niza-miye kıtaatını cepheye tevzi ederek, Kuvve-i Seyyare'nin sebûk-bâr efrâdını Gediz'de ve Pehlivan Ağa müfrezesini, Kütahya'da cem' etmiş olduğunu istihbâr ettim. Bunun üzerine 25/26 Kânunuevvel 1920'de Kütahya'da Celâl Bey ve rûfekasına yazdığım açık bir telgrafta, "Bu tarz-ı hareketten maksat ve mananın ne olduğunu kat'iyen bilmek isterim. Bu bâbdaki kanaatinizin iş'ârına makine başında intizâr ederim" dedim. Bu telgrafın suretini, İsmet, Refet ve Fahrettin Paşalara şifre ile bildirerek nazar-ı dikkatlerini celp ettim. Heyet, müşterek imza ile şu kısa cevâbı verdi: "Müsterih olunuz, su-i tefehhümü mûcib hiçbir maksat yoktur. Tevfik Bey yarın gelecek, hep birlikte görüşeceğiz. Neticeyi ber-tafsil arz ederiz." Ben, bu cevaptan, giden arkadaşların ya vaziyetten haberdâr edilmeyerek iğfal edilmekte olduklarına veyahut tevkif olunup arzu edildiği gibi yazı yazmaya mecbur edildiklerine hükmettim. Onun için, vaziyet-i hakikiyeyi anlamamış ve kısa telgraflarıyla verdikleri teminata kani olmuş görünmek istedim. Bu sebeple, Tevfik Bey'le dahi mülâkatlarından sonra, memleket ve milletin menâfi-i azamîsini temîn edecek esâsât üzerinde ittifak edeceklerine şüphem olmadığını... bana vâsıl olan haberleri dedikodu addederek Hükümetçe hiçbir tedbir ittihâzına lüzum olmadığı kanaatimi arz ve ifhâma muvaffak olacağımı, ancak samimiyeti muhil ahvâlin bir an evvel zâil olmuş bulunduğu haberine intizâr ettiğimi, beni rencide-kalb etmemelerini cevâben yazdım.

Heyetin, 26/27 Kânunuevvel 336'da müşterek imza ile keşide ettikleri mufassal ve açık bir telgrafnamede, mühim noktalar şunlardı:

1- Emniyet tertibatı alındığına şüphe yoktur. Vaziyetleri tamamen tedâfüidir. Kendilerine karşı tahşid ve ikame edilen kuvvetler ve nev-icad karakollar mevâzi-i asliyesine çekildiği takdirde, bu harekâttan da sarf-ı nazar edeceklerdir.

2- Hasmâne harekete ma'rûz kalmadıkça, memleketin selâmet-i âtiyesi için ve şahs-ı devletlerine karşı perverde eyledikleri muhalesete binâen, her türlü fiili hareketten ictinâb edeceklerini en büyük yeminlerle temîn eylemişlerdir.

3- Kuvâ-yı Seyyare'nin, Konya ve Alaca'da bulunan efrâdıyla, Konya'dan Mülâzım Sadrettin Efendi kumandasıyla gelmekte iken, Fahrettin Paşa tarafından tevkif edilen seksen neferin ve Kuvâ-yı Seyyare Müfreze Kumandanlarından Kürt İsmail Ağa'nın, Kalecik'ten akrabasından cihâda iştirak etmek üzere esnân-ı askeriye haricindeki kimselerden toplananların iltihaklarına mûmânaat edilmemesi;

4- Kuvâ-yı Seyyare'ye para verilmesi için Kütahya Mutasarrıflığı'na emir verilmesi.

5- Emniyet ve itimâdın fiilen tesis ve idâmesi için Fahrettin ve Refet Beylerin cepheden uzaklaştırılmaları.

Bu noktalardan çıkan mâna nedir Efendiler!? Oraya giden arkadaşlarımızın kâffesinin bu manayı idrâk edemeyeceklerine ihtimal verilebilir miydi? Binâenaleyh biraz evvel işaret ettiğim gibi Kütahya'ya giden heyet, fi'l-hakika tevkif edilmişti. Kendilerine bu yazılan şeyler dikte ettiriliyordu. Bunun böyle olacağını heyet gitmeden evvel biliyordum. Bu sebeple idi ki Reşit Bey, Kâzım Paşa'yı beraber götürmek için ısrar ettiği halde esnâ-yı müzakerede bi't-tesâdüf solumda oturan Kâzım Paşa'ya gitmemesi lâzım geldiğini ihsâs etmiştim. Çünkü Kâzım Paşa'yı muvakkaten değil ilânihaye tevkif ederek, imzasını kullanmaktan çok istifade edebilirlerdi.

Aynı gece kendilerine şu cevâbı verdim: "Telgrafnamenizi yarın Heyet-i Vekile'ye arz edeceğim." Aynı zamanda, 26/27 ge-

cesi Eskişehir’de Garp Cephesi Kumandanı İsmet Beyefendi’ye de şu şifre telgrafı yazdım:

Kütahya’ya giden heyetin mufassal telgrafnamesini aynen âtiye derc ediyorum. Bunun esas noktalarını hulâsa ederek, makine başında Refet ve Fahrettin Beylere bildirmenizi ricâ ederim. Heyete makine başında verdiğim cevap da: “Telgrafnamenizi, yarın Heyet-i Vekile’ye arz edeceğimden” ibarettir. Yarın, Heyet-i Vekile kararıyla heyete, vazifelerinin hitam bulduğunu ve serian Ankara’ya avdetlerini tebliğ edeceğim. Ondan sonra, meseleyi bütün teferruatıyla Meclis’e izah etmek fikrindeyim.

Kuvve-i Seyyare’ye karşı, İsmet ve Refet Bey kuvvetlerinin, bulundukları yerlerde toplu ve müteyakkız olmalarını ve ittihâz edilmiş bulunan umumî tedâbîre daha çok ehemmiyet ve dikkat atfedilmesini ricâ ederim. Fiilî harekete her halde onlar başlamadan, şimdilik başlanmaması tarafdarıyım.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi

Mustafa Kemal

Efendiler, ertesi günü Garp ve Cenup Cephesi’ne şu telgraf verildi:

Şifre

27.12.336

Garp Cephesi Erkân-ı Harbiye Birinci Şube Müdüriyeti’ne
Cenup Cephesi Erkân-ı Harbiye Birinci Şube Müdüriyeti’ne

Refet ve İsmet Beyefendilere mahsustur. Kütahya’ya giden heyetin gönderdiği mufassal telgraf, Heyet-i Vekile’de mütâlaa edilerek âtideki mukarrerât ittihâz olundu: Bu mukarrerât, bu akşam açık telgrafla Büyük Millet Meclisi Riyâset-i Celîlesinden doğruca Kütahya’ya tebliğ edilecek ve heyetin vazifesine hitam verilecektir. Buna nazaran icap eden tedâbîrin ittihâzı ve mütâlaatınızın iş’arı mercûdur. (Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Vekili Fevzi)

Harekât Şubesi Müdürü

Salih

27 Kânunuevvel 336

Kararname

Vatanın selâmet ve halâs-ı hakikîsi için ordularda vahdet-i fikriye ve itaat-ı mutlakânın vücûb ve lüzumunu her şeyden akdem addeden Heyet-i Vekile, Büyük Millet Meclisi azasından Celâl, Reşit, Eyüp Sabri, Vehbi ve Kılıç Ali Beylerin Kütahya'dan 26/27 Kânunuevvel 336 tarihli telgrafnamesini ve bu mesele etrafında cereyân eden ahvâl ve hâdisâtı mütâlaa ve müzakereden sonra mukarrerât-ı âtiyeyi ittihâz etmiştir:

1– Birinci Kuvve-i Seyyare, diğer bütün kıtaat-ı askeriye gibi bilâ-kayd ü şart Büyük Millet Meclisi'nin kavânînine ve nizammat ve evâmîr-i hükûmete tebaiyet ve itaatle mükellef ve zapt u rapt-ı askerî ile mukayyedir.

2– Birinci Kuvve-i Seyyare Kumandanlığı'nın, vezâif ve hususât-ı askeriyeden dolayı bi'l-cümle teklifât ve mütâlaatı, ancak taht-ı emrinde bulunduğu kumandanlığa ve mezkûr kumandanlık vasıtasıyla icap eden makamâta iblâğ olunur.

3– Hususât-ı mezkûre ile iştigal Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyâseti'ne aittir.

Mustafa Kemal

Şer'îye Vekili
Fehmi

Müdafaa-i Milliye Vekili
Fevzi

Hariciye Vekili
Ahmet Muhtar

Dahiliye Vekili
Doktor Adnan

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye
Riyâseti Vekili
Fevzi

Maliye Vekili
Ferit

Kütahya'da Büyük Millet Meclisi azasından Celâl, Reşit, Eyüp Sabri, Vehbi ve Kılıç Ali Beylerin, 26/27 Kânunuevvel 336 tarihli mufassal telgrafnamelerine, 27 Kânunuevvel'de cevap verdim. Bunda, Heyet-i Vekile kararını aynen tebliğ ettim ve dedim ki: “Buna nazaran zât-ı âlilerinizden ricâ ettiğim vazife-i hususiye hitam bulmuş olmakla avdet buyurmanız mercûdur.”

28 Kânunuevvel 336'da heyetten aldığım bir telgrafname aynen şu idi:

Kütahya, 28.12.336

Ankara'da Büyük Millet Meclisi Riyâset-i Celîlesine

Heyet-i Vekile kararını muhtevi emirnamelerini akşam tebellüğ ettik. Esasen her birerlerimiz, selâmet-i memleket ve millet için emrinize kemâl-i samimiyetle inkıyâd ederek buraya geldik. Eskişehir'in ve buranın hal ve tavrını gördük, muhtelifün-fih olan meseleyi kemâl-i bî-tarafî ve hakkaniyet ile tetkik ve tahkik ettik. Müzakerenin cereyânını ve safahatını olduğu gibi arz ve samimî kanaatlerimize istinâden meselenin hal noktasını anladığımız gibi yazdık. Ma'rûzâtımıza nazaran Heyet-i Vekile'nin mübellağ kararının neyi ifade ettiğini anlayamadık. Bilakis vatanın selâmet ve saadetine ma'tûf olan ma'rûzâtımızın hüsni telâkki edilmediğini gördük. Meselenin daha ziyade imtidâdına tahammülü olmadığına itimat buyurmalarını istirham ederiz.

Celâl Reşit Eyüp Sabri Vehbi Kılıç Ali

Bu telgrafa şu cevâbı verdim:

Şifre, makine başında

Ankara, 28.12.336

Kütahya'da Büyük Millet Meclisi Azasından Celâl, Reşit,
Eyüp Sabri, Vehbi ve Kılıç Ali Beylere

C: 28.12.336 şifreye: Selâmet-i memleket ve millet için hakk-ı âcizânemdeki samimiyetinize cidden müteşekkirim. Mevzu-i bahis mesele hakkında azîmet-i âlilerinizden evvel, bütün vesâiki irâe etmek suretiyle verdiğim izâhât neticesinde, meseleyi resmen Hükümet'e intikal ettirirken, zât-ı âlilerinizin münasip olan suret-i hareketi oradaki arkadaşlara izah ve ifhâm buyurmak üzere seyahat külfetinde bulunmanızı ricâ etmiştim. Meselenin hal noktası diye telgrafnamenizde işaret buyurduğunuz nokta, zaten burada dahi mevzu-i bahis olmuş idi. Hükümet'in tedâbîr ve tertibât-ı umumiyesi, herhangi bir tarafın imlâsıyla olamayacağını arz etmiştim. Heyet-i Vekile kararı, zaten lâzımü'r-riâye olan tabii ve ma'lûm hususâtı resmen ve

kat'iyen bir defa daha ifade eder. İş'ârât-ı âliyeleri, hiçbir suretle su-i telâkki edilmiş değildir. Ancak, burada dahi arz eylediğim vechile, benim bir buçuk aydan beridir şahsî ve hususî delâlet ve teşebbüsâtımla ve kemâl-i samimiyetle vuku bulmuş olan iş-tigalimin, maa't-teessûf takdir edilmemiş olduğunu görüyorum ve bi't-tabi meselenin hal ve takibini mes'ûl ve alâkadar olan makamâta terk etmiş bulunuyorum.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

Efendiler, Kütahya'daki heyetin, Meclis'te vaziyeti izah ederek kendilerine daha nâfi olabileceklerine Ethem ve kardeşlerini ikna suretiyle ellerinden kurtulabildikleri anlaşılmıştır. Bi't-tabi Reşit Bey orada kalmıştı.

Efendiler, Kütahya'ya, Heyet-i Vekile kararını ve heyetin avdeti lüzumunu tebliği müteakib cephe kumandanlarına da asi Ethem ve kardeşleri aleyhine harekât-ı fiiliyeye geçmelerini emrettim.

Efendiler, harekât-ı askeriyei çapulculuktan ve devlet teşkil ve idâresini şunun bunun masum çocuklarını fidye-i necât dilenmek için dağlara kaldırmak haydutluğundan ibaret zanneden, şarlatanlıklarıyla, yaygaralarıyla bütün bir Türk vatanını iz'ac ve Türk milletinin Büyük Meclisi'ni kendileriyle işgal eden hayâsız, had-nâ-şinâs, küstah ve herhangi bir düşmanın boğaz tokluğuna casusluğunu, uşaklığını yapacak kadar pest ve erzel tıynette bulunan bu kardeşleri, ellerindeki azamî kuvvet ve istinâd ettikleri düşmanlar da dahil olduğu halde, te'dîb ve tenkîl etmek suretiyle, inkılâb tarihimizde, bir ibret-i mües-sire misâli kaydetmek zarurî görüldü. Onun için şu tertibâtı almıştık:

Bursa'da bulunan Yunan kuvvetlerine karşı, bir piyade fırkası terk olunarak, iki piyade fırkası ve bir süvari livası, Eskişehir'in garb-ı cenubisinde ve Kütahya istikamet-i umumiyesinde tahşîd edilmişti. Uşak'ta bulunan Yunan kuvvetlerine karşı da yalnız bir tabur cephede terk olunarak, iki piyade fırkası ve yedi süvari alayı, Dumlupınar civarında ve keزالık Kütahya istikamet-i umumiyesinde tahşîd edilmişti.

Kuvvetlerimiz, hareket emrini alır almaz, derhal Kütahya'da bulunan âsi Ethem kuvvetleri üzerine yürüyüşe geçtiler. 29 Kânunuevvel 336 günü Kütahya'yı işgal ettiler. Üç gün sonra da Garp ve Cenup Cephelerinden hareket eden bütün kuvvetlerimiz, Kütahya'nın 30-40 kilometre ilerisinde ve Gediz istikamet-i umumiyesinde bir hatta birleştiler. Âsi Ethem, kuvvetlerini hiçbir yerde tevkif ve mukavemet ettirmeğe cesaret edemeden Gediz üzerine çekilmişti.

Efendiler, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin şuurlu ordusu kendisini ve Büyük Millet Meclisi ve Hükümeti'ni istisgar edecek kadar beyinsizlik ve gurur-ı eblehâne gösteren bu âsilere, lâıyk oldukları sille-i te'dîbi vurmak için, zapt olunmaz bir hiddet ve şiddetle hareket ediyorlardı. Nefes almaksızın firâr eden âsi Ethem, Dersaadet'te Sadaret-i Uzmâ'ya diye şu telgrafı veriyordu:

Ankara'da tevkif edilen rûfeka-yı muhteremenizin İstanbul'a iade edilmeleri için Ankara Meclis Riyâseti'ne keşide ettiğim protestoname ber-vech-i zîr maruzdur. Şimdiki halde Millet Meclisi'nin kararıyla taarruza ma'rûz bulunuyorum. Kuvvetim müdafaaya hatta taarruza bile kâfi olmakla beraber cephe ve cenahım Yunanlılarla temasta bulunduğundan ve suret-i hareket hakkında Yunan Kumandanlığı'yla itilâf edilmiş ise de muvafakat-i devletlerinin inzıamı her cihetten lâzım görülmekle icra-yı icabı ve muhaberât ve emr-i devletlerinin vusûlünün temîni için, Gediz telgraf hattının tamir ve ıslâhı maruzdur ferman.

Sâbık Umum Kuvâ-yı Seyyare ve Kütahya Havalisi
Kumandanı ve Elyevm Umum Kuvâ-yı Milliye Kumandanı
Ethem

Efendiler, bu telgrafnamede münderic, protestoname denilen bir hezeyanname, hakikaten Meclis Riyâseti'ne çekilmiş ve bir celse-i hafiyede Meclis'e okunmuştu. Bunda kullanılan elfâz ve tabirat, o kadar galiz ve o kadar bî-edebânedir ki bir defa okunduktan sonra, tekrar aynen okunmasına ve istimâna tahammül edilememişti. Bu kadar âdi bir hezeyannameyi, huzurunuzda da arz etmeye lüzum görmüyorum. Bu hezeyan-

name ile mebusların şahıslarına hakaret, Meclis-i Millî'nin meşrû'iyetine tecavüz edilerek, İzzet Paşa heyetinin İstanbul'a harekette serbest bırakılması talep olunuyordu.

Efendiler, kuvvetlerimiz Kütahya'ya girerken, ben de Meclis'te bazı mebuslar tarafından istîzâha çekilmiş bulunuyordum. Âsi Ethem'e karşı hareket, ona taarruz, onu takip etmemi-ze itirazlar ediliyordu. Fuat Paşa'nın Ethem ve kardeşini hüsn-i idâre edebildiğinden, değiştirilmemesi muvâfık olurmuş. Bütün ihtilâfata sebebiyet veren, yeni tayin ettiğim kumandanların tecrübesizlikleri ve hale mutabık tavır ve tarz-ı harekette bulunmamaları imiş... Orduda ciddiyet ve intizam aramak zamanı mı imiş. Ya Allah muhafaza etsin, Ethem Bey orduyu dağıtırsa ne yapacaktım? Bu kadar mühim bir hadiseye kim ve nasıl karar vermiş? Böyle bir karar Meclis haberdâr edilmeksizin nasıl alınmış gibi birçok sualler ve tenkitlerden sonra, her halde Ethem Bey ve kardeşleri, vurulmamalıdır talepleri serd olundu. 29 Kânunuevvel gününün bütün celselerini ve 30 Kânunuevvel gününün birkaç hafî celsesini izâhât vermekle geçirdim. Vaziyetin bütün safahatını vesâikiyle, delâiliyle, hakayıkıyla iza-ha çalıştım. Bütün bu izâhâtıma rağmen, münakaşa bir türlü hitam bulmuyordu. Her şeyden sarf-ı nazar, yalnız Meclis'in meşrû'iyetine tecavüzü mutazammın telgrafname, sahiplerini Hyânet-i Vatanîye Kanunu'na çarptırmaya kâfi iken, bu âsilerin aylardan beri irtikâb edegelmekte oldukları isyankâr vaziyetleri ve hükümet-i milliyeyi yıkmak, kendi akıllarınca başka nev'î bir hükümet teşkil etmek fikirlerini, tatbiki yeltenmeleri nazar-ı dikkate alınmak istenmiyor, bilakis tenkilden, tecziye-den tahlîsine çalışılmak isteniyor gibi idi. Bunun kısaca sebebini izah edeyim. Efendiler; mebuslardan bazıları, vaziyetin şahsî ve hissî iğbirârlardan tevellüd ettiğine zâhib olmuşlardı. Fî'l-hakika bu vadide, namütenahi propaganda yapılmış ve efkâr-ı umumiye ızlâl edilmek istenmişti. Yine kuvvetli ve mübâlâğalı telkinlerden, Ethem kuvvetlerinin çok ve mağlûp edilmesi müşkil olduğu zannında bulunarak, ordu ile müsaademesi halinde, ordunun çil yavrusu gibi dağılacağını ve o zaman, hakikaten vaziyetin fecî olabileceğini tasavvur ediyorlar ve böyle bir müsaademe-i fiiliyeye mâni olmayı muvâfık mütâlâa ediyorlardı.

Efendiler, bu mütâlaaları musîb görüp ona göre hareket etmenin neticesi, emirberlikten gelen ve esasen daha yüksek bir kabiliyet-i fikriyeye mâlik bulunmayan Ethem'in, koskoca Türk vatanında diktatörlüğünü kabul ve tasdiğe müncer olacağını anlamamak kabil miydi?

Meclis'in heyecan ve tereddüdünü izâle edecek, tatmînkâr bir surette idâre-i kelâm ederek, hafî celseler müzâkerâtını netâyic-i fiiliyeye intizâren kapattık.

Efendiler, Ethem kuvvetlerini takip eden kıtaatımız, 5 Kânunusani 337 günü Gediz'i işgal ederek, o civarda toplandılar. Ethem ve kardeşleri de kuvvetleriyle beraber düşman saflarında lââyık oldukları vaziyeti aldılar. Artık, Ethem vakası kalmamıştı. Ordumuzun içinde bulunan düşman, tard edilerek, cephesine ircâ' edilmişti. Bundan sonra, yalnız bir düşman cephesini ve hareketini müşahede edeceğiz. Fi'l-hakika, bir gün sonra, 6 Kânunusani 337 umum Yunan ordusu, bütün cephe üzerinde her noktadan taarruza geçti.

Efendiler, bugünkü vaziyet-i askeriye'yi basit bir şekilde izah için şöyle diyeceğim:

İznik'ten, Gediz üzerinden Uşak'a bir hat tasavvur ediniz, bu hattın Gediz'in şimalinde kalan parçası, iki yüz kilometredir. Gediz'den Uşak'a olan parçası da otuz kilometre kadardır. Düşman, üç fırka ile bu hattın şimal ucundan Eskişehir üzerine hareket etti. Bizim Gediz'de bulunan mühim kuvvetlerimiz, Eskişehir üzerinden bu düşman fırkalarını karşılamaya mecbur idi. Karşıladı, mağlûp etti. İnkılâbımız tarihine, Birinci İnönü Zaferi'ni kaydetti.

Cenup Cephesi'ne ait olan kuvvetler, eski yerlerine, Dumlupınar'a iade edildiler. Kütahya'da yalnız Altmış Birinci Fırka, iki alay kadar kuvvetiyle İzzettin Bey (Ordu Müfettişi İzzettin Paşa'dır) kumandasında terk edilmişti.

Efendiler, 8 Kânunusani 1921 Cumartesi günü Meclis'in alenî celsesinde, vaziyeti izah ediyordum. Artık herkes hakikati görmüş ve anlamıştı. Ethem ve kardeşleri lehinde mülâyim hareket mütâlaasında bulunanlar, bu defa aleyhlerinde pek coşkun idiler. Ben beyânâtta bulunurken Ethem, Tevfik ve Reşit Beylerin diyerek konuştuğuma itiraz olundu. Yükselen bir seda

“Paşa Hazretleri, artık Bey demeyiniz. Hain deyiniz!” ihtarında bulundu. “Ethem ve Tevfik hainleri diyeceğim, fakat henüz Büyük Millet Meclisi azası sıfatını taşıyan Reşit Bey hakkında da aynı şeyi kullanmak mecburiyetindeyim. Heyet-i âliyenize hürmeten bunu telaffuz edemem. Evvelâ Reşit Bey’in azalıktan iskatına rey vermenizi ricâ ederim” dedim.

Reis — “Menâfi-i millet ve memleket aleyhine istimâl-i silâh ederek düşmanlarla teşrik-i mesâi eden Saruhan Mebusu Reşit Bey’in mebusluktan ihracını kabul buyuranlar el kaldırsın!” dedi. Eller kalktı, kabul olundu.

Yunan ordusunun icrâ ettiği bu taarruzda, Ethem ve kardeşleri de kendilerine düşen vazifeyi ifadan geri durmadılar. Tekrar Kütahya’ya teveccüh ederek, orada bulunan zayıf fırkamıza taarruza başladılar. İzzettin Paşa’nın metîn karakteri ve vâkıfâne kumandası ve maiyetindeki Türk zâbit ve neferlerinin yüksek kahramanlıkları, Ethem ve kardeşleriyle saldıran hain kuvvetleri mağlûp ve ricâta mecbur etti. Eğer, şahısları da dahil olduğu halde kâmilen imhâ edilmekten kurtulabilmişlerse bunu da hiç sevmedikleri Refet Paşa’ya medyûn bulunduklarını söylemeliyim. Bu noktayı izah edivereyim:

Refet Paşa, iki süvari fırkasıyla, Dumlupınar’ın on kilometre kadar şarkında Küçükköy’de bulunuyordu. Kütahya’da bulunan Altmış Birinci Fırka’ya, garptan taarruz eden Ethem kuvvetlerini, serî bir surette mağlûp ve imhâ etmek üzere hareketi emrolundu. Refet Paşa süvarileriyle Ethem kuvvetlerinin yan ve arkasına gidecekti. Bulunduğu mevkiden şimale, Kütahya’ya bakılacak olursa, bu vazifenin tabii bir yürüyüşle ve pek müessir bir surette yapılabileceği meydanda idi. Halbuki Refet Paşa, icap eden yere gitmemiş, bunun aksi tarafına, Kütahya’nın garbında değil, şarkında, Alayunt’a gitmiş. Süvari kuvvetleri, 12 Kânunusani 337 zevâline doğru Alayunt mıntıkasına vâsıl oldu.

Refet Paşa, İzzettin Paşa ile görüşmek üzere Kütahya’ya gitti. İzzettin Paşa, süvari fırkalarının Kütahya cenubundan Yellice Dağı garbindan, tamamen süvariden ibaret olan, Ethem kuvvetlerinin gerilerine sevk edilmesini teklif etmiş. Refet Paşa, tarafeynin muharebe vaziyeti hakkında tam bir ma’lumâtı olmadığını ileri sürerek, böyle bir harekete yanaşmamış... Refet

Paşa, İzzettin Paşa kuvvetlerinin, şarka, Porsuk suyu gerisine çekilmesi halinde, süvarileriyle Kütahya ovasından usâtın yan ve gerilerine taarruzu düşünüyormuş. Atlı usât hayvanlarından inmiş, piyade fırkamız karşısında yaya cenk yaptığı en zayıf vaziyetinde üzerine yürümekte tereddüt gösteren kumandan, piyade fırkamız mağlûben ricât ederken atları üzerinde bulunacak, kuvve-i maneviyeleri yükselmiş usâtın, hangi yanına ve nasıl taarruz etmeyi düşündüğü, hakikaten her asker için düşünülecek bir meseledir. Böyle şey olamaz! Bu düşman süvarisi, ricâta mecbur ettiği piyadeyi bırakıp, Refet Paşa süvarileri üzerine atılmayacak mıydı?

Efendiler, muharebe meydanına, top ve tüfek sedasına gelen bir kuvvet, bir tek tüfek, muharebe eden kendine mensup kuvvetin mağlûbiyetine intizâr etmek ve ondan sonra iş görebileceği zannında bulunmak, yalnız asker olanların değil, en sade görüşlü insanların bile, makul bulacağı bir fikir değildir. Vazife ve fedakârlık, muharebe eden kısmın mağlûp olmadan, çekilmeden, muvaffakiyetini temîne çalışmakla ifa olunur.

Arkadaşı muharebe ederken ve muâvenete muhtaç iken, seyirci kalmış kumandanlar arkadaşının mağlûbiyetine şahit olabilirlerse de tarihin bî-âmân tenkidinden, takbîhinden asla kurtulamazlar.

İzzettin Paşa, 11 Kânunusani 337 zevâlinden 13 Kânunusani gece yansına kadar cereyân eden şiddetli ve buhranlı muharebeler esnasında, süvari gruplarının da taarruza iştiraki zamanının geldiği hakkında Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyâseti'ne de ma'rûzâtta bulunmuştu. Refet Paşa, Cenup Cephesi'nden celp ettiği Sekizinci Fırka yetişebildiği takdirde, 14 Kânunusani'de taarruza geçmek niyetinde olduğunu, kıtaatına bildiriyordu. İzzettin Paşa, 11, 12, 13 Kânunusani günlerinde yalnız başına düşmanla muharebe ettikten sonra, akşam gurûb zamanı yaptığı bir mukabil taarruzla usâtı mağlûp ve firâra mecbur etti. Refet Paşa, muharebeye seyirci kalmak suretiyle büyük bir fırsat kaçırdı ve Ethem'in ve kuvvetlerinin ricâline müsait vaziyet bıraktı. 14'üncü günü taht-ı emrinde bulunan bütün süvari kuvvetlerini Süvari Fırka Kumandanlarından Derviş Bey'in (Kolordu Kumandanı Derviş Paşa'dır),

taht-ı emrine vererek onu, Ethem'in takibine memur etti. Derviş Paşa, Afşar'da, bilhassa Gediz'de Ethem kuvvetlerinin gerilerine doğru, geceleri de yürümek suretiyle tevcih ettiği müthiş darbelerle Ethem, Tevfik, Reşit kardeşleri sersem etti. Kuvvetlerinin toplanmasına zaman bırakmadı. Derviş Bey, Ethem ve kardeşlerini 14 Kânunusani'den 22 Kânunusani'ye kadar, dokuz gün nefes aldırmaksızın mütemâdiyen takip etmiştir. Neticede, bütün Ethem kuvvetleri esir edilmiş, yalnız Ethem, Tevfik ve Reşit kardeşler yeni vazife almak üzere, düşman ordugâhına firâr edebilmişlerdir.

Muhterem Efendiler, Ankara'da bulunan İstanbul misafirlerimize bir, bir buçuk aylık müddet-i müsâferetleri esnasında çok şeyler göstermek fırsatlarına mâlik olduğumuzu zannediyorum. Âsi Ethem ve kardeşlerinin kuvvetleri ortadan kaldırıldı. Yunanlıları, üç günde İnönü'nde mağlûp ettik. Büyük Millet Meclisi'nin müsterih ve memnun olacağı yeni bir devir açıldı. Fakat İzzet ve Salih Paşalar bunların hiçbirinden memnun görünmüyorlar, daü's-sılaya mübtelâ olmuş gibi, ille pâyitahta gitmek istiyorlardı. İstanbul'daki arkadaşlarının da çok merak etmekte oldukları anlaşıyordu.

Ankara'ya muvâsalatlarından on gün sonra, Fransız telsiz telgrafıyla Zonguldak'a bir telgraf gelmişti. Telgraf şudur:

16 Kânunuevvel 1921

Zonguldak Mutasarrıflığı vasıtasıyla
Devletlü İzzet Paşa Hazretlerine

Taraf-ı sâmi-i fahîmânelerinden henüz bir iş'âr vâki olmadığından heyet-i celilenin muvâsalatı haberine intizâr edilmekte olduğu.

Mustafa Arif

İki gün sonra Adapazarı üzerinden de şu telgraf geldi:

Dahiliye Nâzırı İzzet Paşa Hazretlerine

Taraf-ı sâmi-i fahîmânelerinden bir iş'âr vâki olmadığından muvâsalat-ı âlieleri haberine intizâr edilmekte olduğuna dair birkaç gün evvel Zonguldak tarîkiyle yazılan telgrafname cevâbının bir an evvel inbâ buyurulması mercûdur.

Dahiliye Nâzırı Vekili

Mustafa Arif

Tevfik Paşa Kabinesi namına, Ziya Paşa'nın İnebolu'ya gönderdiği bir memur-ı mahsus, 10/11 Kânunusani 337'de uzun bir şifre ile birtakım ma'lumât veriyordu.

İzzet Paşa heyetinin, Anadolu'ya iltihakı haberi İstanbul'ca teeyyüd etmiş... Kabine, İzzet Paşa'dan ma'lumât talep ediyor-muş... Ziya Paşa, Safa, Mustafa Arif ve Raşit Beyler de demişler ki: "Menfaat-i memleket, heyetin Anadolu'da kalmasını müs-telzim ise, buna bir şey denilmez. Bu takdirde, Kabine'nin su-kut edeceği muhakkaktır. Ancak, bu halde, biz de bu vatanın evlatlarıyız. Hiç olmazsa bizleri de vaziyetten haberdâr etsin-ler... Bizi tenvîr etsinler, biz de ona göre hareket edelim.."

Ziya Paşa, Paris'ten, Ahmet Rıza Bey'den aldığı bir mektup muhteviyâtından ve İstanbul'da mevsûk bir menbadan elde ettiği bir ma'lumâtta da bahsettiriyordu.

Ahmet Rıza Bey diyormuş ki eğer Kuvâ-yı Milliye'nin kud-ret-i askeriyesi müsait ise, İzmir meselesi, iyi hazırlanmış bir hücumla emr-i vâki suretiyle halledilmeli imiş... Aldığı ma'lumât bunu teyid ediyormuş. Kral Konstantin'i tutacaklarmış...

Ziya Paşa'nın hususî ma'lumâtı da son konferanstan evvel Yunanlıların takviye olunarak büyük bir taarruz icrâ ettirilece-ğine dair idi.

Damat Ferit Paşa, hummalı faaliyete başlamış.. Baltalima-nı'nda müteaddit kabine listeleri tanzim edilmeye başlanmış..

İnebolu'ya gelmiş olan memur-ı mahsus vasıtasıyla Ziya Paşa'ya ve rûfekasına iblâğ ettirdiğim cevapta: "Verdikleri malûmata teşekkürden sonra, İzzet ve Salih Paşalar, maksad-ı müşterekimizin icâb-ı kat'isi olarak Ankara'da kalmışlardır." dedim. Kendilerinin İstanbul'da hâkim vaziyette kalmaları

câiz ise de sukut etmeden evvel cümlesinin, şimdiden hazır bulunduracakları emin ve seri bir vasıta ile, hemen Anadolu'ya gelmelerinin menâfi-i âliye-i vataniye icabından olduğunu ve bu suretle ifa edecekleri hizmet ve fedakârlığın nezd-i millette pek meşkûr olacağını yazdım.

Memur-ı mahsusun, İstanbul'a avdetini müteakib, İnebolu'ya gönderdiği ve oradan 19 Kânunusani 337'de çekilen şifrede; Ziya Paşa ve rüfekasının nokta-i nazarım dairesinde harekete karar verdikleri bildirilmişti.

Efendiler, bu tarihten bir hafta kadar sonra, Kocaeli Kumandanlığı'ndan şöyle bir telgraf aldım:

Geyve istasyonu, 26.1.337

Büyük Millet Meclisi Riyâseti'ne

Memleketin menâfi-i âliyesine müteallik bir mesele-i mühimme hakkında Sadrazam Paşa'nın zât-ı devletleriyle makine başında görüşmek istedikleri İstanbul Telgraf Müdür-i Umumîsi'nin 26.1.337 ve saat 16.30 sonra işaretli telgrafıyla bildirilmektedir. Bu bâbdaki irâdeleri arz ve istîzân olunur.

Kocaeli Kumandanlığı'na aynı günde makine başında verdiğim cevapta dedim ki:

İstanbul, Geyve ile doğrudan doğruya nasıl muhabere edebilir? İstanbul'da Tevfik Paşa ile veya herhangi biriyle, muhabere ve münasebette bulunabilmeliğim, Heyet-i Vekile'nin ve belki Meclis'in kararına vâbeste olduğundan, bu hususta şimdiden bir şey diyemem. Tevfik Paşa ile telgraf memurunun dahi, açıktan açığa muhaberede bulunması, İstanbul'a karşı olan vaziyetimizin hariçteki telâkkiyatını teşvîş edeceğinden gayr-i câizdir. Ancak Tevfik Paşa'nın, benim şahsıma değil, fakat Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ne bir mürâcaatı varsa, bu mürâcaatın kabulü tabiidir. Bu hususun gayr-i resmî ve aynı vasıta ile kendisine îsâlinde beis yoktur.

İstanbul'dan Adapazarı'na telgraf ve oradan Geyve'ye cihet-i askeriye'nin nezareti altında telefon hattı mevcut idi. Tevfik

Paşa'nın benimle kapalı olarak görüşmek istemesi üzerine, İstanbul teli Ankara'ya raptettirildi.

Tevfik Paşa'dan açık olarak şu telgrafı aldım:

İstanbul, 27.1.37

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

25 Kânunusani tarihinde Paris'te in'ikad eden meclis tarafından müttehaz mukarrerât mücibince şark meselesinin hallini müzakere etmek üzere 21 Şubat'ta Londra'da Düvel-i Müttefika murahhaslarıyla Osmanlı ve Yunan Hükümetleri murahhaslarından mürekkeb bir konferans ictimâa davet olunacaktır. Mevcut muâhedede, hâdisât dolayısıyla zarurî görülecek ta'dilât icrâ edilecektir. Hükümet-i seniyyeye gönderilecek davet, Mustafa Kemal Paşa'nın veyahut mezuniyet-i lâzimeyi hâiz murahhasların Osmanlı heyet-i murahhasası meyânında bulunmalarıyla meşrûttur. İşbu mukarrerât, Düvel-i Müttefika'nın İstanbul mümessilleri tarafından tebliğ edildi. Tayin buyuracağınız murahhaslar, buradan intihap edeceğimiz zevâtlarla birleşerek azîmet eylemek üzere karar ve cevâbınıza intizâr ediyorum. Zamanın nezaketine binâen bu gibi bazı tebligat-ı mühimme için hattın açık bulundurulmasını ricâ ederim. Makine başında hemen cevap vermek mümkün ise telgraf başında intizâr etmekteyim efendim. Bir de şifre var efendim.

Tevfik

Şifre mahlûlû de şu idi:

Dersaadet, 27 Kânunusani 337
Saat: 8.00 Sonra

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Londra Konferansı'nda kuvvetli idâre-i kelâm etmek için Yunanlıların bir kolorduyu İzmir'e sevk etmekte ve Trakya'daki

kuvvetlerini de Anadolu'ya tahrik eylemede olduğu ve on güne kadar bir hareket-i taarruziye başlayacakları mevsûkan istihbâr edilmiştir.

Tevfik

Efendiler, Tevfik Paşa'ya verdiğim cevâbî telgraf, şu idi:

Tel:

Ankara, 28.1.337

Dersaadet'te Tevfik Paşa Hazretlerine

C: 27.1.1921. İrade-i milliyeye müsteniden Türkiye'nin mukadderâtına vâzı'ü'l-yed olan yegâne meşrû' ve müstakil Kuvve-i hâkime, Ankara'da müstemirren mün'akid, Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir. Türkiye'ye müteallik bi'l-cümle mesâilin hal-line memur ve her türlü münâsebât-ı hariciyede muhatap ancak işbu Meclis'in heyet-i hükümetidir. İstanbul'da herhangi bir heyetin min külli'l-vücûh bir vaz'-ı meşrû' ve hukukîsi yoktur. Binâenaleyh, böyle bir heyetin kendine hükümet namını vermiş olması, milletin hukuk-ı hâkimiyetine sarahaten mugayir ve bu nam altında memleket ve milletin hayatına ait mesâilde harice karşı kendini muhatap göstermesi nâ-kabil-i tecvîzdır. Heyetinize teveccûh eden vatanî ve vicdanî vazife derhal hakikat ve vaziyete ıktifâ ederek millet ve memleket namına meşrû', muhatap hükümetin, Ankara'da olduğunu kabul ve ilân etmektedir. Millet ve memleketimiz namına salâhiyet-i meşrû'aya sahip hükümetin Ankara'da olduğu Düvel-i İtilâfiye'ce takdir edildiği şüphesiz bulunduğu halde, düvel-i mezkûrenin bu nokta-i nazarını alenen izhârda tehhür etmeleri İstanbul'da mutavassıt bir heyetin mevcudiyeti kendileri için istifadeli olabileceğini zannetmelerinden neş'et etmektedir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti sulh ve müsâlemeti kemâl-i ciddiyet ve samimiyetle arzu ettiğini ve yalnız hukuk-ı milliyesinin tanınmasını talepten ibaret olan şerâitini mükerren ilân ve işbu hukukun tasdiki halinde, teklif olunacak müzâkerâtı kabule âmâde olduğunu beyan eylemiştir. Düvel-i İtilâfiye, Londra'da akdedecekleri konferansta, şark meselesini

adl ü hak dairesinde halletmeye karar vermişlerse, davetlerini Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ne doğrudan doğruya tevcih etmelidirler. Şerâit-i ânife dairesinde vuku bulacak davetin Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti tarafından hüsni kabul edileceğini tekrar beyan ederiz.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

Saat: Dakika
30 evvel

Bunu müteakib de re'sen ve hususî olarak da şu telgrafı yazdım:

Tel

Ankara, 28 Kânunusani 337

İstanbul'da Tevfik Paşa Hazretlerine

Zât-ı samileri gibi bütün bir ömür bu millet ve memlekete bilâ-fâsıla meşkûr hizmetlerde bulunmuş bir recül-i muhtereme, bütün hidemât-ı sâbikanızı tetvîc ve ikmâl edecek müstesna ve tarihî bir fırsat zuhûr ettiğine kaniiz. Biz, vahdet-i tâmmе üzere hareket etmek istiyoruz. Bi'l-vasıta med'uv olduğumuz konferansta memleketi ayrı ayrı temsil edecek iki heyetin ne kadar mehâzîri dâi olduğunu tamamıyla takdir buyurduğunuza eminiz.

Milletin, sırf hukuk-ı hâkimiyetini muhafaza dâiyesiyle sarf ettiği emekler, akıttığı hesapsız kanlar, dahilî ve haricî birçok müşkilâta karşı gösterdiği sebat ve mukavemet, bugün karşısında bulunduğumuz müsait yeni vaziyeti ihdâs etti. Bir taraftan da hâdisât-ı âlem, sebat ve mukavemetin hedef-i aslîsi olan istiklâl-i tammımızı teyid edecek surette inkişaf etmekte devam ediyor. Bizi esaret ve izmihlâle mahkûm etmek istemiş olan hükümetler muvacehesinde, hukuk-ı milliyemizi müdafaa ederken.... maddî ve manevî bütün kuvâ-yı memleketin müttehiden hareket etmesi elzemdir. Bunun için zât-ı şâhânenin irâde-i milliyeye memlekette yegâne tecelligâh olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni tanıdığını resmen ilân etmesi artık icap etmiştir.

Bu suretle İstanbul'un memlekete mütevâli zararlar ıka' ettiği tecârib-i meş'ûme ile sâbit olan ve ancak ecnebiler lehine idâme edilen gayr-i tabii vaziyetine bir nihayet vermek müyesser olur. Düvel-i Mütelife mümessilleri tarafından vâkî olan tebligat gösteriyor ki İstanbul'dan hareket edecek bir heyet-i Murahhasanın Londra Konferansı'na iştirak edebilmesi ancak onun, Ankara Hükümeti tarafından salâhiyet-i tâmmе ile terhîs edilmiş mümessilleri ihtivâ etmesiyle meşrûttur. Bu suretle İtilâf Devletleri, Türkiye namına, sulh müzâkerâtına girecek murahhasların, ancak, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti tarafından gönderilebileceğini kâfi bir vuzûh ile itiraf etmiş oluyorlar. Fiilen ve hukuken memlekette yegâne hükümet-i meşrû'a olan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin vaz' ve ilân ettiği esâsâtı kabul ve bu esâsâtın düşmanlarımız tarafından tasdikini teshîl için, bize iltihak suretiyle vaziyetinizi tashih ve tespit buyurmanızı tarih ve millet muvacehesinde deruhde etmiş olduğumuz vazife ve salâhiyetle teklif ederiz. Bu suretle mücadelemizi bir netice-i mes'ûdeye eriştirmek hususu tesrî' edilmiş olur. Müttehiden hareket ve âmâl-i milliyeyi azamî kuvvetle müdafaa etmek fikriyle vâki olan bu teklifât-ı samimânemiz, kabul ve infaz buyurulmadığı takdirde, câlis-i makam-ı saltanat ve hilâfet olan zât-ı şâhânenin vaziyeti mütezelsil olmak tehlikesinden bi-hakkın korkulur ve biz, irâde-i milliyenin bahşetmiş olduğu fiili ve hukukî bütün salâhiyetleri hâiz bir hükümet sıfatıyla, şimdiden kayıt ve işaret ederiz ki bundan tevellüd edecek mes'ûliyet nâ-kabil-i tahmin olan bütün avâkıbıyla doğrudan doğruya zât-ı şâhâneye aittir. Zât-ı sâmilерinin bu vaziyet karşısında vicdanî ve tarihî vazifenizi tamamıyla ifa ve netâyicini tarafımıza kat'î ve sarîh olarak iş'âr buyurmanıza intizâr ediyoruz. Bu vesile ile ihtiramât-ı mahsusamızın kabulünü ricâ ederiz efendim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

Muhterem Efendiler, zaten manen ve maddeten hükmü kalmamış ve fakat muhafaza-i mevcudiyeti çok muzır olan İstanbul Hükümeti'ni bertaraf etmek mühimdi. Buna başlıca mâni

olanların başında pâdişâh ve halife bulunuyordu. Binâenaleyh, bu makama, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni ve Hükümeti'ni tanıtmak, vaziyetin vuzûh peyda etmesi için bi't-tabi ilk teşebbüs olmak lâzım gelirdi. Zaten elimizde ve temasımızda olmayan bu makama, henüz başka bir muamele tatbikine imkân-ı maddî de yoktu. Binâenaleyh Tevfik Paşa'ya aynı günde şu üçüncü telgrafı da yazdım:

Ankara, 28 Kânunusani 337

Dersaadet'te Tevfik Paşa Hazretlerine

Resmî ve hususî telgrafnamemizdeki mütâlaat ve teklifatımızı ber-vech-i âti hulasaten tekrar ve icâbatının sür'at-i ifasıyla neticesinin iş'arını ricâ ederiz:

1- Zât-ı şâhâne Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni tanıdığını kısa bir hatt-ı hümayûn ile ilân buyuracaklardır. Bu hatt-ı hümayûn makam-ı hilâfet ve saltanatın masûniyetini esas olarak kabul etmiş olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni şekil ve mahiyet ve salâhiyet-i hâzırasıyla kabul buyurdıklarını ihtivâ edecektir. Tafsilât ve te ferruat-ı säirenin ilâvesi, şimdilik mücib-i teşevvüş olabilir.

2- Birinci madde hükmü infaz olunduğu takdirde ailevî olan dahilî vaziyetimizin tanzimi ber-vech-i âti olabilir:

Zât-ı şâhâne kemâ fi's-sâbık Dersaadet'te ikamet buyururlar. Sahib-i salâhiyet ve mes'ûliyet olup her türlü tecavüzden masûn ve her türlü şerâit-i istiklâlî câmi olan Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Hükümet şimdilik Ankara'da bulunur. Bi't-tabi İstanbul'da artık kabine namı altında bir heyet kalmaz. Ancak, İstanbul'un vaziyet-i mahsusası ilcasıyla nezd-i şâhânede Büyük Millet Meclisi'nden vazife ve salâhiyeti hâiz bir heyet bulundurulur.

3- İstanbul şehir ve havalisi umûr-ı idâresinin suret-i tanzimi ba'dehu teemmül ve tatbik olunur.

4- Şerâit-i mezkûrenin kabul ve tatbikiyle beraber, Büyük Millet Meclisi'nce musaddak bütçemizde, esasen mevcut tahsisat-ı seniye ve hanedan-ı saltanat tahsisatıyla beraber, bi'l-umûm memûrîn-i lâzime ve säir ashâb-ı maaşın muhassasatla-

rını itaya muktezi mebâliğ hükümetçe temîn ve tediye edilecektir. Kudret-i maliyemiz bu hususu mütekeffildir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

Tevfik Paşa'nın bu uzunca telgrafımıza gece verdiği cevap çok kısa oldu, Tevfik Paşa'nın cevâbı şu idi:

Tel

28/29.1.337

Telgrafnameleri aldım. Yarın heyeti toplayarak saat altıda arz-ı ma'lumât ederim efendim.

Tevfik Paşa, heyetini toplamış, cevap verdi. Bunu da aynen arz edeceğim.

Dersaadet, 29.1.337

Ankara'da Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

28 Kânunusani 337 tarihli üç kıta telgrafnamelerine cevaptır:

Hükümet-i hâzıra, İstanbul ve Anadolu'nun ittihâdı hususundaki menâfii öteden beri takdir eylediğinden bu maksatla iş başına gelmiş ve şimdiye kadar bu uğurda sarf-ı mesâi eylemiştir.

Milletin hukuk-ı hâkimiyetini muhafaza dâyesiyle sarf ettiğiniz emeklerin ve verdiğiniz kurbanların karşısında bulunduğumuz vaziyet-i müsaideyi ihdâs eylediğine, külli tesiri olduğuna kaniiz. Binâberin bir faide-i milliye temîn edecek teklifatınızı kabule hazırız. Bu cihetle iş'ârâtınız hakkındaki nokta-i nazarımızı ber-vech-i âti izah eyliyorum:

Konferansa bi'l-vasıta davet edilmeniz tabiidir. Çünkü Hükûmât-ı Mütelife'nin mümessilleri buradadır. Binâenaleyh İstanbul'da bulunan ve sizinle teşrik-i mesâiye çalışan bir hükümet vasıtasıyla ifa-yı tebligat, pek tabii görülmelidir. Şimdiye kadar Anadolu'yu tanımaya bile lüzum görmeyen Avrupa hükûmâtının, bilhassa Anadolu murahhaslarının konferans-ıta vücûdunu şart ittihâz eylemeleri mûcib-i memnuniyettir.

Bu cihetle, bir şekil meselesi tasavvuruyla bu tahavvül-i me-suttan istifade etmemek, millete karşı deruhde buyurduğunuz vazife ile asla tevafuk etmez. Zaten beynimizde ittihat eylediğimiz ilân edildikten sonra murahhaslarımız ayrı gayrı değil, yekvücüd demek olur. Esâsât-ı müttehaze dairesinde idâre-i kelâm edeceklerine nazaran bu bâbda bir mahzur tasavvur edilemez. Binâberîn devlet ve millete karşı mükellef olduğumuz vazife, bu ân-ı tarihîde bize uzatılan elden istifade edilmesini kat'iyen âmirdir. Bundan istinkâf, Yunan müddeayâtının müdafisiz kalmasını ve memleketimizin daha ne kadar müddet mesâib-i harbiyeye sahne olmasını mücib olacağı teemmül buyurulmalıdır. Esasen metâlibimizi konferans huzurunda dermeyan eylemek ve hakkımızı Avrupa'da işâa etmek, bi'l-farz konferans neticesiz bile kalmış olsa, mücib-i mazarrat değildir. Zât-ı âlileri ve rüfekanızın hamiyet-i vataniyeleri bu fırsatı fevt ettirmemeye kâfildir. Şimdiye kadar sâbık kabineler tarafından ittihâz edilmiş ve her iki taraf için fena netice vermiş olan mukarrerât, ref' edilmek tabii bulunduğundan ayrılık ve gayrılık kalmamıştır. Ancak İstanbul'un taht-ı işgalde bulunmasına binâen burasının kuvve-i icrâiyeden hâli kalması idâre-i hükümetin kâmilen ve tamamen Düvel-i İtilâfiye eline geçmesini ve binâberîn muâhedede mûnderic İstanbul hakkındaki kuyûdun mevki-i tatbike konulmasına sebebiyet verilmiş olacağı gibi, muharip bulunduğumuz Yunan askerinin şimdiki halde İstanbul ve havalisinde mevcudiyeti dahi, bu teklifâtı gayr-i kabil-i icrâ bir hale koymuştur. Heyetimizce muhafaza-i makam fikrinin bu mütâlaatta vârid olmadığını temîne bile lüzum görmem. Esasen bugün en ziyade müstacelen halli icap eden mesele, vakti takarrüb etmekte bulunan konferansa delegelerimizi yetiştirmekten ibaret olduğundan ve biz konferansta isbât-ı vücut eylemediğimiz halde Yunanlılar iştirak ederek konferansta hükm-i gıyabîye dūcâr ve binâberîn davamızı kaybetmek muhatarasında kalacağımızdan bu bâbda tarafımızdan mes'ûliyet kabul edilemeyeceğini beyan ve konferansta vakt-i merhûnundan evvel bulunmak mücib-i menâfi olacağına binâen murahhaslarınızın serîan buraya i'zâmını ricâ ederim.

Sadrazam

Tevfik

Muhterem Efendiler, Tevfik Paşa ve Hükümeti, İstanbul ve Anadolu'nun ittiḥâdı için çalışmış olduğunu söylüyor, doğrudur. Biz de aynı şey için çalışmakta idik. Şu fark ile ki Tevfik Paşa ve rûfekası, Anadolu'yu kemâ fi's-sâbık İstanbul'a rapt ve esir etmek istiyordu. O İstanbul'a ki düşman kuvvetlerinin taht-ı işgalinde bulunuyordu. Tevfik Paşa ve rûfekası, Anadolu'yu İstanbul Hükümeti'ne rapta çalışıyor. Öyle bir hükûmete ki cihanda, mevcudiyetine itiraz olunmuyorsa, düşman âmâlîni teshîle medâr olacak mahiyette telâkki edildiği içindi. Tevfik Paşa ve rûfekasına göre müsait vaziyet hudûsuna Anadolu mücadelesinin küllî tesiri vardır. Ama vaziyeti ihdâs eden mahzâ Anadolu mücadelesi değildir. İhtimal ki bu ihtiyâr diplomat, bu kerameti, kendisinin mevki-i iktidara gelmesinde tahayyül ediyordu.

Tevfik Paşa'ya şu suretle cevap verdim:

Ankara, 30.1.337

İstanbul'da Tevfik Paşa Hazretlerine

27.1.37 ve 28.1.37 tarihlerinde yazdığım üç telgrafname ile zât-ı sâmilere icap eden ve tatbik ve tervîci zarurî olan bi'l-cümle hususâtı sarahat ve katiyetle bildirmiş olduğuma kaniim. Buna rağmen 29 Kânunusani 337 tarihli telgrafnamenizle vaziyetin henüz lüzumu derecede vukûf ve isabetle mütâlaa edilememekte olduğunu gördüm. Vaziyetin ehemmiyeti ve zamanın nezaketi, zât-ı sâmileriyle beraber rûfeka-yı kirâminızın ve bilhassa zât-ı şâhânenin her hususta bir defa daha tenvîrine delâletimizi bir vazife hükmüne koyuyor. Mütâlaa ve muhakemâtınızdan netâyic-i musîbe istihrâcını teshil maksadıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce vaz' u tatbik edilen Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun mevâdd-ı esasiyesini ber-vech-i âti aynen tebliğ ediyorum:

Teşkilât-ı Esasiye Kanunu
Mevâdd-ı Esasiye

1– Hâkimiyet bilâ-kayd ü şart milletindir. İdare usûlü, halkın mukadderâtını bizzat ve bi'l-fiil idâre etmesi esasına müstenidtir.

2– icrâ kudreti ve teşri salâhiyeti, milletin yegâne ve hakikî mümessili olan Büyük Millet Meclisi'nde tecelli ve temerküz eder.

3– Türkiye Devleti, Büyük Millet Meclisi tarafından idâre olunur ve hükûmeti "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti" unvanını taşır.

4– Büyük Millet Meclisi, vilâyetler halkınca müntehab azadan mürekkebtir.

5– Büyük Millet Meclisi'nin intihâbı, iki senede bir kere icrâ olunur. İntihap olunan azanın azalık müddeti iki seneden ibaret olup fakat tekrar intihap olunmak câizdir. Sâbık heyet, lâhık heyetin ictimâına kadar vazifeye devam eder. Yeni intihâbat icrasına imkân görülmediği takdirde ictimâ devresinin yalnız bir sene temdidi câizdir. Büyük Millet Meclisi azasının her biri, kendini intihap eden vilâyetin ayrıca vekili olmayıp umum milletin vekilidir.

6– Büyük Millet Meclisi'nin heyet-i umumiyesi, Teşrinisani ibtidâsında davetsiz ictimâ eder.

7– Ahkâm-ı şer'iyenin tenfizi, umum kavânînin vaz'ı, ta'dili, feshi ve muâhede ve sulh akdi ve vatan müdafaası ilânı gibi hukuk-ı esasiye Büyük Millet Meclisi'ne aittir. Kavânîn ve nizamat tanziminde, muâmelât-ı nâsa erfak ve ihtiyac-ı zamana evfak ahkâm-ı fıkhiye ve hukukiye ile âdâb ve muâmelât esas ittihâz kılınır. Heyet-i Vekile'nin vazife ve mes'ûliyeti, kanun-ı mahsusla tayin edilir.

8– Büyük Millet Meclisi, hükûmetin inkisâm eylediği devâiri, kanun-ı mahsus mücibince intihap-gerdesi olan vekiller vasıtasıyla idâre eder. Meclis, icraî hususât için vekillere veçhe tayin ve lede'l-hace bunları tebdil eyler.

9– Büyük Millet Meclisi heyet-i umumiyesi tarafından intihap olunan reis, bir intihap devresi zarfında Büyük Millet Meclisi Reisi'dir. Bu sıfatla Meclis namına imza vaz'ına ve Heyet-i Vekile mukarrerâtını tasdiğe salâhiyettardır. icrâ Vekilleri Heyeti içlerinden birini kendilerine reis intihap ederler. Ancak Büyük Millet Meclisi Reisi, Vekiller Heyeti'nin de reis-i tabiisidir.

II– Kanun-ı Esasî'nin işbu mevâd ile teâruz etmeyen ahkâmı kemakân mer'iyü'l-icradır.

Bizce ta'dâd eylediğim esas maddelere mugayir hareket etmeye imkân ve salâhiyet olmadığını nazar-ı dikkat-i sâmilere ehemmiyetle vaz' ederim. Meclis riyâsetiyle başlayan muhaberenizin istilzam ettiği muamelenin takibi İcra Vekilleri Heyeti'ne tevdi edilmiştir efendim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

Muhterem Efendiler, bu telgrafnamemde mevâdd-ı esasiyesi münderic Teşkilât-ı Esasiye Kanunu, bu tarihten, henüz on gün evvel, yani 20 Kânunusani 337 tarihinde Meclis'ten çıkmıştı. Meclis'in ve hükümet-i milliyenin vaziyet ve salâhiyetini ve şekl ü mahiyetini tespit ve ifade eden ilk kanundur. Meclis 23 Nisan 36'da açıldığına göre, bu esas kanunun Meclis'ten çıkarılabilmesi için dokuz ay kadar bir zamanın geçmesi zarurî olmuştu. Bu zaruretin menşei hakkında bir fikir verebilmek için, müsaade buyursanız, kısa bir izahta bulunayım:

Malûmdur ki Meclis'in küşâdını müteakib, elzem olan esâsâtı muhtevi bir takrir vermiştim. Meclis ve onun İcra Vekilleri Heyeti, o esâsâtı ameli olarak ilk günden tatbike başlamıştı. Bir taraftan da teşekkül eden Hukuk-ı Esasiye Encümeni, bu takrir muhteviyâtı esas olmak üzere, bir kanun lâyihası hazırlamaya başladı. Nihayet dört ay kadar bir müddet sonra, bu encümen «Büyük Millet Meclisi'nin Şekil ve Mahiyetine Dair Mevâdd-ı Kanuniye» serlevhalı sekiz kanun maddesi Meclis'e getirdi. 18 Ağustos 336 tarihinde müstaceliyet kararıyla taht-ı müzakereye alınan bu mevâdd-ı kanuniyenin, uzunca bir de esbâb-ı mücibesi vardır.

Encümen mazbatasının, Büyük Millet Meclisi'nin tarifine ait satırları meyânında, şu cümleler yazılı idi: "Halife ve pâdişâhın esareti ve hâdisât-ı sâirenin de telâhukundan tahassul eden zararın sevk u ilcasıyla teşekkül eden Meclis'imizin, ebediyen bugünkü şekilde istimrârını kabul etmek, hâd ve istisnâî vaziyetlere şekl-i tabii vermek olduğuna ve halbuki eşkâl-i gayr-i tabiiye pâyidâr olamayacağı düstûruna binâen ihlâl edilen hakk-ı hilâfet ve saltanat ve istiklâl-i millet ve vatanın istihsal ve teyidine değin istimrârı ve ancak maksûd-ı esasî olan bu mukaddes ümniyelerin husûlüyle Meclis'in şekl-i tabii alması muvâfık görülmüş ve onun için ikinci maddenin birinci fıkrası (gayenin husûlüne değin) ibaresiyle takyid edilmiştir. Fi'l-hakika Meclis'in in'ikadı müddet-i zamanla tasrih ve takyid olunmamıştı.

Bu esbâb ve mütâlaaya göre, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 366 Ağustosunda, henüz daimî vaziyet ve mahiyetinin tabii olmadığı telâkkisinin câri bulunduğu anlaşıyor.

Mevâdd-ı kanuniyenin birincisi de: "Büyük Millet Meclisi, teşri ve icrâ kudretlerini hâiz ve idâre-i devlete bizzat ve müstakilen vâzî'ül-yeddir." suretinde idi. Bu madde ile Meclis'e verilen salâhiyetin dahi, esbâb-ı mücibeye nazaran muvakkat olması lâzım geleceği tabii idi. Mahiyeti muvakkat olan bir müessesenin salâhiyeti dahi, mevcudiyeti müddetiyle kaim olur.

Hukuk-ı Esasiye Encümeni'nin telâkki ve mütâlaası, Meclis'te de aynen tebârüz etti. Hatta Meclis azasından birçokları, maksadın izahında, Encümen'in ifadelerini nakıs bularak, tasrihat teklifinde bulundular. Dediler ki birinci maddenin başına, «hilâfet ve saltanatın ve istiklâl-i vatan ve milletin istihlâsına kadar..» sarahatini ilâve etmek lâzımdır. İkinci maddedeki «gayenin istihsaline değin» ibaresi yerine dahi, aynı sarahatin ikamesi lüzumu talep olundu. Bu mesele çok münakaşatı mücib oldu. Bazı mebuslar, yalnız «hilâfet» kelimesini koyalım, saltanat onda mündemiçtir, dediler.

Bazı Hoca Efendiler, buna razı olmadılar. Hilâfet bir emr-i manevîdir mütâlaasında bulundular. Hilâfette ruhbaniyet yoktur, itirazına, Hoca Efendiler, şu yolda cevap verdiler: «Saltanat hükmettiği memâlike şâmildir. Hilâfet bütün küre-i arzda ki İslâm'a şâmildir.»

Bu münakaşalar günler ve günlerce devam etti. Muârazada bulunan fikirlerden biri sarîh idi: «Halife ve pâdişâh vardır ve var olacaktır. O mevcut olunca bugünkü vaziyet, şekil, salâhiyet muvakkattir. Makam-ı hilâfet ve saltanat, icra-yı faaliyet fırsat bulunca, teşkilât-ı siyasiye ve esasiyenin ne olduğu muayyendir, malûmdur. O nokta-i nazardan yeni bir şey tasavvur etmek mevzu-i bahis değildir. Makam-ı hilâfet ve saltanatın icra-yı faaliyetini temîn edinceye kadar, Ankara'ya toplanmış olan birtakım insanlar, muvakkat tedbirlerle çalışacaklardır.»

Buna muâriz olan fikirde vuzûh yoktu. «Saltanat, millete intikal etmiştir; saltanat kalmamıştır; hilâfet de saltanat demektir, binâenaleyh onun da hikmet-i mevcudiyeti yoktur» tarzında açık ve sarîh konuşulamıyordu. Otuz yedi gün sonra, 25 Eylül'de bir celse-i hafiyede Meclis'e bazı izâhâtta bulunmayı faydalı addettim. Cârî efkâr ve hissiyâtı tatmînden sonra, başlıca şu mütâlaatı serd etmiştim:

«Türk milletin ve onun yegâne mümessili bulunan Meclis-i Âli'nin, vatan ve milletin istiklâlîni, hayatını temîn için çalışırken; hilâfet ve saltanatla, halife ve sultanla bu kadar çok meşgûl olması mahzurludur. Şimdilik, bunlardan hiç bahsetmemek menâfi-i âliye iktizasındandır. Eğer maksat, bugünkü halife ve pâdişâha muhafaza-i merbutiyet ve sadakat edildiğini ifade ve teyid etmekse, bu zat haindir. Düşmanların, vatan ve millet aleyhinde vasıtasıdır. Buna halife ve pâdişâh deyince millet, onun emirlerine mutavaat ederek düşman âmâlini yerine getirmek mecburiyetinde kalır. Hain veyahut makamının kudret ü salâhiyetini kullanmaktan memnu olan zat, zaten pâdişâh ve halife olamaz. O halde, onu hal' edip yerine derhal diğerini intihap ederiz, demek istiyorsanız, buna da bugünün vaziyet ve şerâiti müsait değildir. Çünkü hal'i lâzım gelen zat, milletin nezdinde değil, düşmanların elindedir. Onun vücudunu keen-lem-yekûn addederek diğer birine biat edilmek tasavvur olunuyorsa, bugünkü halife ve sultan, hukukundan feragat etmeyerek İstanbul'daki kabinesiyle, bugün olduğu gibi muhafaza-i makam ve idâme-i faaliyete devam edebileceğine

nazaran, millet ve Meclis-i Âli, asıl maksadını unutup halifeler davasıyla mı uğraşacak? Ali ile Muaviye devrini mi yaşayacağız? Hulâsa, bu mesele vâsi, nazik ve mühimdir. Halli, bugünün işlerinden değildir.

Meseleyi esasından halle girişecek olursak, bugün içinden çıkamayız. Bunun da zamanı gelecektir.

Bugün vaz' edeceğimiz esâsât-ı kanuniye, mevcudiyet ve istiklâlimizi kurtaracak olan Millet Meclisi'ni ve millî hükümeti takviyeye ma'tûf mâna ve salâhiyeti zâmin ve nâtık olmalıdır!»

Efendiler, bu izâhâtımdan bir hafta evvel, ben de Meclis'e bir proje vermiştim. 13 Eylül 336 tarihli olup siyâsî, ictimâî, idarî, askerî nokta-i nazarları telhis ve teşkilât-ı idariye hakkındaki mukarrerâtı ihtivâ eden bu program, Meclis'in 18 Eylül 336 günkü ictimâında okundu. İşte, bu tarihten daha dört ay geçtikten sonra takarrür eden ilk Teşkilât-ı Esasiye Kanunu, bu programdan çıkmıştır.

* * *

Şimdi arzu buyurursanız İstanbul ile muhabereye devam edelim.

Tevfik Paşa 27 Kânunusani tarihli telgrafnamesi muhteviyâtını 29 Kânunusani tarihli bir telgrafname ile tekrar etti. İcra Vekilleri Heyet-i Riyâseti'nden şu cevap verildi:

Ankara, 30.1.337

İstanbul'da Tevfik Paşa Hazretlerine

İtilâf siyasetinde Türkiye lehine vuku bulan inkişaf-ı ahîr, milletin azm-i fedakârîsi mahsulüdür. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Sevr Ahidnamesi'ni külliyyen reddetmesi üzerine hâdis olan şu vaziyetten, menâfi-i milliyeye en muvâfık netâyic istihsali, Londra Konferansı'na iştirak edecek murahhasların doğrudan doğruya irâde-i milliyeyi temsil eden Büyük Millet Meclisi tarafın-

dan intihap ve terhis edilmiş olmasıyla kabildir. Sevr Muâhede-i meş'ûmesini imzalamış bir heyetin vâris-i hususîsi olan heyetiniz murahhaslarının, mülk ü millete nâfi şerâit istihsal edebilmeleri gayr-i mümkindür. Binâenaleyh, vatanın menâfi-i âliyesi icabı işbu müzâkerât-ı sulhiyede sizin aradan çıkarak Büyük Millet Meclisi murahhaslarını, vahdet-i milliyeyi tamamen irâe eder bir şekilde serbest bırakmaklığınız lâzımdır. Bu sebeple, evvelki tebligatımız hakkında cereyân edecek müzâkerâtı bir taraftan takip ve icrâ eylemekle beraber ber-vech-i âti mukarrerâtı müstacelen kabul ve tenfiz eylemeniz ricâ olunur:

1- Londra Konferansı'na iştirak edecek Türkiye heyet-i murahhasası, münhasıran Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti tarafından intihap ve i'zâm edilecektir.

2- İşbu heyet-i murahhasa refakatine verilmesini lüzumlu gördüğümüz bazı mütehassıs müşavirler ile evrak ve vesâik-i lâzime tarafınızdan ihzâr ve heyete iltihak etmek üzere i'zâm ve irsal edilecektir.

3- Tarafımızdan gönderilecek işbu heyet-i murahhasanın, umum Türkiye menâfiini temsil edecek yegâne heyet olduğunu da Düvel-i İtilâfiye'ye tebliğ edeceksiniz.

4- Vaktin darlığı hasebiyle kat'î ve nihaî olarak ittihâz edilen işbu mukarrerâtın adem-i tervîci halinde selâmet-i mülk ü millet namına terettüb edecek mes'ûliyet-i tarihiye tamamen heyetinize ait bulunacaktır.

İcra Vekilleri Heyeti Reisi

Fevzi

Efendiler, Tevfik Paşa'nın refik-i mesâisi olup Ankara'da bulunan İzzet Paşa tarafından da bir telgraf yazılması faydalı olur zannında bulunduk. İzzet Paşa'nın telgrafı şu idi:

Şifre

Ankara, 30.1.337

İstanbul'da Tevfik Paşa Hazretlerine

Şubat evâhirinde Londra'da in'ikad edecek konferansa mütedâir Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazret-

leriyle zât-ı sâmileri arasında câri açık muhaberât muhteviyâtına muttali bulunuyoruz. Heyetimizin düçâr olduğu adem-i muvaffakiyet üzerine yine irâd-ı mütâlaaya mücaseret müstelzim-i hacâlet olmakla beraber zât-ı fahîmanelerini vaziyet-i hakikiye ve burada hüküm-ferma nikat-ı nazar hakkında tenvîr etmeye sevk-i vatanperverîyle lüzum hissediyoruz. İstanbul'un taht-ı işgalde olması hasebiyle oradaki bir hükümetin menâfi-i esasiye-i milleti müdafaadan âciz olacağı buraca tabii görülmektedir. Ayrı iki heyet halinde konferansta isbât-ı vücut etmekten, bi'l-âhire Anadolu ile İstanbul'un tefrîkine yol açılacağı endişesiyle de tevakki edilmektedir. Mustafa Kemal Paşa Hazretleri de telgrafnamelerindeki nikat-ı nazardan esas itibarıyla sarf-ı nazar etmeye salâhiyettar değildir. Anadolu'da avn-i hakla muhalefet ve isyanlar kesr ü izâle ve çeteler tenkîl olunarak kuvvetli bir ordu ve hükümet teşekkül etmiştir. Avrupa'yı, Sevr Muâhedesi'nin lehimize ta'diline sevk edebilecek müzâkerâtın inkıtâna mahal verilmeyecek surette bî-dirîğ-i himmet buyurulmasını hasbe's-sadaka istirham eyleriz. Buradaki Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin taraf-ı pâdişâhiden tanınması şart-ı esasisi bâki kalmak üzere teferruat ve zevâhire ait bazı hususât için dahi müdâvele-i efkâr imkânı mevcuttur. Bu imkânın ifâtesine mahal verilmemek üzere iş'âr-ı keyfiyet buyurulması maruzdur.

Ahmet İzzet

Efendiler, sizi yormazsam Tevfik Paşa'nın bu telgrafta verdiği cevâbı da arz edeyim:

Şifre

İstanbul, 31.1.337

Ankara'da İzzet Paşa Hazretlerine

C: 30 Kânunusani 337

Cümlemizin muhafaza-i ahkâmına yemin ettiğimiz Kanun-ı Esasî'ye muhâlif ta'dilât-ı esasiye icrası ve ânın tasdiki sarahat-i kanuniye ile ne derece kabil-i telif olacağı câ-yi mülâhazadır. Bu husus, ancak Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin ... vasıtasıyla gönderdiği telgrafta beyan olunan ve bizce mültezem bu-

lunan ta'dilâtın Düvel-i İtilâfiye'ce kabul edilmesine ihtimam olunup inşaallah istihsal-i matlûb olunduktan sonra usûl-i da-iresinde hallolunacak mesâil-i dahiliyedendir. Aksi hal, dünkü telgrafımızla dahi izah olduğu üzere konferansa adem-i kabulümüzü ve İstanbul'un derhal hâkimiyet-i Osmaniye'den ihracını ve Yunanîlerin davasının bilâ-müdafaa kalmasını belki muhik görölmesini mücib olacaktır. Telgraflardan bir cihe-tin anlaşılmadığını istidlâl ediyoruz. Konferansa sizin ve bizim diyerek iki heyet i'zâm edileceğinin nereden çıkarıldığı anlaşılamıyor. Dava aynı, esbâb-ı müdafaa aynı olmakla beraber bu hususta ittihâd-ı tâm olunca, oraca tayin olunacak mu-rahhaslar, Düvel-i İtilâfiye'nin tanımakta olduğu hükümetin terfîk edeceği murahhaslarla beraber gidince, heyet, müttehid ve yekvücûd ve salâhiyet-i lâzimeyi hâiz olur ve bilâ-ihiraz müt-tehiden dava-yı millîyi müdafaa eder. Bu lüzumun oraca da tak-dir buyurulduğu, murahhasların Düvel-i İtilâfiye'ye tanıtırıl-malarını bizden talep buyurmasıyla müsbettir. Tebliğ olunan nota ve beyânâtınız vâzihan göstermektedir ki Düvel-i İtilâfiye Londra Konferansı'na yalnız olarak Anadolu murahhaslarını kabul etmemektedir. Bunlar, Hükümet murahhaslarıyla bir-likte bulunmak suretiyle kabul olunacaktır. Böyle ayrılık mu-hafaza edilecek olursa aaleb-i ihtimal hiçbir tarafın murahhas-ları kabul edilmeyecektir. Bu bâbda yalnız buradan murah-has kabul edilmesi muhtemel ise de Anadolu için bu ihtimal de yoktur. Binâenaleyh pek büyük fedakârlıklar mahsulü olan bu tebeddül, zararımıza hallolunur. Çünkü İtilâf mahâfilinde Yunan muhipleri fazla olup kendilerine Türkler şarkta harbin idâmesine tarafdâr ve sulhu itilâfa talip değildir diye propagan-da ile leh-dâr olanları kendilerine celp, bizi haksız ve düşmanı-mızı haklı göstermeye salâhiyet verilmiş olur. Müşterek murah-haslardan mürekkeb bir heyet gönderilirse metâlibimiz kabul olunmasa bile, lehimize olan efkârı aleyhe çevirmemiş ve belki aleyhdâr olanların bir kısm-ı mühimmini kazanmış oluruz. Vakit pek dardır. Muhaberât ile zayi edilecek zaman kalma-mıştır. Murahhasların hemen i'zâmı menâfi-i vataniye ve mil-liye icabıdır. Zât-ı devletleriyle rûfeka-yı muhteremenizin dahi avdetleri lâzımdır. Zira ora efkârına ancak an-müşahedetin

vukûfunuzdan bi-hakkın istifade edecek zamanda ve orada efkârın bu nikat-ı nazara celbi lüzumunda müttefik olduğumuz kanaatindeyiz efendim.

Sadrazam

Tevfik

Efendiler, Tevfik Paşa'nın Fevzi Paşa Hazretlerine olan cevabı telgrafını da okuyalım:

Şifre

Dersaadet, 1.2.337

Ankara'da Mustafa Fevzi Paşa Hazretlerine

C: 30 Kânunusani 337. Kral Konstantin'in Atina'ya avdeti üzerine Düvel-i İtilâfiye mahâfilinde ve efkâr-ı umumiyede Yunanistan aleyhine husûle gelen tebeddül münasebetiyle Avrupa'da lehimize bir cereyân tevellüd etmekle beraber, bu cereyâna mukabil, Rumlara müzâhir ve Sevr Muâhedesi'nin tamamen veya cüz'î ta'dilâtla tatbiki suretiyle Türkiye'yi imhâ fikrinde musır bazı ricâl-i siyasiye de mevcut bulunmasına, hususiyle aldığımız ma'lumât-ı mevsûkaya göre, ricâl-i mezkûrenin Anadolu mümessillerinin dahi konferansa davet edilmesini kabul ve tervîc eylemeleri Anadolu'nun böyle bir davete icâbet etmeyeceğine kani olmalarından ileri gelmiş ve bundan maksatları da şu adem-i icâbet keyfiyetini öne sürerek ve aleyhimize tedâbîr-i zecriye ittihâzını muhik göstererek efkâr-ı umumiyeyi siyasetlerine ıktifâya mecbur eylemekten ibaret bulunmuş olmasına binâen konferansa bir an evvel ve müştereken gidilerek ihkak-ı hakka çalışılmak lâbüddür. Şayet orada meşrû' ve muhik mutalebâtımızın reddolunduğunu görür ve konferansı terke mecburiyet hissederek, bu keyfiyet husemâmızın elinde aleyhimize bir silâh-ı müessir olamaz. Telgrafnamelerinde beyan olunan mutalebâtın, evvelce de bildirilen esbâba ve İstanbul'un vaziyet-i mahsusasına mebni kabulü mümkün değildir. Bunlarda ısrar ile konferansa vakt ü zamanında iştirak fırsatı fevt edilirse, evvelâ temîn-i vahdet olunmamasından dolayı İstan-

bul ve Boğazların büsbütün hâkimiyet-i Osmaniye'den çıkması, saniyen Düvel-i İtilâfiye'nin Yunanistan'a muâvenet-i nakdiye ve askeriye ifa ve Anadolu'da müşterek bir hareket-i taarruziye icrasına kalkışarak zaten mesâib-i mütevâliye-i harbiyeden adedi pek ziyade tenakus etmiş olan Türk unsurunun bir kat daha mahv ü perişanîye ma'rûz kalması, salisen büyük nisbette fedakârlıklar ihtiyârı mukabilinde haricî muâvenete ihtiyaç mecburiyeti hâsıl olarak bi'n-netice gaye-i emel olan istiklâlin heder edilmesi gibi netâyic-i vahîme tahaddüs eyler. Murahhaslarınızın Dersaadet'e tesrî-i hareketi elzemdir efendim.

Sadrazam
Tevfik

Muhterem Efendiler, Osmanlı Sadrazamı'nın daha bazı tavsiye ve ihbarları vardır. Müsaade buyurursanız onları da okuyalım:

Şifre

Dersaadet, 5.2.337

Ankara'da Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Londra'da ictimâ edecek olan konferansa Devlet-i Aliyye'nin dahi davet edilmesinden dolayı telâşa düşen Yunanlılar, aleyhimizdeki propagandalarına bir kat daha germî vermişlerdir. Paris'teki murahhasımızdan aldığımız ma'lumâta nazaran Fransa'da efkâr-ı umumiyeyi aleyhimize çevirmek için güya Anadolu'da bir Alman heyet-i askeriyesi mevcut olduğunu ve harekât ve siyasetinizin bu heyetin telkinatından tevellüd eylediğini Fransız mahâfilinde neşretmekte oldukları gibi Türkiye'deki Hıristiyanların katliâm edilmekte olduğundan bahis ile bunların tahlisi için Papa tarafından bi'l-cümle parlamentolara mürâcaat edildiği mesmû olduğu murahhas-ı müşarûnileyh tarafından ilâveten bildirildiğinden fevkalâde su-i tesirâtı mücib olacak olan işbu şâyiatın serian tekzîb edilmesi ricâ ve tavsiye olunur.

Sadrazam
Tevfik

Şifre

Dersaadet, 8.2.337

Ankara'da Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Konferansa tesir etmek maksadıyla Şubat'ın yirmi birinde Yunanlıların 70-80 bin kişi ile taarruza geçecekleri Hari-ciye Nezareti'nden mevsûkan istihbâr kılınmıştır. Taarruzun Karahisar-Eskişehir istikametinde olmasına ihtimal verilir. Ankara murahhaslarının yalnız olarak konferansa kabul edilemeyeceği mümessillerin cümle-i ifadâtındandır.

Sadrazam

Tevfik

Bu telgrafın yazılmasından maksat, Yunanlıların taarruz edeceğini bildirmek mi idi veyahut Ankara murahhaslarının yalnız olarak kabul edilemeyeceğini söylemek mi idi, bunu anlamak müşkildir. Yoksa 70-80 bin kişilik düşman kuvvetinin taarruzu tehdidiyle ikinci fıkra müeddası temîn edilmek mi isteniyordu?

Murahhas i'zâmı hakkında, bizim, serd ettiğimiz nokta-i nazarları iş'aratımız vechile Tevfik Paşa İtilâf Mümessilleri'ne tebliğ etmiş de telgrafın son fıkrasıyla aldığı cevâbı mı iblağ ediyordu, bu da vâzih değildir.

Dersaadet, 8.2.37

Ankara'da Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Fransız efkâr-ı umumiyesini rencide etmemek için Kilikya'da taarruzdan tevakki edilmesi, hayırhâhlığında şüpheli olmayan bazı Fransız ricâlinin tavsiyesi üzerine Paris murahhasımızdan kemâl-i ehemmiyetle bildirilmiştir.

Sadrazam

Tevfik

Efendiler, bu gibi tavsiyeleri, İstanbul hükümetlerinden çok dinlemiştik. Bizim taarruzdan tevakki etmemizi tavsiye eden

hayırhâhın muhatabı, işittiğini bir gramofon gibi bize işâl ederken, hayırhâha bize de taarruzdan tevakki edilmesini icap edenlere tavsiye edip etmediğini sormuş mu acaba? Aldığı cevap menfi idiye, onun hayırhâhlığına nereden hükmetmiş idi? Vatanımızı işgal edenlerin, efkâr-ı umumiyesini rencide etmemeyi tavsiye edenlere, vatani işgal olunan milleti niçin rencide ettiklerini ve etmekte devam eylediklerini sormamak, neden bu Osmanlı ricâlinin havâss-ı mümtazesi olmuştu?

Hulâsa, Muhterem Efendiler, görülüyor ki Tevfik Paşa ve arkadaşlarıyla esasta, fikirde, telâkkide anlaşmak mümkün olamıyordu. Nihayet, mesele Meclis'e intikal ettirildi.

Meclis'e iki teklif dermeyeran ettim. Birisi: Memleketin ve milletin vaziyet ve maksadını İstanbul'a sarahaten bildirmek, ikincisi: Ayrıca davet vukuunda Londra'ya müstakil bir heyet göndermekti. Her iki teklifim kabul edildi.

Efendiler, Meclis'in nokta-i nazar ve kararını, Tevfik Paşa'ya iblağ eden telgrafname aynen şöyle idi:

Londra Konferansı'na davet dolayısıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri ve İcra Vekilleri Heyeti Reisi Fevzi Paşa Hazretleriyle İstanbul'da Tevfik Paşa Hazretleri arasında teati edilen muhaberât, heyet-i umumiye-de okunmak suretiyle Meclis'in dahil-i ıtlâi oldu. Tevfik Paşa Hazretleri tarafından dermeyeran buyurulan mütâlaat, memleketin bugünkü vaziyeti hakkında sarîh bir fikir edinmekten pek uzak olduklarını teessürle bize gösterdi. İstanbul'da mütarekeden beri iki nev'î hükümet birbirini takip etmiştir. Biri Damat Ferit'in riyâseti altında, muhtelif zevâtın iştirakiyle teşekkül eden hükümetler ki her ne bahasına olursa olsun, İtilâf Devletleri'ne karşı mutavaat-ı mutlaka fikrini temsil etmiş ve memleketin kendi hukuk-ı hâkimiyetini idâme için bezl ettiği fedakârlıkları, düşmanlarla beraber çalışmak suretiyle ta'kîm etmeyi bir meslek-i mahsus edinmiştir. Bu fikrin sâlikleri, memleketin şer ve hıyanete müstaîd ne kadar nankör evlâdı varsa, hepsini tahrik ve teşhiz ederek, müdafaa-i milliyeye hasr-ı nefis eden vatanperverler aleyhine mütemâdi kullandılar. Şer'-i mübîn namına neşredilen sahte fetvaların, mazhar-ı taltif

olan mîr-i mîran Anzavurlarla fikr-i istiklâl ve müdafaa aleyhine neşrettikleri manevî ve maddî zehr ü ifsâd kuvvetleri aleyhine, Anadolu aylarca müddet çarpışmaya mecbur oldu. Onlar, düşmanlar hesabına cephelerimizi kaç defa arkadan vurdular. İslâm'ın ilk asırdan beri şeref ve hak, din namına cihat eden milletimiz, tarihimizin ilk günlerinden beri devlet ve memleket ne vakit tehlikeye düşmüşse kanını mebzulen akıtmaktan hâli kalmayan milletimiz, bu defa muazzam vatandan bakiye kalan son parçada, son kaleye çekilmiş, en son müdafaasını yaparken hükümet namını alan heyetler, düşmanlar hesabına, düşman safları arasında, kendi milletleri aleyhine çalışıyorlardı. Bizans'ın son günlerinde, Fatih'in teslim davetine karşı «Allah'ın bana bir vediası olan bu memleketi, ancak Allah'a teslim ederim» diyen son Kayser-i Rum'un tahtına vâris bir hanedandan gelen bugünkü halife ve sultanın hükümeti, esir olmamak isteyen milleti, kendi eliyle bağlayarak düşmanlara teslim etmeye çalışıyordu. Bu birinci safha, o hükümetlerin ve müttefiklerinin hezimetleriyle netice buldu. İkinci nev'î hükümet, Tevfik Paşa'nın riyâset ettikleri heyettir ki maksat itibarıyla Anadolu müdafaasına tarafdâr olduğunu söylemekle beraber, icrâât itibarıyla memleketin samimiyetle istihsal etmek istediği sulha nâ-kabil-i tecvîz bir gaflet ve inat ile mâni olmakta devam ediyor. Şûra-yı saltanatta, İtilâf Devletleri'nin uzattığı ilâm-ı esareti ayağa kalkmak, ibrâz-ı hürmet etmek suretiyle kabul ve imza eden ricâl ve â'yân, bütün memlekette hiçbir hak ve salâhiyeti temsil etmeyen bir kuvvet-i sakıta halindedir. Anadolu ve İstanbul, istiklâl ile esaretin, hürriyetle mahkûmiyetin teâruz ve tehâlûf ettiği iki ayrı parça halinde kalmıştır.

Biz, memleketin esir edilmiş, ihtiyârını kaybetmiş parçasını hür ve müstakil kısma ilhak etmek istiyoruz. İstanbul ricâlî, küllü teşkil eden ve bütün bir cihan-ı husûmete karşı kendini şeref ve salâbetle müdafaa eden hür kısmı, esir ve mahkûm cüz'e tâbi etmek, ilhak etmek istiyorlar. Bütün Anadolu'yu, hürriyet ve istiklâline âşık bütün evlâd-ı memleketi ve bugünkü ruh-ı mazlum-ı İslâm'ı temsil eden Büyük Millet Meclisi, İstanbul'un malûl ve mahrum-ı hürriyet bir heyetine tâbi olmayı hiçbir zaman kabul edemez.

Meclis'imiz tarafından kabul ve ilân edilen ve bütün memlekette mutâ' olan Teşkilât-ı Esasiye Kanunlarımız mücibince, hâkimiyet, bilâ-kayd ü şart milletindir ve milletin teşri ve icrâ kudreti ise, onun hakikî ve yegâne mümessili olan Büyük Millet Meclisi'nde tecelli eder. Bu esâsata binâen heyet-i murahhasamızın İstanbul'a gitmesi ve oradan intihap edilecek bir heyete dahil olması ve oranın vereceği salâhiyetname ile cihana karşı dava-yı millîmizi deruhde etmesine imkân yoktur. Eğer isterseniz bi'l-fil ve bi'l-hak hâiz-i istiklâl-i mutlak olan, bütün teşkilât-ı idariyesiyle memleketi tedvîr eden, orduları şarkta ve garpta düşmanlara hadlerini bildirerek memlekete sulhun yollarını açan Meclis'imizin heyet-i murahhasasını, memleketi temsil edebilecek yegâne heyet olarak tanırırsınız. Yoksa biz kendi heyetimizi kendimiz göndermek kararını zaten almış bulunuyoruz. Bu kararımıza verilecek cevâbın, birtakım sözler değil, fakat fi'liyât olması bizce matlûb ve mültezemdir.

Efendiler, Hariciye Vekili bulunan Bekir Sami Bey'in taht-ı riyâsetinde ayrıca ve müstakil bir heyet-i murahhasa tertip edildi. Heyet, Londra Konferansı'na suret-i mahsusada davet vukuunda icâbet ve iştirak etmek kaydıyla ve fakat zamandan istifade maksadıyla, Antalya üzerinden Roma'ya hareket ettirildi.

Heyetimiz, İtalya Hariciye Nâzırı Kont Sforza vasıtasıyla, konferansa resmen davet olundukları kendilerine tebliğ olunduktan sonra Londra'ya gitmişlerdir.

Londra Konferansı, 27 Şubat 1337-1921'den 12 Mart 1337'e kadar devam etti. Müsbet hiçbir netice vermedi.

Düvel-i İtilâfiye, İzmir ve Trakya nüfusları hakkında kendileri tarafından bir tahkikatın neticesini kabul edeceğimize dair, bizden vaat almak istediler. Heyet-i murahhasamız, evvelâ, bunu kabul etmişti. Ankara'dan vuku bulan ihtar üzerine, bi'l-âhire, tahkikatın icrasını, Yunan idâresinin ref'ine ta'lîk teklifinde bulundu. Düvel-i İtilâfiye, Sevr Muâhedesi'nin ahkâm-ı sâiresinin, bilâ-itiraz tarafımızdan samimiyetle tatbikini temîn etmek istediği anlaşılmıştı. Heyet-i murahhasamız, bu husustaki teklifata, red mahiyetinde cevaplar vermişti. Yunan murahhasları, tahkikatı esassından reddetmişlerdi. Bunun

üzerine, Düvel-i İtilâfiye murahhasları, Türk ve Yunan heyet-i murahhasalarına, bazı teklifatı hâvi bir proje vererek, hükümetlerinden bu projeler muhteviyâtına dair alacakları cevapların, konferansa bildirilmesini talep etmişlerdi.

Bizim heyet-i murahhasamıza verilen projede, Sevr Muahe-desi ahkâmında icrâ olunacak ta'dilâta müteallik şu noktalar vardı:

Bize bırakılan jandarma ve kıtaat-ı mahsusa miktarlarını cüz'î surette arttırmak. Memleketimizde kalacak ecnebi zâbitân adedini biraz tenkis etmek. Boğazlar mıntıkasını biraz ufaltmak. Bütçemiz üzerine mevzu tahdîdatı biraz hafifletmek. Umûr-ı nafiaya müteallik imtiyâz vermek hakkımız üzerine mevzu tahdîdatı da biraz tahfif etmek... Bundan başka adlî kapitülâsyonlar, ecnebi postaları, Kürdistan... hakkında Sevr projesinde ta'dilât icrasını ümit ettirecek bazı mübhem vaatler...

Aynı teklifat projesinde, Ermenistan hudutlarının tayini hususu, Cemiyet-i Akvâm'ın göndereceği bir komisyona terk edilmekte idi. İzmir mıntıkasında da hususî bir idâre teşekkül edecekti. Güya, İzmir vilâyeti bize iade olunacaktı. Fakat İzmir şehrinde bir Yunan kuvveti bulundurulacak, İzmir sancağı asayîşi İtilâf zâbitânı tarafından idâre olunacak, bu sancaktaki jandarma kuvveti, nüfusu nisbetine göre muhtelif anâsırdan teşekkül edecek, vilâyete Cemiyet-i Akvâm tarafından bir Hıristiyan vali tayin olunacak, İzmir vilâyeti Türkiye'ye vâridatın tezayüdûyle artacak senevî bir meblâğ tediye edecek idi.

İzmir vilâyeti hakkında teklif olunan bu tarz-ı hal ve tesviye, beş sene sonra, tarafeynden birinin talebi üzerine Cemiyet-i Akvâm'ca ta'dil olunabilecekti.

Efendiler, İtilâf Devletleri, heyet-i murahhasamız vasıtasıyla yaptıkları teklifatın cevâbını almaya intizâr etmeden, daha heyet-i murahhasamız yolda iken, Yunanlılar, bütün ordusuyla, bütün cephelemize karşı taarruza geçtiler.

Görüyorsunuz ki Efendiler, Yunan taarruzu, konferans ve sulh hikâyesini bize bi'z-zarure terk ettiriyor. Şimdi müsaade buyurursanız, size, bu taarruzu ve neticesini arz edeyim.

Yunan ordusunun Bursa ve şarkında mühim bir grubu, Uşak ve şarkında diğer bir grubu vardı. Bizim de kuvvetleri-

miz, Eskişehir şimal-i garbîsinde ve Dumlupınar ve şarkında olmak üzere iki grup halinde idi. Bundan başka, Yunanlıların, İzmit'te bir fırkaları, bizim de ona mukabil Kocaeli grubu bulunuyordu. Yunanlıların, Menderes boyundaki kıtaatına karşı da kıtaatımız vardı. Yunan ordusunun Bursa ve Uşak grupları, 23 Mart 337 günü ileri harekâta geçtiler. İsmet Paşa kumandasında bulunan Garp Cephesi kıtaatı, arz ettiğim gibi, Eskişehir şimal-i garbîsinde tahaşşüd etmişti. Karar, muharebeyi İnönü mevâziinde kabul etmektir. Ona göre tedâbîr ve tertibât alınıyordu. Düşman, 26 Mart akşamı, İsmet Paşa'nın işgal ettirdiği mevaziin sağ cenahı ilerisine yanaştı. Ertesi gün, bütün cephe de temas hâsıl oldu. Düşman, 28'de sağ cenahımıza taarruza geçti. 29'da her iki cenahtan taarruz etti. Düşman, mevzîi, mühim muvaffakiyetler elde ediyordu. 30 Mart günü şiddetli muharebelerle geçti. Bu muharebelerin de neticesi düşman lehine tecelli etti.

Bundan sonra, sıra bize geliyordu. İsmet Paşa, 31 Mart günü, mukabil taarruza geçti ve düşmanı mağlûp ederek, 31/1 Nisan gecesi ricâta mecbur etti. Bu suretle, tarih-i inkılâbımızın bir sahifesi, İkinci İnönü zaferiyle imlâ edildi.

Efendiler, düşman çekilirken Garp Cephesi Kumandanı'yla 1 Nisan günü cereyân eden muhaberât, o günün tahassüsâtını tespit eden vesâiktir. O tahassüsâtı ihyâ için müsaade buyursanız o günkü muhaberâtın bazı telgrafları aynen okuyacağım.

Metristepe'den, 1.4.337

Saat 6.30 sonrada Metristepe'den gördüğüm vaziyet: Gündüz-bey şimalinde, sabahtan beri sebat eden ve dümdâr olması muhtemel bulunan bir düşman müfrezesi, sağ cenah grubunun taarruzuyla gayr-i muntazam çekiliyor. Yakından takip ediliyor. Hamidiye istikametinde temas ve faaliyet yok, Bozüyük ya-nıyor. Düşman, binlerce maktullerle doldurduğu muharebe meydanını silâhlarımıza terk etmiştir.

Garp Cephesi Kumandanı
İsmet

Ankara, 1.4.337

İnönü Muharebe Meydanında Metristepe’de Garp Cephesi Kumandanı ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi İsmet Paşa’ya

Bütün tarih-i âlemde, sizin İnönü meydan muharebelerinde deruhde ettiğiniz vazife kadar ağır bir vazife deruhde etmiş kumandanlar enderdir. Milletimizin istiklâl ve hayatı, dâhiyâne idâreniz altında şerefle vazifelerini gören kumanda ve silâh arkadaşlarınızın kalb ve hamiyetine büyük emniyetle istinâd ediyordu. Siz orada yalnız düşmanı değil milletin ma’kûs tâli’ini de yendiniz. İstilâ altındaki bedbaht topraklarımızla beraber bütün vatan, bugün müntehalına kadar zaferinizi tes’id ediyor. Düşmanın hırs-ı istilâsı, azim ve hamiyetinizin yalçın kayalarına başını çarparak hurdahaş oldu.

Namınızı, tarihin kitabe-i mefâhirine kaydeden ve bütün milleti hakkınızda ebedî minnet ve şükrana sevk eden büyük gaza ve zaferinizi tebrik ederken, üstünde durduğunuz tepenin size binlerce düşman ölüleriyle dolu bir meydan-ı şeref seyret-tirdiği kadar milletimiz ve kendiniz için şaşaa-i i’tilâ ile dolu bir ufk-ı istikbâle de nâzır ve hâkim olduğunu söylemek isterim.

Büyük Millet Meclisi Reisi

Mustafa Kemal

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Zulüm ve istibdat dünyasının en zalimâne hücumlarına karşı, yalnız ve şaşkın kalan milletimizin maddî ve manevî bütün kabiliyet ve kuvvetlerini ruhundaki ateşle toplayan ve harekete getiren Büyük Millet Meclisi’nin Reisi Mustafa Kemal Paşa!

Kahraman askerlerimiz, zâbitlerimiz ve askerlerimizle avcı hatlarında omuz omuza vuruşan fırka ve kolordu kumandanları namına takdirat ve tebrikâtınıza kemâl-i fahr ile arz-ı şükran ederim.

Garp Cephesi Kumandanı

İsmet

Muhterem Efendiler, İnönü muharebe meydanını, ikinci defa olarak mağlûben terk ve Bursa istikametinde eski mevzilerine ricât eden düşmanın takibinde, piyade ve süvari fırkalarını gösterdikleri şâyân-ı tezkâr kahramanlıkları izah etmeyeceğim. Yalnız, umumî vaziyet-i askeriye için müsaade buyursanız Cenup Cephemize ait mıntıkada cereyân etmiş olan harekâtı hulâsa edeyim.

Cenup Cephesi Kumandanı Refet Paşa'nın emrinde bulunan üç piyade fırkası, Dumlupınar'da, müstahzar bir mevzide bulunuyorlardı. Bundan başka, bir süvari fırkası ve bir de süvari livası vardı. Bu mevziin sol cenahında bulunuyordu. Cenup Cephesi Kumandanı'nın aldığı vazife, bu mevzide düşmanı tevkif etmektir. Uşak şarkındaki mevzilerinden hareket eden üç piyade fırkası ve bir kısım süvari, Dumlupınar mevziine temas ve taarruz ettiler. 26 Mart'ta kıtaatımız, mevzilerini terke mecbur oldu. Cenup Cephesi Kumandanı, bundan sonra esaslı bir hatta kuvvetlerini tevkif ve yeniden tertibât almaya muvaffak olamayarak iki kısma ayrıldı. Bir kısmı ki (Sekizinci ve Yirmi Üçüncü Piyade Fırkalarıyla İkinci Süvari Fırkası'ndan mürekkebi idi) kendi taht-ı emrinde, Altıntaş istikametinde çekildi. Diğer kısım ki (Kolordu Kumandanı Fahrettin Paşa'nın taht-ı emrinde bulunuyordu. Elli Yedinci Piyade Fırkası'yla Dördüncü Süvari Livası'ndan ibaret idi). Düşman, bütün kuvvetiyle Fahrettin Paşa kuvvetlerine teveccüh ederek şarka yürüdü. Refet Paşa kuvvetlerine karşı, Dumlupınar'da, yalnız bir piyade alayı bıraktı. Refet Paşa, bi'l-âhire Yirmi Üçüncü Fırkayı Altıntaş üzerinden cenuba, Fahrettin Paşa emrine iade etti. Altıntaş istikametinde, düşmanın hiçbir hareketi olmadığı tahakkuk edince, Refet Paşa, yanında bulunan kuvvetlerle şimale celp olundu.

Şark istikametinde ilerleyen düşmana karşı, Fahrettin Paşa kuvvetleri, muhtelif mevâkide muharebeler vererek Afyon şarkına çekildi. Düşman, Afyonkarahisar'ını işgal ettikten sonra, Çay-Bolva hattına kadar ilerledi ve orada tevakkuf etti. Bu düşman karşısında, Fahrettin Paşa, Elli Yedinci, Yirmi Üçüncü Fırkalarla beraber, cenuptan Adana mıntıkasından gelen Kırk Birinci Fırka'yı da alarak, mukabil bir hat vücuda getirdi.

Efendiler, fazla mülâhazât-ı sevkü'l-ceyşiyeden ictinâb tarafdarı olmakla beraber, Yunan ordusunun bu defaki umumî taarruz plânında, nazar-ı dikkati çok câlib bir hatayı işaret etmek isterim. Yunan ordusunun Uşak grubu, Dumlupınar'dan sonra, Eskişehir istikamet-i umumiyesinde yürümek lâzımdı. Afyon üzerinden Konya istikamet-i umumiyesinde teveccüh etmesi, asıl netice-i katiye sahasından kuvvetlerini uzaklaştırarak, onları atıl ve tehlikeli bir vaziyette bırakmıştır. İnönü'nde, muvaffakiyet bizim tarafta kaldıktan sonra, bu kuvvetlerin kendilerini tehlikeden kurtarmak için bir an evvel ve serian ricâtlarını temînden başka bir şey düşünemeyeceklerine şüphe yoktu. İnönü'nde muzaffer olan kuvvetlerimizin, Eskişehir, Altıntaş üzerinden Dumlupınar'a teveccüh ederek ve bu mesafenin mühim bir kısmında şimendifer hattından azamî istifade mümkün olduğuna göre, Afyonkarahisar'ın şarkında bulunan Yunan grubunun hatt-ı ricâtını kat' etmesi ve bu suretle o grubu büyük bir felâkete dūcâr eylemesi pek kuvvetli bir ihtimal dahilinde idi. Nitekim, bu fikrin tatbikatına geçmekte bir an tehhür edilmemiştir. Derhal Cenup Cephesi Kumandanı Refet Paşa'nın emrine, ilk serbest kalan fırkalar verilerek tahrik edilmiştir.

Yunan ordusunun Uşak grubu, İnönü Meydan Muharebesi'nin neticesi üzerine derhal ricâta başladı. Refet Paşa, 7 Nisan 337 tarihinde karargâhıyla Çöğürler'de, Dördüncü ve On Birinci Fırkalar Altıntaş mıntıkasında, Beşinci Kafkas Fırkası ve kuvvetli bir alay mahiyetinde bulunan Meclis Muhafız Taburu Çöğürler cenubunda, Birinci ve İkinci Süvari Fırkaları Kütahya mıntıkasında bulunuyorlardı. Fahrettin Paşa, Çay ve Afyon'dan çekilen düşmanı takip ve tazyik ederken, Refet Paşa da düşmanın Aslıhanlar civarında bulunan bir alayına, bu saydığımız kuvvetlerle, yani, üç piyade fırkası ve bir taburla, taarruz etti. Bir taraftan da şimalden daha iki fırka, Yirmi Dördüncü ve Sekizinci Fırkalar, cenuba tahrik edildi. Aslıhanlar'daki Yunan alayı, Refet Paşa'nın taarruzunu tevkif etti. Çok zaman kazandı, bu müddet zarfında geriden gelen kıtaatla iki fırkaya kadar takviye olundu. Bu kuvvetler, Afyon'dan çekilen kuvvetlerin kendilerine iltihakını temîn etti.

12 Nisan 337 günü Refet Paşa'nın emrinde şimalden cenuba ve şarktan garba taarruz eden kuvvetlerin mecmuu şu idi:

Şimalden gelen 4, 5, 11, 8 ve 24; şarktan ilerleyen 57, 23 ve 41 inci Fırkalar ki cem'an sekiz piyade fırkası ve bir piyade taburu... Birinci ve İkinci Süvari Fırkaları çok uzak mesafelerden dolaştırılarak ancak düşman mağlûp edildiği takdirde müessir olabilecek, fakat o günün muharebesinde hiç de müessir bulunmayan, düşman gerisinde Banaz hedefine sevk olunmuştu. Refet Paşa'nın taht-ı kumandasına verilen kuvvetler, taarruzlarında muvaffak olamadılar, bilakis fazla zayıat verildi. Düşman, Dumlupınar mevaziine hâkim olarak yerleşti ve orada kaldı. Refet Paşa kuvvetleri de Dumlupınar'dan on kilometre şark-ı şimâlde olmak üzere, Aydemir, Çalköy, Selkisaray, hattına çekilip durdu. Aslıhanlar Muharebesi diye yâd olunan, bu hareket, bu suretle hitam buldu.

Efendiler, muharebenin cereyânı esnasında muharebe hatlarından bazı kısımların ileri geri vuku bulan dalgaları ve bilhassa Afyon şarkında bulunan düşman fırkalarının, Dumlupınar ilerisinde bıraktıkları bir alaylarının mağlûp ve bertaraf edilememesi yüzünden, Dumlupınar'a kadar çekilebilmelerini müteakib Yunan kuvvetlerinin esaslı bir hat işgal etmek üzere tertibât alırken, ilerdeki parçalarının o hatta vâsil olmak üzere geri yürüyüşleri, Refet Paşa'nın muharebe neticesini yanlış hükmetmesine bâis oldu. Fi'l-hakika, Refet Paşa, kendisi mağlûp olduğu halde düşmanı mağlûp ve ricât eder kabul etti ve bunu beş gün devam eden Dumlupınar Meydan Muharebesi'nde düşmana son darbeyi vurmak nasip olduğunu bildiren, telgrafiyla bize de iblağ etti. Biz de bi't-tabi memnun olarak tehâlûkle, büyük takdirat ve tebrikâtta bulunduk. Fakat vaziyeti tamamıyla meydana çıkarmak için telgraf başında kendisine sorduğum suallere aldığım cevaplardan, vaziyetin bildirildiği gibi olduğunda şüphe ve tereddüde düştük. Nihayet anlaşıldı ki düşman, tamamen maksadına muvâfık ve vaziyet-i umumiyesine mutabık olarak, Dumlupınar'da müdafaası sehil, hâkim ve esaslı bir mevzi alıyordu. Bilakis Refet Paşa'nın, biraz geride, bütün kuvvetleriyle Aydemir, Çalköy, Selkisaray hattını tutması lâzım geldi.

Efendiler, vaziyette sükûnet peyda olduktan sonra Refet Paşa'nın kumanda ettiği orduda, kendisine karşı itimâdın münselib olduğu anlaşıldı. Vaziyeti mahallinde tetkik etmek üzere, Fevzi Paşa Hazretleri Ankara'dan ve İsmet Paşa da Garp Cephesi'nden birlikte bizzat Refet Paşa'nın karargâhına gittiler. Refet Paşa'nın kumanda vaziyetinin bir müddet daha idâmesi ciheti tercih edilmekte olduğundan, meseleyi ona göre hal ve tespite çalıştılar. Fakat zaman geçmeden bu vaziyetin idâmesi gayr-i mümkün ve gayr-i câiz olduğu kanaati hâsıl oldu. Bu sebeple ben, bizzat Fevzi ve İsmet Paşaları alarak Refet Paşa nezdine gittim. Vaziyeti yakından tetkik ettim ve derhal şu tarz-ı halli tatbik ettim. Taht-ı kumandasında bulunan Cenup Cephesi'ni, Garp Cephesi'ne raptederek İsmet Paşa kumandasına tevdi ettim. Kendisine Ankara'da bir vazife verilmek üzere oraya avdeti lüzumunu bildirdim.

Refet Paşa Ankara'ya avdet ettiği zaman şöyle bir suret-i hal tasavvur etmiştim. İsmet Paşa artık Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyâseti'nden istifa ederek, tamamen tevsi edilmiş olan Garp Cephesi Kumandanlığı'yla iştigal edecek, Müdafaa-i Milliye Vekili bulunan Fevzi Paşa Hazretleri de vekâleten ifa etmekte olduğu Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyâseti'ni asil olarak deruhde edecek. Ondan inhilâl edecek Müdafaa-i Milliye Vekâleti vazifesini de Refet Paşa ifa edecek.

Refet Paşa, esas itibarıyla, yine askerî bir vazife deruhde etmek tarafdârıydı. Fakat benim tarz-ı tesviyemi beğenmedi. Diyordu ki Müdafaa-i Milliye Vekili bulunan Fevzi Paşa'nın makamından istifa etmesine sebep yoktur. İsmet Paşa'nın Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyâseti'nden istifasını zarurî görüyor ve bana da bu aralık bir vazife vermeyi düşünüyorsanız tarz-ı tesviyenin ona göre tanzimi mümkündür.

Ben, birdenbire Refet Paşa'nın mütâlaasında mündemic makasada nasılsa intikal edemedim. Çünkü biraz sonra anlar gibi olduğum nokta-i nazar asla hatırıma gelmemişti. Mütereddid olduğum noktayı tavzih için bizzat kendisine sordum. Dedim ki, yani siz mi Erkân-ı Harbiye Reisi olmak istiyorsunuz? Gerçi vâzih bir cevap vermedi ama ben maksadın tamamen bundan ibaret olduğunu kabul ettim. Bunun üzerine şu mütâlaayı

dermeyan eyledim: “Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyâseti, bizim teşkilâtımıza göre, bugün, fiilen Başkumandanlık makamıdır. Siz, henüz Türk ordusuna başkumandan olacak evsâfı ihrâz etmiş değilsiniz. Bunu şimdilik hatırlınızdan çıkarınız!”

Refet Paşa, verdiği cevapta dedi ki, öyle ise ben de Müdafaa-i Milliye Vekâleti’ni kabul etmem. O sizin bileceğiniz iştir, dedim ve bıraktım. Fi’l-hakika kabul etmedi ve aldığı mezuniyet üzerine Kastamonu ormanlarında Ecevit denilen yerde bir müddet istirahatata çekildi. Refet Paşa’nın Müdafaa-i Milliye Vekâleti bundan sonra hâsıl olan diğer bir vaziyet üzerine vuku bulmuştur.

Muhterem Efendiler, İkinci İnönü zaferinden sonra, Londra’ya gitmiş olan heyet-i Murahhasamız avdet etti. Konferansın müsbet bir neticeye iktirân etmemiş olduğu malûmunuzdur. Fakat Heyet-i Murahhasa Reisi ve Hariciye Vekili Bekir Sami Bey, kendiliğinden İngiltere, Fransa ve İtalya ricâl-i siyasesi ile temas ve mükâlemelerde bulunarak ayrı ayrı her biriyle bir takım mukavelenameler imzalamış bulunuyordu.

Bekir Sami Bey’in, İngiltere ile imzaladığı bir mukavele mûcibince, yedimizde bulunan bi’l-cümle İngiliz üserasını iade edecektik. Buna mukabil İngilizler de bize, esirlerimizi iade edeceklerdi. Yalnız Türk esirleri meyânında Ermenilere ve İngiliz üserasına zulüm veya su-i muamele etmiş olduğu iddia edilenler istisna edilecekti.

Hükümetimiz, bi’t-tabi böyle bir mukaveleyi tasvip ve tasdik edemezdi. Çünkü böyle bir mukaveleyi tasvip etmek Türk tebaasının Türkiye dahilindeki harekâtı üzerinde, ecnebi hükümetinin bir nev’i hakk-ı kazasını tasdik etmek olurdu.

Bu mukaveleyi tasdik etmemekle beraber, İngilizler bazı Türk üserasını serbest bıraktıklarından biz de bi’l-mukabele elimizde bulunan İngiliz üserasından bir kısmını serbest bıraktık.

Bi’l-âhire 23 Teşrinievvel 337-921 tarihinde, Hilâl-i Ahmer Reis-i Sanisi Hamit Bey’le İstanbul’da İngiliz komiseri arasında hâsıl olan itilâf üzerine, Malta’da bulunan bi’l-cümle Türk mevkûfını ile nezdimizde bulunan bi’l-cümle İngiliz mevkûfınınin mübadelesi kararlaştırılarak tatbik edilmiştir.

Efendiler, Bekir Sami Bey, resmî müzâkerât ve mükâlemat haricinde sırf şahsî olarak da Lloyd George ile bir mülâkatta bulunmuş, beyinlerinde, söylenen sözler stenografiye edilmiş, bu zabıt imza da edilmiş. Bekir Sami Bey'in yedinde bulunan nüshanın muhteviyâtına muttali edildiğimi der-hatır etmiyorum. Son zamanda Hariciye Vekâleti vasıtasıyla Bekir Sami Bey'den bu nüshayı talep ettirdim ise de Vekâlet'e gönderdiği bir mektupta, ol zaman bu nüsha tercümelerinin bana gösterildiğini, gerek aslının ve gerek tercümelerinin Hariciye Vekâleti'nden infisâlinde ait olduğu dosyasında bırakıldığını bildirmiştir. Dosyalarda bu vesika bulunamamıştır. Ve Hariciye'de kimse bu vesikadan ve muhteviyâtından ma'lumâtta bulunmuyor. Ben de arz ettiğim gibi hiçbir vakit haberdâr edildiğimi tahattur etmiyorum.

Efendiler, Bekir Sami Bey'le Fransız Başvekili Mösyö Briand arasında da 11 Mart 921 tarihli bir mukavele imza edilmiştir. Bu mukaveleye nazaran Fransa ile hükümet-i milliye arasında muhâsamâta nihayet verilecek. Fransızlar, müsellahtan çeteleleri, biz de mücahitlerimizi silâhtan tecrit edeceğiz... Kuvâ-yı zabıtamıza Fransız zâbitleri idhâl olunacak... Fransızlarca teşkil olunan zabıta, muhafaza edilecek... Fransa'nın tahliye edeceği yerlerle, Mamuretü'l-âziz, Diyarbekir ve Sivas vilâyetlerinin inkişaf-ı iktisadîsi için yapılacak teşebbüsâtta hakk-ı rûçhan ve Ergani maden imtiyâzı da Fransızlara verilecek... ilh.

Hükümetimizce, bu mukavelenin de adem-i kabulü esbâbını ta'dâda hacet yoktur zannederim.

Bekir Sami Bey, İtalya Hariciye Nâzırı bulunan Kont Sforza ile de 12 Mart 37-921'de bir mukavele imza etmiş... Buna nazaran, İtalya'nın İzmir ve Trakya'nın bize iadesi zımnındaki metâlibimizi konferans nezdinde tervîc etmesine mukabil, biz de İtalya Devleti'ne Antalya, Burdur, Muğla, Isparta sancaklarıyla Afyonkarahisar, Kütahya, Aydın ve Konya sancaklarının bi'l-âhire tayin edilecek aksâmında teşebbüsât-ı iktisadiye için hakk-ı rûçhan verecektik. Bundan başka, işbu menâtıkta Türk hükümeti veya Türk sermayesi tarafından yapılmayacak olan iktisadî işlerin İtalyan sermayesine verilmesi ve Ereğli madenlerinin bir İtalyan-Türk şirketine devri kabul edilmekte idi.

Bi't-tabi bu mukavele de hükümetimizce reddden başka bir muameleye ma'rûz kalamazdı.

Efendiler, İtilâf Devletleri'nin, Londra'ya tesis-i sulh için gönderdiğimiz Heyet-i Murahhasamız Reisi Bekir Sami Bey'e imza ettirdikleri mukaveleler muhteviyâtı, Sevr projesini müteakib beynlerinde akdettikleri "Accord tripartite" tesmiye olunan ve Anadolu'yu menâtık-ı nüfûza taksim eden itilâfnameyi, başka namlar altında, hükümet-i milliyemize kabul ettirmek maksadına ma'tûf olduğu pek âşikârdır. İtilâf ricâl-i siyasiyesi bu maksatlarını, Bekir Sami Bey'e kabul ettirmeye muvafak da olmuşlardır. Bekir Sami Bey'in Londra'da konferans müzâkerâtından ziyade münferit mükâlemelerle meşgûl edildiği anlaşıyor. Hükümet-i millie prensipleriyle, Hariciye Vekili olan zatın takip ettiği meslek arasındaki tefâvüt, maa't-teessûf gayr-i kabil-i izahtır.

Bekir Sami Bey, bu itilâfnamelerle, Ankara'ya avdet ettiği zaman, fevkalâde nazar-ı dikkat ve istigrabımı mücib olduğunu itiraf etmeliyim. Bekir Sami Bey, vaz'-ı imza eylediği mukavelelenameler muhteviyâtının menâfi-i âliye-i memlekete mutabık olduğu kanaatini izhâr ve bunu Meclis'te dahi müdafaa ve isbât edebileceğini iddia ediyordu. Kanaatinde isabet, iddiasında mantık olmadığına şüphe yoktu. Mütâlaalarının Meclis'te mazhar-ı tasvip olamayacağından başka Hariciye Vekâleti'nden ıskat edileceği de muhakkaktı. Fakat Meclis'i, mesâil-i siyasiye müzakere ve münakaşatına boğmayı o günlerin şerâitine muvâfık görmediğimden, Bekir Sami Bey'e isabetsizliğini biz-zat söyleyerek Hariciye Vekâleti'nden çekilmesini teklif ettim. Bekir Sami Bey, bu teklifimi kabul ederek istifanamesini verdi.

Fakat, Bekir Sami Bey, heyet-i murahhasa riyâseti vazifesiyle, Avrupa'daki seyahati esnasında yaptığı muhtelif temasların kendisinde hâsıl ettiği intibââta göre, İtilâf Devletleri'yle prensiplerimiz dahilinde anlaşmak imkânı bulunduğu kanaatinde ısrar ediyordu. Ve kendisinin bu anlaşmaları temine medâr olabileceğini dermeyeran ediyordu. Bunun üzerine kendisine şu hususî mektubu yazdım:

19.5.337

Amasya Mebusu Bekir Sami Beyefendi'ye

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin şimdiye kadar muhtelif vesile ve vasıtalarla bütün âleme ilân edilmiş olan prensipleri malûm-ı âliniz olup bu prensiplerin hutût-ı esasiyesi şu kısa cümle ile kabil-i ifadedir: "Ma'lûm olan hudûd-ı milliyemiz dahilinde memleketimizin tamamiyetini ve milletin istiklâl-i tammını temîn etmek." Heyet-i murahhasa riyâseti vazifesiyle vuku bulan son seyahat ve temaslarınızın sizde hâsıl ettiği tesirât ve intibââta nazaran Hükûmat-ı İtilâfiye'nin mevzu prensiplerimizi ihlâl etmeksizin memleketimizle anlaşmaya mütemayıl oldukları kanaatinde bulunduğunuz anlaşılıyor. Türkiye Büyük Millet Meclisi, Müteliflerin bu temâyülâtına delâlet edecek ciddî ve samimî âsâr ve netâyici henüz görememektedir. Bu bâbdaki tahminatınızın tahakkukuna imkân bahş olacak bir zemin bulmanız mümkün olduğu takdirde, bu neticenin Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Hükümeti tarafından memnuniyetle kabul edilebileceğini temîn eylerim efendim.

Mustafa Kemal

Bekir Sami Bey, bundan sonra tekrar Avrupa'ya gitti. Bu seyahatinden de bir faide hâsıl olmadı. Yalnız, Ankara'da Mös-yö Franklin Bouillon ile cereyân eden müzâkerât, Bekir Sami Bey'in Paris'te bazı teşebbüsât ile işkâl edilmekte olduğu anlaşılması üzerine, hükümetçe Bekir Sami Bey'in bir vazife-i resmîyesi olmadığını ajansla ilânı zarurî görülmüştür.

Bekir Sami Bey, ikinci defa Avrupa'da bulunduğu sırada, bana bazı iş'âratta bulunduğu gibi avdetinde de bir rapor vermişti. Gerek iş'âratında ve gerek raporunda tesâdüf edilen bazı mütâlaalar, maa't-teessüf Bekir Sami Bey'in, Türk milletinin takip ettiğimiz emel ve mefkûresini, tamamen ihata etmiş ve o daire dahilinde hareket eylemekte bulunmuş olduğunda şüphe ve tereddüdü mâni mahiyette değildi.

Bekir Sami Bey, Avrupa'da aldığı tesirât ve intibâât göre beyan-ı mütâlaa ediyordu.

12 Ağustos 337 tarihli bir şifre telgrafnamesinde, bizim siyasetimizi tenkit ettikten sonra diyordu ki: "Henüz fırsat

elde iken âkılâne bir siyaset takibi, memleketi düştüğü girdab-ı azîmden kurtarabilir. Vukuât tamamıyla tetkik edilerek selâmet-i memleket namına bir hatt-ı hareket elzemdır. Aksi takdirde, tarih ve millet nazarında mes'ûliyetten hiçbirimiz kurtulamayız.

Saadet-i millet ve selâmet-i İslâmiyet namına musîb bir hatt-ı hareketin ittihâz ve bir an evvel tebliğ buyurulmasını ricâ eylerim”.

Bekir Sami Bey, herçi-bâd-âbâd sulh yapmak tarafdârı oldu. Bu nokta-i nazarını, 24 Kânunuevvel 337 tarihli raporunda şu suretle izah ediyordu:

“... devam-ı harbin bu memleketi, milletin mevcudiyetini tehlikeye koyacak kadar tahrip ve imhâ edeceği ve bütün iktihâm edilen fedakârlıkların beyhude izâa edilmiş olacağı fikr-i kavsindeyim. Harbin idâmesi, haricî ve dahilî düşmanlarımızın ekmeğine yağ süreceğine ve korktuğumuz belâyâ ve mesâibi kendi kendine milletin başına celp ve davet eyleyeceğine bütün mevcudiyetimle kaniim. Zât-ı samilerinin uhdesine düşen vazife dünyada hemen hiçbir recül-i siyasînin düş-i iktidarına tahmil edilmeyen en ağır bir yükür. Tarihte beş altı asırda değıl, belki on, on beş asırda bir ferde ancak kısmet olabilen bir vazife deruhde buyuruldu. İfrat ve tefritten sakınarak bugünkü faideye, müstakbelin menâfi-i hakikiyesini feda etmeyerek, Türklük ile beraber bütün âlem-i İslâmiyet'in istikbâlini temîn için, pek yakın bir zamanda maa-ziyâdetin istihsali mümkün gaye-i milliye ve İslâmiye'yi kurtarmak ve tahkim eylemek için, hatta muvakkaten fedakârlığı bile kabul eylemek, sayesinde tarih-i âlemdede lâyemut bir nam kazanmak ve müceddid-i bünyân-ı İslâmiyet olmak zât-ı fahîmâneleri için mümkündür. Aksi halde, Türk Milleti ve dolayısıyla bütün âlem-i İslâmiyet mahkûm-ı esaret ve zillet olacağı bendenizce şüphesizdir. İsmimizi ilâ yevmi'l-kiyâm bütün ensâl-i İslâmiye için Hazret-i Fahr-i Kâinât Efendimizden sonra en mukaddes bir nam ve yâdigâr olmak üzere terk etmek şerefini ve fırsatını kaybetmemenizi, sâika-i hamiyet ve İslâmiyet olarak arz etmeyi bir vazife-i mukaddese addederim Efendim Hazretleri.”

Bütün bu mütâlaatın hulâsası, felâketten, zillet ve esaretten kurtulmak için kendisinin Londra'da yaptığı mukavelenameler hudûdu dahilinde millî mücadeleye nihayet vermeyi tek-lif ediyordu.

Efendiler, Bekir Sami Bey'in bu mütâlaatı bende müsbet te-sir hâsıl etmemişti. Dermeyan ettiği fikirler ve tarz-ı muhake-meler, kendisiyle müzakere ve münakaşayı dahi bî-lüzum ve bî-fâide telâkki ettirmişti.

* * *

Efendiler, heyet-i aliyyenizi biraz da Büyük Millet Meclisi da-hilinde cereyân etmekte olan ahvâl ile temasa getirmek isti-yorum. Malûm-ı âlinizdir ki Birinci Büyük Millet Meclisi'ne milletçe aza intihap olunurken, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin heyetleri de müntehib-i saniler meyânında bulundular. Buna nazaran, denilebilirdi ki Büyük Millet Mec-lisi, heyet-i umumiyesiyle, aynı zamanda Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin siyasî bir grubu mahiyetinde idi. Fi'l-hakika, bidayette bu yolda hareket edilmişti. Meclis heyet-i umumiyesinin umde-i esasiyesini, cemiyetin umde-i esasiyesi teşkil ediyordu. Malûmdur ki Erzurum ve Sivas Kongrelerinde tespit olunan esâsât, son İstanbul Meclis-i Mebusanı'nca kabul ve teyid olunup, Misak-ı Millî namı altında, zübde edilmiş idi. Bu esâsât, Birinci Büyük Millet Meclisi tarafından da kabul edi-lerek, o daire dahilinde memleketin tamamîyetini ve milletin istiklâlîni temîn edecek sulh u müsalemeti istihsale çalışılıyordu. Fakat zaman geçtikçe, Meclis'te müşterek mesâinin temîn ve tan-ziminde müşkilât zuhûr etmeye başladı. En basit meselelerde ârâ teşettüt ediyor, Meclis'ten iş çıkamıyordu. Bazı zevât buna çare olmak üzere 336 senesi evâsıtında birtakım teşekküller vücuda getirmek teşebbüsüne başladılar. Bütün bu teşebbüsler, Meclis müzâkerâtının muntazam cereyânını temîn etmek ve mevzu mesâil hakkında ârâyı teksif ederek, müsbet iş çıkarmak gayesine ma'tûf bulunuyordu.

Bi'l-münâsebe arz etmiştim ki ilk Teşkilât-ı Esasiye Kanu-nu'muza menşe teşkil eden 13 Eylûl 36 tarihli bir programı,

Meclis'e takdim etmiştim. Bu programın, Meclis'te 18 Eylül'de okunan kısmından başka, buna da esas olmak üzere, Büyük Millet Meclisi'nin mahiyet-i esasiyesini ve usûl-i idâre hakkındaki nokta-i nazarları tespit eden ve Meclis'in küşâdını müteakib kıraat ve kabul olunan takririmi de bu kısım ile beraber, Halkçılık Programı unvanı altında tab' ve neşrettirmiştim. Arz ettiğim teşekküller, benim bu programımdan mülhem olarak birtakım unvanlar takınmaya ve programlar tespit etmeye başladılar. Bir fikir vermiş olmak için bu teşekkülâtın belli başlılarının isimlerini sayayım:

- a) Tesanüd Grubu,
- b) İstiklâl Grubu,
- c) Müdafaa-i Hukuk Zümresi,
- d) Halk Zümresi,
- e) Islâhât Grubu.

Bu hiziplerden başka, isimsiz olarak, hususî maksatlar etrafında bazı küçük teşekküllerin de hâl-i faaliyette bulundukları mahsûs idi.

Efendiler, bu isimlerini saydığım hiziplerin her biri Meclis müzâkerâtında temîn-i inzibat ve tevhîd-i ârâ maksadıyla teşekkül etmiş oldukları halde mevcudiyetleri aksini bâis oluyordu.

Fi'l-hakika adetleri çok, azaları mahdûd olan bu hizipler, birbirleriyle müsabakaya kalkışmışlar ve yekdiğerini dinlememek yüzünden adeta Meclis'te bir şûriş vücûduna sebep olmaya başlamışlardı. Bilhassa Teşkilât-ı Esasiye Kanunu Meclis'ten çıktıktan sonra, yani Kânunusani 337 evahirinde, Meclis azalarının ve teşekkül eden hiziplerin, her meselede ale'l-ıtlak iştirak ve ittihâd-ı mesâîlerini temîn etmek, bir kat daha müşkil olmaya başladığı görölüyordu. Çünkü Misak-ı Milli'nin tespit ettiği esâsâtta, bilâ-kayd ü şart müttehid ve müttefik olan fikirler ve emeller, Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun vaz' ettiği nokta-i nazarlarda tamamen iştirak etmiş manzarasını arz etmiyordu. Mevcut hizipleri birleştirmek veyahut mevcut hiziplerden birini takviye ederek iş görmek için, bi'l-vasita çok çalıştım. Fakat bu suretle hâsıl olan neticelerin pâyidâr olamadıkları görüldü. İşe bizzat müdahale zarurî olmaya başladı. Nihayet, Anadolu

ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu unvanıyla bir grup teşkiline karar verdim. Bu grup için yaptığım programın başına bir madde-i esasiye koydum. Bu maddenin ruhu, iki noktadan ibaretti: Birinci nokta, grup, Misak-ı Millî esâsâtı dairesinde memleketin tamamiyetini ve milletin istiklâlini temîn edecek sulh u müsalemeti istihsal için, milletin bi'l-umûm kuvâ-yı maddiye ve maneviyelerini icap eden hedeflere tevcih ve istimâl edecek ve memleketin resmî ve hususî bi'l-umûm teşkilât ve tesisatını bu maksad-ı esasiye hâdim kılmaya çalışacaktır.

İkinci nokta: Grup, devlet ve milletin teşkilâtını, Teşkilât-ı Esasiye Kanunu dairesinde şimdiden peyderpey tespit ve ihzâra sa'y edecektir.

Efendiler, bütün hizipleri ve Meclis'in ekser azasını davet ederek bu iki esas üzerinde birleşmelerini temîn ettim. Bu işaret ettiğim madde-i esasiyeye ve bundan sonra grubun nizamname-i dahilisine ait olan maddeler, 10 Mayıs 337 günü vuku bulan ictimâda kabul olundu. Grup heyet-i umumiyesinin intihâbıyla, grubun bizzat riyâsetini de deruhde etmiştim.

Efendiler, memleket dahilinde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti mevcut olduğu gibi, onun Meclis'te aynı unvan altında bir de siyasî grubu teşekkül etmiş oldu. İstanbul Meclis-i Mebusanı'nın yapmaktan ictinâb ettiği iş, ancak onların dağılmasından 14 ay sonra Ankara'da yapılmış oldu. Bu grup, Birinci Büyük Millet Meclisi'nin bütün müddet-i devâmınca, hükümetin ifa-yı vazife etmesine hâdim olabilmıştır. Fakat grup nizamnamesi madde-i esasiyesinin ihtivâ ettiği ikinci noktayı mânidar bulanlar oldu. Bu gibiler, mahsûsatlarını ifşa etmemekle beraber, bu noktada mündemiç mâna ve maksûdun husûl-pezîr olmaması için derhal faaliyete geçmekte tehhür etmediler. Menfî faaliyet diye tavsif edebileceğimiz bu nev'i teşebbüsât, iki suretle vuku bulmakta idi.

Birincisi; grubun dahilinde efkârı ifsâd ve aleyhte ihzâr tarzında oluyordu.

İkincisi, memleket dahilinde ve yine teşkilâtımız içinde... Bu noktayı izah eden en bâriz misâli, Erzurum Mebusu Hoca Raif Efendi'nin ve bazı arkadaşlarının, grubun teşekkülünden evvel Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun çıkmasını müteakib aldık-

ları teşebbüs teşkil eder. Arzu ederseniz bu hususta bir nebze arz-ı ma'lumât edeyim.

Hoca Raif Efendi ve arkadaşları, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Erzurum Heyet-i Merkeziyesi'nin unvanını ta'dil etti. Muhafaza-i Mukaddesât Cemiyeti dedi. Mevcut cemiyet esâsâtının başına da hilâfet ve saltanat makamının ve şekl-i devletin temîn-i mahfuziyetine müteallik birtakım ilâvelerde de bulunmuş. Bu teşebbüsünü diğer vilâyetlere, bilhassa şark vilâyetlerine de birtakım beyannameler göndererek teşmile kalkışmıştır. Ben, bundan haberdâr olur olmaz, Şark Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa'nın nazar-ı dikkatini celp ettim. Hoca Raif Efendi'yi ve arkadaşlarını ikaz ve bu nev'i teşebbüsâtın sarf-ı nazar ettirmesini ricâ ettim.

Sarıkamış'ta bulunan Kâzım Karabekir Paşa ile Erzurum'da bulunan Hoca Raif Efendi arasında, bazı muhaberât cereyân ettikten sonra Raif Hoca, bizzat Paşa'nın karargâhına gitmiş, orada Muhafaza-i Mukaddesât unvanının istimâlindeki esbâbı izah ederken demiş ki, maksat, hukuk-ı hilâfet ve pâdişâhîyi muhafaza etmek ve memleket ve âlem-i İslâm'ın hayat-ı hâzıra ve müstakbelesi için azîm teşettüt ve mahzurları davet eden cumhuriyet şeklinden kat'iyen sakınmaktır. Hoca, "Büyük Millet Meclisi'nde teşekkül eden Müdafaa-i Hukuk Grubu maksadının hilâfet ve saltanat şeklinin cumhuriyete inkılâbını istihdâf eylediği mahsûstür." mütâlaasında bulunduktan sonra, bu gibi teşebbüsâtı mutâ' tanımamakta mazur olduklarını bildirmiş.

Kâzım Karabekir Paşa'nın bu ma'lumâtı veren 11 Temmuz 37 tarihli şifre telgrafında, Kâzım Paşa da dermeyeran eylediği mütâlaat meyânında diyordu ki: "şekl-i hükûmete ait esâsâtı, Büyük Millet Meclisi'nce kabul edilen Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun tespit etmiş olduğu görülüyor. Halbuki bendeniz, bu kanun muhteviyâtının nihayet bir fırka programı halinde kalmasını, kabiliyet-i ameliyesinde zuhûrunu tahmin ettiğim müşkilâta karşı, daha faydalı buluyorum. Bu fikrimi yakînen nüfûz edebildiğim mıntıkam efkâr ve hissiyâtına göre mûc-melen izah etmek isterim. Meclis'te Teşkilât-ı Esasiye Kanunu tarafdârlığıyla teşekkül eden gruba dahil olan ekser zevât, yeni bir inkılâb-ı idarîde memleket mukadderâtına âmil olmak

hevesinde görünenlerdir. Halk arasında, ancak bir hizb-i kalîl yeni teşkilât fikirlerini tervîc eder. Mebusların Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'na tarafdârlıkları, ancak fikr-i zâtîleri olabilir. Devlet şeklinin bu azîm ve tarihî tebeddülâtı teşebbüslerinde, memleket mukadderât-ı hayatiyesinde, mes'ûl ve müşterek olan ricâl-i askeriye ve mülkiyeden ve Müdafaa-i Hukuk merkezlerinden lâzımı gibi mütâlaat alınması ve fevkalâde bir mecliste tetkikini müteakib keyfiyetin bir karara raptolunması lâzımdır kanaatindeyim."

Efendiler, kat'î zaferden sonra da İkinci Büyük Millet Meclisi, Cumhuriyet'i ilân ettiği zaman dahi, Kâzım Karabekir Paşa İstanbul gazetecilerine beyânâtında, öteden beri gelen hissiyât ve şikâyatını "Cumhuriyet ilânını bize sormadılar" suretinde hulâsa etmekte idi.

Kâzım Karabekir Paşa, mütâlaatıyla, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin, millet tarafından fevkalâde salâhiyetlerle mezun kılınan azadan mürekkeb fevkalâde bir meclis olduğunu unutmuş gibi görünüyor. Böyle bir meclisin vaz' ettiği kanuna, hem de Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'na, muâırız bulunduğunu ima ediyor. Daha garibi, teşkilât-ı devletin tebeddülünde müessir olacak kararlar alabilmek için, ricâl-i askeriye ve mülkiyenin ve Müdafaa-i Hukuk merkezlerinin mütâlaaları alınmak lüzumuna kani bulunduğunu söylüyor.

Kâzım Karabekir Paşa, benim Müdafaa-i Hukuk Grubu'yla alâkama da itiraz ederek "bendeniz zât-ı samilerinin bu kabil siyasî fırkalara ... iştirakten berî kalmasına bilhassa tarafdârim." dedikten sonra benim, bî-taraf bir vaziyet muhafaza eylememi tavsiye ediyor.

Kâzım Karabekir Paşa'nın bu telgrafına, 20 Temmuz 37'de cevap verdim. Biraz uzunca olan bu cevâbın bazı hususâtı tenvîre medâr olacak noktalarını zikretmekle iktifâ edeceğim. Cevâbımda demiştim ki: "Müdafaa-i Hukuk Grubu, memleketin tam istiklâlini temîn gibi kısa ve kat'î bir gaye ile vücuda gelmiştir. Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun tatbiki ciheti de gayesi dahilindedir. Teşkilât-ı Esasiye Kanunu, bütün fûrûât-ı idariyeyi ve Türkiye hükümetinin vaz'-ı hukukîsini ihtivâ eden mufassal ve tam bir kanun olmayıp, memleketin teşkilât-ı mülki-

ye ve idariyesinde icâbat-ı zamanın istilzam eylediği halkçılık esasını ifade eden bir düstûrdan ibarettir. Bu kanunda, cumhuriyeti ifade eden bir şey yoktur. Raif Efendi'nin saltanat şeklinin cumhuriyetçiliğe kalbi mahsûs olduğu hakkındaki fikri vehimdir.”

Idâre-i merkeziyenin tevdi edildiği zevât arasında, şahsiyetleri ve ef'âl-i sâbıkalarıyla müstahakk-ı tenkit olanların bulunduğu hakkındaki iddia ise daha müsbet bir ifade ile muhtac-ı tevsîk bir mahiyettedir. Her işi, bütün secâyâ-yı idariye ve fazâil-i şahsiye ile mükemmelen yetişmiş adamlara tevdi etmek, pek kıymetli ve tatlı bir temenni olmakla beraber, muhîtimiz için değil, hatta dünyanın en ileri gitmiş milletleri için bile her mahfil, her mıntika, her sahib-i meslek tarafından şâyân-ı hürmet addedilecek bu kadar çok adam bulmak gayr-i kabil-dir. Mevhum ve gayr-i müsbet efkâr ve müddeayât ile memleketin mâ-bihi'l-istinâdı olacak yegâne kuvvet ve teşkilâtı, ducâr-ı zaaf edecek tedâbîre tevessül etmek, eğer cahilâne bir cinnet değilse, her halde bir hıyanet olarak telâkki edilmelidir. Malûm-ı devletleridir ki ilerlemek yolunda vuku bulacak her mühim teşebbüsün, kendine göre mühim mahzurları vardır. Bu mahzurların hadd-i asgariye indirilmesi için tedâbîr ve teşebbüsâtta kusur etmemek lâzımdır.”

Bundan sonra Efendiler; Teşkilât-ı Esasiye Kanunu yapılırken, ricâl-i mülkiye ve askeriyeden ve Müdafaa-i Hukuk manzumesinden rey almak hususundaki fikrimi şöyle izah ettim: “Malûm-ı devletleri olduğu üzere bir hükümet şeklinde yaşıyoruz ve onun bütün mefhûmlarına tebaiyet mecburiyetindeyiz. Kanunun Meclis encümenlerinden sonra heyet-i umumiye de geçen münakaşatında tebellür edecek şekil üzerine, uzaktan telâkki edilecek efkâr ile icra-yı tesire imkân olmadığı elbette teslim buyrulur”.

Kâzım Karabekir Paşa, Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun yapılmasındaki isticalin ve bunun tatbikindeki müşkilâtın ve hilâfet ve saltanat meselesi hakkındaki nokta-i nazarın izahını da talep etmişti. Bu noktalara ait cevaplarımda demiştim ki: “Teşkilât Kanunu'nun yapılmasında istical telâkki buyurulan tarz-ı hareketin hikmeti, bütün dünyada ve memleketimizde mahsûs

olan halkçılık cereyânını, esaslı bir şekil üzerinde tespit ile bu mevzuda başka ihtilâtâta mahal vermemek ve aynı zamanda asırlardan beri mütemâdiyen nâ-ehiller elinde su-i istimal edilen hukuk-ı milliyeyi sıyânet için, bu hukukun sahib-i aslîsi olan millete de hakk-ı kelâm bahşeylemek ve bu yüksek fikrin inkişafı için şerâit-i hâzıra-i fevkalâdeden istifade eylemektir.

Kanunun cihet-i tatbikiyesindeki imkânın derecesini ölçmek için de bu işle iştigale fırsat bulacakların azim ve kabiliyet-i iradiyesini mevzu-i bahis eylemek lâzım gelir.

Hilâfet ve saltanat meselesi, bir mesele-i esasiye olarak mevcut değildir. Mevzu-i bahis olan mesele, hükümdarın hukuku olup onun tayin ve tahdîdi için son birkaç asrın tecâribi ve devlet mefhûmündaki millet hukukunun mana-yı hakîkisi âmil olmalıdır. Bu esas üzerinde henüz tespit edilmiş kat'i bir düstûrumuz yoktur."

Kâzım Karabekir Paşa'nın, grup reisi olmayıp bî- taraf kalmaklığım hususundaki teklifine de verdiğim cevapta, şu mütâlaatı serd etmiştim: "Meclis-i Mebusan mahiyetinde bir meclisin reisi bulunmuyorum. Böyle dahi olsa bir fırkaya mensubiyet tabiidir. Halbuki Büyük Millet Meclisi'nin salâhiyet-i icraiyesi de bulunduğundan nev'ân-mâ hükümet mahiyetindeki bir meclisin reisi bulunmaktayım. İcraî bir reis için bir ekseriyet fırkasının mensubu bulunmak elzemdır. Buna nazaran mufassal bir programla ortaya atılmış siyasi bir fırkanın da reisi olabilirim. Bütün hüviyetimle karışmış bulunduğum cemiyet-ten ayrılmaklığım imkân olmadığı gibi o cemiyetin mevlûdu olan grup dahilinde bulunmaklığım da zarurîdir. Esasen grup, hemen Meclis heyet-i umumiyesine yakın bir ekseriyet-i azimeyi ihtivâ etmektedir. Hariçte kalanlar Erzurum Mebuslarından Celâlettin Arif Bey ve Hüseyin Avni Efendi ile birkaç emsalinden ve tavr ü hareketlerinde serbest kalmak isteyen bir kısım zevâtan ibarettir..."

* * *

Efendiler, Ankara'da bulunan İzzet ve Salih Paşalar bir türlü Ankara'ya ısınamadılar. İstanbul'da aileleri nezdine terhîsimiz için bilâ-vasıta ve bi'l-vasıta mütemâdiyen ricâ ediyorlar ve

İstanbul'a avdetlerinde hiçbir vazife-i siyasiye almayacaklarına dair teminat veriyorlardı. 1921 senesi Mart ibtidâlarında, İsmet Paşa'nın bazı hususât için Ankara'ya gelmiş bulunduğ u bir sırada, Paşalar ricâlarını tekrar ettiler. Bir gün İsmet Paşa'nın huzuruyla Heyet-i Vekile hâl-i ictimâda iken Ahmet İzzet Paşa daireye gelerek haber göndermiş ve İsmet Paşa kendisiyle mülâkat eylemiştir. İzzet Paşa, bizim teklifimiz üzerine İstanbul'da vazife-i siyasiye almayacağına uzun uzadıya izâhât ile söz vererek, İstanbul'da ailesi nezdine terhîs için ricâ etmiş, Salih Paşa'nın da aynı suretle söz vererek, serbest bırakılması ricâsında bulunduğunu ilâve etmiş.

İsmet Paşa, bu izâhât ve ricâyı Heyet-i Vekile'ye iblâğ etti. Zaten mevcudiyetlerinin mesâi-i milliyemizde şâyân-ı istifade olmadığı, bilakis Ankara'da bir yük, bir sıklet teşkil etmekte bulundukları, fazla olarak bazı menfî cereyânlara da sebep teşkil eyledikleri anlaşılmış olduğundan Heyet-i Vekile, bu paşaların İstanbul'a avdetlerinde bir mahzur görmedi. Fakat ben, Ahmet İzzet Paşa ve refikinin verdikleri sözde ciddiyet ve samimiyet olmadığını, İstanbul'a avdetlerinde behemehâl İstanbul Hükümeti'nde vazife alarak bizi iz'âca devam edeceklerine kani olduğumu söyledim. Namusları üzerine söz veriyor dendi. Şifahen verdikleri sözü, tahrirî olarak imzaları tahtında verirlerse müsaade edilmek câiz olacağını beyan ettim. İsmet Paşa, bu teklifimi yanıımızdaki odada intizâr eden İzzet Paşa'ya iblâğ etti. İzzet Paşa, derhal bir kalem, kâğıt alarak Kabine'den istifa edeceklerini, bir taahhütname olarak yazmış ve imza etmiş ve hatıramda aldanmıyorsam Salih Paşa'ya da imza ettirmişti. Ben, bu kısa taahhüdü kâfi görmedim, şifahen söylediği şâmil manada değildi ve der-akab bunun bir hile olduğuna arkadaşların nazar-ı dikkatini celp ederek, şifahen İsmet Paşa'ya söylediklerini yazarak imza etsin dedim. İzzet Paşa'nın şifahen de bu kadar izâhât ve teminat verdikten sonra, başka maksat ile bir taahhüt yazmış olacağı tahmin edilmedi ve bu kısa taahhüdün kâfi görülmesi iltimas edildi. İşte İzzet ve Salih Paşalar böyle hileli bir taahhütle İstanbul'a gitmek yolunu temîn etmişlerdir.

Fi'l-hakika, İzzet ve Salih Paşalar İstanbul'a muvâsalatlarını müteakib istifa ettiler. Fakat pek kısa bir müddet sonra, aynı

kabinede, diğer nezaretleri işgal ettiler ve bunu bize telgrafla bildirdiler. İstanbul Hükümeti'nin hariciye nâzırlığını deruhde etmiş olan İzzet Paşa, millet ve memlekete müteveccih büyük bir fenalığın önüne geçmek için, hükümete geldiğini söyleyerek, bize de birtakım nasâyihle bulunuyordu. İzzet Paşa'ya şu cevâbı verdim:

29 Haziran 337

İstanbul'da Ahmet İzzet Paşa Hazretlerine

Telgrafnamenizi Zonguldak İstihbârât Müdürü vasıtasıyla aldım. Vaziyetinizi, Salih Paşa Hazretleriyle birlikte vermiş olduğunuz ahde muhâlif gördüm. Yalnız bir nokta, lehinizde tereddüdümü mücib oldu. O da şudur: Deruhde-i vazife etmekle hakikaten millet ve memlekete müteveccih azîm bir fenalığın önüne geçmiş olmanız ihtimalidir. Çünkü Ankara'ya teşrifinizden evvel hüsn-i niyetle ve memlekete nâfi olabileceğiniz ümidiyle vazife deruhde etmiş olmanızı istinâd ettirdiğiniz esbâbın ne kadar zayıf olduğunu ilk mülâkatımızda takdir ve itiraf buyurmuştunuz. Telgrafnamenizin muhteviyâtı, sizi bu yeni vaziyete sevk eden esbâbı kâfi bir sarahatle göstermiyor. Tavsiye buyurduğunuz hususâtın, menâfi-i millet ve memlekete ve akdettiğimiz muâhedâta velhâsıl Misak-ı Milli'mize mutabık olanları, esasen nazar-ı dikkatte tutulmakta ve icâbatına tevessül edilmektedir. Binâenaleyh, vaziyet-i umumiyye ve zât-ı devletinize telkin edilmiş olan efkâra nazaran evvelce olduğu gibi bu defa da işgal edilmiş olmaktan korkuyorum. Bu tahmin ve muhakememizi iptal edecek izâhâta mazhar ve hâdisâtın ona göre müsbet inkişafatına şahit olursak bahtiyar olacağımızı arz ederim efendim.

Mustafa Kemal

İzzet Paşa, bu iş'arımıza 6 Temmuz tarihli bir şifre telgrafname ile şu mukabelede bulundu:

Ankara'da Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Salih Paşa ile birlikte verdiğimiz söz, vürûdumuzu müteakib memuriyetimizden istifa idi. Ânı da incâz ettik. İlelebed hizmet-i devletten ibâ ve ale'l-husus Düvel-i İtilâfiye'nin Yunanistan'a muâvenet-i fiiliyeleri, İstanbul'un üssü'l-hareke olarak Yunanlılara terk edilmesi ihtimali olan bir kara günde teklif olunan fedakârlıktan istiğna, bizim elimizden gelmeli ve sizce de tensîb edilmeli midir bilmem?.. Bilecik ve Ankara'da tanımadığım zevât muvacehesinde vâki olan mübahaseyi uzatmakta mahzur mütâlaasıyla, tevakki ederek teslimiyet gösterir gibi olmuş, hatta avdetimizde cidden de vâki olan beyânâtımızda vukuâtın mes'ûliyetini tamamen üstümüze almak cesaret-i medeniyesini de göstermiş idim. İlk muhaverelerde bulunan zevâtın birinin, sonra tebeyyün eden ahvâli, tevakkideki hakkımı da isbât etmiştir. Fakat hiçbir vakit hiçbir kimse tarafından aldatıldığımı itiraf etmedim. Beni nezdinize sevk eden fikr-i itilâfta sâbit kaldım. Heyet-i vükela ile vâki olan müzâkerât ve kendilerine tevdi ettiğim muhtıra bunu isbât eder. İsnat buyurulan itiraf-ı gaflet şöyle dursun, şimdiki gibi ahvâl-i siyasiyeyi mü-şikâfâne takdir etmiş olduğumu görmekle nefsime ve efkâr ve mülâhazatıma itimâdım tezayüd etmiştir. Bu esnada vazife deruhde etmekliğimizden faide hâsıl olup olmadığını zikr, âcizlerine düşmez. Yalnız bunda oraca tasavvur olunan mahzur izah buyurulursa minnettar olurum. Bura hükûmetinin vaziyet-i hukukiyesine ve alâkadar devletler süferâsının burada bulunmasına binâen mevkiinin hiçe indirilmesi ne mümkün ve ne de muvâfıktır. Ancak şimdiki kabine, ekseriyet-i azîmesi itibarıyla hal ve istikbâle ait hiçbir emel-i şahsî arkasında olmayıp selâmet-i vatana hasr-ı fikir ve niyet eylemiştir. Bu maksatla suret-i makule ve münasibede Ankara ricâliyle telif ve tevhid-i efkâr ve mesâi etmeyi an-samîm arzu ve bu samimiyet tarafınızdan hüsn-i mukabele görürse hayırlı hidemât ve muâvenette bulunabilir. Bu ümniyesi reddolunduğu takdirde adem-i tefâhûmden tevellüd edebilecek sehv ve hataların mes'ûliyet-i maneviyesinden kendisini müteberri addettiğini arz ederim efendim.

Ahmet İzzet

Bu telgrafname zîrine kurşun kalem ile şu satırları yazmıştım:

Zaman-ı münasibinde muamele-i lâzime yapılmak üzere evrak-ı müteallikasî meyânında hıfzı Heyet-i Vekile kararı iktizasındandır. Mustafa Kemal

Efendiler, Ahmet İzzet Paşa, nân ü nimetiyle yetiştigi Türk milletinin içinde kalarak, ona en acı ve kara günlerinde hizmet etmeyi, Vahideddin'in hâdimi olmaya tercih edememişti. Dürri-zade Esseyid Abdullah'ın fetvasına tâbi kalıp, emr-i sultanî haricine çıkmaktan, âsim ve ta'zîr-i şer'îye müstahak olmaktan ictinâb etti. Ahmet İzzet Paşa'nın daha başka marifetleri de olmuştur. Ondan da haber vereyim.

Türk milletinin büyük kuvvetleri eline verilmiş zevâta da hususî mektuplarıyla, bütün muharebeler devam ederken ve milletin maddî ve manevî kuvvetlerini düşman karşısına toplamaya çalıştığımız günlerde, yeis ve kesel verecek bedbînliklerini iblâğ etmekte devam ediyordu. Benim, düşman ordusunu behemehâl mağlûp edeceğiz, vatânı, behemehâl kurtaracağız, sözlerimle istihza ederek, İkinci İnönü'nden sonra tekrar şarka Sakarya'ya kadar yürümekte olan Yunan ordusunun hareketini makam-ı tehditte işaret ederek, akl ü iz'an derisi vermekten hâli kalmıyordu.

Efendiler, ne gariptir ki kendisini dev aynasında gören bu dimâğın takip ettiğim hatt-ı hareketin mûcib-i felâket olacağına dair bir mektubu, Sakarya'da düşmana mukabil taarruz yaparak ricâta mecbur ettiğimiz gün hasbe'l-vazife gösterilmişti. Bu mektup bizi hayretler içinde bırakmıştı.

Ahmet İzzet Paşa, Yunan ordusunun Sakarya'dan ve en nihayet İzmir Körfezi'nden çekildiğini gördükten ve Lozan Sulhnamesi'ni okuduktan sonra acaba bana yazdığı 6 Temmuz 337 tarihli telgrafnamesindeki şu cümleyi:

“İsnâd buyurulan itiraf-ı gaflet şöyle dursun, şimdiki gibi ahvâl-i siyasiyeyi mü-şikâfâne takdir etmiş olduğumu görmekle nefsim ve efkâr ve mülâhazatıma itimâdım tezâyüd etmiştir.” cümlesini tekrar terennüm etmiş midir?

Ben, buna da ihtimal veririm!

Efendiler, İzzet ve Salih Paşalar aylarca Ankara'da oturdular. Millî prensiplerimizi kabul etmeleri şartıyla, kendilerine millî hizmet ve vazife vermeye müheyyâ idik. Temâyül etmediler. Bir defa olsun Meclis-i Millî'nin kapısından içeri ayak basmadılar. Fakat her halde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin vaz' ettiği kanunlardan haberdâr bulunuyorlardı. Bu kanunlar ahkâmını ve Millet Meclisi'nin ve Hükümeti'nin İstanbul'a karşı taayyün etmiş olan vaz' u tavrını, pek âlâ biliyorlardı. Bu kanunlara ve ma'lûm olan vaziyete rağmen, İstanbul'da tekrar iş başına geçip mevcudiyet ve teşebbüsât-ı milliyenin kadr ü nüfûzunu izâleye, düşmanların elinde bâziçe bulunan Vahideddin'in temîn-i hâkimiyetine hasr-ı mevcudiyet eylemelerine verilecek hakikî mananın ne olduğunu ben söylemeyeceğim! Onu, Türk milletine ve Türk milletinin ensâl-i cedîde ve müteakibesine terk ederim.

Efendiler, bu vesile ile muhterem milletime şunu tavsiye ederim ki: Sinesinde yetiştirerek başının üstüne kadar çıkarcacı adamların kanındaki, vicdanındaki cevher-i aslîyi, çok iyi tahlil etmek dikkatinden, bir an feragat etmesin!

* * *

Muhterem Efendiler, vukuâtı Sakarya Meydan Muharebesi'ne temas ettirmek istiyorum. Fakat bunun için, müsaade buyurursanız, ufak bir mukaddime yapacağım. İkinci İnönü Muharebesi'nden sonra, üç ay kadar bir zaman geçti. Ondan sonra 10 Temmuz 337 tarihinde, Yunan ordusu tekrar cephezimize umumî taarruza geçti. Tarafeynin bu tarihe takaddüm eden günlerdeki vaziyeti şöyle idi:

Bizim ordumuz; başlıca Eskişehir ve şimal-i garbîsinde İnönü mevaziinde ve

Kütahya-Altıntaş havalisinde tekâsûf ettirilmişti.

Afyonkarahisar havalisinde iki fırkamız vardı.

Geyve'de ve Menderes havalisinde birer fırkamız bulunuyordu.

Yunan ordusu da Bursa'da bir ve Uşak şarkında iki kol ordusunu toplu bulunduruyordu. Menderes'te de bir fırkası vardı.

Yunanlıların bu taarruzuyla vukua gelen ve Kütahya-Eskişehir muharebatı unvanı altında yâd olunan bir silsile-i muharebat vardır. On beş gün devam etmiştir. Ordumuz, 25 Temmuz 337 akşamı kısm-ı küllisiyle Sakarya şarkına çekilmişti. Ordumuzun çekilmesini zarurî kılan esbâbın esaslarına işaret edeyim:

İkinci İnönü Muharebesi'nden sonra, umumî seferberlik yapmış olan Yunan ordusu insan, tüfek, makineli tüfek ve top miktarınca ordumuza mühim derecede fâik idi. Temmuz'da Yunan ordusu taarruza başladığı zaman, millî hükümetin ve mücadelenin tekâmülâtı, bizim umumî seferberlik ilânımıza ve bu suretle milletin bütün menâbiini ve vesâitini, başka hiçbir mülâhazaya tâbi olmaksızın, düşman karşısına toplamaya henüz müsait ve mütehammil görülmemişti. İki ordu arasındaki kuvvet, vesâit ve şerâit nisbetsizliğinin başlıca bâriz sebebi bundadır. Bunun neticesi olarak biz, henüz fırkalarımızın, bilhassa vesâit-i nakliyesini tedârik ve ikmâl edemediğimizden, kabiliyet-i hareketleri yok idi. Yunan milletin bütün kuvvetiyle yaptığı bu taarruz karşısında, bizim askerî olan esas vazifemiz, millî mücadelenin bidayetinden itibaren takip ettiğimiz vazife idi ki o, her Yunan taarruzu karşısında kaldıkça, bu taarruzu mukavemet ve münasip harekât ile tevkif ve iptal etmek ve yeni orduyu vücuda getirmek için zaman kazanmak suretinde hulâsa olunabilir. Son düşman taarruzu karşısında da bu esas vazifeyi nazardan uzak tutmamak elzem idi. Bu mülâhazaya binâen 18 Temmuz 337 günü İsmet Paşa'nın Eskişehir cenub-ı garbisinde, Karacahisar'da bulunan karargâhına giderek, vaziyeti yakından mütâlâa ettikten sonra, İsmet Paşa'ya umumî olarak şu direktifi vermiş idim: "Orduyu, Eskişehir şimal ve cenubunda topladıktan sonra, düşman ordusuyla araya büyük bir mesafe koymak lâzımdır ki ordunun tanzim, tensîk ve takviyesi mümkün olabilsin. Bunun için Sakarya şarkına kadar çekilmek câizdir. Düşman, bilâ-tevakkuf takip ederse, üssü'l-harekelerinden uzaklaşacak ve yeniden menzil hatları tesisine mecbur olacak; her halde me'mûl etmediği birçok müşkilâtla karşılaşacak. Buna mukabil bizim ordumuz toplu bulunacak ve daha müsait şerâite mâlik olacaktır. Bu tarz-ı hareketimizin

en büyük mahzuru, Eskişehir gibi mühim mevâkiimizi ve çok araziyi düşmana terk etmekten dolayı efkâr-ı umumiyede hâsıl olabilecek manevî sarsıntıdır. Fakat az zamanda, istihsal edebileceğimiz muvaffakiyetli netâyicle, bu mahzurlar kendiliğinden zâil olacaktır. Askerliğin icabını bilâ-tereddüt tatbik edelim. Diğer nev'î mahzurlara mukavemet ederiz."

Efendiler, fi'l-hakika tahmin ettiğim manevî mahzurlar der-akab görüldü. İlk teessürât, Meclis'te tezâhür etti. Bilhas-sa muhâlifler bedbînane nutuklarla feryâda başladılar: "Ordu nereye gidiyor; millet nereye götürülüyor? Bu harekâtın elbette bir mes'ûlû vardır, o nerededir? Onu göremiyoruz. Bugünkü elim halin fecî vaziyetin âmil-i hakikisini ordunun başında görmek isterdik." diyorlardı.

Bu mealde irad-ı kelâm eden zevâtın ima ve ifade etmek istediklerinin, ben olduğuma, şüphe yoktu.

Nihayet Mersin Mebusu Salâhattin Bey, kürsüden benim ismimi telaffuz ederek "ordunun başına geçsin!" dedi. Bu teklife iştirak edenler çoğaldı. Buna muâırız olanlar da vardı.

Efendiler, bu tehalûf-i efkârın esbâbı hakkında biraz izâhâtta bulunmak muvâfık olur. Bir defa, benim, fiilen ordunun başına geçmem teklifinde bulunanların, fikir ve maksatlarını, ikiye ayırmak mümkündür. Benim ve benimle beraber birçoklarının o zaman anladığımıza göre, bir kısım zevât, artık ordunun tamamen mağlûp olduğuna, vaziyetinin iadesine imkân kalmadığına, binâenaleyh davanın, takip ettiğimiz dava-yı millî'nin kaybolduğuna hükmetmişlerdi. Bu sebeplerle duydukları hiddet ve şiddeti, benim üzerimde teskin etmek istiyorlardı. İstiyorlardı ki kendi tasavvurlarına göre münhezim olmuş ve inhizâmı devam edecek olan ordunun başında benim de şahsiyetim münhezim olsun! Diğer bir kısım zevât, diyebilirim ki ekseriyet, bana olan emniyet ve itimatlarından dolayı, samimî olarak ordunun fiilen başına geçmemi arzu ediyorlardı.

Henüz fiilen kumandanlığı deruhde etmemi mahzurlu görenlerin de mütâlaası şu idi:

Ordunun, teâkub edecek herhangi bir muharebede muvaffak olamaması, tekrar ricât etmesi baîdül-ihimal değildir. Bu vaziyetlerde ben, fiilen ordunun başında bulunursam, telâkki-i

umumîye nazaran son ümidin de zevâl bulmuş olduğu gibi bir zihniyetin tevellüd etmesi ihtimali vardır. Halbuki henüz vaziyet-i umumiye, son tedbir, son çare ve son kuvvetlerin feda edilmesini istilzam edecek mahiyette değildir. Binâenaleyh, efkâr-ı umumiye de son ümidin mahfuziyeti için benim şahsen harekât-ı askeriye için idâre etmem zamanı gelmemiştir.

Ben, müzâkerât ve münakaşat ile tebellür eden bu kanatları, lüzumu kadar mütâlaa ve tetkik ediyordum. Son fikirde bulunanlar, kuvvetli esbâb-ı mantıkiye serd ediyorlardı. Kumandayı deruhde etmemi samimî olarak teklif edenler de gayr-i samimî metâlibde bulunanların yaygaraları, derin ve şâyân-ı endişe tesirler yapmaya başladı. Benim fiilen kumandayı deruhde etmem, bütün Meclis'te son çare ve son tedbir olarak telâkki edildi. Meclis'in bu telâkkisi, sür'atle, Meclis haricinde intişar etti. Adeta benim sükûtum kumandayı fiilen deruhde etmeye adem-i tehalüküm, felâketin muhakkak ve karîb olduğu fikir ve telâkkisini umumî bir hale koydu. Bunu, anlar anlamaz, derhal kürsüye çıktım.

Efendiler, bu bahsettiğim vaziyet, 4 Ağustos 337 günü bir celse-i hafiyede vuku buluyordu. Azanın, hakkımda izhâr eyledikleri teveccüh ve itimâda teşekkür ettikten sonra makam-ı riyâsete şöyle bir takrir verdim:

Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyâset-i Celîlesine

Meclis aza-yı kirâminın umumî surette tezâhür eden arzu ve talebi üzerine Başkumandanlığı kabul ediyorum. Bu vazifeyi, şahsen deruhde etmekten tahassul edecek fevâidi, azamî sür'atle istihâl edebilmek ve ordunun maddî ve manevî kuvvetini azamî sür'atle tezyîd ve ikmâl ve sevk u idâresini bir kat daha tarsîn için, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin hâiz olduğu salâhiyeti, fiilen istimâl etmek şartıyla deruhde ediyorum. Müddet-i ömrümde, hâkimiyet-i milliyenin en sadık bir hâdimi olduğumu nazar-ı millette bir defa daha teyid için bu salâhiyetin üç ay gibi kısa bir müddetle takyid edilmesini ayrıca talep ederim.

4 Ağustos 337

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

Efendiler; bu takririm suret-i haktan görünerek teklifatta bulunanların muzmerrâtını meydan-ı aleniyete çıkarmaya vesile teşkil etti. Derhal itirazat başladı. Bir defa, Başkumandanlık unvanını veremeyiz, dediler. O, Büyük Millet Meclisi'nin şahsiyet-i maneviyesinde mündemiçtir. Başkumandan Vekili, denilmelidir.

Saniyen; Meclis'in salâhiyetini istimâl etmek gibi bir imtiyâzın itası asla mevzu-i bahis olamaz, mütâlaasında bulundular.

Ben, pâdişâh ve halifeler tarafından tevcih olunagelmış köhne bir unvanı takınamayacağımı, ifa edeceğim vazife, fiilen Başkumandanlık olduktan sonra bu unvanı olduğu gibi tevcihten ictinâba mahal bulunmadığını serd ederek, nokta-i nazarımda ısrar ettim. Vaziyetin, Meclis'in takdir ve izah ettiği gibi fevkalâde olduğuna göre benim de ittihâz edeceğim mukarrerât ve tatbik edeceğim icrââtın fevkalâde olması lâzım geleceğine şüphe yoktu. Tasavvurât ve kararlarımı, serî ve şedid bir surette mevki-i fiil ve tatbike koymak zarureti vardı. icrâ Vekilleri Heyeti'nden, Meclis'ten istîzânlarla, tehhürâta meydan veremeye vaziyet müsait olmayabilirdi. Bütün memlekete ve memleketin bütün menâbiine şâmil olması lâzım gelen evâmir ve tebligatım için, her umûrun vekilinden veyahut Vekiller Heyeti'nden rey ve mezuniyet almak, benim ifa edeceğim Başkumandanlıktan me'mûl fevâidi temîn edemezdi. Onun için bilâ-kayd ü şart emir verebilmeli idim. Bunun için de Büyük Millet Meclisi'nin salâhiyeti, benim şahsiyetime izafe olunmalıydı. Bunu, muvaffakiyet için zarurî görüyordum. Onun için bu noktada ısrar ettim.

Salâhattin Bey, Hulusi Bey gibi birtakım mebuslar, Meclis salâhiyetini bir şahsa vermekle atâlete dâcâr olacağından, milletten aldığı vekâleti, başkasına devretmeye mezun bulunmadığından ve esasen orduya kumanda edecek zata, Meclis salâhiyetinin tevdi mevzu-i bahis olamayacağından ve buna lüzum olmadığından bahsettiler. Meclis'in salâhiyetini istimâl edebilecek bir zat tarafından, mebusların şahsen emin olamamaları ihtimalinden de bahsedenler oldu.

Ben, bu mütâlaanın hiçbirini reddetmedim. Hepsini doğru bulduğumu beyan ettim. Meclis'in bu noktayı çok dikkatle ve ehemmiyetle mütâlaa ve tetkik eylesmesini söyledim. Yalnız, şa-

hıslarından korkanların telâşlarına mahal olmadığını beyan ettim. 4 Ağustos'ta mesele bir karara iktirân edemedi. Müzakere, 5 Ağustos 337 günü de devam etti. Bu gün, bazı mebusların, tereddütlerinin iki noktada tekâsüf ettiği anlaşıldı. Birincisi: Meclis mevcudiyetinin herhangi bir şekil ve surette dûcâr-ı akamet edilmesi. İkincisi: Azadan herhangi biri hakkında keyfî, örfî muamele tatbiki...

Bu şüphe ve tereddütleri izâle edecek izâhât ve beyânâtta bulunduktan sonra, yapılacak kanunda da bu hususâtâ dair kuyûd-ı lâzime dercinin münasip olduğunu dermeyeran ettim ve vermiş olduğum takriri buna göre bazı maddelere kalb ederek, bir proje olmak üzere Meclis'e takdim ettim. İşte, bu proje mevâddı üzerinde cereyân eden müzakere neticesinde, 5 Ağustos 37 tarihli, bana Başkumandanlık tevcihine dair olan kanun çıktı. Bu kanunun ikinci maddesine göre bana verilmiş olan salâhiyet şu idi:

“Başkumandan; ordunun maddî ve manevî kuvvetini azamî surette tezyîd ve sevk ve idâresini bir kat daha tarsîn hususunda Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin buna müteallik salâhiyetini Meclis namına fiilen istimâle mezundur.”

Bu maddeye nazaran benim vereceğim emirler kanun olacaktı.

Efendiler, bu tevcihten dolayı, “Meclis'in hakkımda izhâr ettiği itimat ve emniyete lâıyk olduğumu az zamanda göstermeye muvaffak olacağım” dedikten sonra, Meclis'ten bazı ricâlarda bulundum: Meselâ; henüz Müdafaa-i Milliye Vekâleti ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyâseti vezâifini uhdesinde bulunduran Fevzi Paşa Hazretlerinin Erkân-ı Harbiye-i Umumiye umûruna hasr-ı mesâi edebilmesi için Dahiliye Vekâleti'nde bulunan Refet Paşa'nın Müdafaa-i Milliye Vekâleti'ne getirilmesi ve yerine diğeri birinin intihâbı.

Bilhassa, Meclis'in ve Heyet-i Vekile'nin dahile ve harice karşı sakin ve çok kuvvetli vaziyet ve manzarasının mahfuziyeti mühim olduğunu ve ufak tefek sebeplerle Heyet-i Vekile'yi sarsmak câiz olmadığını arz ettim. Teklif-i kanunî, aynı günde, celse-i aleniyede okundu. Müstacelen müzakeresi icrâ olundu ve tayin-i esâmi ile reye vaz' edildi. Müttefikan kabul olundu.

Bu münasebetle irad ettiğim kısa bir hitabenin bir iki cümlesini tekrar etmeme müsaade buyurmanızı ricâ ederim. O cümleler şunlardı:

“Efendiler, zavallı milletimizi esir etmek isteyen düşmanları behemehâl mağlûp edeceğimize dair olan emniyet ve itimâdım, bir dakika olsun sarsılmamıştır. Bu dakikada, bu itminân-ı tammımı, heyet-i celilenize karşı, bütün millete karşı ve bütün âleme karşı ilân ederim.”

Muhterem Efendiler, Başkumandanlığı fiilen deruhde ettikten sonra birkaç gün Ankara’da çalıştım.

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyâseti’yle Müdafaa-i Milliye Vekâleti’nin heyet-i camiası ile Başkumandanlık Karargâhı’nı teşkil ettim. Bu iki makamın müşterek mesâisini Başkumandan nezdinde tevhid ve tevezîn için ve bundan başka, orduyu alâkadar eden ve Başkumandanlıkla halli iktiza eyleyen diğer vekâletlere ait muâmelâtın tedviri için de yanımda küçük bir kalem teşkil ettim.

Ankara’daki mesâim münhasıran, ordunun insan ve vesâit-i nakliye kuvvetini tezyîde ve iaşesini ve ilbâsını temîn ve tanzime ait tedâbir ve tertibât almakla geçti.

Bu bahsettiğim hususâtı temîn için, iki gün zarfında, 7, 8 Ağustos 337 tarihlerinde, Tekâlif-i Milliye Emri namı altında yaptığım tebligât-ı umumiyeden her birinin, kısaca muhteviyâtından bahsedeyim. Bir harbin kazanılması için ne derece hurde şeylerin bile nazar-ı dikkate alınması lâzım geldiğine dair bir fikir vermiş olmak için, bu muhteviyâtı şâyân-ı arz görürüm:

“1 numaralı” emrimle, her kazada birer “Tekâlif-i Milliye Komisyonu” teşkil ettim. Bu komisyonlar hâsıla-i mesâilerinin, ordunun muhtelif aksâmına suret-i tevziini tanzim eyledim.

“2 numaralı” emrime nazaran vatanda her hane birer kat’ çamaşır, birer çift çorap ve çarık ihzâr edip Tekâlif-i Milliye Komisyonu’na teslim edecekti.

“3 numaralı” emrimle, tüccar ve ahali yedinde mevcut olan çamaşırlık bez, amerikan, patiska, pamuk, yıkanmış ve yıkanmamış yün ve tiftik, erkek elbisesi imaline sâlih her nev’i kışlık ve yazlık kumaş, kalın bez, kösele, vaketa, taban astar-

lığı, sarı ve siyah meşin, sahtiyan, mamul ve gayr-i mamul çarık, fotin, demir kundura çivisi, tel çivi, kundura ve saraç ip-liği, nallık demir ve mamul nal, mıh, yem torbası, yular, belleme, kolan, kaşığı, gebre, semer ve urgan stoklarından yüzde kırkına, bedeli bi'l-âhire tesviye edilmek üzere vaz'-ı yed ettim.

"4 numaralı" emrimle, mevcut buğday, saman, un, arpa, fasulye, bulgur, nohut, mercimek, kasaplık hayvanat, şeker, gaz, pirinç, sabun, yağ, tuz, zeytinyağı, çay, mum stoklarından keza yüzde kırkına, bedeli bi'l-âhire tesviye olunmak üzere vaz'-ı yed ettim.

"5 numaralı" emrimle, ordu ihtiyacı için alınan vesâit-i nakliyeden mâadâ, ahalinin yedinde kalan vesâit-i nakliye ile meccânen yüz kilometrelik bir mesafeye kadar ayda bir defaya mahsus olmak üzere, askerî nakliyat icrâ edilmesini mecbur kıldım.

"6 numaralı" emrimle, ordunun ilbâs ve iaşesine yarayan bi'l-cümle emvâl-i metrukeye vaz'-ı yed ettim.

"7 numaralı" emrimle, ahali yedinde muharebeye sâlih bi'l-cümle esliha ve cephanenin üç gün zarfında teslimini talep ettim.

"8 numaralı" emirle, benzin, vakum, gres, makine, don, saatçi ve taban yağları, vazelin, otomobil, kamyon lâstığı, solüsyon, buji, soğuk tutkal, Fransız tutkalı, telefon makinesi, kablo, pil, çıplak tel, mücerrid ve bunlara mümâsil malzeme, asit sülfürik stoklarının yüzde kırkına vaz'-ı yed ettim.

"9 numaralı" emirle, demirci, marangoz, dökümcü, tesviyeci, saraç, arabacı esnafları ve imalâthaneleriyle bu esnafat ve imalâthanelerin kabiliyet-i imaliyeleri ve kasatura, kılıç, mızrak ve eyer yapabilecek sanatkârların isimleri zikredilmek üzere miktar ve vaziyetlerini tespit ettirdim.

"10 numaralı" emirle, ahali yedinde bulunan dört tekerlekli yaylı araba, dört tekerlekli at ve öküz arabalarıyla kağı arabalarının bi'l-umûm teçhizat ve hayvanlarıyla beraber ve binek ve top-keşan hayvanat, ester ve mekâri hayvanatı, deve ve merkep miktarlarının yüzde yirmisine vaz'-ı yed ettirdim.

Efendiler, emirlerimin ve tebligatımın temîn-i icrası için, teşkil ettiğim İstiklâl Mahkemelerini Kastamonu, Samsun, Konya, Eskişehir mıntıkalarına gönderdim. Ankara'da da bir mahkeme bulundurdum.

Ondan sonra Efendiler, 12 Ağustos 337 günü, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretleriyle beraber Polatlı'da cephe karargâhına gittim.

Düşman ordusunun cephemize temas ederek sol cenahımızdan ihata edeceğine hüküm vermiştik. Tedâbîr ve tertibatımızı kemâl-i cesaretle bu nokta-i nazardan aldırdım. Vakayı, isabetimizi gösterdi. Düşman ordusu, 23 Ağustos 37'de ciddî olarak cephemize temas ve taarruza başladı. Birçok kanlı ve buhranlı safhalar ve dalgalar oldu. Düşman ordusunun fâik grupları, hatt-ı müdafaamızın birçok parçalarını kırdılar. Bu suretle ilerleyen düşman aksâmının karşısına, kuvvetlerimizi yetiştirdik.

Meydan muharebesi, 100 kilometrelik cephe üzerinde cereyân ediyordu. Sol cenahımız, Ankara'nın elli kilometre cenubuna kadar çekilmişti. Ordumuzun cephesi garba iken cenuba döndü, arkası Ankara'ya iken şimale verildi. Tebdil-i cephe edilmiş oldu. Bunda hiç beis görmedik. Hatt-ı müdafaalarımız, kısım kısım kırılıyordu. Fakat der-akab kırılan her kısım, en yakın bir mesafede yeniden tesis ettiriliyordu. Hatt-ı müdafaaya çok rabt-ı ümit etmek ve onun kırılmasıyla, ordunun büyüklüğü ile mütenâsib, uzun mesafe geriye çekilmek nazariyesini kırmak için memleket müdafaasını başka bir tarzda ifade ve bu ifademde ısrar ve şiddet göstermeyi faydalı ve müessir buldum. Dedim ki:

"Hatt-ı müdafaaya yoktur, sath-ı müdafaaya vardır. O sath, bütün vatandır. Vatanın, her karış toprağı, vatandaşın kanıyla ıslanmadıkça, terk olunamaz. Onun için küçük, büyük her cüz'-i tâm, bulunduğu mevziden atılabilir. Fakat küçük, büyük her cüz'-i tâm, ilk durabildiği noktada, tekrar düşmana karşı cephe teşkil edip muharebeye devam eder. Yanındaki cüz'-i tâmın çekilmeye mecbur olduğunu gören cüz'-i tâmlar, ona tâbi olamaz. Bulunduğu mevzide nihayete kadar sebat ve mukavemete mecburdur."

İşte, ordumuzun her ferdi, bu sistem dahilinde, her hatvede azamî fedakârlığını göstermek suretiyle, düşmanın fâik kuvvetlerini imhâ ederek, yıpratarak nihayet onu, taarruzuna devam kabiliyet ve kudretinden mahrum bir hale getirdi.

Muharebe vaziyetinin bu safhasını ihtisâs eder etmez, derhal bilhassa sağ cenahımızla Sakarya Nehri şarkında, düşman ordusunun sol cenahına ve müteakiben cephenin mühim aksâmında mukabil taarruza geçtik. Yunan ordusu mağlûp ve ricâta mecbur oldu. 13 Eylûl 37 günü Sakarya Nehri'nin şarkında düşman ordusundan eser kalmadı. Bu suretle 23 Ağustos gününden 13 Eylûl gününe kadar, bugünler de dahil olmak üzere, yirmi iki gün ve yirmi iki gece bilâ-fasıla devam eden, Sakarya *melhame-i kübrası*, yeni Türk Devleti'nin tarihinde, cihan tarihinde ender olan büyük bir meydan muharebesi misâli kaydetti.

Muhterem Efendiler, Başkumandanlık vazifesini fiilen deruhde ettiğim zaman, Meclis'e ve millete behemehâl muvaffak olacağımıza dair kat'î olan kanaatimi arz ve ilân etmekle ve bu kanaatimi bütün haysiyet-i mevcudiyetimi ortaya atarak teyid eylemekle, ilk manevî vazifemi yapmış olduğumu zannedirim. Ondan sonra maddî, mühim vazifelerim de vardı. Onlardan biri, harp ve muharebe karşısında millete aldirmaya mecbur olduğum vaziyet idi.

Malûmunuzdur ki harp ve muharebe demek, iki milletin, yalnız iki ordunun değil, iki milletin bütün mevcudiyetleriyle ve bütün mâmelekleriyle, bütün maddiyet ve maneviyetleriyle yekdiğeriyle karşı karşıya gelmesi ve bir biriyle vuruşması demektir. Binâenaleyh, bütün Türk milletini, cephede bulunan ordu kadar fikren, hissen ve fiilen alâkadar etmeli idim. Bütün millet efrâdı, yalnız düşman karşısında bulunanlar değil, köyde, evinde, tarlasında bulunan herkes, silâhla vuruşan muharip gibi, kendini vazifedar hissederek, bütün mevcudiyetini mücadeleye hasredecekti. Bütün maddî ve manevî varlığını, vatan müdafaasına hasretmekte teenni ve müsamaha gösteren milletler, harp ve muharebeyi cidden göze almış ve başara-bileceklerine kani olmuş addedilemezler.

İstikbâl harplerinin yegâne muvaffakiyet şartı da en ziyade bu arz ettiğim hususta mündemiç olacaktır. Daha şimdiden Avrupa'nın büyük askerî milletleri, bu tarz-ı hareketi kanun haline getirmeye başlamışlardır. Biz, Başkumandan olduğumuz zaman, Meclis'ten bir müdafaai-i memleket kanunu ta-

lep etmedik. Fakat Meclis'ten aldığımız salâhiyetle, aynı maksadı temîn etmek için, kanun mahiyetinde olan muayyen emirlerle maksadın temînine çalıştık. Millet, bundan sonra, bugüne kadar olan tecârîbi de nazar-ı tetkikten geçirerek aziz vatanı, gayr-i kabil-i taarruz bulunduran esbâb ve şerâiti, daha vâsi ve daha vâzih ve daha kat'î bir surette tespit eder.

Efendiler, diğer bir vazifem de ordu içinde, muharebe safları arasında bizzat muharebeye temas etmek ve bizzat mücadele-yi idâre etmektir. Bunu da istitââtım derecesinde, hatta bir kaza neticesi olarak sol kaburga kemiklerimden biri kırılmış olmasına rağmen, hüsn-i ifaya hasr-ı mevcudiyet eylediğimi zannedirim. Sakarya muharebesi neticesine kadar, bir rütbe-i askeri-yeyi hâiz değildim. Ondan sonra, Büyük Millet Meclisi'nce Müşir rütbesiyle Gazi unvanı tevcih edildi. Osmanlı Devleti'nin rütbesinin, yine o devlet tarafından alınmış olduğu malûmdur.

* * *

Efendiler, Sakarya muzafferiyetinden sonra, garp ile olan müsabet ve neticeli temas ve münasebetimizi, Ankara İtilâfnamesi teşkil eder. Bu İtilâfname, Ankara'da, 20 Teşrinievvel 337-921'de imza edilmiştir. Bu hususta mücmel bir fikir vermek için, kısa bir izahta bulunayım.

Bekir Sami Bey Heyet-i Murahhasası'nın, gittiği Londra Konferansı'nı müteakib, malûmunuz olduğu vechile İkinci İnönü zaferiyle neticelenen Yunan taarruzu, bertaraf edilmişti. Bir zaman için, askerî vaziyette sükûn hâsıl oldu. Rusya ile Moskova Muâhdesi akdedilmiş ve şarktaki vaziyetimiz vuzûh kesbetmişti. İtilâf Devletleri'nden de millî esâsâtımıza riayetkâr olabileceklerle anlaşmak şâyân-ı arzu mütâlâa edilmekte idi. Bilhassa, Adana, Ayıntap ve havalisini ecnebi işgalinden kurtarmak bizce mühim görülmekte idi.

Muhtelif esbâbdan dolayı, Suriye'den mâadâ bu bahsettiğim vilâyetlerimizi taht-ı işgalinde bulunduran Fransızların da bizimle anlaşmaya mütemayil oldukları anlaşılmakta idi. Gerçi, Bekir Sami Bey'in Mösyö Briand'la yaptığı, hükümet-i milliyemizce gayr-i kabil-i kabul itilâfname reddolunmuş idiyse de

ne Fransızlar ve ne de biz, idâme-i muhâsamâta hâhiş-ker bulunmuyorduk. Bu sebeple tarafeyn, yekdiğeriyle temas aramaya başladı. Fransa Hükümeti, nüzzar-ı sâbıkadan Mösyö Franklin Bouillon'u, evvelâ gayr-i resmî olarak, Ankara'ya göndermişti. 9 Haziran 337 tarihinde Ankara'ya muvâsalat eden Mösyö Franklin Bouillon ile Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey ve Fevzi Paşa Hazretlerinin huzurlarıyla bizzat iki hafta kadar müzâkerâtta bulundum.

Biribirimizi tanımakla geçen hususî bir mülâkattan sonra, 13 Haziran 37 Pazartesi günü Ankara istasyonundaki daire-i mahsusamda akdettiğimiz ilk ictimâda, müzâkerâtımıza bir nokta-i hareket tayini lüzumundan bahsederek müdâvele-i efkâra başladık. Ben, bizim için nokta-i hareketin, Misak-ı Milli muhteviyâtı olduğu esasını vaz' ettim.

Mösyö Franklin Bouillon, prensipler üzerinde münakaşa etmenin müşkilâtını dermeyan ederek, Sevr Muâhedesi'nin bir emr-i vâki olarak mevcut olduğunu söyledikten sonra, Londra'da Bekir Sami Beyle Mösyö Briand'ın yaptıkları itilâfnameyi esas ittihâz etmek ve bu itilâfname muhteviyâtının, Misak-ı Millî'ye muhâlif olan noktaları üzerinde, münakaşada bulunmak münasip olacağı mütâlaasını serd etti. Bu teklifin de haklı olduğunu teyiden, Londra'ya giden murahhaslarımızın Misak-ı Millî'den bahsetmediklerini ve Misak-ı Millî'nin ve hareket-i milliyenin, değil Avrupa'da, henüz İstanbul'da bile takdir edilmemiş olduğunu zikretti.

Ben, verdiğim cevaplarda dedim ki: "Eski Osmanlı İmparatorluğu'ndan yeni bir Türkiye Devleti vücuda gelmiştir. Bunu tanımak lâzımdır. Bu yeni Türkiye, her müstakil millet gibi hukukunu tanıtacaktır. Sevr Muâhedesi, Türk milleti için o kadar meş'ûm bir idam kararnamesidir ki onun bir dost ağzından çıkmamasını talep ederiz. Bu mükâlememiz esnasında dahi Sevr Muâhedesi'ni telaffuz etmek istemem. Sevr Muâhedesi'ni, dimağından çıkarmayan milletlerle, itimat esasına müstenid muâmelâta girişemeyiz. Bizim nazarımızda böyle bir muâhede yoktur. Londra'ya giden Heyet-i Murahhasamız Reisi, bundan bahsetmemiş ise verdiğimiz talimat ve salâhiyet dairesinde hareket etmemiş demektir. Hata irtikâb etmiştir. Bu hata

yüzünden, Avrupa ve bilhassa Fransa efkâr-ı umumiyesinde ma'kûs tesirler hâsıl olduğu görülüyor. Bekir Sami Bey'in gittiği yoldan hareket edersek, biz de aynı vechile hata etmiş oluruz. Avrupa'nın Misak-ı Millî'den haberdâr olmamasına imkân yoktur. Avrupa, Misak-ı Millî tabirini öğrenmemiş olabilir. Fakat senelerden beri kan döktüğümüzü gören Avrupa ve bütün dünya, şu kanlı mücadelâtın neden ileri geldiğini elbette düşünmektedirler. Misak-ı Millî ve hareket-i millîye hakkında İstanbul'un haberdâr olmadığına dair beyânât, doğru değildir. İstanbul halkı, bütün Türk milleti gibi, hareket-i millîyeye vâkıf ve onun tarafdârıdır. Gayr-i vâkıf ve aleyhdâr görünen zât ve tevâbii, mahdûd ve milletçe malûmdur”.

Franklin Bouillon, Bekir Sami Bey'in talimat ve salâhiyeti haricinde hareket etmiş olduğuna dair olan beyânâtım üzerine dediler ki bundan bahsedebilir miyim? Beyânâtımı istediği yerlere i'lâm ve hikâye edebileceğini söyledim. Mösyö Franklin Bouillon, Bekir Sami Bey itilâfnamesinden ayrılmamak için serd-i mazeret ederken, Bekir Sami Bey'in bir Misak-ı Millî olduğundan ve onun hudûdu haricine çıkamayacağından bahsetmediğini ve eğer bahsetseydi o zaman ona göre görüşülüp icabı gibi hareket olunabileceğini, fakat şimdi meselenin müşkil olduğunu tekrar etti. Efkar-ı umumiye, bu Türkler, murahasları vasıtasıyla, bundan niçin bahsetmemişler, şimdi yeni yeni meseleler çıkarıyorlar diyeceklerdir.

Nihayet, uzun müzakere ve münakaşalardan sonra, Mösyö Franklin Bouillon, evvelâ Misak-ı Millî'yi okuyup anladıktan sonra görüşmek üzere, müzakerenin tehirini teklif etti. On- dan sonra Misak-ı Millî'nin maddeleri baştan nihayete kadar birer birer okunarak müzakere ve münakaşaya devam olundu. En çok tevakkuf olunan nokta, kapitülasyonların lâğvını, istiklâl-i tammımızı talep eden madde üzerinde vuku buldu. Mösyö Franklin Bouillon, bu mesâilin şâyân-ı tetkik ve teemmül olduğunu dermeyeran etti. Ben, bu noktaya cevap verdim. Söylediklerimin hulâsası, şu idi: “İstiklâl-i tâm, bizim bugün, deruhde ettiğimiz vazifenin ruh-ı aslisidir. Bu vazife, bütün millete ve tarihe karşı deruhde edilmiştir. Bu vazifeyi deruhde ederken, kabiliyet-i tatbikiyesi hakkında şüphe yok ki çok düşündük. Fa-

kat bi'n-netice hâsıl ettiğimiz kanaat ve iman, bunda, muvafak olabileceğimize dairdir. Biz, böyle işe başlamış adamlarız. Bizden evvelkilerin irtikâb ettikleri hatalar yüzünden, milleti-miz, lâfzen mevcut zannolunan istiklâlinde, mukayyed bulunuyordu. Şimdiye kadar Türkiye'yi, cihan-ı medeniyette kusurlu gösteren neler mutasavver ise, hep bu hatadan ve hep bu hataya tebaiyetten neş'et etmektedir. Bu hataya tebaiyetin neticesi, mutlaka memleket ve milletin bütün haysiyetinden ve bütün kabiliyet-i hayatiyesinden tecerrüd ve tebâüd etmesini mûcib olabilir. Biz, yaşamak isteyen, haysiyet ve şerefiyle yaşamak isteyen bir milletiz. Bir hataya tebaiyet yüzünden bu evsâftan mahrum kalmaya tahammül edemeyiz. Âlim, cahil, bilâ-istisna, tek mil efrâd-ı milletimiz, belki içinde mündemiç müşkilâtı tamamen idrâk etmeksizin, bugün yalnız bir nokta etrafında toplanmış ve fakat sonuna kadar kanını akıtmaya karar vermiştir. O nokta, istiklâl-i tâmmımızın temîni ve idâmesidir.

İstiklâli tâm denildiği zaman, bi't-tabi siyasî, malî, iktisadî, adlî, askerî, harsî ve ilh... her hususta istiklâl-i tâm ve serbestî-i tâm demektir. Bu saydıklarımın herhangi birinde istiklâlden mahrumiyet, millet ve memleketin, mana-yı hakikîsiyle bütün istiklâlinden mahrumiyeti demektir.

Biz, bunu temîn ve istihsal etmeden sulh ve sükûna mazhar olacağımız kanaatinde değiliz. Şeklen, usûlen sulh yapabiliriz. İtilâf yapabiliriz. Fakat istiklâl-i tâmmımızı temîn etmeyecek olan bu gibi sulhlar ve itilâflarla milletimiz hiçbir vakit hayatına ve sükûnete mazhar olmayacaktır. Belki, maddî mücadelelerini terk ederek harabîye sürüklenmeye müsaade etmiş olacaktır. Eğer, milletimiz, buna razı olsaydı, bunu kabul istidadında bulunsaydı, iki seneden beri mücadele etmeye hiç de lüzum yoktu. Daha mütarekenin ferdasında sükûna geçmek mümkün olabilirdi."

Mösyö Franklin Bouillon, bu beyânâtım karşısında, ciddî ve samimî olarak mülâhazat ve mütâlaatta bulundu ve en nihayet bunun zaman meselesi olduğu kanaatini izhâr etti.

Efendiler, Mösyö Franklin Bouillon ile mühim ve tâlî mesâil üzerinde günlerce ve günlerce müdâvele-i efkârda bulunduk. Netice olarak bir birimizi fikirleriyle, hisleriyle, mes-

lekleriyle anlamak müyesser oldu zannederim. Fakat Fransa Hükümeti'yle Türk Hükümet-i milliyesi arasında, kat'î itilâf noktaları tespit edilebilmek için biraz daha zamanın geçmesi zarurî oldu. Neye intizâr olunuyordu? İhtimal ki Türk mevcudiyet-i milliyesinin Birinci ve İkinci İnönü'nden sonra daha büyücek bir eserle teyid edilmiş olmasına!... Fi'l-hakika, Mösyö Franklin Boullion'un karar-ı kat'îye iktirân ettirip imza eylediği Ankara itilâfnamesi, Sakarya melhame-i kübrasından 37 gün sonra, arz etmiş olduğum gibi, 20 Teşrinievvel 337'de vücut bulmuş bir vesikadır. Bu itilâfname ile siyasî, iktisadî, askerî ilh... hiçbir hususta istiklâlimizden hiçbir şey feda etmesizin eczâ-yı vatanımızın kıymetli parçalarını işgalden tahlis etmiş olduk. Bu İtilâfname ile âmâl-i milliyemiz, ilk defa olarak düvel-i garbiyeden biri tarafından, tasdik ve ifade edilmiş oldu.

Mösyö Franklin Bouillon, bundan sonra da birkaç kere Türkiye'ye gelmiş, Ankara'da ilk günlerde meyânemizde tees-süs eden dostluk hissiyatını izhâra vesile aramıştır.

* * *

Muhterem Efendiler, umumî beyânâtımın mukaddematında, bir Pontus meselesinden bahsetmiştim. Bu mesele, vesâikiyle cümlelerin malûmu olmuştur. Ancak bizi de çok meşgûl ettiğinden burada münasebeti olan bazı noktalarına temas edeceğim.

1840 senesinden beri, yani üç rub-ı asırdan beri, Rize'den İstanbul Boğazı'na kadar Anadolu'nun Karadeniz havzasında, eski Yunanlılığın ihyâsı için çalışan bir Rum zümresi mevcut idi. Amerika Rum muhâcirlerinden Rahip Klematios namında biri ilk Pontus ictimâgâhını İnebolu'da, elyevm halkın "Manastır" tabir ettikleri bir tepede, kurmuştu. Bu teşkilât mensupları zaman zaman münferit eşkiya çeteleri şeklinde, icra-yı faaliyet ediyorlardı. Harb-i Umumî esnasında, hariçten gönderilip tevzi olunan silâh, cephe, bomba ve makineli tüfeklerle Samsun, Çarşamba, Bafra ve Erbaa Rum köyleri adeta bir silâh deposu halini almıştı.

Mütarekeden sonra, bütün Rumlar Yunanlılık âmâl-i milliyesiyle her tarafta şımardığı gibi, Etniki Eterya Cemiyeti

propagandacıları ve Merzifon Amerikan müessesatı tarafından manen yetiştirilen ve ecnebi hükümetlerin silâhlarıyla maddeten takviye ve teşci edilen bu havalideki Rum kütlesi de müstakil bir Pontus hükümeti teşkil etmek emeline düştü. Bu maksatla umumî bir kıyâm hazırladılar. Dağlara çekildiler ve Amasya, Samsun ve havalisi Rum Metropolitleri Yermanos'un idâresinde, muntazam bir program tahtında icra-yı faaliyete başladılar. Samsun'daki Rum komitecilerinin reisi, Reji Fabrikası Direktörü Tokamanidis bir taraftan da Merkezî Anadolu ile muhaberât tesisine tevessül ediyordu. Bazı ecnebi hükümetler, Pontus teşkiline müzaheret edeceklerini vaad ettiler ve Samsun ve havalisindeki Rumluk nüfusunu teksir için de Rusya'daki Rum ve Ermenileri Batum'da cem' eylediler. Onları, Türk Kafkas ordularından alınıp Batum'da depo olunan silâhlarlateslîh ederek, sahillerimize ihraca başladılar. Çetecilik etmek üzere, sahillerimize çıkarılabilecek birkaç bin Rum'u Sohum'da, Haralambos isminde bir adamın başına topladılar. Batum'da toplananlar da Haralambos'un etrafında ictimâ edenlere iltihak ettiriliyordu. Memleketimiz dahilinde, Samsun'da bazı ecnebi mümessilleri tarafından himaye veteslîh ediliyordu. Sahillerimize çıkan bu çeteler efrâdı, muhâcir iâşesi maskesi altında, ecnebi hükümetleri tarafından iâşe ve ilbâs ediliyordu. Ecnebi Salib-i Ahmerleri meyânında gelen zabitan heyetlerinin de teşkilât yapmaya, talim ve terbiye-i askeriye ile iştigal etmeye, müstakbel Pontus hükümetinin temelini kurmaya memur oldukları anlaşıyordu.

4 Mart 335 tarihinde, İstanbul'da *Pontus* namıyla intişara başlayan bir gazetenin başmakalesinde "Trabzon vilâyetinde Rum Cumhuriyeti'nin tesisine çalışmak maksadıyla intişar ettiği" ilân olunmuştu.

Yunanistan'ın yevm-i istiklâline müsadif olan 7 Nisan 335 günü, her tarafta ve bilhassa Samsun'da nümâyişler yapıldı. Yermanos'un küstahâne harekâtı, Rumların efkâr ve âmâlini, aleniyet derecesine çıkardı. Bafra ve Çarşamba havalisindeki yerli Rumlar, mütemâdiyen kiliselerde toplanıyor, teşkilât ve teçhizatlarını takviye ediyorlardı. 23 Teşrinievvel 35 tarihinde, Şarkî Trakya ve Pontus için merkez olarak, İstanbul kabul edil-

miş idi. Venizelos, İstanbul meselesinin vakt-i ahire ta'likiyle, bunun yerine Pontus hükümetinin teşkili kanaatini izhâr etmiş ve bu nokta-i nazardan İstanbul Patrikhanesi'ne talimat vermişti. Aynı zamanda, İstanbul'da Yunan hafî zabıtası teşkiline memur edilen Miralay Aleksandros Zimbrakakis tarafından Pontus jandarmasını tensik etmek üzere Eyfel Yunan torpido-su ile bir zâbitân heyeti i'zâm edilmişti. Türkiye'de bu faaliyet cereyân ederken Batum'da da 18 Kânunuevvel 35'te Pontus Rum Hükümeti ismiyle bir hükümet teşekkül etmiş ve teşkilât yapmaya başlamıştı. 19 Temmuz 336'da da Batum'da, Karadeniz, Kafkas, Cenubî Rusya Rumları tarafından, Pontus meselesi hakkında bir de kongre akdedildi. Bu kongrenin muhtırası, azadan biri vasıtasıyla İstanbul'da Rum Patrikliği'ne gönderildi. Pontusçular, 336 senesi nihayetlerine doğru faaliyetlerini büsbütün artırarak bayağı aleniyete çıktılar. Bizi, ciddî tedâbir ittihâzına mecbur ettiler.

Dağlarda, vücuda getirilen Pontus teşkilâtı şöyle idi:

- a) Birtakım rüesâ maiyetinde müsellaah ve muharip kuvvetler;
- b) Bunların iaşelerine hizmet eden müstahsil Pontus ahalisi;
- c) İdare ve zabıta heyetleri ve şehirlerden ve köylerden erzak teminine memur nakliye kolları.

Çetelerin, faaliyet mıntıkları ayrılmıştı. Pontus eşkiyasının kuvveti bidayette 6.000-7.000 müsellaah idi. Bi'l-âhire her taraftan iltihak edenlerle 25.000 raddesini buldu. Bu kuvvet ufak cüz'-i tâmlar halinde ayrılarak, muhtelif mahallerde, tahassun ediyorlardı. Pontus çetecilerinin icrââtı, İslâm köylerini yakmak, İslâm ahaliye karşı akl u hayale sığmaz itisaf ve cina-yetler irtikâb etmek gibi, hunhar bir sürünün icrââtından başka bir şey değildi.

Biz, Anadolu'ya çıkar çıkmaz, Türk ahalinin dikkat ve teyakkuzunu davet ettik. Melhûz tehlikelere karşı tedâbir almaya başladık.

Merkezi Sivas'ta bulunan Üçüncü Kolordu, bütün mesâisini menâtık-ı muhtelifede gözüken çeteleri takip ve tenkîle hasretti. Trabzon mıntıkasında dolaşan Koroğlu namındaki Rum çetesiyle, Eftelidis çetesi ve diğer çeteler, merkezi Erzurum'da bu-

lunan On Beşinci Kolordu tarafından takip ve tenkîl ediliyordu. Bir taraftan da Pontus eşkiyasının cevlângâhı olan yerlerde, ahaliteslîh edilerek, millî teşkilât vücuda getirildi.

Efendiler, Sivas şimalinde ve Yozgat'ta vukua gelip malûmunuz olan dahilî isyan vakayiinden mâadâ, 336 senesi evahirinde tekrar Anadolu ortasında, Zile cihetinde, Küçük Ağa, Deli Hacı, Aynacıoğulları ve Erbaa civarında Kara Nâzım, Çopur Yusuf ve diğer taraflarda Deli Hasan, Küçük Hasan gibi birtakım serseriler ve Yozgat, Çayözü Çerkeslerinden mürekkeb çeteler ve 337 senesi bidayetinde de Koçkiri aşireti rüesâsından Haydar Bey, İstanbul'da Seyit Abdülkadir'den aldığı talimat üzerine Alişan ve akrabasından Naki, Alişer ve sâire ile harekât-ı isyanîyeye başlamışlardı. Birçok kuvvetlerimiz, bir taraftan Pontusçuları, diğer taraftan bu âsileri takip ve tenkîl ile iştigal ediyorlardı.

Efendiler, hatırlarsınız ki Nurettin Paşa, Yunan ordusunun ilk taarruzu manzarası karşısında, birtakım vâhi ve nâmakul mütâlaalar serd etmesi sebebiyle, kendisine vazife verilmemiş olduğundan bizimle teşrik-i mesâi edemeyeceğini bir mektupla bildirerek mezunen Taşköprü'ye gitmişti. O tarihten beş ay sonra, Nurettin Paşa tarafından bazı zevât, gerek Fevzi Paşa Hazretlerine ve gerek bana, kendisine bir vazife verilirse Nurettin Paşa'nın ciddiyet ve samimiyetle ifa edeceğine dair delâletler vuku buldu. Biz de Anadolu merkezindeki asayiş meselesini halle memur kuvvetlerimizi büyücek bir kumanda altında tevhid etmekte faide tasavvur ettiğimizden 9 Kânunuevvel 336'da Sivas'taki Üçüncü Kolordu'yu lâğvederek onun vazifesini yeni teşkil ettiğimiz Merkez Ordusu'na tevdi ettik. Bu orduya da Nurettin Paşa'yı kumandan yaptık.

Nurettin Paşa, merkez mıntıkasında bir seneye karîb ifayını vazife etti. Fakat salâhiyeti haricinde, ahaliden bazılarının hukukuna tecavüz ettiği hakkında mebusların vuku bulan şikâyetleri ve Dahiliye Vekâleti'nden istizâhları ve Vekâlet'in de şikâyatı muhik görmesi üzerine, Meclis'in talebiyle Teşrisani 337 bidayetinde azledildi. Meclis, Nurettin Paşa'nın taht-ı muhakemeye alınmasına karar verdi. Bu husus, benimle Heyet-i Vekile arasında da bir meselenin hudûsunu intâc

etti. Ben, Nurettin Paşa hakkında tatbik olunması talep olunan muameleye iştirak etmedim. Fevzi Paşa Hazretleri de benimle hem-fikir oldu. İkimizle Heyet-i Vekile arasında tahaddüs eden ihtilâf Meclis'çe hallolundu. Meclis'te, Nurettin Paşa'yı müdafaa ettim. Ağır muameleye ma'rûz kalmaktan kurtardım.

Nurettin Paşa'yı, bundan sekiz ay kadar sonra, Birinci Ordu Kumandanlığı'nda göreceğiz.

* * *

Muhterem Efendiler, Sakarya muharebesinden sonra, Başkumandanlık ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyâseti, Ankara'da ifa-yı vazife ediyordu. Ben, aynı zamanda diğer vazifelerimle de iştigal ediyordum. Üç, dört ay geçmemişti ki Meclis'te Sakarya zaferini unutanlar, muhalefet vadisinde ileri gitmek isteyenler, kendilerini göstermeye başladılar. Sakarya Muharebesi'nden evvel başlayıp peyderpey gelmiş olan Malta mevkûfîninden bazılarınin, bu muhâlif cereyânlarda müşevvik rolü oynadığı anlaşılmıştı. Bu noktayı müsaadenizle biraz izah edeyim.

Rauf Bey, 15 Teşrinisani 337'de Ankara'ya gelmişti.

Rauf Bey'i, 17 Teşrinisani 337'de inhilâl eden Nafia Vekâleti'ne intihap ettirdik.

Rauf Bey'i, müteakiben muvâsalat eden Kara Vasıf Bey'i de Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu Heyet-i İdare-i azalığına intihap ettirdim. Bu iki zatın birinden hükümette, diğerinden grupta, istifade etmeyi faydalı tasavvur etmiştim. Çok geçmedi, bir gün Rauf Bey'in Heyet-i Vekile'de bir meseleyi istîzâh ettiği haber verildi. Aynı günde, Kara Vasıf Bey'in de grup heyet-i idâresinde aynı meseleyi istîzâh ettiği bildirildi. Bu iki zatın evvelden beynlerinde takarrür ettirdikleri anlaşılan mevzu-i bahis mesele şu idi:

“Takip olunan siyaset-i askeriye nedir?”

Bu sualden istihrac olunabilecek mâna ne olabilirdi? Neyi anlamak istiyorlardı? Bizim siyasî ve askerî takip ettiğimiz meslek ma'lûm olmuştu. İstiklâl-i tammımız temîn olununca ya kadar, düşmanlarla vuruşmak ve onları mağlûp edeceğimize dair olan kat'i kanaatle, muharebeye devam etmek... İşte

mevzu-i bahis edilen sual ile demek isteniliyordu ki behemehâl muharebeye devam ile istihsal-i netice mümkin müdür? Mümkin olmadığı ihtimaline nazaran, daha şimdiden başka tedbir ve çarelere –ki anlatmak istediklerine göre siyasi çarelerdir– tevessül ile içinde bulunduğumuz bâdireye nihayet vermek münasip olmaz mı?

Bi't-tabi, ne Heyet-i Vekile'de ve ne de grup heyet-i idâresinde böyle bir meselenin mevzu-ı müzakere ve münakaşa olması-na müsaade etmedim. Bunun üzerine, Rauf Bey Vekâlet'ten, Kara Vasıf Bey de Grup Heyet-i İdaresi'nden istifa ettiler. Rauf Bey'in istifası, 13 Kânunusani 338 tarihinde Meclis'te okunurken, aynı tarihli bir istifaname de okunmuştu. Bu istifaname, Müdafaa-i Milliye Vekili bulunan Refet Paşa'nın idi.

Efendiler, Refet Paşa'nın da sebep-i istifası hakkında birkaç kelime ile arz-ı ma'lumât edeyim: 4 Kânunusani 338 günü, Meclis'in bir celse-i hafiyesinde, şöyle bir mesele mevzu-ı münakaşa edilmişti. Başkumandanlık ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyâseti Ankara'da oturuyormuş. Cepheden uzak bulunuyormuş. Bundan istihrac olunmuş ki benim hem Başkumandan ve hem Meclis Reisi olmamda müşkilât varmış. Ordu işleri iyi gitmiyormuş. Meclis bir harp encümeni teşkil ederek ordu vaziyetini tetkik etmeli imiş. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi, aynı zamanda İcra Vekilleri Heyeti Reisi olduğundan, erkân-ı harbiye işleri de iyi gitmiyormuş. Fevzi Paşa Hazretleri, yalnız icrâ Vekilleri Heyeti Riyâseti'nde kalsın, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyâseti'yle Müdafaa-i Milliye Vekâleti tevhi'd olunsun imiş.

Müdafaa-i Milliye Vekili olan Refet Paşa, bizzat kürsüden bu tezi müdafaa ediyordu. Bu nokta-i nazarlara şu yolda cevap verdim:

Başkumandanlık ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyâseti, pek muvâfık olarak, Ankara'yı karargâh ittihâz etmiştir. Vazifesini en iyi buradan ifa etmektedir. İcabında ne vakit, nereye gideceğini kendisi takdir eder. Cephede bizzat meşgûl, cephe kumandanı vardır. Bilâ-lüzum, benim, şahsen Ankara'dan uzaklaşmamı arzu etmekte mâna yoktur. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyâseti ve Müdafaa-i Milliye Vekâleti, Başkumandan'ın taht-ı emrinde, Başkumandanlık Karargâhı'nı teşkil et-

mektedir. Ayrı, ayrı değildir. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi olan Fevzi Paşa Hazretlerinin, Ankara'da bulundukça İcra Vekilleri Heyeti Riyâseti'ni de ifa etmesi bugünün zaruretlerindendir. Çünkü onun gaybûbetinde, Refet Paşa, ona vekâleten, İcra Vekilleri Heyeti Riyâseti vazifesini ifa etmişti. Muvafak olamamıştı. Heyet-i Vekile'de, anarşi vukua geldi. Vekiller, ictimâ etmez oldu. Fevzi Paşa Hazretlerinin avdeti, vekillerin şikâyeti üzerine vuku buldu. Orduya müteallik yaptığımız işleri kontrol için, Meclis'in bir encümen teşkil etmesinde bir beis görmem. Fakat bu encümen benim taht-ı riyâsetimde olur.

Fi'l-hakika, bu encümen, dediğim tarzda teşekkül etti. Sâbık Harbiye Nâzırı Cemal Paşa da aza olarak intihap edildi. Diğer hususâtta, Refet Paşa ve emsalinin nokta-i nazarları, tervîc olunmamıştı. İşte, bu sebepten istifaya hazırlanan Refet Paşa, istifasını Rauf Bey'in istifasıyla aynı günde vermiş oluyor.

* * *

Efendiler, bi'l-münâsebe arz etmiştim ki Meclis'te teşkil ettiğimiz Müdafaa-i Hukuk Grubu, Meclis müzâkerâtının hüsni cereyânını temine ve Heyet-i Vekile mesâisinin adem-i tevakkufuna nihayete kadar hâdim oldu. Fakat bir taraftan da muhâlif his ve fikirde bulunanlar, her gün, biraz daha tarafdâr buldukça, Grubun mesâisini, müşkilâta dâcâr etmeye başladılar. Muhalefet fikrinin esas menşei, Müdafaa-i Hukuk Grubu nizamnamesinin madde-i esasiyesindeki ikinci nokta idi. Yani hükümet teşkilâtının, Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'na göre yapılması meselesi....

Programın ilk maddesinin son fıkrası, fikir ve hislerde imtizac-ı tâm husûlüne daimî bir mâni halinde kaldı. Bu sebepten, Grup dahilinde de teşettüt-i efkâr ve inzibatsızlık baş gösterdi. Birtakım zevât, Grup'tan ayrıldı. Bu çıkanlar, hariçte bulunanlarla birleşerek Grubu yıkmaya çok çalıştılar, alınan tedbirler buna mâni oldu. Nihayet İkinci Grup namıyla bir grup teşekkül etti. Bu grubu teşkil edenler, memlekette mevcut Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne muhafaza-i intisâb ettiklerini ve onun kongrelerde tespit olunan gayeleri-

nin muakkibi bulunduklarını iddia ediyorlardı, İkinci Grubun zahiren öneyak olanları: Salâhattin, Hüseyin Avni Beyler görünüyordu. Birinci derecede faal ve müşevvik olanların ise, Rauf ve Kara Vasıf Beyler olduğu anlaşıyordu.

Bu grubun, faal ve inatçı azasından olan Samsun Mebusu Emin Bey, son zamanlarda, bi'l-münâsebe Ankara'ya gelmişti. Bütün hakayıkı anlamış, müşevvik ve müfsid olanları tel'in ediyordu. Bu zat, bana şunu hikâye etti: Rauf Bey; İkinci Grubu, müfritâne harekete sevk ve teşvik ediyormuş... Emin Bey, Rauf Bey'e demiş ki: "Bizi sevk ettiğiniz bu iş, sehpaye kadar gider.. O zaman bizimle beraber bulunacak mısınız?" Rauf Bey şu cevâbı vermiş: "Beraber bulunmazsam nâmerdim..!"

Efendiler, malûm-ı âliniz, o zaman mevcut olan kanuna göre, vekâletler için ben, Meclis'e namzet gösterirdim. Mebuslar, irâe ettiğim namzede müsbet veya menfî rey verirler veya müstenkif kalırlardı. İkinci Grup, benim namzetlerimi nazara almayıp, kendi grupları namına ortaya attıkları namzetlere, kanuna muhâlif olarak rey vermek suretiyle, hükümet teşekkülüne mâni olmaya başladılar.

Efendiler, Meclis'te, ordu aleyhine de bir cereyân vücuda getirilmişti. Diyorlardı ki Sakarya Muharebesi'nden sonra aylar geçtiği halde, ordu ne için taarruz etmiyor? Behemehâl taarruz etmelidir! Hiç olmazsa mahdûd, muayyen bir cephede bir taarruz yapılmalıdır ki ordumuzun taarruz kabiliyeti olup olmadığı anlaşılsın! Bu cereyâna mukavemet ettik. Maksudımız, tamamen hazırlığımızı ikmâl ederek umumî ve neticeli bir taarruz yapmak olduğu için, kısmen taarruz fikrini tervîc edemedik, bunda bir faide yoktu.

Muhâliflerde hâsıl olan kanaat, ordumuzun taarruz kabiliyetini iktisâb edemeyeceği noktasında tekâsûf etti. Bunun üzerine ordunun taarruza sevk ve cereyânını tevkif ettiler. Hücum sistemini değiştirerek, başka bir nazariye ortaya attılar. Bu defa dediler ki, bizim asıl hasmımız Yunanlılar, Yunan ordusu değildir. Zaten Yunan ordusunu kâmilten mağlûp etsek de bununla bizim davamız hitam bulamaz. İtilâf Devletleri'ni, bilhassa İngilizleri fiilen mağlûp etmek icap eder. Bunun için, Yunan ordusuna karşı bir perde hattı bırakmak, asıl orduyu

Irak şimal hudûdunda tahşid edip, İngilizlere taarruz etmek lâzımdır. Muharebe ile devamızın halli nazariyesi takip olunuyorsa yapılacak iş budur...

Efendiler, bu derece mâna ve mantıktan âri fikirlere iltifat etmedik. Onun üzerine, muhâliflerin ser-firâzânı, yeni bir propaganda çıkardılar: Nereye gidiyoruz? Bizi kim, nereye sevk ediyor? Mechûlâta...? Koskoca bir millet; gayr-i muayyen, muzlim hedeflere serseriyâne sürüklenir mi?

Bu propaganda, Meclis binasından, Ankara mahâfilinden ordu saflarına kadar intişar ettirildi. Orduya, her vasita ile bu mefsedetkârâne telkinat yapılmaya çalışılıyordu.

Rauf Bey, sık sık, mahremâne diyordu ki hiç olmazsa hakikî vaziyeti bana söyle. Ordu ne haldedir. Fi'l-hakika taarruz edemeyecek mi?

4 Mart 338 günü akşamı, cepheyi teftiş etmek üzere, Ankara'dan müfârakata karar vermiştim. Bu münasebetle o gün Meclis'te, celse-i hafiyede, bazı izâhâtta ve ricâlarda bulundum. Anlattım ki Sakarya Meydan Muharebesi'nden sonra, düşman ordusunu Eskişehir-Seyitgazi-Afyonkarahisar hatt-ı umumîsine kadar takip eden kuvvetlerimiz, bütün ordu olmayıp, yalnız süvarilerimiz ve süvari kıtaatımıza nokta-i istinâd olmak üzere ileri sürülen bazı fırkalarımızdı.

Ordumuzun kararı taarruzdur. Fakat bu taarruzu tehir ediyoruz. Sebebi, hazırlığımızı tamamen ikmâle biraz daha zaman lâzımdır. Yarım hazırlıkla, yarım tedbirle yapılacak taarruz, hiç taarruz etmemekten daha çok fenadır. Tevakkufumuz, taarruz kararından sarf-ı nazar ettiğimiz veyahut buna iktidar kesbetmekten nâ-ümit olduğumuz suretinde telâkki ve tefsir edilmeye mahal yoktur.

Bundan sonra şu mütâlaatta bulundum: Osmanlılar, ihtiyâr edecekleri harekâtın şümûlüyle mütenâsib ihtiyatkâr ve müdebbir davranmadıkları için, daha çok his ve hırslarının taht-ı tesirinde hareket ettiklerinden, Viyana'ya kadar gittikleri halde, ricâta mecbur olmuşlardır. Ondan sonra, Budapeşte'de de duramadılar, ricât ettiler; Belgrat'ta da mağlûp ve ricâta mecbur edildiler. Balkanları terk ettiler. Rumeli'den çıkarıldılar. Bize, içinde henüz düşman bulunan bu vatani miras bıraktılar. Bu

son vatan parçasını kurtarıırken olsun hırslarımızdan, hislerimizden feragat ederek müteenni olalım. Halâs için.. İstiklâl için evvel ve âhir düşmanla bütün mevcudiyetimizle vuruşarak onu mağlûp etmekten başka karar ve çare yoktur ve olamaz!

Sinir gevşetici sözlere, telkinlere ehemmiyet ve itimat atfolunmamalıdır. Osmanlı tarz-ı idâre ve siyasetinin yarattığı bu nev'î zihniyetler merdûd görülmelidir. Ordu ile, muharebe ile, inat ile bu işin içinden çıkılmaz tarzındaki, menbaı hariçte bulunan nasâyihe tebaiyet ile bir vatan, bir millet istiklâli kurtarılamaz. Tarih, böyle bir hadise kaydetmemiştir. Bunun aksini düşünerek hareket edeceklerin, merâret-engîz netâyicle, karşılaşacaklarına, şüphe yoktur. Türkiye, işte bu yoldaki galat fikirlere... galat zihniyetlere sahip olanlar yüzünden, her asır, her gün, her saat biraz daha tedenni, biraz daha sukut etmiştir. Bu sukut, yalnız maddiyatta olsaydı, hiçbir ehemmiyeti yoktu. Maa't-teessûf, sukut, ahlâk ve maneviyata kadar şâmil olmuş görünüyor. Hiç şüphe yok ki bu büyük memleketi, bu koca milleti girive-i mahv u izmihlâle sevk eden başlıca âmil bu olmuştur.

Efendiler, bilirsiniz ki Meclis'te bu arz ettiğim devirde, en çok menfî ve bedbînane rol yapanlar, vaktiyle, Türk milletinin kendi kendine temîn-i istiklâl edemeyeceği kanaatini izhâr etmiş olan zevât idi. Şunun, bunun mandasını talep ısrarında bulunanlar idi. Onun için mütâlaatıma şu yolda devam ettim: Dedim ki Efendiler; maddî ve bilhassa manevî sukut, korku ile... acz ile başlar.

Âciz ve korkak insanlar, herhangi bir felâket karşısında milletin de atâlete dūçâr olmasına ve müctenib bir hale gelmesine sâik olurlar. Acz ve tereddütte o kadar ileri giderler ki adeta kendi kendilerini tahkîr ederler. Derler ki biz adam değiliz ve olamayız! Kendi kendimize adam olmamıza imkân yoktur. Biz bilâ-kayd ü şart, mevcudiyetimizi bir ecnebiye tevdi edelim. Balkan Muharebesi'nden sonra milletin, bilhassa ordunun başında bulunanlar da başka tarzda ve fakat aynı zihniyeti takip etmişlerdir.

Türkiye'yi, böyle sakîm yollarda inkıraz ve izmihlâl vadi-sine sevk edenlerin elinden kurtarmak lâzımdır. Bunun için,

keşfolunmuş bir hakikat vardır, ona tebaiyet edeceğiz. O hakikat şudur: *Türkiye'nin re's-i tefekkürünü, büsbütün yeni bir imanla teşhiz etmek... Bütün millete ceyyid bir maneviyet vermek...*

Şimdi Efendiler, düşmana taarruz için verilmiş olan kat'i kararımızı tatbika başlamadan evvel, ihzâr ve ikmâl etmeye mecbur bulunduğumuz vesâit-i harbiyenin ne olduğunu arz edeyim: Tam üç vasitanın hazırlığının kâfi derecede olduğunu görmek lüzumunu hissediyorum. Onlardan birincisi ve en mühimmi ve asıl olanı doğrudan doğruya milletin kendisidir. Milletin, hayat ve istiklâli için kalbinde... vicdanında mütecelli, münkeşif, arzu ve emellerin salâbetidir. Millet bu arzu-yı derûnîsini ne kadar kuvvetli izhâr ederse, bu arzu ve emelinin tahakkuku için ne kadar çok azm ü iman gösterirse, düşmanlara karşı muvaffakiyet için o kadar kuvvetli bir vasıtaya mâlik olduğumuza kani olurum. İkinci vasıta, milleti temsil eden Meclis'in arzu-yı millîyi izhârda ve bunun icâbatını kanaatle tatbikte göstereceği azm-i celâdettir. Meclis ne kadar çok tesanüd ve vahdet halinde arzu-yı millîyi tecelli ettirirse düşmana karşı o kadar kuvvetli vasıta-i tefevvuka mâlik oluruz.

Üçüncü vasıta, milletin müsellahtan evlâdlarından ibaret olup düşman karşısında mütehaşşid bulunan ordumuzdur.

Efendiler, dedim. Bu üç nev'i vasıta veya kuvvetin düşmana karşı vücuda getirdiği cepheler, iki mahiyette tasavvur olunabilir. Kolay anlaşılmaq için şöyle diyeyim: Dahilî cephe, zâhirî cephe.. Asıl olan dahilî cephedir. Bu cephe bütün memleketin, bütün milletin vücuda getirdiği cephedir. Zâhirî cephe, doğru dan doğruya ordunun düşman karşısındaki müsellahtan cephesidir. Bu cephe, tezelzül, tebeddül edebilir; mağlûp olabilir. Fakat bu hal, hiçbir vakit bir memleketi, bir milleti mahvedemez. Mühim olan, memleketi temelinden yıkan, milleti esir ettiren dahilî cephenin sukutudur. Bu hakikate bizden ziyade vâkıf olan düşmanlar, bu cephemizi yıkmak için asırlarca çalışmışlar ve çalışmaktadırlar. Bugüne kadar muvaffak da olmuşlardır. Fi'l-hakika "kaleyi içinden almak" dışından zorlamaktan çok kolaydır. Bu maksatla şahıslarımıza kadar temasa gelebilen müfsid mikropların, vasıtaların mevcudiyetini iddia etmek câizdir.

Meclis'in zihniyeti, ef'ali, vaziyeti, düşmana ümit-bahş olmadıkça dahilî ve haricî cephelerimizin yerinden oynamasına imkân ve ihtimal yoktur. Meclis'te, bir veya birkaç azanın bedbînî telkin eden sözlerinden bile aleyhimizde istifade çareleri aranılmakta olduğuna şüphe edilmemelidir. Hariciye Vekâleti'nin dosyaları buna dair vesikalarla doludur. Katiyetle arz ederim ki istemeyerek olsa dahi düşmanlara ümit verecek şemmeler verildikçe dava-yı millînin halli teehhüre dūcâr olur.

Efendiler, bu mütâlaattan sonra, cephede bulunacağım sıralarda, ordunun hissiyât ve efkârı üzerinde nâ-ümidî tevli'd edecek münakaşat-ı aleniyeden sarf-ı nazar edilmesini, bilhas-sa Meclis'ten ricâ ettim. Bu beyânâtımdan sonra, muhâliflerin de sözlerini istimâ ettim. Muhâliflerden biri, mütâlaat ve ricâlarımı, emir veriyorum suretinde tefsir eyledi. Diğer biri, Meclis'in hissiyâtındaki nezahetten şüphe ettiğimi dermeyeran etti. Bir başkası kabil-i tatbik olmayan bir şey, yapılamaz, ordu-yu izmihlâle sevk edersin efendim, dedi.

Muhterem Efendiler, heyet-i âliyenizi, muhâliflerin sözleriyle işgal etmek istemem. Çünkü bu sözler birkaç kişinin şaşkın ve cahil dimağlarının akislerinden başka bir şey değildi. Heyet-i umumiye, ma'rûzâtımı hüsn-i telâkki eylemişti. Yalnız Şark Cephesi Kumandanı'nın bir mütâlaasına, beş on günden beri vermeye muvaffak olamadığım cevâbı, cepheye gitmeden evvel bugün, yani 4 Mart 338'de yazmıştım. Onu arz edeceğim. Cevâbın anlaşılması için müsaade buyurursanız evvelâ vürûd eden mütâlaayı okuyalım:

Zata mahsustur

Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Umûr-ı idâremizin vech-i teşekkülü hakkındaki münakaşalar bize henüz vâsıl olmaktadır. Hâl-i sulhun teessüsünden sonraki intihâbatta, birçok kıymetli zatlar yerine birtakım muhafazakârlar toplanmasına karşı şimdiden alınacak tedbiri en mühim bulurum. Meclis-i Millî, kıymettar şahsiyetleri hâvi olmazsa, iki büyük mahzur memleketi bugünkü harabîsinden

kurtaramayacaktır. Birincisi, fikr-i teceddüd olmayacak. İkincisi, en mühim lâyiha-ları herhangi bir hisse kapılarak münakaşaya dahi lüzum görmeden reddediverceklerdir. Böyle bir meclise karşı azası büyük mütehas-sıslardan mürekkeb, ikinci bir meclis bulunmasını faydalı görüyorum ve Meclis-i Milli'nin nâzımı ve terakkiye doğru sâik i olacağı gibi hayat-ı memlekete taalluk eden kararlar, Mebuslar Meclisi'nde heyecanla red veya kabul edilse bile, bu meclisin ikaz ve irşadıyla kararın ta'dili ve zararın def'i mümkün olur. Bu meclise â'yân diyerek eski devrin köhne hayatını hatırlamamak için büyük mütehas-sıslar meclisi veya daha münasip bir nam verilebilir. Azasını birtakım kuyûd ve şurût altında tıpkı mebuslar gibi millet intihap edebilir. Herhangi bir mesleğin en âli tahsilini görmek ve Türkiye Hükümeti'nin vekâletini, valiliğini veya ordu kumandanlığını yapmış olmak gibi mühim şartlar teferruatıyla takyid olunabilir. Meselenin teferruatının tespiti, mevcut hükümetlerin de tetkikiyle her türlü mahzurdan sâlim bir halde mümkündür. Büyük mütehas-sıslar heyeti kabul olunursa, her vekâletin şûrası da bunlardan ayrılır. Meselâ, askerî şûrâsı, nafia şûrâsı ve sâire gibi iki meclisin tasdikinden geçerek bir müddet için takibi esas ittihâz edilecek olan herhangi bir programımızda sâbit-kadem olmak ve bu programın tarz-ı tatbikiyesinde, maksûd hedef ve gayeyi muhafaza etmek için, bu şûrâların vücûdunu pek lüzumlu addediyorum. Aksi halde vekâletlerde şahsiyetler değış-tikçe, program ve bunu yapacak şahsiyetler de az çok değış-mekten kurtulamayacaktır. Bundan başka kabul edilen herhangi bir şey, mütehas-sıslarınca kabul olunmazsa mûcib-i tenkit olur. Millet buna lâzımı gibi sarılmalı. Millet Meclisi, millet namına bir şeyi red veya kabul ve kontrol hakkıdır. Fakat bu başka, ihtisâs sahiplerinin yapacağı ve bundan sonra kabul olunacak şey de başka olur. Hâl-i tabiinin rücûundan sonraki endişe ve mülâhazatımı arz eyliyorum. Mütâlaa-i samilerinin iş'arını istirham eylerim.

18/19.2.338 ve bilâ numaralıdır.

Şark Cephesi Kumandanı
Kâzım Karabekir

Mahsustur

4.3.1922

Şark Cephesi Kumandanı
Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerine

C: 18/19.2.338 tarih ve bilâ numaralı şifreye.

Memleketin idâre-i umumiyesine vâzî'l-yed yegâne kuvve-i âliye bulunan Büyük Millet Meclisi'nin ittihâz edeceği mukarrerâtın mütehassıslardan mürekkeb diğer bir heyet tarafından tetkik edilmemesinden tevellüd edecek mehâzir hakkındaki nokta-i nazar-ı devletleri esas itibarıyla isabet-i kâmileyi hâizdir.

Ancak, nam ve unvanı â'yan olmasa dahi milletin bütün hukuk ve salâhiyetini hâiz olarak intihap edilmiş ve edilecek olan Büyük Millet Meclisi'nin mukarrerât-ı esasiyesini diğer bir heyetin kararıyla takyid eylemek idâre-i umumiye-de takip eylediğimiz esâsâtın ruhuyla kabil-i imtizac olamayacaktır. İşbu mütehassıslar meclisinin de, mütâlaa-i âliyeleri vechile, millet tarafından mebuslar gibi intihâbı takdirinde, aynı menbadan aynı salâhiyeti almış iki büyük kuvvetin idâre-i umumiye-i millete müessir olması, vaziyet-i hukukiyede olduğu gibi amelî sahada da mûcib-i teşevvüş bir ikilik tevlid edecek ve bu vaziyetten mütevellid muvazenesizliği telif için hayat ve hukuk-ı millete müdahalekâr üçüncü bir kuvvetin vücudunu kabul etmek icap eyleyecektir.

Fıkr-i âcizâneme göre tasavvur buyurulan mahzurları izâle için çare-i yegâne Millet Meclisi'nin erbâb-ı liyakat ve ihtisâstan mürekkeb olarak intihâbını temîn etmek ve Meclis'in teşkilât-ı dahiliyesinde, encümenler intihâbâtında, Heyet-i Vekile'nin tefrîk ve intihâbında ilim ve ihtisâs hususuna fevkalâde ehemmiyet vermek hususlarından ibarettir. Geçirdiğimiz fecî tecrübelerin netâyicinden mülhem bulunan ve milletlerin idâresinde eslem bir tarîk olduğu gibi hukuk-ı esasiye nokta-i nazarından da en makbul bir şekli ihtivâ eyleyen idâre-i hâzıramızın teyid ve takviyesiyle intihâbat hususunda da müteyakkız bulunulması sayesinde hal için olduğu gibi istikbâldeki teceddüdât ve inkişâfât için de en ziyade muvaffakiyet-bahş bir idâre makinesi kurulmuş olacağını arz eylerim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

Muhterem Efendiler, 337 senesi zarfında, muhtelif devletlerle resmî ve gayr-i resmî birtakım temaslar vuku buluyordu. Türk-Rus temas ve münasebatı müsbet bir istikamette inkişaf ediyordu. Fransızlardan mâadâ, İtalyanlar ve İngilizlerle de temaslar olmuştur. 337 senesi Haziran'ında su-i tefehhüm mücib olmuş bulunan bir meseleyi zikredeceğim. 13 Haziran 337'de Kuvâ-yı İtilâfiye Başkumandanı General Harrington'un mukarribîninden olduğunu ifade eden Binbaşı Henry ve Sturton namında iki zâbit motorla İnebolu'ya geldiler. Bu zâbitler; General Harrington tarafından şu tebligatta bulundular: Ben, bir torpido ile İnebolu'dan İstanbul'da Boğaziçi'nde Harrington'un yalisına gideyim. Orada General ile sulh esâsâtı üzerinde anlaşayım. İngiltere'nin istiklâl-i tammımızı kabul ettiğini ve Yunanlıların topraklarımızdan çıkarılacaklarını ve mesâil-i sâire üzerinde münakaşanın mümkün olduğunu söylemişler. Bu zâbitlere verilen cevapta, benim İstanbul'a gitmeyeceğim ve General Harrington'un İnebolu'ya gelip o sırada orada bulunan Refet Paşa ile görüşmesinin münasip olacağı bildirilmişti.

18 Haziran 337 tarihli bir telgraf da İstanbul'da Hamit Bey'den vürûd etti. Bu telgrafname meali şöyle idi: Burada mevki-i resmîsi olan bir İngiliz, İngiltere'nin İstanbul'da en büyük makamı namına bugün bendenize mürâcaatla serî bir sulha vâsıl olmak için müzakereye hazır bulunduklarından Mustafa Kemal Paşa Hazretleriyle hemen münasebata girişmek arzu ettiklerini ve cevâb-ı serîe muntazır bulunduklarını arza delâlet etmemi ricâ etti.

Hamit Bey'e verilen cevapta, müzâkerâta hazır olduğumuz bildirilmişti.

5 Temmuz 337'de Zonguldak'a gelen bir İngiliz torpidosu General Harrington'dan bana bir mektup getirmişti. Tercümesi Ankara'ya telgrafla bildirilen bu mektup şu idi:

Kumandan Henry vasıtasıyla aldığım habere nazaran zât-ı âlileri bana bir askerin bir askerle görüşmesi kabilinden bazı mütâlaat dermeyan etmek arzusunda bulunuyorsunuz. Böyle olduğu takdirde zât-ı âlilerince muvâfık görülecek bir günde İnebolu'da veyahut İzmit'te zât-ı âlilerine mülâki olmak üze-

re Ajax zırhlısıyla azîmet için Britanya Hükümeti tarafından mezuniyeti hâiz bulunuyorum ve vaziyet hakkında arzu buyrulduğu takdirde son derece vâzih ve serbest bir surette teati-i efkâr eylemeye hazırım. Mütâlaatınızı dinlemeye ve bunları berâ-yı tetkik İngiltere Hükümeti'ne tebliğe mezunum. İngiltere Hükümeti namına ne icra-yı müzakere, ne de mükâleme için hiçbir sıfat-ı resmiyeyi hâiz değilim. Mülâkatın İngiliz zırhlısında vukuu lâzımdır. Zırhlıda zât-ı âlileri, kendilerine lâıyk bir surette kabul edilecektir. Karaya avdetlerine kadar hürriyet-i kâmileyi hâiz bulunacaklardır. Bu suret kabul edildiği takdirde zât-ı âlilerine muvâfık gelecek tarih ve saatlerin lütfen tayinini ricâ ederim.

Bu mektup muhteviyâtına nazaran General Harrington'la temas arayan ve onunla görüşmek arzusunu izhâr eden ben olduğum anlaşılıyor. Halbuki hakikat, böyle değildi. Onun için General Harrington'a şu cevâbı verdim:

Zonguldak'a göndermiş olduğunuz mektup tercümesini bugün Ankara'ya bildirdiler. Aramızda vâki olacak mükâlematın bir su-i tefeHHüm üzerine müesses olmaması için âtideki husus üzerine dikkatinizi celbe mecburum. 13 Haziran tarihinde Binbaşı Henry ve rûfekası İnebolu'ya gelerek zât-ı âlilerinin, Binbaşı Henry tarafından Refet Paşa'ya teklif edilmiş olan esaslar üzerinde benimle görüşmek arzu ettiğinizi beyan etmişlerdi. Nitekim bu cihetler Binbaşı Henry tarafından size hitaben yazılıp bir sureti, tarafından mûmza olarak bize bırakılmış olan mektupta beyan edilmiştir. Aramızda başlayan doğrudan doğruya muhaberâtın mukaddimesi bundan ibarettir. Metâlib-i milliyemiz, zât-ı âlilerince malûmdur. Millî topraklarımızın düşmanlardan tamamıyla istihlâsı, hudûd-ı milliyemiz dahilinde siyâsî, malî, iktisadî, askerî, adlî, harsî istiklâl-i tammımız esasî kabul edildiği takdirde müzâkerâta girmeye âmâde olduğumuzu beyan ederim. Binbaşı Henry tarafından size izah edilen esbâba binâen, müzâkerâtın zât-ı âlilerine fevkalâde hüsn-i kabul gösterilecek olan İnebolu kasabasında ve karada vâki olması tarafımızdan muvâfık görülmüştür. Bu nikat-ı nazarda, aramızda mutabakat-ı

efkâr olup olmadığını tasrih edecek cevâbınıza intizâr ediyorum. Maksud-ı âliniz, sadece vaziyet hakkında teati-i efkâr ise. Bunun için rûfekamızdan birini memur edebiliriz.

Bu mektuba bir cevap gelmedi. Ancak Temmuz'un yedinci günü, İstanbul'da Hamit Bey'i gören İngiliz Maslahatgüzârı Mösyö Rattigan bir tacir sıfatıyla Anadolu'ya gelen Binbaşı Henry'ye General Harrington oradaki İngiliz üserasının mevki ve sıhhatlerinden haberdâr olmaya çalışmasını ve kabilse millî orduların İstanbul'a doğru harekâta devam edip etmeyeceklerinin Mustafa Kemal Paşa'dan tahkikini tenbih eylediği cihetle, Binbaşı Henry'nin bundan mâadâ teşebbüsâtta bir güne salâhiyeti olmadığı bildirilmiş.

Efendiler, 338 senesi Ağustos'una kadar da garp devletleriyle müsbet manada ciddî münasebetler vuku bulmadı. Memleketimizde bulunan düşmanları silâh kuvvetiyle çıkaramadıkça, çıkarabilecek mevcudiyet ve kudret-i milliyemizi fiilen isbât etmedikçe, diplomasi sahasında ümide kapılmanın câiz olmadığı hakkındaki kanaatimiz kat'î ve daimî idi. En doğru kanaatin bu olduğunu, bu olacağını, tabii olarak kabul etmek muvâfıktır. Fi'l-hakika bugünün şerâit-i hayatiyesi içinde bir ferd için olduğu gibi, bir millet için dahi kudret ve kabiliyetini eser-i fiilî ile izhâr ve isbât etmedikçe itibar ve ehemmiyet intizârında bulunmak beyhudedir. Kudret ve kabiliyetten mahrum olanlara iltifat olunmaz. *İnsanlık, adâlet, mürüvvet icâbatını*, bütûn bu evsâfı hâiz olduğunu gösterenler talep edebilir.

Efendiler, cihan, imtihan meydanıdır. Türk milleti, bunca asırlardan sonra yine bir imtihan, hem bu defa en çetin bir imtihan karşısında bulunduruluyordu. İmtihanda muvaffak olmadan, lütufkârâne muamelelere intizâr etmek bizim için câiz olabilir miydi?

Biz, kemâl-i ciddiyetle cihan nazarında vereceğimiz imtihana hazırlanırken, bir taraftan müşahitlerin de vaziyet ve ahvâl-i ruhiye ve fikriyelerini, nazardan dûr tutmamayı daima faydalı buluyorduk. Bu maksatla malûmunuz olduğu vechile, evvelâ, Hariciye Vekili bulunan Yusuf Kemal Bey'i ve bi'l-âhire de Dahiliye Vekili olan Fethi Bey'i Avrupa ya i'zâm etmiştik. İs-

tanbul üzerinden Avrupa'ya gidecek olan Yusuf Kemal Bey'e İstanbul'a ait bazı hususî vazifeler de verilmişti. Yusuf Kemal Bey, İzzet Paşa ve rüfekasıyla ve arzu ve taleb-i hakikî vukuunda Vahideddin ile de görüşecekti. Vahideddin'in, Meclis'i tanıması, İzzet Paşa ve rüfekasının, bizim tespit ettiğimiz hedefe müteveccih olarak yürümesi lüzumunu teklif edecekti. Yusuf Kemal Bey, İstanbul'da, aldığı talimat dairesinde hareket etti. Fakat maa't-teessüf İzzet Paşa ve rüfekası, kendisini işgal ve iğfal ederek pâdişâha bir mürâaatçı suretinde götürdüler. İzzet Paşa ve rüfekası bununla da iktifâ etmeyerek, Yusuf Kemal Bey'in Avrupa'daki teşebbüsâtını iğlâk ve işkâl etmek üzere İzzet Paşa'yı, Yunan taht-ı işgalinde bulunan yerlerden geçirerek Yusuf Kemal Bey'den evvel Paris'e ve Londra'ya gönderdiler, İzzet Paşa, bu seyahatini son dakikaya kadar gizlemiştir.

Yusuf Kemal Bey'in Paris ve Londra'da yaptığı mükâlemelerden bir netice çıkmadı. Yalnız, şu anlaşıldı ki Düvel-i İtilâfiye Hariciye Nâzırları karîben ictimâ edecekler, bize sulh teklifatında bulunacaklarmış. Anadolu'nun tahliyesi esas itibarıyla kabul edilmiş ise de konferans müzâkerâtı esnasında muharebe başlarsa sulh teşebbüslerinin akîm kalacağı cihetle Yunanlılarla bir mütareke akdetmemiz lâzım imiş. Bu hususu, Yusuf Kemal Bey'e söyleyen Lord Curzon'a, Yusuf Kemal Bey, konferansın evvelâ Anadolu'nun tahliyesine karar verip tarafeyne tebliğ etmesinin mütarekeden daha kuvvetli olacağını söylemiş. Lord Curzon, mütarekede, musır kalmış ve bunun hükümete iblâğıyla alacağı cevâbın kendisine itasını bildirmiş.

Yusuf Kemal Bey henüz avdet etmeden, Düvel-i İtilâfiye Hariciye Nâzırları Konferansı 22 Mart 338-922 tarihinde, Türkiye ve Yunan Hükümetlerine mütareke teklifinde bulundu.

Bu sırada ben, cepheye bulunuyordum. Mütareke teklifinden Hariciye Vekâleti Vekili Celâl Bey tarafından haberdâr edildim. Mütareke teklifinin hutût-ı esasiyesi şunlardı: Tarafeyn kıtaatı arasında, on kilometrelik askerden hâli bir saha teşkil edilecek... Kıtaat, insan ve mühimmât itibarıyla takviye edilmeyecek... vaz'ül-ceyşte tebdilât yapılmayacak... Malzeme dahi bir yerden bir yere nakledilmeyecek... Ordumuz ve askerî vaziyetimiz, İtilâf Devletleri'nin askerî komisyonlarının mura-

kabe ve teftişine arz edilecek... Bu komisyonların hakemliğini, hulûsla kabul edeceğiz... Muhâsamât, üç ay müddetle tatil edilecek ve müzâkerât-ı evveliyeye-i sulhiye, tarafeyince kabul edilinceye kadar, üçer aylık müddetle kendiliğinden teceddüd edecek, muhasımayından biri harekâta geçmek isterse, mütareke müddetinin inkızâsından hiç olmazsa on beş gün evvel taraf-ı diğere ve İtilâf Devletleri mümessillerine ihbar-ı keyfiyet edecek..

Efendiler, Yunanlılar, bu mütarekeyi derhal kabul ettiler. Yunan ordusu Sakarya'da maddeten ve manen mağlûp edilmişti. Bu ordunun yeniden vâsi miyasta hareket ve taarruz yaparak tecrübe-i tâlî'e bir daha kıyâm etmesi müşkil idi. Bunu, bu hakikati anlamak elbette herkesçe mümkün olmuştu. Yunan ordusunu yeniden netice-i kat'îye verecek harekâta sevk etmek mümkün olamayınca, bizim de bir seneye yakın bir zamandan beri ihzârıyla meşgûl olduğumuz ordumuzu atâlete sevk etmek, hükümet-i milliyeye ümitler vererek, intizâr içinde bırakmak ve bu suretle geçecek zaman zarfında, hükümet-i milliyeye ve ordumuzu gevşetmek cidden mühim bir tedbir idi. Binâenaleyh İtilâf Devletleri'nin, Anadolu'yu tahliye ve şark-ı karîb meselesini hal maksadıyla olduğunu, ifade eyledikleri bu mütareke şerâitini ciddiyetle tetkik ettik.

Evvelâ, Ankara'da bulunan Heyet-i Vekile ile makine başında, muhabere ile müdâvele-i efkâr ettik. İstanbul'daki memurumuz vasıtasıyla Hariciye Vekâleti'nden Düvel-i Müttefika mümessillerine verilmesini tensîb ettiğimiz ilk cevap şu idi:

Mütareke teklifini hâvi notayı 23/24 Mart 338 tarihli telgraf-namenize zeyl olarak bugün 24 Mart 338 saat te aldım. Muhteviyâtının, ordunun vaziyetine taalluku itibarıyla Heyet-i Vekile'ce ve icap ederse Meclis'çe, mevki-i müzakereye konmadan evvel, cephede bulunan Başkumandan'ın mütâlaasını bildirmesi için müşarünileyhe yazdım. Keyfiyeti mümessillerin arzuları vechile mümkün olduğu kadar kısa bir zamanda, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin cevâbını iblâğ edeceğimi mümessillere bildiriniz efendim.

24 Mart 338 tarihinde Heyet-i Vekile Riyâseti'ne şu mütâlaamı bildirdim:

Esas itibarıyla, Düvel-i Müttefika Hariciye Nâzırlarının müştereken yaptıkları mütareke teklifine karşı, red ile mukabele etmek veya herhangi bir şekil ve surette adem-i temâyül veya adem-i itimat hissi verecek tarzda mukabelede bulunmak, doğru değildir. Bilakis mütareke teklifini hüsn-i telâkki etmek lâzımdır. Binâenaleyh vereceğimiz cevap, menfî değil, müsbet olacaktır. Düvel-i Müttefika'da hüsn-i niyet yok ise, bi'n-netice menfî muamele onlardan vâki olmalıdır. Biz, yalnız onların teklif ettiği şerâiti kabul edemeyeceğimizden mukabil şerâit dermeyan edeceğiz.

Ertesi gün ajans ve telgraflar da notadan bahsederek şu havadisî neşrediyorlardı:

...Şark-ı karîbde sulhu iade etmek ve yeniden can ve mal zayı etmeden, Asya-yı Sugrâ'nın tahliyesi maksadına ma'tûf olduğu zannedilen işbu teklifin, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nce hüsn-i telâkki edildiği ve Düvel-i Müttefika'nın hüsn-i niyet ve vaz'-ı bî-arafisine emniyet ederek, Hükümetçe müsbet cevap verilmesi me'mûl-i kavî bulunduğu, Hükümet mahâfilince ifade olunmaktadır. Mezkûr teklifin makul ve kabil-i tatbik şerâiti muhtevi ve sulhun bir an evvel avdetini temîn edecek kısa müddetle mukayyed olmasını temenni ederiz.

Heyet-i Vekile'nin, verilecek cevâbın Avrupa'da bulunan Hariciye Vekilimizin avdetine ta'lîki mütâlaasına verdiği cevapta bu intizâra lüzum olmadığını bildirmekle beraber cevap hakkındaki umumî kararımı da şu suretle hulâsa ettim:

Mütareke teklifini par prensip kabul ediyoruz. Ancak ordunun ikmâl ve ihzârından bir an geri kalınmayacaktır. Ordumuzun dahiline ecnebi kontrol heyetleri sokmayacağız. Mütarekeyi, tahliyenin icrası için kabul etmek esasları dairesinde kabil-i tatbik ve icrâ şartlar dermeyan edeceğiz. Mütareke ile beraber tahliyenin başlaması en mühim şartı teşkil edecektir.

Mart'ın 24. günü makine başında, ben notaya verilecek olan cevâbı, Heyet-i Vekile'ye bildirdim. Heyet-i Vekile de Ankara'da hazırladıkları bir cevap suretini bana bildirmişlerdi. İki cevap suretleri arasında bazı farklar görüldü. Nihayet 24/25 Mart gecesi Heyet-i Vekile ile Sivrihisar'da birleşerek, cevâbı notayı bi'l-müzakere tespit etmeye karar verdik.

Efendiler, İstanbul'daki memur-ı mahsusumuzun, Hariciye Vekâleti'ne keşide ettiği 25 Mart tarihli şifre telgrafına nazaran, memur-ı mahsusumuz Tevfik Paşa ile görüşmüş... Tevfik Paşa, mümessillerin, pâdişâhın hükûmetine verdikleri aynı notayı Ankara'ya tebliğ ederek alınacak cevâbın kendilerine bildirilmesini ricâ ettiklerini söylemiş. Memurumuz Tevfik Paşa'ya hakk-ı kelâmın yalnız mütareke teklifi hususunda mı yoksa umum mesâilde mi Ankara'ya ait olduğunu sormuş, Tevfik Paşa buna cevap vermemiş. Memurumuzun, İzzet Paşa'dan ne gibi haberler aldığı sualine, Tevfik Paşa şu cevâbı vermiş: İzzet Paşa yakında konferansın in'ikad edeceğini ve her halde ifrata varılmamasını bildiriyor.

Efendiler, Sivrihisar'da mütareke teklifine ait olan nota cevâbını kararlaştırdıktan sonra Heyet-i Vekile Ankara'ya avdet etti. Fakat bu cevâbı vermeye vakit kalmadan Paris'te in'ikad eden Nâzırlar Konferansı'nın 26 Mart 922-338 tarihli ikinci bir notası alındı. Bu nota, İtilâf Devletleri'nin, sulh esâsâtı hakkındaki tekliflerini ihtivâ ediyordu. Bu tekliflerin hutût-ı esasiyesi şunlardı:

“Gerek Türkiye’de, gerek Yunanistan’da ekalliyetlerin müdafaa-i hukukuna ve bu bâbda vaz’ olunacak kavaidin tatbiki-ne Cemiyet-i Akvâm’ın dahi iştirak ettirilmesi; şarkta bir Ermeni yurdunun teşkili ve bu işe de kezalik Cemiyeti Akvâm’ın iştirak ettirilmesi;

Boğazların serbestisini temîn için Gelibolu Şibh-i Cezire-si’nde ve Boğazlar havalisinde gayr-i askerî bir mıntıka teşkili;

Trakya hudûdunun Tekirdağ’ını bize ve Kırkkilise, Babaeski ve Edirne’yi Yunanlılara bırakacak surette tespiti;

Bizde kalacak olan İzmir’in Rumlarına ve Yunanlılarda kalacak olan Edirne’nin Türklerine, işbu şehirlerin idâresine âdilâne bir surette iştirak edebilmek imkânını vermek maksadıyla münasip bir usûlün kararlaştırılması;

Sulhu müteakib İstanbul'un İtilâfçılarca tahliyesi.

Sevr projesi ile elli bin kişiden mürekkebe olan Türk kuvâ-yı müsellahasının seksen beş bine iblâğı ve Sevr projesinde olduğu gibi askerlerimizin ücretli asker olması.

Sevr projesindeki malî komisyonun ilgasıyla beraber Düvel-i İtilâfiye'nin iktisadî menâfiini, düyûn-ı umumiyenin ve bize tahmil olunacak tazminat-ı harbiyenin temîn-i tesviyesi hususunda Türk hâkimiyetiyle kabil-i telif bir usûlün tayini.

Adli ve iktisadî kapitülasyonlarda ta'dilât icrası zımında birer komisyonun teşkili".

Efendiler, İtilâf Devletleri'nin mütareke teklifine ait olan ilk notalarının muhteviyâtı tahlil edildikten ve ikinci mufassal notalarının ihtivâ eylediği şerâit görüldükten sonra İstanbul Hükümeti de beraber olduğu halde aleyhimizde imhâkâr teşebbüs ve mesâi ile yeni bir safha açtıklarına hükmetmek tabii idi. Buna karşı vaziyeti gayet ciddi telâkki eylemek ve esaslı, büyük bir mücadeleye hazırlanmak lâzım geliyordu.

Evvelâ, bize teklif olunan şerâitin mahiyetini, millete ve cihan efkârına teşrih etmek münasip idi. Bu nokta-i nazarlardan Heyet-i Vekile'ye iş'âratta bulundum.

Her iki notaya, 5 Nisan 338 tarihinde verilen cevâbımızın esas noktalarını, hatırlatayım:

Mütarekeyi esas itibarıyla kabul ettik. Fakat şart-ı esasî olarak mütareke ile beraber tahliye ameliyesine ibtidâr olunmasını elzem addettik. Mütareke müddetinin Anadolu'nun tahliye müddeti olan dört aydan ibaret olmasını teklif ve tahliye hitamında müzâkerât-ı evveliyeye-i sulhiye neticelenmemiş olursa, mütarekenin kendiliğinden üç ay daha imtidâdına muvafakat eyledik.

Tahliyenin tarz-ı icrası için de teklifimiz şu idi:

Mütareke mebdeinden itibaren ilk on beş gün zarfında Eskişehir-Kütahya-Afyonkarahisar hatt-ı umumîsinin ve mütareke mebdeinden dört ay zarfında İzmir dahi dahil olduğu halde, arazi-i meşgüle, tamamen tahliye edilecektir.

Mütareke hakkındaki tekliflerimiz, Düvel-i Müttefika'ca kabul edildiği takdirde, sulh tekliflerini tetkik için, üç hafta

zarfında murahhaslarımızı, takarrür edecek şehre göndermeye âmâde olduğumuzu bildirdik.

Bu notamıza, 15 Nisan 338'de cevap verdiler. Bi't-tabi menfi idi. Biz de 22 Nisan'da buna cevap verdik. Bu cevâbımızın nihayetinde, mütareke meselesinde mutabakat hâsıl olmasa bile, sulh müzâkerâtını tehir etmenin muvâfık olmayacağını bildirdik. İzmit'te bir konferans toplanmasını teklif ettik. Bu muhaberât dahi neticesiz kaldı. Beykoz'da veya Venedik'te bir konferansın ictimâi mükerreren mevzu-i bahis oldu. Fakat nihaî zaferimizin tahakkuku anına kadar, bunların hiçbirisi tahakkuk etmedi.

* * *

Muhterem Efendiler, bizim Başkumandanlığımıza ait 5 Ağustos 337 tarihli kanunun ayrıca bir tarihçesi vardır. Arzu buyursanız, bu hususta heyet-i âliyenizi biraz tenvîr edeyim.

Başkumandanlık Kanunu, birinci defa 31 Teşrinievvel 337'de; ikinci defa 4 Şubat 38'de, üçüncü defa 6 Mayıs 338'de temdîd edildi. Her defasında muhâliflerin günâ-gün tenkidât ve tâ'rîzâtı vuku buldu. Bilhassa üçüncü temdîdi, mühimce bir vaka halinde oldu.

6 Mayıs 338 gününe takaddüm eden günlerde, zamanı geldiği için kanunun temdîdi Meclis'te mevzu-i bahis olmuş, ben rahatsızlığım münasebetiyle Meclis'te hazır bulunamamıştım. 5 Mayıs günü akşamı ikametgâhıma gelen Heyet-i Vekile, vaziyeti şöyle izah etti: Meclis'te muhâlifler, benim Başkumandanlık'ta kalmamı istemiyorlar. Birçok münakaşalı müzâkerâttan sonra mesele, reye vaz' olunmuş, usûlen lâzım gelen ekseriyet hâsıl olmamış, yani Başkumandanlık Kanunu'nun temdîdi kabul edilmemiş. Heyet-i Vekile bilhassa Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyâseti ve Müdafaa-i Milliye Vekâleti –ki vaziyet-i askeriyeyi yakından takip eden makamlardır– fevkalâde müteessir olmuşlar. Meclis'in gösterdiği hâlet-i ruhiye karşısında kendilerinin de vazifeye devamlarında bir faide olmayacağını dermeyer ederek, istifaya kalkıştılar.

Ordu, Meclis reyini izhâr ettiği dakikadan itibaren, ku-

mandansız kalmıştı. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi ve Heyet-i Vekile de istifa ettiği takdirde memleketin idâre-i umumiyesinde şâyân-ı teemmül şedid bir buhranın vukuu gayr-i kabil-i ictinâb idi. Onun için gerek Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi'ne ve gerek Heyet-i Vekile'ye daha yirmi dört saat sabır ve intizâr eylemelerini ricâ ettim. Memleketin ve maksad-ı umumînin menfaat-i âliyesi namına, ben de Başkumandanlık vazifesini ifaya devam kararını verdim ve bunu Heyet-i Vekile'ye de bildirdim.

Ertesi günü, yani 6 Mayıs 38'de bir celse-i hafiyede, Meclis'e izâhât vereceğimi bildirdim. İzâhâttan evvel, Başkumandanlık aleyhinde söz söylemiş olan zevâtın mütâlaalarını, Meclis zabıtlarını getirerek, birer birer tetkik etmiş bulunuyordum.

Efendiler, heyetinizi fazla yormamak için arz ettiğim celse-i hafiyedeki beyânâtımı hulâsa ile iktifâ edeceğim:

"Efendiler, dedim, Başkumandanlık ve Başkumandanlık Kanunu meselesinde, mebdeinde olduğu gibi, bugün de kanunun, adem-i lüzumundan yahut lüzum-ı ta'dilinden bahsedem, ve Başkumandanlığın mevcudiyetinden müşteki olan zevât vardır. Bu müştekiilerin, daima aynı zevât olduğu görülmektedir. Ben, lüzumsuz bir mevkiin, bir makamın mutlaka idâmesi tarafdârı değilim. Herhangi bir makamın, lâyûsel olacak salâhiyetlere malikiyetini temîn edecek kanunların da tarafdârı değilim. Ancak, Başkumandanlık makamının ve bu makama salâhiyet bahşeden kanunun lüzum ve adem-i lüzumuna karar verebilmek için vaziyet-i umumiyenin, vaziyet-i askeriyenin, lâyıkiyla tetkik ve mütâlaası icap eder. Bu noktaya dair kanaatimi arz etmeden evvel Başkumandanlığın ve Kanununun adem-i lüzumu hakkında söz söylemiş olan zevâtın, bazı ifadelerini hep beraber mütâlaa edelim.

Meselâ, Salih Efendi (Erzurum Mebusu), benim, Meclis'in hakkını gasp ettiğimi, gasp etmek istediğimi söyleyerek hakk-ı sarîhimizi vermeyiz! diye feryâd etmiş.

Efendiler, açık ifade edeceğim, beni mazur görünüz; her birinizin salâhiyet-i fevkalâde ile intihap olunmasına ve salâhiyet-i fevkalâdeye mâlik bir meclisin teşekkülüne ve bu meclisin, memleketin mukadderâtına vâzîû'l-yed bir mahiyet iktisâb et-

mesine çalışan, benim! Bunda muvaffak olmak için en yakın arkadaşlarımla fikir mücadelesi yaptım. Bütün hayatımı, mevcudiyetimi, bütün şeref ve haysiyetimi mehâlike ilka ettim. Binâenaleyh bu, benim eserimdir. Ben, eserimi tezlil ile değil, îlâ ile muvazzafım. Salih Efendi'den hiç olmazsa, beni de kendisi kadar olsun, bu Meclis'in hukukuyla alâkadar farzetmesini ricâ ederim. Fazla bir şey istemem. Bu mütâlaadan sonra Meclis'in hakkını gasp etmek sözünü, tamamen Salih Efendi'ye red ve iade ederim. Böyle bir şey mevzu-i bahis değildir ve olamaz.

Efendiler, Başkumandanlık meselesinin celse-i hafiye müzakeresi münasip olacağına dair bir takrir verilmiş. Bu da birçok suretlerle su-i tefsire uğramış. Meselenin açık celsede olması talep edilmiş. Karahisar-ı Sahip Mebusu Mehmet Şükrü Bey, celse-i hafiyelerle, milletten hakikati gizlemek arzu edildiğini söylemiş. Bir defa, Türkiye Büyük Millet Meclisi, yalnız teşriî bir Meclis-i Mebusan değildir. Salâhiyet-i icraiye de hâiz bulunuyor. Böyle dahi olmasa, memleketin, devletin, her türlü umûruna ait mukarrerâtı, vaktinden evvel alenen mevzu-i bahis etmek, ifşa eylemek, dünyanın neresinde görülmüştür. Bâ-husûs mevzu-i bahis mesele, düşman karşısında bulunan bir ordunun başkumandanına ait olursa, bunu alenen müzakere ederek lehte olduğu gibi aleyhte de söylenilen sözleri düşmana işittirmekte, menfaat-i memleket var mıdır? Başkumandan'ın ordu üzerinde, bilhassa düşman üzerinde hükmü, nüfûzu, çok büyük olmak lâzımdır. Hatta Hüseyin Avni Bey'in, burada bahsettiği rahatsızlığımın bile, düşman tarafından işitilmesi mahzurludur. Buna, ne lüzum vardı. Görüyorsunuz ki meselenin celse-i hafiye müzakeresinden maksat, Mehmet Şükrü Bey'in dediği gibi, hiçbir vakit hakikatleri milletten gizlemek nokta-i nazarına ma'tûf değildir. Keşki, alenen müzakere bir mahzur olmasaydı da Mehmet Şükrü Bey kürsüden istediklerini bağıra bağıra söyleseydi. Ben de Mehmet Şükrü Bey'in sözlerindeki manayı, muzmerrâtı, millete izah ve tefsir etseydim. Şükrü Efendi bilsin ki millet onun gibi düşünmüyor. Şükrü Efendi bilsin ki onun dediği gibi komedya oynamıyoruz. Biz, buraya komedya oynatmak için toplanmadık. Efendiler, komedya oynayan ve oynatan Şükrü Efendi'nin kendisi-

dir. Fakat emin olsun ki biz o komedyaya kapılmayacağız. Şük-rü Efendi oynamak ve oynatmak istediği komedyaya neticesinde, *yakalandığı kanun pençesinden, ne kadar büyük bir tezellül ile kurulduğunu, unutacak kadar çok zaman geçmemiştir.*

Efendiler, Hüseyin Avni Bey, Başkumandanlık Kanunu aleyhinde idâre-i kelâm ederken, birtakım sözler sarf etmiş. Meclis-i Âli'ye, bu tarz-ı hareketle milleti rezil edeceksiniz! demiş. Miskinler sözünü kullanmış. Vazifeler şahıslarla olmaz; şahıs yoktur, millet vardır tarzında düstûrlar dermeyan etmiş.

Gerçi, asıl olan millettir, heyet-i ictimâiyedir. Onun da irâde-i umumiyesi, Meclis'te mütecellidir, bu her yerde böyledir. *Fakat ferdler de vardır.* Meclis, memleket ve devlet işlerini ferdlerle, şahıslarla, yapmaktadır. Her devletin umûrunu tedvîr eden şahıs ve şahıslar meydandadır. Hakikati, bî-mana nazariyâtla inkâra mahal yoktur.

Efendiler, Hüseyin Avni Bey, ikide birde birtakım manasız sözlerle beyânâtımı kesiyordu. Kendisine ağır ihtarda bulundum. Meclis'in, mahalle kahvesi olmadığını söyledim. Milletın Kâbe'si olan kürsüye, kendisinden hürmet ve riayet talep ettim.

Efendiler, söz söyleyen bir zat da Salâhattin Bey'dir. Salâhattin Bey, bize taarruz edip edemeyeceğimizi sormuş imiş... biz de edeceğiz demişiz... kendisi de edemeyeceksiniz! demiş... ve en nihayet edememiştir!.. Kendi sözü olmuş..

Halbuki taarruzun esbâb-ı tehirini, lüzumu kadar muhtelif vesilelerle, izah ettiğimizi zannediyorum. Tekrar edeyim ki taarruz edeceğiz. Düşmanı vatanımızdan tard ve teb'îd edeceğiz. Bu kararımızda sâbit bulunuyoruz. Tereddüdü müstelzim hiçbir sebep, mutasavver değildir. Bundan başka Salâhattin Bey demiş ki ordu hadd-i azamîsine varmıştır. Evet, ordumuz mükemmeldir fakat hadd-i azamisine varmamıştır. Kendisi gibi bir asker arkadaşın, Heyet-i Celîle'ye bu tarzda beyânâtta bulunabilmesi için, ordunun içyüzünü bilmesi lâzımdır. Halbuki Salâhattin Bey, bundan çok uzaktır. Ordu ile yakından alâkadar olanların sözü, yalnız benim sözüm değil, bütün kumandanların sözü, kendisini tekzîb etmektedir. Fakat şüphesiz, ordumuzu hadd-i lâıyığına îsâl edeceğiz. Salâhattin Bey'in mühim sözlerinden biri de bizim en mühim vazifemiz, siyaset

yapmaktır tarzındaki mütâlaasıdır. *Hayır Efendiler, bizim mühim ve asıl olan vazifemiz, siyaset yapmak değildir. Bizim ve bütün memleket ve milletin bugün, yegâne vazifesi, topraklarımızda bulunan düşmanı süngülerimizle tard etmektir.* Bunu yapamadıkça, siyaset bir lâfz-ı bî-manadan ibaret kalır. Maahaza, bir dakika için, Salâhattin Bey'in sözlerini kabul edelim! Buna, ben mâni miyim? Başkumandan mâni midir? Bu sözün Başkumandanlık Kanunu'yla ne münasebeti vardır? Anlaşıyor ki bir mümânaat ve bir mübayenet mutasavverdir. Ben, millî maksadın, temîni için, yegâne çarenin, muharebe ve muharebede muvaffakiyet olduğunu söylüyorum. Bütün kudretimizi, bütün menâbiimizi, bütün varlığımızı orduya vereceğiz. İktidarımızı, dünyaya tanıtacağız ve ancak ondan sonra, milleti, insan gibi yaşatmak mümkün olacaktır! diyorum.

Salâhattin Bey, işte bu zihniyeti, aklınca siyaset yapmaya mâni tasavvur ediyor ve siyasetle hall-i mesele edileceği zehâbında bulunuyor. Bir de Salâhattin Bey diyor ki, bugünkü vaziyet-i askeriyenin mal olduğu masârifi tetkik etmek için, Başkumandanlığın mevcudiyeti bir hâildir.

Efendiler, bu doğru değildir. Başkumandan, Meclis'i, menâbi-i maliyeyi tetkikten ne vakit men' etmiştir? Menâbi-i vâridatımızla ne yapabileceğimiz hakkındaki endişe, belki herkesten ziyade beni meşgûl etmektedir. Yalnız, *ben ordumuzun mevcudiyet ve kuvvetini, paramızla mütenâsib bulundurmamak nazariyesini kabul edenlerden değilim; "paramız vardır, ordu yaparız, paramız bitti, ordu inhilâl etsin..."* Benim için böyle bir mesele yoktur. Efendiler, para vardır veya yoktur, ister olsun ister olmasın, ordu vardır ve olacaktır. Bu noktada bir hatıramı da ihyâ edeyim. Ben ilk defa bu işe başladığım zaman, en âkıl ve mütefekkir yaşayan birtakım zevât bana sordular: Paramız var mıdır?.. Silâhımız var mıdır? Yoktur, dedim. O zaman, o halde ne yapacaksın? dediler. Para olacak, ordu olacak ve bu millet istiklâlini kurtaracaktır! dedim. Görüyorsunuz ki hepsi oldu ve olacaktır.

Birtakım Efendiler de, Başkumandan, millete angarya yaptırıyor demişler, halbuki kanunun memlekette angaryayı men' ettiğinden bahsetmişler. Bu doğrudur Efendiler, fa-

kat ihtiyaç, tehlike, bize her şeyi meşrû' göstermektedir. Ordunun ihtiyâcâtı, millete angarya yaptırmayı istilzam ediyorsa, bunu yapıyoruz ve *en doğru* kanun budur. Milletin ve ordunun mağlûp olmaması için, kanun buna manidir diye, lüzumlu gör-düğüm tedbiri almakta tereddüt etmeyeceğim.

Efendim, Kara Vasıf Bey de demişler ki her yerde başku-mandan vardır. Fakat başkumandanlık için ayrıca bir kanun yoktur. Mevcut kavânîn-i askeriye, her kumandanın olduğu gibi başkumandanın da vazife ve salâhiyetini tayin ve tahdîd eder ve bunu, ulûm tayin ve tespit eder.

Malûmdur ki devletler, muhtelif eşkâldeki hükümetlerle idâre olunurlar. Şekillerine göre, başlarında krallar, imparator-lar, pâdişâhlar bulunur. Bazılarının başlarında reisicumhur-lar vardır. Böyle memleketlerde, başkumandan, devletin re's-i kârında bulunan zat olur. Bu zat, başkumandanlık vazifesini ya kendisi ifa eder yahut birini tevkil eder. Bizim bugünkü şekli-i hükümetimize göre, Başkumandanlık, Meclis'in şahsiyet-i ma-neviyesinde mündemiçtir. Binâenaleyh, Meclis filân veya filân zatı başkumandan intihap ettiğini ifade edince bu ifadeye ka-nun derler. Kral, pâdişâh, imparatorun ifadesine irâde dendiği gibi Meclis'ten sâdır olan îrâdât-ı milliyeye de kanun namı ve-rilir. Binâenaleyh kanun vardır. Bir meclisin, fevkalâde bir za-manda, kendisine fevkalâde vazife tevdi ettiği başkumandan, Kara Vasıf Bey'in, kumandanların vazife ve salâhiyetlerini ta-yin ve tahdîd ettiğini işaret ettiği Askerî Ceza Kanunu'yla, Da-hiliye Nizamnamesi çerçevesi dahilinde kalması lâzım gelen, bir kumandan değildir. Kara Vasıf Bey'in, ulûm tayin ve tespit eder, dediği şey, büsbütün başkadır. Ulûm ve fûnûn-ı askeriye, askerlik sıfatını ve başkumandan olacak zatta bulunması lâzım gelen evsâfı ifade, izah ve talim eder. Yoksa insanları başku-mandanlığa tayin etmek, kumanda edilecek ordunun sahib-i aslîsi veya vûkelâ-yı meşrû'ası tarafından olur. Başkumandan-lık evsâfını hâizim diyen her adamın o mevkie kendiliğinden gelebilmesinin ise manası büsbütün başkadır.

Kara Vasıf Bey bir de demiş ki Başkumandan, cephenin ge-risindeki umûrla iştigal etmesin! Bu fikir, hatadır. Cephenin insan mevcuduyla, gıdasıyla, libasıyla, silâh ve cephanesiyle ve

sâiresiyle alâkadar olan Başkumandan, elbette bütün bunların geride bulunan menâbii ile alâkadardır. Kara Vasıf Bey, bu iddia ettiği fikri hangi kitapta, hangi sahada, hangi yerde görmüş! Gerçi hem cephe ile hem de geride birçok işlerle iştigal etmek güçtür. Bir adam, hem cepheye kumanda edecek, muharebe idâre edecek, hem de aynı zamanda geri menâtıkta birçok şeylerin icrasını temîn edecek. Bunu bir adam nasıl yapabilir? Şüphesiz yapar. Fakat yapar dediğim zaman Başkumandan bu an, cepheye kumanda eder, sonra oradan kalkar filân yere gider, iâşe işini yapar, filân yere gider, ikmâl işini yapar demek değildir. *Büyük işler deruhde etmemiş insanların, bu husustaki tereddütlerini, mazur görmelidir.* Bakınız! Size bir misâl söyleyeyim: Ben, çok acemi kumandanlar gördüm. Meselâ, bir alay kumandanı, yeni fırka kumandanı olmuş veya bir fırka kumandanı yeni kolordu kumandanı olmuş, biraz da tecrübesiz! Henüz iktisâb-ı tecrübeye zaman bulamadan müşkil vaziyetler karşısında kalmış, müddet-i ömründe bir fırkaya alışmış iken, düşman karşısında iki veya üç fırkaya birden kumanda mecburiyetinde bulununca, dūçâr-ı tereddüt ve müşkilât olması tabiidir. Bir fırkaya kumanda ettiği zaman mümkün olduğu kadar, bütün fırka cüz'-i tâmlarını nazarı altında birleştirmek ve sevk ü idâre etmek imkânına mâlik olan bir acemi kumandan, iki üç fırkanın nazarından uzak mevzilerde, muharebesini idâreye mecbur olduğu zaman, kendi kendine, ben hangi fırkanın yanında bulunayım, onun mu, bunun mu? Orada mı, burada mı? diye sorar..

Hayır! Ne orada bulunacaksın, ne de burada! Öyle bir yerde bulunacaksın ki hepsini idâre edeceksin. O zaman ben hiçbirini lâıykıyla göremem! der. Tabii göremezsin, elbette gözle rinle göremezsin! Akıl ve ferasetinle görmek lâzımdır.

Vasıf Bey, bir mütâlaasında demiş ki biz Sakarya Muharebesi'nden sonra, işte hâlâ kıpırdayamadık, kıpırdamıyoruz. Bu söz, bazılarının bravo sesleriyle ve alkışlarıyla karşılanmış.

Efendiler, *bundan çok müteessir ve müteezzi oldum. Çok hicap duyduğum.* Ordunun kıpırdamamasını ve kıpırdamayacağını iddia eden bir gafilin sözlerini alkışlamak, cidden çok gariptir. ricâ ederim, bunu burada gömelim, kimse işitmesin!

İşte Efendiler, Başkumandanlığın adem-i lüzumunu isbât etmek için söylenen sözlerin belli başlıları bunlardan ibarettir. Benim de bu sözlerle verebileceğim cevaplar işitildi. Bundan sonraki muhakeme ve karar Meclis'e aittir. Yalnız bir hakikati nazar-ı dikkate vaz' etmek mecburiyetindeyim. Meclis-i Âli'nin, Başkumandanlığın lüzumuna kani bulunduğuna şüphe olmamakla beraber, muhalefetin, hiçbir esasa müstenid olmayan tezâhürâtı, Meclis kararını, şâyân-ı arzu olmayan bir noktada tezâhür ettirdi. Bunun neticesi ne oldu, Efendiler, biliyor musunuz? Başkumandanlık iki gündür, muğlâk ve muallâk bulunuyor. Bu dakikada ordu kumandansızdır. Eğer ben orduya kumanda etmekte devam ediyorsam gayr-i kanunî kumanda ediyorum. Meclis'te tecelli eden reye göre, derhal kumandadan keff-i yed etmek isterdim ve Başkumandanlığımın hitam bulunduğunu hükümete iblâğ ettim. Fakat gayr-i kabil-i telâfi bir fenalığa meydan bırakmamak mecburiyeti karşısında bulundum. Düşman karşısında bulunan ordumuz, başsız bırakılamazdı. *Binâenaleyh, bırakmadım, bırakamam ve bırakamayacağım.*"

Muhterem Efendiler, bu celse-i hafiyede, muhâliflerin, hükümeti ve orduyu yıkmak için öteden beri kurcaladıkları daha birtakım mesâil üzerinde, adeta mübareze tarzında münakaşalar oldu. Nihayet lüzumu gibi tenevvür eden Meclis-i Âli, reyini şu yolda izhâr etti: 11 red, 15 müstenkife karşı 177 rey ile Başkumandanlık Kanunu'nu temdîd etti.

Efendiler, üç ay sonra, yani 20 Temmuz 338 tarihinde, tekrar Başkumandanlık Kanunu usûlen mevzu-ı müzakere oldu. Bu defa, Meclis'e vuku bulan umumî beyânâtımdan bir kısmını aynen arz etmeme müsaadenizi ricâ ederim. Demiştik ki: "Artık ordumuzun kuvve-i maneviye ve maddiyesi, fevkalâde hiçbir tedbire ihtiyaç hissettirmeksizin, âmâl-i milliyeyi kemâl-i emniyetle istihsal edecek mertebeye vâsıl olmuştur. Bu sebeple fevkalâde salâhiyetlerin idâmesine lüzum ve ihtiyaç kalmadığı kanaatindeyim.

Bugün, zevâlini görmekle memnun olduğumuz bu ihtiyacın, bundan sonra da tahassülünü görmemekle bahtiyar olacağız. Başkumandanlık makamının temâdisi, olsa olsa Misak-ı Millî'mizin ruh-ı aslîsiyle müterâfık netice-i kat'iyeye vâsıl ola-

çağımız güne kadar devam eder. Netice-i mes'ûdeye emniyetle vâsıl olacağımıza, şüphe yoktur. O gün, kıymetli İzmir'imiz, güzel Bursa'mız, İstanbul'umuz, Trakya'mız anavatana iltihak etmiş olacaktır. O mes'ûd günün hulûlünde, bütün milletle beraber, en büyük saadetleri idrâkle müşerref olacağız. Benim başkaca, ikinci bir saadetim olacaktır ki o da dava-yı mukaddesimize başladığımız gün, bulunduğum mevkie rücu edebilmekliğim imkânıdır. Sine-i millette serbest bir ferd olmak kadar, dünyada bah-tiyarlık var mıdır? Vâkıf-ı hakayık olan, kalb-i vicdanında manevî ve mukaddes hazlardan başka zevk taşımayan insanlar için, ne kadar yüksek olursa olsun, maddî makamâtın hiçbir kıymeti yoktur.”

Efendiler, bu müzakerenin neticesi, bilâ-müddet, Başkumandanlığın uhdeme tevdiine iktirân etti.

* * *

Muhterem Efendiler, muhâlif grubun Meclis'teki faaliyeti, bizi biraz daha kendisiyle iştigal ettirecektir. İkinci Grup unvanını takınan muhâlif hizip, menfî mukavemetlerini, uzun müddet tecrübe etti. İcra Vekillerinin suret-i intihâbına dair 8 Temmuz 338 tarihli kanunla İcra Vekillerinin ve İcra Vekilleri Reisi'nin doğrudan doğruya Meclis'çe rey-i hafî ile intihapları temîn olundu. Bu suretle, İcra Vekilleri Riyâseti'nden, bi'l-fiil uzaklaştırılmış olduğum gibi, vekillerin de benim göstereceğim namzetler meyânından intihap olunması kaydı ref' edilmiş oldu.

Muhâlif grup, bundan sonra taarruza geçti. Rauf Bey'i İcrâ Vekilleri Heyet-i Riyâseti'ne geçirmeye teşebbüs etti. Bunda muvaffak da oldu. Muhâliflerin muzmerratını anlıyordum. Bununla beraber, Rauf Bey'i nezdime davet ettim. Meclis ekseriyetinin kendisini İcra Vekilleri Reisi intihap etmeye mütemayil olduğunu, bunun bence de münasip görüldüğünü söyledim. Rauf Bey, mütereddid bir vaziyet gösterdi. Heyet-i Vekile Riyâseti'nin bir vazifesi yoktur, dedi. Rauf Bey demek istiyordu ki Büyük Millet Meclisi'nin Reisi, Vekiller Heyeti'nin de reis-i tabiisidir. Heyet-i Vekile mukarrerâtı, onun tarafından tasdik edilmedikçe mer'î olmaz. Buna nazaran, İcra Vekilleri Reisi'nin bir salâhiyeti ve serbestîsi yoktur. Fi'l-hakika, Teşkilât-ı Esasi-

ye Kanunu mûcibince öyle idi. Maahaza, bi'n-netice İcra Vekilleri Riyâseti'ni kabul etti. Rauf Bey, 12 Temmuz 338 tarihinden 4 Ağustos 339 tarihine kadar bu vazifede kaldı.

Efendiler, bir nokta nazar-ı dikkatinizi celp etmiştir. Kara Vasıf Bey'le Rauf Bey, muhalefetin teşkilinde, takviye ve idâresinde, ilk günden, beraber ve müdir bulunuyorlar. Fakat Rauf Bey, açıktan İkinci Gruba geçmeyerek, bizim içimizde kalmak vaziyetini ihtiyâr ediyor. Bu hal, üç sene devam etti. Rauf Bey, nihayet kendi tabiri vechile “zâhiren beraber bulunmaya imkân kalmadığı zaman” ayrılığını ilân etmek mecburiyetinde bulundu.

Efendiler, muhâliflerin, Meclis'te ordu aleyhine açtıkları cereyân devam ediyordu. Mütemâdiyen ve hararetli bir tarzda, ordunun taarruz kabiliyeti olmadığından ve artık siyasî tedâbîrle hal ve intâc-ı mesele zarurî bulunduğundan kuvvetli bir tarzda bahsediyorlardı.

* * *

Hakikat-i halde ordumuz, ihtiyâcât ve noksanlarını ikmâl etmek üzere bulunuyordu. Ben, daha Haziran evâsıtında taarruza karar vermiştim. Bu kararımdan, Cephe Kumandanı ile Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi ve Müdafaa-i Milliye Vekili, yalnız, bunlar haberdâr bulunuyorlardı. Arz ettiğim tarihlerde İzmit, Adapazarı istikametinde bir seyahat vesilesiyle hareket ettiğim zaman, Ankara'da, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretleriyle görüştükten sonra, o zaman Müdafaa-i Milliye Vekili bulunan Kâzım Paşa Hazretlerini Sarıköy istasyonuna kadar beraber götürerek oraya davet ettiğim Cephe Kumandanı İsmet Paşa Hazretleriyle birlikte taarruz için istihzaratın sür'at-i ikmâli hakkında mukarrerât ittihâz ettik.

Efendiler, artık büyük taarruzdan bahsetmek zamanı geldi. Bilirsiniz ki Sakarya Meydan Muharebesi'nden sonra düşman ordusu, büyük ve kuvvetli bir grupla Afyonkarahisar-Dumlupınar arasında bulunuyordu. Diğer kuvvetli bir grup ile de Eskişehir mıntıkasında idi. Bu iki grup arasında, ihtiyatları vardı. Sağ cenahını Menderes havalisinde bulundurduğu kuv-

vetlerle ve sol cenahını da İznik Gölü şimal ve cenubundaki kuvvetleriyle muhafaza ediyordu. Denilebilir ki düşman cephesi, Marmara'dan Menderes'e kadar uzuyordu.

Düşman ordusu teşkilâtı, üç kolordu ve bazı müstakil kıtaat halinde idi. Üç kolordusu on iki fırkadan mürekkeb ve müstakil kıtaat ayrıca üç fırkaya bâliğ olmakta idi. Biz, Garp Cephesi'ndeki kuvvetlerimizi, iki ordu halinde teşkil ve tensîk etmiş idik. Bundan mâadâ, doğrudan doğruya cepheye merbût teşkilâtımız da vardı. Bizim bütün kıtaatımızı on sekiz fırka teşkil ediyordu. Bundan başka üç fırkalı bir süvari kolordumuz ve daha zayıf mevcutlu ayrıca iki süvari fırkamız vardı. Teşkilâtı muhtelif olan muhasım iki ordu mukayese edilirse, tarafeyn insan ve tüfek kuvvetleri, takriben yekdiğerine muadil bulunuyordu. Yalnız Yunan ordusunun makineli tüfek, top, tayyare, vesâit-i nakliye, cephan ve fennî malzeme nokta-i nazarından, dünyanın serbest ve müzâhir sanayiine istinâd etmek itibarıyla, mahsûs tefevvuku vardı. Diğ er taraftan, bizim ordumuz süvari miktarı itibarıyla tefevvuku hâiz bulunuyordu.

Burada, bi'l-münâsebe bir noktayı kaydetmeliyim. Ordularımızdan birinin, İkinci Ordu'nun Kumandanı elyevm Şûrâ-yı Askerî azasından Şevki Paşa Hazretleri idi. Birinci Ordu'muzun kumandasını Malta'dan gelmiş olan İhsan Paşa'ya vermiş idik. İhsan Paşa'nın, kendisini Divan-ı Harp'e kadar îsâl eden nâbecâ ef'âl ve harekâtından dolayı Ordu Kumandanlığı'ndan uzaklaştırılması lâzım geldi. Fi'l-hakika, Ali İhsan Paşa, ordunun inzibatını ve idâre-i umumiyesini çıkmaz bir yola düşürecek surette bir hatt-ı hareket takip etti. Meselâ, ordusunda mâdûn kumandanları, mâfevk kumandanlara itaatsizliğ e sevk edecek vaziyetler ihdâs etti.

Meselâ, ambarlarının mevcudunu, günlerce haber vermayerek ve haber verdirmeyerek, umumî iâse buhranı hükûmferma olduğı bir sırada ansızın ambarlarının mevcudu kalmadığını ve açlık tehlikesi bulunduğunu bildirdi.

Mâdûn kumandanların itaatsizlik ve vazifesizliğini tervîc ve teşvik sistemine dahil olarak, ordunun itaat ve hiss-i vazifesiyle oynayacak kadar entrikaya müstait olduğı kanaatini hâsil ettirdi.

Ali İhsan Paşa'nın mahsûs olan evsâf-ı fârikasından başlıcaları şunlardı:

En küçük kademeye kadar bütün ordusuna, ehemmiyetli ehemmiyetsiz her işin ve her kararın ancak kendi tarafından verilebileceğini telkin ederek, bütün ordusunda, yalnız kendisinin sahib-i kudret olduğunu zannettirmek. Büyüklerine mütefevvik olduğunu herkese isbât etmek endişesinde bulunmak. Büyüklerinin gerek resmî iş ve gerek hususî hatt-ı hareket nokta-i nazarından itibarlarının düşkün olmasını araştırmak. Muharebe nokta-i nazarından tedbirde isabet ve asapta kuvvet cihetiyle kendisini tecrübeye fırsat bulunmamış olmakla beraber bu hususta anlaşılan karakteri şu idi: Herhangi bir adem-i muvaffakiyeti behemehâl mâdûnuna veya mâfevkine yüklemek imkânını daima düşünmesi. İhsan Paşa, rıfk u nezaketle muameleden daha ziyade sert ve resmî muamele ile istihdam olunmayı lüzumlu gösterir.

Ali İhsan Paşa'nın tâbiat ve ahlâkı hakkında Erkân-ı Harbiye Reisi olup istifaya mecburiyet hisseden Kaymakam Halit Bey'in (bi'l-âhire Kastamonu Mebusu olmuştur) Garp Cephesi Kumandanlığı'na verdiği 20 Kânunusani 338 tarihli resmî bir raporunun bazı fıkralarını aynen arz edeceğim. Halit Bey, Harb-i Umumî'de, Irak'ta da Ali İhsan Paşa ile beraber bulunmuştu. Bahsettiğim raporda şu cümleler vardır:

“.....
Kumandanım Ali İhsan Paşa Hazretlerinin geldiği günden beri mâdûn kumandanların izzet-i nefsinin ve şevk-i vazifesini kırarak muameleler yapması ve cereyân eden muhaberâtın mütebân buyurulmuş olacağı vechile cepheye karşı mâdûna hissettirecek derecede gayr-i makul bir muhabere kapısı açması, benlik kokusu hissedilen mütâlaa yarışına girişmesi, kâinatın takdir ve hürmet ettiği cephe karargâhının nüfûzunu azaltmak istediğini işrâb eder bir hatt-ı hareket takip etmesi, beni cidden düşündürdü ve müteessir etti. Muâmelâtını imkân nisbetinde ta'dile çalıştım. Fakat yine büyük bir fark göremedim.

.....
Ahlâkında mündemiç teferrüd dâiyesi, hırs-ı şöhret, fart-ı

haset, son derece bir hõdbinlik sâik asıyla baş olmak istediği, muâmelâtından ve mādûn kumandanlar yanında nifak-cûyâne sözlerinden istidlâl olunuyordu. 11. Fırka Kumandanı... istifamı işittikten sonra bana mahremâne şifahen [Ali İhsan Paşa'nın Malta'da iken halâsı için Ferit Paşa'ya mektuplar yazdığını ve alenen İngiliz mandasını kabul için saatlerce kendi muvacehesinde beyânâtta ve münakaşalarda bulunduğunu] söyledi. Bu ifadeyi hatt-ı hareketine nazaran câlib-i nazar buldum... Mādûndan gelen bazı evrakı cepheye, cepheden geleni mādûna aynen tebliğ ederek itimâd-ı mütekabil hislerini rahnedar etmek tarz-ı hareketi de ayrıca calib-i nazardır. Meselâ, Şeyhelvan Dağı'nın ziyâı hakkındaki muhaberâtın aynen Beşinci Kolordu'ya ve Beşinci Kolordu'dan yazılan bazı raporların aynen cepheye yazılması gibi, buna rağmen mezkûr hadisenin mes'ûliyetini, Beşinci Kolordu Kumandanı'na tahmil etmesi ve müşarûnileyhten cepheye şikâyetle bulunması şîme-i âmiriyetle kabil-i telif değildir. *Tevhîd-i Efkâr* gazetesinde neşrettirdiği menakıbı meyânında mütareke tarihinden bir gün evvel Musul cenubunda Şarkata'da esir olan Dicle Grubu'nun sebab-i esaretini de yalnız o zaman Grup Kumandanı olan (Şimdi Şark Cephesi'nde Fırka Kumandanı imiş) Kaymakam İsmail Hakkı Bey'e atfetmesi de bu karakterine dâldır. Dicle Grubu, (7, 9, 43, 18, 22. Alaylarla Avcı Alayı'ndan) mürekkebtî. Bunlardan başka, ayrıca Beşinci Fırka'dan 13 ve 14. Alaylar da lokma lokma esir verildi. Mütarekeden bir gün evvel, 13.000 kişinin esir verilmesi, 50 kadar topun ziyâı, hakikatte kendisinin hal ve vaziyete muvâfık olmayarak verdiği bir emirden münbaistir. İşte bu hal, Musul vilâyetinin ziyânını intâc etti. Halbuki mütareke olacağı ma'lûm idi. Gruba Keyare mevziine çekilmek için direktif verilseydi, İngilizler grubu esir değil, mağlûp bile edemezdi. Beşinci Fırka da iltihak edebilirdi. Mütareke olduğu zaman esir olan sekiz piyade alayı elde bulunur ve *Musul da bizde kalırdı. Fakat sefil bir düşünce, mantığa galebe çalmıştır.*

Menakıbında, Dicle boyundaki bütün muvaffakiyât ve Townshend'in esareti şerefi, nefsine hasredilmiştir..... Her muvaffakiyeti nefsine hasrederek neşriyattan maksadı, efkâr-ı umumiyeyi iğfal suretiyle şöhet ve mevki temîn eylemek-

tir. Meşahirin menakıbını neşretmek, millette tefahur hislerini idâme eder ve lâzımdır. Fakat tarihin mes'ûl edeceği zevâtın harekâtını mefâhir meyânında zikretmek, tarihi lekeler ve ahfâdı yanlış kanaatlere sevk eder.

General Marshall'ın [yarın zevâle kadar Musul'u terk ediniz, aksi halde esir-i harpsiniz] emrini aldığı zaman o müteazzım Paşa Hazretleri Sincar Çölü'nü geçerek Nusaybin'e gitmek için General Marshall'dan bir tezkire-i resmiye ile muhafız olarak iki zırhlı otomobil istedi ve bunların himayesinde Âşir Bey'le (Elyevm Mûdafaa-i Milliye Vekâleti Müsteşar Muâvini Âşir Paşa'dır) beni Musul'da bırakarak Nusaybin'e gitti. Aşâir nezdinde hükûmetin nüfûz-ı manevîsini de kırdı ve bu hali görenlerin vicdanı sızladı. Muhafızsız Zaho tarikiyle gidebilirdi veyahut süvari alarak çölden gidebilirdi. Halep'te İngiliz Generali'nden şahsı için tren-i mahsus istedi ve yolda hakarete ma'rûz olmaması için trene muhafız vaz' edilmesini talep etmeyi de unutmadı. İcâbında hayatının ve rahatının muhafazası için şeref-i millîyi unutan Paşa Hazretlerinin, ahlâkına misâl olmak üzere bâlâdaki vakayii zikrettim. Sâbık kumandanıma hoş görünmedim. Çünkü hırsını tatmîn etmedim ve meddahlığında bulunmadım. Millet, Millî Ordu'yu teşkil eden ve zaferler kazanan büyük kumandanlar gibi necîb ruhlu, hüsn-i niyet sahibi rehberlere, kumandanlara muhtaçtır. Orduda ittihâdın ve ahengin bozulmasına, şevk-i vazifenin tenakusuna hâdim olanlar, dâhi de olsalar, muzır birer şahsiyettirler. Ben, çekilen emekleri bildiğim girişilen mücâhedede muvaffakiyeti arzu ettiğim için –namusuma ve mukaddesâtıma kase-men garaz ve ivaz tahtında olmayarak– bu ma'rûzâta cür'et ettim. İran'da, Kafkasya'da uzun müddet yaverliğini yapan (şimdi Birinci Ordu Harekât Şubesi Müdürü) Binbaşı Cemil Bey, son günlerde bana (İyi ki Ali İhsan Paşa Harekât-ı Milliye'nin bida-yetinde Anadolu'da bulunmadı. Malta'da bulunduğu iyi oldu. Aksi halde mutlak aykırı bir hareket takip ederdi) dedi.

Karakterini pek iyi bilen Cemil Bey, pek doğru söylemiştir... Cenâb-ı Hak'tan "Mâr-ı sermâdideye Rabbim güneş göstermesin" temenniyâtında bulunurum."

Efendiler, Ali İhsan Paşa, Meclis'teki muhâlif grup rüesâsıyla da irtibat ve muhaberâtta bulunuyordu. Kendisinin kumandanlığına nihayet verilerek hakkında muamele-i kanuniyeye devam edilmek üzere Müdafaa-i Milliye Vekâleti emrine verilmesini tensîb ettiğim 18 Haziran 38 gününün ferdasında, yani 19 Haziran tarihinde, o zaman Türkiye Büyük Millet Meclisi Reis-i Sanisi bulunan Rauf Bey'den İhsan Paşa ile alâkayı gösterir makine başında bir şifre telgraf almıştım. Bi'l-münâsebe arz etmiştim. Bu tarihlerde Adapazarı, İzmit istikametinde seyahatte bulunuyordum. Rauf Bey, telgrafında diyordu ki: "Birinci Ordu Kumandanı Ali İhsan Paşa'nın azledilerek Divan-ı Harp'e tevdî edilmek üzere Konya'ya sevk olunduğuna dair Meclis muhîtinde mûcib-i kıl ü kal olan bir rivayet vardır...."

Efendiler, bir kumandanın azil ve naspı veya Divan-ı Harp'e tevdîi muamelesinin vukuundan bir gün geçmeden Meclis'çe kıl ü kal olabilecek bir rivayet teşkil etmesi ve Meclis Reisi Sanisi'nin bunu benden istîzâha lüzum görecektikar alâkadar olması calib-i dikkat değil midir? Rauf Bey'e tarafımdan icap eden cevap verildi. Birinci Ordu Kumandanlığı bir müddet vekâletle idâre olundu. Fakat asaleten bir zatın tayini lâzımdı. Moskova Sefareti'nden avdet etmiş olan Fuat Paşa'nın Birinci Ordu Kumandanlığı'nı kabul edip etmeyeceği hakkındaki nokta-i nazarını istimzâc ettim. Anladım ki cephe kumandanlığı yapmış olduğundan cephe kumandanı emrine girmeye mütemayil değildir. Müdafaa-i Milliye Vekili bulunan Kâzım Paşa vasıtasıyla Birinci Ordu Kumandanlığı'nı, Refet Paşa'ya teklif ettirdim. Kabul etmemiş. Nihayet o tarihlerde bilâ-kayd ü şart cephe emrine girerek ifa-yı vazife edeceğini söyleyen, açıkta Nurettin Paşa'yı Birinci Ordu Kumandanlığı'na tayin ettik.

* * *

Efendiler, düşman ordusunun cephe ve teşkilâtından ve ona karşı Garp Cephesi'ndeki kuvvetlerimizin esas olarak iki ordu halinde teşkil ve tensîk edilmiş olduğundan bahsetmiştim. Öteden beri tasavvur ettiğimiz taarruz plânımızın esasını da arz edeyim:

Düşündüğümüz, ordularımızın kuvâ-yı asliyesini düşman cephesinin bir cenahında ve mümkün olduğu kadar cenah-ı haricîsinde toplayarak, bir imhâ meydan muharebesi yapmaktı. Bunun için muvâfık gördüğümüz vaziyet kuvâ-yı asliyemizi, düşmanın Afyonkarahisar civarında bulunan sağ cenah grubu cenubunda ve Akarçay ile Dumlupınar hizasına kadar olan sahada toplamaktı. Düşmanın en hassas ve mühim noktası orası idi. Serî ve katî netice almak, düşmanı bu cenahından vurmakla mümkündü.

Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa, bu nokta-i nazardan bizzat lüzumu gibi tetkikat yapmışlardı. Hareket ve taarruz plânımız çok evvel tespit edilmişti.

Konya'ya gelmiş olan General Townshend'in arzusu üzerine, kendisiyle görüşmek vesilesiyle Ankara'dan hareket ederek 23 Temmuz 338 akşamı Garp Cephesi Karargâhı'nın bulunduğu Akşehir'e gittim. Harekât hakkında Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi'nin huzûruyla görüşmeyi münasip gördük. Ben, 24 Temmuz'da Konya'ya gittim. 27'de tekrar Akşehir'e avdet ettim. Fevzi Paşa Hazretleri de 25 Temmuz'da Akşehir'e gelmişti. 27/28 Temmuz gecesi beraber icrâ ettiğimiz müzakere neticesinde, tespit edilmiş plân mücibince taarruz etmek üzere, 15 Ağustos'a kadar bütün hazırlıkların ikmâlîne çalışmayı takarrür ettirdik.

28 Temmuz 338 günü öğleden sonra icrâ ettirilen bir futbol müsabakasını seyretmek vesilesiyle Ordu Kumandanları ve bazı Kolordu Kumandanları Akşehir'e davet edildi. 28/29 Temmuz gecesi Kumandanlarla umumî bir tarzda taarruz hakkında müdâvele-i efkâr ettim. 30 Temmuz 38 günü Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi ve Garp Cephesi Kumandanı'yla tekrar görüşerek taarruzun tarz ve teferruatını tespit ettik. Ankara'dan davet ettiğimiz Müdafaa-i Milliye Vekili Kâzım Paşa da 1 Ağustos 338 öğleden sonra Akşehir'e vâsıl oldu. Ordu hazırlığının ikmâlînde Müdafaa-i Milliye Vekâleti'ne ait olan hususât tespit olundu.

Ordunun hazırlıklarının ikmâliyle taarruzun tesrî'ini emrettikten sonra tekrar Ankara'ya döndüm. Garp Cephesi Ku-

mandanı 6 Ağustos 338'de ordularına mahrem olarak taarruza hazırlık emri verdi.

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi ve Müdafaa-i Milliye Vekili Paşalar da Ankara'ya avdet ettiler.

Efendiler, taarruz için tekrar cepheye gitmeden evvel, Ankara'da tespit edilmek lâzım gelen bazı vaziyetler vardı. Henüz, Heyet-i Vekile'yi taarruz emri verdiğimden tamamen haberdâr etmemiştim. Artık onları resmen haberdâr etmek zamanı gelmişti. Akdettiğimiz bir ictimâda vaziyet-i dahiliyeyi, hariciyeyi ve askeriye müzakere ve münakaşa ettikten sonra, taarruz hususunda Heyet-i Vekile ile mutabık kaldık.

Diğer bir mesele de mühimdi. Muhâlifler, ordunun tefessüh ettiğinden, kıpırdayacak halde olmadığından, böyle zulmet ve mübhemiyet içinde intizârın felâkete müncer olacağından ibaret propagandalarına çok germî vermişlerdi. Gerçi Meclis'te bu telâkki cereyânının yaptığı akisler zaten düşmanlardan çok gizlemek istediğim harekât nokta-i nazarından faydalı idi. Fakat bu menfî propaganda, en yakın ve en kani zevât üzerinde dahi su-i tesire başlamış, onlarda da tereddütler uyandırmıştı. Onları da karîben yapacağım *taarruz hakkında ve altı yedi günde düşman kuvâ-yı asliyesini mağlûp edeceğime dair olan itimâdım hususunda*, tenvîr ve teskin etmeyi lüzumlu gördüm. Bunu da yaptıktan sonra Ankara'yı terk ettim. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi benden evvel 13 Ağustos 38'de cepheye gitmişti.

Ben, birkaç gün sonra hareket ettim. Hareketimi pek mahdûd birkaç zattan mâadâ bütün Ankara'dan gizledim. Benim gaybûbet edeceğimi bilenler, burada imişim gibi davranacaklardı. Hatta benim Çankaya'da, çay ziyafeti verdiğimi de gazetelerle ilân edeceklerdi. Bunu bi't-tabi o vakitler işitmişsinizdir. Trenle hareket etmedim. Bir gece otomobil ile Tuz Çölü üzerinden Konya'ya gittim. Konya'ya hareketimi orada kimseye telgrafla bildirmediğim gibi Konya'ya vâsıl olur olmaz telgrafhaneyi kontrol altına aldirarak Konya'da bulunduğumun da hiçbir tarafa bildirilmemesini temîn ettim.

20 Ağustos 338 günü öğleden sonra saat dörtte Garp Cephesi Karargâhı'nda, yani Akşehir'de bulunuyordum. Kısa bir

müzakereyi müteakib 26 Ağustos 338 sabahı düşmana taarruz için Cephe Kumandanı'na emir verdim.

20/21 Ağustos 38 gecesi Birinci ve İkinci Ordu Kumandanlarını da Cephe Karargâhı'na davet ettim. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi ve Cephe Kumandanı'nın huzûruyla suret-i taarruz hakkındaki nokta-i nazarı, harita üzerinde kısa bir harp oyunu tarzında izah ettikten sonra Cephe Kumandanı'na o gün vermiş olduğum emri tekrar ettim. Kumandanlar faaliyete geçtiler. Taarruzumuz, sevkü'l-ceyş ve aynı zamanda bir tâbiye baskını halinde icrâ olunacaktı. Bunun mümkün olabilmesi için tahşîdat ve tertibâtın gizli kalmasına ehemmiyet vermek lâzımdı. Bu sebeple, bi'l-cümle harekât gece icrâ edilecek, kıtaat gündüzleri köylerde ve ağaçlıklar altında istirahat edeceklerdi. Taarruz mıntıkasında yolların ıslahı ve sâire gibi faaliyetlerle düşmanın nazar-ı dikkatini celp etmemek için, diğer bazı menâtıkta da aynı suretle sahte faaliyetlerde bulunulacaktı.

24 Ağustos 338'de karargâhlarımızı Akşehir'den, taarruz cephesi gerisindeki Şuhut kasabasına naklettirdik. 25 Ağustos 38 sabahı da Şuhut'tan muharebeyi idâre ettiğimiz Kocatepe'nin cenub-i garbîsinde çadırılı ordugâha naklettik. 26 Ağustos sabahı Kocatepe'de hazır bulunuyorduk. Sabah saat 5.30'da topçu ateşimizle taarruz başladı.

Efendiler, 26, 27 Ağustos günlerinde, yani iki gün zarfında düşmanın Karahisar'ın cenubunda 50 ve şarkında 20, 30 kilometre imtidâdında bulunan müstahkem cephelerini düşürdük. Mağlûp olan düşman ordusu kuvâ-yı külliyesini, 30 Ağustos'a kadar Aslıhanlar civarında ihata ettik. 30 Ağustos'ta icrâ ettiğimiz muharebe neticesinde (buna Başkumandan Muharebesi unvanı verilmiştir) düşman kuvâ-yı asliyesini imhâ ve esir ettik. Düşman ordusu başkumandanlığını ifa eden General Trikopis de üsera meyânına dahil oldu. Demek ki tasavvur ettiğimiz netice-i kat'îye, beş günde alınmış oldu.

31 Ağustos 1922 günü ordularımız kuvâ-yı asliyesiyle İzmir istikamet-i umumiyesinde hareket ederken, aksâm-ı sâiresiyle de düşmanın Eskişehir ve şimalinde bulunan kuvvetlerini mağlûp etmek üzere hareket ediyorlardı.

Efendiler, Başkumandan Muharebesi'nin neticesine ka-

dar hergün büyük muvaffakiyetlerle inkişaf eden taarruzumuzu tebliğ-i resmîlerde gayet ehemmiyetsiz harekâtta ibaret gösteriyorduk. Maksudımız, vaziyeti mümkün olduğu kadar cihandan gizlemektir. Çünkü düşman ordusunu tamamen imhâ edeceğimizden emin idik. Bunu anlayıp, düşman ordusunu felâketten kurtarmak isteyeceklerin yeni teşebbüslerine meydan vermemeyi münasip görmüş idik. Fi'l-hakika bizim hareketimizi hissettikleri zaman ve taarruzumuzu müteakib mürâcaatlar vâki olmuştur. Meselâ, taarruz etmekte bulunduğumuz sırada İcra Vekilleri Reisi olan Rauf Bey'den, mütareke hakkında İstanbul'dan iş'âr vuku bulduğuna dair 4 Eylül 1338 tarihli bir telgraf almıştım. Verdiğim cevap aynen şudur:

Tel makama mahsustur

5.9.338

Heyet-i Vekile Riyâset-i Celîlesine

C: Anadolu'daki Yunan ordusu suret-i kat'iyyede mağlûp edilmiştir. Yunan ordusunun artık yeniden ciddî bir mukavemet ibrâzına ihtimal yoktur. Anadolu için herhangi bir müzakereye mahal kalmamıştır. Mütareke, ancak Trakya için mevzu-i bahis olabilir. Binâenaleyh *Eylül'ün onuna kadar* doğrudan doğruya Yunan hükûmeti veyahut İngiltere vasıtasıyla, Hükümetimize resmen mürâcaat ettiği takdirde ber-vech-i âti şerâit dermeyeran edilerek cevap verilmelidir. Bu tarihten, yani Eylül'ün onundan sonra vâki olacak mürâcaatın cevâbının başka olmak ihtimali vardır. Bu takdirde keyfiyet ayrıca taraf-ı âcizâneme bildirilmelidir:

1) Mütarekenin tarihinden itibaren on beş gün zarfında Trakya 1914 hudutlarına kadar bilâ-kayd ü şart Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin memûrîn-i mülkiye ve kuvâ-yı askerîyesine teslim edilmiş bulunacaktır.

2) Yunanistan'daki üseramız on beş gün zarfında İzmir, Bandırma ve İzmit limanlarında teslim olunacaktır.

3) Yunan ordusunun üç buçuk seneden beri Anadolu'da ika' ettiği ve icrâ eylemekte bulunduğu tahribatı tamir etmeyi şimdiden taahhût edecektir.

Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan Mustafa Kemal

Bizzat bana verilen bir telsiz telgrafta da İzmir'deki İtilâf Devletleri konsoloslarına benimle müzâkerâtta bulunmak salâhiyetini verdiklerinden, hangi gün ve nerede mülâkat edebileceğim soruluyordu. Buna verdiğim cevapta da 9 Eylül 38'de Nif'te mülâkat edebileceğimizi bildirmiştim. Fi'l-hakika dediğim günde ben Nif'te bulundum. Fakat mülâkat isteyenler orada değildi. Çünkü *ordularımız İzmir rıhtımında ilk verdiğimiz hedefe, Akdeniz'e vâsıl olmuş bulunuyorlardı.*

Muhterem Efendiler, Afyonkarahisar-Dumlupınar Meydan Muharebesi ve ondan sonra düşman ordusunu kâmilten imhâ veya esir eden ve bakiyetü's-süyûfunu Akdeniz'e, Marmara'ya döken harekâtımızı izah ve tavsif için söz söylemekten kendimi müstağni addederim.

Her safhasıyla düşünülmüş, ihzâr, idâre ve zaferle intâc edilmiş olan bu harekât, Türk ordusunun, Türk zâbitân ve kumanda heyetinin, yüksek kudret ve kahramanlığını tarihte bir daha tespit eden muazzam bir eserdir.

Bu eser, Türk milletin hürriyet ve istiklâl fikrinin lâyetmut abidesidir. Bu eseri vücuda getiren bir milletin evlâdı, bir ordunun Başkumandanı olduğumdan, ilelebed mes'ûd ve bahtıyırım.

Efendiler, işte şimdi, diplomasi sahasına geçebiliriz. Gerçi askerî zaferimizden nâ-ümit olup daha evvel diplomasi tarîkiyle hall-i mesele kanaat ve iddiasında bulunanları, dediklerini yapmak hususunda biraz fazlaca intizârda bırakmış oldum. Maahaza bi'n-netice benim de diplomasi sahasında ciddî olarak tervîc-i mesâi ettiğimi görerek memnun olmaları lâzım gelirdi. Böyle olup olmadığını göreceğiz.

Ordularımız, İzmir ve Bursa'yı istirdâd ettikten sonra, Trakya'yı da Yunan ordusundan tahlîs için İstanbul ve Çanakkale istikametlerinde yürüyüşlerine devam ederken o zaman İngiltere Başvekili bulunan Lloyd George, fiilen harbe karar vermiş bir tavırla, dominyonlara, kıtaat-ı muâvine talebi zımında mürâcaat etmiş. Ondaki sonraki fi'liyâta bakılırsa Lloyd George'un talebinin is'âf olunmadığını kabul etmek lâzım gelir.

Bu sıralarda, İstanbul'da Fransız Fevkalâde Komiseri bulunan General Pellé benimle mülâkat etmek üzere İzmir'e geldi. Mıntika-i bî-arafî unvanıyla yâd ettiği bir sahaya ordularımı-

zın girmemesi muvâfık olacağını tavsiye etti. Hükümet-i milliyemizin böyle bir mıntıka tanımadığını, Trakya'yı da tahlis etmedikçe ordularımızın tevkifine imkân olmadığını söyledim. General Pellé, Mösyö Franklin Bouillon'un benimle görüşmek üzere gelmek istediğine dair almış olduğu hususî bir telgrafi gösterdi. Kendisini İzmir'de kabul edeceğimi söyledim. Mösyö Franklin Bouillon bir Fransız harp sefinesiyle İzmir'e geldi. Fransa Hükümeti tarafından ve İngiltere ve İtalya Hükümetlerinin de inzıam-ı muvafakatiyle benimle mülâkat etmeye geldiğini söyledi. Biz Franklin Bouillon'la görüşürken, 23 Eylül 338 tarihli Düvel-i İtilâfiye Hariciye Nâzırları imzasıyla bir nota geldi. Bu nota, esaslı olarak iki meseleye şâmil idi. Biri, harekât-ı askeriyenin tevkifi, diğeri konferansa, sulha ait idi.

Biz, Rumeli'de hudûd-ı milliyemize kadar Şarkî Trakya'yı tamamen almadıkça, askerî hareketten sarf-ı nazar edemedik. Ancak, vatanımızın bu kısmından düşman kıtaatı çıkarıldığı takdirde fazla bir hareket yapmaya kendiliğinden lüzum kalmayacaktı. Bu notada, Venedik veya sair bir şehirde toplanacak olan İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven Devleti ve Yunanistan'ın med'uv bulunacağı bir konferansa murahaslarımızı göndermeye muvafakat edip etmeyeceğimiz sorulmakla beraber, müzâkerât esnasında Boğazlar'daki bî- taraf menâtıka tarafımızdan asker gönderilmemesi şartıyla, Edirne dahil olmak üzere Meriç'e kadar Trakya'nın bize iadesi hakkındaki arzumuzun hüsn-i nazarla görüleceği beyan ediliyordu.

Notada Boğazlar'dan, ekalliyetlerden, Cemiyet-i Akvâm'a duhûlümüzden de bahis olunmakta idi.

Konferansın in'ikadından evvel, Yunan kıtaatının, Düvel-i İtilâfiye kumandanlarının çecekleri bir hattın gerisine çekilmesi için, Düvel-i İtilâfiye'nin imâl-i nüfûz edeceği vaad olunmakta ve bu bâbda görüşülmek üzere Mudanya veya İzmit'te bir ictimâ akdi teklif edilmekte idi.

29 Eylül 338 tarihinde, bu notaya verdiğim kısa bir cevapta, Mudanya Konferansı'nı kabul ettiğimi bildirdim. Fakat Meriç nehrine kadar, Trakya'nın derhal bize iadesini talep ettim. 3 Teşrinievvel'de in'ikadı münasip olacağını söylediğim

Mudanya Konferansı'na, Başkumandanlık namına salâhiyet-i fevkalâdeyi hâiz olmak üzere Garp Cephesi Orduları Kumandanı İsmet Paşa'yı, murahhas tayin ettiğimi tebliğ ettim. Bu noktaya Hükümet'çe de 4 Teşrinievvel 38 tarihli mufassal bir cevap verildi. Bu cevapta, konferans mahalli için İzmir teklif edildi. Boğazlar meselesi dolayısıyla Rusya, Ukrayna ve Gürcistan Cumhuriyetlerinin dahi daveti talep olundu ve sair mesâil hakkında da nokta-i nazarlarımız mücmelen bildirildi.

Mudanya'da, İsmet Paşa'nın taht-ı riyâsetinde, İngiltere Murahhası General Harrington, Fransa Murahhası General Charpy, İtalya Murahhası General Mombelli'den mürekkep konferans in'ikad etti. Bir hafta kadar devam eden münakaşalı müzâkerâttan sonra, 11 Teşrinievvel'de Mudanya Mütarekenamesi imzalandı. Bu suretle Trakya, vatan-ı aslîye iltihak etti.

Efendiler, zaferi müteakib, İzmir'de bizim siyasi temaslarımız üzerine, Ankara'da Heyet-i Vekile'nin, daha doğrusu bazı vekillerin, mütelaşi bir vaziyet aldıkları hissolundu.

Askerî vazifemin hitam bulmuş olduğunu, bundan sonraki siyasi işlerin İcra Vekilleri Heyeti'ne ait olduğunu ihsâs edecek tarzda beni Ankara'ya davet ettiler. Halbuki ne askerî vazifem hitam bulmuştu ve ne de siyasi ve diplomatik mesâil ile temas ve iştigalden müstağni olabilirdim. Binâenaleyh, İzmir'den ordunun başından ve temasa geldiğim siyasi münasebetlerden uzaklaşamazdım. Bu sebeple benimle müdâvele-i efkâr etmek arzu ve ısrarında bulunduklarına göre İcra Vekilleri Heyeti'nin veya alâkadar vekillerin, İzmir'e nezdime gelmelerini teklif ettim. İcra Vekilleri Reisi Rauf Bey'le Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey geldiler.

Rauf Bey, İzmir'de bana bazı hususî temennilerde de bulundu. Meselâ, Ali Fuat Paşa ile Refet Paşa'nın, zafer münasebetiyle terfilerini ve kendilerine münasip birer vazife vererek tatyiblerini ricâ etti. Malûmunuz oldu ki muharebeden evvel Ali Fuat ve Refet Paşaları harekete iştirak ettirmek için birer suretle teşebbüste bulunmuştum. Muvaffak olamadım. Zaferden dolayı, harekât-ı askeriyede bi'l-fiil hizmet edip kesb-i istihkak eden kumandanlar ve zâbitler terfi ve takdir olunmak suretiyle bi't-tabi taltif olunmuşlardı. Harekât-ı askeriyeye

iştirakten tevakkî eden zevâtın da bizzat orada bulunanlarla beraber taltifleri, şüphesiz su-i tesiri mücib olabilirdi. Hulâsa, Rauf Bey'e, temenniyâtını is'âf edemeyeceğimi söyledim. Fakat Ali Fuat Paşa, Meclis Reis-i Sanisi bulunduğuna göre mevki ve vazifesi kendisinin mücib-i memnuniyeti olabilecek bir mertebede idi. Yalnız açıkta bulunan Refet Paşa'ya münasip bir vazife bulmaya çalışacağımı vaad ettim. Kendisini İzmir'e davet etmesini söyledim. Refet Paşa, İzmir'e gelmişti. Fakat tam benim Ankara'ya avdet ettiğim geceye tesâdüf ettiği için kendisiyle orada mülâkat olunamadı.

Refet Paşa'nın tavzîfi, bil'-âhire Ankara'dan Bursa'ya seyahatim esnasında oldu.

Efendiler, İzmir'den Ankara'ya avdetimde, başlıca Mudanya Konferansı müzâkerâtıyla iştigal olundu. Bir taraftan da İcra Vekilleri Heyeti'nde, Meclis'te, encümenlerde, sulh konferansına gönderilebilecek heyet-i murahhasa mevzu-i bahis oluyordu. Vekiller Heyeti Reisi Rauf Bey, Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey ve Sıhhiye Vekili bulunan Rıza Nur Bey gidecek heyet-i murahhasanın, tabiî azası gibi görölüyordu. Ben, henüz bu hususta kat'î kanaat ve kararımı tespit etmemiştim. Ancak Rauf Bey'in taht-ı ri'yâsetinde bulunacak heyetin bizim için hayatî olan meselede muvaffak olacağına emin olamıyordum. Rauf Bey'in de kendini zayıf görmekte olduğunu hissediyordum. Müşavir olarak İsmet Paşa'nın kendisine terfîkîni teklif etti. Bu teklife dermeyan ettiğim mütâlaada, İsmet Paşa'dan müşavir olarak edilecek istifade mahdûddur. İsmet Paşa reis olursa, azamî istifade temîn olunacağına ben de kaniim dedim. Bu nokta üzerinde fazla görüşülmedi. Ondan sonra, Rauf Bey, heyet-i murahhasa meselesinde başladıkları terkiib ve teşkillere devam ettiler. Ben, buna ehemmiyet verir görünmedim. Mudanya Konferansı hitam bulmuştu. İsmet Paşa ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa Bursa'da bulunuyorlardı. Kendileriyle görüşmek üzere Bursa'ya gittim.

Beraberimde Müdafaa-i Milliye Vekili Kâzım Paşa vardı. Şarkta, aleyhindeki fikrî ve fiilî tezâhürâtın dolayı, ifa-yı vazifeye imkân göremediğinden Ankara'ya gelmeye mecbur olan Kâzım Karabekir Paşa'yı ve İstanbul'da kendisine vazife vermek üzere

de Refet Paşa'yı birlikte götürdüm. Bursa'da kaldığım günler zarfında, Refet Paşa'yı ma'lûm olduğu vechile İstanbul'a gönderdim. İsmet Paşa'yı da heyet-i Murahhasa riyâseti vazifesini ifa edebilip edemeyeceğini, mevcut bunca ma'lumâtıma rağmen bir daha tetkik ettim. Mudanya Konferansı'nı nasıl idâre ettiğini teferruatıyla anlamaya çalıştım. İsmet Paşa'nın kendisine, tasavvurâtıma dair hiçbir kelime söylemiyordum. Nihayet müsbet olarak kararımı verdim. İsmet Paşa'nın Heyet-i Murahhasa Reisi olması için daha evvel Hariciye Vekili olmasını münasip gördüm. Bunu temîn için doğrudan doğruya Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'e hususî ve mahrem olarak yazdığım bir şifre telgrafnamede kendisinin Hariciye Vekâleti'nden istifa etmesini ve yerine İsmet Paşa'nın intihâbına bizzat delâlet eylemesini ricâ ettim.

Ankara'dan hareketimden evvel Yusuf Kemal Bey, bana, Heyet-i Murahhasa Riyâseti vazifesini en iyi İsmet Paşa'nın yapabileceğini söylemişti. Yusuf Kemal Bey'den kendisine vuku bulan iş'arımı hüsn-i telâkki ederek icabına tevessül ettiğine dair cevap aldım.

İşte, ondan sonra idi ki İsmet Paşa'ya, emr-i vâki halinde Hariciye Vekili olacağını ve ondan sonra da sulh konferansı-na Heyet-i Murahhasa Reisi olarak gideceğini söyledim. Paşa, birdenbire mütehayyir kaldı. Asker olduğundan bahsederek, beyan-ı itizâr etti. En nihayet, teklifimi bir emir telâkki ederek mutavaat gösterdi. Tekrar, Ankara'ya avdet ettim. Bu esnada 28 Teşrinievvel 338'de İtilâf Devletleri tarafından Lozan'da in'ikad edecek olan sulh müzakeresine davet olunduk. İtilâf Devletleri, hâlâ İstanbul'da bir hükümet tanımak istiyor ve onu da bizimle beraber konferansa davet ediyordu.

* * *

Bu müşterek davet keyfiyeti, saltanat-ı şahsiyenin lağvı muamelesini, kat'î olarak intâc etti. Fi'l-hakika 1 Teşrinisani 338 tarihli kanun mücibince, hilâfet ile saltanat birbirinden tefrîk olundu. İki buçuk seneyi mütecâviz bir zamandan beri fiilen icra-yı hükm eden saltanat-ı milliye teyid olundu. Hilâfet, sarîh bir hukuka mâlik olmaksızın bir müddet daha bırakıldı.

Efendiler, bu hususa dair lüzumu kadar mazbût ma'lumât mevcuttur. Meselenin hususiyâtına ait cihetler, belki heyet-i âliyenizi alâkadar eder mülâhazasıyla, bazı ma'lumât arz edeceğim:

Malûmdur ki saltanat ve hilâfet makamları ayrı ayrı ve mümtezic olarak mühim mesâilden addolunmakta idi. Bunu teyiden bir hatıramı zikredeyim: 1 Teşrinisani 338 tarihinden akdem Meclis muhâtinde muhâlifler, benim saltanatı lâğvedeceğim hakkında, telâşlı ve heyecanlı propaganda yapıyorlardı.

Rauf Bey, bir gün Meclis'teki odama gelerek benimle mühim bazı hususâta dair görüşmek istediğini ve akşam, Keçiören'de Refet Paşa'nın evine gidersem daha güzel konuşabileceğimizi söyledi. Rauf Bey'in teklifini kabul ettim. Fuat Paşa'nın da hazır bulunmasına muvafakatimi istîzân etti. Onu da münasip gördüm. Refet Paşa'nın evinde dört kişi ictimâ ettik. Rauf Bey'den dinlediklerimin hulâsası şu idi: Meclis, makam-ı saltanatın ve belki hilâfetin ortadan kaldırılmak nokta-i nazarının takip edildiği endişesiyle mütezzidir. Sizden ve sizin âtiyen alacağınız vaziyetten şüphe etmektedir. Binâenaleyh Meclis'i ve dolayısıyla efkâr-ı umumiye-i milleti, tatmîn etmeniz lüzumuna kaniim.

Rauf Bey'den, saltanat ve hilâfet hakkındaki kanaat ve mütâlaasının ne olduğunu sordum. Verdiği cevapta, şu tasrihatta bulundu: Ben, dedi, makam-ı saltanat ve hilâfete vicdânen ve hissen merbûtum. Çünkü benim babam, pâdişâhın nân ü nimetiyle yetişmiş, Osmanlı Devleti'nin ricâli sırasına geçmiştir. Benim de kanımda o nimetin zerrâtı vardır. Ben nankör değilim ve olamam. Pâdişâha muhafaza-i sadakat borcumdur. Halife'ye merbûtiyetim ise terbiyem icabıdır. Bunlardan başka, umumî mütâlaam da vardır. Bizde vaziyet-i umumiye-yi tutmak güçtür. Bunu ancak, herkesin erişemeyeceği kadar yüksek görülmeye alışılmış bir makam temîn edebilir. O da makam-ı saltanat ve hilâfettir. Bu makamı lâğvetmek, onun yerine başka mahiyette bir mevcudiyet ikamesine çalışmak, felâket ve hüsranı müciptir. Asla câiz olamaz.

Rauf Bey'den sonra, karşımda oturan Refet Paşa'dan mütâlaasını sordum. Refet Paşa'nın cevâbı şu idi: Tamamen Rauf

Bey'in fikir ve mütâlaasına iştirak ederim. Fi'l-hakika, bizde pâdişâhlıktan, halifelikten başka bir şekl-i idâre mevzu-i bahis olamaz.

Ondan sonra, Fuat Paşa'nın fikrini öğrenmek istedim. Paşa, yeni Moskova'dan geldiğinden, vaziyeti, efkâr ve hissiyât-ı umumiye-yi lüzumu derecede tetkike henüz vakit bulamadığından bahsederek görüşülen mesele hakkında kat'î bir fikir ve kanaat dermeyeran etmekte mazur olduğunu ifade etti.

Ben muhataplarıma kısaca şu cevâbı verdim: Mevzu-i bahis ettiğiniz mesele, bugünün meselesi değildir. Meclis'te bazıları-nın telâş ve heyecanına da mahal yoktur.

Rauf Bey, bu cevâbımdan memnun göründü. Fakat şu veya bu tarzda, mevzu-i bahis mesele etrafında, görüşmeye devam olundu. Akşam üzeri başlayan mülâkatımız, bütün gece sabaha kadar uzadı. Rauf Bey'in bir şeyi temîn etmek istediğini ihtisâs ettim. Benim hilâfet ve saltanat ve âtiyen şahsen alabileceğim vaziyet hakkında, kendilerine söylediğim ve itminân-bahş buldukları sözleri bana kürsüden bizzat Meclis'e söyletmek...

Kendilerine söylediğim sözleri aynen Meclis'e söylemekte beis görmediğimi bildirdim. Fazla olarak bu sözleri kurşun kalemleyle bir kâğıt parçasına tespit ve ertesi günü Meclis'te bir münasebetle beyânât tarzında dermeyeran edeceğimi vaad ettim. Bu vaatimi ifa da eyledim. Benim bu beyânâtım, muhâliflerce Rauf Bey'in bir eser-i muvaffakiyeti telâkki ve kendisi takdir edilmiş...

Efendiler, ihtimal Rauf Bey, birtakım zevât indinde deruhde ettiği vazifeyi yapmıştı. Ben de umumî ve tarihî vazifemden, o güne ait safhayı izah ettiğim gibi ifa eylemiştim. Fakat umumî vazifemin, emrettiği asıl noktayı ifa ve tatbik etmek lâzım geldiği zaman da asla tereddüt etmedim. Tevfik Paşa'nın telgraf-ları vesilesiyle saltanatı hilâfetten ayırmaya ve evvelâ saltanatı lâğvetmeye karar verdiğim zaman, ilk yaptığım işlerden biri de derhal, Rauf Bey'i, Meclis'teki odama celp etmek oldu. Rauf Bey'in, Refet Paşa'nın evinde sabahlara kadar dinlediğim kanaat ve mütâlaatına hiç muttali değilmişim gibi ayakta, kendisinden şu talepte bulundum: Hilâfet ve saltanatı birbirinden ayırarak saltanatı lâğvedeceğiz! Bunun muvâfık olduğuna

dair kürsüden beyânâtta bulunacaksınız! Rauf Bey ile fazla bir tek kelime teati etmedik. Rauf Bey, odamdan çıkmadan evvel, aynı maksatla davet etmiş olduğum Kâzım Karabekir Paşa geldi. Ondan da aynı zeminde beyânâtta bulunmasını ricâ ettim.

Efendiler, o tarihe ait zabıt ceridelerinde görüldüğü vechile Rauf Bey kürsüden bir iki defa beyânâtta bulundu ve hatta saltanatın lâğvolunduğu günün bayram kabul edilmesi teklifini de dermeyeran etti.

Burada, bir nokta dimağlarda düğüm halinde kalabilir. Bana, pâdişâha, muhafaza-i sadakati borç bildiğinden, makam-ı saltanatın yerine başka mahiyette bir mevcudiyetin ikamesine çalışmanın felâket ve hüsrânı mûcib olacağından bahsetmiş olan Rauf Bey; benim, *yeni kararına muttali olduktan ve bâ-husûs kararımın lehinde ve saltanatın lağvı hakkında beyânâtta bulunmasına dair teklifim karşısında, mütâlaa dahi serd etmeksizin mutavaat göstermiştir*. Bu tavr ü hareket nasıl tefsir olunabilir? Rauf Bey, eski kanaatlerini tebdil mi etmişti? Yoksa kanaatlerinde esasen samimî değil mi idi? Bu iki noktayı biribirinden tefrîk etmek ve biri üzerinde tam kanaatle hüküm vermek müşkildir.

Efendiler, böyle meşkûk bir hüküm vermeğe girişmekten-se, vaziyetin mütâlaasını teshîle medâr olacak bazı safahatı, muâmelâtı ve münakaşatı, heyet-i âliyenize hatırlatmayı tercih ederim.

Arz etmiştim ki saltanatın lâğvı, Lozan Konferansı'na İstanbul'dan da bir heyet-i murahhasa davet edilmesi ve İstanbul'un, yani Vahideddin ve Tevfik Paşa ve rûfekasının dahi böyle bir daveti, Türk milletinin büyük emeklerle, fedakârlıklarla istih-sal eylediği menfaati küçültmek, belki de manasız bir mahiyette düşürmek pahasına olduğu halde, kabul eylemesi yüzünden ileri gelmişti.

Tevfik Paşa, evvelâ benim şahsıma bir telgraf verdi. 17 Teşrinievvel 338 tarihli olan bu telgrafnamede, Tevfik Paşa, ihrâz olunan muzafferiyetin bundan böyle, İstanbul ve Ankara arasındakı ihtilâf ve ikiliği kaldırmış ve vahdet-i milliyemizi temîn etmiş olduğunu yazıyordu. Yani, Tevfik Paşa demek istiyordu ki memlekette düşman kalmadı, binâenaleyh pâdişâh yerinde, hü-

kümet onun yanında, millete düşen bu makamların vereceği evâmire itaat etmektir. Bu takdirde vahdete mâni elbette bir şey kalmamış olur. Yalnız, Ankara'dan biraz daha hizmet istemek ferâsetinde bulunuyordu. O da sulh konferansına İstanbul'un ve Ankara'nın birlikte davet edileceğine binâen daha evvel tarafımdan gayet mahremâne talimatı hâmil bir zatın sür'at-i müm-kine ile İstanbul'a i'zâmını temîn etmek idi (Ves. 260).

Tevfik Paşa'ya tebliğ edilmek üzere, İstanbul'da Hamit Bey'e yazdığım telgrafname ile "Tevfik Paşa ve rüfekasının, siyaset-i devleti teşvîşten mücânebet eylememeleri hususunun, ne derece azîm mes'ûliyeti bâdi olacağının derkâr bulunduğunu" bildirdim (Ves. 261).

Maa't-teessûf Hamit Bey, bu telgrafnamemin aynen Tevfik Paşa'ya bildirilmesi lâzım geldiğinde mütereddid kalmış, bunu kendine mahsus direktif telâkki eylemiş, maahaza bu telgrafnamem muhteviyâtı dairesinde Tevfik Paşa'ya üç gün zarfında beş kere tebligatta bulunmuş, hatta Tevfik Paşa ve rüfeka-yı mesâisinin, konferansa murahhas göndermemeleri için gazetelere, ajanslara, tebliği icap eden beyânâtın esaslarını hâvi bir müsvedde dahi göndermiş (Ves. 262).

Bütün menfaatlerini mülevves bir tahtın çürümüş, çökmüş ayaklarına sarılmakta, yalnız bunda gören, Tevfik Paşa ve emsali Paşalardan mürekkeb Vahideddin heyetinin gizli maksatlarını, behemehâl tervîc ettirmek yolundan başka hiçbir şeyle iştigal etmedikleri anlaşılıyordu. Tevfik Paşa'nın bana çektiği telgrafın, muttali olmadığını bildirdiği cevaptan sonra, doğrudan doğruya 10 Teşrinievvel 38 tarihli telgrafnamesiyle ve Sadrazam unvanıyla Meclis Riyâseti'ne mürâcaat etti (Ves. 263).

Mürâcaatname muhteviyâtı, Osmanlı devrinin Tevfik Paşalarına has bir tarzda idi.

Tevfik Paşa ve arkadaşları, bu telgrafnameleriyle, ihrâz olunan muvaffakiyâtın husûlüne hizmet ettiklerinden bahsedecek kadar cesaret gösterebilmişlerdir.

Efendiler, Osmanlı Devleti'nin, gayr-i meşrû olarak Hükümeti namını taşımak gafletinde bulunan, Tevfik Paşa, Ahmet İzzet Paşa ve emsâlinden mürekkeb son Osmanlı heyetiyle fazla iştigal faydasızdır. Sözümlü Meclis müzâkerâtına nakledeceğim.

Mevzu-i bahis mesele dolayısıyla, Meclis'te 30 Teşrinievvel 38 müzâkerât başladı. Çok hatipler, çok sözler söylediler. İstanbul'daki Osmanlı hükümetlerini, Ferit Paşa devresinden sonra, Tevfik Paşa perdesinin açıldığını ve bu perdeyi açanların idrâkten mahrum, vicdandan mahrum, birtakım insanlar olduğunu beyan ederek, bu adamlara lâzım olan kanunî muamelelerin yapılmasını talep ettiler.

"Böyle bir zihniyeti taşıyan; yani, bize bu kadar ahmakça teklifatta bulunan zevât —.....— hakikaten Bâbîâlî'nin, hüviyet-i tarihiyesine vaz'-ı imza eden ve her şeyden ziyade oraya merbût olan zevâttır...." dediler.

İstanbul'da, hükümet nam ve şiarını takınan adamların, Hıyanet-i Vataniye Kanunu'na tevfikân, tecziyesine ait takrirler okundu.

Efendiler, Osmanlı İmparatorluğu'nun münkariz olduğunu, yeni bir Türkiye Devleti'nin tevellüd ettiğini, Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'yla, hukuk-ı hükümrânînin millete ait bulunduğunu ifade eder bir takrir hazırlandı. Sekseni mütecâviz arkadaşla imza ettirildi. Bu takrirden benim de imzam vardır.

Bu takrir; okunduktan sonra, ciddî olarak muhâlif vaziyet alanların başında iki zat görüldü. Bunlardan biri, Mersin Mebusu bulunan Miralay Salâhattin Bey'dir. İkincisi, İzmir'de asılan Ziya Hurşit'tir. Bunlar, saltanatın lâğvolunmaması kanaatinde bulunduklarını, vâzihan izhâr eylediler.

Efendiler, 31 Teşrinievvel 338 günü Meclis ictimâ etmedi. Bugün Müdafaa-i Hukuk Grubu ictimâi oldu. Bu ictimâda, Osmanlı saltanatının lağvı zarurî olduğu hakkında beyânâtta bulundum. 1 Teşrinisani 338 günü Meclis ictimâında aynı mesele, uzun münakaşalara ma'rûz kaldı. Meclis'te de mufassal beyânâtta bulunmak lüzumunu hissettim (Ves. 264). İslâm ve Türk tarihinden bahsederek hilâfet ve saltanatın ayrılabilceğini, hâkimiyet ve saltanat-ı millîye makamının Türkiye Büyük Millet Meclisi olabileceğini, vakayi-i tarihiyeye müsteniden, izah ettim. Hulâgû'nun, Halife Mutasım'ı idam ederek dünya yüzünde, fiilen hilâfete hâtime verdiğini ve 924 tarih-i hicrîsinde Mısır'ı zapt eden Yavuz, orada unvanı halife olan bir mülteciye ehemmiyet vermeseydi, hilâfet unvanının, zamanımıza kadar miras kalmış bulunmayacağını, anlattım.

Bundan sonra, meseleye müteallik takrirler üç encüme-ne: Teşkilât-ı Esasiye, Şer'îye ve Adliye Encümenlerine hava-le olundu. Bu üç encümen heyetinin bir araya gelip, bizim ta-kip ettiğimiz maksada göre meseleyi hal ve intâc etmesi elbette, müşkil idi. Vaziyeti yakından ve bizzat takip etmek lâzım geldi.

Üç encümen, bir odada ictimâ etti. Riyâsetine Hoca Müfit Efendi'yi intihap eyledi. Meseleyi müzakere etmeye başladılar. Şer'îye Encümeni'ne mensup Hoca Efendiler, hilâfetin saltanat-tan münfek olamayacağını, maruf safsatalara istinâd ettirerek, iddia ettiler. Bu müddeayâtın cerh ve nakzında serbest idâre-i kelâm edenler, ortaya çıkar görünmediler. Biz çok kalabalık olan aynı odanın bir köşesinde münakaşayı dinliyorduk. Bu tarzda, müzakerenin maksûd neticeye iktirânına intizâr et-mek beyhude idi. Bunu anladık. Nihayet; Müşterek Encümen Reisi'nden söz aldım. Önümdeki sıranın üstüne çıktım. Yüksek sesle, şu beyânatta bulundum: "Efendiler, dedim. Hâkimiyet ve saltanat hiç kimse tarafından hiç kimseye, ilim icabıdır diye, müzakere ile, münakaşa ile verilmez. Hâkimiyet, saltanat kuv-vetle, kudretle ve zorla alınır. Osmanogulları, zorla Türk mille-tinin hâkimiyet ve saltanatına, vâzîü'l-yed olmuşlardı ve bu ta-sallutlarını altı asırdan beri idâme eylemişlerdi. Şimdi de Türk milleti bu mütecâvizlerin hadlerini ihtar ederek, hâkimiyet ve saltanatını, isyan ederek kendi eline, bi'l-fiil almış bulunuyor. Bu bir emr-i vâkidir. Mevzu-i bahis olan, millete saltanatını, hâkimiyetini bırakacak mıyız, bırakmayacak mıyız? Meselesi değildir. Mesele zaten emr-i vâki olmuş bir hakikati ifadedden ibarettir. Bu, behemehâl, olacaktır. Burada ictimâ edenler, mec-lis ve herkes meseleyi tabii görürse, fikrimce muvâfık olur. Aksi takdirde, yine hakikat usûlü dairesinde ifade olunacaktır. Fa-kat ihtimal bazı kafalar kesilecektir.

İşin cihet-i ilmiyesine gelince, Hoca Efendilerin hiç me-rak ve endişelerine mahal yoktur. Bu hususta ilmî izâhât vere-yim" dedim ve uzun uzadıya birtakım izâhâta bulundum. Bu-nun üzerine Ankara Mebuslarından, Hoca Mustafa Efendi, af-federsiniz efendim, dedi biz meseleyi başka nokta-i nazardan mütâlaa ediyorduk, izâhâtınızdan tenevvür ettik. Mesele, Müş-terek Encümence halledilmişti.

Sûr'atle kanun lâyihası tespit olundu. Aynı günde Meclis'in ikinci celsesinde okundu. Tayin-i esâmi ile reye vaz'ı teklifi- ne karşı kürsüye çıktım. Dedim ki buna hacet yoktur, memleket ve milletin istiklâlini ebediyen mahfûz kılacak esâsâtı Meclisi Âli'nin, müttefikan kabul edeceğini zannederim (Reye sesleri) yükseldi. Nihayet, Reis, reye koydu ve müttefikan kabul edilmiştir, dedi. Yalnız menfî bir ses işitildi; "Ben muhâlifim!.." Bu seda "söz yok!" sedalarıyla boğuldu. İşte Efendiler; Osmanlı saltanatının, inhidâm ve inkırâz merasiminin son safhası bu suretle cereyân etmiştir.

* * *

17 Teşrinisani 338 tarihli resmî bir telgrafın ilk cümlesi şu idi: "Vahideddin Efendi bu gece saraydan gaybûbet eylemiştir." Bu telgrafnamenin daha bir iki cümlesini 18 Teşrinisani 338 gününe ait Meclis zabıt ceridesinde mütâlaa buyurmuşsunuzdur. Fakat, telgrafnamenin aslında, gaybûbetin kimlerin delâletiyle vuku bulduğu ihtimalinden ve emânâtın suret-i muhafazasından ve sâireden bahseden alt tarafı da vardır.

Aynı günkü zabıtta okunmuş olan bir mektup suretiyle, ona melfûf, -ajanslarla neşrolunmuş- bir beyanname suretini de tekrar okuyalım:

17 Teşrinisani 1922

Mektup sureti

Bir nüshasını leffettiğim resmî beyannamede söylendiği vechile zât-ı şâhâne kendisini İngiltere'nin zîr-i himayesine vaz' ederek bir İngiliz sefine-i harbiyesiyle İstanbul'dan müfarekat etmiştir...

İmza: Harrington

Melfûf olan beyanname sureti

Resmen beyan olunur ki zât-ı şâhâne vaziyet-i hâzıra neticesinde hürriyet ve hayatını tehlikede gördüğünden, Bütün İslâmların Halifesi sıfatıyla İngiliz himayesini ve aynı zaman-

da İstanbul'dan başka bir yere naklini talep etmiştir. Zât-ı şâhânenin arzusu bu sabah ifa olunmuştur. Türkiye'deki İngiliz Kuvvetlerinin Başkumandanı General Sir Charles Harrington zât-ı şâhâneyi almaya giderek bir İngiliz harp sefinesine kadar kendisine refakat etmiş ve zât-ı şâhâne vapurda Bahr-i Sefid Filosu Umum Kumandanı Amiral Sir de Brook tarafından istikbâl edilmiştir. İngiltere Fevkalâde Komiser Vekili Sir Neville Henderson zât-ı şâhâneyi sefinede ziyaret ederek Kral Beşinci George'a bildirilmek üzere arzularını sormuştur.

General Harrington'un Ulviye Sultan namında bir kadına gönderdiği Fransızca bir mektup da vardır. Bu mektup, hiçbir cevap verilmemiş olduğu kaydıyla aynen Refet Paşa'ya gönderilmiş, o da bize, 25 Teşrinisani 338 tarihinde suretini bildirmişti. Fransızca mektubun bildirilen Türkçe sureti şudur:

Sultan Hanımefendi Hazretleri, elân Malta'ya yaklaşmakta bulunan zât-ı hazret-i pâdişâhîden, ailesi ahvâlinden ma'lumât ricâsını hâvi bir telsiz aldım. Bu bâbda, geçen Cumartesi Yıldız'dan ma'lumât almış ve Kadınefendi Hazretlerinin kemâl-i afiyette şâdân olduklarını öğrenmiş ve derhal zât-ı şâhâneye arz etmiştim. Eğer aile-i şâhâne hakkında ma'lumât lütfedebilirsiniz onu derhal zât-ı şâhâneye arz etmekle bahtiyar olurum. Zât-ı şâhânenin ma'rûz bulundukları müşkilât dolayısıyla en samimî temenniyâtımın zât-ı âliyelerine ve aile-i şâhâneye iblâğına müsaade buyurmanızı ve en derin hürmet ve tevkîrâtımın kabulünü ricâ ederim.

İmza: Harrington.

Efendiler, bu son mektup iştigale değer mahiyette değildir. Bundan başka, General Harrington'un, İstanbul'daki askerî memurumuza yazdığı mektubun ve melfûfunun muhteviyâtı hakkında da mütâlaa dermeyeranını zâid bulurum.

Efkâr-ı umumiyeyi, vaziyet-i hakikiye ile karşı karşıya bırakmayı tercih ederim. *Sakîm bir tevârûs usûlû neticesi olarak, büyük bir makam, tantanalı bir unvan ihrâz edebilmiş bir sefilin, izzet-i nefsi çok yüksek, asil bir milleti nasıl hacîl bir vaziyete düşürebileceği, o zaman, daha tabii surette anlaşılır.*

Fi'l-hakika, her ne sebep ve suretle olursa olsun, Vahideddin gibi hürriyet ve hayatını milleti içinde, tehlikede görebilecek kadar âdi bir mahlûkun, bir dakika dahi olsa, bir milletin re's-i kârında bulunduğunu düşünmek ne hazindir! Şâyân-ı teşekkürdür ki bu alçak, mev-rus saltanat makamından millet tarafından ıskat olunduktan sonra, denâetini itmâm etmiş bulunuyor. Türk milletinin bu takaddümü el-bette, takdire lâyıktır.

Âciz, âdi his ve idrâkten mahrum bir mahlûk, kabul eden, herhan-gi bir ecnebinin himayesine girebilir, fakat böyle bir mahlûkun, Büt-tün İslâmların Halifesi sıfatını hâiz bulunduğunu ifade etmek elbet-te muvâfık değildir. Böyle bir telâkkinin doğru olabilmesi, evvel emir-de, bütün İslâm kitlelerinin esir olmaları şartına vâbestedir. Halbuki cihanda hakikat, böyle midir? Biz, Türkler, bütün tarih-i hayatımız-ca hürriyet ve istiklâle timsal olmuş bir milletiz! Kıymetsiz hayatlarını iki buçuk gün fazla, sefilâne sürükleyebilmek için, her türlü mezelle-ti mübâh gören halifeler oyununu da sahneden kaldırabildiğimizi gös-terdik. Bu suretle devletlerin, milletlerin, yekdiğeriyle münasebatında şahısların, bâhusus mensup olduğu devlet ve milletin zararına da olsa, şahsî vaziyet ve hayatlarından başka bir şey düşünemeyecek pespâye-lerin ehemmiyeti olamayacağı hakikat-i malûmesini teyid ettik.

Milletler münâsebâtında, mankenlerden istifade sistemine rağ-bet devrine hâtime vermek, medenî âlemin samimî temennisini teşkil etmelidir!

* * *

Muhterem Efendiler, firârî halife, Türkiye Büyük Millet Mec-lisi'nde hal' olundu. Yerine, sonuncu halife olan Abdülmecid Efendi intihap edildi.

Meclisçe yeni halife intihap olunmadan evvel, intihap olu-nacak zatın da pâdişâhlık sevda ve davasına kapılarak herhan-gi bir ecnebi devlete iltica etmesi ihtimalini bertaraf etmek lâzımdı. Bunun için, İstanbul'da bulunan memurumuz Re-fet Paşa'ya, Abdülmecid Efendi ile görüşerek ve hatta elinden Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin hilâfet ve saltanat hakkında ittihâz ettiği kararı tamamen kabul ettiğine dair, bir de senet alarak göndermesini yazdım. Bu yazdıklarım yapılmıştır.

18 Teşrinisani 38 günü İstanbul'da Refet Paşa'ya yazdığım bir şifre telgrafname ile de verdiğim talimatta, başlıca şu noktaları kaydetmiştim: “Abdülmecid Efendi, Halife-i Müslimîn unvanını kullanacaktır. Bu unvana, başka sıfat ve kelime ilâve edilmeyecektir. Âlem-i İslâm'a iblâğ olunmak üzere ihzâr edeceği bir beyannameyi delâletinizle, evvelâ, şifre olarak bildirecektir. Tasvip olunduktan sonra tekrar şifre ile ve delâletinizle kendisine bildirilecek, ondan sonra neşrolunacaktır. Bu beyanamenin metnini başlıca şu noktalar teşkil edecektir:

a) Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kendisini hilâfete intihâbından sarahaten beyan-ı memnuniyet olunacaktır.

b) Vahideddin Efendi'nin tarz-ı hareketi mufassalan takbîh edilecektir.

c) Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun onuncu maddesine kadar olan mevâddı muhteviyâtı tarz-ı münasipte ve mühim mâna ve müfâdı aynen zikredilmek suretiyle Türkiye Devleti'nin ve Büyük Millet Meclisi'nin ve Hükümeti'nin mahiyet-i mahsusası ve usûl-i idâresinin Türkiye halkı ve bütün İslâm âlemi için enfa' ve evfak olduğu zikir ve tespit kılınacaktır.

d) Türkiye millî halk hükümetinin hidemât-ı mesbûka ve mesâi-i meşkûresinden takdîrkârâne bir lisan ile bahsolunacaktır.

e) İşbu beyannameye nikat-ı mesrûdeden mâadâ, siyâsî ad-dedilebilecek bir nokta ve fikir dermeyeran edilmeyecektir.

19 Teşrinisani 338 tarihli açık bir telgrafla da Abdülmecid Efendi'ye: “Türkiye Devleti'nin hâkimiyetini bilâ-kayd ü şart milletin uhdesinde mahfûz tutan Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'na tevfiқан icrâ kudreti ve teşri salâhiyeti kendisinde mütecellî ve mütemerkiz bulunan milletin yegâne ve hakikî mümessillerinden mürekkeb Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 1 Teşrinisani 38 tarihinde müttefikan kabul ettiği esbâb-ı mûcibe ve esâsât dairesinde Meclis-i Âli'ce 18 Teşrinisani 338 tarihinde mün'akid celsede hilâfete intihap buyurulmuş olduğunu” tebliğ ettim (Ves. 265).

19 Teşrinisani 338 tarihli bir şifre telgrafname ile Refet Paşa, yazdığımız telgraflara cevap veriyordu; Abdülmecid Efendi, imza bâlâsında Halife-i Müslimîn ve *Hâdimü'l-haremeyn*

unvanının bulunması ve Cuma selâmlığında hilat ve Fatih'e ait şekilde bir sarık takınması mümkün ve muvâfık olacağı mütâlaasında bulunmuş. Âlem-i İslâm'a yazacağı beyanname muhteviyâtı hakkında dermeyeran ettiği mütâlaada, Vahideddin Efendi hakkında bir şey söylemek hususunda itizar etmiş ve beyannamenin İstanbul gazetelerinde hîn-i neşrinde Türkçesiyle beraber bir de Arapça suretinin neşrettirilmesi mütâlaasını dermeyeran eylemiş (Ves. 266).

Refet Paşa'ya makine başında 20 Teşrinisani 338 günü verdiğim cevapta, Halife-i Müslimîn unvanıyla beraber Hâdimü'l-haremeyni's-şerifeyn tabirinin istimâlini tensîb ettim. Cuma merasiminde Fatih'in kıyafetine girmesini gayr-i tabii buldum. Redingot veya istanbulin giyebileceğini, askerî üniformanın bi't-tabi mevzu-i bahis olamayacağını bildirdim. Neşrolunacak beyannamede Vahideddin ismi zikrolunmaksızın sâbık halifenin şahsiyet-i maneviyesinden ve zamanında düşülen derekedden bahsedilmesi lüzumlu olduğu mütâlaasında bulundum.

Refet Paşa'dan, 20 Teşrinisani 38'de aldığım şifre telgrafnamenin birinci maddesinde, Refet Paşa diyordu ki Abdülmecid Efendi'nin 29 Rebiyülevvel tarihli muharreratı zîrinde "*Halife-i Resûlullah* Hâdimü'l-haremeyni's-şerifeyn cümlesinin altında Abdülmecid bin Abdülaziz Han" imzası kullanılmıştır.

Efendiler, yaptığımız ikazı hüsn-i telâkki ettiğini ifade eylemiş olan Abdülmecid Efendi "*Halife-i Müslimîn*" yerine "*Halife-i Resûlullah*" ve babasının ismi münasebetiyle "*Han*" unvanlarını kullanmaktan men'-i nefis edememiştir. Birtakım mütâlaalardan sonra da Vahideddin hakkındaki beyânâtın sarf-ı nazar ettiğini ve çünkü "âharın ef'al-i rediesini mevzu-i bahis etmek suretiyle bile olsa, bu kabil beyânâtın meslek ve seçiyesine girân geleceğinin der-kâr bulunduğunu" bildirmiş. Bu husus, telgrafnamenin ikinci maddesinde münderic idi. Telgrafnamenin üçüncü maddesini, benim, Meclis Reisi sıfatıyla kendisine hilâfete intihap olunduğunu tebliğ eden telgrafnameme yazdığı cevap teşkil ediyordu. Bu cevâbın serlevhası "Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Müşir Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine" diye şahsıma hitap halinde idi. Dördüncü maddede, âlem-i İslâm'a tebliğ edeceği beyanname

sureti vardı. Bu beyannamenin yazıldığı İstanbul'un, "Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye" olduğu da itina ile mukayyed bulunuyordu.

21 Teşrinisani 338 tarihli bir telgrafta; "Halife-i Resûlullah" yerine evvelce bildirdiğimiz gibi "Halife-i Müslimîn" denilecektir dedik. Kendisine, hilâfeti tebliğ eden telgrafnamemize vereceği cevâbın şahsıma değil, Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyâseti'ne olmasını ihtar ettik. Muharrerâtında, siyasî, umumî hususlara şâmil kelimeler olduğundan ve bunlardan ihtirâz lüzumundan bahsettik.

Efendiler, ehemmiyetsiz teferruat gibi telâkki edilmesi pek mümkün olan bu izâhâtımla işaret etmek istediğim esaslı noktadır: Ben, saltanat-ı şahsiyenin ilgasından sonra, başka unvanla aynı mahiyette bir makamdan ibaret olması lâzım gelen hilâfetin de mülga olduğunu kabul ediyordum. Bunun, münasip zaman ve fırsatta telaffuzunu tabii buluyordum. Halife intihap olunan Abdülmecid Efendi'nin, bu hakikatten büsbütün gafil olduğu iddia olunamaz. Bâ-husûs, kendisinin halife unvanıyla icra-yı saltanatı esbâb ve şerâitini ihzâr ve temîn edebileceklerini tahayyül edenlerin mevcudiyeti düşünülürse, muhatabımızın ve tabii taraftarânının saffet ve gafletine zâhib olmak asla câiz olamazdı.

Şimdi arzu buyurursanız, halife intihâbı münasebetiyle Meclis'in 18 Teşrinisani 38 günü haftı celselerinde geçen müzâkerâtı hakkında kısa bir fikir vereyim.

Meclis'te meseleyi çok ciddi ve mühim telâkki edenler vardı ve bâ-husûs Hoca Efendiler kendi ihtisâslarına müteallik bir mevzu bulduklarından çok dikkatli ve müteyakkız idiler. Bir halife kaçmış... onu hal' etmek, yenisini intihap eylemek... sonra yenisini İstanbul'da bırakmayıp Ankara'ya getirmek... milletin ve devletin yakından başına geçirmek.. hulâsa, halifenin firârı yüzünden Türkiye'de, bütün âlem-i İslâm'da teşevvüş vukua gelmiş veyahut gelecekmiş... onun için tedbirler alınmalı imiş... tarzında mütâlaalar, endişeler dermeyen olunuyordu.

Bazı hatipler de halife olacak zatın sıfatının, salâhiyetinin ne olacağını tespit lüzumundan bahsediyorlardı.

Ben de müzakere ve münakaşaya iştirak ettim. Beyânâtımın ekseri, dermeyen edilen mütâlaata cevap mahiyetinde idi.

Söylediklerimin esasları şu cümlelerde mündemiç bulunuyordu:

“Mevzu-i bahis meseleyi çok münakaşa ve tahlil etmek mümkündür. Fakat münakaşat ve tahlilâtta ne kadar ileri gidersek meseleyi halletmekte o kadar müşkilât ve tehhürâta uğrarız. Yalnız şu noktaya nazar-ı dikkati celp ederim, bu meclis, Türkiye halkının meclisidir. Bu meclisin sıfat ve salâhiyeti yalnız ve ancak Türkiye halkının ve Türk vatanının hayatına ve mukadderâtına şâmil ve nâfiz olabilir. Meclisimiz, kendi kendine bütün âlem-i İslâm’a şâmil bir kudret iktisâb edemez Efendiler! Türk milleti ve onun mümessillerinden mürekkeb olan Meclisimiz, kendi mevcudiyetini, halife unvanını taşıyan veya taşıyacak olan bir zatın eline veremez ve vermeyecektir Efendiler! Bundan dolayı âlem-i İslâm’da teşevvüş varmış veyahut olacakmış. Bunların hepsi manasız ve yalan sözlerdir. Kim söylemişse yalan söylemiştir, yalan söylüyor.

Bu sözüme itiraz eden bir zata cevap verdim, alenen dedim ki:

— Sen yalan söyleyebilirsin, müstaidsin!..

Efendiler, dağdağaya mahal olmadığını izahtan sonra beyan ettim ki bizim, cihan nazarında en büyük kuvvet ve kudretimiz, yeni şekil ve mahiyetimizdir. Makam-ı hilâfet taht-ı esarette olabilir. Halife namını taşıyanlar ecnebilere iltica edebilirler. Düşmanlar ve halifeler beraber olabilirler ve her şeyi yapmaya teşebbüs edebilirler. *Fakat yeni Türkiye’nin tarz-ı idâresini, siyasetini, kuvvetini kat’iyen sarsamazlar.*

Türkiye halkının bilâ-kayd ü şart hâkimiyetine sahip olduğunu bir defa daha ve katiyetle tekrar ediyorum. Hâkimiyet, hiçbir mana, hiçbir şekil ve hiçbir renkte ve delâlette iştirak kabul etmez. Unvanı halife olsun, ne olursa olsun hiç kimse bu milletin mukadderâtında müşâreket sahibi olamaz. Millet, buna kat’iyen müsaade edemez. Bunu teklif edecek hiçbir milletvekili bulunamaz. Binâenaleyh, firârî halifeyi hal’, yenisini intihap ve bu mevzua müteallik bütün muâmelâtta söylediğim *nokta-i nazarlar dahilinde hareket zarurîdir.* Başka türlüsüne kat’iyen imkân yoktur.”

Muhterem Efendiler, biraz münakaşalı ve gürültülü olmakla beraber Meclis’in ekseriyetiyle, yapılacak muamele üzerin-

de mutabakat husûl buldu. Ondan sonraki, netice de malûm-ı âlileri oldu.

Saltanatın lağvı üzerine İstanbul'da hükümet unvanını taşıyan Tevfik ve İzzet Paşalar ve rüfekasının saraya istifalarını nasıl verdiklerinden, İstanbul idâresini tanzim için verdiği-miz evâmîr ve talimattan da bahsederek heyet-i aliyyenizi yormayı faydalı bulmuyorum.

* * *

Lozan Konferansı ictimâ-i umumîsi 21 Teşrinisani 338-922 tarihinde vuku bulmuştur. Bu konferansta Türkiye Devleti'ni İsmet Paşa Hazretleri temsil etti. Trabzon Mebusu Hasan Bey ve Sinop Mebusu Rıza Nur Bey, İsmet Paşa'nın riyâsetindeki heyet-i murahhasayı teşkil ediyordu.

Heyet-i murahhasamız, Teşrinisani 338-922 ibtidâlarında, Lozan'a gitmek üzere Ankara'dan müfarekat etti.

Efendiler, iki devirden ibaret olup sekiz ay devam eden Lozan Konferansı ve neticesi dünyanın malûmu bulunan bir keyfiyettir.

Bir müddet, Ankara'da, Lozan Konferansı müzâkerâtını takip ettim. Müzakereler hararetli, münakaşalı cereyân ediyordu. Türk hukukunu tasdik eder müsbet netâyic görülmüyordu. Ben, bunu, pek tabii buluyordum. Çünkü Lozan sulh masasında mevzu-i bahis edilen mesâil, üç, dört senelik yeni devreye ait ve münhasır kalmıyordu. Asırlık hesaplar rüyet olunuyordu. Bu kadar eski, bu kadar karışık, bu kadar mülevves hesapların içinden çıkmak, elbette, o kadar basit ve kolay olmayacaktı.

Efendiler, malûmdur ki yeni Türk Devleti'nin istihlâf ettiği Osmanlı Devleti uhûd-ı atika namı altında birtakım kapitûlasyonların zebûnu idi. Hıristiyan anâsır birçok imtiyâzlara ve istisnaiyetlere mâlik bulunuyordu. Osmanlı Devleti, Osmanlı memleketlerinde bulunan ecnebilere hakk-ı kazasını tatbik edemezdi, Osmanlı tebaasından aldığı vergiyi ecnebilere almaktan memnû bulunuyordu. Devletin hayatını kemiren, kendi dahilindeki anâsır hakkında tedâbîr almaktan men' edilirdi.

Osmanlı Devleti, kendisini tesis eden unsur-ı aslînin, Türk milletinin insanca yaşamasını temîn edecek esbâba da teves-sûlden men' edilmişti. Memleketi imar edemez, şimendifer yaptıramaz, hatta mektep yaptırmakta serbest değildi. Bu gibi ahvâlde derhal ecânib müdahale ederdi.

Osmanlı hükümdarları ve mukarribleri, debdebe ve dârât içinde hayatlarını temîn için memleket ve milletin bütün menâbi-i servetini kuruttuktan başka, milletin her türlü menâfiini hasretmek ve devletin haysiyet ve şerefini feda eylemek suretiyle birçok istikrazlar yapmışlardı. O kadar ki devlet bu istikrazların faizlerini ödeyemeyecek hale gelmiş, cihan nazarında müflis addolunmuştu.

Efendiler, vârisi olduğumuz Osmanlı Devleti'nin dünya nazarında hiçbir kıymeti, fazileti ve haysiyeti kalmamıştı; hukuk-ı beynelmilelden hariç tanınmış, adeta sahâbet ve vesayet altına alınmış bir mahiyette farz olunuyordu.

Maziye ait müsamahaların, hataların fâili biz olmadığımız halde, esasen asırların müterâkim hesâbâtı bizden sorulmak lâzım gelirken, bu hususta da dünya ile karşı karşıya gelmek bize teveccüh etmişti. Millet ve memleketi hakikî istiklâl ve hâkimiyetine sahip kılmak için bu müşkilât ve fedakârlığı da iktihâm etmek bizim üzerimize tahmil olunmuştu. Ben, netice-nin behemehâl müsbet olacağından emin idim. Türk milletinin mevcudiyeti için, istiklâli için, hâkimiyeti için behemehâl istihsal ve temîne mecbur olduğu esasların, cihanca tasdik olunacağına asla şüphe etmiyordum. Çünkü hakikatte bu esaslar, kuvvet ve liyakatle fiilen ve maddeten istihsal edilmiş idi. Konferans masasında talep ettiğimiz, zaten istihsal edilmiş olan hususâtın usûlen ifade ve tasdikinden başka bir şey değildi. Mutalebâtımız, sarîh ve tabii haklarımızdı. Bundan başka, hukukumuzu muhafaza ve temîn için kudretimiz de vardı. Kuvvetimiz de kâfi idi. En büyük kuvvetimiz, en şâyân-ı emniyet mesnedimiz, hâkimiyet-i milliyemizi idrâk etmiş ve onu bi'l-fiil halkın eline vermiş ve halkın elinde tutabileceğimizi fiilen isbât eylemiş olduğumuz idi.

İşte, bu mülâhazalara binâen, Konferans'ın cereyânını sükûnetle takip ediyor ve gösterdiği ma'kûs vaziyetlere lüzumundan ziyade ehemmiyet atfetmiyordum.

Efendiler, saltanatın ilgası, hilâfet makamının salâhiyetsiz kalışı üzerine, halk ile yakından temasa gelmek, ahvâl-i ruhiye ve temâyülât-ı fikriyeyi bir daha tetkik etmek mühimdi.

Bundan başka, Meclis son senesine dahil olmuş bulunuyordu. Yeni intihap münasebetiyle, Anadolu ve Rumeli Mûdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni siyasî bir fırkaya tahvil etmeye karar vermiştim. Sulh takarrür ettiği takdirde, cemiyet teşkilâtımızın, siyasî fırkaya inkılâbını lüzumlu görüyordum. Bu hususta da halk ile bizzat hasb-i hal etmeyi muvâfık ve faydalı mütâlâa ediyordum. Zaferden sonra, talim ve terbiye ile iştigale başlamış olan ordu-muzu da yakından görmek istiyordum. İşte, bu maksatlarla, Garbî Anadolu'da bir seyahat icrâ etmek üzere 14 Kânunusani 39 tarihinde Ankara'dan hareket ettim.

Eskişehir'den itibaren, İzmit, Bursa, İzmir, Balıkesir'de halkı münasip mahallerde toplayarak uzun hasb-i hallerde bulundum. Ahalinin, bana istedikleri gibi serbest sualler tevcih etmesini talep ettim. Sorulan suallere, cevap teşkil etmek üzere, altı saat, yedi saat devam eden konferanslar verdim.

Muhterem Efendiler, hemen her yerde halkın anlamak istediği hususâtın nazar-ı dikkati celp eden noktalar şunlardı:

Lozan Konferansı ve neticesi, hâkimiyet-i milliye ve makam-ı hilâfet ve bunların vaziyetleri ve münasebetleri ve bir de teşkil etmek niyetinde olduğum anlaşılan siyasî fırka...

Lozan Konferansı müzâkerâtını, cereyân ettiği gibi, her yerde hulâsa ediyordum. Neticenin müsbet olacağı hakkındaki kanaatimi de beyan ederek milletin müsterih olmasına çalışıyordum.

Hâkimiyet-i milliye ve makam-ı hilâfetin vaziyetleri ve münasebetleri ne olduğu hakkında halkın merak ve endişe etmekte hakkı vardı... Zira Meclis 1 Teşrinisani 338 tarihli kararıyla, hâkimiyet-i şahsiyeye müstenid şekl-i hükümetin 16 Mart 36 tarihinden itibaren ve ebediyen tarihe intikal eylediğini ilân ettikten sonra, birtakım Şükrü Hocalar “efkâr-ı umumiye-i İslâmiye tereddüt ve ıztırabâta düşmüştür” diyerek hareket ve faaliyete geçtiler. “Hilâfet aynı hükümettir. Hilâfetin hukuk ve vezâifini iptal etmek hiç kimsenin, hiçbir meclisin elinde değildir” davasını ortaya atmışlardı. Meclis'in, milletin lâğvettiği

salтанat-ı şahsiyeyi hilâfet makamında idâme ve pâdişâh yerine halife ikame etmek sevdasına düşmüşlerdi.

Fi'l-hakika, mürteci bir hizip, Karahisar-ı Sahip Mebusu bulunan Hoca Şükrü imzasıyla “Hilâfet-i İslâmiye ve Büyük Millet Meclisi” unvanıyla bir risale neşretti. Ankara’da, 15 Kânunusani 339 tarihinde intişar eden ve bütün Meclis azalarına tevzi edilen bu risaleden, İzmit’te haberdâr edildim. Risalenin üzerinde, sadece 1339 senesi yazılmıştı. Fakat risalenin daha ben Ankara’da iken ihzâr ve tab’ olunduğu ve benim Ankara’dan tarih-i mufarekatim olan 14 Kânunusani 339 gününün ferdası ortaya çıkarıldığı anlaşılmış idi.

Şükrü Efendi Hoca ve rûfekası “halife Meclis’in, Meclis halifenindir” safsatasıyla Millet Meclisi’ni halifenin heyet-i meşvereti ve halifeyi Meclis’in ve dolayısıyla Devlet’in Reisi gibi göstermek ve kabul ettirmek istemişlerdir.

Efendiler, halife bulunan zatı ümide düşürecek bazı sadakat-kârâne muameleler de câlib-i dikkat idi. Hafta olarak cereyân eden sadakat-kârâne müzâherât ise bizim haricen istidlâl ettiklerimizden daha fazla imiş. Bu bâbda bir fikir vermiş olmak için o sıralarda, İstanbul ve Trakya’da memur ve mümessilimiz olan Refet Paşa’nın aynı tarihlerde halifeye Konya isminde bir at takdimi vesilesiyle kendi biraderi ve aynı zamanda yaveri Rifat Bey’e yazdığı bir şifre ile halifenin, seryaveri vasıtasıyla verdiği cevâbı aynen arz edeceğim:

Şifre

Rifat Bey’e:

Konya’yı Halife Hazretlerine takdim etmek için getirtmiştim. Yalnız hâlen ne halde olduğunu görmedim. Cesaretle bulunamıyorum. İstanbul’da iyi bir hayvan bulunmayacağını anladığım için Halife Hazretlerinin seryaverlerinden de hayvan tedâriki hususunda isticâl etmemelerini bunun için ricâ etmiştim. *Hayvanın taraf-ı hilâfet-penâhilerinden takdir edilmesini lutf-i ilâhî telâkki ediyorum.* Büyük bir cür’etkârlık olacağını bilmekle beraber İstiklâl Muharebesi’nin tarihi bir hatırası olduğu için eski *sadık bir asker*in gaza yâdigârı olarak takdim ettiği Konya’nın Halife Hazretleri tarafından lûfen kabulünü ve Ha-

life Hazretlerinin *en kalbî ve en ubûdiyetkâr hislerle ellerini öptüğün* arz ve iblâğına tavassut etmelerini Seryaver Şekip Bey'den ricâ ederim. *Konya'yı ve bu şifreyi* Seryaver Şekip Bey'e hemen teslim ediniz. 5.1.339

Refet

Trakya Fevkalâde Mümessili Refet Paşa Hazretlerine

Arz-ı hürmetkârânemdir.

Birader-i âlileri Rifat Bey'in teslim eylediği telgrafname-i devletlerini Hilâfet-penâh Efendimize arz ve irâe eyledim. Zât-ı hazret-i vekâlet-penâhî gerek teyid buyurulan hissiyât-ı *halise-i musadâkat-perveriden* ve gerek takdim kılınan Konya namındaki hayvandan dolayı hassaten mahzûz ve müteşekkir kaldılar ve muazzez vatanımızın muhafaza-i istiklâli gibi pek mukaddes ve ulvî bir maksadın istihsaline çalışan yüksek nasiyeler meyânında temâyüz etmiş olan zât-ı vâlâlarının da ibrâz-ı hamâset ve fedakârî eyledikleri şehâmet meydanlarından birine izafeten tesmiye kılınan bu sevimli ve güzel ata malikiyetle mübahi oldular. *Cenâb-ı Cebraîl, Hazret-i Fahr-ı Kâinata (S.A.V.) tebliğ-i risâlet eylediği gibi zât-ı devletiniz de Halife Hazretlerine tebliğ-i vekâlet buyurduğunuzdan dolayı vücûd-ı âliniz kendilerine bütün hayat-ı güzestelerinin en mes'ûd ve müteyemmen bir hadisesini daima ihtara vesile teşkil edecektir. Zât-ı samilerinin bu muazzez hatıra* ya karışmış olmaları hasebiyle sık sık ve kemâl-i muhabbetle tahattur buyurulacakları zaten derkâr iken bir de her gün bermutat bu esb-i sabâ-reftâra binildikçe yâd-ı kıymettar-ı vâlâları tekerrür ve teceddüd edecektir. Şu satırlar ile Hilâfet-penâh Efendimizin hissiyât-ı hakikiye-i muhâlasatkârâne ve *kadirşinâsânelerine* ne dereceye kadar tercüman olabildiğimi tayin edemem. Bunda muvaffak olamadıysam noksanını zât-ı devletlerine kendilerinin bizzat ibrâz ve irâe buyurmuş oldukları âsâr-ı muhabbet ve iltifat-ı pederâne daha evvelce cebr ü tazmin etmiştir kanaatiyle müteselli olmaktayım. Bi'l-vesile ve bi'n-nihaye selâm-ı mahsus-ı *zillullâhî* ve ed'îye-i hayriye-i *vekâlet-penâhîyi tebliğ ve tebşîr* ile kesb-i şeref ederek tekrîmât-ı faikamın lutf-i kabulünü ricâ eylerim Efendim Hazretleri. 7 Kânunusani 39

Seryaver Şekip Hakkı

(Bu muhaberât ve mücamelâta, biz ancak hilâfetin ilgasından ve halife hanedanının memleketten tardından sonra bi't-tesâdüf muttali olabildik).

Arz etmeliyim ki Şükrü Efendi Hoca ve onu ve imzasını ileri süren politikacılar, sultan veya pâdişâh unvanını taşıyan bir hükümdar yerine unvanı halife olan bir hükümdar koyarak beyânât ve müddeayâtta bulunmuşlardı. Şu fark ile ki herhangi bir memleket ve milletin hükümdarı yerine dünyanın aktâr-ı muhtelifesinde, kütleler halinde yaşayan, mütenevvi ırktan üç yüz milyonluk bir camiaya hükmü şâmil bir hükümdardan ve onun vezâif ve salâhiyetinden bahsetmişlerdi. Bu İslâm-şümûl muazzam hükümdarın eline, kuvvet olarak, üç yüz milyon ümmet-i Muhammed'den yalnız on, on beş milyon Türk halkını lütfetmişlerdi. Halife ismindeki hükümdar, “ümmetlerin muâmelâtını tedvîr ve umûr-ı dünyeviyelerine ait ahkâmdan, menfaatlerine en ziyade tevâfuk edeni tenfîz” edecekti. Bi'l-cümle Müslümanların “hukukunu müdafaa edecek, umûr u mesalihini nâfiz bir azim ve irâde ile” ihata eyleyecekti.

Halife ismindeki hükümdar, dünya yüzündeki üç yüz milyon ehl-i İslâm arasında adâleti pâydâr edecek, hukuk-ı âmmeyi gözetecek, emn ü asayîşi ihlâl edecek hâdisâta mâni olacak, ehl-i İslâm'a ümem-i sâire tarafından vukuu muhtemel tecavüzata set çekecekti. Camia-i İslâmiye'nin salâhını temîne hâdim esbâb-ı medeniye ve umraniyeyi ihzâr ile mükellef bulunacaktı. Muhterem Efendiler, bu kadar echel ve ahvâl ve hakayık-ı cihandan bu derece bîhaber Şükrü Hoca ve emsalinin milletimizi iğfal için, ahkâm-ı İslâmiye diye neşrettikleri safsataların esasen tekrara değeri yoktur. *Fakat, bunca asırlarda olduğu gibi, bugün dahi akvâmın cehlinden ve taassubundan istifade ederek bin bir türlü siyasi ve şahsî maksat ve menfaat temîni için dini alet ve vasıta olarak kullanmak teşebbüsünde bulunanların, dahil ve hariçte mevcudiyeti bizi bu zeminde söz söylemekten, maa't-teessüf henüz müstağni bulundurmuyor. Beşeriyette, din hakkındaki ihtisâs ve vukûf, her türlü hurafelerden tecerrüd ederek, hakikî ulûm ve fûnûn nurlarıyla musaffa ve mükemmel oluncaya kadar, din oyunu aktörlerine, her yerde tesâdüf olunacaktır.*

Şükrü Hocaların ne kadar manasız, mantıksız ve kabiliyet-i

icraiyeden mahrum efkâr ve ahkâm savurduklarını anlamamak için cidden, Hoca Efendi gibi Allahlık denilen mahlûkattan olmak lâzımdır.

Halife ve hilâfet, onların dediği gibi, sultası umum dünya Müslümanlarına şâmil olmak lâzım gelince, bütûn mevcudiyetini ve menâbi-i kuvvetini halifenin emr ü nehyine hasretmekle Türkiye halkının omuzlarına tahmil edilecek yükün ne kadar ağır olacağını insaf edip düşünmek lâzım gelmez miydi?

Onların serd eyledikleri icâbât ve ahkâma göre, halife namında hükümdar, Çin, Hint, Afgan, İran, Irak, Suriye, Filistin, Hicaz, Yemen, Asir, Mısır, Trablus, Tunus, Cezayir, Fas, Sudan, hulâsa dünyanın her tarafındaki İslâmların ve İslâm memleketlerinin umûrunda tasarruf sahibi olacaktı.

Bu hayalin, hiçbir vakit tahakkuk etmemiş olduğu malûmdur. İslâm cemaatlerinin, birbirinden tamamen ayrı maksatlarla iftirâk eyledikleri, Emevîlerin Endülûs'te, Alevîlerin Mağrip'te, Fatımîlerin Mısır'da, Abbasîlerin Bağdat'ta, birer hilâfet, yani saltanat kurdukları ve hatta, Endülûs'te her bin kişilik bir cemaatin "bir emirü'l-müminîni ile bir minberi" olduğu Hoca Şükrü imzalı risalede dahi mezkûrdur.

Bu tarihî hakikatten tecâhül ederek, hemen kâmilen ecnebi devletlerin taht-ı tâbiyyetinde bulunan veya müstakil olan İslâm milletlere veya devletlere halife namı altında bir hükümdar nasb ve tayin etmek akl ü hakikat ile kabil-i telif olabilir miydi? Bilhassa, böyle bir hükümdarın temîn-i mevkii için, bir avuç Türkiye halkını hasr ü tahsis etmek, onu, mahveylemek için tatbik olunagelen tedbirlerin en müessiri olmaz mıydı? "Halifenin vazifesi ruhanî değildir", "hilâfetin üssül-esası kudret-i maddiye ve kuvvet-i hükümettir" diyenlerin, hilâfetin devlet, halifenin reis-i devlet olduğunu ifade ve isbât ettikleri ve maksatlarının halife unvanında bir zatı, Türkiye Devleti'nin riyâsetine geçirmek olduğu suhûletle kabil-i tefehhüm idi.

Muhterem Efendiler, Şükrü Hoca Efendi'nin ve siyasetçi arkadaşlarının, maksad-ı siyasîlerini açıktan açığa izhâr etmeyip, bunu, bütûn âlem-i İslâm'a teşmil etmek istedikleri, dinî bir mesele halinde mevzu-i bahis eylemeleri, hilâfet oyuncağının, ortadan kaldırılmasını tesrî"den başka bir netice vermemiştir.

Hilâfet meselesi hakkında, halkın tereddüt ve endişesini izâle için, her yerde lüzumu kadar beyânât ve izâhâtta bulundum. Kat'î olarak ifade ettim ki "milletimizin kurduğu yeni devletin mukadderâtına, muâmelâtına, istiklâline, unvanı ne olursa olsun hiç kimseyi müdahale ettiremeyiz! Milletin kendisi, kurduğu devleti ve onun istiklâlini muhafaza ediyor ve ilelebed muhafaza edecektir!"

Millete anlattım ki İslâm-şümûl bir devlet tesis etmek vazifesiyle mükellef tahayyül edilen bir halifenin vazifesini ifa edebilmesi için, Türkiye Devleti ve onun bir avuç nüfusu, halifenin emrine tâbi tutulamaz. Millet, buna razı olamaz! Türkiye halkı bu kadar azîm bir mes'ûliyeti, bu kadar gayr-i mantikî bir vazifeyi deruhde edemez.

Milletimiz, asırlarca, bu vâhi nokta-i nazardan hareket ettirildi. Fakat ne oldu?! Her gittiği yerde milyonlarca insan bıraktı. Yemen çöllerinde kavrulup mahvolan Anadolu evlâdlarının miktarını biliyor musunuz? dedim. Suriye'yi, Irak'ı muhafaza etmek için, Mısır'da barınabilmek için, Afrika'da tutunabilmek için ne kadar insan telef oldu, bunu biliyor musunuz?! Ve netice ne oldu görüyor musunuz?! dedim.

Halifeye, dünyaya meydan okutmak ve onu umum İslâm umûruna tasarruf sahibi kılmak fikrinde olanlar, bu vazifeyi yalnız Anadolu halkından değil, onun sekiz on misli nüfustan mürekkebe olan büyük İslâm kütlelerinden talep etmelidir! Yeni Türkiye'nin ve yeni Türkiye halkının, artık, kendi hayat ve sadetinden başka düşünecek bir şeyi yoktur... Başkalarına verebilecek bir zerresi kalmamıştır! dedim.

Diğer bir noktayı da halk nazarında tebârüz ettirmek için şu beyânâtta bulundum: Bir an için farzedelim ki, dedim, Türkiye, mevzu-i bahis vazifeyi kabul etsin... Bütün âlem-i İslâm'ı bir noktada tevhi'd ederek sevk u idâre etmek gayesine yürüsün ve muvaffak dahi olsun! Pek âlâ ama taht-ı tâbiyet ve idâremize almak istediğimiz milletler derlerse ki, bize büyük hizmetler ve muâvenetler yaptınız, teşekkür ederiz fakat biz müstakil kalmak istiyoruz. İstiklâl ve hâkimiyetimize kimse'nin müdahalesini muvâfık görmeyiz! Biz kendi kendimizi sevk ve idâreye muktediriz!

O halde, Türkiye halkının bütün mesâi ve fedakârlığı, sadece bir teşekkür ve dua almak için mi ihtiyâr olunacaktır?!

Görülüyordu ki bir heva ü heves için, bir vehm ü hayal için, Türkiye halkını mahvetmek istiyorlardı. Hilâfet ve halifeye vazife ve salâhiyet vermek fikrinin mahiyeti bundan ibaretti.

Efendiler, halka sordum, bir devlet-i İslâmiye olan İran veya Afganistan, halifenin herhangi bir salâhiyetini tanır mı? Tanıyabilir mi? Haklı olarak tanıyamaz. Çünkü devletin istiklâlini, milletin hâkimiyetini muhildir.

Millete, şunu da ihtar ettim ki kendimizi, cihanın hâkimi zannetmek gafleti, artık devam etmemelidir. Hakikî mevkiimizi, dünyanın vaziyetini tanınamaktaki gafletle, gafillere uymakla milletimizi sürüklediğimiz felâketler yetişir! Bile bile aynı faciayı devam ettiremeyiz!

Efendiler, İngiliz müverrihlerinden Wells, iki sene evvel intişar eden, bir tarih yazdı. Eserinin son sayfeleri “dünya tarihinin müstakbel safhası” unvanı altında birtakım mütâlaatı ihtivâ eder.

Bu mütâlaatta istihdâf olunan mesele:

“Un gouvernement fédéral mondial” “cihanşümûl bir ittihâdî hükümet” tir.

Wells bu mebhastede, cihanşümûl bir ittihâd-i hükümetin nasıl tesis olunabileceğini ve böyle bir devletin esaslı bazı fârik hatları hakkındaki tasavvurlarını serd ediyor ve adâletin ve tek bir kanunun saltanatı altında küremiz nasıl bir halde bulunacaktı, bunu tahayyül ediyor.

Wells, “bütün hâkimiyetler, tek bir hâkimiyet içinde iza-be olunmazsa, milliyetlerin fevkinde bir kuvvet meydana çıkmazsa dünya mahvolacaktır” diyor ve “hakikî devlet, asrî hayat şerâitinin bir zaruret haline getirdiği cihan hükümet-i müttehidesinden başka bir şey olamaz.”, “muhakkaktır ki insanlar, kendi icatları altında ezilmek istemezlerse er veya geç birleşmeye mecbur olacaklardır.” mütâlaalarında bulunuyor.

“Beşeriyetin tesanüdü hakkındaki, büyük hülyanın nihayet fiile çıkması için ne yapmak ve nenin önüne geçmek lâzım geleceği sahîh olarak bilinmediği” ve “mütecâviz bir siyaset-i hariciye an’anesine mâlik olan devletlerin, cihanşümûl bir ittifak-ı

düvelî tarafından güçlkle temsil olunabileceği” de dermeyen ediliyor. Wells’in “Avrupa ve Asya’nın felâketleri ve müşterek ihtiyaçları, belki dünyanın bu iki kısmındaki kavimlerin bir dereceye kadar birleşmesine medâr olacaktır.”, “olabilir ki bir sıra kısmî ittihatlar, cihanşümûl bir ittihâdın husûlüne takaddüm eder.” mütâlaalarını da kaydedeyim.

Efendiler, bütün beşeriyetin, tecrübe, ma’lumât ve tefekkürde teali ve tekemmülü, Hıristiyanlıktan, Müslümanlıktan, Budizmden sarf-ı nazar ederek basitleştirilmiş ve herkes için anlaşılacak hale konulmuş âlemşümûl saf ve lekesiz bir dinin teessüsü ve insanların şimdiye kadar kavgalar, levsiyat, kaba arzu ve iştihalar arasında bir sefaletanede yaşamakta olduklarını kabul ederek bütün vücutları ve zekâları zehirleyen ufunet tohumlarına galebe etmeye karar vermesi gibi şerâitin husûlünü müstelzim olan bir “cihanşümûl ittihâdî hükümet” tahayyülünün tatlı olduğunu inkâr edecek değiliz.

Bu tasavvur ve tahayyüle kısmen müşabih bir hayal, Hilâfetçileri ve Panislâmizm tarafdârlarını –Türkiye’ye musallat olmaları şartıyla– memnun etmek için bizde de tasvir edilmişti.

Tasvir olunan nazariye şu idi: Avrupa’da, Asya’da, Afrika’da ve sair kıtâlarda yaşayan İslâm heyet-i ictimâiyeleri, istikbâlde herhangi bir gün, irâde ve arzularını istimâl ve tatbîke iktidar ve serbestî kesbederler, o zaman lüzumlu ve faydalı görürlerse, asrın icâbatına muvâfık bir surette birtakım itilâf ve ittihat noktaları bulabilirler. Şüphesiz, her devletin, her heyet-i ictimâiyenin, biribirinden tatmîn ve temîn edeceği ihtiyaçları vardır. Mütakabil menfaatleri mevcuttur. Bu mutasavver müstakil İslâm hükümetlerin sahib-i salâhiyet murahhasları bir araya gelip bir kongre yaparlar ve filân ve filân ve filân İslâm devletler arasında şu veya bu münasebetler teessüs etmiştir. Bu münasebat-ı müşterekiyi muhafaza ve bu münasebatın tazammun eylediği şerâit dahilinde müttehiden hareketi temîn için bütün İslâm devletlerin murahhaslarından mürekkeb bir meclis teşekkül edecektir. İttihat eden İslâm devletler bu meclisin reisi tarafından temsil olunacaktır derlerse, işte o zaman, isterlerse, o “İslâm-şümûl ittihâdî hükümet”e hilâfet ve müşterek meclisin makam-ı riyâsetine intihap olunacak zata da halife

unvanı verirler. Yoksa herhangi bir İslâm devletinin, bir zata, bütün İslâm dünyası umûrunun tedvîr ve temşiyeti salâhiyetini vermesi akıl ve mantığın hiçbir vakit kabul edemeyeceği bir keyfiyettir.

Efendiler, hilâfet ve din meseleleriyle meşgûl olunduğu sıralarda, efkâr-ı umumiye ve bilhassa efkâr-ı münevvere için, Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nda bir noktanın ukde teşkil ettiğine muttali olduk. Cumhuriyet ilânından sonra da kanunda, aynı ukde muhafaza edildikten başka, ukde teşkil edecek ikinci bir noktanın daha idhâl edildiğini görenler, taaccüplerini gizlememişlerdi ve elyevm gizlememektedirler.

Bu noktaları izah edeyim; 20 Kânunusani 1337 tarihli Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun 7. ve 21 Nisan 1340 tarihli Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun 26. maddesi Büyük Millet Meclisi'nin vezâifinden bâhistir.

Maddenin başında, Meclis'in ilk vazifesi olmak üzere, "ahkâm-ı şer'iyenin tenfizi" vardır. İşte, bunun nasıl bir vazife ve ahkâm-ı şer'iyeden maksadın ne olduğunu anlamakta tereddüde düşenler vardır. Çünkü Büyük Millet Meclisi'nin, mezkûr maddede, "kavâninin vaz'ı, ta'dili, tefsiri, fesih ve ilgası ve ilh..." zikir ve ta'dâd olunan vezâifi o kadar şümûllü ve vâzıhtır ki "ahkâm-ı şer'iyenin tenfizi" diye ayrıca ve müstakilen bir klişenin mevcudiyeti zâid görülmektedir. Çünkü şer' demek kanun demektir. Ahkâm-ı şer'ie demek, ahkâm-ı kanuniye demekten başka bir şey değildir ve olamaz. Başka türlü, asrî hukuk telâkkiyâtıyla kabil-i telif değildir. Bu böyle olunca, "ahkâm-ı şer'ie" tabiriyle kasd olunan mâna ve medlûlün büsbütün başka bir şey olması icap eder.

Efendiler, ilk Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nu ihzâr edenlere bizzat riyâset ediyordum. Yapmakta olduğumuz kanunla, "ahkâm-ı şer'ie" tabirinin bir münasebeti olmadığını anlatmaya çok çalışıldı. Fakat bu tabirden, kendi zu'mlarınca, bambaşka mâna tasavvur edenleri ikna mümkün olmadı.

İkinci nokta, Efendiler, yeni Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun ikinci maddesinin başında... "Türkiye Devleti'nin dini, din-i İslâm'dır." cümlesidir.

Bu cümle daha, Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'na geçmeden çok

evvel, İzmit'te, İstanbul ve İzmit erbâb-ı matbûatıyla uzun bir mülâkat ve hasb-i halimiz esnasında, muhataplarımdan bir zatın şu sualine ma'rûz kaldım: "Yeni hükümetin dini olacak mı?"

İtiraf edeyim ki bu suale muhatap olmağı hiç de arzu etmiyordum. Sebebi, pek kısa olması lâzım gelen cevâbın o günkü şerâite göre ağzımdan çıkmasını henüz istemiyordum. Çünkü tebaası meyânında edyân-ı muhtelifeye mensup anâsır bulunan ve her din mensubu hakkında âdilâne ve bî-arafane muamelede bulunmaya ve mahkemelerinde tebaası ve ecânib hakkında siyyânen tatbik-i adâletle mükellef olan bir hükümet, hürriyet-i efkâr ve vicdana riayete mecburdur. Hükümetin, bu tabii sıfatının, şüpheli mâna atfına sebep olacak sıfatlarla takyid edilmesi elbette doğru değildir.

"Türkiye Devleti'nin resmî dili Türkçe'dir." dediğimiz zaman bunu herkes anlar. Hükümetle muâmelât-ı resmîyede Türk dilinin câri olması lüzumunu herkes tabii bulur. Fakat "Türkiye Devleti'nin dini, din-i İslâm'dır" cümlesi aynı suretle mi tefehhüm ve kabul edilecektir? Bu, bi't-tabi, izah ve tefsire muhtaçtır.

Efendiler, gazeteci muhatabımın sualine, hükümetin dini olamaz! diyemedim. Aksini söyledim.

— Vardır Efendim, İslâm dinidir, dedim. Fakat der-akab "İslâm dini hürriyet-i efkâra malikdir" cümlesiyle cevâbımı tavzih ve tefsir lüzumunu hissettim.

Demek istedim ki hükümet, efkâr ve vicdana riayetle mukayyed ve mükellef olur.

Muhatabım, verdiği cevâbı, şüphesiz, makul bulmadı ve sualini şu tarzda tekrar etti: "Yani hükümet bir din ile tedeyyün edecek mi?"

—Edecek mi etmeyecek mi bilmem!" dedim. Meseleyi kapatmak istedim. Fakat mümkün olmadı. O halde denildi, herhangi bir mesele hakkında i'tikadâtım ve düşüncelerim daire-sinde bir fikir ortaya atmaktan hükümet beni men' veya tecziye edecektir. Halbuki herkes, kendi vicdanını susturmaya imkân görecektir mi? O zaman iki şey düşündüm. Biri, yeni Türkiye Devleti'nde her reşit, dinini intihapta serbest olmayacak mıdır? Diğeri, Hoca Şükrü Efendi'nin: "Bazı ulemâ-yı kirâm arkadaş-

larımızla birlikte düşündüklerimizi, kütüb-i şer'iyede mevcut, muayyen ve müstakar ahkâm-ı İslâmiye'yi neşrederek... taglît edildiği maalesef görülen efkâr-ı İslâmiye'yi tenvîr etmeyi mütehattım bir vecibe telâkki ettik." mukaddimesini müteakib zikrolunan: "Hilâfet-i İslâmiye, emr-i dini hıfz ve hirasette nübüv-vete halef olmaktır; ikame-i şariat hususunda Resul-i Ekrem Efendimiz tarafından niyabettir."

Halbuki Hoca'nın sözlerini tatbike kalkışmak, hâkimiyet-i milliyeyi, hürriyet-i vicdaniyeyi kaldırmaya çalışmaktı. Bundan başka, Hoca'nın hazine-i ma'lumâtı, Yezitler zamanında yazdırılmış ve istibdad-ı idâreye mahsus formülleri muhtevi değil mi idi?

O halde mefhûm ve medlulü, artık herkesçe tamamen tavaz-zuh etmiş olan devlet ve hükümet tabirlerini ve millet meclisleri vezâifini, din ve şariat kisvelerine bürünerek kim ve ne için iğfal olunacaktır?

Hakikat bundan ibaret olmakla beraber, o gün, İzmit'te, matbûat erkânıyla bu zemin üzerinde, daha fazla müdâvele-i efkâr etmek iltizâm olunmadı.

Cumhuriyet'in ilânından sonra da yeni Teşkilât-ı Esasiye Kanunu yapılıırken, lâik hükümet tabirinden dinsizlik manası çıkarmaya mütemayil ve vesile-cû olanlara fırsat vermemek maksadıyla, kanunun ikinci maddesini bî-mana kılan bir tabirin idhâline müsamaha olunmuştur.

Kanun'un, gerek 2'nci ve gerek 26'ncı maddelerinde, zâid görünen ve yeni Türkiye Devleti'nin ve idâre-i Cumhuriyet'mizin asrî karakteriyle kabil-i telif olmayan tabirat, inkılâb ve Cumhuriyet'in o zaman için beis görmediği tavizlerdir.

Millet, Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'muzdan, bu zevâidi ilk münasip zamanda kaldırmalıdır!

Muhterem Efendiler, her yerde siyasî fırka teşkili hakkında da halk ile uzun hasb-i hallerde bulundum.

7 Kânunuevvel 1922 tarihinde, Ankara matbûatı vasıtasıyla halkçılık esasına müstenid ve "Halk Fırkası" namıyla siyasî bir fırka teşkil etmek niyetinde olduğumu beyan ederek bu fırkanın nasıl bir program takip etmesi lâzım geleceği hakkında bi'l-cümle vatanperverânın, erbâb-ı ilm ü fennin müzaheret ve müşâreketine mürâcaat etmiştim.

Gerek bazı zevâtın aldığım tahriri mütâlaattan ve gerek halk ile müdâvele-i efkârdan çok istifade ettim. Nihayet 8 Nisan 1923 tarihinde, nokta-i nazarlarımı dokuz umde halinde tespit ettim. İkinci Büyük Millet Meclisi'nin intihâbı esnasında neşir ve ilân ettiğim bu program, fırkamızın teşekkülüne esas olmuştur.

Bu program, bugüne kadar icrâ ve intâc ettiğimiz esaslı bi'l-cümle hususâtı ihtivâ ediyordu. Maahaza, programa idhâl edilmemiş, mühim ve esaslı bazı meseleler de vardı. Meselâ, cumhuriyetin ilânı, hilâfetin ilgası, Şer'îye Vekâleti'nin lağvı, medreseler ve tekkelerin kaldırılması, şapka iksası gibi...

Bu meseleleri programa idhâl ederek, vaktinden evvel, cahil ve mürtecilerin, bütün milleti tesmime fırsat bulmalarını muvâfık bulmadım. Çünkü bu mesâilin, zaman-ı münasibinde hallolunabileceğinden ve milletin bi'n-netice memnun olacağından kat'iyen emin idim.

Neşrettiğim programı, bir fırka-i siyasiye için gayr-i kâfi, kısa bulanlar oldu. Halk Fırkası'nın programı yoktur dediler. Fi'l-hakika, umdeler namı altında ma'lûm olan programımız, itiraz edenlerin gördükleri ve bildikleri tarzda bir kitap değildi. Fakat esaslı ve amelî idi. Biz dahi gayr-i kabil-i tatbik fikirleri, nazarî birtakım teferruatı yaldızlayarak, bir kitap yazabilirdik. Öyle yapmadık. Milletin maddî ve manevî teceddüt ve inkişafatı yolunda, ef'al ve icrâât ile akval ve nazariyâta takaddüm etmeyi tercih ettik. Maamafih, "hâkimiyet millettir", "Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin haricinde hiçbir makam, mukadderât-ı milliyeye hâkim olamaz.", "bi'l-cümle kavânînin tanziminde, her nev'î teşkilâtta, idârenin ale'l-umum teferruatında, terbiye-i umumiyyede, iktisadiyatta hâkimiyet-i millîye esâsâtı dahilinde hareket olunacaktır.", "saltanatın ilgası hakkındaki karar lâ-yetegayyer düstûrdur." gibi bilinmesi lâzım gelen mühim noktalar ve mahkemelerin ıslah olunacağı ve külliyyat-ı kanuniyemizin ilm-i hukukun tebligatına göre yeni baştan ıslah ve ikmâl edileceği, aşar usûlünün tebdiline, millî bankaların tezyîd-i sermayesine, muhtaç olduğumuz demiryollarının inşasına, tevhid-i tedrisata derhal teşebbüs ve hizmet-i fiiliye-i askeriye müddetinin tenkis edileceği,

memleketin imarına çalışılacağı ve ilâh... gibi mühim ve müstacel ihtiyâcât, umdelerden hariç kalmamıştı. Sulh hakkındaki nokta-i nazarımızın da: “malî, iktisadî, idarî istiklâlimizi behemehâl temîn şartıyla, sulhun iadesine çalışmak olduğunu” söyledik. Makam-ı hilâfetin, umum İslâm’a ait bir makam olabileceğini de işaret ettik.

Umdeler, “Halk Fırkası”nın teşekkülüne ve temîn-i faaliyetine kâfi geldi. Fırkaya, unvanına, bi’l-âhire “Cumhuriyet” kelimesi de ilâve olunarak, –ma’lûm olduğu vechile– “Cumhuriyet Halk Fırkası” tesmiye olundu.

* * *

Efendiler, tekrar Lozan Konferansı’na temas edeceğim.

Konferans, 4 Şubat 1923 tarihinde inkıtaa uğradı. İki aya karîb bir müddet devam eden müzâkerâtın hulâsası olmak üzere, İtilâf Devletleri heyet-i murahhasaları, heyet-i murahhasamıza, bir sulh projesi verdiler. Bu proje, mâna ve ruh itibarıyla istiklâlimizi muhil şerâiti ihtivâ ediyordu. Bilhassa adlî, malî ve iktisadî mevâd gayr-i kabil-i tahammûl idi. Binâenaleyh, bu projeyi, suret-i kat’iyede reddetmemiz zarurî idi. Heyet-i Murahhasamız, bu projeye mukabil, bir mektup verdi. Bu mektubun meali şu idi: “İttifak ettiğimiz nikatı imza ederek sulh yapalım.” Fi’l-hakika, Konferans’ta mevzu-i müzakere olan birçok mesâilden, bizce şâyân-ı kabul olanları vardı. Mektupta: “İkinci üçüncü derecede olan mesâili başkaca mütâlaa ederiz. İtilâf Devletleri, bu teklifimizi kabul etmeyecek olurlarsa, teklifatımız, keen-lem-yekündür” de denilmişti. Heyet-i Murahhasamızın teklifi nazar-ı dikkate alınmadı. Yalnız, vuku bulan inkıtaa, ta’lik-i müzâkerât şekli verildi. Her devletin heyet-i murahhasası memleketine gittiği gibi, bizim Heyet-i Murahhasamız da geldi. Ben de Garbî Anadolu’da icrâ etmekte olduğum seyahatten avdet ediyordum.

18 Şubat 1923 tarihinde, İsmet Paşa ile Eskişehir’de birleşerek Ankara’ya beraber geldik.

Efendiler, İsmet Paşa Ankara’ya avdet ederken, benim de seyahatten dönmekte olduğum anlaşılınca, Ankara’da, garip ve

gayr-i kabil-i tefsir bir zihniyet uyanmış... İsmet Paşa'nın Ankara'ya gelip, Hükümet'le ve Meclis'le temas etmeden evvel, bana mülâki olması, benimle müdâvele-i efkâr eylemesi mahzurlu görülmüş.. Böyle bir mülâkatı su-i tefsir edenler olurmuş... Bu hususu, bana yazan İcra Vekilleri Reisi bulunan Rauf Bey idi. Bi't-tabi, bu iş'âra ehemmiyet vermedim. Bilakis bir an evvel İsmet Paşa ile görüşebilmek için seyahatlerimizi Eskişehir'de mülâkat edebilecek surette tanzim ettirdim. Ankara'ya muvâsalatımızdan sonra, İsmet Paşa, Heyet-i Vekile'de vaziyeti izah etti ve yeni talimat istedi.

Meclis'in nokta-i nazarını almak lüzumlu görüldü. Mesele Meclis'e intikal etti. Bu bâbda, Meclis'te günlerce ve günlerce müzakereler ve münakaşalar geçti.

Anlaşıldığına göre muhâlifler, Heyet-i Murahhasa'mıza İsmet Paşa'ya hasm-ı bî-aman kesilmişlerdi. Güya, sulh olmuş iken, İsmet Paşa yapmamış, avdet etmiş.. Heyet-i Murahhasa, Heyet-i Vekile'nin talimatı hilâfında hareket eylemiş..

27 Şubat 1923 celse-i hafiyesinde başlayan taarruzlar, 6 Mart 1923 gününe kadar hararetli, heyecanlı bir surette devam etti. Münakaşata, ben de bidayetinden, nihayetine kadar iştirake mecbur oldum. Muhâlifler, adeta ne istediklerini bilmez bir halde idi. Meclis'in müsbet veya menfî bir karar vermesi imkânsız bir hale geldi. Bizim, sarîh olarak anladığımız şu idi ki muhâlifler, sulh meselesini, Meclis'te, ihtirâsâta vâsıta ittihâz etmek istiyorlardı. Efendiler, bazı matbûat da bu ihtirâsâtı, şâyân-ı hayret ve ateşin bir surette, tehalükle körük-lüyorlardı. Bu hâlet-i ruhiyede bulunan Meclis ile sulh meselesini intâc etmek müşkil olacağını görmek tabii, fakat mûcib-i teessür idi.

Meclis'te verdiğim umumî izâhâtla, vaziyetin her noktasını söyledim. Bütün ihtimâlâtan bahsettim. İtilâf Devletleri heyet-i murahhasalarından bazısının memleketlerine avdetlerinde vuku bulan beyânâtını hakikat ve esas telâkki ederek, Heyet-i Murahhasa'mıza hücum etmek mesleğinin şâyân-ı takdir olmadığını söyledim. Heyet-i Murahhasa'mızı dinlemek ve onun izâhâtına inanmak ve ona göre vaziyeti muhakeme etmek lâzım geldiğini bildirdim.

Heyet-i Murahhasa'mızın, Heyet-i Vekile'nin vermiş olduğu talimatın hilâfında hareket edip etmediğini söylemek salâhiyetinin, Meclis'te hazır bulunan Heyet-i Vekile'ye ait olduğunu dermeyeran ettim.

Nihayet, dedim ki Heyet-i Murahhasa, Heyet-i Vekile'ye karşı mes'ûldür. Meclis'e karşı mes'ûl olan Heyet-i Vekile'dir. Meclis, Heyet-i Vekile'ye, yeni bir veçhe vermek mecburiyetindedir. Bu veçhe dahilinde, Heyet-i Vekile, Heyet-i Murahhasa'ya talimat-ı mahsusa verir. Meclis'in teferruat ile iştigaline mahal ve imkân yoktur.

Veçhe hakkındaki nokta-i nazarımı da şöyle ifade ettim: "Musul meselesinin muvakkaten ta'likini mevzu-i bahis etmemek üzere ve fakat idarî, siyasî, malî, iktisadî ve sair mesâilde millet ve memleketin hukukunu ve istiklâlini tamam ve emin olarak istihsal etmek ve memâlik-i müstahlasamızın suret-i kat'iyede tahliyesini şart telâkki eylemek esastır."

Mütâlaatıma ilâve ettim ki: "Heyet-i Murahhasa'mız, kendine tevdi edilen vazifeyi tamamen ve pek mükemmel bir surette ifa etmiştir. Milletimizin ve Meclis'imizin şerefini muhafaza eylemiştir. Eğer sulh meselesini hüsn-i intâc etmek istiyorsak, Meclis tarafından da Heyet-i Murahhasa'ya, manen kuvvet verilerek mesâisine devam ettirilmek lâzımdır. Bu suretle, hareket ederseniz, ümit-var olabiliriz ki bir sulh safhasına dahil olmak mümkündür."

Meclis'in, mevzu-i bahis mesele hakkındaki münakaşatı durdu. Fakat muhâlifler, hücum için sebepler icat ve ihtira etmekten, kendilerini bir türlü men' edemiyorlardı.

Meclis'teki muhâliflerin muhtelif tarzda, başka başka zeminler üzerinde hücum hazırlıklarında bulundukları yeni değildi. Seyahate çıktığım tarihten bir gün sonra, "Hilâfet-i İslâmiye ve Büyük Millet Meclisi" unvanlı risalenin ortaya atıldığını, bütün Meclis'in ve milletin aleyhimize tahrik edilmek istenildiğini arz etmiştim. Buna takaddüm eden bir manevra vardır ki henüz ondan bahsetmedim. Sebebi, Kânunuevvel 1922 ibtidâsında oynanmak istenen oyun, netâyici itibarıyla seyahatim esnasında da devam etmişti. Mûsaade buyurursanız, bu meseleye dair burada hatıratınızı ihyâya vesile olacak birkaç söz söyleyeyim:

Muhterem Efendiler, üç mebus, intihâb-ı mebusan lâyiha-i kanuniyesinin ta'dili hakkında bir teklif hazırlamışlar.. muh-teviyatına muttali olmuştum.

2 Kânunuevvel 1922 günü, Reis-i Sâni Doktor Adnan Bey riyâsetinde vuku bulan celsede, makam-ı riyâsetten şu hitap işitildi: “Efendim! İntihab-ı Mebusan Kanunu’nun ta’dili hakkındaki teklifin şâyân-ı müzakere olduğuna dair Lâyiha Encümeni mazbatası var.” Bu hitap, “okunsun” sesleri ile karşılandı. İki mebus “Ehemmiyeti vardır. Okunmasını teklif ederiz.” diyerek, umumî sesleri tasrih ettiler.

Reis — Efendim! Bu teklif-i kanunînin okunmadan encüme-ne havalesi teamüldendir, dedi.

Efendiler, meselenin ne olduğunu ve Meclis’te cereyân eden müzakereyi o güne ait zabıt ceridesinde okumak mümkündür. Fakat heyet-i âliyenizi bu külfetten kurtarmak için müsaade buyurursanız o celsede benim vuku bulan beyânâtımdan bir kısmını aynen arz edeyim:

Teklif-i kanunîyi okutmadan encümene havale etmek isteyen Reis’ten söz alarak şu mütâlaatta bulundum: “Efendim! Bu teklif-i kanunî bir maksad-ı mahsus ihtivâ ediyor ve bu maksad-ı mahsus doğruca şahsıma taalluk ettiğinden, müsaade ederseniz, birkaç kelime ile fikrimi arz etmek istiyorum. Erzurum Mebusu Süleyman Necati ve Mersin Mebusu Salâhattin ve Canik Mebusu Emin Beyefendiler tarafından teklif olunan lâyiha-i kanuniye, doğrudan doğruya benim şahsımı vatan-daşlık hukukundan ıskat etmek nokta-i nazarına ma’tûftur. 14’üncü maddede yazılı olan satırları gözden geçirecek olursanız, orada deniliyordu ki: (Büyük Millet Meclisi’ne aza intihap olunabilmek için Türkiye’nin bugünkü hudutları dahilindeki mahaller ahalisinden olmak meşrûttur veya daire-i intihâbiyesi dahilinde mütemekkin olmak meşrûttur. Ondan sonra muhâcereten gelenlerden Türk ve Kürtler tarih-i iskânlarından itibaren beş sene mürûr etmiş ise intihap olunabilirler).

Maalesef, mahall-i tevellüdüm, bugünkü hudutlar haricinde kalmış bulunuyor. Saniyen, herhangi bir daire-i intihâbiyenin beş senelik mütemekkini dahi değilim. Mahal-i tevellüdüm, bugünkü hudûd-ı milliyemizin haricinde kalmıştır. Fakat bu

böyle ise bunda benim kat'iyen bir kasıt ve kabahatim yoktur. Bunun sebebi, bütün memleketimizi, milletimizi, mahv ü muzmahil etmek isteyen düşmanların harekâtında muvaffak olmaktan kısmen menedilememiş olmasıdır. Eğer düşmanlar, tamamen maksatlarına muvaffak olmuş olsalardı, Allah muhafaza etsin, buraya vâziü'l-imza olan Efendilerin dahi memleketleri hudut haricinde kalabilirdi.

Bundan başka, bu maddenin talep ettiği şartı hâiz bulunmuyorsam, yani beş sene mütemâdiyen bir daire-i intihâbiyede sakin olamamış isem, o da bu vatana ifa ettiğim hidemât yüzündendir. Eğer bu maddenin, talep ettiği şartı ihrâza çalışsaydım, İstanbul'u kazandırmaktan ibaret olan Arıburnu ve Anafartalar'daki müdafaâtı yapmamaklığım lâzım gelirdi. Eğer ben, bir yerde beş sene oturmaya mahkûm olsaydım, Bitlis ve Muş'u aldıktan sonra Diyarbekir istikametinde tevessü eden düşmanın karşısına çıkmamaklığım, Bitlis ve Muş'u kurtarmaktan ibaret olan vazife-i vataniyemi yapmamaklığım lâzım gelirdi. Bu efendilerin talep ettiği şerâiti ihrâz etmek isteseydim, Suriye'yi tahliye eden orduların enkazından Halep'te bir ordu teşkil ederek düşmana karşı müdafaa etmemekliğim ve bugün hudûd-ı milliye dediğimiz hudûdu fiilen tespit etmemekliğim lâzım gelirdi.

Zannediyorum ki ondan sonraki mesâim cümlelerin malûmudur. Hiçbir yerde, beş sene oturamayacak kadar sarf-ı mesâi etmiş bulunuyorum. Ben zannediyordum ki bu hidemâtımdan dolayı milletimin muhabbetine ve teveccühüne mazhar oldum. Belki bütün âlem-i İslâm'ın muhabbet ve teveccühüne mazharım. Binâenaleyh, bu teveccühata mukabil, vatandaşlık hukukundan ıskata ma'rûz kalacağımı asla hatıra getirmezdim. Tahmin ediyorum ve ediyordum ki ecnebi düşmanlar, bana su-i kast etmek suretiyle de memleketimdeki hizmetimden beni tecride çalışacaklardır. Fakat hiçbir zaman hatır ve hayalime getirmezdim ki Meclis-i Âli'de, velev iki üç kişi olsun, aynı zihniyette bulunabilsin. Binâenaleyh ben anlamak istiyorum, bu efendiler; daire-i intihâbiyeleri halkının ciddî olarak tercüman-ı fikir ve hissi midirler?

Yine bu efendilere karşı söylüyorum, mebus olmak itibarıy-

la tabii şâmil bir sıfatı câmi bulunuyorlar. Binâenaleyh, millet bu efendilerle hem-fikir midir?

Efendiler, beni vatandaşlık hukukundan ıskat etmek salâhiyeti bu efendilere nereden verilmiştir?! Bu kürsüden, resmen, heyet-i âliyenize ve bu efendilerin daire-i intihâbiyeleri halkına ve bütün millete soruyorum ve cevap istiyorum!”

Bu sözlerim ajans ve matbûatla intişar etti. Millet, beyânât ve sualime muttali oldu. Der-akab memleketin, bilâ-istisna, devâir-i intihâbiyesi müntahib-i hakikîleri tarafından, halk tarafından Meclis Riyâseti'ne protesto-nameler yağdı. Teklif-i kanuniye imza vaz' eden Mebus Efendilerin de daire-i intihâbiyeleri halkı kendilerini ve kendileriyle hem-fikir olanları takbîhte, tevhîr etmediler. Milletin, hakkımda izhâr ettiği muhabbet ve itimâdın samimî ifadelerini ihtivâ eylemeleri cihetiyle kıymetli birer hatıra olarak saklamakta olduğum bu telgrafnameler, büyük bir dosya teşkil etmektedir. Dosya muhteviyâtı, zamanında matbûat ile de intişar etmiş idi. Ben, burada yalnız, bir daire-i intihâbiyenin, Rize'nin şahsıma hitap eden bir telgrafnamesini aynen arz etmekle iktifâ edeceğim:

Üç Mebus Bey'in, İntihap Kanunu hakkındaki takrir-i malûmunu, livamız mebuslarının iştirak etmeyeceği kanaatiyle bir şey yazmaya lüzum görmemiştik. Şimdi, Mebus Osman Efendi'den aldığımız mektupta, kendisinin o takirle alâkadar ve muhâlif gruba mensup olduğunu makam-ı iftihadı bildirmesi üzerine hususât-ı âtiyenin arzına mecburiyet hâsıl olmuştur:

1- (Takdir-kârâne ve samimî sözlerden sonra) Şahsınız ve muhterem kıymettar rûfeka-yı mesâiniz aleyhinde, livamız namına söz söyleyen ve fikr-i muhalefet besleyen ve bizce hiçbir şahsiyet ve mevkii olmayan mebusu tel'in ederiz. O, livamızı temsil hakkını da hâiz olamaz.

2- Şu zamanda, vatansızların bile iştirak etmeyeceği fikr-i muhalefet ve mefsedeti bize tavsiye eden Mebus Efendi'nin fikrine iştirak edecek, livamızda bir ferd dahi mevcut olmadığını maa's-şükran ihtirâmât-ı ta'zîmkârânemize terdiften arz eyleyirim efendim.

İmzalar

Muhterem Efendiler, Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin, vakayiiini işaret eylediğimiz tarihte, gösterdiği müşevveş hâlet-i ruhiye, cidden teemmüle şâyân-ı bir mahiyet iktisâb etti. Bütün millette, Meclis'in vazife ifa edemeyecek bir hale geldiği endişesi hiss olunmaya başladı. Meclis'te, vaziyeti, itidal ve basiret ile mütâlaa ve muhakeme eden aza dahi ıstıraplarını izhârdan men'-i nefis edemiyorlardı. Artık tereddüde mahal kalmamıştı ki Meclis tecdit olunmadıkça, millet ve memleketin ağır ve mes'ûliyetli işlerini tedvîr etmeye imkân yoktur. Bu zarurete ben de kani oldum. Bir gece, Başvekil Rauf Bey'e ikamet etmekte olduğu istasyon binasında Heyet-i Vekile'yi ictimâa davet etmesini, benim de bizzat geleceğimi telefonla bildirdim.

Rauf Bey nezdinde ictimâ eden Heyet-i Vekile'ye, Meclis'in tecdidini, Meclis'e teklif etmek lüzumundan bahsettim. Kısa bir münakaşadan sonra, Heyet-i Vekile ile mutabık kaldık. Aynı gecede Meclis'teki, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu Heyet-i İdâresi'ni de Heyet-i Vekile ictimâna davet ettim. Bu heyet-i idâre içinde teklifimi nâbemahal bulup istigrah edenler bulundu. Müzakere ve münakaşa ertesi güne kadar sürdü. Mahaza, bu heyetle de anlaştık. Ondan sonra derhal Grup heyet-i umumiyesini ictimâ ettirdim. Orada memleketin vaziyet-i umumiyesini, müstacelen görölmesi lâzım gelen millet işlerini izah ettim ve Meclis'in artık bu vezâifi ifaya kabiliyeti kalmadığını ifade ve isbât eyleyerek Meclis'ten tecdid-i intihâba karar vermesini talep etmek icap eylediğini bildirdim. Grup heyet-i umumiyesi, beyânât ve izâhâtımı hüsn-i telâkki eyledi. Bunun üzerine mesele, aynı günde, 1 Nisan 1923'te Meclis'e nakledildi. Yüz yirmi kadar aza, bir tavrile, Meclis'e, tecdid-i intihap için bir teklif-i kanunî takdim etti. Meclis, müttefikan "yeniden intihâbat icrası karar-gîr oldu" tarzında olan kanunu çıkardı.

Meclis'in, bu kararı vermesi inkılâb tarihimizde mühim bir nokta teşkil eder. Çünkü bu kararı vermekle Meclis, kendinde hâsıl olan marazı itiraf ve bundan dolayı, millette hissedilen ıstırapı idrâk etmiş olduğunu gösterdi.

Efendiler, Lozan Konferansı 23 Nisan 1923'te tekrar ictimâ etti. Heyet-i murahhasamız Lozan'da tesis-i sulha çalışırken, ben de yeni intihâbat ile meşgûl oluyordum.

Yeni intihâbata, ma'lûm olan umdelerimizi ilân ederek dahil olduk. Nokta-i nazarlarımızı kabul edip mebus olmak isteyen zevât, evvelâ umdeleri kabul ettiğini ve nokta-i nazarda müşte-rek olduğunu bana bildiriyordu. Namzetleri tespit ve zamanın-da Fırka'mız namına, ben, ilân edecektim.

Bu tarzı iltizâm etmiştim. Çünkü vuku bulacak intihâbatta, milleti iğfal ederek, muhtelif emellerle mebus olmaya çalışacak-ların çok olduğunu biliyordum. Memleketin her tarafında, beyânât ve irşâdâtım kemâl-i samimiyet ve itimatla karşılandı. Bütün millet, ilân ettiğim umdeleri tamamen benimsedi ve um-delere ve hatta şahsıma muhalefet göstereceklerin, milletçe me-busluğa intihâbına imkân kalmadığı anlaşıldı.

Fi'l-hakika, bazı devâir-i intihâbiyede, re'sen teşebbüsâtta bulunanlar muvaffak olamadılar. Bu meyânda o zaman, he-nüz Birinci Ordumuzun Kumandanı bulunan Nurettin Paşa da mebus olmak teşebbüsünde bulunmuştu. Mümkün olma-dı. Nurettin Paşa, bu arzusunu bi'l-âhire, münferit bir intihap-ta, Bursa'da temîn etti.

Paşa'nın, re'sen ve müstakillen mebusluğunu temîn için, ev-vel ve âhir, kendi tarzında, lüzumu gibi propaganda da yaptır-maktan geri kalmadığı anlaşılmıştı. Bu yoldaki teşebbüsât ve neşriyattan herkesin câlib-i dikkati olan bilhassa tercüme-i ha-lidir.

Nurettin Paşa, 1923 yeni intihap senesi, Âbit Süreyya Bey namında bir zata (A.S.) rumuzuyla bir tercüme-i hal neşret-tirdi.

Âbit Süreyya Bey, Abdülhamid'in başkâtiplerinden mer-hum Süreyya Paşa'nın oğludur. Meşrûtiyet'ten evvel, Nuret-tin Paşa gibi ve onunla beraber fahrî hünkâr yaveri idi. Harb-i Umumi'de İzmir'de ve İstiklâl Seferi'nin nihayetinde Nurettin Paşa karargâhının bulunduğu İzmit'te ordu müteahhitliği yap-tı. Nurettin Paşa'nın tercüme-i halini muhtevi risaleyi yazan Âbit Süreyya Bey değildir. Risale yazılı olarak kendisine veril-miştir. Ondan, inisiyallerini koymas ve hissedar bulunduğu Matbaa-i Osmaniye'de tab' ettirmesi Nurettin Paşa tarafından ricâ olunmuştur.

Bu risalenin kabında, şu yazılar okunur:

“İzmir Fatihî, Karahisar ve Dumlupınar Muharebeleri Galibi Gazi Nurettin Paşa Hazretlerinin Tercüme-i Hali.”

Efendiler, on dokuz sahifeden ibaret olan bu tercüme-i hal risalesinin ne kadar insan tarafından okunduğunu bilmiyorum. Ben, bu tercüme-i halin, memleketin bütün münevverânı tarafından okunmasını çok istifadelî ve terbiyevî buluyorum. Yalnız, bu risaleyi okuyanların veya okuyacak olanların, risalede temas edilen vakayı ve hâdisât hakkında başka ve mevsûk menâbiden de ma'lumât edinerek, metinle hakikati mukayese ve muhakeme eylemeleri lüzumludur.

Bu risalenin mahiyeti ve delâlet ettiği zihniyet hakkında bir fikir edinmek için, bazı noktalarını hep beraber mütâlaa edelim:

Risalenin kabındaki yazılardan sonra, metnin serlevhasında da şu sözler vardır:

“Kütü'l-amare Muhasırî, Bağdat Müdafîi, Yemen, Selmanîpak, Garbî Anadolu, Afyonkarahisar, Dumlupınar, İzmir Muharebatı Galibi ve İzmir Fatihî.”

Nurettin Paşa'nın kendi kendine takındığı “muhasır”, “galip”, “fatih” unvanları hakkında beyan-ı mütâlaayı tehir ederek, risalenin metnine girelim.

Paşa Konyar namındaki Türk aşiretine mensup merhum Müşir İbrahim Paşa'nın mahdumu ve sülâle-i Hazret-i Peygamberî'den Âyân Azası Şeyhü'l-vükelâ Bursalı Rıza Efendi merhumun ahfâdından imiş... Bu ma'lumâta ve tarz-ı beyana göre Mehmet Nurettin Paşa hem Türk ve hem Arap'tır. Babası ve büyükbabalarıyla de müftehirdir. Burada, babasının büyük adam olmasıyla iftihar eden Bizans İmparatoru Theodosius'a, babası ve anası Türk olan Atilla'nın “ben de büyük ve asil bir milletin evlâdıyım” dediğini hatırlatmadan geçemeyeceğim.

“Mekâtib tahsilinden başka hususî tahsiller görmüş olan Nurettin Paşa 1893'te Mekteb-i Harbiye'den neş'etle Hassa Ordusu erkân-ı harbiyesine tayin..” olunmuş..

Nurettin Paşa, erkân-ı harp tahsili görmemiş ve o sınıfa dahil olmamıştır. Binâenaleyh, ordu erkân-ı harbiyesine tayin olunamaz. Olsa olsa, bir kıta-i askeriye'ye gönderilmeyip ordu erkân-ı harbiyesinde mülhaklık veya buna mûmâsil bir

vazife ile alıkonulmuş olabilir... Bi't-tabi, genç bir mülâzım için hayat-ı askeriye, buradan başlamak şâyân-ı iftihar bir mebde teşkil etmez. Kıta-i askeriye tayin olunmak ve orada askerlik hayatının ciddiyet ve müşkilâtına alışmak esastır.

Nurettin Paşa 1887'de Yunan harbine gönüllü olarak iştirak etmiş ve başkumandanlığa tayin edilen Gazi Osman Paşa yaverliğine ve İstanbul'a avdette hünkâr yaverliğine ve mihmandarlıklara.... tayin olunmuş...

Ma'lûm olduğuna göre, Gazi Osman Paşa, İstanbul'dan Selânik'e kadar gitmiş ve muharebe meydanına gitmeden, Selânik'ten avdet eylemiştir. Vazife-i fiiliye ifa etmemiş bir kumandanın yaverliğine ve ondan sonra da Sultan Hamid'in yaverliğine ve birtakım mihmandarlıklara tayin edilmiş olmak bilmem ki ne dereceye kadar zikre ve iftihara şâyân-ı olabilir?!

Nurettin Paşa "sırasıyla kaymakamlığa ve miralaylığa terfi ve 1908 senesi ibtidâlarında Selânik'te Üçüncü Ordu Erkân-ı Harbiye Şube-i Mahsusası Müdüriyeti'ne tayin" olunmuş.. Nurettin Paşa'nın hangi sıra ile miralaylığa kadar terfi etmiş olduğu, Meşrûtiyet ilânından sonra rütbesinin tekrar binbaşılığa tenzil edilmiş olmasıyla anlaşılıyorsa da Selânik'te Üçüncü Ordu Erkân-ı Harbiye Şube-i Mahsusası Müdüriyeti'ne tayinini anlamak müşkildir. Çünkü benim de erkân-ı harbiyesinde bulunduğum o orduda, denildiği gibi bir şube-i mahsusa yoktu. İhtimal, Ordu Kumandanı olan babası, mahdumu için, hususî ve mahrem umûra ait, bir şube-i mahsusa teşkil etmiş olacak..

Nurettin Paşa, Üçüncü Ordu Kumandanı bulunan "pederi Müşir İbrahim Paşa ile Meşrûtiyet İnkılâbı'nın husûlüne ve ihtilâlin itidal ve selâmet-i cereyanına hizmet ve delâlet eylemişler.."

Tercüme-i hal risalesinde, Nurettin Paşa'nın, iki defa Sultan Hamid tarafından taht-ı tevkif ve isticvâba alındığı ve bir defasında teb'ide ve diğer defasında tardıyla altı sene hapsine karar verildiği ve fakat pederinin şefaath ve delâletiyle kurtulduğu hikâyesinden sonra.. "İstanbul'dan bir takribini bulup tekrar Rumeli'ye geçerek 1908 Meşrûtiyet İnkılâbı'nın ihzâr ve icrasına diğer rûfekasıyla beraber hizmet etmiştir" ibaresi yazılıdır.

Nurettin Paşa'nın gördüğü zulmü hulâsaten ifade etmek lâzım gelirse, diyebiliriz ki Sultan Hamid, Nurettin Bey'e efkâr-ı ahrârânesinden dolayı kızdıkça, onu kaymakamlığa, miralaylığa terfi ederek sırmasını arttırır ve babasının şefkat ve nûvazişine teslim edermiş...

Müşir İbrahim Paşa'nın Üçüncü Ordu Kumandanlığı ve mahdumu Nurettin Bey'in babasının yaverliği ve Meşrûtiyet İnkılâbı'na suret ve derece-i temasları hakkında bir nebze ma'lumât vermek isterim. Bunun için, maziden kısa bir hatıramın nakline müsaadenizi ricâ edeceğim.

Efendiler, muhtelif vesilelerle mesmûunuz olmuş bulunacağına şüphe yoktur ki ben, erkân-ı harp yüzbaşısı olur olmaz, Sultan Hamid tarafından, Suriye'ye nefy olundum. Orada üç sene kaldıktan sonra, o zaman Üçüncü Ordu mıntıkası olan Makedonya'ya nakledildim. Ordu merkezi Manastır idi. Ordu karargâhı orada bulunuyordu. Selânik'te başkaca "Üçüncü Ordu Müşiriyeti" unvanında bir kumanda makamı vardı. Üçüncü Ordu Kumandanı Selânik'te otururdu.

Orada da "Maiyet-i Müşiri Erkân-ı Harbiyesi" diye bir erkân-ı harbiye vardı. Ben, 1908 senesinde, kolağası rütbesinde ve bu erkân-ı harbiyede memur idim. İstihsal-i hürriyete çalışan, hafî cemiyet ile pek yakından münasebetim vardı. Yanıyalı Esat Paşa Üçüncü Ordu Kumandanı idi.

Süleyman Paşazade Ali Rıza Paşa Erkân-ı Harbiye Reisi'miz idi. Binbaşı rütbesinde bulunan merhum Cemal Paşa ve binbaşı rütbesinde olan Fethi Bey (elyevm Paris Sefiri) ve ben maiyet-i müşiri erkân-ı harbiyesini teşkil ediyorduk.

Her üçümüz, cemiyetin azası bulunuyorduk. Mesâimiz, cemiyetin temin-i muvaffakiyetine ma'tûf idi.

O tarihlerde, Üçüncü Ordu mıntikasına dahil Serez'deki fırkanın ve Serez mıntikasının kumandanı, müşir rütbesinde bir zat idi. Bu zat, Sultan Hamid'in fevkalâde emniyet ve itimâdına mazhar bulunuyordu. Rütbesinin müşir olmasına, Esat Paşa'nın kendinden dün rütbede bulunmasına rağmen, İstanbul ile Makedonya arasında emniyetli bir mıntika tesisi maksadıyla Serez'den uzaklaştırılmazdı. İşte, bu mühim kumandan, Müşir İbrahim Paşa idi. Mahmut Nurettin Bey (Nuret-

tin Paşa) da babasının yanında bulunurdu. Meşrûtiyet ilânına takaddüm eden günlerde, Müşir İbrahim Paşa'nın mıntıkasında, bir binbaşı, istibdad-ı idâre aleyhinde beyânâtta bulunmuş.. Bir casus bunu jurnal etmiş... Mahallinde tahkik-i keyfiyet için o zaman Selânik'te Merkez Kumandanı bulunan, Kaymakam Nâzım Bey İstanbul'dan memur edildi.

Cemiyet, Nâzım Bey'i bu vazifeyi ifadan men' etmek üzere vurdurdu. Yaralanan Nâzım Bey İstanbul'a celp olundu. Vakanın tahkikine, İstanbul'dan değil, ancak orduca tayin olunacak memurun gidebileceği fikri telkin olundu. Ben memur oldum. Bi't-tabi vazifem, istibdat aleyhinde bulunmuş olan Binbaşı'yı kurtarmak idi.

Evvelâ, Serez'e gittim. Müşir İbrahim Paşa'yı ziyaret ettim. Esnâ-yı mülâkatta anladım ki Paşa'nın büyük bir endişesi vardır. İbrahim Paşa, kendi mıntıkası dahilinde Sultan Hamid ve istibdad-ı idâre aleyhinde hiçbir ferd bulunmadığını ve bulunamayacağını sultana temîn etmişti. Buna rağmen, mevzu-i bahis Binbaşı hakkındaki jurnal, Sultan Hamid'in Müşir İbrahim Paşa'ya olan itimâdını selb edecek mahiyette idi. Bu jurnal muhteviyâtının tahakkuku, İbrahim Paşa'nın aleyhinde idi. Bunu istemiyordu. Ben, derhal Paşa'nın endişesini anladım ve dedim ki: "Paşa Hazretleri, mıntika-i devletinizde zât-ı şâhâne aleyhinde mütehasis bir ferdin bulunabileceği me'mûl değildir. Verilmiş olan jurnal muhteviyâtının mahallinde tahkiki, taraf-ı devletinizden müesses inzibat ve telkin edilmiş olan sadakat hislerini sühûletle tebârüz ettirecektir. Arzu buyurursanız, yapacağım tahkikat raporunun bir suretini zât-ı devletinize de göndereyim."

İbrahim Paşa, bu beyânâtımdan çok ferahladı. Benden memnun oldu ve mahdumu Nurettin Bey'i çağırıp bana izaz ve ikram edilmesini ve mahal-i vakaya seyahatim için teshilâtta bulunulmasını emretti.

Tahkikatımın neticesi, Binbaşı'yı kurtardı. Jurnal vereni müfteri cezasına çarptırdı. Müşir İbrahim Paşa da Sultan'a kendi mıntıkasında, aleyhdâr bir ferdin bulunamayacağını isbât ederek hakkındaki emniyet ve itimâd-ı şâhâneyi teyid eyledi.

Müşir İbrahim Paşa'nın, bu suretle hakkındaki itimâdi teyid

etmesi, çok geçmeden, kendisinin bütün Makedonya'yı, istibdat aleyhdârlarından tathirine memuriyetini ihzâr etti.

Bu noktayı biraz izah edeyim. Cemiyet, bütün Makedonya'da, teşkilât ve faaliyetini tezyîd etti. Artık, hemen alenî ve bî perva harekâta başlandı.

Selânik'te, ordu müşiriyetinde bulunan Esat Paşa'ya itimat kalmadı. Erkân-ı Harbiye Reisi'miz olan Ali Rıza Paşa hakkında şüpheye düşüldü. Bunlar birer, birer Sultan Hamid tarafından berâ-yı isticvap İstanbul'a celp olundu. Ordu Müşirliği'ne, ezher-cihet şâyân-ı emniyet ve itimat olan Müşir İbrahim Paşa tayin ve i'zâm olundu.

İbrahim Paşa'nın Selânik'e gelmekte olduğu haberi üzerine, Cemal Bey (merhum Cemal Paşa) her ihtimale karşı bir vesile ile merkezden uzaklaştı. Arkadaşım Fethi Bey, zaten daha evvel Jandarma Mektebi Kumandanlığı'na geçmişti. Merkezde ordu kumandanı, erkân-ı harbiye reisi namlarına yalnız ben bulunuyordum. Yeni gelen kumandana Üçüncü Ordu Kumandanlığı'nı ben devr ü teslim edecektim. Fi'l-hakika öyle oldu.

İbrahim Paşa, refakatinde mahdumu Nurettin Bey olduğu halde, trenle geç vakit Selânik'e muvâsalat etti. Doğru kumandanlık dairesine geldi. Orada, kendisine vaziyeti takdim ettim. Gece olmasına rağmen teknil ordu erkân-ı harbiyesine memur rüesâyı birer birer görmek istedi. Herkes gelip kendini takdim ediyordu, Müşir Paşa, her yeni tanıdığı zata, kendisinin ne kadar şedîd olduğunu, insanı mahvetmek kudretinde bulunduğunu anlatmaya çalışır birtakım tavırlar takınarak, hiç de münasebeti olmayan sözler söyleyerek, ara sıra, çizmeli ayaklarını yere vurarak, ilk andan itibaren tedhîş politikası tatbikine başladı.

Gece evime gittim. Ertesi gün erkenden, bir süvari, bir binek atı getirdi ve Müşir Paşa'nın beni istediğini söyledi. Daireye geldiğim zaman, anladım ki yeni kumandan benim vazifeye devam edebileceğimi emretmiş..

Şimdi, Efendiler; gelelim ihtilâl ve inkılâb safhasına...

İbrahim Paşa'nın, tedhîş politikası, ihtilâl komitesinin tehditkâr vaziyetiyle karşılandı. Paşa hiddet ve şiddetini bir tarafa bırakmak mecburiyetini hissetti. Bazı arkadaşlar, bu meyânda en çok Cemal Bey (Cemal Paşa) vasıtasıyla ihtilâl ce-

miyetinin kuvvetinden ve teşebbüsündeki ciddiyetten İbrahim Paşa'nın mahdumu haberdâr edildi. Babasının cemiyet aleyhine harekette bulunmaması ihtar ve Paşa'dan temînat talep olundu. Meselâ, Kumandan Paşa cemiyet aleyhinde hareket etmeyeceğini işaret etmek üzere, Cuma namazını filân camide kılacak ve ikinci safta ahz-ı mevki edecektir, gibi birtakım taleplerde bulunuldu. İşte Nurettin Bey bu gibi tebligatı pederine ismâ için vasıta ittihâz ediliyordu. Fakat mühim meselelerde daha çok tavzîf edilen ve faal bulundurulmuş babasının yaveri Nurettin Bey değil, cemiyetin aza ve mutemedi ve kumandanlık makamı yaveri Yüzbaşı Kâzım Nami Bey'di (elyevm muharir ve muallimdir).

İbrahim Paşa, cemiyetin ihtaratına mutavaata mecbur edildi. Fakat cemiyetin teşkilât, teşebbüsât, mukarrerât ve icrââtından hiçbir vakit haberdâr edilmemiştir.

Hürriyet ve Meşrûtiyet ilânından da ne İbrahim Paşa'nın ve ne de mahdumu Nurettin Bey'in daha evvel, hiçbir suretle ve asla haberleri dahi olmamıştır. Meşrûtiyet ilânı meselesinin tamamen içinde bulunduğum ve bütün teferruat ve safahatıyla şahsen ve yakından münasebettar olduğum cihetle, bu husustaki hatıratım aynen mahfuzumdur.

Hürriyet ve Meşrûtiyet ilânı tezâhürâtında istical ettiği zannolunan Üsküp'teki tertibâtı, Selânik'te ve diğer yerlerde alınacak tertibât ile uygun bir tarza koymak için Üsküp'e gitmiştim. Oradan avdetimde ve artık her yerde fiilî tezâhürât başladıktan sonra, Müşir İbrahim Paşa beni davet etti ve şu beyânâtta bulundu: "Beni, ordu kumandanlığında ibka edecek misiniz, etmeyecek misiniz? İbka olunmayacak isem şahsım tecavüz ve hakarete dûçar edilmeden hemen İstanbul'a hareket edeyim." Hatta Paşa, bürosu üstünde duran yazı hokkasını eline alarak aynen hatırımda kalan şu kelimeleri de ilâve etti: "Burada, benim, yalnız bir hokkam var, onu alır, giderim."

İcâb edenlerle görüştüktan sonra cevap verebileceğimi söyledim. Cemiyet namına salâhiyettar olan diğer arkadaşlarla, İbrahim Paşa'nın kumandanlığı meselesini müzakere ettik. Bir zaman için kalmasında mahzur görmedik. Kumandanlıkta kalacağı hakkındaki cemiyet kararını ben kendisine tebliğ ettim.

Fakat, bir, iki gün sonra, dağa çıkmış olan zâbitândan bir mülâzım efendi, İbrahim Paşa'ya bulunduğu yerden hakaretle malî bir telgraf çekmiş... İbrahim Paşa, derhal beni çağırttı ve telgrafi uzatarak dedi ki: "Beni kumandan olarak burada muhafaza edeceğinizi bildirmiştiniz. Bu hakaret nedir?"

Kumandan Paşa'ya, cemiyetçe hakkında ittihâz ettiğimiz kararı, tekml teşkilâta iblâğ edecek kadar zaman geçmediğini, bilhassa dağ başında bulunan zâbitlerimizin herhangi bir telgraf merkezinden bu gibi telgrafları keşide ettirmelerine mâni olmak, bugünlerde müşkil olacağını takdir etmesini söyleyerek, kendisini tesliyye çalıştım.

Fakat aradan çok geçmeden, o zaman Hudûd-ı Yunaniye Kumandanı bulunan Muhlis Paşa, cemiyetin Manastır'daki heyet-i merkeziyesi tarafından Manastır'a davet olunmuş... Muhlis Paşa, Ordu Kumandanı İbrahim Paşa'dan mezuniyet almaksızın Manastır'a gitmiş... Bundan müteessir olan İbrahim Paşa Muhlis Paşa'ya tekdir-âmîz iş'ârda bulunmuş...

Bunun üzerine, Muhlis Paşa'yı davet eden heyet-i merkeziye, İbrahim Paşa'ya uzun bir telgraf çekmiş... Bu defa da Müşir Paşa beni davet ederek telgrafi gösterdi ve: "Ya bu ne?" dedi.

Telgrafi baştan nihayete kadar okudum. Bu telgrafta Kon-yar aşiretine mensup Müşir İbrahim Paşa'nın bütün hayatı, mazisi, mahiyeti tavsif olunduktan sonra, ağır ve hakaret-âmîz kelimelerle istibdat devrinin, Sultan Hamid bendeliğinin ender enmûzeci olan İbrahim Paşa'nın hürriyet için çalışan bir muhîtte, hürriyet için çalışanlara kumanda etmek cesaretinde bulunması istigrah ediliyor ve derhal kumandanlık makamını terk etmesi ihtar ve talep olunuyordu.

Efendiler, bundan sonra, hakikaten İbrahim Paşa, Selânik'te duramadı. Dediği gibi hokkasını alıp gitti.

Bu ma'lumâtın sonra, Nurettin Paşa'nın Üçüncü Ordu Kumandanı bulunan pederi Müşir İbrahim Paşa ile Meşrûtiyet İnkılâbı'nın husulüne ve ihtilâlin itidal ve selâmet-i cereyânına, ne yolda hizmet ve delâlet eylemiş olduklarını anlamak kolaylaşmıştır zannederim. Denildiği gibi, "ihtilâlin itidal-i cereyânına" dahi müessir olamamışlardır. En büyük itidalsizlik bizzat kendilerine yapılmış olan muamelelerle sâbittir.

Tercüme-i hal risalesinin 4'üncü sahifesinde, Nurettin Paşa'nın, Rumeli'den İstanbul'a yürüyen Hareket Ordusu'na iltihak ile vazife-i vataniyesini ifa ettiğinden bahs olunmaktadır. 31 Mart Vakası münasebetiyle Rumeli'den İstanbul'a gönderilen kuvvetlerin kumandanı, merhum Hüsnü Paşa idi. Ben, bu kuvvetlerin erkân-ı harbiye reisi idim. Bu kuvvetlere Hareket Ordusu unvanını veren, Hareket Ordusu'nun İstanbul'a kadar harekâtını tertip ve idâre eden bendim. Nurettin Bey'in bu kuvvetlere iltihak ederek vazife aldığını bilmiyorum. Nurettin Paşa, birçokları gibi, Hareket Ordusu İstanbul'a yaklaştığı zaman, Ayastefanos'a veya Makriköyü'ne gelmiş olabilir...

Nurettin Paşa “Yemen vilâyetinin tahlisi ve usâtın te'dibi için vuku bulan muharebatta birtakım fırka cüz'-i tâmlarına veya müfrezelere kumanda etmiş.”

Her fırka kumandanı, her muharebede aynı vaziyette bulunur. Sonra “Sana'nın tahlisini müteakib mütehaşşid kuvâ-yı askeriye kumanda etmiş..”

Efendiler, asker olanlar çok iyi bilirler ki bir yerde muhtelif kıtaat-ı askeriye toplandığı zaman, orada bir merkez kumandanlığı veya mevki kumandanlığı, bir ordugâh kumandanlığı tesis olunur... Nurettin Paşa'nın Sana'daki kumandanlığı bundan başka bir şey miydi?!

Nurettin Paşa “İmam Yahya ile itilâf akdi hususunda Ahmet İzzet Paşa'ya müzaheret eylemiş..”

Ahmet İzzet Paşa'ya sormadım, fakat İzzet Paşa ile beraber bulunup, mesâide yakından iştiraki olan sahib-i salâhiyet zevâtın beyanına göre, İmam Yahya ile itilâf müzâkerâtında, Nurettin Paşa bir suretle alâkadar kılınmamıştır. Nurettin Paşa “Balkan muharebatına iştirak arzusunu izhâr ile Yemen'i şimalinden cenubuna kadar kat' edip Aden-Mısır-Suriye-Konya-İstanbul tarikiyle Çatalca civarında bulunan başkumandanlık karargâhına iltihak ve münhal fırka bulunmamasından dolayı kendi rızasıyla gönüllü olarak Dokuzuncu Alay'ın kumandasını” deruhde eylemiş..

Nurettin Paşa'nın Yemen'den, İstanbul'a gelmek için takip ettiği istikamet, Yemen'den İstanbul'a gelen bi'l-cümle efrâd ve siviller, velhâsıl herkes tarafından takip olunan istikametti. Yol o

idi. Nitekim o tarihte, biz de Afrika'da bulunuyorduk, İstanbul'a gelmek için Afrika çöllerini garptan şarka, Mısır'a kadar deve ile kat' ettikten sonra İskenderiye ile Trieste arasında bütün Bahr-i Sefid'i ve Adriyatik Denizi'ni cenuptan şimale ve Triyeste'den Bükreş'e kadar Avrupa'yı ve ondan sonra Karadeniz'i kat' ederek aynı karargâha vâsıl olmuştuk. Yol bu idi.

Nurettin Paşa, bu noktada asıl söylenmesi lâzım gelen meseleden bahsetmiyor. Nurettin Paşa, miralaylıktan binbaşılığa indirildikten sonra, Yemen kıtaatına memur olmak üzere kaymakamlığa terfi etmiştir. Bu terfiin icabı olarak kaymakamlıkta Yemen'de iki sene kalmak lâzım gelirken vaktinden evvel İstanbul'a gelerek kurtulmak yolunu bulmuştur.

Tercüme-i hal risalesinin 6'ncı ve 7'nci sahifelerinde Nurettin Paşa'nın, Irak kumandanlığından bahsolunuyor ve vesâit-i mahalliyenin istimâliyle yeniden ordu teşkil ederek dost ve düşmanın me'mûl ve intizârları hilâfında mağlûbiyetten muzafteriyet istihsali harikasını tecelli ettirdiği zikrediliyor.

Efendiler, Irak seferinde Nurettin Paşa zamanındaki vaziye-tin hakikati şundan ibarettir:

İlk Irak Kumandanı olan Süleyman Askerî Bey'in mağlûbiyet ve intiharından sonra, Irak'a, Kafkasya'dan yeni kıtaat gelinceye kadar, muharebat, İngilizlerin arzusuna ve yürüyüş sür'atlerine tâbi olmuştur. Nurettin Paşa, Kûtû'l-amare'de İngilizlere mağlûp olduktan sonra gece, gündüz ve bilâ-mukavemet yürüyerek Selmanipak'a kadar perişan bir surette ricât etti.

İngilizler, Nurettin Paşa'yı takiben Selmanipak'a kadar ilerledi. Orada Kafkasya'dan gönderilmiş olan kıtaat, İngiliz kıtaatını karşıladı. Üç gün muharebeden sonra Nurettin Paşa mağlûbiyeti kabul ederek ricât emri verdi. Kıtaat Diyale Nehri'ne kadar şimale çekildi. İngilizlerle süvari teması dahi aranmadı. Halbuki aynı zamanda İngilizler de ricât eylemişlerdi. Bu ma'lumâtı veren Urban oldu. Ondan sonra, Nurettin Paşa, kendini toplayıp tekrar Selmanipak-Kûtû'l-amare istikametinde ilerledi.

Kûtû'l-amare şimalinde, gece İngiliz kıtaatına temas edildi. Tedbirsizlik, tertipsizlik ve idâresizlik yüzünden, fecirle beraber kıtaatımız düşmanın ateş baskınına ma'rûz bırakıldı. Efrâd

ve zâbitândan, kumandanlardan birçok zayıat verildi. Kıtaatta panik oldu, kendiliğinden ricât başladı. İngilizlerin çekilmesi üzerine sükûnet iade olunabildi.

Irak'ta, yeni kıtaat ve yeni vesâitle büyük ve kanlı muharebat bundan sonra başlar ki Nurettin Paşa'nın bunlarla münasebeti yoktur.

Risalenin aynı sahifelerinde, Nurettin Paşa "İngilizlerden iğtinam ettiği tayyareler ile de bir tayyare filosu vücuda getirmek muvaffakiyât-ı azîmesini göstermiştir" deniliyor.

Bu iddianın pek cahilâne olduğunu söylemek mecburiyetindeyim. Tayyarenin ve tayyare filosunun ne olduğunu bilenler böyle bir iddianın ne kadar gülünç olduğunu elbette anlarlar.

Risalenin sekizinci sahifesinde, Nurettin Paşa'nın dürbünle bakarken alınmış bir resmi vardır. Bu resmin altında şu ibare yazılıdır:

"26 Ağustos 1922 taarruz günü Kocatepe tarassud mevkiinde Karahisar Meydan Muharebesi'ni idâre ederken alınan fotoğraflardır."

Aynı günde, hep aynı tepede idik. Dürbünle bakanlar çoktu. Bilhassa dürbünle en çok bakanlar tarassuda memur edilen zâbitler idi. Fi'l-hakika, Nurettin Paşa'nın da muharebe meydanını dürbünle seyretmeyi tercih ettiğinin ben de fârikı olmuşum.

Karahisar-Dumlupınar Meydan Muharebesi'nin cereyânı esnasında, Başkumandan Muharebesi günü, Nurettin Paşa'yı bir aralık, Kolordu Kumandanı Kemalettin Paşa'nın (elyevm Berlin Sefiri) tarassud noktasında, vaziyeti dürbünle temaşa ederken buldum. Kıtaatımız, düşmanı yakından sıkıştırmış, nazik ve mühim bir vaziyet hâsıl olmuştu. "Dürbünle temaşayı bırakınız! Muharebeyi yakından ve bizzat idâre etmek için, ileri ateş mevaziine gideceğiz", dedim.

Nurettin Paşa, bu kadar yaklaşmanın münasip olmadığını söyleyerek gitmek istemedi. Canım sıkıldı. "Siz burada kalabilirsiniz" dedim. Kemalettin Sami Paşa'ya: "Siz benimle geliniz!" dedim ve otomobilime yürüdüm. Kemalettin Paşa: "Emredersiniz" dedi ve beraber yürüdü. Bu muamele üzerine, dürbünün başında yalnız bırakılan Nurettin Paşa'nın da arka-

mızdan geldiğini gördük. Dediğim yere gittik. Yunan ordusunun esaretini intâc eden o muharebeyi, teferruatına kadar bizzat idâre ediyor ve icap eden emirleri doğrudan doğruya kolordu kumandanlarına ve sâir kumandanlara bizzat veriyordum.

Emirlerime göre tedbirler ve hareketler icrâ olunurken Ordu Kumandanı Nurettin Paşa yanımda duruyor ve vaziyeti temaşa ediyordu. Bir aralık, Kolordu Kumandanı'nı benim yanımdan uzaklaştırarak bazı emirler vermeye kalkışmış.. Kolordu kumandanı, bu emirleri gayr-i kabil-i icrâ bulmuş, Ordu Kumandanı ile Kolordu Kumandanı arasında adeta, lâübaliyâne bir münazaa vaziyeti hâsıl olmuş... Kemalettin Sami Paşa, Nurettin Paşa'nın yanından biraz sertçe muamele ile ayrılmış... bu halin farkına vardım. Kemalettin Sami Paşa'yı yanıma çağırıp, sükûnet ve inzibatı muhafaza etmesi lüzumunu söyledim. Ba'dehu, yalnız olarak Nurettin Paşa'yı çağırttım. Umumî tarzda, bazı sualler sordum ve anlatmak istedim ki hakikaten Kolordu Kumandanı'na verdiği emir gayr-i kabil-i icradır. Kumandanlar, emir vermiş olmak için emir vermezler. Lüzumlu ve kabiliyet-i icraiyesi olan hususları emrederler ve emir verirken kendini, o emri ifa edecek olanın yerine koymak ve emrin nasıl ifa ve tatbik olunacağını düşünmek ve bilmek lâzımdır.

Tercüme-i hal risalesinin 9uncu sahifesinde, Irak'tan sonra "Kafkas cephesine gitmiş olan Nurettin Paşa, Üçüncü Ordu Mıntıkaları Kumandanlığı'nda ve Ordu Kumandanlığı Vekâleti'nde bir müddet" bulunduğu yazılıdır. Bu vazifelerin mahiyetini ve bu müddetin kaç gün olduğunu sormak lâzımdır.

Nurettin Paşa, Kafkas Cephesi'nden, İstanbul'a avdetinde "Aydın, Muğla ve Antalya Havalisi Kumandanlığı" unvanıyla İzmir'e azimet etmiş ve bulduğu birkaç perişan müstahfız kıtaatını sür'atle tensik ve yeni fırkalar teşkil ederek Yirmi Birinci Kolordu'yu vücuda getirmiş.."

Efendiler, kolordu teşkili, son zamanda, Harb-i Umumî'nin fantezileri sırasına geçmişti. Bilhassa, karşısında düşman bulunmayan, sâbit mıntikalarda, ahz-ı asker şubeleri ve riyâsetleri tesis etmek kadar sühûletle kolordu kumandanlıkları ve salâhiyetleri ihdâs olunurdu. Fi'l-hakika, bütün muharebe cepheleeri imdat, diye feryâd ederken Yirmi Birinci Kolor-

du şâyân-ı itibar bir mevcudiyet olsaydı, Aydın mıntıkasında terk olunmazdı.

Risalenin 16'ncı sahifesinde Nurettin Paşa'nın "Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa ve rüfekasının teşebbüsleriyle başlayan harekât-ı milliye rüesâsıyla dahi tesis-i münasebet ederek.." İstanbul'da birtakım mühim işler yaptığından ve nihayet "İngilizlerce takibe başlanmış olduğundan" ve "Mustafa Kemal Paşa tarafından aldığı davetnamelerde, artık İstanbul'dan ziyade Anadolu'da hizmet mümkün olduğu iş'ar edilmesine.." ve sâireye binâen Anadolu'ya geçmiş..

Efendiler, Nurettin Paşa'nın, İstanbul'da, İngilizlerle ve Damat Ferit Paşa Kabinesi'yle anlaştığını ve Ankara'da teessüs eden, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden ve onun Hükümeti'nden bîhaber olarak, bizi, İstanbul ile itilâf ettirmeğe çalıştığını ve bu münasebetle arada cereyân eden telgraf muhaberâtını ve bi'z-zarure, Ankara'ya geldikten sonraki muamelelerini bi'l-münâsebe beyan etmiştim. Bunları tekrar etmeyeceğim.

18inci sahifede, "bâlâdaki hidemât-ı vataniyeyi muvaffakiyetle ifa etmiş olan Nurettin Paşa ile Büyük Millet Meclisi arasında, bazı mesâil-i resmiyeden dolayı ihtilâf çıkması üzerine, kendisi hemen Ankara'ya gelerek, işbu su-i tefehhümat hüsn-i suretle hal ve izâle olunmuştur" ibaresine tesâdüf edilmektedir.

Nurettin Paşa'nın, Hükümet'çe, Merkez Ordusu Kumandanlığı'ndan nasıl azil ve Divan-ı Harp'e tevdi edilmek üzere Ankara'ya celp olunduğunu ve Meclis'çe aleyhinde olan galeyân kendisinin idamını talep derecesinde ileri gitmiş iken Başkumandan sıfatıyla şahsen Meclis kürsüsünden, Nurettin Paşa'yı müdafaa ederek nasıl kurtardığımı da izah etmiştim. Burada, bi'l-vesile yalnız bir noktaya nazar-ı dikkati celp etmek isterim. Bu okuduğumuz ibareye nazaran, bir Türkiye Büyük Millet Meclisi vardır, bir de Nurettin Paşa... Bunlar karşı karşıya gelmişler.. su-i tefehhümat izâle edilmiş... Ma'lûm olduğuna göre, Meclis'le karşı karşıya gelebilen, yalnız hükümettir. Meclis'in muhatabı hükümettir. Bir ordu kumandanı, bir vali, herhangi bir makam sahibi Meclis'in muhatabı olamaz.

Risalenin 18inci sahifesinin son satırları, Nurettin Paşa'nın, "vatani tehlikeden tahlis eden muzafferiyet-i azîmenin lûtf-i

Hak'la muvaffak ve âmili olmuş ve tarih-i millîye bu defa dahi gayet mühim ve emsali na-mesbûk bir sahife-i şeref ve mefharet ilâvesini temîn eylemiş.." olduğunu izaha hasredilmiştir.

Efendiler, bu kadar, cesurâne bir iddiaya karşı hayret ve istigrap etmemek mümkün değildir. Fi'l-hakika, Nurettin Paşa, umumî taarruzda Birinci Ordu Kumandanlığı'nda bulundu. Diğer bi'l-cümle kumandanlarla beraber kendisine emrettiğimiz vazifeleri ifaya çalıştı. Bu hal, bütün Türk ordusu-na ve ordumuzun büyük, küçük bi'l-cümle kumandanlarına, zâbitlerine ve her neferine şâmil olmak tabii bulunan muvaffakiyet ve şerefi, Nurettin Paşa'nın şahsına hasretmek kadar manasız, esassız, ayıp bir şey olamaz! Nurettin Paşa'yı, muzafferiyetin âmili gibi göstermek, olsa olsa, kendisiyle istihza maksadına ma'tûf olabilir. Yoksa Nurettin Paşa, büyük zaferin şerefine en az iştirake hakkı olanlardan biridir.

Efendiler, Büyük Taarruz'da, Nurettin Paşa'yı, yalnız taarruzun ikinci günü Kocatepe'de yalnız bırakmıştım. Çünkü düşmanın mağlûp olduğunu ve ricât edeceğini anladık. Mağlûbiyetini inhizama çevirmek ve hatt-ı ricâtını kat' ederek düşman ordusunu esir etmek için, artık Kocatepe'de değil, daha umumî vaziyeti mütâlaa ve ona göre umumî tedbirler alacak yerde bulunmamız lâzımdı. O gün dahi, Cephe Kumandanı İsmet Paşa'nın münasip görüp benim imzamlı yazdığı teşvikkâr kısa bir telefonla Nurettin Paşa'nın kuvve-i maneviyesini muhafaza için tedbir almak lüzumlu görülmüştü.

Ondan sonra, Nurettin Paşa'yı ve ordusunu bizzat takip ve sevk-i idâreye bizzat müdahaleye zaruret gördüm. Böyle yapmasaydım, Nurettin Paşa'nın yaptığı hataları tazmin etmek güç olurdu. Dumlupınar'da, Erkân-ı Harbiyesi Reisi Emin Paşa'nın hazırladığı ileri hareket emrinin muhteviyâtını anlayamayan ve fakat, anlamamış değil daha iyisini düşünmek ve yapmak istiyormuş gibi tavır alan Nurettin Paşa'nın tereddüdü üzerine, tereddütle geçirilecek zaman olmadığını ihtar ederek, icap eden nokta-i nazarı bizzat dikte ettiğim zaman, Nurettin Paşa bana demişti ki: "Paşam, siz bizi yalnız ve serbest bırakmıyorsunuz!" Buna, hazır bulunan Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretleri, şu yolda ve ciddî bir lisanla cevap verdi:

“Paşa, Paşa, dedi. Bu ordu bizim, bütün memleketin gözbebeğidir. Onun sevk ve idâresini, tesâdüfe bırakamayız!”

Dumlupınar’dan Uşak’a giderken, yolda Nurettin Paşa’nın tedâbirindeki noksanı hissedip, Nurettin Paşa fırkalarına bizzat emir vererek, tedbir aldırmasaydım Trikopis’in esareti mümkün olmayabilirdi. Uşak’ta nâhoş bir manzaraya şahit olabileirdik. İzmir’e girdikten ve hükümet dairesine dahil olduktan sonra, cenuptan gelen top ve tüfek sedalarını bizzat işitip, Nurettin Paşa’nın tedbirsizliğini ve gafletini anlayıp derhal bizzat emir vererek tedbir aldırmasaydım, İzmir’e girmiş ve İzmir sokaklarında ahaliye karışmış kıtaatımızın, biz de dahil olduğumuz halde, paniğe uğrayarak hercümerç olması müsteb’ad değildi.

Siyaset ve kiyaset iddiasında bulunan, Nurettin Paşa’nın İzmir’de resmî ecnebi memurlarla mazbût mükâlemesini bizzat tashih etmeseydim İzmir’e girmekten hâsıl olan neşve-i umumiyenin inkisarını bâdî vaziyetlerden içtinap belki de mümkün olmayacaktı.

Efendiler, bu söylediklerim, bütün ordu erkânınca ma’lûm hakikatlerdir. Bu hakikatlerin, yalnız bir kişinin fârikı olmadığı anlaşılıyor. O da Nurettin Paşa’dır. Muhasır, galip, fatih, gazi unvanlarıyla kendini yâd ettirmek sevda-yı tıflânesine düşen Nurettin Paşa’nın, “Kûtü’l-amare Muhasırı Nurettin Paşa” diye bir kartvizitini görmüştüm. Bu kartı, Nurettin Paşa Taşköprü’de otururken Kastamonu Vali ve Havalisi Kumandanı bulunan Muhittin Paşa’ya (elyevm Kahire Sefiri) göndermiş ve kartın boş yerlerine yazdığı yazılarda, karttaki unvanı işaret ederek, “bunu da benden kimse nez’ edemez ya!” diye bir ibare de vardı. Muhittin Paşa, bu kartı ve karttaki yazıyı, akıl ve ferasetle kabil-i telif görememiş, dikkate şâyân-ı bulmuş olduğundan, aynen bana göndermişti. Evet onu ondan kimse nez’ edemez. Fakat onu ona veren de yoktur. Her muvaffakiyetli muharebeye iştirak eden zatın, hakkı olmadığı halde kendisini yegâne âmil, galip ilân etmesi, şâyân-ı imtisal bir düstûru ahlâkî teşkil etmez. Evlâd-ı memlekete, böyle asılsız tarz ve tavırlar takınmak âdetini veremeyiz. Ensâl-i âtiyeye, böyle havadan galip, fatih olunabileceği gibi sakîm bir fikri miras bırakamayız!

Tercüme-i hal risalesinin kabındaki gazi unvanının istimâline gelince, bu unvanı, Nurettin Paşa'ya (A.S.) harfleri verebilir. Fakat hakikat ve kanun bununla yalnız ve sadece istihza eder. Gerçi, muharebeye “ya şehit veya gazi olmak için” gidilir. Ale'l-ıtlak, meydan-ı şehâmette ölenlerin hepsine şehit derlerse de sağ kalanların hepsine gazi unvanı verilmez. Bu unvanı ancak kanun verir. Medenî bir milletin, âli menfaatler icabı icrasına mecbur olduğu harpler, Arap aşiretlerinin gazvesi değildir. Öyle dahi olsa, gazveden sağ sâlim çıkanlara belki, yalnız, anaları, babaları berâ-yı takdir, benim gazi oğlum diyerek iftihar eder. Fakat millet, tarih unvan tevcihinde o kadar semih değildir.

Tercüme-i hal risalesinin, son sahifesinden de bir cümle alarak bu hikâyete hitam verelim:

Nurettin Paşa “Irak cephesinde iken ahali-i mahalliye tarafından kendisine tevdî edilmiş bulunan, Kerbelâ'da metfun hafid-i Hazret-i Peygamberî İmam Hüseyin Hazretlerinin seyf-i mübareğini hâmil bulunmakla müşerreftir.”

Efendiler, bu ne lâftır?!

Kerbelâ, hafid-i peygamberî, imam, seyf-i mübarek, müşerref, bu gibi avam-pesendâne lâflarla milleti iğfal mesleğinde bulunanlar, artık insaf etsinler!... Millet de dikkat ve basiretini arttırsın!..

Efendiler, re'sen harekette muvaffakiyet görmeyen bazı kimseler de türlü riyakârlıklarla içimize girmek yolunu bulabilmişlerdir. Bunların mahiyetleri İkinci Meclis ictimâ ile vazifeye başladıktan sonra görülecektir.

* * *

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin, ikinci intihap devresi, yeni Türkiye Devleti'nin tarihinde mes'ûd bir intikal devresine tesâdüf etti. Fi'l-hakika, dört senelik istiklâl mücahedemiz, milletimizin şanına lâayık bir sulh ile neticelenmiş bulunuyordu.

24 Temmuz 1923'te, Lozan'da imza edilen muâhedename, 24 Ağustos 1923'te Meclis'te tasdik olundu.

Efendiler, Mondros Mütarekesi'nden sonra Türkiye'ye muhasım devletler tarafından dört defa sulh şerâiti teklif edilmiştir.

Bunların birincisi, Sevr projesidir. Bu proje, hiçbir müzakerenin mahsulü olmayıp Düvel-i İtilâfiye tarafından Yunan Başvekili Mösyö Venizelos'un da iştirakiyle tanzim ve Vahideddin'in hükümeti tarafından 10 Ağustos 1920'de imza edilmiştir.

Bu proje, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce bir zemin-i münakaşa bile addedilmemiştir.

İkinci sulh teklifatı, Birinci İnönü Muharebesi'ni müteakib in'ikad eden Londra Konferansı'nın hitamında 12 Mart 1921 tarihinde vâki olmuştur. Bu teklifat, Sevr Muâhedesinde bazı ta'dilâtı muhtevi ise de meskût bırakılan meselelerde Sevr projesindeki mevâddın kâmilten ibka edildiğini kabul etmek lâzımdır.

Bu teklifat, bizce münakaşayı mücib olmadan İkinci İnönü Muharebesi'nin başlamasıyla neticesiz kalmıştır.

Üçüncü sulh teklifatı, 22 Mart 1922'de, yani Sakarya muzaferiyetinden ve Fransızlarla akdolunan Ankara İtilâfı'ndan sonra ve yakın bir taarruzumuza intizâr olunduğu sıralarda, Paris'te ictimâ eden Düvel-i İtilâfiye Hariciye Nâzırları tarafından yapılmıştır. Bu teklifatta, işe Sevr esasından başlamak esası terk edilmiş ise de esâsâtı itibarıyla âmâl-i milliyemizi tatmînden uzak idi. Dördüncü teklif, Lozan Muâhedesinin akdiyle neticelenen müzâkerâttır.

Düvel-i İtilâfiye'ce Türkiye'ye tatbiki tasavvur edilen esâsâtlâ, harekât-ı milliyeye sayesinde vâsıl olunan neticeyi bâriz bir surette mütâlâa etmek için bu dört nev'î teklif arasında en mühim hususâta münhasır olmak üzere kısa bir mukayese yapmayı faydalı addederim.

1. Hudutlar

a) Trakya hudûdu:

Sevr'de: Çatalca hattından biraz ileride bulunan Podima-Kalikratya hattı.

Mart 1921 teklifinde: Bahis yok.

Mart 1922 teklifinde: Tekirdağ bize, Babaeski, Kırkkilise ve Edirne Yunan'a kalmak üzere bir hat.

Lozan'da: Karaağaç da bizde olmak üzere Meriç hattı.

b) İzmir mıntıkası:

Sevr projesinde: Bu mıntıkanın hudutları Kuşadası, Ödemiş, Salihli, Akhisar ve Kemer iskelesine az çok karîb mahallerden geçmektedir.

Bu mıntıka, Türk hâkimiyetinde kalacak, fakat Türkiye, bu hâkimiyetini istimâl hakkını Yunanistan'a devredecek, Türk hâkimiyetinin bekasına alâmet olarak İzmir şehrinin haricî istihkâmlarından birinde Türk bayrağı bulunacak. Mahallî bir meclis toplanacak ve beş sene sonra bu meclis, bu mıntıkanın suret-i daimede Yunanistan'a ilhakına karar verebilecek idi.

Mart 1921 teklifinde: İzmir mıntıkası, Türk hâkimiyetinde kalacak, İzmir şehrinde bir Yunan kuvveti bulunacak ve İzmir mıntıkasının aksâm-ı mütebakîyesinde muhtelif anâsırın adedi nisbetine göre terekkeb edecek bir jandarma kıtası bulunacak ve buna Düvel-i İtilâfiye zâbitânı kumanda edecek.

İdare işlerinde dahi aynı nisbet-i adediye nazar-ı itibara alınacak ve mıntıkanın Cemiyet-i Akvâm'ca tayin edilecek Hristiyan bir valisi olacak ve bunun yanında müntahap bir meclis ve bir heyet-i müşavire bulunacak. Vilâyetçe Türkiye'ye vâridatla mütezayit bir vergi verilecek ve bu anlaşma beş sene devam edip tarafeynden birinin talebi üzerine Cemiyet-i Akvâm'ca ta'dil edilebilecek.

Mart 1922 teklifinde: Bütün Anadolu ve dolayısıyla İzmir de bize iade olunacak tarzında aldatıcı bir vaad. İzmir Rumlarının idâreye âdilâne bir surette iştirak ettirilmesi için ve aynı hak, Yunanistan'da kalacak Edirne Türklerine verilmek şartıyla bir usûl tayini zımnında Düvel-i İtilâfiye Türkiye ve Yunanistan'la anlaşacaklardır.

Lozan'da: Tâbiyatıyla bu gibi mesâil mevzu-i bahis dahi olmamıştır.

c) Suriye hudûdu:

Sevr'de: Sahilde, takrîben Karataş Burnu'ndan başlayarak Osmaniye, Bahçe, Gazi Ayıntap, Birecik, Urfa, Mardin ve Nusaybin'i epey cenupta ve Suriye arazisinde bırakan bir hudut.

Mart 1921 de: Takrîben şimdiki hudut olmak üzere Fransızlarla ayrıca bir itilâfname imzalanmıştır.

Lozan'da: 20 Teşrinievvel 1921 tarihli Ankara İtilâfnamesi hudûdu ibka edilmiştir.

d) Irak hudûdu:

Sevr'de: İmadiye bizde kalmak şartıyla, Musul vilâyetinin şimal hudûdu.

Mart 1921 teklifinde: Bahis yok. Mart 1922 teklifinde: Bahis yok. Lozan'da: Halli tehîr edilmiştir.

e) Kafkas hudûdu:

Sevr'de: Türk-Ermeni hudûdunun tayini Amerika Reisi-cumhuru Wilson'a havale edilmiştir. Ve müşarûnileyh hudut olarak Karadeniz sahilinde Giresun'un şarkından başlayan, Erzincan'ın garp ve cenubundan, Elmalı, Bitlis ve Van Gölü'nün cenubundan geçen ve birçok nikatta Harb-i Umumî'deki Türk-Rus cephesini takip eden bir hattı göstermiştir.

Mart 1921 teklifinde: Cemiyet-i Akvâm bir Ermeni yurdu tesisi için vilâyât-ı şarkiyeden Ermenistan'a devrolunacak arazinin tespiti zımnında bir komisyon tayin edecek ve Türkiye bu komisyonun kararını kabul edecek.

Mart 1922 teklifinde: Bir Ermeni yurdu teşkili zımnında Cemiyet-i Akvâm'ın muâvenetine mürâcaat olunacağından bahsedilmektedir.

Lozan'da: Bu mesele bertaraf edilmiştir.

f) Boğazlar mıntıkası:

Sevr'de: Rumeli'nin Türkiye'de kalan bütün aksâmı.

Anadolu'nun Adalar Denizi üzerinde takriben İzmir mıntıkasının başladığı yerden başlayarak Manyas Gölü'nün cenubuna ve Bursa'nın ve İznik'in biraz şimalinden ve Sapanca Gölü'nün Müntehâ-yı garbîsinden Ahabadr Deresi'nin munsabına giden hatla tahdîd edilmiş bir mıntıka. Bu menâtıkta asker bulundurmak ve harekât-ı askeriyede bulunmak hakkı sırf Düvel-i İtilâfiye'ye aittir. Keza mezkûr menâtıkta Türk jandarması Düvel-i İtilâfiye kumandasına tâbi olacaktır.

Düvel-i İtilâfiye, bu mıntıka dahilinde askerî makasid için kullanılabilecek yol ve şimendifer inşasını menedebileceği gibi elyevm mevcut olanlar meyânında bu yolda kullanılabilecek olanları tahrip ettirebilecektir.

Mart 1921 teklifinde: Çanakkale cenubunda Tenedos Adası'nın (Bozcaada) karşısından Karabiga'ya giden hattın şimaliyile Boğaziçi'nin tarafeyninde 20 ilâ 25 kilometrelik bir mıntıka.

Çanakkale Boğazı'na hâkim olan her iki tarafındaki adalar.

Düvel-i İtilâfiye, yalnız Yunanistan'a kalacak olan Gelibolu ve bize kalacak olan Çanakkale'de asker bulunduracak, bu suretle İstanbul ve İzmit Şibh-i Ceziresi'ni tahliye edecek ve Türkiye'nin İstanbul'da asker bulundurmasına ve Anadolu'dan Rumeli'ye veya Rumeli'den Anadolu'ya asker geçirmesine müsaade edecektir.

Mart 1922 teklifinde: Çanakkale'nin cenubunda Erdek Şibh-i Cezîresi müstesna olmak üzere Çanakkale sancağı. Boğaziçi'nin cenubunda o zaman bî-araf addolunan mıntıka, yani takrîben İzmit Şibh-i Ceziresi gayr-i askerî mıntıka olacaktır.

Bizde, İtilâf işgal kuvveti kalmayacaktır.

Lozan'da: Gelibolu Şibh-i Ceziresi'yle Kumbağı, Bakla Burnu hattının cenub-ı şarkîsi, Çanakkale mıntıkasında sahilden yirmi kilometrelik bir mıntıka ve Boğaziçi'nin iki tarafında sahilden on beş kilometrelik birer mıntıka ve Marmara'da da Emirali adasından mâadâ adalar ve İmroz ve Tenedos Adaları, gayr-i askerî bir hale konacaktır.

Hiçbir tarafta Düvel-i İtilâfiye işgal kuvveti kalmayacaktır.

2. Kürdistan

Sevr'de: Fırat'ın şarkında ve Ermenistan, Irak ve Suriye arasında kalan mıntıka için Düvel-i İtilâfiye murahhaslarından mürekkeb bir komisyon mahallî muhtariyeti ihzâr edecektir.

Muâhede'nin akdinden bir sene sonra işbu havalinin Kürt ahalisi Cemiyet-i Akvâm Meclisi'ne mürâaatla Kürtlerin ekseriyetinin Türkiye'den müstakil olmayı istediğini isbât ederse ve Meclis bunu kabul ederse Türkiye bu havalideki her türlü hukukundan sarf-ı nazar edecektir.

Mart 1921 teklifinde: Düvel-i İtilâfiye, vaziyet-i hâzırâyı nazar-ı itibara alarak ve bu bâbda Sevr projesinde ta'dilât icrasını nazar-ı itibara almaya mütemayildirler. Şu şartla ki mahallî muhtariyetler ve Kürt ve Asuri-Keldani menâfiinin kâfi derecede himayesi için tarafımızdan teshîlât ibrâz edilsin.

Mart 1922 teklifinde: Bahis yok.

Lozan'da: Bi't-tabi mevzu-i bahis ettirilmemiştir.

3. İktisadî menâtık-ı nüfûz

Sevr Muâhedesini müteakib Düvel-i İtilâfiye'nin aralarında imza eyledikleri "akor tripartit"te:

a) Fransız mıntıkası-i nüfûzu:

Suriye hudûduyla takriben Adana vilâyetinin garp ve şimal hudûdu ve Kayseri ile Sivas'ın şimalinden geçen ve Muş hariç işbu kasabaya takarrüpten sonra Cezîre-i İbn-i Ömer'e giden bir hattın dahilinde kalan mıntıkası.

b) İtalyan mıntıkası-i nüfûzu:

İzmit Şibh-i Cezîresi'nden çıktıktan sonra Afyonkarahisar'ına kadar Anadolu şimendifer hattı ve oradan Kayseri civarında Erciyes Dağı civarına kadar giden hatla İzmir mıntıkası Adalar Denizi, Bahr-i Sefid ve Fransız mıntıkası arasında kalan mıntıkası.

Mart 1921'de: Bekir Sami Bey ile Fransız ve İtalyan Hariciye Nâzırları arasında imza olunup Hükümet'çe reddolunan itilâflara göre,

a) Fransız mıntıkası-i nüfûzu:

O sırada Fransız işgali altında bulunan yerlerle Sivas, Mamuretülaziz ve Diyarbekir vilâyetleri.

b) İtalyan mıntıkası-i nüfûzu:

Antalya, Burdur, Muğla, Isparta sancaklarıyla Afyonkarahisar, Kütahya, Aydın ve Konya sancaklarının bi'l-âhire tayin olunacak aksâmı.

Mart 1922 teklifinde: Mevzu-i bahis değildir.

Lozan'da: Mevzu-i bahis olmamıştır.

4. İstanbul

Sevr'de: Muâhede samimiyetle tatbik edilmediği takdirde İstanbul da bizden alınacaktır.

Mart 1921 teklifinde: Bu tehdidin kalkacağı ve Türkiye'nin İstanbul'da asker bulundurabileceği ve Boğaziçi'nin etrafındaki gayr-i askerî mıntıkadan asker mürûruna müsaade edilebileceği mezkûrdur.

Mart 1922 teklifinde: İstanbul'dan ihracımız tehdidinin kaldırılacağı ve İstanbul'da bulundurulabilecek Türk kuvvetinin tezyîdi vaad olunmaktadır.

Lozan'da: Mevzu-i bahis olmamıştır.

5. Tâbiyet

Sevr'de: Gerek Düvel-i Müttefika'dan (Yunanistan dahil) gerek teşekkül eden devletlerden birinin (Ermenistan ve säire) tâbiyetine girmek isteyen Türk tebaasından hiç kimseye Türk Hükümeti'nce mümânaat edilmeyecek ve bunların yeni tâbiyeti kabul edilecektir.

Mart 1921 teklifinde: Bundan bahis yok.

Mart 1922 teklifinde: Bundan bahis yok.

Lozan Muâhedesi'nde: Bundan bahis yok.

Ancak müzâkerât esnasında Düvel-i İtilâfiye bir adamın tâbiyetini tayin hususunda Türkiye'deki ecnebi sefaret ve şehir benderhanelerin verecekleri vesâikin kâfi addedilmesini istemişlerdi. Bu teklif, Sevr projesinin bâlâda mevzu-i bahis olan 128'inci maddesinin bir şekli-i cedîdi idi. Tâbiyatıyla tarafımızdan reddedilmiştir.

6. Adli kapitülasyonlar

Sevr'de: İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya'nın temsil edildikleri dört azadan mürekkeb bir komisyon, kapitülasyonlardan müstefid olan sair devletlerin mütehassıslarıyla birlikte yeni bir usûl tanzim edecek ve Osmanlı Hükümeti'yle istişare ettikten sonra bu usûlü tavsiye edebilecek.

Hükümet-i Osmaniye bu usûlü kabul etmeyi şimdiden taahhüt edecek.

Mart 1921 teklifinde: İşbu komisyonda Türkiye'nin dahi temsiline Düvel-i İtilâfiye razı olmaktadır.

Mart 1922 teklifinde: Aynı teklif.

Lozan'da: Kapitüler hiçbir kayıt yoktur!

İstişarî mahiyette olmak üzere birkaç ecnebi mütehassısını beş sene için hizmetimize almayı kabul ettik.

7. Ekalliyetlerin himayesi

Sevr'de: 1918 mütarekelerinden sonra akdolunan bi'l-cümle muâhedâtta mevcut olan ahkâmdan mâadâ Türkiye'ye bilhassa zîrdeki taahhüdât kabul ettirilmek istenilmiştir:

a) Yerlerini terk etmiş olan bi'l-cümle gayr-i Türklerin yerlerine iadesi.

Reisleri Cemiyet-i Akvâm'ca tayin edilecek olan hakem komisyonları vasıtasıyla bunların hukukunun iadesi ve ez-cümle bu komisyonların talebi takdirinde gayr-i Türklerin tahrip edilmiş emlâkinin tamiri zımnında ücretleri hükümetçe tesviye edilecek işçilerin tedârîki, tehcir ve buna mümâsil işlerde zî-medhal oldukları mezkûr komisyonlar tarafından iddia olunan bi'l-cümle eşhâsın teb'îdi ilâ...

b) Türk Hükümeti, ekalliyetlerin parlamentoda temsil-i nisbîsini temîn eden bir intihap kanun projesini iki sene zarfında Düvel-i Müttefika'ya arz edecektir.

c) Patrikhanelere ve bunlara mümâsil müessesata ait bi'l-cümle imtiyâzat takviye ve tezyîd edilmekte ve bunların idâre eyledikleri mektep, eytamhane ve sâire hususunda o ana kadar Hükümet'in muhafaza etmiş olduğu nisbî bir murakabe hakkı dahi ref' edilmektedir.

d) Düvel-i İtilâfiye, Cemiyet-i Akvâm Meclisi'yle ba'de'l-istişare işbu mukarrerâtın temîn-i icrası için ittihâzı lâzım gelen tedâbîri tespit edeceklerdir. Türkiye bu hususta bi'l-âhire ittihâz olunacak her tedbiri kabul edeceğini şimdiden taahhüt edecektir.

Mart 1921 teklifinde: Ekalliyetlerden bahis yoktur. Bu teklif Sevr'de yapılacak ta'dilâtın bâhis olduğu için bundan mezkûr muâhedenin ekalliyetlere ait kısmının ta'dil edilmeyeceği istihrac olunabilir.

Mart 1922 teklifinde: Türkiye ve Yunanistan'daki ekalliyetler hakkında bir silsile-i tedâbîrin teklif edileceği ve bunların hüsn-i tatbikine nezaret etmek için Cemiyet-i Akvâm'ca komiserlerin tayin olunacağı mezkûrdur.

Silsile-i tedâbîrin ne olacağı tasrih edilmemiştir.

Lozan'da: Misak-ı Milli'mizde kabul etmiş olduğumuz vechile ve yalnız gayr-i Müslimlere mahsus olmak üzere Harb-i Umumi'den sonra akdolunan bi'l-cümle beynelmilel muâhedâtta mevcut olan ahkâm.

8. Ahkâm-ı askeriye

Sevr'de:

a) Türkiye'nin kuvâ-yı müsellahası şu erkamı tecavüz etmeyecektir.

Maiyet-i seniye kıtası:	700	kişi
Jandarma:	35.000	kişi
Jandarmayı takviye için kıtaat-ı mahsusa:	15.000	kişi
	<u>50.700</u>	

Bu miktara erkân-ı harbiye, mekâtib-i askeriye talebesi, depo kıtaatına ve hidemât-ı muhtelifeye mensup efrâd ve zâbitân dahildir.

Kıtaat-ı mahsusanın 15 batarya cebel topu bulunabilecek ve sahra veya ağır topu olmayacaktır.

Memleket, muhtelif menâtıka ayrılacak ve her mıntıkada bir jandarma kıtası (légion) bulunacaktır.

Jandarmanın topu ve âlet-i fenniyesi bulunmayacaktır.

Mahsus-ı kıtaat kendi mıntıkasının haricinde istihdam edilemeyecektir.

Jandarma zâbitânı meyânında 1.500'ü geçmemek üzere ecnebi zâbitân bulunacaktır. Her mıntıkadaki ecnebi zâbitânı aynı millete mensup olacaktır.

Bi'l-âhire tespit edilecek olan işbu menâtıkın adedi zikredilmemekle beraber bunun Düvel-i İtilâfiye'nin fikrince lâakal dört olacağı muâhedenin bazı ahkâmından ve ez-cümle bir légionun kuvvetinin umum légionlar kuvvetinin rub'unu tecavüz etmeyeceği hakkındaki hükümden istihrac olunabilir. Bu suretle İngiltere, Fransa ve İtalyan zâbitânının bulunacağı birer mıntıka olacağı gibi ihtimal Yunanistan ve belki de ileride Ermenistan'a birer mıntıka verilmesi düşünülmüştür.

Kıtaat-ı mahsusa efrâdıyla jandarmalar hep ücretli olup bunlar lâakal on iki sene hizmet edecek ve hizmet-i mecbure-i askeriye kalkacaktır.

Her mıntıkadaki légiona alınacak efrâd ve zâbitân o mıntıka ahalisinden olacak ve muhtelif anâsırın légionda temsil edilmesine imkân dairesinde itina olunacaktır.

Kuvâ-yı bahriyemiz yedi sloop ve altı torpidoyu tecavüz etmeyecek ve hiçbir tayyare ve kabil-i sevk balonumuz olmayacaktır.

Düvel-i İtilâfiye'ye mensup askerî, bahrî ve havaî kontrol komisyonlarının memleketimiz dahilinde her türlü murakabede bulunmaya hakları vardır. Bilhassa askerî komisyon;

Türkiye'nin istihdam edebileceği polis, gümrükçü, orman muhafızı ve sâire gibi memûrünün miktarını tayine,

Fazla kalacak esliha ve cephanemizi tesellüme,

Memleketimizin menâtıkta taksimine, her mıntıkada bulunacak jandarma ve kıtaat-ı mahsusa miktarının tayinine, bunların tarz-ı istihdam ve istimâlini murakabeye, ecnebi zâbitânın miktar ve nisbetini tayine ve hükûmetle müştereken yeni kuvâyı müsellahamızın tanzimine ilâh... memurdur.

Mart 1921 teklifinde:

Jandarma miktarı 45.000

Kıtaat-ı mahsusa 30.000'e iblâğ olunmuştur.

Jandarmanın tarz-ı tevzii, Düvel-i İtilâfiye'ye mensup sâlifü'z-zikir kontrol komisyonu ile hükûmet arasında anlaşarak vaki olacaktır.

Jandarmada zâbitân ve küçük zabitan nisbeti tezyit edilecektir. Ecnebi zâbitân miktarı azaltılacak ve bunların kıtaata tevzii, kontrol komisyonu ve hükûmet arasında bi'l-tilâf kararlaştırılacaktır. (Bunda ihtimal her mıntıkada aynı millete mensup ecnebi zâbitân bulunmayacağı kastedilmiştir.)

Mart 1922 teklifinde:

Ücretle müstahdem asker usûlünün ibkası

Jandarmanın 45.000

Kıtaat-ı mahsusanın 40.000 e iblâğı.

Jandarmada ecnebi zâbitânının istihdamı Türkiye'ye tavsiye edilmekle beraber bu cihet şart olarak dermeyan edilmemektedir.

Lozan'da: Trakya ve Boğazlar'da gayr-i askerî hale ifrâğ olunan menâtıkta ait tahdîdattan mâadâ hiçbir kayıt yoktur. Hatta Boğaziçi'nin iki tarafındaki gayr-i askerî mıntıkada 12.000 asker bulundurabilmek hakkını muhafaza etmişizdir.

Bu menâtık için bile hiçbir kontrol kabul edilmemiştir.

9. Ceza

Sevr projesinde: Türkiye, harp esnasında kavaid-i harbiyeye muhâlif surette hareket etmiş veya Türkiye dahilinde mezâlim icrâ eylemiş ve tehcir ve sâire gibi hususâta karışmış olan eşhâsı, talepleri üzerine Düvel-i Müttefika'ya (Yunanistan dahil) ve Türkiye'den arazi almış olan devletlere (Ermenistan ve sâire) teslim edecektir. Eşhâs-ı mezkûre kendilerini talep eden devletin divan-ı harbi tarafından muhakeme ve tecziye edileceklerdir.

Mart 1921 teklifinde: Düvel-i İtilâfiye teklifatında bundan bahis yoktur.

Ancak Bekir Sami Bey'in İngilizlerle imza etmiş olduğu mübadele mukavelenamesinde elimizdeki bütün İngilizleri tahliye ederek bir kısım Türkleri mücrim addiyle İngilizler elinde bırakmaya muvafakat etmiş olması Sevr projesinde mevcut olan ahkâm-ı sâlifinin daha muhaffef bir şeklinden başka bir şey değildir.

Mart 1922 de: Bu meseleden bahis yoktur.

Lozan'da: Bahis yoktur.

10. Ahkâm-ı maliye

Sevr'de: Düvel-i İtilâfiye Türkiye'ye muâvenet zımnında İngiliz, Fransız ve İtalyan murahhaslarından mürekkebe bir maliye komisyonu teşkil edecekler ve bu komisyonda istişarî mahiyette bir Türk komiseri bulunacaktır.

İşbu komisyonun vezâif ve salâhiyeti ber vech-i âti olacaktır:

a) Türkiye'nin vâridatını idâme ve tezyit için her türlü tedâbîr ittihâz edebilecektir.

b) Türk Meclis-i Mebusanı'na takdim edilecek olan bütçe, evvelen maliye komisyonuna arz ve onun kabul ettiği şekilde Meclis'e sevk olunacaktır. Meclisin yapacağı ta'dilât ancak komisyonca tasvip edilirse kabil-i icradır.

c) Komisyon doğrudan doğruya kendisine tâbi olacak ve azaları kendi muvafakatiyle tayin edilecek olan Türk maliye

heyet-i teftişiyesi vasıtasıyla bütçenin ve malî kavânîn ve nizamın tatbikatını murakabe edecektir.

d) Düyûn-ı Umumiye ve Osmanlı Bankası'yla anlaşarak Türkiye'nin usûl-i meskûkatını tanzim ve ıslah edecektir.

e) Düyûn-ı Umumiye'ye tahsis olunan vâridat müstesna olmak üzere Türkiye'nin bi'l-cümle vâridatı işbu maliye komisyonunun emrine verilecektir. Komisyon bunlarla;

Evvelen:

Kendisine ve Türkiye'de kalacak olan Düvel-i İtilâfiye işgal kuvvetlerine ait masârifi tediye ettikten sonra 30 Teşrinievvel 1918 tarihinden beri Düvel-i İtilâfiye ordularının gerek bugünkü Türkiye'de gerek Osmanlı İmparatorluğu'nun muhtelif aksâmındaki masârifini tediye eyleyecektir.

Saniyen:

Türkiye, dolayısıyla zarar-dide olan bi'l-cümle Düvel-i Müttefika tebaasının zarar ve ziyanını tazmin edecektir.

Türkiye'nin ihtiyâcâtı bundan sonra derpîş edilecektir.

f) Hükûmetçe verilecek her bir imtiyâz için maliye komisyonunun muvafakati şarttır.

g) Komisyonun tasvibiyle elyevm câri olan Düyûn-ı Umumiye tarafından bazı vâridatın doğrudan doğruya cibâyeti usûlü mümkün olduğu kadar geniş bir surette tevsi edilecek ve bütün Türkiye'ye teşmil olunacaktır.

Gümrükler, maliye komisyonu tarafından azil ve nasb olunan ve kendisine karşı mes'ûl bulunacak olan bir müdür-i umumînin idâresinde bulunacaktır ilâh....

Mart 1921 teklifinde: Sâlifü'z-zikr maliye komisyonu Türk Maliye Nâzırı'nın riyâset-i fahriyesi tahtında bulunacaktır. Komisyonunda bir Türk murahhas bulunacak ve bunun Türk maliyesine ait mesâilde reyî olacaktır. Müttefiklerin menâfi-i maliyesine müteallik mesâilde ise Türk murahhasının salâhiyeti ancak istişârî mahiyette olacaktır.

Türk Parlamentosu, Türk Maliye Nâzırı'yla maliye komisyonu tarafından müştereken ihzâr edilecek olan bütçede ta'dilât yapmak salâhiyetini hâiz bulunacaktır. Fakat bu ta'dilât bütçenin tevazûnünü bozacak şekilde ise bütçe berâ-yı tasdik tekrar maliye komisyonuna gönderilecektir.

Türk Hükümeti imtiyâzat vermek hakkını tekrar ihrâz edecektir. Ancak, Türk Maliye Nâzırı bu bâbdaki kontratların Türk hazinesi menfaatine muvâfık olup olmadığını maliye komisyonuyla birlikte tetkik edecek ve bu bâbda müştereken bir karar ittihâz edilecektir.

Mart 1922 teklifinde: Maliye komisyonu teşkilinden sarf-ı nazar edilmektedir. Fakat Düvel-i Müttefika'ya olan harpten evvelki düyûnun ve makul bir tazminatın tediyesi zımında lâzım olan kontrolün Türk hâkimiyeti prensibiyle telifine çalışılacaktır.

Harpten evvelki Düyûn-ı Umumiye Komisyonu ibka olunacak ve bâlâda mezkûr iş için Düvel-i İtilâfiye'ce bir tasfiye komisyonu tesis olunacaktır.

Lozan'da: Bu gibi kuyûdatın kâffesi bertaraf edilmiştir.

11. Ahkâm-ı iktisadiye

Sevr'de: Kapitülasyonlardan istifade hakkı harpten evvel bunlardan istifade eden Düvel-i Müttefika tebaasına iade edilecek ve bunlardan evvelce istifade etmeyen Düvel-i Müttefika (Yunanistan ve Ermenistan ve sâire) tebaasına da yeniden verilecektir.

(Bu hukuk meyânında birçok vergiden muafiyetin bulunduğu ve tâbiyet bahsinde görüldüğü vechile her Türk tebaasının Düvel-i Müttefika'dan birinin tâbiyetine girmesine mümânaat etmek hakkının bizden nez' edildiği nazar-ı dikkate alınırsa bu hükmün şümûlü daha ziyade tezâhür eder.)

Gümrük tarifeleri için 1907 tarifi (% 8) iadeten tesis edilmektedir.

Türkiye Düvel-i Müttefika'ya mensup sefaine lâakal Türk sefainine verdiği hukuku tanıyacaktır.

Ecnebi postaları iadeten tesis olunacaktır.

Mart 1921 teklifinde: Yalnız ecnebi postalarının bazı şerâit tahtında ilgasının derpîş edileceği söylenilmekte, binâenaleyh ahkâm-ı sâire ibka edilmektedir.

Mart 1922 teklifinde: İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya ve Türkiye'nin murahaslarından ve kapitülasyonlardan istifade

eden diğer devletlerin mütehassıslarından mürekkeb bir komisyon sulhun mer'iyete duhûlünü müteakib geçecek üç ay zarfında İstanbul'da ictimâ edip kapitüler usûlün ta'dili zımnında teklifat hazırlayacaktır.

Malî hususâtta bu teklifat tebaa-i ecnebiyenin Türklerle müsavî vergi vermesini temîn edecektir. Keza bu teklifat gümrük resminde lüzum görülecek ta'dilâtı icraya ma'tûf olacaktır.

Lozan'da: Kapitülasyonların her nev'i tamamıyla ve ebediyen lâğvolunmuştur.

12. Boğazlar Komisyonu

Sevr'de: Kendine mahsus bayrağı, bütçesi ve zabıtası bulunacak olan işbu komisyon gemilerin Boğazlar'dan mürûru, fenerler, kılavuzluk ilâh.... ile iştigal edecek ve evvelce meclis-i âli-i sihhînin ifa eylediği vezâif ile tahlîsiye hidemâtı ba'demâ komisyonun nezareti altında ve onun talimatı dahilinde ifa kılınacak ve komisyon Boğazlar'ın serbestisini tehlikede adde-dince Düvel-i İtilâfiye'ye mürâcaat edebilecektir.

Komisyonunda Amerika, İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya ve Rusya'nın murahhasları iki reye mâlik bulunacaklardır.

Amerika arzu eylediği andan ve Rusya Cemiyet-i Akvâm'a dahil olduğu takdirde ve o andan itibaren komisyona iştirak edebileceklerdir.

Komisyon azaları muafiyet-i diplomatikiyeden istifade edeceklerdir. Komisyona münâvebe ile ve ikişer sene müddetle iki reye mâlik devletlerin murahhasları riyâset edecektir.

Mart 1921 teklifinde: Türk murahhası dahi iki reye mâlik olacak ve Boğazlar Komisyonu'na riyâset edecektir.

Mart 1922 teklifinde: Keza Türk murahhası komisyona riyâset edecektir. Boğazlar'la alâkadar bi'l-cümle devletler komisyonunda temsil edileceklerdir.

Lozan'da: Komisyonun riyâseti bize verilmiştir.

Komisyonun vazifesi sefainin Boğazlar'dan mürûru keyfiyetinin Boğazlar mukavelesi ahkâmına muvâfık olmasına itinanadan ibarettir. Komisyon her sene Cemiyet-i Akvâm'a rapor verecektir.

Keza mezkûr muâhede ile İstanbul'daki beynelmilel sıhhiye meclisi lâğvolunarak sıhhiye umûru Türkiye Hükûmeti'ne terk edilmiştir.

Muhterem Efendiler, Lozan Sulh Muâhedenamesi'nin ihtivâ ettiği esâsâtı, diğer sulh teklifleriyle daha fazla mukayeseye mahal olmadığı fikrindeyim. Bu muâhedename, Türk milleti aleyhine, asırlardan beri hazırlanmış ve Sevr Muâhedenamesi'yle ikmâl edildiği zannedilmiş, büyük bir su-i kastın inhidamını ifade eder bir vesikadır. Osmanlı devrine ait tarihte emsali nâ-mesbuk bir siyasî zafer eseridir!

* * *

Efendiler, Lozan sulh müzâkerâtı esnasında, tekevvün eden ve sulh akdolunduktan sonra, ifade ve işâa edilen bir meseleyi burada mevzu-i bahis ederek efkâr-ı umumiyeyi tenvîr etmek isterim. İfade ve işâa olunan mesele, Heyet-i Murahhasa Reisi İsmet Paşa ile Heyet-i Vekile Reisi Rauf Bey arasında tahaddüs eden ihtilâftır.

Bu ihtilâfı, ait olduğu vesâiki tetkik ederek esaslı ve ciddî esbâba istinâd ettirmek müşkildir. Buna nazaran, ihtilâfı daha ziyade ruhî ve hissî sebepler tahtında mütâlaa etmek lâzım olduğu fikrindeyim.

Muhtelif münasebetlerle, beyan etmiştim ki Lozan Konferansı mevzu-i bahis olduğu zaman, Heyet-i Murahhasa Riyâseti'nin Rauf Bey tarafından ifası temâyülü vardı. Fi'l-hakika, Rauf Bey, Heyet-i Murahhasa Reisi olmak istiyordu. İsmet Paşa'nın, askerî müşavir olarak, kendisiyle beraber gönderilmesini de benden ricâ etmişti. Ben, Rauf Bey'e İsmet Paşa'dan istifade etmek, onun ancak reis olarak gönderilmesiyle mümkün olacağı cevâbını verdim. Sonra ma'lûm olduğu vechile, Rauf Bey'i göndermedik. İsmet Paşa ordunun başından alındı. Hariciye Vekâleti'ne intihap ve Heyet-i Murahhasa Riyâseti'ne tayin olundu.

Lozan Konferansı'nın birinci devrini müteakib, İsmet Paşa'nın dūcâr olduğu tâ'rîzleri, tenkitleri izah etmiştim. Buna rağmen, ikinci defa Lozan'a gönderilen, yine İsmet Paşa oldu. İsmet Paşa, Lozan müzâkerâtını büyük bir kıyasle idâre ediyordu.

Müzâkerât safahatını, muntazaman Heyet-i Vekile'ye bildiriyordu. Bazı mühim mesâilde, Heyet-i Vekile'nin rey ve mütâlaasını soruyor veya talimat talep ediyordu. Halli lâzım gelen mesâil mühim, mücadele ciddî ve üzücü idi. Rauf Bey'de, İsmet Paşa'nın, müzâkerâtı tarz-ı idâresini beğenmezlik hissi hâsıl olmuştu. Bu hissini, Heyet-i Vekile'deki rûfekasına da telkin arzusuna düşmüştü. Heyet-i Vekile'de, İsmet Paşa'nın raporları okundukça, zaman zaman, İsmet Paşa bu işi başaramayacak denmeye başlamış... Hatta, bir aralık, İsmet Paşa'yı geriye çağırarak teklifi ortaya atılmış... Rauf Bey, derhal bu teklifi reye vaz' etmeye kalkışmış... Müdafaa-i Milliye Vekili olarak Heyet-i Vekile'ye dahil bulunan Kâzım Paşa'nın itirazı üzerine sarf-ı nazar edilmiş...

Diğer tarafta, İsmet Paşa'da da Heyet-i Vekile Reisi Rauf Bey'e karşı, adem-i emniyet hissi başlamış... Rauf Bey'in imzasıyla aldığı nokta-i nazarlardan, Rauf Bey'in, beni haberdâr etmeksizin talimat vermekte olduğu endişesine düşmüş..

Nihayet, İsmet Paşa, müzâkerâtın ciddî ve nazik safhalara girdiğinden bahsederek, benim bizzat vaziyeti takip etmemi yazdı.

Gerçi ben, İsmet Paşa'nın raporlarından ve Heyet-i Vekile kararlarından haberdâr ediliyordum. Fakat Rauf Bey'in mukarrerâtı tebliğ eden yazılarının tarzını kontrol etmiyordum. İsmet Paşa'nın, nazar-ı dikkatimi celp etmesi üzerine, Lozan müzâkerâtını, Heyet-i Vekile'de bizzat takip etmeye ve bazen Heyet-i Vekile kararlarını bizzat kaleme almaya lüzum gördüm.

Mevzu-i bahis ettiğimiz mesele hakkında, sarîh ve kat'î bir fikir verebilmek için İsmet Paşa ile Rauf Bey arasında muhtelif mesâile ait olmak üzere cereyân eden muhaberâtın, yalnız bir iki meseleye ait bazı muhaberâtı muvacehenizde tetkik edeceğim.

Yunan tamirat meselesinden dolayı Yunanistan gergin bir vaziyet aldı. İsmet Paşa ile Venizelos arasında bu meseleye dair olan müzakere ve münakaşa inkıta etti.

İtilâf Devletleri murahhasları, İsmet Paşa'ya, Karaağaç'ın bize terki ve tarafımızdan tamirattan feragat etmek suretiyle, Yunan tamirâtı meselesinin halli teklifinde bulunurlar. İsmet Paşa, Karaağaç'ın, talep ettiğimiz muhik tamirata bir muadelet

teşkil edemeyeceğini ve diğer taraftan müttefiklerle aramızda bulunan ve daha evvel halledilmiş olan tamirat meselesinin bu konferansta teyid ve tespit edilmediğini, her iki meseleyi Hükümet'e iblâğ mecburiyetinde olduğunu beyan ve ifade eder. İsmet Paşa, bu vaziyeti 19 Mayıs 1923 tarihli şifresiyle, İcra Vekilleri Heyeti Riyâseti'ne bildiriyor ve "Hükümet'in kararının acilen iş'arını istirham eylerim." diyor.

İsmet Paşa, bu iş'arına, üç gün geçtiği halde cevap almaz,. 22 Mayıs 1923 tarihinde, İcra Vekilleri Heyeti Riyâseti'ne, müstacel işaretiyle şu şifreyi de çeker:

"Yunan tamiratına mukabil, Türkiye'ye Karaağaç ve civarının terki hakkında, Müttefikler tarafından vâki olan teklif hakkında Hükümet'in nokta-i nazarının iş'arını 19 Mayıs 1923 tarih ve 117 numaralı telgrafname ile istirham etmiştim. Emri-devletlerinin ta'cili müsterhamdır."

Rauf Bey, İsmet Paşa'nın iki telgrafına, 23 Mayıs 1923 tarihinde cevap veriyor.

Cevâbın birinci maddesi şudur: "Karaağaç'a mukabil tamirat bedelinden sarf-ı nazar edemeyiz."

Cevâbın üçüncü maddesinde, bazı mütâlaalardan sonra "Yunanlıların bunu veremeyeceklerini, Müttefiklerin söylemesi şâyân-ı isticrabdır ve kabul edilemez." deniliyor.

Cevâbın beşinci maddesinde, yine bazı mütâlaattan sonra şu nokta-i nazar dermeyan ediliyor: "Bu meselenin Müttefiklerle sulha mâni olmaması için, bizi Yunanlılarla halde serbest bırakarak kendileri sulhu akdeylemeleri şıkk-ı müreccah görülmüştür."

İsmet Paşa, 24 Mayıs 1923 tarihinde Rauf Bey'e yazdığı müteakib dört raporunda, şu ma'lumât ve mütâlaatı dermeyan ediyor: "Madde 1 — Bugün General Pelle geldi. Yunan heyetinin iki gün sonra, yani Cumartesi günü tamirat meselesini resmen mevzu-i bahis etmeyi teklif ettiğini ve o zamana kadar tarafımızdan cevap verilmezse Cumartesi günü Konferans'tan çekileceklerini tebliğ ettiklerini bildirdi. Ben, tamirat hakkında henüz cevâbınızı almamış idim. Hükümetimden cevap gelmedikçe yapılacak bir şey olmadığını ve bu tebligattan müteessir olmadığımı söylemekle iktifâ ettim."

“Vaziyetin son devreye geldiği kanaatindeyim. Tereşsuhat-ı umumiye ve gazete havadisleri umumiyetle bedbînânedir. Madde 2 -Muhtelif mesâil üzerine Riyâset-i Celilelerinin cevaplarını aldım. Şâyân-ı dikkattir ki tamirat işinde Ankara'nın red cevâbı verdiği daha evvel burada şâyi olmuştur. Bizim mahâfilden tereşsuh ihtimali yoktur. Çünkü teklifi ve cevâbı henüz kimse bilmiyor...”

İsmet Paşa, Yunan tamirat meselesi hakkındaki kanaatini şu suretle bildiriyor: “Karaağaç’ı ve civarını ihtivâ eden teklifi kabul ile Yunan tamirat meselesinin tasfiyesi bi’z-zarure muvâfıktır. Yunanlılara para tediye ettirmek Müttefiklerce gayr-i kabil denildiği gibi bütün müttefikler aradan çekildiği halde muhtemel muharebeyi kazandıktan sonra dahi para almak için vesâit-i teyidiye olmadığından, tediye esasında ısrar, çıkmaz bir yoldur ve her memlekette müsbettir ve mücerrebtir ilâh...”

İsmet Paşa, bu nokta-i nazarını pek makul ve dürbînâne mütâlaatla tavzîh ettikten sonra, “Konferansın vaziyet-i hâzırasına göre iktisadî, ticarî ve ikamete müteallik mevâd ve bi’l-cümle mevâdd-ı sâire ekseriyet-i mutlaka ile iyi bir surette hallolunmuştur ve olunmaktadır...”

“Tahliye henüz tespit olunmadı. Fakat, arzumuz vechile tespit olunmak me’mûldür ve zaten esastır.” diyor ve sâir meselelerin vâsıl olduğu ve olabileceği neticeleri de bildiriyor ve ondan sonra şunları yazıyor: “Hulâsa-i kanaatim şudur ki Hükümet bizim talimatımızda mûnderic mevâdd-ı esasiye dahilinde kaldığı ve Yunan tamiratı teklifim vechile tesviye edildiği takdirde, sulhu istihsal etmek ümidi cidden kuvvetlidir. Eğer Hükümet, Yunan tamiratı sebebiyle inkıtâı göze alırsa ve eğer talimatımızda mûnderic olmayan mevâddın nâgehânî eşkâline göre, efkâr-ı sâbite dermeyeran etmekte devam ederse sulhun imzası meşkûttur.”

“Kabotajın bilâ-kayd ü şart ilgasını veya meselenin sulhtan sonraya ta’likini tervîc ve iltizâm ettik fakat şerâit-i muayyene dahilinde iki senelik bir mukavele-i hususiye ile hall-i meseleye imkân bulabildik. Halbuki bu mesele hakkında dahi yeneden mevâdd-ı sâbite tebliğ buyuruyorsunuz.” Ondan sonra, İsmet Paşa şunu yazıyor:

“Hulâsa-i kararım şudur: Menâfiimize muvâfık ve kabil-i istihsal azamî şerâiti câmi bir sulh muâhedenamesi ihzâr olunmaktadır. Gerek Yunan tamirâtı ve gerek mesâil-i sâirede daha fazla menâfi istihsaline imkân görmekte ve inkıtâı göze almakta Hükümet sâbit ise ben bu kanaate iştirak etmiyorum. Bu noktayı vâzihan ve derhal bana bildirmesini Hükümet Reisi’nden talep ediyorum. Aramızda mutabakat olmadığı takdirde vazifem, Heyet-i Murahhasa’yı burada bırakarak memleketime avdet etmek ve heyet-i Hükümet’e şifahen de vaziyeti bir defa izah ettikten sonra, harp ve sulh vadisinde, mevki-i mes’ûliyetimi hitama erdirmektir.”

İsmet Paşa’nın, telgraflarının son maddesi şudur: “Mülâhazatımın aynen, Büyük Millet Meclisi Reisi’ne (yani bana) iblâğını istida ederim.”

Efendiler, bu verdiğim ma’lumâtтан, tebârüz eden nokta şudur: İsmet Paşa, Karaağaç’a mukabil Yunan tamirat meselesini tesviyeyi muvâfık görüyor ve ihzâr olunmakta olan muâhedenin kabil-i istihsal azamî şerâiti câmi olduğu kanaatinde bulunuyor.

Rauf Bey de Karaağaç’a mukabil tamirat bedelinden sarf-ı nazar edemeyiz diyor.

Ben, Rauf Bey ile İsmet Paşa arasında cereyân etmiş olan tekmil muhaberâtı mütâlâa ettikten sonra, esas itibarıyla İsmet Paşa’nın nokta-i nazarını tervîc ettim. Fakat gerek Rauf Bey gerek İsmet Paşa nokta-i nazarlarında çok musır görünüyorlar ve nokta-i nazarların ifadesinde her ikisi pek keskin kelimeler kullanmış bulunuyorlardı. Rauf Bey, Meclis ve millet efkâr-ı umumiyesinde hüsn-i telâkki edilebilecek ve ifadesi parlak bir propaganda zemini üzerinde idi. (Memleketimizi tahrip etmiş olan Yunanlılardan, muazzam zaferimize rağmen, tamirat bedeli talebinden sarf-ı nazar edemeyiz! İtilâf Devletleri, Yunanlıları bizimle karşı karşıya serbest bıraksınlar! Biz, onunla hesabımızı görürüz!) nokta-i nazarının müdafii oluyor..

Bütün sulh meselesini ve büyük sulh esâsâtını takip eden İsmet Paşa ise Heyet-i Vekile Reisi’yle bu ihtilâf gününde Yunanlılara karşı fedakârlık teklif etmek mevkiinde bulunuyordu. Bu nokta-i nazarın isabet ve zaruret-i kabulünü efkâr-ı umumiyeye izah etmek bi’t-tabi o kadar sehil değildi.

Meseleyi, o yolda halletmek lâzımdı ki hem İsmet Paşa'nın teklifi kabul edilerek sulh olsun ve hem de Rauf Bey ve riyâset ettiği Heyet-i Vekile yerinde kalıp sulh akdolununcaya kadar mesâisine devam etsin!

Ale'l-ıtlak tarafeyne karşı aldığım vaziyet yumuşak olmadı. Bir tarafa hak vererek diğer tarafı ilzam etmek sistemini tatbik etmedim. Vaziyeti nasıl mütâlaa ve nokta-i nazarımı nasıl vaz' ettiğimi izah için, 25 Mayıs 1923 günü akdolunan Heyet-i Vekile ictimâını müteakib, İsmet Paşa'ya yapılmış olan tebligatı aynen arz edeceğim.

İsmet Paşa'ya iki şifre telgraf yazıldı. Biri, Heyet-i Vekile kararı olarak Rauf Bey'in imzasıyla çekildi. Bu telgrafı ben Kâzım Paşa'ya dikte ettim. Diğerini bizzat yazdım ve kendi imzomla gönderdim. Rauf Bey'in imzasıyla çekilen telgrafname şudur:

25.5.1923

İsmet Paşa Hazretlerine

24 Mayıs 141 ilâ 144 numaralı telgrafnameleri üzerine Gazi Paşa Hazretleri riyâsetinde müctemi Heyet-i Vekile kararı ber vech-i âti arz olunur:

Sulha mâni olan esaslı ve muallâk mesâil bizce bir kül telâkki edilmektedir. Bu mesâilden herhangi biri hâd bir şekil aldığı zaman fedakârlığa davet edilir ve bu fedakârlığı zarurî görecektir olursak mütebaki mesâilin aynı şekilde zararımıza hal-lolunması ihtimalini kuvvetle takviye ederiz.

Yunan tamirat meselesinde fedakârlık yapılacak olursa bu fedakârlık hiç olmazsa elân muallâkta bulunan ve bizce istih-sali elzem olan mesâilin lehimize intâcı suretiyle sulha hâdim olmalıdır.

Binâenaleyh düyûn-ı umumiye faizleri ve kısa zamanda tah-liye ve adliye formülü ve şirketler tazminatı mesâilinin Yunan tamiratı meselesiyle birlikte vaz' olunması ve lehimizde hal-li temîn ve taahhüt edildiği takdirde mukabilinde ancak bu fedakârlığın ihtiyâr edilmesi muvâfık olabilir.

Bu şekil dahilinde azamî menâfii temîn edecek olan bir sulh

istihsalı mümkün olduğu ve bunun haricinde uzun müzâkerâ-tın hayırlı bir sulh getirmeyeceği kanaatinde olan heyet, son ve kat'î şekilde konferansa teklifatta bulunarak cevâba intizâr etmenizi ricâ etmektedir.

Hüseyin Rauf

Benim yazdığım telgrafname de budur:

25.5.1923

İsmet Paşa Hazretlerine

24 Mayıs ve 141 ilâ 144 telgrafnameleriniz muhteviyâtı Heyet-i Vekile'de birlikte tetkik ve müzakere edildi. Heyet-i Vekile'ce ittihâz olunan karar Heyet-i Vekile Riyâseti'nden bildirildi. Benim mütâlaatım:

1- Üzerinde tevakkuf ve ısrarı müstelzim olan mesele Yunan tamirat meselesinde Türkiye'nin ihtiyâr edeceği fedakârlık noktası değildir. Belki bu fedakârlığa muvafakat edebilmek için sulhun akdine mâni olan esas ve mühim mesâilin henüz halledilmemiş ve me'mûl edildiği surette hallolunabileceği-ne kanaat-bahş delâil bulunmamış olmasıdır. Fi'l-hakika hallolunduğu veya hallolunabileceği tahmin edilen iktisadî mesâil Ankara'da toplanmakta devam eden şirketlerle vuku bulacak müzâkerâtın neticesine muallâktır. Mezkûr şirketlerin ise müfrit metalibde bulundukları şimdiden anlaşılmıştır.

2- İktisadi ve malî mesâil İtilâf Devletleri'nin nokta-i nazara göre, yani aleyhimizde halledilinceye kadar İstanbul tahliyesinin tehhüründe musır bulunmalarından endişe büyüktür ve ciddîdir. Hatta bu tehhürün Musul meselesinin İngiltere lehine halline kadar devamı da kuvvetle vârid-i hatırdır.

3- Borçlarımızın sikke-i tediyesi meselesinin dahi Muharrem Kararnamesi'nin mer'iyeti hakkında beyanname talebinde musır bulunuldukça lehimize hallolunamayacağı görülüyor.

4- Adliye formülü Mütelifin'in teklifi üzerine kabul edilmiş olduğu halde bi'l-âhire nükûl ve bunda musır bulunmaları câ-yı dikkattir.

5- Binâenaleyh Yunan tamiratı meselesinde bizi fedakârlığa icbâra kalkışmaları sebebini şu suretle mütâlaa ediyorum:

Yunanlılar uzun müddet ordularını silâh altında tutmak ve yıpratmak istemiyorlar. Türkiye ile aralarında halli lâzım gelen tamirat meselesini kendi arzuları vechile hallettirerek emin ve sakin bir vaziyete geçmek ihtiyacındadırlar. İtilâf Devletleri ise bizim hayatı addettiğimiz mesâili lehimizde halletmek kararında olmayıp mümkün olduğu kadar müzâkerâtı uzatarak ve her mesele üzerinde bizi yıpratarak en nihayet kendi lehlerinde fedakârlığa mecbur etmek kararındadırlar. Yunanlıların harekât-ı askeriye ile istihsal-i maksat eylemelerine dahi razı olmadıklarından maksatlarını, bizi bi't-tazyik yaptırmakla Yunanlıları memnun ve sakin bir hale koymak istiyorlar. Biz, bu ısrar karşısında fedakârlık yapmakla sulhu tesise hizmet etmiş olacağımızı zannetmiyorum. Bilakis yine zaman geçecek ve sulhun teessüsü için nihayete kadar fedakârlık yapmak mecburiyeti karşısında bırakılacağız. İzmir'in istirdâdından bugüne kadar dokuz ay geçti. Bu tarzda daha dokuz ay geçebilir.

Ehemmiyetle nazar-ı dikkate almak lâzımdır ki gayr-i muayyen müddet için intizârda kalmaya muvafakat edemeyiz.

6- Aleyhimize olan mesâilde fedakârlık etmek ve lehimizde halli zarurî olan mesâili aynı zamanda temîn etmemek bizi zayıf ve müşkil vaziyete sokar. Bunun için sulha esas olacak mesâilin heyet-i umumiyesini bir kül olarak nazar-ı dikkate almak ve bunu sarîh ve kat'î olarak konferansın nazar-ı dikkat ve kabulüne ciddiyetle vaz' etmek ve bu hususta temînata mâlik olmadıkça fedakârlık müstelzim mesâilin hall-i kat'isine muvafakat etmekten kat'iyyen niücanebet etmek zamanı gelmiştir.

7- 24 Mayıs 144 numaralı telgrafnamenizle bildirilen hulâsa-i kararınızda isticâl buyurmamanızı ricâ ederim. Esasî Meclis'ten gelen talimatın mühim olan, malî ve iktisadî ve adlî ve idarî mesâilde hukuk-ı hayatiye ve istiklâliyenin tam ve emin olarak istihsalı henüz mümkün olamadığına göre fedakârlık noktasında ısrar göstermeyiniz.

8- İtilâf Devletleri bize hayat ve istiklâlimizle alâkadar mesâilde behemehâl aleyhimizde esaslı şerâit kabul ettirmeye karar vermedikçe tamirat meselesinde göstereceğimiz ciddi vaziyet üzerine Yunan ordusunun hareketine müsaade ve dolayısıyla heyet-i umumiyenin fiilen hâl-i harbe duhûl etmele-

rine muvafakat edemezler. Eğer menfî nokta-i nazar muhafazasındaki kararları kat'î ise Yunan tamirat meselesinde değilse İstanbul'un tahliyesi veya düyûnun sikke-i tediyesi veya adlî mesâil ki bütün cihanı alâkadâr eder, o meselelerde daha müsaîit şerâitte aleyhimizde fi'liyâta geçer. Fakat fark bizim daha zayıf vaziyetimiz olabilir.

9- Yunanlıların Cumartesi günü konferanstan çekilmelerine mümânaat edebilmek için arzularını kabul etmek lehimizde değildir ve böyle bir müfarekat İtilâf Devletleri aynı harekete iştirak etmedikçe hiçbir mâna ve tesiri hâiz olamaz. Eğer konferanstan çekileceklerini tebliğin manası, fiilen harekât-ı aske-riyeye geçeceklerini ihbar ise bu hususta İtilâf Devletleri'nden bi-hakkın istizâh edilecek noktalar vardır.

10- Hulâsa, böyle serî ve anî tehdit karşısında başlı başına bir meselede fedakârlığı kabul ettiğimizi ifade etmek, sulhu uzaklaştırmak mahiyetinde telâkki olunabilir. Tekrar ediyorum. Esas mesâili halle İtilâf Devletleri'ni davet buyurunuz efendim.

Mustafa Kemal

Bunlardan başka, İsmet Paşa'ya, zata mahsus işaretiyle de ayrıca şu kısa şifre telgrafı çektim:

Şifre zâtîdir.

25 Mayıs 1923

İsmet Paşa Hazretlerine

Heyet-i Vekile Riyâseti'yle Heyet-i Murahhasa'nın tekmil muhaberâtını bir defa daha karşılaştırarak tetkike lüzum gördüm. Bazı telgrafnamelerde, tarz-ı beyanda, arada su-i tefehhûmat var gibi bir mâna istihrâc ettim. Tamiratı kabul ve adem-i kabulde ısrar yoktur. Bunu izah için vaziyet ve nokta-i nazarlarım hakkında ayrıca mütâlaatımı arz ettim. Tahassürle gözle-rinden öperim kardeşim.

Mustafa Kemal

Bu telgrafnameler muhteviyâtına nazaran, Karaağaç'a muka-bil Yunan tamiratından feragati esas itibarıyla kabul ettiğimiz

sarıhtır. Ancak mesâil-i esasiyede elzem ve hayatî addettiğimiz hususların temîn edilmesi şartına da İsmet Paşa'nın nazar-ı dikkati celp edilmiştir.

İsmet Paşa'nın da bu iş'arattan istihrâc ettiği mâna ve maksat böyle olmuştur.

İsmet Paşa, mütâlaatının aynen bana iblâğını Rauf Bey'den istida ettiği 24 Mayıs 1923 tarihinde, doğrudan doğruya bana hitaben de bir telgraf çekmiş... 24 Mayıs'ta çekilmiş olan bu telgrafı, ben, 26 Mayıs'ta aldım. Telgraf, Hariciye şifresiyle gelmiş ve Rauf Bey tarafından görüldükten sonra bana gönderilmişti. Halbuki bu telgrafname müfâdı, Rauf Bey'den nev'ân-mâ şikâyeti tazammun ediyordu. İsmet Paşa'nın telgrafı şudur:

Lozan

24 Mayıs 1923 keşidesi

26 Mayıs 1923 vürûdu

Adet 145

Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Vaziyet hakkında Heyet-i Vekile Riyâseti'ne mufasssal rapor takdim ettim. Hükûmetle aramızda ihtilâf-ı esâsî vardır. Mutabakat olmazsa avdet mecburiyet ve kararındayım. Raporumun zât-ı riyâset penâhilerine iblâğını tasrih ve istida eyledim. Konferans son günlerinde ve vaziyet teehhüre gayr-i mütehammil andadır. Kanaatime göre sulh, serd ettiğim nikat-ı nazar dahi-
linde kabil-i temîndir. Zât-ı riyâset penâhilerinin bu fevkalâde zamanda vaziyet-i umumiye-yi yakından takip buyurmaları müsterhamdır.

İsmet

Diğerlerinden bir gün teehhürle gelen bu telgraf aynen Gazi Paşa Hazretlerine arz edilecektir.

26.5.1923

Hüseyin Rauf

Aynı günde İsmet Paşa'ya şu cevâbı verdim:

Şifre: Makine başında

Ankara, 26.5.1923

İsmet Paşa Hazretlerine

24 Mayıs 145 numaralı şifreyi 26'da aldım. Ondan evvel muhtasar ve mufassal iki şifre yazdım. Vaziyeti takip ediyorum. Avdet kararınızın saiki, tamirat meselesinde fedakârlık olduğuna göre doğru değildir. İş'aratım dairesinde teşebbüse devam halinde daha müsait safhaya geçeceğinizi me'mûl ederim. Heyet-i Vekile ile aranızda mahsûs ihtilâf-ı nazar bertaraf edilir. Gözle-rinizden öperim efendim.

Gazi Mustafa Kemal

İsmet Paşa, 26 Mayıs 1923 tarihinde, Heyet-i Vekile Riyâseti'ne yazdığı raporlarda, Heyet-i Vekile Riyâseti'nin tebli-gatını ve benim telgrafnamelerim muhteviyâtını ve Heyet-i Mu-rahhasa'ya verilmiş olan esas talimatı nazar-ı dikkate aldığını ve o yolda hareket ettiğini izahtan sonra 26 Mayıs günü öğlen-den sonra Müttefikîn murahhaslarının, Yunan tamiratına mu-kabil Karaağaç'ın kabul edilmesi hususundaki teklifini kabul ettiğini ifade eylemiş olduğunu ve diğer meseleleri birkaç gün zarfında intâc edebileceğini bildirmiş..

Rauf Bey, bu raporları bana 27 Mayıs 1923 tarihinde şu tez-keresine leffen gönderdi.

154/155

27 Mayıs 1923

Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyâset-i Celîlesine

İsmet Paşa Hazretlerinden mevrûd 26 Mayıs 1923 tarihli telg-rafname sureti leffen takdim-i huzur-ı samileri kılındı efendim.

Hariciye Vekâleti Vekili

Hüseyin Rauf

Rauf Bey, aynı tarihte İsmet Paşa'ya da şu tebligatta bulunmuş:

27.5.1923

İsmet Paşa Hazretlerine

26 Mayıs. 151 numaraya:

Heyet-i Murahhasa'nın Yunan tamirâtı hakkındaki hatt-ı hareketi Heyet-i Vekile'nin talimatına sarahaten mugayir görülmüştür. Müşkil vaziyette kalan Heyet-i Vekile menâfi-i milleti derpîş ederek iş'âr buyurulduğu vechile mesâil-i mühimmenin üç dört gün zarfında intâcı hakkındaki kanaatin fiile münkalib olmasına intizâren telâkkiyât ve mütâlaatını tebdil etmeyecektir. Evvelki telgrafta mezkûr diğer mesâil-i esasiyede fedakârlığın kat'iyen mevzu-i bahis olamayacağı tabiidir efendim.

Hüseyin Rauf

İsmet Paşa'nın, Karaağaç'a mukabil tamirattan feragati ifade ettiğine dair olan raporlarına muttali olduktan sonra, 25 Mayıs 1923 tarihli ve Rauf Bey imzalı tebliğ muhteviyâtını tahlil ederek kendisine şu telgrafı yazdım:

27.5.1923

İsmet Paşa Hazretlerine

Heyet-i Vekile kararında esaslı üç nokta vardı. Birincisi, tamirat meselesinde fedakârlık mühim mesâil-i muallâkanın lehimize intâcına mukabil olmalıdır. İkincisi, düyûn-ı umumiye faizleri ve kısa zamanda tahliye ve adliye formülü ve şirketler tazminatı meselesi –yani on iki milyon liranın efrâd ve tebaası ne olursa olsun tekml şirketlere aidiyeti kabul edilerek başkaca tazminatın mevzu-i bahis edilmemesi– mesâilinin tamirat meselesiyile birlikte vaz'ı ve mezkûr dört meselenin lehimizde halli temîn edildiği takdirde ancak tamiratta fedakârlık muvâfık olabilir. Üçüncüsü, son ve kat'i şekilde konferansa teklifatta bulunarak cevâba intizâr etmek.

Heyet-i Murahhasa'nın telâkkiyât ve harekâtında Heyet-i Vekile'nin mütâlaa ve iş'ârına mutabık olmayan noktalar şunlardır:

1– Heyet-i Murahhasa, yalnız mesâil-i muallâka-i esasiyeyi kül addetmiş ve tamirâtı hariç tutmuştur.

2– İnkıtân, Yunanlıların konferanstan çekilmesiyle ve Mudanya Mukavelenamesi'nin bozulması, Yunan ordusunun tecavüzü ile olmasında mahzur görerek diğer mesâilde anlaşmak mümkün olamazsa inkıtân tarafımızdan yapılması tercih olunmuştur. Bu nokta câ-yı teemmüldür.

3– Yunan tamirat meselesinde fedakârlığı kabul ettikten sonra diğer mesâili birkaç gün zarfında neticelendirmek şıkkının ihtiyârı da mühimdir. Böyle bir kanaat henüz Heyet-i Vekile'de tahassul etmiş değildir. Fi'l-hakika mesâil-i mühimme lehimizde olarak üç dört gün zarfında intâc edilebilirse tamirat meselesinin takdiminde mutasavver mehâzîr bertaraf edilmiş olur. Ancak ümit beslediğiniz mesâilden sonra Muharrem Kararnamesi'nin teyidi meselesinin ehemmiyet-i esasiyeyi muhafaza etmekte olduğu beyan buyurulmaktadır.

4– Konferansın, kuponların tediyesi meselesi yüzünden inkıta etmesinin dahil ve harice karşı bizi daha kuvvetli bulunduracağı mütâlaası da şâyân-ı tamiktir.

Bu meselede bütün hariç aleyhdârımızdır. Dahile izah-ı mahiyet tamirat meselesi kadar sehil değildir. Tamirat meselesinde haricin de bizi muhik görmesi için esbâb vardır.

5– Mühim mesâilde inkıtân tarafımızdan ika-ı harekât ile tev'em olmadıkça Mütelifin'in arzusuna mutabık olur. Bu sebeple inkıta olacaksa bunun Yunanlıların tecavüzü ile olması bizi mazur vaziyette gösterirdi mütâlaası vardır.

6– Hulâsa Heyet-i Vekile ile Heyet-i Murahhasa arasındaki ihtilâf noktaları mühimdir. Heyet-i Vekile'de emr-i vâkiler karşısında bırakılmak endişesi hâsıl olmuştur. Bunun için tamirat meselesini takdim etmekten mutasavver mahzurları mesâil-i mühimmenin, iş'âr buyurulduğu vechile birkaç gün zarfında intâcına behemehâl ehemmiyet vererek bertaraf edildiğini irâe etmek lâzımdır ve daha şimdiden bu fedakârlığın mesâil-i sâirenin sür'atle ve lehimizde hallolunacağı mevâidine mukabil olduğunu, ciddî olarak icap edenlere mevzu-i bahis etmek ve en nihayet inkıta mukadderse onların müsebbib ve mütecâviz görünecekleri zeminde vukuunu temîn eylemek lâzımdır.

7– Bugünlerde en nazik tebeddülâtı ve bilhassa fedakârlıktan sonra Mütelifler'de hâsıl olan zihniyeti bildiriniz. Çünkü bizi

tehdit ile muvaffak olmaktan mütehassıl yeni ümitlerinden bi-hakkın endişe ediliyor efendim.

Gazi Mustafa Kemal

İsmet Paşa, 28 Mayıs 1923 tarihinde, Rauf Bey'e yazdığı tel-grafta, diyor ki "usulde, yani bir meseleyi evvel veya sonra mevzu-i bahis etmek gibi esas direktife değil tarz-ı tatbikata müteallik aramızda fark hâsıl olmuştur. Yunan tamirâtı meselesi henüz tasdik-i kat'îye iktirân etmediği gibi mesâili sâire-i esasiye de müteakiben mevzu-i bahis olacağından Cuma ve Cumartesi'ye kadar bütün mesâilde konferansın şekl-i kat'îsi anlaşılacağı zannolunmaktadır. Yunan tamirâtı hususundaki fedakârlığı, bize taalluk eden mesâil-i maliye ve iktisadiyede aynı mülâhazatın nazar-ı dikkate alınacağı kaydıyla yaptığımızı söylemiştim. Binâenaleyh eğer mesâilde anlaşamaz isek Yunan tamirâtı da ittihâz edeceğimiz umumî karara tâbi olur."

"Esas talimatlara riayetten başka, nâ-geh-zuhûr talimatlarla, nihayet mesâil-i muhtelifenin tarz-ı idâre ve tatbikinde tayin buyurulacak kat'î hareketlere, talimat-ı mühimmelere eğer kâmilten ve harfiyen riayet edemediğimiz kabul buyuruluyorsa, bunu arzu etmediğimizden değil, fakat cidden, maddeten mümkün olmadığındandır.

Âcizleri, aramızdaki bu ihtilâf-ı nazarı vakit ve zamanında görmüş ve vâzihan ifadesini istirham etmiş idim. Henüz hiçbir şey imza edilmemiş, hiçbir taahhüt alınmamıştır. Eğer bu tarz-ı hareketimiz hatalı ad buyuruluyorsa onun telâkkiye göre tashihi imkânı mevcuttur.

Hâsılı sulh meselesinin yüzde doksan beşi hallolunmuştur. Benden sonra deruhde buyuracak zat için müşkilâtı mahdûd ve basittir.

Diğer taraftan, eğer sulh mukadder değil de inkıta olacaksa, bizim hatt-ı hareketimiz bu inkıta daha gayr-i müsait şekle ilka etmeyecektir. Her halde emir ve karar Heyet-i Vekile'nin ve zât-ı riyâset penâhilerindir."

İsmet Paşa aynı günde bana da cevap verdi. Aynen arz edeyim:

Lozan

1
101628.5.1923 keşidesi
29.5.1923 vürûdu

İcra Vekilleri Heyet-i Riyâseti'ne

Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine.

Vaziyet Heyet-i Vekile raporundan malûmdur. Her gün birer meseleyi olmak üzere mesâil-i esasiyeyi müteakib günlerde müzakere edeceğiz. Bi't-tabi Yunan tamiratını bütün mesâil-i muallâkanın hallinde daimî bir silâh olarak kullanacağız. Bu imkânı muhafaza ettik. Yunan tamirâtı meselesini tasfiye ettikten sonra diğerlerinde bizi tehditle bir netice istihsali ümidi hâsıl olmadı. Bilakis bir vasıta-i tehdit ortadan kalktı. Vaziyette sükûnet hâsıl oldu. Eğer evvel ve âhir inkıta olursa, ya Yunan ordusu kendisi için bir sebep-i mahsus bulunmadığından hareket etmeyecek veyahut diğerleriyle beraber ve onların davası için ilerlediğini izhâr ve isbât edeceğiz. Her iki hal dahi Yunan ordusuyla tamirat bahanesiyle müsaademeye başlamak vaziyetinden maddeten ve manen akdem ve müreccah görülmüştür. Heyet-i Vekile'yi emr-i vâkiler karşısında bırakmak endişesine mahal olmayıp tarz-ı hareketimiz vaziyet-i umumiyenin mütâlaasına göre usûl-i tatbikatta ihtilâf addolunabilir. Maaha-za bu ihtilâfı da arz etmiştim. Mesâil-i esasiyenin heyet-i umumiyesinin birkaç güne kadar mütâlaa olunabileceği maruzdur.

İsmet

İsmet Paşa'ya şu cevâbı verdim:

29.5.1923

İsmet Paşa Hazretlerine

Sulh mesâilinin azamî derecede halledilmiş olduğu hakkında ki iş'âr-ı devletleri şâyân-ı memnuniyettir. Birkaç gün zarfında takdirleri vechile vaziyetin tayinine muvaffak olursanız çok müsterih olacağız. Muvaffak olmanızı temenni ederim. Fevzi Paşa Hazretleri de Ankara'dadır. Vaziyetin tayinine kadar burada bulunacaktır. Gözlerinizden öperim.

Mustafa Kemal

İsmet Paşa, bu telgrafımdan sonra mesâisine devam etti. Rauf Bey'in ve Heyet-i Vekile'nin de bu mesele etrafında daha ziyade ısrar göstermesine mâni oldum.

Bir aya karîb bir zaman tarafeyn sükûnetini muhafaza eder göründü. Bu müddet zarfında İsmet Paşa muhtelif meselelere dair Heyet-i Vekile Riyâseti'nden, nokta-i nazarlar soruyordu.

Kuponlar ve imtiyâzat hakkında aralarında geçen bir muhabere yeniden tarafeyni asabiyete sevk etmiş...

İsmet Paşa'nın 26 Haziran 1923 tarihinde Rauf Bey'in bir iş'ârına verdiği cevapta şu cümleler vardı:

Kuponlar hallolunmadan imtiyâzat mesâilinin halline girmeyeceğiz. Zaten vaz' ettiğimiz sual, kuponlar hallolunduktan sonra ittihâz edeceğimiz hatt-ı hareket hakkında talimat almak zemininde idi. Hükûmet bu ciheti meskût bırakıyor. Konferans müzâkerâtında Heyet-i Murahhasa'nın talimat-ı esasiyeler kuyûdundan başka olarak bütün hatt-ı hareketinin bütün teferruatıyla Ankara'dan idâresi arzu ve temâyülü, müzâkerâtın memleket için en faideli bir surette idâresini ve hayırlı sulha varmak iktidarını Heyet-i Murahhasa'dan selb etmektedir. Hükûmetçe tercih buyurulan bu şeklin 93 Seferi'nin saraydan idâresinden farkı yoktur.

Bize karşı adem-i itimat ve adem-i kifayetimiz hakkında mütemâdiyen izhâr buyurulan kanaat devam ettikçe bizim vasıtamızla sulh akdi ihtimal haricindedir.

Hükûmetin nikat-ı nazarını aynen İtilâf Devletleri'ne kabul ettirmek kanaatinde olan bir heyetin ve bi't-tabi zât-ı vâlâlarıyla hasbe't-taalluk Maliye Vekili Beyefendi'nin bizzat deruhde-i mes'ûliyet ve konferansa hareket buyurmalarını ricâ ediyoruz.

Maliye Vekili, Hasan Fehmi Bey idi. Bu telgrafa muttali oldum ve Rauf Bey tarafından cevap verdirdim. İsmet Paşa'ya da bunu yazdım:

Zata mahsustur

26.6.1923

İsmet Paşa Hazretlerine

26.6.1923 cevabî telgrafnamenizi okudum. Çok asabî bir halde yazılmıştır. Bunu istilzam edecek hiçbir his, fikir ve muame-

le yoktur. Sizi haksız buldum. İçinde bulunduğunuz müşkilât ve mihnet takdir edilmektedir. Bundan sonra, ihtimal, daha da tezayüd edecektir. Ankara'da değil orada her gün bir hile ihdâs edenler âmil-i infialdir. Metânîle ve çok soğukkanlılıkla mesâinizi hüs-n-i intâca himmet buyurunuz. Arada su-i te-fehhümü mücib hiçbir husus görmüyorum. Saha-i faaliyeti-niz mahdûd değildir. Fakat mesâi dairesi mahdûd ve en mü-him mesâile inhisar ettiği için tâbiâten vaziyet sıkıntılı olmuştur. Gözlerinizden öperim..

Gazi Mustafa Kemal

Muhterem Efendiler, görülüyor ki İsmet Paşa ile olan muhaberâtımda, onu rencide edebilecek tarz-ı iş'arat da vardır. Nihayete kadar da buna mümâsil ciddî tebligatım olmuştur. İsmet Paşa'nın da bana aynı tarzda iş'arları vuku bulmuştur.

Heyet-i Vekile kararlarında benim de nokta-i nazarlarım mûnderic olduğunu da İsmet Paşa'ya, icap ettikçe bildiriyordum. Buna nazaran, İsmet Paşa'nın Heyet-i Vekile Riyâseti'ne hitaben vuku bulmuş olan bazı şikâyetleri, yalnız Rauf Bey'in şahsına ait telâkki edilemezdi. Bütün vekillere ait ve hatta bana da şâmil idi.

Rauf Bey'in bu ihtilâf-ı nazarı, kendisi ile İsmet Paşa arasında başlı başına bir mesele addetmesi ve addettirmeğe kalkışması doğru değildir. Her vaziyette, her meselede talimat verene o talimatı, uzakta ve bilhassa talimat verenin temasta bulunmadığı şerâit içinde tatbik eden arasında ihtilâf-ı nazar olabilir. Maksud-ı aslî mahfûz kalmak şartıyla vaziyet, hal ve icâba göre idâre olunur.

İsmet Paşa'nın, vaziyetin takibi hususunda benim nazar-ı dikkatimi celp etmesi de mazur görülmek lâzımdır. Çünkü mesele hakikaten ciddî ve hayatî idi.

Nihayet, Efendiler, Temmuz evâsıtında konferans hitam buldu. İsmet Paşa, sulh muâhedenamesini imzadan evvel Heyet-i Vekile Reisi Rauf Bey'e, konferansın hitam bulduğunu ve mesâilin tarz-ı hallini bildirmiş... Rauf Bey müsbet veya menfî hiçbir cevap vermemiş... İsmet Paşa, intizâr içinde geçirdiği bugünlerde çok muhtarib olmuş... Hükümetin hiçbir cevap

vermeyişini, Ankara'da bir tereddüdün hüküm-ferma olduğuna atfetmiş... Rauf Bey'e yazdığından üç gün sonra 18 Temmuz 1923 tarihinde bana da keyfiyeti iş'âr etti. Telgrafnamesinde hükümetin mûcib-i tereddüdü olabileceğini tahmin ettiği noktaları birer birer ta'dâd ve tavih ettikten sonra, şu sözlerle mütâlaalarına hitam veriyordu:

Eğer Hükümet kabul ettiğimiz şeyin kat'iyen reddinde musır ise, bunu bizim yapmaktığımıza imkân yoktur. Düşüne düşünene benim bulduğum yol İstanbul'daki komiserlere tebligat yapıp, imza salâhiyetini bizden nez etmektir. Bu hal de gerçi bizim için küre-i arz üzerinde görülmemiş bir skandal olur. Fakat menâfi-i âliye-i vatan şahsî düşüncelerin fevkinde olduğundan Hükümet-i Milliye kanaatini tatbik eder. Hükümet'ten teşekkür beklemiyoruz. Muhasebe-i a'mâlimiz millete ve tarihe mevdudur.

Efendiler, İsmet Paşa'nın takip ve intâc ettiği işin ne kadar mühim olduğu izahtan müstağnidir. Bu işin intâc olunduğu, son günün, imza gününün geldiği iş'ârına, tehalükle bir cevap verileceğini kabul etmek tabiidir. Ankara ile Lozan arasında, bir günde, iki günde muhabere mümkündür. Üç gün geçtiği halde, hiçbir cevap verilmemiş olması, en basit telâkkiye göre, Heyet-i Vekile Reisi'nin işi müsamaha ve lâkaydı ile karşıladığına delâlet eder. Yapılan işin Hükümet'çe noksan görölerek reddi cihetine gidilmek istendiği ve bundaki tereddütten dolayı cevap verilememekte olduğu zehâbına da düşülebilir. Bu takdirde işi ikmâl için, büyük ve tarihî mes'ûliyet altında imza kullanacak olan zatın, ma'rûz kalacağı vaziyetin ne kadar müşkil olacağı düşünülürse, İsmet Paşa'nın muazzeb ve muztarib olmasını haklı görmek lâzım gelir.

İsmet Paşa'nın telgrafına, hemen şu cevâbı verdim:

Ankara, 19.7.1923

İsmet Paşa Hazretlerine

18 Temmuz 1923 tarihli telgrafnamenizi aldım. Hiç kimse de tereddüt yoktur. İhras eylediğiniz muvaffakiyeti en hâr ve

samimî hissiyâtımızla tebrik etmek için usûlen vaz'-ı imza olunduğunun iş'ârına muntazırız kardeşim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Gazi Mustafa Kemal

İsmet Paşa, bu telgrafıma cevap verdi.

İsmet Paşa'nın ıstırabının derecesini gösteren bu cevâbı, aynı zamanda, saffet ve samimiyetine ve bilhassa tevazuuna da kıymetli bir vesika olduğu için aynen arz ediyorum:

Adet 338

Lozan, 20 Temmuz 1923

Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Her dar zamanımda Hızır gibi yetişirsin. Dört beş gündür çektiğim azabı tasavvur et. Büyük işler yapmış ve yaptırmış adam-sın. Sana merbûtiyetim bir kat daha artmıştır. Gözlerinden öpe-rim pek sevgili kardeşim, aziz şefim.

İsmet

Efendiler, İsmet Paşa 24 Temmuz 1923 günü muâhedenameyi imzaladı. Kendisini tebrik etmek zamanı gelmişti. Aynı günde şu telgrafnameyi yazdım:

Lozan'da Heyet-i Murahhasa Reisi Hariciye Vekili
İsmet Paşa Hazretlerine

Millet ve Hükümet'in zât-ı âlilerine tevcih etmiş olduğu yeni vazifeyi muvaffakiyetle itmâm buyurdunuz. Memlekete bir silsile müfit hizmetlerden ibaret olan ömrünüzü bu defa da tarihî bir muvaffakiyetle tetvîc ettiniz. Uzun mücadelelerden sonra vatanımızın sulh ve istiklâl kavuştuğu bugünde parlak hizmetiniz dolayısıyla zât-ı âlinizi, muhterem arkadaşlarımız Rıza Nur ve Hasan Beyleri ve mesâinizde size yardım eden bütün Heyet-i Murahhasa azasını müteşekkirâne tebrik ederim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Gazi Mustafa Kemal

Efendiler, Heyet-i Vekile Reisi Rauf Bey'in tebrik etmediğini anladım. Kendisine, bu lâzimeyi hatırlattım. Rauf Bey'e, diğer bazı arkadaşlar da aynı ihtarda bulunmuşlar...

Bi'l-âhire muttali oldum ki Rauf Bey, İsmet Paşa'yı tebrike ve ona ifa ettiği mühim ve tarihî vazifeden dolayı teşekkür lüzum görmüyormuş... Vuku bulan ihtarat üzerine Kâzım Paşa'ya bir mektup yazarak ondan, kendi namına, İsmet Paşa'ya bir tebrik telgrafnamesi yazmasını ricâ etmiş.. Bunun manası nedir?!

Kâzım Paşa, bu mektubu İhsan Bey'in (Bahriye Vekili) hanesinde bulunduğu bir zamanda almış... Maliye Vekili Hasan Fehmi Bey de orada imiş...

Hep beraber, Rauf Bey lisanından muvâfık bir telgrafname müsveddesi yaparak İsmet Paşa'yı tebrik ve ona teşekkür etmişler... Bu müsveddeyi bir zarfa koyup Rauf Bey'e göndermişler... Fakat Rauf Bey, bu müsveddeyi beğenmemiş, İsmet Paşa'ya başka bir telgraf yazmış veyahut yazdırmış... Rauf Bey, Kâzım Paşa'yı gördüğü zaman demiş ki: "Sizin yaptığınız müsveddede adeta her işi yapan İsmet Paşa gösteriliyor. Biz, burada, bir şey yapmadık mı?"

Efendiler, Rauf Bey'in yazdığı veya yazdırdığı telgrafname muhteviyâtı, kendisinin hissiyât ve telâkkiyâtını gizlememektedir. Arzu buyurursanız, o telgrafi da aynen arz edeyim:

Şifre

25.7.1923

Lozan'da Heyet-i Murahhasa Riyâseti'ne

C. 20 ve 24 Temmuz. 347, 348 numaralara:

Cihan Harbi'nin nâ-mahdud ıstıraplarından kurtulmak ve milletimizin cihan sulhunu tesiste ne büyük bir âmil olduğunun bi'l-fiil isbât eylemek maksadıyla imzaladığımız Mondros Mütarekenamesi'ne rağmen ma'rûz kaldığımız en fecî ve dil-âzâr tecavüzatı, hakk-ı hayat ve istiklâlimizi pâ-mâl eyleyen Sevr Ahidnamesi takip eylemişti. Asırlarca hür ve müstakil yaşamış olan aziz Türkiye'nin necîb halkı ma'rûz kaldığı gayr-i meşrû' ve fecî tecavüzat karşısında bütün şuuru ve bütün mevcudiyetiyle hakk-ı hayat ve istiklâlini kurtarmak için kıyâm

ederek teşkil eylediği yılmaz ve yenilmez millî ordusuyla Büyük Reis ve Başkumandanımızın ve celâdetkâr Kumandanlarımızın sevk ve idâresiyle zaferden zafere yürüdü.

Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Hükümeti'nin millettan aldığı kudret ve kuvvetle ve ordularının pek müstesna kabiliyet-i cengâverânesiyle istihsal eylediği bu muvaffakiyât ve muzafferiyatın, Lozan'da, aylardan beri devam eden müzâkerât-ı sulhiye neticesinde beynelmîl bir vesika ile tevsiki milletimize yeni bir devre-i faaliyet ve sükûnet hazırlamıştır. Heyet-i Vekile, azimkâr ve fedakâr milletimizin hakk-ı hayat ve istiklâlini müemmin bir ahidnamenin tanzimindeki mesâiden dolayı başta zât-ı devletleri olduğu halde murahhaslarımız Rıza Nur ve Hasan Beyefendilere ve Heyet-i Müşavire'mize takdim-i tebrikât eyler efendim.

İcra Vekilleri Heyeti Reisi

Hüseyin Rauf

Efendiler, Rauf Bey, Lozan Muâhdesi'ni yapan ve ona imzasını koyan İsmet Paşa'yı tebrik vesilesiyle, kendisinin yaptığı ve imzasını koyduğu, Mondros Mütarekenamesi'nden bahsetmeye ve onu ne mühim ve âli maksatlarla imza ettiğini söyleyerek kendisini müdafaaya lüzum görüyor.

Mondros Mütarekesi, Osmanlı Devleti'nin müttefikleriyle beraber düçar olduğu acı mağlûbiyetin yüz kızartacak bir neticesidir. O mütarekename ahkâmıdır ki Türk topraklarını, ecnebinin işgaline arz etti. O mütarekenamede, kabul edilen mevâddır ki Sevr Muâhdesi ahkâmının da sühûletle kabul ettirilebileceği fikrini ecnebilere mümkün ve makul gösterdi.

Rauf Bey, o mütarekenameyi “milletimizin cihan sulhunu tesiste ne büyük bir âmil olduğunu bi'l-fiil isbât eylemek maksadıyla” imzaladığını söylüyorsa da bu fantastik cümle ile kendinden başka kimseyi ikna ve tesliye edemez. Çünkü böyle bir maksat yoktu.

Rauf Bey'in telgrafnamesine, Mondros Mütarekenamesi'yle başladığına bakılırsa, bu mütarekenin, Lozan Konferansı'na mukaddime teşkil ettiğini ve Lozan sulhu, Rauf Bey'in yaptığı Mondros Mütarekesi'nin neticesi olduğunu ifade etmek temâyülü de olduğuna hükmolunabilir.

Rauf Bey, telgrafnamesinde, Sevr Ahidnamesi'nin, Türk milletini ma'rûz kıldığı tecavûzâtı ve buna karşı milletin nasıl kıyâm ettiğini ve nasıl yılmaz ve yenilmez ordu teşkil ettiğini ve celâdetkâr kumandanlarımızın sevk ve idâresiyle zaferden zafere yürüdüğünü hikâye ediyor. Rauf Bey, bu hikâyeyi İsmet Paşa'ya, o muzaffer ordunun başından Lozan'a gitmiş olan zata anlatıyor. Rauf Bey, bu muvaffakiyât ve muzafferiyatı, hükümetin istihsal eylediğini ifade edebilmek için de parlak bir cümle bulmuştur: Lozan sulh müzâkerâtının aylardan beri devam ettiğini de işâret ederek işin uzatıldığını imadan men-i nefis edememiştir. Rauf Bey, "ahidnamenin tanzimindeki mesâiden dolayı" Heyet-i Murahhasa'yı tebrik ederken, Mondros Mütarekenamesi'nden başlayarak, bütün inkılâbımızın bir hulâsasını yapmak suretiyle Heyet-i Murahhasa'ya, tanzim ettikleri ahidnamenin nasıl ve ne olduğunu da anlatmak gayretine düşmüştür. Bir kelime-i teşekkürü ihtivâ etmeyen bu yazıların manasını anlamak, dikkat ve tetkik erbâbınca elbette güç değildir.

* * *

Efendiler, Heyet-i Murahhasa'mız vazifesini ikmâl ettikten sonra, Ankara'ya avdet etmek üzere, yolda bulunuyordu. Herkes Heyet-i Murahhasa'yı yakından takdir etmek için tehlük gösteriyordu. O günlerde idi, Heyet-i Vekile Reisi Rauf Bey, Meclis Reis-i Sanisi bulunan Ali Fuat Paşa ile birlikte, Çankaya'da nezdime geldiler.

Rauf Bey, ben dedi, İsmet Paşa ile karşı karşıya gelemem. Onun istikbâlinde bulunamam, müsaade ederseniz, muvâsalatında, Ankara'da bulunmamak, daire-i intihâbiyemde bir devir yapmak üzere, Sivas istikametinde seyahate çıkayım.

Rauf Bey'e, bu tarz-ı hareketine bir sebep olmadığını, burada bulunmak, İsmet Paşa'yı bir hükümet reisine yaraşır surette kabul etmek ve vazifesini hüsn-i ikmâl ettiğinden onu şifahen de takdir ve tebrik etmek muvâfık olacağını söyledim.

Rauf Bey, kendime hâkim değilim, yapamayacağım dedi ve seyahate çıkmak hususunda ısrar etti. Heyet-i Vekile Riyâseti'nden istifa eylemesi şartıyla seyahatine muvafakat ettim.

Ondan sonra, Rauf Bey'le aramızda, şu mükâleme cereyân etti:

Rauf Bey —Heyet-i Vekile Riyâseti'nden çekilirken, sizden çok ricâ ederim dedi, devlet riyâseti makamını takviye ediniz.

Rauf Bey'e, dediğinizi yapacağıma kat'iyen emin olunuz! Cevâbını verdim.

Rauf Bey'in ne demek istediğini, ben pek güzel anlamıştım. Rauf Bey, devlet riyâseti makamı olarak, hilâfet makamını düşünüyor ve o makama kuvvet ve salâhiyet teminini benden ricâ ediyordu.

Rauf Bey'in, benim müsbet cevâbımın medlûlünü anlayıp anlamadığı meşkûttür. Bi'l-âhire, Cumhuriyet ilânından sonra, kendisiyle Ankara'da vuku bulan bir mülâkatımızda, ne için muâriz olduğunu, yapılmış olan şeyin, Ankara'dan müfârekat ederken, benden yapılmasını ricâ ettiği ve benim söz verdiğim meseleden başka bir şey olmadığını söylediğim zaman, ben demişti, devlet riyâseti makamını takviye ediniz derken, asla Cumhuriyet ilânını tasavvur ve kastetmemiştim.

Halbuki Efendiler, benim verdiğim cevâbın medlûlü tamamen o idi. Fi'l-hakika, bence devlet riyâseti makamıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi makamını memzûc bulundurmak, hükümet-i milliyemizin mahiyeti, hükümeti cumhuriyet olduğu halde, onu kat'î olarak ifade ve ilân etmemek bir zaaf teşkil etmekte idi. İlk fırsatta, resmen Cumhuriyet ilân etmek ve devlet riyâsetini, Riyâset-i Cumhur makamında temsil ederek kuvvetli bir vaziyet vücuda getirmek elzem idi. Rauf Bey'e bunu yapacağıma kat'iyen söz vermiştim. Eğer maksadıma intikal edememiş ise, zannederim, noksan bende değildir.

Ali Fuat Paşa ile de kısa bir müdâvele-i efkâr yapıldı.

Fuat Paşa bana şöyle bir sual tevcih etti:

Senin, şimdi, (apotr = apötre) ların kimlerdir, bunu anlayabilir miyiz?

Ben, bu sualden bir şey anlayamadığımı söyledim.

Paşa, maksadını izah etti. O zaman ben de şu beyânâtta bulundum:

Benim, (apotr) larım yoktur. Memleket ve millete kimler hizmet eder ve hizmet liyakat ve kudretini gösterir ise, (apotr) onlardır.

* * *

Rauf Bey, Heyet-i Vekile Riyâseti'nden istifa etti. Dahiliye Vekili bulunan, Ali Fethi Bey, aynı zamanda Heyet-i Vekile Riyâseti'ne intihap olundu (13 Ağustos 1923).

Ali Fuat Paşa da bir müddet sonra, 24 Teşrinievvel 1923 tarihinde, Meclis Riyâset-i Saniyesinden çekilerek Ordu Müfettişliği'ne tayinini ricâ etti. Fuat Paşa'ya, unvanı Reis-i Sâni olmakla beraber vaziyet ve vazifesinin pek mühim olan Meclis Riyâseti olduğunu, söyleyerek vazifesine devam etmesini tavsiye ettim. Fuat Paşa, politikadan hoşlanmadığını, hayatını askerlik mesleğine hasretmek istediğini dermeyan ederek arzusunun is'afını ricâda ısrar etti. Fuat Paşa'nın, rütbesi Mirli-va idi. Kumanda edeceği orduda Ferik rütbesinde kolordu kumandanları vardı. Hidemât-ı sâbikasını nazar-ı dikkate alarak kendisini ferikliğe terfi ve karargâhı Konya'da bulunan İkinci Ordu Müfettişliği'ne tayin ettik.

Kâzım Karabekir Paşa da daha evvel aynı mülâhazatla, Meclis'ten ayrılmış ve Ordu Müfettişi olarak, Birinci Ordu'nun başına geçmiş bulunuyordu.

* * *

Efendiler, Lozan Muâhedes-i'nin mütemmimlerinden olan tahliye protokolü tatbik olunduktan sonra, kâmilan ecnebi işgalinden kurtulan Türkiye'nin, fiilen tamamıyeti tahakkuk eylemişti. Artık yeni Türkiye Devleti'nin makarr-ı idâresini, kanunen tespit eylemek icap ediyordu. Bütün mülâhazat, yeni Türkiye'nin makarr-ı idâresini Anadolu'da ve Ankara şehrinde intihap eylemek lüzumunu âmirdi.

Coğrafi ve sevkü'l-ceyşî vaziyet en kat'î ehemmiyeti hâizdi. Devletin, makarr-ı idâresini bir an evvel tespit ederek, dahilî ve haricî tereddütlere nihayet vermek elzem idi. Fi'l-hakika, ma'lûm olduğu vechile, makarr-ı idârenin İstanbul kalacağı veya Ankara'ya nakledileceği meselesi üzerinde, evvel ve âhir dahil ve hariçte tereddütler izhâr olunuyor, matbûatta beyânât ve münakaşata tesâdüf ediliyordu. Ez-cümle, yeni İstanbul me-

buslarından bazıları; Refet Paşa başta olmak üzere, İstanbul'un pâyitaht kalması lüzumunu, bazı misâllere istinâden isbât etmeye çalışıyorlardı. Ankara'nın, gerek iklim, vesâit-i münakale ve kabiliyet ve istidat ve gerek mevcut tesisat ve teşkilât nokta-i nazarından, hiç de münasip ve müsait olmadığını söylüyorlar ve İstanbul'un pâyitaht olması lâzım ve mukadderdir, diyorlardı. Bu ifadeye dikkat olunursa, bizim makarr-ı idâre tabirinden kastettiğimiz mâna ile bu ifadelerde pâyitaht tabirini kullananların nokta-i nazarları arasında bir fark görmemek mümkün değildir. Binâenaleyh, bu hususta zaten mukarrer olan nokta-i nazarımızı resmen ve kanunen teyid ettirerek, pâyitaht tabirinin de yeni Türkiye Devleti'nde mâna ve mahall-i istimâli kalmadığını göstermek lâzım geldi. Hariciye Vekili İsmet Paşa, 9 Teşrinievvel 1923 tarihli bir madde-i kanuniyeyi Meclis'e teklif etti. Zirinde daha on dört kadar zatın imzası olan bu teklif-i kanunî 13 Teşrinievvel 1923 tarihinde uzun müzakere ve münakaşalardan sonra ekseriyet-i azîme ile kabul edildi. Madde-i kanuniye şudur: "Türkiye Devleti'nin makarr-ı idâresi, Ankara şehridir."

* * *

Efendiler, çok geçmeden, Meclis'te, Fethi Bey'in riyâsetindeki Heyet-i Vekile'ye ve bilhassa, Fethi Bey'in şahsına tâ'rîzat ve tenkidât başladı. Anlaşıldığına göre bazı mebuslarda vekil olmak arzu ve hevesi çoğalmıştı. İş başında bulunan vekilleri beğenmiyorlardı.

Yeni intihapta, Fırkamız namına mebuslukları temîn edilmiş olan birtakımları da Heyet-i Vekile aleyhindeki cereyânları körükleyerek kendi maksatlarına göre istifade zeminleri hazırlamaya çalışıyorlardı. Muhalefete geçecekleri hissolunan mebusların maksatları, heyet-i umumiye'yi iğfal ederek, Hükümet'e ve Meclis'e nâfiz bir vaziyet almak olduğu istidlâl olunuyordu.

Fethi Bey, dikkat ve mesâi kuvvetini, Heyet-i Vekile Riyâseti vazifesinde teksif edebilmek için Dahiliye Vekâleti'nden istifa etti. Aynı tarihte, Meclis Riyâset-i Saniyesi de Ali Fuat Paşa'dan münhal kaldı (24 Teşrinievvel 1923).

Bizimle nokta-i nazar ve faaliyette itilâf ve müşâreket aramaya lüzum gömleksizin, müstakillen ve hafî çalışan bir hizip belirdi. Bu hizip saf ve suret-i haktan görünerek bütün fırka mensuplarını kendi nokta-i nazarları lehine imâlede muvaffak olmaya başladı. Meselâ, bir fırka ictimâında Dahiliye Vekâleti'ne, Erzincan Mebusu bulunan, Sâbit Bey'in ve Meclis Riyâset-i Saniyeliğine de İstanbul'da bulunan Rauf Bey'in, Meclis'çe intihâbını taht-ı karara aldırıldı (25 Teşrinievvel 1923).

Halbuki ben, Sâbit Bey'in Dahiliye Vekili olmasını münasip görmemiştim. Sâbit Bey'in bazı valiliklerde istihdam edilmiş olmasını yeni Türkiye'nin yeni şerâitle umûr-ı dahiliyesini tedvîr edebileceğine delil-i kâfi addedemiyordum.

Rauf Bey'in de Meclis Reis-i Saniliğine intihâbını tecvîz etmiyordum. Çünkü Rauf Bey, daha dün, Heyet-i Vekile Reisi idi. O makamı ne gibi hissiyât tahtında hareketinden dolayı terke mecbur edildiği ma'lûm olmuştu. Buna rağmen onu, Meclis'in Riyâset-i Saniyesi'ne getirtmekle, bütün Meclis'in onunla hem-fikir olduğunu, yani bütün Meclis'in, Lozan Sulh Muâhedesini yapan ve Heyet-i Vekile'de Hariciye Vekili olarak bulunan İsmet Paşa'nın aleyhinde olduğunu göstermek maksadını takip olunuyordu.

Efendiler, yeni Meclis, ilk devrinde muhalefeti hafî bir hizb-i kalîlin iğfâlâtına düşmek vaziyetine ma'rûz bulundu. Fethi Bey ve rûfekası, vezâif-i hükûmeti sükûnetle ifa edemeyecek bir hale getirildi. Fethi Bey, bu halden bana, defaatle şikâyet etti ve şahsen Heyet-i Vekile'den çekilmek istedi. Diğer vekiller de aynı suretle şikâyetlerde bulunuyorlardı.

Fenalık, hükûmet teşkilinin, Meclis intihâbıyla olmasında idi. Bu hakikati çoktan görmüştüm.

Ben, Meclis'te, hafî ve muhâlif bir hizip keşfettikten, Meclis'in mesâisinde hissiyâtın hâkimiyetini gördükten ve Hükûmet Heyeti'nin intizam-ı mesâisinin her gün, esassız birtakım sebeplerle intizamsızlığa dâ'îl edilmekte olduğuna kanaat getirdikten sonra, tatbiki için münasip zaman intizârında bulunduğum bir fikrin tatbiki anının geldiğine hükmetmiştim. Bunu, itiraf etmeliyim. Buna nazaran şimdi vereceğim ma'lumât ve izâhâtı anlamak daha kolay olacaktır.

Efendiler, Halk Fırkası, Rauf Bey'i giyaben Riyâset-i Saniye-ye ve Sâbit Bey'i Dahiliye Vekâleti'ne namzet intihap ettiği tarih 25 Teşrinievvel 1923 Perşembe günüdür. Aynı günde ve ferdası Cuma günü Heyet-i Vekile Çankaya'da nezdimde ictimâ etti.

Gerek Heyet-i Vekile Reisi Fethi Bey'in ve gerek diğer vekillerin istifa etmeleri zamanının geldiğini ve bunun lâzım olduğunu dermeyeran ettim. Meclis'çe yeni Heyet-i Vekile intihâbında, heyet-i hâzıraya dahil bulunan vekillerden tekrar intihap edilen olursa onlar, bu intihaptan sonra da istifa ederek yeni Heyet-i Vekile'ye dahil olmayacaklardır, esasını da kabul ettik. Yalnız o zaman vekiller gibi intihap olunan ve Heyet-i Vekile'ye dahil bulunan Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa bu karardan hariç bırakıldı. Çünkü ordu idâre ve kumandasının tesâdüfî bir zata tevdiî câiz görülmedi.

Efendiler, bu tarz ve hareketin ve alınan kararın mahiyeti tetkik olunursa şu netice çıkar: Muhteris hizbi, hükümet teşkilinde tamamen serbest bırakıyoruz. Heyet-i hâzıraya dahil vekillerden hiçbirisi iştirak ettirilmeksizin kâmilten arzu ettikleri zevâtan, arzu ettikleri gibi bir Heyet-i Vekile teşkil ederek mukadderât-ı memleketi idâre eylemelerinde bir beis görmüyoruz. Fakat ne hükümet teşkiline ve ne de teşkil etseler bile, memleketi idâreye iktidar göstereceklerine emin bulunuyoruz.

Meclis'i iğfale çalışan muhteris hizip, şu veya bu tarzda bir hükümet teşkiline muvaffak olabildiği takdirde, bu hükümetin bir müddet, tarz-ı idâresini ve idâredeki liyakatini takip ve hatta ona muâvenet eylemek muvâfık olacağı kanaatinde bulunduk. Fakat bu suretle teşekkül edecek hükümet, memleket idâresinde ve yeni gayelerimizi takipte acz ve inhirâf gösterirse, bunu Meclis'te tebârüz ettirerek Meclis'i tenvîr eylemek şıkkını müreccah mütâlâa ettik. Hükümet teşkiline muvaffak olamadıkları halde, hâsıl olacak teşettütün, Meclis'çe medâr-ı intibâh olacağı tabii idi. Buhran ve teşettütü idâme tecvîz edilemeyeceğinden, işte o zaman, bizzat müdahale ederek, tasavvur ettiğim meseleyi vaz' etmek suretiyle işi esasından halledebileceğimi düşünmüştüm.

Heyet-i Vekile ile Çankaya'da, akdettiğimiz ictimâi müteakib, yazıp müsterek imza ile bana tevdi ettikleri istifaneme şu idi:

Riyâset-i Celileye

Türkiye Devleti'nin, karşısında bulunan dahilî ve haricî vezâif-i mühimme ve müşkileyi sühûletle intâca muvaffak olması için gayet kuvvetli ve Meclis'in müzaheret-i tâmmesine mazhar bir Heyet-i Vekile'ye ihtiyacı kat'î bulunduğuna kanaatindeyiz. Binâenaleyh Meclis-i Âli'nin her suretle itimat ve müzaheretine müstenid bir Heyet-i Vekile'nin teşekkülüne hizmet etmek maksadıyla istifa eylediğimizi kemâl-i hürmetle arz eyleriz efendim.

Efendiler, bu istifaname, 27 Teşrinievvel 1923 Cumartesi gününü öğleden sonra saat birde taht-ı riyâsetimde ictimâ eden Fırka heyet-i umumiyesine bildirildikten sonra saat beşe doğru küşâd olunan Meclis'te resmen okunmuştur.

Heyet-i Vekile'nin istifası, tahakkuk ettiği dakikadan itibaren, Meclis azası, Meclis odalarında, evlerinde grup grup toplanarak yeni Heyet-i Vekile listeleri tertibine başladılar. Bu hal, Teşrinievvel'in 28'inci günü geç vakte kadar devam etti. Hiçbir grup, umum Meclis'çe şâyân-ı kabul olacak ve efkâr-ı umumiye-i milletçe hüsni-i telâkki edilecek esâmiyi muhtevi bir namzet listesi tespit edemiyordu. Bilhassa vekâletlere namzet düşünülürken, o kadar çok hâhiş-ker ve taliplerle karşı karşıya kalıyorlardı ki herhangi birinin diğerlerine tercihi suretiyle tespit olunacak listeyi kabul ettirmekteki müşkilât, liste tertip etmekle meşgûl olanları yeis ve endişeye düşürdü. Gerçi İstanbul'un bazı gazeteleri bazı zevâtın fotoğraflarını derc ederek Heyet-i Vekile Riyâseti'ne intihâbı muhtemel "muhterem sima"lar ihtarıyla nazar-ı dikkati celp etmekte kusur etmedi. Gerçi gayretli bazı gazeteciler 28 Teşrinievvel günü erkenden, "İstanbul'un yüzünü örten sabah sisinin ördüğü gaze henüz sıyrılırken, deniz semadan, sahillerden akseden renklerle boyanmış, hareketsiz duruyorken", Marmara'nın sakin sinesini yararak ilerleyen Seyr-i Sefainin vapuruyla Kalamış iskelesine çıkıyor.. Yolda, Rauf Bey'e tesâdüf ediyor.. Ondan sonra "büyük bir bahçenin içinde, güzel Kalamış köşkünün, mükemmel bir surette mefruş ve müzeyyen salonuna" dahil oluyor ve köşk mukîminin, muhtelif meseleler hakkında aldığı mütâlaasını,

bilhassa “hâkimiyet-i milliyemizi her şeye ve her şeye (!) karşı sıyânet edelim...” nasihatini neşir ile efkârı tenvîre hizmette tekâsül göstermiyor, fakat bu ihtar ve irşadlar Ankara’ya mües-sir olamıyordu.

Efendiler, her şeye ve her şeye (!) karşı hâkimiyet-i milliyenin sıyâneti tavsiyesinde bulunan zat, Halife’nin iltifatını “lûtf-i ilâhî” telâkki eden zattır!

Bazı gazetelerin, Konya’ya memur Fuat Paşa’nın, 28’de İstanbul’a muvâsalatında onun, Rauf Bey, Refet Paşa, Adnan Bey ve daha diğer birçok zevât tarafından istikbâl edildiğini ilân eden telgrafnameleri ve Rauf Bey’le Kâzım Karabekir Paşa’nın resimlerini derc ederek Mondros Mütarekesi’ni, Kars’ın istilâsını hatırlatmak için yazdıkları yazıları dahi kâfi derecede nazar-ı dikkati celbe medâr olamadı.

28 Teşrinievvel günü geç vakitte, hal-i ictimâda bulunan Fırka Heyet-i İdaresi tarafından davet olundum. Fırka Heyet-i İdare Reisi Fethi Bey idi. Fethi Bey, Fırka namına Heyet-i İdarece bir namzet listesi tertip olunduğundan ve bu hususta Fırka Reis-i Umumîsi olduğum için benim de nokta-i nazarımın alınması muvâfık görüldüğünden ictimâlarına davet ettiklerini bildirdi. Tertip olunan listeye göz gezdirdim. Bence muvâfık olduğunu ve fakat bu listede isimleri mevcut olan zevâtın da rey ve muvafakatini almak lâzım geldiğini ifade ettim. Bu teklifim münasip görüldü. Meselâ, Hariciye Vekâleti için ismi mevzu-i bahis edilen Yusuf Kemal Bey’i davet ettik. Yusuf Kemal Bey, bu listeye dahil olamayacağını bildirdi. Bundan ve buna mûmâsil bazı vaziyetlerden anladım ki Fırka Heyet-i İdaresi dahi şâyân-ı kabul ve kat’î bir namzet listesi tertip edememektedir. Heyet-i İdare azasına, icap edenlerle daha ziyade müdâvele-i efkâr ederek kat’î bir liste tespit etmelerini tavsiye ettikten sonra yanlarından ayrıldım. Gece olmuştu. Çankaya’ya gitmek üzere Meclis binasını terk ederken koridorlarda bana intizâr etmekte olan, Kemalettin Sami ve Halit Paşalara tesâdüf ettim. Ali Fuat Paşa, Ankara’dan hareket ederken bunların Ankara’ya muvâsalat eylediklerini o günkü gazetede “bir teşyi ve bir istikbâl” serlevhası altında okumuştum. Henüz kendileriyle görüşmemiştim. Benimle mülâkat için geç vakte kadar orada intizârda bulunduk-

larını anlayınca akşam yemeğine gelmelerini Müdafaa-i Milliye Vekili Kâzım Paşa vasıtasıyla tebliğ ettim. İsmet Paşa ile Kâzım Paşa'ya ve Fethi Bey'e de Çankaya'ya benimle beraber gelmelerini söyledim. Çankaya'ya gittiğim zaman orada, beni görmek üzere gelmiş Rize Mebusu Fuat, Afyonkarahisar Mebusu Ruşen Eşref Beylere tesâdüf ettim. Onları da yemeğe alıkoydum.

Yemek esnasında, yarın Cumhuriyet ilân edeceğiz! Dedim. Hazır bulunan arkadaşlar, derhal fikrime iştirak ettiler. Yemeği terk ettik. O dakikadan itibaren, suret-i hareket hakkında, kısa bir program tespit ve arkadaşları tavzif ettim.

Tespit ettiğim program ve verdiğim talimatın tatbikatını göreceksiniz!

Efendiler, görüyorsunuz ki Cumhuriyet ilânına karar vermek için Ankara'da bulunan bütün arkadaşlarımı davete ve onlarla müzakere ve münakaşaya asla lüzum ve ihtiyaç görmedim. Çünkü onların zaten ve tâbiaten benimle bu hususta hem-fikir olduklarına şüphe etmiyordum. Halbuki o esnada Ankara'da bulunmayan bazı zevât, salâhiyetleri olmadığı halde, kendilerine haber verilmeden ve rey ve muvafakatleri alınmadan, Cumhuriyet'in ilân edilmiş olmasını vesile-i iğbirar ve iftirâk addettiler.

O gece birlikte bulduğumuz arkadaşlar, erkenden beni terk ettiler. Yalnız İsmet Paşa, Çankaya'da misafir idi. Onunla yalnız kaldıktan sonra bir kanun lâyihası müsveddesi hazırladık. Bu müsveddede 20 Kânunusani 1921 tarihli Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun şekl-i devleti tespit eden maddelerini şu suretle ta'dil etmiştim: Birinci maddenin nihayetine "Türkiye Devleti'nin şekl-i hükümeti cumhuriyet'tir" cümlesini ilâve ettim. Üçüncü maddeyi şu yolda ta'dil ettim: "Türkiye Devleti Büyük Millet Meclisi tarafından idâre olunur. Meclis, hükümetin inkisâm ettiği şuaabât-ı idâreyi İcra Vekilleri vasıtasıyla idâre eder."

Bundan başka Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun mevâdd-ı esasiyesinin sekiz ve dokuzuncu maddeleri de ta'dil ve tavzih olunarak şu maddeler yazıldı:

"Madde: —Türkiye Reisicumhuru Türkiye Büyük Millet Meclisi heyet-i umumiyesi tarafından ve kendi azası

meyânından bir intihap devresi için intihap olunur. Vazife-riyâset, yeni Reisicumhur'un intihâbına kadar devam eder. Tekrar intihap olunmak câizdir.”

“Madde: —Türkiye Reisicumhuru devletin reisidir. Bu sıfatla lüzum gördükçe Meclis’e ve Heyet-i Vekile’ye riyâset eder.”

“Madde: —Başvekil, Reisicumhur tarafından ve Meclis azası meyânından intihap olunur. Diğer vekiller Başvekil tarafından yine Meclis azası arasından intihap olunduktan sonra heyet-i umumiyesi Reisicumhur tarafından Meclis’in tasvibine arz olunur. Meclis hâl-i ictimâda değilse, keyfiyeti tasvip Meclis’in ictimâna ta’lik olunur.”

Bu maddelere encümen ve Meclis’te, din ve lisana ait malûmunuz olan bir madde de ilâve edilmiştir.

Muhterem Efendiler, şimdi, arzu buyurursanız heyet-i âliyenize 29 Teşrinievvel 1923 Pazartesi günü Ankara’da cereyân etmiş olan hadiseyi, hulasaten tasvire çalışacağım.

Pazartesi günü, öğleden evvel saat onda, Halk Fırkası Grubu, Grup Heyet-i İdare Reisi Fethi Bey’in riyâsetinde ictimâ etti. Heyet-i Vekile intihâbı müzakeresine başlandı.

Reis —Heyet-i idâre, ihzârî mahiyette, heyet-i umumiye arz edilmek üzere bir Heyet-i Vekile listesi tertip etti. Heyet-i İdâre, kat’î bir şey tespit etmiş değildir. Hüküm, heyet-i muhteremenizindir. Kabul ederseniz okunsun, sözleriyle heyet-i umumiye, riyâsetinde Fuat Paşa bulunan bir liste arz eder. Okunan bu listede İktisat Vekâleti’ne namzet gösterilen Celâl Bey (İzmir) söz alarak, Heyet-i Vekile’nin ehemmiyetinden bahsetmiş ve kendisinin intihap edilmemesini teklif eylemiş. Bilhassa “bu listede isimleri görülen zevât çekilenlerden daha kuvvetli değildir. Bizden refah ve ıslâhât isteyen millet vardır. Her halde yeniler eskilerden kuvvetli olmalıdır. İntihapta acele etmeyelim. Hassaten Heyet-i Vekile Reisi intihâbı için düşünelim.” mütâlaasında bulunmuş..

Saib Bey (Kozan) —Meclis Riyâseti’ne Fethi Bey, Heyet-i Vekile Riyâseti’ne İsmet Paşa intihap olunmalıdır, demiş.

Ekrem Bey (Lâzistan) —Yeni heyet, eski heyetin boşluğunu doldurabilecek mi? Bu husustaki fikirlerini Reis Paşa Hazretleri, mümkün ise beyan buyursunlar. Tenevvür ede-

lim, mütâlaasını dermeyan eylemiş. (Ben, Meclis'te henüz hazır bulunmuyordum).

Zülfü Bey (Diyarbakır) —Vazife, Fırka Divanı'nındır. Bu hak, grup heyet-i idâresinin değildir. Divan ictimâ etsin!.. Talebinde bulunmuş..

Mehmet Efendi (Bolu) —İntihap olunacak Heyet-i Vekile ancak bir ay devam edebilir. İntihapların böyle sık sık teker-rürü, memleket ve milleti fena ve müşkil bir hale sevk eder. Heyet-i Vekile sebab-i istifasını vuzûhla anlatmazsa herhangi bir Heyet-i Vekile intihâbına iştirak etmem. Sebebi anlayalım. Sonra intihap edelim.

Faik Bey (Tekirdağ) —Listede gösterilen isimler evvelkilerden kuvvetli değildir. Divan ictimâ edip bu meseleyi halletsin.

Vasıf Bey (Saruhan) —(İsmet Paşa'nın hizmetlerinden bahsettikten sonra) Memleketi, milleti ne için terk ediyor. Liderlerimiz bizi tenvîr etmemiştir. Muhterem Reisimiz (beni kastetmiş olacak) bizi niçin tenvîr etmiyor demiş ve uzun beyânâtta bulunmuş.

Necati Bey (İzmir) —Memleketin istinâd ettiği zevâtın bizi bırakıp ayrılmasını kabul edemeyiz. Reis-i Muhteremimiz, tenvîr ve ikaz etsin. Dahilen ve haricen kuvvetli bir Heyet-i Vekile'ye ihtiyac-ı kat'ımız vardır.

Reis Fethi Bey —Heyet-i İdare'nin yaptığı bu liste, ne Paşa'nın ve ne de Heyet-i İdare'nindir, izahında bulunmaya lüzum görmüş.

Doktor Fikret Bey (Ertuğrul) —Vasıf ve Necati Beylerin fikirlerine iştirak ederim. Memleket sülîman değildir. Lâ-ale't-tayin yapılacak bir intihâba terk etmek olmaz. Kuvvetli zevâtan mürekkeb bir heyet intihap etmelidir.

Recep Bey (Kütahya) —Rûfeka sözlerini itmâm etsinler, sonra Gazi Paşa Hazretleri söylesinler. (Henüz ictimâda degildim).

İlyas Sami Bey (Muş) —Reis-i Muhteremimiz Gazi Paşa Hazretleri fikirlerini beyan buyursunlar. Buhranın, tevellüd ettiği gün halli daha faydalıdır. Ta'lik, teşeddüdünü mücib olur. Bir Heyet-i Vekile Reisi intihap edelim. Yirmi dört saat mühlet verelim. Arkadaşlarını bulsun, kuvvetli bir hükümet vücudunda gelsin.

Abdurrahman Şeref Bey (merhum İstanbul Mebusu) —Bazı arkadaşlar telâş ediyorlar. Bu her memlekette vâki olan bir şeydir. Cümlemizin maksadı, saadet-i vatandır. Bir makine kurup tıkrır tıkrır işletemiyoruz, bu da doğru. Kuvvetli bir hükümet nasıl bulmalı, marazı ne suretle keşfetmeli? Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'muzu nazar-ı dikkate alalım. Hükümetin vazifesini tayin edelim. Meclis kanaatlerini söylesin. Ondan sonra Reis Paşamız da kanaatlerini beyan buyursunlar. Bir netice çıkaralım. Herkes bir işe yarar. Herkesi yaradığı işte kullanmalı. Eşhâstan bahsetmeyelim. Makasid-ı âliyede müşterekiz. Reis Paşa Hazretleri kanaatlerini beyan buyursunlar.

Eyüp Sabri Efendi (Konya) —Behemehâl bir intihap karşındayız. Sâbık Heyet-i Vekile intihap olunsa bile tekrar kabul etmeyeceklerine karar verdiklerini işitiyoruz. Bu kararı Meclis-i Âli feshetmelidir.

Recep Bey (Kütahya) —Üç esaslı noktadan bahsedeceğim. Birincisi şekil, ikincisi noksanî faaliyet, üçüncüsü revâbıt-ı maneviyemizde hâsıl olan rahnedir. Şekillerde noksan olursa hüsn-i netice vermez. Eldeki listedeki kıymettar arkadaşlar hangi zamanda hangi şerâit altında çalışacaklardır, ma'lûm değil. Kuvvetli bir zatın kendi arkadaşlarını bularak kuvvetli bir hükümet teşkil etmesi lâzımdır.

Recep Bey bilhassa bu son fikir üzerinde uzun beyânât ve mütâlaatta bulunmuş..

Talat Bey (Ardahan) —Recep ve Abdurrahman Şeref Beyler pek güzel izah buyurdular. İcra Vekilleri Reisi'nin vazifesi nedir? Vazife ve Mes'ûliyet Kanunu'nu hâlâ çıkarmadık. Gazi Paşa Hazretleri bizi tenvîr buyursunlar, demiş.

Reis, bundan sonra müzakerenin kifayetini reye koymuş. Müzakere kâfi görüldükten sonra birtakım takrirler okunmuş. Bu takrirlerden Kemalettin Sami Paşa'nın takriri kabul olunmuş. Bu takrir muhteviyâtına göre ben, Reis-i Umumî sıfatıyla meselenin halline heyet-i umumiye tarafından tevkil ve memur ediliyorum.

Müzakerenin cereyânı esnasında Çankaya'da ikametgâhımda bulunuyordum. Kemalettin Sami Paşa'nın takririnin kabul edilmesi üzerine, ictimâa davet edildim. İçtima salonuna

girer girmez doğru kürsüye çıktım ve şu kısa mütâlaa ve tekli-fi dermeyan ettim.

“Efendiler! Dedim, Heyet-i Vekile intihâbında teşettüt-i ef-kâr hâsıl olduğu anlaşılmıştır. Bana bir saat kadar müsaade bu-yurun. Bulacağım suret-i halli arz ederim.”

Reis Fethi Bey, teklifi reye koydu. Kabul olundu.

Efendiler, bu bir saat zarfında icap eden zevâtı Meclis'teki odama davet ederek onlara 28/29 Teşrinievvel gecesi hazırla-dığım teklif-i kanunî müsveddesini gösterdim ve müdâvele-i efkâr ettim.

Zevâlden sonra saat bir buçukta Fırka heyet-i umumiyesi tekrar Fethi Bey'in riyâsetinde ictimâ etti. İlk söz bende idi. Kürsüye çıktım ve şu beyânâtta bulundum:

“Muhterem Arkadaşlar, hallinde müşkilâta düçar olduğunuz meselenin sebep ve illeti, bütün rûfekaca taayyün etmiş olduğu kanaatindeyim. Noksan, kusur takip etmekte olduğumuz usûl ve şekildedir. Fi'l-hakika, mevcut Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'muza tevfikân bir Heyet-i Vekile teşkiline teşebbüs ettiğimiz zaman bü-tün rûfekanın her biri vekiller ve Heyet-i Vekile intihâbı mecbu-riyetinde bulunuyor. Heyet-i umumiyenizin birden Heyet-i Ve-kile intihâbına mecbur olmanızda görülen müşkilâtın halli za-manı gelmiştir. Geçen devrede de aynı suretle müşkilâta tesâdüf ediliyordu. Görülüyor ki bu usûl bazen birçok teşevvüslere bâdi oluyor. Heyet-i celileniz bu müşkilin halline beni memur kıldı-nız. Ben de bu arz ettiğim kanaatten mülhem olarak düşündüğüm şekli tespit ettim. Onu teklif edeceğim. Teklifim mazhar-ı kabul olursa kuvvetli ve mütesanit bir hükümet teşkili kabil olacaktır. Devletimizin şekil ve mahiyetini tespit eden ve hepimiz için gaye olan Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'muzun bazı noktalarını tavzîh lâzımdır. Teklif şudur” dedikten sonra ma'lûm müsveddeyi okut-mak üzere Kâtip Beylerden birine uzatarak kürsüyü terk ettim.

Teklifimin mahiyeti anlaşıldıktan sonra münakaşat başladı.

Sâbit Bey (Erzincan) —Kabine usûlünün lehindeyim. Ancak Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun ta'dîli teklifi ile bugünkü buh-ranı halletmek kabil değildir. Biz, şimdi, bir Heyet-i Vekile Re-isi intihap edelim. Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun ta'dilini son-ra düşünürüz, dedi.

Hazım Bey (Niğde) —Şu mütâlaatı dermeyan etti: Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nu biz yapabilir miyiz? Zannımca yapamayız. Salâhiyetimiz varsa bu, Fırka'da olmaz. Fırka'da müzakeredildikten sonra alenî celsede kimse söz söyleyemiyor. Milletin hayatına müteallik kavânînin burada kat'î surette halline tarafdâr değilim. Bu gibi kanunlar alenî celsede ve serbestçe görüşülmeli ve her şeyden evvel kabine buhranını halledelim.

Yunus Nadi Bey, şu yolda Hazım Bey'e cevap verdi: Hangi memleket ilk defa kanun-i esası yaparsa onun için meclis-i müessisân yapmışlardır. Bizde ise bu gibi mevâdda ayrıca meclis-i müessisân teessüs edeceği tasrih edilmemiştir. Bizde her vakit bu gibi ta'dilât olmuştur. Bizden evvelki Türkiye Büyük Millet Meclisi de bu zeminde yürümüştür. Buna salâhiyetimiz vardır. Tereddüt buyurulmasın. Şimdi biz, kabine buhranının hallini Reis Paşa Hazretlerine bıraktık. O da bize, bu teklifi getirdi. Bu teklifte gösterilen usûlü, bütün rüfeka ayrı ayrı düşünmüştür. Şimdi, bunu tespit lâzımdır. Teklif edilen şekil zaten mevcuttur. Bunu, tavzih ve daha muayyen şekilde tespit edeceğiz.

Vehbi Bey (Karesi) —Biz, şimdiye kadar görüşüldüğü işitilen Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'ndan haberdâr değiliz. Gazetelerde fi'l-hakika gördük. Bu kâfi mi? Binâenaleyh biz, evvel emirde bunu bir kül olarak görüşmek üzere âtiye bırakıp buhranı halledelim.

Halil Bey —Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun ta'diline ve yenden yapılmasına salâhiyetimiz vardır. Fakat bu ta'dilât, hakikaten vatan ve milletimizin saadet-i halini kâfil midir, bunu söylemek lâzımdır. Bunu, erbâb-ı hukuktan, hukuk ulemâsından olan arkadaşlarımız gelsinler, izah etsinler. İzâhât verilmedikçe bunun derhal halledilmesine tarafdâr değilim.

Azadan biri —Teşkilât-ı Esasiye Kanunu öyle ceffelkalem ta'dil edilemez.

Hamdullah Suphi Bey (İstanbul) —Dört sene evvel ayrı ayrı intihapların mazarratını söylemiştim. Bugün de aynı hal baş gösterdi. Gazi Paşa'nın teklifine gelince, bu yeni değildir. Dört sene evvel yapılan bir kanunun, daha vâzih bir surette ifadesidir. Binâenaleyh bunun hilâfına olarak söz söyleyecekler gel-

sin, fikirlerini söylesinler. Fakat zamanımızın uzun uzadıya intizâra tahammülü yoktur.

Ragıp Bey (Kütahya) —Kanunların en iyisi hâdisât ve ihtiyaçtan doğanıdır. İhtiyaç ise meydandadır. Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun ikmâli lâzımdır. Tavzîhi icap eder. Teklifin derhal müzakeresine geçelim.

Adliye Vekili Seyit Bey merhum —Teklif edilen şekil, yeni bir şey değildir. Mevcut Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun, tavzîh ve tespitidir. Kanunları ihtiyaç yapar. Nazariyat yapmaz. Zaman, hâdisât, her şeye hâkimdir. Kanun-ı tekâmül, değişmez bir düstûr-ı kat'îdir. Teklif edilen şekilde bir yenilik yoktur. Mevcut şekli, daha sarîh ve vâzih olarak ifade edersek millet ve memleketimizin menfaatine elbet daha muvâfık hareket etmiş oluruz.

Merhum Seyit Bey'in mütâlaasına Abidin Bey (Saruhan) şu cevâbı verdi:

Evvelâ hükümet buhranını halledelim. Eyüp Sabri Efendi'nin (Konya) mütâlaası şu idi: Biz, Gazi Paşa Hazretlerini hakem yaptık. Bizim, Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nu ta'dile salâhiyetimiz yok demek, gayr-i meşrû' olduğumuzu kabul etmek demektir. Meclis'in, Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nu ta'dile salâhiyeti derkârdır. Hükümetimizin şekli, behemehâl Cumhuriyet olacaktır...

Bundan sonra İsmet Paşa söz alarak şu yolda beyânâtta bulundu:

Fırka Reisi'nin teklifini kabule ihtiyaç, kat'îdir. Cihan, bizim bir şekl-i hükümet görüştüğümüzü biliyor. Bu müzâkerâtımızı bir neticeye raptedip ifade etmemek, zaaf ve teşettütü idâmeden başka bir şey değildir. Bir tecrübeden bahsedeyim. Avrupa diplomatları, bu hususta beni ikaz ettiler. Devletin reisi yoktur dediler. Şekl-i hazırlığınızda reis, Meclis Reisi'dir. Demek ki siz, bir başka reis bekliyorsunuz. Avrupa düşüncesi işte budur. Halbuki biz böyle düşünmüyoruz. Millet, hâkimiyetine, mukadderâtına, bi'l-fiil vâzi'ül-yeddir. O halde bunun ifade-i hukukiyesini söylemekten neden çekiniyoruz? Reiscumhur olmadan, başvekil intihâbı teklifi kanunsuz olur. Bunda şüpheye mahal yoktur. Başvekilin intihâbını, kanunî ve mümkün

kılabilmek için, Gazi Paşa Hazretlerinin teklifinin kanuniyet kesbetmesi lâzımdır. Zaaf-ı umumînin, idâmesinde mâna yoktur. Fırkanın, bütün millete karşı deruhde ettiği mes'ûliyetin icâbatına tevfik-i hareket zarurîdir.

İsmet Paşa'dan sonra Abdurrahman Şeref Bey merhumun beyânâtı meyânında şu sözler vardı:

“Eşkâl-i hükûmetin ta'dâdına lüzum yok. Hâkimiyet bilâ-kayd ü şart milletindir, dedikten sonra kime sorarsanız sorunuz, bu Cumhuriyet'tir. Doğan çocuğun adıdır. Ama bu ad, bazılarına hoş gelmezmiş, varsın gelmesin.”

Bundan sonra Yusuf Kemal Bey, teklifin kabulü lüzumuna dair uzun ma'lumât ve mütâlaatta bulundu ve derhal onun, merasim-i kanuniyesinin itmâmını teklif ederim, dedi.

Abdullah Azmi Efendi'nin “meselenin ehemmiyeti derkârdır. Müzakere devam etsin.” diye yükselen itirazına rağmen müzakerenin kifayeti kabul olundu. Ondan sonra teklifimin heyet-i umumiyesi ve müteakiben maddeleri birer birer okunarak müzakere ve kabul edildi.

Efendiler, Fırka ictimâına hitam verildi ve der-akab Meclis ictimâi küşâd edildi. Saat öğleden sonra altı idi. Teklif-i kanunî, Kanun-ı Esasî Encümeni tarafından usûlen tetkik edilerek, mazbatası hazırlanırken, Meclis, sair bazı mesâil ile iş-tigal etti. Nihayet, makam-ı riyâsette bulunan Reis Vekili İsmet Bey, Meclis'e şu ma'lumâtı verdi: “Kanun-ı Esasî Encümeni, Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun ta'dilâtına dair lâyihanın müstacelen ve derhal müzakeresini teklif ediyor.” (Kabul sesleri) üzerine mazbata okundu. Teklif vechile müzakere edildi. Nihayet, kanun, birçok hatiplerin “Yaşasın Cumhuriyet!” sedalarıyla al-kışlanan hitabeler ile kabul edildi.

Ondan sonra, Reiscumhur intihâbı için Meclis'in reyine mürâcaat olundu. Toplanan ârânın neticesini, makam-ı riyâsette bulunan, İsmet Bey, heyet-i umumiyeye şu suretle tebliğ eyledi:

“Türkiye Cumhuriyeti Riyâseti için yapılan intihâbat ârâsına, yüz elli sekiz zat iştirak eylemiş ve Cumhuriyet riyâsetine yüz elli sekiz aza müttefikân Ankara Mebusu Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerini intihap eylemişlerdir.”

Efendiler, bunu müteakib, Meclis'e vuku bulmuş olan ma'rûzâtım zabıt ceridelerinde mütâlaa olunmuştur. Ancak tarihî bir hatıranın ihyâsı için, müsaade ederseniz, o beyânâtımı burada da aynen tekrar edeyim:

"Muhterem Arkadaşlar, mühim ve cihanşümûl hâdisât-ı fevkalâde karşısında muhterem milletimizin teyakkuz ve intibâh-ı hakikîsine bir vesika-i kıymettar olan Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'muzun bazı maddelerini tavzîh için encümen-i mahsus tarafından heyet-i celilenize teklif olunan kanun lâyihasının kabulü münasebetiyle Türkiye Devleti'nin; zaten cihanca ma'lûm olan, ma'lûm olması lâzım gelen mahiyeti, beynelmilel maruf unvanıyla yâd edildi. Bunun icâb-ı tabiisi olmak üzere, bugüne kadar doğrudan doğruya Meclis'in riyâsetinde bulundurduğunuz arkadaşınıza ifa ettirdiğiniz vazifeyi Reisicumhur unvanıyla yine aynı arkadaşınıza, bu âciz arkadaşınıza tevcih ediyorsunuz. Bu münasebetle, şimdiye kadar hakkımda izhâr buyurduğunuz muhabbet ve samimiyet ve itimâdı bir defa daha göstermekle yüksek kadirşinaslığınızı isbât etmiş oluyorsunuz. Bundan dolayı heyet-i celilenize bütün samimiyet-i ruhiyemle arz-ı teşekkürât ederim.

"Efendiler, asırlardan beri şarkta mağdur ve mazlum olan milletimiz, Türk milleti, hakikatte meftûr olduğu hasâilden muarra telâkki ediliyordu.

"Son senelerde milletimizin fiilen gösterdiği kabiliyet, istidat, idrâk, kendi hakkında su-i zanda bulunanların ne kadar gafil ve ne kadar tetkikten uzak zevahirperest insanlar olduğunu pek güzel isbât etti. Milletimiz hâiz olduğu evsâf ve liyakatini hükümetinin yeni ismiyle, cihan-ı medeniyete daha çok sühûletle izhâra muvaffak olacaktır. Türkiye Cumhuriyeti, cihanda işgal ettiği mevkie lâayık olduğunu âsâr ile isbât edecektir.

"Arkadaşlar, bu müessese-i âliyeyi vücuda getiren Türk milletinin son dört sene zarfında ihrâz ettiği zafer, bundan sonra da birkaç misli olmak üzere tecelliyâtını gösterecektir. Âcizleri mazhar olduğum bu emniyet ve itimâda kesb-i liyakat etmek için pek mühim gördüğüm bir noktadaki ihtiyacı arz etmek mecburiyetindeyim. O ihtiyaç, heyet-i âliyenizin şahsım hakkındaki teveccüh ve itimâdının ve müzaheretinin devamıdır.

Ancak bu sayede ve Allah'ın inayetiyle şahsıma tevcih buyurduğunuz ve buyuracağınız vezâfi hüsn-i ifaya muvaffak olabileceğimi ümit ederim.

“Daima, muhterem arkadaşlarımın ellerine çok samimî ve sıkı bir surette yapışarak, onların şahıslarından kendimi bir an bile müstağni görmeyerek çalışacağım. Milletin teveccühünü daima nokta-i istinâd telâkki ederek hep beraber ileriye gideceğiz. Türkiye Cumhuriyeti mes'ûd, muvaffak ve muzaffer olacaktır.”

Efendiler, Meclis'çe Cumhuriyet kararı 29/30 Teşrinievvel 1923 gecesı saat 8.30'da verildi. On beş dakika sonra, yani 8.45'te Reisicumhur intihap olundu. Keyfiyet aynı gece bütün memlekete tebliğ ve her tarafta gece yarısından sonra, yüz bir pare top endahı edılarak ilân olundu.

İlk kabinenin, İsmet Paşa tarafından teşkil edildiğı ve Meclis Riyâseti'ne Fethi Bey'in intihap olunduğı malûmdur.

* * *

Efendiler, Cumhuriyet'in ilânı, bütün milletçe mûcib-i sürûr oldu. Her tarafta parlak tezâhürât ile ilân-ı şâd-mânî edildi. Yalnız, İstanbul'da iki üç gazete ve yalnız İstanbul'da toplanan bazı zevât, milletin umumî ve samimî olan sürûruna iştirakte tereddüt etti, endişeye düştü. Cumhuriyet ilânına delâlet edenleri tenkide başladı.

İşaret ettiğim gazetelerin ve zevâtın Cumhuriyet ilânını nasıl karşıladıklarını hatırlamak için, o günlerdeki neşriyatı sadece gözden geçirmek kâfidir.

Meselâ “Yaşasın Cumhuriyet” serlevhası altındaki yazılar bile Cumhuriyet'in tarz-ı ilân ve tespitinin garip olduğunu, bunda “sıkboğaza getirilmiş gibi bir hal” bulunduğunu ilân ediyordu. Bu yazıların sahibi şu mütâlaalarda bulunuyordu: “... Şöyle olacağı böyle olacağı söylenip dururken diğer taraftan birdenbire, birkaç saat içinde, Kanun-ı Esasî ta'dilâtı yapılvirmesi en mûnis tabir ile gayr-i tabii bir harekettir.”

Bizim tarz-ı hareketimiz “medeniyet dünyasını anlamış, okumuş, tetebbu etmiş, devlet idâresine ehil olmuş dimağlardan çıkacak muhakeme eseri” değildir.

Cumhuriyet'in ilânını Meclis'in alkışlarla kabul etmesi, milletin topraklarla tes'îd eylemesi tenkit olunuyor. Deniyordu ki: "Cumhuriyet alkış ile dua ile şenlik ve şehir-âyîn ile yaşamaz.", "Cumhuriyet bir tılsım değildir. Millet Meclisi'nde bir afsun yapıldı. Bundan sonra her iş kendiliğinden düzelecek, her derdin çaresi kendiliğinden bulunacak değildir."

Ben Cumhuriyetçiyim diyenlerin, Cumhuriyet'in ilânı günü kaleminden çıkacak sözler bunlar mı olmalıydı? En yüksek şekl-i idâre mefkûresinin Cumhuriyet'ten başka bir şey olamayacağına kani olduğunu iddia edenlerin Cumhuriyet kelimesine "bir put gibi tapmam" demesindeki mânâ ve maksat ne idi?

Meclis hâl-i ictimâda bulunmadığı zaman, onun itimâdını hâiz bir kabinenin ıskat olunacağı gibi mevhum bir fikri, efkâr-ı umumiyyede canlandırıp böyle bir hak "pâdişâhlara bile verilmemişti. Şimdi o hak, Reisicumhur'a mı veriliyor?" suali kime ve ne maksatla tevcih olunuyordu?!

Bu yazılar sahibinin maksadı, Cumhuriyet'i halka sevdirmek mi? Yoksa bunun put gibi tapılacak bir şey olmadığını anlatmak mı idi? "Cumhuriyet, bize şekl-i idâre tahavvülü ile birlikte zihniyet tahavvülü de getiriyor mu? Heyet-i Vekile'ye girecek zatlara birer devlet adamı kafası hediye ediyor mu?" sözleriyle daha ilk anda Cumhuriyet'in kadir ve kıymetini, ehemmiyetini tenzile kalkışmak Cumhuriyetçiyim diyenlerden intizâr olunabilir mi idi?

En hafif bir rüzgârdan bile mahfûz bulundurulması lâzım gelen nev-zâdın, onu perverde ettiğini söyleyenler tarafından, böyle hırpalanması câiz mi idi?!

Bu mütâlaaları ihtivâ eden gazetenin, diğer bir sahifesinde "Türkiye Cumhuriyeti'nin İlânı" serlevhası altında yazılan birçok mütâlaalar içinde "...Bu yeni merhaleye gelen Türk milleti acaba burada uzunca bir vakfe-i huzur ile dinlenebilecek, burası onun için bir zindegî ve kuvvet, bir rahat ve saadet menbaı olabilecek mi? Bu merhale onun bünye-i ictimâiyesini kırıp dökmeden kucaklayabilecek bir çerçeve hassasiyetini hâiz midir? Cumhuriyet, acaba zaruret-i şûûn önünde çaresizlikten kaçıp iltica ettiği bir saçak altı mı.." olacak gibi endişe ve nâ-ümidî veren sözlerin zamanı mıydı?

Cumhuriyet'in ümit, rahat ve saadet vaad ettiğinde şüphe ve endişesi olan zat, ümit, rahat ve saadeti nereden, hangi menbadan bekliyordu? Cumhuriyet'in milletimizin bünye-i ictimâyesini kırıp dökmesi ihtimali, Cumhuriyet tarafdârı olan zevâtın dimağında nasıl yer bulabiliyordu?

Diğer bir gazeteci de "Efendiler, istical ediyorsunuz!" diye bağırmaya başladı.

Bu gazeteci efendi, millete şu yolda jurnal veriyordu: ".. Buharan, alelade yeni bir Heyet-i Vekile intihâbı suretinde halledileceği yerde, bilakis son günlerin bütün gürültülerine rağmen, yine kimsenin karîbü'l-vuku olduğuna ihtimal vermediği Cumhuriyet meselesinin pek müsbet, pek kat'î ve pek müstacel surette ortaya çıkmasına sebep olmuştur."

"Cumhuriyet ihdâsının karîbü'l-vuku olduğuna ihtimal vermeyen yalnız efkâr-ı umumiye değildi. Belki Ankara'da en mühim ve en salâhiyyettar mevkileri işgal eden bazı zevât da böyle bir ihtimali hatırlarına bile getirmiyorlardı."

Bu sözlerle, itiraf olunmaktadır ki son günlerin bütün gürültüleri, Cumhuriyet'in ilânına mâni olmak içinmiş... Bu maksadı takip edenlerin "mukarrerât ittihâzında istical" görmeleri tabiiydi. Fakat "efkâr-ı umumiye-i memleketin de bu görüşte –kendileriyle– beraber olduğuna" zâhib olmaları hata idi.

Gazetesini "balonu uçurdular ama, galiba ucunu kaçırıyorlar!" ve "âblar galip gelince dolaplar döndüler ama.... ne istikamette?" gibi çirkin, âdi ve hezeliyat ile dolduran Gazeteci Efendi şu yolda hitap ve itâbına devam ediyordu: "Efendiler, devletin adını taktınız, işleri de düzeltebilecek misiniz?"

Bu hitapla başlayan yazılar, şu satırlarla hitam buluyordu: Yegâne temenni, "mülk ve millete hâdim işlere başlanılmasından ibarettir. Eğer dün ilân edilen Cumhuriyet'in erkân ve mensubîni bunu yapabileceklerinden emin iseler biz de kendilerine –öyle ise Cumhuriyetiniz mübarek olsun Efendiler!– deriz."

Bizi, müstehziyâne tebrik eden bu son cümle ile muharrir, Cumhuriyet'i benimsemiyor, onunla alâkası olmadığını beyan ediyor.

Başka bir gazeteci muharrir de Cumhuriyet'in ilânı münasebetiyle yaptığı tahlil ve tenkitte: "Bizi müteessir eden nok-

ta, millî rehberimizin şahsına aittir. En büyük ruhlu adamlar bile, şahsî kuvvet sahibi olmanın cazibesine mukavemet edememişlerdir.” diyor ve bu nokta-i nazarını, benim nutuklarımdan aldığı sözlerle takviye ettikten sonra, Amerika’nın istiklâlini temîn eden Washington’un, nasıl çiftliğine çekildiğini ve Meclis’in, hiçbir şahsı nazar-ı dikkate almayarak yalnız umumî menfaati düşünerek, altı senede Kanun-ı Esasî’yi vücuda getirdiğini ve ondan sonra nasıl Washington’a riyâset tevcih edilmiş olduğunu hikâye ediyor ve Kanun-ı Esasî’mizin, bu şekilde ta’dilinde benim müteşebbis olduğumu hoş görmüyor...

Bu muharrir ve emsalinin, Cumhuriyet’i tarz-ı ilânda, Cumhuriyet esâsâtına müteallik kanunda gördükleri kusur ve noksanları tenkit etmelerini samimî telâkki edebilmek için çok saf olmak lâzımdır. Eğer bu muharrirler, Cumhuriyet’in ilânı günü yaygara tarzında hücumlara başlamayıp, evvelâ, Cumhuriyet ilânını hüsn-i telâkki etseler, samimî karşılasalardı... efkâr-ı umumiyei tereddüt ve teşettüte sevk edecek tarzda değil, fakat Cumhuriyet’in iyi ve onun ilânının pek musib olduğunu efkâr-ı umumiyei telkin eder yazılar yazsalar, ondan sonra yapacakları her türlü tenkidâtın samimiyetini iddiada haklı olabilirlerdi. Fakat, gördüğümüz suret-i hareket böyle olmamıştır.

Efendiler, Rauf Bey de bu münasebetle, gazetecilerle mülâkatta bulunmuştu. Rauf Bey’in Cumhuriyet hakkındaki mütâlaasını ve hâkimiyet-i milliyeden ne anladığını tespit eden mülâkatını 1 Teşrinisani 1923 tarihli “*Vatan*” gazetesinde okumuştum. “*Vatan*” ve “*Tevhit*” sahipleri ve başmuharrirleri ile Rauf Bey’in baş başa vererek tertip ettikleri sual ve cevaplardan bazılarını, tekrar, beraber gözden geçirelim.

Cumhuriyet meselesinde, efkâr-ı umumiyei ânî bir hadise karşısında kalmış olmak hissi varmış... Şimdiye kadar işgal ettiği yüksek makamlar itibarıyla ve İstanbul Mebusu sıfatıyla Rauf Bey’in ne düşündüğünü müntehiblerinin sorup öğrenmek hakları imiş...

Efendiler, bu suali tertip edenlere biz de bir sual soralım!

Evvelâ, efkâr-ı umumiyei ne vasıta ile muttali olmuşlar... Saniyen, İstanbul müntehibleri, yalnız, iki gazeteciden mi ibaretti. Yoksa umum müntehibler, iki gazeteciye mebusla-

rın mütâlaasını sormak için vekâlet mi vermişlerdi? Yoksa Rauf Bey'e "müntehiblerin bu hakkını kemâl-i hürmetle kabul edenlerden ve onu intihap ederken gösterdikleri yüksek itimâda müteşekkirdiğini ve ona lâîk olmaya çalışacağını, tevdi ettikleri emaneti her zaman ve mekânda sıyânet ve hüsn-i idâre için kudret ve kifayetin son derecesine kadar çalışacağına itimat buyurabileceklerini" söylemeye zemin hazırlamak için mi idi? Gerçi, bir mebusun müntehibleri hakkında bu yolda idâre-i kelâm etmesi pek muvâfıktır. Ancak yerinde ve zamanında ve samimî olmak şartıyla! yoksa, Cumhuriyet ilânında, efkâr-ı umumiyenin, ânî bir hadise karşısında bırakılmış olduğu gibi mürettep bir suale müntehiblerin "tevdi ettikleri emaneti her zaman ve mekânda sıyânet ve hüsn-i idâre" edeceği hakkında temînât vermeye kalkışmanın manası nedir?

Halbuki Efendiler, 29/30 gecesı İstanbul'da cereyân etmiş olan bir vaziyeti izah edersem, bütün millet gibi İstanbul ahalisinin de hissiyât-ı hakikiyesinin ne olduğunu sühûletle anlarsınız. Cumhuriyet ilânı gecesı İstanbul Kumandanı Şükrü Naili Paşa, İstanbul halkının mümessilleri tarafından Fatih Belediye Dairesi'nde tertip olunan bir ziyafete med'uv idi. Paşa, ziyafet esnasında Ankara'dan bir tebliğ-i resmî aldı ve onu tatbik etmeden evvel muhterem İstanbul halkının muhterem mümessillerine okudu. Tebliğ şu idi: Türkiye Büyük Millet Meclisi Cumhuriyet ilânını taht-ı karara aldı. Bunu yüz bir pare top endahtıyla ilân ediniz!

İstanbul halkı mümessilleri bu tebşîr ve tebliği büyük meserretlerle ve alkışlarla karşıladılar ve derhal bütün İstanbul halkı namına Kumandan Paşa'yı ve biri birlerini tebrik ettiler. Binâenaleyh İstanbul hissiyât-ı hakikiyesini tağyir ederek beyânât ve tezâhürâtta bulunmanın ne kadar küstahâne olduğu meydandadır.

Rauf Bey, "bence, meseleyi Cumhuriyet kelimesi üzerinden mütâlaa etmek doğru değildir." sözleriyle Cumhuriyet'ten bahis dahi etmek istemiyor.

Rauf Bey'in ictihâdı: "... Milletimizin refah ve istiklâlinin mahfuziyetini ve aziz vatanımızın tamamîyetini temîn eden şeklin, en muvâfık şekil olacağı" merkezindedir.

Efendiler, bu sözler, tertip ettikleri سوالin cevâbı mıdır? Rauf Bey'e sorulduğu yazılan: "Hangi şekl-i hükümet en muvâfıktır?" suali midir? Sual dediğim gibi olsaydı, o zaman Rauf Bey'in bu ifadesi münasip bir cevap olabilirdi. Fakat ondan sonra da Rauf Bey'e şöyle bir سوال tevcih etmek lâzımdı: Tasavvur ettiğiniz şeklin adı yok mudur? Şekl-i Cumhuriyet, milletin refah ve istiklâlini, vatanın tamamîyetini temîn eden en muvâfık şekil değil midir? Eğer öyle ise uzun sözleri bir tarafa bırakarak "ictihâdım en muvâfık şeklin, şekl-i Cumhuriyet olduğu merkezindedir." deyiver de mugalâtadan kurtulalım. Çünkü mevzu-i bahis olan, Millet Meclisi'nce taknîn ve ilân olunan Cumhuriyet'tir. Maksudınız, bu ilân olunandan daha muvâfık bir şekil olduğunu ima ve işaret etmek ise, onu da söyleyiniz! O tercih ettiğiniz şekil ne olabilir?

Rauf Bey, ictihâdını sarahaten söylemekten içtinap ediyor, ma'lûm birtakım nazariyâtta bahsederek, hükümetlerin yekdiğerinden ayrılan yalnız iki esas üzerinde müteharrik bulunduklarına kailim ve bu iki esastan biri mutlakîyet tarz-ı idâresidir, diyor ve şöyle bir mantık yürütüyor. Güya hükümdar, hak ve salâhiyetini Cenâbı Hak'tan alır ve bu meşrû'iyete istinâd ile icra-yı ahkâm eder. Bu tarz-ı idârenin mahzurları olduğundan milletler ihtilâl ederek hükümdarların salâhiyetini takyîd ve meşrût kılmışlar... Son senelerde milletimiz de meşrûtiyet mücadelâtiyla işe başlayarak kendi işini kendi bilerek, kendi görerek, kendi karar vererek başarmak gayesine doğru yürümüş, İttihat ve Terakki, Meclis istibdadından kurtulmak için "Mehmed Han-ı Hâmis'e Meclis'in feshi hakkını bahsettirmiş. Vahideddin, bu haktan istifade ederek Meclis'i feshetmiş, ma'lûm felâketler olmuş. Binâenaleyh mutlakîyet-i idâre ve saltanat-ı ferdiye tarafdârı olmak câiz değilmiş.

Rauf Bey: "Millet, mukadderâtını kendisinden başka bir kimseye tevdi etmeyi nefsine zillet addetti" dedikten sonra milletin, hâkimîyet-i milliyeyi bilâ-kayd ü şart tatbik eden Büyük Millet Meclisi'ni müessisân şeklinde intihap ettiğini ve bu şeklin bahsettiği şekillerden ikincisi ve kanaatince en sâlim ve doğru bir tarz-ı idâre olduğunu söylüyor... Ba'dehu, Rauf Bey, şu mütâlaâtı dermeyan ediyor:

“İsim tebeddülü, hedefi ve gayeyi ihlâl veya tahvil eder zannında değilim. Bundan başka geçen bir tarz-ı hükümetin yerine kaim olan yeni tarzın makbul ve pâyidâr olabilmesi ancak bir şartla kabildir. O da gideni arattırmayacak surette halkın ekseriyet-i kahiresinin arzularına muvâfık, saadetlerini müemmin, şeref ve istiklâl-i vatani mahfûz bulundurduğunu göstermek ve isbât eylemekledir. Aksi takdirde isim değiştirmekle veya üst tabakada şekil tebdili ile hakikî ihtiyaçların tatmîn edilmiş olacağını zannetmek ale'l-husus en yakın bir mazide gördüğümüz en acı tecrübelerden sonra hata-yı fâhiş olur.”

Efendiler, Rauf Bey'in fikir ve icthâdını izah ve tespit eden bu sözler üzerinde biraz tevakkuf etmek isterim. Rauf Bey, mukayyed ve meşrû olmayan ve Millet Meclisi'ni feshedebilen ferdi saltanat tarafdârı değildir. Rauf Bey, öyle bir şekl-i hükümetin tarafdârıdır ki o şekilde Millet Meclisi müessisân mahiyetinde olarak hâkimiyet-i milliyeyi hiçbir kayıt ve şarta tâbi olmaksızın tatbik eder. Bu şekli vâzıh ifade edelim: Rauf Bey demek istiyor ki Cumhuriyet ilânına takaddüm eden şekil en muvâfık şekl-i hükümettir. Fi'l-hakika, Rauf Bey'in uzun sözlerle tasvire çalıştığı 20 Kânunusani 1921 tarihli Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun üçüncü maddesi muhteviyâtıdır. O madde şudur: “Türkiye Devleti, Büyük Millet Meclisi tarafından idâre olunur ve hükümet, Büyük Millet Meclisi Hükümeti” unvanını taşır.”

Malûmdur ki bu Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'na göre Meclis Reisi Meclis namına imza vaz'ına ve Heyet-i Vekile mukarrerâtını tasdike salâhiyettar ve Vekiller Heyeti'nin, reis-i tabiisi olmakla beraber, devletin reisi olduğuna dair bir kayıt ve sarahat-i kanuniye yoktur. Bu kanunun tespit edildiği günlerdeki şerâit ve telâkkiyât-ı umumiye düşünülürse kanunun mühim ve esaslı bir noktayı mühmel bırakmış olmaksızın zaruret kendiliğinden münfahim olur. Bu ihmal, Meclis ve Meclis Hükümeti mevcut olmakla beraber, devlet riyâseti makamının, saltanat-ı ferdiye lâğvolunduktan sonra makam-ı hilâfette mütecelli olduğu fikir ve kanaatinde bulunanları, Cumhuriyet ilânı gününe kadar ümit içinde yaşattı. Binâenaleyh Rauf Bey'in en doğru olduğunu iddia ettiği hükümet şeklinde, devlet riyâsetini Halife'nin uhdesinde tasavvur ettiğine şüphe yoktur. İşte Cum-

huriyet ilânı üzerine Rauf Bey'i ve kendisiyle hem-fikir olanları telâş ve heyecana sâik olan sebep-i hakikî, devlet riyâseti makamını Reisicumhur'un işgal etmiş olmasıdır. Fî'l-hakika, "Reisicumhur devletin reisidir" dendikten sonra Halife'ye verilecek sıfat ve salâhiyeti temîn etmekle meşgûl ve onun teveccüh ve iltifatını lutf-i ilâhî telâkki eylemekle memnun olanların sukut-ı hayale dūçâr olmaktan müteessir ve mahzun olmalarını tabii görmek lâzımdır.

Rauf Bey'in, Cumhuriyet'e aleyhdâr olduğunu itiraf etmemekle beraber, Cumhuriyet ilân edilmiş olduğu bir günde onun makbul ve pâyidâr olabilmesi için, birtakım şartların tahakkukunu isbât eylemek lüzumundan bahsetmesi, Cumhuriyet'in, milletin saadetini müemmin olacağına itimâdı olmadığını sarahaten göstermiyor mu?!

Rauf Bey, yapılan işin sadece bir isim değiştirmekten ve üst tabakada şekil tebdilinden ibaret olduğunu söyleyerek Cumhuriyet ilânı keyfiyetinin, tıflâne ve aculâne bir hareket eseri olduğunu anlatmaya çalışırken, Cumhuriyet idâresiyle "hakikî ihtiyaçların tatmîn edilmiş olacağını zannetmek... hata-yı fâhiş olur" demekle Cumhuriyet tarz-ı idâresine ne kadar bîgâne ve ondan ne kadar uzak olduğunu isbât etmiyor mu? Rauf Bey son kanaatini teyid için "en yakın bir mazide gördüğümüz en acı tecrübeler" i hatırlatıyor. Efendiler, bu ihtarla efkâr-ı umumiye ne anlatılmak isteniyor?! Millet neden tahzîr edilmek arzu ediliyor?! Bunu anlamak müşkil değildir zannederim. Rauf Bey aklınca devlet riyâseti makamının, orada Halife'nin oturması temîn edilinceye kadar başka unvanla başka biri tarafından işgal edilmemesini ve fakat işgal edilmiş olduğuna nazaran yapılan işten ricâtı temîn için efkâr-ı umumiye irticaa teşvik ediyor. Cumhuriyet şekli idâresinin kabulünde, hata-yı fâhiş olabileceğini iddia eden zatça hatanın neresinden dönülürse kâr addedilmek tabiidir. Rauf Bey Cumhuriyet şeklinin takarrür ve ilân edilmesi noktasına temas ettiği zaman şu yolda beyânatta bulunuyor: "..... Efkarı dağıttılar. Bi'l-âhire şekli Cumhuriyet'in bir günde takarrür ettirilerek ilânı halkça gayr-i mes'ûl zevât tarafından tertip edilen bir şeklin emr-i vâki halinde ihdâs edildiği fikri ve endişesi hâsıl oldu. Bu endişe pek

tabii görülmelidir. Ve bundan halkımızın geçen tecâribden mütenebbih olduğunu ve uyanıklık peyda ettiğini anlayarak memnun olmalıdır. Ben şahsen memnunum.” Efendiler, şekl-i Cumhuriyet’i bir günde taknîn ve ilân eden, Rauf Bey’in de pek güzel tarif ve tavsif eylediği vechile “istiklâl mücahedemizin yegâne temel taşı olan ve hâkimiyet-i milliyeyi bilâ-kayd ü şart tatbikte yüksek kudret ve kabiliyet gösterdiği, netice-i fiiliyesiyle sâbit olan, Büyük Millet Meclisi” idi. Mevzu-i bahis ettiği gayr-i mes’ûl zevâtтан maksadı Meclis efkârını Cumhuriyet ilânına imâle eden ve Meclis’e bu hususta teklifatta bulunan ise, o, ben idim ve onun ben olduğumu, herkesten daha iyi Rauf Bey’in anlayabileceğini kabul etmekte hata yoktur. Eğer bunda hata varsa, “senelerden beri meyânemizde arkadaşlık ve kardeşlik hislerinden başka müteakabil itimat ve bana karşı yüksek hürmet hisleriyle mütehassis olduğunu” ifade eden Rauf Bey’in beni hiç tanımamış olduğuna hükmetmek lâzım gelir.

Benim teşebbüsât ve icrââtımı, halkın endişesini mûcib olacak mahiyette telâkki ve ilân-ı şâd-mânî eden halk namına aksini, fuzulî olarak, beyan etmek, halka bu endişeleri sunî olarak telkin için teşebbüs etmektir. “Halkın geçen tecâribden mütenebbih olduğunu ve uyanıklık peyda ettiğini anlayarak memnun olmalıdır. Ben şahsen memnunum.” diyen Rauf Bey’e, bu vesile ile bir noktayı hatırlatmak mümkündür. Halkta, teyakkuz ve intibâh hislerini inkişaf ettirmeğe ömrünü hasretmiş bir adama karşı böyle konuşulmaz ve halkta bu hassasiyetin tecellisini görmekte kendisinin benden ziyade izhâr-ı memnuniyete ne hakkı ve ne de salâhiyeti vardı. Rauf Bey, bütün vatani düşmanlara işgal sahası yapabilecek Mondros Mütarekenamesi’nin, sevkü’l-ceyş noktasından bahseden maddesini emr-i vâki halinde kabul ettiği zaman, milletin ne kadar dil-hûn ve endişe-nâk olduğunu hissetti mi? Son zamana kadar, Cumhuriyet ilânının ferdasında bile, resminin altına “Mondros Mütarekesi’ni imzalayan fakat Lozan Muâhedenamesi’yle de intikamını alan Rauf Bey” –kışesiyle– tarafdârlarının muntazaman propaganda ettikleri bu zat, Türk milletin hakikî emellerine, samimî hislerine bizden fazla temas ettiğini, bizden fazla o emeller ve hislerle alâkadar ve münasebettar olduğunu iddiaya kadar ileri varmamalıdır.

Rauf Bey, beyânâtının bir tarafında diyor ki: “Ricâl-i mes’ûle bu hakayıkı (yani Cumhuriyet ilânı esbâbını) en salâhiyettar merci-i müzakere ve karar olan Meclis-i Âli vasıtasıyla milleti tenvîr ve ezhânı tatmîn edecektir. Efkâr-ı umumiyenin bunu bilmesi bir hakk-ı tabiisidir.” Efendiler! Bu sözlerde mantık yoktur. Evvelâ Rauf Bey de demiyor mu ki “hâkimiyet-i milliyeyi bilâ-kayd ü şart tatbik” eden Meclis’tir. O halde hangi ricâl-i mes’ûle, Millet Meclisi’ni pek meşrû’ ve âli bir karar ittihâz ve onu esbâb-ı mûcibesiyle neşr ü ilân etmiş olmasından dolayı istizâha çekecektir?! Bir memlekette, bir heyet-i ictimâiyede, bir inkılâb yapıldığı zaman elbette onun esbâbı vardır. Ancak o inkılâbı yapanlar, inanmak istemeyen anûd hasımlarını iknaa mecbur mudur? Cumhuriyet’in elbette tarafdârları ve aleyhdârları vardı. Tarafdârlar, ne için ve ne gibi kanaatlere ve mülâhazalara binâen Cumhuriyet ilân ettiğini aleyhdârlara izah ve kanaatlerinde ve icrââtlarında isabet olduğunu isbât etmek isteseler de onların, kasdî temerrüdlerini izâle edebileceği kabul olunur mu? Bi’t-tabi tarafdârlar muktedir iseler mefkûrelerini herhangi bir suretle, ihtilâlle, inkılâbla veya eşkâl-i mutebereden geçirerek tatbik ederler. Bu mefkûre inkılâbçıların vazifesidir. Buna karşı itirazlar, yaygaralar ve irticakârâne teşebbüslerde, aleyhdârların yapmaktan geri durmayacakları hareketlerdir. Cumhuriyet idâremizin ilânında Rauf Bey ve emsalinin yaptıkları gibi.

Efendiler, aynı günlerde, İstanbul’da bulunan ordu müfettişlerimiz de gazetelere mülâkat vererek, muhtelif vesilelerle tertip olunan ziyafetlerde nutuklar irad eyleyerek izhâr-ı hissiyât ediyorlardı. Cumhuriyet’in ilânı üzerine İstanbul’da bazı zevât ve bazı gazeteciler, Halife’ye de bir rol yaptırmak hevesine düştüler. Halife’nin istifa ettiği veya edeceği hakkında gazetelerde rivayetler, tezkîbler neşredildi.

Sonra dendi ki: “Haber aldığımıza göre mesele böyle bir rivayetten ibaret olmadığı gibi, bir tezkible halledilecek kadar basit de değildir. Muhakkak olan bir cihet vardır ki o da Cumhuriyet ilânının yeniden bir hilâfet meselesi ortaya çıkarmış olmasıdır.”

Halife, “yazıhaneleri başında oturdukları halde (!)” “*Vatan*” gazetesi muharririne beyânâtta bulunmuştur; diyerek,

Halife'nin bütün müminler tarafından âsâr-ı teveccüh gördüğü, Asya'nın en ücra köşelerine varıncaya kadar âlem-i İslâm'dan binlerce mektup ve telgraf aldığı ve birçok mahallerden heyetler geldiği tarzında sözlerle hilâfet mevkiinin kolay kolay sarsılır bir mevki olmadığını anlatmaya çalıştıktan sonra, âlem-i İslâm'da itiraz vâki olmadıkça halifenin istifa edip çekilmeyeceği ilân olunuyordu. Aynı zamanda "Hükümet birçok dahilî mesâili tanzim etmekle meşgûl olduğundan şimdiye kadar, vezâif-i hilâfeti tespit ile iştigale imkân bulamamıştır. Hükümet'in dahilî mesâil ile çok meşgûl olduğunu âlem-i İslâm da elbette bilir ve şimdiye kadar vezâif-i hilâfet ile iştigale imkân bulunmamasını tabii görür." cümleleriyle, bizi vezaif-i hilâfetin tespitine davet ederken, şimdiye kadar, bunu yapmadığımızı mazur gören âlem-i İslâm'ın, bundan sonra mazur görmeyeceğini de bildirerek, nev'ân-mâ, tehdit ediliyorduk. Bir taraftan da âlem-i İslâm'ın bu hususta, bize tesir yapması için nazar-ı dikkati celp edilmek isteniyordu. "Vatan" gazetesinin 9 Teşrinisani 1923 tarihli nüshasında okuduğumuz bu yazıları, 10 Teşrinisani 1923 günkü *Tanin* gazetesinde, Halife'ye yazılan bir açık mektup takip etti. Lütfü Fikri Bey'in olan bu mektupta, Halife'nin istifasına dair haberlerden, milletin ne kadar müelîm ve bedbaht kalmakta olduğunu isbât için bir vapur hikâyesi uydurulmuştu. Vapurda oturanların, Halife'nin istifası haberine muttali olunca çehrelerine hüzün ve endişe çökmüş.. Biri birlerini tanımayanlar samimî görüşmeğe ve çok görüşmeğe başlamışlar.. Müşterek endişe bunları bir dakikada dost etmiş...

Lütfü Fikri Bey "gönül istiyor ki bu istifa sözü ebediyen gömülsün kalsın." diyor, çünkü "dünya için bir musibet olur"muş...

Lütfü Fikri Bey, millete şunu da telkin ediyordu: "Hayretle ve teessürle görülmelidir ki bugün şu hazine-i maneviye (yani hilâfete) taarruz etmek isteyenler, hariçten kimseler, mile-i İslâmiye'den Türk'ü çekemeyenler değildir. Bizzat biz Türkler kendi elimizle bu hazinenin elimizden ebediyen çıkarılmasını intâc edebilecek teşebbüsâtta bulunuyoruz!"

... Efendiler, ecnebiler hilâfete taarruz etmiyorlardı. Fakat Türk milleti taarruzdan kurtulmuyordu. Hilâfete taarruz eden-

ler, milel-i İslâmiye'den, Türk'ü çekemeyenler değildi. Fakat Çanakkale'de, Suriye'de, Irak'ta, İngiliz ve Fransız bayrakları altında Türklerle vuruşan milel-i İslâmiye idi. Türk milletine kolaylıkla taarruz etmek için mahfuziyeti tercih olunan hilâfetin, ortadan kaldırılmasını "Türklük için bir intihardır." diye tavsif eylemek, hilâfeti ortadan kaldırmak için, biz, Türkler teşebbüsâtta bulunuyoruz, sözleriyle Cumhuriyet'in hedefini tasrih ve ilân etmek, şüphesiz tesirsiz kalmadı.

Lütfü Fikri Bey'in *Tanin*'de intişar eden açık mektubundaki nokta-i nazar, ertesi günü *Tanin* Başmuharriri tarafından teyid olundu.

11 Teşrinisani 1923 tarihli *Tanin*'in "Şimdi de Hilâfet Meselesi" unvanlı başmakalesi okununca, Cumhuriyet'in ilânına mâni olamayanların, hilâfet makamını, herçi-bâd-âbâd, tutâbilmek gayret ve faaliyetine geçtikleri anlaşılır. Bu makalede, Şehzade mektuplarını neşrederek, efkârı hanedan lehinde perverde etmeye çalışan *Tanin*'in, hanedan hukukuna karşı çirkin taarruz yapılmış ve bunu yapanın, Fırka'mızın hasû'l-has zümresinden bulunmuş olduğu ve hükümet-i cumhuriyeyi millet nazarında fena göstermek için, ne söylemek lâzımsa onlar yazıldıktan sonra, Halife'nin istifası şâyiasına temas edilerek "arkadan arkaya verilmiş bir karar karşısındayız." deniyor ve "Millet Meclisi'nin bu kadar kayıt altında kaldığını, hariçte verilen kararları tescil mevkiine indirildiğini görmek cidden elim oluyor." sözleriyle, Meclis, aleyhimize teşvik ediliyor... Cumhuriyet ilânını kabul eden Meclis'in hiç olmazsa Hilâfet'in ilgasını, emr-i vâki yapmamasını temine çalışılıyordu.

Tanin başmuharriri, hilâfet hakkındaki nokta-i nazar ve mütâlaasını şu satırlarla tespit ediyordu: "Hilâfet bizden giderse, beş on milyonluk Türkiye Devleti'nin, âlem-i İslâm içinde hiç ehemmiyeti kalmayacağını, Avrupa siyaseti nazarında da en küçük ve kıymetsiz bir hükümet mevkiine düşeceğimizi anlayabilmek için büyük bir dirayete lüzum yoktur. Milliyetperverlik bu mudur? Hakikî milliyet hissini kalbinde duyan her Türk makam-ı hilâfete dört el ile sarılmak mecburiyetindedir."

Efendiler, hilâfet hakkındaki mütâlaatımı bundan evvel izah ettiğim için, bu sözleri burada tahlile lüzum görmüyorum. An-

cak, makam-ı hilâfete dört el ile sarılmak mecburiyetinde bulunan bir şekl-i idârenin, bir şekl-i cumhuriyet olamayacağını anlayabilmek için de büyük bir dirayete lüzum olmadığını söylemekle iktifâ edeceğim.

Tanin'in başladığımız başmakalesinin daha bir iki noktasına nazarı dikkati celp edeceğim.

Hanedan-ı Osmanî'de kabul edilmiş ve binâenaleyh ve ilelebed Türkiye'de kalması taht-ı temîne girmiş hilâfeti elden kayırmak tehlikesini icat etmek, akıl ve hamiyet ile, hiss-i milliyet ile zerre kadar kabil-i telif değilmiş (!..)

Tanin Başmuharriri, kendisinin Cumhuriyetçi olduğunu ilân etmişti. Fakat öyle bir Cumhuriyetçi ki Cumhuriyet-i idârenin başında halife olarak Osmanlı Hanedanı bulunacaktır. Yoksa yapılan hareket akıl ve hamiyet ile, hiss-i milliyet ile zerre kadar kabil-i telif olmazmış... Hilâfeti, elimizden gitmesine zerre kadar imkân kalmayacak surette muhafazaya memur imişiz... Vücûdu meydana çıkan tertibât akîm kalsın imiş...

Efendiler, bu yazıların manası ve bu mütâlaalardan maksat ne olduğu bugün sühûletle anlaşılmaktadır. Yarın, daha bâriz bir surette anlaşılacaktır. Ensâl-i âtiyenin, Türkiye'de Cumhuriyet'in ilânı günü, ona en bî-rahmâne bir surette hücum edenlerin başında, Cumhuriyetçiyim iddiasında bulunanların ahz-ı mevki ettiğini görerek mütehayyir kalacağını asla farz etmeyiniz! Bilakis, Türkiye'nin münevver ve Cumhuriyet-perver evlâdı, böyle Cumhuriyetçi geçinmiş olanların hakikî zihniyetlerini tahlil ve tespitte hiç de tereddüde düşmeyeceklerdir.

Onlar, sühûletle anlayacaklardır ki çürümüş bir hanedanın, halife unvanıyla başının üstünden zerre kadar uzaklaşmasına imkân kalmayacak surette muhafazasını mecburî kılan bir şekl-i devlette Cumhuriyet-i idâre ilân olunsa bile, onu yaşatmak kabil değildir.

Efendiler, o günlerin neşriyatı meyânında, daha iki nokta vardı. Biri benim hasta olduğum meselesi... Diğeri de merhum Enver Paşa'nın, Türkistan'da hidemâtı ve berhayat olduğu... Enver Paşa, memleket haricinde kaldığı zaman, ittihâd-ı İslâm için çalışıyormuş ve "damad-ı hilâfetpenâhî" unvanını kullanır-

miş... Hatta Türkistan'da kazdırdığı bir mührün bir tarafına bu unvanını da hakkettirmiş idi.

Bu iki noktadan da mütemâdiyen bahsetmek elbette maksatsız değildi.

Efendiler, işaret ettiğim bu matbûat neşriyatı ve birtakım zevâtın vaz'-ı tavrı hulâsa olarak şu yolda ifade olunabilir: "Esas olan hâkimiyet-i milliyedir. Hâkimiyet-i millie Cumhuriyet'in tekâmülüdür. Türk milleti hâkimiyet-i milliyeyi idrâk etti, Cumhuriyet'in ilânına lüzum yoktur, hatadır. Türkiye'de en sâlim şekil, hâkimiyet-i millie esasını muhafaza etmekle beraber, idâre-i Cumhuriyet ilân etmeyip, riyâset-i devlette Halife unvanında Osmanlı Hanedanı'ndan birini bulunduran meşrûti bir şekildir. Nasıl ki İngiltere'de, hâkimiyet-i millie mevcut olmakla beraber devlet riyâsetinde bir kral vardır ve o kral aynı zamanda Hindistan İmparatoru'dur."

Efendiler, böyle bir prensip üzerinde birleşmiş olan zevât kendilerini, sözleriyle, vaziyetleriyle, yazılarıyla göstermiş gibi idi. Bu zümrenin başına Rauf Bey'in intihap edildiğine hük-molunabilirdi. Anâsır ve mesalik-i muhtelifeden mürekkebb zümre, Rauf Bey'i maksatlarının ifadesine ve müdafaasına en muvâfık bir şahsiyet telâkki etmişlerdi. Ondan büyük ümitlere intizâr edilebileceği zehâbına düşmüşlerdi. Ondan sonradır ki Rauf Bey'in Ankara'ya hareketi vâki oldu. *Vatan* gazetesinin rivayetine göre bir cem-i gafîr, Rauf Bey'i Ankara'ya teşyi için toplandı. Kâzım Karabekir Paşa, Refet Paşa, Ali Fuat Paşa, Adnan Bey bu cem-i gafîrin başında gösteriliyordu. *Vatan* gazetesi bu teşyiden bahsederken, Rauf Bey'in Ankara'da, Meclis'te takip edeceği meslek-i siyaseti de millete ilân ediyordu. Rauf Bey'in Meclis'teki faaliyetinin menfî ve şahsî olmayacağı, Rauf Bey'in faaliyetinin, memleketin iyiliğini ve salâhını ve kanunların hâkimiyetini temîne ma'tûf bir sa'y olacağı... Rauf Bey'in Büyük Millet Meclisi'nde, bir salâh ve intizam unsuru teşkil ve hayırlı prensipleri müdafa eyleyeceği tasrih ediliyordu.

Vatan gazetesi sahibinin, bu izâhât ve temînâtı kendiliğinden vermeye salâhiyettar olduğu elbette kabul edilemezdi. Halbuki Rauf Bey, Fırka'mız namına mebus olmuştu. Fırka'mızın programını takip edecekti. Fırka'dan, çıkmaksızın, müstakil

bir siyaset takip etmemesi icap ederdi. Rauf Bey, henüz Fırka'dan ayrıldığını ilân etmemiştir. Bu fikirde olmadığını, bi'l-âhire Fırka'dan ayrılmamakta gösterdiği ısrar ile de teyid etmişti. Binâenaleyh, hem Fırka'da kalmak ve hem de Fırka disiplinini ihlâl demek olan, kendine mahsus bir siyaseti müstakillen tatbik eylemek kabil-i izah değildi.

Efendiler, bu yolda hareketle, varılmak istenilen neticeyi keşfetmek geç ve güç olmadı. Arzu ederseniz bu noktanın tavazzuhuna medâr olacak bazı beyânâtta bulunayım.

Rauf Bey, Ankara'ya geldikten sonra, Fırka azasıyla, yakından ve arkadaşça temaslara girdi fakat bütün temas ve hasb-i hallerinden bir hedef takip ettiği istidlâl olunuyordu.

Rauf Bey; "Cumhuriyet ilânında isticâl edilmiştir. Bu isticale sebebiyet verenler gayr-i mes'ûl zevâtıdır. Bu tarz-ı hareketin iç yüzünü anlamak lâzımdır. Meclis, hâkimiyet-i milliyeyi bi-hakkın muhafaza edebilmelidir. Mechûl maksatlarla sevk ve idâre olunmaya ses çıkarılmazsa nereye varılacağı bilinemez. Cumhuriyet'in ilânını zarurî kılan sebep ne imiş?! Cumhuriyet'in fi'l-hakika, bizim için nafi ve lâzım olduğu isbât olunmalıdır." tarzında birtakım propagandalarla, arkadaşları, Fırka'yı, aleyhimizde teşvik ve tahrike koyuldu.

Rauf Bey, İstanbul'daki beyânâtının sonunda demiştir ki: "Bu isticalin bir sebab-i makul ve meşrû'u bulunduğunu, Meclis ve Hükümet, millete ibrâz ve isbât etmelidir ve edecektir."

O halde pek güzel anlaşılıyordu ki Rauf Bey'in geceli, gündüzlü devam ettiği temas ve hasb-i hallerden maksadı, Fırka ve Meclis azasını, bu nokta-i nazarına imâle eylemekti. Buna muvaffak olduktan sonra, Cumhuriyet ilânı meselesini, tekrar, Meclis'te mevzu-i bahis ettirmek istiyordu.

Bununla istihdâf ettiği gaye de Meclis ve Hükümet'i, müstacelen Cumhuriyet'in ilânında makul ve meşrû' bir sebep olup olmadığını isbâta mecbur etmektir. Kendi aklınca ve tarafdâranının telâkkisince, makul ve meşrû' bir sebep ibrâz ve isbât etmek güçtü. Makul ve meşrû' bir sebebe müstenid olamayan Cumhuriyet'in ilânında isticâl ve hata olduğu sâbit olacak ve güya, hata tashih olunacak!

Efendiler, Rauf Bey'in, faaliyetinin hedefini ve maksadı-

nın mahiyetini anlamak için, bir haftalık bir müddet kâfi geldi. Bi't-tabi kimin tarafından olursa olsun, Cumhuriyetçiler, bu tarzda bir faaliyete daha fazla müsaade edemezlerdi. Rauf Bey'in vaz'-ı sahne etmek istediği oyunu keşfedenler, bir Fırka ictimâin da Rauf Bey'i, imtihana çekmeye karar verdiler. Bu ictimâî hatırlarsınız. Bu ictimâda cereyân eden müzâkerât da aynen intişar eylemişti. O da mütâlaa buyurulmuştur. Ben, burada, o ictimâının tafsîlâtına gireceğim değilim. Yalnız, o vaziyetin, iktirân ettiği neticeyi hakikî mâna ve medlûlünde ifadeye medâr olacak bazı tahliller yapmayı, efkâr-ı umumiyenin tenevvürü için lüzumlu ve faydalı görüyorum.

Evvelâ şunu açıkça arz etmeliyim ki Rauf Bey, taarruz için henüz hazırlığını ikmâl ile meşgûl iken, taarruza ma'rûz kalmıştır. Gerçi bazı gazetelerle menfî neşriyat, Halife'ye ve bir şehzadeye aldırılan vaziyetler, Rauf, Adnan Beylerin ve bazı kumandanların Halife'yi ziyaretleri, Halife ve Şehzade hakkındaki söz söyleyenlere, yazı yazanlara bazı taraflardan yaptırılan muhakkirâne hücumlar, memlekette tereddütler, efkârda teşevvüşler uyandırmaktan hâli kalmamıştı. Fakat Meclis'te taarruza geçmek için, bu kâfi görülmemiş, Ankara'da Meclis azası üzerinde de çalışmak lüzumlu görülmüş olduğu anlaşıyordu. İşte, bu son istihzarat yapılırken, Rauf Bey'e, harekette takaddüm edilmiştir.

Fırka Grubu Riyâseti'ne bir takrir verdirildi. Fırka Grubu Reisi İsmet Paşa idi. Bu takrirde "Rauf Bey'in İstanbul gazetesindeki Cumhuriyet'in ilânına itiraz yollu beyânâtının Cumhuriyet'i dūcâr-ı zaaf ettiği ve bu beyânât sahibinin etrafında bir muhâlif fırka teşekkül ettiği kanaatinin mevcut olduğu" dermeyen edilerek, keyfiyetin Fırka Grubu'nun müzakeresine arz-ı teklif olunmuştu.

Fırkanın ictimâ ettiği 22 Teşrinisani 1923 günü, ben de ictimâdan evvel, ictimâ salonuna muttasıl odada bulunuyordum. Rauf Bey yanıma geldi. Benden, müzakereye karışmaklığımı ricâ etti. Çünkü bana hitaben söz söyleyemeyeceğini beyan eyledi.

Kat'iyen, müzakereye müdahale etmeyeceğimi ve hiçbir söz söylemek niyetinde olmadığımı ve fakat Fırka Reisi sıfatıyla

müzakerenin suret-i cereyânını görmek üzere, müzakere salonuna gireceğimi bildirdim. Müzakere salonunda dahi hazır bulunmamaklığımı ricâ etti. Bunu kabul etmedim.

Rauf Bey'in, benim müdahale ve huzûrumu bertaraf etmekte hakikî maksadı ne idi? Huzurumda veya benim muhatabım olarak, beyânât ve müddeayâtta bulunmasına mâni olan cidden, bana olan hürmeti mi idi? Buna inanmak câiz olamaz. Benim anladığıma göre Rauf Bey, muhatap ve muhasım olarak, İsmet Paşa'yı almak istiyordu. Benim huzûrum olmadığı takdirde Fırka azası meyânından kendine tarafdâr çıkabileceği zehâbında bulunuyordu.

Fırka Grubu, İsmet Paşa'nın riyâsetinde ictimâ etti. İsmet Paşa, riyâset makamından, mevzu-i müzakereyi izah ve ehemmiyetini işaret ettikten sonra, "bugünkü ictimâda, benim de kürsüde söz almam icap edebilir." diyerek riyâseti başkasına terk etti.

Takrir sahibinin izâhâtından sonra, söz alan Rauf Bey uzun beyânâtta bulundu.

Rauf Bey, İstanbul'daki beyânâtı münasebetiyle bir su-i te-fehhüm hâsıl olduğunu ve bunu halletmek için arkadaşlarla hasb-i hallerde bulunduğunu söyledikten sonra, "bizim eğer tenkit etmek istediğimiz bir nokta varsa o da eserdir." dedi.

"Çok hâlis niyetle başlanıp uğrunda canlar feda edilmiş, çok kuvvetli prensiplerin tatbikatında yapılan hatalar yüzünden, sakatlandığını da zannederim hiçbirimiz ceffelkalem reddedemeyiz." mütâlaasını da aynen alıyorum.

Şimdi, bu iki cümle üzerinde, bir an duralım. Rauf Bey'in tenkit etmek istediği eser, hangi eserdir? Cumhuriyet mi? yoksa Cumhuriyet'in tarz-ı ilânı mı?

Eser olan Cumhuriyet'tir! Tarz-ı ilân şöyle veya böyle olabilir.

Rauf Bey'in, "kuvvetli prensip" dediği Cumhuriyet prensibi midir, tatbikatında yapılan hata yüzünden sakatlanmasından korktuğu Cumhuriyet midir?

Efendiler, mevzu-i bahis olan Cumhuriyet'in kendisi ve onun memlekette ilânıdır.

Cumhuriyet-i idârenin tatbikat safahatının hatalı olduğunu

iddia edecek kadar henüz zaman geçmemiştir. Rauf Bey'in telâhı Cumhuriyet ilânının ferdasında başlıyor ve iki üç gün geçmeden beyânâtta bulunuyor.

Rauf Bey, beyânâtının delâlet ettiği mâna ve fikirleri birer suretle tevil ve tefsir ederek dedi ki: “Duygularım, Cumhuriyet-i idâreden başka hiçbir idârenin tarafdârı olmadığı merkezindedir.” Rauf Bey'in, bu itirafı azanın mûcib-i memnuniyeti oldu ve (bravo sesleri) ile karşılandı.

Rauf Bey, “aziz duygularım”, “kutsî duygularım” diye söylediği bu sözlerinde samimî ve ciddî miydi?! Ben, bilâ-tereddüt, hayır; diyorum, Efendiler. Çünkü Ankara'dan mufarekatinde, kendisine Cumhuriyet'ten bahseden Kâzım Paşa'ya (Meclis Reisi): “Buna mâni olabilirsen memlekete büyük hizmet etmiş olursun!” diyenin Rauf Bey olduğunu biliyorum.

Rauf Bey, Cumhuriyet'i tertip ve ilân eden gayr-i mes'ûllerden, birtakım müşavir ve mütehassısları kastettiğini de söyleyerek bunda da su-i tefehhüm olduğunu anlatmak istedi ve “böyle olunca benim kullandığım ifadeden şu veya bu zat gayr-ı mes'ûldür anlaşılmasın, bunu benden beklemek hata olur.” dedi.

Rauf Bey, bu tevil ile de gösteriyordu ki bugünkü Fırka ictimâında, Fırka'nın su-i nazarını celp etmeksizin, maksatlarını söylemeyi temîn için icap eden noktalarda ricât ve tevil tarikini tutmuştu.

Fi'l-hakika, asıl nokta-i nazarından vazgeçmiş değildi. Meselâ şu sözlerle dikkat buyurunuz: “Türkiye Hükûmeti'nin şekli nedir? diye vâki olan suallere karşı der-hatır buyurulur ki Büyük Reisimiz, bu kürsüden müsbet bir cevap olarak ilân buyurdular ki Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti şeklindedir. Hangi idâreye benziyor dediler. Bize benziyor çünkü biz, bize benzeriz. Bize mahsus idâredir buyurdular. Bu, benim vicdanımı tatmîn eden en yüksek bir ifade idi ve buna itiraz etmek çok müşkildir ve zannetmem ki insaf ile itiraz edecek hariçte ve dahilde adam bulunsun. Bu tatmînkâr ve büyük sözlerden sonra, bunun böyle, kabine buhranı yüzünden idâre edilemez bir şekil olarak gösterilip de isim farkı kadar olan Cumhuriyet kelimesinin konmasını, eskisine bu kadar itimat ettiğimiz ve hal-

kın itimat ettiği bir şeklin sakat olduğu bir buhran zamanında anlaşıldı ve bir yeni idâre geldi.” “Bu his ile mütehasşis olanların mürteci olduklarını zannetmeyeceğinizden emin olarak söylüyorum, acaba bu da nakıs görölür de bunu ikmâl edecek bir şekil var mıdır? diyenler tereddüt ve endişe ettiler.”

“... Bir ahali ki Cumhuriyet’e tarafdârdır, bir ahali ki hâkimiyet-i milliye bilâ-kayd ü şart millette oldukça Cumhuriyet’ten başka bir şey yoktur, bunu istiyor, istiyor ama tatbik edemeyiz de diğer bir şekil suretinde kalırız, diye teessür ve endişe duyar-sa.... meyus mu olmak lâzımdır, memnun mu olmak lâzımdır.”

Efendiler, saltanat devrinden, Cumhuriyet devrine geçebilmek için, cümlelerin malûmu olduğu vechile, bir intikal devresi yaşadık. Bu devirde, iki fikir ve ictihâd, biribiriyile mütemâdiyen mücadele etti. O fikirlerden biri, saltanat devrinin idâmesi idi. Bu fikrin tarafdârları sarîh idi. Diğer fikir, saltanat idâresine hitam vererek idâre-i Cumhuriyet tesis eylemekti. Bu bizim fikrimizdi. Biz fikrimizi, sarîh söylemekte mahzur görüyorduk. Ancak nokta-i nazarımızın kabiliyet-i tatbikiyesini mahfûz bulundurup zaman-ı münasibinde tatbik edebilmek için, saltanat tarafdârlarının fikirlerini tatbik sahasından uzaklaştırmak mecburiyetinde idik. Yeni kanunlar yapıldıkça, bilhas-sa Teşkilât-ı Esasiye Kanunu yapılırken, saltanat tarafdârları, pâdişâh ve halifenin hukuk ve salâhiyetinin tasrihinde ısrar ederlerdi. Biz, bunun zamanı gelmediğini veya lüzum olmadığını beyan ederek o ciheti meskût bırakmakta faide görüyorduk.

İdare-i devleti, Cumhuriyet’ten bahsetmeksizin, hâkimiyet-i milliye esâsâtı dairesinde, her an Cumhuriyet’e doğru yürüyen şekilde temerküz ettirmeğe çalışıyorduk.

Büyük Millet Meclisi’nden daha büyük makam olmadığını telkinde ısrar ederek saltanat ve hilâfet makamları olmaksızın, devleti idâre etmek mümkün olduğunu isbât etmek lüzumlu idi.

Devlet reisliğinden bahsetmeksizin, onun vazifesini fiilen Meclis Reisi’ne gördürüyorduk.

Fi’liyâtta, Meclis’in Reisi, reis-i sâni idi. Hükümet vardı. Fakat “Büyük Millet Meclisi Hükümeti” unvanını taşırdı. Kabinne sistemine geçmekten içtinap ediyorduk. Çünkü der-akab

Saltanatçılar, pâdişâhın istimâl-i salâhiyeti lüzumunu ortaya atacaklardı.

İşte, intikal devresinin, bu mücadele safhalarında, bizim, kabul ettirmek mecburiyetinde bulunduğumuz, mutavasıt şekli, Büyük Millet Meclisi Hükümeti sistemini, haklı olarak nâ-tamam bulan, Meşrûtiyet şeklinin sarahaten ifadesini temîne çalışan muhasımlarımız, bize itiraz ediyorlar, diyorlardı ki bu yapmak istediğiniz şekl-i hükümet neye, hangi idâreye benzer? Maksat ve hedefimizi söyletmek için tevcih olunan bu nev'î suallere, biz de zamanın icabına göre cevaplar vererek saltanatçıları iskât etmek zaruretinde idik.

Rauf Bey, bu kabilden verdiğimiz bir cevâbı, vicdanını tatmîn eden gayr-i kabil-i red ve itiraz mahiyette bulunduğunu söylüyor ve bütün ictihâd ve iddiasını benim o ifademe istinâd ettiriyor.

“Bu tatmînkâr ve büyük sözlerden sonra”, Büyük Millet Meclisi Hükümeti şeklinin sakat olacağını kabul etmek istemiyor bu sakat ise, bu sakat şekli, vaktiyle bize kabul ettirenlerin bu defa kabul ettirdikleri Cumhuriyet şeklinin de bir gün nakıs görölüp, başka bir şekli ortaya atmalarından endişe edilmek lâzım geleceği tarzında, bir mantık yürütüyor. Bu mantığın ne kadar çürük bir safsatadan ibaret olduğu meydandadır. “Kutsî duyguları, Cumhuriyet-i idâreden başka hiçbir idârenin tarafdârı olmadığı merkezinde” olan bir zat, intikal devrinin zarûriyâtından olduğunu pek âlâ bildiği Büyük Millet Meclisi Hükümeti şekline saplanıp kalarak, Cumhuriyet şeklinin de nakıs görüleceği ve başka bir şekil araştırılacağı endişesine düşmesine mahal var mıdır? Rauf Bey’in, burada, Cumhuriyet’ten sonra, başka şekil diye ifade etmek istediğinin manası vardır. Rauf Bey demek istiyor ki Cumhuriyeti ilân edenler, bu suretle Osmanlı Hanedanı’nı saltanattan uzaklaştırdıktan sonra, acaba Cumhuriyet’ten tekrar saltanat devrine geçerek, saltanat makamını işgal etmeyecekler mi? Bunun tarihte emsali yok mu? diyenler tereddüt ve endişe ettiler.

Rauf Bey, aynen aldığımız sözlerinin sonunda, ahalinin Cumhuriyet’i istediğini kaydederken, “istiyor ama tatbik edemeyiz de...” tarzındaki garip ifadesiyle, benim işaret ettiğim noktayı pek âlâ tavih etmektedir.

Efendiler, Rauf Bey’le muhatabada bulunan ve şâyân-ı istifade mütâlaat dermeyan eden hatipler çoktu. Bu meyânda, İsmet Paşa da uzun ve kıymetli beyânâtta bulundu. İsmet Paşa’nın, her zaman mütâlaası istifadeli olan bazı sözlerini de nakledeceğim.

İsmet Paşa, “esaslı bir şekl-i devlet mevzu-i bahis olduğu vakit mütâlaat ve hissiyât kendi aramızda kalmaz. Müşahede eden bütün bir dünya vardır.” dedikten biraz sonra, “Cumhuriyet ilânı, bir milletin mukaddes bir ideali, bir ateşi, bir mefkûresi gibi ortalığa saldırır. Cumhuriyet ilân olunduğu zaman, o milletin bütün hararetini gösteren her türlü tezâhürât meydana çıkar. Eğer bir memlekette Cumhuriyet’in ilân olunduğu günlerin üçüncüsünde, beşincisinde hukuku ilga edilmiş şehzade meydana çıkar, vaziyet alırsa... dünya, mütefekkirîn-i âlem bu Cumhuriyet’in kuvvetinden şüphe eder.” sözleriyle, başlayarak Cumhuriyet’in ilânı üzerine, İstanbul’da alınan vaziyetin zararını izah etti.

İsmet Paşa, Rauf Bey’in beyânâtını tahlil sırasında “hâkimiyet-i millîye esastır demekle izhâr-ı tereddüt, izhâr-ı endişe ettiklerini kelimelerin lisanından ve manasından ihraç edemeyiz.” mütâlaasında bulundu. Ondan sonra, İsmet Paşa, Rauf Bey’e hitaben: “Rauf Bey! Siyaset yapıyoruz. Hataları bir bir ihtar etmeliyiz. Hatta basit bir teşebbüs-i iktisadî sahibi gördünüz mü ki başlarken sermayesini tehlikeye koyduğu kanaatinde ve muvaffak olmayacağım diye sermayesini tehlikeye atmıştır. Bir işe başlayan adam, daima nihayetinin selâmet olacağını temîn eder, başlar. Bâ-husûs böyle inkılâb zamanlarında ricâl-i hükûmet, bir recûl-i siyasî herhangi bir şüphe gösteremez. Hatadır, hata ettiniz Rauf Beyefendi!” dedi. Bundan sonra, İsmet Paşa, Rauf Bey’in “üst tabakada şekil değiştirerek menâfi-i devleti temîn, umumî ihtiyacı tatmîn etmeyi düşünmek hata-yı fâhiştir.” tarzındaki sözlerine cevap verirken “hata-yı fâhiş olan, bu kadar hassas günlerde bir nokta üzerinde temerkûz etmesi lâzım olan kuvâ-yı maneviyeyi, kuvâ-yı inkılâbiyeyi şu noktada veya bu noktada tereddüde sevk etmektir. Bilerek veya bil-meyerek, isteyerek veya istemeyerek, hata-yı fâhiş odur.” dedi.

İsmet Paşa, Rauf Bey’den şunu da sordu:

“... Riyâset-i devlet meselesini halletmek istiyordunuz. Nasıl halledecektiniz. Kaç ihtimal vardı?”

İsmet Paşa, istical iddiasına karşı verdiği cevapta: “Arkadaşlar –dedi– tabii addolunan bir neticede istical mevzu-i bahis olmaz, hata telâkkisi mücaz olan noktalarda istical mevzu-i bahis olur.”

“Cumhuriyet müstacelen ilân edildi demekle o gün ilân edilmeyip de altı ay sonraya kalsaydı belki başka bir şekil hâsıl olurdu manasına yol açılıyor ve ancak bu mâna ile istical edilmiştir.”

Rauf Bey, beyânâtında, bizim Cumhuriyet ilânındaki hareketimizi, sâbık merkez-i umumî işleri gibi göstermek istedi.

İsmet Paşa, bu noktaya cevap verirken, dedi ki: “Merkez-i Umumî hayatını, bu memlekette yaşatmış ve senelerce müdafaa etmiş mümessiller ve gazeteler de kendi nokta-i nazarını müdafaa ediyorlar. Rauf Bey’in nokta-i nazarını, ellerinde silâh olarak kullanıyorlar. Bu, bedbahtlıktır!”

Rauf Bey, muahhar beyânâtında bu sözlere şu yolda cevap verdi: “Merkez-i Umumî ifadesiyle imalarımı, *Tanin* silâh gibi kullanmıştır; vallahi Efendiler, *Tanin* kullanmış, “Tevhîd-i Efkâr” kullanmış, ben bilmiyorum.”

İsmet Paşa, Rauf Bey ve rüfekasının Halife’yi ziyaretleri noktasına temasta şu mütâlaatta bulundu:

“Halife’yi ziyaret meselesi, Halife meselesidir.”

“Devlet adamı olarak, hiçbir zaman hatırımızdan çıkaramayız ki hilâfet orduları bu memleketi baştanbaşa harabeye çevirmişlerdir. Hilâfet orduları vücuda getirmek ihtimalini daima nazardan dür tutmayacağız.... Türk milleti en elîm ıstıraplarını halife ordusundan çekmiştir. Bir daha çekmeyecektir.”

“Bir hilâfet fetvasının, Harb-i Umumî badiresine bizi attığını hiçbir vakit unutmayacağız. Bir hilâfet fetvasının millet ayağa kalkmak istediği zaman, ona düşmanlardan daha eşna’ bir surette hücum ettiğini unutmayacağız.”

“Tarihin herhangi bir devrinde bir halife, zihninden bu memleketin mukadderâtına karışmak arzusunu geçirirse o kafayı behemehâl koparacağız!”

İsmet Paşa, bravo sesleri ve alkışlarla karşılanan bu sözlerine, şunları da ilâve etti:

“Herhangi bir halife, an’aneten, fikren ve şeklen, usûlen, zımnen ve sarahaten, Türkiye mukadderâtında alâkadarmış gibi vaziyet almak isterse, Türkiye ricâlini taltif edermiş, iltifat edermiş gibi bir zihniyet ile düşünürse, bunları memleketin hayatıyla ve mevcudiyetiyle zıdd-ı tâm addedeceğiz, hareketlerini hiyanet-i vataniye addedeceğiz.”

İsmet Paşa, beyânâtının sonunda, şu meseleyi mevzu-i bahis etti: “Rauf Bey, beyânâtlarında, bizim zıdd-ı tâm olarak gördüğümüz noktaları geri alarak bu Fırka içinde yürümek kararında mıdır? Yoksa beyânât-ı siyasiyelerinde, bizimle zıdd-ı tâm olan nikatı muhafaza ederek Fırka’mızın haricinde ve Meclis’te, bizimle karşı karşıya çalışmak kararı mı verecekler? Karar kendilerine aittir.”

Rauf Bey, tekrar, uzun uzadıya, kendini müdafaa ve fırka yapmayacağını, Fırka’dan çıkmayacağını, beyan ettikten sonra, heyet-i umumiyenin rikkat ve ulûvv-i cenâbını tahrik edecek mahviyetkârâne sözleriyle beyânâtına hitam vererek, müzakere salonunu terk etti.

Hatipler, muhatapsız kaldılar. Rauf Bey, hata ettiğini itiraf ve Cumhuriyetçi olduğunu ifade etmiş olduğu cihetle müzakere kâfi addedildi ve gazetelerde başkalarının zihinlerine irâs edilmiş şüpheleri izâle edecek tebligat yapılmak ve ayrıca müzakerenin zaptı da tab’i ve neşredilmek kararıyla iktifâ olundu.

Şimdi Efendiler, bu karar neyi ifade eder?

Rauf Bey’in muğlâk ve iki manalı beyânâtı, fi’l-hakika onun Cumhuriyetçi olduğu hakkında Fırka’yı tatmîn etti mi? Rauf Beyin Fırka dahilinde, bizimle aynı his ve ictihâd sahibi olarak çalışabileceği kanaati tahassul etti mi?

Fırka’nın bu kararı, müzakerenin hakikî neticesinin istilzam eylediği karar mıydı? Bi’t-tabi hayır..!

O halde, bu noksan kararlar iktifânın âmil ve müessiri ne idi?!

Bu noktayı, birkaç kelime ile izah edeyim. Rauf Bey, beyânâtının başından nihayetine kadar, aldığı tavır ve kullandığı tarz-ı beyanla, Fırka azasının, ulûvv-i cenab ve ahlâkına iltica etmiş gibi idi. Bundan başka, Rauf Bey, beyânâtında, o kadar, mugâlâta ve safsata yapıyordu ki sözlerinin ciddiyet ve

samimiyet ile nisbet ve alâkasını der-akab ölçmek umum için sehîl değildi. Bu esbâbın fevkinde, en mühim âmil-i derunî, itiraf olunmak lâzımdır ki gayr-i mes'ûl, emr-i vâki, Cumhuriyet'ten sonra da şekil kelimeleri üzerinde yapılan menfî propaganda, efkâr ve hissiyatı tereddüde ve gevşekliğe sevk etmişti.

Vaziyeti, Cumhuriyet meselesi haricinde, İsmet Paşa ve Rauf Bey münazarası gibi alanların hâlet-i zihniyeleri de manasız bir kararla iktifâyâ sâik olduğu muhakkaktır.

Efendiler, bu karar yüzünden, Rauf Bey ve arkadaşlarına, bir müddet daha, Fırka'nın içinde, Fırka'yı yıkmak için, çalışmak fırsatı verilmiş oldu.

İstanbul'daki bazı gazetelerin memleket ve Cumhuriyet menâfi-i âliyesini ihlâl eder tarzda devam eden neşriyatı da orada öyle bir hava yarattı ki Meclis, İstanbul'a bir İstiklâl Mahkemesi göndermeyi zarurî addetti.

* * *

Muhterem Efendiler, her meselede ve her safha-i icrâatta, kendinden bahsettirmiş olan Halife'ye ve hilâfete bir defa daha temas edeceğim.

1924 senesi ibtidâsında, büyük mikyasta bir ordu harp oyunu yapmak takarrür etmişti. Bu harp oyununu İzmir'de yapacaktık. Bu münasebetle 1924 senesi Kânunusani ibtidâsında, İzmir'e gittim. Orada iki ay kadar kaldım.

Hilâfetin lâğvı zamanının geldiğine orada iken hüküm vermiştim. Meselenin, suret-i cereyanını, olduğu gibi hulâsa etmeye çalışacağım.

Başvekil İsmet Paşa'dan 22 Kânunusani 1924 tarihli bir şifre aldım. Onu aynen arz edeyim:

Şifre

Türkiye Reisicumhuru Huzur-ı Riyâset-penâhilerine

Bir müddetten beri gazetelerde makam-ı hilâfetin vaziyeti ve Halife'nin şahısları hakkında su-i telâkkiyâta müsait neşriyata

tesâdüf edilmekte olduğundan ve bilâ-sebep vâki olan neşriyat-ı hürmet-şikenânenen ve hassaten ara sıra İstanbul'a giden erkân-ı Hükümet'in ve resmî heyetin kendisiyle temastan mütebaid ve müctenib bulunmalarından Halife'nin büyük bir teessür duyduğu cihetle serkarînlerinin Ankara'ya i'zâmıyla veya şâyân-ı itimat bir zatın İstanbul'a nezdine gönderilmesini ricâ suretiyle hissiyât ve temenniyâtını iblâğ etmeyi teemmül etmiş ise de su-i tefsire uğraması ihtimaline karşı bundan da sarf-ı nazar ettiğini beyan eyledikleri Başkâtıp Bey tarafından iş'âr kılınmakta ve tahsisat meselesi uzun uzadıya tafsîl edilerek hazine-i hilâfetin istitââtı fevkinde ve mükellefiyeti haricindeki masârif için hazine-i maliyece muâvenette bulunulacağı hakkında Hükümet'çe 15 Nisan 1923 tarihinde vâki iş'arın tetkiki ve temîni icabı ilâve edilmektedir. Keyfiyet Heyet-i Vekile'ce tezekkür edilecektir. Neticeyi ayrıca arz ederim efendim.

İsmet

Bu telgrafta cevâben makine başında yazdığım telgrafname aynen şudur:

Makine başında

İzmir

Ankara'da Başvekil İsmet Paşa Hazretlerine

C. 22.1.1923 şifreye:

Makam-ı hilâfetin ve Halife'nin şahısları hakkında su-i telâkkiyât ve su-i tefsirat zemini, Halife'nin kendi tarz ve tavr-ı hareketinden neş'et etmektedir. Halife, hayat-ı dahiliye ve bilhas- sa hayat-ı hariciyesiyle ecdadı pâdişâhların mesleğini muakkib görünmektedir. Cuma alayları, ecnebi mümessilleri nezdine memurlar i'zâmı suretiyle münasebat, tantanalı gezintiler, saray hayatı, sarayında ihtiyat zâbitlerine varıncaya kadar kabul ve onların iştikâlarını istimâ ve onlarla beraber ağlamak gibi hareketler bu kabildendir. Halife, Türkiye Cumhuriyeti ve Türkiye halkı ile karşı karşıya, vaziyetini mütâlaa ettiği zaman, İngiltere Krallığı ile Hindistan ahali-i İslâmiye'sine veya Afgan Devleti ile Afgan halkına karşı, hilâfetin ve Halife'nin vaziyetini vâhid-i kı-

yası olarak nazar-ı dikkatte tutmalıdır. Halife ve bütün cihan, kat'i olarak bilmek lâzımdır ki mevcut ve mahfûz olan Halife ve Halife makamının, hakikatte, ne dinen ve ne de siyaseten hiçbir mâna ve hikmet-i mevcudiyeti yoktur. Türkiye Cumhuriyeti safsatalarla mevcudiyetini, istiklâlini tehlikeye ma'rûz bırakamaz. Hilâfet makamı, bizce en nihayet, tarihî bir hatıra olmaktan fazla bir ehemmiyeti hâiz olamaz. Türkiye Cumhuriyeti ricâlinin veya resmî heyetlerin, kendisiyle temasını talep etmesi dahi Cumhuriyet'in istiklâline sarfıh tecavüzdür. Serkarînini Ankara'ya göndermek veya şâyân-ı itimat bir zatın nezdine i'zâmı suretiyle, Hükümet'e iblâğ-ı hissiyât ve temenniyât talebinde bulunması dahi Hükümet-i Cumhuriye ile karşı karşıya vaziyet alması demektir. Buna da salâhiyetkar değildir. Kendisiyle Hükümet-i Cumhuriye arasında Başkâtibi muhabereye tavsit etmesi de fazladır. Başkâtıp Bey'in böyle küstahlıktan mücânebeti lüzumu kendisine ihtar olunmalıdır. Halife'nin temîn-i hayat ve maişeti için Türkiye Reisicumhuru'nun tahsisatından mutlaka dün bir tahsisat kâfi gelir. Maksat, debdebe ve dârât değil, insanca hayat ve maişet temîninden ibarettir. Hazine-i hilâfetten maksat ne olduğunu anlayamadım. Hilâfetin hazinesi yoktur ve olamaz. Böyle bir hazineye ecdadından tevarüs etmişse resmen ve vâzihan ma'lumât istihsal ve ita buyurulmasını ricâ ederim. Halife'nin aldığı muhassasatla gayr-i kabil-i temîn olan tekâlif neler imiş ve 15 Nisan 1923 tarihinde Hükümet ne gibi mevâid ve iş'âratta bulunmuştur? Bunu da lütfen iş'âr buyurunuz. Halife'nin ikametgâhını tasrih ve tespit etmek, Hükümet'in şimdiye kadar yapmış olması lâzım gelen bir vazife idi. İstanbul'da, milletin boğazından kesilmiş paralarla yapılma birçok saraylar ve bu sarayların içindeki birçok kıymetli eşya ve levâzımat, hükümetin vaziyeti adem-i tespiti yüzünden mahv ve heder oluyor. Halife mensupları, sarayların en kıymetli levâzımatını Beyoğlu'nda, şurada, burada satıyorlar diye rivayetler vardır. Hükümet bunlara bir an evvel vaz'-ı yed etmelidir. Satılmak lâzım ise Hükümet satmalıdır. Hilâfet kadrosu ciddi tetkik ve tensîk olunmak lâzımdır ki serkarînler, serkâtipler mevcudiyeti, Halife'yi hâlâ saltanat hülyası içinde uyutmasın! Fransızların kral, hanedan ve mensubînini Fransa'ya sokmakta, istiklâl ve hâkimiyetleri için yüz sene son-

ra, bugün dahi mahzur görüp dururken, her gün ufuktan saltanat güneşinin tulûna duacı bir hanedan ve mensubîni hakkındaki muamelemizde, Türkiye Cumhuriyeti'ni, nezaket ve safsata kurbanı edemeyiz. Halife, kendinin ve makamının ne olduğunu sarfih olarak bilmeli ve bununla iktifâ etmelidir. Hükümetçe ciddî, esaslı tedâbîr ittihâz ile iş'ârını ricâ ederim efendim.

Türkiye Reisicumhuru

Gazi Mustafa Kemal

Bu muhabereden sonra harp oyunu münasebetiyle İsmet Paşa ve Müdafaa-i Milliye Vekili bulunan Kâzım Paşa da İzmir'e gelmişlerdi. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa da zaten orada bulunuyordu. Hilâfetin ilgası lüzumunda kanaatlerimiz mutabık idi. Aynı zamanda Şer'îye ve Evkaf Vekâleti'ni de ilga ve tedrisatı tevhit eylemek kararında idik.

1924 senesi Mart'ının birinci günü Meclis'in tarafımdan küşâdı icap ediyordu.

23 Şubat 1924 günü Ankara'ya avdet etmiş idik. Orada da icap eden zevâtı, kararımdan haberdâr ettim.

Meclis'te, bütçe müzakeresi devam ediyordu. Hanedan tahsisatı ve Şer'îye ve Evkaf Vekâleti bütçeleri üzerinde, tevakkuf edilmek lâzımdı. Arkadaşlar, maksada müteveccih beyânât ve tenkidâta başladılar. Müzakere ve münakaşa idâme ettirildi. 1 Mart günü, Büyük Millet Meclisi'nin beşinci mesâi senesi münasebetiyle verdiğim nutukta, şu üç noktaya suret-i mahsusada işaret ettim:

“1- Millet, Cumhuriyet'in hâlen ve âtiyen bi'l-cümle taarruzattan kat'iyen ve ebediyen masûn bulundurulmasını talep etmektedir. Milletin talebi, Cumhuriyet'in mücerreb ve müsbet olan kâffe-i esâsâta bir an evvel ve tamamen ibtina ettirilmesi suretinde ifade olunabilir.”

“2- Milletin ârâ-yı umumiyesinde tespit olunan terbiye ve tedrisatın tevhiidi umdesinin bilâ-ifâte-i ân tatbiki lüzumunu müşahede ediyoruz.”

“3- ... Diyanet-i İslâmiye'yi, asırlardan beri müteamil olduğu vechile bir vasita-i siyaset mevkiinden tenzih ve ilâ etmek elzem olduğu hakikatini de müşahede ediyoruz.”

2 Mart günü, Fırka Grubu ictimâ ettirildi. İşaret ettiğim, bu üç mesele, mevzu-i bahis ve müzakere edildi. Esaslar üzerinde anlaşıldı. 3 Mart günü, Meclis'in birinci celsesinde, evrak-ı vâride meyânında şu takrirler okundu:

1— Hilâfetin ilgasına ve Hanedan-ı Osmanî'nin Türkiye haricine çıkarılmasına dair Şeyh Saffet Efendi ile elli refikinin teklif-i kanunîsi.

2— Şer'îye ve Evkaf, Erkân-ı Harbiye Vekâletlerinin ilgasına dair Siirt Mebusu Halil Hulki Efendi ve elli refikinin teklif-i kanunîsi.

3— Tevhîd-i tedrisat hakkında Saruhan Mebusu Vasıf Bey ve elli refikinin takrirleri vârid olmuştur.

Makam-ı riyâsette bulunan Fethi Bey —Efendim! Müteaddit imzalarla gelen bu teklif-i kanunîlerin, derhal müzakeresine dair teklifler vardır. Rey-i âlinize vaz' edeceğim, dedi ve encümenlere gitmeden, derhal müzakeresini reye koydu ve kabul edildiğini beyan etti.

İlk itiraz, Kastamonu Mebusu Halit Bey tarafından vâki oldu. Müzakerenin cereyânı esnasında, Halit Bey'e bir iki zat daha iltihak etti. Tekliflerin lehinde, uzun beyânâtta bulunan birçok kıymetli hatipler kürsüye çıktılar. Takrir sahiplerinden başka, merhum Seyit Bey'in ve İsmet Paşa'nın ilmî ve mukni hitabeleri her zaman için mütâlaaya şâyândır. Müzakere ve münakaşa beş saat kadar devam etti. Saat 6.45'te müzakere hitam bulduğu zaman, Türkiye Büyük Millet Meclisi, 429, 430 ve 431. kanunlarını çıkarmış bulunuyordu.

Bu kanunlara nazaran "Türkiye Cumhuriyeti'nde, muâmelât-ı nâsa dair olan ahkâmın teşri ve infazı Türkiye Büyük Millet Meclisi ile onun teşkil ettiği hükûmete ait" ve "Şer'îye ve Evkaf Vekâleti mülga" oldu.

Türkiye dahilindeki bütün müessesat-ı ilmiye ve tedrisiye... bi'l-cümle medreseler Maarif Vekâleti'ne devir ve raptedildi.

Halife hal' ve hilâfet makamı lâğvolundu ve mahlu' halife ve Osmanlı saltanat-ı munderisesi hanedanının bi'l-cümle azası, Türkiye Cumhuriyeti memâliki dahilinde ikamet etmek hakkından ebediyen memnu kılındı.

Efendiler, hilâfet makamının muhafazasında, dinî ve siyasî

menfaat ve zaruret bulunduğu zehâbında bulunan bazı zevât, arz ettiğim kararların alınmakta olduğu son dakikalarda, hilâfetin, tarafımdan deruhde edilmesi teklifinde bulundular.

Bu gibilere, icabı gibi, derhal red cevâbı vermiştim.

Bi'l-vesile, diğer bir noktayı da arz edeyim. Büyük Millet Meclisi, hilâfeti lâğvettiği zaman, Antalya Mebusu, ulemâdan Rasih Efendi, Hilâl-i Ahmer namına, Hindistan'da bulunan bir heyetin riyâsetinde idi. Rasih Efendi, Mısır'a uğrayarak Ankara'ya avdet etti. Benden mülâkat talep ederek şu beyânâtta bulundu: "Seyahat ettiği memleketlerde, ehl-i İslâm, benim halife olmamı istiyormuş.. Sahib-i salâhiyet İslâm heyetleri, Rasih Efendi'yi, bana bu hususu tebliğ etmek için tevkil etmiş." Rasih Efendi'ye verdiğim cevapta, İslâmların bana olan teveccüh ve muhabbetlerine teşekkür ettikten sonra, dedim ki: Zât-ı âliniz ulemâ-yı dindensiniz! Halife'nin reis-i devlet demek olduğunu bilirsiniz. Başlarında kralları, imparatorları bulunan tebaanın, bana îsâl ettiğiniz arzu ve tekliflerini ben, nasıl kabul edebilirim. Kabul ettim desem, buna, o tebaanın metbû'ları razı olur mu?! Halife'nin emir ve nehyi ifa olunur. Beni Halife yapmak isteyenler, emirlerimi infaza muktedir midirler? Binâenaleyh mevzuu, medlûlü olmayan mevhum bir sıfatı takınmak gülünç olmaz mı?

Efendiler, açık ve kat'î söylemeliyim ki ehl-i İslâm'ı bir Halife heyulâsıyla hâlâ işgal ve iğfal gayretinde bulunanlar, yalnız ve ancak ehli İslâm'ın ve bilhassa Türkiye'nin düşmanlarıdır. Böyle bir oyuna rabt-ı hayal eylemek de ancak ve ancak cehil ve gaflet eseri olabilir.

Rauf Beylerin, Vehip Paşaların, Çerkes Ethem ve Reşitlerin bütün yüz elliliklerin, mülga hilâfet ve saltanat hanedanı mensuplarının, bütün Türkiye düşmanlarının, el ele vererek aleyhimizdeki hararetili sa'y ü gayretleri, din gayretiyle mi vuku bulmaktadır? Hudutlarımıza yapışık, merkezlerle hâlâ Türkiye'yi mahvetmek için Mukaddes İhtilâl namı altında haydut çeteleleri, su-i kast tertipleri ile çılgınca aleyhimizde çalışanların hakikaten maksatları mukaddes midir? Buna inanmak için cidden, kara cahil ve koyu gafil olmak lâzımdır.

Ümem-i İslâmiye'yi ve Türk milletini bu derekede farzetmek ve İslâm âleminin nezahet-i vicdaniyesinden, nezaket-i hulki-

yesinden sefil ve caniyâne maksatlar için istifade yolunda devam eylemek artık o kadar kolay olmayacaktır. Küstahlığın da bir derecesi vardır.

* * *

Şimdi, Muhterem Efendiler, arzu ederseniz, size, büyük bir “komplo” hakkında ma'lumât vereyim. 1924 senesi Teşrinievvel'inin 26'ncı günü, geç vakit, Birinci Ordu Müfettişi'nin, Müfettişlikten istifa ettiğinden haberdâr edildim. Müfettiş Paşa'nın, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyâseti'ne verdiği istifanamesi aynen şudur:

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyâseti'ne

Bir senelik ordu müfettişliğim zamanında gerek teftişlerim neticesi verdiğim raporlarımın ve gerekse ordumuzun teali ve takviyesi için takdim ettiğim lâyhalarımın nazar-ı dikkate alınmadığını görmekle teessür ve yeisim fevkalâdedir. Uhdeme düşen vazifemi mebusluk sıfatıyla daha müsterihül-vicdan yapacağıma kanaat-i tâmmе hâsıl ettiğimden Ordu Müfettişliği'nden istifa ettiğimi arz eylerim efendim.

Müdafaa-i Milliye Vekâleti'ne de arz olunmuştur.

26 Teşrinievvel 1924.

Kâzım Karabekir

Bu istifanamenin altında, renkli kalemle, şunlar yazılıdır: “İstifaya muvafakat etmediğimi bildirdim. Fikrinde ısrar etti. Yarın vazife-i teşriyesine avdet edeceğini bildirdi.” Bu satırların altında, imza yoktur. Fakat Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi tarafından yazıldığı anlaşılıyor. Bu satırların altında da kırmızı mürekkeble yazılmış, şu notlar vardır: “–Verilen rapor ve lâyhaların kâffesini göreyim.– Bunların hangi mevâddı hakkında neler yapılmış ve hangi mevâddı yapılmamış, onları da dosyalarıyla göreyim.” Bu notların altındaki tarih 28 Teşrinievvel'dir.

Efendiler, Kâzım Karabekir Paşa'nın raporları ve lâyhaları Erkân-ı Harbiye'de ait olduğu şubelerce tetkik olunmuş,

muhteviyâtından şâyân-ı kabul ve kabil-i tatbik olanlar, nazar-ı dikkate alınmış ve tatbik edilmiş idi. Ancak tatbiki, devletin istitââtı haricinde bulunan veya bir kıymet-i ilmiyeyi hâiz olmayıp hayalî ve indî olan teklifleri bi't-tabi nazar-ı dikkate alınmamıştı. Kâzım Karabekir Paşa'ya raporlar ve lâyhalar verdiğinden dolayı bir takdirname de verilmeye lüzum görülmemişti.

30 Teşrinievvel günü de İkinci Ordu Müfettişi Ali Fuat Paşa'nın, Konya'dan geldiği bildirildi. Kendisini, akşam yemeğine, Çankaya'ya davet ettim. Geç vakte kadar beklediğim halde, Paşa gelmedi. Kendisini aratırken, muttali oldum ki Fuat Paşa, Ankara'ya muvâsalatında Rauf Bey tarafından istasyonda istikbâl olunmuş, Müdafaa-i Milliye Vekâleti'ne ve bazı rüfeka ile kısa temaslardan sonra, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyâseti'ne gitmiş, bir müddet Fevzi Paşa ile mülâkatta bulunmuş, çıkarken Fevzi Paşa'nın yaverine şu kâğıdı bırakmış:

30.10.1924

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyâset-i Âliyesi'ne

Mebusluk vazife-i teşriyesine başlayacağımdan İkinci Ordu Müfettişliği'nden affımı arz ve istirham eylerim efendim.

Ankara Mebusu Ali Fuat

Efendiler, mebusluktan istifa ettiğini, Meclis Riyâseti'ne bildirmiş olan Refet Paşa'nın da istifanamesinin Rauf Bey tarafından geri aldırıldığını öğrenmiştim.

Dumlupınar merasimini müteakib, Bursa ve Karadeniz seyahili ile Erzurum havalisinde devam eden bir buçuk aylık bir seyahatten sonra Teşrinievvel'in 18'inci günü Ankara'ya avdet etmiştim. Birçok mebus arkadaşlar ve sâire tarafından istikbâl olunmuştum. Bu meyânda Ankara'da bulunan Rauf, Adnan Beyleri görmemişim. Halbuki izhâr-ı iğbirar gibi telâkkisi pek mümkün olan bu tarz-ı hareketlerine intizâr etmiyordum.

Efendiler, bir komplo, karşısında bulunduğumuzda, bir saniye dahi tereddüt etmedim.

Bu vaziyet ve manzara, şöyle tahlil ve mütâlaa olunabilir-

di: Bir sene evvelden, Rauf Bey'in Heyet-i Vekile Riyâseti'nden çekildiğinden beri, Rauf Bey, Kâzım Karabekir Paşa, Ali Fuat Paşa, Refet Paşa ve sâire arasında bir tertip düşünülmüştür. Bunda muvaffak olabilmek için orduyu ele almak lüzumlu görülmüştür. Bu maksatla, Kâzım Karabekir Paşa Birinci Ordu Müfettişliği'ne tayin olunduktan sonra, sâbık kumandanlığı mıntıkası olan, şark vilâyetlerinde dolaşırken, Ali Fuat Paşa da politikadan hazzetmediğini ve hayatını askerlik mesleğine hasreylemek istediğini ileri sürerek terfian ikinci Ordu Müfettişliği'ne gitti. Üçüncü Ordu Müfettişi olan Cevat Paşa'nın ve bu müfettişlik dahilindeki kolordunun kumandanı olan Cafer Tayyar Paşa'nın da aynı tertibe dahil olabileceklerini kabul ettiler. Bir sene, ordular üzerinde, kendi nokta-i nazarlarına göre çalıştılar ve orduları kendi lehlerinde kazandıklarına zâhib oldular. İstifalarından evvel bazı kumandanları kendileriyle beraber harekete imâle için çalıştılar. Bu bir sene zarfında, Cumhuriyet'in ilânı, hilâfetin lâğvı gibi icrââtımız, müşterek tertip sahiplerini daha ziyade birbirine takrib ederek müşterek harekete sâik oldu. Harekete, politika yolundan geçeceklerdi. Bunun için, münasip an ve fırsata müterakkıb idiler. Siyasî sahada ve orduda hazırlıklarını kâfi addediyorlardı. Fî'l-hakika, Rauf Bey ve emsali, Fırka içinde muhafazasına muvaffak oldukları vaziyetleri ile Meclis'in tatil devrine tesâdüf eden aylarda, aza üzerinde ve yeni intihapta muvaffak olamayan, İkinci Grup mensupları vasıtasıyla, bütün memlekette, milleti aleyhimizde ifsâd için çalışmak fırsatına mâlik oldular. Memleket dahilinde bazı hafî teşkilât ve teşebbüsâta da geçtiler. İstanbul'da, *Vatan*, *Tanin*, *Tevhîd-i Efkâr* ve *Son Telgraf* ve Adana'da Abdülkadir Kemali Bey tarafından çıkarılan *Toksöz* gibi gazetelerle birleştiler. Bu gazetelerle aleyhimize bir anonim taarruza geçtiler. Memlekette umumî bir teşettüt-i efkâr hâsıl ettiler. Hakkâri mıntıkasında, ordumuzla Nesturi te'dibatı yapmakta olduğumuz bir sırada, İngiltere dahi Hükümet'e bir ültimatom verdi. Meclis'i fevkalâde olarak ictimâa davet ettim.

İngiltere'nin ültimatomuna, ma'lûm olduğu vechile cevap verdik. Harp ihtimalini göze aldık. İşte, bahsettiğimiz zevât, bu müşkil anda, bir ecnebi devletin bize hücum edebileceği

zamanda, kendilerinin de bize taarruz ve hücum ederek hedeflerine sühûletle vâsıl olabileceklerini tahayyül ettiler. Muharebeye hazır ve âmâde bulundurmaya mecbur oldukları ordularını başsız bırakıp, vaktiyle hazzetmediklerini ifade eyledikleri politika sahasına şitâb ettiler.

İçtima etmiş olan Meclis'te, ortaya atılan bir mesele de, bu şitâbı ta'cil edecek mahiyette idi. Fi'l-hakika, mebuslardan Hoca Esat Efendi, 20 Teşrinievvel 1924 tarihli takririyle, mübadele ve iskân-ı muhâcirîne ait ve leylî mekteplere ne kadar meccanî talebe alındığına ve nerelerde ibtidâî mektepler açıldığına dair birtakım sualleri ait oldukları vekillerden soruyordu. Bu suallerin, şâmil olduğu hususât, cidden milleti alâkadar eden mesâil idi. Bu meseleler, vekilleri tenkit etmek için pek müsait idi. Bilhas- sa, mübadele ve iskân işlerinde herkesi meşgûl eden noktalar bâriz idi. Bizzat ben dahi seyahatim esnasındaki meşhûdatımla, mübadele ve iskân işlerinin suret-i cereyânından şikâyet etmiş ve Ankara'ya avdetimde bu vekâletin lâğviyla, bütün Hükümet vesâitinin bu hususta alâka ve faaliyetini temîn edecek bir şekli, Hükümet'e teklif etmiş idim. Bunda mutabık kalmıştık. Bu husus dahi, taarruza geçeceklerin bu zeminde, çok tarafdâr kazanmaları ihtimalini takviye etmekte idi.

Efendiler, komployu keşfettikten sonra, tedbirini bulmakta müşkilât olmadı. Bıraktığımız noktadan itibaren vaziyeti safha safha arz edeyim.

Hoca Esat Efendi'nin sual takriri 27'de, yani Karabekir Paşa'nın istifasının ferdasında istizâha kalb edilmişti. Fuat Paşa'nın istifanamesinin tarihi olan 30 Teşrinievvel günü Meclis'te istizâh başlamıştı.

Bu günün akşamı, yemeğe intizâr ettiğim Fuat Paşa gelmedi. Fakat Başvekil İsmet ve Müdafaa-i Milliye Vekili Kâzım Paşalar geldi.

Çok kısa bir müdâvele-i efkâr komploya karşı suret-i hareketi takarrür ettirdi.

Derhal telefonla, mebus bulunan, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretlerinden, mebusluktan istifa ettiğini, Meclis Riyâseti'ne bildirmesini ricâ ettim. Bu fikrini evvelce Müdafaa-i Milliye Vekili'ne bildirdiğine zaten muttali oldu-

ğum Paşa, ricâmı der-akab is'af etti. Mebus olan kumandanlara da şu şifre telgrafı çektim:

Üçüncü Ordu Müfettişi Cevat Paşa Hazretlerine

K.O.1 K. İzzettin Paşa Hazretlerine

K.O.2 K. Ali Hikmet Paşa Hazretlerine

K.O.3 K. Şükrü Naili Paşa Hazretlerine

K.O.5 Fahrettin Paşa Hazretlerine

K.O.7 Cafer Tayyar Paşa Hazretlerine

Şifre makine başındadır.

1- Bana olan itimat ve muhabbetinize istinâden gördüğüm ciddî lüzum üzerine derhal mebusluktan istifanemenizi, telgrafla Meclis Riyâseti'ne bildirmenizi teklif ederim. Mühim olan vazife-i askeriye bilâ-kayd ü şart hasr-ı mevcudiyet etmek sebebi şâyân-ı kayıttır.

2- Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Müşir Fevzi Paşa Hazretleri aynı lüzuma mebni teklifim üzerine istifanemesini vermiştir.

3- Üçüncü Ordu Müfettişi Cevat, K.O.1 İzzettin, K.O.2 Ali Hikmet, K.O.3 Şükrü Naili, K.O.5 Fahrettin, K.O.7 Cafer Tayyar Paşalar hazerâtına yazılmıştır.

4- Telgraf başında keyfiyetten haberdâr etmenize muntazırım.

30.10.1924

Reisicumhur
Gazi. M. Kemal

Efendiler, 30/31 Teşrinievvel sabahına kadar, Birinci Kolordu Kumandanı İzzettin Paşa'dan İzmir'den, İkinci Kolordu Kumandanı Ali Hikmet Paşa'dan Karesi'den, Üçüncü Kolordu Kumandanı Şükrü Naili Paşa'dan Pangaltı'dan, Beşinci Kolordu Kumandanı Fahrettin Paşa'dan Adana'dan, makine başında aldığım cevaplarda, teklifimin harfiyen ve der-akab tatbik olunduğu bildirildi.

Efendiler, bu güzide kumandanların, bu vesile ile de hakımda gösterdikleri büyük emniyet ve itimâda burada teşekkür etmeyi bir vazife addederim.

Üçüncü Ordu Müfettişi ile Yedinci Kolordu Kumandanı'nın
Diyarbakir'den verdikleri cevaplar aynen şunlar idi:

Müfettiş Paşa'nın cevâbı:

Diyarbakir, 30.10.1924

Ankara'da Reisicumhur Gazi Paşa Hazretlerine

Zât-ı fahîmanelerine karşı olan itimat ve muhabbetimden emin bulunmalarını arz eyler ve ancak böyle bir vazife-i vataniye-den müstacelen feragatle millet ve daire-i intihâbiyem nazarında mes'ûl ve muâteb tutulmamaklığım için emir buyurulan istifayı icap ettiren esbâbın tavrîhine müsaade-i devletlerini hürmetle istirham eylerim.

Üçüncü Ordu Müfettişi
Cevat

Kolordu Kumandanı'nın cevâbı:

Diyarbakir, 30.10.1924

Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

1- Zât-ı sami-i riyâsetpenâhilerine karşı perverde eylediğim hürmet ve muhabbete itimat buyurulmasını ricâ ederim.

2- Bu dakikada daire-i intihâbiyemle hiçbir istişarede bulunmadan teklif-i fahîmanelerini kabul etmekliğim nazar-ı millette mes'ûl olmaklığımı mücib olabilir.

3- Menâfi-i vatan ve millet mebusluktan derhal istifamı icap ettiriyorsa karar-ı kat'î verebilmekliğim için vaziyetten tenvîr buyurulmaklığımı arz ve istirham ederim efendim.

K.O.7 Kumandanı
Cafer Tayyar

Her iki telgrafta, hakkımdaki itimat ve muhabbet temîn olun-
duktan sonra, daire-i intihâbiyelerine karşı vaziyetlerinden ba-
his olunmakta ve teklifimin sebebi sorulmaktadır.

Verdiğim cevâbı aynen arz edeyim:

Makine başında şifre:

31.10.1924

Üçüncü Ordu Müfettişi Cevat Paşa Hazretlerine
K.O.7 K. Cafer Tayyar Paşa Hazretlerine

Kumandanların mebus bulunmaları orduda ve emr-i kumandada matlûb inzibat ile gayr-i kabil-i telif olduğuna kanaat hâsıl olmuştur. Birinci ve İkinci Ordu Müfettişlerinin vazifelerinden istifa ederek Meclis'e avdetle orduları münasip görülme-yen bir zamanda başsız bırakmış olmaları bu mütâlaayı teyid eder. Daire-i intihâbiyeniz halkı, ordunun selâmet-i inzibatı için ita buyuracağınız karardan elbette memnun olur. Sâbık iş'ârıma nazaran kararınızın bildirilmesini ricâ ederim.

Reisicumhur
Gazi M. Kemal

Bu iş'ârıma Cevat Paşa'nın cevâbı şudur:

Makine başında

Diyarbakir, 31.10.1924

Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Emir ve kumandada matlûb inzibat ile gayr-i kabil-i telif olduğundan kumandanların mebus bulunmamaları hakkındaki kanaat-i ri'yâsetpenâhilerine bütün kalbimle iştirak eder ve hîn-i intihapta affımı hâk-i pâ-yi fahîmânelerinden istirhamımın da bu kanaate ma'tûf idüğünü arz eylerim. Ancak bugün makam-ı fahîmânelerinden verilen bir emir ile mebusluktan istifanın tahmin-i devletleri vechile millet ve daire-i intihâbiyemce iyi görülmeyeceğine kaniim ve bu kanaatle hiç de münasip görmediğim şu mühim zamanda ordudan ayrılmaya muhtar kalacağımı düşünerek müteallim olduğumu arz eylerim.

Üçüncü Ordu Müfettişi
Cevat

Cevat Paşa, Ankara'ya geldikten sonra vaziyeti anlamış ve teklifimin lâzımü't-tatbik olduğuna kani olarak, derhal, mebusluktan istifa eylemiştir. Müşarünileyhin, ihdâs edilmek istenilen vaziyetlerle hiçbir temas ve alâkası olmadığı bizce de tahakkuk etmiştir. Gerçi, Kâzım Karabekir Paşa, istifa ettiğini filân gün ve filân saatte gibi tasrihatla birçok kumandanlara ve bu meyânda Cevat Paşa'ya da bildirmiş ise de bu iş'âr Diyarbekir'de iken teklifimin sebep-i hakikîsini anlamakta tereddüdü mûcib olmaktan başka bir tesir yapmamıştır.

Cafer Tayyar Paşa da bu cevâbı verdi:

Makine başında

Diyarbekir, 31.10.1924

Ankara'da Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal
Paşa Hazretlerine

Mebusluk ve kumandanlık sıfatlarından birinin şahsımızdan nez'i lüzumu tensib buyurulduğu takdirde vezâif-i milliyenin en muhteremi addeylediğim, vazife-i teşriiyei ifayı tercih eylemekte olduğumu hürmetlerimle arz eylerim efendim.

K.O.7 Kumandanı Mirliva
Cafer Tayyar

Efendiler, mebus olan Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi ve kumandanlar, orduda siyasetle alâkadar unsur bulunmasında ki mahzuru takdir ederek, bu bâbdaki teklifimi hüsn-i telâkki ve bana fiilen itimatlarını izhâr ettikten sonra Cevat ve Cafer Tayyar Paşaların müfettişlik ve kumandanlıkta kalmaları câiz görülemezdi. Binâenaleyh derhal askerî vazifelerine hitam verildi. Yerlerine icap edenler tayin ve keyfiyet Müdafaa-i Milliye Vekâleti'nce umum orduya ta'mîmen tebliğ olundu.

Kâzım Karabekir ve Ali Fuat Paşalara, Müdafaa-i Milliye Vekâleti tarafından bir emir tebliğ olunarak, yerlerine tayin olunan zevâta vezâif-i askeriyelerini ale'l-usul devir ve teslim ve inbâ ettikten sonra Meclis'e dahil ve vazife-i teşriyelerini ifaya mezun olabilecekleri bildirildi. Bu husus Başvekil tarafından Meclis Riyâseti'ne de resmen bildirildi.

Meclis'e girmiş olan Kâzım Karabekir ve Fuat Paşalar, Meclis'ten çıkarıldı. Fuat Paşa vazife-i askeriyesini hitama erdirmek üzere, tekrar Konya'ya gitti. Kâzım Karabekir Paşa, Sarıkamış'tan gelecek olan halefine intizâren Meclis haricinde kalmaya mecbur edildi. Mebusluklarını muhafaza etmek isteyen iki kumandanın ordu ile alâkası kat' olundu. Bu suretle komplo tertip edenlerin Meclis'e ve efkâr-ı umumiyeye karşı, ordu ile yapmak istedikleri blöf meydana çıkarıldı.

Efendiler, 1 Teşrinisani 1924 günü Meclis'in ikinci ictimâ senesi idi.

Bu münasebetle, celseyi ben küşâd ettim. Mutat nutkumu irad eyledim. Ben, riyâset kürsüsünü terk ettikten sonra, Fevzi, Fahrettin, İzzettin, Ali Hikmet, Şükrü Naili Paşaların istifanmeleri ve Başvekil Paşa'nın, orduda kumanda tebeddülüne ait 31.10.1924 tarihli tezkeresi sıra ile okundu. Meclis, 5 Teşrinisani günü ictimâ etmek üzere, celse tatil edildi.

Efendiler, Kâzım Karabekir Paşa, 1 Teşrinisani 1924 tarihli bir tezkere ile Meclis Riyâseti'ne mürâcaat ederek, Müdafaa-i Milliye Vekâleti'nin, kendisini Meclis'e iltihaktan menettiğinden şikâyet etti. 5 Teşrinisani günü, Meclis'te okunan bu tezkerede, Kâzım Karabekir Paşa diyordu ki: "İstifamdan beş gün sonra (30.10.1924 Cuma günü akşamı geceleyin) Müdafaa-i Milliye Vekili'nin Sarıkamış'tan gelecek olan asilin vürûduna kadar beni Meclis'e iltihaktan alıkoymak isteyen bir tebliğini aldım." Tezkere, şu cümle ile hitam buluyordu: "Mamafih bu hususta, salâhiyettar olan Meclis-i Âli'nin kararına intizâr eylediğimi arz eylerim."

Kâzım Karabekir Paşa, Müdafaa-i Milliye Vekâleti'ne de aynı tarihte bir tezkere yazarak, "devir ve teslim vesilesiyle gayr-i muayyen bir müddet için vazife-i teşriiyeye devam etmemekliğim tebliğ buyuruluyor." "İstifa ettiğim gün, asile intizâr bahsi ileri sürülmemiştir." "Beş gün sonra bilmem neden böyle bir vesile ihdâs buyuruldu," "Meclis'e iltihak ettikten sonra velev muvakkat bir surette olsun tekrar bir vazifeyi kabul, hem arzuma, hem de Büyük Millet Meclisi'nin kararına mütevakkıf olduğundan keyfiyeti mezkûr Meclis Riyâseti'ne yazdığımı arz eylerim."

Efendiler, “ordumuzun teali ve takviyesi için” lâyhalar takdim ettiğinden bahseden ve onlar nazar-ı dikkate alınmadığından “teessür ve yeisim fevkalâdedir” diyen sâbık müfettiş paşa, memleketin üçte birine şâmil koskoca bir orduyu, keyfinin istediği anda, beş satırlık bir kâğıtla başsız bırakmanın ne kadar hafif ve ordunun teali ve takviyesi nokta-i nazarından esas olan inzibatı ne derece muhil bir hareket olduğunun fârikı görünmüyor. Nazar-ı dikkate alınmadığını iddia ettiği raporları ve lâyhalarıyla yapamadığı işi, devletin bir ültimatı aldığını ve ondan dolayı fevkalâde olarak topladığı Meclis’te yapmaya kalkıştığını dermeyan eden Müfettiş Paşa, kendisi gibi hareket eden arkadaşlarıyla beraber pek nâ-münasip bir zamanda, orduya ne fena bir anarşi numunesi gösterdiğini anlamak istemiyor...

Ordumuzun, tealisi için, fikir ve mütâlaalarının takdir görmediğinden muğber olan zat, vezâif-i askeriye devr ü tesliminin kanunî bir vazife olduğunu, ordunun selâmeti, idâre ve inzibatı için onu yapmaya mecbur bulunduğunu bilmez gibi görünüyor..

Uhdesindeki vazife-i askeriye hitam bulduğunu Meclis’e resmen bildirecek makamın, ona vazife-i askeriye vermiş olan makam olmak tabii bulunduğunu nazar-ı dikkate almıyor..

Efendiler, Kâzım Karabekir Paşa’nın Meclis Riyâseti’ne olan tezkeresini müteakib Başvekil’in bir tezkeresi ve iki melfûfu da okundu.

Başvekil Paşa, Karabekir Paşa’nın, Müdafaa-i Milliye Vekâleti’ne olan mürâcaatını ve Vekâlet’in ona verdiği cevâbı aynen Meclis’e arz ediyordu.

Müdafaa-i Milliye Vekili, Kâzım Karabekir Paşa’nın, bütün müddeayât ve mütâlaatının doğru olmadığını izah ettikten sonra ona “Ordu Müfettişliği’ne ait vezâif ve mahrem vesâikin biz-zat” halefine devr ü teslim ve imhâsını tekrar teyid ve emrediyordu.

Acaba, bu son ihtardan sonra, Sâbık Müfettiş Paşa, anlamış mıdır ki vatanın müdafaası için ordusuna müteallik mühim vazifeyi, mahrem vesâiki devlet onun şahsına emniyet ve teslim etmiştir. Onları, devlete, şahsen mes’ûl olacak halefi

gösterilmeden, kendiliğinden, istediğine terk ve teslim etmesi büyük bir hatadır, ağır muamele-i kanuniyeyi müstelzimdir. Bunları anlamış mıdır?

Efendiler, Kâzım Karabekir Paşa'yı, Meclis'e bir an evvel iltihak ettirmekte istical edenler, yaptığımız muameleyi iptale çalışmakta kusur etmediler. Feridun Fikri Bey (Dersim Mebusu) ilk olarak ortaya atıldı. Vehbi Bey (Karesi Mebusu): "Meclis'e iltihak eden bir arkadaşı, bir azayı müzakereye iştirakten, herhangi bir kuvvet alıkoyabilir mi? Böyle şey olur mu?" diye hitap ve itâba başladı.

Muhterem Mebus, fikir arkadaşını bir an evvel Meclis'te faaliyetine geçirebilmek için, kanun kuvvetini, onun kahhâr kudretini ve o kuvvet ve kudreti istimâl için, Meclis-i Âli'nin ve milletin emniyet ve itimâdına mazhar olmuş insanların azim ve kararlarında ne derece kat'î olduklarını unutmış gibi görünüyordu. İsmet Paşa'nın beyânâtı, bu yaygaraları susturdu. Buna dair olan müzakere kapandı. Paşalara verilen evâmîr harfiyen tatbik ettirildi.

Meclis, umumî müzakeresine geçti. Mevzu-i bahis mesele (Mübadele, İmar, İskân Vekâleti'nden) istîzâh idi.

Başvekil İsmet Paşa, kürsüye çıkarak şu teklifte bulundu: "Birçok hatiplerin imar ve iskân işleri üzerinde değil, muhtelif vesilelerle muhtelif vekâletlere ait işlere temas ettiklerini gördüm. Hatta bazı hatipler, Başvekil'in devletin siyaset-i dahiliye ve hariciyesi hakkında arız ve amîk tafsîlât vermesi arzusunu izhâr buyurmuşlardır. Bu arzulara tamamen ve maa'l-memnuniye iktifâ ediyorum. Mübadele Vekili, Melis-i Âli'nin ârâ ve tensîbiyle Reis Vekilliği'ne intihap edilmiştir. Fakat bu münasebetle istîzâhın ehemmiyet ve şümûlünün hiçbir suretle inkıta etmemesini teklif ederim. Ben, güzel (taktik) i severim."

Bu suretle Hükümet, sahnenin perdesini kaldırdı ve oyun hazırlığı yapanların oyunlarını tatbik etmesini ta'cil etti. Hükümet, müsaademeyi açıktan ve cepheden kabul etmiş bulunuyordu.

Efendiler, lehte ve aleyhte olmak üzere otuz kadar hatip söz söyledi. Adliye ve Maarif Vekilleri de beyânâtta bulundular. Münakaşa beş saat neticesiz devam etti. İstîzâh müzakeresi ertesi güne ta'lîk edildi.

Ertesi günü, öğlenden sonra saat 2.30'da müzakereye başlandı. İlk, kürsüye çıkan, Dahiliye Vekili ve Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti Vekili Recep Bey oldu. Uzun izâhât ve beyânâtta bulundu. Muhâlifler, yerlerinden, Recep Bey'e kısa tâ'rîzler yapıyorlardı.

Recep Bey, bir noktada, dedi ki: "Bazı gazeteler ve bazı zevât diyorlar ki Ankara'da bir hükümet varmış, Meclis'in bütün tatil zamanında memleketi ne kadar kanunsuzluklar, ne kadar usûlsüzlükler varsa hep bunlarla idâre etmiş... Rivayete göre, bazı arkadaşların birtakım gizli defterleri de varmış. Orada vekillerin yaptıkları kanunsuz hareketler mukayyed imiş... bir gün gelecekmiş, Meclis toplanacak ve orada Hükümet'i hesaba çekeceklermiş. O zaman o gizli defterler muhteviyâtı muvacehe-i millette Hükümet'ten sorulacaktı. İşte o gün gelmiştir! O defterler muhteviyâtını, huzur-ı millete döksünler!

Feridun Fikri Bey, arkadaşları namına cemi sigasıyla cevap verdi: "Sırasında dökeceğiz!" dedi.

Recep Bey mukabele etti: "Dökünüz efendim; bekliyoruz. Hükümet, huzur-ı millette, sine-i mes'ûliyeti daima küşâde olarak karşınızdadır" dedi ve şu sözleri ilâve etti: "Memleketin ibhâma, iğlâka, vuzûhsuzluğa, tereddüde tahammülü yoktur. Açık vazife-i tenkit yapılmaksızın, âfâkta birtakım şüphe bulutlarının her gün dolaştığını fısıldayarak, Türkiye Cumhuriyeti'nin, bu taze vücudun, hayatında muzır teşevvüşler varmış gibi göstermek, bu memlekete hıyanettir." "Herkesin köşede, bucakta, koridorlarda, şurada burada, birtakım mevhum zunûn-ı bâtila ile efkârı iğlâk etmektense, bu herkese mütesaviyen küşâde olan millet kürsüsünde gelip hakikati söylemesi lâzımdır. Hakikat söylenmez ve yine bu mevhum telkinata devam edilirse, bu memleketin akıbeti ile kuvvetli ve samimî bir alâka olmadığına alâmet addedeceğim. Ben şahsen böyle addedeceğim ve zannederim, millet de böyle addedecektir. Bu kürsüye davet ediyorum... Ta ki millet bilsin, hakikat ne taraftadır. Zan, vehim, isnâd, itham ne taraftadır."

Recep Bey'den sonra, aleyhte beyânâtta bulunan birtakım zevât dinlendi. Onlara da Ticaret Vekili Hasan Bey (Trabzon Mebusu) ve Müdafaa-i Milliye Vekili Kâzım Paşa cevap verdiler.

Aleyhte söz alanlar meyânında Rauf Bey de vardı. Ona da söz sırası geldi.

Rauf Bey, İmar ve İskân Vekâleti'nden olan sual ve istîzâhın, Hükümet'in heyet-i umumiyesine teşmilini muvâfık bulmakla beraber, Başvekil Paşa'nın bu hareketini civanmerdâne buldu ve sözlerinin başında "Meclis, bir kasıt karşısında bulunan Hükümet'e hücum vaziyeti almıştır." dedi.

Yunus Nadi Bey; "anlamadık!" dedi. Rauf Bey izah etti. Dedi ki: "Münekkidler, Hükümet'e hitap ederken, kasten bir iş yapmışlar ve ona hücum ediyorlar vaziyetini görüyorum."

Rauf Bey, hatiplerin ağır kelime kullanmamaları, Hükümet'i küçük düşürecek şekilde ifadatta bulunulmaması gibi nâsihâne ve mülâyimâne bir tavır ve tarz ile Feridun Fikri Bey'in teklifine temas ve onu müdafaa etti. Dersim Mebusu'nun teklifi, bir "anket parlamter" idi; "Meclis tahkikatı" heyeti teşkilinin müstacelen taht-ı karara alınması isteniyordu. Feridun Fikri Bey'in buna dair bir tavrı ve bu tavrın tayin-i esâmî ile reye vaz'ı için de Feridun Fikri Bey'le beraber daha 16 arkadaşının diğer bir tavrı vardı.

Rauf Bey dedi ki: "Tetkik heyeti diye tercüme ettiğim bir heyetten bahis buyuruldu." –Bahis buyuran Feridun Fikri Bey'dir– Rauf Bey sözüne şöyle devam etti:

"... Vekiller böyle bir heyetin kabulünü, bu ana kadar güzide olan hissiyât-ı vataniye ve milliyeye karşı bir şaibe ve bir zillet diye telâkki ettiler."

Yunus Nadi Bey, Rauf Bey'in sözünü kesti. "Biraz öyle" dedi. Rauf Bey tekrar devam etti... "Hepimizin lâ-yuhtî olmadığını kabul ederek arz ediyorum ve bunun lâzım olduğunu, (...) ben de alâkadar olduğum için herkesten evvel, ben talep ediyorum." dedi.

Rauf Bey, söz söylerken, Meclis'e karşı çok hürmetkâr olduğunu göstermek için de vesile aramaya ehemmiyet veriyordu. Bir münasebet getirerek dedi ki: "Bu Meclis-i Âli'nin vaz' ettiği kanunlara, bazı sıfat tevcih edilmiştir. (Koridor Kanunları) denilmiştir."

Rauf Bey, Meclis-i Âli'ye hürmet talep ediyordu.

Rauf Bey, Meclis-i Âli'nin Cumhuriyet'i ilân eden kanunu üzerine aldığı saygısız vaziyetin unutulduğunu zannetmiş olacak!

Mazhar Müfit Bey (Denizli Mebusu): “Onu ilk önce, refîk-i muhtereminiz Muhtar Beyefendi söylemiştir.” dedi. Bu söz, Rauf Bey’e istikamet-i kelâmını değiştirtti. Fakat Muhtar Bey alındı.

Saip Bey (Kozan) söze karıştı. Nihayet, makam-ı riyâsetin müdahale ve ihtarıyla Rauf Bey sözüne devam ettirildi.

Rauf Bey, döndü dolaştı, nihayet prensip meselesine dayandı. “Şiarımız, mesleğimiz, bilâ-kayd ü şart, hâkimiyet-i millîye esasıdır.” dedi.

Yunus Nadi Bey’in sedası işitildi: “Cumhuriyet!...”

Rauf Bey cevap vermedi. Başladığı cümleyi şu suretle ikmâl etti: “Hâkimiyet-i millîyenin, yegâne tecelligâhı olan Büyük Millet Meclisi’dir.”

“Cumhuriyet” sesleri bütün Meclis salonunu doldurdu.

Ali Saip Bey (Kozan): “Cumhuriyet!...” dedi.

Rauf Bey, Ali Saip Bey’le konuşmaya başladı. İhsan Bey müdahale etti: “İfade-i âliniz sarîh değildir Rauf Beyefendi.” dedi.

Rauf Bey: “Sarîhtir. Çok ricâ ederim İhsan Beyefendi.” İhsan Bey: “O kadar sarîh değildir. Uzun zamandan beri zât-ı âlinizle anlaşımadık!” Rauf Bey, İhsan Bey’in yüksek adâlet hissiyle mütehasis bulunduğundan, hâkimlik etmiş olduğundan bahsederek ona dedi ki: “Beraat-i zimmet asıldır. Aksini isbât edemedikçe, bir tarafı su-i zan altında bulundurmak ve böyle ifade etmek doğru değildir.” İhsan Bey cevap verdi: “Hakkı ifade etmeyen maznundan şüphe etmekte, hâkim haklıdır.” dedi.

Rauf Bey’le, İhsan Bey arasındaki bu muhavere biraz uzadı. Reis müdahale etti. Rauf Bey devam etti ve: “Teşkilât-ı Esasiye Kanunu’nda, vekillerin vazife ve salâhiyeti hakkında bir kanun tedvini mevzu-i bahis idi. Bu tedvin edildi mi? Bunu sual ederim.” dedi.

Efendiler, kanunların Meclis tarafından tedvin olunması tabii bulunduğuna nazaran, Rauf Bey, Hükümet’ten değil, kendisinin de aza olarak dahil bulunduğu Meclis’ten sual soruyordu.

Rauf Bey, Şûrâ-yı Devlet teşkilâtına temas ettikten sonra, “Men’-i Şekavet Kanunu tatbik edilmiş midir? Köy Kanunu tatbik edilmiş midir?” tarzında, Dahiliye Vekili’nden başlayarak,

Nafia, Ticaret, Ziraat, Mûdafaa-i Milliye, Adliye, Maarif Vekillerine müteaddit sualler tevcih etti. Bütün, bu suallerle, Rauf Bey'in, millet ve ordunun nazar-ı dikkatini celp etmek istediği anlaşıyordu. Meselâ, Karadere ormanları hakkında bir muamele olduğunu matbûatta görmüş, o iş nasıl olmuş? Ve “fedakâr ve kahraman ordumuzun, İstiklâl Harbi'ni müteakib, hâl-i seferden, hazara intikalinde, büyük bir intizam ve mekânât gösterdiğini işittik ve iftihar ettik. Fakat ondan sonra ibate, işe nokta-i nazarından, vaziyeti aynı derecede kuvvetle kabul ve muhakeme edebilir miyiz? Bu cihetten bizi tenvîr buyurmalarını ricâ ederiz.” dedi.

Rauf Bey'in bu sualinin müşterek bir sual olduğu, kendi ifadesinden anlaşıyor “rica ederiz” diyor. Fi'l-hakika, bu sualin o güne kadar orduların başında bulunan iki ordu müfettişinin de iştirakiyle tertip edilmiş olduğuna hükmetmemek için bir sebep yoktur.

Rauf Bey, Adliye'de, teşkilâtın tahavvülü dolayısıyla vâki olan tatbikatın, adâleti temîn için en münasip şekil ve suret olup olmadığını öğrenmek istiyordu.

Maarif Vekili'nden de tahsil-i ibtidâi müddetinin kanuna mugayir olarak niçin azaltıldığının izahını talep etti.

Rauf Bey, İstanbul Valisi'nin gece manevrasından, İstanbul'un emanetle idâresinin halkın hukukuna tecavüz olduğundan da bahsettikten sonra, Maarif Vekili Vasıf Bey ile matbûat arasında tekevvün eden bir hadiseden ve bu münasebetle muallimlerden bahsederek dedi ki: “Muallim ordusunun, münevver ordunun şu veya bu tarafı tercih eder, takviye eder tarzda neşriyatta bulunmaları doğru mudur?”

Rauf Bey, bunun doğru olmadığını söyleyerek nutkunu şu cümle ile bitirdi: “Allah vatanımı, milletimi ve hepimizi muhafaza buyursun.”

Bu cümlelerin karşılandığı alkışlardan sonra, Dahiliye Vekili kürsüye çıktı. Gümüşhane Mebusu Zeki Bey ona takaddüm etmek dâyesinde bulundu. Vehbi Bey: “Efendim bu mesele vekillerin Meclis'ten istizâhı oldu.” dedi. Riyâset, vekillerin hakk-ı kelâmına dair, nizamname-i dahiliyi hatırlattı. Recep Bey de gayet vâsi bir istizâha ma'rûz bulunan vekillerin, nizamname

ile müeyyed olan söz söylemek haklarına müsaade edilmediği takdirde, hakikatin tavazzuhuna yardım edilmemiş olacağını beyan ettikten sonra, tevcîh olunan suallerden kendine ait bulunanlarına birer, birer cevap verdi. Beyânâtı sırasında: Rauf Bey'in kürsüye bir vaz'-ı nâsîhâne ile çıktığını işaretle, "bu Meclis, hiçbir vakit sükûn-ı tâm ile hareket etmeye mecbur ne bir mektep ve ne de bir fen akademisidir." dedi. Rauf Bey'in kürsüde, bugün dahi vâzîh olmadığına, anket ismini telaffuz etmeyerek Feridun Fikri Bey'in bir senelik mesâiye ait ve üç vekâlete şâmil olan manasız, haksız, mantıksız ve kanunsuz ve muvazene-i hükümeti yıkan bir şekilde "anket parlamter" teklifini talep ettiğine, heyet-i umumiyenin nazar-ı dikkatini celp etti. Feridun Fikri Bey -yerinden, Recep Bey'in "mantıksızdır" dediğine itiraz etti. Bu sözü geriye almasını istedi. Recep Bey: "Geriye almıyorum efendim mantıksızdır, hakikat olduğu gibi ifade edilir, dedi." Feridun Fikri Bey'in "Mantıksız sözünü kabul etmiyorum" sözüne, Recep Bey cevap verdi: "Feridun Fikri Bey -dedi- siz daha ağır şeyleri kabul etmeye alışkınsınız.."

Daha ağır şeyler, Adliye Vekili Necati Bey tarafından tevcîh edilmiş... Feridun Fikri Bey, "Adliye Vekili sözlerini geri aldılar" dedi. Necati Bey, yerinden fırlayarak: "Sözlerimi geri almadım..." dedi. Biraz gürültü oldu. Nihayet, Reis: "Rica ederim gürültüyü keselim!" dedi. Recep Bey, devam ettiği izâhâtında: "... Birçok zevâtta defterler varmış, demiştim. Şimdi Rauf Bey'in sözlerine göre, hazırlanmış suallerden on, on beş tanesinin, tarh edilmesi fırsatını bulacağız. İşte,

Efendiler, -dedi- defterlerin yavaş yavaş mebâdisi çıkıyor."

Recep Bey, Rauf Bey'in beyânâtında kullandığı "taktik"e işaret ederek dedi ki, Rauf Bey hem bütün bu sualleri soruyorlar ve hem de: "Asla bir mes'ûliyeti veyahut ıskat gibi bir şeyi istihdâf etmiyorum" diyorlar. Bir istîzâh günü, millet kürsüsüne çıkan zat, ya lehte veya aleyhtedir. Lehte ise hükümeti tutmasını ister. Aleyhte ise ıskatını ister ve bunu açık ve rahatlıkla söylemek lâzımdır. "Yoksa Rauf Beyefendi'nin sözleri mâ-lâ-ya'nîden ibarettir."

Recep Bey'in bu cümlesi, Rauf Bey'le aralarında kısa bir muhavereye yol açtı; "fakat tecavüz ediyorsunuz," "siz de müda-

hale ediyorsunuz..” gibi sözler teati edildi. Nihayet Recep Bey, beyânâtına devam ederek dedi ki: “Muhterem Efendiler, bir takım sualler soruyorlar... Ahmet gelmiş midir? Kanun tatbik olunmuş mudur?

“Türkiye Büyük Millet Meclisi kürsüsü –böyle istîzâh yapılırken– hedefsiz olarak sorulacak ve söylenecek şeylere bir makam olamaz.” Buraya çıkıyorlar, söylüyorlar, söylüyorlar neticede söylüyorum, söylüyorum ama bir şey yoktur diyorlar. Böyle olunca mâ-lâ-ya’nîdir ve gayesizdir. Vaziyetin tarifi budur.” Recep Bey sözlerine şu yolda devam etti: Çok dikkat ettim, Rauf Bey “Buraya çıktılar, sırası geldi, icap etti başka bir tarif yaptılar, Cumhuriyet kelimesini telaffuz edemediler.” “Muhterem, arkadaşlar –dedi– lâtife etmiyoruz. Büyük bir inkılâbtan çıktık, münevver bir istikbâle gidiyoruz. Bütün ahkâmı, bütün şerâiti, bütün vuzûhuyla bir hedefe yürüyoruz.” Rauf Bey de: “Nedir bu küskünlük ki sırası gelmiş ve arkadaşlar bi’l-vesile fırsat vermiş iken, bu mukaddes ismi telaffuz etmemekte inat ve ısrar etmişlerdir.” “Fakat şâyân-ı dikkattir bu zat, İstanbul’da, kıyâmetleri kopardı.” “Elinden gelen her kuvveti sarf etti.” ve “huzurunuzda çıktığı zaman, bütün onlardan ricât etti ve yemin ederek dedi ki, ben Cumhuriyetçiyim.” Bugün kendisinden şüphe ediyorum.

“Bu kanaatin yanlış olduğuna, ikna etmeyi, kendileri için, bir mesele addederlerse, çıksınlar, kürsüden veya başka bir mahalden söylesinler ki! Böyle bir tereddüde mahal yoktur. Aksi takdirde, Rauf Bey’in Cumhuriyet’e olan merbûtiyetinden, şüphem vardır ve bu şüphem devam edecektir. Hakikat budur.”

Recep Bey, izâhâtını bitirirken: “Muhterem Arkadaşlar –dedi– bugüne kadar boğazımıza kadar kan içinde yoğurularak bu davayı –bu mukaddes vatanın itilâ-yı kat’îsini temîn edecek olan– bu davayı bugünkü mertebeye kadar getirdik. Bugünden sonra en büyük hata, tereddütler, şüpheler, vuzûhsuzluklardır. Bunların nereye vardıklarını kimse bilemez.”

Recep Bey kürsüden inerken, makam-ı riyâset, talebi üzerine kendini müdafaa etmek için Rauf Bey’e söz verdi.

Rauf Bey —Sizin her vakit ve her tereddüt ettiğiniz zamanda, ben tekrar yemin ve kasem etmeye mecbur muyum? dedi. “Mecbursun” sesleri yükseldi. Rauf Bey bu seslere: “Hayır Efen-

diler, kimsenin kimseden şüphe etmeye hakkı yoktur.” cümlesiyle cevap verdi.

Buna, Karahisar-ı Sahip Mebusu Ali Bey, yerinden mukabelede bulundu: “Sen de o vakit, bu toprakta oturamazsın. Ecdâdının, babanın ve dedenin geldiği yere gidersin. Bu toprak bunu istiyor.” dedi.

Bunun üzerine, Rauf Bey muhâlif olduğu noktayı izah yolu beyânâtta bulunarak dedi ki: “Bilâ-kayd ü şart hâkimiyet-i millîye esasına müstenid bir idâreyi, demokrasi denilen halk idâresi esaslarını tesis etmek için ve bu esaslar üzerine millettten vekâlet aldık.” “Birtakım arkadaşlarımız, milletin bu hakkını Meclis’ten alıp şu veya bu makama, Meclis’i fesih ve kanunları red hakkını vermek zihniyet ve istikametini gösterdiler. İşte ben buna muhâlifim.”

Recep Bey, bu sözlere cevap verdi ve izah etti ki Rauf Bey itiraz ve muhalefet ettiği zaman henüz Teşkilât-ı Esasiye Kanunu ve böyle birtakım hakların kimseye verilmesi veya verilmemesi mevzu-i bahis dahi değildi. Bu mesâilden, ancak aylarca sonra bahis olundu. Recep Bey: “Efendiler, bu mugalâta” dedi.

Rauf Bey, sebep-i muhalefetini iyi anlatabilmek için, şöyle bir izahta bulunmaya lüzum gördü; dedi ki: “Efendiler, değil halifeci ve sultancı, bu makamın hukukunu almak istidadında olan herhangi bir makamın aleyhindeyim.”

Rauf Bey, halifeci ve sultancı olmadığını ifade ederken riâyaset-i cumhur makamının, Reisicumhur’un aleyhinde olduğunu izah ve ilân ediyordu. Daha evvel, bi’l-münasibe beyan ettiğim vechile Rauf Bey, “Türkiye Büyük Millet Meclisi” Hükümeti şeklinde musır idi.. İsmi tebeddülüyle, yani Cumhuriyet unvanı alınmış olmakla beraber, teşkilâtın o mahiyetinin mahfuziyetini temîn etmek istiyordu.

Ne için? Çünkü riâyaset-i cumhur makamı, hilâfet ve saltanat makamlarının hukukunu almak istidadında imiş..

Efendiler, ictihâd diye ortaya atılan bu sözler, Recep Bey’in dediği gibi “mâ-lâ-ya’nî” değil de nedir? Bu gibi sözlerle kurulan mantık “mugalâta” değil de nedir?

Bu ictihâdın ve bu mantığın mâna ve medlûlünü, Rauf Bey’in bugünkü mesâi ve faaliyeti pek güzel göstermektedir.

Fakat biz bunu anlamak için bugünlere kadar intizâr gafletinde kalamazdık. Bundan dolayı bizi mazur görsünler.

Efendiler, bugün de istîzâh neticelenmedi. Müzakere ertesi güne ta'lîk edildi. 8 Teşrinisani günü cereyân edecek müzakereye intizâren, biraz da o günlerdeki bazı neşriyatı gözden geçirelim.

Vatan gazetesinin 5 Teşrinisani 1924 tarihli nüshasındaki başmakalede, Hükümet'i tenkit edenler ve muhâlif cephe gösterenler medh ü senâ ve Hükümet tarafdârları takbîh olunmaktadır. Başmuharrir "henüz ağzını açmayan, münekkîd namzetlerine karşı, her gün kulaktan kulağa yeni bir tecavüzkâr söz fısıldanıyor. Hükümetçi hizbe mensup kime tesâdüf ederseniz o günün hafî emr-i yevmîsinde mevcut sözleri aynen iştirsiniz." dedikten sonra sözlerini teyid için birtakım misâller sayıyor ve: "Kör körüne emre uymayan, hakikati gören ve söylemek isteyen şahsiyetleri, ibtidâdan susturmak için her vasıtaya mürâcaat" ediyorlar ve: "Keyfî irâde, hâl-i tabiinin ve istikrarın fevkinde bir âmil mahiyetini muhafaza edecektir." diyor.

Efendiler, muharrir "hafî emr-i yevmî" ve "keyfî irâde" tabirleriyle, millete neyi haber vermek istiyordu? Hafî emr-i yevmîler veren, keyfî irâdesini âmil kılan kimdi? Bu ibhâmî tabirleri kullanan sahib-i makale, nihayet, bize, "iki tarafı, bîtarafâne, bir hakem haliyle çağırıp dinlemek, riyâset-i cumhurun en nazik ve mühim vazifesidir" nasihatini veriyor. Bu vazifenin hemen yapılmasını istiyor ve çünkü "yarın pek geç olabilir!" diye tehdit ediyor.

Bir gün sonra, benim sene başı nutkumdan bahseden aynı muharrir, "tenkit meyli gösteren en müstakîl fikirli vatandaşları, zaman zaman bertaraf etmeye çalışan inhisarcı bir siyasî sistem, inkişaf ve terakki için, kahredici bir cehennem makamındadır." cümlesiyle takip ettiğimiz sistem hakkında, pek haksız ve insafsız bir iftirada bulunuyor ve "meş'ûm gidişin muayyen bir noktada tevkîf edilmesi, yeni bir çığır açılması lâzımdır" diyerek, bize, tekrar vazifemizi ihtar ediyordu.

Vatan muharriri, bir gün sonra yazdığı "Sokaktaki Adam" serlevhalı başmakalesini "inşallah iyi olur demekten başka yapacak şey kalmamış gibi görünüyor." cümlesiyle bitiriyordu.

8 Teşrinisani 1924 tarihli *Vatan* gazetesinde intişar eden bir Ankara telgrafında: “Meclis, yüksek mevkide bulunanların tasvibi olmaksızın, Kabine’yi ıskat edemeyecektir” tarzında, büyük harflerle yazılmış intibalar ve “Rauf Bey, dünkü nutkunda, istîzâh haricinde ehemmiyetsiz şeylerden bahsetmekle, istîzâh tarafdârlarının mevkiiini ve istîzâh davasını zaafa düşürdüğü söylenmektedir.” gibi haberler vardır.

“*Vatan*” gazetesinin, istîzâh davasını takip için suret-i mahsusada gönderdiği muhabiri, intibalarında pek isabet göstermiyorsa da istîzâh davasının sebep-i zaafı hakkında verdiği haberde aldanmış görünmüyordu.

Efendiler, *Tevhîd-i Efîkâr*’ın başmuharriri de bir sürü başmakaleler ile muhalefeti takviye ve teşci ediyor ve kendini müdafaa eden Hükümet’in ve muvâfık mebusların, kendini müdafaa etmelerini ve söz söylemelerini dahi istemiyordu. Bu başmuharrir diyordu ki: “Meclis’te, muvâfık mebuslar böyle her mühim işi gürültüye boğmak eğlencesinde devam ederek münekkidleri susturdukça, İsmet Paşa Hükümeti hiç şüphesiz itimat reyî alacaktır. Fakat bu itimat reyinin mahiyet-i hakikiyesi, nihayet, bir sandukçanın içine fazla miktarda beyaz kâğıt atılmış olmasından ibaret kalacaktır.”

Bu safsatalar üzerinde tevakkufa lüzum yoktur. Biraz da *Tanin* gazetesine bakalım! *Tanin*’in, “Siyasî Tahammûrât” unvanlı bir başmakalesinde “hareket-i milliye mücahededinde büyük hizmetleriyle temeyyüz etmiş şâyân-ı hürmet ve itimat bazı simalar arasında bir teşrik-i hareket mukaddematı başladığı” haber alındığından ve “Halk Fırkası’yla ve hükümetle samimî münasebatı olan matbûatın” “bu haberleri pek nahoş bir şekilde karşılamalarından ve tefsir etmelerinden” ve “daha şimdiden müstakbel fırkayı gözden düşürecek surette mütâlaat serdine kıyâm” edilmesinden bahs olunmaktadır. Makalede, program meselesine temas edilerek, Halk Fırkası’nın programı olmadığının işaret edildikten sonra “biz Halk Fırkası’ndan hiç memnun değiliz. Fakat Halk Fırkası’nın prensipleri namına söylenen ve görülen şeylere tamamen tarafdârız.” deniliyor ve Halk Fırkası prensiplerinden ne anlaşıldığı izah olunarak “fakat acaba, hakikatte de böyle midir?” sualî ortaya atılıyor. Mu-

harrir, bu suale menfî cevap veriyor ve “karşımızda böyle bir fırka-i teceddüt ve islâhât görmeyi gönlümüz istediği için, Halk Fırkası’nı bu dediğimiz şekilde hülya eyliyoruz.” diyor. Ondan sonra muharrir şunları söylüyor: “Halk Fırkası’nın programı ve sözleri başkadır, tuttuğu yol başkadır. Halk Fırkası’nın, demokratlığı dudaklarındadır.”

Bu mütâlaanın sahibi, birinci cümlesiyle kastediyorsa ki Halk Fırkası, Cumhuriyet ilân edeceğini, hilâfeti lağveyleyeceğini programına yazıp ilân etmedi ve söylemedi fakat fiilen yaptı, doğrudur! Ancak, ikinci cümle ile Halk Fırkası’na isnâd ettiği doğru değildir.

Makale sahibi, muhâlif zevâtın, mevki-i iktidara geçmek istemelerinin meşrûiyetini isbât için sarf ettiği birçok sözlerle şunu da ilâve ediyor: “Vatan düşüncesiyle hareket etmek, yalnız mevki-i iktidardaki zatlara mı –min-taraf-illâh– inhisar şeklinde bahşolunur bir fazilettir.”

Tanin Başmuharriri 4 Teşrinisani 1924 tarihinde yazdığı Ordu ve Siyaset unvanlı bir başmakalede şu mütâlaatta bulunuyor: “Şekl-i hükümet Cumhuriyet’tir. Fakat hükümetin yalnız adını değiştirmek hiçbir faide temîn etmez. Asıl tebdil edilmesi icap eden nokta işin ruhudur, prensipleridir. Bugün Müttehide-i Amerika istisna edilirse Amerika’da yirmi kadar memleket vardır ki hepsinin ismi de cumhuriyettir. Hatta hep zencilerden tereküb eden Haiti bile bir cumhuriyet idi. Fakat buralarda Cumhuriyet’in, hükümet-i mutlakadan farkı pek azdır. İrsî bir hükümdar yerine, zorla riyâset-i cumhura çıkmış bir mütegalibe görürüz. İşte bu kadar! Reisicumhur namını taşıyan müste-bit, keyfe mâ yeşâ idâre-i hükümet eder. Bir hükümdar-ı mutlak gibi keyif ve hevesinden başka bir kanun tanımaz.”

Tanin Başmuharriri, bu Amerika Cumhuriyetlerinden Şili’yi istisna ederek diğerleri için diyor ki: “Hiçbirisi, bugün, hakikî Cumhuriyet namını taşımaya lâayık değildir. Çünkü demokrasiye.... istinâd etmiyorlar.” “Cumhuriyet namı altında hükümet-i mutlakaların hüküm-ferma olması, askerî rüesâ yüzündendir.”

Burada, bir an tevakkuf etmek isterim. Efendiler, bu makale mebus olan kumandanların, mebusluktan istifaları üzerine ve

o münasebetle yazılıyor. Fakat öyle bir zamanda yazılıyor ki ordularımızın müfettişleri, orduları terk edip Hükümet'i ıskat için Meclis'e gelmişlerdir ve bu muharrir, onların mevki-i iktidara geçmek istemelerinin meşrû'iyetini isbât için, daha bir gün evvel, sütunlarca yazı yazmıştır. Cumhuriyet'in hükümet-i mutlakadan farksız olabileceğine misâller getiren ve buna sebep, demokrasiye istinâd etmemek olduğunu söyleyen muharrir, "hükümet fırkasının demokrâtlığı dudaklarındadır." diyen zattır. Bunun böyle olması "askerî rüesâ yüzündendir." diyen zat, Türkiye Reisicumhuru'nun da rüesâ-yı askeriyeden biri olduğunu bilen zattır. Bu zattır ki rüesâ-yı askeriyeden filân ve filânları, rüesâ-yı askeriyeden olan Türk Reisicumhuru ve rüesâ-yı askeriyeden olan Türk Başvekili ile karşı karşıya cephe aldirmek için hararetle çalışıyor ve sonra sevmediği tarafın yıkılmasını millete lüzumlu gösterebilmek için, güya, şâyân-ı tetkik ve ibret misâller söylüyor ve "hangi general maiyetine daha çok âsi toplayabilirse, riyâset-i cumhura o geçer." ve "ordu kumandanları, eşkiya reisleri biri birleriyle çarpışarak, riyâset-i cumhur mevkiini gasp ediyorlar." diyor.

Efendiler, bu ve buna mûmâsil sözlerin ne maksatla ve ne his ile yazıldığını fark etmemek ve bu gibi neşriyatın Meclis azasında ve efkâr-ı umumiye de bırakacağı menfî ve muzır tesirleri anlamamak mümkün değildi. Fi'l-hakika, bu ifsâdkâr tesirât maa't-teessûf fiilî akislerini göstermiştir.

Refet, Kâzım Karabekir ve Ali Fuat Paşaların, Müdafaa-i Milliye Encümeni'ne intihap edilmemiş olduklarından müteessir olan aynı Cumhuriyetçi muharrir, bu defa da ordu kumandanlarının, ordulara müessir olabilecek bir heyete intihap edilmemiş olduğunu iyi bulmuyor. Bu noktada, pek sevdiğini anlatmak istediği demokrasiye imtisalden dahi vazgeçiyor. Bu fikirleri ihtivâ eden cümleleri hep beraber mütâlaa edelim.

"Siyasiyât" serlevhası altında yazılmış yazılar arasında "Müdafaa-i Milliye Encümeni, Millet Meclisi'nin hemen hemen en az siyasî olan, hatta siyasiyâtla hiç alâkası bulunmayan bir saha-i faaliyetir." cümlesi okunur. Muharrir, bu cümle ile Meclis'e dahil olan ordu müfettişlerinin, siyasetle alâkası bulunmayan sahada çalışmalarına neden ve ne için meydan ve-

rilmedi, demek istiyor. Buna, şu yolda cevap vermek mümkündür. Çünkü hakikaten, Müdafaa-i Milliye Encümeni siyasiyâtla alâkası bulunmamak lâzım gelen bir saha-i faaliyet ise oraya mahzâ, siyasiyâtla iştigal eylemek üzere Meclis'e gelmiş olanları idhâl eylemekte mahzur olduğu için!

Muharrir, bu cümleden sonra devam ederek diyor ki: "Burada, vatanın namus ve istiklâlini müdafaa edecek orduyu idâre, ıslah, tensîk etmeye ve daha müterakki bir hale sokmaya hâdim kanunlar tanzim olunacaktır. Politikacılık ihtirâsâtına kendilerini kaptırmayıp da yalnız vatani düşünenler için bu vazife, erkân-ı askeriye arasında, en muktedir zatlara tevdi edilmek bir vecibe-i hamiyettir."

Bu cümleler üzerinde de biraz tevakkuf edeceğim.

Ordunun idâre, ıslah, tensîki ve onun daha müterakki bir hale getirilmesi meselesi çok mühimdir. Bu hususta muvazaf ve meşgûl makam "Erkân-ı Harbiye-i Umumiye"dir. Bu makamda muharririn de dediği gibi en mümtaz erkân-ı askeriye-miz bulunmaktadır. Ordunun idâresi, ıslahı, tensîki hususâtını deruhde eden bu büyük erkân-ı harbiye, bu hususlarda, lüzum gördükçe Hükümet'e teklifatta bulunur.

Erkân-ı harbiyenin ve Hükümet'e dahil Müdafaa-i Milliye-nin arız ve amîk düşünüp tespit eyledikleri mesâil, her sene ictimâ eden "Âli Askerî Şûrâ" tarafından tetkik ve müzakere olunur. Âli Askerî Şûrâ'yı, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi, Müdafaa ve Bahriye Vekilleri ve ordu müfettişleri teşkil eder. Âli Askerî Şûrâ'nın, tetkikinden geçen ve tatbiki muvâfık görülen hususâtı icap edenler, Hükümet'e teklif olunur. Bu tekliflerden, tatbiki için, kesb-i kanuniyet eylemesi lâzım olanlar varsa, işte onlar Meclis'e arz olunur. Meclis'te, usûlen Müdafaa-i Milliye Encümeni'nden ve taalluku olursa başka encümenlerden de geçtikten sonra, Meclis heyet-i umumiyesinde müzakereler ve taknîn olunur.

Müdafaa-i Milliye Encümeni'ndeki azanın askerlikten anlaması lâzımdır. Fakat yalnız askerlikten anlaması kâfi değildir. Devletin maliyesinden, siyasetinden ve daha çok şeylerden de anlaması lüzumludur. Yalnız askerlikten anlamak, orduya müteallik kanun lâyhaları yapmak için kâfi gelseydi, Erkân-ı

Harbiye-i Umumiye'nin tespit ve Âlî Şûrâ-yı Askerî'nin de tasvibinden sonra ayrıca bir encümünde veya encümenlerde tetkike hacet kalmazdı. Zira politika ile iştigal eden zevât, askerlikten dahi gelmiş olsalar, hayatını, ulûm ve fûnûn ve her günkü terakkiyat-ı askeriye'yi takip ve tatbik etmekle imrâr eden zevâtın daha mütehasıs ve daha sahib-i salâhiyet olamaz.

Ordunun idâre, ıslah ve tensîki için musîb efkâr ve büyük tecrübelere mâlik olduğunu zanneden ve Âlî Şûrâ-yı Askerî'de kanunen aza bulunan ordu müfettişleri için en müsait saha-i faaliyet orduların başında ve Âlî Şûrâ-yı Askerî içindeki mevkiileri idi. (Ciddiyet talep eden bu mevkiin kıymet ve ehemmiyetini takdir etmeyip, hükûmeti, Müdafaa-i Milliye Vekâleti'ni, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye'yi beğenmeyip, onları, kendi mütâlaat ve tasavvurât-ı askeriyesini takdirden uzak görerek, siyasî sahada çalışmayı tercih eden kumandanların, Müdafaa-i Milliye Encümeni'ne idhâline çalışmak, onların orduya müteallik, Hükûmet'ten Meclis'e gelen her nev'î tekliflerin intâcını müşkilleştirmek ve bunları vesile ittihâz ederek hükûmeti düştürmek ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi'ni değiştirmek gibi menfî heveslerini tatmîn etmek gayesine ma'tûf olabilir.) *Tanin* Başmuharriri'nin de bu noktadaki gayesinin başka bir şey olduğunu zannetmek abestir.

Gayesinin, adem-i husûlünden “müteallim ve me'vî” olan muharriir, “kadîm Atina Cumhuriyeti'nde demokrasi esâsâtına o kadar ifrat ile merbût idiler ki şubât-ı idârenin hiçbirinde vukûf ve ihtisâs itibarıyla bile bir temeyyüz esası kabul edememişlerdi.” Demokrasideki bu ifrata rağmen “Atina demokrasisinde generaller bu usûlden müstesna idiler.”

Halk Fırkası'nın demokratlığı dudaklarında olduğundan Cumhuriyet'in mutlakıyetten farksız olduğunu millete anlatmaya çalışan bir zatın, bu safatasının henüz okunmakta bulunduğu günlerde, mevki-i iktidara geçirmek gayretinde bulunduğu generallerin, demokrasiden dahi istisnaları câiz olabileceği fikrini dermeyan etmesi, zannederim dürüst insanlardan vâki olabilecek hareketlerden değildir.

Efendiler, kin ve ihtirâs, bir insanın dimağını ve vicdanını kararttığı zaman nasıl konuşur, buna bir misâl ister misiniz?

İşte, buyurunuz, aynı muharririn, şu sözlerini dinleyiniz: “Halk Fırkası’nın, İsmet Paşa Hükümeti’nin, memlekete arz ettiği çirkin çehre! İhtirasat-ı şahsiye peşinde bu kadar esir olan zimâmdârlar, millî bir fırka vücuda getirmek, milleti temsil etmek iddiasına kalkamazlar.”

“Ümid-i istikbâl ile pür galeyân gençler, taze ve temiz canlarını feda ettiler: Memleketi kurtarmak için! Memleketi, şahıslarından ve ihtirâslarından başka bir şey düşünmeyen politikacılar elinde oyuncak yapmak için değil.”

Hakikatin zıdd-ı kâmilini ifade eden bu mugalâta ve safsata sahibi, bizim teşkil ettiğimiz fırkayı ve bizim hükümet teşkiline memur eylediğimiz İsmet Paşa’nın ve Hükümeti’nin çehresini çirkin görüyor ve gösteriyor.

Efendiler, bizim çehremiz her zaman temiz ve pak idi ve daima temiz ve pak kalacaktır. Çehresi çirkin, vicdanı çirkinliklerle dolu olanlar, bizim vatanperverâne, vicdanperverâne ve namuskârâne harekâtımızı hasıs ve çirkin ihtirâsları yüzünden, çirkin göstermeye kalkışanlardır.

Efendiler, 8 Teşrinisani günü, Meclis’te, umumî istîzâhın müzakeresine devam olundu.

Feridun Fikri Bey’in “anket parlmanter”in kabulü hakkındaki uzun beyânâtı, muhtelif hatiplerin sözleriyle karışarak hayli devam etti. Ondan sonra, Yunus Nadi Bey kürsüye çıkarak: “Efendiler –dedi– memleketin rejimi mevzu-i bahistir. Cumhuriyet idâresi mevzu-i bahistir. Her şeyden evvel, bu meseleyi görüşmek lâzımdır.” Yunus Nadi Bey, Rauf Bey’in bir gün evvelki beyânâtına temas ederek, hâkimiyet-i milliye mi Cumhuriyet’in tekâmülüdür, Cumhuriyet mi hâkimiyet-i milliyenin tekâmülüdür? gibi bir nazariyenin mevzu-ı münakaşa olmasına mahal olmadığını izah etti.

Rauf Bey’in, değil halifenin, sultanın, bu makamın hukukunu almak istidadında olan herhangi bir makamın aleyhindeyim, tarzındaki sözlerini Yunus Nadi Bey şu suretle izah etti: “Bu makamın Rauf Bey’ce hukuku vardır, sarîhtir ifade; mahfûz hukuku vardır. Sakın kimse almasın. Günün birinde belki lâzım olacaktır.” “Halbuki Teşkilât-ı Esasiye çıkmıştır. Bütün makamlar tespit olunmuştur. Bütün vaziyetler

kanun haline konulmuştur. Hâlâ efsaneden, safsatadan bahseder.”

Bundan sonra, Yunus Nadi Bey, şu sözleri söyledi: “.. Cumhuriyet’i beğenmeyen adamlar vardır. İtiraf etmedikleri şeyi fikrinde besleyen mahlûkat vardır ve içimizdedirler.” “... Öyle adamların kafası ezilir, Efendiler!”

Yunus Nadi Bey, Rauf Bey ve arkadaşlarının, nümayişkâr vaziyetlerinden, Müfettiş Paşaların istifalarından ve Meclis’in içinde oyun oynanılmayacağından bahsettikten sonra dedi ki: “Hususî ve gizli tertibât ile bazı makasidi istihsal ederiz zu’unda bulunmak ve Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin köşesinde oturarak bu şeylerde bulunmak hürmetsizliktir. Kabul edemeyiz efendim.” Yunus Nadi Bey, Refet Paşa’ya ilâşerek şu beyânâtta bulundu: “Refet Paşa Hazretleri, malûm-ı âliniz olduğu vechile, altı yedi ay mukaddem mutantan ve manasız... bazı ilânât ve beyânât ile mebusluktan istifa buyurmuşlardır. Garip bir hadisedir. Esbâb-ı mûcibe olarak ilâve etmişlerdi ki mebusluktan sebab-i istifa, karanlık odada, yârân arasında bir ahd-i millî mi? ne, bir şey varmış. Orada toplanan arkadaşları iş başına getirecekmiş. Efendim, çok merak ettim bu işe.”

Karahisar Mebusu Ali Bey, yerinden söze karıştı ve: “Yani generaller hükümeti.” dedi. Yunus Nadi Bey: “Çok merak ettim bu işe” diyerek sözüne devam etti ve dedi ki: “..Teşkilât-ı Esasiye vardır. Cumhuriyet teessüs etmiştir. Hükümet nasıl yapılacaktır, orada yazılıdır. Bütün bunları idâre eden bir Türkiye Büyük Millet Meclisi vardır. Hayır, bunlar kâfi değildir, Refet Paşa mebusluktan istifa etsin, lâzımdır ve gitsin hükümet yap-sın, yârân toplansın ne kanaattir bu?”

“.. Efendim dağ başında mıyız? Demirci Efe’yi alıp gelip de hükümet mi yapacaktı. Meclis yok mudur? Teşkilât-ı Esasiye yok mudur? Bu, ne mantıksızca harekettir.”

Refet Paşa, Yunus Nadi Bey’e cevap vermek üzere kürsüye çıktı. Kendini müdafaaya çalışırken, Rauf Bey’le aralarında mevcut fikir birliğinden ve Rauf Bey’in söylediği her şeyin onun hesabına da kaydedilmesi icap edeceğinden bahsettikten sonra: “İki asker mebusun Meclis’e avdet etmesini arzu etmişsem, acaba Çin’de olduğu gibi bir cumhuriyet mi yapmak iste-

miş olurum?” dedi. Refet Paşa'nın beyânâtına muhtelif zevât, yerlerinden kısa cevaplar vermeye başladılar, adeta münakaşalı bir muhavere cereyân etti. Nihayet, kürsü başka bir muhâlif hatibe terk olundu. Bundan sonra kürsüye çıkan Mahmut Esat Bey (İzmir): “.. Günlerden beri devam etmekte olan münakaşata ve henüz neticesi gelmeyen müzâkerâta, ne inkılâbın ve ne de milletin tahammülü vardır.” dedikten sonra izah etti ki vaziyet “inkılâb namına, inkılâbı ileri götürmek namına ıskat” tan ibaret değildir.

Mahmut Esat Bey, her şeyden evvel gidilecek yolları tayin etmek lüzumunu ve o takdirde daha samimî ve daha kat'î yürünebileceğini beyan etti ve Rauf Bey'in nazariyesine temasla, şu tahlilâtta bulundu: “Hâkimiyet-i milliye başka bir meseledir. Cumhuriyet, meşrûtiyet, mutlakıyet-i idâre, istibdat, yine başka birer meseledir. Bir kısmı eşkâl-i hükümettir. Diğer milletin irâdesinin infaz ve tatbididir. Bu dört şekil içinde, muhtelif şekilde hâkimiyet-i milliyenin tatbik edildiğini görmekteyiz. Hatta istibdatta bile bir parça vardır. Meşrûtiyet'te biraz daha fazla, Cumhuriyet'te daha fazla, binâenaleyh bu noktadan bu iki şeyi karıştırmamak lâzımdır. Hâkimiyet-i milliye Cumhuriyet'in tekâmülü demek değildir. Çünkü hâkimiyet-i milliye şekil değildir. Ruh ve esas meselesidir.”

Mahmut Esat Bey, Rauf Bey'in ictihâd diye ortaya attığı sözler üzerinde lüzumu kadar tevakkuftan sonra: “Türk inkılâbı yükseliyor.” “Ancak, bu inkılâbı sür'atle hedefine, milletçe beklenilen hedefine îsâl etmek için bir an evvel hakikî vaziyetin tavazzuh etmesi lâzımdır. Türk milleti, ortada demokrasi namına çekilmiş bir kılıç gibi, bunu beklemektedir.” sözleriyle beyânâtına hitam verdi.

Bundan sonra Adliye Vekili Necati ve Maarif Vekili Vasıf Bey'ler, muhâlif hatiplerin istîzâhlarına uzun beyânâtta bulunarak cevap verdiler.

Maliye Vekili Mustafa Abdülhalik Bey, izâhâtına başlama- dan evvel Rıza Nur Bey'den, zabıttaki sözlerinden bazılarının izahını istedi. Rıza Nur Bey, Yanyalıların Türklüğünü meşkûk gösterecek tarzda ifadelerde bulunmuştu. Abdülhalik Bey, Rıza Nur Bey'in zehâbını şu suretle tashih etti: Doktor Bey, “altı yüz

sene evvel, Arnavutluk'un bir kısmından olan Yanya'ya giden ecdadımızın orada bıraktıkları ensâli başka bir töhmetle itham ediyor. Hem kim? Maalesef öyle muhterem bir arkadaşım ki altı seneden beri mutaassıp bir milliyetçi olmuştur. Daha evvel değildi. Kendileri daha iyi bilirler. Ben o Yanyalı dedikleri adam, Türklük için silâhla mücadele ederken, kendileri bilakis (Türklük aleyhine) isyana teşvik etmiştir."

Fi'l-hakika Rıza Nur Bey'in, siyasî hayatında birçok mücadelâta iştirak ettiği ma'lûm idi. Bu iştirakleri, milliyetperver olarak Büyük Millet Meclisi devrinde ona hizmet ve faaliyet sahaları gösterilmesine mâni telâkki edilmemişti. Fakat Türklerin Rumeli'den çıkarılması gibi, her Türk'ün kalbinde ebedî ve elîm bir hicran yaşatan büyük felâket hadisesinde müfrit milliyetperver Rıza Nur Bey'in Arnavut âsileri ile beraber, Türkler aleyhinde faaliyette bulunduğunu bilmiyorduk. Buna ittîlâ hâsıl olunca, Büyük Millet Meclisi'ni, hakikî bir hayret ve dehşet istilâ etti.

Bu bahisten sonra Maliye Vekili, diğer izâhâtını verdi. Onu Ziraat Vekili Şükrü Kaya Bey takip etti. Şükrü Kaya Bey, bilhassa Ziraat Vekâleti'ni tenkit eden bir hatibe cevap verdi ve ziraat işlerinin güzel cümleler, güzel ifadeler, güzel mantıklarla gizlenecek bir şey olmadığını izahtan sonra: "Bu, toprağa yazılan bir eserdir. Onun sayfeleri açık ve herkes tarafından okunmaktadır" dedi ve ilâve etti: "Kalkıp da Meclis-i Âli'nin huzurunda, şöyle yapıldı, böyle yapıldı gibi mugalâta yapılabilir mi? Bu ne cür'ettir?"

Ticaret Vekili Hasan Bey ve Nafia Vekili merhum Süleyman Sırrı Bey'den sonra izâhât vermek sırası Hariciye'ye ve Başvekâlet'e geldi.

Efendiler, Başvekil İsmet Paşa, istîzâhın umumî olmasını teklif ettiği günden sonra, müzâkerâta iştirak edemeyecek derecede hastalanmış, yatıyordu. Müdafaa-i Milliye Vekili Kâzım Paşa, İsmet Paşa'ya vekâleten kürsüye çıkarak icap eden beyânât ve izâhâtta bulundu.

Artık istîzâh müzakeresine hitam vermek zamanı gelmişti. Müzakere kâfi görüldükten sonra, Feridun Fikri Bey'in "anket parلمانter" takriri reddolundu.

19 reye karşı 148 rey ile İsmet Paşa Hükümeti'ne itimat edildi. Bir rey de müstenkif idi.

Efendiler, Meclis'te mağlûp olanların gazeteci arkadaşları, bu neticeden bi't-tabi, hiç memnun olmadılar. Daha küskün ve anût bir surette hücumlara geçtiler.

9 Teşrinisani tarihli *Vatan* gazetesinin başmakalesi: “Mevcut idâre şekli, lafız itibarıyla millî hâkimiyetin en yüksek derecesi olmuştur. Fakat hükümetçilerin zihniyeti biraz kazılsa, hemen hiç değişmemiş olduğu görülür.” ve:

“Bugün, mürteci kelimesi yeniden revâc bulmuştur.” tarzında tenkitlerle mâlidir.

10 Teşrinisani tarihli “*Vatan*”ın “Meydan Muharebesi'nin Neticesi” serlevhali başmakalesi, Timurlenk'in fil hikâyesini tekrardan sonra Hükümet'i ıskata çalışanların iyi hareket edemediklerinden şikâyeti tazammun eden şu mütâlaaları ihtivâ ediyordu: “Ankara'da ilk istîzâh başladığı zaman ortada münekkîd, azimkâr bir ekseriyet vardı.” “Münekkîdler bu vaziyeti idâre edemediler. Teşkilâtsız ferdler halinde, münferit tenkitlerde bulundular.” Münferit tenkitler bile esaslî bir surette idâme edilemedi. İstîzâh umumileşince, tatil zamanındaki not defterlerini açan olmadı. En şiddetli münekkîdler bile, dillerinin altındakini söylemekten çekindiler.”

Sahib-i makale vaziyete politikacılık nokta-i nazarından bakarak, diyor ki: “Hükümetçilerin mükemmel bir sevk ve idâre ve ibtidâdan sonuna kadar düşünülmüş bir plânla hareket ettikleri görülür.”

Burada; insanın sahib-i makaleye, şöyle bir sual soracağı geliyor!

Milletin mukadderât-ı mes'ûliyetini ellerine aldirmek istediğiniz zevât, aylarca ve aylarca hazırlandıktan ve İstanbul'daki refikleriyle dahi uzun boylu görüştükten sonra, sizin de izah ettiğiniz gibi dillerinin altındakini söylemekten çekinecek kadar kendilerine itimat edemezlerse, en nihayet, on dokuz buçuk kişinin Meclis'te hareketini tevhit edemeyecek kadar âciz olurlarsa, bu zevât, devletin re's-i kârına geçmek liyakatinde farz olunabilir mi?

Efendiler, *Tanin*'in “Mirsad-ı İbret” sütunundan da bir-

kaç cümle okuyacağım. Bu sütunu dolduran muharrir, bütün memlekete Meclis manzarasını seyrettiriyor ve ona: “Eyvah! Bu da ötekiler gibi çıktı.” dedirtiyor.

Pusuya yatan bu muharrir, kulağına şu sözlerin fısıldandığını da işitiyor: “... Eski enkazla yapılan bir binadan ne umarsın ki!..

Acaba, bu yazıları yazmış olan zat, hakikaten o gün böyle mi mütehasşis idi? Yoksa, bu manasız sözleri, milleti aleyhimize tahrik için bil’l-iltizam mı yazıyordu? İster öyle ve ister böyle olsun, her ikisi de doğru değildi. Bu nev’i kalem erbâbı, Cumhuriyet’e fenalık etmişlerdir.

Efendiler, *Tevhîd-i Efkâr*’ın da bermutat “Faydasız ve Kıymetsiz Bir Zafer” diye faydasız ve kıymetsiz yazıları devam ediyordu.

Muhterem Efendiler, “komplo” bahsini izahta ve komplo-nun Meclis dahilindeki safhasını tasvirde, ehemmiyetsiz gibi telâkki olunabilecek bazı teferruata temas ettim. Bunda beni mazur göreceğinizi ümit ederim.

Hatıra gelir ki her hükümetten, her zaman istîzâh yapılır. Bir istîzâha bu kadar ehemmiyet vermek câiz midir? Arz etmeliyim ki mevzu-i bahis olan istîzâh, normal bir istîzâh değildi. Komplonun bir safha-i mahsusası idi. Bu istîzâh sahnesinden sonradır ki muhâlifler maskelerini atmaya mecbur edildiler. Ma’lûm olduğu vechile “Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası” diye bir fırka teşkil ettiler. Bu fırkanın, gizli eller tarafından çizilen programını da ortaya attılar.

“Cumhuriyet” kelimesini telaffuzdan dahi içtinap edenlerin, Cumhuriyet’i, doğduğu gün, boğmak isteyenlerin, teşkil ettikleri fırkaya “Cumhuriyet” ve hem de “Terakkiperver Cumhuriyet” unvanını vermeleri, nasıl ciddi ve ne dereceye kadar samimî telâkki olunabilir?

Rauf Bey ve arkadaşlarının teşkil ettikleri fırka, muhafazakâr unvanı altında meydana çıksaydı, belki manası olurdu. Fakat bizden daha ziyade Cumhuriyetçi ve bizden daha ziyade terakkiperver olduklarını iddiaya kalkışmaları, bi’t-tabi doğru değildi.

“Fırka efkâr ve i’tikadât-ı diniyeye hürmetkârdır.” düstûrunu bayrak olarak eline alan zevâttan hüsn-i niyete intizâr oluna-

bilir midî? Bu bayrak, asırlardan beri cahil ve mutaassıpları, hurafe-perestleri iğfal ederek hususî maksatlar temînine kalkışmış olanların taşıdıkları bayrak değil miydi? Türk milleti, asırlardan beri nihayetsiz felâketlere, içinden çıkabilmek için büyük fedakârlıklar istilzam eden, mülevves bataklıklara hep bu bayrak gösterilerek sevk olunmamış mıydı?

Cumhuriyetçi ve terakkiperver olduklarını zannettirmek isteyenlerin, aynı bayrakla ortaya atılmaları, dinî taassubu galeyâna getirerek milleti, Cumhuriyet'in, terakki ve teced-düdün tamamen aleyhine teşvik etmek değil midî? Yeni fırka, efkâr ve i'tikadât-ı diniyeye hürmetkârlık perdesi altında, biz hilâfeti tekrar isteriz, biz yeni kanunlar istemeyiz, bizce melle kâfidir; medreseler, tekkeler, cahil softalar, şeyhler, müritler, biz sizi himaye edeceğiz; bizimle beraber olunuz. Çünkü Mustafa Kemal'in Fırkası hilâfeti lâğvetti. İslâmiyet'i rahne-dar ediyor. Sizi gâvur yapacak, size şapka giydirecektir, diye bağır-mıyor muydu? Yeni fırkanın kullandığı formül, bu irticakârâne feryâdlarla dolu değildir denilebilir mi?

Bakınız Efendiler, bu formül tarafdârlarından birinin daha çok evvel (10 Mart 1923 tarihinde) maslûb Cebranlı Kürt Halit Bey'e yazdığı mektuptaki şu cümlelere: "Âlem-i İslâm'ın mâ-bihî'l-bekası olan esâsâta hücum" ediyorlar. "Bu husustaki teşrihatımızı arkadaşlara da okudum. Hepsinde tezyîd-i gayreti mûcib oldu." "Garba temessül etmek, tarihimizi, medeniyetimizi kaybeylemek" i zarurî kılar. "... Hilâfet müessesesini yıkmak, lâ-dinî bir hükümet tesisini düşünmek, hep istikbâl-i İslâm'ı tehdit edecek âmilleri vücuda getirmekten başka bir netice veremez."

Efendiler, vakayi ve hâdisât dahi izhâr ve isbât etti ki "Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası" programı en hain dimağların mahsulüdür. Bu fırka, memlekette su-i kastçıların, mürtecilerin tahassungâhı, ümid-i istinâdı oldu. Haricî düşmanların, yeni Türk Devleti'ni, taze Türk Cumhuriyeti'ni mahvetmeye ma'tûf plânlarının sühûlet-i tatbikatına hizmete çalıştı. Tarih, (mürettep, umumî, irticaî) olan Şark İsyanı, esbâbını tetkik ve taharri ettiği zaman, onun mühim ve bâriz sebepleri meyânında "Terakkiperver Cumhuriyet Fırka"sının dinî mevâidini ve şarka

gönderdikleri kâtib-i mes'ûllerinin teşkilât ve tahrikâtını bulacaktır.

Hatırat defterini (nafiye ve teheccüd namazlarının) sevabından bâhis hadislerle dolduran, bu kâtib-i mes'ûl, şark vilâyetlerimizde tahrikât-ı diniyede bulunurken, fırkasının programını tatbik etmiyor muydu? Masum halka, beş vakit namazdan mâadâ, geceleri de fazla namaz kılmayı vaaz ve nasihat etmek, belki de ömründe namaz kılmamış olan bir politikacı tarafından vâki olursa, bu hareketin hedefi anlaşılmaz olur mu?

Efendiler, yaptığımız inkılâbın vüs'at ve azameti karşısında, eski hurafat ve müessesatın birer birer sukutunu gören mutaassıp ve irticakâr anâsır, “efkâr ve i'tikadât-ı diniyeye hürmetkâr” olduğunu ilân eden bir fırkaya ve bâhusus bu fırkanın içinde isimleri şöhret bulmuş zevâta dört el ile sarılmaz mı? Yeni fırka yapan zevât bu hakikati müdrik değil midirler? O halde, ellerine aldıkları din bayrağı ile millet ve memleketi nereye götürmek istiyorlardı? Böyle bir suale verilmesi lâzım gelen cevap da hüsn-i niyet, gaflet, kayıtsızlık gibi sözler memleketi terakkiye îsâl edeceğim diye ortaya atılan bir fırka rüesâsı için mazet teşkil edemez!

Efendiler, yeni fırka, unvan ittihâz ettiği “Terakki” ve “Cumhuriyet” namlarının zıdd-ı tâmlarıyla inkişaf etmiştir. Bu fırkanın rüesâsı, hakikaten mürtecilere ümit ve kuvvet vermiştir. Buna misâl olarak arz edeyim: Ergani’de, usâtın valiliğini kabul eden maslûb Kadri, Şeyh Said’e yazdığı bir mektupta: “Millet Meclisi’nde, Kâzım Karabekir Paşa’nın Fırkası, ahkâm-ı şer’iyyeye riayetkâr ve dindardır. Bize müzaheret edeceklerine şüphe etmem. Hatta Şeyh Eyüp* nezdinde bulunan kâtib-i mes’ûlleri, fırkanın nizamnamesini getirmiştir..” diyor. Şeyh Eyüp de muhakemesi sırasında: “Dini kurtaracak yegâne fırkanın, Kâzım Karabekir Paşa’nın teşkil ettiği fırka olup, ahkâm-ı şer’iyyeye riayet edileceğinin, fırka nizamnamesinde ilân edildiğini” söylemiştir.

Efendiler, “Terakkiperver!” ve “Cumhuriyet” kelimelerini kullanarak, bize ve münevverân-ı millete karşı din bayrağını gizlemek tedbirinde bulunanlar, memlekette umumî irtica ve

* Rüesâ-yı usâtın olup idam edilmiştir.

isyan yapmak için dahil ve hariçte tertipler ve teşvikler yapmakla meşgûl olanların mevcudiyetinden bihaber farz olunabilirler mi? Yeni fırkaya dahil olanların, tekmil azası mevzu-i bahis olmasa bile, dinî mevâîdi, muvaffakiyet için müessir-i âmil kabul eden ve buna dair formülü nizamnamelerine idhâl eden kimseler, memlekete müteveccih, şahıslarımıza müteveccih su-i kastlardan bihaber kabul edilemezler!

İsyanın vukuundan aylarca mukaddem, memleketin şurasında burasında yapılan hafî ictimâlardan ve “Cemiyet-i Hafiye-i İslâmiye” teşkilâtından, İstanbul’da Nakşibendî meşayihinin yaptığı ictimâda, ihzâr edilecek kıyâma müzaheret vaad edildiğinden ve nihayet millî hudutlarımızın haricinde bulunup, Şark İsyanı’nı tahrik edenlerin beyannamelerinde Kâzım Karabekir Paşa’nın Fırkası’ndan ümit ile bahsolunduğundan* haberdâr olmadıklarını farz edelim. Fakat Fethi Bey Hükûmeti zamanında, bizzat Fethi Bey vasıtasıyla, kendilerine, fırkalarının muzır ve isyan ve irticaa müşevvik vaz’ ve mahiyetinde olduğu bildirildiği zaman olsun, hakikati mütâlâa ve müşahede etmeleri lâzım gelmez miydi? Hükûmetin ve benim, pek hâlisâne olarak bu ihtaratımızdan sonra olsun hakikati anlamaları ve ona göre hareket eylemeleri icap ederdi. Onlar, bilakis bu defa da “efkâr ve i’tikadât-ı diniyeye riayetkârız” klişesini, büsbütün aksi manada tefsire kalkıştılar. Güya, ma’lûm formül ile nazarlarında, her dinin ve her din sâlikinin efkâr ve i’tikadâtına riayetkâr olduğunu ifade etmek... geniş hürriyetperver olduklarını anlatmak istiyorlarmış... Efendiler, bu tarz-ı harekete dürüst, samimî denemez!

Politika âleminde, birçok oyunlar görülür. Fakat mukaddes bir mefkûrenin tecellisi olan Cumhuriyet-i idâreye, asrî harekete karşı cehil ve taassup ve her nev’i husûmet ayağa kalktığı zaman bilhassa terakkiperver ve Cumhuriyetçi olanların yeri, hakikî terakki ve Cumhuriyetçi olanların yanındır. Yoksa mürtecilerin ümit ve faaliyet menbaı olan saf değil...

Ne oldu Efendiler?! Hükûmet ve Meclis, fevkalâde tedbirler almaya lüzum gördü. Tahrir-i Sükûn Kanunu’nu çıkardı.

* Halep’te tab’ olunarak Kürdistan’a tevzi olunan Şahinpaşazadelerin beyannamesi.

İstiklâl Mahkemelerini faaliyete geçirdi. Ordunun sekiz dokuz seferber fırkasını, uzun müddet te'dibata hasretti. "Terakkiper-ver Cumhuriyet Fırkası" denilen muzır teşekkül-i siyasiyi sed etti.

Netice, bi't-tabi, Cumhuriyet'in muvaffakiyetiyle tecelli etti. Âsiler imhâ edildi. Fakat Cumhuriyet düşmanları, bü-yük komplonun safahatı hitam bulduğunu kabul etmediler. Nâmerdâne, son teşebbüse giriştiler. Bu teşebbüs İzmir su-i kastı suretinde tezâhür etti. Cumhuriyet mahkemelerinin kahrâr pençesi, bu defa da Cumhuriyet'i, suikastçilerin elinden kurtarmaya muvaffak oldu.

* * *

Muhterem Efendiler, ciddî icâbat üzerine, Hükümet'çe fevkalâde tedbirler alınması lüzumuna dair ilk izhâr-ı kanaat ettiği-miz zaman, bunu hüsn-i telâkki etmeyenler vardı.

Takrir-i Sükûn Kanunu'nu ve İstiklâl Mahkemelerini, vasita-i istibdat olarak kullanacağımız fikrini ortaya atanlar ve bu fikri telkine çalışanlar oldu.

Şüphe yok ki zaman ve vakayi, bu şâyân-ı nefret fikri telkiye çalışanları, elbette hacil mevkie düşürmüştür.

Biz, fevkalâde ittihâz olunan ve fakat kanunî olan tedbirleri, hiçbir vakit ve hiçbir suretle, kanunun fevkine çıkmak için vasita olarak kullanmadık. Bilakis, memlekette sükûn ve asayiş tesisi için tatbik ettik. Devletin hayat ve istiklâlini temîn için kullandık. Biz, o tedbirleri, milletin medenî ve ictimâî inkişafında istifadeli kıldık.

Efendiler, aldığımız fevkalâde tedbirlerin tatbikine lüzum kalmadığı görüldükçe, onların tatbikinden sarf-ı nazar edilmekte tereddüt gösterilmemiştir. Nitekim İstiklâl Mahkemeleri, zamanında tatil-i faaliyet eyledikleri gibi, Takrir-i Sükûn Kanunu da müddet-i mer'iyeti hitamında tekrar Büyük Millet Meclisi'nin huzûr-ı tetkikine arz olundu. Meclis, kanunun bir müddet daha idâme-i mer'iyetini lüzumlu görmüş ise elbette bu, millet ve Cumhuriyet'in âli menfaatleri icabı olduğundandır. Meclis-i Âli'nin bu kararı, bize vasita-i istibdat vermek maksadına ma'tûf tasavvur olunabilir mi?

Efendiler, Takrir-i Sükûn Kanunu'nun câri ve İstiklâl Mahkemelerinin hâl-i faaliyette bulunduğu müddet zarfında, yapılan işleri göz önüne getirecek olursanız, Meclis'in ve milletin emniyet ve itimâdının, tamamen mahalline masrûf olduğu kendiliğinden anlaşılır. Memlekette ika' edilen, büyük isyan ve su-i kastlar bertaraf edilerek, temîn olunan asayiş ve huzur, elbette umûmca mücib-i memnuniyet olmuştur.

Efendiler, milletimizin başında cehil, gaflet ve taassubun ve terakki ve temeddün düşmanlığının, alâmet-i fârikası gibi telâkki olunan fesi atarak onun yerine bütün medenî âlemce serpuş olarak kullanılan şapkayı giymek ve bu suretle, Türk milletinin, medenî hayat-ı ictimâiyeden, zihniyet itibarıyla da hiçbir farkı olmadığını göstermek bir lâzime idi. Bunu, Takrir-i Sükûn Kanunu câri olduğu zamanda yaptık. Bu kanun câri olmasaydı, yine yapacaktık. Fakat bunda, kanunun mer'iyeti de sühûlet-bahş oldu denirse, bu çok doğrudur. Fi'l-hakika, Takrir-i Sükûn Kanunu'nun mer'iyeti, bazı mürtecilerin, milleti vâsi miyasta tesmîm etmesine meydan bırakmamıştır. Gerçi, bir Bursa mebusu, bütün hayat-ı teşriiyesinde, hiçbir vakit kürsüye çıkmamış ve hiçbir vakit Meclis'te, millet ve Cumhuriyet menfaatlerini müdafaa için bir tek kelime dahi telaffuz etmemiş olan Bursa Mebusu Nurettin Paşa, yalnız şapka iksası aleyhinde, uzun bir takrir vermiş ve bunu müdafaa için kürsüye çıkmıştır. Şapka iktisasının "hukuk-ı esasiye ve hâkimiyet-i milliye ve masûniyet-i şahsiye hilâfında muamele" olduğunu iddia etmiş ve bunun "halka adem-i tatbikinin temîn ve teyid" olunmasına çalışmıştır. Fakat Nurettin Paşa'nın, millet kürsüsünden galeyâna getirmeye muvaffak olduğu taassup ve irtica hisleri, nihayet birkaç yerde, yalnız birkaç mürteciin İstiklâl Mahkemelerinde hesap vermeleriyle söndü.

Efendiler, tekke ve zaviyelerle, türbelerin seddi ve ale'l-umum tarikatlarla şeyhlik, dervişlik, müritlik, çecelebilik, falcılık, büyüculük ve türbedarlık ve ilâ... gibi birtakım unvanların men' ve ilgası da Takrir-i Sükûn Kanunu devrinde yapılmıştır. Bu husustaki icrâât ve tatbikat, heyet-i ictimâiyemizin, hurafeperest, ibtidâi bir kavim olmadığını göstermek nokta-i nazarından ne kadar elzem idi, bu takdir olunur.

Birtakım şeyhlerin, dedelerin, seytilerin, çelebilerin, babaların, emirlerin arkasından sürüklenen ve falcılara, büyücülere, üfürükçülere, nüshacılar talih ve hayatlarını emniyet eden insanlardan mürekkebe bir kütleye, medenî bir millet nazarıyla bakılabilir mi? Milletimizin hakikî mahiyetini, yanlış manada gösterebilen ve asırlarca göstermiş olan bu gibi anâsır ve müessesat, yeni Türkiye Devleti'nde, Türk Cumhuriyeti'nde idâme edilmeli mi idi? Buna atf-ı ehemmiyet etmemek, terakki ve tedcüd namına, en büyük ve gayr-i kabil-i telâfi hata olmaz mıydı? İşte biz, Takrir-i Sükûn Kanunu'nun mer'iyetinden istifade ettik ise bu tarihî hatayı irtikâb etmemek için, milletimizin nâsiyesini olduğu gibi açık ve pak göstermek için, milletimizin mutaassıp ve Kurûn-ı Vustâi zihniyetinde olmadığını isbât etmek için istifade ettik.

Efendiler, milletimizin ictimâi, iktisadî hulâsa bi'l-cümle medenî muâmelât ve münasebatında feyizli neticelerin zamîni olan yeni kanunlarımız da... Hürriyet-i nisvânı temîn ve hayat-ı aileyi tarsîn eden Kanun-ı Medenî de bu bahsettiğimiz devrede vücuda getirilmiştir. Binâenaleyh biz her vasıttan, yalnız ve ancak bir nokta-i nazardan istifade ederiz. O nokta-i nazar şudur: Türk milletini, medenî cihanda, lâıyk olduğu mevkie is'âd etmek ve Türk Cumhuriyeti'ni sarsılmaz temelleri üzerinde her gün, daha ziyade takviye etmek... ve bunun için de istibdat fikrini öldürmek..

* * *

Muhterem Efendiler, sizi günlerce işgal eden, uzun ve teferruatlı beyânâtım, en nihayet mazi olmuş bir devrin hikâyesidir. Bunda, milletim için ve müstakbel evlâdlarımız için dikkat ve teyakkuzu davet edebilecek bazı noktalar tebârüz ettirebilmiş isem, kendimi bahtiyar addedeceğim.

Efendiler, bu beyânâtımla, millî hayatı hitam bulmuş farzedilen büyük bir milletin, istiklâlini nasıl kazandığını ve ilim ve fennin en son esaslarına müstenid, millî ve asrî bir devleti nasıl kurduğunu ifadeye çalıştım.

Bugün vâsıl olduğumuz netice, asırlardan beri çekilen millî

musibetlerin intibâhı ve bu aziz vatanın her köşesini sulayan kanların bedelidir.

Bu neticeyi, Türk gençliğine emanet ediyorum.

Ey Türk gençliği! Birinci vazifen, Türk istiklâlini, Türk Cumhuriyeti'ni, ilelebed muhafaza ve müdafaa etmektir. Mevcudiyetinin ve istikbâlinin yegâne temeli budur. Bu temel, senin en kıymetli hazinendir. İstikbâlde dahi seni, bu hazineden mahrum etmek isteyecek, dahilî ve haricî bedhahların olacaktır. Bir gün, istiklâl ve Cumhuriyet'i müdafaa mecburiyetine düşersen, vazifeye atılmak için, içinde bulunacağın vaziyetin imkân ve şerâitini düşünmeyeceksin! Bu imkân ve şerâit, çok nâ-müsait bir mahiyette tezâhür edebilir. İstiklâl ve Cumhuriyeti'ne kastedecek düşmanlar, bütün dünyada emsali görülmemiş bir galibiyetin mümessili olabilirler. Cebren ve hile ile aziz vatanın bütün kaleleri zapt edilmiş, bütün tersanelerine girilmiş, bütün orduları dağıtılmış ve memleketin her köşesi bi'l-fiil işgal edilmiş olabilir. Bütün bu şerâitten daha elîm ve daha vahîm olmak üzere, memleketin dahilinde iktidara sahip olanlar, gaflet ve dalâlet ve hatta hıyanet içinde bulunabilirler. Hatta bu iktidar sahipleri şahsî menfaatlerini, müstevlîlerin siyasî emelleriyle tevhit edebilirler. Millet, fakr ü zaruret içinde harap ve bitap düşmüş olabilir.

Ey Türk istikbâlinin evlâdı! İşte, bu ahvâl ve şerâit içinde dahi, vazifen; Türk istiklâl ve Cumhuriyeti'ni kurtarmaktır! Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda, mevcuttur!

VESİKALAR

Vesika 1

Gayet mahrem tutulacaktır.

Erzurum, 22.8.35

TAMİM

Pek mevsûk elde edilen ma'lumâta göre Rum Patrikhanesi'nde Mavri Mira isminde bir heyet teşekkül etmiştir. Bunun reisi Patrik Vekili Droteos, azaları: Atenagoras, Enez Metropolit, Yunan Kaymakamı Giritli Katekhakis, Katelopulos, Dipasimas, Ayınpa, Polimitis, Siyari ismindeki zevâttır.

Heyet doğrudan doğruya Venizelos'tan talimat alıyor. Rumların ve Yunan Hükümeti'nin muâvenet-i nakdiyesiyle pek azîm bir sermayesi vardır.

Vazifesi, Osmanlı vilâyetleri dahilinde çeteler teşkil ve idâre eylemek, mitingler ve propaganda yapmaktır. Yunan Salib-i Ahmer'i de bu Mavri Mira heyetine merbuttur. Vazifesi sûretâ muhâcirlerle bakmak gibi insanî bir perde altında çete teşkilâtı yapmak, tertibât-ı ihtilâliyyeyi ihzâr eylemektir. Bu suretle eczâ-yı tıbbiye ve levâzım-ı sıhhiye namı altında silâh, cephanes ve teçhizatı memâlik-i Osmaniye'ye idhâldir. Hatta resmî Muhâcirîn Komisyonu da Mavri Mira heyetine tâbidir.

İstanbul Patrikhanesi ve Yunan Konsoloshanesi esliha ve cephanes deposu halini almıştır ve hatta kiliseler ibadet yerinden ziyade askerî ambarlar gibi kullanılmaktadır. Ermeni Patriği Zaven Efendi de Mavri Mira heyeti tarafından satın alınmıştır. Rum mekteplerinin, evvelce bizim yapıp da tam şimdiki sırası iken maalesef terkettiğimiz, izci teşkilâtları tamamen Mavri Mira heyeti tarafından idâre olunmaktadır. İstanbul, Bursa, Bandırma, Kırkkilise, Tekfurdağı ve mülhakatında izci teşkilâtı itmâm olunmuştur, izciler yalnız çocuklar değildir. Yirmi yaşını mütecâviz gençler de dahildir. Anadolu'da

Samsun ve Trabzon cephane tevzi mahallidir. Müsait bir halde bir yelkenli Yunan sefinesi istasyon halinde cephane ve eslihayı hâmilin bu mahallerde bulundurulacaktır. Ermeni hazırlığı da tamamen Rum hazırlığı gibidir.

Mustafa Kemal

Vesika 2

Şifre halli

Kastamonu, 24.2.36

SURET

Trabzon'dan numara 182 âdi mektup (Kastamonu'da Muhâcirin Komisyonu'na)

Size ricâ ederiz ki Pontus Cemiyeti'miz hakkında her ne müsted'iyatınız varsa bize müracaat etmelisiniz. Bize tâbi oluyorsunuz. Şehrî taahhüdâtınızı bize göndereceksiniz. Biz de size makbuz göndereceğiz ve ihtiyâcâtınızı göndermek üzere bu bâbda cemiyetimizin merkezine öyle ma'lumât verdik.

Eski Meb'ûs Reis Kokidis, Aza Anderyadis, Kâtip (okunmuyor)

DİĞER SURET

Taahhütlüdür. Numara 190 (İnebolu'da Rum Muhâcir Cemiyeti'ne)

Efendiler,

30 Kânunuevvel 35 tarihli mektubunuzu aldık. Mıntakalar doğrudan doğruya İstanbul'daki Merkez-i Umumî'ye merbuttur. Böylece Merkez-i Umumî'den bize tebligat olundu. Size tavsiye ederiz. Hemen Merkez-i Umumî'ye mürâcaat ediniz. Ânlar mübrem işler için size bulunacaklardır. Lâzım gelen paralar için de ma'lumât vereceklerdir. Bunlar için bugün Merkez Cemiyeti'ne yazdık ve bir de yazdık ki size muhtaç olan talimatı versinler. Bize gönderdiğiniz mektubun bir suretini de Merkez'e gönderdik.

Reis, Aza, Kâtip

Ankara K. O. 20 Kumandanlığı'na
Heyet-i Temsiliye'ye

1– Trabzon Pontus Cemiyeti tarafından İnebolu ve Kastamonu şubelerine yazılan mektupların meal tercümeleri bâlâya çıkartıldı.

2– Mektupların aslını İnebolu postanesinden Vali Bey doğruca Kastamonu'ya gönderilmesini emir verdikleri berâ-yı ma'lumât maruzdur.

Mıntaka Kumandanı
Osman

Vesika 3

İstihbarat
Adet
44
Şifre

1.6.335

Diyarbakir, Erzurum, Van, Bitlis, Mamuretülaziz, Sivas
Vilâyetlerine, Erzincan, Kayseri Müstakil Mutasarrıflığı'na

Vilâyât-ı Şarkıye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin vilâyet merkezleriyle livalarında ve mülhakatında teşkilâtı var mıdır? Belibaşlı müessis ve mümessilleri kimlerdir? Civar vilâyetlerdeki teşkilâtı ile hâiz-i irtibat ve muhabere midir? Başka cemiyât var mıdır? Bi't-tahkik iş'ârına inayetlerini ricâ ederim.

Mustafa Kemal

Vesika 4

2732/187

Elaziz'den, 18.6.35

Vürûdu: 20

Üçüncü Ordu Müfettişliği'ne

C: 1 Haziran 1919, İstihbarat 44

Vilâyât-ı Şarkıye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin burada bir şubesi mevcut olup ve mütehayyizân-ı memleket ve eşrâf da bu

(B maiyet zara) sıra Erzurum, Sivas, Diyarbekir ile muhabere etmektedir. Bundan başka İtilâf ve Hürriyet, Sulh ve Selâmet Fırkalarıyla Kürdistan Teali Cemiyeti'nin birer şubeleri ve Muallimin Cemiyeti namıyla da ayrıca teşekkül etmiş bir cemiyet bulunduğu maruzdur.

Elaziz Vali Vekili
Hulûsi

Vesika 5

İstihbarat

1 Haziran 335

Adet

44

Şifre

Trabzon Vilâyet-i Aliyyesine

1- Trabzon'da müteşekkil Adem-i Merkeziyet Cemiyeti'nin tarih-i teessüsü ve programı nedir? Hükümet'in müsaadesine mazhar mıdır? Müessisleri kimlerdir? Şimdiye kadar Hükümet'çe mazbût olan ef'âliyle hatt-ı hareketleri nedir?

2- Vilâyât-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Trabzon'daki merkez ve mümessilleri kimlerdir?

3- Her iki cemiyetin merkez ve mülhakatı vilâyetteki teşkilâtı ne derecededir? Bu iki cemiyetten başka cemiyât var mıdır? Müsâraaten inbâ buyurulmasını ricâ ederim.

Mustafa Kemal

Vesika 6

434

Trabzon, 9.6.35

Vürûdu 10

Havza'da Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

C: 1 Haziran 35 ve 44 şifreye:

Trabzon'da Adem-i Merkeziyet Cemiyeti yoktur. Dersaadet'te müteşekkil Trabzon ve Havalisi Adem-i Merkeziyet Cemiyeti

tarafından birkaç ay evvel gelip, geçenlerde avdet eden Nazmi Nuri Efendi isminde bir murahhasın teşebbüsü üzerine Of kazasıyla Lâzistan livası dahilinde Adem-i Merkeziyet şubeleri açılmıştır. Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti memleketin ileri gelen eşrâf ve mütehayyizânı meyânından müntehap ve Murat Hanzade Ziya ve Nemlizade Sabri ve Çulhazade Kadri ve Hacı Ali, Hafızade Mehmet Salih ve Kazzazzade Hüseyin ve Abanozzade Hüseyin ve Hatipzade Emin Efendilerden mürekkebtir ve bu heyetin ikdamatı, rabita-i Osmaniye'nin muhafazası gibi bir hiss-i vatanperverânenen mülhemdir. Bu cemiyetin bütün mülhakatta birer şubesi bulunuyor. Bundan mâadâ Trabzon'da bir de İhtiyat Zâbitân Cemiyeti olduğunu arz eylerim.

Vali
Mehmet Galip

Vesika 7

Deraliyye, 19.3.335

Erzurum'da Vilâyât-ı Şarkiye Müdafaa-i Milliye
Cemiyeti Şube Reisliği'ne

Cemiyetimizin maksad-ı teşekkül ve gaye-i mesâisi evvelce ber-tafsil iş'âr olunmuştu. Muayyen bir azim ile bu gayeyi takip eden Cemiyetimiz mesâisini daha müsmir bir şekle ifrâğla Müslüman anâsırın hukukunu müdafaa etmek için *Le Pays* namıyla Fransızca yevmî bir gazete neşrine başlanmış olduğu gibi *Hâdisât* gazetesinin imtiyâzını da deruhde eylemiştir. Vilâyât-ı Şarkiyenin idâre-i Osmaniye'de kalması ve birtakım müftereyâtla Müslüman anâsırın hukukunun mahvına meydan verilmemesi için bî- taraf bu iki yevmî gazetelerle neşriyatta bulunan cemiyet diğer taraftan da İstanbul'daki Düvel-i Mütelif mümessillerine ve İtilâf Devletleri başvekillerine bir sureti gönderilecek olan muhtırayı vermiş ve müdafaa-i hukuk-ı milliye için Avrupa'ya bir heyet-i murahhasa gönderilmesini de taht-ı karara...

Vesika 8

Diyarbakir'den 8.6.35

Vürûdu: 14

Dokuzuncu Ordu Kıtâatı Müfettişliği'ne

C: 1.6.35 ve 44 şifreye:

Burada Vilâyât-ı Şarkıye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti teşekkül etmemiştir. Ancak bu yakınlarda Erzurum ve Trabzon'dan vilâyet belediyesine keşide olunan Kürdistan hakkındaki heyecan-âmîz telgrafnamelerden telâşa düşen ahali-i Hristiyanîye'nin (?) bu bâbda bazı teşebbüsâtta bulundukları meşhûddur. Maamafih bu hususta vilâyetçe tenvîr ve irşâdât sureti yazılmıştır. Diyarbakir'de bazı gençlerden teşekkül eden Kürt Cemiyeti İngiliz himayesinde bir Kürdistan istiklâliyetini takip eden propaganda yapması üzerine buraya gelen Süleymaniye Hâkim-i Siyasisi Mister Noel'in efkârına kapılarak beyne'l-ahâli bunun şiddetle reddi ve bu teşebbüsâtın Cemiyetler Kanunu'na adem-i mutabakatı hasebiyle mezkûr cemiyet sed ve vilâyetçe takibat-ı kanuniye yapılmakta bulunmaktadır. Elyevm Diyarbakir'de İtilâf ve Hürriyet Fırkası mevcut olup bundan başka cemiyet yoktur efendim.

Vali Vekili
Mustafa

Vesika 9

İstihbarat
Şifre

Amasya, 15.6.35

Diyarbakir Vilâyeti Vekâlet-i Aliyyesine

C: 8.6.35

Bütün milletin beka ve istiklâlini kurtarmak için birleştiği şu tarihî günlerde bir ecnebi devletin himayesine sığınarak zelîl ve esir yaşamayı tercih eden her türlü içtihadâtın, memleketi tefrikaya düşürecek her nevî cemiyâtın dağıtılması pek vatanî

ve zarurî bir vazife olmakla Kürt Kulübü hakkındaki tarz-ı hareket âcizlerince de pek muvâfık görülmüştür. Şu kadar ki, İtilâf Devletleri'nin hak-şikenâne muâmelâtı İzmir'in Yunanlılara işgal ettirilmesi tesiriyle memleketin en ücra köşesinde bile husûle gelen intibâh-ı azîm her türlü ihtirâsât-ı siyasiye ve makasid-i menfaat-cûyâneden münezzeh olmak üzere "Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye ve Redd-i İlhak" Cemiyetlerini tevli'd etmiş ve bu cemiyetlere hangi zümre-i siyasiyeye mensup olursa olsun, her Türk, her Müslüman iştirak etmiş ve vicdan-ı millînin tezâhürât-ı fiiliyesi bütün cihana bu suretle ilân edilmekte bulunmuştur. Binâenaleyh Diyarbekir ve mülhakatında da Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye ve Redd-i İlhak Cemiyetlerinin teşekkül ve teessüsüne delâlet buyurulmasını ehemmiyetle tavsiye eylerim. Ve bilhassa Kürt Kulübü'nün azasıyla bugünkü telgrafname-i âcizî dairesinde müzakere ederek uzlaşmak muvâfıktır efendim.

Üçüncü Ordu Müfettişi
Fahrî Yaver-i Hazret-i
Şehriyarî
Mirliva Mustafa Kemal

Vesika 10

Şifre
Zâtidir

21 Mayıs 35

Erzurum'da On beşinci Kolordu Kumandanı Paşa Hazretlerine

Ahvâl-i umumiyemizin almakta olduğu şekl-i vahimden pek müteallim ve müteessirim. Millet ve memlekete medyûn olduğumuz en son vazife-i vicdaniyeyi yakından mesâi-i müştereke ile en iyi ifa etmek mümkün olacağı kanaatiyle bu son memuriyeti kabul ettim. Bir an evvel zât-ı âlinize mülâki olmak arzusundayım. Ancak Samsun ve havalisinin vaziyeti asayişsizlik yüzünden fena bir akıbete dūçar olmak mahiyetindedir. Bu sebeple burada birkaç gün kalmak zarureti vardır. Bendenizi şimdiden tenvîre medâr olacak hususât var ise iş'ârını ricâ eder ve gözlerinizden öperim kardeşim.

Mustafa Kemal

Vesika 11

Şube 1

1327

Gayet aceledir

Ankara'dan, 26.5.35

Havza'da Dokuzuncu Ordu Kıtataı Müfettişliği'ne

C: 23.5.35 tarih ve 105/3 numaralı şifreyedir.

Birçok ihtimama rağmen İzmir'den muntazam ma'lumât alamıyoruz. Oradaki kumandanlıkla henüz irtibat tesis edilemedi. 25 Mayıs'ta Manisa'nın da işgal edildiği ve muhaberenin münkatı' olduğu telgraf memurlarından haber alındı. Maamafih Manisa istikametinde bir irtibat zâbiti gönderdik. Henüz ma'lumât gelmedi. Kolordu'nun Ereğli'de bulunan aksâmının şimendiferle nakline kâmilan muvaffak olamadık. Karadan yürüyüşe başladılar. Mesafenin uzaklığı hasebiyle ne vakit muvâsalat edecekleri ma'lûm değildir. Burada elimize geçen efrâdı Afyonkarahisarı'nda Yirmi Üçüncü Fırka'ya gönderiyoruz. Çünkü bu fırkanın mevcudu pek azdır... Ve Kastamonu vilâyetleriyle Kayseri Mutasarrıflığı'ndan bazı muhill-i asayiş vakayı hakkında ma'lumât verilmeğe başlanmıştır. Henüz mahiyetleri tahkik edilmektedir. Emr-i devletleri vechile peyderpey arz-ı ma'lumât edeceğim.

26.5.35 tarih ve 1 Şube 1327 numaralı olup saat 6.35 sonrada Ankara telgrafhanesine verilmiştir.

K. O. 20 Kumandanı

Mirliva

Ali Fuat

Vesika 12

İstihbarat

Şifre

Havza, 27.5.35

Ankara Yirminci Kolordu Kumandanı Fuat Paşa
Hazretlerine

C: 26.5.35 şifre.

Afyonkarahisarı'ndaki Yirmi Üçüncü Fırka mevcud-ı hazırı nedir? Bunu takviye için hangi menâbiden istifade edilmek-

tedir? Bugünkü vaziyet-i umumiyemize nazaran mezkûr fırkaya nasıl bir vazifenin tevcihini tasavvur buyuruyorsunuz? Konya'da fi'l-hakika işitildiği gibi bir vatan ordusu müteşekkil midir? Vali ile tanıştınız mı? Gözlerinizden öperim.

Mustafa Kemal

Vesika 13

İstihbarat
Şifre

Havza'dan, 27.5.35

Konya'da Yıldırım Kıtâatı Müfettişliği'ne

Düvel-i İtilâfiye kuvvetlerinin Manisa'yı işgal ettikleri haber alınmıştır. Bu bâbdaki ma'lumât-ı devletlerini ricâ ederim.

Afyonkarahisarı'nda bulunan fırkanın tezyîd-i kuvvetine imkân-ı maddî bulunabilecek midir? Bu fırkaya bugünkü ahvâl karşısında nasıl bir vazife tevcihi ihtimali olduğu; Konya'da bir vatan ordusu teşkil edilmekte olduğuna dair bazı havadisler şâyi olduğundan bunun mahiyet ve teşkilât-ı esasiyesi hakkında tenvîr buyurulmaklığına hassaten ricâ ederim.

Dokuzuncu Ordu Kıtâatı Müfettişi
Mustafa Kemal

Vesika 14

Ankara, 28.5.335

Ankara'dan: Dokuzuncu Ordu Kıtâatı Müfettişliği'ne
mevrûd 574 numaralı şifredir.

C: 27.7.35 şifreye:

Yirmi Üçüncü Fırka'nın efrâd mevcudu ancak dokuz yüze iblâğ edilebildi. Ankara kalemi tahsis edilmiştir. Mahallinden de ihzârı için teşebbüsâtta bulundum. Henüz bir cevap alamadım. Yirmi Üçüncü Fırka Tarsus'ta malûm-ı âlileri olan fırkadır. Yeni emrime girmiştir. Kabiliyetli bir hale girmesine çalışılmaktadır. Burdur ve Isparta ve Kasaba'da bir taburu vardır. Mü-

tebaki kuvveti Afyonkarahisarı'ndadır. Bir işgal vaziyeti karşısında ordugâhlarında kuvvet çoğalıncaya kadar mevkilerini terk etmeyecek ve dūçâr-ı tecavüz olursa ahali-i mahal-liyeden alacakları takviye ile mevkilerini müdafaa edeceklerdir. Konya'da vatan ordusunun teşkilinden haberdâr değilim. Vali ile tanışmaya çalışıyorum. Maa't-teessüf Yunan askeri Manisa'yı da işgal etmiş. Ahali işgali red için bir miting yapmış. Arz-ı ihtiram eylerim.

K. O. 20 Kumandanı
Mirliva
Ali Fuat

Vesika 15

Zât-ı devletlerine mahsustur.
259

Konya, 30.5.35

Havza'da Dokuzuncu Ordu Kıtaatı Müfettişliği'ne

C: 27 ve 29 Mayıs 35 tarihli şifreye:

1- Yunan ordusu Manisa ve Aydın civarlarını işgal etmiş ve Afyonkarahisarı'ndaki fırkanın civardan takviye-i kuvvetine çalışılıyor. Rum olan mutasarrıfının tebdili müyesser oldu. Fırka oradaki asayiş muhafaza ile beraber her türlü işgal hadisesine her türlü vesâitle mukavemet edecektir. Bu vesâit hazırlanıyor. Konya'da orduya zahîr olabilecek bir kuvvet ihzârına çalışıyoruz. Ancak maddî bir isim ve unvana mâlik değildir.

2- İzmir Müdafaa-i Milliye ve Redd-i İlhak Cemiyeti Denizli'de bulunmaktadır efendim.

Yıldırım Kıtaatı Müfettişi
Cemal

Vesika 16

Zata mahsustur.

Havza, 1.6.35

Şifre

Adet

38 hususî

Erzurum'da On Beşinci Kolordu Kumandanlığı'na
Samsun'da Oç Üçüncü Kolordu Kumandanlığı'na
Diyarbakir'de On Üçüncü Kolordu Kumandanlığı'na

1– Yunan ordusu Manisa ve Aydın civarlarını da işgal etmiştir.

2– Afyonkarahisarı'ndaki Fransız müfrezesinden bir Müslüman çavuş Karahisar ve civarının İtalyanlar tarafından işgal edileceğini, bunu müteakib Fransız müfrezesinin oradan çekileceğini söylemiş. Karahisar'dan on saat mesafede bulunan bir şimendifer köprüsünün Fransız askeri tarafından muhafaza olduğu, Karahisar içinde ve ordugâhta bulunan cephaneliklerimizin ecnebi askerlerinin daimî surette tahtı tarassudunda bulunduğu Yirmi Üçüncü Fırka'nın raporuna atfen Yirminci Kolordu Kumandanlığı'ndan bildirilmiştir.

3– Afyonkarahisarı'ndaki fırkamızın takviyesine çalışıldığı, her türlü işgal hadisesine mukavemete hazırlandığı ve Konya'da orduya zahîr olabilecek millî bir kuvvet ihzârına uğraşıldığı, İzmir Müdafaa-i Milliye ve Redd-i İlhak Cemiyeti merkezinin Denizli'de bulunduğu Yıldırım Kıtâtı Müfettişliği'nden bildirilmiştir. Arz-ı ma'lumât eylerim.

Dokuzuncu Ordu Kıtâtı Müfettişi

Fahrî Yaver-i Hazret-i Şehriyari

Mirliva

Mustafa Kemal

Vesika 17

Müstaceldir.
Şifre zâtî

16.6.35

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Cevat Paşa Hazretlerine

Hâlen Edirne'de kolordu kumandanının kim olduğunu ve Cafer Tayyar Bey'in elyevm nerede bulunduğunu lûtfen iş'âr buyurmanızı ricâ ederim.

Mustafa Kemal

Vesika 18

597

17.6.35

Üçüncü Ordu Müfettişliği'ne

C: 16.6.35'tir.

Cafer Tayyar Bey Birinci Kolordu Kumandanı olarak Edirne'dedir efendim.

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi
Cevat

Vesika 19

Acele şifredir.

Amasya'dan, 18.6.35

Edirne'de Birinci Kolordu Kumandanı
Cafer Tayyar Beyefendi'ye

İstiklâl-i millîmizi boğan ve inkisâm-ı vatan tehlikelerini ihzâr eden Düvel-i İtilâfiye'nin icrââtı ve hükümet-i merkeziye'nin esir ve âciz vaziyeti malûmunuzdur. Millet'in mukadderâtını bu mahiyette bir hükûmete teslim etmek maazallah inkırazla münkad olmak demektir. Tekmil Anadolu ahalisi istiklâl-i millîyi tahlîs için baştan aşağı yekvücûd bir hale getirilmiş ve bilâ-istisna teknil kumanda heyetleri ve arkadaşlarımız yük-

sek bir fedakârî ile müştereken ittihâz-ı karar eylemiştir. Vali ve mutasarrıfların hemen kâffesi de bu halka etrafına alınmıştır. Bu âli hedef için Mûdafaa-i Hukuk-ı Milliye ve Redd-i İlhak Cemiyeti'nin unvan-ı şâmilî kabul edilmiştir.

Anadolu'daki teşkilât kaza ve nahiyelere kadar tevessü ediyor. İngiliz himayesinde bir müstakil Kürdistan teşkilî hakkındaki İngiliz propagandası ve bunun taraftârânı da bertaraf edildi. Kürtler de Türklerle birleşti.

Trakya Cemiyeti ve Edirne Vilâyeti Mûdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti ile de elele vermek ve umum Anadolu ve Trakya Mûdafaa-i Hukuk-ı Milliye ve Redd-i İlhak Cemiyetlerini tevhid etmek ve Anadolu ve Rumeli umum vilâyâtının murahhaslarından mürekkeb kuvvetli bir heyet-i merkeziye teşkil etmek takarrür etti. Bu heyetin İstanbul'un murakabesinden ve ecnebi devletlerinin nüfûz ve tesirinden tamamıyla âzâde kalacak ve sadâ-yı millîyi gür bir sesle cihana duyuracak vechile Anadolu'nun merkezinde ve en münasip olarak Sivas'ta in'ikadî münasip görülmüştür. Lüzumuna göre İstanbul'da hâiz-i salâhiyet olmamak üzere bir heyet-i mümessile bulundurulabilir. Ben İstanbul'da iken Trakya Cemiyeti azasıyla teâtî-i efkâr etmiş idim. Şimdi zamanı geldi, icap edenlerle mahremâne görüşerek derhal teşkilâtta bulunulmasını ve buraya kıymettar bir iki zatın murahhas olarak ve fakat ketm-i hüviyetle Samsun veya şimendifer tarîkiyle yola çıkarılmasını ve onlar gelinceye kadar da Edirne vilâyetinin vekil ve müdafii olmak üzere Anadolu'da beni tevkil ettiklerine dair imzaları tahtında bir vesikanın imza-yı âlinizle ve şifreli telgrafla bildirilmesini ricâ ederim.

Bu gaye-i istiklâl tahsil olununcaya kadar tamamıyla milletle birlikte fedakârâne çalışacağımı mukaddesâtım namına yemin ve bunu gördüğüm arzu-yı millî üzerine her tarafa ta'mim ettim. Artık benim için Anadolu'dan hiçbir yere gitmemek kat'îdir. Bu karar umum arkadaşlarımızın karar ve kanaatine tamamıyla müstenidtir. Gözlerinizden öperim. Telgrafın vusûlünün de sür'at-i iş'ârına muntazırım.

Üçüncü Ordu Müfettişi
Fahrî Yaver-i Hazret-i Şehriyarî
Mirliya
Mustafa Kemal

Vesika 20

Zata mahsustur.

Bursa, 27 Haziran 35

Sivas Vasıtasıyla Dokuzuncu Ordu Müfettişliği'ne

1- On Yedinci Kolordu Kumandanlık Vekâleti'nin nez'iyle esasen kumandanı olduğum Elli Altıncı Fırka'nın İzmir'den Mudanya tarikiyle Bursa'ya naklolunmuş olan bakıyetü's-süyûfunun tanzim ve teşkili için emri aldığım andan nihayet yirmi dört saat sonra bulunduğum mahalden hareketim hakkında açık olarak yazılan telgraf üzerine makasid-i milliyeyi hayyiz-i fiile îsâl edecek vesâit-i kâfiye ... bulamadığımdan fırkamı tanzim ve tensike muvaffak olur isem daha iyi hidemâtını icrasını kabil gördüğüm-den 21.6.35 sabahı Kula'dan Bursa istikametine harekete mecbur oldum. Maamafih hükümet-i merkeziyenin evâmir-i müekkedesini telâkki ve infaza sa'y eden memûrîn-i mülkiyenin aykırı vaziyetine ve mesâime engel olan bütün mukabil vaziyetlere rağmen tekmil Aydın vilâyetinin muhtelif mahallerinde bir hareket-i milliyenin başlangıcını temîn, donmuş ve sönmüş ruhların heyecan-ı millî ile kıpırdanması memleketin istihlâsı için elzem olduğu fikrini her tarafa yaymaya muvaffak oldum.

2- 22 Haziran 35 tarihli iki emirnamelerini bugünkü 27 Haziran 35 günü, Bursa'ya muvâsalatla aldım. Kanaat ve icrâât-ı sâmilelerini vatan ve milletin kuvvet alması için yegâne yol olduğuna iman-ı kavîm olduğunu bi't-tabi zât-ı devletleri de bilirler. Binâenaleyh bu hususta hemen teşebbüsâta başladım. Neticesini arz edeceğim. Aynı zamanda bu hususta doğruca benim yazmaklığıma rağmen Çine'de Elli Yedinci Fırka'ya da emir buyurulmasını muvâfık bulurum.

3- Kısa zamanda Fırkamı her türlü gösterilen mûmânaat-ı resmîyelere rağmen ikmâle çalışarak âmâl-i milliyenin tatmîni için buraca tevessülû mümkün olan icrââtı icraya çalışacağım.

4- Din ve milletimizin istihlâsı yolunda attığınız büyük adımlarda muvaffak olacağınıza tamamen kaniim. Evâmir-i sâmilерinin devamını istirham eylerim.

Fırka 56 Kumandanı
Miralay Bekir Sami

Vesika 21

Numara
663

Erzurum'dan, 9.6.35
Vürûdu: 13

Dokuzuncu Ordu Kıtaatı Müfettişliği'ne

İzmir'in işgali hakkında alınan ilk ma'lumât üzerine berâ-yı protesto bazı zevât "....." toplanmıştır. Eşrâf ve mütehayyızân ile gazete mümessilleri daire-i mülkiyede toplanmışlar ve birçok müzakere cereyân ettikten sonra umum millet namına protesto telgrafı yazılmasına karar verilmişken mitingin Rumların belki münasebetsizliklerine ma'rûz kalınması ve hiç yoktan başka bir hadise olur düşüncesine binâen kararlarının mevki-i fiile konulmadığı ve teşebbüsâtın icabında yapılmak üzere gizli hazırlıktan ibaret kaldığı, ictimâda hazır bulunan İstrati Polidis'in Rumlar tarafından hiçbir suretle tezâhürât icrasına müsaade edilmeyeceği vaadinde bulunduğu, ahalinin son derece heyecanlı, hususiyle Trabzon hakkında böyle bir teşebbüs halinde son damlaya kadar müdafaa azminde oldukları, Rumlarla İslâmların arasının gergin bulunduğu, muhill-i asayiş bir vaka olmadığı Üçüncü Fıkra Kumandanlığı Vekâleti'nden bildirilmektedir.

K. O. 15 Kumandanı
Kâzım Karabekir

Vesika 22

Müstaceldir.

Sivas'tan, 3.6.345
Vürûdu: 5

Dokuzuncu Ordu Kıtaatı Müfettişliği'ne

C: 3 Haziran 335 şifreye:

Vilâyet dahilinde hiçbir mahalde hiçbir gûnâ dâi-i endişe ahvâl mevcut değildir ve Ermenileri tedhiş edecek hadise dahi vuku bulmamıştır. Yalnız son İzmir hadisesi dolayısıyla vuku bulan tezâhürâttan müteessiren ve bunu kendi emelle-

rinin husûlüne bir mâni addederek nazar-ı dikkati celp ve ec-nebi askeri için bi'l-iltizâm teşebbüsâtta ve hilaf-ı hakikat işâat ve ihbârâtta bulundukları muhakkaktır. Bunların cümlesinin bî-esas olduğunu arz eylerim efendim.

Vali Vekili
Hasbi

Vesika 23

Gayet aceledir.
560

Sivas, 3.6.35

Dokuzuncu Ordu Kıtaatı Müfettişliği'ne

C: 3.6.35 ve 12/15 şifreye:

Sivas ve civarında evvelce bulunan Ermenileri ve bi'l-âhire gelen mültecileri tedhîş edecek bir hadise olmamıştır.

Ne Sivas'ta ve ne de civarında dâi-i endişe hiçbir hal yoktur.

Herkesin sâkitâne iş ve güçleriyle meşgûl olmakta bulundukları ve İzmir'in işgali haberi üzerine ahali-i İslâmiye'ce yapılan ve Hristiyanlar hakkında hiçbir fikr-i husûmet tazammun etmeyen ictimâlardan mütevahhiş olmalarının vârid-i hâtır bulunduğu.

K.O.3 Vekili
Fikri

Vesika 24

Sivas, 2.6.35

Dokuzuncu Ordu Kıtaatı Müfettişliği'ne

Bugün Adana'dan Miralay Demange imzasıyla alınan telgrafnamede [Aziziye'de İzmir'in işgali üzerine Hristiyanların katl ile tehdit edildiği ve bu ise muvâfık olmayıp size vaziyetten haber veriyorum ki “bu haller müttelik askerleri tarafından vilâyetinizin işgaline sebep olur.”] mealinde iş'ârâtta bulunmaktadır. Husus-ı mezkûrun Harbiye Nezaret-i Celîlesinden

istifsâr olunarak icap eden cevapların verildiği ve yalnız mi-tingte ahali-i İslâmiye'nin fazla ictimâ etmesinden güya Hıristiyanların tevahhuş ederek dûcâr-ı telâş oldukları ve kıtâle kat'iyen meydan verilmeyeceği gibi usûlen dahi (...) olmak icap edenlere mükerreren yazıldığı gibi ihtarat-ı şedîdede bulunulmuştur. Ancak müdahaleyi celp için Hıristiyanlar tarafından işâa olunmakta idüğü, Haçin'den Aziziye'ye gelen Ermeni jan-darmaları etrafa tecavüzatta bulunduklarından (...) üzerine (...) olmasına yahut tebdilleri hususunun Adana vilâyetine yazıldığı (...) olduğu maruzdur.

Vali Vekili
Hasbi

Vesika 25

İstihbârât
305 tel.

Havza'dan, 1.6.335

TAMİM

Trabzon, Erzurum, Sivas, Van, Diyarbekir, Bitlis, Mamuretülaziz, Ankara, Kastamonu vilâyetlerine, Erzincan, Canik, Kayseri, Maraş Mutasarrıflıklarına;

Erzurum'da K. O. 15 Kumandanlığı'na:

Sait Molla imzasıyla belediye riyâsetlerine keşide edilmiş olan ma'lûm telgrafnamenin efkârı gayr-i muttarid ve muhtelif siyasî mecralara tevcihindeki mahzuru ve istiklâl-i millî ve siyasîmizin tahlîsi ancak milletin yekvücüd olarak müdafaası ile kabil olacağını 26.5.35 tarihinde arz ve ta'mîn eylemiş idim.

27.5.35 tarihli Dersaadet'ten gelen Türkiye-Havass Reuter ajansı zât-ı hazret-i pâdişâhînin Yıldız saray-ı hümayûnda küşâd buyurdukları Şûrâ-yı Saltanat'ta heyet-i umumiyenin fikri, Türkiye'nin tamamîyet-i mülkiyesini muhafaza şartıyla düvel-i muazzamadan birinin müzaheretini temîn merkezinde olduğunu zikrediyordu. 27 Mayıs 35 tarihli İstanbul gazeteleri ise Şûrâ-yı Saltanat müzâkerâtını fasıl fasıl ve İtilâf Hükümetle-

rinin sansürünce bazı mevâddı tayyedilmesine rağmen sarahat-i kâfiye ile neşrediyor. Bu neşriyat mezkûr ajans ihbârâtının hakikate tamamıyla muhâlif ve muharref olduğunu gösteriyor. Neşriyat-ı mezkûreye nazaran Şûrâ-yı Saltanat'ta vûkelâ, â'yân, süferâ ve firak-ı muhtelif ve cemiyât-ı milliye ve matbûat heyetleri namına bi'l-fiil söz alan yirmi beş kadar zevâtın hemen kâffesinin beyânâtı istiklâl-i tâmme mazhariyet ve efrâd-ı milletten acilen bir şûrâ-yı milletin teşkiliyle mukadderât-ı milletin işbu şûrâ-yı fevkalâdeye havalesi zemininde olup yalnız bir zatın kıraat edilen ifadesinde İngiliz himayesi teklif olunmaktadır. Bu neşriyat ile ajans ihbârâtı arasındaki tezat esbâbını Bâbıâli'den istizâh eyledim. Arz-ı ma'lumât olunur.

Mustafa Kemal

Vesika 26

Şifre

22 Haziran 335

194

TAMİM

1- Vatanın tamamıyeti, milletin istiklâli tehlikededir. Hükümet-i merkeziyemiz İtilâf Devletleri'nin tesir ve murakabesi altında mahsur bulunduğundan deruhde ettiği mes'uliyetin icâbatını ifa edememektedir. Bu hal milletimizi ma'dûm ta-nıttırıyor. Milletin istiklâlini gene milletin azm ü kararı kurtaracaktır. Milletin hal ü vaz'ını derpîş etmek ve sadâ-yı hukukunu cihana işittirmek için her türlü tesir ve murakabeden âzâde bir heyet-i milliyenin vücudu elzemdir. Bunun için bi'l-muhabere her taraftan vâki olan teklif ve arzu-yı millî üzerine Anadolu'nun bi'l-vücûh en emin mahalli olan Sivas'ta millî bir kongrenin serian in'ikadı takarrür etmiştir. Bunun için tek mil vilâyât-ı Osmaniye'nin her livasından ve fırka ihtilâfâtı nazar-ı dikkate alınmaksızın muktedir ve milletin itimâdına mazhar üç kadar zatın sūr'at-i mümkinine ile yetişmek üzere hemen yola çıkarılması icap etmektedir. Her ihtimale karşı bunun bir sır-ı millî halinde tutularak dağdağaya mahal verilmemesi ve lüzum görülen mahallerde seyahatin mütenekkiren icrası lâzımdır.

2- Vilâyât-ı şarkiyemiz namına on Temmuz'da Erzurum'da in'ikadî mukarrer kongre için vilâyât-ı mezkûrenin Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye ve Redd-i İlhak Cemiyetlerinden müntehap azalar zaten Erzurum'a müteveccihen yola çıkarılmışlardı. O vakte kadar vilâyât-ı sâiremizin murahhasları da Sivas'a vâsıl olabileceklerinden Erzurum Kongresi'nin azası da tensîb edeceği zamanda ictimâ-i umumîye dahil olmak üzere Sivas'a hareket edecektir.

3- İşbu mevâdda göre murahhasların Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyetleri ve belediye riyâsetleri ve suver-i sâire ile intihâbı ile tahrikleri hakkındaki delâlet-i aliyye-i vatanperverîlerini ve isimleriyle zaman-ı hareketlerinin iş'arını istirham eylerim.

4- Bu telgrafın vusûlünün hemen iş'âr buyurulması ricâ olunur.

Mustafa Kemal

Vesika 27

21.6.35

İstanbul'da bazı zevâta hususî mektup

Vatanın tehlike-i inkisâmını aynen gösteren safhanın hûnîn icrââtı, vicdan-ı millîyi bir emel-i halâs etrafında ve Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye ve Redd-i İlhak Teşkilâtı namı altında seri bir surette toplamağa başlamıştır. Yalnız mitingler ve sâire gibi tezâhürât, büyük gayeleri hiçbir vakitte kurtaramaz ve ancak sine-i milletten bi'l-fiil doğan kudret-i müşterekeye istinat ederse rehâkâr olur. Fakat şüphe götürmeyen bir hakikattir ki, bu acı safhayı bu kadar mühlik bir şekilde ihzâr eden en müessir âmil maalesef pâyitahtımızdaki muhâlif cereyânlar ve Anadolu'nun sâf ve mukaddes âmâl-i millîyesini muzır bir şekilde infirâda uğratan siyasî ve gayr-i millî propagandalarıdır. Kuvâ-yı Milliye'yi bugün için böyle yanlış yollara sevk ile dağıtmanın mücâzâtını vatanımız aleyhinde ve pek mebzul bir surette görmekteyiz. Binâenaleyh İstanbul'un işbu muhâlif cereyânları artık Anadolu'ya ve âmâl ve hissiyât-ı millîye-ye hâkim değil tâbi olmak mecburiyet-i vataniyesindedir. Ve

pâyitaht Düvel-i İtilâfiye tarafından tahliye edilinceye kadar bu mecburiyetin mutlak olduğu kanaatindeyim. Bu hal bi't-tabi zât-ı âlilerince de takdir olunur. Arızamda tasvir edilen vaziyet bugün serî ve umumî bir millî kongrenin in'ikadını icap ettirmektedir. Bu davet her tarafa ta'mîm ve ifa kılınmıştır. Devletin inkisâmı mevzu-i bahis olduğu bir sırada İngiliz propagandasıyla başveren Kürdistan istiklâli gibi cereyânlar dahi bi'l-muhabere tarafdârânını celp ve hilâfet ve saltanat etrafındaki gaye-i müşterekemize davet ve tamamî-i mutabakat suretiyle lehü'l-hamd lehimize dönmüş ve kongreye davet olunmuştur. Bu millî ve hayatî mesele için İstanbul'da "zât-ı sâmilere/zât-ı devletleri/zât-ı âlileri*" gibi vatanperver ve sahib-i kelâm mütefekkirîne teveccüh eden fedakârlık bilhassa pek büyüktür. Bu gaye-i salâh ve millî istihsal edilinceye kadar âcizleri Anadolu'dan ve sine-i milletten ayrılamayacağım ve bu noktada nihayete kadar bir ferd-i millet gibi çalışacağımı millete karşı mukaddesâtım namına söz verdim ve hiçbir kuvvet bu azm-i millîye mâni olamayacaktır. Bu karar-ı âcizânem umum Anadolu'da re's-i kârda bulunan mes'ûl ve kıymettar umum arkadaşlarımın içtihad ve kanaat-i müşterekesine istinâd etmekte olduğunu da ilâveten arz ile ihtirâmât-ı mahsusa-i kalbiyemi teyid eylerim Efendim Hazretleri.

Mustafa Kemal

Vesika 28

Ali Kemal Bey'in Sadaret'e istifası

Bilâd-ı Osmaniye'nin mahâll-i muhtelifesinde serzede-i zuhûr olan âsâr-ı ihtilâl ve iğtişası teskin ve itfâ hakkında ifası icap eden tedâbîr münhasıran ve doğrudan doğruya memuriyet-i âcizâneme mahsur olup bundan tevellüd edecek bâr-ı mes'ûliyet dahi yine makam-ı âcizânemin düş-ı mukavemetine tahmil edilmiştir. Pek az bir müddet devam eden Dahiliye Nezareti'ndeki memuriyet-i âcizânem esnasında ma-

* "Zât-ı afifâneleri gibi milletin mefharı bulunan vatanperver ve sahabe-i kelâm".

kam-ı muallâ-yı hilâfet ile millet ve memleketim hakkında arz ettiğim hidemâtın derecesini nazargâh-ı hakayık-iktinâh-ı sadaretpenâhilerinde tevsik ve teyid edecek birçok âsar mevcuttur ki, bu bâbda tatvil-i makali zâid ve bi-lüzum görürüm. Binâenaleyh tahammül ettiğim bâr-ı azîm-i mes'ûliyet, istiklâl-i vazife ve adem-i müdahale ile mümkün olacağına ve aksi takdirde ise hilâf-ı marzî-i âli ve vicdan, eda-yı hizmetin imkânsızlığı gayet tabii ve bu suretle Nezaret'ten çekilmek ıztırârının husûlû de bedihî bulunmuş olmasına mebni istifaneme-i âcizânemin takdimindeki ıztırârın hüsn-i telâkkisiyle iktiza-yı kanunünün ifasını istirham ederim, ol bâbda.

fi 26 Haziran 35 Perşembe

Ali Kemal Bey'in saraya azîmetle takdim ettiği istifaneme

Südde-i seniye-i mülûkânelerine bütün varlığıyla rabt-ı mevcudiyet etmiş olan bu bende-i asdaklarının rıza-yı meyâmin-irtizâ-yı cenâb-ı mülûkânelerinden ser-i mü inhirâfı ne büyük bir fecîa-i mevcudiyet ad ve telâkki edeceği, zât-ı kudsiyet-sıfat-ı şâhânelerine arz u izâhtan müstağni olan hakayıktendir. Bende-i asdaklarının işbu merbutiyetle mazhar buyrulduğu emn ü itimat ve iltifat-ı şâhâneyi çekemeyen rûfeka-yı çâkerânemden bazı zevâtın adem-i muvaffakiyet tevlidiyle hüsn-i nazar-ı şehriyârîden mahrumiyeti intâc edecek bazı vakayi ihdâsına sarf-ı mâhasal-i makdûr etmekte olduklarına ve bundan ne suretle istifade edeceklerine muntazır ve müterakkıb iken Anadolu'nun bazı mevâkiinde serzede-i zuhûr olan nâire-i ihtilâlin derhal ve mevzian teskin ü itfâ ve imhâsı maksadıyla ittihâz-ı tedâbîr ve bu icrââtın ifası sırf makam-ı memuriyet-i ubeydâneme mahsur ve münhasır iken bu bâbda birçok a'zâr-ı vahiye ve indiye serd ü ityânıyla ihtilâlin tevsî-i daire-i şümûl etmesine ve bi'n-netice bu bâbda adem-i muvaffakiyete dâ'îr edilerek rıza-yı meyâmin-irtizâ-yı cenâb-ı veliyû'n-niamîlerinin istihsalinden dûr ve mehcûr kalmaklığıma vesilecû olmakta bulunduklarına ve beyânât-ı çâkerânemi adem-i tervîc ile müdâhalâta başlamalarına mebni istiklâl-i re'y ü tedbirdeki

mahrûmiyetten mütevellid hasar ve mazarr-ı maneviyeyi derk ve te ferrûs ile bugün makam-ı sadâret kaymakamlığına istifa-yı kat'î-i bendegânemi ita eyledim.

Muârizlarımın bu bâbdaki efkâr u âmâline zaten vâkıf bulunmaklığım hasebiyle kendilerinin menviyâtını hariçten ve biraz uzaktan tetkik ve tefahhus ve binâenaleyh zât-ı akdes-i hilâfetpenâhîlerini min gayri haddin ikazda devam etmek üzere memuriyet-i resmîyemden hemen affıma müsaade-i merhamet-âde-i hazret-i pâdişâhîlerinin şâyân ve erzân buyurulmasını hâk-i pâ-yi şâhânelerine vaz'-ı cebhe-i rıkkıyet ve daraatle istirhama cür'et ederim, her halde.

26 Haziran 35 Perşembe

Ali Kemal Bey'in bâlâdaki tarihte saraya azîmetle istifasını
bizzat takdimi ve ma'rûzât-ı şifahiyesi

Pâdişâhım, bilirsiniz ki Dahiliye Nezareti'ni kabulüm yalnız şahs-ı hümâyûnlarına arz-ı hizmet maksadından ibaretti. Meclis-i Vükelâ'da menfî bir siyaset tedvîrinden rûfekamı men'e muvaffak oldum. Fakat en nihayet hidemât-ı sadıkânemi dûçâr-ı inhilâl edecek bazı vakayi tahaddüs etti. Bunda da muvaffak olacağımı hissedenler icrââtıma mâni olabilecek her türlü müşkilâtı ikadan çekinmediler. Muvaffakiyetsiz eda-yı hizmetten ise resmen vazifeden müfarekati tercih ettim. Maddiyat ve maneviyatım zât-ı seniyelerine merbuttur. Suret-i hususiyede arz-ı hizmet ve sadâkatten çekinmeyeceğim. Yalnız bir şey istirham ederim. Vazife-i resmîyeden tecerrüdü ni'me'l-vesile addeden bütün husemâmin tehâcümünden kulunuzu muhafaza buyurunuz.

Cevap

Devletin tarihî anlar yaşadığı şu fecî devrinde beni büsbütün yalnız bırakmayacağınıza eminim. Sadâkatiniz beni büyük ümit ve tesellilere sevk etmişti. Yine vazife-i sadâkati ifa yolundaki vaadinize memnunum. Saray her dakika ve bilâ-kayd ü şart size açıktır. Refik Bey'le beraber teşrik-i mesâiden ayrılmayınız. Ben her ikinizin sadâkatine güvenerek irşâdât ve telkinatınızı sabırsızlıkla bekleyeceğim.

Vesika 29

Şifre

5.7.35

Sivas'ta Üçüncü Kolordu Kumandanlığı'na

Hükümet-i merkeziyenin tazyik neticesi olarak menâfi-i millet ve memlekete mugayir yapması muhtemel tebligatı kontrol veya tevkif için muhabere kanalı olan mühim merkezlerde icabında tatbik edilmek üzere hemen tedâbir ve tertibât alınmalıdır. Bu noktayı ne Hükümet'e ve ne de telgraf memurlarına hissettirmemek lâzımdır. İşbu telgrafın vusûlü bildirilecektir. Üçüncü Kolordu Yirminci Kolordu'ya ve bu da On İkinci ve On Dördüncü Kolordu'ya ve o da Bekir Sami Bey'e, On Beşinci Kolordu, On Üçüncü Kolordu'ya isâl edecektir, işbu telgrafın vusûlü aynı suret ve tarîk ile bildirilecektir, imza: Üçüncü Ordu Müfettişi Fahrî Yaver-i Hazret-i Şehriyarî Mirliya Mustafa Kemal.

Vesika 30

İstihbarat

Erzurum, 5.7.35

Şifre

Gayet müstaceldir.

Konya'da On İkinci Kolordu Kumandanı

Miralay Salâhattin Bey'e

1- Cemal Paşa'nın on gün müddetle Dersaadet'e hareketinin sebab-i hakkîsini vâzihan ve serian iş'âr buyurmanızı

2- Zât-ı âlinizin hiçbir sebep ve suretle oradaki kuvânın başından infikâkiniz câiz değildir. Bu bâbda Fuat Paşa ile muhabere ederek en menfî ihtimale karşı tedâbir almanız elzemdir. Her gün vaziyetiniz hakkında kısa ma'lumât vermenizi ricâ ederim.

Üçüncü Ordu Müfettişi

Fahrî Yaver-i Hazret-i Şehriyarî

Mustafa Kemal

Vesika 31

İstihbarat

Erzurum, 5.7.35

Şifre

Gayet aceledir.

Ankara'da Yirminci Kolordu Kumandanı

Ali Fuat Paşa Hazretlerine

Salâhattin Bey'e yazdığım şifre sureti aynen ber-vech-i âtidir.

Üçüncü Ordu Müfettişi

Fahrî Yaver-i Hazret-i Şehriyarî

Mirliya

Mustafa Kemal

SURET

Gayet aceledir.

Konya'da On İkinci Kolordu Kumandanı Miralay Salâhattin Bey'e:

1- Cemal Paşa'nın on gün müddetle Dersaadet'e hareketinin sebab-i hakikisini vâzihan ve serian iş'âr buyurmanızı.

2- Zât-ı âlinizin hiçbir sebep ve suretle oradaki kuvânın başından infikâkiniz câiz değildir. Bu bâbda Fuat Paşa ile de muhabere ederek en menfî ihtimale karşı tedâbîr almanız elzemdir. Her gün vaziyetiniz hakkında kısa ma'lumât vermenizi ricâ ederim.

Üçüncü Ordu Müfettişi

Fahrî Yaver-i Hazret-i Şehriyarî Mustafa Kemal.

Vesika 32

7.7.35

K. O. 12 Kumandanı Salâhattin Beyefendi'ye

Cemal Paşa Hazretleri hakkındaki telgrafnamemin cevâbına makine başında muntazırım.

Üçüncü Ordu Müfettişi

Fahrî Yaver-i Hazret-i Şehriyarî

Mustafa Kemal

Vesika 33

Hususî
130

Konya, 6/7.7.35
Vusûlü: 7/8.7.35
Saat, evvel 1.10

Üçüncü Ordu Müfettişliği'ne

C: 5.7.35 ve 33 şifreye:

1- Cemal Paşa İstanbul'a bazı zevât ile temas etmek ve aile-
siyle görüşmek üzere on gün müddetle ve kendi arzusuyla me-
zunen Dersaadet'e gitmiştir.

2- Fuat Paşa ile görüşmek üzere kendisine yazmıştım. He-
nüz cevap alamadım. Mahall-i mülâkatın Eskişehir olacağını
zannediyorum. Kolordu mıntakasındaki vaziyete dair ba'demâ
her gün arz-ı ma'lumât edilecektir.

3- Evvelce de arz ettiğim vechile burada vezâif-i esasiye
biraz güçlûkle ve bataetle icrâ edilmektedir. Maahaza az da
olsa semerât-ı nâfia elde edilmektedir. Arz-ı ihtiram eder ve
temenni-i muvaffakiyât eylerim efendim.

K. O. 12 Kumandanı
Salâhattin

Vesika 34

Şifre
Şimdi keşidesi
Zata mahsustur.
106

15 Temmuz 335

Canik Mutasarrıfı Hamit Beyefendi'ye

Kardeşim Hamit Bey, sizin yerinize İbrahim Ethem Bey'in
tayin olunduğunu haber alarak Refet'e yazdım. Ve birleşerek
beraberce dahile doğru gelmenizi ricâ ettim. Bilmem hangi
mülâhaza-i emniyet size İstanbul'a gitmek fikrini telkin edi-
yor. Refet'in başına gelecek size de aynıdır. Yani gideceğiniz ye-
rin Malta olduğu muhakkaktır. Bundan mâadâ biz kıymetli ar-

kadaşlarımızı Dersaadet'ten Anadolu'ya çekip çıkarmağa ve bu vechile ciddî vatanperverânı mahrum-ı âmâl etmemeye çalışırken siz bu hareketle lâakal mahsur bir muhîte giriyorsunuz. Biz hiç câiz görmedik. Salâhattin Bey'le programda mutabakat hâsıl olmuştur. Refet'e mülâki olmak üzere bi'l-muhabere Amasya'ya hareket ederek oradan birlikte vereceğiniz karara göre ya Sivas havalisinde birlikte kalırsınız, veyahut müreffehen bizim nezdimize gelirsiniz. Cevâb-ı kat'î bekleriz.

Mustafa Kemal

Vesika 35

Asayişe mütealliktir.

Amasya'dan, 19.7.35

Adet

71

Üçüncü Ordu Müfettişliği Erkân-ı Harbiye Riyâseti'ne

C: 18.7.35 şifreye:

Salâhattin Bey elân Samsun'dadır. Şimdiye kadar kendisiyle temas edemediğim gibi hiçbir muhabere-i ciddiye ve mühimme cereyân etmemiş olduğundan mîr-i mûmâileyhin fikir ve kanatinin ne merkezde olduğunu bilemiyorum. Ancak Refet Bey'le burada görüştüğüm zaman bana Salâhattin Bey'in bizimle hem-fikir olduğunu ve fakat icabında İngilizlere mukavemet edecek kadar cür'et gösteremeyeceğini ihsâs etmişti. Binâenaleyh Salâhattin Bey'in Kâzım Karabekir Paşa'ya vereceği cevap hakkında ve şimdiye kadar zât-ı sâmilileriyle cereyân etmiş ve edecek olan muhaberâtın aksâm-ı mühimmesinden vakt ü zamanıyla tenvîr buyurulmaklığımı hassaten istirham eylerim. Refet Bey ile Amasya'da üç gün bulunduk. Dün 18 Temmuz 35'te Sivas'a hareket etti. İstifasının kabulüne dair Harbiye Nezareti'nden henüz bir cevap gelmemiştir. Ünye ile Niksar arasında iki taburumuz hâl-i harekettedir. İcabında mezkûr istikametın seddi için tedâbîr-i lâzime ittihâz kılınacağını arz ile takdim-i ihtirâmât eylerim.

Beşinci Fırka Kumandan Vekili

Mehmet Arif

Vesika 36

Numara
191

Erzurum, 10 Temmuz 35

Mücahid-i Muhterem Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Heyet-i İdare Reisi Raif Efendi

Heyet-i İdare Azasından Mütekaid Binbaşı Süleyman Bey

Heyet-i İdare Azasından Mütekaid Binbaşı Kâzım Bey

Heyet-i İdare Azasından Albayrak Gazetesi Müdürü Necati Bey

Heyet-i İdare Azasından Dursun Beyzade Cevat Bey

Vatanı parçalanmaktan, hukuk-ı milliye ve saltanat ve hilâfeti çiğnenmekten kurtarmak emeliyle açılan mücadele-i milliyeye bi'l-istifa bir ferd-i mücahit sıfatıyla iştirak buyurduklarına dair dest-i tevkîre alınan 9 Temmuz 35 tarih ve 346 numaralı tezkere-i aliyyeleri umumî bir vecd ü ihtiram ile alındı. Tarihimize kıymetli sahifeler ilâve eden hayat-ı askeriye-nizden çekilmek yolundaki fedakârlığı minnet ve şükranla karşıladık. Erzurum'luların zât-ı âli-i vatanperverânelerine karşı beslemekte olduğu itimat ve hürmeti bu vesile ile de arzı bir vecibe addettik. Samimî ihtiramlarımızı sunarken Cemiyetimiz başına geçerek vatanın temîn-i selâmetine ve hukuk-ı millet ve saltanatın muhafazasına ma'tûf âmâl-i milliyenin tahakkukuna hasr-ı himmet buyurmalarını müsellem olan hamiyet-i vataniyelerinden temenni eyleriz. Leffen takdim kılınan talimatta muharrer olduğu vechile vezâif-i muhtelif-i vataniye ile mükellef bulunan heyet-i faalemiz riâyâsetinin zât-ı sâmilîleri ve riâyâset-i saniyesinin muhterem Rauf Beyefendi Hazretleri tarafından kabul buyurulmasını ve heyet-i maruzaya heyetimizden de bâlâda esâmilîleri muharrer zatların tayin ve tefrîk edildiğinin arzıyla temenni-i muvaffakiyât ve kesb-i şeref eyleriz efendim hazretleri.

Vilâyât-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti
Erzurum Şubesi, 1335
Raif

Vesika 37

Pek aceledir.

Şifre

162

Ankara Yirminci Kolordu Kumandanı
Fuat Paşa Hazretlerine

1- Hoca Raif Efendi Hazretlerinin işbu telgrafnamesini emniyetli bir surette Dersaadet'e keşide ve îsâliyle beraber bir cevâbının yine aynı tarikle müstacelen celp ve tebellüğü istirham olunur.

2- Dersaadet'te Vilâyât-ı Şarkıye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Riyâseti'ne:

Posta ile mürsel raporun vusûlünü arz etmiştim. Vilâyât-ı Şarkıye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti namına akdine teşebbüs olunan Erzurum Kongresi'ne aynı makasid-i milliye ile müteşekkil ve fakat meselâ Trabzon Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti gibi başka nam taşıyan cemiyetler dahi murahaslar göndermiştir. Binâenaleyh kongre sırf Vilâyât-ı Şarkıye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti kongresi olmayıp muhtelif millî cemiyetler namına da teklif edilmiş bir kongre olduğu dermeyan edilmiştir. Bu suretle derdest-i küşâd olan kongre hem Cemiyetimizin ve hem de aynı gaye ve maksad-ı millî ile teşekkül etmiş diğer bazı cemiyetlerin iştirakiyle daha umumî bir şekil almış oldu. Bu vechile Hilâfet-i İslâmiye ve Saltanat-ı Osmaniye'nin hârisi ve buralardaki hukuk-ı İslâmiye'nin cidden muhafızı olabilecek mahiyet kesbetmiş olduğunu arzyleirim. Evvelce Üçüncü Ordu Müfettişliği'ne ve hâiz-i ehemmiyet bir salâhiyetle buraların muhafaza-i asayişine tayin buyurulup vazifesini teshîl edecek surette kendisine müzaheret ve muâvenet-i kâmile ifası taraf-ı âlilerinden de iş'âr buyurulan Mirliva Mustafa Kemal Paşa Hazretleri, vazifesi uğrunda birçok çalıştıktan sonra mübarek vatan ve milleti parçalanmak tehlikesinden kurtarmak ve Yunan ve Ermeni âmâline kurban etmemek için açılan mücadele-i milliye uğrunda milletle bera-

ber serbest surette çalışmağa sıfat-ı resmiye ve askeriyesi mâni olmağa başladığından sine-i millette bir ferd-i mücahit suretiyle çalışmak üzere silk-i celil-i askerîye vedaen istifa etti. Millet ve vatan uğrunda bu suretle ibrâz-ı fedakârî eden bu zât-ı âliye karşı yine kendisini bir hizmet-i mübeccele-i vataniyeye davet suretiyle haklarında heyet-i aliyyeleri tarafından ibrâz-ı âsâr-ı takdir ve tebciilde bulunmuş olmak üzere Merkez-i Umumî heyet-i aliyyesi namına da beyan-ı rey ve mütâlâa eylemek vazife ve salâhiyetinin Paşa-yı müşarûnileyhe verildiğinin telgrafla emir ve işâr buyurulması pek münasip olacağını arz ve istirham eylerim.

Vilâyât-ı Şarkîye Müdafaa-i Hukuk-ı Millîye Cemiyeti

Erzurum Şube Reisi: Raif

21.7.35

Üçüncü Ordu Müfettişliği

Erkân-ı Harbiye Reisi

Miralay Kâzım

Vesika 38

Erzurum, 23.7.35, Çarşamba

“10 Temmuz, Rumî”

Erzurum Kongresi'nde îrâd olunan nutuk suretidir.

Muhterem Murahhas Efendiler!

Kongremiz Heyet Riyâseti'ne âcizlerini intihap eylemek suretiyle gösterilen âsâr-ı itimat ve teveccühe hassaten, teşekkür ederim. Bu münasebetle bazı ma'rûzâtta bulunmak isterim.

Efendiler!

Tarih ve hâdisâtın şevkiyle, bi'l-fiil içine düştüğümüz bugünkü kanlı ve kara tehlikeleri görmeyecek ve bundan müteheyyc ve müteessir olmayacak hiçbir vatanperver tasavvur edilemez.

Harb-i Umumî'nin sonlarına doğru, milliyetler esasına müstenit vaadler üzerine Hükümet-i Osmaniye de âdilâne bir sulha nâil olmak emeliyle mütarekeye talip oldu. İstiklâl uğrun-

da namus ve şehametiyle doğuşen milletimiz, 30 Teşrinievvel 1334'te imzalanan mütarekename ile silâhını elinden bıraktı.

Devletlerin şahsiyet-i mâneviyesi ve vâziü'l-imza murahhasların namus-ı zâtîleri zımân ve kefaletinde bulunan işbu mütarekename ahkâmı bir tarafa bırakılarak İtilâf Devletleri kuvâ-yı askeriyesi pâyitaht-ı saltanat ve makarr-ı celîl-i hilâfet olan İstanbul'umuzu işgal etti. Gün geçtikçe artan bir şiddetle hukuk-ı hilâfet ve saltanat, haysiyet-i hükûmet, izzet-i nefis-i millîmiz tecavüz ve taaddilere uğradı. Tebaa-i Osmaniye'den olan Rum ve Ermeni anâsırı gördükleri teşvik ve müzaheretin netâyiciyle de namus-ı millîmizi cerihadâr edecek taşkınlıklardan başlayarak nihayet hazin ve kanlı safhalara girinceye kadar küstahâne tecavüzata koyuldular. Fakat, derin bir telehhûf ile itiraf etmeliyiz ki, bu cür'etler, sekiz aydan beri, bir birini takiben mevki-i iktidara geçen, murakabe-i milliyeden âzâde hükûmât-ı merkeziyenin, birinin diğerinden daha fena olarak gösterdiği zaaf ve acz âsârından ve pâyitahtta ve bazı matbûatta görülen pek mezmûm ihtirâsattan ve vicdan-ı millînin inkâr, Kuvâ-yı Milliye'nin ihmal olunmasından nâşi vüs'at bulmuştur.

Sâlifü'l-arz esbâb ve pâyitaht-ı saltanatın da mahsur ve tamamiyla murakabeye tâbi kalması yüzünden artık bu vatanda mukaddesât ve mukadderâta sahip bir kudret ve irâde-i milliyenin mevcut olmadığı zehâb-ı bâtılı hükûmrân olmuş ve cansız bir vatan, kansız bir millet nelere müstahak ise bîmuhâbâ onların tatbikatına İtilâf Devletlerince başlanmıştır.

İnkisâm-ı vatan mevzu-i bahis ve karar olarak vilâyât-ı şarikiyemizde "Ermenistan" Adana ve Kozan havalisinde "Kilikya" namlarında Ermenistan, Garbî Anadolu'nun İzmir ve Aydın havalisinde Yunanistan, Trakya'da pâyitahtımızın kapısına kadar kezalık Yunanistan; Karadeniz sahillerimizde "Pontus" krallığı ve ondan sonra bakiye-i aksâm-ı vatanda da ecnebi işgal ve himayesi gibi artık 650 seneden beri müstakillen saltanat sürmüş ve tarihî adl ü celâdetini vaktiyle Hindistan hudûduna, Afrika'nın ortasına ve Macaristan'ın garbine kadar yürütmüş olan bu milletin esarete, kölelik pâyesine indirilmesi ve nihayet bu devletin sahife-i tarihini kapatarak mezar-ı ebediyete defnetmek gibi insaniyet ve medeniyetle ve ale'l-husus

milliyet esâsâtıyla kabil-i telif olmayan emeller cây-i kabul ve tasvip olunmuş ve görölüyor ki, tatbikat devresi de başlamıştır.

Bu tatbikat bu anda gözümüzün önünde hazin bir surette cereyân ediyor. İzmir, Aydın, Bergama ve Manisa havalisinde şimdiye kadar binlerle anaların, babaların, kahramanların ve çocukların revân olan hûn-i pâkı, Aydın gibi Anadolu'muzun en güzide bir şehrinin Yunanlıların zâlim ve ateşin tahribatına kurban oluşu, muhtelif aksâm-ı memleketin İtalyan ve sâire işgali altına alınışı ve dahilde elîm bir surette muhâceret yapılması elbette gayretullaha ve gayret-i milliyeye dokunmuştur.

Efendiler!

Ma'lûm hakayıktandır ki, tarih, bir milletin kanını, hakkını, varlığını hiçbir zaman inkâr edemez. Binâenaleyh böyle bir nikâb-ı bâtılın arkasından vatanımız ve milletimiz aleyhinde verilen hükümler, kanaatler muhakkak mahkûm-ı iflâstır! Ve işte bütün bu menfûr zulümlerden ve bu bedbaht aczlerden, tarihimize karşı revâ görülen haksızlıklardan müteessir olan vicdan-ı millî nihayet sayha-i intubâhını yükseltmiş ve Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye ve Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye ve Müdafaa-i Vatan ve Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye ve Redd-i İlhak gibi muhtelif namlarla ve fakat aynı mukaddesâtın temîn-i sıyâneti için tebârüz eden millî cereyân, bütün vatanımızda artık bir elektrik şebekesi haline girmiş bulunuyor. İşte bu şebeke-i azimkârânenin vücuda getirdiği ruh-ı celâdettir ki, mübarek vatan ve milletin mukaddesâtını tahlîs ve himayeye müstenid son sözü söyleyecek ve hükmünü tatbik ettirecektir.

Efendiler!

Vaziyet-i umumiye ve hususiye hakkında cümlenizce ma'lûm olan bazı hususâtı burada tekrar hatırlatmayı faydadan hâli bulmuyorum:

a) Dört aydan beri Mısır'da istiklâl-i millînin temîn ve istirdâdı için pek kanlı vakayi ve ihtilâlât devam ediyor.

Nihayet İngilizler tarafından bi't-tevkif Malta'ya götürülmüş olan murahaslar tahliye olunmuş ve Paris Konferansı'na azîmetlerine muvafakate mecbur olmuşlardır.

b) Hindistan'da istiklâl için vâsi mikyasta ihtilâller oluyor. Maksad-ı millîlerine vusûl için bankalar, Avrupa müessesatı, demiryolları bombalarla tahrip ediliyor.

c) Afganistan ordusu da İngilizlerin milliyeti imhâ siyaseti-ne karşı harp ediyor. İngilizlerin bel bağladıkları hudut kabilinin dahi Afganlılara iştirak ettiğini ve bu yüzden İngiliz askerlerinin dahile çekilmeğe mecbur olduğunu gazeteleri itiraf etmişlerdir.

d) Suriye'de ve Irak'ta İngilizlerin ve ecnebilerin tahakküm ve idâresinden tekmil Arabistan hal-i galeyândadır.

Arabistan'ın her yerinde ecnebi boyunduruğu reddolunuyor. Yalnız refah ve saadet-i memleket için ecnebilerin iktisadî, umranî, medenî vesâitinden muâvenete rıza gösteriliyor.

Bağdat ve Şam ictimâ-ı umumîleri her tarafa bu kararı neşretmiştir.

e) Ahîren devletler arasında hâsıl olan rekabet münasebetiyle İngilizlerin Kafkasya'dan kâmilan çekilmesine karar verilmiş ve tatbikat bir müddetten beri başlamıştır. İtalyan kuvvetlerinin Batum tarîkiyle Kafkasya'ya gelmesi mukarrer ise de İtalya'daki ve Kafkasya'daki ahvâl-i dahiliye münasebetiyle bu kararın tatbikinden korkuyorlar.

f) İstiklâl-i millîlerini tehlikede gören ve her taraftan istilâyâ ma'rûz kalan Rus milleti bu tahakküm-i umumîye karşı bütün efrâd-ı milletinin kudret-i müşterekesiyle çarpışıp ve umûmun malûmu olduğu vechile bu kuvvet kendi memleketleri dahilinde galebe çalmış ve kendi üzerine musallat olan milletleri de daire-i nüfûz ve sirâyetine almakta bulunmuştur.

g) Şimalî Kafkas, Azerbaycan ve Gürcistan birbirleriyle ittihâd ederek mevcudiyet-i milliyeleri aleyhine yürümek isteyen Denikin ordusunu harben tazyik ve Karadeniz sahiline sürmüştür.

h) Ermenistan'a gelince: Bir fikri istilâ perverde eden Ermeniler, Nahcivan'dan Oltu'ya kadar bütün ahali-i İslâmiye'yi tazyik ve bazı mahallerde katliâm ve yağmagerlikte bulunuyorlar. Hudutlarımıza kadar İslâmları mahva mahkûm ve hicrete mecbur ederek vilâyât-ı şarkiyemiz hakkındaki emellerine doğru emniyetle takarrüb etmek ve bir taraftan da 400 bin ol-

duğunu iddia eyledikleri Osmanlı Ermenisini bir istinâdgâh olmak üzere memleketimize sürmek istiyorlar.

Karadeniz'in garp tarafındaki vakayie gelince, Macar ve Bulgarlar memleketlerinin mühim kısmını istilâ etmek isteyenlere karşı bütûn mevcudiyet-i milliyeleriyle çarpışıyorlar.

Meriç nehri garbında yani Balkan Harbî'nden evvel devletimizin malikânesi olan Garbî Trakya'nın Bulgarlardan alınarak Yunanlılara verilmesi Düvel-i İtilâfiye'ce karar-gîr olmasından nâşi harekât-ı tatbikiye başlamış ve Yunan işgal kuvvetlerine karşı Bulgar Kuvâ-yı Milliyesi tarafından takviye edilen Bulgar kuvvetleri Garbî Trakya mıntakası dahilinde verdikleri muharebat neticesinde mûtaaddit Yunan fırkalarını defetmiştir.

Vaziyet-i hususiyemize gelince: Daha Dersaadet'ten çıkmadan evvel vatan ve milletin çare-i tahlîsi hakkında birçok ricâl-i mes'ûle ve muktedire ile görülmüştü. Pâyitahttaki münevverânın ve din ü devlete hizmetleri mesbûk zevât-ı âliyenin mesâi-i masrûfeleri kıymettar olmakla beraber tesir ve murakabe altında mahsur bir muhît; kendilerini daima tehdit ve akamete müteessir etmektedir. Her halde mukadderâta hâkim bir idâre-i milliyenin müdahaleden masûn bir surette zuhûru ancak Anadolu'dan muntazardır. Buna istinâdendir ki, bir şûrâ-yı millînin vücudunu ve ancak kuvvetini irâde-i milliyeden alacak mes'ûl bir hükûmetin mevcudiyetini talep etmek bilhassa son zamanlarda pâyitahtın hemen tek mil tabakat-ı mütefekkirîni için bir fikr-i sâbit halini almıştır.

Şurada acıklı bir hakikat olmak üzere arz edeyim ki, memleketimizde külliyetli ecnebi parası ve birçok propagandalar cereyân ediyor. Bundaki gaye pek âşikârdır ki, hareket-i milliyeyi akîm bırakmak, âmâl-i milliyeyi felce uğratmak, Yunan, Ermeni âmâlini ve bazı aksâm-ı mühimme-i vatânı işgal gayelerini teshîl etmektir. Bununla beraber her devirde, her memleket ve her zaman zuhûr ettiği gibi bizde de kalb ve asabı zayıf, gayr-i müdrîk insanlarla beraber vatansız ve aynı zamanda refah ve menfaat-i şahsiyesini vatan ve milletin zararında arayan esâfil de vardır. Şark umûrunu tedvîrde ve zayıf noktaları arayıp bulmakta pek mâhir olan düşmanlarımız memleketimizde bunu adeta bir teşkilât haline getirmişlerdir. Fakat mukaddesâtının

gaye-i necâtiyle çırpınan bütün millet işbu tarîk-i azim ve mücahededinde her türlü mevânîi, muhakkak ve mutlaka kırıp süpürecektir.

Bütün bu gayeleri istihsal için vakf-ı âmâl eyleyen millet-i necibemizin içinde bir ferd-i millî gibi çalışmaktan mütehasıl zevk ve mübahatı burada şükran ve mefharetle arz eylerim.

En son olarak niyazım şudur ki, Cenâb-ı Vâhibü'l-ââmâl Hazretleri Habib-i Ekremi hürmetine bu mübarek vatanın sahip ve müdafii ve diyanet-i celîle-i Ahmediyenin ilâ yevmi'l-kıyâm hâris-i asdakı olan millet-i necibimizi ve makam-ı saltanat ve hilâfet-i kübrâyı masûn ve mukaddesâtımızı düşünmekle mükellef olan heyetimizi muvaffak buyursun!

Amin.

Vesika 39

24 Temmuz 35

Zât-ı Şâhaneye, Sadrazam'a, Belediye Rüesâsına,
Cemiyetlere, Rüesâ-yı Memûrîn-i Mülkiyeye,
Büyük Kumandanlara

Dün intişar eden 23 Temmuz 35 tarihli ajansta zât-ı sadâretpenâhîlerinin/sadâretpenâhînin Anadolu'da iğtişâs zuhûr ettiğine ve Kanun-ı Esasî'ye muhâlif olarak Meclis-i Meb'ûsân namı altında ictimâât vuku bulduğuna ve hukuk-ı şehriyarî ve menâfi-i âliye-i vataniyeye muhâlif olan bu hareketin memûrîn-i mülkiye ve askeriye tarafından men'i icap edeceğine dair vilâyât ve elviye-i müstakilleye tebliğ kılınan beyânâtını, hal-i in'ikadda bulunan Kongremiz huzurunda kemâl-i hayret ve telehhüfle mevzu-i bahis eyledik. Cenâb-ı Hakk'ın bir lutf-ı mahsusu olarak millet-i necibelerinin avâkıb-ı umûru derk ve teyakkun eylemesi cihetiyle en yakın zamanlarda bile emsaline tesâdüf edilemeyecek derecede sükûn ve asayişe mazhar olan vatanımızın hükümet-i seniyemizle Düvel-i İtilâfiye arasında akdedilen mütarekenamenin yirmi dördüncü maddesi ahkâmına ithal edilmesini adeta

temîn ve teshîl edecek mahiyette bulunan beyânât-ı vâkıânın devlet ve memleketin mes'ûliyet-i mutlakasını deruhde buyuran zât-ı sâmilî/zât-ı sâmilî lisanından sudûru muvacehe-i millette gayr-i kabil-i af ve telâfi netâyic-i müellime tevli'd edebileceğine kanaat ederek hakikate bi'l-külliye mugayere-i ecnebilerin de taht-ı tasdikinde bulunan işbu mesele-nin lisan-ı kat'î-i devletle tekzîbini istirham eyleriz. Makam-ı uz mâ-yı hilâfet ve Saltanata/Saltanatlarına ilelebed mutî ve mûnkat olacağını her suretle teyid ve tecdit eyleyen ve akıbetin havf u dehşeti önünde millî hissiyât ve efkârını irâe eylemek üzere ictimâ eden ve mümessili bulundukları vilâyât-ı şâhâne/şâhâneleri efkârını bi-hakkın temsil eyleyen Kongre'yi Meclis-i Meb'ûsân mahiyetinde göstererek esasen bir seneye karîb müddetten beri her defa Kanun-ı Esasî'nin madde-i müteallikasına muhâlif hareket eden hükûmetin millete bigayri hakkın atf-ı cürüm eylemesi hakikatin ne derecelerde tahrif edildiğine bâriz bir numunedir.

Memûrîn-i mülkiye ve askeriyenin menâfi-i âliye-i vataniyeyi muhafazaya hâdim heyetlerden ibaret olması itibarıyla da aynı gayeyi temîne matûf olan makasid-i milliye için ellerinden gelen sühûleti ve muâveneti ibrâz eylemeleri icap ederken men' ü zecr ile ihtar buyurulmaları ezhân-ı beşerin hüsn-i teville kudretyâb olamayacağı mesâildendir.

Millet, ezher-cihet muhill-i hukuk ve muhâlif-i siyaset ve ihtiyat olan beyânât-ı vâkıânın tashîh ve tekzîb ve keyfiyetten, Bâbîali cânibinden Kongremize itminân-bahş olacak vecchile, ma'lumât ita buyurulmasını ve müdafaa-i hukuk-ı milliye-de iltizâm-ı basiret ve teenni olunmasını ve efkâr-ı umumiyeyi tatmîn etmek üzere Meclis-i Meb'ûsân'ın bilâ-ifâte-i zaman ictimâa davet edilmesini derkâr olan hakk-ı tabiisine istinâden istirham eylemekte yek-zebândır. Sevgili pâdişâhımız.

Umumî Kongre

Vesika 40

7.8.335

Kongre Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri tarafından
Kongre'nin hitamında îrâd edilen nutuktur.

Muhterem Efendiler,

Milletimizin ümid-i necât ile çırpındığı en heyecanlı bir zamanda fedakâr heyet-i muhteremeniz her türlü mezâlîme katlanarak burada, Erzurum'da toplandı. Hassas ve necîb bir ruh ve pek salâbetli bir iman ile vatan ve milletimizin halâsına ait esaslı mukarrerât ittihâz etti. Bilhassa bütün cihana karşı milletimizin mevcudiyetini ve birliğini gösterdi.

Tarih bu kongremizi şüphesiz ender ve büyük bir eser olarak kaydedecektir. Heyet-i muhteremenizin, rûfeka-yı kirâmımın hakkımda gösterdiği samimî muhabbet ve itimat âsârına buradan alenen teşekkür etmeyi bir vecibe addederim. Bu felâhpîrâ ictimâmımız, hitam-pezîr olurken Cenâb-ı Vâhib'ül-âmâl Hazretlerinden avn ü hidayet ve Peygamber-i zî-şânımızın ruh-ı pür-fütûhundan feyz ü şefaât niyazıyla vatan ve milletimize ve devlet-i ebed-müddetimize mes'ûd akıbetler temenni ederim.

Vesika 41

24 Ağustos 335

Erzurum Vilâyet-i Aliyyesine

Atûfetlû Efendim Hazretleri,

Şarkî Anadolu'da mevcut olup aynı maksat ve gaye ile şimdiye kadar teşekkül etmiş olan bi'l-cümle millî cemiyetler Erzurum'da akdettikleri ma'lûm Kongre kararıyla "Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" nâm-ı müştereki altında ittihat ve ittifak eylemişlerdir.

Cemiyetimizin merkezi elyevm Erzurum'dur. Heyet-i idâresi demek olan "Heyet-i Temsiliye"si azasının isim ve hü-

viyetleri ber-vech-i zîr derc ve matbû nizamname-i esasîsinden iki nüshası merbuten takdim edilmiştir. Cemiyetler Kanunu'na tevfikân ilmühaberinin tarafımıza itası zımnında işbu beyan-namemiz makam-ı âlilerine takdim olunur. Ol bâbda emr ü irâde hazret-i men' lehü'l-emrindir.

Mustafa Kemal Paşa	: Sâbık Üçüncü Ordu Müfetişi, askerlikten müstafi
Rauf Bey	Bahriye Nâzır-ı Esbakı
İzzet Bey	Sâbık Trabzon Meb'ûsu
Raif Efendi	Sâbık Erzurum Meb'ûsu
Servet Bey	Sâbık Trabzon Meb'ûsu
Şeyh Fevzi Efendi	Erzincan'da Nakşi Şeyhi
Bekir Sami Bey	Beyrut Vali-i Sâbıkı
Sadullah Efendi	Sâbık Bitlis Meb'ûsu
Hacı Musa Bey	Mutki Aşiret Reisi

Vesika 42

Sivas'dan, 22.8.335

Vusûlü: 23

K. O. 15 Kumandanlığı'na

C: 21/22.8.35 ve 2514 şifre:

Nizamnamenin bugün de bir kısmı gelmiş ve bazı kelime-tü tamamıyla halledilememiştir, iki ve dördüncü maddelerin intişârını mahzurlu mülâhaza etmekte olduğumu arz eder ve tab' u neşrinden evvel bu hususta bir kere daha tetkikat icra-sını ricâ ederim.

K. O. 3 Kumandanı
Salâhattin

Vesika 43

Şifre
Numara
342

Erzurum, 21.8.35

Sivas Valisi Mustafa Reşit Paşa Hazretlerine

Sivas Kongresi hakkında Mustafa Kemal Paşa Hazretleri ile vâki olan muhaberât-ı devletleri tamamen millî bir mesele olmak haysiyetiyle Heyet-i Temsiliyemizce de münakaşa edildi. Bu kongrenin Şarkî ve Garbî Anadolu vilâyetleri tarafından akd-i mukarrer olmasına ve murahhasların kısm-ı azamı Sivas'a muvâsalat etmek üzere bulunmasına nazaran bu bâbda söz söylemeyi salâhiyetimiz haricinde addeyleriz. Yalnız düşüncelerimizin hamiyet ve muhabbet-i vataniye ile maruf zât-ı devletlerine arzını bir vecibe-i milliye addeyledik. Şarkî vilâyetlerimizin kongre akdi teşebbüsâtının daha ilk adımda İtilâf Devletleri'nin mûcib-i endişesi olduğu, bu vilâyetlerin eczâ-yı vatandan ayrılarak istiklâl dâyesinde bulunduğu varıncaya kadar erâcif neşri ile akamete mahkûmiyetine çalışıldığı, maalesef hükümetimizin de ecnebi âleti olmaktan hayâ eylemediği malûm-ı devletleridir. Fakat milletin azm ü irâdesi bilutfihi tealâ Kongre'nin akdini müyesser kıldığından beyanemenin neşri üzerine Düvel-i İtilâfiye, milletin istiklâl ve mevcudiyetini kurtarmak meşrû' emeliyle toplandığını, hiçbir fikri-i tecavüz beslemediğini görerek İngilizler bile izhâr-ı memnuniyet eylediler. Hatta bu bâbda tafsîlât ve ma'lumât vermek üzere Erzurum Mümessili Kaymakam Rawlinson Londra'ya hareket eyledi ve yazdığı mektubunda aynen şu suretle idâre-i kelâm eylemektedir. "Bi'l-âhire tekrar gelmekliğim mümkündür. Bu halde daha mes'ûd şerâit tahtında görüşmek mahzûziyetine nâil olacağım." Dersaadet'ten aldığımız ma'lumâtta da umum Düvel-i İtilâfiye'nin meşrû' ve makul olan bu cereyân-ı millîyi pek tabii telâkki eyledikleri, bilhassa Amerikalıların milletin efkâr-ı umumiyesini anlamaya son derece ehemmiyet verdikleri, umumî şekilde in'ikad edecek olan Sivas Kongresi

mukarrerâtına intizâr olunduğu, hatta milletle doğrudan doğruya temas için Sivas'a İstanbul'daki heyetlerinden iki Amerikalı memur-ı siyasî göndermeye karar verdikleri bildirilmektedir.

Binaenaleyh Sivas'taki bir Fransız binbaşısının beyânâtını biz indî bir mütâlaa addetmekte mazuruz. Çünkü hürriyet ve istiklâl uğrunda mücahede eden milletlerin pişvâsı olan Fransa efkâr-ı umumiyesinin cereyân-ı millîye düşman olacağını hatıra getirmek mümkün değildir. Maahaza milletimiz istiklâl ve mevcudiyetini her ne pahaya otursun otursun kurtarmaya azmeylemiştir. Bu cereyâna tâbi olmayanlar mahkûm-ı zevâl, yıkmak isteyenler maruz-ı mukavemet olacaklardır Paşa Hazretleri.

İmza: *Heyet-i Temsiliye*

Vesika 44

Şifre

Erzurum, 21.8.35

Numara

347

Sivas'ta Üçüncü Kolordu Erkân-ı Harbiye Riyâseti'ne

Kadı Hasbi Efendi Hazretlerine bu şifre mahlûlünün okunması ricâ olunur:

Vali Paşa ile telgraf başında Sivas Kongresi hakkında vâki mülâkat malûm-ı âlileridir. Vali Paşa'nın, açık olarak telgrafla böyle bir mülâkat yapmalarını, Meb'ûs Rasim Bey'e de kongrenin Sivas'ta olmaması hakkında telgraf çektirmelerini muvâfık görmemekteyiz. İstanbul'daki ecnebilerin milletin bu gibi tezâhürâtını pek tabii ve meşrû' bulduğu istihbâr kılındığı gibi, Erzurum Kongresi'nin İngiliz ve Amerikalılara pek iyi tesir yaptığı ve hatta Amerika heyetinden iki murahhas-ı mes'ûlün Sivas'a gönderilmek üzere bulunduğu da ayrıca şâyân-ı kayıttır. Sivas halkının beyhude yere endişeye düşürülmesine sebebiyet vermek şâyân-ı esef bir hata olur. Milleti dalâlette bırakmamak lâzımdır. Bu sebeple zât-ı fazılânelerince Sivashıları irşad ve tenvîr ile Sivas Kongresi'nin millet ve vatan hakkında ya-

pacağı hayırlı tesiri izah ve bu suretle halkın beyhude yere tevehhüme dūcâr olmamalarının temîn buyurulmasını hassaten ricâ eyler ve arz-ı hürmet ederiz.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Vesika 45

Şifre
Numara
340

Erzurum, 21.8.35

Üçüncü Kolordu Kumandanlığı'na

Vali Reşit Paşa Hazretleri ile Sivas Kongresi hakkında telgraf başındaki muhaberâtımız tabii malûm-ı âlileridir.

Sivas Kongresi'nde umum vatanın mukadderâtı hakkındaki ittihâz-ı mukarrerât olunacağı cihetle bir Fransız binbaşısının lâfı ile milletin bu azminden geri dönmeyeceği bedihîdir. Sırf Vilâyât-ı Şarkiyeye münhasır olan Erzurum Kongresi mukarrerâtının İngilizler üzerinde bile hüsn-i tesir eylediği, asıl milletin efkârını anlamağa çalışan Amerikalıların Dersaadet'ten salâhiyetten iki memur-ı siyasîyi Sivas'a yollamaya karar verdikleri bir zamanda Sivas Kongresi'nin aleyhinde idâre-i kelâm için ya pek zaifü'l-kalb olmak yahut vatan ve milletle alâkadar bulunmamak icap eder. Binâenaleyh Vali Paşa Hazretlerinin bu açık muhabereleri, Sivas halkı üzerinde fena tesir yapacağına nazar-ı teemmüle alınması lâzımdır. Kongre pek tabii ve meşrû' olarak akdolunacağından bu bâbda velevki pek mahdûd da olsa birkaç kişinin adem-i arzu göstermek suretiyle millette ağyâra karşı bir tefrika izhârı hiç de şâyân-ı arzu bir keyfiyet olmadığından zât-ı birâderileri tarafından Vali Paşa Hazretleriyle, bu sakîm fikri taşıyan diğer zevât varsa onların da irşad ve tenvîri bugün için bir vazife-i vataniye olduğunu arz, takdim-i ihtirâmât eyleriz.

Mustafa Kemal

Vesika 46

Sivas'ta Meb'ûs Rasim Bey'e

Telgrafnamenizi aldım, inşallah karîben bizzat mülâkatınızla teşerrûf edeceğim. Mevzu-i bahis ettiğiniz mesele ehemmiyeti nisbetinde arız ü amîk düşünülmüştür. Mülk ü milletin herhangi bir suretle mücib-i mazarratı olacak harekâttan bi't-tabi imtina edilir. Ancak vârid-i hâtırınız olan hususât gayr-i vâkidir. Bu bâbda Vali Paşa Hazretlerine de cevâben ma'rûzâtta bulunulmuştur. Her hususta müsterih bulunmanızı ricâ eder ve gözlerinizden öperim.

Raif

Vesika 47

Erzurum, 10 Ağustos 335

Mutki'de Aşiret Reisi Hacı Musa Bey'e

Muhterem Efendim,

İkinci Ordu Kumandanlığı'nda bulunduğum esnada ve pek ciddî ahvâl içinde aramızda hâsıl olan revâbıt-ı kalbiyenin kıymettar hatıratı daima mahfûz kalmıştır. Zât-ı âlilerinin mine'l-kadîm devlet ve millet ve vatan uğrunda fedakârlığınız, ber-güzide hidemâtınız, bütûn erbâb-ı hamiyetin taht-ı takdir ve tahsinindedir. Bu meyânda ahîren Bitlis'in istirdâdında orduya fiilen yaptığınız muâvenetin kıymeti, Mutki mintakasının düşmana karşı temîninde ibrâz buyurduğunuz gayret ve mesaînin ehemmiyeti, her zaman lisan-ı takdir ve şükranla yâd edilmektedir. Bu kadar fedakârlıklarımızın neticesinde bi-hikmetillâhi tealâ düşmanlarımızla yapmağa mecbur kaldığımız mütareke ahkâmının hiç olmazsa bi-hakkın hüsn-i tatbi-kiyle istiklâl ve istikbâl-i millîmizin serbestisini ümit ederken maalesef düşmanlarımızın bugün devlet ve milletimize karşı pek hainâne bir vaziyet alarak memleketimizi tamamen parçalamak, âlem-i İslâm için asırlardan beri kanlarını îsâr eden

milletimizin hakk-ı hâkimiyet ve istiklâlini elinden alarak köle mevkiine düşürmek için çalıştıkları, ecdadımızın bıraktığı anavatanda Ermenistan yapmağa uğraştıkları pek âşikâr olarak görünüyor. Pek büyük telehhüflerle karşılanacak ahvâl-i denâetkârânedendir ki, milletin kuvvetine istinâd, âmâline tevfi-k-i harekât etmeyi vazife-i vataniye ve hakikiye bilmesi lâzım gelen İstanbul'daki hükümet-i merkeziye de tamamıyla acz ü meskenet içerisinde inân-ı idâresini tesirâtı önünde ser-fürû ettiği düşmanlarımıza bırakıyor. Senelerden beri cihana fedakârlık dersleri vermiş, harikalar göstermiş olan pek namuskâr ve faziletkâr milletimiz, bu iktidarsız ellerde pek yakında ne derece vahîm akıbetlere dũcâr olacağını idrâk ve teyakkun ederek gezdiğim yerlerde hukukunun muhafaza, vatanlarının müdafaası yolunda müdafa-i milliye cemiyetleri teşkili suretiyle bi-hakkın çalıştıklarını büyük bir fahr u şükran ile gördüm. İşte bu ahvâl ve şerâit içinde asker olarak mukayyeden çalışmaktan ziyade sine-i millette vatandaşlarla beraber bir ferd-i millet olarak memleketimin saadet ve istiklâline hâdim olmayı, şeref ve haysiyeti için ölünceye kadar çalışmayı daha faideli görerek âşıkı olduğum askerlikten istifa ettim. Bi't-tabi bu mesâi-i vataniyede zât-ı âlileri gibi pek kıymettar vatandaşlarımın muâvenet ve müşâreket buyuracaklarına itimâd-ı tammım vardır.

Arzettiğim müteaddit müdafa-i cemiyetlerinin iştirakiyle milleti birleştirmek ve hayatımıza kasdetmek isteyen düşmanlarımıza karşı kuvvetli bulundurmak maksadıyla Erzurumda bir kongre akdedilmiştir. Müzâkerât ve mukarrerâtı hakkında Celâl Bey biraderimiz tafsîlât ita edeceğinden bu hususta tatvil-i kelâmı zâid görüyorum. Ancak şu kadarını arz edeyim, bi-hakkın milletimizin istiklâli ve vatanımızın tamamiyeti yolunda hâsıl olan ittifakı, hariç ve dahile karşı temsil maksadıyla Kongre'ce bir Heyet-i Temsiliye intihap ve kabul edildi. Zât-ı âliniz de Kongre'nin ârâ-yı umumiyesiyle müttefik bu Heyet-i Temsiliye azalığına intihap buyuruldunuz. Senâverleri de bu meyânda bulunduğum gibi Bahriye Nâzır-ı Esbakı, Hamidiye Kahramanı Rauf Beyefendi biradaremiz de beraberdir. Vatandaşlarımızın halâs ve saadeti için elele vererek çalışılacak bir zemin ü

zaman hâsıl olduğundan dolayı cidden pek büyük memnuniyet hissetmekteyim. Celâl Bey biraderimizin zât-ı âlinize getireceği nizamname mücibince taraf-ı âlilerinden teşkilâta germî verilerek hiçbir tarafın ve kimsenin müdahale ve mümânaatına müsaade buyurulmasını ve mukaddes maksad-ı millînin temîni yolunda müzâhir olacağını ümit ve kabul etmekte olduğum hükümet-i mülkiye ve askeriye'nin muhâlif harekâtı görüldüğü takdirde milletin irâde ve hâkimiyetinin izhârı lâzım geleceğini zât-ı âlilerinden ayrıca arz ve ricâ ederim.

Burada olduğu gibi aynı maksatla Sivas'ta da bütün milletin mümessillerinden mürekkeb umumî bir kongre in'ikad etmek üzeredir. Senakârınız da birkaç güne kadar mahzâ bunun için Sivas'a hareket edeceğim. Kongre'nin hitamında be-tekrar Erzurum'a avdet edeceğim cihetle Erzurum'da zât-ı âlinizle müşerref olurum. Bunun için vakt-i münasibinde zât-ı âlilerine telgrafla ma'lumât vererek behemehâl teşrifinizi ricâ edeceğim. Oradaki işlerimizin zât-ı âlinizin burada tûl-i müddet kalmanıza mâni olacağını biliyorsam da, milletin bizlerden beklediği hizmetin ehemmiyet ve ulviyeti karşısında kısmen feda edileceğinden de eminim. Her halde bir defa görüştükten sonra bu cihetin de bir çare-i hallini düşünür, buluruz. Cenâb-ı Vâhibül'-âmâl Hazretlerinden vatan ve milletimiz için hayırlı akıbetler niyaz eder ve sizlerin gözlerinizden öperim.

Mustafa Kemal

Vesika 48

13 Ağustos 1335

Bitlis Küfrevîzade Şeyh Abdülbaki
Efendi Hazretlerine

Faziletlü Efendim.

Zât-ı fâzilânelerinin Bitlis'te olduğunuzu tahmin ediyorum. Bu defa aldığım ma'lumât üzerine bu husus tevsîk edildi. Makam-ı muallâ-yı hilâfet ve saltanatın, vatan ve milletimizin içinde bulunduğu müşkil vaziyet malûm-ı ârifâneleridir. Senâverleri milletimizin bugünkü felâketin içinden çıkacağı

güne kadar milletle beraber ve milletin içinde çalışmaya hasr-ı vücûd etmekten başka şiar-ı hamiyet olamayacağı kanaatiyle derhal askerlikten istifa ettim. Çünkü resmî makam ve sıfatım buna mâni oluyordu.

Bugün için yegâne çare-i halâs milletin vahdetini bütün ci-hana göstermek ve hukuk-ı mukaddesâtımızı milletin ibrâz edeceği kudret ile tahlis etmektir.

Erzurum Kongresi'nce takarrür ettirilen esâsâtı takdim ediyorum. O havalice icabına tevessül buyurularak düşmanlarımızın her türlü muzır telkinâtına sed çekmeleri müsellemler olan hamiyet ve vatanperverliklerinden intizâr olunur. Arz-ı hürmet ve muhabbet eylerim efendim hazretleri.

Sâbık Üçüncü Ordu Müfettişi
Mustafa Kemal

Vesika 49

Mektup

13 Ağustos 1335

Şirnaklı Abdürrahman Ağa Hazretlerine
Dirşevli Ömer Ağa Hazretlerine
Muşarlı Resul Ağa Hazretlerine

Vatanperver Efendim;

Zât-ı âlinizin makam-ı muallâ-yı hilâfet ve saltanata olan merbutiyetleri ve mukaddes vatanımızın Ermeni ayakları altında çiğnenmesine kat'iyen razı olamayacakları cümlelerin müsellemidir. Bugüne kadar ibrâz buyurmuş olduğunuz âsâr-ı fazilete yakından muttali olduğum için zât-ı âlinizi vatan ve millet için çalışmak hususunda hasr-ı hayat eden vatanperverânın başında göreceğimden eminim. Erzurum Kongresi'nce tanzim olunan beyanname ve nizamnamelerden lüzumu kadarını takdim ediyorum. Teşkilâtın o havalice sür'at ve sühûlet-i tatbiki ve muzır düşman telkinatına kat'iyen mâni olmak hususlarında hamiyet ve gayret-i müsellemlerinin âsârına kemâl-i itminân ile intizâr eyler ve gözlerinizden operim efendim.

Sâbık Üçüncü Ordu Müfettişi
Mustafa Kemal

Vesika 50

13 Ağustos 1335

Mebus-ı Sâbık Sadullah Efendi Hazretlerine

Muhterem Efendim;

Makam-ı muallâ-yı hilâfet ve saltanatın dũcâr olduğu taz-yik, vatan ve milletimizin dũşmanlarımız tarafından mahkũm edilmek istenildiği elĩm akıbet malũm-ı âlileridir. Bũtũn bu ta-addiyata karşı koyabilmek için yegâne çarenin milletimizin, mũdafaa-i hukuk ve mukaddesât için yekvũcud olarak ibrâz-ı kudret etmesi olduğu takdir buyrulur.

řarkĩ Anadolu'nun her tarafında aynı elem neticesi olarak teřekkũl etmiş bulunan cemiyetlerin Erzurum Kongresi'nde elhamdũlillâh birleşmesi maksadın istihsali için elde bir zımân olmuştur. Vahdet-i milliyemizin dahil ve harice karşı temsili için kabul edilen Heyet-i Temsiliye'ye zât-ı âlileri ittifak-ı ârâ ile intihap buyurulduunuz. Bu suretle vatan ve milletimiz için bir-likte alışacağımızdan dolayı pek bahtiyarım.

Kongrece tanzim olunan beyanname ve nizamnamelerden mikdar-ı kâfi takdim edilmiştir. O havalide teşkilâtın takviye ve taazzuvunu temĩn buyurduktan sonra Erzurum'a teşrifleri-ne şiddetle intizâr olunur.

Bendeniz, Heyet-i Temsiliye'mizde bulunan Bahriye Nâzır-ı Esbakı Rauf Beyefendi ile Sivas'ta in'ikad etmek üzere bulunan kongreye gideceğimizden avdetimize kadar Raif Efendi yalnız kalıyorlar. Teşrifleri kendileri için pek bũyũk medâr-ı tesliyet olacaktır. Cũmleten gözlerinizden öperiz efendim.

Sâbık Üũncũ Ordu Mũfettiři
Mustafa Kemal

Vesika 51

13 Ağustos 1335

Şeyh Mahmut Efendi Hazretlerine

Faziletlü Efendim;

Makam-ı muallâ-yı hilâfete ve saltanat-ı Osmaniye'ye olan revâbıt-ı hakikiyeleri ve vatan-ı azizimiz hakkındaki alâka-i kat'iyeleri cümlelerin ma'lûm ve müsellemidir. Harb-i Umumî'nin ma'kûs neticesi düşmanlarımıza çok fırsatlar bahşeylediğinden mütarekeden beri devlet, millet ve vatanımız hakkında revâ görülen tecavüz ve taaddiler gayr-i kabil-i tahammül ve kabul dereceye vâsıl olmuştur. Hilâfet ve saltanatın izmihlâline ve vatanımızın Ermeni ayakları altında çiğnenmesine ve milletimizin Ermenilere esir olmasına rıza gösterecek hiçbir Müslüman tasavvur edilemez. Düşmanlarımızın her taraftaki teşebbüsleri hep vatanın parçalanması ve milletimizin esir olması gayelerine matûftur. Milletten kuvvet alamayan ve esir vaziyetinde bulunan hükümet-i merkeziye aczden başka bir şey gösterememiştir.

Milletin yekvücûd olarak kuvvet ve kudretini cihana göstermesinden başka çare-i halâs ve nokta-i istinâd kalmamıştır. Bu sebeple senâverleri resmî makam ve sıfatımın haylûletini gördüğümünden derhal silk-i askerîden istifa ederek vatan ve milletimizin halâs-ı tammına kadar milletle beraber ve milletin içinde çalışmağa karar verdim. Zât-ı âlileri gibi fedakâr, vatanperver dindaşlarımızın benimle beraber çalışacağınıza mutmainim. Bu defa Erzurum Kongresi'nce takarrür ettirilen beyanname ve nizamnamelerden takdim ediyorum. O havalice tevsi ve takviye-i teşkilât zımnında sarf-ı makderet buyurulmasını ricâ ederim. Yakında Sivas'ta in'ikad edecek olan umumî bir kongre ile de daha nâfi ve kat'î netâyic elde edileceği şüphesizdir. O havalide İngilizlerin muğfil telkinatının önüne geçilmesi pek ziyade lâzımdır. Cenâb-ı Hak cümlemize muvaffakiyetler ihsan buyursun. Gözlerinizden öperim efendim.

Sâbık Üçüncü Ordu Müfettişi

Mustafa Kemal

Vesika 52

13 Ağustos 1335

Norşinli Meşâyih-i Izamdan Şeyh Ziyaeddin Efendi
Hazretlerine

Faziletlü Efendim:

Zât-ı fâzılânelerinizin Harb-i Umumî'nin imtidâdınca Osmanlı ordusuna ifa eylemiş olduğunuz hidemât-ı bergüzidele-
rine ve makam-ı muallâ-yı hilâfet ve saltanata göstermiş oldu-
ğunuz revâbit-ı kalbiyelerine yakından muttali bulunuyorum.
Bu sebeple zât-ı âlinize kalben pek büyük hürmetim vardır.

Bugün makam-ı hilâfetin, saltanat-ı Osmaniye'nin ve vatan-ı mukaddesimizin düşmanlarımız tarafından nasıl rencide edil-
mekte ve vilâyât-ı şarkiyemizin Ermenilere hediye edilmesinde ısrar olunmakta olduğu malûm-ı ârifâneleridir. Millete istinâd etmeyen İstanbul'daki hükümet-i merkeziye bütün bu düşman taaddileri karşısında âciz ve nâciz kalarak hukuk-ı millet ve memleketi müdafaa edememekte olduğu tahakkuk etmiştir. Bu sebeple milletimizin mevcudiyetini ve vahdetini bütün cihana göstermek ve hukukumuzun indî ve şahsî kararlarla imhâsına müsaade edemeyeceğimizi anlatmak maksadıyla senâverleri resmî makam ve sıfatımdan tecerrüd ederek milletin içinde ve milletle beraber çalışmaktan başka çare göremedim ve derhal askerlikten istifa ettim.

Vakayi-i elîme tesiriyle her tarafta teşekkül eden millî ve vatanî cemiyetlerin murahhaslarından mürekkeb olmak üzere Erzurum'da in'ikad eden bir kongre ile "Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" teşekkül etti ve vahdet-i milliyemi-
zi dahil ve harice karşı temsil eylemek üzere bir Heyet-i Temsiliye kabul edildi. Bu hususa dair bir beyanname ve nizam-namelerden zât-ı ulyânıza takdim ediyorum. Zât-ı fâzılâneleri cemiyetimizin en muhterem azasından bulunduğunuz ci-
hetle istihsal-i maksad-ı mukaddes için cümlece müsellemler olan himmet ve gayretlerinin teşkilâtımızın o havalice tesrî-i husûlüne ve muzır düşman telkinâtının izâlesine masrûf olacağına mutmainim. Birkaç güne kadar Garbî Anadolu ve Ru-

meli'nin bi'l-cümle vilâyâtından gelmekte olan murahhaslarla da umumî bir kongre Sivas'ta akdolunacaktır. Cenâb-ı Hakk'ın avn ü inâyeti ve Peygamber-i zî-şânımızın feyz ü şefaati ile umum milletimizin bir noktada müttehit olduğunu ve hukukunu muhafaza ve müdafaaya kadir bulunduğunu cihana gösterceğiz.

Karîben Meclis-i Meb'ûsan'ımızı açtırmak ve millete müstenit kuvvetli bir hükümeti mevki-i iktidara geçirerek selâmet-i vatani temîn eylemek müyesser olacaktır.

Muhabbet ve hürmetlerimin kabulünü ricâ ve o havalideki bi'l-cümle vatandaşlarıma selâmlar ithaf eylerim efendim hazretleri.

Sâbık Üçüncü Ordu Müfettişi
Mustafa Kemal

Vesika 53

13 Ağustos 1335

Garzan'da Rüesâdan Cemil Çeto Bey'e

Efendim!

O havaliden gelen zevâtan aldığım ma'lumâtta zât-ı âlinizin makam-ı muallâ-yı hilâfete ve devlet-i ebed-müddetimize olan revâbıt-ı kaviye ve hakikiyeniz âsârından olmak üzere vatan-ı azizimizin düşman âmâline karşı sıyâneti zımnında göstermekte olduğunuz himmet ve fedakârlığa muttali oluyorum. Bundan dolayı pek ziyade memnun ve müteşekkirim.

Erzurum'a gelmeden evvel vuku bulan telgraf muhhaberâtımızda ilk fırsatta oralara gelmek arzusunda bulunduğumu bildirmiştım. Fakat ahvâl ve hâdisât şimdiye kadar buna müsaade etmedi.

Mesmû-ı âliniz olduğu ve olacağı vechile Mütareke'den sonra İtilâf Devletleri devlet ve milletimizin hukukuna asla riayet etmeyip memleketimizi ve vilâyât-ı şarkiyeyi Ermenilere vermek, vilâyât-ı garbiyemizden İzmir gibi en mamur yerleri Rumlara hediye etmek, Karadeniz sahilllerinde bir Pontus Rum hükümeti teşkil etmek gayelerine düştüler. Bir taraftan

da İngilizler Diyarbekir ve havalisi halkını iğfal ederek türlü türlü şekiller vermeğe kalkıştılar. Üçüncü Ordu Müfettişliğim esnasında, düşmanların bu hainâne kasıtlarına mûmânaata karar verdim. Ve bunun için icap eden teşebbüsâta giriştim. İstanbul'da esir vaziyetinde bulunan hükümet-i merkeziyenin bazı ricâli, milletten kuvvet almakta müsamahakâr davrandıklarından ecnebiler indinde hükümsüz kaldılar. Benim millî ve vatanî iştiğalâtımdan bi't-tabi düşmanlarımız memnun olmadılar. Beni Anadolu'dan İstanbul'a davet etmek istediler. Ben ise nihayete kadar milletle beraber ve sine-i millette çalışmaya karar verdiğimden derhal askerlikten istifa ettim.

Malûm-ı âlinizdir ki Anadolu ve Rumeli'nin tekmil vilâyetlerinde Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri teşekkül etmiştir. Şarkî Anadolu vilâyât ve elviye-i müstakillesi murahasalarından mürekkeb olmak üzere Erzurum'da bir kongre akdedildi. Bu sayede tekmil Şarkî Anadolu halkı birleşti. Dahilî ve haricî siyasetini tespit eden esaslı mukarrerât ittihâz etti ve bir de teşkilât nizamnamesi yaptı. Bunlardan zât-ı âlinize takdim ediyorum.

Birkaç güne kadar tekmil Garbî Anadolu ve Rumeli vilâyâtı murahasalarından mürekkeb olmak üzere Sivas'ta umumî bir kongre in'ikad edecektir. Bu suretle de bütün millet yekvücûd olarak hukukunu müdafaa edecek hale gelecektir. Milleti müt-tehid bir halde gerek dahile ve gerek harice karşı temsil eylemek üzere bir Heyet-i Temsiliye intihap ve kabul edilmiştir ki, ben de bu heyette dahilim. İnşallah karîben Meclis-i Meb'ûsân toplanacak ve her türlü hukuk-ı millet ve memleketi müdafaa-ya kâfi kuvvetli bir hükümet mevki-i iktidara geçecektir. Milletin gösterdiği bu vahdet ve kudret sayesinde tekmil ecnebi devletleri, İngilizler, Amerikalılar, Fransızlar, İtalyanlar hulâsa cümlesi vatan ve milletimize hürmet etmeye başladılar, inşallah netice mes'ûd olacaktır.

Şarkî Anadolu'daki cemiyetlerin birleşmesinden hâsıl olan "Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" kat'î mesâisiyle devletimizin istiklâlini ve vatanımızın tamamîsini kurtaracağına hiç şüphe etmiyorum. Zât-ı âliniz Cemiyetimizin en mühim azasındansınız. Himmet ve gayretinizle o havalide az zamanda teşkilâtın takdim ettiğim nizamname ahkâmına mutabık olarak vücuda getirileceğine ve İngilizlerin milletimizi parçalamaya ve vata-

nımızı Ermeni ayakları altında çiğnetmeye matûf olan entrikalarına meydan verilmeyeceğine mutmainim.

Sivas Kongresi'nde bulunmak üzere muvakkaten Sivas'a gideceğim. Ondan sonra tekrar Erzurum'a geleceğim. Gözlerinizden öper orada bi'l-cümle vatandaşlarımıza mahsus selâmlar eylerim efendim.

Sâbık Üçüncü Ordu Müfettişi
Mustafa Kemal

Vesika 54

Sivas Kongresi'nde Kongre Reisi Mustafa Kemal Paşa
Hazretleri tarafından îrâd olunan nutk-ı iftitahî

Muhterem Efendiler;

Vatan ve milletin halâsını istihdâf eyleyen sevâik-i mücbire, sizleri bunca meşak ve mevânî karşısında Sivas'ta topladı. Celâdet-perver azminizi tebrik ve beyan-ı hoş-âmedi eylemekle bahtiyarlığımı arz ederim.

Efendiler, muhterem heyetiniz, rehakâr müzâkerâtına girişmeden evvel bazı ma'rûzâtta bulunmama müsaadenizi ricâ ederim. Malûmdur ki milliyetler esasına müstenid vaadler üzerine 30 Teşrinievvel 34 tarihinde Düvel-i İtilâfiye ile mütareke akdedildi. Milletimiz âdilâne bir sulha nâil olacağını ümit etti. Halbuki mütarekename ahkâmı vatan ve milletimiz aleyhinde her gün bir suretle su-i istimâl ve taarruz ve icbâr suretiyle tatbik edildi. Düvel-i İtilâfiye'den kuvvet alan memleketimizdeki anâsır-ı Hristiyanîye milletimizin haysiyetini kesr ü ihlâl mahiyetinde çılgınca harekâta koyuldu. Garbî Anadolu'da İslâmın harîm-i ismetine dahil olan Yunan zâlimleri Düvel-i İtilâfiye'nin enzâr-ı tesamühü karşısında canavarca fecâyî ika' etti. Şarkta Ermeniler Kızılırmak'a kadar tevessü hazırlıklarına ve şimdiden hudutlarımıza kadar dayanan katliâm siyasetine başladı. Karadeniz sahillerimizde Pontus Krallığı havalinin tahakkukuna bile çalışıldı. Adana, Ayıntap, Maraş ve Konya havalisine kadar Antalya işgal ve Trakya da işgal mın-takasına ithal edildi. Pâyitaht-ı saltanat ve makarr-ı hilâfetin

ise hükümdar saraylarına kadar boğucu bir tarzda işgali suretiyle kalpgâh-ı devlette ecnebi inhisar ve tahakkümü teessüs etti ve bütün bu hak-şiken tasaddilere karşı hükümet-i merkeziye ihtimal ki tarihte bir misli daha görülmemiş surette tahammül etti ve daima zayıf ve âciz bir mevkide kaldı. İşte bu ahvâl milletimizi şedîd bir intibâha şevketti. Artık milletimiz pek güzel anladı ki Düvel-i İtilâfiye bu vatanı mukaddesât ve mukadderâtına sahip bir kudret ve irâde-i milliye mevcut olmadığı zehâb-ı bâtılına kapıldı. Ve bu zehâb yüzünden cansız bir vatan, kanunsuz bir millet nelere müstahak ise bimuhâbâ onların tatbikatına koyuldu. Buna karşı tevekkül ve teslimiye-tin inkıraz-ı tâm faciasından başka bir netice vermeyeceği kanaati teyyüd etti.

Efendiler, milletimizin sizler gibi münevverân ve hamiyetperverânı manzaranın elemli karanlıklarından naümid olmadılar, çünkü onlar bilirler ki tarih bir milletin varlığını, hakkını hiçbir zaman inkâr edemez. Çünkü onlar kuvvetli bir iman ile kanidirler ki, bir nikâb-ı bâtıl arkasından vatan ve milletimiz aleyhinde verilen hükümler, ortaya sürülen kanaatler muhakkak iflâsa mahkûmdur.

Efendiler, İtilâf Devletleri'nin haksızlıkları ve hükümet-i merkeziyenin zaaf ve aczi karşısında milletimizin mevcudiyetini isbât ve fiilî tecavüzlere karşı namus ve istiklâlini bi'l-fiil müdafaa hükmünü vermekte muztar kaldı. Matlûb olduğu vec-hile: Şarkta harb-i zâilin her türlü meşakkat ve elemelerini görmüş ve bilhassa Ermenilerin vahşet ve zulümlerine sahne olmuş matemzede hudut vilâyetlerimiz namus ve istiklâl-i millîyi kurtarmak maksadıyla Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye, Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyetleri teşkil eylediler.

Şarktan ve cenuptan tehlike hisseden Diyarbekir vilâyetimizde de Müdafaa-i Vatan Cemiyeti teşekkül etti.

Garpta Yunanlıların tecavüzü ihtimaline karşı teşekkül eden Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Yunanlıların sevgili topraklarımıza ayak basması üzerine ilhakı fiilen redde kıyâm etti. Trakya'da, Kilikya'da ve her tarafta millî cemiyetler teşekkül etti. Hulâsa garptan ve şarktan yükselen sada-yı millet Anadolu'nun en ücra köşesinde ma'kes buldu. Binâenaleyh

millî cemiyetler düşmanların esaret boyunduruğuna girmek kasdıyla millî vicdanın azm ü irâdesinden doğmuş yegâne teşkilât oldu. Bu sayede asırlardan beri müstakil yaşıyan milletimiz mevcudiyetini âleme göstermeye başladı.

Efendiler, milletçe çare-i halâsın ancak kendi ruhundan ve kendi taazzuvundan doğacağı kanaati tahakkuk edince; bâriz tehlikeler karşısında bulunan Şarkî Anadolu vilâyâtı “Erzurum Kongresi’ni” davet etti. Bu sırada idi ki cereyân eden muhaberât ve sâik olan hâdisât ve zarurat ile de halâs-ı umumî-i vatânı istihdâf eyleyen Sivas Kongresi, bugün heyet-i muhteremenizin vücuda getirdiği Umumî Kongre, 21 Haziran 335 tarihinde karar-gîr olmuştur.

Efendiler, burada azîm teessüflerle heyet-i aliyyenize arz edeceğim ki, memleketin ve milletin mukaddesâtını teminde acz ü meskenetten başka bir kudret gösterememiş olan hükümet-i merkeziye sadâ-yı milleti boğmak, revâbıt-ı müştereke-i milliyeyi kırmak ve bu suretle milleti daima mağlûp göstermek gibi ancak düşmanlarımızın hesab-ı menfaatine kaydolunan harekât-ı mezbûhâne ve mütehalifede bütün celâdetini takındı. Bu hal tarih-i millimizde bi’t-tabi hükümet-i merkeziye hesabına pek şaibedar bir fasıldır.

Teşekkür olunur ki Efendiler, millet ve kudret-i milliyenin tamamen müzâhiri olan namuskâr ordumuz, hükümet-i merkeziyeyi ikaz suretiyle zararlar ta’kîm edilmiştir. Maahaza su-i tesirler bazı mertebe teehhürâtı bâdi olmuştur.

Hatırlarda olacaktır ki, Sivas Umumî Kongresi’ne teşrifleri için 22 Haziran’da vuku bulan davetnamede Erzurum Kongresi’nden bahsedilerek 10 Temmuz, in’ikad için esas itibar edilmişti. Garbî Anadolu murahhaslarının bu zamana kadar Sivas’a vâsıl olabilecekleri tahmin olunarak Erzurum Kongre heyetinin de Sivas’ta umumî ictimâa dahil olabileceğine imkân tasavvur edilmişti. Halbuki Sivas Kongresi’nin in’ikadı ancak bugün müyesser oldu. Aradan bir ayı mütecâviz zaman geçti. Bu uzun müddet zarfında Erzurum Kongresi heyetinin intizâr etmesinden ise zaten ma’lûm ve müşterek olan makasid-i asliye ve nikat-ı esasiye üzerinde icra-yı müzâkerât ve ittihâz-ı mukarrerât eylemesi münasip görüldü. Ve sonra da murahhasların mahall-i inti-

haplarına avdetleriyle mukarrerâtın fiilen tatbikatına başlamaları tercih edildi. Fakat kongre heyet-i umumiyesi ve binâenaleyh Şarkî Anadolu namına Sivas Kongresi'nde hazır bulunmak üzere Heyet-i Temsiliye'den bir heyetin tevkiline karar verdi.

Erzurum Kongresi'nin beyanname ve nizamnamesi muhteviyâtından başka hafı kalmış hiçbir karar yoktur. Yalnız Sadrazam Ferit Paşa'nın Paris seyahatinden avdetinde Anadolu'da şûriş olduğuna dair vuku bulan bir ta'mîmi Kongrece büyük teessüflerle okunmuş ve muhâlif-i hakikat ve menâfi-i memleket ve millete muzır bu gafilâne tebliğin derhal tekzibi şiddetle kendisinden talep edilmiştir. Bir de intihâb-ı meb'ûsanın tesrî'i talep olunmuştur. Erzurum Kongresi yalnız Şarkî Anadolu murahhaslarından teşekkül etmiş bulunduğu için salâhiyetini bu daire dahiline hasretmek mecburiyetini nazar-ı dikkatte tutmuştur. Ancak Garbî Anadolu ve Rumeli murahhaslarının iştirakiyle tecelli edilecek âm ve şâmil salâhiyetin istimâlini heyet-i muhteremenizin huzuruyla meşrût ve mukayyed gördü. Hatta bu sebepledir ki Şarkî Anadolu'daki millî cemiyetlerin birleşmesinden hâsıl olan kütleye unvan verirken Şarkî Anadolu kaydı konuldu. Ale'l-ıtlak "Anadolu Mûdafaa-i Hukuk Cemiyeti" yahut "Anadolu-Rumeli Mûdafaa-i Hukuk Cemiyeti" unvan-ı umumîsi istimâl edilmek ve bütün milletin hukuku namına kendi kendine salâhiyet vermek doğru olamazdı. Bu takdirde İstanbul'da vuku bulduğu gibi beş, on kişinin bir araya gelerek bütün milletin sahib-i salâhiyet vekilleri imiş gibi indî ve sahib-i aslî olan milletle alâkasız bir teşebbüs mahiyetinde olabilirdi.

Buhunla beraber Efendiler, Erzurum Kongresi bütün memleketin ve milletin ittihat ve ittifak noktasında Şarkî Anadolu vilâyetlerince vilâyât-ı sâire ile her nokta-i nazardan iştirak-i mesâi temîni emel-i kat'îdir üssü'l-esâsını kabul eylemiştir. Bi'ttabi huzur-ı âlinizle münakid işbu Sivas Umumî Kongre'mizde vatanımızın yekpare, milletimizin yekvücûd olduğunu lüzumu gibi ifade ve isbât edecek esâsât vaz' olunur.

Efendiler, Millet Meclisi'nin toplanması için öteden beri gösterilen âmâl-i milliye karşısında hükümet-i merkeziyenin

bidayetden beri aldığı ihmalkâr ve bi'l-âhire mütemerridâne ve Kanun-ı Esasî'ye külliyyen mugayir etvârı son günlerde cereyân-ı millî tesirâtıyla mümâşatkâr bir vaziyete girmiştir. Intihâbata emir verildiği malûmunuzdur. Bunun tahakkukunu inşallah azm ü celâdetiniz vücuda getirecektir. Ancak buna takaddüm eden safha-i vakayide müteaddit veya münferit ecnebi mandaterlikleri gibi doğrudan doğruya hayat ve istiklâlimizle âlâkadar bir mesele mevzu-i bahis olmaktadır.

Meclis-i Millî'nin henüz toplanmamış olduğu bir sırada mahsur ve istiklâlini zayı etmiş olan hükümet-i merkeziyenin münferit ve gayr-i meşrû' bir kararı veyahut âmâl-i millîyeye muhâlif bazı tekâlif-i hariciyeye inkıyâd ve ser-fürû etmiş gibi emr-i vâkilerin ihtimal-i zuhûrâtına karşı Erzurum ve Sivas Kongrelerinin ruh-ı millîyi temsilen ve bir birini takiben ictimâi muhakkak bir fâl-i hayr ü selâmettir. Ma'rûzâtım hitam bulurken vatan ve milletin fevz ü halâsı gayesine merbût olan heyetimizin muvaffak bi'l-hayr olması temenniyâtını bârgâh-ı ilâhiye ref' eylerim.

Vesika 55

Adet

Sivas, 13.9.35

95

Konya'da K. O. 12, Diyarbakir'de K. O. 13, Balıkesir'de K. O. 14, Erzurum'da K. O. 15, Ankara'da K. O. 20, Bursa'da Fırka 17, Çine'de Fırka 58, Bandırma'da Fırka 61, Niğde'de Fırka 11 (61. Fırka vasıtasıyla Edirne'de K. O. 1) Kumandanlıklarına

Hükümet-i merkeziyenin takip ettiği meslek-i irticakârâne ve son zamanlarda aldığı vaz'-ı mutlakıyet mevcut endişe ve heyecanı teşdide bâis olduğu gibi meb'ûsan intihâbatının icrasında ihmalkârâne hareketi, sulhün aleyhimizde olan bi'l-cümle icâbatını kabul ve millete bir emr-i vâki tarzında takdim edeceğini işrâb etmekte ve şu halde Sulh Konferansı'na

verdiği nota mücibince Toros'un berisindeki vilâyâtımızın ziyâi ve Aydın vilâyetinde kabul ettiği hudûdun garp aksâm-ı sahiliyesi ve memleketin muhtelif kıtaat-ı meşgûlesi maazallah zayi edilmek tehlikesi bütün üryanlığıyla hissedilmekte olduğundan Meclis-i Mebusan'ın intihabıyla milletin hukuk-ı mukaddsesini istimâline ve irâde ve kudretini izhâra meydana kalmadan böyle bir vaziyet-i mühlike karşısında ittihâz-ı tedâbir ve müdafaa-i hukuk eylemek ve keza halkiteslîh ve yekdiğeri aleyhine kıyâm ve kîtâle teşvik cinayet-i denâetkârânesine teşebbüs ettiği elde edilmiş olan vesâik ile gayr-i kabil-i red bir surette tahakkuk eden hükümet-i merkeziye ile her türlü tedâbîre rağmen muhafaza-i mevki ettiği müddetçe kat'-ı münasebat edilmekle şayet bu müddet ve şu hal devam edecek olursa memleketin idâresi ve aynı zamanda tahassülü me'mûl yeni vaziyetlere karşı mukadderât-ı milletin takrir ve tesbiti zımnında bir umumî kongrenin fevkalâde olarak akdine ihtiyaç hâsıl olması me'mûldür. Lede'l-icâb bu fevkalâde kongrenin derhal ictimâını temînen azasını şimdi den intihap eylemek menâfi-i memleket icabından görölmektedir. Garbî Anadolunun murahhasları zaten Sivas'ta müctemi bir haldedir.

Binâenaleyh her sancaktan kazalarının adedine göre muktezi murahhasların şimdiden intihâbıyla ilk icrâ edilecek tebliğde gösterilecek mevki-i ictimâa şitâb etmek üzere ihtiyaten hazır bulunmalarının temîni ile isimlerinin şimdiden Sivas'ta Heyet-i Temsiliye'ye bildirilmesi ricâ olunur.

İşbu şifrenin suretini mıntakadaki Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine tebliğ ve hükmünü müttehiden icraya himmet ve bir an evvel intâc buyurulması ricâ olunur.

Heyeti Teslimiye [namına]
Mustafa Kemal

Vesika 56

Erzurum
529

Şifre mahlûlûdür.

Sivas'ta Üçüncü Kolordu Kumandanlığı'na

Bedirhanî ailesinden Celâdet ve Kâmran ile Diyarbekirli Cemil Paşa ailesinden ve firâîlerden Ekrem namındaki üç şahıs silâhlı Kürtler muhafazasında ve vaktiyle Diyarbekir vilâyetinde aleyhimize propagandalar yapan İngiliz Binbaşısı Noel refake-tinde olarak Elbistan ve Arga üzerinden Malatya'ya geldiler. Mutasarrıfla Belediye Reisi tarafından istikbâl edildikleri; Bin-başı Noel'in Türk, Kürt, ve Ermeni nüfusunu tetkik etmek üze-re hükümet-i merkeziyenin müsaadesiyle dolaştıklarını söyle-diği ve fakat yedinde vesika olmadığı, Malatya'daki süvari ala-yının mevcudunun azlığı dolayısıyla bunların derdestine cesa-ret edemediği, maahaza bunların derhal tevkifi için İstanbul'a mürâaat edildiği On Üçüncü Kolordu'dan bildirilmiştir. Bu adamların ne maksat ve ne için nereleri gezecekleri hakkındaki ma'lumâtını Harput Valisi'nden sordum. 6.9.35

K. O. 15 Kumandanı
Kâzım

Vesika 57

Şifre
Zata mahsus ve dakika tehiri gayr-i câizdir.

7.9.35

Diyarbekir'de 13. Kolordu Erkân-ı Harbiye Riyâsetine

Memleket için pek muzır harekât icrasıyla meşgûl oldukları tahakkuk eden Vali Galip Bey, Malatya Mutasarrıfı ve Kâmran ve Celâdet ve Ekrem Beylerle refakatlerinde bulunan İngiliz Binbaşısı'nın behemehâl tevkif ve Sivas'a sevk edilmeleri için bizzat On Beşinci Alay Kumandanı İlyas Bey'in emrinde altmış kadar atlı ve ester-süvârın en geç olarak 9.9.35'te Harput'tan

Malatya'ya hareketi icap etmiş ve tesrî'an li'l-maslaha doğruca mezkûr Alay Kumandanlığı'na da tebligat yapılmıştır.

Bu müfrezenin sür'at-i hareketinin temînini ehemmiyetle ricâ ederim. Berâ-yı muâvenet yarın Sivas'tan bir otomobil ile bazı zâbitân dahi gönderilecek ve müfreze için vesâit-i nakliye tedârikinde ihtiyâr edilecek masraf da buraca tesviye edilecektir. On Beşinci Alay'a verilecek emir suretinin acilen iş'ârını da ayrıca ricâ ederim. Bu hususlara kumandanınızın muvafakati olmasa bile icrası elzemdir.

K. O. 3 Kumandanı
Salâhattin

Vesika 58

Zata mahsustur.

Elaliz'den 8.9.35

Gayet aceledir. Dakika durmayacaktır.

Sivas'ta K. O. 3 K.

C: 8/9/35 zata mahsus şifreye:

1- Telgraf alınmış ve anlaşılmıştır.

2- Malatya buraya üç gün mesafededir. Orada süvari ve topçu alayları vardır. Hareket hazırlığı ikmâl edilmiş ve Kolordu'dan aldığım emir üzerine hareketim tehir edilmiştir. Kolordu'nun muvafakati olmadan buradan hareket etmeğlim münasip olmayacağından hareket emrimin Kolordu'dan tebliğine delâlet buyurulmasını sabırsızlıkla bekliyorum. Maruzdur. 11697 numara iledir.

Alay 1 5 Kumandanı
Binbaşı
İlyas

Vesika 59

Malatya'da Süvari Alay 12 Kumandanı Cemal Bey'le 7/8 Eylül 335 gecesı makine başında vuku bulan muharebedir. (Muharebeye başlamadan evvel hüviyetini anlatma-

sı hakkında sorulan sual üzerine şu ma'lumâtı verdi: Üç yüz on bir nihayetinde neş'et etmiş. Kafkas ve Suriye cephelerinde, Süvari İkinci Fırka'da, Aşiret ihtiyat Fırkası Müretteb Süvari Alay Kumandanlığı'nda ve İran'da Süvari İkinci Alay Kumandanlığı'nda bulunmuş, İstanbullu imiş).

Sual— Muhaberemizin hiçbir noktasının hiçbir kimseye söylenmeyeceğine dair yanınızdaki telgraf müdür ve memuruna yemin ettirmenizi ricâ ederim. Muhabereye devam edeceğiz.

Cevap— Yemin ettiler kimse kalmadı. Yalnızız efendim.

Sual— Oraya, bir İngiliz binbaşısı gelmiş, ismini, yanında kimler olduğunu bildiriniz ?

Cevap — Vesikasında, Covbertin Noel'dir. Refakatindeki Bedirhanzade Kâmrân ve Celâdet Beylerle Diyarbakir'li Cemil Paşazade Ekrem Bey ve Diyarbakirli Hilmi Efendi ve birtakım Ekrâddan ibarettir.

Sual — Ekrâd dediğinizin miktarı nedir ve o binbaşı cinsinden ne kadar kuvvet vardır?

Cevap — On beş yirmi kişi kadar vardır. Bir çavuş, bir neferi var. Başka yok efendim.

Sual — 5/6 gecesı Elaziz Valisi otomobille oraya gitmiştir. Orada mıdır ve onlarla temasta mıdır?

Cevap — Buraya gelmiştir. Noel ile görüşmüştür. Bugün de iade-i ziyaret olmak üzere Noel Vali'nin misafir bulunduğu Fabrikatör Mehmet Efendi'nin hanesine gidecektir. Diğerleriyle görüşüp görüşmediğini bilemiyorum.

Sual — Alayınızın el altında mevcudu nedir?

Cevap — Alayın bölükleri müteferriktir. Burada ancak bir kadro bölüğü vardır. Ânın da bir kısım atları takibattadır.

Sual — Şimdi, bu anda eliniz altında kaç müsellağ nefer vardır?

Cevap — On beş, yirmi çıkarılabilir.

Sual — Vali Galip Bey'i ve İngiliz Binbaşısı'nı, Kâmrân, Celâdet ve Ekrem Beylerin kâffesinin müdebbirâne tertiple bu gece tevkifleriyle Sivas'a tahrikleri elzemdır. Vaziyetiniz bunu yapmaya müsait midir? Size buradan ve Harput'tan muâvenet yetiştirilecektir.

Cevap — Vali'yi de beraber mi?

Sual — Bilhassa, evet!

Cevap — Arz ettiğim vechile vaziyet ve kuvvetim buna gayr-i müsaittir. Kâmran, Celâdet ve Ekrem Beylerin tevkifleri hakkında Kolordu 13 Kumandanı'yla muhabere cereyân etti. Neticesinde şimdilik tevkifleri vaziyetin nezaketi hasebiyle muvâfık olamayacağı hakkında emir de vürûd etmiştir.

Sual — Kendilerine hissettirmeksizin sıkı tarassudatta bulundurunuz. Her hareketlerinden bize ma'lumât veriniz.

Kolordu Kumandanı'ndan emir gelecektir. Bir tarafa hareket ederlerse istikamet-i hareketleri ve otomobille mi hareket ettikleri bildirilmelidir. Bu zevât meyânında Vali Bey de dahil, İlyas Bey'le aranızda şifre var mıdır?

Cevap— Vali Bey Elaziz'den Amerika otomobiliyle gelmiştir. Diğerlerinin otomobili yoktur. Cümlesi atlı olarak gelmiştir, İlyas Bey'le şifremiz vardır.

Sual— Teşekkür ederim. Netice-i tetkikatınıza her an intizâr eyleriz efendim. Bizimle muhabere için lâzım gelen şifre size bildirilecektir.

Cevap — Her an emr-i âlinize âmâde ve lâıyk olmadığım teşekkürâtın minnettariyım. Gönderilecek şifrenize muntazır bulunduğumu arz eylerim.

Şifre

8.9.335

Malatya'da Alay 12 Süvari Kumandanı Cemal Bey'e

Zevât-ı malûme hâlâ orada mıdır ve bunlar hakkındaki tarassud tertibâtınız ne dereceye kadar emindir, öğle ve akşam olmak üzere günde iki defa ita-yı ma'lumât ricâ olunur. Mustafa Kemal

Ahmet Zeki

Vesika 60

Gayet aceledir.
360

Diyarbakir'den, 8.9.35

Sivas'ta: K. O. 3 Kumandanlığı'na

C: 7.9.35 şifreye:

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine: 15. Alay Kumandanı'na yazılan şifre berâ-yı ma'lumât zirdedir.

1- Malatya'daki heyetin memleketin selâmeti nokta-i nazardan ne kadar muzır olduğu âşikârdır. İki ay evvel Diyarbakir vilâyetinde Hükümet aleyhinde alenen propaganda yapan Milli reisine bir buçuk aya kadar buralarda Hükümet-i Osmaniye memurları kalmayacaktır, diyen Musul vilâyetinin bugünkü hercümerç ve (mrdnh) sebeb-i yegâne olan Noel gibi ve (r h e n k a h) maksata hizmet edeceği bedîhîdir. Diyarbakir'de İngiliz himayesinde Kürdistan teşkiline çalıştığından/ (alşdgndadvzyy) takibata uğradığından Haleb'e firâr eden Cemil Paşazade Ekrem'in İngilizlerle beraber bulunması öteden beri Hükümet-i Osmaniye'ye düşmanlıklarıyla meşhur Bedirhanîlerden Kâmrân ve Celâdet'in de refakat etmesi ve bunların doğruca öteden beri âmâl-i hainânesi ma'lûm olan Malatya Mutasarrıfı'nın mıntakasına gelmeleri pek ziyade câlib-i dikkattir. İstanbul'un, Vali'nin ve Mutasarrıf'ın azli hakkındaki müteaddit iş'ârâtımıza rağmen Mutasarrıf'ı elân vikaye eylemeleri kolorduların mâdûn kumandanlarla bile şifreli muhaberesini mâni emir veren İstanbul hükümet-i merkeziyesinin âmâl-i hainânesi kendilerince ma'lûm olan Noel gibi bir propagandacıya şifre ile muhabere ve istediği adamlarla görüşmek, istediği yeri gezmek için müsaadeyi hâvi bir vesika vermesi Kolordu'ca Harbiye Nezareti'ne bu heyetin geri aldırılması hakkında yazılan esbâb-ı mücibeyi ve mütâlaayı hâvi şifrelere cevap bile verilmemesi, Vali'nin mıntıkasında şiddele tezâhürât-ı millîye aleyhinde bulunması ve şiddetle tehcir mesâilini takip etmesi ve geldiği günden beri aşâir arasında dolaşarak esrarengiz bir siyaset takip etmesi de calib-i dikkat mevâddandır.

Hükümet-i merkeziyenin vilâyât-ı şarkiyede hareket-i mil-
liye mânia olmak maksadıyla İngilizlerle bi'l-müzakere Ela-
ziz vilâyeti aşâirini para ile itmâ suretiyle elde etmek istemele-
ri, bu vechile mukabil bir kuvvet teşkil eylemek arzu etmele-
ri pek muhtemeldir. Bunun menâfi-i vataniyeye ne derece mu-
gayir olacağı âşikâr ise de tarihimizde Rusları İstanbul'a ça-
ğırmak gibi lede'l-icab düşmandan istimdat edilmiş olduğu-
nun mukayyed olduğu düşünülürse bu fikir istib'âd edilemez.
Hassaten umum Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemi-
yetlerinin programını çizmek üzere Sivas'ta mün'akid Umumî
Kongre'nin in'ikadda olduğu bu sırada Elaziz ve Malatya'da
âmâl-i millete mugayir bir hareket görölmesi vatanımızın âtisi
nokta-i nazarından cidden pek muzırdır. Buna ise ancak sizin
gibi fedakârân-ı vatan çare-sâz olacaktır.

2— Üçüncü Kolordu ile Kongre heyet-i muhteremesi de
memleket için pek muzır harekât icrasıyla meşgûl oldukları
tahakkuk eden Vali Galip, Mutasarrıf Halil, Bedirhanîlerden
Celâdet, Ekrem ve Binbaşı Noel'in behemehâl tevkif ve mahfu-
zen Sivas'a i'zâmını hassaten ricâ ediyorlar.

Bu maksatla kumandanız altında 60 kadar atlı ve ester-
süvârın en geç olarak 9 Eylûl'de Harput'tan Malatya'ya tahrik
edilmesi icap ettiğini ve berâ-yı muâvenet bugün Sivas'tan bir
otomobil ile bazı zâbitânın gönderileceğini bildiriyorlar.

3— Esasen Malatya'da süvari ve topçu alayı var. Fakat Alay
Kumandanları beceriksiz ve o kadar mutemet değildirler. Vali
postayı vuranları bizzat takip fikriyle bütün Süvari Alayı'nı iste-
miş, Alay yalnız Hısnımansur'daki bölükle beraber cem'an 40 atlı
vermiştir. Maksatlarını istihsal için Malatya'da kuvvet bulundur-
mak maksadıyla bu da bir plân olabilir. Alay'a zinhar fazla kuv-
vet verilmemesini yazdım. Vali'nin, efrâdı firâra teşvik için cemi-
yet teşkil ettiği hakkındaki istihbârât da bu fikri teyid eder. Bu-
radaki taburunuz yarın Harput'a hareket ediyor. Siverek'teki Sü-
vari Bölüğü de kestirme yoldan Malatya'da Alayına iltihak emri
aldı. Evvelce size lüzumunda efrâdı hayvanata bindirerek seri-
an Malatya'daki kuvveti takviye için Kolordu'dan emir verilmişti.

Malatya vaziyetinin ehemmiyet kesbettiğini (as..pahs) etti-
ğinizden (vhs..h) imkân nisbetinde harekâtınızı gizliyerek alt-
mış kadar ester-süvârla ve iki makineli tüfekte Malatya'ya gi-

debilir ve Kolordu'ya Malatya'dan bu emre tevfikân muvâkâten Malatya'ya geçtiğinizi yazarsınız. Oradaki zâbitân ve Sivas'tan geleceklerle görüşerek ikinci maddedeki arzuya tebaan icabını yapmak hamiyet-i diniye ve gayret-i vataniyelerinden muntazardır. Vali gitmiş olursa İngiliz'in derdestinde de mahzûr-ı azîm görürseniz diğerleri hakkında icabı yapılır. Neticede Kolordu'ya Sivas'tan gönderilen müfreze tarafından yapılmış olduğunu söylersiniz. Her halde bu bâbda gayet mâhirâne ve cesaret-i medeniye ile hareket edilmesi. Hareketinizi, muvâsalatınızı bana, Sivas'a bildirmenizi bu bâbda gayet ketûm davranılmasını, ahvâle göre tatbikatta mahzur ve imkânsızlık görürseniz bildirmenizi hassaten ricâ ederim.

K. O. 13 Erkân-ı Harbiye Reisi
Halit

Vesika 61

Diyarbakir, 9.9.35

Sivas'ta K. O. 3 Kumandanlığı'na

1- (4114, 4224): İlyas Bey 52 ester-sûvâr ve 2 mitralyözle bu sabah Malatya'ya hareket etmiştir. Yarın akşam Malatya'dadır. İlyas Bey'e ve Malatya'daki Alay Kumandanlarına yazdığım şifreler berâ-yı ma'lumât Sivas'a yazılmıştır.

2- İlyas Bey'le beynimizde müstamel ve tarafınıza bir sureti verilen elif 32'den başlayan miftâh Malatya'daki Topçu İkinci Alay'da mevcuttur, iki grup olarak istimâli ve "menzil miftâhiledir" kaydının derci ve mezkûr Alay Kumandanı Binbaşı Erzurumlu Münir Bey'in, Süvari Alayı Kumandanı'nın tebdili hakkında Kenan Bey'le muhaberedeyim. Bugün resmen de tevkif hakkında bir emir yazmıştım. Kumandan emredemedi. Artık muhâliflerle dolu bir muhitte ve vilâyetimiz müşkilâtını takdir buyuracağınızı, buna nazaran beni daha fazla icrâât yapmamak hususunda mazur göreceğinizi ümit eder ve arz-ı hürmet eylerim efendim.

Kemal Bey daha mutemet bulunduğu ve bu vasita ile muhabere buyurulması maruzdur. Şifre kalemi numara 365.

K. O. 13 Kumandan Vekili
Cevdet

Vesika 62

Şifre
Adet
23

Sivas, 9.9.35

Erzurum'da On Beşinci Kolordu Kumandanlığı'na
Ankara Yirminci Kolordu Kumandanlığı'na

Müstakil Kürdistan teşkili propagandası yapmakta olan İngiliz Binbaşısı Mister Noel, yanında Mevlânzade Rifat, Bedirhanîlerden Kâmran, Celâdet ve Cemil Paşazade Ekrem Beyler namındaki zevât ile Malatya'ya gelerek Elaziz Valisi Ali Galip Bey de kendilerine iltihak ile Bedirhanîlerden olan Mutasarrıf-ı Liva Halil Bey'le müştereken millet ve vatan aleyhinde icrâata tevessül eyledikleri ve güya postayı vuranları takip eylemek maksadıyla etraftan Ekrâd celbine kalkıştıkları istihbâr edildiğinden Harput'tan 15. Alay Kumandanı makineli tüfekle mücehhez bir müfreze-i askeriye, Aziziye'den iki süvari bölüğü, Siverek'ten Malatya'daki Süvari On İkinci Alay'a mensup bölük Malatya üzerine tahrik edilerek mûmâileyhümün tevkifleri esbâbına tevessül edilmiştir. Netice ayrıca arz olunacaktır.

Mustafa Kemal

Vesika 63

Şifre
Adet
21

Sivas, 9.9.35

Diyarbakir On Üçüncü Kolordu
Erkân-ı Harbiye Riyâseti'ne

Malatya'da ictimâ eden millet hainlerinin bu defa da güya postayı vuranları takip maksadıyla etraftan Ekrâd celbine tevessül eyledikleri mesmû oldu. Aziziye'den hareket eden Üçüncü Kolordu Süvari Bölüklerine en kısa yoldan Malatya'ya

hareket emredildi. Binâenaleyh posta hırsızlarını takip etmek için uzaklaştırılmış olan On İkinci Süvari Alay Bölüğü'nün de hemen Malatya'ya tahriki pek lâzımdır. Müstaceliyet-i maslahata binâen Alay Kumandanı'na bu husus tavsiye edilmiştir. Kolordu'dan da doğruca emir verilmesi ricâ olunur. Bugün ayrıca otomobil ile Malatya'ya zâbitân da gönderilmiştir.

Mustafa Kemal

Vesika 64

Şifre

Sivas, 9.9.35

Adet

18

Malatya'da On ikinci Süvari Alay Kumandanlığı'na

Harpur Valisi ile Malatya Mutasarrıfı'nın İngilizlerin âleti olarak vatan ve millet aleyhinde icrââta tevessül eyledikleri ve elyevm Malatya'da müstakil Kürdistan teşkili propagandası yapmak üzere gelmiş olan İngiliz Binbaşısı Mister Noel ve hempâları Kâmran, Celâdet ve Ekrem ve Mevlânzade Rifat Beylerle birleşerek, güya postayı vuranları takip eylemek üzere Mutasarrıf'ın civardan müsellah Ekrâd talep eylediği anlaşıldı. Bu hususta taraf-ı âlinizden de ma'lumâta intizâr ediyoruk. Doğrudan doğruya millet ve ordu aleyhinde bir hareket-i hainane teşkil eden bu teşebbüse karşı Alayınız ne tertibât almıştır. Sür'at-i iş'ârına muntazırım. Hısnımansur'daki bölüğü-nüzün takipten sarf-ı nazar ettirilerek hemen Malatya'ya celbi lâzımdır.

Mustafa Kemal

Vesika 65

Şifre

Sivas, 9.9.35

Kemah'ta Meb'ûs-ı Sâbık Sağırzadelerden
Hâlet Beyefendi'ye

İngiliz himayesinde müstakil bir Kürdistan teşkili maksadıyla propaganda yapmakta olan İngiliz Binbaşlarından Mister Noel'in din ve milliyetlerini satmış Kürt Beylerinden Ekrem, Kâmran Ali, Celâdet'le Malatya'ya geldiği ve hükümet-i merkeziyenin mürevvic-i efkârı, yani millet ve vatan haini olan Harput Valisi'nin de bunlara iltihak eylediği ve Bedirhanîlerden Malatya Mutasarrıfı Halil Bey'le beraber güya postayı vuran hırsızları takip bahanesiyle Ekrâd celbine tevessül eyledikleri haber alındı. Bi't-tabi men'i mazarratları için tedâbîr-i askeriye ve milliyeye tevessül edildi. Şu kadar ki, Kürtlerin makam-ı mukaddes-i hilâfete ve vatana olan sadakat ve merbutiyetlerini göstermek üzere bazı ağavâtın bir miktar Kürt kuvvetiyle birlikte Malatya istikametine hareket ve pâdişâh ve millet aleyhinde İngilizlerle teşrik-i mesâiye cür'et eden ve o civarın sâf Ekrâd'ını posta hırsızlarını takip yalanı ile toplayarak beyhude yere asker tarafından itlâf edilmelerine ve pâdişâha, millete karşı isyan etmiş bir şekle sokulmalarına sebebiyet verecek olan bu vatan hainlerinin alçaklıklarını mârrû'l-arz Ekrâd'a vesâit-i seria ile iblâğ ederek davete adem-i icâbetlerinin temînine hasr-ı himmet eylemeleri son derece şâyân-ı arzudur. Mümkün ise hemen tevessül ile neticenin iş'arını ricâ ederiz.

Mustafa Kemal

Vesika 66

Malatya, 16 Eylül 335

Sivas'ta K. O. 3 Kumandanlığı'na

Zeyl 15.9.35 şifre: Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

Vali, Mutasarrıf hakkında söylenilen sözleri dinlememiştir. Hatta eşrâf ve muteberânın kendisine Mutasarrıf aleyhinde vâki olan ma'rûzât ve şikâyetlerini kâmilten Mutasarrıf'a ihbar eylemiştir. Bi'l-âhire eşrâfın bu hususta kendisine vâki olan suallerine karşı, benim İstanbul'da da sır saklayamadığım meşhurdur. Ben sır sandığı değilim. Fakat merak etmeyin ben Mutasarrıf'a başka tarzda anlattım, demiştir. Sivas'ta Malatya ve Harput'la vâki olan açık tel muhaberesini ve kendisini Mutasarrıf'ı ve yeğenlerini ve sâireyi derdest etmek üzere Harput'tan İlyas Bey'in, Sivas'tan da birtakım zâbitânın hareketini bura Telgraf Müdürü derhal Vali'ye ihbar eylemesi üzerine Vali'yi pek büyük havf istilâ eylemiş ve bütün geceyi hükümet dairesinde geçirmiştir. Vali bizzat telefonla Mutasarrıf'ı müteaddit defalar davet eylemiş ise de, Mutasarrıf icâbet eylememiştir. Bütün gece odada dolaşarak uyuyamamıştır. Vali Jandarma Kumandanı'na müdafaa etmek üzere tekmlil jandarma ve polisi toplamasını emir vermiş ise de esasen kuvvetin az olduğunu ve böyle bir zamanda şehrin asayişine nezaret edecek kimse kalmayacağını, kendilerinin esas vazifelerinin asayiş tesisten ibaret olduğunu söyleyerek reddeylemiştir. Bunun üzerine Hacı Kaya'ya adamlarıyla İlyas Bey'i yolda pusuya düşürerek tevkif eylemesi için mürâaat eylemiş ise de oradan da bir rûy-ı muvafakat görmemiştir. Bunun üzerine firâra karar vererek Hacı Bedir Ağa'yı da bu hususta iğfal eylemişlerdir. Bunlara mûmâşât eden Hacı Bedir Ağa'nın biraderi olup Hacı Bedir Ağa'nın bizzat dindar ve namuskâr bir zat olduğunda herkes müttehiddir. 10 Eylül sabahı, bunların hareketi mukarrerken nezdlerinde birkaç jandarma ve müsellah Kürt olduğu halde âni olarak hükümete gelmişlerdir. Bu sırada Süvari Alayı tarafından Mutasarrıf'ın evinin telefon telleri kesilerek ve evi sarılarak basılmıştır. Bunu hükümette para almakla uğraşan

Vali ve Mutasarrıf haber alınca bunlar şiddet-i havf ile her şeyi unutarak maiyetleriyle birlikte atlarına binip sūr'atle firâr eylemişlerdir. Mustafa Kemal ve avenesinin tenkîli masârifine karşılık olmak üzere ol bâbdaki emrine tevfikân altı bin lira alınmıştır, ibaresi ve her ikisi tarafından imzalı senetleri de olduğu gibi bırakmışlardır. Senet Jandarma Kumandanı nezdindedir. Bu para alınmış ve unutulmuş olduğuna nazaran paramın ahzıyla harekât-ı milliyeye sarfı menût-i rey-i âli-i devletleridir. Mabadı arz edilecektir.

K. O. 3 Emir Zâbiti
Recep Zühtü

Vesika 67

Malatya 17.9.35

Sivas K.O 3 Kumandanlığı'na

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

Zeyl 16.9.35 şifreye:

Jandarma Kumandanı'nın fikrine göre firârîleri Kürtler arasında ele geçirmek ihtimali yoktur. Yapılan teşebbüsler tesiriyle Kürtler arasında da duramayacaklarından Mutasarrıf'ın Urfa'ya İngilizlere dehâlet, Vali'nin de Kayseri'ye, oradan da İstanbul'a geçmesi muhtemeldir. Vali'nin ailesi Elaziz'dedir.

Mutasarrıf'ınki de burada Amerika eytamhanesine iltica etmiştir. Vali ailesine ziyade merbût ve meclûp olduğu cihetle ailesini takiple kendisine mülâki olmak mümkündür. Bu hususa mümkün mertebe dikkat ediyorum. Elaziz' den hareketinde takip edebilmek üzere bendenize de haber verilmesi için Elaziz'de icap edenlere emir buyurulması maruzdur. Mûmâileyhümâyı takiple Kayseri'de veyahut Pozantı-Eskişehir hattı üzerinde Vali'ye mülâki olmağı muhakkak addediyorum.

Mutasarrıf'ın yeğenleri Celâdet ve Kâmran, Noel'in refakatinde imiş. Süvari Alayı tarafından Mutasarrıf'ın evinin bir parça tedbirsizce ve lâzım gelen yerler tutulmaksızın basılması ve icap eden ketûmiyete itina edilmemesi Vali ve Mutasarrıf'ın maiyetlerindeki müsellaht adamlarla mukabele ederek burada

mevcut cüz'î kuvve-i askeriyeye karşı kanlı bir şûriş çıkartmaları ihtimalinden ihtirazen merkumanı ürkütmek ve esasen maksatları dahilinde olan firârlarını tesrî' ve ta'cil ettirerek bu suretle buradan bir an evvel çekilip gitmeleri için limaksadin yapıldığını Jandarma Kumandanı Tevfik Bey sözleri arasında ihsâs etmek istemiştir.

Buradaki Süvari ve Topçu Alayı Kumandanları da halk üzerinde iyi bir tesir bırakmağa muvaffak olamamışlardır. Hacı Kaya'nın üç bin silâhlı çıkarabilecek bir aşiret reisi olduğu ve aşiret efrâdı civar Kürtlerin en saf ve cesurlarından bulunduğu anlaşılmıştır. Hacı Kaya ve Hacı Bedir Ağalardan murahhas olarak davet buyurulacak olursa, zaten diğerlerine nisbeten sakin ve merbût bulunan bu havali Kürtlerinin pek ziyade memnun edilmiş olacağı maruzdur.

K. O. 3 Emir Zâbiti
Recep Zühtü

Vesika 68

Şifre
Aceledir
Adet 32

Sivas, 10.9.35

Malatya'da On Beşinci Alay Kumandanı İlyas Bey'e

Vali ile Mutasarrıf'ın firârı, niyetlerindeki hıyanete en büyük delildir. Bu vatan hainlerinin İngiliz parası ile millet ve hilâfet aleyhinde Kürtlük gayesi için çalıştıkları ve maattessüf İstanbul'daki hükûmetin de bunların şerik-i cinayetleri olduğu elde edilen şifrelerden anlaşıldı, mesele tamamen vatanîdir. Bu sebeple evvel emirde bu denîlerin sür'atle derdestleri ve Kürtlük cereyânına o taraflarda asla müsait zemin bırakılmaması lâzımdır. Sivas'tan bir ester-süvâr müfrezesi evvelki akşam o tarafa sevk olduğu gibi, Aziziye'den iki süvari bölüğü, Malatya istikametine tahrik edilmiş ve ayrıca, Mamahatun'daki Süvari Alayı'na, Harput'a yürümesi emredilmiştir. Bundan başka Kemah'ta mukîm Meb'ûs-ı Sâbık Sağırzadelerden Halet Bey'e

de birtakım Kürt ağavâtıyla bizzat o taraflara inerek Kürtlerin, bu alçakların hilesine aldanmamaları için icrâatta bulunulması tavsiye edilmiştir. Malatya'da mutasarrıflığın Jandarma Kumandanı tarafından deruhde edilmiş olması pek münaşıptır. Aynı vechile sahib-i namus ve hamiyet diğer bir zatın da Harput'ta makam-ı vilâyeti işgal etmesi, Malatya ve Harput'taki kuvâ-yı hükümeti tamamen ele alarak millet ve vatan aleyhinde hiçbir icrâata meydan verilmemesi, Kürtlük cereyânının kökünden sökölüp atılması ve firârî hainlerin İngiliz parasıyla Kürtleri aldatarak pâdişâh ve asker aleyhine şevke çalıştıkları; bunlara uyanların bilâ-amân u merhamet imhâ edileceği her tarafa müsait suretlerle ta'mim olunarak saf ve namuslu halkı hakikatten haberdâr eylemek gibi tedâbîre bir an evvel tevesül pek mühimdir.

Bu millet hainlerinin İngilizle teşrik-i mesâi edeceğinin de göz önüne alınarak icabında mevcudiyet-i milliyemizi tehlikeye sokacak olan ecnebi askerlerine de mukabele olunacağının derpîş edilmesi lâzımdır.

Takip ve derdestleri hakkında ittihâz kılınan tertibâtın iş'arını ricâ ederim.

Vesika 69

Şifre
Aceledir
Adet
125

Sivas, 10.9.35

Diyarbakir'de On Üçüncü Kolordu Erkân-ı Harbiye Reisi
Halit Beyefendi'ye

1- Malatya vaziyeti malûm-ı âlileridir. Hainlerin takip ve derdesti hakkında Kolordu'muzdan emir verilmiş olduğu pek musiptir. Üçüncü Kolordu Aziziye'deki iki bölüklü Süvari Alayı'na en kısa yoldan caddeye çıkarak Malatya'ya yürümek emrini verdi. On Beşinci Kolordu'ya Mamahatun'daki Süvari Alayı'nı Harput'a sevk etmesini yazdık. Malûmunuz vechi-

le Sivas'tan ayrıca bir ester-süvar müfreze de evvelsi akşam Malatya istikametine tahrik olundu.

2— Dahiliye Nâzırı ile Harput Valisi'nin elde edilen şifreli muhaberâtından Ali Galip Bey'le hempâlarının kuvâ-yı mühimme toplayarak Sivas üzerine yürümek gibi bir hıyanet-i vataniyeye teşebbüs etmek istedikleri tahakkuk eylediğinden ma'rûz kuvvetlerin yetişmesine intizâra lüzum kalmadı. Eşirrâ-yı mûmâileyhümün serian takip ve derdestleri ve Kürtlük cereyânına müsait zemin husûlüne mahal bırakılmaması için Kolordu'nuzca her türlü tedâbire tevessül edilmesi pek mühimdir.

Tedâbîr-i müttehaze sayesinde mezkûr mıntakada başgösteren Kürtlük cereyânının tamamen akamete uğrayacağı bedihîdir.

3— Firâr eden Vali ve Mutasarrıf yerine şâyân-ı emn ü itimat ashâb-ı namustan iki zatın sür'at-i tayini pek lâzımdır. Tarafımızdan Malatya'daki Jandarma Kumandanı da muvâfık görülmekte ise de Diyarbekir Mektupçusu'na itimat olunmamaktadır. Her halde bu iki mevkîe Kürtlük cereyânını kökünden sökecek, millî birlik uğrunda vâkıfâne, cansipârâne çalışacak zevâtın serian tayini pek lâzımdır. Vaziyet-i âhireye nazaran bu meselede hükümet-i merkeziyenin istihsal-i rey ve muvafakati bi't-tabi mevzu-i bahis olamaz. Bu bâbdaki mütâlaanıza ve ittihâz kılınacak tertibâtınızın iş'ârına muntazırız.

Mustafa Kemal

Vesika 69[a]

Şifre
Gayet aceledir
Adet
33

Sivas, 10.9.35

Erzurum'da On Beşinci Kolordu Kumandanlığı'na

Harput Valisi Ali Galip Bey'le Malatya Mutasarrıfı ve İngiliz Binbaşısı Mister Noel ve hempâları askerin Harput Malatya'ya hareketini duyunca bu sabah Kâhta istikametine firâr etmişlerdir. Bunların o civarda Bedir Ağa nezdine giderek Ekrâd cem'

ile mukabil harekâta kıyâm eyleyecekleri ve ihtimal ki Maraş'ta İngiliz kuvvetlerinden de istiâne edecekleri tahakkuk eylemiştir. On Üçüncü Kolordu takiplerine emir vermiş ve Üçüncü Kolordu da mümkün olduğu kadar kuvvetlerini cenuba doğru indirmiştir. Vaziyetin tamamen millet lehine olarak temîni ve bu hainlere kıpırdanacak bir fırsat verilmemesi için azamî tesirin gösterilmesi lüzumu tabii bulunduğundan Mamahatun'daki Süvari Alayı'nın Harput istikametine tahriki tarafımızdan tensîb edilmekte olduğunu arz ederiz.

Mustafa Kemal

Vesika 70

SURET 1

Dahiliye Nâzırı Âdil Beyefendi'ye

Zât-ı âlileriyle Mamuretülaziz Valisi Galip Bey arasında teati olunan telgraflar Kongre heyetince elde edilmekle aynen makam-ı vilâyete tevdi edildi. Bu telgrafların suretlerini zırde derc ediyorum. Verdiğiniz emir, Galip Bey'in deruhde ettiği vazife, doğrusu beht ü hayretimi mûcib oldu. Bir taraftan bendenizin infisâlimin aslı olmadığını tebliğ ile şahsımı iğfal ve bir bâdire-i uzmâyâ ilka ediyorsunuz. Diğer taraftan da Müslümanları bir birine kırdırmak için tertibât-ı cinâyetkârânede bulunuyorsunuz. Sizi bu türlü tertibâta sevk eden sebep nedir. Bir türlü anlayamıyorum. Buraca pâdişâhına isyan etmiş bir kütle mi vardı ki eşkiyadan mürekkebe bir kuvve-i te'dibiye göndermeye ihtiyaç görüyorsunuz. Ve böyle vâhi teşebbüsât-ı hainânenin mümkün'l-icra olacağına nasıl kanaat edebiliyorsunuz. Evvel ve âhir arz ettiğim vechile dahil-i vilâyette muhill-i sükûn ve asayiş ufak bir hareket bile yoktur. Maksadınız Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey'i tutmak ve Kongre'yi dağıtmak ise buna imkân olmadığını evvelce arz etmiştim. Şimdi yine bu iş için ahali arasında mukatele açmağa, memleketi ateşe vermeğe, büsbütün elden çıkarmaya sebep olmak ve bi'n-netice vatan ve millete karşı ihanet cürmü teşkil eder. Bendeniz öyle anlıyorum ki, zât-ı âliniz hırs-ı câh ile hakikati göremiyorsunuz

ve hakikati söyleyenleri sevmiyorsunuz. Onları susturmak, ezmek istiyorsunuz. Bilerek yahut bilmeyerek düşmanların ekmeğine yağ sürüyor ve memleketi felâkete sürüklüyorsunuz. Şu hal ve vaziyette bulunan bir nâzıra artık itimâdım kalmadı. Bugüne kadar her mes'ûliyeti şahsen deruhde ederek idâre-i umûr ettim, fakat bu dakikadan itibaren bendeniz makam-ı vilâyette iken Harput ve Malatya Müslümanlarının Sivas Müslümanlarıyla ve buradaki anâsır-ı gayr-i Müslime ve ecnebiye ile mukatale etmeleri gibi hazin ve hûnîn bir manzaraya tahammül edebilecek kadar vicdansız olmadığımıdan buna müsaade edemeyeceğim. Bu bâbdaki mes'ûliyetin tamamen size râcî olduğunu arz ederim efendim.

10.9.35

Sivas Valisi

Reşit

SURET 2

Dahiliye

Sivas Vali-i Sâbıkı Reşit Paşa Hazretlerine

C: Kongrenin orada akdedeceğini bildirdiğiniz ictimâattan Düvel-i İtilâfiye'ce emsâl-i sâbıkası gibi hâsıl olacak su-i tesirât-ı azîme ve bundan vatan ve milletçe tahaddüs edebilecek mazarrat-ı vahîme şâyân-ı endişe olduğundan bu bâbdaki telgrafname-i vâlâlarına cevâben nazar-ı dikkat-i âlinizi vaktiyle celp ve bu teşebbüsün suret-i münasibede men'i esbâbının istihsalini dirayet ve hamiyet-i aliyyelerine terk etmiştim. İki şikkî muhtevi olan cevapname-i malûm-ı vâlâları üzerine Galip Bey'in icra-yı memuriyeti hususuna Meclis-i Vükelâ kararıyla irâde-i seniye-i cenâb-ı hilâfetpenâhî şeref-sudûr buyuruldu. Vatan ve milletin ma'rûz olduğu mehâlik-i azîmeyi teşdîd etmekte olan harekât-ı vâkıâdan sarf-ı nazar edilmesi hakkında evvel ve âhir icrâ olunan tebligat ve te'kidatı nazar-ı dikkate almayarak mukteza-yı siyasete münâfi, vatan ve milletimiz hakkında cidden mehâlik-i dâi harekâtta ısrar edenler tarafından Galip Bey'e taarruza kıyâma varılması mülâhazasına

binâen mücerred böyle bir münasebetsizliğin men'i vukuu için Galip Bey'in lüzumu kadar muhafız ile birlikte azîmet etmesi muvâfık-ı ihtiyat görülmüştü ve birkaç muhafız ile gitmek isteyen Galip Bey'e böyle bir taarruza ma'rûz kalmamak için muhafızların ihtiyaten tezyîd ve miktarı yüz, yüz elliye iblâğı tavsiye olunmuştu. Bu kadar cüz'î bir miktar maksadı vâzihan tayine kâfidir. Bunu tefsir ve teville imkân yoktur. Galip Bey'den suretini naklettiğiniz yolda bir telgrafname de alınmamıştır. Bu bâbda zât-ı vâlâlarıyla teati ettiğimiz telgraflarla mütâlaa ve suretini nakleylediğiniz telgrafnamem dikkatle kıraat olunduğu halde bu defa yazdığınız telgrafnamenin ne kadar nâbecâ ve şahsî mesleğini ve vicdanını pek iyi bildiğiniz bir hâdim-i kadîm-i millete karşı kullandığınız tabiratin ne derece nâsezâ olduğunu elbette teyakkun ve irâde-i seniye-i cenâb-ı hilâfetpenâhî hükm-i âlisine mutavaat lüzumunu takdir edersiniz. Hiç kimsenin uhde-i inhisarında olmayan hamiyet-i vataniyeden nasibim lehülhamd hiç kimseden aşağı değildir.

10.9.35

Dahiliye Nâzırı
Âdil

SURET 3

Dahiliye Nâzırı Âdil Beyefendi'ye

C: 10 Eylül 335. Evvelâ infisâlim hakkındaki irâde-i seniye-i hazret-i hilâfetpenâhînin resmen tebliğini ricâ ederim. Saniyen suret-i mevsûkada haber alındığına göre Vali-i lâhik Galip Bey'in Sivas'a beraber girmek üzere Malatya'da birtakım eşkiyâ ve eşirrâyı başına toplamak ihanetinde bulunduğu görülmesi üzerine mahallince derdestine teşebbüs olunmuşsa da refakatinde bulunan İngiliz Binbaşısı Noel, Malatya Mutasarrıfı Bedirhanîlerden Halil ve mazhar-ı teshilât olmaları için taraf-ı devletlerinden yedlerine vesika verilen Kâmran ve Celâdet ve Diyarbakirli Cemil Paşazade Ekrem Beylerle beraber Kâhta istikametine doğru firâr etmişler ve elân takip edilmekte bulunmuşlardır. Şu hale göre Galip Bey'in buraya vürûdu vakte muhtaç

ve belki meşkûk olduğundan bu hakayıki hâkipây-i şâhâneye arz ettikten sonra azlim hakkında şeref-taalluk buyurulacak irâde-i seniyenin şâyân-ı itimat bir nâzır tarafından resmen tebliğiyle beraber bundan sonra kat'iyen mes'ûliyet kabul edemeyeceğime mebni irâde-i hilâfetpenâhîye mutavaaten işten çekilmek üzere kime tevdî-i vekâlet edeceğimin gene o nâzır tarafından emr ü iş'ârına müsaade buyurulmasını istirham ederim efendim.

Sivas Valisi
Reşit

Vesika 71

Malatya
Zata mahsustur

Sivas'ta K. O. 3 K.

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinedir.

Firârî zevât-ı malûmenin 10/11.9.35 gecesini Raka'da geçirdikleri ve 11/12.9.35 gecesini de Raka'nın yarım saat yakınında bir köyde bir aşiret reisinin yanında geçirecekleri anlaşıl-makla maruzdur.

1 1.9.335
Alay 15 K. Binbaşı
İlyas

Vesika 72

Ankara K. O. 20 Kumandan Vekâleti'ne
Erzurum'da K. O. 15 Kumandanı Kâzım Paşa Hazretlerine
Diyarbakir K. O. 13 Kumandanı Miralay Cevdet Bey'e

Malatya firârîlerinin 10/11 Eylûl gecesini Malatya kurbun-da Raka 11/12 gecesini Raka'ya yarım saatlik bir köyde bir aşiret reisinin nezdinde geçirdikleri Malatya'dan haber alınmıştır.

12.9.35

Mustafa Kemal

Vesika 73

Malatya, 11.9.335

Yüzbaşı Faruk Bey'in avdetinden evvel Vali'den ayrılan ve geç olarak merkeze gelenin (ismi yok) ifadesi ber-vech-i âti maruzdur. "Vali Ali Galip ve Mutasarrıf Halil Beylerin mevkilerine avdet edip aileleriyle birlikte isteyecekleri istikamete hareket etmek üzere serbestçe memlekete girmelerine ve kendi şahıslarına hiçbir suretle müdahale ve taarruz edilmeyeceğine dair tarafımdan teminat-ı kaviye talep etmekte oldukları şimdi yanlarına gidip gelmiş olan birisi vasıtasıyla haber gönderecekleri ve binâenaleyh selâmet-i memleket namına bu suretle vâki olan tekliflerini kabul etmek muvâfık olup olmadığı" hakkındaki emrinizin intizârında bulunduğumuz maruzdur.

İlyas

Vesika 74

Malatya'da İlyas Beyefendi'ye

Ali Galip ve Mutasarrıf-ı Sâbık Halil ve hempâlarının millete karşı hıyanet ve denâetlerinin tahakkuk eylemesi üzerine bu meseleyi merhumun ile münasebete girişerek değil yalnız ve ancak pâdişâhımıza doğrudan doğruya arz-ı hakayık eylemek suretiyle halletmek için bu dakikada bütün Anadolu'da tek mil valiler, mutasarrıflar, kumandanlar ve millet telgraf başında bulunuyorlar ve hükümet-i merkeziyeyi Ali Galip ve hempâlarıyla şerik-i hıyanet addederek tahtie etmektedirler. Böyle bir anda başka bir suret-i hal vârid-i hâtır olamaz. Bu hususta zât-ı âlilerinin azamî şiddet ve ciddiyet göstereceklerinden eminiz. Mutasarrıf Vekili Tefvik Bey'den ve Topçu Alay Kumandanı Münir Bey ve Süvari Alay Kumandanı Cemal Bey arkadaşlarımızdan da aynı suretle hareket bekleriz. Cihet-i askeriye ve mülkiyece en son alınmış olan tedâbîrin izah buyurulmasını ricâ ederiz. Bu adamların aileleri hüsn-i suretle taht-ı muhafazada bulundurulmalıdırlar. Tarafdârânı bilâ-tereddüt

ve derhal tevkife alınmalıdırlar, zerre kadar mûmânaat ve fesda cûr'et edenler bilâ-merhamet derhal idam olunmalıdırlar.

Hilâfet ve saltanatın masûniyeti ve hukuk ve mukaddesât-ı millet bugün bu tarzda harekete âmirdir.

Umumî Kongre Heyeti

Vesika 75

12.9.35

Saat 1.40

Malatya'da On Beşinci Alay Kumandanı İlyas Bey'e

Şimdi mahallinden verilen ma'lumât-ı mevsûka şudur: İngilizlerin elyevm Urfa'da üç yüz, Ayıntap'ta üç yüz elli, Maraş'ta yüz neferleri vardır. Binâenaleyh size bir İngiliz fırkasından bahsedenlerin beyânâtı, vatan ve millet hainlerinin yalanını naklederek maneviyatınızı kırmak, alçaklıktır. Hakikat-i mezkûrenin icap edenlere tefhimi münasip olur.

Mustafa Kemal

Vesika 76

Malatya, 11/12.9.35

C. tele: 1- Şart dermeyan eden Vali Galip, Mutasarrıf Halil Rami Beylerdir. 2- Sivas'tan gönderilen zâbitler hâlâ gelmemiştir. 3- Hısnımansur ve Siverek'ten hareket eden bölüklerden ma'lumât yoktur. 4- İctimâ etmekte olduğu bildirilen Süvari Alayı'nın sür'at-i mümkin ile Malatya'ya tahrikine emir ve delâlet buyurulması müsterhamdır. 5- Zevât-ı malûmenin aşâir muâvenetiyle Malatya'ya taarruzu halinde mukavemet-i şedide ibrâz edilmesi suret-i kat'iyede kararlaştırılmıştır. 6- Yarın 12.9.35 Bedir Ağa'ya buradan aşâir rüesâsından bir Kürt heyeti gönderilecektir. Heyet, Bedir Ağayı ikna ve daire-i itaate ırcâ etmek için çalışacaktır. 7- Eldeki kuvvet, Malatya'yı uzun müddet bir Kürt taarruzuna karşı mukavemete kâfi değildir. Bunun için sür'at-i mümkin ile kuvâ-yı muâvine şevki-ne delâlet buyurulması ekîden müsterhamdır.

İlyas

Vesika 77

– Mühim işleriniz olduğu için ayrılabilirsiniz. Kongrenin henüz müctemi ve muhaberâta devam etmekte bulunmasından icabında bir şeyi tebliğ edebilmek için telgrafhanede bir zâbit terk etmenizi ricâ ederiz.

– Süvari Yaveri Cemil Bey emrinize intizâren bekliyor.

Mustafa Kemal

Vesika, 78

Tel

Malatya, 14.9.35

Müstaceldir

738/300

Sivas Kongre Heyet-i Muhteremesine

1– Buraca yapılan tedâbîr-i acile ve gerekse Raka'ya i'zam olunan heyet-i nâsıhanın ictimâ etmiş olan aşâir ve rüesâsına yapmış oldukları telkinat netice-i hasenesi olmak üzere bine karîb ictimâ etmiş olan bütün aşairin tamamıyla dağıtılmasına muvaffakiyeti temîne hâsıl olmuştur.

2– Buradan firar eden, birtakım tasnîat vaadleriyle aşâir rü-esasını elde ve Ekrâd'ı başına cem' ve bi'n-netice arzusuna muvaffak olamayan Ali Galip ve Halil Rami Beyler artık bu tedâbîr ve yapılan tergib ve teşvikat neticesi memleketi terk etmek zarureti karşısında bulundukları cihetle buradan gönderilen Pö-türge Kaymakam-ı Sâbıkı Ragıp Bey'le Kâhta Aşâir Reisi Hacı Bedir Ağa'nın himayeleriyle ve Kâhta tarîkiyle Urfa'ya gitmek üzere bugün Raka'dan hareket etmişlerdir.

3– Başına toplamış olduğu birtakım hazele ile buraya gele-rek Türk ve Kürt unsurları arasına tohum-ı nifak saçmak isteyen İngiliz Binbaşısı Noel, âmiri olan Miralay Mösyö Pell'den aldığı emir ve talimat üzerine yarın ale's-sabah Gözene tarîkiyle ve yine jandarmalarımızın himayesi ile merkez-i livaya uğratıl-maksızın Gözene nahiyesi üzerinden müreffehen Elbistan'a ha-reket edeceklerdir.

4- Sâlifü'l-arz ittihâz kılınan tedâbîr-i hasene neticesi olmak üzere bütün vakayı tâbiatiyle izâle ve emn ü asayiş iade ve memleketin her tarafında sükûnet-i tâmmе berkemâl bulunduğ u berâ-yı ma'lumât maruzdur.

Malatya Mutasarrıfı Vekili
ve Jandarma K. Binbaşı
Tevfik

Vesika 79

Sivas, 15,9.335

Sivas Heyet-i Merkeziyesi'ne (Tezkere).

15, 20, 13. Kolordulara.

Niğde'de 11. Fırka'ya.

15, 5. Fırkalara.

Trabzon, Bitlis, Diyarbekir, Erzurum, Van, Kastamonu, Konya, Ankara vilâyetlerine.

Kayseri, Erzincan, Bolu, Canik, Afyonkarahisar, Kütahya, Yozgat, Kırşehir Mutasarrıflıklarına.

Firârî Harput Valisi Ali Galip, Malatya Mutasarrıfı Halil ve hempâları Bedirhanîlerden Kâmran, Celâdet ve Cemil Paşazade Diyarbekirli Ekrem'in hükümet-i merkeziyenin talimatıyla âmâl-i meşrû'a-i millîyi söndürmek, Sivas'ta toplanan Umumî Kongre'yi dağıtmak maksad-ı hainânesiyle bidayette eşkiya derdesti için muâvenet talebi bi'l-âhire firârları esnasında Malatya ve civarının Ermenistan olacağı ve hatta Harput'tan hareket eden askerimizin güya Ermeni askeri bulunduğu gibi ifsâdat ve iğfâlât-ı cinayetkârâneleri neticesinde civarda toplanmış olan bir kısım Ekrâd'ın Malatya'dan gönderilen heyet-i nâsiha tarafından kendilerine hakikatin tefhimi üzerine firârlilere lânet-han olarak tamamen dağıldıkları ve hıyanet-i vataniyeleri bütün millet tarafından anlaşılan firârliler artık aşâir içinde barınamayacaklarını anladıklarından İngilizlere sığınmak üzere Urfa'ya kaçtıkları, Kürtleri makam-ı mukaddes-i hilâfetten ayırarak İngiliz esaretine sokmak maksadıyla propaganda yapmakta olup firârlilerle beraber Malatya'dan kaçan İngiliz Binbaşısı ma'hûd Mister Noel'in de jandarmalarımızın nezareti al-

tında Elbistan'a doğru sevk edildiği mahallinden bildirilmekle ta'mim-i keyfiyet olunur.

Heyet-i Temsiliye

Vesika 80

Vilâyetimiz Valisi firârî Galip ve İngiliz Binbaşısı Noel ve rûfeka-yı şerîrelerinin Malatya'dan firârlarından sonra dağ başlarında yekdiğeriyle muhaberesi İngiliz Binbaşısı Noel tarafından mektup:

Beydağı'nda Vali Galip Bey'e

Refakatimde bulunan zevât ile Ayıntap üzerinden Halep'e avdet etmek üzereyim. Sivas hareketi üzerine civar vilâyâta sirâyet eden şûriş teskin ve bu hususta Dersaadet'le muhaberede bulunmak azminde olduğunuza vâkıfım. Bu itibar ile zât-ı âlilerinin Dersaadet'le vuku bulacak muhaberâtınızı bizzat temîn etmek emelindeyim. Halbuki zât-ı âlilerinin Urfa'dan Dersaadet'le muhabere etmeniz imkânı mefkuddur. Çünkü Urfa'dan Dersaadet'e ve hükümet-i Osmaniye'nin emrine âmâde bulunan yegâne telgraf hattı Sivas'tan geçmekte olup bununla muhabere etmeniz mümkün değildir. İstanbul ile muhabereye müsait ikinci Halep telgraf hattı ise İngilizlerin elindedir. Birlikte Ayıntap'a azîmet ve bendeniz orada İngilizlerin vasıtasıyla İstanbul'a kadar hattı serbest ve emrinize âmâde bulundurmağı vazife telâkki ettiğimi arz ve takdim-i ihtirâmât eylerim.

Majör Noel

Kâhta Kaymakamlığı'na
(Tahrirat)

İrtikâp eyledikleri cerâim-i cinâiye ve mezâlim-i mütenevvia neticesi olarak orduyu mağlûp, menkûb bir hale düşüren İttihat ve Terakki sanâdîdi bir vakitten beri kendilerini kanun ve adâletin pençe-i kahrından kurtarmak mecburiyetiyle memlekette ihtilâl çıkarmaya, ortalığı karıştırmaya çalışıyorlardı. Erzurum'da vatanperverâne birtakım müddeayât-ı kâzibe ile

meydana atılıp kongre namı altında mukarrerât ittihâz eden eşhâs-ı ittihâdiye bu kere de Sivas'ta kongre akdederek asayiş-i memleketi tehdide, efkâr-ı ecânibi tehyice başlamalarıyla İtilâf Hükümetleri kuvâ-yı işgaliye sevk etmeden işbu kongrenin men'iyle mürettiblerinin istisaline lüzum görülmüş ve işbu vazife uhde-i senâverîye ihale buyurulmuştu. Ber-mücib-i irâde-i seniye şu mühim vazife-i vataniyenin ifasına âzim iken Mustafa Kemal avenesi kumandasında bulunan muğfel bir kısım aske- rin ittihatçı zâbitler kumandasıyla Malatya'ya gelmekte oldu- nu ve bizi tevkiye memur bulunduğunu haber alarak Mutasar- rıf Bey'le Hacı Bedir Ağa'yı bi'l-istishâb Beydağı'na çekildim. Maksadım irâde-i seniye ahkâm-ı münîfesini infaz ve hurûc ale's-sultan fezahatine mütecâsir olan bâğîleri istisal ile vatan ve milletin ma'rûz bulunduğu mehâliki izâledir. Halife-i zî-şân efendimize sadık aşâirden lüzumu kadar kuvvet ihzâr etmekte- yim. Başka keyfiyete vâkıf olarak kıtaat-ı askeriye kumandan- lıklarında bulunan bu gibi bâğîlerin teşebbüsâtına mümânaat ve senâkârlarına her hususta muâvenet lüzumu beyan olunur. Ber-vech-i bâlâ hakayıkın ilânıyla ahalinin, hainlerin işgâlâtına kapılmamasını temîn lâzîmeden olup hilâfında hareket veya izhâr-ı cebânet müstelzim-i mücâzâtır.

Mamuretülâziz Valisi
Galip

Huzur-ı Devletlerine

Büyük vatanperverimiz Paşa-yı Mükerrrem ve Muhtereme- miz Efendimiz; Mamuretülâziz Vali-i Sâbıkı Kayserili firârî Galip ve rûfeka-yı şerîresinin Malatya'dan firârlarından son- ra kuvveden fiile çıkamayan teşebbüsât-ı hainâneleri her ferd-i Müslimin tel'în ve nefretini mûcib ahvâlden olduğu vâreste-i izahtır. Elde edilip leffen takdim-i huzur-ı sâmilere kılınan ve pek büyük bir vesika-i denâet ve ihanet olan tahrîrât suretleri muvâfık görüldüğü takdirde *İrâde-i Milliye* ceride-i muhtereme- sine derc ve ilânı temenniyât-ı mahsusasıyla min gayri haddin arz-ı ihtirâmât ve ta'zîmat eylerim efendimiz hazretleri.

23.10.335

Mamuretülâziz Vilâyeti
Ajans Muhabiri
(Okunmuyor)

Vesika 81

K. O. 3 Kumandanlığı'na

Urfa hakkında alınan ma'lumât hulasaten ber-vech-i âtidir:

1— Elaziz Vali-i Sâbıkı Ali Galip Bey Urfa'da İttihat ve Terakki mensubîninden Şeyh Müslim Efendi'nin hanesinde misafir olmuş ve esnâ-yı musahabede Müslim Efendi Galip Bey'in fikrini tervîc etmemiştir. Ertesi günü Galip Bey İngiliz Kumandanı'na mürâaatla İngiliz siyaseti aleyhinde bulunduğundan bahis ile Müslim Efendi'yi tevkif ettirerek Halep'e sevk etmiştir. Mûmâileyh elveyim Halep'te mevkûf imiş. Galip Bey üç gün Urfa'da kalmış, ba'dehu Halep'e gitmiş. Malatya Mutasarrıf-ı Sâbıkı Halil Rami de takriben on gün evvel Halep'e gitmiş.

2— Urfa'nın şimalinde Belediye Hastanesi kurbunda İngilizler tarafından Ermeni eytamhanesi olarak inşa olunan bina hitama ermek üzere imiş.

Harekât 2605, 11.10.35

K. O. 13 Kumandanı
Cevdet

Vesika 82

Erzurum, 11.9.35

Başkumandan-ı akdesimiz şevketlû, mehabetlû pâdişâhımızın
atebe-i ulyâ-yı mülûkânelerine

Şevketpenâh Efendimiz;

Bugün vesâik-i sahiha-i resmiye ile sâbit ve kemâl-i teessürle her tarafa şâyi oldu ki, Dahiliye Nâzırı Âdil Bey ve Harbiye Nâzırı hafı bir plan tahtında Elaziz Valisi Galip Bey'i bazı din ve vatan haini casuslarla beraber öteden beriden bir kısım müsellah Kürtleri toplayarak çeteler teşkil ve ri'yâset ettirmek ve bunları Sivas'ta in'ikad eyleyen ve her türlü manasıyla millî ve meşrû' ve bundan dolayı da ordu-yı hümâyûnlarının emniyet ve müzaharetine mazhar olan Kongre'yi bi'l-muharebe bas-tırmak suretiyle beyne'l-İslâm sefk-i dimaya tasaddi olunması

ve ayrıca Memâlik-i Mahrûse-i Şâhâne'nin gayr-i münfek bir parçası ve makam-ı akdes-i saltanat ve hilâfet-i seniyelerine lâ-yezâl bir hiss-i rabita ile merbût olan Kürdistan'ı gûya ayaklandırmak suretiyle vatanı parçalamak gibi mahzâ düşmanlara hâs bir plânın tatbikini külliyetli para mukabilinde taahhût etmiş oldukları tamamıyla tezâhür etmiştir. Şifreli muhaberatı elde etmek ve bu caniyâne harekâta, takip ve tefahhus eylemek suretiyle muttali olan civar kolorduların sevk ettiği muhtelit kuvâ-yı askeriye Galip Bey haininin riâyasetindeki çeteyi Malatya'da tazyik etmiş ve Malatya'dan hâsiren firâra icbâr eylemiştir. Takiplerine şiddetle devam olunuyor. Lehülhamd işbu mel'anet belâsı vaktinden evvel keşfedilmiş ve tedâbir-i kat'îye ittihâz olunmuştur. Beyne'l-İslâm sefk-i dimaya ve memlekette iğtişâş ihdasıyla felâketler intâcına çalışan bu zümre-i ihanet takibat neticesinde kanunun ve şeriat-i garrâ-yı Ahmediye'nin pençe-i icrââtına tevdi olunacaklardır. Düşman parasıyla ve vatansızlık hissiyle tertip olunan bu ihanete muttali olan Elaziz ahali-i İslâmiye'si pek derin bir nefret ve galeyân izhârıyla casusların bi'l-fiil takibine de koyulmuşlarsa da adâletin tatbik olunacağı vaatiyle sükûna ircâ' olunmuştur.

Şevketpenâh Efendimiz:

Devlet-i aliiye-i Osmaniye'lerinin ve hanedan-ı celîlü's-şanınızın altı buçuk asırlık tarih-i mübarekinde ve hassaten hayat ve memât ile çırpınan şu tarihî devirde devlet ve milletin kalbgâhına tevcîh olunmuş bu kadar hainâne bir misâle tesâdüf edilemez. Zât-ı akdes-i hümâyûnlarına kemâl-i tâzim ve ubûdiyetle merbût olan bütün millet-i necibeleriyle ordu-yı hümâyûnları vatan ve milletin ve zât-ı akdes-i hilâfetpenâhilerinin halâs-ı mesudu gibi bir gaye-i mukaddese etrafında toplanmış oldukları bir sırada düşman tarafından satın alınmış bir zümre-i ihanetin asâkir-i şâhâneleriyle müsaade-meyi ve beyne'l-İslâm sefk-i dimayı mücib su-i kastler tertip ve Dahiliye ve Harbiye Nâzırları tarafından tebliğ ve tatbik ettiren hükümet-i merkeziyeden derhal itimat ve emniyeti nez' ettirmiştir. Ayrıca hakan-ı celîlü's-şanımızla milletin arasında hâil-i muzır olmak cürmü de tarihen affedilmez bir cinayettir. Umûm mil-

letin meşrû' olan âmâlini, bir araya gelen kuvvetini inkâr ve tevil edip de bunu İttihatçı manevrası göstermek ve zât-ı akdes-i hilâfetpenâhîlerinden ketm-i hakikat eylemek kadar azîm bir günah ve mes'ûliyet olamaz. Sevgili pâdişâhımız umum milletin kudret-i müsterekesi siyâsî tesirlerden külliyyen âzâde ve münezzehtir. Ordu-yı hümâyûnları ise bi'l-küllîye siyâsî cereyânlardan münezzehtir ve ancak umûm vatan ve milletin ve zât-ı akdes-i hümâyûnlarının mas'ûniyetine ahd ve azmeylemiş olan millete müzâhirdir. Binâenaleyh âmâl-i meşrû'a-ı milliyeye istinat edecek; dinine, vatan ve millete merbût ve zât-ı akdes-i hümâyûnlarına, makam-ı muallâ-yı saltanat ve hilâfete bihakkın ta'zîmkâr, namuslu zevâtan mürekkeb ve meşrûtiyete tamamıyla sadık bir heyet-i cedîd e-i hükûmetin teşkili ile millet-i necibelerinin ve ordu-yı hümâyûnlarının tatmînini ve bunu müteakib vatan ve millete ihanet etmekte olan casus şebekesi hakkında tahkikat ve icrâât-ı seria-i âdilânelerinin icrasını ve bu surette bir heyet-i âdile-i hükûmet teessüsüne kadar merkez-i hükûmetle bir vechile muhabere ve münasebette bulunmamağa karar vermiş olan millettten ordunun ayrılamayacağı, zât-ı vakaya muttali ve mahalline mücâvir olan kolordular kumandanları, hâk-i pâ-yi şâhânelerine arza mecbur olduk. Ol bâbda ve katibe-i ahvâlde emrû ferman şevketlü pâdişâhımız efendimiz hazretlerindir.

Vesika 83

Ankara, 11.9.335

Sadrazam Paşa Hazretlerine

Başkumandan-ı akdesimiz efendimiz hazretlerine olan ma'rûzâtımızı doğrudan doğruya arz etmeği musırrâne talep ederiz. Mümânaat buyurulduğu halde ve pâdişâhımıza, milletimize, vatanımıza ihanetinize hükmedilerek başka suretle ittihaz-ı tedâbîre mecbur kalınacaktır.

Bundan hâsıl olacak fenalığın bütün mes'ûliyeti zât-ı fehametpenâhîlerine râci olacağını arz eyleriz.

K. O. 20 K. Vekili
Mahmut

Erkân-ı Harp Reisi
Ömer Halis

Erzurum, 11.9.35

Makam-ı Sadaret-i Uzmâ'ya

Şimdi doğrudan doğruya Başkumandan-ı akdesimiz Halife-i zî-şânımız efendimize ma'rûzât-ı mühimmede bulunmak mecburiyetindeyiz. Hâil ika' edilmemesini ricâ ederiz. Aksi takdirde tevellüd edecek netâyet-i vahimenin mes'ûliyeti sırf zât-ı fahîmânelerine râci kalacağını arz ederiz.

K. O. 15 Kumandanı
Kâzım

K. O. 13 K. Vekili
Cevdet

On Birinci Fırka Kumandanı
Mümtaz

Sivas, 11.9.35

Sadrâzam Paşa Hazretlerine

Zât-ı hazret-i padişâhiye doğruca ma'rûzâtta bulunmak üzere yolu açık bulundurmak hususuna ait istirhamın tervîci tehir edildiği takdirde hâdis olacak halden maddî ve manevî vebal mes'ûliyetiniz derecesi tezâuf etmektedir. Vakit geçirilmesinde faide olmadığını arz ederim.

K. O. 3 Kumandanı
Salâhattin

SURET

Vakayi-i ve hakayiki doğrudan doğruya Başkumandan-ı akdesimiz efendimize bilâ-vasıta arz etmek isterim, ma'rûzâtımı takdim için mûmânaat ika' buyurulmamasını istirham ederim.
Salâhattin

Ankara

Zât-ı şâhâneye keşide edilecek telgrafnamenin ale'l-usûl çekilmesi ve usûlü vechile takdim edileceği suretinde Sadrazam Paşa'nın cevaplarına karşı ne emir buyuruluyor?

Makam-ı Sadaret'e yazılan telgrafı vermişler.

Bir de vilâyetten de Dahiliye Nezareti'ne yazdığı te'kidtir efendim.

Sadrazam ve Dahiliye Nâzırı bir arada imişler.

Sadrazam'ın konağında telgraf merkezi olmadığından yakın bir telgraf merkezine teşrif etmelerini yazdık, cevap bekliyoruz.

Başmemur Muâvini geldi. Sadrazam Paşa'ya yazılan ifade telefonla söylendi, alınan cevapta telgrafname münderecâtı Sadrazam Paşa Hazretlerine arz olundu, vuku bulacak ma'rûzâtları usûlü dairesinde telgrafla arz olunmalıdır. Telgrafnameleri keza-lik usûlü dairesinde takdim edilir, Müdür Bey buyurduklarını söylüyor efendim.

Alınacak cevap gelince derhal yazılacağı tabiidir. Boş durmamak üzere telgraf işleyebilir miyiz?

Deminki ifadeyi Sadrazam Paşa arz etmişler, alınacak cevâba intizâr edildiğini söylüyorlar efendim.

11 Eylül 335

Şef muâvininin ifadesidir.

Merkezimiz mümânaat ika etmiyor. Ancak alınan emri vazifemiz hemen makam-ı aidine takdim etmektir. O da saniye tehirsiz ifa ediliyor. Başka ne yapabiliriz efendim? Peki şimdi Sadrazam'a iblâğ ederiz efendim.

Telefonla Sadrazam Paşa'ya tebliğ olunup alınacak cevâba intizâr edildiğini Başmemur söyledi efendim.

İstanbul muhaberâtı

11/12 Eylül 35

Saat: 9,5

Bu usûl Sadrazam'ın yeni bir icadı mıdır? Millete muhatap olmaktan utanan Sadrazam'ın irtikâb-ı kizb ü dürûğ ettiğine şüphe yoktur; fakat sizin bu âdi harekete âlet olmamanız lâzımdır.

Sadrazam'a söyleyiniz makine başında milletin ve ordunun ihtarına kulaklarını açarak dikkatle dinlesin ve siz de yalan söylemekten vazgeçiniz.

Umumî Kongre Heyeti

C: Emrinizi Başmemur'a verdim efendim.

Sizin buraya yazılacak telgraflarınızı derhal telefondan makamlarına, derhal telefondan yazılacağını Başmemur söylüyor efendim.

Başmemur'a verdim.

İstanbul ile muhâberât

11/12 Eylül 35

Saat: 9

– Sorayım. Şef Fahri.

Sadrazam Paşa'nın konağına telgraf ve telefon vardır.

– Sadrazam Paşa'ya sadarete veya mâbeyn-i hümayûndadır; kendisini buldurup hemen telgrafhaneye gelmesini söyleyin. Mevzu-i bahis olan mesele zannettiğiniz gibi basit değildir. Çok mühimdir, bi'l-âhire sizi mes'ûl ederiz, isminiz ve şahsınız bizce malûmdur, işi uzatmayın, çabuk cevap veriniz.

– İşte Başmemur diyorlar ki, Sadrazam Paşa konağındadır. Emrederlerse yazılacak telgrafi telefondan konağına yazarız, diyorlar.

Bendeniz emirlerinden hariç ne yapabilirim ki... Ufak bir maiyet memuru mes'ûl ad buyurulsun.

– Bizim size yazdıklarımızı telefon veya telgrafla derhal Sadrazam'a bildiriniz. O sizin bileceğiniz bir iştir. Neticesini derhal bildiriniz.

– Üçüncü Kolordu Kumandanı, Sadrazam Paşa'yı telefonda veya telgrafta bekliyor.

– Emrinizi ifaya çalışıyorum. Biraz sabır buyurunuz.

Başmemur Fahri Bey diyor ki, Sadrazam Paşa ve Dahiliye Nâzırı ile Harbiye Nâzırı'nın konaklarında telgraf yoktur. Bunlara yazılacak telgrafları doğruca İstanbul'a yazıp buradan da müvezzi-i mahsus ile kendilerine gönderilir.

Vesika 84

Tel

Sivas, 15.9.335

1 2.9.1919 tarihli talimata zeyldir.

Maksat, meşrû' bir heyet re'sikâra geçinceye kadar Ferit Paşa Kabinesi'yle kat'-ı münasebet olunduğundan Dersaadet'le muhaberât-ı resmiye icrâ edilmeyecektir. Hususî ve ticarî muhaberât tamamen serbesttir. Yalnız Dersaadet'le olacak bu gibi hususî muhaberâtın da taht-ı murakabede bulundurulması lâzımdır.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Erzurum K. O. 15, Ankara K. O. 20, Diyarbekir K. O. 13, Konya K. O. 12, Niğde Fırka 11 Kumandanlıklarına.

Konya, Ankara, Kastamonu, Hüdavendigâr, Trabzon, Erzurum, Van, Bitlis, Diyarbekir, Mamuretülaziz vilâyetlerine.

Erzincan, Canik, Kayseri, Niğde, Malatya, Amasya, Bolu, Antalya, Eskişehir ve Afyonkarahisar Mutasarrıflıklarına yazılmıştır.

Vesika 85

Tel

Sivas, 16.9.335

Aynı Makamâta

12.9.335 tarihli tebligata zeyldir:

1- Hıyanet-i vataniyesi fiilen vesâike müsteniden sâbit olmuş bulunan Ferit Paşa Kabinesi'nin ıskatı ile yerine âmâl-i milliyeye hâdim meşrû' bir heyetin tayin ve ikamesi istirhamatının zât-ı akdes-i hazret-i padişâhiye arz ve ref'ine heyet-i hâzıra-i hükümet mümânaat eylemekte bulunduğundan Kongre'ce tatkarrür ettirilip tatbiki Heyet-i Temsiliye'mize havale edilen tedâbir, ma'rûzât-ı mezkûre mesmû-ı şâhâne olup meşrû' bir heyet mevki-i iktidara geçinceye kadar Ferit Paşa Kabinesi'yle yalnız muhaberât-ı resmiyenin kat'ıdır.

2– Vâzih olan bu maksad-ı meşrû'un tesrî'-i istihsali için sizce vârid-i hâtır ve kabil-i icrâ sâir tedâbîr-i müessire varsa iş'ârı ricâ olunur.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Vesika 86

Tel

13.9.35

Balıkesir'de K. O. 14 K., Konya'da K. O. 12 K.,
Diyarbakir'de K. O. 13 K., Erzurum'da K. O. 15 K.,
Ankara'da K. O. 20 K., Bursa'da Fırka 17, Çine'de
Fırka 58, Bandırma'da Fırka 61 Kumandanlıklarına
ve 61 Fırka vasıtasıyla Edirne'de K. O. 1 K.,
Niğde'de Fırka 11 K., vilâyetlere, müstakil sancaklara,
belediyelere, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
Heyet-i Merkeziyelerine.

Hükümet-i merkeziyenin ittihâz ve takip etmek olduğu meslek-i irticakârâneye ve yaşamakta olduğumuz günlerin mehâlik ve muhatarat-ı azîmesine karşı müdafaa-i hukuk ve muhafaza-i mevcudiyet için Meclis-i Millî'nin intihap ve in'ika-dını temîn ve tesrî' etmek bugünün en mühim vazifesidir.

Hükümet-i merkeziye milleti iğfal ile mebusan intihâbatını aylarca icrâ etmemiş olduğu gibi, son zamanlarda verdiği intihap emrini de türlü esbâb ile ta'vik ve tehir etmektedir.

Ferit Paşa'nın Toros'un ötesindeki vilâyâtımızdan feragat ettiği Sulh Konferansı'na verdiği nota ile sâbit, Aydın vilâyetinde Yunanlılarla tahdîd-i hudûda teşebbüsü oradaki işgali emri vâki halinde bir ilhak olarak kabul ettiğine delil bulunmuş ve aksâm-ı meşgûle-i sâire-i memleket için de bunlara benzer gafilâne ve hainâne siyasetiyle mülk ve milleti inkisâma uğratacağı kaviyen melhûz ve Meclis-i Millî'nin in'ikadından evvel sulhnameyi imza ile milleti bir emri vâki karşısında bulundurmamak niyetinde olduğu me'mul bulunmuş olduğundan

Umumî Kongre orduyu ve milleti intihâba davetle ber-vech-i âti hususâtın sūr'at-i icrasını mesâil-i hayatiye-i milliyeden ad ve beyan eyler.

Evvelâ– Intihâbat hazırlıklarının mer'î kanundaki en asgarî müddet zarfında icrâ ve ikmâli için belediyeler ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri faaliyet-i tâmmе ile çalışmalıdır.

Saniyen – Sancaklardan çıkarılacak mebusların, mikdar-ı nüfusuna nazaran adedi hemen tesbit olunarak Heyet-i Temsiliye'ye şimdiden bildirilmelidir. Namzetler meselesi bilahara bi'l-muhabere hallolunacaktır.

Salisen – Gerek intihap hazırlıkları, gerek intihâbatın icrasında mûcib-i tehhür esbâbın şimdiden teemmül ile ref'i ve hiçbir tehhüre meydan verilmeyerek asgarî müddet zarfında intihâbatın intâcı.

İşbu kararı mıntakanızdaki bi'l-cümle belediye ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine tebliğ ve icabının sūr'at-i ifası-na muâvenet buyurmanız ricâ olunur.

Heyet-i Temsiliye

Vesika 87

Erzincan, 14.9.35

Sivas'ta Umumî Kongre Heyet-i Temsiliye'sine

1– Arzu-yı millî hilâfındaki hareketi sâbit olan hükümet-i merkeziye ile münâsebâtın kat'ını ve nâm-ı nâmî-i hazret-i pâdişâhiye tedvîr-i umûr edilmesine dair altı maddeyi hâvi olarak Kongre'ce ittihâz olunup Bâki Bey'e keşide olunan 13 Eylül 335 tarihli telgrafname ile tebliğ buyurulan karar, memûrîn-i mülkiye ve askeriyenin muvafakati alındıktan sonra akdolu-nan ictimâ-ı umûmide kıraat ve ârâ-yı umumîye arz olundu.

2– Hükümet-i merkeziye ile münasebatın kat'ı takarrür et-tikten sonra nâm-ı nâmî-i hazret-i pâdişâhiye olarak kavânîn-i mevzua dairesinde tedvîr-i umûr edilmek için mezkûr altı madde münderecâtı kâfi ve muvâfık görülmüş ve ancak mevâdd-ı mezkûrenin aynen Kongre'ce hükümet-i merkeziye-ye iblâğı ve mukarrerât ve metâlib-i sâbikanın is'âfı için kırk se-

kiz saat mühlet itasıyla muvâfık cevap verilmediği halde tatbiki muvâfık olacağı umûmca karar-gîr olmuştur.

3- Livaya mülhak kazalar hey'âtına da tebliğ edilmiştir. Oralardan da alınacak cevaplar arz edilecektir efendim.

Şarkî Anadolu Vilâyâtı Erzincan
Heyet-i Merkeziyesi Müdafaa-i
Hukuk Cemiyeti

Erzincan, 15.9.35

Sivas'ta Umumî Kongre Heyet-i Riyâseti'ne

14.9.35 telgrafımıza zeyldir: Kemah kazası dahi merkezimiz mütâlaâtını ıktifâen Kongre'nin musammem mukarrerâtını kabul eylediği.

Erzincan Heyeti Merkezi

Vesika 88

Gayet mühim ve müstaceldir.
Dakika tehiri câiz değildir.

Diyarbakir'den, 14.9.35

adet
2385

Sivas'ta K. O. 3 Kumandanlığı'na

Umumî Kongre Heyet-i Temsiliyesi'ne:

İtimad-ı millîyi hâiz bir hükûmetin teşekkülüne kadar hükûmet-i merkeziye ile kat'-ı alâka ederek merci-i muhaberâtın Umumî Kongre Heyet-i Temsiliyesi olmasında, mıntakamız ahvâl ve efkârına nazaran ber-vech-i âti mehâzîr mevcut olduğuna nazar-ı dikkati celbe lüzum hissettim.

Bitlis vilâyetinin bir kısmı müstesna olmak üzere mıntakam işgal acısı duymamıştır. En ziyade bu sebepten ve diğer muhtelif tesirâtın dolayı icap edenlerin tenvîr edilmesine rağmen mıntakamda Vilâyât-ı Şarkiyenin diğer mahalleri gibi kütle-i vâhide halinde vahdet-i millîye tevâfuk-ı efkâr yoktur. İki ay evvel Diyarbakir'de yapılmak istenilen inkılâb ve son Malatya

hadisesi buna delildir. Bunda İngiliz propagandası ve İngiliz parasıyla iğfal olunmuş bazı Kürt gençlerinin de tesiri çoktur. Mütemâdi irşâdâtâ ve teşvîkâtâ rağmen Diyarbekir ve Elaziz vilâyetlerinden Erzurum Kongresi'ne kimsenin iştirak etmemesi ve Kongre mukarrerâtı her bir tarafta lâzım gelenlere verildiği, maksat anlatıldığı halde elân matlûb teşkilâtın yapılamaması binâenaleyh mıntakamda henüz Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin teşekkül etmemesi yüzünden bütün efrâd-ı millet makasid-i hakikiyeye âgâh değildir. Bu sebepten bugün merkez-i hükümetle büsbütün kat'ı alâka edilerek merci-i muhaberât Kongre Heyet-i Temsiliyesi olursa muhâlifler, siyâsî bir maksat takip edenler, bu hareketi ahaliye başka türlü telkin edecekler, hilâfete karşı isyan edilmiş göstererek efkârı tağlît edecekler ve bu vechile maksatlarını istihsal için tarafdârlarını tezyîde çalışacaklardır. Mıntıkamın İngiliz nüfûz ve işgali altında bulunan yerlere mücâvir ve Arabistan'la hem-hudut olması hasebiyle İngilizler de bu noktadan propaganda yapacaklardır.

Firâîlerin, Malatya livasında aşâiri tehyîc için Malatya'ya gelen kuvvetin Ermeni kuvveti olduğunu ilân etmeleri, aşâiri Ermenilerin Malatya'ya hücum edeceği bahanesiyle tehyîc ederek cem'e çalışmaları, Ali Galip Bey'in, ahaliye Kongre aleyhinde bulundurmak maksadıyla, Kongre hâl-i ictimâda iken Erzurum'un makam-ı hilâfet ve merkez-i hükümetle kat'ı alâka etmiş olduğunu ilân etmesi ve bu propagandanın buralara kadar akseylemesi ma'rûzâtımı teyide kâfi delildir.

Henüz Malatya meselesi sükûn kesbetmemişken şimdi merci-i muhaberâtın Kongre addedilerek merkez-i hükümetle büsbütün kat'ı alâka edildiğinin ilân ve ifşa edilmesini bu nokta-i nazardan mahzurlu görüyorum. Bâ-husûs mıntakamda Arap ve Kürt birçok aşâir olduğundan bunları hilâfet siyasetiyle elde tuttuğumuzu nazar-ı dikkate almak lâzımdır. Erzurum Kongre mukarrerâtının dördüncü maddesi mücibince bir tazyik-i düvelî karşısında hükümetin buraları terk ve ihmal ettiği kat'iyen tebeyyün eder ve bütün millet de buna kani olursa, o zaman tesirât-ı siyasiye husûle getirmek için şerâit-i mukarre-re tahtında muvakkat bir idâreyi bütün millet kabul eder. Esasen Ermenistan teşekkülünü kimse istemediğinden böyle bir zamanda hiç propaganda müessir olamaz. Ber-vech-i âti nikata da nazar-ı dikkati celp ederim:

Zâbitân ve memurînin, Anadolu efrâdının aileleriyle uzun müddet muhabere edememesi ahvâl-i ruhiyeleri üzerinde su-i tesir yapar. Tüccarların, bankaların muâmelâtına ait telgraflarının çekilmemesi, ecânibin muhaberâtının durması da su-i tesirât hâsıl eder. Bundan başka telgraf memurları, kazanılacak hâsılâtla maaşlarını alacaklardır. Bugün Bitlis memurları beş aydır maaş alamadıklarından istifa eylediklerini, bu hususun makam-ı âidine bildirilmesini ricâ ettiler, bunlar gibi Bitlis vilâyetinde memûrîn-i mülkiyenin de muntazaman maaş alamadıklarını istihbâr ettim. Gerek şimdi ve gerekse Kongre mukarrerâtının dördüncü maddesinin tatbiki, lüzum hâsıl olunca ve muvakkat bir idâre tesis edilince memurîn ve askerın maaşâtının, masârifinin menâbi-i mahalliye ile temîni imkânı olamayacağından, hassaten bu vaziyet uzun devam ederse iaşe buhranı zapt ü raptı ve her türlü fenalığı tevliğ edeceğinden bu hususta ne tedbir düşünöldüğüne dair tenvîr olunmaklıgımı arzu ederim. Hükümet-i merkeziye İngiliz nüfûzunda olduğuna göre her türlü ısrara ve mesâiye rağmen İngilizlerin nüfûzundan ve arzusundan başka hareket yapacak bir hükümet teşkiline imkân olmaz ve rekabet-i düveliye de bunun husûlünü temîn edemezse, İngilizler de hükümetin muvafakatiyle vâsi mikyasta bir işgal plânı tatbik ederse, yeni baştan İngilizlerle muharebeye girişmeye Kongre tarafdâr mıdır ve girişildiği takdirde muvaffakiyetten ne dereceye kadar emindir ve bu hareket-i musırrâne vatanın menâfiine muvâfık mıdır. Bu cihet hakkında da tenvîr edilmekliğimi istirham ederim. Bugün için muvakkat idârenin mahzuriyetini arz ettim. Hususî tüccar malı ve ecânibe ait telgrafların kontrol edilmek üzere çekilmesine kolorduların cihet-i mülkiyenin ihtiyâcâtına ve pek mühim işlerine dair olan muhaberâtının yapılmasına tarafdârım ve esasen bu mıntakanın İstanbul muhaberâtı Sivas'tan geçtiğinden oraca da kontrol edilebilir. Şimdilik Sivas ve Diyarbakır merâkizindeki resmî muhaberâtı tutmak, mütemâdi mürâcaatlar ve turuk-ı sâire ile icra-yı tesire çalışmak ile iktifâ edilmesine tarafdâr olduğumu arz ederim. Harekât, 2385.

K. O. 13 Kumandan V.

Ahmet Cevdet

Vesika 89

Gayet aceledir.
Hiç durmayacaktır.

Malatya, 15.9.35

Sivas'ta K. O. 3 Kumandanlığı'na

C: 13/14.9.35 mukarrerât hakkındaki şifreye:

1- Mukarrerâtın bütün mevâddına kanaat-i vicdaniye ile muvafakat eylerim. Ancak Elaziz ve Malatya ve civarlarında kasabât, nevâhi ile kurâda henüz Kongre'nin maksadı ve programı hemen umumiyetle meçûl olduğundan hükümet-i merkeziye ile kat'ı alâka edilmenin hilâfetten ayrılmak, pâdişâhı tanımamak gibi su-i tefsirlere, cahil ahali ve Ekrâd'ı Kürtlük âmâli besleyenler tarafından isyana teşvik edilmeleri gibi bir takım münasebetsizliklere mahal ve meydan bırakacağını zannediyorum. Bu sebeple Elaziz vilâyeti halkının da Kongre'nin maksat ve emelinden haberdâr edilerek hiç olmazsa bir derece tenvirlerine değin bu hususun tehir edilmesini tensîb buyurlursa muvâfık bulduğunu arz eylerim.

Alay 15 Kumandanı
İlyas

Vesika 90

Sivas, 16 Eylöl 35

Sivas'ta mün'akid Umumî Kongre
Heyet-i Temsiliyesi'ne

Kongrece ittihâzı tasavvur edilen tedâbiri hâvi mevâdda karşı düşündüğümüz noktaları ber-vech-i zîr arz ediyoruz.

1- Tebliğ buyurulan mevâddın heyet-i mecmuasından memlekette bir idâre-i muvakkate ilân edileceği anlaşılmaktadır.

2- Idâre-i muvakkatenin ilânını icap eden esbâb ve mesâil Erzurum ve Sivas Kongreleri mukarrerâtıyla tesbit edilmiş (Erzurum mukarrerâtı madde 4, Sivas Kongresi mukarrerâtı madde 5) ve binâenle her iki kongrenin kararlarıyla hükümet-i merkeziyenin memleketimizden bir cüz'ünün terk ve ihmali ıztırârında

bulunduğu bir zamanda icrâ edilecek bir tedbirin, şu dakika-da ittihâzı kararnamenin yedinci maddesindeki (mukadderât-ı memleket ve milleti kat'iyen tayin ve tesbit edecek vaziyetler için dahi son kat'î kararı Kongre müzakeresiyle ita edebilir) sarahat vechile Umumî Kongre'ye ait bir hak olarak görülmekte ve memleketin, milletin mukadderâtına taalluk eden en ağır ve en ziyade mûcib-i mes'ûliyet bir kararın ittihâzı zamanında kararnamenin mevâdd-ı sâiresine istinâd etmek imkânı görülememekte olduğundan bu cihet hakkında nazar-ı dikkatlerini celp etmeyi bir vazife addeyleriz. Bilhassa hâl-i hazırın on, on beş gün, hatta bir ay kadar daha idâmesi imkânı mevcuttur.

3- Memleket, bugün bir sükûn-ı tâm halinde bulunduğundan ve müzaheret-i umumiyeyi tam manasıyla temîn eden bu sükûnu ihlâl edecek en ufak bir haber anavatanda anarşiyi tevli'd eder. Aksi propagandaların ma'kes bulmasına ve belki de erkân-ı umumiyenin zehirlenmesine sebep teşkil edebilir.

4- Milletin ma'rûzâtını zât-ı şâhâneye arz ve iblâğ edebilecek vesaili kemâl-i sükûn ve samimiyetle ve tatlı bir şekilde arayarak böyle büyük ve mes'ûliyetli bir işi son bir mürâcaatgâh olarak kabul etmek ve ta'cil etmemek daha muvâfık olur.

5- Binâenaleyh âmâl ve tezâhürât-ı milliyeye bir suret-i hainânede karşı durmak isteyen hükümet-i merkeziyeyi vesâit-i sâire-i siyasiye ve idariye ile ıskat edebilmek çarelerini ihzâr etmekle beraber hâl-i hazırın on, on beş gün daha temdidi suretiyle hükümet-i merkeziyeye son ve kat'î bir mühlet vermek ve bu müddet zarfında ahvâlin ıslahı imkânı bulunamadığı takdirde bütün mes'ûliyeti, hükümet-i merkeziyeyi idâre eden eşhâsa tahmil ederek ve Umumî Kongre'yi ictimâa davet eyleyerek verilecek karar vechile ittihâz-ı tedâbir eylemek icap edeceği kanaatindeyiz.

6- Ma'rûzâtımız vechile Umumî Kongre idâre-i muvakkate kararını kabul eylediği takdirde üçüncü ve dördüncü maddeler hakkındaki ma'rûzâtımız şudur. Memurunin âmâl ve cereyân-ı millîye karşı icra-yı tesir edebilecek aksâmı muayyen-dir. Bu, bilhassa idâre, inzibat memurlarına münhasır kalabilir. Binâenaleyh bu kararı umumînin -küçük memurların istisnasıyla- yalnız icra-yı tesir ve nüfûz edebilecek memûrîne

hasrı lâzım geleceğini zannederiz. Memûrîn ve muhâlifin hakkında tatbik edilecek tarz-ı hareketin bidayet-i meşrûtiyette olduğu gibi bir şûriş vücûda getirmesi ihtimal haricinde değildir. Binâenaleyh emr-i idâre hakkında ittihâz edilecek kararların pek ciddî bir tahkik ve tetkike istinâd etmesi selâmet-i memleket namına elzem görülmektedir. Bi'l-vesile teyid-i ihtiramât eyleriz.

Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Sivas
Heyeti Merkeziyesi

Vesika 91

Tel

Trabzon, 15.9.35

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Esselâmüaleyküm. Sivas Kongresi'nin beyannamesini ve bi'l-âhire şifre ile vuku bulan tebligatınızı aldık. Cevâben bildirdiğimiz mütâlaat Kâzım Paşa Hazretlerince görülmek arzu edilmiş ve görülmüştür. Müşarünileyh bazı mütâlaat dermeyan ederek cevap ita buyuruyorlar. Buna da cevâben yanımdaki telgrafnameyi kendilerine keşide edeceğim. Şimdi o tafsilatı tekrar etmek müşkil olacaktır. Aynen Erzurum'dan talep buyurunuz. Şu kadar ki hulâsaten bazı ma'rûzâtta bulunayım. Evvelâ Sivas Kongresi umumî kongre şekline girmiş ve bir heyet-i temsiliye vücûda getirmiş olduğu anlaşıyor ki, bu cihet mukarrerâtımıza münâfidir. Bundan başka Sivas Kongresi Heyet-i Temsiliyemiz meyânına aza intihâbına salâhiyettar olamayacaktı. Bu cihetler malûm-ı samîlerinizdir. Hükümet-i merkeziye ile kat'-ı muhaberât mukarrerât-ı esasiyemizin dördüncü maddesinin haricinde bir emr-i vâki oldu. Bunu münakaşaya zaman müsait değil. Ancak şifre telgrafnamenizin altıncı maddesinde salâhiyet ve merciiyet meselesi efkâr-ı umumiye nazarında pek nahoş tesirler yapacaktır. Bu cihetten kat'iyen sarf-ı nazar buyurulmalıdır ve arzu-yı millîye muvâfık bir kabinenin taraf-ı şâhânedan teşkiline kadar bi'l-cümle memurin mevzuat-ı kanuniye dairesinde ifa-yı vazife

eylemelidir. Malûm-ı sâmilерidir ki, Erzurum'da ittihâz eylediğimiz mukarrerât mûcibince Sivas Kongresi mevâdd-ı esasiyeyi aynen kabul ettiği takdirde –ki etmiştir– nizamname-mizi ta'dîle salâhiyettar olmadığı için bir seneye kadar Heyet-i Temsiliye'mize tebaiyete ve heyet-i merkezîyeler şeklinde muharebeye mecbur olacak idi. Reviş-i halden bu şeklin haricine çıkıldığı anlaşılıyor. Erzurum mukarrerâtı hakkında ezhân-ı umumiye bir devre-i ihtizâz geçirdiği bugünlerde ânın gayrı ahkâma şüpheli nazarlarla bakacağından şüphe buyurmayınız. Mukarrerât-ı esasiyemizin dördüncü maddesi hilâfında hâsıl olan emr-i vâkie menâfi-i memleket namına muvakkat bir zaman için sükût ediyoruz. Bütün samimiyet ve hürmetle arz ederim ki, Erzurum Kongresi'ndeki bi'l-cümle ahkâm-ı müttehazeye riayetkâr ve o uğurda herkesten ziyade fedakâr olacağız. Fakat ânın haricinde yapılacak muameleye iştirak edemeyeceğiz. Gerek zât-ı sâmilерinin ve gerek rûfeka-yı muhteremenizin de birlikte ittihâz ettiğimiz kararlara hürmetkâr olacağınıza emniyetimiz ber-kemâldir.

Servet

Vesika 92

Erzurum, 15.9.35

Sivas'ta Umumî Kongre Heyet-i Temsiliyesi'ne

Servet ve İzzet Beylerin kongre sualine karşı aynen muttali olduğum cevaplarına mukabil kendilerine yazdığım mütâlaat aynen ber-vech-i âtidir. Aynı zamanda 14.9.35 tarihli şifreli telgrafname-i âlilerinin cevâbı olduğunu arz eylerim.

K. O. 15 Kumandanı

Kâzım Karabekir

SURET

1– Sivas Kongresi'nin istifşârına cevâben Trabzon heyetinden Servet, İzzet ve Zeki Beylerin vermek istedikleri cevâbı

okudum. Pek yakından tanıdığım bu zevâta itimat ve hürmetim fevkalâdedir. Mûmâileyhümün mütâlaatına sâik olan fikr-i asliyi anlıyorum ve tarafdârım. Yalnız teferruat hakkındaki nikat-ı nazarım ber-vech-i âtidir.

a) Nizamnamenin mevzu-i bahis olan dördüncü maddesinde yalnız bir tazyik-i haricî karşısında terk ve ihmal şikkı nazar-ı dikkate alınmıştır. Fi'l-hakika vakayi-i âhirede bu maddenin dâl olabileceği bir terk ve ihmal keyfiyeti yoksa da haricinin teşvik ve teşcii ile Dahiliye ve Harbiye Nâzırları tarafından tertip ve Ali Galip'e tebliğ edilmiş olan ve suretleri size de yazılan bir ihanet var ki, bu defa nizamnamenin esnâ-yı tanziminde derpiş edilebilen ihtimâlâtın fevkinde ve serî ve kat'î tedbirleri âmiridir.

b) Erzurum Kongresi Şarkî Anadolu vilâyâtının muhafaza-i hukuku için toplanmış ve kararını Şarkî Anadolu vilâyâtı namına vermişti. Sivas'ta in'ikad eden kongre ise umum milleti temsil eden bir kongredir ki, bu kongrenin de ayrıca bir heyet-i temsiliyesi ve vaziyet-i hâzıraya göre kararları olması bir emr-i tabiidir ve mantukîdir. Sivas'taki Umumî Millî Kongre ve Heyet-i Temsiliyesi Şarkî Anadolu Vilâyâtı Heyet-i Temsiliye'sini ilga etmiş olmuyor ve bu Heyet-i Temsiliye bi't-tabi her an mevcuttur. Yalnız bu Heyet-i Temsiliye'den olup da elyevm Sivas Kongresi Heyet-i Temsiliye'sine dahil olmuş bulunanlar varsa, bunların Şarkî Anadolu vilâyâtı Heyet-i Temsiliyesi'nden istifa etmelerini talep etmek doğru olabilir. O zaman " Sivas Kongresi umum milletin menâfiini ve Şarkî Anadolu vilâyâtı Heyet-i Temsiliyesi de münhasıran Şarkî Anadolu vilâyâtının hukuk ve menâfiini muhafaza ve müdafaa kudretinde bulunmuş olurlar ve Umumî Kongre'nin hükümet-i merkeziye ile kat'-ı alâka etmesini ve makamât-ı resmiyeyi kat'-ı muhabereye davet eylemesini zarurî bulurum.

Çünkü hükümet-i merkeziye içinde milleti yekdiğeriyle kıtâle, hem de eşhâs-ı resmiye delâletiyle teşvik eden Dahiliye ve Harbiye Nâzırları var ki, makamât-ı mülkiye ve askeriye artık bu nâzırlarla bi't-tabi muhabere edemezler. Sadrâzam'a gelince, bu da bu iki hain nâzırı hâlâ mevkilerinde tutmakla bu nâzırların mürevvic-i efkârı ve âmâli olduğunu isbât etmekle beraber, milletin ve kolorduların halife ve pâdişâhımız efendimiz hazretlerine vuku bulan ma'rûzâtına da musırın mâni

olmaktadır. Binâenaleyh hükümet-i merkeziyenin bu ihaneti hakkında şevketmeâb efendimizin ve umûmun nazar-ı dikkati ve hak kuvvetini öğrenmek merakını celp için dahilin merkezle muhabereyi kat' etmesinden başka çare kalmamıştır. Esasen kat'-ı münasebete ve münasebet tabiri de doğru değildir. Hükümet milletin emniyet ve itimâdını kaybetmiş olduğu için Kanun-ı Esasî mûcibince bizatihi sakıt ve ma'dûmdur.

Bundan başka pek mühim sebeple de yapılmış olan bir işe adem-i iştirak, şimdiye kadar pek samimî bir surette muhafaza edilen Vali-i Vilâyât ile muhafaza edileceği muhakkak olan vahdet-i idâreyi ihlâl eder. Yalnız Kongre tarafından yazılan maddeler hakkında beyan-ı mütâlâa edilmesi ve evvelce yapılmış olan ıztırârî işin tasvip olunması fikrindeyim.

c) Kongre'nin altıncı maddesinde teklif ettiği merciiyet ve selâhiyet keyfiyeti, meselenin ruh-ı esasîsini teşkil etmektedir ki, bu mebhasda şimdiden istimâl edilmemesi hususunda tamamen hem-fikrim. Umumî Kongre şâyân-ı itimat bir hükümet re's-i kâra gelinceye kadar ancak bir istişarî mahiyet ve kudretini muhafaza eyler. Ve Kongre Heyet-i Temsiliyesi'nin teklifatından birden beşe kadar olan maddelerine gelince, bunların mahiyetleri itibarıyla Kongre'ce değil sorulmasını, hatta beyanname halinde veya bir temenni şeklinde bile neşrini fazla görürüm. Çünkü bu maddeler zaten yapılmakta ve ortada bu maddeleri yazdıracak bir vaka görülmemekte olduğu gibi, tazammun ettikleri esâsât da kavânîn-i mevzua mevâddından başka bir şey değildir.

Dediğim gibi, rey sorumlusu icap eden yalnız altıncı maddedir ki, bu bâbdaki fikrim de yukarıda yazılmıştır. Hükümet-i merkeziyenin teşebbüs ettiği ihanetkârâne hareket anâsır arasında ihtilâf ve fecâyi hudûsunu ve binnetice memleketin işgal ve inkisâmını tevli'd edecek mahiyettedir. Sivas Kongresi'nin bu vaka karşısında ittihâz ettiği tedâbir ve milletin Kongre mukarrerâtına tamamen iştirak ve müzaheret-i suretiyle bir mevcudiyet-i milliye gösterilmesi sayesinde ki, hükümet-i merkeziyenin tertip ettiği plân akamete uğratılmış ve memleketin işgaline bâdi olacak hâlât bertaraf edilmiştir. Hatta bilhassa bu mesele için 13.9.35'te Malatya'ya gelen İngiliz Miralayı Peel, eşirra ile beraber bulunan Binbaşı Noel'in harekât ve teşvikâtından İngiliz Hükümeti'nin

ma'lumâtı olmadığını ve geri aldıracağını söylemiş ve milletin azim ve kararı karşısında meseleyi bu suretle tevil ve tamiir mecburiyetinde kalmıştır. Keyfiyetin zât-ı şâhâneye arz ve ismâi meselesine gelince, bunun için bir heyet-i mahsusanın İstanbul'a gönderilmesi, gidecekler için muhataralı ve makasidin bu suretle temîni de imkânsızdır. Bu husus başka suretle temîn edilmektedir.

2- Dahiliye ve Harbiye Nâzırlarının müşterek imzasını hâvi vesika hükümet-i merkeziyenin nasıl bir ihanet plânı tertip etmiş olduğunu tamamen göstermektedir. Bu vesâiki Trabzon Heyet-i Merkeziyesi görmemiş ise bir suretinin verilmesi ve bunun üzerine yazılacak cevapta ta'dilât yapıp yapılmadığının ve yapıldı ise muaddel suretinin iş'arı.

Vesika 93

Kongre Riyâset-i Aliyyesine:

Miralay Vasıf Bey	Karahisar-ı Sahip
Hüsrev Sami Bey	Eskişehir
Hakkı Behiç Bey	Bursa
Ömer Mümtaz Bey	Ankara
Mazhar Bey	Denizli ve Aydın
Râtipzade Mustafa Efendi	Niğde

Bâlâda esâmileri muharrer zevât-ı muhteremenin mümessil olarak intihâbını arz eyleriz. 11.9.335

Karahisar-ı Sahip	Bu dahi	Eskişehir	Bu dahi	Bu dahi
Mehmet Şükrü	Salih	Halil İbrahim	Hüseyin	Şükrü
Denizli	Bu dahi	Bu dahi	Niğde	Bor
Yusuf	Necip Ali	Okunamadı	Mustafa	Halit Hâmi
Nevesehir	Bursa	Alaşehir	Samsun	Yozgat
Osman	Asaf	Naci	Süleyman	Bahri
				Ömer

Vesika 94

Sivas, 16.9.35

On Beşinci Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir
Paşa Hazretlerine

C: 15.9.35

Servet ve İzzet Beylerin, Heyet-i Temsiliye'nin Trabzon Heyet-i Merkeziyesi'nden istizâh eylediği hususâta cevâben çektikleri açık telgrafname alındı. Muhteviyâtının açık olarak işâası mahzurdan sâlim olmayıp bu mütâlaatı Heyet-i Temsiliye tamamen Servet ve İzzet Beylerin şahsî mütâlaaları olarak telâkki eder. Heyet-i Temsiliye ta'mimen talep ettiği mütâlaatı İzzet ve Servet Beylerden değil, nizamname mücibince Trabzon Heyet-i Merkeziyesi'nden talep etmiştir. Servet ve İzzet Beylerin nokta-i nazarlarını hâvi hususî telgrafname ile taraf-ı âlinizden hem kendilerine ve hem de Heyet-i Temsiliye'ye cevap olmak üzere dermeyan buyurulan mütâlaat hakkında da ber-vech-i âti izâhâta lüzum görülmüştür.

a) Evvelâ mûmâileyhümâyı malûmunuz olan mütâlaata sâik olan fikr-i aslîyi keşfetmek maa't-teessüf Heyet-i Temsiliye'ce mümkün olamamıştır.

b) Nizamnamenin dördüncü maddesi muhteviyâtı bir idâre-i muvakkate teşkili esbâb ve şerâitini izah eder. Halbuki ma'lûm vakayi-i âhire-i ihanetkârâne sebebiyle ittihâz edilmiş ve edilmesi lüzumu hakkında mütâlaa sorulmuş olan tedâbîr hiçbir vakit idâre-i muvakkate teşkil etmek gayesine ma'tûf değildir. Binâenaleyh bu hususla dördüncü madde arasında münasebet aramaya lüzum yoktur. Tedâbîr zât-ı şâhâneye doğrudan doğruya arz-ı hale yol bulmak ve meşrû' bir kabinenin mevki-i iktidara is'âdını istirham etmek maksadına matûftur.

c) Sivas'ta in'ikad eden Kongre Garbî Anadolu murahhaslarıyla Erzurum Kongresi'nin heyet-i umumiyesi, binâenaleyh umum Şarkî Anadolu vilâyeti namına sahib-i selâhiyet olmak üzere Kongre'nin kararına tevfiқан intihap edilen bir heyet-i mahsusa bulundurmakla Sivas Kongresi bi't-tabi umum Ana-

dolu ve Rumeli namına ve bütün milleti temsil etmek üzere umumî bir kongre halini kesbetmiştir. İşbu kongre Erzurum Kongresi mukarrerât ve teşkilâtını aynen ve fakat bi't-tabi teşmilen kabul eylemiş, binnetice Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti unvan-ı şâmilî altında tevsian tevhiid edilmiştir. Nizamname-nin üçüncü maddesi ve Kongre'nin mukarrerât-ı esasiyesi zaten bu gaye-i âliyenin temînini emel-i kat'î olarak göstermiştir.

Sivas Umumî Kongresi, Erzurum Kongresi'nde Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti namına intihap eylediği Heyet-i Temsiliye'ye tamamen beyan-ı itimat ederek aynen Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti için Heyet-i Temsiliye olarak kabul eylemiştir. Buna nazaran Sivas Umumî Kongresi'nin kararları başka, Erzurum Kongresi'nin kararları başka ve Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Heyet-i Temsiliyesi başka ve Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Heyet-i Temsiliyesi başka gibi başkalıklar ve ayrılıklar elbette mevzu-ı bahis olamaz ve bunun mevzu-ı bahis olması şüphesiz ki, pek samimî olan maksad-ı vahdet ve gaye-i mukaddesemiz için son derece muzırdır. Bu takdirde bir birini ilga eden Heyet-i Temsiliyeler olmağlığı gibi, birine dahil olunca diğerinden istifasını talep etmek doğru olabileceği azalar da mevcut değildir. Bugün umum Anadolu ve Rumeli'ye şâmil olan Cemiyetimizin Sivas'ta bulunan yegâne Heyet-i Temsiliyesi Erzurum Kongresi'nde nizamnamenin mevâdd-ı mahsusasına tevfiikan müntehab dokuz zattan beşinin huzûruyla ifa-yı vazifeye devam etmektedir. Bu zevât, âcizleri ile Rauf ve Bekir Sami Beyefendiler ve Raif ve Şeyh Hacı Fevzi Efendiler Hazerâtından ibarettir. Bundan başka Canik livası dahi nizamname mûcibince mümessil olarak Refet ve Süleyman Beyleri namzet olarak göstermiş, Heyet-i Temsiliye'nin hazır olan beş azası Refet Bey'i tercih etmiş ve hazır bulunmayan azaları meyânından Servet ve İzzet Beylerin de reyini sormuştu. Mûmâileyhüm cevap dahi vermedikleri ve verecekleri cevap menfî dahi olsa ekseriyetin reyî nazar-ı dikkate alınması tabii bulunduğundan Refet Beyefendi ber-mûcib-i nizamname Heyet-i Temsiliye azalığı sıfatını bi'l-ihraz ifa-yı vazifeye mübaşeret eylemiştir. Hukuk ve

salâhiyeti ve menâfii, Şarkî Anadolu vilâyâtından bi't-tabi hiçbir vechile az olmayan ve Sivas Umumî Kongresi'nde bulundurduğu münevver ve bi-hakkın mahallerini temsil eden azasının keyfiyet ve kemiyeti hiçbir vakit Erzurum Kongresi'nde hazır bulunan azadan aşağı olmayan Garbî Anadolu'nun muhik ve meşrû olan mütâlaat ve tekâlifini nazar-ı dikkate almayarak onları ale'l-ıtlak tâbi vaziyetinde bulundurmaya kalkışmak bizim aklımızın bir türlü kabul edemediği hususâtandır. Her halde onları tatmîn etmek zarurîdir. İşte hem bu zaruret yüzünden ve hem de vazifesi başında bulunamayan noksan azamızın faaliyetlerinden istifade edilemediğinden nâşi muâvenete olan ihtiyacından dolayı yine nizamnamenin sonlarındaki sekizinci maddenin Heyet-i Temsiliye'ye bahşeylediği selâhiyete istinâden Umumî Kongre heyetinin dahi Garbî Anadolu için sahib-i salâhiyet gösterdiği zevâtın altı kişi ile Heyet-i Temsiliye takviye olunmuştur. Bu zevât şunlardır: Askerlikten müstâfi Miralay Vasıf Bey, Hüsrev Sami Bey, Akkâ Mutasarrıf-ı Esbakı Hakkı Behiç Bey, Mazhar Bey, Sâbık Ankara Meb' uslarından Ömer Mümtaz Bey, Niğdeli Râtipzade Mustafa Efendi. Bu altı zattan elyevm üçü hazır olup diğer üçü muvâsalat etmek üzeredir. Pek güzel ifade buyurulduğu vechile Kanun-ı Esasî mûcibince bizatihi sakıt ve ma'dûm olan vatan ve milletin mukadderâtı aleyhinde teşebbüsât-ı hiyanetkârânesi vesâik ve ef'âl ile sâbit olan Ferit Paşa Kabinesi'ni şâyân-ı itimat görmemek ve bunun yerine âmâl-i milliyeye hâdim meşrû bir kabinenin mevki-i iktidara getirilmesi lüzumunu zât-ı şâhâneye arz ve ismâ eylemek teşebbüsünden ibaret olan Sivas Umumî Kongresi'nin kararında isabet-i mutlaka olduğunu takdir etmek derin bir tetkike muhtaç değildir. Bundan sarf-ı nazar etmeyi teklif bilmem ne dereceye kadar doğrudur.

d) Mûcib-i tedehhüş olan tatbiki münasip olup olmaya çağını nizamnameye tevfikân heyet-i merkeziyelerden ve sahib-i salâhiyet azamızdan istîzân eylediğimiz altı maddelik mukarrerât muhteviyâtı ise, bunda telâşa ve Sivas Kongresi'nin umumî veya gayr-i umumî, Heyet-i Temsiliye'nin şöyle veya böyle olmasından bahse hiç de lüzum yoktur. Yapılması lâzım gelen şey mezkûr mukarrerâtın tatbik veya adem-i tatbikine

dair her ne suretle olursa olsun mütâlaa ve nokta-i nazar bildirmekten ibarettir. Bi't-tabi Heyet-i Temsiliye her taraftan gelecek olan mütâlaatı nazar-ı dikkate alarak heyet-i umumiyeye şâyân-ı kabul ve kabil-i tatbik bir karar ittihâz eder. Servet ve İzzet Beylerin mutlaka kendi fikirleri tervic olunmadığı takdirde Heyet-i Temsiliye azalığından müstafi telâkki edilmeleri tarzındaki iş'ârları bi't-tabi hüsn-i tesir yapmadı.

e) Heyet-i Temsiliye tarafından Trabzon Heyet-i Merkeziyesi'nden istizâh olunan mevâdd hakkında mezkûr heyetin mütâlaatı anlaşılmadıkça, Heyet-i Temsiliye'ce karar ittihâzına imkân olamayacağı ve her halde Trabzon Heyet-i Merkeziyesi'nin cevâbına muntazır bulunduğumuzu arz eyleriz.

f) İstizâh olunan mukarrerâtın altıncı maddesinden maksat, İstanbul'da meşrû' bir heyet-i hükümet taraf-ı şâhânenen mevki-i iktidara getirilinceye kadar Ferit Paşa Kabinesi ile kat'î muhaberât edilmiş olduğuna göre her vilâyeti mübhem ve mütereddid bir halde bırakmayıp vaziyet-i umumiye den haberdâr edebilmek için bir merci-i muhaberât gösterilmesi münasip görülmüş ve buna binâen mercii muhaberâtın Sivas'ta Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi olabileceği hatırası kaydedilmişti. Bundaki merciyet ve salâhiyet, izah olunduğundan başka bir şey değildir. Heyet-i Temsiliye'nin istişarî mahiyeti ve kudreti ise, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti nizamnamesinde musarrah olduğu derecede ve teşkilâtı dahilinde bulunan heyet-i merkeziyeler ile salâhiyettar azalarına karşıdır. Yoksa bu heyeti, velev muvakkaten olsun, idâre-i hükümete karar vermiş bir heyet gibi tefsire kalkışmak haksızlık olur. Sivas Umumî Kongresi ictimâ ve müzâkerâtını hitama erdirmiş olduğu halde, vaziyet-i cedîd e icabı olarak Şarkî Anadolu vilâyâtının her tarafından murahhaslar davet etmek suretiyle yeniden ve fevkalâde olarak in'ikadî lüzumu başta zât-ı âlileri olduğu halde, birçok zevât-ı kıymettarın hatırlatması üzerine düşünülmüş bir keyfiyettir. İşbu izâhât ile izâle-i şübe hat mümkün olacağı ümniyesiyle hürmetlerimizi takdim ederiz efendim.

Anadolu ve Rumeli Heyeti Temsiliyesi

Tel başında

Sivas, 16.9.35

15. Kolordu'ya

Trabzon Heyet-i Merkeziyesi'nden bir zata

Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Trabzon Heyet-i Merkeziyesi'ne

Kâzım Paşa Hazretlerine cevâben yazılan mütalaat bera-yı talimat aynen takdim olunur.

Heyet-i Temsiliye

Vesika 95

Trabzon, 20 Eylül 35

Sivas Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziyesi'ne

Erzurum'da in'ikad eden Kongre'de kabul edilip hiçbir noktanın tatil ve tağyiri câiz olmayan mukarrerat-ı esasiyenin bazı tagayyürata uğradığı ve nizamname ahkâmına münâfi icrâatta bulunulduğu elyevm Sivas'ta bulunan ve umum Anadolu ve Rumeli Heyet-i Temsiliyesi namına hareket eden heyetten mevrûd telgrafnamelerden anlaşılıyor. Heyet-i Merkeziye, Vilâyât-ı Şarkiye Kongresi'nin çizdiği hudut haricinde hiçbir kararı kabul edilmeyip heyet-i muhteremelerince ittihâz olunan hatt-ı harekete vâkıf olmayı vazife addeder, acele cevâba intizâr ederiz.

Müdafaa-i Hukuk Heyeti
Trabzon Merkezi

Vesika 96

Zata mahsustur

Erzurum, 17 Eylül 35

K. O. 3 Kumandanlığı'na

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine mahsustur.

Zat-ı sâmillerine pek merbût olan kalb ve hissiyâtım itibarıyla, her şeyi açık söylemek kanaatini muhafaza ediyorum.

Hissiyât-ı mütekaabilemiz de bi't-tabi ancak buna müsaittir. Paşam Sivas'tan gelen tebligat ve ta'mimler kâh Heyet-i Temsiliye namına ve kâh re'sendir. 10.9.35 tarihinde Dersaadet'teki hükümete hitaben re'sen tebligat ve ihtaratınız vâki olmaktadır. Buna itimat ve emniyet buyurunuz ki, bu tarzda imzanızla -vâki olan tebligat sizi en ziyade hürmetle sevenler nezdinde bile büyük bir samimiyet ve selâmet-i fikir ile tenkit olunuyor. Ancak âfâk-ı rü'yeti daha dar olan muhîtlerde ve bilhassa Anadolu harekâtını başka şekil ve mahiyette göstermek davasında olanlar nezdinde, bunun ne kadar müessir ve aksû'l-amele sâik olacağını takdir buyurursunuz. Zât-ı devletlerini masûn ve vatan ve millete pek kıymettar bir hatıra-i mevcudiyet olan mesâi-i vatanperverânelerini daima arzu ettiğimiz parlaklığıyla idâme ettirmek esasen pek az ricâl-i fedakârîye mâlik olan vatanımızın mukteza-yı menâfiidir. Binâenaleyh Heyet-i Temsiliye ve Kongre mukarrerâtını daima imzasız, sadece Heyet-i Temsiliye diye neşrini ricâ ederim. Bi't-tabi aramızdaki şifre muhaberâtının icap ettirdiği şekli malûmdaki zâtî imzalara bunun hiç şümûlü yoktur.

Zât-ı sâmilinin her halde ortada münferit bir şekilde görülmemesi mukteza-yı nef'-i memlekettir. İttifak-ı ârâ ile ma'rûz olan işbu ricâlarımın hüsn-i telâkki buyurulacağından eminim. Ellerinizden öperim.

K. O. 15 Kumandanı
Kâzım Karabekir

Vesikalar 97

14 Eylül 335

Hâk-i pâ-yi Hilâfetpenâhîye

Zât-ı akdes-i cenâb-ı hilâfetpenâhîleriyle saltanat-ı seniye-lerine bir ubûdiyet-i müebbede ile merbût olan millet namına ve lâ-yezâl olan sadakat-i ebediyemize istinâden marûzât-ı âtiyemizin ref'ine cû'et-yâb oluyoruz: Saltanat-ı seniyelerinin bugün ma'rûz olduğu müthiş mehâlik her şeyden evvel tarihimizin kaydetmiş olduğu en büyük mağlubiyetin en ta-

bii netâyicinden olmakla beraber, mevcudiyetimize nihayet verecek bir mahiyet alan mehâlik-i marûzanın münhasıran mağlûbiyetimizden mütevellid olmadığı da her halde muhat-ı ilm-i hilâfetpenâhileridir. Almanya ve Bulgaristan gibi Harb-i Umumî'de bizimle beraber aynı mukadderâtı takip edip, aynı encâma marûz olan sâbık müttefiklerimizin bugünkü vaziyetleri, saltanat-ı seniyelerinin mahkûm olduğu şerâitle mukayese edilecek olursa, sade bir mağlûbiyetin bu kadar büyük bir felâket-i milliye tevlîdine kâfi gelemeyeceği pek kolay tezâhür eder. Mütarekenin zaman-ı akdindeki vaziyet-i umumiyemizle bugünkü halimizin mukayesesi de bu facianın ne büyük bir hakikat olduğunu lüzumundan fazla isbât eder itikadındayız.

Bugün milletin nazarında felâketimizin bu derece ittisâ'ına tesir eden en büyük âmil, mazinin bırakmış olduğu esbâb-ı hariciye ve harbiyeden ziyade halin teraküm ettirmekte bulunduğu müessirat-ı dahiliyede, yani mütarekeden beri teakub eden hükümetlerin ve bilhassa Sadrazam Ferit Paşa kullarının riyâseti altında teselsül edip giden kabinelerin irtikâb etmiş oldukları teseyyüblerde mündemidir. Fi'l-hakika mütarekenamenin her türlü ahkâmı hilâfına olarak zuhûr eden bir Aydın faciası karşısında sadr-ı lâhık bile artık birinci hadise-i saderetine nihayet vermek suretiyle istifa ederek sebep olduğu cinayet-i siyasiyeden doğrudan doğruya mes'ûl olduğunu zımnen itiraf etmiş ve bu hareket üzerine milletimiz bu mes'ûliyetin her halde bir divan-ı âli huzurunda tayin edileceğini ümit etmeye başlamıştır. Fakat Ferit Paşa kulları bu hale rağmen ikinci bir kabine daha teşkilinden içtinap etmedi! Müşarûnileyhin Paris Kongresi'nden haysiyet-i milliyemizi rahnedar edecek surette Dersaadet'e iadesi bu ikinci vaka-i sadaret esnasında vukua gelerek milletin emniyetine istinâd etmeyen bu hükümetin her türlü ehliyetten de mahrumiyeti bütün cihan nazarında sâbit oldu. Fakat Ferit Paşa kulları mevcudiyet-i milliyemize îrâs ettiği bu ikinci zarardan da mütenebbih olmayıp Paris'ten mücib-i iadesi olan muhaberât-ı siyasiyeyi mahzâ muhafaza-i mevki endişesiyle tahriften tercüme ederek sūdde-i seniyelerine ve efkâr-ı umumiyemize arz etti. Bu suretle hem zât-ı hümâyûn-ı mülûkânelerini, hem

mukadderâtıyla oynadığı millet-i mazlûmeyi iğfal etmiş oluyordu: Çünkü muhaberât-ı maruzanın metn-i aslıleri müşarû-nileyhin İstanbul'daki neş-riyât-ı kâzibesinden evvel Avrupa matbûatında intişar etmiş ve Ferit Paşa'nın harekât-ı milliyemizi İttihatçılık şeklinde göstererek Anadolu'ya müdahale-i ecnebiye davet ettiği kâinata ma'lûm olmuştu! Halbuki İzmir havalisinde namusuyla mukaddesâtını müdafaadan başka bir şey yapamayan ve bunu yaparken de irâde-i merhamet-âde-i mülûkânelerine istinâd eden evlâd-ı vatan, takip ettikleri maksad-ı mukaddesi mükerreren hâk-i pâ-yi seniyelerine arz etmiş oldukları gibi, umum Anadolu galeyân-ı millisindeki meşrû'iyet de saltanat-ı seniyelerinin cihât-ı erbaadan ma'rûz olduğu mehâlikle sâbit olmuştu. irâde-i milliyesini pay-i taht-ı seniyelerinde izhâra imkân bulamayan milletin âlâmına tercüman olmak üzere Anadolu'da in'ikad eden Şarkî Anadolu vilâyetleri Erzurum Kongresi ile bu defa Sivas'ta mün'akid Umumî Kongre'mizi de gayr-i meşrû' ilân eden sadr-ı lâhik kulları hilâfet-i seniyelerinde akd-i ictimâ eden Ermeni ve Rum kongreleri mukarrerâtının İstanbul matbûatıyla ilânından hiçbir mahzur tasavvur edemiyorlar! Aynı zamanda bir taraftan meşrû'iyet ve kanuniyet esâsâtına istinâd etmek isterken, diğer cihetten Meclis-i Millî'nin feshinden beri yedi, sekiz ay geçtiği halde Kanun-ı Esasî ahkâmını tatbik edip intihâbata mübaşeret mecburiyetini de hâlâ hissetmiyorlar ve bu tarz-ı hareketle beraber kudret-i milliyemizi de ecânib nazarında keen-lem-yekûn göstererek makasid-i ecnebiyeyi teshîl ediyorlar. Maksad-ı ihanetkârânelerinde muvaffak olmak için milletin ruhundan doğan teşkilât-ı milliyeyi dağıtmak, devletin hakk-ı kazasını ecnebi ihtirâsâtına bâzice etmek, ordunun kuvvetini tenkis için muktedir erkân-ı askeriyemizi azl ve düşmana teslim etmek, şifreli muhaberât-ı askeriyenin çaldırılmasına Posta ve Telgraf Müdüriyet-i Umumiyesi'ni salâhiyattar kılmak, birtakım düşman zâbitlerinin memleket dahilinde dolaşarak vahdet-i mülkiyemizi ihlâl edecek tahrikat-ı siyasiyede bulunmalarına müzaheret etmek, memleketi ihtilâl içinde gösterip müdahale-i ecnebiyeyi davet eylemek ve ordunun şifre muhaberâtını men' ile esrâr-ı askeriyeyi ifşa cür'etinde bulunmak gibi herbiri belli

başlı bir cinayet-i milliye teşkil eden ahvâl-i gayr-i kanuniyeye tasaddi etmekten de bir türlü sarf-ı nazar edemiyorlar. Vatanı bu hale getiren ve mağlûbiyetten mütevellid felâketimizi bu kadar tevsi eden, en büyük sâik in hükümet-i hâzıraca irtikâb edilip duran bu ihanetler olduğu her halde artık nezd-i şevket-vefd-i hümayûnlarınca da teeyyüd etmiştir. Bu vaziyeti nazar-ı itibara alan heyet-i memlûkânemiz vatanı kurtaracak son bir çare olmak üzere hiçbir fırka-i siyasiyeye mensup olmayacak ve irâde-i milliyeyi tamamıyla izhâr ederek millete istinâd edecek bir heyet-i vûkelânın re's-i kâra getirilmesini tazarru ve niyaz ile böyle bir kabine teşekkül etmediği takdirde milletin teşebbüsât ve icrâât-ı zaruriyesini tevkife imkân olamayacağını arz eder. Katıbe-i ahvâlde emr ü ferman sevgili pâdişâhımız efendimiz hazretlerindir.

Sivas'ta mün'akid Umumî Kongre Heyeti
Mustafa Kemal

Vesikalar 97[a]

2.10.35

İstanbul Şehremaneti'ne
Umum matbûata birer sureti verilecektir.

İstanbul ahalisine:

Mütarekenin imzasından beri gittikçe daha müthiş bir kat'iyetle mevcudiyetimizi tehdide ve sıra ile İstanbul, Musul, Adana ve İzmir gibi her biri bir ukde-i hayat ehemmiyetinde en mühim vilâyetlerimizin işgaliyle tahakkuka başlayan büyük tehlike, zâhiren mağlûbiyetten ve esbâb-ı hariciyeden mütevellid gibi görünebilirse de hakikatte her şeyden ziyade ahvâl-i dahiliyemizden mütehassıl olduğu kabil-i inkâr olamaz; Almanya ve Bulgaristan gibi eski müttefiklerimiz de bizimle beraber ve bizim kadar mağlûp oldularsa da hiçbirinin mevcudiyeti ve hakk-ı hayatı tehlike altında kalmadı. Onların bugünkü vaziyetleriyle bizim şimdiki vaziyetimizin en sathî bir nazarla mukayesesi, ma'rûz olduğumuz felâketin husûlüne sade bir mağlûbiyetin kâfi bir sebep teşkil edemeyeceğini bü-

tün vuzûhuyla isbât eder. Bu farkın yegâne bâisi, onlarda hükümetle milletin müttehit ve bizde ise hükümetin millettten tamamıyla mütebaid olmasıdır. Mükerrer istihalelerle teâkub etmiş olan Ferit Paşa Kabinelerinin bugüne kadar takip etmiş oldukları siyaset-i dahiliye ve hariciye, göz önüne getirilecek olursa, felâketimizin neden bu kadar vâsi bir mahiyet aldığı derhal anlaşılır: Hükümet-i hâzıranın siyaset-i hariciyede âmâl-i milliyemize tamamıyla münâfi bir hatt-ı hareket takip etmekte olduğunun en büyük delâili İzmir gibi Yunanlılıkla hiçbir alâkası olmayan bir vilâyetimizdeki haksız ve caniyâne işgalin ref'ine değil, tahdîdine ve bu suretle de Akdeniz sahillerimizde muayyen hudûda mâlik bir Yunan müstemlekesi teşekkülüne sebep olması; orada ırzıyla namusunu müdafaa mecburiyetinde kalan ümmet-i Muhammed'in tenkilini emredererek açıktan açığa Yunan menâfiine hizmet etmesi, Musul ve Adana gibi vahdet-i coğrafiye ve milliyemizin en lâyetecezza eczâsından olan aksâm-ı vatanın mukadderâtını tamamıyla ihmal edip Paris Konferansı'na tevdi ettiği notada Toros silsilesini memleketimizin hudûd-ı tabiiyesi şeklinde göstermesi ve bilhassa gerek Şûrâ-yı Saltanat'ta ve gerekse Paris Konferansı'nda "Vilâyât-ı Şarkıye'de vâsi bir Ermenistan teşkiline" kail ve hat-ta bilâ-sebebe talip olması gibi birtakım teşebbüsât-ı hainânedir ki, bunların heyet-i umumiyesi nazar-ı itibara alınırsa, elimizde vatan namına Ankara ve Kastamonu vilâyetlerinden başka birşey kalmayacak demek olur. İşte hükümet-i hâzıranın bütün siyaset-i hariciyesi ve vatan nazariyesi bundan ibarettir. Zaten en müthiş haricî düşmanlarımızın tasavvur ettikleri müstakbel Türkiye de nihayet bundan başka bir şey değildir. Ferit Paşa'nın siyaset-i dahiliyesi hutût-ı umumiyesi itibarıyla bütün milletçe ma'lûm olmakla beraber vaziyet-i umumiyemize en çok icra-yı tesir etmiş olanlarının tekrarı da faydadan hâli değildir.

1- Ferit Paşa, hem milleti, hem pâdişahı aldatmak suretiyle şimdiye kadar mevkiinde pâyidâr olabilmıştır; çünkü Paris'ten avdetinde konferansa tevdi ettiği notaların muhteviyât-ı feciasını tahrifen tercüme ederek zât-ı şâhâneye ve enzâr-ı millete arz etmiş ve bu suretle hıyanetini ihfaya çalışmıştı, fakat Avrupa matbûatı vesâik-i mezkûrenin metn-i hakikîlerini aynen neş-

retmiş olduğundan Sadrazam'ın irtikâb ettiği cânîyâne desise bütün vuzûhuyla meydana çıktı.

2- Düşmanlarımızın bile takdir ettikleri harekât-ı milliye-mizi ihtirâsât-ı şahsiye ve İttihatçı tahrikatı addedip tenkilini emretmekle hem millete, hem pâdişâha karşı alenen ve doğrudan doğruya muâriz ve hatta muhasım vaziyeti almıştır; meselâ pâdişâhımız, son beyanname-i hümâyûnunda Anadolu harekâtının tamamıyla esbâb-ı milliyeden mütevellid ve bi'netice meşrû' olduğunu ilân buyurduğu halde, Sadrazam *Temps* gazetesi muharririne bu harekâtın İttihatçı tahrikatı olduğunu ve yakında izâle edileceğini söylemekten çekinmedi; bu suretle bu hükûmetin bu millet aleyhinde olduğu artık kabil-i tereddüt olamayacak surette sâbit olmuştur.

3- Ferit Paşa Kabinesi milletin pâdişâh ile de temasına mâni olarak Anadolu ahalisinin zât-ı şâhâneye çektiği ve elân çekmekte olduğu telgrafları mâbeyn-i hümâyûna isâl ettirmemekte ve zabt u ihfa etmektedir.

4- Bir taraftan bu cinayeti irtikâb etmekle beraber diğer taraftan Sivas'ta mün'akid Anadolu ve Rumeli Kongresi azasını hayyen veya meyyiten derdest ettirmek için Harput Valisi Ali Galip isminde bir şeririn, maiyetine Kürt aşiretleri alarak Sivas üzerine yürümesini emrediyor. Bu suretle anâsır-ı İslâmiye arasında mukatele ihdâsına çalışılıyor! Fakat hükûmetin bu hususa ait muhaberâtı milletçe elde edildiğinden kan dökülmesine meydan verilmeksizin Ali Galip ve avenesi tenkil edilmiştir. İşte bütün bu ve bunlara mümâsil saymakla tükenmez cinayetler ve hıyanetler irtikâb etmiş ve etmekte bulunmuş olan hükûmet-i hâziranın, devleti inkıraza sürüklediğini takdir eden Anadolu halkı bu hale artık bir nihayet vermek mecburiyetini hissetmiş ve Allah'ın emrine ve Peygamber'in hadisine ittibâ ederek zulme karşı harekete başlamış ve zalimlerle her türlü münasebeti kat' etmiştir. Büyük bir iman ve en kuvvetli bir vahdet-i milliye ile harekâtını tanzim edip teşkilâtını ikmâl etmiş olan Anadolu ahalisi her türlü hukuk-ı mülkiye ve milîyesinin her türlü ihtimale karşı mahfuziyetini temîn edecek bir seviye-i maddiye de ihrâz etmiştir. Şimdiye kadar bütün mukadderâtımızı pây-i taht idâre ediyor. Ve millet ve memleke-

timizi kurtaracak teşebbüsler Anadolu'dan değil, hemen daima İstanbul'dan sudûr ediyordu. Pây-i tahtın bugün ma'rûz olduğu mehâliki nazar-ı itibara alan Anadolu, şerâit-i hâzıra altında İstanbul'dan halâs ümit etmek imkânı olmadığını gördüğünden mevcudiyet-i umumiyeyle hukuk-ı meşrû'amızın müdafaası kendi uhdesine terettüb ettiğini takdir edip vazifesini ifaya başlamıştır. Bugün işte bu sıfat ve bu mahiyetle pâyitahta îsâl-i selâm eden umum Anadolu, mevâdd-ı âtiyeyi İstanbul ahalisinin ıtılâına arz etmek vazifesiyle mütehassistir:

1— Harekât-ı millîye müttehid ve muntazam teşkilâta merbût olarak bütün Anadolu vilâyetlerini ihtivâ etmiş ve tâ pâyitahtın kapısına kadar dayanmıştır.

2— Bu suretle cihan efkâr-ı umumiye ve mahâfil-i resmiyesi milletimizin hakk-ı hayata mâlik olduğunu ve hiçbir zaman esir olamayacağını idrâk etmiş ve bu idrâke müstenid kararını harekât-ı millîyemize karşı tamamıyla bî-taraf ve hayırhâh olacağını temîn etmekle izhâr etmiştir.

3— Anadolu'da sakin olup her türlü hukuk-ı meşrû'alarının en mutlak bir emniyet içinde bulunduğunu gören bi'l-cümle anâsır-ı gayr-i Müslime de âmâl-i millîyenin meşrû'iyetine tamamiyle kani olmuşlardır.

4— Anadolu'da ikamet ve seyahat eden tekmil ecnebiler de aynı kanaatle mütehassis olarak mensup oldukları devletleri tenvîr etmektedirler.

5— Bi'n-netice gayr-i meşrû' olduğu bütün cihan nazarında sâbit olan Ferit Paşa Kabinesi'nin bu memlekette hiçbir nokta-i istinâdı kalmamıştır.

Bu hakikatleri pâyitaht ahalisine arz etmekle bahtiyar olan Anadolu, bugün İstanbul'un da bir vazife-i millîyesi bulunduğu kanaatindedir. Ve bu vazifede de pâyitahtın her tarafında teşkilât-ı millîye merâkizi ihdâs ederek maddeten ve manen Anadolu harekât-ı millîyesine iltihak etmek ve bir baykuş edasıyla milletin mukadderâtı üstünde durmakta olan hükümet-i hâzırayı artık bu milletin başından gitmeye her suretle davet etmektedir.

Dünyada her milletin, icrââtına tahammül ettiği bir hükümetin mes'ûliyetinde müşterek addedileceğini Mösyö Cle-

menceau Ferit Paşa'ya tevdî ettiği cevâbî notada teşrih etmişti; idâre-i sakıtanın mezâlimine ancak muharebe sebebiyle tahammül etmiş olan bu millet, eğer hükümet-i hâzırânın mes'ûliyet ve cinayetine hiçbir sebep-i mücbir olmaksızın iştirak etmek istemiyorsa, bu hükümete karşı olan hissiyatını artık izhâr etmelidir.

Eğer bu vazife bugün ifa edilmeyecek olursa, yarın Ferit Paşa Kabinesi'nin âmâl-i milliyemize mugayir olarak kabul edebileceği şerâit-i sulhiye karşısında Avrupa'ya karşı hiçbir hakk-ı itirazımız kalmaz; o zaman bize cihan efkâr-ı umumiyesi "vaktiyle bu hakk-ı İtirazınızı neden kendi hükümetinize karşı istimâl etmediniz?" diyecek ve bunu derken de her halde pek haklı bir söz söylemiş olacaktır.

Çünkü Peygamberimiz "Kema tekûnu yüvellâ aleyküm" yani "siz ne mahiyette olursanız, evliya-yı umûrunuz da o mahiyette olur!" buyurmuşlardır.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk
Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi namına
Mustafa Kemal

Vesikalar 97[b]

Bi'l-cümle devletlerin İstanbul süferâ ve mümessillerine
berâ-yı ma'lumât îsâl olunan muhtıra

Sekiz ay evvel feshedilmiş olan Meclis-i Millî'mizin Kanun-ı Esasî mücibince nihayet dört ay zarfında yeniden ictimâi lâzım geldiği halde mütarekenin akdinden beri teakub eden hükümetler, intihâbâtın icrasında taallül etmiş ve bu suretle Meclis-i Millî hâlâ ictimâ edememiştir. Bu sebeple bilhassa hükümet-i hâzırânın takip etmekte olduğu siyaset-i dahiliye şekli-i idâremizi mutlakiyetten tefrîk edilmez bir hâle geçirmiştir. Bu vaziyet üzerine harekâtıyla icrââtında hiçbir fikr-i meşrûtiyet kalmayan Ferit Paşa Kabinesi, nefret-i umumiye karşısında zulüm ve şiddetle pâyidâr olabilmek siyasetine sülûk ederek kendi aleyhinde bulunan millî vahdeti ihlâl için anâsır-ı İslâmiye'yi yekdiğeriyle kıtâle sevk etmek istemişse de, bu teşebbüse ait

vesâik milletin eline geçerek memleketin emniyet-i umumiyesi haleldar olmaktan kurtulmuştur. Bunun üzerine millet vaziyeti zât-ı hazret-i pâdişâhîye arz ile itimâd-ı umumîye müstenid bir kabine teşkilini istirham etmek istemişse de, hükümet-i hâzıra milletle pâdişâhın temasına da mâni olmuş ve bu suretle millet için bir hükümet-i meşrû'a teşekkül edinceye kadar heyet-i hâzıra-i vükelâ ile kat'-ı münasebetten başka çare kalmamıştır: Çünkü böyle bir tedbire tevessül edilmediği takdirde Ferit Paşa Kabinesi'nin teşvikatıyla Anadolu asayişinin haleldar olacağı muhakkaktı. İstanbul'da itimâd-ı milliye müstenid bir kabine teşekkül edinceye kadar devam edecek olan bu vaziyetin meşrû'iyetini ve bilhassa hükümet-i metbûaları nokta-i nazarınca da lüzumunu vâreste-i izah addederiz; çünkü hükümet-i hâzıranın Versailles Konferansı'na gönderdiği heyet-i murahhasa sırf âmâl-i milliyeyi temsil eden bir hükümet tarafından gönderilmiş olmadığından dolayı bir ehl-i hibre telâkki edilmmişti. Binâenaleyh sulhün takarrürü de ancak millete müstenid bir Osmanlı kabinesi teşekkül etmekle kabil olabilir.

Bu suretle gerek milletimizin ve gerekse Avrupa ve Amerika menâfi-i âliyesinin icâbat-ı âtiyesine tevafuk etmekte olan vaziyet-i hâzıra-i milliyemizin muhill-i asayiş hiçbir fikre müstenid olmadığını ve emniyet-i umumiye-yi ihlâl edecek hiçbir hadise zuhûr etmeyeceğini ve bütün manasıyla muslihâne bir hatt-ı hareket takip edileceğini Sivas'ta mün'akid umum Anadolu ve Rumeli murahhaslarından müteşekkil Umumî Kongre suret-i kat'iyede tekeffül ve temîn ederek kesb-i fahr ile cihana adâlet vaad eden düvel-i muazzamanın müzaheret-i maneviye-lerinden emin olduğunu da ayrıca arz eder.

11 Eylül 335

İmza

Sivas'ta mün'akid Umumî Kongre Heyeti

İngiliz Mümessil-i Siyasîsine, Amerika Mümessil-i Siyasîsine, Fransa Mümessil-i Siyasîsine, İtalya Mümessil-i Siyasîsine, Sırbistan Mümessil-i siyasîsine, Felemenk, Sefaretine, İsveç Sefareti'ne, Danimarka Sefareti'ne, İspanya Sefareti'ne.

Vesika 98

Beyanname-i hümâyûn suret-i münîfesi

Bugünlerde Anadolu'da serzede-i zuhûr olan ahvâl ve harekâtın safahatı, mahallerinden vürûd eden telgrafname-lerde vâsıl-ı sem'-i ittılâımız olmuştur. Bu hâl-i esef-iştimal İzmir işgali ile ânı takip eden vakayi-i fecianın ve Anadolu Vilâyât-ı Şarkıye mukadderâtı hakkında işâa edilen rivâyâtın efkâr-ı ahalide hâsıl eylediği tesirât neticesi olup vukuât ve şâyîât-ı mezkûreden bi'l-cümle efrâd-ı ahalimizle beraber kal-bimizde husûle gelen tesirât pek amîk, hukuk-ı devlet ve milletin sıyâneti emrinde sarf-ı mâ-hasal-ı gayret etmek cümlemiz için pek tabii ise de şu ân-ı mühimde hükümet ve millete terettüb eden vazife teşebbüsât-ı ma'kule-i siyasiye ve ittihâd-ı ârâ-yı umumiye ile muhafaza-i hukuka çalışmaktan ibarettir. Hükümetimizin takip ettiği siyaset neticesinde İzmir fecâyii Avrupa düvel ve milel-i mütemeddinesinin nazar-ı dikkat ve meveddetini celp ile mahalline bir heyet-i mahsusa i'zam ve bi-tarafâne tahkikata ibtidâr olunarak enzâr-ı medeniyette hakkımız tezâhür etmekte bulunduğu ve Anadolu Vilâyât-ı Şarkıyesi'ne dair olan rivâyât ve şâyîâta karşı da hükümetçe her türlü teşebbüsâtın hâli kalınmayıp zaten vahdet-i milliyemizi ihlâl edecek karar ve teklif olmadığı halde dahil-i memâlikte asayiş ve inzibatı sektedar ve nüfûz-ı hükümeti haleldar eyleyecek her gûna hareket ve efrâd-ı millet beyninde tefrika ve şikakı müeddi olacak her türlü teşebbüsât devletimizin menâfi-i esasiye ve hayatiyesiyle kabil-i telif değildir. Bazı kimseler tarafından memleketin vaziyet-i hususiyesi tebdil ve gûya ahalî ile hükümet arasında muhalefet vücûdu ilân edilerek hakkımızda Avrupa efkâr-ı umumiyesinin taglît kılınması menâfi-i âliye-i memleketi külliye rahnedar edeceği gibi bi'l-vücûh şâyân-ı teessûf olan bu hal şerâit-i kanuniye dairesinde bir an evvel icrasını arzu eylediğimiz intihâbatı da dūcâr-ı tehhür ederek sulhün takarrüb etmekte bulunduğu bir sırada vücûdu lâbûd olan heyet-i meb'ûsanın ictimâını tavik ve bu yüzden hükümetin müşkilâtını tezyid eyleyecektir. Bugün umum efrâd-ı

milletimden intizârım, hal ve mevkiin nezaketini bi't-takdir muhafaza-i sükûn ve itidal ve ahkâm-ı kavânîne ve emr-i hükûmete tamamî-i ittibâ ile memleketin intizam ve asayişini muhil hareketten ictinâb eylemek ve bu suretle karîben sulh müzakeresine davet olunacak Osmanlı murahhasları konferans muvacehesinde milletle hem-âhenk olarak isbât-ı mevcudiyet edebilmektir. Altı buçuk asırdan beri Avrupa muvazenesinde bir âmil-i mühim olan devletimizin vahdet ve tamamîyetini ve millet-i Osmaniye'nin mevki-i haysiyetini temîn edecek bir sulhe karîben nâiliyetimizi eltaf-ı sühbaniyeden ümit etmekteyim. Düvel-i muazzamanın hissiyât-ı nasfetkârâneleri ve hakikaten gittikçe nüfûz etmekte olan Avrupa ve Amerika efkâr-ı umumiyesinin itidalperverliği de bu ümidimi tevsik eylemektedir. Hükûmetin her türlü müşkilât-ı dahiliyeden masum kalarak takviye ve memleketimizin her tarafında ahkâm-ı kavânîne harfiyen riayetle sunûf-ı tebaamızın mahfûziyet-i hukuku ahass-i âmâlimiz olup heyet-i hükümetimizin de bu bâbda âmâl-i hümâyûnumuzu tamamıyla rehber-i hareket ittihaz edeceğine eminim. Şu efkâr ve âmâl-i hâlisânemizin memâlikimizin her cihetine neşr ü ta'mîmde sadakat ve hamiyetlerinden mutmain olduğum bi'l-cümle efrâd-ı milletimin sem'-i itulâına îsâlini irâde ederim.

24 Zilhicce 1337, 20 Eylül 335
Mehmet Vahideddin

Mâbeyn-i hümâyûn-ı mülûkâne Başkâtibi Ali Fuat Beyefendi tarafından bugün Bâbîâli'de senâverlerine tevdi ve ta'mîmen devâire ve elviyeye tebliğ kılınmış olan beyanname-i hümâyûnun suret-i münîfesi bâlâya derc olunmakla vilâyet-i celîlelerince dahi nevâhi ve kurâya kadar neşir ve ilânı ile ahkâm-i celîlesinin ber-mantuk-ı ferman-ı hümâyûn-ı şâhâne bi'l-cümle sunûf ve efrâd-ı ahaliye tefhim ve ilânı.

20 Eylül 335
Sadrazam
Damat Ferit

Vesika 99

Sivas, 22 Eylül 335

(Pâdişâha, beyannamesi üzerine yazılan telgraf)
Hâk-i pâ-yi meâli-ihativâ-yı cenâb-ı hilâfetpenâhiye

Şevketpenâh Efendimiz!

Kullarınızı hâk-i pâ-yi hümâyûnlarına tekrar arz-ı hal ve hakikate sâik olan sebep; heyet-i hâzıra-i vükelânın ketm-i hakayikle zât-ı şehinşahîlerine arz ve i'âm ettiği vechile bir emel-i nâmeşrû' değil, milletin metâlib-i muhikkasıdır. Mükerrer istirhamatımızın kabinenin dest-i hiyanetiyle sūdde-i seniyelerine arzına mümânaat edilmesi, memleketin ve tebaa-i sadıka-i hümâyûnlarının zararına, telâfi-nâpezîr bir hesap kayıt ve teşkil ediyor. Bu kere Ferit Paşa'nın müzeyyel mütâlaatıyla vilâyâta tebliğ edilen beyanname-i hümâyûnları muhteviyâtından dahi pek bâriz anlaşılıyor ki, milletin âmâl ve makasid-i meşrû'ası ve kabinenin irtikâb edip fiilen ve vesâik ile sâbit harekât-ı hainâneleri zât-ı akdes-i hümâyûnlarından mektum tutulmuştur. Ferit Paşa'nın zât-ı şevket-simât-ı şehriyârîlerine muhâlif-i hakikat ma'rûzâtta bulunmak suretiyle millet ve vatana karşı irtikâb eylemekte olduğu ihaneti taz'îften çekinmediği de kemâl-i teessürle görünmektedir. Tarihin hiçbir sahife-i ihanetine makîs olamayacak bir hiyanetle ahaliyi yekdiğeri aleyhine iğvâ' ve milleti ihtirâsât-ı ecnebiyeye feda eden bu kabinenin arzu-yı millî hilâfında olarak mevkiinde kalması, pek büyük felâketler celp ve ihzâr etmektedir. Bütün cihan mülk-i hümâyûnlarında sükûn ve asayişin müterakkıbı iken vilâyetlere çekilen telgrafnamelerle bir taraftan aşâir-i mutîayı efrâd-ı ahali üzerine teşvik ile beraber memâlik-i şâhânenizin herc ü mercî içinde ve muhtac-ı muâvenet olduğunu resmen beyan ederek müdahale-i ecnebiyeyi davet eyleyen, diğer cihetten vilâyât-ı şarkiyede vâsi bir Ermenistan teşkiline ve Toros silsilesinin cenubunda kâin yerleri terke âmâde bulunduğunu ifade ile dahilî ve haricî düşmanlarımızın âmâlini tervîc ve tatmîn etmek isteyen bir kabinenin mevki-i iktidarda kalmasını zat ve mülk-i hümâyûnlarınızın düşmanlarınızdan başka hiç kimse arzu etmez.

Paris Sulh Konferansı'nın, meb'ûslarımızın intihâbından ve Meclis'in in'ikadından evel Türkiye hakkında ittihâz-ı karara başlaması muhtemeldir. Milletin itimâdına müstenid olmadığı Düvel-i İtilâfiye'ce de ma'lûm bulunan Ferit Paşa Kabinesi'nin bu suretle re's-i idârede kalması murahhaslarımızın konferansa davet ve kabul edilmemesi, kabulü halinde de evvelce olduğu gibi bu defa da tard ve iade ile aleyhimizdeki hükmün tebliğiyle iktifâ olunmasını istilzam edecektir ki, bunun neticesi olarak zuhûru tabii olan felâketin milleti büsbütün dũcâr-ı yeis edeceğini zât-ı şâhâneleri pek iyi takdir buyururlar. Binâenaleyh memleketi sıyâneten Ferit Paşa Kabinesi'nin hemen ıskatıyla itimâd-ı umumîye mazhar zevâtın mürekkeb bir kabinenin teşkiline müsaade-i şehinşahilerini bütün millet namına niyaz ve istirham ederiz; ol bâbda ve katıbe-i ahvâlde emr ü ferman hazret-i tâc-dâr-ı azamîlerininindir.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
Heyet-i Temsiliyesi

Ankara'da K. O. 20, Erzurum'da K. O. 15, Diyarbekir'de K. O. 13. Niğde'de Fırka 11 K.

Van, Bitlis, Trabzon, Erzurum, Kastamonu, Ankara, Diyarbekir, Elaziz, Hüdavendigâr vilâyetlerine ve Heyet-i Merkeziyelerine.

Erzincan, Canik, Kayseri, Niğde, Antalya, Afyonkarahisar, Kütahya, Denizli, Bolu, Urfa Mutasarrıflıklarına ve Heyet-i Merkeziyelerine.

Hâk-i pâ-yi şâhâneye vuku bulan ma'rûzât sureti berâ-yı ma'lumât maruzdur.

(K. O. 3 ve Sivas vilâyetine: leffen takdim kılındı)

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
Heyet-i Temsiliyesi

Vesika 100

Erzurum'dan, 20.9.35

K. O. 3 Kumandanlığı'na

Heyet-i Temsiliye'ye: Bilhassa İngilizlere karşı ihfa edilen ve bundan dolayı resmî ve açık bir memuriyetle henüz tavgîfî mümkün olamayan Halit Bey'in nasıl bir ateşin mizac ve hamiyete mâlik olduğu malûm-ı samileridir. Mûmâileyhin Trabzon'a memuriyeti halinde mizacı iktizası ihdâs edilmesi muhtemel vaziyetlerin bu nazik zamanda belki ıslâhı mümkün olamaz. Binâenaleyh Halit Bey'in fart-ı hamiyet ve sevk-i ahvâl ile bazı tedâbîr ve teşebbüsât için haber-i âcizî olmadan ma'rûzâtta bulunsa bile tervîc buyurulmamasını istirham eylerim.

K. O. 15 Kumandanı
Kâzım Karabekir

Vesika 101

Şifre

Sivas, 22.9.35

Zata mahsustur

Erzurum On Beşinci Kolordu Kumandanlığı'na

C: 20.9.35

Trabzon vaziyetini zât-ı devletlerine burada teşrihi zâid addederiz. Aheng-i umumîyi ihlâl edecek teşebbüsât-ı muzırının vukuunu bi't-tabi zât-ı âlileri de arzu eylemezler. İşte bu endişe iledir ki, biz Trabzon'da teşkilâtın efkâr ve mütâlaat-ı mahsusaya bağlı olmayan sırf menâfi-i milliyeyi şâmil nikat-ı nazardan görebilmek istidadında bulunan eşhâstan vücut bulmasını istiyoruz. Bunu temîn için azim ve namusundan emin olduğumuz Halit Bey'in tayinini istirham eylemiştik. İşâr buyurulan mehâzîrden İngiliz mahzuru bizlerce mutasavver değildir. Yalnız Halit Bey'in asabiyyût-tâbia olmasından nâşi âmâl-i umumiye-i milliyeye, makasid ve ihtirâsât-ı hususiye-leri ile engel olan eşhâs hakkında şedid ve kat'î davranacağı, Trabzon için mahzurlu görölüyorsa, esasen arzunuz hilâfında

bir karar ittihâzı da bizce hiç de şâyân-ı arzu keyfiyet olmadığından Trabzon'un ıslâhı neye ve ne gibi vasıtaya mütevakıf ise, ânın doğrudan doğruya taraf-ı devletlerinden ittihâzını istirham ile iktifâ ederiz efendim.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Vesika 102

Şifre halli

Erzurum, 27.9.335

Sivas'ta K. O. 3 Kumandanlığı'na

Heyet-i Temsiliye'ye: Trabzon muhîtinî (y k k y m) gibi oradaki cereyânı da daima takip etmekteyim. Evelce de bi'l-münâsebe arz ettiğim vechile cereyân-ı millîyi idâre ve idâme hususunda bendenizin mesleğim, evvelâ halkı tenvîr ve irşad etmek, fikren ve ruhan bu cereyâna kanaat ve samimiyetle bağlamaktır. İrşad ve ikna vazifesini yaptıktan sonra yine temerrüd edenler görülürse şu halde bir maksad-ı hasîs peşinde koşan mel'ûnlar olduğu tamamen tebeyyün etmiş olduğundan onlar da lâıyk oldukları muameleye ma'rûz kalırlar. Pek büyük tecrübelerle tahassul eden bu prensibi aynen Trabzon muhîtine de tatbik ettim. Bir müddet-i muvakkate için ve icabında hâkim olmak üzere Dokuzuncu Fırka Kumandanı Rüştü Bey'i erkân-ı harbiyesiyle birlikte ve Üçüncü Fıkra Kumandanlığı Vekâleti'yle Trabzon'a gönderdim. Mûmâileyh karargâhını Cevizlik'te tesis ve idâre-i umûr edecektir. İki seneden beri kendisini yakînen tanıdığım ve necâbet ve metânet-i ahlâkiyesini pek çok sevdiğim Kaymakam Halit Bey'i şu aralık Trabzon muhîti için münasip bulmadım. Çünkü Trabzon vûs'ati ve İstanbul'un entrikalarına kurbiyeti dolayısıyla orası pek büyük bir ihtiyat ve basiretle iş görmek ister. Halbuki Halit Bey'in asabiyet-i mizacı cümlece malûmdur. Biz Halit Bey'den ancak bir harb ü darb zamanında lâıykıyla istifade edebiliriz. İngiliz telâkkisine gelince âcizlerince mümkün olduğu müddetçe âşikâr ve maddî bir

husûmetten ictinâbı tercih ederim. Binâenaleyh bu ve bu gibi esbâb ile Halit Bey'in o havalide şimdilik yed-i himmetinin alınması lüzumunu arz ederim.

K. O. 15 Kumandanı
Kâzım Karabekir

Vesika 103

Şifre
Zata mahsustur

29.9.35

K. O. 15 Kumandanı Kâzım Paşa Hazretlerine

Heyet-i Temsiliye'ye hitaben 27.9 tarihli şifre telgrafname-i âlileri bugün akşam vâsıl oldu. Trabzon vilâyeti efkâr-ı umumiyesi hakkında tamamen buraca da tenevvür edilmiştir. Trabzon merkezi müstesna olmak üzere bütün kaza ve livalarıyla muhabere edilmektedir. Merkezdeki hal dahi Vali'nin tevkif ve teb'idinden sonra zâil olmuştur. Rüştü Bey'in Üçüncü Fırka Kumandanlığı Vekâleti'yle Trabzon'a gönderilmesinde vârid-i hâtırım olan nikatı arz edeceğim. Evvelâ Vali'yi tevkif eden Halit Bey'dir. Birkaç gün sonra Rüştü Bey'in bu suretle gönderilmesi Halit Bey'in hareketini oradaki bedhâhâna karşı tenkit gibi olabilir. Saniyen Halit Bey mühim vaziyetlerde fırkasının başına geçmeye müterakkıb iken bugün geçirmekte olduğumuz mühim ve tarihî âvânda diğer bir zatın yerine geldiğini görmekten müteessir olabilir. Binâenaleyh bu tertipten sarf-ı nazar buyurularak Rüştü Bey'in suret-i münasibede vazifesi başında ibkasını samimiyetimize binâen ve tamamen hususî olarak ricâ ederim. Maahaza Kolordunuzun tertibât ve hususât-ı askeriyesine hiçbir vechile müdahale hatırımdan geçmediği için en nihayet hususât-ı askeriyede arzu ve tensîbiniz vechile hareket tabiidir kardeşim efendim.

Mustafa Kemal

Vesika 104

Şifre halli

Erzurum 2.10.35

K. O. 3 Kumandanlığı'na

C: 29.9.35

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine: Rüştü ve Halit Beylerin suret-i tavzîfi hakkında yanlış bir zehâb husûle gelmemek için zât-ı samilerine ber-vech-i âti izâhâtı arz eylerim. Trabzon mıntakasının bir birini takip eden safahatı ehemmiyetle takip edilmekte olduğu cihetle ahîren bu nokta-i nazardan Halit Bey'le muhabere edilmiş, kendisinden cevâben gelen telgrafnamede bu ehemmiyetten bahisle beraber Fırka Vekâleti'ni ifa eden Atıf Bey'in vezâîfinin nezaketiyle mütenâsib bir mevki tutmadığı gibi Trabzon Mevki Kumandanlığı da Vekâlet'e karşı bazan taşkın bir vaziyet aldığı cihetle daha kuvvetli bir inzibat ve intizam tesisi için eğer hâlen ma'lûm olan siyaset ve ictinâb dolayısıyla kendisi bi'l-fiil kumandayı ele alamayacaksa Fırka'ya muktedir bir zatın vekâlet etmesini teklif eyledi. Ânın İngilizlere karşı bir husûmet ve şedîd politika izhârından ictinâbını muvâfık bulduğumuzdan ve Halit Bey'in ise Arda han ve Ahışha Ermeni ve Gürcü mesâilinden dolayı İngilizlerin ve Harbiye Nezareti'nin takibatına ma'rûz kaldığından Halit Bey'in şimdiki vaziyeti bâki ve zarurîdir. Fî'liyâtı müstelzim olan hâdisâtı fevkalâde olmadıkça bi't-tabi Fırka'nın fiilen kumandasına geçirilemez. Hususiyle Kuvâ-yı Milliye Kumandanı gibi Vali'yi bizzat tevkif etmiştir. Rüştü Bey ise, bundan sonra değil vakadan daha evvel Fırka karargâhına gelmiştir. Halit Bey'in mevkii daha metîn ve münasiptir. Herkes ânı Kuvâ-yı Milliye Kumandanı addıyla daha müessirdir. En büyük mahzuru da şâyân-ı itimat bir kabine de, eğer İngilizlerin tesiriyle Halit Bey'in çekilmesini talep ederse çok fena bir sukut olur ve dikkat buyurulmuş olacaktır ki, âcizleri Trabzon muhîtinin her yerden hassas addettiğim cihetle orada daima ordu ile kuvveti mezcederek bir siyaset takibini hayırlı gördüm. Ve elân öyledir. Şimdiye kadar Halit Bey'in ne şahsiyetini ve ne de bir

kuvvetini Trabzon üzerinde göstermedim. Şimdi ise herkes gördü. Deniliyor ki, fırkası haricinde bulunan Halit Bey millî bir kuvveti temsil vazifesini ifa etmiştir. Hal bu vaziyette iken, şimdi Trabzon vilâyetinin başında Halit Bey'in resmen Fırka Kumandanlığı'nı idâre etmesi de artık câiz değildir. Bendenizce Halit Bey'in en muvâfık hal ve vaziyeti müheyyâ-yı istifade olan şimdiki mevki ve vaziyetidir. Halit Bey bendenize dahi bu bâbda mürâcaat etti. Kendi vaziyetini lâıykıyla kendisine anlatmak için Erzurum'a davet ettim. Arz ettiğim esbâb ve tarz-ı cereyân hasebiyle de bir su-i zan ve teville mahal kalmamış ve kalmayacaktır. Bu izâhât ve ma'rûzâtımdan sonra zât-ı samilerince mütehasıl kanaatin inbâsına inayet buyurulmasını ricâ ve ihtirâmâtımı takdim eylerim.

K. O. 15 Kumandanı
Kâzım

Şifre
Zata mahsustur

Sivas, 5.10.35

On Beşinci Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa
Hazretlerine

C: 2.10.35. Halit Bey hakkındaki ma'rûzâtım, mûmâileyhin izzet-i nefsinin cerihadar edilmemesi nokta-i nazarına ma'tûf idi. Kendisinin mürâcaatı üzerine vâki olduğu iş'âr buyurulan vaziyet-i âhire için tamamen mütâlaat-ı âlilerine iştirak ederim efendim.

Mustafa Kemal

Vesika 105

Gayet mahremdir

Sivas'ta: Seryaver Cevat Bey'e

Kumandan Beyefendi, Paşa Hazretlerinin kendi hukukunu müdafaa ve muhafaza edeceklerinden pek ziyade emin bulu-

nuyorlar. Kâzım Paşa'nın vaziyet-i âhiresinden müteessir olan Kumandan Bey, On Beşinci Kolordu'dan infikâk ile Kongre'yi âmir tanımaya karar vermiş ve bu fikirden Rüştü Bey'i haberdâr etmişken Kolordu'nun (ş) temînatından başka Miralay Rüştü Bey'in dahi sırf İngiliz müdahalesinden ictinâben Kâzım Paşa'nın resmen kumandaya başlattıramadığını ve Halit Bey'in İngilizlerin mevcudiyetinden dolayı Trabzon'a gidemeyeceği cihetle birkaç gün için kendisinin gönderildiğini ve Kâzım Paşa'nın bütün kumandanlardan ziyade Kumandan Bey'e itimâdı olduğunu namusu üzerine Kumandan Bey'e söz vermesi üzerine Halit Bey intizâr vaziyeti almış idi. Âhiren Kumandan Bey Üçüncü Fırka kumanda vaziyet-i hâzırasının tebdilini Kolordu'dan talep etti. Şayet Kolordu bu teklifi kabul ve icrâ etmezse bilâ-emir fiilen kumandaya ibtidâr eyleyeceğini ve karar-ı sâbık vechile Kolordu'dan ayrılarak Kongre'yi re'sen âmir tanıyacağını arz eylerim. Paşa Hazretlerini lüzumu vechile tenvîr buyurunuz efendim.

Fırka 3 Emir Zâbiti
Mülâzım-ı evvel
Tarık

Vesika 106

Osman ve Ferit Beylerle makine başında muhaberât

Kastamonu'dan

Arz-ı teşekkür ediyorlar, iyiyiz Paşa Hazretleri; Kastamonu'ya Ankara'dan başka hiçbir taraftan tezâhürât-ı milliyeye dair halk tarafından bir şeyler gelmiyor. Bu muhîtin hali gariptir. Samsun, Trabzon, Sivas, Erzurum, Harput, Bitlis, Van, Diyarbakir ilh... vilâyât efkâr-ı umumiyesi bizimle beraber değildir midir diye sualler karşısında kalıyoruz. Bu hususun buraca ehemmiyet-i fevkalâdesi vardır, temîn buyurulması. Burada hükümet-i hazıranın irtikâb ettiği caniyâne harekâta karşı bil-umûm ulemâ, eşrâf, tüccarân ve rüesâ-yı ruhaniye ve cemaat-i Hıristiyanıye ve memûrîn velhâsıl bütün halkın mukarrerâtıyla

vâki olan ictimâda Düvel-i İtilâfiye mümessilleri dahil olduğu halde İstanbul'un kâffe-i makamâtına pek tehditkâr telgraflar umûmun imzası tahtında yazılmıştır ve işbu mukarrerât bi'l-umûm vilâyât ve elviyeye tebliğ kılınmıştır. Yalnız halk buna karşı diyorlar ki, bu gayr-i tabii ahvâl ne zamana kadar devam edecektir. Çünkü bu hain kabinenin bu telgrafları da tevkif ederek muhafaza-i mevkie çalışacakları şüphesizdir, bunlar bir dakika mevkilerinde fazla kalsa o nisbette fazla mazarrat ıka' ederler. Bunların temerrüdüne karşı ne gibi tedbir buyuruldu. Lütfen bizi tenvîr buyurunuz Paşam.

[Sivas]

Tezâhürât-ı milliye vatanın her köşesinde aynı salâbet ve hararetle mevcuttur. Trabzon, Erzurum, Van, Bitlis, Diyarbekir, Harput, Erzincan, Dersim, Sivas, Samsun, Malatya, Maraş, Ayıntap, Kayseri, Niğde, Ankara, Karaman, Afyonkarahisar, Denizli ve ilh... en ufak köylerine kadar halk ve en ufak cüz'-i tâmmına kadar bütün ordularımız tamamen hassas ve vahdet-i kâmile halinde aynı istikamete müteveccih ve ittihâz ve tebliğ olunan mukarrerâtı harfiyen tatbik ve icrâ eylemektedirler. Yalnız Konya şehri şimdilik hâl-i atâlettedir. Fakat Konya'da On İkinci Kolordu Kumandanı evvelâ istifa edip çekilmek için bizden ricâ etmişti. Bugün vürüd eden telgrafta On İkinci Kolordu heyet-i umumiyesiyle tebliğ olunan mukarreratı fiilen icraya başlaması üzerine mani-i yegâne olan Vali Cemal Bey'in şaşaladığı bildirilmekte ve tazyikten kurtulan Konya ahalisinin dahi icabı gibi teşebbüse geçeceği temîn edilmektedir.

Fuat Paşa Hazretleri kâfi Kuvâ-yı Milliye ile Eskişehir'e dört saat mesafede kâin Cemşit mevkiine vâsıl ve her taraftan şehri ihata eylemiş olduğundan bugün Eskişehir'de bulunan İngiliz kuvvetleri kumandanı bir İngiliz heyetiyle Paşa'nın nezdine gelerek İngilizlerin harekât-ı milliyeye karşı tamamen bî-taraf bulunduklarını ve umûr-ı dahiliyemize kat'iyen müdahale etmeyeceklerini temîn eylemiş ve Fuat Paşa'dan kendilerine ilişilmesini ricâ eylemişlerdir. Paşa da İngilizlere karşı hiçbir fikr-i tararruzumuz olmadığını yalnız hıyaneti tebeyyün eden Ferit Paşa

Kabinesi'nin ıskatı için mecbur olursak her türlü harekete geçeceğimizi ve İngilizler tarafından alınan Kaymakam Atıf Bey'i talep ettiğini bildirmiştir İngilizler cevâben tamamen haklı olduğumuzu ve kendilerinin dahi bu muhik mutalebâtın is'âfına çalışacaklarını beyan ile avdet eylemişlerdir, İngilizler Merzifon'da bulunan kuvvetlerinin geriye alınması halinde memnun olup olmayacağımızı sormuşlar, pek memnun olacağımızı bildirdiğimizden derhal oradaki kuvvetlerini bütün ağırlıklarıyla beraber Samsun'a çekmişlerdir. Dün İstanbul'dan Fransa Sefareti'nden Lelong isminde bir Fransız bizimle görüşmek üzere memuren buraya vâsıl olmuştur. Elinde harekât-ı milliyemize tamamen tarafdâr olduklarına ve hükümetin mahkûm-ı sukut bulunduguna ve her türlü arzularımızın Fransızlarca maa'l-memnuniye tatbikine âmâde bulunduklarına ve talimat itasına intizâr eylediklerine dair Franchet d'Esperey'nin yaverinden bir de mektubu hâmilidir. İki gün evvel maiyetinde iki General ve on beş kadar zâbitten mürekkeb bir heyet bulunan Amerika Tahkik Heyeti Reisi General Habord dahi Sivas'a gelerek harekât-ı milliyenin meşrû"iyetini ve lüzumunu ve hükümet-i merkeziyenin zaaf ve gayr-i meşrû"iyetini beyan ve bütün maksatlarımızı ve kuvvetli olduğumuzu ve haklı olan mutalebâtımızın kabulünden başka çare olmadığını derhal İstanbul'a bildirmiş. Gerek Amerikalılarla ve gerek Fransızlarla olan işbu münasebatın gayet mahrem tutulmasını selâmet-i harekâtımız namına ricâ ederim. Hükümet-i merkeziye hakkında İstanbul'daki İtilâf Devletleri'nin Avrupa'ya verdikleri gizli bir ajansta Ferit Paşa Kabinesi'nin karîben sukut edeceği bildirilmiştir. Bir de bugün hükümet-i merkeziye İstanbul telgrafhanesinde kendi zamanlarında cereyân etmiş şifre ve açık muhaberatı tetkik ederek toplamakla meşgûl olmuştur. Bu da kendilerinin çekilmeye hazırlıklarına bir işarettir. Kastamonu'da yaptığınız gibi yukarıda isimlerini saydığım tek mil vilâyâtta dahi müteaddit imzalarla İstanbul'a telgraflar çekilmiş ve elân çekilmektedir. Bunların yekdiğere tebliğinde ihtimal ki ihmal ediyorlar. Kastamonu için bu hususta umûmun nazar-ı dikkatini celp ederiz. Bu çekilen telgrafların Kabine tarafından hıfz edilmesinin ehemmiyeti yoktur. Yalnız bu telgrafları Kabine'nin okuması kâfidir. Diğer

taraftan bütün vesâit-i emîne ve serîa ile keşîdesi icap eden telgraflar ki umum milletin maksat ve talebini hulâsa etmektedir.

İstanbul'da gerek Düvel-i İtilâfiye mümessillerine ve gerek zât-ı şâhâneye isâl edilmektedir. Bi't-tabi İstanbul'ca vaziyet-i umumiyemiz henüz bütün kudret ve vuzûhuyla anlaşılmaya başlanmıştır. Daha evvel de bu cihetin istihali mümkündür; fakat maa't-teessûf Kastamonu vilâyeti gibi mühim bir merkez-i muhabere ancak Osman Beyefendi'nin himmetiyle tutulduktan sonra, Çorum'da doğrudan doğruya Harbiye Nâzırı'nın emriyle aleyhimize kuvvet hazırlayan Muhittin Paşa'nın entrikası keşfolunmuş, İstanbul'un nokta-i istinâdı kırılabilmiştir. Bugün istical eden Kastamonu halkı bu isticalini Osman Beyefendi'nin muvâsalatından evvel yapmış olsaydı ihtimal ki bugüne kadar netice alınabilirdi. İşte halkın bu gayr-i tabii ahvâl, ne vakte kadar devam edecektir sualine verilecek olan cevap şudur: Ne vakit ki Kastamonu halkı bu hali gayr-i tabii bulup endişeye düşmek zaafından kurtularak maksadımızı istihsal edinceye kadar sebat etmekte eser-i tereddüt göstermeyecektir, işte o zaman bu gayr-i tabii hal kendiliğinden zâil olacaktır. Kabine'nin temerrüdü tabiidir. Buna karşı başka tedbire kalkışmadan evvel ilk tedbirimizi hakkıyla ve her tarafta kat'iyetle tatbik etmek çarelerini düşünelim. Meselâ Bolu vaziyeti hakkında ne yapılmıştır, Bolu hizasına kadar tek mil mevâkiin İstanbul ile muhaberât-ı resmîyesinin kat' olunduğundan emin miyiz? Buna dair muntazır bulunduğumuz ma'lumât henüz vürûd etmedi.

Fuat Paşa Hazretleri birkaç güne kadar Eskişehir'e hâkim olacaklardır. Oradan Bilecik ve Bursa'daki teşkilât-ı millîye-ye aynı kararı tatbik ettirecektir, zât-ı âlileri de Bolu ve hatta mümkün olursa ilerilere kadar vaziyetimizi teşmile muvaffak olursanız bu takdirde İstanbul Hükümeti kendini muallâkta bulacaktır; diğer taraftan da İngilizler dahil olduğu halde bütün Düvel-i İtilâfiye'nin kendilerinden yüz çevirdiklerini görünce temerrüde takatleri kalmayacağını zannederim. Maa-haza bundan sonra da bir inad-ı echelâne ve eblehâneye devam etmek isterlerse her halde daha müessir tedbirler tatbiki-ne imkân vardır. Çünkü asıl ahalinin tereddüt edebileceği cihet İngilizlerin hükümet-i merkeziyeyi tutarak birtakım harekât-ı

fiiliye yapması ihtimali idi, halbuki yukarıda izah eylediğim vechile bugün için vaziyet elhamdülillah tamamen milletin lehindedir.

Maksadımızın en büyük düşmanı, harekâtımızda en ufak bir eseri zaaf ve endişe göstermek olur.

Muhittin Paşa'nın Niğde, Dersim Mutasarrıflarının Kuvâ-yı Milliye tarafından tevkif olunduklarını bittabî işittiniz.

Diyanbekir ve Sivas vilâyetlerinin aynı mealde Dersaadet'e çektikleri telgrafnameler zîrindeki imzaları berâ-yı ma'lumât burada zikrediyorum. (Mevzu-i bahis imzalar yazdırılmıştır) Bunların metinlerini ve diğer namütenahi denecek kadar çok olan telgrafnameleri yazmağa imkân yoktur, çünkü fi'l-hakika hatları uzun zaman işgal edecek kadar çoktur.

Kastamonu

Paşa Hazretlerinin lütfen bizi pek mükemmel tenvîr eden tebşîrâtlı izâhâtına teşekkür ederiz. Bolu ve havalisinin İstanbul hükümet-i merkeziyesiyle olan muhaberâtı dünden itibaren kat' ettirilmiştir. Yalnız her tarafta olduğu gibi buradan icap eden yerlere tezâhürât-ı milliyeyi göstermek üzere telgraf-lar yağdırmaya muvaffak olunamamıştır. İnşallah himmet-i devletleri ile bu da bir iki gün zarfında temîn edilecektir. İnebolu'dan İstanbul'a iade edilen Kastamonu Valisi, Dahiliye Nâzırı'ndan Zonguldak'ta âtideki emri almıştır: Bolu ve havalisi serbesttir. Zonguldak'a çıkınız, vilâyetin icap eden mahalleriyle muhabere ediniz ve emr-i ahîre kadar orada bekleyiniz, emrini alan Vali Zonguldak'tan İstanbul ile muhabere etmek üzere tehdide başladığını Vali Vekili ile bendenize haber verdiler. Gece alaturka saat altıya kadar muhabere edildi. Mevkûfen karardan Kastamonu'ya getirilmesi emri verildi ise de mutasarrıfının bazı mütâlaası dolayısıyla bu şık tatbik edilemedi, Vali ve beraber gelen Mektupçu dün sabah gece cereyân eden muhaberâta ittîlâ peyda edince orada barınamayarak bitevfikihi tealâ kemâl-i ihtişamla Dersaadet'e avdet buyurduklarını berâ-yı ma'lumât arz eyleriz efendim.

Kumandan, Miralay
Osman

Vali Vekili
Ferit

Vuku bulan arzu üzerine şu tafsilâtı verdim:

Ermenistan Cumhuriyeti denmekle maruf Erivan ve Nahcivan Ermenileri kendilerini hakikaten bir devlet olmuş zannıyla bazı mertebe vaziyetler almağa kalkıştı. Şarktan Azerbaycan Müslümanları çoktan hudutları dahiline girmiş ve ufak ufak muvaffakiyetli muharebelerle ilerlemekte bulunmuştu. Son günlerde Nahcivan civarında Azerbaycan İslâm kuvvetleriyle Ermenilerin yegâne fırkası karşı karşıya geldi, vuku bulan mühim bir muharebede Ermeniler kâmilen muzmahil ve perişan oldular ve bunun neticesinde Nahcivan'da bir hükümet-i İslâmiye teşekkül etti. Ermenistan Cumhuriyeti'nin gösterdiği kabiliyetsizlik Avrupa ve bilhassa Amerika nezdinde tamamen taayyün etmiştir.

Ermenilerin bir hükümet-i müstakille olarak idâre-i devlet edemeyeceklerine kanaat eylemişlerdir. Belki hükümet-i Osmaniye'nin bir vilâyet veya eyaleti olabilir, denilmektedir. Hele memâlik-i mahruse-i şâhâne dahilinde öteden beri dermeyan edilen Ermenistan muhtariyeti ve sâire gibi teklifler artık tamamen kuvvetini kaybeylemiştir. Adana havalisinde Fransızlara yaslanan Ermeniler de son günlerde çîn-i cebîn görmeye başladılar. Elhamdülillah mukadderâtımız pek parlak hükümlere iktirân edecektir.

Gözlerinizden öperim, müsterihâne uyuyunuz. Yalnız bi'l-vesile mühim bir noktayı hatırlatmak isterim. Meb'ûsları çabuk ve şâyân-ı arzu zevâtan intihap etmek lâzımdır.

Vesika 107

Konya'da K. O. 12, Erzurum'da K. O. 15, Ankara'da K. O. 20, Diyarbakir'de K. O. 13, Niğde'de Fırka 11 Kumandanlıklarına, Adana, Van, Erzurum, Trabzon, Bitlis, Diyarbakir, Elaziz, Kastamonu, Ankara, Konya, Hüdavendigâr vilâyetlerine ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Merkeziyelerine.

Erzincan, Canik, Kayseri, Maraş, Urfa, Niğde, Antalya, Isparta, Burdur, Denizli, Afyonkarahisar, Karesi, Eskişehir, Bolu, İzmit Mutasarrıflıklarıyla Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziyelerine.

Elaziz'de K. O. 1 Ahz-ı Asker Reisi Vehbi Beyefendi'ye
Giresun Heyet-i İdaresi'ne, Şehremaneti'ne
Beyanname

Sivas, 26.9.35

Ferit Paşa Kabinesi'nin pâk ve nezih Anadolu'da yegâne mülevves nokta-i istinâdı olan Konya Valisi Cemal Bey'in Konya'da vatan ve milletimiz aleyhinde ağıyara istinâden irtikâb eylemiş olduğu ihanetkârâne harekâtı cidden erbâb-ı hamiyeti ve bilhassa Konya ahali-i muhteremesini pek ziyade dil-hûn eylemekte idi. Bu defa mûmâileyh Cemal Bey'in harekâtındaki habâset orada bulunan ecnebilerin dahi nazar-ı nefretini mûcib olduğundan kendisi milletle karşı karşıya bırakılmıştır. Cemal Bey son bir hareketi mezbûhâne olmak ve bi'n-netice kendisini terk eden ecnepleri müdahaleye mecbur kılabilmek hayal-i bûsûduyla hapishanede bulunan bi'l-cümle kanlı katil mevkûfını çıkarıpteslih ve kendisine vasıta-i cinayet kılmak istemiştir. Artık bu kadar zelilâne ve denâetkârâne harekete müteşebbis olan bir şahsın Konya vilâyet-i şâhânesini daha fazla lekelemesine tahammül câiz olamayacağını takdir eden halk muktaza-yı hamiyet ve celâdetini göstermeye tevessülde tereddüt etmemiştir. Bunun farkına varan Cemal Bey bugün hempâları ile İstanbul'a firâr etmiştir. Mûmâileyhin İstanbul'a vusûlünden evvel derdesti me'muldür. Ferit Paşa ve Dahiliye Nâzırı Âdil Bey'in en zînûfûz zannettikleri alet-i mefsedetlerinin akıbetini millet-i necibemizin enzar-ı dikkatine ve Ferit Paşa Kabinesi'nin de nazar-ı ibretine vaz' ederiz.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Vesika 108

Telgraf

Urfa, 18.9.35

Sivas Kongre Riyâset-i Âliyesine

Heyet-i Temsiliye'nin ve Kongre'nin harekâtı İngiliz Hükûmeti'nce doğrudan doğruya Düvel-i İtilâfiye'ye karşı tarruz şeklinde telâkki olunmaktadır ve bu halin temâdisine Türk Hükûmeti'nin ihdâs eylediği bir vaziyet mânası verilerek

umum Osmanlı kıtası Düvel-i İtilâfiye'ce işgal-i askerî altına alınmak ve Türk Hükümeti'ne hitam verilmek gibi bir gayeye sevk edeceğini buradaki temas neticesi olarak hissedilmekte olduğundan vaziyet-i hâzıra saadet-i milleti imhâ edecek bir şekilden tevakkisini istilzam edecek bir surette Kabine ile itilâf husûlü vatan ve milletin selâmeti noktasından intizâr ve istirham olunur.

Urfa Mutasarrıfı
Ali Rıza

Telgraf

Sivas'tan, 19.9.35

Urfa Mutasarrıfı Ali Rıza Beyefendi'ye

İkaz maksad-ı hayırhâhânesiyle keşide buyurulan 18.9.35 tarihli telgrafname-i âlileri heyetimizce nazar-ı dikkate alındı ve ber-vech-i âti nikatın zât-ı âlilerine iblağî tensîb edildi.

1- Heyet-i Temsiliye ve Sivas'ta mün'akid Umumî Kongre'nin mukarrerât ve icrââtı hiçbir vechile Düvel-i İtilâfiye'ye karşı tarruz şeklinde olmadığı Kongre'nin cihana ilân edilen beyanamesi muhteviyâtından mütezahir olduktan başka bu husus fi'liyât ile de tamamen sâbit olmuştur. Bu sübût zaman ile bütün vuzûhuyla tebeyyün edecektir. Binâenaleyh İngiliz Hükümeti'nin zâhib olduğunu zannettiğiniz telâkkide fâhiş ve azîm hata vardır. Zât-ı âlinize bu yolda telkinatta bulunanlar oradaki İngiliz kuvve-i işgaliyesi mensubîninden ise onların da zehâbındaki butlânı izâle etmek sizin için bir vazife-i milliye ve vicdaniyedir. Burada ve her yerde bulunan İngiliz ve sâir Düvel-i İtilâfiye mümessilleri hakikat-i hâli tamamen takdir etmişler ve milletin teşebbüsât-ı meşrû'asındaki hak ve isabeti teslim eylemişlerdir.

2- Milletimizin hakk-ı meşrû'unu talep zımnında aldığı vaziyet sebebi ile Düvel-i İtilâfiye'nin umum Osmanlı vatanını işgal-i askerî altına almağa kalkışmaları vârid-i hâtır bile olamaz. Çünkü milletimiz İtilâf Devletleri'nden adl ü hakka mugayir harekâta değil, bu yolda şimdiye kadar hükümet-i merkeziyenin acz ü meskenetinden dolayı yapılmış olan hak-şikenâne muâmelâttan sarf-ı nazar etmelerine intizâr eder.

3— Milletin, menâfi-i âliye-i vataniyeyi pâymâl eden ve hukuk-ı meşrû'a-i milliyeyi hainâne ve caniyâne teşebbüsât ve tedâbir-i leîmeye fiilen kalkışmasıyla Kanun-ı Esasî'miz mûcibince bizzatıhi ma'dûm olan Ferit Paşa Kabinesi'yle anlaşmasını tavsiye etmemiz vaziyet-i hakikiyeye henüz adem-i ıttılânıza atfolunmaktadır. Bu sebeple zât-ı âlinizi ve Urfa ahali-i muhteremesini tenvîr maksadıyla bu telgrafa zeyl olarak icap eden ma'lumât ve izâhât ve talimat ita olunacaktır.

4— Zât-ı âlileri gibi erbâb-ı hamiyetin vazifesi âmâl ve irâde-i milliyeye dairesinde milletin umûrunu tedvîr eylemektir. Makam-ı muallâ-yı hilâfet ve saltanata olan merbutiyet-i sadakat-kârânemiz ancak bu suretle tecelli edecektir. Binâenaleyh Ferit Paşa Kabinesi'ne itimat câiz olmadığına dair ora ahali-i necibesinin vuku bulacak mürâcaatı suretinin berâ-yı ma'lumât inbâsı Heyet-i Temsiliye kararıyla tebliğ olunur.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk

Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi namına

Mustafa Kemal

Vesika 109

Bizzat halledilecektir.

Ankara, 25.9.35

Dakika tehiri tahkik ve müsebbibleri
tecziye edilecektir

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

1— Bu gece İstanbul telgrafhanesinden Fuat Paşa'yı telgraf başına istediler. Israrlarına binâen mahrem bulunduğu haber verildi. Surname ve imzası da Dahiliye Nezareti'nin vilâyet şifresiyle yazdırılan bir şifre yazdırdılar. Bunun hûlâsası pâdişahımızın beyannamesindeki irşâdât-ı âlimâneye tatbik-i hareket edilmek suretiyle halâs-ı vatanın müyesser olacağından milletin necîb fedakârlıklarının bedhâhâna işâat ile âlem-i medeniyette mutasavver gayeler suretinde tecelli ettirilmesinden, hükümet ve milletin ayrılığı müdahale-i ecnebiyeyi davet edeceğinden ve konferans hakkımızda karar verirken bu

ihtilâfın nişane-i hayr u selâmet olmayacağından ibarettir. Neticede müdirân-ı harekât ile görüşmek üzere zevât-ı âliye ile bildirilecek yerde mülâkatı emr-i vâki suretinde arz ve vaktin darlığından cevap beklenilmektedir. Ve selâmet-i vataniyeye ait bu tekarübün müstelzimi bulunan iki vech-i makamın bunu hüsn-i niyetle kabul ve ictihadı fikre, şahsa ve şerefe merbût masûniyeti temhidat-ı müselsele ve kâmile ve ciddiyet ve itina ile ilâve edildiği ve âmâde-i cevap olduğu da ilâve edilmektedir. Telgrafı yazan bu zat Erkân-ı Harbiye Mirivalarından Abdülkerim Paşa'dır. Kendisinin söz verdiği bu telgrafa Ticaret ve Ziraat Nâzırı Hadi Paşa vesatetiyle ve aynı şifre ile cevap intizârındadır. Mûmâileyh bu hilesi ile mürâcaatın bizden olduğunu ilân ve işâa etmek istediği anlaşılıyor. Telgraf başında intizârda bulunduklarından bir dakika evvel kabul edilip edilmeyeceği ile ne cevap verileceğinin iş'arı müsterhamdır.

20 K. O. K. Ali Fuat Paşa Hazretlerine yazılmıştır.

K. O. 20 Kumandan Vekili
Mahmut

Vesika 110

25.9.335

Saat: 7 sonra

Mahmut Beyefendi'ye

Telgrafnamenizi okudum. Fuat Paşa Hazretlerinin elân bulunduğu yerden makine başında İstanbul ile görüşebileceğini zannetmiyorum. Fi'l-hakika böyle ise Kerim ve Hadi Paşalara Fuat Paşa Hazretlerinin Ankara'da bulunmayıp meşgûl olduğunu ve fakat görüşmek arzu eyledikleri takdirde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Sivas'ta hazır bulunan Heyet-i Temsiliyesi'nin ve bunlar miyanında Kerim Paşa Hazretlerine muhabbet-i hususiyesi olan Mustafa Kemal Paşa ile makine başında arzu eyledikleri tarzda görüşmek mümkün olduğunu bildirirsiniz. Yalnız Fuat Paşa'nın İstanbul'la görüşmek istediği hakkındaki sözleri doğru olamaz, binâenaleyh onlar görüşmek arzusunda iseler kaydında dikkatli bulunmak lâzımdır. Her halde bu zevâtın görüşmeğe hâhiş-ker oldukları takdirde Sivas'la görüşmeleri daha serî olur.

S — Bu zevât İstanbul'da makine başında mıdır?

C — Hayır. Şimdi makine başında değildir. Dün gece makine başında idiler efendim.

S — İstanbul'a telgrafı verdiniz mi ?

C — Şimdi yazılmaya başlanmıştır.

— Telgrafı alan zata bunun şimdi icap edenlere îsâlini ihtar etsinler.

C — Deraliyye'deki Merkez Müdürü bekliyor. O zat alacaktır Beyim.

Mahmut Bey'in İstanbul'a cevâbı

Cevap

Ankara'dan, 25.9.335

2

Saat: 19

Ankara'dan:

— Fuat Paşa'nın olduğu yerden biz bile bazan bi'l-vasıta telgraf yazdırabiliyoruz. Emr-i âlileri şifre ile ve fakat sernamesiz olmak ve telgrafnamede evvelki şifreyi yazdıran memur vasıtasıyla iblâğ edeceğiz. Yazacağımız metni şimdi size okuyacağım efendim.

Sivas'tan:

— Pek güzel!

— Kâmilan şifre yapılacak. “Erkân-ı Harbiye Mirlivalarından Abdülkerim Paşa Hazretlerine: Fuat Paşa Hazretleri Ankara'da olmadığından telgrafınızı iblâğ etmek mümkün olmuyor. Görüşmek arzu ettiğiniz takdirde Rumeli ve Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Sivas'ta hazır bulunan Heyet-i Temsiliyesi ile ve bunlar arasında bilhassa Abdülkerim Paşa Hazretlerine muhabbet-i mahsusası olan Mustafa Kemal Paşa Hazretleriyle makine başında görüşmenizin mümkün olabileceğini arz eylerim efendim.”

K. O. 20 Kumandanı Vekili

Mahmut

Sivas'tan :

— Çok muvâfıktır, İstanbul'dan verdikleri telgrafı aynen verir misiniz?

Vesika 111

25.9.335

Kerim Paşa'nın telgraf "şifre mahlûlû" suretidir.

Memleketimizin geçirmekte olduğu imtihan-ı azîmin neticeten teyemmün-bahş olması evlâd-ı vatanın müşterek gayesidir. Bu hususta pâdişâhımız efendimiz hazretlerinin beyanname-i hümâyûnlarındaki irşâdât-ı âlimâne hükümet ve milletimizin yegâne peyveste olacağı gaye-i nâciyedir ve devlet ve milletimizin beka-yı hayatı ve tamamîyet-i mülkiyemizin masûniyeti, camia-i kelâm-ı mülûkânenin tatbikiyle pezîr-i istikrar olacağı bedîhîdir. Bunca necâib-i harekât ve fedakârî ile şu ana kadar muazzez (.....) niyâtının harisi kalan ın bütün bütün cihan-ı medeniyet karşısında bi'n-nihaye izhâr-ı hakk-ı âli eylemesine âsârıyla intizâr olunur iken bunun akamete ma'rûz kılınması hakkında bedhâhânın her şeyden istifadesine ve belki tahlîs-i vatan endişelerine ait harekât bile kâinata nâ-makbûl ve menfûr gayeler suretinde tecelli ettirilmiştir. Zemin-i müsaid bırakılması devlet ve milletin mazarratını ve maazallahü tealâ müdâhalât-ı azîmeyi müeddi görülmektedir. Millet ile hükümetin el ele hareketi selâmet-i vatan hususunda en büyük beraat ve hüsn-i delâlet ve bunun hilâfı ise haricî tehlike ve müdahaleyi dâî bulunmak itibarıyla bâdi-i vehamettir. Konferansta hakkımızda son karar verilmekte olduğu şu sırada hükümet ile millet arasında teşettüt ve muhalefetin kat'iyen nişane-i hayr u selâmet olmaması da bî-iştibâhtır. İmdi ben sırf sizlerin eski ve nezih bir arkadaşı ve bu memleketin yine sizler gibi selâmetini istihdâf eden nâçiz ve fedakâr bir ferdi bulunmak itibarıyla endişe-i vatanla yaptırmakta olduklarına kat'iyen iman ve itimâdım olan bu harekâtın maksûd-ı âli vechile millet ve hükümetin vahdet-i âmâline tevfikini pek sehil buluyorum. Fevz-i Hudadan mülhem bu teşebbüsâtın netice-i meşkûresi için müdîrân-ı harekât ile bunu anlaştırmak üzere kendim sizinle mülâkat edebileceğim gibi itimat ve hürmet-i âmmeyi ihrâz eden zevât-ı âliye ile birlikte İstanbul'dan hareketle taayyün edecek bir mahalde mülâkat ve müzakere icrası imkânını da

emr-i vâki surette arz edebilirim. Muhakkaktır ki bu memleketin selâmeti için iki tarafta da anlaşılması ve birçok yapılacak veya kabul edilecek şeylerin hemen müzakereden geçirilmesi en son kalmış bir çare-i haldir. Pek mümkündür ki bunda Cenâb-ı Hallâl-i Müşkilât bu biçare millet ve memleketin şu düşvarküş ukdesini feth ü hall eyler. Bir kere nisbet olunsun, Hudanın lutfu ve irâe edileceği muhakkak hüsn-i niyetle şahid-i hakikat ve selâmet derâguş olunur ve tarz-ı hal de Cenâb-ı Hudavend-i Kerîm en müessir esbâb-ı müsebbibâne rabt ve milleti iktisâb-ı hak ile müemmen eyler. Vaktin pek darlığı itibarıyla işin nezaket-i fevkalâdesine mebni bendenize keyfiyetin hemen işbu telgrafnamenin keşide olunduğu şifre ile inbâsını ricâ eder ve muhabbet ve hürmetlerimi arz eylerim. Selâmet-i vataniyeye ait bu tekarübün müstelzimi bulunan teşebbüsü en yüce makam büyük bir (.....) ve hüsn-i niyet ve hürmetine mebni şahıslarınıza ve şereflerinize merbût her türlü masûniyetinin de başkaca cevapnamenin ve Dahiliye Nezaretî'nin şifresiyle ve Ticaret ve Ziraat Nâzırı Hadi Paşa Hazretlerinin vasıtasıyla bendenize keşidesi.

Vesika 112

Sivas, 27.9.35

Saat: 11 evel

(Kerim Paşa ile telgraf başında muhabere)

— Mustafa Kemal Paşa telgraf başındadır. Kerim Paşa'ya söyleyiniz buyursunlar diyorlar.

— Zât-ı samileri Mustafa Kemal Paşa Hazretleri misiniz, ruhum.

— Evet. Muhterem Kerim Paşa Hazretleri.

— Sivas'ta Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine: (Paşa'ya söyleyiniz, anlar, Hazret-i Evvel karşınızdadır). Afiyet-i âlileri inşallah iyidir kardeşim. Emr-i hayr-ı vatan için büyük vatanperver kardeşim ile ve ihvân-ı âliye-i temsiliye ile müdâvele-i efkâr etmek isterim. Hâk-i pâyinize îsâl kılınmak üzere Ali Fuat Paşa vasıtasıyla bir telgraf göndermiştim. Yed-i âlinize vâsıl olan işte

o telgraf esası üzerine bir hall-i meşkûr, inşallah iktitaf ederiz. Memleketin geçirmekte olduğu nazik ve pek mühim devre-i mu'dileyi lutf-ı Huda ile sahne-i teysîre îsâl kılarız. Bundan birkeremi Huda nurdan mahlûk-ı âmâl-i rehâkârımız mürşid-i dilimizden buna dair mühim şeyler konuşarak, telfik-i maksûd-ı vatan kılalım değil mi? Pek fatin ve müdebbir kardeşim, ne buyurursunuz ruhum. Bedhâhân-ı hâksârın bu güzel memleketimiz üzerindeki iftirââtını ve alenî takibat-ı mel'ânetlerini kıralım ve ânları kemingâh-ı ümidlerinde meflûc ve bî-hayat bırakalım ve yalnız hükûmet ile milletin sırf selâmet-i vataniye-ye ait hidemât ve icrââtını telif edelim ki, gaye-i müstereke ve mübeccele zaten hep birdir. Endişe-i vatanla gösterilen bunca necîb tezâhürâtın, cihan-ı medeniyet karşısında, muazzez topraklarımızın hıfz ve sıyânetine ait en büyük hamiyet-i vatanperverî olduğunu bir kere daha temhîd zımnında mevcut müşkilât-ı ahvâlî ref' edelim ve buna bir çare bulmak için de muazzez kardeşiniz ile müdâvele-i efkâra başlayalım. Muntazırım kardeşim. Bu teşebbüsüm hakkında hükûmetin vâsi derecede bir hüsn-i niyet izhâr ettiğini ilâve eylerim ruhum.

— Kerim Paşa Hazretlerine, (Kutbü'l-aktâb deyiniz anlar). Şimdi cevap veriyorum.

Pek muhterem ve nezih kalpli kardeşim Abdülkerim Paşa Hazretlerine:

1- Elhamdülillah afiyetim berkemâldir. Büyük ve necîb milletimizin hukuk-ı meşrû'asını müdrik ve onu muhafaza ve müdafaaya bütün mevcudiyetiyle mütevessil olduğunu görmekle pek mes'ûdum. Âcizleriyle ve Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Heyet-i Temsiliyesi'yle müdâvele-i efkâr etmek hususunda izhâr buyurulan arzuya samimiyetle teşekkür ederiz. Heyet-i Temsiliye azasından Erzurum Mümessili ulemâdan Raif Efendi Hazretleri ve Erzincan ve Dersim Mümessili Şeyh Hacı Fevzi Hazretleri ve Bahriye Nâzır-ı Esbakı sevdiğiniz kardeşlerden Rauf Beyefendi Hazretleri ve vülât-ı sâbıkadan Sivas ve Tokat ve havalisi Mümessili Bekir Sami Beyefendi Hazretleri ile Bitlis ve havalisi Mümessili Mazhar Müfit Beyefendi Hazretleri ve İstanbul münevverânının murahhas-ı mahsusları Washington Sefir-i Kebiri Ahmet Rüstem Beyefendi

Hazretleri ile pek çok sevdiğiniz Kara Vasıf Beyefendi ve İsmail Fazıl Paşa Hazretleri, Samsun ve havalisi Mümessili Sâbık Üçüncü Kolordu Kumandanı Refet Beyefendi, Garbî Anadolu Mümessillerinden Ömer Mümtaz Bey, Hüsrev Sami Beyefendiler ve Diyarbekir havalisi Mümessili İhsan Hâmit Bey, Van ve Muş havalisi Mümessillerinden Mirza Beyzade Hacı Musa Bey bu anda yanımda bulunmaktadırlar. Cümlesi Fuat Paşa Hazretleri vasıtasıyla keşide buyurulan telgrafname müfâdına vâkıftırlar ve şimdi cereyân eylemekte bulunan muhabereyi takip ediyorlar. Cümlesi samimiyetle gözlerinizden öperler. Diğer mümessil arkadaşlara da haber gönderdim. Burada bulunmayıp bazı vezâif-i mahsusa ile iştigal eyleyen mümessil arkadaşlarla da daima makine başında hâl-i temas ve irtibattayız. Binâenaleyh Heyet-i Temsiliyemiz ile arzu buyurulduğu vecihle ve en serî bir surette müdâvele-i efkâr buyurmaları taht-ı imkândadır. Cümlemizin âmâl-i ciddiyesinin vatan ve milletin selâmet ve saadetine ait bir hall-i meşkûr iktitafından ibaret bulunduğuna şüphe yoktur. Ancak bu hususta esâs ittihâz buyurduğunuz telgrafname müfâdı bilmem ne dereceye kadar kavî bir mesned olabilir. Hallâl-i müşkilât olmak isteyenlerin mebde-i hareketleri hakikat-i ahvâle mutabık olmak gerektir. Müsaade buyurursanız telgrafname-i birâderîleri muhteviyâtından muhtac-ı izah ve istîzâh görülen bazı noktaları burada tekrar edeyim. Muhterem büyük pâdişâhımız efendimiz hazretlerinin beyanname-i hümâyûnlarındaki irşâdâtın hükümet ve milletimizin yegâne peyveste olacağı gayesinde tamamen müşterekiz. Millet-i necibemizin ve cümlemizin zât-ı akdes-i hilâfetpenâhiye olan revâbit-ı hürmet ve sadakatimizin lâ-yetezelzel bulunduğuna asla kimsenin şüphe ve tereddüt etmeye hakkı yoktur. Hakan-ı celilü's-şanıamızın her türlü âmâl ve irâdât-ı hümâyûnlarına ser-fürû etmek bizim için bir nimet-i uzmadır. Âcizleri aylarca mukaddem bu hakikat-i mahzâyı kemâl-i samimiyet-i vicdaniyemle hâk-i pâ-yi şâhâneye arz etmiş idim. Bugün ve ilelebed bu nokta-i necâta sadakatim kat'îdir. Bi'l-cümle rûfeka-yı mesâimin hissiyât ve ictihâdât-ı kat'iyesi aynıdır. Alelumum büyük ve âli-cenâb ve vefâkâr milletimizin dahi bundan başka türlü mütehassis olmasına imkân

mutasavver değildir. Halife-i akdes ve pâdişâh-ı celilü's-şanıamız hakkındaki sadakat ve ubûdiyet ve bîpâyân hürmetlerimizin her ne olursa olsun daima mahfûz bulundurulacağını bütün mukaddesâtımız üzerine yemin ile bir kere daha burada teyîd eyleriz. Yalnız medâr-ı istinâd ittihâz buyurulan beyanname-i hümâyûn muhteviyâtının bizlere ve millet-i necibeye değil, Ferit Paşa ve rûfekasına bir hitâb ve itâb olduğu ednâ mülâhaza ve tetkik ile sübût bulacak bedîhiyâtandır. Fi'l-hakika kalb-i pâk-i hümâyûnu amîk teessürâta dûçar eden ahvâl ve harekât milletimiz tarafından değil, fakat Ferit Paşa, Dahiliye Nâzırı Âdil Bey, Harbiye Nâzırı Süleyman Şefik Paşa ve bunların rûfeka-yı mesâisi bulunan Harput Valisi Ali Galip Bey, Ankara Valisi Muhittin Paşa, Trabzon Valisi Galip Bey, Kastamonu Valisi Ali Rıza Bey, Konya Valisi Cemal Bey taraflarından irtikâb olunmuştur. Malatya teşebbüs-i ihanetkârânesi, Çorum tertib-i hainânesi, Konya teşebbüs-i mezbûhânesi, safahat-ı hakikiyesi ile vâsıl-ı ittılâınız olmuş değilse zât-ı âlinizi de mebde-i hal olmak üzere tasavvur buyurduğunuz noktada isabetsizlikten dolayı mazur görürüz. Milletın bütün bu su-i kastlere karşı yapmağa mecbur olduğu ve hiçbir vechile sükûnet ve asayiş-i mahalliyeyi sekteye uğratmayan ve sırf izâle-i mazarrat maksadından ibaret olan ibtidâi harekâtı, teşebbüsât-ı hainâneıyı kırmak, fâillerini ya derdest ve tevkif veya mecbur-ı firâr eylemekten ibaret bulunmuştur... Bu hakikati İstanbul'a firâr eden Kastamonu Valisi Ali Rıza ve Konya Valisi Cemal Bey'in lisanından dahi işitmekle teıid ve bu suretle izâle-i zan ve şübehat eylemek mümkündür. Beyanname-i hümâyûnda memleket ve milletimiz mukadderâtı hakkındaki enzâr-ı ecânibin lehimize tebeddülüne dair olan ifâdât-i hümâyûn mahz-ı hakikattir. Ancak bu tebeddül-i azîm hiçbir vakit Ferit Paşa Hükümeti'nin takip eylediğı siyaset neticesi değildir. Bu netice-i hasene milletimizin izhâr ve isbât-ı mevcudiyet zımnında bizatihi aldığı teşebbüs-i azimkârâne semeresidir. İşte velinimet-i bîminnetimiz pâdişâhımız efendimiz hazretlerini bu noktada iğfal ediyorlar. Milletimizin inkişaf eden her türlü teşebbüsâtı, devletimizin menâfi-i esasiye ve hayatiyesi ile tamamen müterâfıktır ve çare-i necât ve umde-i hayat ancak ve ancak Kuvâ-yı

Milliye'nin âmil ve irâde-i milliyenin âmâl-i mukaddese-i hilâfetpenâhî ile memzûcen hâkim olmasındandır. Bu esas-ı metîn ve meşrû'dan zerretüma inhirâf maazallahü tealâ devlet ve millet ve vatanımız için hüsrân-ı elîmi mûcib ve makam-ı muallâ-yı hilâfet ve saltanatın masûniyetini muhil olur. Harekât-ı necibe-i milliyemizi su-i tefsir ve ilân etmekten hâli kalmayan bedhâhân-ı hâksârın çok olduğu muhakkaktır. Fakat şâyân-ı esef-i amîktir ki, bu bedhâhân-ı mel'ânetin başında devlet-i ebed-müddetimizin sadr-nişini Ferit Paşa ve nezaret mevkilerinde bulunan Âdil Bey, Süleyman Şefik Paşa gibi devlet adamları bulunuyor. Memleketimize takım takım Bolşevikler girdiğini ve harekât-ı milliyenin Bolşevik harekâtı olduğunu, resmen ilân ve işâa eden bu bedbahtlardır. Necib ve nezih harekât-ı milliyemizin İttihatçıların harekât-ı mezbûhânesi olduğunu ve İttihatçıların parasıyla tedvîr olunduğunu resmen ve alenen cihana, ecnebi gazetecilerine söyleyen bu gafillerdir. Anadolu'da şûriş olduğunu ajanslarla resmen ilân eden ve mütarekename madde-i mahsusasına nazaran muazzaz vatanımızı düşman işgaline ma'rûz bırakmak isteyen bu cahillerdir. Malatya'da ahali-i İslâmiye'yi Sivas ahali-i İslâmiye'sine karşı mukateleye sevk etmek isteyen bu zavallılardır. Harekât-ı milliyenin önüne geçeceğim diye Sivas'ın ve hassasiyet-i milliyenin görüldüğü her yerin İngilizler tarafından işgalini isteyen bu hâinlerdir. Maahaza tıpkı tasavvur-ı biraderâneleri vechile bedhâhânın bu güzel memleketin üzerindeki iftirââtını ve alenî takibat-ı mel'ânetlerini kırmak ve ânları kemingâh-ı ümidlerinde meflûc ve bî-hayat bırakmak ve devlet-i ebed-müddet-i Osmaniye ile millet-i muazzama-i İslâmiye'mizin sırf selâmet-i vataniyeye ait noktada icrââtını telif eylemek bizim dahi en mübeccel gayemizdir ve elhamdülillâhitealâ necib ve nezih ve meşrû' olan bu gayenin temîn-i istihsalinde artık milletimiz her türlü âsâr-ı bedhâhâne'yi kırmış ve bütün celâdetiyle hatve-i azimkârânesini atmıştır. Bi'l-cümle ecnebi devletleri Ferit Paşa ve rûfekasının zaaf ve nâdânîsine ve kendi millet ve vatanları aleyhindeki icrâât-ı leîmesine âsâr ve vesâiki ile yakîn hâsıl eyledi. Ve bilâ-istisnâ cümlesi kemâl-i hüsn-i niyetle milletle ve bizlerle şahsen temas ve münasebete girdi. Amerikalılar, Fran-

sızlar, İtalyanlar ve en nihayet İngilizler dahi milletimizin ne dereceye kadar haklı ve maksadında meşrû' olduğunu ve kuvvet-i şâmilelerini ve niyet-i azimkârânesini ve buna mukabil hükümet-i merkeziyenin ne kadar bî-asl ve millet ile alâkasız bir heyet-i âcize olduğunu takdir etti. Milletimize karşı bu gafil ve âciz heyet-i hükümete aldanarak revâ gördükleri hak-şiken muamelelere bir tarziye makamında olmak üzere Merzifon'u tahliye etti ve Samsun'u dahi tahliye edeceğini bildirdi ve tahliyeye başladı. İngilizler bilhassa devlet ve milletimizin umûr-ı dahiliyesine ve maksad-ı meşrû' takip ettiği tahakkuk eden harekât-ı milliyemize kat'iyen müdahale etmeyeceklerine dair Eskişehir'den i'zâm eyledikleri bir heyet-i mahsusa ile söz verdiler. Milleti murakabe-i mukadderâtında Kabine ile karşı karşıya serbest bıraktılar. İşte teşebbüsât-ı milliyemizin temîn-i istiklâl hususunda istihsaline muvaffak olduğu ilk netice budur. Bu cereyân-ı millî, ancak, zât-ı akdes-i hümayûnun beyanname-i şâhânelerinde işaret buyurulduğu vechile memleketimizin her tarafında ve bilhassa kalpgâh-ı devlette, İstanbul'da ahkâm-ı Kanun-ı Esasî'ye temîn-i riayetle netice-pezîr olacaktır. Hükümet-i hâziranın vâsi derecede bir hüsn-i niyete mâlik bulunduğu zannında isabet olmadığını arz etmeme müsaade buyurmanızı ricâ ederim. Çünkü Ferit Paşa Kabinesi'ne birçok münasebetlerle ve bilhassa Erzurum ve Sivas Kongreleriyle hakikat-i halin izahında kusur edilmediği gibi bizzat taraf-ı âcizânemden Ferit Paşa'ya hitaben Erzurum'dan Sivas'a avdetim esnasında suret-i mahsusada yazdığım mufassal şifre bir telgrafta milletin kuvvet ve irâdesine karşı çıkacak hiçbir kuvvet kalmadığını ve kendisinin muhalefet ve mümânaat vadisinde devam etmemesi lüzumunu ve bilhassa âmâl-i millîye ile arzu-yı şâhâneyi ve icrâât-ı hükümeti tevhiid için elinde son bir kuvve-i telifiye bulunduğunu ve bu hareket-i asilâneye tevessül halinde tarih-i devlet-i aliyye-i Osmaniye'de yeni bir sahife-i zerrîn vücuda getirilebileceğini bütün samimiyetle bildirmiştim. Bu zât-ı gafil buna cevap vermemekle beraber Anadolu'daki cereyân-ı millî-i mukaddes ve şâmili, İttihatçıların ve birkaç kişinin eser-i tahrikâtı olduğunu ilân etmekle iktifâ etti ve hırs-ı menfaatle ve amâ-yı cehl ü gafletle iki tarafı idâre ederek mu-

hafaza-i mevki edebilecekleri zann-ı bâtilında bulunan birkaç valisinin iğfalkâr raporlarını benim nezih ve vatanperverâne irşâdâtıma tercih etti. Bugün her türlü habâset ve hıyânet ve acz ü meskenet mevkiinde kaldıktan ve millet de bütûn hakayık-i ahvâle vuzûh-ı tām ile vâkıf olduktan sonra bize düşen vazife en serî hareketle zât-ı akdes-i hümayûnun beyanname-i mukaddesesinde irâde buyurdıkları vechile karîben sulh müzakeresine davet olunacak Osmanlı murahhaslarının konferans muvacehesinde milletle hem-ahenk olarak isbât-ı mevcudiyet edebilecek, milletin hürmet ve itimâdına mazhar ve Kuvâ-yı Milliye'ye müstenid ve âmâl-i milliyeye mutavaatkâr elyak zevâtın olmasını bir an evvel temîn eylemektir. Bu da zann-ı âcizânemize göre Ferit Paşa'nın derhal terk-i mevki eylemesi ve zât-ı akdes-i pâdişâhînin mutemedi ve fakat âmâl-i milliyeye tamamen mutavaatkâr bir zata kabine riyâsetinin tevcih buyurulmasıyla mümkündür. Ferit Paşa'da zerre kadar hiss-i hamiyet ve vatanperverî mevcut ise mevkiinde bir dakika bile fazla kalmasının millet ve memleket için tezyîd-i mazarrât ve hatır ü hayallerine gelmeyen azîm vahamete sebebiyet vermekten başka bir semere bahşedemiyeceğini anlaması iktiza eder. Eğer kendi şeref-i şahsîleri ve hayatları hakkında bir gûna tereddütleri varsa bugün için bu gibi şeylerle iştigal tenezzülünden pek yüksek olan milletimiz namına kendilerine istedikleri tarzda söz ve temînat vermeyi dahi milletimizin menfaat-i mukteziyatından addederiz. Fakat tuttukları tarîk-i nâsavâbda taannüd ve temerrüde devamları halinde hâdis olacak avâkıbın mes'uliyeti kendilerine râci olacaktır. İşte telgrafname-i birâderîleri ve vuku bulan teşebbüs-i hayırhâhîleri münasebetiyle bir defa daha ve son defa zât-ı necîbâneleri gibi kalbi cidden vatan ve millet aşkıyla ve sevgili ve muhterem hakanımıza muhabbet, ubûdiyet ve sadakatle memlû olan mücessem-i namus ve merd-i kâmil, kadîm arkadaşım ve hatıra-i uhuvvetini daima hürmetle muhafaza eylediğim kardeşim Abdülkerim Paşa Hazretleriyle de iblâğ etmiş olmak bizim için her türlü vicdanî huzurun teyidinde medâr olmuştur.

2— Harekât-ı milliye vüs'at-ı kâmile ile İstanbul'a ilerlemektedir. Bi't-tabi Ferit Paşa ve rüfekası buna tamamen vâkıftır.

Zât-ı âlileri dahi bu ma'lumâtı talep ve tenevvür buyurunuz. Şimdi gözlerimizin önünde duran en son telgrafnamelerde Kütahya'nın millî süvari kuvâsı tarafından işgali ve Kütahya'daki İngiliz kuvvetlerinin tren-i mahsusla şimale hareketlerini ve Çiftehan'a gelen bir İngiliz heyetinin oradaki Kuvâ-yı Milliye Kumandanı'na İngilizlerin Türklerle elli senelik bir muhadenet ve müvâlâta mâlik bulunduğunu ve harekât-ı milliyeye karşı tamamen bî-araf kalacaklarını temîn eylediği ve hatta arzu edersek muâvenete hazır bulunduklarını bildirdiği ve İzmit, Bolu, Zonguldak, Şile'deki Kuvâ-yı Milliye'nin hareket için emre intizâr eyledikleri bildirilmektedir. İstanbul'da hükümetin tamamen vâkîf bulunduğumuz tekmil tazyikatına rağmen müstahzar Kuvâ-yı Milliye İngilizlerin teminat-ı meveddetkârânesiyle derhal harekete geçebilirler. Konya Valisi'nin firârı üzerine Konya'da umumî ve büyük bir ictimâ yapılarak ulemâ-yı benâmdan Hoca Vehbi Efendi Hazretleri ahalinin ittifak-ı ârâsıyla Vali Vekâleti'ne intihap olunuyor.

Aziz kardeşim, artık bütün bu harekâtı tevkiif yalnız ve ancak bir şeye mütevakkıftır ki, o da cidden zât-ı hazret-i padişâhiye sadık ve âmâl-i milliyeye bütün mana-yı meşrû'uyla mutavaatkâr bir zata Kabine Riyâseti'nin tevcîh buyurulmasına ve ancak bu zâtın âmâl-i milliyeyi anlayarak âna göre ittihâz-ı tedâbîre tevessül eylemesine vâbeste bulunduğunu arz ederim.

Bütün bu mesrudatımıza nazaran bir mütâlaa-i birâderîleri varsa lütfen bildirmenizi ricâ ederim.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk
Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi namına
Mustafa Kemal

C — Evvelâ zât-ı âlileriyle birlikte bulunan ve esâmi-i âlileri zikrolunan zevât-ı muhteremenin cümlesine selâm ve tekrîmimi arz ve iblâğa lütuf buyurmanızı ricâ ederim. Muazzez kardeşim, ahvâl-i hâzıra müşkilâtını ref' etmeye hâdim olur ümidiyle başladığım kısa mükâlemâtın bütün safahatını zât-ı âliniz izah ettiniz. İki yerde hall-i emirde isabet gösterilmediğini beyan ile mazur makamı serd ettiniz. Gerçi bütün ahvâl ve vakayi-i mahkiye ma'lûm olamayınca bir meselede

hakemlik etmek müteassir ise de memlekete ait işin hall ü faslında sirâc-ı münîr endişe-i nezîh-i vatan olmak itibarıyla mesned-i müttekâ bih metîn ve ruşenâdır. Bu kardeşiniz vatanın mukadderâtına hükmedileceği şu sıralarda yek-vücûd bir millet ve hükûmetin göreceği iş ve Avrupa devletleri nezdinde ihrâz edeceği vaziyet-i metîne ancak milletin hukuk-ı âliyesini kâfil olacağını ve müteşettit ahvâl karşısında bî-nihâye tezvirat ve iftirââtın bahşeyleyeceği mazarrâtın yine bu güzel memleketin sine-i zî-rahmetine hâşâ sığışamayacak derecede nâ-âşinâ bulunan dendânın bundan etmek isteyeceği istifadelerin derecatını nazar-ı ittılâa alarak bunun hall-i sehîle mazhar olmasını ve memlekete açacağı rahnelere kat'iyen meydan bırakılmamasını arz etmek isterdim. Mebde-i hareket ittihâz ettiğime işaret buyurduğunuz beyanname-i hümayûnun tarz-ı tefehhümünde mümkündür ki, bendeniz hata edeyim. Yalnız müsaade ediniz de asıl hall-i umûra en büyük bir istinâdgâh telâkki edilen bu beyanname-i âlideki cihet-i camiayı izah ile kelâm-ı mülûkânenin şümûl-i ihatakârânesini beyan edeyim. Ben zannediyorum ki, pâdişahımız...

— Kerim Paşa Hazretleri; lüzûmundan fazla izâhât maksad-ı aslıden tarafeyni uzaklaştırabilir. Ve bir de beyanname-i hümayûnun tefsiratiyle fazla iştigal bî-faidedir. ricâ ederim asıl mesele üzerinde görüşelim!

— Asıl mesele üzerine görüşeceğiz. Müsaade buyurunuz devam edelim efendim.

— Ricâ ederim en son söz ve teklif üzerinde anlaşılim.

— Evet oraya geleceğiz efendim.

— Kerim Paşa Hazretleri; maksatlarımızın müşterek olduğuna şüphemiz yoktur. Her halde vatanımızın tamamiyetini, milletimizin istiklâlini, mevcudiyetimizin müdahale ve taarruzdan masûniyetini temîn etmek ve bilhassa makam-ı muallâ-yı saltanat ve hilâfete merbutiyetimizi lâ-yezâl hissiyât-ı sadakat-kârâne ile muhafaza eylemek gaye-i mukaddesiyle vuku bulmakta olan mesâi-i meşrû'amız ve tezâhürât-ı milliye-nin artık daha fazla su-i telâkki edilmesine ve muhtac-ı tashih görülmesine ve bâ-husûs bu tashihât ve ta'dilât için de cinayet ve ihaneti mertebe-i sübûta varan bir kabine erkânının müdafaât-ı

gayr-i meşrû'asının esas ittihâz edildiğini görmeğe tahammülümüz yoktur. Biz zat-ı âli-i birâderîlerinin necâbet-i hissiyâtına emniyet-i kâmilemiz bulunduğu için son vaziyeti izah ve kat'î matleb-i milleti arz ettik. Bilmem tekrarı lâzım mıdır. Zât-ı âlileri bu lâzımü'l-intâc arzu-yı millîye mukabil Ferit Paşa Kabinesi'nin sadr-ı muallâ-yı devleti hâlâ telvis etmesine vesâtet etmek istiyorsanız, bu mesâiniz hiçbir semere-i nafia bahsedemeyeceğinden başka hakk-i âli-i birâderîlerindeki hissiyat-ı kadîme-i uhuvvetimizin de mûcib-i tezelzülü olacağından endişe ederim. Şimdi Ferit Paşa bilâ-ifâte-i ân mevkiini bir ehl-i namusa terk edecekse ve buna kanaatiniz varsa hallolunacak hiçbir müşkil kalmamıştır. Aksi takdirde ihtiyâr buyurmakta olduğunuz tavassut-ı hayırhâhâne, rencide-kalb olmanızdan ve bî-sûd bir yorgunluktan başka bir neticeye iktirân etmeyecektir ve Ferit Paşa'da muhafaza-i mevki hırsı bâki ise, bunun memleket için ve millet için mûcib-i mazarrat olacağı bedihiyâtına karşı milletin bi'n-nihaye kendisinin akıbet-i elîmeye dūçâr olmasına sebebiyet vereceğine emniyet etmekte olduğuna bir an bile tereddüt olunmasın. İşte kardeşim milletin ve millet namına heyetimizin telaffuz edebileceği en son ve en kat'î söz bundan ibarettir. Vuku bulmakta olan teşebbüsât-ı fiiliyemiz de bu hakikat-i lâ-yetezelzeli ıttılâgâh-ı seniye-i cenâb-ı tâc-dâr-ı azamîye arz ve iblâğ eylemeğe ma'tûftur. Zât-ı birâderîleri ancak bu vazife-i asilâneyi ifa ile bugün vatan ve milletin zât-ı samilerinden intizâr eylediği vazife-i diniye ve milliyeyi ifa buyurmuş olursunuz.

Mustafa Kemal

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Sözü uzatmamak tabii maksûd-ı aslîdir. Ve asıl gaye istihdâf-ı menfaat-i hayatiye-i vatandır. Kardeşim ben sırf ictihadât-ı zâtîyem ile sizlere olan uhuvvet ve alâka-i bülendime istinâden burada bir teşebbüs-i telifiyede bulunmak istedim. Hiçbir vechile hükümetin bir nüfûz veya tervîc-i maksûdunu iltizâmen kendimi alâkabend kılmadım. Ânın için hükümet müdafaâtı benim yazılarımın haricinde kalır; ben o bildiğiniz nezîh ve pür-istıfa

can ve vicdanım ile bir teşebbüs-i hayırhâhîde bulunayım dedim. Harekât-ı milliyenin gayesini istihdâf eden vaziyete münâfi veyahut ki hükümetin memuriyetine rabıtar bir fikrim olmaz. Ah ne olurdu bugün memleketimizin mukadderâtı hallo-lunduğu şu sırada hükümet milletin âmâline tecelligâh ve aynı zamanda her ikisi yekdil ve yek-cihet olsa diye kaygulanır ve belki necîb bir teşebbüs ile buna çare-sâz olurum dedim ve hakikaten hiç kimsenin buralarda yanıp yakılmadığı böyle bir emr-i asıl-i tavassuta hatve atmak istedim. Siz beni sözlerinizle rencide etmezsiniz çünkü muhterem gaye-i vataniyemizin kıl kadar yek-diğerinden farkı olmadığını ve size belki haricî tehlikelerimizi ismâ edebilirim diye şahsen teşebbüste bulundum; hükümet ile şu ana kadar bir temas ve münasebetim olmayıp birinci kere bu emr-i âli için olmuştur. Ah ruhum ben bu teşebbüsten fâriğ olayım. Fakat ferd-i müteneffis de bu semtlerde ıslah-ı hal için düşünmek ve teşebbüs etmek külfetini ihtiyâr etmez. Bir nebze diğer kesilen telgrafımda bahsetmek istediğim o mühim beyânât-ı mülûkânenin câmi olmasıdır. İşte o kuvvettir ki hallâl-i müşkilât makamını bi-hakkın muhrizdir. Bendeniz de ona işaret ile hall-i meseleyi daha âsân görürdüm. Memleketimizin bütün kuvvet ve tamamıyeti ile masûniyeti elbette nezd-i Hafız-ı Hudada müemmendir. Yoksa benim teşebbüs-i hayriyem bunda nâcîzdir. Hükümetin kat'iyen çekilmesine ait mukarrerât-ı kat'ie üzerine efrâdını câmi ve ağıyarını mâni bir eser-i âlinin yapılması tabiidir ki hükümet haricinde sırf Allahına ve vicdan-ı selimine ve azm ü irâde-i hayriyesine müstenid benim gibi bir ferd-i milletin burada tek başına yapacağı bir teşebbüs veya fiil ile bu maksûdu temîn edecek pâdişâhımız efendimiz hazretleri hakem-i âli olduklarından bütün milletin necîb gayeleri ve vatanî maksûd ve hidemâtın tanzim ve halli o makam-ı mukaddese râcidir. İşte kardeşim sırf ferdî ve li-vechî'l-vatan burada yaptığım şu teşebbüs elbette nezd-i ilâhîde ve millette bütün necâbetleri ile pirayedâr kalır. Ve işin sahib-i hakikîsi olan hudavend-i kadîr millet ve vatanın rehasını temîn edecek esâsâtı müsebbibâne böylece rabten ikmâl eder. Ulu Allaha havale-i müşkilât eyler ihtirâmâtımı cümleye takdim ve uyûn-ı muazzezelerinizi takbil ederim.

Abdülkerim

Saat: 4,5 sonrada

Kerim Paşa Hazretlerine

Beyânât-ı aliyyelerinin esas noktalarına sıra ile arz-ı cevâb edilecektir. Zât-ı âli-i birâderîlerini hakkımızdaki alâka-i uhuvvete istinâden işbu teşebbüs-i hayra tevessüllerinden dolayı ne derece haklı bulmakta isek bizce bizatihi sakıt olan Ferit Paşa ve rûfekasının harekât-ı leimânesi hakkında bâ-husûs arz ettiğimiz izâhâtтан sonra artık böyle bir heyetle telif-i beynin vatan ve milletimize muzır olacağını takdirde o derece sür'at gösterileceğine itimat etmek isteriz. Şu mühim ve tarihî âvânda tıpkı zât-ı âlileri gibi hükümetin, milletin âmâline tecelligâh, aynı zamanda her ikisinin yekdil ve yek-cihet olmamasından pek müteessiriz. Milletin bütün mesâi-i hudapesendânesi sırf bu cihetin temînine ma'tûftur. Bize lütfen ismainı tahattur buyurduğunuz haricî tehlikeler hakkında sarîh ve kat'î ve mevsûk en son ma'lumâta dest-res bulunmaktayız. Hükümet ile şu ana kadar hiçbir temas ve münasebette bulunmayıp da bu kere ve fakat artık maatteessüf hükümet milletin her nokta-i nazar-dan itimsatsızlığına dûcâr olduktan sonra temas ve münasebet aramağa kalkışmanız pek çok sevdiğimiz zât-ı birâderîleri için bir su-i tesâdüf ve tâlidir. Pâdişâhımız efendimiz hazretlerinin izhâr-ı heyecan-ı âli eyleyen milletimizin tezâhürâtını pek bölend ve meşrû' bir gaye suretinde zikir buyurmuş olduğu hakkındaki teyid-i necibânelerine hassaten teşekkürler eder ve bu vesile ile de pâdişâh-ı zî-şânımıza ebedî hürmet ve sadakatimizi tekrar eyleriz. Şimdiye kadar hallâl-i müşkilât makamını bihak-kın muhriz südde-i mülûkâneye îsâl-i ma'rûzât ve istirhamata mûmânaat ile teşyid-i ihanet eyleyen Ferit Paşa Kabinesi'ne de lânet etmekten men'-i nefis etmek mûmkün değildir. Fi'l-hakika bu mel'anetkârâne mûmânaat olmasaydı hall-i meselenin tasavvur buyurulduğu gibi âsân olacağına şüphe yoktu.

Hükümetin kat'iyen çekilmesine ait mukarrerât-ı kat'iyeye üzerine efrâdını câmi ve ağıyârını mâni bir eser-i âlinin vücut bulduğu beşaretine muntazırız. Bu eser-i âlinin zât-ı âlileri ve âcizleri gibi bir iki ferdin değil heyet-i umumiye-i milletin netice-i istirhamatı olarak büyük pâdişâhımız efendimiz hazretleri tarafından tesis buyurulacağı bir emr-i tabiidir.

Bütün bu muhaberatımıza maddî bir netice vermiş olmak için müsaade buyurursanız zât-i âli-i birâderilerinden şu suali soralım:

Maksat ve gayelerimiz bir ve bilhassa millet ile hükümetin yekdil olması emel-i kat'îdir. Bugün mevki-i iktidarı işgalde temerrüd eden Ferit Paşa Kabinesi'nin acz ve ihaneti milletçe müberhendir. Binâenaleyh bizim ve zât-ı âlileri gibi erbâb-ı hamiyet ve vatanperverinin alacağı teşebbüsün gayesi ne olmak lâzım gelir. Her dakika-i idâresinden millet için, mukadderât-ı âtiyemiz için, yeni bir sebep-i felâket ihzârından başka bir semere intizâr olunmayan Ferit Paşa ile milletin arasını bulmak imkânsızlığı ile iştigal mi yoksa bir an evvel bu heyet-i gayr-i meşrû'anın yerine ihtiyâcât ve mukadderât-ı memleket ve milletle mütenâsib bir heyet-i cedîd enin deruhde-i umûr-ı devlet eylemesi lüzumunu zât-ı akdes-i hümayûna arz ve iblâğa yol aramak mıdır? Lütfen bu iki noktadan biri için evet veya hayır suretinde ita-yı cevap buyurursanız nezd-i ilâhîde ve millette bütün necâbetleri ile pirayedar kalacağına şüphe olmayan teşebbüs-i necîbânelerinin bizlere ait cihetindeki safhasını hüsn-i ikmâl buyurmuş olursunuz. Cümleten necîb ve nezih vicdanınızın ma'kesi olan gözlerinizi öperiz kardeşim.

Mustafa Kemal

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Son cevâba ait kanaatim:

Südde-i seniye-i mülûkâne her mürâcaatın ve bütün müşkilâtın hall ü hasm makamı olup meşrû' bir devlette bu atebe-i ulya bütün efrâd-ı millete mihrâb-ı teveccühtür. Aynı zamanda Anadolu umûm ma'rûzâtının meşmûl-i luhaza-i hilâfet-penâhileri kılındığı hakkında bendenize ma'lumât vermişlerdir. O halde kiblegâh-ı umûr-ı âmmе ve kabulgâh-ı makasid-i âliye olan pâdişâhımız efendimizin ıttılâ-ı hümayûnlarında her şey vardır demek ve suver-i bârizenin tezâhür veya idâmesi nezd-i hudapesendânelerinde müstakar bulunuyor demek lâzım gelecek. Beyânât-i hümayûnun memleketin idâresine ve safahatına ait geçen diğer noktaların

daki meâni-i müstahrecede nazar bârizdir. İşte kardeşim bütün mevcudiyetimizle bu güzel vatanın rehası için istinâdgâh-ı meâli-penâh etrafında âmâl-i milletin hâksâr-ı haricînin ednâ menfaatini red ve cerh edecek surette halline inşallah kudretyâb kalırız. Bu macera-yı azîmin en son girdiği safahat müntezî' bulunmuş olsaydı, ah bütün vatan zindegîsiyle yekzeban olarak harice haykıracaktı. Bizim hakk-ı vatanımız münazaat-ı vâkıâ ile haleldâr olmaz ve pâdişâh-ı hikem-penâh efendimizin âmâl-i hümâyûnları da vatanın bunu maddeten derâgûş ile sahil-i selâmete îsâl buyuracaklar ve yine Allahın azameti muktezası Cenâb-ı Mevlâ nice âli esbâb halkı ile ve telkiniyle bu müşkil-kûşa ukdeyi tamamen hal buyuracaktır. Elbette ki Hudanın emri güzeldir ve karîbdir. *Yedullahi fevka eydihim* ayetimiz bikeremi mevlâ istihkak-ı millîmiz yüceliğinde pür-sa'd ve zîselâm olacaktır. İşte ruh-ı Kerim budur ruh-ı muazzezim.

Abdülkerim

Saat: 6.10 sonra

Büyük Hazret,

Mihrâb-ı muallâ-yı ümmet ve millet bilmekte ki kanaat-i kat'iyemiz icâbatındandır ki, her türlü ma'rûzât ve istirhamat-ı milliyeyi sütte-i seniye-i mülûkâneye arz ve iblâğa fûrceyâb olmaya teşebbüsten geri durmadık. Ferit Paşa ve rûfekasının bu emel-i has ve nezîhe sed çekmeye çalışmasına rağmen yine aynı tarîk-i ubûdiyette ber-devam bulunmaktayız. Yalnız burada müsaade buyurursanız büyük bir hatadan zât-ı âli-i birâderîlerini tahlîs maksadıyla arz edelim ki, Anadolu umum ma'rûzâtının meşmûl-i luhaza-i hilâfetpenâhi kılındığı hakkındaki ma'lumâta milletin henüz itimâdı kat'î değildir. Çünkü millet emindir ki sevgili ve büyük hakanları, efâl ve harekât-ı ihanetkârâneleri sâbit olan birkaç şahsı hiçbir vakit bütün kalb ü vicdan ve mevcudiyetleriyle ve en amîk hissiyât-ı ubûdiyetkârâne ile pâdişâh ve halifelerine merbût bulunan koca millet-i necîbelerine tercih buyurmazlar.

Bütün mesâimiz güzel vatanın rehası için istinâdgâh-ı meali-penâh etrafında bir kütle-i metîne ve müdrike teşkilidir. İnşallahu tealâ bugünkü hal dahi kemâl-i sükûnet ve muvaffa-

kiyetle geçecektir. Bütün vatan bütün zindeğisiyle hariçten evvel dahilde ve bütün ahvâl-i müessifeye sebebiyet veren Ferit Paşa ve rüfeka-yı mesâisine karşı yek-zebân olarak haykırmaktadır. Cenâb-ı kadir-i mutlakın her türlü müşkil-küşâ ukdelelerin halline esbâb halk buyuracaklarından eminiz.

Ahsen ve karîb olan emr-i Hudanın tecellisiyle bedbaht ve mazlum millet-i necibemizin mazhar-ı necât ve selâmet olmasını derya-yı rahmet-i izzetten tazarru ve âfâkı daima bir dūd-ı muannidle sarılı olan İstanbul'daki bazı zevâtın hakikati görmekteki hiss-i hasîs-i temerrüdlerinin zevâline intizâr eyleriz. Ruh-ı necib-i millet işte böyle mütehassistir. Muhterem kardeşim yalnız tekrar etmeliğime müsaadenizi ricâ ederim ki evet veya hayır suretinde ita-yı cevap buyurulmasını istirham eylediğimiz sualler maa't-teessüf cevapsız bırakılmıştır.

Azizim! *Yedullahi fevka eydihim*, fakat bununla beraber hall-i müşkilât ve mesâile tevessül edenlerin mukarrer bir hedefi olmak gerektir. Malûm-ı birâderileridir ki yedi, sekiz saatten beri bir birimize serd eylediğimiz efkâr ve mütâlaat zann-ı âcizânemizce ne zât-ı âlinizde ve ne de bizde hiçbir gûna yeni intibaata en ufak bir tesir dahi yapamamıştır. Millet azamet-i ilâhiyeye ve âmâl-i hakikiye-i hilâfetpenâhiye istinâden ve ilticaen istihsal-i maksûd ve temîn-i matleb eyleyecektir. Bu bâbda emr-i Huda'yı ifa edecektir. Ve buyurduğunuz gibi istihkak-ı millîmiz pür-sa'd-i zî-selâm olacaktır. Dua-yı keremkârîlerinin eksik edilmemesini ricâ ederim, sa'y bizden tevfik huda-yı lemyezeldendir.

Mustafa Kemal

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Son iki sözüm ruhum: Âmâl-i milliyenin hırsaset-i vatan ve hukuk-ı âliyeye ait esâsâtını tebcil ve hıfz eylemek şartıyla bütün muhaberâtımızdan hem hakayık-i mevcude ve hem de temenniyât-ı hâlise bast ü beyan edilmiştir. Zannedersem ahvâl-i hâzırada bunların büyük vaziyetleri kalır ve yedullah âyet-i celîlesi de hayr ile kabul buyurulmak üzere masrûf kılınmıştır. İşte ruhum hepsi bu.

Cümleyi muhabbetlerle deraguş ederim. Allaha ısmarladık,

yine görüşeceğiz muazzez kardeşim efendim.

Abdülkerim

Teşekkür ederim kardeşim. İnşallah yine görüşmekle müşerref oluruz. Niyât-ı hâliseleri mücib-i ecr-i azîm olur. Hatırnişîn-i birâderîleri olmak üzere son bir cümle arz ediyorum. Millet kavî, müdrik, azminde kat'îdir. Harekât-ı fiiliye cereyân-ı serî'ini almıştır. Zât-ı şevket-simât-ı tâc-dâr-ı azamînin lûtfen ve âtîfeten ita-yı karar ve hall-i mesele buyurmaları zamanıdır. Ve bu kararın ki, her türlü kararların fevkinde ve şüphesiz millet-i necibeleri hakkında lutf-ı mahsus-ı hilâfetpenâhîyi muhtevi olacaktır, itası anında her şey nizam-ı tammını bulmakta bir an tevhür etmeyecektir. Allaha emanet olunuz, kardeşim.

Mustafa Kemal

— Allaha ısmarladık, cümleten gidiyoruz.

— Allah selâmet versin efendim.

Vesika 113

Horhor, 8.11.335

Harekât-ı Milliye Dersaadet Murahhası Vasıf Beyefendi'ye

Muazzez Efendim;

Geçen gün zât-ı âlilerinizle cereyân eden musahabemizde memleketin selâmet-i âliye ve milletin saadet-i kâmile si mevzu-i bahis olarak muvaffakiyât-ı esasiyeyi rencide edecek en küçük sekenâtın bile ref'i ve umûr-ı vataniyenin cihât-ı şâmile siyle teysiri konuşulmuş ve bunda itimat-bahş hasailinizin mübeşşir-i tevfi kat olunacağı kanatleri izhâr kılınmıştır. Umûr-ı bedîhiyedendir ki maksûd-ı necib-i milletin –bu mücahede-i muazzamada bütün büyüklükleriyle hakikat nurları serpererek– cihanda hükûmrân olan kavânîn-i asile-i millînin zâde-i hakperesti olduğu ve bunun intifası istihâl e-i mantikiye derecesinde mümteni bulunduğu elbette ahvâl-i müsbeteden kalacaktır. İtirazat, ihtirâsât, veya ki tatbikattaki bazı sakatât, nurdan vuzû' bu mevlûdu asla boğamayacaktır. Millet hakk-ı

hayatını ve ândaki ulüvv-i teşebbüsünü yüce kudretlerden, asıl nasîbelerden ahz etmektedir... Bunu bir temenni veyahut bir mülâhaza makamında arz etmem. Bu beyânât hep kaziye-i muhkeme teşkil eden netâyic-i deâvi suretinde müberhen ve mütehakkık umûrundandır. Yalnız bunun idrâkinde adl-i tâm, nisâb-ı nasfet ve muârizîne karşı redd-i ebâtıl ile celbe muvaffakiyet şarttır. Bu mukaddeme ile burada bir girizgâh-ı âli yaparak asıl bu keşmekeş-i azîmdeki nâcîz hareketime nakl-i kelâm ile izah-ı hakikat etmek isterim. Bu hareket, başlı başına, bir teşebbüs-i fevkalâdeden ibaret bulunmuştur. Ol zamanın tazyikatına nazaran pek tarihî olan bu teşebbüsüm uzun bir muhabere neticesinde Heyet-i Temsiliye'ce bilinmiş ise de bir çok noktaları veya safahatı muayyen zihniyetlerle belki anlaşılammış olduğundan ve muhaberenin ibtidâen bazı aksâmında tereddütler meşhûd idüğünden bunun galat telkinatını ref' etmek ve muhabere zamanında tarafeynce geçirilen asabiyetlere rağmen nezahetler ve selâmetler ile pirâste bir maksûd-ı necîb için nasıl araya atıldığımı bir kere daha ayân kılmak isterim. Bu izah benim için bir ihtiyac-ı manevîdir. Zira en güç olarak yapılabilen bu harekâta ol zaman İstanbul'da tek bir kişi bile müteşebbis bulunamamıştı; hatta diyebilirim ki, değil müteşebbis, bunu kemâliyle mütehattır bile yok gibi idi. İşte memleket girive-i tehlikeye ilka der-kemîn kuvvetlerin hud'akâr tazyiklerine müsteniden maazallah dahilde mukatelât-ı azîmeye ibtidâ edilmek pek endişe ile hiss olunurken sevaik-i muzlime ile vatanımızın böylece dūçâr-ı hatar olması seyyiât-ı müebbede-i tarihiyeden görölerek milletin azm ü maksûd-ı necîbini sırf ferdâ-yı vatan üzüntüsü teşkil eylediği vuzûhuyla makam-ı âidine ilâm edilmiştir. Bu kudret-i âlû'l-âl-i hakkın her halde delâlet-i fikriye-i idariyeye galebesindeki kanaat delâletinin tarafeyne ismaindaki müşkilâtı tahfif ve hatta Hudanın lutfuyla her şeyi zâil kılarak bu emr-i düşvârda tek başıma beni müteşebbis bırakmıştır.

Cereyân-ı hal şöyledir: Meseleyi evvelâ Vükelâ'dan Hadi Paşa'ya açarak beni reis-i hükümet ile görüştürmesini ricâ ve lutf-i hak ile bu teşebbüsten bir hayr-ı meşkûr-ı vatan doğacağını ilâve ve inbâ eyledim. Ciddiyet-i beyan ve nezahet-i

kelâm bu zât-ı âlide hüsn-i telâkkiye bir intiba oldu. Kendileri Sadrazam Paşa'ya telefonla mürâcaat ederek bi'n-nihaye görüşmek ve müzakere olunmak mukarrer oldu. Kendim sadr-ı müşarünileyh nezdine Hadi Paşa ile gittim. Hadi Paşa ufak bir takdimden sonra söyleyeceklerim hakkında bir saat kadar beyan-ı mütâlaa ve bu harekâtın en yüce vatan kaygusuyla yapıldığını ve başka bir endişe olamayacağını lisanımın bütün kuvveti derecesinde îrâd ve en nihayet tarafımdan muhabereye âgâz ile anlaşılmak imkânını taharri ve tahsil etmeye kendilerini ırza eyledim. Bu muvafakat, hüsn-i hâtimeye delâlet gibi idi. Ândan sonra muhabere başladı. Evvelâ bir şifre yazdım, buna bir harf bile ilâve etmedi ve bu muhaberâtta pâdişâhımız efendimiz de haberdâr ve yazılan şifre meşmûl-i luhaza-i âlitembar kılındı. Sonra uzun telgraf muhaberesi cereyân etti. Ve bu bir gün sürdü. Bunun metni hem bende ve hem de Heyet-i Mümessile nezdinde mevcuttur. Bu muhaberâtta hep heyet-i âliye pâdişâhımız efendimiz hazretlerinin bütün umûra sahip ve mütezahir olan hâlât veya evâmir ve harekâtın nezd-i hümâyûnlarında umûr-ı malûmeden idüğü ilâm kılınmakla beraber pâdişâhımıza bütün maksûdların arz ve iblâğına yol aramak suretindeki hareketimi ihtiyâr olunmak lüzumuna dair olan telgraf istizâhına karşı da hep oranın "mihrâb-" teveccüh idüğünü aşağıda aynen yazdığım ve fakat pek yüksek esâsât-ı idariye ve hakayık-i mevcudenin cilvegâh-ı şüunu gördüğüm muhkemât-ı kelâmiye ile tespit ve işaret eyledim... Cümlelerim şunlardır: "Südde-i seniye-i mülûkâne her mürâcaatın ve bütün müşkilâtın hall ü hasm makamı olup efrâd-ı millete mihrâb-ı teveccühtür. Aynı zamanda Anadolu umum ma'rûzâtının meşmûl-i luhaza-i hilâfetpenâhi kılındığı hakkında bendenize ma'lumât vermişlerdir. O halde kıblegâh-ı umûr-ı âmme ve kabulgâh-ı makasid-i âliye olan pâdişâhımız efendimiz hazretlerinin İttılâ-ı hümâyûnlarında her şey vardır demek ve suver-i bârizenin tezâhür veya idâmesi nezd-i hudapesendânelerinde müstakar bulunuyor demek lâzım gelecek. Beyânât-ı hümâyûnunun memleketin idâresine ve safahatına ait geçen diğer noktalarındaki meâni-i müstahrecede nazara bârizdir, işte kardeşim bütün mevcudiyetimizle bu güzel vata-

nın rehası için istinâdgâh-ı meâli-penâh etrafında âmâl-i mil-letin hâksâr-ı haricînin ednâ menfaatini red ve cerh edecek sur-rette inşallah halline kudretyâb kalırız... ve gene Cenâb-ı Mevlâ nice âli esbâb halkıyla ve telkiniyle bu müşkil-küşâ ukdeyi tamamen hal buyuracaktır. Elbette ki Hudanın emri güzeldir ve karîbdir!.. Âtimiz bikeremi mevlâ istihkak-ı millimiz yüce-liğinde pür-sa'd-i zîselâm olacaktır.” İşte efendim bu cümleler gibi hakayiki câmi ve maksûd-i necîbin tecellisine sâik esâsâtı mübelliğ nice beyânât-ı muhkeme hep muhaberâtımızı piraye-dar kılmıştır.

Ben bütün muhaberâtımızda tek bir insan idim ve Heyet-i Mümessile'ye, pâdişâhımıza müstemirren mürâcaat lüzumuyla beraber her şeyin arz edildiğinin de bilinmesini ve bu muhaberâtımızın da verileceğini ve müşkil-küşâ ukdenin karîben hallolunacağını mümkünü'l-beyan bâriz cümel ile iblâğ eyledim. Bu muhaberâtı hep pâdişâhımız aynen görerek netice-i maksûdenin hasm ve tatbikine ve ukde-i düşvâr-küşanın hal-line lütfen bi'n-nihaye ferman-ı rıza verdiler... Diyebilirim ki sadr-ı sâbık en son muhabere neticesiyle ve bunun pek devamlı tesir ve ciddiyet-i münazarasıyla bi'n-nihaye çekilmek lüzumuna kail ve bütün kuvâ-yı maneviye-i mukavemeti zâil olarak istifasını takdim eyledi, işte sessiz, sedasız, li-vechi'l-vatan çalışılan ve tek başına bir azm-i nâçiz-i nezahetperverî ile başarılan vaka-i muazzama budur...

Nazar-ı dikkate almalıdır ki bu yazıları ben yazmış ve sadr-ı sâbık ile pâdişâhımız efendimiz hazretleri bunun cereyân-ı kâmilinden sonra netâyicine ittılâ ile derecat-ı muhkemesi karışısında ittihâz-ı karar kılmışlardır... Teşebbüsün ve yazılan yazıların ne dereceye kadar yüksek nikatı ihtivâ ettiği ve nasıl bir vicdan-ı selîm ve fikr-i vakkad ile hakayık-i câriyenin nakş-ı kırtas kılındığı elbette nezd-i huda ve nazar-ı tarih-i millette pîrâye-dâr-ı asalet kalacaktır.

Bütün bunları bast ü izaha beni sevk eden esbâb “tesbit-i hakayık-i macera-yı mesbûkadır”. Bunun tahsilinden sonra gaye-i âliye hakkındaki mazhariyetler için bir ferd-i nâçiz-i vatan olmak itibarıyla bir iki söz îrâd etmek isterim: Vatanımın selâmetini istihdâf eden millî harekât-ı necîbenin bu ka-

dar safahat-ı müşkilesinden sonra, hatta gubar-âver sekenat-tan münezzehiyetini göstererek bunun asl-ı kâmilîyle tesirât-ı muhîttan âzâde tutulması ve tereddi cihetlerini dür ve men-kuz bırakarak sırf selâm-ı vatan için ictihat gruplarını ve hatta “müellefe-i kulûbu” zaman-ı peygamberîdeki siyaset-i âliyenin ihtiyârıyla şu pek nazik devirde celb ü takrib ve tahsil-i maksûd-ı âliye mümkün mertebe dağdağsızca muvaffakiyet elvermesi ve tesirât-ı hariciyenin her türlü bed-encam igfâlât ve desaisin-den ihtiraz birle bilâ-takdim umum düvel-i muazzama-i müte-lifenin millî hakk-ı bülend ve mütealimizi kabulen teveccühât ve muavenâtını temîne ve ânlara karşı düşmenânın telkinatı vechile ihsâs-ı kuvvet kılınmak veyahut ki memlekette huzur ve selâmın ref’ine teşkilât-ı milliyece bâdi olunmak tarzındaki müddeayât ve iftirâât-ı bâtilanın her türlü teşebbüsât-ı âliye ve münasebat-ı cemile ile bertaraf olunmasına kat’iyen muvaffaki-yet kazanılmasıdır. Bu da en yüce hasâfetlerin tatbikiyle bi-lutfi huda harekât-ı milliyece bu nikatın pezîrâ-yı istikrar kılınma-sındaki mazhariyetlerle tev’emdir...

Baki arz-ı muhabbet ile gözlerinizi iştîyak ile telsîm ederim. Bu kâğıdımın bir suretini Heyet-i Temsiliye’ye göndermek lut-funu diriğ etmezseniz hakayık-i âliyenin tamamen ve iştiraken neşrine lûtfetmiş olursunuz muazzez efendim.

Erkân-ı Harbiye Mirlivası
Abdülkerim

Vesika 114

Telgraf

Trabzon, 18.9.35

Sivas’ta Şarkî Anadolu Heyeti Müdafaa-i
Hukuk Cemiyeti Mümessiline

Hükümetimizin bizden kat’ı rabita etmek ıztırârında kal-dığı surette dahi bizim hükümetimizden fekk-i irtibat etme-miz esası üzerine tertip edilmiş olan Şarkî Anadolu Vilâyâtı Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti nizamnamesinin dördüncü mad-desinin sarahatine mugayir ve menâfi-i milliyeyi muhil olan altı

maddeyi kabul etmiyoruz. Ma'rûzâtımızın zât-ı şâhâneye iblâğı ciheti ise bir heyet-i seferiye ile temîn olunabilir kanaatindeyiz. Merciiyet meselesi için muhaberât-ı resmiyenin ber-sâbık icrasına mümânaat edilmemesi kâfidir. Meselenin cihât-ı sâiresi hakkında İzzet ve Servet Beylerin telgraflarını tasvip ettiğimizi maa'l-ihtiram arz eyleriz.

Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi
Rıza

Belediye Reisi
Hüseyin Hamdi

Vesika 115

Erzurum'da Kâzım Paşa ile makine başında muhaberât

Telgraf

Sivas, 19 Eylül 335

S — Ardası'ya ne vakit teşrif buyuracaksınız?

Evvelâ Trabzon'dan gelen son bir telgrafı aynen arz edeceğim. Ba'dehu görüşmeğe devam ederiz.

Suret

Sivas'ta Şarkî Anadolu Heyeti Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Mümessili'ne: Hükümetimizin bizden kat'ı rabita etmek ıztırında kaldığı surette dahi bizim hükümetimizden fekk-i irtibat etmememiz esası üzerine tertip edilmiş olan Şarkî Anadolu Vilâyâtı Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti nizamnamesinin dördüncü maddesinin sarahatine mugayir ve menâfi-i milliyeyi muhil olan altı maddeyi kabul etmiyoruz. Ma'rûzâtımızın zât-ı şahaneye iblâğı ciheti ise bir heyet-i seferiye ile temîn olunabilir kanaatindeyiz. Merciiyet meselesi için muhaberât-ı resmiyenin ber-sâbık icrasına mümânaat edilmemesi kâfidir. Meselenin cihât-ı sâiresi hakkında İzzet ve Servet Beylerin telgraflarını tasvip ettiğimizi maa'l-ihtiram arz eyleriz. 18.9.35, Belediye Reisi Hüseyin Hamdi, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Rıza.

C — Amerikalıların Erzurum'dan gitmesinden sonraya ta'lik ettim. Trabzon Valisi ile dün gece makine başında görüşüm. Hulâsasını arz edeceğim. Burada makine başında Paşa

Hazretleri, Kâzım, Rüştü, İbrahim Tali, Saffet, Mustafa ve Fahri Beyler vardır. Oradaki zevâtın da bildirilmesi ricâ olunur.

Vali bendenizle görüşmek için mukaddeme olarak şâyân-ı dikkat bir direnmeden sonra esasa girişti. Şu vaziyetin ıslahı için çareler taharrisi arzusunda olduğunu söyleyerek şu sualleri sordu:

1– Bu hal devam ederse siyâsî, malî, iktisadî ve idarî vaziyetimiz ne olacaktır.

2– Dersaadet'in sükûtu devam ederse ne gibi tedâbîr-i müessire düşünülmektedir. Mülk ü milletin saadeti düşünüldüğü cihetle bu gayeye vusûl için ne gibi mevânî tahaddüs edebileceği düşünüldüğü.

3– 324'te Selânîk iş'ârâtı ve Otuz Bir Mart'ta Hareket Ordusu muâmelâtı ve Mahmut Şevket Paşa'nın temînatına rağmen bi'l-âhire bir şekl-i garip hudûsü acaba şüphe-âver birer mâsebak teşkil etmez mi. Gerek ordu gerek vilâyât cânibinden Kabine'ye adem-i itimat meselesi daha başka yolda tutturulmuş olsaydı acaba daha müessir olmaz mıydı. Selâtin içinde bir mevki-i mümtaz işgal eden şevket-meâb efendimize daha başka yoldan tedâbîrle ma'rûzâtta bulunularak emniyet-i şâhâneleri celp edilemez miydi.

Bunlara karşı verdiğim cevaplar:

1– Bu hal devam ededursun. Evvelâ her ferd-i millet ve hükümet vazife-i namus ve hamiyeti yapmalı. Yani ihanet eden bu hükümeti istifaya davet ve icbâr etmeli.

2– Dersaadet'in sükûtu devam edemez. Çünkü pâdişahımız efendimiz hazretleri bu kabinenin hıyanetine muttali olunca bunları bir dakika mevkilerinde tutmayacak ve âmâl-i meşrû'a-i milliyeye istinâd eden akl ü tedbire bi-hakkın mâlik meşrû' bir kabineyi iş başına getirecek ve bunlar da siyâsî, iktisadî ve sâir tedbirleri yapacaklardır. Zât-ı şâhâneleri bu ihanete muttali olmak için vaziyet vesâit-i muhtelifle ile hâk-i pâ-yi hümâyûna arz edilmiştir.

3– Bugünkü vaziyetin 324 ve 31 Mart vaziyetleriyle mukayesesı mümkünü't-tasavvur bile değildir. Bugün millet hakk-ı meşrû'unu müdafaa ve istimâl ediyor. Maksat diktatörlük ihsâs etmekse buna artık bu memlekette imkân tasavvur oluna-

maz. Pâdişâhımız efendimiz hazretlerine karşı da ubûdiyet ve sadakatimiz pek derin ve lâ-yezâldır ve bunun içindir ki vecâib-i ta'zîm ve ubûdiyete tevfik-i sadakatle şikâyetlerimizi hilâfetpenâh efendimize i'lâm ettik.

Bundan başka Vali İstanbul'a açıkça mürâcaat etmeye davet olunmuş ve Ömer Fevzi haininin derdesti esbâbının istikmâli diyerek bu gibi hainlerin beyanname ta'liki ve sâire gibi zehr ü afet saçmamaları hususlarının temîni temenni olunmuştur. Vali, İstanbul'a bir heyet gönderilerek keyfiyetin hâk-i pâya arzını ve bu heyetle kendisinin de gitmesini teklif etmiş ise de bizim vesâit-i muhtelif ile arz-ı keyfiyete tevessül ettiğimize göre bu fikirden nükûl etmiştir. Böyle bir heyetin gitmesi ve buna saray ahvâline vâkıf olan Gümüşhane Murahhası Zeki Bey'in de ilâvesi teklif edilmektedir.

Vesika 116

Dikkatle keşide ve ahz edilecektir.
Aceledir.

Torul, 21.9.35

Sivas'ta Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Burada birkaç gündür dağdağayı mücib olan Trabzon murahhaslarının serd ettikleri itiraz, Vilâyât-ı Şarkiye Kongresi mukarrerâtına muhâlif olarak üç zatın gitmesi lâzım iken adedinin arttırılması, Sivas'ta Heyet-i Temsiliye tesis ve bu heyete şerâit-i lâzimeyi hâiz olmayan zevâtın tayin edildiği ve Sivas tâbi olacak iken metbû' bir hale getirilmesi ve Dersaadet'le iade-i münasebet edilmesi cümleleriyle hulâsa edilebilir. Bu gibi tarihî ve fevkalâde anlarda kuvânın tevhidî ve âmâl-i milliyeye mün-tehap zevâtın tercüman ve heyet-i umumiyeeye yalnız bu kuvvetin nâzım olması farzdır. Bu zaruret şekli bilhassa Vilâyât-ı Şarkiye'nin bilâ-kayd ü şart Kongre'ye mutâ' ve münkad bulunması da harekât-ı milliyenin mehdi olan Vilâyât-ı Şarkiye'nin bir kısmını temsil eden Trabzon murahhaslarıyla Kongre arasında pek cüz'î dahi olsa su-i tefehhüm husûlünü arzu etmiyorum. Trabzon murahhaslarını temîn ve teskin edeceğimden vârid olan iddiaya mukabil evvel-i emirde Kongre nokta-i nazarının

iş'âr buyurulmasını istirham ederim. Bir de fazla evhâma dûçâr olan pâdişâhı büsbütün İngilizlerin ve Ferit Paşa Kabinesi'nin kucağına atmamak ve bi'n-netice vatanın masûniyetini temîn etmek için zât-ı şâhâneyi Kongre'nin maksad-ı ulvîsi ile tees-süsünü icap ettiren esbâb ve makam-ı saltanat ile millet arasına kundak sokan Ferit Paşa Kabinesi'nin seyyiâtını anlatmak maksadıyla Dersaadet'e mütenekkiren bir heyet i'zâmı muvâfık olacağını, bu heyete murahhas Zeki ve Servet Beyler dahil edilirse memnunen kabul edeceklerini Zeki Bey ifadesiyle arz eder; Kongre'ye en sadık bir fırkanın kumandanı sıfatıyla cümle mümessillere takdim-i hürmet eylerim efendim.

Trabzon Valisi görüşmek üzere 22.9.35'te Ardasa'ya gelecektir. Neticesini arz ederim.

Kaymakam
Halit

Vesika 117

Dakika tehiri gayr-i câizdir

Torul, 24/25.9.335

Sivas'ta Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

1- 21.9.35 tarihli ma'rûzâtım Trabzonluların itirazlarını hulâsa ederek Kongre'ye arz etmek, Kongre'nin bu bâbda nokta-i nazarını anlayarak Trabzon murahhaslarını hâh u nâ-hâh yola getirmek fikriyle yazılmıştır. Şahsım ve fırkam dahi bana ittibâen Kongre'yi muhterem tanır, histe ve emelde bir olan Kongre'nin her bir emrini büyük bir iftiharla yaparız. Bilmem bunun için temînât vermeye lüzum var mıdır.

2- Trabzon muhalefетinin merkezini teşkil eden Trabzon Valisi Galip Bey Kolordu ile Erzurum Valisi'nin davetini kabul edip Erzurum'a gitmediğinden ve bi'z-zarure kuvve-i müsella-ha ile mahfuzen bu gece 24/25 Erzurum'a gönderdim.

3- Heyet-i Mümessile'nin kısm-ı mühimmini tanıdığımından cümlesine tekrar arz-ı hürmet eyler ve kemâl-i cesaretle vazife-i milliyelerine devamlarını ve muvaffakiyetlerini niyaz eylerim Paşa Hazretleri.

Kaymakam
Halit

Vesika 118

Şifre

Sivas, 28.9.35

K. O. 15 Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerine

C: 27.9.35 tel:

İstanbul Hükümeti'nin Abdülkerim Paşa'yı tavsit ederek cihet-i telif aramakta ve bir heyet göndermeyi ricâ etmekte olduğuna dair dün makine başında sekiz saat devam eden muhaberenin hulâsasını zat-i âli-i biraderânelerine bugün arz ettik. Bunun mütâlaasından sonra mevzu-i bahis müracaata lüzum görülüp görülmeyeceğinin iş'ârını ricâ ederiz. Lüzum görüldüğü takdirde Trabzon Valisi'nin, Dahiliye Nâzırı Âdil Bey'den harekât-ı milliyemize muhalefet hususunda hiçbir farkı olmadığından kendisinin harekât-ı necîbe-i milliyemize hiçbir suretle müdahalesine müsaade buyurulmaması Heyet-i Temsiliye kararıyla ricâ olunur.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Vesika 119

Şifre halli

Erzurum, 30.9.35

K. O. 3 Kumandanlığı'na

Heyet-i Temsiliye'ye:

Abdülkerim Paşa ile olan muhavere geldi. Buna nazaran artık Erzurum'ca hiçbir teşebbüse lüzum kalmadı. Trabzon Valisi'nin bu gibi işlere karıştırılmaması hakkındaki mütâlaa-i âlilerinin pek musîb olduğunu arz eylerim.

K. O. 15 K.
Kâzım

Vesika 120

Mutasarrıf Suat Beyefendi'ye

Zât-ı âlinize Heyet-i Temsiliye kararıyla son günlerde vuku bulan tebligat tamamen alınmış ve icâbatı yapılmış mıdır? Lüt-fen bildirilmesini ricâ ederim.

Mustafa Kemal

İzmit, 20.10.35

Mustafa Kemal Paşa'ya

C: Efendim. Tebligatı İzmit'te aldım. Şu kadar ki İzmit'in hâlet-i ruhiye ve ahvâl-i hususiyesi itibarıyla memlekette zerre kadar ihtilâf ve şûriş olmaması hem memur ve hem vatan-daş sıfatıyla vicdanî vazifem olduğu için ahaliyi serbest bırakarak dinlemeyi en doğru bir hareket buldum. Şu kadar ki bazı-sı teşkilât-ı milliyenin büyük masraflarına iştirak ile günde asker beslemek için (?) lira talep olunacağı, diğer biri gençler tekrar silâh altına alınarak İstanbul üzerine yürüneceği, bir üçüncüsü İttihat Fırkası'nın memlekete muzır olmuş ve idâre edememiş olanlarının tekrar mevki-i iktidara geleceği yolunda her biri başka ehemmiyette ve avâmın çekinmesine en müessir sebepler şâyi oldu. Bazıları da İstanbul'un pek yakınlığı hasebiyle oradan kuvvet geleceğini işâa etti. Bu esbâbdan zuhûra gelen tefrika ve ihtilâf-ı ârâ fi'l-hakika Heyet-i Temsiliye'den bu hususlarda izâhât istemek ve bu teşkilâtın bilhassa İttihat Hükümeti'ni evvelki şeklinde ihyâ olup olmadığını kat'iyen anlamak azminde oldular. Bendeniz en bî-taraf bir adam olmak üzere muhafaza-i sükûn ve asayişle en büyük alâkadar ve mükellefim. Adapazarı'nda ma'rûz kaldığım emr-i vâki karşısında en kavî ve hâlis hissiyatımı ahaliye izhâr etmiştim. Çünkü onlar samimî bir hisle hareket ederek eminim ki bâlâda arz ettiğim sualleri sormamışlardı. İzmit'in vaziyeti bu ve sâir esbâbdan dolayı pek müşkil ve mütegayyirdir. Tatmîn edilmeye muhtaçtır. Bendeniz her kim ve her ne için olursa olsun neticesi

mechûl bir maceraya başkalarını sevk etmeyi doğru görmem. Hükümüm bu hususta yalnız kendime geçer. Binâenaleyh tenenni ve ihtiyat edilmesi tarafdârı olduğumu tam bir tecrübem üzerine arz ederim. Mütâlaa-i devletlerini istirham ediyorum efendim.

Ali Suat

Vesika 121

İzmit, 2.10.35

Mustafa Kemal Paşa'ya

C: Kulunuzu itidalle dinleyiniz efendim. Bendeniz iyi ifade edemedim. Maksadınızın ulviyet ve meşrû'iyetinden zaten bahsedilemez. O tamamıyla malûmdur. Buranın menfaat-i maddiye düşünen ve belki de cismen ve kalben zayıf bulunan şehir halkı bunun askerlik masraf ve zahmetini düşünmekten kendisini alamaz, işte hep mesele budur efendimiz. Bu fikirler hep birden evelki gün ortaya çıktı. Dün davet ettiklerim savuştular. Ortada memurlar kaldı ki, bu suretle hareket hiç doğru değildir.

Bî-taraflığım meselesine gelince: Nokta-i nazarınız doğrudur. Fakat bunu bendeniz kendi nefsim için düşünmüyorum. Başında bulunduğum memleketin harekâtını hüsn-i idâre için düşünüyorum. Bunda faideli değilse ve ona Ferit Paşa Kabinesi'nin vicadanıma tetabuk etmeyen bir emrini ifa etmiş isem, yani efendimiz bu fikirde iseniz, bunu Adapazarı zannıma göre serbestçe tashih eder. Bendeniz mevkiimi terk ile İstanbul'a hareket etmem. Çünkü bunu nefsim için büyük bir zül addederim. Ahali ise o kadar serbest, o kadar fikir ve kanaatine sahiptir ki tarif edemem. Yalnız hakkımda vukuu me'mûl halin müsebbib ve mes'ûlü gene kendim olacağım hakkında ki emr-i devletlerinin açık olarak bildirilmesini istirham ederim. Çünkü sizi o kadar serbest vicdan sahibi olarak tanırım ki, bunu hiçbir vakit tahkîr veya tehdit derekesine indiremem. Hissiyâtım bunu kat'iyen meneder. Bir de askerî ve inzibatî arkadaşlarımdan tereddüdünü izâleyi bendenize mi tahmil buyu-

ruyorsunuz. Yoksa zât-ı saminiz mi idâre edeceksiniz. Bunları gayet samimî ve açık arz ediyorum. Bundan sonra bizi yarınki Cuma namazı ictimâına kadar halimize bırakınız. Ferit Paşa'ya kim bilir kaç defa kalemlle hücum eden bendenizi, ne kadar fena nazarla görüyorsunuz efendim.

Ali Suat

Vesika 122

Suat Bey'e

C: Bütün beyânâtınızı kemâl-i itidal ile dinledim. Maksud-ı umumînin ulviyet ve meşrû'iyeti muhakkak ve müsellemler olunca istihsal-i netâyic için tevhid-i kuvâ ve teşrik-i mesâi tabii ve her türlü mevâniin ref' ü izâlesi sehîl olur. Bütün Anadolu'nun yek-vücûd ve beş kolordunun yek-pare olarak müştereken temîn-i hayat-ı devlet ve millet için başladıkları ve âsâr-ı nâfiyası iktitaf olunmakta bulunan bir emr-i hayırda İzmit gibi melce-i vatanperverân olan bir şehirde ne asker, ne memur ve ne de herhangi bir vatanperverin hariç kalmasını zaten tasavvur etmiyoruz. Bu bâbda fazla izâhât ve istizâhata lüzum kalmadığı kanaatiyle yarınki Cuma namazı ictimâına kadar intizâr eylemeyi münasip görüyoruz. Zât-ı âlinizi fena nazarla gördüğüm hakkındaki zan doğru değildir. Çünkü vicdanımız muhtarib olmaksızın verebileceğimiz hükümler ancak netâyic-i fiiliyeye muallâktır efendim.

Mustafa Kemal

Vesika 123

Sivas, 2.10.35

Fırka Kumandanı Asım Beyefendi'ye

Beyefendi: Vatanımızın temîn-i selâmeti için milletçe ve orduca başlanmış olduğu malûmunuz olan harekât-ı necîbeye tamamen tarafdâr bulunacağınıza şüphe etmediğim için zât-ı âlinize orada yapılması elzem olan bazı hususâtı Anadolu ve

Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi kararıyla tebliğ ve neticesi hakkında ita-yı ma'lumât buyurulmasını ricâ eylemiştim. Bu bâbda henüz bir cevâbınızı almadım. Bundan başka bazı menâbiden ita olunan ma'lumâtta ihtimal İstanbul'a kurbîyet dolayısıyla olacak âsâr-ı tereddüd gösterildiği bildirilmiştir. Kabine'nin sukut edeceği ve belki de sukut etmiş olması muhakkaktır. Binâenaleyh milletin azm ü irâdesi her türlü tereddüdün fevkinde hâiz-i salâbettir. Avrupa devletleri bile bu irâde-i âliye karşısında hürmetkâr vaziyetini almıştır. Şimdi zât-ı âlinizin kat'î mütâlaa ve kararınıza muntazırız efendim.

Mustafa Kemal

Vesika 124

336

23 Mart 1927

Süleyman Şefik Paşa'nın Harbiye Nâzırı bulunduğu sıralarda İstanbul'da Yirmi Beşinci Kolordu Kumandanı Süvari Miralayı Şevket Bey bulunuyordu. Bu Şevket Bey Almanya'da ikmâl-i tahsil etmiştir. Ve ol zaman Boğaziçi'nde ikamet ediyordu. Hatta Mirivalığa terfi edildiği tebşîr olunarak Miriliva üniforması giydiği halde ertesi günü böyle bir irâdenin sudûr etmediği tebliğ olunarak te'yis edilmiş olduğundan hicâbından hastalanmış ve hanesine kapanmıştı. O esnada İzmit Kumandanı bulunan Boşnak Erkân-ı Harbiye Kaymakamı Asım Bey ki Trabzon Fırka Kumandanlığı'nda bulunduğu sırada Cuma namazını edadan sonra camiden çıkarken bir Redif Mülâzimi tarafından katledilen Serezli Erkân-ı Harbiye Feriki Hamdi Paşa'nın damadı idi. Mûmâileyh tarafından Yirmi Beşinci Kolordu Kumandanı Şevket Bey'e gönderilen tahrîrât evrakım arasında zuhûr etmiş olmakla aynen takdim kılındı.

Hamdi*

* Şevket Bey'den sonra mezkûr Kolordu Kumandanlığı'na tayin olunan Kiraz Hamdi Paşa'dır. Asım Bey'in mürâcaatına ait tahrîrâtın aslını bi'l-âhire göndermiştir.

Birinci Fırka Kumandanlığı
Numara mahsus
I

İzmit, 29/30.9.35

Dersaadet'te Yirmi Beşinci Kolordu Kumandanlığı'na

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi namına Mustafa Kemal imzasıyla ve 29/30 Eylül 335 tarihiyle Sivas'tan keşide edilmiş telgrafnamenin bir sureti bervech-i zîr arz olundu. İstihlâs-ı vatan gayesini takip eylediğini işbu telgrafnamede iş'âr eden ve Fırka mıntakasını teşkil eden İzmit livasına karîb Düzce mevkiine ve liva dahilindeki Adapazarı yakınına kadar teşkilâtı teşmil edip o havali hükümet-i mülkiye ve askariyesinin iştirakini temîn eylediği istihbâr kılınan mezkûr Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin bidayetten itibaren esbâb ve suret-i teşekkülü âcizlerince tamamen meçhûl olmakla beraber metn-i telgrafnameden İtilâf Hükûmâtı'nın Anadolu havalisindeki memûrîn-i siyasisesi ile işgal kuvvetleri kumandanlarının da bî- tarafisini istihsal eylediği beyan olunmuş ve Fırka'ya tayinim hakkındaki emr-i âli 20.9.35 günü akşamı tebliğ ve 23.9.35 günü akşamı da makam-ı âlinizden mübellağ bir emr-i tahrirî ile İzmit'e azîmetim emrolunarak derhal ve en mübrem eşya-yı zâtî ve askariyemi bile alamaksızın 24.9.335 günü trenle hareket ve İzmit'e bi'l-muvasala işe mübaşeret edilerek tarih-i mezkûrdan beri buradaki kıtanın, hastahanenin, fırın, ambar ve sâirenin teftiş ve işlerinin tanzimiyle iştigal edilmekte olup buradaki ümerâ ve zâbitân ile hükümet-i mahalliye memûrîninin işbu harekât-ı milliyeyi ne suretle telâkki etmekte olduklarına ve bu harekete derece-i temâyül ve vukûflarına ve bu hareketin esbâb ve avâmili hakkında sâbıkan ve lâhıkan derece-i ma'lûmâtla ile mezkûr cemiyet tarafından gerek bi'l-vasıta ve gerek bilâ-vasıta vâki olacak teklife karşı cemiyet-i mûmâileyhâ ile teşrik-i mesâi edip etmeyeceklerine dair henüz bir tetkik ve karar itası kadar muvâsalat-ı âcizânemden beri zaman geçmemiş ve meşâgil-i maruza-i âcizîden dola-yı mûmâileyhûm ile yegân, yegân temas hâsıl ederek cümlesinin efkâr ve mütâlaatını anlamaya fırsat elvermemiş ve İzmit'e Birinci Fırka Kumandanlığı'na tayinimle azîmetim hakkındaki

evâmir ve tebligat-ı kumandanîleri arasında geçen üç gün zarfında vazife-i memuriyetime taalluk edecek bi'l-cümle mevâd hakkında bir emir ve talimat-ı kumandanîleri var ise şeref-telâkki etmek üzere hergün makam-ı âlilerine mürâcaat eylemiş isem de zât-ı âli-i kumandanîlerinin devlethane-i âlilerinde rahatsız bulundukları beyan olunarak nâm-ı âli-i kumandanîlerine olarak tedvîr ve temşiyet-i umûr eden zevat tarafından da işbu harekâtın evveliyat ve netâyicine, esbâb ve müessirâtına dair âcizleri tenvîr edilmemiş olduğu gibi Fırka mıntukasına tedricen daha ol vakit yaklaştığı bu kere anlaşılan mebhûs harekâtın Fırka mıntaka ve merkezinde zuhûr ve muhitin iştiraki halindeki vaziyet için de bir günâ beyânâtta bulunulmamıştır. Ahîren ceridelerle ilân ve bir sureti de li-ecli't-ta'mim Fırka'ya irsal buyurulmuş olan beyanname-i hümayûnda gerek İzmir havalisindeki ve gerek Anadolu'daki harekât-ı milliyenin İzmir'in işgalinden mütevellid vaziyetin netâyicinden olduğu hakkındaki işaret-i pâdişâhiye ve bilâ-istisna bütün Müslüman ve Türklerin İzmir'in işgalinden duydukları yeis ve elem dahi müstağni-i arz bulunmasına mebni bugün liva muhîtime ve muhite karîb olan liva dahilindeki bazı mahallere kadar ilerlemiş olan işbu teşkilât ve harekât-ı milliyenin merkez-i liva ve Fırka olan İzmit'e ve daha garba yani İstanbul'a doğru terakkisi halinde zât-ı âli-i kumandanîlerinin bu bâbda ısdar buyuracakları evâmir-i müstaceleye şiddetle ihtiyaç hâsıl olduğu derkâr ve esasen mebhûs metn-i telgrafnamede zât-ı âli-i kumandanîlerine iş'âr ve tebliğ-i keyfiyet olunması dahi muharrer olup Fırka'nın buradaki vaziyet-i umumiyesi de makam-ı âli-i kumandanîlerince yakînen ve tafsilen ma'lûm bulunduğundan bu bâbda etraflıca ma'lumât ve izâhât ve cevap intizârında bulunan cemiyet-i mebhûseye verilecek cevâbın metin ve şekli hakkında tafsilât itasına ve mensubîn-i askeriye, ahalinin tezâhürât-ı temâyülkârânesine ve bi'n-netice iştirak vaziyetine ma'rûz kalır ve hükümet-i mülkiye de ahalinin işbu meyl ü iştirâkini hüsn-i telâkki ve kabul vaziyetinde bulunursa iş'âr ve istiş'ara vakit olmadığı cihetle âcizleri tarafından takip olunacak hatt-ı hareketin acilen inbâsına emir ve müsaade buyurulmasını ehemmiyet-i maslahata binâen arz ve ricâ ederim efendim.

Birinci Fırka Kumandanı

Kaymakam

Mustafa Asım

Sivas, 29/30 Eylöl 335

Birinci Fırka Kumandanı Asım Beyefendi'ye

Zât-ı âlinizin pek mühim olan İzmit'teki Fırka'ya kumanda etmekte olduğunuzu maa'l-memnuniye istihbâr eyledim. Vatan ve milletimizin düçâr edildiği hâl-i zucretin iza-hına lüzum yoktur. Milletimizin izhâr ve fiilen isbât eylediği mevcudiyet sayesinde ümit ve halâsın kesb-i kuvvet eylediği âsârıyla sâbit olmaktadır. Milletimiz takibine karar verdiği hatt-ı harekette kemâl-i azim ve kat'iyetle devam eylediği takdirde halâs muhakkaktır. Birkaç ay evvel harekât-ı milliyemizi su-i tefsire uğraşan bedhâhân artık ma'lûm bir hale gelmiştir. Düvel-i İtilâfiye ve İngilizler dahi maksat ve harekâtımızdaki meşrû'iyeti ve azm-i milletin kat'iyetini takdir ederek en niha-yet bî-taraf kalacaklarını ve ahvâl-i dahiliyemize müdahale eylemeyeceklerini bildirmişlerdir. Ve hatta milletimizi memnun etmek için Merzifon'u tahliye eyledikleri gibi Samsun'u dahi tahliyeye başlamışlardır. Yalnız Ferit Paşa Kabinesi harekât-ı meşrû'a-i milliyeye karşı haricî düşmanların bile yazmadıkları ihanetkârâne harekâtı tasdikten geri durmadı. Bi'n-netice milletin itimatsızlığına düçâr oldu. Millet yek-vücûd ve yek-zebân olarak meşrû' bir kabinenin mevki-i iktidara getirilmesini zât-ı şevket-simât-ı hazret-i pâdişâhiden istirham eyledi ve arzu-yı millî taraf-ı şâhânedan is'âf buyurulacağı zamana kadar tek mil Anadolu bi'l-cümle vilâyât, kolordular kabine ile ve gayr-i meşrû' makamât ile muhabere-i resmiyeyi kat'eyledi. Zât-ı âlilerinin milletçe verilmiş olan işbu umumî karardan haric kalamayacağınız ve böyle vaziyetler karşısında hamiyet-i meftûreleri icâbâtını izhâr ve tatbik buyuracağınız tabiidir. Binâenaleyh zât-ı âlinizden hususât-ı âtiyeyi ricâ eyleriz:

1- Kolordunuz Kumandanı zata, Harbiye Nâzırı Süleyman Şefik Paşa'nın Elaziz Valisi Ali Galip Bey'e Dahiliye Nâzırı Âdil Bey'le beraber Malatya ahali-i İslâmiye'sini Sivas ahali-i İslâmiye'sine karşı mukatele ve istihlâs-ı vatani istihdâf eyleyen harekât-ı milliyeyi imhâya ait talimatnamenin suretiyle irtikâb-ı hıyanet ve ihanet eylediğinden kendisinin gayr-i

meşrû' olduğunu ve derhal Nezaret mevkiini terk etmesi lüzumunu ihtar eylemesini bildirmek lâzımdır. Eğer Kolordu Kumandanı'nın bu hareket-i merdâne ve vatanperverâneyi yapamayacak veya yapmak istemeyecek bir zat ise doğrudan doğruya zat-i âli-i vatanperverîlerinin işbu vazife-i milliyeyi ifa buyurmalarına intizâr olunur.

2- Bütün millet ve ordunun ıskattan ibaret olan taleb-i meşrû'u zât-ı şâhânece is'af buyuruluncaya kadar İzmit hükümet-i mülkiyesi ile beraber Kumandanlık dahi Ferit Paşa Kabinesi ile resmî münasebatını kat' ederek milletin hareketine peyrev olacaktır.

3- İngilizlere karşı hareket-i vâkıânızın tamamen ahvâl-i dahiliyemize ait olup kendilerine karşı hiçbir maksad-ı mahsumuz bulunmadığı izah edilecek ve anâsır-ı Hıristiyanîye'nin bir günâ tereddüd ve tevahhuşuna mahal bırakılmayacak surette cihet-i mülkiye ile müşterek her türlü tedâbîr-i inzibatiye ittihâz olunacaktır.

4- Fırkanızın mevcudu her yerde olduğu gibi terhîs edilmiş halde bulunmadığından bir günâ dağdağaya meydan verilme-yerek ve seferberlik tarzında olmayarak mevzî millî müfrezeler teşkiliyle takviyesi esbâbına tevessül olunacaktır. Fırkanızda kırk beş kadar ümerâ ve zâbitân bulunduğu tahminine nazaran o havalide külliyetli millî müfrezeler teşkilâtı sehîl olur. İşbu teşkilât-ı milliyenin bilhassa İzmit-Kandıra hattıyla bunun garbında Üsküdar'a doğru teşmili icap eder.

5- Her ihtimale karşı İzmit civarında Birinci Fırka'nın ve bi'l-cümle kumandan ve zâbit arkadaşlarınızın bulunacakları vaziyetin tedbirli ve ihtiyatkâr olması lüzumunu hatırlatırım. Harekât-ı milliyemize ve ahvâl-i dahiliyemize fiilen müdahale edecek olan ecnebi kuvvetlerine karşı namuskârâne ve merdâne mukabelede asla tereddüt gösterilmeyecektir. Bu gibi ahvâlde müdafaanın menâfi-i memleket için muzır olabileceği ve asla iltifat olunmamalıdır. Hakkını gasp ve şeref ve mevcudiyetini tahkîr ettirenlere hak ve şeref verebilecek hiçbir âli-cenâb düşman yoktur.

6- İstanbul ile muhtelif vasıtalarla irtibat tesis ve temîn olunmak lâzımdır. Bu suretle evvelâ Üsküdar'da namuskâr

zâbitânımız ve mert ordumuzun taht-ı müzaheretinde kuvvetli teşkilât-ı milliye yapılmak için zât-ı âlileriyle Birinci Fırka'nın bi'l-cümle zâbitân arkadaşlarımın sarf-ı himmet eyleyeceklerine emniyetim berkemâldir.

7- Eskişehir civarında Kuvâ-yı Milliye ile birlikte bulunan Garbî Anadolu Umum Kuvâ-yı Milliye Kumandanı Fuat Paşa Hazretleriyle Ankara'da Yirminci Kolordu Kumandanı Vekili Kaymakam Mahmut Bey'le Kastamonu Havalisi Kumandanı Miralay Osman Bey'le ve Bursa'da Elli Altıncı Fırka Kumandanı Bekir Sami Bey'le tesis ve muhafaza-i irtibat buyurmaları münasip olur. Bursa'da Bekir Sami Bey'le sık, sık muhabere ve ora vaziyeti hakkında doğrudan doğruya bizi dahi tenvîr buyurmanızı ricâ ederiz. Bâlâdaki ricâlarımızın alınıp icâbatına tevessül buyrulduğuna ve netâyicine dair ita-yı ma'lumât buyrulmasını ricâ eder muhabbetle gözlerinizden öperiz kardeşim.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

Heyet-i Temsiliyesi namına

Mustafa Kemal

Vesika 125

İzmit, 2.10.35

Sivas'ta Rumeli ve Anadolu Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye
Cemiyeti Heyet-i Muhteremesi'ne

C: Bugün saat iki sonrada makine başına çağrıldığım vakit henüz altı günden beri temas ettiğim buradaki Fırka zâbitânına harekât-ı milliye tezâhürât-ı vatanperverânenin esbâb ve menşeiini izah etmekle meşgûldüm. İlk iş'âr-ı âlilerini derhal memur-ı mahsusla İstanbul'daki Yirmi Beşinci Kolordu Kumandanı'na bildirdim. Mûmâileyhi tanımadığım gibi Fırka'ya tayin ile i'zâmım arasında geçen üç gün içinde de kendisinin hasta bulunmasından dolayı görüşememiştim. Binâenaleyh tebligat-ı samilerini kendisine tebliğ ve cevap ahzine mecbur idim. İstanbul hâlâ cevap vermeyince şifreli telgrafla Kolordu'ya tebliğ ve tekit ettim. Beri taraftan Mutasarrıf Bey'le Müftü, ulemâ ve heyet-i belediye ve eşrafın beledi-

yede cem' ile bu bâbdaki tebligat ve irşâdât-ı âlilerinin heyete tebliğ ve tevdiini kararlaştırdık. Memurîn ve bazı ümerâ beraber olarak Mutasarrıf Bey'le vakt-i muayyeninde belediyede ictimâ edilmiş ise de maa't-teessüf ahaliyi temsil edecek ve ahalinin vahdetine timsal olacak eşrâf-ı belde bulunmadılar. Bi'z-zarure ictimâ edenlerin kararıyla yarınki Cuma günü öğle namazından sonra saat üçte Feyziye Cami-i şerifinde birleşilmesi ve orada eşrâf-ı ahali-i mahalliye mümessillerinin de bulundurulması ekseriyetle talep olunduğundan mensubîn-i askeriye ve memurîn de vakit ve mahall-i maruzda bulunmağa karar verdiler. Bugün cem' ve irşâdâtta bulunduğum ümerâ ve zâbitân arkadaşlarımız içinde cümlesi yarın cami-i şerifte vuku bulacağını arz ettiğim ictimâda eşrâf ve ahali-i livaya karşı kendilerinin ve ailelerinin maişet-i hâzıralarıyla vefatları vukuunda bîkes ve bîvâye kalacak, efrâd-ı ailelerinin istikbâllerinin eşrâf ve ahali-i belde tarafından temîninin kendilerine kaviyen vaat ve taahhüdünü ve bunların içinde ictihadında bî-teraf veya muhâlif görülenlerin ictihad-ı zâtîlerinin mukaddes olması hasebiyle kemakân vazifesi başından ayrılmamasını dermeyan ettiler. Gerek bu hususta ictimâ edecek heyet-i milliye-i livanın ve gerek zâbitânın ber-vech-i ma'rûz mutalebâtta alınacak cevâbın ayrıca arz edileceği tabiidir. Heyet-i muhteremene arz edilmiş olan tereddüt doğru değildir. Ahali-i mahalliye'nin ictimâları hakkındaki tebligata karşı adem-i icâbetlerine ve zâbitânın ve Fırka efrâdının hal ve istikbâl için iaşeleri hususunun bir taraftan temîn ve irâe edilmemesine ve İstanbul'dan muvâfık bir cevap zuhûru da kaviyen ümit edilmesine mebni bir teennidir. İzmir'in işgalinden ve vilâyât-ı şarkiyenin Ermenilere vaatinden doğup bi'n-netice menâfi-i âliye-i vataniye için çalışıldığını izhâr ve isbâta uğraşan işbu tezâhürât-ı milliyenin menâfi-i âliye-i vatana hâdim olmasını cenâb-ı Haktan temenni eyler ve gerek zât-ı âlilerinin ve gerek Salâhattin Bey biraderimizin iltifatnamelerindeki Rauf ve Mazhar Beylerin teveccüh ve iltifatlarına arz-ı teşekkürât eylerim efendim.

Fırka Kumandanı
Asım

Vesika 126

Sivas, 2 Teşrinievvel 35

Fırka Kumandanı Asım Beyefendi'ye

C: İzâhât-ı aliyyelerinden lüzumu derecede tenevvür edildi. Teşebbüs edilecek hareket ve tevessül olunacak tedâbir biraz ora ahalisince i'zam edilmekte olduğuna zâhib oluyorum. Maksat gayet vâzıh ve meşrû'dur, bundan hiç kimsenin bî-taraf ve bâ-husûs muhâlif kalmasını tasavvur etmek istemiyoruz. Çünkü mevzu-i bahis olan mesele hiçbir vakit fırkacılık gibi hasıs bir hedefe ma'tûf değildir. Ahalinin zâbitâna temînât vermesi de şimdilik lüzumsuzdur. Anadolu'nun hiçbir yerinde böyle kuyûd ve şurûta hiç kimse tâbi tutulmamış ve buna lüzum hissedilmemiştir. İstanbul ahalisine hitaben yazılmış yeni bir beyanname vardır. Onu aynen şimdi zât-ı âlinize verdireceğim. Muhteviyâtı yarınki ictimâınızda faideli olabilir. Ferit Paşa'nın yarına kadar çekilmesi aaleb-i ihtimaldir. Bu takdirde yarınki ictimâınız neticesinde zât-ı şâhâneye ve tayin ettiği takdirde yeni kabine reisine kabinenin âmâl-i milliyeye tamamen mutavaatkâr bî-taraf zevâtın terkibini istirham etmek hususunu ve buna intizâr edildiğinin arz edilmesini, temîn buyurunuz. Bir de vatanımızı ve istiklâl-i millîmizi kurtarmak için teşekkül edecek yeni kabine ile müttehiden daha pek çok çalışmaya ihtiyacımız olduğundan tamamen sükûnet dairesinde Heyet-i Temsiliye kararıyla arz ettiğim hususâtı nazar-ı dikkatte bulundurarak teşkilâta devam buyurulmasını ricâ ederim kardeşim.

Mustafa Kemal

Vesika 127

TAMİM

Gayet müstaceldir

2/3 Teşrinievvel 35

Bi'l-cümle Vilâyât ve Müstakil Livalar Heyet-i Merkeziyelerine, Belediye Riyâsetlerine, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Riyâsetlerine

Berâ-yı ma'lumât "Sadru'l-uzmâya"

1- Vatan ve milletin temin-i halâs ve selâmeti için ihaneti tahakkuk eden Ferit Paşa Kabinesi'nin ıskatıyla yerine Kuvâ-yı Milliye'ye müstenit ve âmâl-i milliyeye tamamen mutavaatkâr ehil zevâtтан мүrekkeb bir kabinenin ikamesi hususunda milletin teşkilât-ı meşrû'asına müsteniden vuku bulan teşebbüsât-ı azimkârânesi ve zât-ı akdes-i pâdişâhiye istirhamat-ı mütevâliyesi neticesi olarak Ali Rıza Paşa Hazretlerinin taht-ı riyâsetinde bir kabine teşekkül etmiştir.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi tarafından vuku bulan mürâcaat üzerine müşarûnileyh yarın öğleden sonra saat ikide Meclis-i Vükelâ'nın ictimâi esnasında heyetimizle makine başında görüşeceklerini vaat buyurdular. Erzurum ve Sivas Kongrelerinde tayin ve tesbit edilen teşkilât ve makasid-i meşrû'a-i millete riayetkâr olduğu takdirde Kuvâ-yı Milliye'nin yeni kabineye müzâhir ve Ferit Paşa'nın sebebiyet verdiği ihtilâfın külliyyen zâil olacağını arz ve Meclis-i Milli'nin in'ikadıyla murakabe-i fiiliye başlayıncaya kadar mukadderât-ı millet hakkında bir günâ taahhüdâta girilmemesi ve sulh konferansında tayin-i mukadderât-ı millet ve memlekette memur olacak murahhasların sâbıkı gibi nâ-ehillerden tayin edilmeyip milletin bi-hakkın âmâlini müdrik ve itimâdına mazhar ehl-i vukûf ve iktidardan intihap buyurulması esasının kabul buyrulması ricâ edilecektir. Bu bâbda başkaca mütâlaaları varsa yarın zevâle kadar sür'ati iş'arı temenni olunur.

2- İşbu ta'mim vilâyât ve elviye-i müstakille heyet-i merkeziyelerine tebliğ olunmuştur.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk
Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi namına
Mustafa Kemal

Vesika 128

Sadrâzam Fahâmetlû, Devletlû Ali Rıza Paşa Hazretlerine

Millet şimdiye kadar re's-i kârına geçenlerin Kanun-ı Esasî'ye ve ââmî-i milliyeye münâfi harekât-ı malûmesinden müteessiren hukuk-ı meşrû'asını tanıtmak ve mukadderâtını emin ve ehil elerde görmek karar-ı kat'îsini vermiş ve lâzım gelen teşebbüsât-ı azimkârâneye tevessül eylemiştir. Teşkilât-ı muntazamaya tâbi Kuvâ-yı Milliye irâde-i kat'îye-i milleti bi-inayetillahilkerîm tamamen izhâr ve isbât etmek kudretini ihrâz eylemiştir. Millet kuvvet ve irâdesini hiçbir vakit ââmî-i mukaddese-i şâhâneye mugayir ve menâfi-i mülk ü milletle mübâyin bir tarzda sarf etmek niyet-i gayr-i makulesinde değildir. Millet zât-ı akdes-i hilâfetpenâhînin mazhar-ı emn ü itimâdı olan zât-ı fahametpenâhîleriyle rûfekâyı kirâminızı müşkil vaziyette bırakmaktan kat'îyen mütevakki olup bilakis tamamen müzâhir olmağa bütün samimiyetiyle hazırdır. Ancak heyet-i vükelâ meyânında Ferit Paşa ile teşrik-i faaliyet eylemiş nuzzârın mevcudiyeti heyet-i celîlelerinin nokta-i nazarlarıyla ââmî-i milliyenin derece-i mutabakatını kemâl-i hulûs ile anlamak mecburiyetini hâsıl eylemiştir. Milletçe emniyet-i tâmmе tahassul etmedikçe atılmış olan hatve-i salâhın tevki fi ve yarım tedbirlerle iktifâ olunması milletle heyet-i celîleleri arasında da su-i tefehhümatı mücib olabileceğinden gayr-i câiz görülmektedir. Binâenaleyh heyetimiz kat'î ve sarîh olarak zât-ı sami-i sadâretpenâhîlerinden ber-vech-i âti hususâtın hükümet-i cedîdece tasvip ve kabul edilip edilmeyeceğini kemâl-i hürmetle anlamayı vecibeden addeder:

1- Hükümet-i cedîdenin Erzurum ve Sivas Kongrelerinde tayin ve tesbit edilen teşkilât ve makasid-i meşrû'a-i millete riayetkâr kalması.

2- Meclis-i Millî'nin in'ikadıyla murakabe-i fiiliye başlayınca kadar mukadderât-ı millet hakkında bir gûna taahhüd-i kat'î ve resmîye girilmemesi.

3- Sulh Konferansı'nda tayin-i mukadderât-ı millet ve memlekete memur olacak murahasların sâbıkı gibi nâ-ehillerden tayin edilmeyip milletin bi-hakkın ââmîni müdrîk ve itimâdına mazhar ehl-i vukûf ve iktidardan intihap buyurulması.

Bu esâsâtta tamamen itilâf hâsıl olduğu takdirde milletin vicdanından doğmuş ve bi'l-cümle Düvel-i İtilâfiye'ce meşrû'iyeti ve kudreti tanınmış olan teşkilât-ı milliyemizin hükümetin müzâhiri olacağı ve bu suretle hükümetin temîn-i mukadderât-ı millet ve memleket hususunda sulh konferansında vuku bulacak teşebbüsâtının daha emîn ve müessir bulunacağı tabiidir.

Bu defa bu nikat-ı esasiyede bir mutabakat hâsıl olduğu anlaşıldıktan sonra hâdisât-ı ahîre sebebiyle hâsıl olan ahvâl-i gayr-i tabiiyenin izâlesi maksadıyla bazı ma'rûzât-ı tâliyede bulunmaklığımıza müsaade-i sadaretpenâhîleri istirham olunacaktır. 3 Teşrinievvel 335

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk
Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi namına
Mustafa Kemal

Vesika 129

Bi'l-umûm Vilâyât ve Müstakil Mutasarrıflıklara, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Merkeziye Riyâsetleriyle Belediye Riyâsetlerine K. O. 13, K. O. 15. K. O. 20, Niğde'de Fırka 11, İzmit'te Fırka 1 Kumandanlıklarına ve Torul'da Fırka 3 Kumandanı Halit Bey'e

Bugün Sadrazam Ali Rıza Paşa'nın vuku bulan istizâhı üzerine heyetimiz tarafından teklif edilen hususât aynen bervech-i âti derc olunur. Cevâben, berâ-yı tahlif saray-i hümayûna azîmet edeceklerinden cevâbının yarın ita olunacağı bildirilmiştir.

Hükümet ile millet arasında mutabakat-ı enzar ve âmâl husûlû ta'mîmen tebliğ edilinceye kadar kemâ fi's-sâbık muhaberât-ı resmîyenin munkatı bir halde bulundurulması lüzumu Heyet-i Temsiliye kararıyla tebliğ olunur.

Suret: 128 numaralı vesikadır.

13.10.335

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk
Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi namına
Mustafa Kemal

Vesika 130

Sivas, 4.10.35

Makam-ı Sadaret-i Uzmâ'ya

Erzurum Kongresi mukarrerâtı Sivas Umumî Kongresi'nde teşmilen aynen kabul edilmiştir. Bu mukarrerât ve teşkilât 11 Eylül 35 tarihli beyanname muhteviyâtıyla 8 Eylül 35 tarihinde tab' ve neşrolunan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti nizamnamesi muhteviyâtından ibarettir. Her iki kongrede beyanname ve nizamnamelerle ilân edilmiş mukarrerâttan başka kat'iyen bir karar mevcut değildir. Mahallî hükümetlerin usûlen ve kanunen tasdikine iktirân eylemiş bulunan mezkûr beyanname ve nizamnamenin henüz heyet-i celîlelerince manzûr olmadığı anlaşılmakta olduğundan nizamnamenin mevâdd-ı esasiyesini ihtivâ eden beyannameyi ber-vech-i âti aynen ve nizamnamenin teşkilâta ait nikat-ı esasiyesini de hulasaten arz ediyoruz.

SURET

Sivas, 11 Eylül 335

Umumî Kongre Beyannamesidir:

Bütün milletçe ma'lûm olan mehâlik-i hariciye ve dahiliyenin tevli'd etmiş olduğu intubâh-ı milliden doğan Kongre'miz mukarrerât-ı âtiyeyi ittihâz etmiştir.

1- Devlet-i Aliyye-i Osmaniye ile Düvel-i İtilâfiye arasında mün'akid mütarekenamenin imza olunduğu 30 Teşrinievvel sene 334 tarihindeki hudûdumuz dahilinde kalan ve her noktası İslâm ekseriyet-i kahiresiyle meskûn olan memâlik-i Osmaniye aksâm-ı yekdiğerinden ve camia-i Osmaniye'den gayr-i kabil-i tecezzi ve hiç bir sebeple iftirâk etmez bir kül teşkil eder; memâlik-i mezkûrede yaşayan bi'l-cümle anâsır-ı İslâmiye yekdiğerine karşı hürmet-i müteakabile ve fedakârlık hissiyâtıyla meşhûn ve hukuk-ı ırkiye ve ictimâiyeleriyle şerâit-i muhîtalarına tamamıyla riayetkâr öz kardeştirler.

2— Camia-i Osmaniye'nin tamamiyeti ve istiklâl-i millîmizin temîni ve makam-ı muallâ-yı hilâfet ve saltanatın masûniyeti için Kuvâ-yı Milliye'yi âmil ve irâde-i milliyeyi hâkim kılmak esas-ı kat'îdir.

3— Memâlik-i Osmaniye'nin her hangi bir cüz'üne karşı vâki olacak müdahale ve işgale, ve bilhassa vatanımız dahilinde müstakil birer Rumluk ve Ermenilik teşkili gayesine ma'tûf harekâta karışı Aydın, Manisa ve Balıkesir cephelerinde mücahedât-ı milliyede olduğu gibi müttehiden müdafaa ve mukavemet esas-ı meşrû'u kabul edilmiştir.

4— Öteden beri aynı vatan içinde birlikte yaşadığımız bi'l-cümle anâsır-ı gayr-i Müslime'nin her türlü hukuk-ı tâbiyetleri tamamıyla mahfûz olduğundan, anâsır-ı mezkûreye hâkimiyet-i siyasiye ve muvazenet-i ictimâiyemizi ihlâl edecek imtiyâzat itası kabul edilmeyecektir.

5— Hükümet-i Osmaniye bir tazyik-i haricî karşısında memleketimizin herhangi bir cüz'ünü terk ve ihmal etmek ıztırârında bulunduğu takdirde makam-ı hilâfet ve saltanatla vatan ve milletin masûniyet ve tamamiyetini kâfil her türlü tedâbir ve mukarrerât ittihâz olunmuştur.

6— Düvel-i İtilâfiye'ce mütarekenamenin imza olunduğu fi 30 Teşrinievel sene 335 tarihindeki hudûdumuz dahilinde kalıp bir ekseriyet-i İslâmiye ile meskûn olan ve harsî ve medenî faikiyeti Müslümanlara ait bulunan vahdet-i mülkiyemizin taksimi nazariyesinden bi'l-külliye feragatle bu topraklar üzerindeki hukuk-ı tarihiye, ırkiye, diniye ve coğrafiyemizle riayet edilmesine ve buna mugayir teşebbüsâtın iptaline ve bu suretle hakk u adle müstenit bir karar ittihâz olunmasına intizâr ederiz.

7— Milletimiz insanî, asrî gayeleri tebcîl ve fennî, sınaî ve iktisadî hal ve ihtiyacımızı takdir eder, binâenaleyh devlet ve milletimizin dahilî ve haricî istiklâli ve vatanımızın tamamiyeti mahfûz kalmak şartıyla altıncı maddede musarrah hudut dahilinde milliyet esaslarına riayetkâr ve memleketimize karşı istilâ emeli beslemeyen herhangi devletin fennî, sınaî, iktisadî muâvenetini memnuniyetle karşılarız. Ve bu şerâit-i

âdile ve insaniyeyi muhtevi bir sulhun de acilen takarrürü selâmet-i beşer ve sükûn-ı âlem namına ahass-ı âmâl-i milliyemizdir.

8– Milletlerin kendi mukadderâtını bizzat tayin ettiği bu tarihî devirde hükümet-i merkeziyemizin de irâde-i milliyeye tâbi olması zarurîdir. Çünkü irâde-i milliyeye gayr-i müstenid herhangi bir heyet-i hükümetin indî ve şahsî mukarrerâtı milletçe mutâ’ olmadıktan başka haricen de muteber olmadığı ve olamayacağı şimdide kadar mesbûk efâl ve netâyic ile sâbit olmuştur. Binâenaleyh milletin içinde bulunduğu hâl-i zucret ve endişeden kurtulmak çarelerine bizzat tevessüle hacet kalmandan hükümet-i merkeziyemizin Meclis-i Millî’yi hemen ve bilâ-îfâte-i ân toplaması ve bu suretle mukadderât-ı millet ve memleket hakkında ittihâz eyleyeceği bi’l-cümle mukarrerâtı Meclis-i Millî’nin murakabesine arz etmesi mecburîdir.

9– Vatan ve milletimizin ma’rûz olduğu mezâlim ve âlâm ile ve tamamen aynı gaye ve maksatla vicdan-ı millîden doğan vatanî ve millî cemiyetlerin ittihâdından mütehasıl kütle-i umumiye bu kere “Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti” unvanıyla tevsim olunmuştur. Bu cemiyet her türlü fırkacılık cereyânlarından ve ihtirâsât-ı şahsiyeden külliye müberrâ ve münezzehtir. Bi’l-cümle Müslüman vatandaşlarımız bu cemiyetin aza-yı tabiyesindendirler.

10– Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin fi 4 Eylül 335 tarihinde Sivas şehrinde in’ikad eden Umumî Kongresi tarafından maksad-ı mukaddesi takip ile teşkilât-ı umumiye için bir “Heyet-i Temsiliye” intihap edilmiş ve köylerden vilâyet merkezlerine kadar bi’l-cümle teşkilât-ı milliyeye takviye ve tevhid olunmuştur.

Umumî Kongre Heyeti

Vesika 131a

TAMİM

Müstaceldir

Sivas, 4 Teşrinievvel 35

Kolordulara

Vali ve Mutasarrıflara

Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine (Karahisar, Gümüşhane, Rize, Giresun, Ordu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i İdârelerine)

Bugün yeni kabine ile makine başında muhabereye devam edilmiştir. Kabine dünkü tekâlifimiz hakkında beyanname ve nizamnamemizin muhteviyâtını istîzâh etti. İcap eden ma'lumât ve izâhât verildi. Heyet-i vükelâca ba'de'l-müzakere bu gece cevap verileceği bildirildi. Binâenaleyh netice-i kat'iyeye kadar kemâ fi's-sâbık muhaberât-ı resmiyeye hiçbir taraftan girişilmemesi lüzumu Heyet-i Temsiliye kararıyla ta'mîmen tebliğ ve ricâ olunur.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk
Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi namına
Mustafa Kemal

Vesika 131b

Sivas, 4.10.335

Kastamonu, Ankara, Samsun, Sivas, İzmit, Bolu, Elaziz,
Trabzon, Diyarbekir, Konya Telgraf Başmüdürlerine

Heyetimiz yeni kabine ile telif ve tevhid-i âmâl etmek üzere muhaberededir. Bu husus takarrür ve tahakkuk edinceye kadar iş'âr-ı ahîre değin kemâ fi's-sâbık İstanbul ile olan muhaberât-ı resmiye kat'iyen münkatı' bulundurulacaktır, icap edenlerin ehemmiyetle nazar-ı dikkatlerinin celbi tavsiye olunur.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk
Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi namına
Mustafa Kemal

Vesika 132

Sivas, 5.10.35

Makam-ı Sadaret-i Uzmâ'ya

4 Teşrinievvel 335 tarihli cevâbî telgrafname-i sadaretpenâhileri muhteviyâtına nazaran Cemiyetimiz Heyet-i Temsiliyesi'nin vuku bulmuş olan ma'rûzât ve tekâlifinin tamamen tasvip ve kabul buyurulmuş olduğu kemal-i şükranla anlaşıldı. Ancak taraf-ı âcizânemizden taahhüt edilmesini talep buyurduğunuz nikat hakkında ber-vech-i âti izâhâtta bulunmaklığımıza müsaade-i samilerini ricâ ederiz:

Hükümetin rehber-i harekâtının ahkâm-ı kanuniyeye tamamen riayet olması tabii olup heyet-i âcizânemizce de bunun tecellisini temîn etmek yegâne gayedir. Son zamanda hâdis olan ahvâl-i gayr-i tabiiye ve gayr-i kanuniyenin âmil ve müsebbibi Ferit Paşa Kabinesi idi. Bu husus mezkûr kabinenin sükutuyla heyet-i celilelerince ahkâm-ı kanuniye dairesinde hareket ve Ferit Paşa Kabinesi tarafından ika' edilmiş gayr-i meşrû' efâl ve harekât esbâb ve müvellidatının ref'i için icap eden tedâbîr-i kat'îye ittihâz buyurulduğu takdirde bizatihi zâil ve bu yüzden vukuu melhuz mehâzîr ve devamı muhtemel harekâta sebebiyet verilmemiş olur. Cemiyetimizin heyet-i vükelâ-yı hâzıraya ahkâm-ı kanuniye dairesinde her türlü taahhüdât ve müzaheretle bulunabilmesi için evvelâ hükümetin meşrû' ve kanunî olan teşkilât-ı milliyemizi hüsn-i kabul eylediğini sarîh ve kat'î bir lisanla ifade buyurması lâzımdır. Aksi takdirde cemiyetimizle hükümet-i merkeziye arasında emniyet ve samimiyet-i mütekalilenin husûl bulduğu meşkûk kalacak ve bi'n-netice mütebâyin harekât ve teşebbüsâtın zuhûru melhuz bulunacaktır.

Pâyitaht ile Anadolu'yu yekdiğerinden tefrika heyet-i âcizânemiz ve mümessilleri bulduğumuz efrâd-ı millet sebebiyet vermiş olmayıp bilakis hükümet-i sâbıkanın Paris Sulh Konferansı'nda vilâyât-ı şarkiyenin bi't-tamam vâsi bir muhtariyeti hâiz Ermenistan olmak üzere kabulü ve Toros hudud-ı Osmaniye gösterilerek iki üç vilâyetin camia-i Osmaniye haricine bırakılması ve pâyitaht ve vilâyâtımızın ekserî yerlerinde mütareke ahkâmı hilâfına birçok işgallere ve haysiyet ve istiklâl-i

devlet ve milleti muhil ahvâle seyirci kalması ve mevcudiyet-i milliyesini muhafaza azm-i dindarânesiyle hukuk-ı mukaddesini müdafaaya kıyâm eden Kongre azasının eşkiya çetesi gibi tenkili maksadıyla Mamuretülaziz vilâyetinde birtakım eşkiya cem'ine bi't-tevessül Sivas ve Mamuretülâziz vilâyetleri ahali arasında mukatele esbâbını ihzâr emrini veren hükümet-i sâbıkanın icrââtı gayr-i meşrû'ası olmuştur. Aksâm-ı memâlik-i Osmaniye'nin işgali tehlikesine gelince, teşkilât-ı millie izhâr-ı mevcudiyet eylediği günden beri hiçbir işgal vâki olmadığı gibi bilakis Ferit Paşa Kabinesi'nin müsamaha ve seyyiâtı neticesi olmak üzere ahkâm-ı mütarekeye mugayir olarak işgal edilen Merzifon ve Samsun gibi yerlerimiz tahliye edilmiştir. Binâenaleyh vahdet-i mülkiyeyi heyet-i âcizânemiz değil, hükümet-i sâbıkanın ihlâl eylediği müstağni-i arz u beyandır, tarafımızdan hiçbir daire-i resmiye işgal edilmemiş olduğundan gayr-i vâki bir halin tashihi gayr-i vâridir. Ecânib ile vâki olan münasebatımız bir şekl-i siyasî-i resmîde olmayıp Kuvâ-yı Milliye'miz aleyhinde hükümet-i sâbıkanın neşriyat-ı vâkıâsının sıhhat veya adem-i sıhhatini tahkik zımnında gelen ve pâyitahtta milletin itimâdına mazhar Kuvâ-yı Milliye'ye müstenid meşrû' bir hükümet göremeyen Düvel-i İtilâfiye'nin nezdimize ba's eyledikleri birtakım memûrîn-i siyasiyeleriyle vâki olan temaslardan ibaret olup gayesi âmâl-i millieyi teşkilât-ı milliyenin vüs'at ve kudretini, irâde-i milliyenin şümûl ve kat'iyetini yakînen onlara ibrâz ve irâe ile milletimiz hakkında celb-i hürmet ve itimâdı temîne inhisar etmiştir ki bu da Sulh Konferansı'nda mukadderât-ı millet hakkında muzır değil, bilakis birçok netâyic-i müfide istihsal edeceği âzâde-i şekk ü şüphedir. Meb'ûsan intihâbatı hakkında hükümet-i sâbıkanın verdiği evâmir-i zâhire dairesinde hareket eden hükümetler henüz defâtir-i esasiyeyi bile tanzime yeni başlamış olduklarından intihâbatta ahalinin hürriyetine tecavüz ve müdahale şimdiye kadar maddeten gayr-i kabil olduğu gibi Cemiyetimiz bir fırka-i siyasiye olmadığından ihtirâsât-ı siyasiyeden bi't-tamam beri bulunacağını ve intihâbatta kat'iyen ahalinin ictihad ve hürriyet-i vicdaniyesine müdahale etmeyeceğini bi'd-defaat beyannameleriyle esasen ilân eylemiştir.

Muâmelât-ı hükümete îrâs edilen sekte ancak muhaberât-ı resmîyenin inkıtaıdır ki bu da milletin eb-i müşfik ve ekremi bulunan pâdişâhına ma'rûzât ve istirhamatım takdime mâni teşkiliyle pâdişâh ve efrâd-ı millet arasında bir sedd-i hâil teşkil eden Ferit Paşa Kabinesi'nin harekât-ı nâ-meşrû'asının netâyic-i zaruriyesindendir.

Şu noktaya da kemâl-i ehemmiyet ve ciddiyetle nazar-ı dikkat-i fahametpenâhilerini celbe mecburuz ki beyânât-ı samile-rinde memleketimizde usûl-i meşrûtiyet icabınca hâkimiyet-i millîye câri bulunduğu mezkûr ise de feshinden itibaren Meclisi Meb'ûsan'ın dört ay zarfında ictimâi Kanun-ı Esasî'mizin ahkâm-ı sarîhasından iken bugüne kadar intihâbatın defâtir-i esasiyesi bile tanzim edilmemiştir. Muhtac-ı izah olmadığı vec-hile dört ay zarfında ictimâi bir mecburiyet-i kanuniye tahtında bulunan Meclis-i Millî'nin şu ana kadar adem-i ictimâi Ferit Paşa Kabinesi'nin açıktan açığa meşrûtiyete bir darbesini ve Kanun-ı Esasî'ye bir tecavüz-i kat'isini teşkil eder ve Kanun-ı Ceza'nın madde-i mahsusuna tevfikân bir cinayet addedilerek müsebbibleri hakkında ahkâm-ı kanuniyenin tamamî-i tatbiki hâkimiyet-i millîyeyi kabul ve ahkâm-ı kanuniyenin tatbiki-ni kendisi için bir vazife-i kanuniye addedecek her hükümet-i meşrû'anın ilk vazife-i mukaddesesidir.

Ferit Paşa Kabinesi'nin tevli'd eylemiş bulunduğu bugünkü vaziyet-i gayr-i tabiiyenin adem-i tekerrürü için ilk ma'rûzâtımızda serdine müsaade istirham eylediğimiz âtideki tekâlifin hüsn-i telâkki ve tatbikini temenni ederiz:

1- Meşrû' ve kanunî olan teşkilât ve teşebbüsât-ı millîyemiz bazı bedhâhân ve bilhassa Ferit Paşa Kabinesi tarafından Bolşeviklik veya İttihatçılık mahiyetinde su-i tefsir ve bu yüzden memleketimiz dahilinde şûriş olduğu ta'mîm ve işâa edilmişti. Bugün millet arasında nifak ve şikak olduğu zehâbında bulunulduğu anlaşılmıştır. Bu şâyialar kat'iyen gayr-i vâridir. Bilakis memleketimizde her zamandan ziyade asayiş ve huzur olup millet dahi bir kütle-i müttehîde halindedir. Bu hakayık bütün cihan nazarında sâbittir. Hükümet-i merkeziye için pek büyük bir kuvve-i manevîye ve bir nokta-i istinâd ehemmiyetinde bulunan bu vaziyete rağmen Ferit Paşa Kabinesi tâ son

zamana kadar Anadolu ahvâlini müşevveş ve mûcib-i endişe göstererek milletin cihan nazarında iktisâba başladığı itibar-ı medenîyi izâleye çalışmaktan hâli kalmadı. Binâenaleyh bugün tekmil Anadolu'nun hükümet-i cedîdeden beklediği ilk iş milletin yekvücûd olup sükûn içinde hukuk-ı meşrû'asının müdafasına çalıştığını ve memleketin hiçbir tarafında muhîl-i asayiş hiçbir hal ve hareket mevcut olmadığını ve hususiyle âmâl-i milliyenin tamamıyla haklı ve meşrû' olduğunu resmî bir beyanname ile cihan efkâr-ı umumiyesine ilân etmektir. Bu suretle milletin teşkil ettiği vahdet-i umumiyeye hükümet de iltihak ederek hiçbir kuvve-i siyasiyemiz bu mübeccel cereyânın haricinde kalmamış olacaktır.

2- Hükümet-i sakıtanın tahrikât-ı ihanetkârânesine alet olarak ahaliyiteslîh ve mukateleye sevk eden birtakım rûesâyı memurînin mahkeme-i âidesine tevdi ve harekât-ı meşrû'a-i milliyeye mümânaat ve hıyanet eden bazı vülât-ı sâbıkanın da hizmet-i devlette istihdam olunmamaları ve mahzâ hukuk-ı kanuniye-i milliyeye müzaharet ettiklerinden dolayı azledilenlerin de memuriyetlerine iadeleriyle hak ve adâletin yerine getirilmesi talep ve ricâ olunur.

3- Ordunun maneviyatı üzerinde su-i tesir icrâ eden, Harbiye Nezareti'ni âtil ve gayr-i kadir bir hale getiren iade-i rütbeleri Meclis-i Millî'nin tasdikine iktirân etmemiş olan ve yegâne sebep-i istihdamları da birtakım esbâb ve mülâhazât-ı sakime-i siyasiyeden ibaret bulunan mütekaiddin derhal asıllarına ircâıyla mühim ve mutena makamât-ı askeriyenin ehil ellere tevdiini ordunun ve devletin selâmeti namına arz ve teklif ederiz.

4- Anâsır-ı Islâmiye'yi bir biriyle mukateleye sevk edip milletin harekât-ı meşrû'asını işkâl etmek üzere hükümet-i sâbıkanın vermiş olduğu gayr-i kanunî evâmîr-i hainâneiyi ait oldukları eşhâsa tebliğ eden, ordunun esrarını muhtevi şifreli muhaberât-ı askeriyeyi çaldırmak için tertibât ittihazından ve bilhassa Posta Telgraf Müdüriyet-i Umumiyesi'nde bir hafiye ve casus teşkilâtı vücûda getirmekten çekinmeyen ve bu suretle muhaberât-ı resmiyenin mahremiyet ve kudsiyet-i kanuniyesini ihlâl eden nuzzâr-ı sâbıkadan Ali Kemal ve Âdil Beylerle Süleyman Şefik Paşa'nın Meclis küşâdında Divan-ı Âli'ye tevdi edilmek üzere

hiçbir tarafa firârlarına meydan verilmemesi ve bilhassa Posta ve Telgraf Müdür-i Umumîsi Refik Halid Bey'in derhal tevkifiyle mahkeme-i âidesine tevdiini kanunun masûniyeti ve hukuk-ı milliyenin kudsiyeti namına talep ederiz.

5- Gerek İstanbul ve gerekse taşrada harekât-ı meşrû'a-i milliyeye iştirak etmiş veya harekât-ı mezkûreyi tervîc eylemiş olanlar aleyhinde hükümet-i sakıta tarafından başlanılmış olan takibat ve tazyikat-ı keyfiyeye nihayet verilmesi kanuna istinâden ve kemâl-i ehemmiyetle talep ve ricâ olunur.

6- Bidayette İtilâf Hükûmâtı'nın sırf kendi askerî nokta-i nazarlarından vaz' u ikamesi teklif ve Hükümet-i Osmaniye tarafından deruhde olunan Dersaadet matbûat sansürünün birçok sebep ve bahanelerle evvelâ İtilâf kontrolü ve bi'l-âhire mezkûr Mütelifin tarafından kable't-tab'ı sansüre iştirak edilmesi suretindeki müdâhalât ile nüfûz-ı hükümetin zevâli ve sâbık kabine-nin de bu ecnebi kuvvetinden nâmeşrû' istifadesi yüzünden bugün matbûat milletin âmâl-i meşrû'asını izhâr ve hukuk-ı mukaddesini müdafaa edemeyecek bir hâl-i elîme gelmiş ve bunun bütün mes'ûliyet-i maddiye ve maneviyesi hükümetin dûş-ı tahammülüne yüklenmiştir. Binâenaleyh Osmanlı Hükümeti'nce Kanun-ı Esasî'ye mugayir olan bu hale resmen bir nihayet verilmesini ve şayet Düvel-i itilâfiye tarafından kendi nokta-i nazarından askerî sansüre devamda ısrar olunacak olursa bu sansürün Hükümet-i Osmaniye Matbûat-ı Umumiye Müdüriyeti'nin murakabe-i kat'iyesi altında olmak üzere hutût-ı esasiyesi muayyen ve Dersaadet matbûatınca ma'lûm şerâit dairesinde Mütelifin tarafından icrasına müsaade ile Hükümet-i Osmaniye'nin efkâr-ı umumiye-i millet karşısında sansür mes'ûliyetinden tahlisini arz ve teklif eyleriz. Ma'rûzât ve tekâlif-i mesrûdeye milleti tatmîn edecek cevâb-ı sarîh ve muvâfık ita buyurulacağı zamana kadar temîn-i makasid-i milliye için milletçe ittihâz edilmiş olan tedâbîr-i fiiliyeye kemakân devamı zaruretinde kalınacağını bi'l-cümle vilâyât ve müstakil elviye ile mülhakatından aldığımız kararlar üzerine kemâl-i kat'iyetle arz eyleriz.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk
Heyet-i Temsiliyesi namına
Mustafa Kemal

Vesika 133

— Yunus Nadi Bey zât-ı devletinizle görüşmek istiyor efendim.

— Harbiye telgrafhanesinde makine başında hazırım.

Yunus Nadi ve yanında Nâzır Paşa'nın yaveri Cevat Rifat Bey vardır efendim. Nâzır Paşa'yı istediler mi yoksa.

— Kendileriyle şimdi görüşürüz. Yalnız beni telgrafa davet ettikleri zaman Nâzır Paşa istiyor demişlerdi. Davet eden Nâzır Paşa mıdır yoksa zât-ı âlileri mi?

— Nâzır Paşa'nın müsaadesiyle ve yaveri vasıtasıyla Harbiye merkezinden zât-ı devletlerini aradık, bundan galattır efendim.

— Teşekkür ederim buyurun.

Yunus Nadi Bey ile muhabere

İrade-i milliyenin hâkimiyet-i milleti infaz etmesi netice-i meşküresi olarak meydana gelen takallüb üzerine burada teşekkül eden hükümetle teşkilât-ı milliyeye arasında aheng-i itihaf husûlünün gecikmeyeceğine hükmetmiş idim. Tahkikatı neticesinde henüz bir iki noktada ihtilâf bulunduğunu anladım. Bu ahengin tevhürü husûlû dahilen ve haricen iyi olmayacağı cihetle bazı ma'rûzâtta bulunmayı vazife addettim. Evvelâ: Bu hükümete dahil bulunan bazı zevâtın mücerred hükümet-i sakıtaya iştiraklerinden dolayı su-i nazarla görülmelerine mahal yoktur. Hükümet-i sakıtanın faal uzuvları Sadrazam, Dahiliye ve Hariciye Nâzırlarından ibaret gibi idi. Diğerlerinin ekseriyetle namuslarından ve vatanperverliklerinden iştibâha mahal olmayarak hatta onların hükümet-i sakıta içinde bulunmaları belki daha ziyade bizim işimize yarmakta idi. Nitekim Abuk Ahmet Paşa ile bendeniz hâl-i temasta idim. Kendisi teşkilât ve harekât-ı milliyeye bütün mevcudiyetiyle merbût olmaktan bir an bile fâriğ kalmamış ve hatta son defa Kabine'nin ıskatında müessir bir âmil rolünü oynamıştır. Zaten bendenizin takdirime göre bu hükümet şimdi ki şekilde nihayet sür'atle yapılması kendisince dahi matlûb olan intihâbat-ı teşriiye neticesine kadar devam edebilecek in-

tikel devresi hükümetidir. Bizim de asıl maksadımız olan bu gayenin bir an evvel temînine hâil olacak bir mahzur olmadığı takdirde bizim de olanca himmet ve gayretimizi o ümniyenin temînine hasreylemekliğimiz pek muvâfık olacaktır mütâlaasındaım. Yâr u ağıâr nazarında buhranın temâdi ediyor görünmemesi lâzım gelen bir zamanda yaşadığımız hissi de, o mütâlaayı müeyyit ve müekkiddir. Hükümet-i hâzıra şimdiki şekliyle emel ve metâlib-i milliyenin kâffesini hüsn-i telâkki etmek ve hüsn-i intâcına da sa'y eylemek hususunda en ufak şüpheye mahal vermemektedir. Hususiyle Cemal ve Abuk Paşalar gibi zevâtın hükümette teşkilât-ı milliyenin bir murahhası ve kâfili gibi telâkki olunmalarında tereddüde mahal yoktur. İkinci mesele de:

Eşhâsa taalluk eden kısımdır ki bunda bütün hissiyâtım sizlerle beraber olmakla beraber ben de biraz itidal tavsiyesine cesaret edeceğim. irâde-i milliyenin muvaffakiyet-i azimkârânesi umumen ve pek amik tesirât husûle getirmiştir. Bu tesirâtın bazılarınca müntakimâne harekât gibi telâkki ve tefsir olunabilecek icrâât ile velev ki en hafif surette şaibedar olmaktan masûn bulundurulması bendenizce mühim bir noktadır. Sukut edenler yalnız maddeten değil manen de sukut etmişlerdir. Onların yeniden ika-ı mazarrat edememeleri taht-ı teminde bulunduruldukça mücazât-ı müterettibelerini kanuna bırakmak teşkilât-ı milliyenin memlekette eskilerinden bambaşka bir devr-i vakar ve adâlet açmakta olduğu fikrini teyid ve takrir eyleyecektir. Millete hıyanet edenlerin cezasız kalmaması hususunda ittifak etmeyecek kimse bulunamaz ve hainliğin cezasız kalmayacağında bendeniz şahsen eminim. Mesele onu da şimdilik kanunun darbe-i tehdit ve te'dibine havale ediyormuşuz gibi görünmekte maslahat ve menfaat görüyorum. Erkânıyla vuku bulan temaslarımda heyet-i hâzıra-i hükümet teşkilât-ı milliyeye metâlibinin tamamen icrâ ve infazına azmetmiş olduğu müstebân oluyor.

Harbiye Nâzırı Cemal Paşa bugün neşredilecek beyanname de bu cihetin zaten kâfi derecede musarrah olduğunu ve ancak beyanname lisan-ı resmî-i hükümetle yazıldığına göre her taraf nazar-ı dikkate alınarak derc edilmiş sûrî

birkaç kelimeye atf-ı ehemmiyet olunmaması lâzım geldiğini beyan eyledi. Ve bilhassa sadr-ı cedîd heyet-i hükümet her türlü su-i tefehhümü bertaraf edecek bir vaziyetin suret-i kat'iyede temîn-i idâmesi için teşkilât-ı milliye erkânının irâe edeceği bir heyetle doğrudan doğruya temas etmeleri arzu-yı samimisini izhâr ediyor. Hulâsa hâlen bendenizin en ziyade lâzım addettiğim cihet buhranın gayr-i münhal ve müşevveş bir vaziyette temâdi etmemesinden ibarettir. Bu ciheti acilen temîn edebilirsek pek muvâfık olacaktır. Mütâlaa-i âlilerine intizâren arz-ı ihtiram eylerim.

6.10.35

Yunus Nadi

Vesika 134

TAMİM

Gayet aceledir

6 Teşrinievvel 35

İzmit, Adapazarı, Bilecik, Bursa, Eskişehir, Ankara, Kütahya, Kengiri, Afyonkarahisar, Denizli, Antalya, Konya, Burdur, Kastamonu, Bolu, Sinop, Samsun, Trabzon, Giresun, Rize, Niğde, Kayseri, Harput, Diyarbakir, Bitlis vilâyet, liva ve kazalarına.

Bugün yeni kabine makine başında Heyet-i Temsiliye'mizle bi'l-vasıta bazı muhaberâtta bulunmuştur. Kabine'nin muhteviyâtı malûmumuz olmayan bir beyanname neşredeceği anlaşılmıştır. Metâlib-i milliyeyi tervîc ettiğini henüz kat'î olarak bildirmemiş olan Kabine'nin her ne suretle olursa olsun bi'l-cümle tebligatının kemâ fi's-sâbık iş'âr-ı ahire değin telgrafhanelerce alınmaması hususundaki tedâbirin ehemmiyet ve dikkatle idâmesi lüzumu tebliğ olunur.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk
Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi namına
Mustafa Kemal

Vesika 135

Sivas'ta Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Nazır Paşa odası 7/8 Teşrinievvel 335

C: Madde 1- Zât-ı devletlerine ve rûfeka-yı kirâma âcizleri hâr ve samimî teşekkürâtımı takdim ile kesb-i mübahat eyleirim. Kabine aza-yı kirâmı bu hiss-i hürmette tamamen müsterek ve Sadrazam Paşa Hazretleri gözlerinizden öperler.

2- Teşkilât nokta-i nazarından vuku bulacak servis tarzındaki muhaberâta Kabine müsaade etmiştir.

3- Ahalinin efkârını tatmîn için beyannamenin tesrî-i neşrine zaruret hâsıl olmuş ve nikat-ı lâzimeye dikkat olunmuştur.

4- Zât-ı hazret-i pâdişâhiye yazılacak ma'rûzât ile tebliğat suretine ait Kabine mütâlaasını almak mevâid-i devletlerinin icrasına başlandığını gösterir Bu hal mücib-i fahrim oldu. Yeni İntihab-ı Meb'ûsan Kanunu intihap zamanını kısaltmak ve meb'ûs adedini azaltmamak ve tarz-ı intihâbı kolaylaştırmak esasına müstenidtir. Bu esaslara göre intihap bu ay gayesinde hitam bulacaktır. Zât-ı devletlerine ve rûfeka-yı kirâma hürmet-i kâmilemin takdimine müsaade buyurulmasını ricâ ederim.

Harbiye Nâzırı
Cemal

Vesika 136

Harbiye Nâzırı Cemal Paşa Hazretlerine

Şifre

C: 7/8 Teşrinievvel 335

1- İltifat-ı devletleri rûfeka-yı âcizânemce mücib-i şükran oldu. Ve bi'l-mukabele gerek Sadrazam Paşa Hazretlerine ve gerekse Kabine aza-yı kirâmına arz-ı tevkirat ederiz.

2- Gerek hutût-ı esasiyemizi teşkil eden metâlib-i umumiye-i milliyeye ve gerekse maksad-ı mukaddese bir an evvel vusûlû teshîl edecek teferruat-ı lâzime üzerinde hükümet-i

milletle hüsn-i itilâf ettirmek hususundaki delâlet ve gayret-i hamiyetkârânelerinden dolayı da zât-ı devletlerine umum ar-kadaşlar namına arz-ı şükran ederim efendim.

8.10.35

Mustafa Kemal

Vesika 137

Beyanname

Haricî ve dahilî felâketlerin tehdidi altında hukuk-ı tabiiye-siyle mukaddesâtının mahfuziyetini temîn gayesi etrafına toplanan büyük milletimiz, bugüne kadar hâkimiyet-i milliyeyi ayak-lar altına alan birkaç şahsın husûmet-i hainânesi karşısında kal-mıştı. Millete istinâd edememek itibariyle hadd-i zâtinde hiçbir kuvvet ve ehemmiyeti olmayan eşhâs-ı mezkûrenin her nasılsa re's-i kâra gelmiş bir hükûmet şeklinde olması, bu mahiyetin-den bir ehemmiyet-i resmiye almasını intâc ediyordu. Bu sebeple şimdiye kadar milletin vahdet-i maneviyesi noksansız olmakla beraber, hükûmet-i merkezîyenin bu vahdet-i milliyeye dahil ol-mamış bulunması yâr u ağıâra karşı milletin değil fakat devletin vahdet-i umumîyesini nâ-tamam olarak gösteriyordu. Lâkin bu-gün Cenâb-ı Hakk'a ve kendi hakkına istinâd eden büyük mil-letimizin gösterdiği iman-ı mutlak karşısında hâiller sukut edip nihayet aynı gaye-i istihlâs etrafında devletimizin de vahdet-i umumîyesi tamam oldu. Bu muvaffakiyet-i millîye iki safhada tecelli etti: Bunların birincisi milletin âmâl-i meşrû'asına kesb-i ıttılâ eden hilâfet-penâh efendimizin Ferit Paşa Kabinesi'ni der-hal ıskatıyla ve ikincisi de, Ali Rıza Paşa Hazretleri riyâsetinde teşekkül eden yeni heyet-i vûkelâ tarafından âmâl-i milliyemi-zin meşrû'iyeti ve Kuvâ-yı Millîye'nin hâkimiyeti esâsâtı kabul edilerek milletle hükûmet arasında bir itilâf-ı tâm olmasıyla ta-hakkuk etti. Bu itilâfa binâen bugünden itibaren bütün teşkilât-ı millîye ve Heyet-i Temsiliye'miz, her iki tarafça müşterek ve bü-tün milletçe mültezem nikat-ı nazarımızın temîniyle âmâl-i mil-liyemizin istihsalinde yeni heyet-i vûkelâyâ müzâhir ve muâvin olacak ve muhaberât-ı resmiye üzerine mevzu olan memnuiye-ti ref' edecektir. Bu vazifenin ifasında teşkilâtımız hiçbir yerde

hiçbir kimse tarafından hükümetin vazâif ve icrâât-ı kanuniyesine karşı hiçbir müdahaleye kat'iyen meydan vermeyecek ve bu suretle teşkilât-ı milliyenin bütün hedef-i mesâi ve faaliyeti, vatanın emr-i istihlâsında mütemerkez kalacaktır. İstihlâsın bu istihsalinde hükümetin vezâif-i resmîyesine mukabil milletin de pek büyük ve pek mübrem vezâif-i millîyesi olduğunu nazar-ı itibara alan cemiyetimiz, hükümetçe musaddak olan nizamnamesi ahkâmına tevfikân teşkilât-ı umumîyesini taazzuv ettirerek vezâif-i milliyenin intizam-ı ifasını temîn etmeyi elzem ad-detmektedir ve esasen bu büyük ve millî gayeden başka hiçbir maksat takip etmeyen heyetimiz, her türlü menâfi-i şahsiyeden ve fırka ihtirâsâtından da münezzeh olduğundan, ilân etmiş olduğu esâsât-ı milliyeden hiçbir sebep ve bahane ile hiçbir zaman inhirâf etmeyecek ve en büyük hisse-i faaliyetini Kuvâ-yı Milliye'nin şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da asayiş ve sükûn-ı tâm içinde tevziine hasredecektir ve en mühlik şerâit-i tarihiye altında bile vakar-ı millîsinden ve herkesin hukukuna riayetteki hasail-i mevrûsesinden zerre kadar ayrılmamış olan milletimizin bundan sonra da aynı tarz ve harekette sâbit kalacağından ve bu suretle bu mübarek topraklara sahip olmaktadır liyakat-i medenîyesini bütün cihana tasdik ettireceğinde şüphe yoktur.

7 Teşrinievvel 35

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk
Cemiyeti Heyet-i Temsilîyesi namına
Mustafa Kemal

Vesika 138

7 Teşrinievvel 335

Südde-i seniye-i hilâfetpenâhiye

Sada-yi milleti boğmak suretiyle memleketin her tarafından yüksek feryâd-ı umumînin hâk-i pâ-yi şâhânelerine vusûlünü men' ederek hem milletini, hem pâdişâhını iğfal etmekten çekinmemiş olan sâbık kabînenin mürâcaat ve şikâyet-i millîye üzerine ıskatıyla yerine metâlib-i millîye dairesinde temşiyet-i umûr

edecek bir heyet-i vükelâ ikame buyurulması, milletin sūdde-i seniyelerine karşı olan ubūdiyet ve sadakat-i mevrūsesini teyid etmiş olmakla şükran-ı umumîyi bütün millet-i mutîaları namına atebe-i felek-mertebe-i şehriyarilerine ref'e cür'etyâb oluruz. Katıbe-i ahvâlde emr ü ferman şevketlû, mehâbetlû hilâfetpenâh efendimiz hazretlerindir.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk
Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi namına
Mustafa Kemal

Vesika 139

Bâbîâlî 8 Teşrinievvel 35

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
Heyet-i Temsiliyesi'ne

7 Teşrinievvel 35 tarihiyle atebe-i ulyâ-yı mülûkâneye takdim olunan telgrafname manzûr-ı âli buyurularak zat ve makam-ı akdes-i şâhânelerine karşı millet-i sadıkları namına teyid edilen hissiyât-ı sadakatkarî mûcib-i memnuniyet-i cenâb-ı şehriyarî olmuş ve devlet ve milletin karîben selâmet ve saadete vusûlüne dua buyurulmuş olduğu tebliğ olunur.

Sadrizam
Ali Rıza

Vesika 140

Erzurum, 8.10.35

Sivas'ta Üçüncü Kolordu Kumandanlığı'na

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine: Heyet-i Temsiliye namına ta'mim buyurulan 6 Teşrinievvel 35 tarihli telgrafnamede Heyet-i Temsiliye ricâlinin kabineye ve yüksek makam ve memuriyetlere girmesi hakkındaki şâiyat red ve tekzîb olunmakla beraber kat'iyen böyle bir emel ve davete mûmâşât olunmayacağı da beyan ediliyor ki bunun her tarafta tesirât-ı hasenesi görülecek ve şüphesiz ki düşman ruhlu insanların ilk ev-

vel aleyhimizde kullanacağı silâhlardan biri böylelikle kırılmış olacaktır.

Bu bâbda hassaten arz-ı takdirat eylerim. Fakat bu güzel azim ve kararın şimdiye kadar bizde görülmüş tecârib ve netâyicine nazaran daha şümüllü olmasını da hassaten arz ve mütâlaa eylerim. Burada da zât-ı devletleriyle bilhassa görüşüldüğü ve kat'iyetle takarrür eylediği vechile Heyet-i Temsiliye'den zât-ı samileriyle Rauf Beyefendi'nin ve bu kıbâlde olan zevât-ı müessire-i âliyenin meb'ûs olduktan sonra da bir vechile hükûmete karışmayarak daima Meclis-i Millî'deki grubun re's ve rolünde nâfiz ve kabinenin şekil ve terkibi ve ricâlinin kıymet ve hüviyeti ne olursa olsun daima Meclis-i Millî içinde nâfiz ve murakıp bulunmağı en mühim bir hadise-i muvaffakiyet ve elzemût-tatbik bir karar addeylerim. Ancak bu suretle hükûmet daima milletin murakabesi altında kalarak gerek hükûmet ve gerekse â'yânı ve saray muvazeneti karşısında milletin ruh ve âmâli her taraftan asla inhirâf ettirilmemiş ve tehlikeli ifratlara da meydan verilmemiş olur. Bir emelin ve bir grubun en yüksek ve en muktedir tanınmış ricâli kendi daire-i hizbinden çıkıp da hükûmet işine karışınca Meclis-i Millî daima zayıf kalmış ve müteaddit cereyânlar karşısında ya sürüklenmiş veyahut parçalanmıştır. Vatan ve milletin felâh-ı tâmmı şiddetle mevzu-i bahis olan bu devirde işbu ma'rûzâtım etrafında muhabbet ve kat'î bir karar ile mücehhez bulunmamızı kemâl-i hürmetle istirham eylerim.

K.O. 15 K.

Kâzım Karabekir

Vesika 141

Bâbüâli, 9.10.35

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Bugün bazı gazetelerde beyanname suretinin derc edilmiş olduğu görüldüğünden ta'dilâta imkân kalmadı, ilâveten tekli-fi mutasavver olan dört maddenin Heyet-i Temsiliye'ce vesâit-i muhtelif ile ta'mimi Kabine'ce pek lüzumlu görülmektedir.

1- İttihatçılıkla münasebet bulunmadığı.

2– Devlet-i Osmaniye'nin Harb-i Umumi'ye karışması doğru olmadığı ve müsebbibleri aleyhinde tayin-i esâmi suretiyle bazı neşriyat icrası ve haklarında takibat ve mücazât-ı kanuniyenin tertibi.

3– Harp esnasında yapılan her nev'i cinâyât faillerinin ceza-yı kanuniyeden kurtulmayacakları.

4– İntihabatın serbest cereyân edeceği.

Bu maddelerin tavzih ve ta'mimi dahilen ve haricen birtakım su-i telâkkiyâtın önüne geçeceğinden memleketin menâfi-i âliyesi icabı olarak suret-i mahsusada hüsn-i telâkkisi ricâ olunur. İhtiramlarım efendim.

Harbiye Nâzırı
Cemal

Vesika 142

Şifre

Sivas, 10.10.35

Harbiye Nâzırı Cemal Paşa Hazretlerine

C: 9.10.35:

Ma'rûzât-ı cevâbiyede bulunmadan evvel Heyet-i Temsiliye'nin, Kabine erkân-ı muhteremesi hakkında hiss-i hürmet ve hüsn-i zan perverde eylediğini ve müdâvele-i efkâr ve teâtî-i mütâlaatta tarafeynin sâfiyet ve samimiyeti rehber ittihaz eylediğine kanaati olduğunu arz eylerim. Vesâit-i muhtelif ile ta'mimi lüzumlu görüldüğü emr ü iş'âr buyurulan dört maddede hakkında Heyet-i Temsiliye'nin nikat-ı nazar ve mütâlaatı ber-vech-i âti maruzdur:

1– Rum ve Ermenilerle, İngilizler başta olmak üzere Düvel-i İtilâfiye'nin ve bunların siyasetlerine alet olan sakıt Ferit Paşa Kabinesi'nin vahdet-i millîye ve saadet-i vatana ma'tûf her nev'i teşebbüsât ve harekât-ı meşrû'a-i milliyeyi ale'l-ıtlak İttihatçılıkla ithamı bir meslek edinmiş oldukları cümlece malûmdur. Teşebbüsât ve teşkilât-ı milliyemizin İttihatçılıkla hiçbir alâka ve münasebeti olmadığı bedhâhândan gayrı gerek millet ve gerek temasta bulunan ecânibce taayyün eylemiş olduğu halde mahzâ buyurduğunuz su-i telâkkiyât ve işâatı berta-

raf etmek maksadıyla Sivas Umumî Kongresi'nin birinci celse-i ictimâında müzâkerâta başlanmadan evvel umum murahhaslar İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ihyâsına çalışamayacağına dair alenen birer, birer tahlîf edilmiş ve bu yemin sureti her tarafa neşir ve ilân olunmuştur. Bundan başka münasebet düştükçe ve bilhassa ecânible temaslarda bulunuldukça bu noktaya ehemmiyet-i mahsusa atfolunarak beyânât ve izâhât-ı lâzimedede bulunmaktadır. Maahaza tavsiye buyurulduğu vechile bu bâbda yine fırsat çıktıkça beyânât ve neşriyattan geri kalınmayacaktır. Yalnız bu mesele, şekl-i zâhîrîsinden sarf-ı nazar edilirse mahiyet-i esasiyesi itibarıyla ehemmiyet-i mahsusayı hâizdir. Bu cihetle sırf Kabine aza-yı kirâmıyla teâtî-i efkâr ve heyet-i celîlelerinin bu noktadaki kanaat-i hâkimesini istimzâc maksadıyla bu bâbda Heyet-i Temsiliye'nin mütâlaasını arz etmeyi lüzumlu görmekteyiz. Biz anâsır-ı gayr-i Müslime ile İtilâf Hükûmâtı'nın makasid-i siyasiye tahtında körükledikleri ale'l-ıtlak İttihatçılık düşmanlığını esas itibarıyla doğru görmüyoruz. İttihatçılardan seyyiât-ı idâre ve su-i istimalleri ile memleketi harabîye sürükleyenlerden ibaret bir hizb-i kalîl vardır ki, işte asıl millet ve bizim nazarımızda müttehem olanlar bunlardır. Yoksa İttihat ve Terakki mensubîninden olup muhafaza-i bî-tarafî etmiş, fenalığa alet olmamış ashâb-ı namusun bu suretle su-i zan altında kalmasını ve bilhassa her millette olduğu gibi nik ü bedi lüzumu derecede temyiz edemeyen alelumum avam kısmının dūçâr-ı tōhmeti olmasını doğru görmedikten başka, memleketin asayiş ve intizam-ı dahilîsi ve âtisi itibarıyla de tehlikeli addeyiyoruz. Binâenaleyh Kabine'nin bu madde-den ruh-ı maksadı ne olduğunu izah buyurmanızı hassaten istirham ederiz.

2- İkinci madde muhteviyâtına gelince, bu husus şâyân-ı teemmül ve muhtelif suretlerle münakaşaya kabiliyetlidir. Meselâ mütâlaat-ı âtiye dahi vâriddir:

Gayr-i kabil-i tamir felâket ve netâyic-i elîmeye müncer olduğundan bugün milletin adem-i memnuniyetini celp eden Harb-i Umumî'ye iştirak etmemek elbette son derece şâyân-ı arzu idi. Fakat buna imkân-ı maddî mevcut değildi. Çünkü adem-i iştirak müsellaah bir bî-tarafılığı yani Boğazlar'ın mesdûd

bulundurulmasını icap ettiriyordu. Halbuki vatanımızın mevki-i coğrafisi, İstanbul'un vaziyet-i sevkü'l-ceyşiyesi Rusların İtilâf Hükümetleri yanında ahz-ı mevki etmiş olması bizim seyirci kalmamıza asla müsait değildi. Bundan başka müsellah bir bî-taraflığın idâmesi için paramız, silâhımız, sanayiimiz, hulâsa lâzım olan vesatimiz mevcut değildi. İtilâf Devletleri'nin bilhassa İngilizlerin para vermemesinden sarf-ı nazar gemilerimizi zapt ve milletin dışından tırnağından arttırarak biriktirdiği inşaat-ı bahriyeye ait yedi milyon liramızı da gasp eylemeleri ve Düvel-i İtilâfiye'nin ilân-ı harple beraber bizim harbe duhûlümüzden daha dört ay evvel tamamen Hükümet-i Osmaniye zararına bir Ermenistan Cumhuriyeti teşkiline karar verdiklerini ilân eylemiş olmaları ve hatta Bolşeviklerin neşrettiği gizli muâhedâttan anlaşıldığına göre İstanbul'un Çarlık Rusya'sına vaat edilmiş olması harbe İtilâf Devletleri aleyhine girmekliğin gayr-i kabil-i ictinâb olduğunu gösterir delâil-i vâzihadandır. Bir de İngiltere ve Fransa'nın kendisine İstanbul'u vaat eyledikleri Rusya dururken Balkan Harb-i meş'ûmundan sonra hiçbir kıymet-i askeriye ve mevcudiyet-i milliyeye atfeylemedikleri milletimizi, kendilerine iltihak eylemeği farz etsek bile, tercih edeceğini tasavvur eylemek elbette doğru olamaz. Harbe girmekliğimizi bir cinayet telâkki etmek ve koca bir milleti dört, beş kişinin bâziçesi olacak derekede addeylemek fikrimizce lehimizde bir faideyi mücib olmak şöyle dursun, bilakis sakıt Ferit Paşa'nın Paris'te Avrupa'dan merhamet dilenmek efkâr-ı sakimânesi ile serd eylediği beyânât-ı zelilânesine Clemenceau'nun vermiş olduğu hakaret-âlûd cevâbın maazallah bir kere daha işitilmesine sebep olabilir. Binâenaleyh merdâne bir surette hakikati söylemek ve kahramanca harp eden bu koca milletin mağlûbiyetin netâyic-i zaruriyesine katlanmakla beraber hareketinin cinayet telâkki ve bu yüzden ittiham ve tecziye edilmesini kabul etmemek en sâlim ve en hayırlı bir prensip telâkki olunabilir.

Harbin müsebbibleri hakkındaki noktaya gelince: İlân-ı harp gayr-i mes'ûl olan zât-ı şâhânenin hakkı olduğuna ve o zamanki kabinenin ilân-ı harpten dört ay sonra ictimâ eden Meclis-i Milli'de verdiği izâhât üzerine alkışlarla mazhar-ı

itimâd olmuş bulunmasına nazaran mesele Divan-ı Âli'nin tetkikinden geçmeden ale'l-ıtlak şu veya bunun aleyhinde ithâmâta kalkışmakta isabet olmayabilir. . . . Harb-i Umumî'ye girmek ve girmemek veyahut girmek zarureti karşısında zamanını intihap eylemek hususunda başka mütâlaat dahi vardır. Buradaki mütâlaat, düşman nokta-i nazarına cevap olmak üzere iltizâm edilmiştir.

3– Harp esnasındaki su-i idârelerin meydana çıkarılıp tecziyesi, vatanımızda mes'ûliyetin büyük ve küçüklere seyyân olduğunu, kanun devrinin tamamen bîtarafâne ve kemâl-i adl ü hakkaniyetle başladığını idrâk etmek ehass-ı âmâlimizdir. Fakat biz bunu birçok münakaşata sebep olacak olan kâğıt üzerinde reklâm tarzında neşriyattan ziyade bi'l-fiil tatbikatıyla yâr u ağıyâra izhârını daha muvâfık ve faideli görüyoruz.

4– Intihâbat hakkındaki nikat-ı nazarımızı suret-i ber-vech-i âti beyanname ile neşir ve ilân eylemiştik. Bu bâbda vârid olacak başkaca mütâlaat varsa emr ü iş'ârını istirham eyleriz.

Mustafa Kemal

Vesika 143

Matbûat Cemiyeti Reisi Velid Bey vasıtasıyla
İstanbul'da *Tasvir-i Efkâr, Vakit, Akşam, Türk Dünyası* ve
İstiklâl gazetelerine

C: 9 Teşrinievvel 1335

İstizâh ettiğiniz mevâdda ait izâhâtı Heyet-i Temsiliye namına ber-vech-i âti tebliğ ediyorum:

1– Makasidimizin hutût-ı esasiyesinden olan üç nokta üzerinde Hükümet'le itilâf ettik ve bu noktalar Hükümet'in resmî beyannamesinde de tasrih edilmiştir; evvelâ Erzurum Kongresi'yle Sivas'ta mün'akid Umumî Kongre'ce müştereken kabul edilen nizamname ile beyannamenin ihtivâ ettiği esâsât dairesinde âmâl-i milliyenin hükümetçe hatt-ı hareket ittihâz edilmesi; saniyen Meclis-i Millî'nin ictimâna kadar mukadderât-ı millet ve memleket hakkında hiç bir taahhüd-i kat'îye girililmemesi ve salisen de sulh konferansına gönderilecek heyet-i murahhasanın itimâd-ı

milliye mazhar kifayet ve iktidar erbâbından mürekkeb olması şeklinde olan bir nikat-ı selâseyi Hükümet tamamıyla kabul etmiş ve diğer birtakım teferruat üzerinde de itilâf edilmiştir. Maamafih eğer Kongre'nin nizamnamesiyle beyannamesinde mün-deric esâsâta henüz vâkıf değilseniz, onları da tebliğ edebiliriz.

2- Heyet-i Temsiliye ile Hükümet'in icrâât-ı müteakabileleri sebebiyle devletin iki başlı bir şekilde görünmesini muvâfık-ı hakikat bir tarz-ı telâkki bulmuyoruz: Ferit Paşa Kabinesi zamanında bile hükümet gayr-i meşrû' ve bi'n-netice keen-lem-yekün olduğundan, millet kendisine meşrû' ve kanunî bir baş temîn etmek için çalışmış ve hiçbir suretle ikinci bir baş mahiyetini ihrâz etmemişti; bugün ise bütün faaliyetimiz kanunun hakimiyetini temîne ma'tûf olduğundan, iki başlı gibi görünen vaziyetin islahına müteveccihdir ve bu itibar ile de su-i tefsir edilmemelidir.

3- Hükümetin kat'î bir taahhüt altına girmemesini talepten maksadımız, mukarrerât-ı mülkiye ve milliyemize milletin haberi olmadan su-i tesir icrâ edecek taahhüdât-ı muzırradır. Meselâ Ferit Paşa vilâyât-ı şarkiyede vâsi bir Ermenistan teşkilini kendi rey-i hôduyla taahhüt etmek istemişti. Maksadımız işte bu gibi ve bundan daha fena ve gayr-i kabil-i tamir olacak mazarratların önünü almaktır. Yoksa Hükümet'i menâfi-i milliye lehindeki teşebbüsâtından men' etmek değildir. Hükümet düvel-i muaz zamanın hakkımızdaki mukarrerâtını lehimizde ta'dîl için istediği kadar teşebbüsâta girişebilir. Yalnız Meclis-i Meb'ûsan'ın reyini istihsal etmeksizin sulh konferansı mukarrerâtını imza edemez. Meclis-i Meb'ûsan'ın tesrî-i ictimâi hakkında ta'mim edilen intihâbat kararname-i ahîri de bu hususu mümkün kılmaktadır.

4- Heyet-i Temsiliye bir hükümet mahiyetinde olmadığından tabii devletlerle münasebat-ı resmiyeye girişemez. Bizim yapabileceğimiz ancak Hükümet'in âmâl-i milliyeye muvâfık olan nikat-ı nazarını milletçe ve milletler nezdinde müdafaa ve tervîc için teşebbüsât-ı hususiye ve gayr-i resmiyede bulunmak olabilir.

5- Hükümet-i hâziranın siyaset-i dahiliye ve hariciyemizi hüsn-i tedvîre muktedir olup olmadığı hakkında şimdilik kat'î bir şey söyleyemeyiz. Bunu icrâât gösterecektir. Bizim maksadımız teklif ettiğimiz esâsât-ı milliyenin Hükümet'çe kabulü idi.

Hükümet-i hâzıra ile de aynen böyle oldu. Cemiyetimiz siyâsî bir fırka olmadığından vükelâ veya reis-i vükelânın birtakım esbâb-ı tercihiye serdiyle tayin ve intihâbında âmil olmadık ve olamayız.

6— Bu mesâili daha vâzih ve mufasssal surette anlamak arzu edildiği takdirde Sivas'a bir iki zat i'zâmı pek muvâfık olur.

7— Yeni bir kabine teşkili meselesi hakkında Heyet-i Temsiliye şimdilik hiç bir mûlahaza dermeyan edemez.

8— *İrâde-i Milliye* gazetesinde birtakım devletleri alâkadar edecek fıkralar bulunması aleyhdârlık maksadından değil, vakayi-i câriyeden halkı haberdâr etmek mecburiyet-i tabiiyesinden mütevelliddir. Nitekim aleyhte gibi görünen fıkralar olduğu gibi lehte bulunan fıkralar da vardır. Fazla olarak eğer sırf aleyhdârlık şeklinde görülebilecek fıkralar varsa bu da hukuk-ı milliyeye vukubulan bazı tecavüzata karşı pek haklı bir müdafaa-i meşrû'a mahiyetindedir.

10 Teşrinievvel 35

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk
Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi namına
Mustafa Kemal

Vesika 144

Deraliyye, 13.10.35

Sivas'ta Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Muhterem Paşam; kaç gündür zât-ı âlinizle matbûat heyeti namına muhabere ediyorduk. Bugün de *Tasvir-i Efkâr* namına tasdi' edeceğim. Ber-vech-i zîr bazı sualler arz eyliyorum; mak-sat, Kuvâ-yı Milliye'nin vaziyeti hakkında mümkün mertebe sarîh ma'lumât vermektir. Alınacak cevapların ajans vasıtasıyla Avrupa'ya çektirilmesine çalışılacaktır. Bu suallerden münasip görülenlere yarınki nüshaya yetiştirilmek üzere mümkün mertebe çabuk cevap vermenizi ricâ ederim.

1— Kuvâ-yı Milliye'nin vücuda gelmesinin ilk sebepleri nedir?

2— Teşkilât-ı Milliye ne vakit başladı?

3— Bugün kaç vilâyete hükmü şâmindir?

- 4– Teşkilât-ı Milliye'nin başlıca erkânı kimlerdir?
- 5– Maksud-ı aslîsi nedir?
- 6– Maksud-ı aslîsini istihsal için başlıca teşebbüsâtı nedir?
- 7– İntihâbat hakkında fikri nedir?
- 8– Anadolu'da intihâbat tamamıyla serbest yapılabilecek midir?
- 9– İntihâb-ı nisbî esasa kabul olunur mu?
- 10– Avrupa'ca teşkili mutasavver Ermenistan hudûdu hakkında ne düşünüyorsunuz?
- 11– Sizce Ermenistan hudûdu ne olabilir?
- 12– General Harbord ile ne mülâkat ettiniz?
- 13– Kuvâ-yı Miliye'nin ikinci, üçüncü derecede uzviyetleri içinde bazı İttihatçılar vardır, deniliyor ne dereceye kadar doğrudur?
- 14– İttihatçıların Kuvâ-yı Milliye üzerine tesir etmesi kaabil midir?
- 15– İntihâbattan sonra Kuvâ-yı Milliye ne şekilde kalacaktır?
- 16– Müstakbel hudutlarımız sizce ne olabilir?
- 17– Muhtasaran tercüme-i halinizi bildirir misiniz?
- 18– Meb'ûs intihâbı için namzetliğinizi vaz'edeceğiniz söyleniyor, doğru mudur? Nereden meb'ûs çıkmak istiyorsunuz?
- 19– Rûfekanız meyânında başka kimler meb'ûs olmak arzusundadır?
- 20– Şehrinizde İtilâf Mümessilleri var mı, onlarla hal-i temasta mısınız? Size karşı vaz'u tavırları nedir, harekât-ı millîye hakkında ne düşünüyorlar?
- 21– İstanbul'a mümessil tayin ettiğiniz Vasıf Bey ne vakit gelecektir, talimatı nedir?

Tasvir-i Efkâr Sermuharriri
Velid

Velid Beyefendi'ye

Paşa Hazretlerinin telgrafnameniz muhteviyâtına numara sırasıyla ber-vech-i âti not ettirdiği cevapları arz ediyorum.

Cevat

1- Milletin ma'rûz kaldığı muâmelât-ı hak-şikenâne.

2- Akîb-i mütarekede ve vatanın her tarafında hemen aynı zamanda.

3- Bugün Anadolu ve Rumeli vilâyâtında teşkilât-ı milliyeden mahrum bir yer kalmamıştır. Hükümü umum vatana şâmindir.

4- Teşkilât-ı Milliye'nin erkânı masûniyet ve istiklâl-i vatan için kalpleri çırpınan milletin umum güzide evlâdlarıdır.

5- Maksud-ı aslî vatanın tamamisini ve milletin istiklâlini temîn etmektir.

6- Kuvâ-yı Milliye'yi âmil ve irâde-i milliyeyi hâkim kılmaya azm-i kat'î ile karar vermiş olan ve bütün efrâd-ı milleti câmi bulunan teşkilâtımızdır. Nizamname ve beyannamemizde aynen musarrahtır.

7- İntihâbâta gayr-i meşrû' bir günâ müdahalede bulunmayıp milleti serbest bırakmaktır. Yalnız Cemiyetimiz, esâsâtını kabul edenlerin intihâpta muvaffak olmalarını temenni eder.

8- Evet yapılacaktır.

9- Bu defaki intihâbâtın mevcut kanuna tevfikân icrası zarurîdir. Ve zaten bu yolda da başlanmıştır. Temsil-i nisbî usûlü Meclis-i Millî'nin halledeceği bir meseledir.

10, 11- 30 Teşrinievvel 34 tarihindeki hudûdumuz dahilinde kalan aksâm-ı vatandan bir karış toprağın Ermenistan Hükûmeti'ne ilhakına millet kat'iyen razı değildir.

13- Cemiyetimizde İttihatçı olarak kimse mevcut değildir. İttihatçılık tarihe karışmıştır. Hükûmet-i merkeziyenin, garbın hata-yı siyasîsi onların ihyâsına sebebiyet vermediği takdirde millet bunun ihyâsını der-hatır bile etmeyecektir. Buna dair Heyet-i Temsiliye'nin yeni bir beyannamesi bu gece Matbûat Cemiyeti Riyâseti'ne keşide edilecektir.

14- Kuvâ-yı Milliye'mizin hâkim-i müessiri ancak millet ve makasid-i âliye-i milliyedir. Başka hiçbir ferd veya cemaat müessir olamaz.

15- Kuvâ-yı Milli'yenin şekl-i âtisi, Meclis-i Millî, emniyet ve serbestî ile vazife-i teşriiye ve murakabesini ifaya muvaffak olduktan sora bir kongre ile tayin edilecektir. Bu husus nizamnamemizin son maddesinde musarrahtır.

16– Müstakbel hudutlarımız bizce 30 Teşrinievvel 34 tarihinde mütareke akdedildiği günde fiilen sahip kaldığımız hudduttur.

18– Meb'ûsluğa namzetliğimi vaz' etmedim ve etmeyeceğim ve fakat millet herhangi bir yerden beni meb'ûsluğa intihap ederse maa'l-iftihar kabul ederim.

19– Rûfekam da aynen benim gibi düşünmektedirler.

20– Şehrimizde İtilâf Mümessilleri yoktur. Ancak muvakkaten gelip geçen tek mil Avrupa ve Amerika devletlerine mensup memurîn-i siyasiye ve askeriye ile vuku bulan hususî mülâkatlarda teşkilât ve harekât-ı milliyemizin mahiyet-i meşrû'asını tamamen tasdik ve takdir eylemişlerdir.

17– Paşa'nın tercüme-i hali muhtasaran ber-vech-i maruzdur:

Rumî 1296 tarihinde Selânik'te tevellüd ederek rüşdî tahsilini Selânik'te, idadî tahsilini Manastır'da, Harbiye ve Erkân-ı Harbiye tahsillerini Dersaadet'te ikmâl ile 320 senesi Erkân-ı Harbiye Yüzbaşılığı ile neş'et etmiş ve 323 senesine kadar Suriye'de ve Kolağası olduktan sonra 327 senesine kadar Makedonya'da bulunmuşlar; bu müddet zarfında Ordu Erkân-ı Harbiyesi'nde, Redif Fırkası erkân-ı harpliğinde, Ordu ve Kolordu Erkân-ı Harbiyesi'nde ve Selânik Zâbitân Talimgâh Kumandanlığı'nda ve Şimendifer Hattı Müfettişliği'nde ifayı vazife eylemişlerdir. 31 Mart hadisesi üzerine Selânik'ten Dersaadet'e hareket eden kuvvetlerin Erkân-ı Harbiye Reisliği'nde ve 326'da Arnavutluk'ta icrâ edilen harekâta Harbiye Nâzırı Mahmut Şevket Paşa'nın erkân-ı harbi olarak bulunmuş ve 1910'da Picardie manevralarını takip için Fransa'ya azîmet etmiştir. 327 senesinde Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi'ne memur edilmiş ve oradan İtalya Muharebesi münasebetiyle Trablusgarb'a giderek bu harbin nihayetine kadar Sirenaik mıntakasında Derne Kuvvetleri Kumandanlığı'nı ifa eylemiş ve bu esnada Balkan Muharebesi başlamış ve Bulgarların Çatalca hattına geldikleri bir zamanda İstanbul'a avdet ederek Gelibolu'da Kuvâ-yı Mürettebe Erkân-ı Harbiyesi Harekât Şubesi Müdürü ve Bolayır Kolordusu Erkân-ı Harbiye Reisi olarak Balkan Harbi'ne iştirakle Edirne üzerine mezkûr kolordu

ile hareket etmiş ve Dimetoka havalisinin istirdâdında bi'l-fiil bulunmuşlardır. Balkan Harbi'ni müteakib Sofya, Belgrat, Çetine Ataşemiliterliklerini ifa etmek üzere Sofya'ya memur ve orada Kaymakamlığa terfi edilmiştir. Harb-i zâilin ilânını müteakib Tekirdağ'ında yeni teşekkül eden On Dokuzuncu Fırka Kumandanlığı'na tayin olunmuşlardır. Maydos ve Havalisi Mıntakası Kumandanlığı'nı ifa ettikten sonra mezkûr fırka ile bu mıntakada bulundukları sırada Arıburnu Kuvvetleri Kumandanlığı'nı deruhde eylemiş ve bunun neticesinde Miralaylığa terfi etmişlerdir. Bilahare Anafartalar Grubu Kumandanı olmuş ve İngilizlerin çekilmeleri üzerine On Altıncı Kolordu Kumandanı olarak Edirne'ye ve orada bir ay kaldıktan sonra Diyarbekir, Bitlis, Muş havalisine aynı numara ile Kolordu Kumandanı olarak gitmiş ve mezkûr cephede Mirlivalığa terfi ettirilmişlerdir. Tahaşşüd eden İkinci Ordu dahilinde Bitlis ve Muş'u beş gün muharebeden sonra Ruslardan istirdâd eylemiş ve bir müddet sonra İkinci Ordu Kumandanlığı Vekâleti'ne ve az bir müddet sonra Hicaz Kuvve-i Seferiyesi'ne Ordu Kumandanı olarak tayin olunmuş ise de Şam'a kadar gittikten ve Sina cephesini teftiş eyledikten sonra Medine'ye gitmelerine hacet görülmediğinden İkinci Ordu Kumandanlığı'na asaleten tayin edilerek Diyarbekir'e avdet olunmuş ve 1333 senesinde Halep'te tahaşşüd eden ve General Falkenhayn taht-ı idaresinde bulunan gruba dahil olan Yedinci Ordu Kumandanlığı'na tayin edilmişlerdir. Müşarüniyleh ile harekât-ı harbiyede aralarında ihtilâf-ı nazar hâsıl olduğundan ve Hükümet de nokta-i nazarlarını tervîc etmediğinden mezkûr Ordu Kumandanlığı'ndan istifa ve müteakiben tayin kılındığı İkinci Ordu Kumandanlığı'nı da kabul etmeyerek İstanbul'a avdet etmişlerdir. Bu müddet zarfında veliaht bulunan zatın refakatinde olarak Almanya Karargâh-ı Umumîsi'ne ve Alman garp cephesine seyahat eylemişlerdir. Veliahdın pâdişâh olmaları üzerine şifahî ve musırrâne irâde ile Falkenhayn'in mağlûp bıraktığı Nablus civarında ki Yedinci Ordu'ya tekrar gitmiş ve vürûdundan on beş gün sonra vuku bulan umumî İngiliz taarruzunda bu orduyu Halep'e kadar ricât ettirdiği sırada pâdişâha Fahrî Yaver ol-

muştur. Halep Muharebesi'ni müteakib Yedinci ve Adana havâlisinde bulunan İkinci Ordulardan mürekkeb Yıldırım Grubu Kumandanlığı'nı deruhde ve ba'de'l-mütareke İstanbul'a avdet eylediler. Son zamanda ma'lûm olduğu vechile Üçüncü Ordu Müfettişliği'yle Şarkî Anadolu'da bulundukları esnada 8 Temmuz 35'te silk-i askerîden istifa etmişlerdir.

Vesika 145

Bâbü'ali, 2.10.35

Sivas vilâyetine

Padişâh-ı hilâfetpenâh efendimiz hazretlerinin âsâr-ı teveccüh-i hümâyûnları olmak üzere Dahiliye Nezareti'ne tayin buyurularak tevfikat-ı samedâniyeye müsteniden ifa-yı vazifeye mübaşeret ettim. Memleketin elyevm içinde bulunduğu müşkilâtı ıktihâm ile vatan ve milletin selâmetini, istikbâlini temîn için bütün efrâd-ı milletin bir vifak ve ittihâd-ı tâm halinde olması devletin menâfi-i hakikiyesi icâbatından bulunduğu halde bir müddettir dahil-i memlekette âsâr-ı nifak ve şikak rû-nümâ olması müşkilâtın bir kat daha tezayüdünü müstelzim olmak itibarıyla pek ziyade şâyân-ı teessüftür. Heyet-i cedîde-i hükümet hukuk ve menâfi-i âliye-i memleketi müdafaa ve muhafaza için bütün mesâisini sarf etmek emeliyle gelmiş olup ancak bu hususta usûl-i muvaffakiyet vifak ve vahdetin avdetiyle her tarafta muhafaza-i sükûna gayret ve Hükümet'in telkinatına mutavaatla menâfi-i memlekete muzır harekâttan mücânebet edilmekle hâsıl olacağından hemen merkez ve mülhakata bu dairede icra-yı vesâyâ olunarak ve ahvâl-i vilâyâtta Peyderpey ma'lumât itasına ve meb'ûsan intihâbâtı 11 muamelesinin tesrî'yle netâyicinin inhasına himmet buyurulması bilhassa tavsiye olunur.

Nazır
Mehmet Şerif

Vesika 146

Beyannâme

Vatan ve milletin elyevm geçirmekte olduğu şu buhranlı devrede hükümet-i hâzıra Cenâb-ı Hakk'ın tevfikat-ı ilâhiyesine ve peygamberimiz efendimiz hazretlerinin ruhaniyet-i celîlesine istinâden pâdişâhımız ve hilâfetpenâh efendimiz hazretlerinin teveccüh-i hümayûnlarına ve millet-i Osmaniye'nin müzâherâtına itimat ile mes'ûliyeti deruhde ederek saadet ve selâmet-i mülk ü milleti temîn için azm-i kat'î ile ifa-yı vazifeye mübaşeret etmiştir. Heyet-i vükelâ-yı hâzıra mütecanis ve hutût-ı esasiyede müttehidül'efkâr olup hiçbir fırkaya mensup olmadığı gibi muhtelif siyâsî grupların hiçbirine dahi temâyül etmez. Fakat vatan ve milletin sadet ve selâmetine ma'tûf olan gayede hepsinden muâvenet-i maneviyeye intizârda bulunur. Eyyâm-ı ahîrede Anadolu'da zuhûr eden ahvâl İzmir'in bigayri hakkın işgaliyle ânı takip eden vakayi-i fecianın ve Anadolu vilâyât-ı şarkıyesi mukadderâtı hakkında işâa edilen rivâyâtın efkâr-ı ahalide hâsıl ettiği tesirât neticesi olup maksat ise hukuk ve hudûd-ı Osmaniye'nin muhafazası olduğuna ve Hükümet de şu histe müşterek bulunduğu binâen vukua gelen su-i tefehhümâtın zevâline şu iştirak-ı hissî kâfildir. Milletin büyük küçük hiçbir tabakasında ve memleketin hiçbir noktasında bu ulvî maksada mugayir bir fikir ve mülâhazanın mevkiî olamayacağı âşikârdır. Hususiyle hiss-i vatan ve hulûs-ı niyet ve samimiyet rehber-i hareket olunca su-i tefehhümâtın ortadan kalkmasına mâni, bi't-tabi zâil olur. Hükümet'in düstûr-ı emeli cümlece mutâ' olan Kanun-ı Esasî ahkâmıdır, irâde-i milliyenin tecelligâhı olan Meclis-i Meb'ûsan'ın sür'at-i mümkin ile halli akdem-i vezâifimiz ve intihâbatın kemâl-i hürriyet ve selâmetle cereyânı ve mukadderât-ı memleketin vükelâ-yı millet vesâtetiyle tayini ehass-ı âmâlimiz bulunduğundan intihâbatın aksar-ı tarîk ile icrası esbâbına tevessül olunmuştur. Menâfi-i hayatiye-i vatanın temîni Hükümet'in yekvücûd bir kütle teşkil eden millete istinâden konferans huzuruna çıkmasına mütevakıf olmakla ihtilâfâtın tesirât-ı muzır-ra-i

hariciyesi bütün vatandaşlar tarafından teslim edileceğinden Hükümet mutmaindir. Şeref ve haysiyet-i Osmaniye memlekette hiss-i adâlet ve müsavatın hükümrân olmasında bulunmakla bilâ-tefrîk-i cins ü mezhep hiç kimsenin kanunen mahfûz olan hukuk-ı şahsiye ve medeniyesine bir günâ tararruz vukua gelmemesine sarf-ı mesâi edilecek ve muhafazası begayet mültezem olan intizam-ı ictimâiyeye asla hâlel getirilmemesine itina olunacaktır. Hükümet efkâr-ı âmmenin ma'kesi olan matbûatın memlekete büyük hizmetler ifa edebileceğine kani ve her halde menâfi-i vataniyeyi vikayeye her zamandan ziyade itina etmesine dahi muntazırdır. Mesalih-i devletin hüsn-i cereyânı kavânîn ve nizamat-ı mevcudenin tamamen tatbikine vâbeste olmakla memûrünün bu noktaya ale'd-devam riâyetkâr olmaları lâzımdır. Hilâf-ı kanun ahvâl vuku bulmuş ise bunların dahi yine kanun dairesinde tas-hihine müsaraat olunacaktır. Wilson prensiplerinden bi-hakkın istifade olunarak Devlet-i Osmaniye'nin müttehit ve pâdişâhının etrafında müctemi bir devlet-i müstakille olarak temîn-i bekası için hiçbir teşebbüsten geri durulmayacaktır. Zaten düvel-i muazzamanın hissiyat-ı nasafetkârâneleri ve hakikaten gittikçe tavazzuh etmekte olan Avrupa ve Amerika efkâr-ı âmmesinin itidâl-perverliği de bu bâbda emniyet-bahşır. İn'ikad-ı sulhün bir an akdem tesrî'yle hâl-i tereddüde nihayet verilmesi menâfi-i vatan icabından olmakla bu hususta dahi teşebbüsât-ı lâzimeye ibtidâr olunacaktır.

Sureti aynen bâlâya muharrer beyanname-i resmînin merkezce mülhakat ve vilâyette hemen neşr ü ta'mîmi mütemen-nadır.

7.10.35

Dahiliye Nâzırı
Mehmet Şerif

Vesika 147

Sivas, 11.10.35

Şifre
Aceledir.

Balıkesir’de Fırka Kumandanı Kâzım Beyefendi’ye

1– Heyet-i Temsiliye zât-i âli-i birâderîlerine arz-ı hürmet ve muhabbet eder. Cephe ve muharebe nokta-i nazarından olan teşkilât hakkında tenvîr buyurmanızı ricâ ederiz.

2– Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti teşkilât nizamnamesinin Bursa’dan celbiyle o mintakanın icâbatına göre millî ve askerî teşkilâtın tevhîdi hususunda himmet-i birâderîleri mercûdur.

3– Teşkilât-ı Milliye’ye dahil heyetlerin ve eşhâsın muhtelif tarzda hükümet-i merkeziyeden mutalebâtta bulunmaları Kuvâ-yı Milliye’nin vahdet ve ahengine hâlel vereceğinden icap edenlere bu bâbda nasâyih-i lâzimedede bulunularak muharebe ve hususât-ı askeriye bi’t-tabi zât-ı âlileri ve Kolordu hall ü fasl edeceğinden teşkilât heyet-i merkeziyesinin muhafaza-i irtibat nokta-i nazarından şimdilik Sivas’ta bulunan Heyet-i Temsiliye ile tesis-i muhabere eylemesi münasip olur.

4– Meb’ûsların âmâl ve makasid-i milliyenin Meclis’te temînine çalışacak zevâtın intihap olunması pek mühimdir. Bunların Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti namına şahsan namzetliklerini vaz’ etmelerini ve taraf-ı âlinizden himaye olunmalarını ricâ ederim kardeşim.

5– İşbu telgrafın vusûlünün iş’ârı mercudur.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk
Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi namına
Mustafa Kemal

Vesika 148

Şifre
Aceledir.

Sivas, 11.10.35

Konya'da On İkinci Kolordu Kumandanlığı vasıtasıyla
Heyet-i Temsiliye azasından Refet Beyefendi'ye

1– Konya, Isparta, Burdur, Antalya ve Afyonkarahisar, Denizli, Menteşe livalarında nizamname mücibince teşkilât-ı milîyenin sūr'at-i teessüsü ve taazzuvu pek mühimdir. Teşkilâtın vesâit-i mümkinine ile Aydın, Saruhan, İzmir livalarına teşmiline çalışmak icap eder. Gerek bu menâtukın ve gerek Eskişehir, Kütahya, Balıkesir, Çanakkale müstakil livalarıyla Bursa vilâyetinin sühûlet-i irtibat nokta-i nazarından teşkilâtı hakkındaki mütâlaalarının beyanını ricâ ederiz.

2– Meb'ûsların makasid-i milliyeye müstenit esâsâtımızı kabul eden zevâtın intihap olunması için her tarafça tedâbîr-i lâzimeye tevessül olunmalıdır. Heyet-i Temsiliye kimsenin cemiyet namına namzetliğini vaz' etmeyecektir. Fakat evsâf-ı matlûbeyi hâiz olanlar şahsen Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti namına namzetliklerini vaz'etmelidirler. Bu suretle namzetliklerini vaz' edenler isimlerini mensup oldukları liva heyet-i merkeziyeleri vasıtasıyla doğrudan doğruya aynı zamanda isimlerini Heyet-i Temsiliye'ye bildireceklerdir. Cümleten gözlerinizden öperiz.

3– Orada gerek muharebe nokta-i nazarından gerek millî teşkilât itibarıyla mütâlaatınızın iş'ârı mercûdur.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
Heyet-i Temsiliyesi namına
Mustafa Kemal

Vesika 149

Şifre

Sivas, 11.10.35

Gayet müstaceldir.

Bursa Fırka Kumandanı Bekir Sami Beyefendiye

1- Bursa'da nizamname mûcibince kuvvetli ve şâyân-ı itimat ve itibar zevâtın mürekkeb bir heyet-i merkeziyenin ve Bilecik'te bir heyet-i idârenin teşekkülü ve Bilecik livasının merkeze raptıyla bütün Hüdavendigâr vilâyeti dahilinde nevâhiye varıncaya kadar teşkilâtın teşmiliyle vilâyetin bir kütle-i metîne haline sür'at-i ifrâğı pek ziyade elzem ve faide-li görülmektedir. Bu hususta icap edenlerin teşvik ve tergibiyle neticenin iş'arını hassaten ricâ ederim.

2- Meb'ûs intihâbında Cemiyet'imizin nokta-i nazarı heyet-i merkeziyeye hitaben açık telgrafla yazılmıştır. Mütâlâa buyrulması münasip olur.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk
Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi namına
Mustafa Kemal

Vesika 150

Sivas, 12.10.35

Harbiye Nâzırı Cemal Paşa Hazretlerine

İkdam gazetesinin 23 Eylül 35 tarih ve 8123 numaralı nüshasında münteşir Askerî Nigehbân Cemiyeti'nin muhtırası pek muhik olarak ordu-yı hümayûn ümerâ ve zâbitânının calib-i nefret ve heyecanı olduğu ve bu bâbda mâfevk kumandanlar tarafından protesto ve şikâyetnameler gönderilmek ve bu ihanete bir an evvel hâtime verilmesini talep etmek gibi teşebbüslerde bulunmak istendiği istihbâr edilmektedir. Fi'l-hakika Cenâb-ı Hakk'a bin kere şükürler olsun Pâdişâhına sadık, kavânîn-i askeriyeye mutî, her türlü siyâsî cereyânlardan müberra olan Osmanlı ordusu bugün vatan ve milletin yegâne nigehbânı oldu-

ğunu vahdet-i fikriye ve zapt ü rapt-ı askerîsi ile cihana göstermekle vaziyet-i dahiliye ve hariciyemizi temîn eylemektedir. Kavânîn-i devlete mugayir, pâyitaht-ı saltanat-ı seniyyede Harbiye Nezareti'nin gözü önünde askerî bir cemiyet-i fesadiyenin icra-yı faaliyet etmesi ve hatta beyannamelerinin sahaif-i matbûata kadar geçmesi bütün ordunun tezyîd-i infialine ve zaman geçtikçe hiç şüphesiz makam-ı nezaretpenâhîlerine kadar usûlsüz mürâcaatlara ve belki de tedâbir-i mukabileye kalkışarak vatan ve millet için gayr-i kabil-i telâfi felâketlere sebebiyet verecektir. Buradaki ma'lumâta nazaran bu mugayir-i kanun cemiyet-i fesadiyenin res-i kârında Kiraz Hamdi Paşa, hırsızlığından dolayı matrûd Erkân-ı Harp Miralayı Refik Bey, Sâbık Halâskâr Grubu'ndan Binbaşı Kemal Bey, Bandırma Sâbık Sevkîyat Reisi Topçu Binbaşılardan Hakkı Efendi ve henüz bu cemiyetle kat'ı rabita edip etmediği belli olmayan matrûd Erkân-ı Harp Binbaşılardan Nevres Bey gibi eşhâs olup azası da seyyiâtları yüzünden ordudan tard olunmuş veya tekaüde sevk edilmiş kesân ile ahlaksızlıklarıyla tanınmış mahdudûl-mikdar eşhâstan ibaret bulunmaktadır.

Malûm-ı samileri olduğu vechile Cevat Paşa Hazretlerinin zaman-ı nezaretlerinde bu cemiyete karşı Harbiye Nezareti takibata başlamış, fakat sonra tebeddülâtan dolayı arkası bırakılmıştı. Binâenaleyh bu menba-ı fesadın hemen kökünden sökölüp atılması, mensûbinin ibreten lissairin olacak surette şedîden tecziye ve bu icrâât ve takibattan ordu-yı hümâyûnun resmî ta'mimlerle haberdâr kılınması, fedakâr ve namuslu heyet-i zâbitânımızın teskin-i ezhânı, ordunun temîn-i inzibatı nokta-i nazarından hayatî ve müstacel bir mesele addeylediğimizden muvaffakiyet-i nezaretpenâhîleri nokta-i nazarından arzını vecîbe addederiz.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Vesika 151

Gayet müstaceldir Harbiye, 14.10.35
 Sivas'ta: Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa
 Kemal Paşa Hazretlerine

C: 12.10.35 tarihli Nigehbân Cemiyeti hakkındaki şifreye:
 Bu kat'î mukarrerdir.

Cemal

Vesika 152

Şifre Sivas, 15.10.35

On Beşinci Kolordu Kumandalığı'na
 Amasya'da Beşinci Fırka Kumandalığı'na
 Diyarbakir'de On Üçüncü Kolordu Kumandanlığı'na
 Ankara'da Yirminci Kolordu Kumandanlığı Vekâleti'ne
 Konya'da On İkici Kolordu Kumandanlığı Vekâleti'ne
 Balıkesir'de On Dördüncü Kolordu Kumandanlığı
 Vekâleti'ne
 Edirne'de Birinci Kolordu Kumandanlığı'na

Kıtaattan vâki olan müracaat üzerine Nigehbân-ı Askerî is-
 mindeki cemiyet-i fesadiyenin lağvı ile müsebbibleri hakkında
 takibat icrası Harbiye Nâzırı Paşa Hazretlerinden ricâ edilmiş-
 ti. Alınan cevapta bunun kat'î ve mukarrer olduğu bildirilmiş
 olmakla ordunun şeref ve haysiyeti namına pek mühim olan
 nezaret-i müşarünileyhânın bu kararı arz olunur.

Mustafa Kemal

Vesika 153

Şifre

Sivas, 13.10.35

Harbiye Nâzırı Cemal Paşa Hazretlerine

Sivas ahalisinin, heyet-i celîlerinin makam-ı iktidara geçmesi şerefine ve İngilizlerin Samsun'ı tamamen tahliye eylemeleri tebşîrâtına ait olmak üzere 4 Teşrinevvel gecesi icrâ eyledikleri tezâhürât-ı millîye ve fener alayı tafsilâtından bâhis *Îrâde-i Milliye* istihbârâtına atfen Dahiliye Nâzırı Paşa Hazretlerinin Sivas vilâyetine vâki bir tebliğlerinde, Sivas halkının izhâr-ı şâdmânî eylemelerini pek tabii bulduklarını ve fakat “kahrolsun işgal” tarzındaki yazılar Hükümet'in hâl-i hazır siyasetine gayr-i muvâfık olduğu için icap edenlere nasâyihde bulunulması mastûr bulunduğu, Vali-i vilâyetin istimzâc-ı rey maksadıyla Heyet-i Temsiliye'mize vâki mürâcaatından anlaşıldı. Heyetimiz mütarekename ahkâmına mugayir ecnebi işgalinin ref'ini gören, vatanın kısmen tahliyesini idrâk eyleyen milletin bu tarzda, hatta daha bâriz bir surette izhâr-ı hissiyât etmesini pek muvâfık ve makul gördüğü cihetle milletin hissiyât-ı hakikiyesine müsteniden Hükümet'in bu haksız işgalleri lisan-ı resmî-i siyâsî ile red ve mütareke ahkâmına mugayir bugüne kadar vuku bulmuş müdâhalâtı protesto ve tamirlerini talep eyleyeceğine intizâr eylemektedir. Halkın itimâdını tezelzûlden vikaye maksadıyla Dahiliye Nezareti tebligat-ı vâkıâsının muhafaza-i mahremiyetine ve halka adem-i işâasına karar verildiğini arz eder, bu vesile ile Hükümet'in takip ettiği siyasette Heyet-i Temsiliye'ce henüz ma'lûm olmamış cihetler varsa tenvîrine müsaade buyurulması müsterhamdır.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Vesika 154

Harbiye. 18.10.35

Sivas'ta Üçüncü Kolordu K.

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

C: 13.10.35 Hükümet'in programında Heyet-i Temsiliye'ce mechûl kalmış hiçbir nokta yoktur. Yalnız âmâl-i milliye dairesinde tedvîr-i umûr mes'ûliyetini tahammül eden hükümet-i merkeziyenin harekât ve icrâatında icâbat-ı siyasiyeyi kollamak ve Sivas Kongresi mukarrerâtında da teyid olunduğu vechile* ecânibe karşı daha mihmännüvâzâne ve mülâyimâne hareket eylemek ıztırında olduğu Heyet-i Temsiliye'ce de takdir buyrulur ümniyesindeyim.

Milletin izhâr-ı hissiyât eylemesi ne derecede müstahsen ve hükümetin teşbbüsât-ı siyasiyesinde muvaffakiyetine ne mer-tebe müzâhir ise, mukadderât-ı memlekete hükmedecek olan sulh konferansında hayırhâh zahîrlere ihtiyacımız da ol mertebe bâhirdir. Bu cihetle âmâl-i milliyeyi tahsil vazifesinde idâre-i merkeziyenin daha müteenniyâne hareket mecburiyetinde olduğu, hususiyle teşebbüsât-ı milliye su-i tefsir faaliyetlerinin henüz kuvvetten düşmediği şu zamanlarda işaret eylediğim ihtiyatkârlıkların nâbemahal olmadığı tasdik buyrulur itikadındayım. Yoksa haksız ve lüzumsuz işgallerin ref'i emrinde resmî, gayr-i resmî teşebbüsâttan bir an bile hâli kalınmadığını temîn eylerim. Harekât-ı ahîre-i hudapesendânesile cihan efkâr-ı umumiyesine karşı isbât-ı âsâr-ı rûşd eylemiş olan millet-i necibenin hâiz-i itimâdı bulunan hükümet-i hâzıra icrâat-ı vâkıasında âzâde-ser kaldıkça harice karşı daha fazla ismâ'-ı kelâm eyleyebileceği bedîhiyatına karşı Heyet-i Muhtereme-i Temsiliye'den icrâat-ı hükümeti daha ziyade mürevvic-kâr bulunmalarını ricâ ederim.

Harbiye Nâzırı
Cemal

* Böyle şey yoktur.

Vesika 155a

Telgraf

Bursa, 12.10.35

Sivas'ta Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
Reis-i Muhterem Mustafa Paşa Hazretlerine

1– Bekir Sami ve Harekât-ı Milliye Kumandanı Mehmet Ali Beyefendiler ile bi'l-iştirak dünden itibaren vazifeye mübaşeret edilmiş ve nizamnameye tevfikân teşkilâta başlanılmıştır.

2– Zamanın nezaketi ve müstaceliyeti hasebiyle aşağıdan yukarıya intihâbat imkânı olmadığından intihâbatı idâre etmek üzere nizamnameye tebean memleketin maruf ve erbâb-ı hamiyetten müteşekkil olmak üzere Meclis-i Belediye, Ticaret Odası, Muallimler Cemiyeti, Türk ve Çiftçiler Derneği ve Avcılar Kulübü, Cemiyetü'l-müderrişîn ve Dava Vekilleri Cemiyeti gibi memlekette mevcut kâffe-i müessesât-ı milliyenin ârâsı ile on kişilik bir heyet-i merkeziye intihâbı bugün ikmâl edilecek ve esâmisi bi'l-âhire arz olunacaktır.

3– İntihabatın suret-i icrasını âmir olan telgrafname-i âlilerinin beş gün evveline kadar mercilerine tebliğ edilmemesi yüzünden münderecâtına kesb-i ıtlâ edilememiş ve henüz elde ettiğimiz 13 Eylül 35 tarihli telgrafname-i âlileri bi't-tetkik Hükümet'in kongrede heyet-i mahsusamız tarafından kabul edilen esâsât dairesindeki ta'mîmi medâr-ı tatbik ittihâz ederek sūr'atle intihâbata sarf-ı mesâi etmekteyiz.

4– Bursa'ya muvâsalattan beri Redd-i İlhak, Karakol ve sâire namı altında aynı gaye ile hareket ve fakat muhtelif merkezlerden vürüd eden birtakım teşkilâta müsadif oluyorum. Hatta 10 Teşrinievvel 35 tarihli Balıkesir Redd-i İlhak Cemiyeti Reisi Hâcim imzasıyla gelen bir telgrafta ayın yirmisinde in'ikad edecek büyük kongreye bir telgrafname ile iki muhahasın i'zâmı ve teşkilât namına diğer tedâbîr-i mühimmenin icrası bildiriliyor. Bu hal kumandanın muhtelif menâbiden verilmesi yüzünden birçok mehâzîri dâi olduğu umum Anadolu ve Rumeli'ye şâmil olan Kongre'mizin takip ve kabul ettiği "her İslâm cemiyetin azasındandır" kaidesine muhâlif ve

matlûb olan vahdet-i milliyeyi muhil olduğu cihetle ehemmiyetle nazar-ı dikat-i âlilerini celb ederim. İttihaz edilecek diğerkhususâtı dahi peyderpey arz edeceğimi beyan ve Heyet-i Temsiliye aza-yı muhteremesine derin hürmetlerimi tekrar ile emri-devletlerine intizâr eylerim efendim.

Anadolu ve Rumeli Mûdafaa-i Hukuk
Cemiyeti Bursa Murahhası
Osman Nuri

Vesika 155

Tel

Sivas, 14.10.35

Bursa'da Mûdafaa-i Hukuk Cemiyeti Murahhaslarından
Osman Nuri Beyefendi'ye

C: 12.10.35 tele.

1- Teşkilâtın tesrî' ve teşmili hususunda masrûf olan himemat-ı vatanperverânelerine arz-ı şükran olunur.

2- Redd-i İlhak ve sâire gibi aynı maksad-ı mukaddesin doğurduğu millî cemiyetler Anadolu ve Rumeli Mûdafaa-i Hukuk Cemiyeti namı altında birleşmiş olduğundan hepsinin mümes-sili ancak Heyet-i Temsiliye'mizdir. Bu sebeple bu gibi münferit tebligatın nazar-ı itibara alınamayacağı tabiidir. Pek muhtemeldir ki bu mürâcaatlar ta'dîlât-ı ahîreden henüz haberdâr olmayan, teşkilâtımızın hafî bulunduğu zamanın netâyicinden olan bazı aksâmın teşebbüsâtıdır. Binâenaleyh efkâr-ı umumi-yenin tenvîr ve vahdet-i milliyenin temîni hususunda rûfaka-yı muhteremeleriyle hasr-ı mesâi buyurulması ehemmiyetle ricâ olunur efendim.

Anadolu ve Rumeli Mûdafaa-i Hukuk
Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi namına
Mustafa Kemal

Vesika 155c

Şifre

Sivas, 14.10.35

K. O. 20 Kumandanı Ali Fuat Paşa Hazretlerine
Bursa'da Kumandan Bekir Sami Beyefendi'ye
Balıkesir'de Kolordu Kumandanı Kâzım Beyefendi'ye

Bursa'da Murahhas Osman Nuri Bey'den alınan telgrafnamede Redd-i İlhak, Karakol ve sâire namı altında muhtelif millî cemiyetlerin teşkilât ve icrâata devam eyledikleri, hatta Balıkesir Redd-i İlhak Cemiyeti Reisi Hâcım imzasıyla ayın yirmisinde büyük bir kongreye murahhaslar talep olduğu bildirilmektedir. Sivas Umûmî Kongresi ile aynı maksad-ı mukaddes uğrunda çalışan bi'l-umûm millî cemiyetler tevhid kılınmış ve bu sayede milletin gösterdiği birlik ve azm ü irâde neticesi olarak vaziyet-i mesude-i ahîre tahassul eylemiştir. Henüz mukarrerâtın haberleri olmadığı anlaşılan bu gibi kuvâyı milliyenin Trakya ve Paşaeli Cemiyeti'nin de mülhak olduğu Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi ile doğrudan doğruya temas eylemeleri ve Sivas Kongresi nizamnamesine tevfikân teşkilâtlarını ta'dil ve tekli-fat ve mutalebâtlarını ancak Heyet-i Temsiliye'miz marifetiyle icrâ eylemeleri vatanımızın bugün muhtaç olduğu vahdet ve intizam-ı dahilî nokta-i nazarından kat'î ve zarurî bulunduğu lâzım gelenlere izahı ve keyfiyetin taht-ı temîne alınması ve hükümet-i merkeziyemizin selâmet-i memleket namına ma'tûf mesâi-i milliyesinde düçar-ı sekte olmaması için kongre ve sâire gibi ictimâlara bugün lüzum olmadığının icap edenlere iblâğı ve neticenin iş'arı kemâl-i ehemmiyetle istirham olunur.

Fuat Paşa Hazretlerine, Karesi'de K. O. 14 Kumandanı Kâzım Beyefendi'ye ve Bursa'da Bekir Sami Beyefendi'ye bildirilmiştir.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Vesika 155d

Gayet müstaceldir

Konak, 18.10.35

K. O. 3 Kumandanlığı'na

Âtideki telgrafnamenin Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine arzını ricâ ederim.

Kuvvet ve teşkilât-ı milliyenin vüs'at ve ahengine halel verecek ve ecnebilerin milletimizin müttehit olduğu hakkında fikirlerini şüpheyi sevk edecek teşebbüsâttan tevakkî olunması iş'âr buyuruluyor. Hâcîm Bey'in bu bâbdaki ma'rûzâtını yazdım. Heyet-i Temsiliye'nin gerek intihâbat ve gerek sâir hususâtâ mütealîk mukarreratının tatbiki için Karesi heyet-i merkeziyesinin samimiyeti ile imal-i nüfûz eylemekte olduğuna itimat buyurulmasını arz ile teyid-i hürmet eylerim.

K. O. 14 Kumandanı

Kâzım

Vesika 156a

Şifre

Sivas, 14.10.35

Zata mahsustur

Gayet müstaceldir

Erzurum'da On Beşinci Kolordu Kumandanı

Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerine

Diyarbakir'de On Üçüncü K. O. Kumandanı

Cevdet Beyefendi'ye

Ankara Yirminci K. O. Kumandan Vekili

Mahmut Beyefendi'ye

Yirminci K. O. Kumandanı Ali Fuat Paşa Hazretlerine

Konya'da Heyet-i Temsiliye Azasından Refet Beyefendi'ye

Karesi'de On Dördüncü K. O. Kumandan Vekili Miralay

Kâzım Beyefendi'ye

Bahriye Nâzırı A'yândan Salih Paşa Hazretleri Heyet-i Temsiliye ile müdâvele-i efkâr eylemek üzere 15.10'da Dersaadet'ten

hareketle Amasya'yı teşrif buyuracaklardır. Müşarünileyh-le vâki olacak mülâkat hükümet siyaset-i hariciye ve idâre-i dahiliyesine ve ordumuzun istikbâline ait esâsât-ı mühim-meyi ihtivâ edeceği kaviyen me'mul bulunmakla bu bâbdaki mütâlaat-ı âlileri hutût-ı esasiyesinin iş'arını ricâ eyleriz.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Vesika 156 b

Zata mahsustur
Dakika tehiri gayri câizdir

Bozüyük. 16.10.35

Amasya'da: Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk
Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi'ne

C: 16 Teşrinievvel 1199 şifreyedir:

1- Mustafa Kemal Paşa'ya mahsustur: Hükümetimizin siyaset-i hariciyesi asrı mütecâviz zamandan beri hükümetimizin muvaffak olamayıp bir felâketten diğerine düşmesi vaziyet ve ahvâlimizin icabı olarak bi'l-cümle ecânib ile dahildeki Hristiyanların ve bunlara müzâhir olan bazı Müslim hain siyasilermizin yüzündendir. Bu sebeple çok zayıf kaldık. Kuvvetlenmedikçe bu felâketlerden kurtulmak imkânı yoktur. Kuvvetlenmek için ise umûr-ı hariciye ve dahiliyemizde namuslu müzaheretten başka bir şey düşünmeyen kuvvetli ve zengin ve asrî bir dosta ihtiyacımız vardır. Bunun tayinini salâhiyettar olanlara terk etmek mecburiyetindeyim. İdare-i dahiliyenin bu hususta ne kadar ıslâhât yapılsın yapılsın iş başına pâdişâha, millete ve vatanı sadık, hüsn-i niyet sahibi olanlar getirilmedikçe idâre-i dahiliyede husûle getirilecek muvaffakiyet hainâne ve irticaâne mahvolabilir. Şimdiye kadar buna pek az dikkat edilmişti. İdare-i mülkiye ve askeriyenin ve umûr-ı inzibatiye ve asayişle mütevaggıl memurından bazıları elân haindirler. Bunların derhal tebdili lâzımdır. Uzun bir maziden beri vatan hainlerinden hiçbirine ceza edilmemesi bunların kesret ve adedini arttırmıştır. Bugünün en mühim işi pâdişâhı, millet ve vatani hainlerden kurtarmak ve ecnebi entrikalarına mâni olmak lâzımdır. Bu husus-

ta milis jandarma teşkilât ve menâbii gayr-i kâfi ise meslek ve sâireye bakılmayıp ehliyetlilerle hemen takviyesi lâzımdır.

2- Ordumuzun istikbâli. Galipler ellerinden gelirse mağlûpları ordusuz bırakmak istiyorlar. Umûr-ı dahiliyesini hayli zaman tanzim edemeyecek olan Devlet-i Osmaniye'nin diğer mağlûplara nisbeten daha fazla orduya ihtiyacı olduğu galiplerce de malûmdur. Bu teşebbüsümüz neticesinde maksada kâfi bir ordunun ibkası tervîc edildiği takdirde teşkilât için daha iki prensip vârid-i hâtır olmaktadır. Biri, seferde büyük orduya esas olarak büyük ve müteaddit karargâhlı mebzul kıtaat-ı fenniyeyi diğeri ise asayiş ve talim ve terbiye temîn edecek derecede nisbeten az büyük karargâhlı ve kıta-ı fenniyeli, yani teşkilât-ı hâzıra olarak üç müfettişlikten ibaret dokuz fırkalı bir ordu kabul etmektir. Ben ikincisini tercih ederim. Jandarma, yahut gümrük, izci, tayyare, telsiz telgraf ve otomobil teşkilâtı ordudan hariç, fakat ordunun gizlice nezaret ve idâresinde bulunmalıdır.

Yirminci Kolordu Kumandanı

Mirliva

Ali Fuat

Vesika 156c

Dakika tehiri gayr-i câizdir. Diyarbekir'den, 16/17.10.35

Amasya'da Heyet-i Temsiliye'ye

Salih Paşa Hazretleriyle mülâkatta hükümet-i merkeziyeye ber-vech-i âti nikatın iblâğının münasip olacağı mütâlaasında bulundum.

a) Siyaset-i dahiliye

b) Akd-i mütarekeden beri on bir ay zarfında kabineler resm-i geçit yapar gibi sık, sık tebeddül etti. Harbiye Nezareti'ne şimdiye kadar bir düzine Nâzır tayin edildi. Buna yegâne sebep kabinelerin âmâl-i milleti ihmal ederek hiçbir kuvvete istinâd etmemesidir. Nâzırların tesirât-ı siyasiyeye kapılarak ve gölgelerinden korkarak gayet cebîn bir siyaset takip etmeleri ve düşmanlarımızın sözleriyle hareket eylemeleri yüzünden mil-

let ve ona zahîr olan ordu şüphe altında bırakıldı. Mütarekenin adı kaldı. Millet birçok felâketlere ma'rûz oldu. Bu suretle milletle Hükümet'in arası açıldı. Böyle zamanlarda her devlet milletin azim ve irâdesine istinâd eder. Meselâ İtalyanlar ve Yunanlıların harekâtı, yaygaraları meydana misâl olarak dururken Hükümet'imiz mitingleri bile men' etti. Milleti büsbütün ihmal etti. Bundan sonra hükümet-i merkeziye milletin azim ve irâdesine istinâd ederek cesurâne ve dürbînâne bir siyaset takip etmelidir. Ve Millet Meclisi'nin küşâdı hakkındaki vaat infaz edilmelidir.

c) İstanbul Düvel-i İtilâfiye'nin taht-ı tesirinde bulundukça Millet Meclisi'nin İstanbul'da bu toplanması mahzurdan sâlim değildir. İstanbul'da kadınlarımızı bile İngiliz Muhipler Cemiyeti'ne idhâl eden müessirat, meb'ûslarımız üzerinde mühim tesir yapabilir. Emniyet-bahş rol ve neticeye kadar meb'ûsan memleket dahilinde münasip bir noktada toplanmalıdır. Ve memleket dahilinde ve hassaten İstanbul'da Kürt Teali Cemiyeti gibi camia-i Osmaniye'nin parçalanmasına hizmet eden azalarından vicdanlarını sattıkları delâil ile anlaşılan cemiyet ve fırkaların ifsâdatına ve düşman parasıyla çıkan muharrik gazetelerin muzır neşriyatına nihayet verilmelidir. Malatya Mutasarrıfı Halil Rami Bey'in Kürt Cemiyeti'nin ve Ermeni Patrikhanesi'nin muâvenet ve tesirâtıyla Malatya'ya tayin edildiğini alenen söylemiş ve Kürdistan istiklâlini hazırlamaya çalışmıştır. Kürtlerle beraber İngiliz Binbaşısı'nın Malatya'ya geleceğini üç aydan beri söylemekte imiş. Bu misâlden ders-i ibret alınarak tayinde hiçbir tesirâta kapılmamak ve sırf vatanın selâmeti düşünülerek intihap edilmelidir. Kürdistan'a sulhun akdine kadar yerli büyük memur gönderilmemelidir.

Faik Âli Bey, kendilerini burada İngilizlerin tayin ettirdiğini müftehirâne söylüyor. Bu fikirde olan Vali'nin ne iş göreceği bedîhdir. Umûr-ı devlete müteallik mesâilde düşmanların fikrine mürâcaat izmihlâlimizi mûcib olur.

d) Refik Halid, Ali Kemal Beyler, Süleyman Şefik Paşa gibi bî-meslek vicdansızları mühim makamlara getirecek Sadrazamlar gelirse iş başına yine (msyaybvn) veliaht-ı saltanat hazretlerinin lâyhalarında teklif buyurdıkları gibi zât-ı akdes-i

hazret-i pâdişâhînin mevcudiyeti hiç mesabesinde olan fırkalara iltifat buyurmamalarını ve fırka mesâilinin fevkinde bir muvazene temîn buyurmaları (vkvnbaylvn) zât-ı akdes-i pâdişâhî mukarribânının hiçbir tesir-i siyasiye kapılmayacak vatanperver zevâtan intihâbı milletin ahvâlini yakından görerek zât-ı hümâyûnlarına raporla arz-ı ma'lumât etmek üzere şehzadegândan asker olanların muhtelif mıntakalarda orduda hizmetleri elzem görülmektedir. Ve matbûat sansürünün kaldırılması ve zarurî ise tahfifi.

e) Harbiye Nezareti'nin Hıristiyanların terhisini emretmekle gayr-i Müslimlerin imtiyâzâtı tezyîde başlandı. Bu gibi imtiyâzâtın müsaadesi nisbetinde ref'i.

f) Mütareke akdinde bulunduğumuz hat dahilindeki memâlik-i Osmaniye'nin Garbî Trakya da dahil olduğu halde doğrudan doğruya zât-ı akdes-i hazret-i pâdişâhînin idâresinde bir şekl-i müstakilde kalması.

g) Hilâfetin âl-i Osman'da kalması.

h) Suriye'deki Cemiyet-i Arabiye'nin fikrini bildirmiştim. Bugün Suriye hiçbir ecnebi himayesi istemiyor. Ve külliye müstakil kalmak istiyor. Yalnız bî-taraf bir hükümetin müzaheretini arzu olunuyor. Mümkün olursa Mısır da dahil olarak, bütün Arabistan'ın Şerif idâresinde istiklâl arzu olunuyor. Fakat Arabistan'da ahvâl-i ruhiye ve tabâyi'-i kavmiye bence ma'lûm olduğu için bütün Arabistan aksâmının Şerif idâresinde bir hükümet teşkil edebilmelerine ihtimal veremem ve hürriyet ve müsavat-ı milliyelerinin teminine muvaffakiyet elverdiği nisbette Hükümet-i Osmaniye'nin azîm bir ekseriyetle rey-i irtibat kazanacağı muhakkaktır. Binâenaleyh Irak, Suriye, Hicaz'ı ve Ceziretül-arab'ın (lykrbsnan) akvâmını ayrı, ayrı birer hükümet-i Arabiye teşkil ederek cümlesinin zât-ı akdes-i hazret-i hilâfetpenâhiye suver-i münasibe ile merbutiyetini temîn ve bir konfederasyon teşkili, neticede Hükümet-i Osmaniye'nin Araplarla her suretle uyuşması mümkündür. Osmanlı sancağı da Amerika sancağındaki yıldızlar gibi hükümetlerin adedince hilâl ihtivâsı (tm1hy) makamât-ı mukad-deseye Halife namına memurlar ve bir miktar Osmanlı askeri ikamesi de kabildir.

i) Bir Ermenistan teşkili zarurîdir. Kafkasya'da hükümetimizce tanınmış Ermeni Cumhuriyeti bizim zararımıza tevsi edilemez. Sulh Konferansının ısrarı halinde cüz'î miktarda tashih-i hudut kabulünde fedakârlık zarurîdir ve (ayrakdnklyzasarvnhkyrdvknh) Kafkas bilâ-Ermenistan teşekkül edeceğine göre Azerbaycan İslâm Hükümeti'nin kuvveti az olarak teşekkülüne muâvenet menfaatimiz iktizasındandır. Bunun teşekkülünü ve derecesini tayin Hükümet'e aittir. Yunanistan'ın hakkımızdaki muzır siyasetine karşı Bulgaristan ile iyi geçinmek lâzımdır. Bulgarların da bunu arzu edeceklerini zannederim.

j) Himaye istiklâli muhil olduğundan hiçbir hükümetin himayesi kabul edilmemelidir. Yalnız ziraat, sınaat ve sâir fennî ve idarî hususâtta istiklâlimize hâlel vermemek şartıyla bî- taraf bir hükümetin müzaheretini kabul olunabilir. Suriye Hükümet-i Arabiye'si de bu fikirdedir ve muâvenette Amerika'ya meyyaldir. İstihbarata göre Suriye'de işgal tehlikesine karşı seferberlik yapılması bu fikri teyid eder.

k) Sulh Konferansına itimâd-ı umumîye mazhar, siyasetten anlar, vatanperver zevâtın intihâbı.

Ordumuzun istikbâli:

l) Müfettişlikler ve şûrâ-yı askerî ihyâ edilmeli.

m) Emir ve kumanda ve mühim makamât Harb-i Umumî'de tecrübe görmüş, muktedir, namuskâr kumandanlara tevdi olunmalı.

n) Siyasî bir maksatla Enver Paşa'nın gadrine uğramış muktedir mütekaid erkân ve ümerâ mevcuttur. Bunların miktarı da pek mahdûddur. Bunların iade-i rûtbeleri ve istihdamları münasip olur.

(hhd) Ordudan çıkarılacak kadro fazlası binlerce ümerâ ve zâbitân varken nâ-ehil mütekaidînin hizmet-i nizamiyeye alınmaması.

o) Zâbitânın terfih-i hali.

p) Düşmanlarımız mağlûpların tahdîd-iteslîhatına çalışırken kendileri mütemâdiyen tezyîd-iteslîhat yapmakta olduklarından sulh konferansında ahvâl-i dahiliyemiz de nazar-ı dikkate alınarak hudutlarımıza ve maliyemizin kuvvetine

göre teşkilât-ı askeriyenin kâfi kuvvette ibkasına çalışılması ve sırf mıntıkamı kuvvetsiz bırakarak kolayca zapt maksadıyla General Allenby tarafından Kolordumun lâğvı talep edilmiş ve bu talep şimdiye kadar is'âf edilmemişse de bu fikrin mevcudiyeti Kolordumun bütün muâmelâtına tesir yapmakta olduğundan bu lâğv meselesinde olduğu gibi bütün ordunun, Erkân-ı Harbiye'nin bu müzâhir devletin maiyetine ve nüfûzuna geçmemesine dikkat olunması. Vârid-i hâtır olan ma'rûzâtımdan savâb olmayanlar hakkında tenvîrim ve bu şifrenin alındığının iş'âr buyurulması müsterhamdır. Harekât 2658 numaralıdır.

K. O. 13 Kumandanı
Cevdet

Vesika 156

Şifre halli

Ankara, 17.10.35

Adet

4690

Gayet aceledir. Zata mahsustur

Amasya'da Kongre Heyet-i Temsiliyesi Reisi
Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

1- Siyaset-i hariciyemizde istiklâl-i tâm talebiyle hiçbir devletin mandasını kabul etmemek, kapitülasyonların ve gümrük rûsûmunu tezyit mecburiyetinin borçlarımızı ödeyemeyeceğimize sebep olacağını irâe ve isbât ederek bu kayd-ı kadîmden memleketi ahden ve fiilen kurtarmak.

2- Memleketimizde istilâ hırsı takip etmeyen bir devletin iktisadî ve fennî muâvenet ve müzaharetini temîn etmek, başka devletlerden de mütehassıslar, müşavirler, muallimler celp edebilmek ve bilhassa teşkilâtı bize benzeyen ve pek küçülmesi itibarıyla ricâl-i âliyesi işsiz kalan Avusturya-Macaristan'dan idâre-i dahiliyede mütehassıslar getirtmek.

3- Fransa'ya memleketimizdeki menâfi-i azîme-i asır-dîdesi, harsı, gerek daima dost bir vaziyette bulundurulması-

nın ve bu suretle zaman zaman aleyhimize kaldırılacak olan efkâr-ı umumiye-i cihana karşı büyük müdafaacı kazanmak ve Erkân-ı Harbiye talebesinin Fransa'ya i'zamı veya muallim celbi konferansta ordumuzun lehine medâr olabilir.

4- İngiltere'nin Bağdat-İskenderun hattını alacağı istidlâl olunmaktadır. Anadolu'da kalan mütebaki hatların heyet-i umumiyesini Türk azaları bulunan muhtelit bir heyetin ri'yâset ve murakabesinde Fransız şirketlerine tevdi ve hâsılat-ı sâfiyesinin düyûn-ı umumiyyeye tahsisi muvâfık olacağı kanaatindeyim.

5- Kezalik Fransızlar tarafından daha şimdiden kendiliklerinden Adana'nın tahliyesiyle ahali Türk olan vilâyetlerin Türklerde kalması fiilen gösterilirse memleketin her tarafında ve hatta Adana'da Fransız askeri olmadan bile istemeden menâfi-i iktisadiyenin verilebileceği irâe ve tahmin edileceği iblâğ edilmelidir. Ve bu suretle Fransızların Adana'da kalmaları için hazırlanmakta ve Yunan'ın Aydın, İtalya'nın Antalya ve İngiltere'nin Halep ve Musul şehirleri ile bu vilâyetlerin şimalinde yerleşmek tasavvur ve hazırlıkları menedilmiş olacaktır.

6- Bilhassa mütarekeden beri takip eyledikleri sakîm siyaset ve metbu'-ı müfahhamları zât-ı hazret-i pâdişâhiyi eyyâm-ı merasimde adem-i ziyaretle rabîta-i ubûdiyet ve tâbiyeti kat'eylemiş olan Patriklerin eski imtiyâzdan bahse hakları kalmamıştır. Zaten Rum ahali Makedonya'ya, Ermeni ahali Erivan'daki Ermeni Cumhuriyeti'ne tebdil edilmesi suretiyle Ermeni ve Rumların merkez-i sıkleti de memleketimizden kalkmış olduğundan, Rum ve Ermeni Patriklerinin ve buna tebean Bulgar Eksarhı'nın Dersaadet'ten kaldırılması ve sulh muâhededinde her halde dücâr-ı zarar ve tehcir olacak olan millet-i İslâmiye'ye karşı patrikhanelerin def'i ifsâdâtıyla memlekette sükûnun muhafaza edilebileceği şüphesizdir. Mütareke İslâm ahaliye bu kadar tahakküm ve tahkîratta bulunan ve şımartılmış olan bu Ermeni ve Rumların Bulgaristan ve Yunanistan'da olduğu gibi daima haricin teşvikiyle âtide sâi-i fesâd olacakları pek muhtemel olduğundan mübadele-i arazi ve ahali suretiyle bu mesele-nin halledilmesinin kan dökülmemek için yegâne çare olduğu konferansta sarahaten gösterilebilmelidir.

7- Idâre-i hükümette sırf İslâm ve Türk ahalinin düşünülerek idâre-i hükümet etmek mecburiyetindedir. Ekall-i kalil kalacak gayr-i Müslim anâsırın zulm ü taaddiden masûn, hayat ve emvâl ve hukuk mahfuziyeti kâfidir. Dahilde sükûn ve asayişin takriri için bir (fvamvnylaly)/alay jandarmanın kifayetsizliği Anadolu'yu acınacak bir halde bırakmaktadır. Fiilen ıslah ve ikmâli için çalışmak zarurîdir. Bu da askerliği ikmâl etmiş ahaliden gönüllü suretiyle ve fakat ahlâk ve etvârı mücerreb ve mazbût olanlardan intihap edilmek şartıyla yapılmalıdır. Bilhassa zâbitân hüsn-i intihap edilerek faal ve vatanperver bir heyet teşkil olunmalıdır. Alay kumandanlıklarına değerli faal ümerâ verilmelidir.

8- Orduya gelince esaslı bir tensîke ihtiyaç olduğundan şerâit-i kanuniyesi dahilinde namuslu mütekaidîn dahil olarak bir şûrâ-yı askerî teşkil edilmeli ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyâseti de dahil bulunmalıdır. Harp tecrübelerine istinâd eden ve esâsâtta Türk ve İslâm ordusu olması lâzım gelen ordu da fırkalara ziraat mütehassısları ve muallimleri konularak ordunun mektep halinde bulundurulması temîn edilmeli ve gösterilmelidir.

9- Her şeyden evvel muâmelât-ı zâtîyeye tecrübeli ve kifayyetli olan ve mücerreb zevât tarafından işgal edilerek sicillâtı tetkik ve buna nazaran mevcut zâbitân zinde ve vatanperver faal bir hale ircâ' edilmelidir. Son zamanda alınan mütekaidîn tekaüde ircâ' edilmeli. Karada kifayetsizliği mücerreb Bahriye zâbitânı ya sınıf-ı aslîlerine veya başka müteferrik hidemâta alınmalıdır. Kadro tespit ve liyakatsiz, ahlâksız olanlar çıkarılmadan evvel yalnız sinninin fazlalığından dolayı kusuru olmayanların hemen kadrodan ihraç edilmemesi muvâfıktır.

10- Kolordu, fırka ve alay kumandanlıklarını harb-i hazırda ilmi, ahlâkı, faaliyeti mesbûk ve mücerreb zevâta tevdi ile şûrâ-yı askerînin tensîbinin bi-hakkın tatbikine harp senelerinde çıkan genç zâbitânı terbiye ve tedris ile yükseltmeli ve ordu da fıkri inzibat ve terakkinin tealisine imkân vermelidir. Bütün alaylarda ve muadili bulunan müessesatta divan-ı haysiyet teşkili mecburî olmalıdır.

11- Dersaadet'te boş oturan zâbitân kolordulara gönderilmelidir. Bu suretle kıtaatta istihdamı veya tekaüde sevki bi'l-fiil

tecrübe edilerek birçok değerli zâbitân iş başına getirilmiş bulunur.

12– Tekaüt edilmiş ve edilecek zâbitânın ilim ve ahlâk ciyetiyle yüksek ve vatanperverlikleri şevkiyle talip olanlar bi'l-imtihan nahiye müdürlüklerine, mektep hocalıklarına ve muadili birçok memuriyetlere tayin ile iki taraflı istifade edilebilir.

13– Bugün kıtaat efrâdı yekdiğerine tamamıyla karışmıştır ve silâh altında askerden ... firârî mevcut olduğundan af irâdesi vechile cezaları affedilmek üzere emsali silâh altında bulunan bi'l-umûm firâîlerle mazereti zâil olmuş bakayayı silâh altına celp etmeli ve bunların hemen kıtâlara yeniden kayıt ve tespi-tiyle ba'demâ herbir firârînin behemehâl kendi kıtasına i'zamını esas ittihâz etmek ve aramak kat'iyen temîn edilmelidir.

14– Sâbık vechile memâlik-i Osmaniye üç müfettişliğe taksim ve fırka kumandanlarının da mıntakalarında asayişle memuriyetleri memleketin inzibatı nokta-i nazarından pek mühimdir.

15– Vusûlünün iş'âr buyrulması.

K. O. 20 Kumandan Vekili
Mahmut

Vesika 156 e

Şifre halli
T 1457/40

Erzurum 17.10.35
Vürûdu: 18.10.1919

Amasya'da Fırka 5 Kumandanlığı'na

C: 14.10.35 şifreye Heyet-i Temsiliye'ye:

Siyaset-i dahiliyemiz hakkındaki esâsât kongrelerde hemen aynen tahrir edilmiştir. Erzurum hakkında kat'iyen bir milis ordusu kabul edilmeyerek mutlaka daimî bir ordu ibkası ve bu ordunun mevcudu ne olursa olsun mevcut kadroların azaltılmamasıdır. Civar hükûmâtın daimî orduları bulunması jandarma ve gönüllü bir vaziyet olduğu [takdirde] memleketin vüs'atı ile mütenasib mevcuda bâliğ olamaması mutlaka daimî ordunun kuvvetü'z-zahr olmasına ihtiyaç gösterir. Bundan baş-

ka her sene mühim miktarda yirmi yaşındaki gencin oldukça talim ve terbiye görmesi de maarif-i umumiyemiz hesabına bir kârdır, arz eylerim.

K. O. 15 Kumandanı
Kâzım Karabekir

Vesika 156f

T 1577/30

Erzurum, 18.1.35

Şifre halli

Gayet müstaceldir.

Amasya'da Fırka 5 Kumandanlığı'na

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine: Bugünkü telgrafıma zeyldir.

1- İtilâf Devletleri ya hâlen veya sulh konferansında şark vilâyetlerindeki ordunun mütarekename ahkâmınca silâh teslim etmelerini istemeleri muhtemeldir. Komşu devletlerden Gürcülerle bilhassa katliâmda berdevam bulunan Ermenilerin hudutları, şerâit-i âtiyeleri ve terk-i silâh keyfiyeti ayrıca takrir ve tespit edilmedikçe daima maruz-ı tehdit olan halkımızın bir tek silâh bile vermeye müsaade etmeyecekleri bedihîdir. Bu hususun ehemmiyetle nazar-ı dikkate alınmasını arz ederim.

2- Bundan başka memâlik-i müstahlasamızda bir hayli Rus mühimmâtı vardır. Bunların sevahilde teslimi taahhüt edildiği için haklı olarak istiyorlardı. Halbuki meselâ Erzurum'da bir ambarda mevcut Rus mühimmâtı yirmi bin arabalıktır. Binâenaleyh bunların itasına ne vesâit-i nakliyemiz ve ne de paramız kat'iyen kifayet etmeyeceğinden bu hususta da dikkatli davranılması iktiza eder. Saniyen bunlar harben alınmış esliha olup milletimizin hakkıdır.

3- Sulh konferansına gidecek murahhasları Bahriye Nâzırı Paşa Hazretleri bileceğinden bu bâbda tenvîr buyrulmaklığımı ricâ eder; Salih Paşa Hazretlerine ta'zîmat-ı mahsusamın takdimine lütfen vesâtetlerini istirham eylerim.

K. O. 15 Kumandanı
Kâzım

Vesika 157

Kastamonu, 18.10.35

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Selâm ve iltifat-ı âlileri Salih Paşa Hazretlerine tebliğ ettirildi. Teveccüh-i âlilerinden müteşekkire ve hakkında Kuvâ-yı Milliye tarafından yapılan mutantan istikbâlden memnun kaldığını cevâben söylemiş oldukları maruzdur.

Kastamonu Müdafaa-i Hukuk Heyeti
Reşit

Vesika 158

Şifre

Sivas, 1.11.35

Erzurum'da On Beşinci Kolordu Kumandanı

Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerine

Ankara'da Yirminci Kolordu Kumandanı

Ali Fuat Paşa Hazretlerine

Diyarbakir'de On Oçüncü Kolordu Kumandanı

Cevdet Beyefendi'ye

Amasya'da Bahriye Nâzırı Salih Paşa Hazretleriyle vâki mülâkat neticesinde esas mukarrerât ve lâhika, teklif ve hülâsa-i mütâlaat olarak takarrür eden mevâd aynen ber-vech-i âti arz edilmiştir. Sulh konferansına gönderilecek zevâtın şerâit-i lâzimeyi hâiz bulunması şartıyla intihâbı tamamen Hükümet'e terk olunmuştur. Hükümet tarafından gönderilmek üzere tasavvur olunan zevât esâmisi de ilâve edilmiştir. Bu ma'lumâtın temasta bulunulan Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziyesi'ne bildirilmesini ve vusûlünün iş'ârını ricâ ederiz.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

SURET

Merbuttur (Vesika 159-160)

Vesika 159

Askerin siyasetle meşgûl olduğu fikri verilmemeli hatta asker siyasetle iştigal etmemeli.

1- İttihatçılığın, İttihat ve Terakki fikrinin memlekette tekrar uyanması, hatta bazı alâiminin meşhûd olması siyaseten gayet muzırdır. Çünkü bütün İtilâf Devletleri'yle gayr-i Müslim tebaa bu meslek ve bu fikrin aleyhindedirler ve bu halin vatan için mûcib-i felâket olacağını ve konferansa fena tesir edeceğini mümessiller yek-zebân olarak beyan etmektedirler. muhît ve zaman su-i tevil ve su-i tefehhüme gayet müsait olduğundan en ufak bir hareket ve halden dahi tevakkî lâzımdır.

2- Hükümet'le teşkilât-ı milliye arasında nikat-ı esasiyece itilâf hâsıl olmuş ve asla tebâyün ve ihtilâf kalmamıştır. Binâenaleyh Hükümet'in mevki ve kuvvetine hâlel getirecek ednâ müdahaleden ictinap selâmet-i memleket nokta-i nazarımdan elzemdir. Şu halde kavânîn-i mevcude ahkâmına ittibâi meslek ittihâz etmiş olan Hükümet'e karşı filânın azli, filânın tayini, filânın cezalandırılması gibi mutalebâtın sarf-ı nazar olunması icap eder.

3- İntikam politikası takip etmeyecekleri vuku bulan tahhütleri iktizasından bulunduğu vaktiyle teşkilâta muhalefet etmesinden dolayı tevkif edilmiş kimseler varsa bunların ıtlakı ve bunlar meyânında efâl-i memnua mürtekibi olanlar hakkında müdde-i umumîlikçe icrâ olunacak takibat-ı kanuniye muhalefet olunmaması iktiza eder.

4- Tehcir dolayısıyla irtikâb-ı cürm edenlerin kanunen mücâzâtı adlen ve siyaseten elzemdir.

5- Harbe iştirakimizin musîb olup olmadığı hakkındaki ictihadata hükümet taarruz etmez. Fakat iştirakin musîb olduğuna dair olan içtihadâtın şimdilik ketmi, selâmet-i memleket icabındandır. Çünkü isabet-i ictihadını ilân edenler Düvel-i Mütelif'e düşman ve Alman'a dost addolunarak mûcib-i tevahhuş oluyor.

6– İntihâb-ı meb'ûsînin serbest cereyânı, aleyhimizde vuku bulacak itirazat ve müdâhalâtın men'i ve tebea beyninde vukuu melhuz ihtilâfâtın selbi için lâzım ve selâmet-i vatan için elzemdir. Çünkü müdahale vukuu bâis-i kıyl ü kal olmakla beraber meselâ meşhur ittihatçıların meb'ûs intihâbı İtilâf Devletleri'nin itiraz hatta müdahalelerini mücib olabileceği cihetle intihâbatın rey-i ahaliye terki muktezidir. İsabet de ândadır. Zaten Meclis-i Meb'ûsan'da muhtelif fırkalara da lüzum vardır.

7– Galeyânlı nümayişler ve makalelerden sarf-ı nazar olunması.

8– İhlâl-i asayiş mücib hâlâta meydan verilmemesi ve evvelce köprüde adam vurulmak gibi vukua gelen harekâtın kendi tensibleriyle yapılmamış olduğunun ilân edilmesi.

9– Hükümetin ne leh ve ne aleyhinde bir şey yazılmaması.

21 Teşrinievvel 335

Bahriye Nâzırı
Salih Hulûsi

Vesika 160

İctima edecek heyet-i meb'ûsan meyânında şahsiyetleri İttihatçılığın mesâvîsiyle alâkadâr ve tehcir ve taktıl mesâliyle ve menâfi-i hakikiye-i millet ve memlekete münâfi sâir mesâvî ile lekedar olan kimselerin bulunması câiz olmadığından, bu cihete mâni olmak için mümkün olan esbâba tevessül edilebilir. Bu tarz-ı tevessül hukuk-ı şahsiye ve ahkâm-ı kanuniyeye tecavüz mahiyetinde olmamalıdır. Istihdâf olunacak maksat nezîh ve bî-taraf zevâtın intihaplarını tercih ve bedhâhân ve ecânibin bir günâ itiraz ve müdahalelerine meydan vermemek için memleketimizde mevcut bi'l-cümle fırak-ı siyasiyeden ve anâsır-ı Hristiyanîye'den intihâbata iştiraki temîn ile ictimâ edecek meclisin sıfat-ı temsiliyesinin her nokta-i nazardan bütün memlekete şümûlünü isbât etmektir. Bu bâbda zaman-ı teşebbüs tehhür etmiş olduğundan bundan sonra alınabilecek tedâbir ile tamamen temîn-i maksadın mümkün olamayacağı vârid-i hâtır olmakla beraber azamî neticenin istihsaline bezl-i gayret olunacaktır.

22 Teşrinievvel 335

Bahriye Nâzırı
Salih Hulûsi

Vesika 161

Müstaceldir

Amasya Mutasarrıflığı'na

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine takdim olunacaktır:

1- Şeyh Recep ve rüfekasının telgrafname meselesi oraya mübâlâgalı surette aksettirilmiş olduğu için i'zam edildiğini dünkü muhabereden istidlâl ettim. Keyfiyeti tavzihan arz ediyorum.

2- Bu adamlar Salih Paşa Hazretlerinin mukaddemâ Sivas'ta menfiyyen bulunmasından istifade ederek, Amasya'ya kadar gelmişken buraya da davet edilmeleri münasip olacağı serriş-tesiyle bazı sâde-dilânı bi'l-iğfâl bir telgrafname ihzâr ve imza ettirmişlerdir. Mesele vaktiyle haber alınmış olduğu gibi muahharen kendileri de makam-ı vilâyete gelerek böyle bir telgraf yazacaklarını söylemişlerdir. Durup dururken bilâ-sebep Salih Paşa Hazretlerinin daveti elbette bir maksad-ı mahsusa ma'tûf olacağından memlekette dedikoduyu mücib olacak bu gibi teşebbûsattan sarf-ı nazar edilmesi elbette hayırlı olacağı mütemâdiyen bir saat esbâb ve delâiliyle izah edildi. Kendileri de söylenen sözlerle kanaat etmiş gibi görünerek gittiler.

3- Evelki gece vasatî saat on iki raddelerinde Şeyh Recep ile Ahmet Kemal ve Zaralızade Celâl namındaki iki refiki telgrafhanede makine odasına girerek Salih Paşa'ya yazılan mezkûr telgrafnamenin keşidesini talep etmişlerdir. Müşarünileyhin henüz Amasya'ya gelmediğinden dolayı vürûdunda çekilmek üzere telgrafnameyi bırakmaları teklif olunmuş ise de ısrar ve tehditte bulunmuşlar ve nihayet telgrafın çekilmeyeceğini anlamaları üzerine kendilerine münasebeti olan bir muhabere memurunu iğfal ederek zât-ı şâhâneye ve İstanbul Muhabere Sermemuru'na hitaben orada tertip ettikleri ma'lûm telgrafları yazdırmışlardır.

4- Gece yarısı telgrafhanede geçen bu hadiseden ne telgraf memurları ve ne de diğer bir kimse tarafından hiçbir makama ma'lumât verilmemiştir.

5- Ancak ertesi sabah Telgraf Başmüdüğü tarafından evvelâ telefon ba'dehu tezkere-i resmiye ile keyfiyetten vilâyetin haberdâr edilmesi üzerine hemen bu üç şahıs derdest ettirile-

rek Polis İdâresi'nce tahkikat-ı ibtidâiyesi bi'l-icrâ Adliye memurları da geceyarısına kadar dairede alıkonularak evrakı kendilerine tevdi ve kanunen icap eden tevkif müzekkereleri tas-tir ettirilmiş ve merkumlar da tevkifhaneye ilka olunmuştur.

6- Bu hadise yüzünden memlekette sükûn ve inzibatın muhtel olması esasen melhuz olmamakla beraber ihtiyaten ta-kayyüdat icrâ ve devriye teksir olunmuştur. Memleket, bildik-leri hâl-i tabiidedir.

7- Tafsilât-ı maruzadan müstebân buyurulacağı vechi-le alâkadar bazı memurların lâkaydîsi yüzünden tahaddüs eden şu vakanın hadd-i zâtinde ehemmiyeti yok ise de devam ve ehemmiyet ile tevessü eylemesi ihtimali vârid iken önüne geçilmiş ve gösterilen icrâât-ı seria ve şedideden dolayı buna mümâsil ahvâlin ba'demâ adem-i zuhûru derkâr bulunmuş ol-duğu ihtirâmât-ı mahsusama terdifen maruzdur.

20 Teşrinievvel 335

Sivas Valisi
Reşit

Vesika 162

Şifre mahlûlü
Pek acele
Adet
1367

İzmit, 20.10.35

Sivas'ta Üçüncü Kolordu Kumandanlığı'na

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi Riyâseti'ne:

Adapazarı kazasının Akyazı cihetlerinde Talustan Bey ve İstanbul'dan para ve talimatla gelerek süvari olacaklara otuz ve piyade yazılacaklara on beş lira vaad eden Bekir namında bir şahıs ve Geyve altıncı daire tahsildarı Sapanca'nın Avçay karye-sinden Beslân nam adamların başlarına topladıkları atlı, yaya eşhâs ile Adapazarı kasabasını basıp yağma edecekleri mahal-lince haber alınarak Kaymakam-ı kaza ve İzmit'ten gönderilen bir binbaşı ve Çerkes ve Abaza'dan yirmi, yirmi beş kadar atlı ile

iki yüz bin mikyasındaki haritada Lütfiye köyü civarındaki Çar-ka karyesinde buluştukları ve esbâb-ı hareketleri sual olunduk-ta zât-ı pâdişâhının hayatta ve makam-ı muallâ-yı hilâfetlerinde olup olmadığını öğrenmek için Adapazarı'na makine başına gelmek istedikleri ve Mustafa Kemal Paşa'yı pâdişâh makamına kabul edemeyeceklerini beyan eylediklerini Kaymakam-ı kaza makine başında Mutasarrıf-ı livaya bildirmiş ve merkuruların maksadının bir taklib-i hükümet olup talimattan İstanbul'da mühimce zevâtla temasları olduğu ve hatta merkuruların güya pâdişâhın da bu hareketlerinden haberdâr olduğunu beyan eyledikleri işâr kılınmıştır. Keyfiyet derhal Kolordu'ya bildi-rilerek kuvvet talep edilmekle beraber Kaymakam-ı kazanın Adapazarı'na gönderilmiş olduğu mukaddema arz edilmiş olan müfreze-yi arabalarla Hendek tarafına tahrik ettirdiği ve kendi-sinin de dağılmaya başlayan merkuruları Hendek'e doğru takip eylediği ve merkurum Bekir'in toplanan eşhâsa, İngilizler bu iş için bir hafta mühlet tayin eylediler, beş gün geçti iki günümüz kaldı, işi ta'cil edelim diye beyânâtta bulunduğunu Kaymakam-ı mûmâileyh ilâveten bildirmiştir. İşin tevessüüne meydan kalma-mak ve silâh patlamadan merkurumanı yekdiğerinden ayırıp Be-kir denilen mel'ûnu yakalamak üzere Mutasarrıf-ı liva ile birlikte Jandarma Binbaşılığı'ndan mütekait Hafız ve keزالık binbaşılık-tan mütekaid ve çiftlik ashâbından ve İzmit Heyet-i Merkeziyesi Reis-i Sanisi Çerkes Kâzım ve Sapanca'dan Safer Beyleri mahall-i mezkûra göndermeye karar verdik. Mûmâileyhümün teşebbü-sünden bir netice elde edileceği ümit ve maahaza kuvvet irâesiyle inkıyâd ettirmek de pek lâzım olup müfrezenin hareket-i neti-cesi ayrıca arz olunacaktır. Bu mesele hakkında Dersaadet'te Mûdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin mümessili veya pek namuslu, vicdanlı bildiğimiz Muhafız ve Fırkamin mensup olduğu Yirmi Beşinci Kolordu'nun Kumandanı ve ahîren esaretten gelen Sâbık Yemen Kuvâsı Kumandanı Mirliya Çerkes Ali Said Paşa'dan bu meselenin nerelere ve kimlere kök saldiğını istizâh etmek mûna-sip gibi mûtâlaa olunmaktadır. Ali Fuat Paşa Hazretleri tarafın-dan da Düzce taraflarına bir miktar kuvvet sevki pek mühimdir. Arz-ı keyfiyet olunur efendim.

Birinci Fırka Kumandanı
Mustafa Asım

Vesika 163

Adet

Amasya, 23 10.35

36

Tel

Gayet müstaceldir

Adapazarı Kaymakamlığı'na

Talustan, Bekir ve Beslân Beyler namında birtakım kesânın bazı harekât-ı mefsedetkârânede bulundukları istihbâr kılınmıştır. Bunlara karşı tedâbir-i şedîde ve serianın tatbikinde kat'iyen tereddüt gösterilmeyerek izâle-i mazarratlarıyla neticesinin iş'ârı mercudur.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk
Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi namına
Mustafa Kemal

Vesika 164

Gayet müstaceldir.

Amasya, 23.10.35

Şifre

Harbiye Nâzırı Cemal Paşa Hazretlerine

Adapazarı kazasının Akyazı cihetlerinde İtilâf ve Hürriyet mensuplarından çeteci Bekir Bey ve rûfekaı İstanbul'dan kûliyetli para ve talimatla gelerek süvari olacıklara otuz ve piyade yazılacıklara on beş lira vaat ederek birtakım eşhâsı başına toplamağa kıyâm eylemiştir. Ve kendisine tesâdüf edenlere zât-ı pâdişâhının hayatta ve makam-ı hilâfette olup olmadığını öğrenmek için Adapazarı'na makine başına gelmek istediklerini bildirdikleri ve maksatlarının bir taklib-i hükümet olduğu ve ellerindeki talimattan İstanbul'da mühimce zevâtla temasları bulunduğu ve hatta merkurmların güya zât-ı şâhânenin de bu hareketlerinden haberdâr olduğunu beyan eyledikleri ve merkur Bekir'in toplanan bazı eşhâsa, İngilizler bu iş için bir hafta müddet tayin eylediler, gün geçti iki günümüz kaldı, işi ta'cil ede-

lim, diye beyânâtta bulunduğunun işitildiği istihbâr kılınmıştır. Hükümet-i seniyece bu gibi efâl ve harekât-ı mefsedetkârâneye karşı vakt ü zamanında tedâbîr-i müessire alınmayıp mesele teşkilât-ı milliyeye temas eylediği takdirde en şedîd tedâbîre tevessülde kendimizi mazur göreceğimizi arz ederiz.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Vesika 165

Adet 13

Adapazarı, 23.10.35

Pek aceledir.

Tehiri câiz değildir

Üçüncü Kolordu Kumandanlığı'na

20.10.35 tarih ve 1/367 numaralı şifreye zeyildir:

Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliye Riyâset-i Celilesi'ne:

İzmit'te mevcut ve otuz beş neferden mürekkep kuvve-i askeriye ve Adapazarı'nda ümerâ-yı cerâkese'nin inzimam-ı muâvenetiyle iltihak eden atlılar ve mevcut jandarmalar ile eşhâs-ı merkume üzerine sevk edilen Kaymakam-ı kaza ve ümerâdan biri bilûtfihi tealâ tüfek patlatmaksızın mühim miktarda toplanmış ve toplanmakta bulunmuş olan eşhâs-ı şerîreyi dağıtıp Tahsildar Beslân ve biraderi İhsan Çavuş derdestle Ada'ya getirilmiş ve zâbitlikten matrûd Balıkesirli ve Dersaadet'ten para ve talimat ile geldiği anlaşılan Bekir nam mel'un firâr eylemiş ise de takibine müfreze çıkarılmış ve Dersaadet'e savuşması ihtimaline mebni bazı mühimce istasyonlara da memurîn-i mahsus a i'zâm edilmiştir. Tafsîlât-ı lâzimeyi ba'dehu arz ederim. Netice İstanbul'dan mühimce ve fakat henüz buraca hüviyetleri mechûl eşhâsın sevk ve tahrikiyle pek müsait bulunan bu havallide bir kıyâm ve şûriş çıkarmaya gönderilmiş olan Bekir nam yezidin teşebbüsât-ı mel'unânesi bu suretle ve inayet-i hakla inkişaf edememiştir.

Mutasarrıf Bey'le yarın İzmit'e avdet ediyoruz. Yalnız bu livanın asayişini temîn için seyyar kuvvete ihtiyaç olduğunu Mazhar ve Süreyya Beyefendiler yakînen bilir ve tasdik buyururlar. Kuvvetimi evvelce de arz etmiştim. Dersaadet'teki süvariden hiç olmazsa üç bölüğün tesrî-i sevkine delâletlerini ehemmiyetle arz ve ricâ ederim.

Birinci Fırka Kumandanı
Kaymakam
Mustafa Asım

Vesika 166

Telgraf

Adapazarı, 27.10.335

Amasya'da yahut Sivas'ta Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

C: 23.10.35

Emr-i âlilerini bugün aldım. Hakikaten bir hafta evvel İstanbul'dan suret-i mahsusada gelen Bekir Bey namındaki şahsın iğvaatı neticesi olarak İzmit'in Derbent nahiyesinden itibaren Düzce'ye kadar Çerkes köylerinden müsellah insanlar davet edilerek bir ictimâ akd ve harekât-ı mefsedetkârâneye teşebbüs ettikleri haber alınarak derhal livadan celp edilen askerî ve jandarma müfrezesiyle bizzat takiplerine çıkılmış, lutf-ı hakla vatanın hakikî evlâdları olan diğer ümerâ-yı Cerâkese'nin muâvenetiyle bu, neticesi fena olacağı anlaşılan ictimâ kâmilten dağıtılmış, harekât akîm kalmıştır. Müsebbiblerinden Beslân ve bir refîki derdestle merkeze getirilip tevkif ve pençe-i kanuna teslim edilmiştir. Bu gibilere kanunun şiddetle tatbikinde zerre kadar müsamaha edilmeyeceği şüphesizdir. Mesele livadan taraf-ı âlilerine arz edileceği zehâbına binâen arz-ı ma'lumât edilememiştir. Maahaza tevâlisi ihtimaline binâen her türlü ihtimale karşı Hükümet'in kavî bulunması pek lâzımdır, icap eden tedâbirin ittihâz buyurulmasını istirham eder ve tekkerrür etmemesi için lâzım gelen mesâiden hiçbir vakit geri durulmayacağını arz eylerim.

Kaymakam
Tahir

Vesika 167

Tel

Sivas, 31.10.35

Adapazarı Kaymakamı Tahir Beyefendi'ye

C: 27. 10.35

Ecnebi parası ve vatan hainlerinin teşvikatıyla icra-yı mef-sedete kıyâm edenlere karşı satvet-i hükümetin ibrâzı husu-sundaki himemât-ı aliyyeleri sezâvâr-ı tebcîldir. Tevkif olunan-lar kimlerdir. Netice-i isticvâbattan ne anlaşılmıştır. O tarafla-ra teşkilât-ı milliyenin teftişi maksadıyla Dersaadet'ten gönde-rilen Erkân-ı Harp Yüzbaşı Cemal Bey'le temas edilmiş midir. İş'arı ricâ olunur.

Anadolu ve Rumeli Mûdafaa-i Hukuk
Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi namına
Mustafa Kemal

Vesika 168

Adapazarı, 9.11.35

Sivas'ta Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal Paşa
Hazretlerine

C: 1.11.35

1- Tahkikat ikmâl edilmiş. Tevkif edilenler Akçay karyeli Beslân ve İhsan Çavuş'tur. Müşevvik ve mürettibler meyânında olduğu tahakkuk ederek Divan-ı Harp'e sevk edilmişlerdir. Bunlardan başka İzmit'teki İngiliz İbrahim denmekle maruf olan şahsın nâzımı olduğu da tahakkuk ederek bu şahıs ile Talustan Bey'in yeğeni Kâmil ve Kaya'lardan Tahir hakkında mu-vakkat tevkif müzekkeresi sâdır olmuştur. İbrahim'in derdesti-ni livaya yazdım. Diğerlerini de takip ediyoruz. İnşallah yakın-da ânları da tevkif edip pençe-i kanuna teslim edeceğiz.

2- Cemal Bey ile görüştük. Beraberce Karasu'ya Rüştü Bey'in nezdine de gittik. Taaddiyat neticesini şifre ile Dersa-adet'e yazmıştır.

3— Emr-i âlilerini berâ-yı devir nevâhiden avdetimde bugün aldım. Cevâbının tehir-i arzı bundan tevellüd etmiştir. Aff-ı âlilerini istirham eder teveccüh-i âlilerine arz-ı şükran eylerim.

Tahir

Vesika 169

Şifre
Mahsustur

Amasya, 26.10.35

Harbiye Nâzırı Cemal Paşa Hazretlerine

İstanbul'dan para ve talimat ile Adapazarı havalisine gelip hempâlarıyla birlikte şûriş ikasına çalıştığını arz etmiş olduğum çeteci Bekir'in mahallince ittihâz olunan tedâbir neticesinde teşebbüsünün akîm kaldığı ve kendisinin firâr eylediği malûm-ı devletleri olmuştur. Bekir'in tekrar İstanbul'a avdet ederek yeniden teşebbüsât-ı mel'unânede bulunması aaleb-i ihtimal olduğundan hakkında takibat-ı mahsusada bulunulması münasip mütâlaa kılınmakla arz-ı keyfiyet olunur.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Vesika 170a

27 Teşrinievvel 35

Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Bandırma Çerkeslerinden Bekir Sıtkı namında bir şerîrin maiyetinde iki zâbit, kırk müsellaah refiki olduğu halde Adapazarı civarındaki Abaza köylerine gelerek halkı hareket-i millîye ve hükümet-i hâzıra aleyhine teşvik ve bu uğurda birçok para sarf olunduğu ve meselede bazı ecnebi tahrikatı da mahsûs ve belki muhakkak bulunduğ ve tahrikat-ı mezkûreye Çerkes, Abaza ve Lazlardan pek çok kimselerin iltihaka devam eylediği haber alınmıştır. Düzce kazasında bulunan Çerkes, Abaza ve Laz kurâsının öteden beri bu gibi harekât-ı cinayetkârâneye

cür'et edegeldikleri bi't-tecrûbe sâbittir. Bu gibi ahvâl-i elîmenin hudûsünü men' ve mütecâsirlerini te'dîb için yegâne vasıta jandarma kuvvetinden ibaret ise de kuvve-i mezkûrenin mevcud-ı hazırı ve jandarma efrâdının ale'l-ekser eşirra ve eşkiyadan mürekkeb bulunması ve jandarma zâbitânının hükümet-i mülkiyeyi hiçe saymak yolunda ihtiyâr eyledikleri meslek-i serkeşâne her türlü tedâbîr imkânını selb etmekte ve sekiz aydan beri birçok vesilelerle Nezaret-i Celîle'ye vuku bulan iş'âr-ı meyusânem câ-yi kabul bulamamaktadır. Vatanimizin ifnasına çalışan birçok yerli, ecnebi anâsırın mevcudiyeti derkâr ve işin mebdinde tenkil ve izâlesine ehemmiyet verilmezse âtiyen bir felâket-i azîme zuhûra gelmesi tabii bulunduğundan keyfiyeti nazargâh-ı devletlerine arz eylerim.

Bolu Mutasarrıfı
Ali Haydar

Vesika 170b

Şifre
Müstacel

Sivas, 31.10.35

Bolu Mutasarrıfı Haydar Beyefendi'ye

C: 27.10.35 şifre.

Bekir Sıtkı ve maiyetinin takip ve tenkîlleri ve bu gibi ecnebi teşebbüsâtının suret-i kat'iyede def'-i mazarratı esbâbının istikmâli hususunda zât-ı devletleriyle bi't-temas müştereken takarrür ettirilecek bir plân dahilinde icra-yı hareket ve fiilen muâvenet olunması lüzumu kemâl-i ehemmiyet ve müstaceliyetle İzmit Mutasarrıflığı'na ve İzmit'te ârâm-sâz Birinci Fırka Kumandanlığı'na bildirilmiştir. Netice-i icrââttan peyderpey ma'lumât ita buyurulması ricâ olunur.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Vesika 170c

Şifre
Müstacel

Sivas, 31.10.35

İzmit Mutasarrıflığı'na
İzmit'te Birinci Fırka Kumandanlığı'na

Bandırma Çerkeslerinden Bekir Sıtkı namında birinin maiyetinde iki zâbit ve kırk müsellah refiki olduğu halde Adapazarı civarındaki Abaza köylerine gelerek ahaliyi hareket-i milliye ve hükümet-i hâzıra aleyhinde teşvik ve bu uğurda birçok para sarf eylemekte olduğu ve meselede ecnebi parmağı bulunduğu tahakkuk eylediği ve Düzce kazasında bulunan Çerkes, Abaza ve Laz kurâsının bu teşvikata mütemayıl oldukları Bolu Mutasarrıfı Haydar Bey tarafından ve mevcut jandarmanın kemmiyet ve keyfiyet itibarıyla maksadı temine kâfi olmadığı bildirilmektedir. Mîr-i mûmâileyh ile derhal temas edilerek eşirrâ-yı merkumenin bir an evvel def'-i mazarratı ve vatan ve millet haini ecnebilerin bu gibi teşebbüsâtına suret-i kat'iyede mûmânaat olunması esbâbının istikmâli hususunda müstereken icra-yı hareket ve muâvenet-i fiiliyede bulunulması ve netice-i icrââtan ma'lumât ita buyurulması ehemmiyet ve müstaceliyetle ricâ olunur.

Anadolu ve Rumeli Mûdafaa-i Hukuk
Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi namına
Mustafa Kemal

Vesika 171

Pangaltı, 20.10.35

K. O. 3 Kumandanlığı'na

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine mahsustur.

1- Hürriyet ve İtilâf ile Nigehbâncılar ve İngiliz Muhipler Cemiyeti'nin teşkil ettikleri blok ve Ali Kemal ve Sait Molla gibi bazı eşhâs, anâsır-ı gayr-i Müslime'yi mütemâdiyen Kuvâ-yı Milliye aleyhine tahrik ediyorlar. Rum ve Ermeni Patrikleri bu hususta mümessillere mürâaat etmişlerdir. Adapazarı'nda maslûb Kâzım'ın kardeşi Hikmet buradan aldı-

ğı talimat üzerine başına topladığı beş on müsellah şahısla Kuvâ-yı Milliye aleyhine harekete başlamıştır. Yine bu civarda Değirmendere'de para ile adam toplamağa başlamışlar ve Geyve Hükümeti'ni basmağa karar vermişlerdir. Karacabey'de de aynı vechile ufak tefek hareketleri görülmüştür. Bursa'da Gümülcineli İsmail'in tertip ettiği çeteler bütün vilâyetin asayişini ihlâl ve Kuvâ-yı Milliye aleyhine harekete başlamışlardır. Biz hâl-i hazırda cebren iş görmekten ziyade şerre alet olanları elde etmeye gayret ediyoruz. Bu kerre Adapazarı'na giden memura talimât-ı lâzime verdik. Hatta Adapazarı ve İzmit civarında dolaşan bazı çetelerin tehcir dolayısıyla dağlarda bulunduğunu anlayarak kendilerine teminat vereceğiz. Ancak bu meselenin Hükümet tarafından takip edilmemesi elzemdir. Aynı vechile Adapazarı'ndaki Hikmet ve säireyi de elde etmeye çalışıyoruz. Bursa'nın ve Ankara'nın nazar-ı dikkatini celp ettik. Taraf-ı âlilerinden de tevessül buyurulmasını ve İzmit ve Adapazarı'nda teşkilâtın tevsiine giden memura emredildiğinde mahâll-i mezkûreye de Ankara'dan nizamnamelerden gönderilmesi mercûdur. Giden memurumuz Erkân-ı Harp Yüzbaşı Cemal Efendidir. Muslihâne bir surette buralarda takviyet bulamaz, eşhâs-ı muzırرا maksada imâle edilemez ise derhal icra-yı satvet mecburî olacaktır.

2- Kuvâ-yı Milliye aleyhinde tertip olunan çetelerin faaliyetine başlaması buradaki muhâlif blokun alenî hareketi, Nigehbâncıların bir günde hapisten çıkarılması, Polis Müdüriyeti'nin Kuvâ-yı Milliye tarafdârlarına geçmemesi makamât-ı mühimmede henüz aleyhdârlar bulunması, Türkiye ajansındaki ihmal ve teseyyüb bizim partinin mağlûbiyetiyle neticelenecek fikrini veriyor. Hükümet pek ağır gidiyor. Henüz Kemal yerine iade edilmediği gibi Kastamonu Valisi olup harekât-ı milliyeden dolayı tevkif olunan İbrahim Bey bile yerine iade edilmedi. Arkadaşımız Erkân-ı Harp Edip pek âlâ polis müdüriyeti vazifesini yapabilir. Elhâsıl Hükümet bu batî hareketine devam ederse azasından bazılarının tebdili ve belki cümlesinin sukutu zarurî olacaktır, zannediyoruz. Zât-ı âlilerinin ve Rauf Bey'in Amerika gazetelerinde okunan (e ht vv s a ncç) İngiliz mahâfilinde su-i tesir etmiş ve (frzszdrsdlyh)

şüphelerim arttırmıştır. Adam Block'un kat'i ve samimî ifadesine nazaran İngilizler Türkiye'nin işgali için hiçbir karar vermemiş yalnız malî ve idarî kontrol muhakkak imiş. İngilizler zâbitlerine Türklerle temas eylememegi emretmişlerdir. Sebebi güya kandırılmak korkusu imiş efendim.

Çanakkale Mevki-i Müstahkem
Kumandanı Miralay
Şevket

Vesika 172

Şifre

Sivas, 1.11.35

Bursa'da 56. Fırka Kumandanı Bekir Sami Beyefendi'ye

Bursa havalisinde Gümölcineli İsmail Bey'in tertip ettiği çetelerin hâl-i faaliyette olduğu Dersaadet'ten bildiriliyor. Bunlar tamamen tenkil olundu mu? Vilâyet dahilinde harekât-ı milliye aleyhinde hiçbir tohm-ı fesâd bırakılmayacağı müsellem olan fatânet ve himmet-i âlilerinden muntazardır.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Vesika 173

Şifre

Amasya, 24.10.35

Müstaceldir

Ankara'da Yirminci Kolordu Kumandan Vekili Mahmut
Beyefendi'ye

Harbiye Nâzırı'nın Vali hakkındaki son ısrarlarına da tarafımızdan âtideki cevap verilmiştir. Her halde zât-ı âlileri gibi muhterem ve kıymettar bir arkadaşımızın teessürünü mûcib olmak istemeyiz. Ve bunun için mümkün olan her türlü teşebbüsât dahi tabiidir. Hükümet-i hâzırayı en çok müşkil vaziyette bırakan ve her hükümeti bırakabilecek olan ve za-

ten bizim de vahdet-i milliyemize münâfî bulunan tarz, ahali-
nin hiçbir programa tâbi değilmiş gibi ayrı ayrı Hükümet'e kar-
şı mutalebâtta bulunmasıdır. Çünkü Hükümet bir heyetle an-
laşmanın kolayını bulabilir. Fakat her vilâyetle ayrı ayrı anla-
şmak müstahildir. Bu takdirde istifa etmekten başka çare bu-
lamaz. Hükümet-i hâzıra ufak bir tazyik karşısında çekilme-
ğe mütemayildir. Gelecek hükümetin kimlerden teşekkül ede-
ceği ve ne hatt-ı hareket takip edeceği meşkûttur. Binâenaleyh
maksada emniyetle vâsıl oluncaya kadar icap ederse biraz da
fedakârlık yapmak zarurîdir. Her halde Ankara vaziyetinin Ce-
mal Paşa'dan alınacak son cevâba ve arz ettiğim nikat-ı nazara
göre hüsn-i idâre buyurulması müsellem olan dirayet ve vatan-
perverliğinizden muntazardır efendim.

Mustafa Kemal

Vesika 174

Zata mahsustur

Ankara'dan, 28.10.35

K. O. 3 K.

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

Miralay Şevket Bey'den nâm-ı âlilerine gelen telgraf ber-
vech-i âtidir:

Adapazarı havalisindeki vaka hakkında şimdiye kadar istih-
sal kılınan ma'lumât ber-vech-i zîr arz olunur.

Bu vaka ile alâkadar Kuvâ-yı Milliye aleyhinde Adapazarı ve
civarında mebde-i isyan ile bundan ne suretle istifade oluna-
cağı hakkında "zât-ı şâhâne, Ferit Paşa, Âdil Bey ve Sait Molla
ile Ali Kemal'den mürekkeb grubun tasavvurâtını hâvi mektup
kurye ile Sivas'a yola çıkıyor." Ayrıca yola çıkarıldığını arz ede-
ceğiz. Ada tahkikatı devam ediyor.

1- Bundan iki mâh mukaddem Amasya'dan Adapazarı'na
gelen Çerkes Hikmet namında bir zat İzmit ve civarında
ve Adapazarı havalisinde öteden beri kendisine ve ailesine
muhalif Sait Bey ve sâirenin orada Kuvâ-yı Milliye teşkilâtını
kabul ve tatbik ettiklerini ve umum bu havali halkının Kuvâ-yı
Milliye'ye iltihak ettiklerine dair telgraf çektiklerini haber alır.

Bu parti aynı zamanda Kuvâ-yı Milliye teşkilâtına istinâd ile muhâlif tarafa biraz nûmayiş yaparlar. Hikmet Bey partisi kendisinin Amasya'dan geldiğini ve Mustafa Kemal Paşa'yı tanıdığını, ancak kendisinin böyle bir teşkilâta mezun olduğunu ileri sürerek muhalefet eder. Hikmet Sivas'la muhabere etmek ister. Muhâlif taraf ettirmez. Esasen Hikmet Mahmut Şevket Paşa vakasından dolayı idama mahkûm olduğundan ve karşıdakilerin de İttihat ve Terakki zamanında sahib-i mevki ve servet olduklarını bildiğinden bir hiss-i rekabet ve havf ile Kuvâ-yı Milliye taraftarlarına muhâlif bir hareket takibine başlar ve muhâlif teşkilât yapar. Bunu hisseden Sait Molla derhal İngilizlere haber verir ve Hikmet'i elde ederler. Hristiyanlar aleyhinde bir isyana teşvik ederler. Bu hususa müteallik evrak elde edildi. Derhal Fransa ve Amerika Mümessillerine verildi. Mümessiller bunu kemâl-i ehemmiyetle alıp Fransızlar derhal torpido ile Paris'e gönderdiler. Harbiye Nâzırı Cemal Paşa'ya da verildi. Hükümet'in azasına emniyet olmadığından yalnız Sadrazam'a hususî olarak söylendi. Hikmet de dün İstanbul'da idi. Kendisi ile görüşüldü. Hakikat şöyle olarak tespit edildi:

a) Hikmet Kuvâ-yı Milliye'yi kendisi teşkil edemediğinden müteessir.

b) Muhâliflerinin yaptığı bir teşkilâta dahil olmayı küçük-lük addediyor.

c) Muhâlifleri bu teşkilâttan kuvvet alarak şahsî birtakım menâfi temîn ediyorlarmış ve tahakküme başlamışlar.

d) Hikmet'in muhâlifleri veya Kuvâ-yı Milliye'yi temsil edenler İttihatçı imiş.

Karar:

Eğer Sivas Adapazarı'na ve İzmit'e bir telgraf yazarak derse ki Kuvâ-yı Milliye teşkilâtından bazı eşhâsın menâfi-i şahsiyelerini temîne ve ahire tahakküme başladıklarını haber aldık. Bu gayr-i meşrû' hareketi takbîh ve reddederiz. Hikmet de ba'demâ muhalefet etmeyecek para aldığını ve alet olduğunu () reddetti. Bu İngiliz (a d d 11) tertibi şüyû' bulduğu için mevki-i fiile artık konamayacağını zannediyoruz.

Bahr-i Sefid Mevki-i Müstahkem Kumandanı: Şevket

K. O. 20 K.

Mirliva

Ali Fuat

Vesika 175

TAMİM

Tel

Sivas, 31.10.35

İzmit, Adapazarı, Bursa, Konya, Balıkesir
Heyet-i Merkeziyelerine

Kuvâ-yı Milliye'ye mensubiyetlerini iddia eden bazı eşhâsın menâfi-i zâtîyelerini temîn maksadıyla hareket ve tahakküm etmek teşebbüsâtında bulundukları işitildi. Gayr-i meşrû' ve gayr-i kanunî harekâtın teşkilât-ı milliyede yeri yoktur. Bu gibiler hakkında Hükümet'in kanunu tatbik eyleyeceği muhakkaktır.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk
Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi namına
Mustafa Kemal

Vesika 176

Şifre

Sivas, 2.11.35

Gayet müstaceldir.

Harbiye Nazın Cemal Paşa Hazretlerine

Dersaadet'ten aldığımız ma'lumât-ı mevsûkaya nazaran Kiraz Hamdi Paşa ile zât-ı şâhânenin bi'l-istişare Müşir Zeki Paşa riyâsetinde bir kabine hazırladıkları ve Sadrazam Paşa'ya istifa etmesini teklif edeceği bildirilmiştir. Buna asla ihtimal vermemekle beraber millet düşmanı eşhâsın mevki-i iktidara gelmesi yüzünden bütün Memâlik-i Osmaniye'nin İstanbul ile suret-i kat'iyede kat'-ı alâka eylemesi mecburiyetini mûcib olacaktır. Sadrazam Paşa Hazretlerinin hiçbir sebep ve behane ile mevkilerini terk etmemeleri lüzum-ı kat'isinin suret-i münasibede arz buyurulması istirham olunur.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Vesika 177

Şifre

Sivas, 2.11.35

Aceledir

Zata mahsustur

Ankara K. O. 20 Kumandanlığı'na
Erzurum'da K. O. 15 Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa
Hazretlerine

Diyarbakir K. O. 13 Kumandanı Cevdet Beyefendi'ye
K. O. 3 Kumandanı Salâhattin Beyefendi'ye (Tezkere)
Konya'da K. O. 12 Kumandanı Fahrettin Beyefendi'ye
Amasya'da Fırka 5 Kafkas Kumandanı Cemil Cahit
Beyefendi'ye

Torul'da Kaymakam Halit Beyefendi'ye
Fırka 61 Kumandanı Kâzım Beyefendi'ye
Bursa'da Fırka 56 Kumandanı Bekir Sami Beyefendi'ye
Edirne'de Birinci Kolordu Kumandanı Cafer Tayyar Bey'e
Mardin'de Beşinci Fırka Kumandanı Kaymakam Kenan
Bey'e

1— Pek mevsûk bir menbaa atfen Dersaadet'ten bildirildiğine nazaran iki üç günden beri mütekaid ferikandan Kiraz Hamdi Paşa mâbeyn-i hümâyûna giderek saatlerce huzur-ı şâhânede kaldığı ve ber-vech-i âti kararın ittihâz kılındığı:

a) Teşkilât-ı milliyeyi imhâ maksadıyla eski Dördüncü Ordu Müşiri Zeki Paşa riyâsetinde bir kabine teşkili, Kiraz Hamdi Paşa harbiye nâzırı, Prens Sabahattin hariciye, Tevfik Hamdi dahiliye nâzırı. Eşref ve Mahir Sait ve sâir zevâtın diğer nezaretlere tayini.

b) Zât-ı şâhânenin Sadr-ı hâzıra bugünlerde istifa etmesini teklif etmek niyetinde olduğu.

2— Heyet-i Temsiliye tarafından Harbiye Nâzırı Cemal Paşa vasıtasıyla Sadrazam'a hiçbir sebep ve behane ile istifa etmemesi tefhim kılınmıştır.

3— Dersaadet'te Â'yân'dan Müşir Fuat Paşa siyâsî işlere müdahale etmemesi hakkında zât-ı şâhâneyle ma'rûzâtta bulunacaktır.

4– Temasta bulunulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti heyet-i merkeziyelerine lüzumu vechile ve suret-i münasibede ma'lumât ita buyurulması muvâfık olur.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Vesika 178

Şifre

Sivas, 13.10.35

Zata mahsustur

Dersaadet'te Çanakkale Mevki-i Müstahkem Kumandanı
Miralay Şevket Bey'e

Bir buçuk aya kadar meb'ûsan intihâbı hitam bulup inşallah meclis küşâd olunacaktır. Kuvve-i teşriyenin gerek ecnebi ve gerekse dahilî düşmanlara karşı taht-ı emniyet ve muhafaza-
da olarak ifa-yı hizmet eylemesi bugünün şâyân-ı teemmül ve pek mühim bir meselesidir. Dersaadet'te bu nokta-i nazardan dahilî vaziyeti nasıl görüyorsunuz? Mütelifin tarafından bir te-
cavüz ihtimali mevcut olabilir mi? Her iki ihtimale karşı hafî ve celi ne gibi tertibât-ı tahaffuziye ve tedâfüiye ittihâzı düşünül-
mektedir? Zabıta, jandarma, millî ve hafî teşkilât ve askerî va-
ziyetimiz bugün ne haldedir ve ne yapılmak tasavvur buyurul-
maktadır. İş'ârını ricâ ederiz.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Vesika 179

Adet

Pangaltı 20.10.35

108

Sivas Üçüncü Kolordu K.

C: 13.10.1919 şifreye:

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine şifre suretidir.

1– Meb'ûsan'ın toplanmasında hiçbir mahzur ve tehlike yok-
tur. Efkâr-ı umumiye ve hatta dahilî düşmanlar da meb'ûsların
toplanmasında Düvel-i Mütelif'e gizlice umum meclise kar-

şı herhangi bir hareketlerinin cihan-ı medeniyete karşı su-i tesir edeceğine nazaran yapmaları imkân dahilinde değildir. Ancak kuvve-i teşriyenin hâl-i hazır salâhiyetinin tevsii sırasında zât-ı şâhânenin meclisi feshetmeye kalkışması ve muhâliflerin tehlikeli vaziyet almaları ve Düvel-i Mütelife'nin de bundan bi'l-istifade zât-ı devletleri gibi zevât-ı marufeye ve başlıca Kuvâ-yı Milliye-i âlilerine taarruz etmeye ihtisarlari muhtemeldir. Buna karşı da muâhede-i sulhiyeyi bile imza etmek üzere Meclis-i Meb'ûsan'ın toplanmasına karar vermesinin ve Kanun-ı Esasî ta'dilâtının bunlara yaptırılmasının ve Kuvâ-yı Milliye'ye mensup zevât-ı mühimmenin akd-i sulhe kadar ikinci ve dördüncü maddede arz edilen tarzda hareket eylemesinin muvâfık olacağı düşünülmektedir.

2- Kuvve-i teşriyenin her türlü ihtimale karşı dahilî ve haricî düşmanlara karşı muhafazasına ancak akd-i sulhe hatta Meclis-i Meb'ûsan'ın vazifesini bitirmesine kadar Kuvâ-yı Milliye'nin her kuvvetin fevkinde olarak kemâl-i mehabet ve hamiyetle vazifesine devamı kâfidir ! mütâlaasındayız.

3- İstanbul'da üç şubemiz vardır. Bunların azası kesîrdir. Asker ve jandarma, sivillerin, memurînin kısım-ı küllîsi, kıtaatın hemen kâffesi elde edilmiş, fikr-i millî tezyîd ve Millî Ahrarımızı Kongrece Vahdet-i Milliye gibi tek mil millî gruplar ve namuslu zevât-ı meşhure ve münevvere maksada imâle edilmişti. Şimdiye kadar mühim mesâilde kendilerine hissettirmeden mütâlaaları alınmış velhâsıl ekseriya millî hususâtta buradaki heyet-i hafiye'nin taşradaki millî cemiyetlerin alenî vasıta-i icraiye ve faaleleri haline getirilmiş ve hâl-i hamiyette de aynı usûl ile vazifelerine devam ettirilmekte bulunulmuştur. Hükümet-i sâbika zamanında teşkilâtı bir dereceye kadar ilerletilen ve bilâ-tefrîk bütün İslâmlar dahil edilen ... ikmâl edilmesine ve teşkilâtımızın tevsiiine ayrıca çalışılmakta ve Kuvâ-yı Milliye ilerledikçe alenî teşkilât yapılmakta ve düşünülmektedir. Fakat evvelce arz edilen mütâlaattan dolayı ber-vech-i bâlâ kuvâyı idâre edecek heyetin hafî kalması ve Anadolu'da sonuna kadar vazifesinde devam edecek olan Kuvâ-yı Milliye'ye istinâd ve ayrıca hafî teşkilât yapılmaya kalkışılmasının muvâfık olacağı fikrindeyiz. Muhâlifleri de peyderpey işbu daireye celp eylemek de ahass-ı âmâlimizdir. Velhâsıl her ihtimale karşı zât-ı devletleri, Ali Fuat, Rauf, Refet Paşa ve Beyler gibi Kuvâ-yı Milliye'yi alenen idâre edenlerin akd-i

sulhe kadar İstanbul'a ayak basmaları ve gazetelerde görülen meb'ûs olmak ve hatta silk-i askeriye girmek arzularını derhal tekzîb ettirerek her kuvvetin fevkinde olarak Kuvâ-yı Milliye'nin büyük vazife-i vataniyesini idârede devam buyurmalarının el-zem olduğu kanaatinde bulunduğumuzu arz eyleriz.

Çanak kale Mevki-i Müstahkem K.
Şevket

Vesika 180

230

Pangaltı, 30.10.35

Sivas'ta K. O. 3 K.

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine mahsustur.

1- Ahmet İzzet Paşa, Sadrazam, Harbiye Nâzırı, Erkân-ı Harbiye Reisi, Nafia Nâzırı ve programlara bi-hakkın sadık ve hâdim olan fakat maa't-teessüf bazı kardeşlerimizin su-i zannına dücâr olan ve sadakatiyle beraber mühim de bir kuvveti bulunan Göz Tâibî Esat Paşa ile ayrıca Rauf Ahmet Bey ve sâir zevâtla gerek talepleri ve gerek münasebet itibariyle görüştüm. Bütün efkârın ittihat ettiği noktalar ber-vech-i âtidir:

a) Meclis-i Meb'ûsan'ın suret-i mutlakada İstanbul'da ictimai zaruret-i mücbire-i siyasiye ve mukadderât-ı memleket icabıdır. Ben de buna inandım. Yalnız Paşa, Rauf, Bekir Sami Beyler İstanbul'a gelmemelidir. Çünkü sakıt hükümet de evvelce Paşa'nın İstanbul'a celbi halinde kendisine kat'iyen ilişilmemesini vaat etmesini İngiliz'den talep etmiş iken söz vermediler. Son vakayı ise gazezlerini tezyîd etti. Sadrazam Paşa meclisin İstanbul'da huzur-i vicdan ile ve kavaid-i meşrûtiyete muvâfık ittihâz-ı karar etmelerini ecânibe karşı söz alarak vaad etti. Fakat üç zatın temîni mümkün olamayacağından meb'ûs olurlarsa mezun olarak hariçte kalmaları veyahut meb'ûs olmayarak daha âli mahbûb-ı kulûb kalmaları, vazifelerine devam eylemeleri.

b) Zaten hükümet akdedilecek muâhedede temsil-i nisbiyi ekalliyetlerin hukuku namına kabule mecburdur. Şu halde Meclis-i Millî'nin ekalliyetlerin de yeniden iştiraki için dağıtılıp tekrar toplanması mahâfilce kat'iyetle ümit edildiğinden (aytn) (hra.t) kalınması reynize vâbestedir.

c) Hükümeti devirmek yeniden eski soydan getirmek için İngiliz yardakçıları çok çalışıyor. Hükümet hakikaten hüsn-i niyet sahibi ve müstağnidir; binâenaleyh istifası halinde muhâliflerin mevki-i iktidara geçmesi muhakkaktır. Şu halde umumen (.....)

2- İntihâbatta en güzide insanları çıkarmak, lekeli veya maruf İttihatçılar ihmal olunmak, mümkün mertebe sosyalist, birkaç temiz Hürriyet ve İtilâfçı ilh... çıkarmak ve intihâbatta bunların gürültülerini haklı gösterecek tazyik ve müdahaleler göstermemek,

3- Hükümeti müşkilâta düşürmemek,

4- Bize zararı dokunacakları her suretle temîn ederek elde etmek istiyorum. Her taraf da bunu bana tavsiye ediyor. Meselâ Refi Cevat ve sosyalistler gibi, hürmet. İmza: Vasıf

Çanakkale Mevki-i Müstah-
kem K
Miralay
Şevket

Vesika 180

Şifre

Sivas, 1.11.35

Dersaadet Çanakkale Mevki-i Müstahkem Kumandanı
Miralay Şevket Beyefendi'ye

C: 20.10.35 tarih 108/812 numaraya.

1- Meb'ûsanın Dersaadet'te ictimâî tamamen tehlikeli ve mahzurludur. Çünkü mukadderât-ı millet ve memleket hakkın-da söz söyleyecek meb'ûsların emniyet-i mutlaka olan bir mahalde ictimâları şarttır. Halbuki ahalisine alelâde bir miting yapmaya bile müsaade olunmayan, camilerinde tazallüm-i hale mecbur olan bir şehirde bâ-husûs İngilizlerin her türlü tesiri altında olan İstanbul'da hür bir Meclis-i Meb'ûsan in'ikadı adîmü'l-imkân görülmektedir. Avrupalılar milletimizi meşrûtiyeti müdrik ve reşîit bir millet olarak tanımış olsalardı o zaman Meclis-i Millî'ye karşı bir tecavüz ve taarruz belki me'mul bulunmazdı. Halbuki İtilâf Devletleri milletimizi insan yerine saymamakta, mütarekeden beri envâ-i hak-şikenlikleriyle, Türk'e karşı verilen ahd ve

sözün tutulmamasını bir namussuzluk addetmediklerini fiilen isbât eylemektedirler. Vâkıâ hariçte ictimân birtakım propagandalara yol açacağı bedihîdir. Fakat bunu yapacaklar başta Venizelos olmak üzere heyet-i meb'ûsanın emin bir mahalde ittihâz-ı mukarrerâtından endişe-nâk olan İtilâfçılar olacaktır. Buna mukabil hariçte ictimâ ile millet, makarr-ı hilâfet ve taht-ı saltanatı taht-ı tehlikede addeylediğini ve oradaki işgal-i vâkii asla kabul eylemediğini ve tanımadığını bütün efkâr-ı umumiye-i cihana ve âlem-i İslâm'a fiilen göstermiş ve protesto eylemiş olacaktır. Bu bâbda vâki olan mürâcaat üzerine Harbiye Nâzırı Cemal Paşa Hazretlerine müdellelen ve mufasssalan vâki olan cevâbî iş'aratımız hutût-ı mühimmesinin hulâsası ber-vech-i âtidir:

a) Düşman donanma topları tesirinde, kuvâ-yı işgaliyesi ayakları altında, polis ve jandarmasının müşterek müdahale ve tahakkümü içinde, matbûatı düşmanların kontrolü altında, kabine erkânına varıncaya kadar giren çıkanlar düşman mukabe ve teftiş ve mümânaatı karşısında bulunan pâyitaht-ı saltanat-ı seniye tam manasıyla bugün mahsûrdur. Hâkimiyet-i Osmaniye burada manen ve fiilen gayr-i câridir. Buna Rum, Ermenilerin vaziyet-i isyanîyelerini ilâve edersek İstanbul'da Millet Meclisi'nin emin olamayacağını, iş göremeyeceğini anlamakta tereddüt edilmez.

b) Birkaç kişinin şahıslarına vâki olacak ecnebi taarruzu, aynı ruh ve kanaatte bulunan diğer meb'ûsana da vâki olabileceği muhakkaktır. Hatta tek mil meclisin aynı akıbete uğramayacağına dair bizi temîn edecek elimizde hiçbir şey yoktur. Hüsn-i zan, tehlikenin bertaraf edilmesine kâfi gelmez.

c) Bazı nâzırların gidip gelmesi veya komiser bırakması mümkündür. Esasen mukadderâtı meşkûk olan İstanbul, mukadderâtı ma'lûm ve emin bir mahalden kurtarılabilir. Venizelos'un Selânik'te kuvâ-yı icraiye bile teşkil eylemesi Atina'yı tahlis etmiş ve hiçbir vakit pâyitahtın nakli manasını tazammun eylememiştir.

d) Zât-ı pâdişâhînin makam-ı hilâfetleri İstanbul olmak itibarıyla sırf milleti temsil eden heyetin taşrada toplanmış bulunması iftirâk manasını tazammun edemez. Zât-ı hümayûn kûşâd için arzu ederlerse bir vekil de tayin buyurabilirler.

e) Fırak-ı sâire-i siyasiyemizden bir kısmının harici istememeleri Kuvâ-yı Milliye tesirinde kalmak endişesinden ibarettir. Halbuki asıl milletin mümessilleri olarak kısm-ı azîm-i meb'ûsan da ecnebi tesirinde kalmamak için taşrayı istemektedirler. Ekseriyet-i kahire nerede ise nisâb oradadır. Fazla zan ve tereddüde düşecek bu kabîl meb'ûsların menâfi-i mülk ve millet namına istifa eylemeleri de me'mul ve muntazardır.

2- Meclis-i Meb'ûsân var iken ayrıca bir kuvve-i milliyenin hâl-i faaliyette olması menâfi-i memlekete muzır olur. Meclis'in Dersaadet'te ictimâ ettiği faraziyesine göre taht-ı tesirde bulunacak meb'ûsların menâfi-i memlekete mugayir bir kararı tasdik eyledikleri halde, taşradaki Kuvâ-yı Milliye bunu tabii tanımayacak ve bu suretle milletin kendi vekillerine karşı isyan etmiş bulunması gibi garip ve mantıksız, bir şekil hâsıl olacaktır. Vatanımızın tahlîsi ancak meşrû' ve meşrût bir tarzda mümkündür. Bu ise milletin istiklâlîni, vatanın tamamisini gaye edinmiş zevâtın bilâ-istisna meb'ûs olması ve sarf-ı mesâi eylemesi ile kabildir. Bugün vatan ve millete yapılacak en son ve büyük iyilik memleketi kurtarmaya azmetmiş eşhâsın emin bir mahalde, meşrû' bir vaziyette Meclis-i Millî'ye girmelerine sarf-ı mesâi etmektir. Bunu bilhassa Dersaadet'te sizler gibi hamiyetli, münevver rûfekamızdan bekleriz.

3- Teşkilâtınızın tevsî ve tarsîni hususundaki mesâi-i cemîleleri şâyân-ı fahr ü şükrandır. Vaziyetin hâsıl eylediği fırsat pek büyüktür. Bundan bi'l-istifade sarsılmaz, yıkılmaz, kuvvetli temiz bir millî teşkilâtın Dersaadet'te kökleşmesi hayâtî bir meseledir. Harekât-ı milliyeyi idâre edenler ve bizler gibi sevk-i tâlî'ile bunun re's-i kârında bulunmak mazhariyet-i ilâhiyesine nâil olanlar hakkındaki fikrinize bidayette cümleden iştirak edilmekte idi. Yalnız, vakayîin doğurduğu vaziyet-i ahîre Heyet-i Temsiliye'nin bu kanaatini muhik olarak tamamen değiştirmiştir. Akd-i sulhe kadar İstanbul'a ayak basmak değil bizim için hatta yukarıda arz eylediğimiz vechile bütün millet vekilleri için nazar-ı dikkate alınacak bir meseledir. Fakat bir ferd-i millet olarak meb'ûs olmak ve mecliste aynı ruh ve kanaatin hâkim olmasına çalışmak hâkimiyet-i milliye ve istiklâl-i vatan için iktifat-ı semerât olunacak bir zamanda

azamî gayret ve fedakârlığı sarf eylemek bugün için Heyetimizce farz-ı ayn telâkki olunmaktadır. Bunda yegâne sâik endişe-i vatan ve istikbâl-i millettir. Çünkü Heyet-i Temsiliye yukarıda arzettiğimiz vechile Meclis-i Millî'nin fevkinde bir kuvvet tanımamakta ve buna vatan için tehlikeli addeylemektedir. Binâenaleyh hal böyle iken yine âcizleri ile Rauf Beyefendi ve Refet Bey'in ve daha kimler varsa bu zevâtın seyirci mevkiinde kalması behemehâl arzu buyuruluyor ve hassaten selâmet-i millet bu noktada görülüyorsa icabı teemmül olunmak üzere esbâb-ı mücibesıyla iş'ârını hassaten ricâ ederiz.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Vesika 182

Şifre

Sivas 4.11.35

Dersaadet Çanakkale Mevki-i Müstahkem Kumandanı
Miralay Şevket Beyefendi'ye

C: 30.10.35 tarih 230 numaralı şifre:

1- Vasıf Beyefendi'ye: a) Görüşüldüğü iş'âr buyuru-
lan zevâtın Rauf Ahmet ve Ferit Beylerin İstanbul'un ancak
İstanbul'dan kurtulacağı fikrinde bulunduklarını zannederiz.
Ahmet İzzet Paşa Hazretleri de esasen harekât-ı milliye'nin de
İstanbul'da katliâma sebep olabileceği zannında idi. Sözlerinin
mesmû olması evvel emirde bu i'tikad tebeddül edip etmedi-
ğini bilmekle kaimdir. Harbiye Nâzırı Cemal Paşa Hazretleri-
ne gelince, müşarünileyhin de mütereddid olduğu mechûlünüz
değildir. Abuk Paşa da aynı evsâf ve hâlet-i ruhiyededir. Göz
Tâbibisi Esat Paşa hakkında ise kat'î bir fikrim yoktur. Yalnız
kendisini yakından tanıyan bir kısım rüfekamız bu zâtı son de-
rece mahdûdü'l-fikir, pek fazla haris-i şân ve şöhret gösteriyor-
lar. Velhâsıl azim ve fikirlerinde istikrar ve isabet mevcut ol-
mayan ve İstanbul'da düşman tazyiki altında düşünen ricâl
ve zevât-ı müşâr ve mûmâileyhümün nasâyihî şâyân-ı tetkik-
tir. Tekraren arz edelim ki, Meclis-i Meb'ûsan'ın her nokta-i na-

zardan şâyân-ı emniyet bir mahalde toplanması, şart-ı evvel ve esasıdır. İstanbul'da emniyet olmadığını ve olamayacağını gerek Harbiye Nâzırı Cemal Paşa Hazretlerine ve gerekse Ahmet İzzet Paşa Hazretlerine mufassalan ve hatta Şevket Bey biraderimize de telhisen izah ettik zannederiz. Vâkıâ birçok mehâzır gayr-i kabil-i inkârdır. Fakat zaruret-i kat'îye karşısında bunların ne dereceye kadar nazar-ı dikkat ve hesaba alınması lâzım geleceğini efkâr-ı selîme ve muhakeme-i mantıkîyenize havale ederiz. Asıl şâyân-ı istiğrâb nokta malûmü'l-esâmi üç kişiyi teminde izhâr-ı acz eden hükûmetin diğer meb'ûsları nasıl vikaye edebileceği meselesidir. Bizde yavaş yavaş hâsıl olmağa başlayan fikir ve kanaat maalesef ecnebiler değil belki onlardan ziyade hükûmet ricâl-i hâzırası ile, zevât-ı sâireden bazılarının mârrü'l-arz üç kişiyi mahzurlu addeylemekte olmalarıdır. Hakkımızda sâlifen gayr-i kanunî, gayr-i meşrû' ittihâz kılınmış mukarrerât ve evâmirin elân tashihi cihetine gidilmiş olması da bu fikir ve kanaatimizi takviye eylemektedir. Maahaza meclisin mahall-i ictimâi hakkındaki mütâlaât Heyet-i Temsiliye'nin efkârı olup bu bâbda heyet-i merkeziye vasıtasıyla efkâr-ı umumiye-i millet istimzâc edilmekte bulunduğu muhassala-i efkâra ve bundan tevellüd edecek karara göre hareket tabiidir. Siz de pek iyi biliyorsunuz ki bütün gayret ve mesâimiz hükûmet-i hâzırayı, mevkiinde tutmak, onu haricen ve dahilen kuvvetli kılmaktır. Aksi hatırıımızdan geçmedi.

b) Temsil-i nisbinin kabulü zarureti karşısında meclisin dağıtılmasını şimdiden düşünen bir muhitte ve avâmil taht-ı tesirinde Meclis-i Meb'ûsan'ın ictimâda beyan-ı mazeret edeceği de tabii görülmek iktiza eder zannındayız. Temsil-i nisbiyi bizim esâsâtımızın dördüncü maddesi kabul etmediğinden bizim prensiplerimizi müdafaa edecek meb'ûsların evleviyetle dağıtılacağı meydandadır.

c) Hükûmetin hüsn-i niyetinden şüphe etmek istemeyiz. Ve dileriz ki icrââtı ile bizim bu arzumuzu tarsîn ve takviye eylesin. Fakat müstağni bulunduğu kaydından bir şey anlayamadık. Gaye müttehidan ve müttefikandan bu vatana hakikî hizmet etmek midir, yoksa müşkil zamanlarda bizi yalnız bırakmak mıdır? Bunun şimdiden tavazzuh eylemesi lâzımdır.

Muhâliflerin mevki-i iktidara geçmesinden korkmak faide vermez. Binâenaleyh bundan dolayı tebdil-i meslek ve meşrep edilemez.

2– Intihâbat hakkında tuttuğumuz meslek-i bî-terafî birlikte çalıştığınız için sizce malûmdur. Arz-ı hürmet ederiz.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Vesika 183

Şifre mahlûlû
Müstacel 193/31

Harbiye, 6.11.35

Sivas'ta K. O. 3 K.

Heyet-i Temsiliye'ye: Meclis-i Millî'nin hariçte ictimâi mehâzîrini arz etmiştim. Tabii o mehâzîr meyânında imkân-ı ictimâ da nazar-ı dikkatinize arz edilmişti. Malûm-ı âlileri olan mehâzîr-i siyasiye var. Saniyen mehâzîr-i idariye var. Salisen de imkân-ı ictimâ yoktur. Çünkü meb'ûsların büyük bir kısmı bu fikre tarafdâr olsa da ehemmiyetli bir kısmı da muhâlif olacak ve kanuna ve mehâzîr-i siyasiye ve idariyeye istinâden İstanbul'da ictimâi musıraran isteyecektir.

Hükümet ve â'yân da umumen bilâ-istisna bu fikirdedir. O halde hariçte kim ve ne şekilde ictimâ edebilir. Malûm-ı âlileridir ki meclisin serbestîsini temîn endişesi de benim en çok yüreğimi sızlatıyor. Fakat zaruret hisse hâkim oluyor. Pek istirham ederim, bu bâbda muvâfık cevâbınızı kabineye acilen iş'âr buyurunuz. Japon Rıza Bey ile pek yakında iyi haberler ile size mülâki olacağım. Rauf Bey isterse Haşim Bey'i de alayım. Sulh ve Selâmet'i tamamen kazandık demektir. Millî Türk keza bizim. Millî Ahrar'ı yıkıyoruz. Millî Kongre yola gelecek. Cümleye derin hürmet. Vasıf

6.11.35 tarih ve 73 numaralıdır.

Harbiye Nâzırı
Cemal

Vesika 184

Pangaltı, 19.11.35

Sivas'ta K. O. 3 Kumandanlığı'na

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

Meb'ûsanın İstanbul'da ictimâında meb'ûsların dermeyen edeceği efkâr dolayısıyla hiçbir tehlike mutasavver değildir. Meb'ûsandan en müfritini sulh meselesi mevzu-i bahis olduktaki hükûmeti Ermenistan teşkilinden, Arabistan'a istiklâl vermekten, Irak'tan feragat etmekten, Anadolu'da menâtık-ı nüfûz tefrikinden tahzîr edecek diyelim, İngiltere, Fransa, İtalya'yı gücendirmek lâzım gelen bu mütâlaat İstanbul gazetelerinin dahi hükûmetin salâhiyettar, me'sul ağızları tarafından yüzlerce defa söylenmiş ve söylenmekte bulunmuştur. Bilâ-muhaberât tasavvurât vadisinde kaldığıma düşmanlarımızın kimseyi düşünmediklerini söylemekten men' etmeyecekleri münakaşaya bile değmez. Fakat yine bi'l-farz Arabistan'ın mutlaka bizden ayrılması konferansça takarrür ederse hükûmetimize vâki olacak böyle bir teklifi hükûmet ya kabul veya muhalefetin kuvve-i teyidiyesini hazırlayarak reddedecektir. Pâdişâh, Avrupa muhalefet tarafını iltizâm etmeyip uyuşmak cihetini ihtiyâr eder ve meclis buna karşı giderse meclis ister burada ister Anadolu'da olsun Pâdişâh ânı fesheyler, fikrine muvâfık bir kabineyi re's-i kâra getirir ve Kuvâ-yı Milliye ile hem-fikir olan meclis pâdişâha karşı ilân-ı husûmet eylerse Anadolu kimin arkasından gider. Sulhu iltizâm eyliyen halife ile mi (myysyvrasdsbalynhavrnh) olsun hâlen kendisini fedakârlığa mecbur tutan Kuvâ-yı Milliye'ye mi tâbi olsun. Bunu iyice tartıp âna göre hareket zarurî olacağına ve takdirde çıkacağı muhik bulunduğuna nazaran meclisi Anadolu'da toplamak fikrinden feragat bir fariza-i vataniyedir fikrindeyiz. Arz-ı hürmet eyleriz. Kara Vasıf

Çanakale Mevki-i Müstahkem Kumandanı

Miralay

Şevket

Vesika 185

Şifre

Sivas, 29.10.35

Zata mahsustur

Gayet müstaceldir

Erzurum'da On Beşinci Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerine

Ankara'da Yirminci Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa Hazretlerine

Diyarbakır'de On Üçüncü Kolordu Kumandanı Cevdet Beyefendi'ye

Konya'da On İkinci Kolordu Kumandanı Fahri Beyefendi'ye

Meclis-i Meb'ûsan'ın mahall-i ictimâî, ba'de'l-ictimâ Heyet-i Temsiliye ve teşkilât-ı milîyenin alacağı şekil ve tarz-ı faaliyeti, Paris Sulh Konferansı'nın hakkımızda müsabet veya menfî bir karar vermesi haline karşı tarz-ı hareket gibi mühim mukarrerât hakkında 15, 13, 12, 20 ve 3 üncü Kolordu Kumandanlarıyla müdâvele-i efkâr edilmesi İzmit'te görüşülmüştür. Sizce bir mahzur görülmediği takdirde mıntaka-i âlilerini teftiş bahanesiyle merkezden ayrılarak Teşrinisani'nin yedisi ile onuncu günü arasında Sivas'ta bulunmak üzere hareketinizin iş'arını ricâ ederiz. (Yalnız Cevdet Bey'e; vaziyet-i ahîreden dolayı Diyarbakır'den ayrılmak imkânı mevcut olmadığı takdirde Erkân-ı Harbiye Reisinizin gönderilmesi rey-i âlilerine menûttur). Telgrafın vâsıl olduğunun iş'arı müsterhamdır.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Vesika 186

Şifre

Sivas, 8.11.35

K. O. 15 Kumandanı Kâzım Paşa Hazretlerine

Fuat Paşa geldi. Gözlerinizden öper. Hasretle hareketiniz haberine muntazırız. Yeni ve pek mühim bir vaziyet karşısındayız. Cümleten takdim-i hürmet ederiz.

Mustafa Kemal

Şifre

Sivas, 8.11.35

Edirne'de Kolordu Kumandanı Cafer Tayyar Beyefendi'ye
Balıkesir'de Kumandan Yusuf İzzet Paşa Hazretlerine
Bandırma'da Fırka Kumandanı Kâzım Beyefendi'ye
Bursa'da Fırka Kumandanı Bekir Sami Beyefendi'ye
Diyarbakir'de K. O. 13 Kumandanı Cevdet Beyefendi'ye
Halit Beyefendi'ye

Berâ-yı müzakere Ali Fuat Paşa Sivas'a geldi. Kâzım Karabekir Paşa geliyor. Zât-ı âlilerini bu'diyet-i mesafeden ve mıntakanızın ehemmiyetinden nâşi davete cesaret edemedik, görüşeceğimiz hususâtı birer, birer zât-ı âlinize de arz ederek kıymetli mütâlaanızı istifsâr edeceğiz. Cümleten arz-ı hürmet ederiz. Kardeşim.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Vesika 187

Kara Hasan Oğlumuzu

Selâm eder gözlerinden öperim. Millet ve devlet için en mühim vazife inzibat olduğu cümlece malûmdur.

Zira nerede asayiş berkemâl olursa adâlet-i İslâmiye oradadır. Senin ile Savaştepe'yi çevirdiğimiz zaman Cuma namazı kılmayan Çerkeslerden birçoklarını gördük, ne hal ile gezdiğimi bil. İşte Koca Süleyman mahsulü bugün kıyâm eden Müslümanlar fırka-i Muhammediye'den başka fırkaların umumuna lânet ederek sevgili pâdişâhımızın hilâfeti başına toplanarak İttihatçı ve Farmason mel'ûnların on seneden beri bu muazzam hükümet-i İslâmiye'yi çetecilik ve haydutlukla ne hallere getirdiklerini en âdil akıl sahibi anlar. Ve bunlara lânet eder. Cümlelenizi eşkıya diyerek ne şiddetli hallere koydular. Hakkınızda istimâl ettikleri kuvveti unutma.

Şühedâ evlâdları, kadınları ot, toprak yedikleri vakit, açlıkla şehit ettikleri vakit ânların hanesinde hükümet memurları ve şube hainleri helvalar, kuzu ziyafetleri ve ahali üç yüz kuruşa bir arşın basma aldıkları vakit kendilerinin evinde Musevî Nesim ve sairenin rüşvet olarak aldıkları kumaşlar denklelerini haneleri için idi oğlum. Bunları Cenâb-ı Hakk'a hesap verecek olan beş vakit namazı kılanları muhakemesiyle hüküm vermek isterim bunun için o koca ... rahmana secde etmeyen Suphi ve Kara İbrahim ve Con Mehmetlerin ve sairenin fikr-i fasidelerine kapılmayarak bu katil, hain güruhundan hükümette ve sair mahalde bulduklarına aman verme, malları size helâldir. Müftüye mürâcaat et, doğru fetvasını al. Bunlardan daha eşedd Müslümanlar için bir ferd yâr olmamıştır. ricâ ederim Müslümanların kıblegâhı olan Kâ'be-i muazzamadan ve huzur-ı hazret-i risâletpenâh efendimiz hazretlerinden, mukaddesât-ı diniyemizden bizi mahrum eden Çanakka- le Boğazı'nda milletin İslâm evlâdlarını denize dökeni ve Kafkas dağlarında, Arabistan çöllerinde, Acemistan'da ve Yanya ve Romanya dağlarında helâk eden ve bugün İstanbul'da yüz bin İslâm kadınlarını ve kızlarını vesika verip fahişe eden bu conlar Farmason değildir de kimdir. Allah ve resulullah aşkına Müslüman ve din-i Muhammedî kardeşlerimiz fırka-i naciye-i

Muhammedî'den başka bir fırka bizim için kat'iyen câiz olamaz. Bu mel'ûnlardan bu belde-i İslâm halifemizin başına toplanarak bunları defedelim. Âdil olan şeriatımızın ahkâmına göre kavil ve hükümet sahibi olalım. İşte bunlar olmak için senin beş vakit namaz kılan silâhşor büyük Türklerin ve Müslümanların gayretlerine mütevakkıftır. Bu hainlerin kırk günden beri benim ve arkadaşların Müslümanların mahvına tam iki kolordunun topları ve mitralyözleri kırk dört saat şiddetli muharebe ettikleri iki şehit ve iki mecruhtur. Ziyade yapmayarak Cenâb-ı Hak lutf u keremini ruhaniyet-i hazret-i risâletpenâhî ve bayrağın duasıyla kendileri münhedim ve yedi yüzü mütecâviz asker de ellerinden alınıp memleketlerine gönderilmiştir. Oralarda da bu mel'ûnların cebren topladıkları masum askercikleri toplayarak memleketlerine gönderiniz. Hükümette bu mel'ûnlardan bırakmayın. Hele jandarma zâbitlerinden kuyruğu kesik namzetler denilen kazları hemen gebertiniz; bu yoldaki Müslümanların ittifak ettiklerine dair hilâfete telgraf yazdır. Gayretli Müslüman mahsulü Cenâb-ı Hak muînimiz olsun. Amin bihürmeti seyyidü'l-mürselîn.

30 Teşrinisani 335

Bunun aksini zinhar işleme oğlum sonra milletin huzurunda hesap vereceksin.

İzmit Mutasarrıf-ı Sâbıkı ve Muhammedî
Fırkası Kumandanı
Ahmet Anzavur

Diğer mektup

Orada bazı İttihatçı Çerkesler vardır. Zinhar bunların size söyleyeceği ifade-i kâzibelerine kat'iyen sem'i itibar etme; diğer size yazdığım uzun mektuptaki hakikati anlatıp biri birinizden ayrılmayacağınıza ve bu din ü devlete ve pâdişâhımızın uğrunda feda-yı can edeceğimize birleşerek bunlara sen riyâset et veyahut ulemâdan birini reis yap. Her halde oradaki halkın huzur ve rahatına son derecede dikkat ediniz oğlum. icrâât ve muvaffakiyetinize dair telgraflarınızı Kirmasti ve Karacabey ve Bursa cihetlerinde intizâr ederim.

Ahmet Anzavur

Vesika 188

hafî, mühim

MÜDAFAA-İ HUKUK CEMİYETİ Teşkilât NİZAMNAMESİNE LÂHIKTIR (1)

Yalnız alâkadarana mahsus ve mahremdir

1- İstiklâllerini muhafaza uğrunda teşekkül ve taazuv etmiş olan millî kuvvetler her türlü müdahale ve tecavüzden masûndur. Devlet ve milletin mukadderâtında irâde-i milliye âmil ve hâkimdir. Ordu makam-ı muallâ-yı hilâfetin masûniyetini dahi kâfil olan işbu irâde-i milliyenin tâbi ve hâdimidir.

2- Ordu bir tecavüz vukuunda plânına tevfikân harekâtını idâre edeceğinden ayrıca ber-vech-i âti teşkilât yapılır.

3- Teşkilât-ı milliyemizle ordu arasındaki irtibatı Heyet-i Temsiliye muhafaza eder. Ancak bir tehlike anında her merkez mücâvirinde bulunan kıta kumandanlarıyla dahi irtibat-ta bulunur.

Millî müfrezeler

4- Millî müfrezeler Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Heyet-i İdare ve Heyet-i Merkeziyeleri tarafından teşkil olunur. Bu hususta icap eden muâveneti ahz-ı asker rüesâsı ve mıntaka kumandanları ifa ederler. Bu teşkilâtta âtideki hususât nazar-ı dikkate alınır:

- a) Anâsır-ı gayr-i Müslime'nin kesreti;
- b) Harekât-ı ihtilâliyede mahsûs kuvvetleri;
- c) Sırf soygunculuk ve intikamcılık ve sâire gibi esbâb ile ika-ı cinâyât ve icra-yı şekavet eyleyen Müslim ve gayr-i Müslim çetelerin azlığı ve çokluğu.

5- Millî müfrezeler sâbit ve seyyar olmak üzere iki türlüdür. Umumiyetle mücadele ve emniyet ve asayiş temîn ve idâme icabında ordunun harekâtını teshîl maksadıyla seyyar müfrezeler teşkil olunur. Bundan başka eşkiyanın taaruzundan ve

anâsır-ı gayr-i Müslime'nin ihtilâl ve tecavûzatından kasaba ve köyleri muhafaza ve müdafaa için mahalle, köy ve mıntakalarda sâbit müfrezeler vücuda getirilir.

6— Seyyar müfrezeler silâh altında ifa-yı vazife eden efrâddan mâadâ bütün milletin eli silâh tutan gençlerinden teşkil olunur. Bir tehlike anında vukubulacak davet üzerine orduyu seferber edecek olanlar orduya iltihak eder.

Mütebaki kuvvet mahalli tehlikelere karşı olup bunlara lüzumunda makineli tüfek ve top dahi ilhak olunur. Efrâdın muharebe görmüş olması müreccahtır. Âmir zapt ü rapta kadirdir ve meharetli ve müfrezeler şekavetkâr bir kuvvet olmayıp selâmet-i mülk ü millete vakf-ı hizmet ve hayat etmiş kanaatkâr, hamiyetperver zevâtın mürekkeb olmalıdır. Müfrezelerin teşkili ve emr-i kumanda ve idâresi tıpkı askerî manga, takım ve bölük gibidir.

Mükâfat, mücâzâtı dahi tıpkı askerlikteki gibi olur.

7— Müfrezeler yalnız kendi mıntakalarında değil lede'l-icâb mücâvir mıntaka müfrezeleriyle tevhid-i mesâi için diğer mıntakalara da geçerler.

Bu vazaif mahallî heyet-i idâre ve merkeziyelerin emriyle olur. Ancak ahvâl-i mühimmede müfrezeler kendiliklerinden muâvenete koşmakla mükelleftirler. Yalnız bu halde mensup oldukları heyet-i idâre ve merkezleri, haberdâr ederler. Mühim görülen mevâkie icabında bir kıta-i askeriye dahi kuvvetü'z-zahr olarak gönderilir.

8— Vilâyet heyet-i merkeziyeleriyle Heyet-i Temsiliye, lüzum gördüğü mıntakaların müfrezelerini muhatarada bulunan herhangi bir mücâvir mıntakaya sevk ve cem' ile ifa-yı vazifeye davet edebilir. Bu halde mıntakalar kendilerine mensup müfrezelerin noksanlarını ikmâl ve sevk etmekle mükelleftir.

9— Sâbit müfrezeler, seyyar müfrezeleri teşkil edenlerden mâadâsından teşekkül eder ve bunlar tarafından lüzum görülen köylerde, nahiyelerde; kasabalarda kasaba ve şehirlerin her mahallesinde müdafaa tertibatı yapılarak Hıristiyanların katliâm yapmak ve asayiş ihlâl gibi mel'ûnca maksatlarına ve eşkiya çetelerinin taarruz ve cinayetlerine karşı tedâbir alınır.

10– Sâbit ve seyyar millî müfrezelere muktezî esliha-i mü-tenevvianın temîn-i tedârîki mühimdir. Eşkîyadan alınan silâhlar, zenginler tarafından para, tedârîki mümkün olan tü-fek, rovelver, bombateslîhata medâr olabilir. Bu hususta ordunun dahi muâveneti talep olunur. Hayatlarını ve iaşelerini temîn dahi aynı tarzda olur.

11– Her nevi fazla esliha, mühimmât ve malzeme mûna-sip mahallere depo edilir. Ecânib eline, düşman yedine geç-mesi melhuz depolar muhataralı mıntikalarda hafiyen nakil veya mecburiyet anında, yağma halinde kaldırılıp emin ma-hallere depo edilir veyahut muhataralı mıntakalarda ahaliye tevzi edilir.

12– Esliha daima milletin malı ve zıyâî hazine-i milletin zararı demek olduğundan esliha tevziatı kıtaat-ı askeriyedeki usûle tevfikân icrâ olunacağı gibi seyyar ve sâbit müfrezeler tev-ziatı kefaletle ve muntazam numara tahtında kuyûd ile müf-reze âmirlerinin mes'ûliyeti tahtında icrâ olunur.

13– Millî müfrezeleri teşkil edecek her ferd Kur'ân-ı azîmü's-şân üzerine el basarak tahlîf olunur.

14– Müfrezelerin sıhhiye umûru için evvelce askerlikte ders görmüş olanlardan istifade olunmalıdır. İcap eden ilaç ve sargı takımları ordudan talep olunur.

15– İşbu lâhika bir talimatname mahiyetinde olup mahallin icap ve şerâitine tevfikân tatbik olunur.

Vesika 189

Şifre

Sivas, 5.11.35

Seryaver Salih Bey tarafından küşâd olunacaktır

Harbiye Nâzırı Cemal Paşa Hazretlerine

Âtideki hususât, mahzâ zât-ı devletleri kabinede Heyet-i Temsiliyemiz murahhası bulunmaları itibarıyla arz ve istifsâr kılınır. Ahmet Fevzi Paşa riyâsetinde Mahkeme-i Temyiz aza-sından Cafer İlhami ve Fetva Emîni Hasan Efendilerden mü-rekkeb bir heyetin Ankara, Sivas, Erzurum vilâyetlerine i'zâm

edilmiş olduklarına dair Heyet-i Temsiliye, taraf-ı devletlerinden haberdâr edilmemiştir. Bu heyetin maksad-ı i'zâmı ve bil-hassa Fetva Emini ile Kâmil Paşa Kabinesi zamanında polis müdürü olan zevâtın böyle bir heyetteki hikmet-i vücûdları anlaşılamamıştır. Daha bu gibi heyetler i'zâm olunmuş veya olunacak mıdır? tenvîr buyurulmaklığımızı istirham ederiz.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Vesika 190

Gayet aceledir
Adet
8084

Bâbüali, 8.11.35

Sivas'ta Üçüncü Kolordu Kumandanlığı'na

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

“Dahiliye Nâzırı'nın şüphe celp edebilecek tarzdaki muamelelerine nazar-ı dikkatinizi celbe lüzum görürüz” fıkrasından maksat ne olduğu anlaşılamadı. Burasının acilen, muvazahan iş'arı.

Harbiye Nâzırı
Cemal

Vesika 191

Numara 325

Harbiye'den, 9.11.35

Sivas'ta K. O. 3 Kumandanlığı'na

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

1- İntihâbatın daire-i selâmette cereyânı ve Meclis-i Meb'usan'ın İstanbul'da toplanması ve teşkilât-ı milliye namına umûr-ı hükûmete müdahale edilmemesi hakkında hükûmetin tarafınıza evvel ve âhir vâki olan tebligatı kat'idir. Nerelerde ne yolda müdâhalât vâki olduğu istifsâr olunmak-

ta ise de müdâhalât-ı vâkiâ misâl iradına ihtiyaç göstermeyecek derecede âşikâr ve müteaddid telgrafnamelerinizde dermeyan olunan metâlibin de aynı mahiyette olduğu derkârdır. Hükümet beyannamesinde tespit ve ilân edilen bî-terafîlikten ayrılmayacağı cihetle teşkilât-ı milliyeye muhâlif ictihatta bulunanların tazyik ve tecziyesi cihetine gidemez. Fakat bunlar meyânında bir takım kimselerin muhâlif-i kanun ef'âle cür'et edecekleri sâbit olursa haklarında lâzım gelen muamele-i kanuniyeyi de bilâ-tereddüt tatbik eder. Maahaza teşkilât-ı milliyeye mensup olanların müdâhalâtına nihayet verilemediği halde yalnız muhâliflerle uğraşmak hükümetin taht-ı tesir ve nüfûzda olduğuna delâlet edeceğinden, evvel emirde teşkilât-ı milliyenin itilâf-ı vâki mücibince kabineye tamamen itimat ve icrâât-ı hükümete inkıyâd eylemesi zaruridir. Zaten bu maksat temîn olunmadıkça ve memlekette yalnız bir hükümet mevcut olduğuna kanaat husûle gelmedikçe Sulh Konferansı'na davet olunmaklıgımız mümkinâtтан değildir. Düvel-i Mütelif mûmessillerinin beyânâtı da bunu müeyyitdir. Şimdiki hal bir müddetçik daha devam edecek olursa heyet-i vûkelânın çekileceği muhakkaktır.

2- Kabinenin fikrini ber-vech-i bâlâ arz ederim efendim.

Harbiye Nâzırı

Cemal

Vesika 192

Şifre

Sivas, 12/13.11.35

Müstacel

Seryaver Salih Bey tarafından açılacaktır

Harbiye Nâzırı Cemal Paşa Hazretlerine

C: 9.11.35 tarih ve 325 numara.

Teşkilât-ı milliyenin memleket ve millet için hayat ve memât meselesi olduğu pek muhik olarak hükümet-i seniyece de tasdik ve kabul buyurulmuş ve hatta Meclis-i Millî'nin ictimâından sonra dahi beka ve devamı arzusu ile endişe-i vatana ma'tûf hissiyât-ı milliyetperverâne ve efkâr-ı sâibe ve dûrbînâne izhâr kılınmıştır.

Intihâbat mücadelesi o derece serbest cereyân etmektedir ki en müterakkî ve medenî memleketlerde bile bu suretle müdahalesiz bir intihap vâki olmamıştır zannındayım. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin ve Heyet-i Temsiliyemizin gayr-i meşrû' bir tesir ve müdahalesi olmamıştır ve olmayacaktır. Her şahıs namzetliğini kendisi vaz' etmektedir.

Meclis-i Meb'ûsân hakkındaki mütâlaatımızı arz etmiştik. Bu mütâlaanın kabul ve adem-i kabulünde bi't-tabi hükümet tamamen serbesttir. Heyet-i merkeziyeler vasıtasıyla efkâr-ı umumiye-i milletin istimzâc kılındığı ve neticesinin arz edileceği evvelce bildirilmiştir. Bundan sonra da hükümet-i seniyece kararında sebat etmek veya etmemek yine hükümete ait bir husustur.

Asayiş ve inzibatın temînine, vahdet-i milliyeyi ihlâl ve teşkilât-ı milliyeyi imhâya çalışan İngilizler ve muhipleri, Nigehbâncılar ve Hürriyet ve İtilâf gibi milletin mahvına teşebbüs edenlere dair kabine nezdinde murahhasımız olan zât-ı devletleri vasıtasıyla vukubulmakta olan ma'rûzâtımızın müdahale mahiyetinde telâkki buyurulması her halde hulûs-ı niyetimizle kabil-i telif görülmemektedir.

Teşkilât-ı milliyeye muhâlif ictihâdda bulunanlar ancak memleket ve millete düşman olanlardır. Hükümet-i seniyenin bunların menâfi-i memleketi ızzar eden ictihâdlarını hüsn-i telâkki etmemesi pek tabii ve lâzımdır. Şüphesizdir ki bu ictihâdât ef'ale geçmedikçe müdahale edilemez. Adapazarı, Karacabey, Bozkır hadiselerinin ef'âl-i cürmiyeden oldukları müstağni-i arzdır.

Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne ve teşkilâtına gelince: hükümet-i seniye ile yaptığı itilâfa sadık ve âmâl-i hükümete her hususta müzâhirdir. Hükümetin şâyân-ı itimat görmediği ef'âlinin önünü almaya teşebbüs etmesini inkıyâdsızlıkla ittiham pek haksızlık olur. Meselâ Niğde'den ahali tarafından tard olunmuş Mutasarrıf Cavit Bey'in Aydın Mutasarrıflığı'na tayin edilmiş olmasını doğru görmemek, binâenaleyh bu pek sakîm ve hatarnâk muamelenin tashihini istirham eylemek bu zatın gittiği yerde halk tarafından adem-i kabulü suretiyle tahassul edecek vaziyet-i elimenin hudûsuna mümânaat kaygusundan başka bir şey değildir.

Beyânât-ı vâkıalarından anladığımızı göre hükümet-i seniye teşkilât-ı milliyenin mevcudiyetini ihtimal ki zâid görüyor. Fi'l-hakika keyfiyet bu merkezde olup teşkilât-ı milliyeye ihtiyaç olmaksızın memleketi tahlis edecek kuvvete mâlik bulunuyor-sa ona nazaran esbâbına tevessül edilmek üzere vâzihan emr ü iş'arını arada her türlü su-i tefehhümün izâlesi için arz ve istirham eyleriz.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Vesika 193

Harbiye Nezareti

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine mahsustur

Maruz-ı âcizidir.

Bu âna kadar vukubulan muhaberât, serd edilen mütâlaat âtideki nikata münhasırdır:

1- Meclis-i Meb'ûsan İstanbul'dan başka bir mahalde tecemmu etmeli,

2- Kuvâ-yı Milliye ruhuyla mütehassis olmayan memurlar tebdil edilmeli,

3- Hürriyet ve İtilâf'a mensup sâbık kabine erkânından bazıları ile bazı zevât-ı sâire mücâzât edilmeli.

a) Bu birinci mesele kabinenin müteaddit müzâkerât günlerini tamamen işgal etti. Mahâfil-i ecnebiye Paris Konferansı'nın Rumeli ile İstanbul mıntakasının beynelmilel bir hale ifrâğı tasavvurlarını ihtar ederek tehlikeyi ihsâs ettiler. Muhâliflerin İstanbul'da bile meclise iştirak etmezlerken harice gitmeyecekleri gün gibi âşikâr ve bu hali nelere vesile ittihâzından çekinmeyecekleri ise derkâr görüldü.

Zât-ı şâhânenin bu meseleye rıza gösteremeyecekleri tamamen anlaşıldı.

Kuvâ-yı işgalienin Meclisi Meb'ûsan'a taarruzlarının belki devlet-i aliyye için hayırlı neticeler verebileceğini Amerikalı-

lar ihsâs ve hatta izhâr ettiler. Ve bu taarruzu ihtimal dairesinde göremediler.

b) Kuvâ-yı Milliye ruhuyla mütehassis olmayan memurların kodamanları işgal ordularına adeta istinâd etmiş vaziyette-dirler. Derhal bunlar hakkında yapılacak muamele mümânaata ma'rûz kalacak, hükümet fena bir vaziyete girecekti. Zaten intikam siyaseti bu vatani senelerce ne hale koymuş idi. Şahsî ictihâdlara hürmetle beraber asayişe taallûk edecek derecedeki ef'âlin men'i, delâilin vücûduyla beraber kabil ve nâfi olacaktı ve kabine bu bâbda tedricî bir silsile takibini düşünmüş ve tatbikine teşebbüs etmiş idi.

Ne çere ki birinci maddede arz ettiğim gibi Kuvâ-yı Milliye itilâf esaslarını kabul ettiği halde Ankara valisini kabul etmemekle, Bozkır hadisesindeki muvaffakiyeti kendi vatandaşlarımızı karşı müntekim ve kahir bir muvaffakiyet halinde ilân etmesiyle, Antalya mutasarrıfı hakkında, merhum Kemal aleyhine şehadet etmek cürmünü esas tutarak tebdilinde ısrar göstermekle ve bilhassa ve en mühim hususiyetle Meclis-i Millî'nin İstanbul'da adem-i in'ikadı fikrinde devam etmekle kabineyi günlerce bu işlerin müzakeresine mecbur ve icrââtında teen-niye sevk etti.

Heyet-i Temsiliye hariçteki memurlar için resmî memurların şikâyetlerini usûl kabul ederse hükümet hâkim veyahut iki hükümet mevcut olduğu fikrini ta'dil etmiş olur. Meclis-i Millî'nin mahall-i ictimaina çabuk karar vermekle müzaheret vaad eylediği kabineyi bütün müşkilâttan kurtarmış olur. Şimdi hükümet hiçbir kuvvete müstenid değildir ve bu hali umum hissetmiştir.

c) Sâbık kabine erkânının derhal tecziyesi değil, delâil-i kanuniye bularak usûl-i kanunî dairesinde muameleleri muvâfık olacağının zarurî bulunduğunu arz etmiştim. Çünkü ekseri müstenidir. Meselâ polis müdürünün tebdilinde bu hal tamamıyla tezâhür etti. Aydın valisinin tebdili halinde yerine tayin olunacak zatın kabul ettirilmesi gibi bir mesele karşısında kalınacağı anlaşıldı. Nitekim Adana'da bu hal görüldü.

Zaten kabineyi müşkil vaziyete sokmak için ecânib ve muhâlifler şedid çalışmaktalarken kabinenin Kuvâ-yı Milliye

tarafından da müşkilâta uğratılması başka bir şekilde neticeler veremezdi. Çünkü Mütelifin mümessilleri de bunu böylece his ve kabul etmişlerdir ve hatta memleketi normal bir vaziyette görmedikçe sulh müzâkerâtına başlanamayacağını da ihsâs ve hatta ihtar ettiler. Kabine polis müdürü hakkındaki bu müşkilâtı meselâ yanına bir muâvin tayin etmek, İstanbul muhafızlığının şeklini tam bir idâre-i örfiye haline muvâfık bir şekle sokarak İstanbul'un asayişini tamamen muhafızlık uhdesine vermek suretiyle İstanbul zabıtasını eline almak çarelerini de düşündü. Fakat arz ettiğim gibi esaslı bir teşebbüs için dayandığı kuvvetin ciddiyetine hâlâ inanamadı.

Meselâ Dahiliye Nâzırı bu kuvvete ihtiyaç gösterenlerin başında desem mübâlâğa olmaz. Ancak bu zatta hükümetçilik hissi galiptir. Bu his okşanmak suretiyle bu zatın azminden, fikrin-den pek mühim istifadeler temîn olunabileceğine ben kaniim.

d) Anadolu'ya gönderilen Fevzi ve Hurşit Paşalar heyetleri Bozkır hadisesi ve hatta intihâbat gürültüleri hakkındaki şikâyetleri bahane ile tahkikata kıyâm eden Mütelifin'in hareketlerine mümânaat maksadından tevellüd etmiştir.

Zât-ı devletleriyle rûfeka-yı muhteremeye takdim-i ihlâs ve ihtirâmât eyler ve İstanbul muhîtindeki mesâinin ma'rûz bulunduğuş müşkilât-ı adîde derpîş buyurularak âna nazaran azamî muâvenet ve müzaheret-i devletlerini ricâ eylerim efendim. 10 Teşrinisani 335

Harbiye Nâzırı
Cemal

Hulâsa: Kabine düşerse gelecek kabinenin şekil ve rengini tayin şimdiden mümkün değildir. Geçen kabine şekil ve renkte tezâhür ederse vatan muhakkak surette zarar ve felâkete sürüklenmiştir ve bu hali bekliyenler çoktur.

Vatan sulhun serî akdine cidden muhtaçtır. Temâdisi hiçbir şey olmasa iktisaden felâketi mûcibdir. Bizim için sulh ise Kuvâ-yı Milliye'nin hükümetle itilâf-ı tâmmıyla husûl bulabilmektedir. İkinci derecede intihâbatın cereyânı ve meb'ûsların şahsı memlekette sükûnu temîn edecektir. Muhâlifler ve ecânib meclisin kûşâdına mümânaata karar vermişlerdir. Heyet-i Temsili-

ye de bu mümânaata mahal münazaasıyla devam ederse işimiz Allaha kalıyor demektir.

Cümlenize karşı hürmetlerim kemâl-i hararetle bakidir efendim.

10 Teşrinisani 335

Harbiye Nâzırı
Cemal

Vesika 194

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Harbiye, 24.11.35

1– Devletin umûr-ı dahiliye ve siyasiyesi kat'iyen iştirak kabul etmez. Evvel ve âhir mevrûd telgrafnamelerinden bu bâbda müdâhalâtta bulunulmadığı iş'âr kılınmakta ise de hükümetçe tayin olunan bazı memûrînin mahall-i memuriyetlerine gidememesi ve Menteşe mutasarrıfı gibi kanunen taht-ı muhakemeye alınması lâzım gelenlerin mahall-i memuriyetlerinde ibkasında ısrar olunmakla beraber murahhas sıfatıyla Sivas'a gönderilmesi ve Antalya mutasarrıfının Nazilli'ye azîmete icbâr kılınması Aydın vilâyetinden Hariciye, Dahiliye Nezaretlerine çekilecek şifre telgrafnamelerin telgrafhanece adem-i kabulüne dair Nazilli Kuvâ-yı Milliye kumandanı tarafından emrolunması gibi hâdisât umûr-ı hükûmete müdahaleden gayri manayı tazammun edemez.

Şu ahvâl taahhüdât ve temînat-ı vâkıânın icap eden mahallere tebliğ olunmadığına veyahut tebligat-ı vâkıânın mahallerince ısga edilmiyerek istenildiği vechile hareket olunduğuna delâlet edeceğinden hakikat-i madde her neden ibaret ise sür'at-i mümkün ile iş'âr buyurulması.

2– Kabinenin nokta-i nazarı ber-vech-i bâlâdır. Su-i tefehhümâtı izâle edecek tatmînkâr cevâb-ı âlilerine muntazırım efendim.

Harbiye Nâzırı
Cemal

Vesika 195

Şifre

Sivas, 27.11.335

Harbiye Nâzırı Cemal Paşa Hazretlerine

Kabinenin nokta-i nazarını müş'ir 24.11.35 tarihli telgrafname heyetimizce mütâlaa olundu. Bugüne kadar arada cereyân etmiş olan muhaberâta nazaran vaziyetin heyet-i hâzıra-i hükümetçe tamamen anlaşılmış ve Heyet-i Temsiliye'nin yegâne emelinin hükümetin takviye-i nüfûzuna ve bu bâbdaki mesâi-i masrûfemizin hükümet-i sakıttan mevrûs intizamsızlıkların düzeltilmesine ma'tûf bulunduğu kanaat getirilmiş olduğu umidinde idik.

Vatan ve milletin halâs ve necatı uğrunda hükümet-i seniye kemâl-i samimiyetle müzaheret ve muâvenet düstûr'l-harekâtımız olduğundan her türlü su-i tefehhümâtın izâlesi maksadıyla ita kılınan ber-vech-i âti cevâbımızın heyet-i celileye arzına tavassutu devletlerini istirham eyleriz:

1- Devletin umûr-ı dahiliye ve siyasiyesinin kat'iyen iştirak kabul etmediği bir hakikat olmakla beraber emsali nâ-mesbûk vaziyet-i hâzırada, vatan ve milletin mukadderâtını ancak temîn edecek olan ve hükümet-i seniyenin de lüzûm-ı mevcudiyetini takdir ve vücûb-ı temâdisini tasdik eylediği teşkilât-ı milliyeyi bilerek bilmiyerek zaafa dũçar eyleyecek ve vahdet-i milliyeyi ihlâl edecek hiçbir muameleye milletin muvafakat edemeyeceği de pek meşrû' ve tabiidir.

2- Evvel ve âhir arz olunduğu vechile umûr-ı hükûmete müdahale olunmamaktadır. Mahall-i memuriyetine gidemeyen yalnız Ankara valisidir ki bunun da sebep ve illeti . . . tarih . . . numaralı şifre ile mufassalan arz edilmişti.

Milletin, esasen kendisi ile hem-efkâr olduğunu ve istinâdgâhını azm ve irâde-i milliye teşkil eylediğini ilân eden hükümet-i hâzıradan her şeyden evvel hükümet-i sakıta tarafından harekât-ı meşrû'a-i milliye aleyhinde tatbik edilmiş olan gayr-i kanunî muâmelâtın tashihini bekler iken aleyhdârı olduğundan dolayı ta'mîmen teşhir ve Niğde'den tard eylediği Mu-

tasarrıf Cavit Bey'in . . . mahalle, Kayseri'de işten el çektiirdiği Ali Ulvi Bey'in tayin edildiğini görmesi velhâsıl bazı ikinci tabaka memurının şekli-i sâbıkını muhafaza ile Ferit Paşa zihniyetini elân yaşatmakta olduğunu hisseylemesi Heyet-i Temsiliye'nin aradaki vifak ve itilâf-ı tâmmе dair tebligat-ı mükerrerresine rağmen milleti müteessir etmekte ve Heyet-i Temsiliyemizi müşkil bir vaziyete sokmaktadır. Bu yüzden vâki olacak müdâhalâtle nüfûz-ı hükümetin kesredilmemesi için her fırsatta istirahatatta bulunulmuş, Dahiliye Nezareti'nin vaziyeti müdrik olarak bir hatt-ı hareket tayin eylesesini sırf selâmet-i millet ve vatan endişesi ile mükerreren arz eylemiştik.

Aynı sebebe mübteni olmak üzere Antalya mutasarrıfının da . . . tarih . . . numara ile kaldırılması lüzumunu istirahat eylemiştik. Halbuki bu zat da elân makamında ibka ediliyor. Ahîren Antalya heyet-i milliyesinden mevrûd raporla mutasarrıf-ı mûmâileyhin mel'aneti yüzünden İtalyanların nihayet emellerine nâil olarak Antalya'da Banko di Roma şubesini küşâd eyledikleri, daire-i âidesinden tohumluk ihtiyacı defedilmediğinden ahalinin meyusiyeti ve hükümet-i mahalliyenin lâkaydîsi yüzünden yirmi sene müddetle, faizle, bedel-i icarla ahali-i Müslime'nin arazisini kable'l-işgal Trablusgarp'ta olduğu gibi ellerinden almakta oldukları bildirilmektedir. Tabii bu hal böyle devam ederse Antalya mutasarrıfını, hayat ve memâtı için düşmanla pençeleşmekte bulunan Aydın Kuvâ-yı Milliyesi pek haklı olarak Nazilli'ye celp eder ve buna Heyet-i Temsiliyeye de artık itiraz imkânı kalmaz.

3— Demirci Mehmet Efe tarafından Sivas'a gönderilmiş olup avdet eyleyen Hilmi Bey'in mahkûmiyeti ve memuriyet-i sâbıkası bizce mechûldür. Hükümet-i sakıtanın acz ve ihaneti yüzünden kendi ırz ve namuslarını bi'l-fiil ve bizzat müdafaa-ya mecbur olan Aydın cephesi Kuvâ-yı Milliyesi'nin makam-ı akdes-i hilâfete sadık ve vahdet-i milliyeye kaviyen merbût olan fedakâr bir cüz'ü tarafından gönderilen murahhasın bizce gayr-i ma'lûm esbâbdan dolayı bir şey yapılamayacağı da âşikârdır. Mûmâileyhin kanunen taht-ı muhakemeye alınması icap ediyorsa hükümet icrâât ve harekâtında bi't-tabi muhtardır.

4– Aydın vilâyetinin şifreli telgrafnamelerinin adem-i kabulüne dair ma'lumâtı yoktur. Tahkik ediyoruz. Neticeye göre hareket edeceğiz.

Hulasaten arz edelim ki heyetimiz imzası tahtındaki taahhüdâtına tamamıyla sadıktır. Ve bu taahhüdâtı aynen ifa etmektedir. Şu kadar ki taahhüdât mütekabil olmak gerektir. Halbuki hükümet-i celîleleri Salih Paşa Hazretlerinin imzası tahtındaki taahhüdât ve notların henüz hiçbirisini ifa eylememiş ve varsa esbâb-ı mânia dahi bildirilmemiştir. Arz-ı tazminat eyleriz.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Vesika 196

Sivas, 17.11.35

Çürüksulu Mahmut Paşa Hazretlerine

31 Teşrinievvel 35 tarihli *Tasvir-i Efkar* gazetesinde *Bosphore* gazetesi muharrirlerinden birine vâki beyânât-ı devletlerinde “Ermenilerin fazla mutalebâtına hak vermeksizin hudutlarda bazı tashihatın icrasına razı oluruz” denildiğini okuduk. Şarkî Anadolu’da Ermenistan lehine tavizât-ı arziyede bulunulacağı vaatini mutazammın olan bu cümlelerin sulh komisyonu azasından bir recül-i devlet tarafından sarf edilmiş bulunmasının Şarkî Anadolu ahalisinin pek muhik olarak son derece mücib-i infial ve teessüf olduğunu beyan eyleriz. Milletin Erzurum ve Sivas Kongreleri mukarrerâtı ile Ermenistan’a bir karış toprak bile terk etmeyeceğini ve hatta hükümet bu kabîl bir mecburiyet-i elîmeye ser-fürû eylemek ızdırında kalsa bile kendi hukuk-ı meşrû’asını bizzat müdafaaya azmeylemiş bulunduğu cihana ilân edilmiş olduğundan bu azim ve karar-ı millinin herkesten evvel ihzârat-ı sulhiye komisyonu aza-yı kirâmınca ma'lûm ve mutâ bulunması lüzumunu arz ederiz.

Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk
Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi namına
Mustafa Kemal

31 Teşrinievel 335 tarih ve 2887 numara
Çürüksulu Mahmut Paşa'nın Beyânâtı

Â'yân azasından Çürüksulu Mahmut Paşa *Bosphore* gazetesi muharrirlerinden birisine vaziyet-i siyasiyemiz hakkında ber-vech-i âti beyânâtta bulunmuştur:

Sulh hazırlıkları:

— Şimdilik konferansın davetine intizâr ediyoruz. Bu davetin yakında vukuunu ümit edelim. Memleketin o kadar halecânla beklediği bu zamana kadar aradaki vakitten istifade etmeye çalışıyoruz. Sulh komisyonu bütün mesâili tetkik etmektedir. Komisyonda en iyi mütehassıslar vardır ve mesâisini teshîl için tâlî encümenler de teşkil etmiştir.

Türkiye'ye bırakılacak arazi:

— Türkiye'ye bırakılacak arazinin nelerden ibaret olacağına ihtimal veriyorsunuz?

— Bunu söylemek öyle bir faraziye olur ki, her zaman doğru çıkmaz. Yalnız Arap vilâyetlerinin imparatorluktan fekkine dair ecnebi matbûatının başlıca bize verdiği umumî iş'ârâta vâkıfız. Erivan pâyitaht olmak üzere müstakil bir Ermenistan ise artık teşkil edilmiştir, Ermenilerin fazla mutalebâtına hak vermeksizin hudutlarda bazı tashihatın icrasına razı oluruz. Batum serbest liman oldukça, Ermenistan için denize iyi bir mahrec olur. Aynı suretle Azerbaycan ve Gürcü hükümetleri de istifade ederler. Mutedilâne idâre edilecek bir tarz-ı hal, bu memleketlerden bir cemâhîr-i müttefika meydana getirebilir.

Trakya ve İzmir meseleleri:

Trakya'ya gelince, Bulgarlardan alınan arazi üzerinde bir *état tampon* vücuda getirilmiş olması hoşumuza gider. Trakya Türk'tür. Wilson prensiplerine nazaran da bugünkü gibi Türk kalması lâzımdır.

İzmir ve Aydın vilâyeti için haklarımız gayr-i kabil-i münakaşadır. İzmir'e malikiyet, memleketimiz için bir ihtiyac-ı hayatidir. Kat'iyen ecnebilere karşı bir hareket-i hasmâne mahiyeti hâiz olmayan harekât-ı milliyenin Yunan işgalinin netice-i tabiiyesi olduğunu temîn ederim.

Türkiye'nin müstakbel idâresi:

— Türkiye'nin müstakbel İdare-i siyasiyesi hakkında kanaatiniz nasıldır?

— Emelimiz, düvel-i muazzama tarafından istenilen temînâtı ita etmekle beraber onların müşaveret ve muâvenetlerinden istifadedir. Konferans, kendiliğinden bir manda meselesinin cihet-i tatbikiyesini düşündüğü için bunun derece-i imkânını tetkik ettik. Fransa veyahut İngiltere bu vazifenin icrasına muktedir olamadıklarından veya istemediklerinden konferans, geriye kalan Amerika'ya mürâaat etmiştir. Bize göre Amerika mandası tayin edilecek bazı şerâit dahilinde kabil-i kabûldür. Fakat Washington Kongresi'nin bu bâbda bir karar itasından evel bir şey kestirmek kabil değildir. Beyne'l-müttelikîn bir kontrol meselesine gelince, gerek iktisaden, gerek hukukan bunun keyfiyet-i tatbiki müşkildir.

Vesika 197

Pangaltı, 20.11.35

Sivas'ta K. O. 3 K.

İzmit ve havalisine giden memurumuzun bakiye-i raporu: Gebze kaymakamı muhâlif olarak öteden beri tanınmıştır. Sakıt kabine zamanında Gebze'ye Kuvâ-yı Milliye gelince korkusundan kaçmış ve bi'l-âhire gelmiş ise de kaza kaymakam vekili ve müftü-i sâbıkın da bir mevki sahibi olması arzusu, hakkında şikâyet etmelerini mûcib olmuştu. Bi'l-âhire kaymakamın da şımarıklığından dolayı envâ-i fecâyie cür'et eden Yahya Kaptan'ın fenalıklarını örtmeye ve evvelce Gebze'ye gelen ve Nigehbâncılığı tevâtür derecesini bulan ahlâksız Mülâzım Hakkı Efendi ile teşrik-i mesâiye ve Üsküdar Mutasarrıflığı ile gizli muhaberâta başlayarak Kuvâ-yı Milliye'ye leke sürmeye sâi olduğu anlaşılmış olmakla becayışının ezher-cihet müfid olacağı kanaati dairesindedir efendim. (Kara Vasıf).

Çanakkale Mevki-i Müstahkem Kumandanı

Miralay

Şevket

Vesika 198

Şifre

Sivas, 24.11.335

Dersaadet Çanakkale Mevki-i Müstahkem Kumandanı
Miralay Şevket Beyefendi'ye

C: 20.11.35

Gebze kaymakamı hakkındaki teklif bizce de pek muvâfık görülmektedir. Harbiye Nâzırı Cemal Paşa Hazretleri vasıtasıyla icap edenlere anlatınız ve yerine sahib-i namus ve şâyân-ı itimat bir zatın tayin ve i'zâmını temîn buyurunuz.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Vesika 199

Mühim ve gayet müstaceldir

Kuşcalı, 24.11.35

Sivas'ta Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Bendeniz size iki gün evvel İzmit'ten tavsiye edilen Yahya'yım. Emriniz üzere telgraf başında emirlerinizi telâkki etmeye geldim. Nihayet yarın akşama kadar Kuşcalı telgrafhanesindeyim.

Yahya

Vesika 200

24.11.35

İzmit merkezi vasıtasıyla Kuşcalı telgrafhanesinde
Yahya Efendi'ye

Bulunduğunuz havalide kuvvetli bir teşkilât yapınız. Adapazarı Kaymakamı Tahir Bey vasıtasıyla bizim ile tesis ve temîn-i irtibat eyleyiniz. Şimdilik hazır bulununuz.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
Reisi
Mustafa Kemal

Vesika 201

Gayet müstaceldir

Kartal, 24.11.35

Sivas'ta Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Köy içinde bilâ-kabahat katl, nahiye müdürünü alâ melei'n-nâs darp, köylerde gasp meselesinden dolayı Yahya Kaptan'ı hükümete teslim mecburiyet el vermiştir. Dahiliye Nezareti ehemmiyetle bu meseleyi takip ediyor. Hükümetin müşkil vaziyette kalmaması Yahya Kaptan'ın teslimini iktiza ettiriyor. Emr-i devletlerinize makine başında muntazırım.

Kartal Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk
Heyet-i Temsiliyesi Reisi
Binbaşı
Ahmet Necati

Vesika 202Şifre
Müstaceldir

Sivas, 8.12.35

Harbiye Nâzırı Cemal Paşa Hazretlerine

Kartal ve Gebze havalisinde öteden beri devam edegelmekte olan asayişsizlik son derece calib-i dikkat görülmüş ve keyfiyetin tahkik ve iş'arı suret-i hususiyede Birinci Fırka Kumandanı Rüştü Bey'den ricâ edilmişti. Mîr-i mûmâileyhten alınan cevâbî şifrede; Maltepe Endaht Mektebi'nde muvazzaf bir memur olduğu halde Kartal Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi sıfatını takınan Binbaşı Necati Bey'in Kuvâ-yı Milliye namıyla başına topladığı Arnavut Küçük Aslan çetesiyle halkı soydurmakta olduğu ve Gebze Jandarma Yüzbaşısı Nail Efendi'nin de mûmâileyhin şerik-i cürmü bulunduğu şüphe kalmadığı; Darıca Rum bekçilerinin katli, İstilyanos isminde bir zengin'in dağa kaldırılması vakayininin tamamen Aslan çetesine ait olduğu halde hükümet-i seniyeye sadık ve teşkilât-ı milliyenin

nezih bir uzvu olan Yahya Kaptan'a mûmâileyhüm tarafından bu vakayi-i cânîyânenin atf ü isnâd edilmekte olmasının ve bu iki zâbitin hükümet için tehlikeli birer unsur olduğu ve Gebze Kaymakamlığı'nın bu bâbdaki iş'arat-ı resmiyesinin de bu fikri müeyyit bulunduğu bildirilmektedir. Necati Efendi'nin bir yerden ara sıra para almakta olması Sait Molla tavassutu ve İngilizlerin tertibi ile alâkadar olduğu hissini vermektedir. Binâenaleyh bu iki zâbitin bir an evvel mahallerinden kaldırılarak mazarrat edemeyecek mahallere tayin olunması ehemmiyetle ma'rûzdur.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Vesika 203

Şifre
Zata mahsustur

Sivas, 8.12.35

Dersadet Çanakkale Mevki-i Müstahkem Kumandanı
Miralay Şevket Beyefendi'ye

Kartal ve Gebze havalisindeki asayişsizliğin Maltepe Endaht Mektebi'nde memur iken kendisine Kartal Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi sıfatını veren Binbaşı Necati Bey'le Gebze Jandarma Yüzbaşısı Nail Efendi'nin himaye ve idâresi altındaki Arnavut Küçük Aslan çetesi tarafından ika' edilmekte olduğu ve Binbaşı Necati Bey'in İstanbul ile muhabere ettiği ve bir yerden para almakta bulunduğu mevsûkan istihbâr edilmiştir. Keyfiyet kemâl-i ehemmiyetle Harbiye Nâzırı Cemal Paşa'ya bildirildi. Ve bu zâbitlerin hemen mahallerinden kaldırılarak mazarrat ika' edemeyecek bir mahalle tayinleri istirham olundu. Tarafınızdan da keyfiyetin mahrem olarak takip olunması ve bunların Kartal ve Gebze'den kaldırılmasını müteakib meşrû' ve nezih bir tarzda teşkilât-ı milliyenin o havali de taazzuv ve teşmili için icabına şimdiden tevessül buyurulması ricâ olunur.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Vesika 204

Beşiktaş, 27.12.35

K. O. 20 Kumandanlığı'na

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

Kartal ve Gebze havalisindeki asayişsizliğin başlıca müsebbibi Gebze'deki Yahya Kaptan'la refiki Kara Aslan ve Alemdağı cihetinde dolaşan Sadık çeteleridir. Bizim şimdiye kadar yaptığımız tahkikat ve gönderdiğimiz en müstakim zevâtın raporları bunu müeyyittir. Esasen evvelce yaptığı cüz'î hizmete mukabil şimdiki halde Gebze heyet-i idâresini tanımayan ve hükümetin nüfûzunu su-i istimâl ile ahaliye zulüm yapmağa kalan Yahya'nın son zamanlarda gönderilen muhtelif zevâtın nasâyihini dinlememesi öteden beri Kuvâ-yı Milliye aleyhinde bulunmakla şöhret kazanan Üsküdar mutasarrıfı ile pek sıkı münasebeti olan Gebze kaymakamının kucağına atılması, bizi artık bu şeririn ika-ı mazarrat edemiyecek bir hale getirilmesine teşebbüs ettirmişti. Son zamanlarda bunu işitmesi ve öteden beri araları iyi olmayan Küçük Aslan çetesinin teveccühte olması kendisini muhtelif vasıtalarla böyle setr-i kabâyihе sevketmiştir. Yüzbaşı Nail Yahya'nın aleyhindedir. Necati Bey'e gelince hükümet-i sakıta zamanında Kartal kazasınca reis intihap olunarak Kuvâ-yı Milliye namına merkezle kat'-ı alâka etmiş ve şimdiye kadar Kartal Gebze civarında ve Üsküdar'la müttehiden Ömerli ve Şile civarında teşkilât-ı milliyeyi esaslandırmış ve nizamnameyi takip etmiştir. Yeniköy Rumlarının etrafa sarkıntılıkları üzerine Küçük Aslan çetesini dolaştırmaya başlamış ve bunların da şimdiye kadar hiçbir fenalıkları duyulmamış ve hatta köylüye bâr olmamaları için de Necati Bey vasıtasıyla tarafınızdan para dahi verilmiştir. Değil bu memurları, her fırsattan bi'l-istifade Kuvâ-yı Milliye'yi lekelemeye ve fedakâr ve çalışkan olan Üsküdar Jandarma Tabur Kumandanı Binbaşı Remzi Bey'i bir bahane ile azletmeye çalışan Üsküdar mutasarrıfı şimdiye kadar fedakârlığı ve Rum eşkıyasına karşı fedakârlığı görülen ve son defa Üsküdar köylerinde teşkilâtta bulunan Endaht Mektebi'ndeki Yüzbaşı Hulûsi Efendi'yi de Sadık çetesinin dağa kaldırıp para aldığı bir Rum'u katletti. Para aldığı ba-

hanesiyle lekelemeye dolayısıyla teşkilâtı büsbütün bozmaya ve bu vechile her teşebbüsü akîm bırakmak manevrasına mürâcaat etmektedirler.

Hulâsa:

1- Üsküdar livasınca teşkilât meşrû' ve nezih bir tarzda yapılmıştır. Binbaşı Necati biraz idâresiz ise de cezaya müstahak değildir.

2- Teşkilât yapmağa çalışarak birer birer lekelenmemesi, teşkilâtımızın müsmir olması için Nail, Necati, Hulûsi Efendiler aleyhinde verilen raporların bilâ-tetkik nazar-ı dikkate alınmaması, hükümetçe yapılmaya başlanılan tebdil ve tevkif muamelesinden sarf-ı nazar olunmasının temîn buyurulması.

3- Gebze kaymakamının, Üsküdar mutasarrıfının bir an evvel memuriyetinden kaldırılarak tezvîrata ve Rum, ecnebi entrikalarına nihayet verdirilmesi.

4- Yahya Kaptan ve refîki Büyük Aslan'ın evvelce verilen silâhları vermek ve cepheye gitmek şartıyla affı ve fenalık yapamayacak bir hale getirilmesi, aksi halde te'dîbi ve keza Sadık'ın te'dîbi lâzım ve muvâfıktır fikrindeyiz efendim. Maruzdur. (Vasıf).

Çanakkale Mevki-i Müstahkem Kumandanı
Şevket

Vesika 205

Şifre
Zata mahsustur

Ankara, 2.1.36

İzmit, Birinci Fırka Kumandanı Rüştü Beyefendi'ye

Kartal Müdafaa-i Hukuk Reisi Binbaşı Necati Bey hakkında Dersaadet heyet-i merkeziyesinden verilen ma'lumâtta Üsküdar livasınca teşkilât-ı milliyenin meşrû' ve nizamnameye muvâfık yapıldığı, Binbaşı Necati Bey'in biraz idâresizliği varsa da asla müstahakk-ı ceza olmadığı, Necati Bey'le Nail, Hulûsi Efendiler hakkındaki verilen raporların muhtac-ı tet-

kik olduğu, Gebze kaymakamı ve Üsküdar mutasarrıfının şahsen muzır oldukları, Yahya Kaptan ve Büyük Aslan'ın ve Sadık'ın müstahakk-ı te'dîb oldukları zikrolunmaktadır. Bu bâbda evvelce vâki olan istilâmâta cevâben Yahya Kaptan ve Necati Bey hakkında . . . tarihli şifreleriyle ita buyurulan izâhât ile mârrûz-zikr iş'arat arasında tezat görölmektedir. Keyfiyetin bir kere daha şâyân-ı emn ü itimat zevât vasıtasıyla tahkik ve tetkik ettirilerek heyet-i umumiyesi hakkında ki kanaat-i âlilerinin muvazzahan iş'arını ehemmiyet ve müstaceliyetle ricâ ederiz.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Vesika 206

Şifre
Makine başında

Ankara, 7.1.36

İzmit'te Birinci Fırka Kumandanlığı'na

Yahya Kaptan'ın Tavşancıl'da taht-ı muhasaraya alındığı havadisinin derece-i sıhhati ne mertebededir. Keyfiyet fi'l-hakika bu merkezde ise oradaki İstanbul'dan geldiği bildirilen kıta kumandanına mûmâileyhin bizim adamımız olduğu ve eğer bir kusur ve kabahati varsa tarafımızdan icabının yapılması tabii bulunduğu, hiçbir suretle Yahya Kaptan'ın muhasara ve tevkif edilmesine razı olmadığımızın iş'arını ve neticenin bize sür'at-i iblâgını ricâ ederiz.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Vesika 207

Şifre halli
Mühim ve müstaceldir.
Tehiri mûcib-i mes'ûliyetir

Düzce, 7.1.36

Ankara K. O. 20 Kumandanlığı'na

Heyet-i Temsiliye Riyâseti'ne:

Bu gece saat dokuzda iki bin kişilik bir kuvvetin Tavşancıl'a çıkarak Yahya Kaptan'ı muhasara ettikleri İzmit'ten Birinci Fırka Vekâleti'nden bildirilmektedir. Çıkan kuvvetin cinsi, İzmit'ten istifşâr edilmiş ise de cevap alınıp oraya iş'ârı vakte muhtaç idüğünden icap ederse yapılacak muamele için doğrucâ İzmit'le muhabere edilmesi mercûdur.

Birinci Fırka Bolu ve havalisi Kumandanı
Rüştü

Vesika 208

İzmit, 7/8.1.36

K. O. 20 K.

C: 7.1.36 şifreye

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

Müfreze Umum Jandarma Kumandan Muâvini Hilmi Bey'in kumandasındadır. Gerçi kuvvet iki bin olduğu bir köylüden istihbâr edilmiş ise de, Hereke Müfreze Kumandanlığı'ndan aldığım raporda tahminen üç yüz olduğu bildirilmiştir. Yahya Kaptan henüz ele geçmemiştir mevkii mechûl olduğu gibi Tavşancıl'ın taht-ı muhasaraya alındığı ve bu gece kendi maiyetindeki Kuvâ-yı Milliye ile müfreze arasında bir müsaademe olacağı muhtemel bulunduğu ve mîr-i mûmâileyhe ber-mûcib-i emr icap eden mürâcaatte bulunulacağı ma'rûzdur.

Fırka 1 Kumandan Vekili
Kaymakam
Fevzi

Vesika 209

Müstaceldir

İzmit, 9.1.36

Ankara'da K. O. 20 Kumandanlığı'na

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

Mesmûat-ı âcizâneme nazaran Tavşancıl'da dün Yahya Bey maiyetiyle jandarmalar arasında müsaademe vukua gelmiş ve iki maktul ve dört mecruh, beş de hayyen derdest edilmiş ve gerek bura hükümetinde gerek Dersaadet'te mühim tertibât alınmış ve Yahya Bey ve maiyeti efrâdının kâmilten derdestine sarf-ı gayret edilmekte bulunulduğu berâ-yı ma'lumât arz olunur.

Birinci Fırka Kumandan Vekili
Fevzi

Vesika 209 b

İzmit, 10.1.36

K. O. 20 Kumandanlığı'na

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

Müfreze ile edilen iki müsaademedен sora Yahya Kaptan'ın meyyiten istisal edildiği arz olunur efendim.

Fırka 1 Kumandan Vekili
Fevzi

Vesika 210

Şifre

Ankara, 11.1.36

İzmit Fırka 1 Kumandan Vekili Fevzi Bey'e

C: 9 ve 10.1.36

Yahya Kaptan'ın harekât-ı milliyeye hâdim olduğu evvelce Fırka Kumandanı Rüştü Bey'in tahkikiyetiyle tebeyyün etmiş idi. Bu defa meyyiten istisal olunduğu iş'âr edilmektedir. Sebeb-i takip ve muhasarası ne olduğunun ve tarafınızdan takip müfrezesi kumandanına tebligatta bulunulup bulunulmadığının sür'at-i iş'ârını ricâ ederiz.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Vesika 211

İzmit, 14.1.36

K. O. 20 Kumandanlığı'na

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

Yahya Kaptan'ın suret-i katli hakkında şimdiye kadar rapor ve haberler kâmilten yekdiğerini mütenâkızdır. Bizzat icrâ ettiğim tahkikattan Yahya Kaptan tarafından müfreze ve müfreze tarafından bunlara ateş edilmediği ve yalnız Yahya Kaptan'ın bi'l-mecburiye tesliminden sonra köy haricinde âlet-i câriha ile katledildiği ve kafatasının olmaması bunu müeyyit olduğu anlaşılmış ise de bu hususta ta'mik-i tahki kat edilmekte bulunulduğundan istihsal kılınacak netâyic arz edilecektir efendim.

Fırka 1 Kumandan Vekili
Kaymakam
Fevzi

Vesika 212

Şifre halli

Düzce, 17/1 8.1.36

K. O. 20 Kumandanlığı'na

Heyet-i Temsiliye Riyâseti'ne:

C: 14/15.1.36 şifreye

Gebze ve Hereke İstanbul vilâyetine merbût olmakla beraber teşkilât-ı millîye itibarıyla de İstanbul heyet-i merkeziyesi tarafından idâre edilmekte meselâ oraya mürâcaat eden Doktor Enis Fahri imzası sahibi de İstanbul'ca oraya konmuş bir şahsiyet olması muhtemeldir. Yahya Kaptan'a elden gelen muâvenet yapılmış ve onu diğer telgrafla arz edildiği vechile İstanbul'a karşı himaye edilmek de istenilmiş ise de maa't-teessûf müsmir olmamıştır. En son İstanbul'dan Yahya Kaptan'a yapılan tebligatta da ora Kuvâ-yı Milliyesinin İstanbul heyet-i merkeziyesine merbût olduğu bildirilmiş ve zannederim ki mûmâileyhin bu tebliğe cevâb-ı red vermesi mücib-i te'dîbi olmuştur. Bu hususât şâyân-ı dikkat

olduğu ve maamafih ihtiyaten Enis Fahri Bey'le temas edilerek düccâr olduğu müşkilâtın mahiyetinin öğrenilmesi ve muâvenet-i mümkinе ifası İzmit'teki vekilime bildirilmiş idüğü maruzdur.

Birinci Fırka Bolu ve havalisi Kumandanı
Rüştü

Vesika 212 b

Şifre

Ankara, 18.1.36

Dersaadet'te Mevki-i Müstahkem Kumandanı
Şevket Beyefendi'ye

Gebze ve Kartal heyet-i idâreleri evvelce hükümet-i merkeziye ile kat'-ı münasebet edildiği zamanlar doğrudan doğruya Heyet-i Temsiliye'ye raptedilmişti. Son günlerde zuhûr eden hâdisât sebebiyle nazar-ı dikkati celp eden havalinin İstanbul vilâyeti hudûdu dahilinde bulunması dolayısıyla Dersaadet heyet-i merkeziyesince idâre edilmeğe başlandığı istihbâr kılınmıştır. Mahallerine tebligat-ı lâzime icrası için bu bâbdaki mukarrerâtın ve bazı müşkilâta ma'rûz kaldığından bahis ile mürâcaatta bulunan Doktor Enis Fahri Bey namında bir zatın Dersadet heyet-i merkeziyesince bu civara memur edilip edilmediğinin iş'arı ricâ olunur.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Vesika 213

17 Kânunuevvel 35

TAMİM

Meclis-i Meb'ûsan'ın İstanbul'da in'ikadından evvel, istiklâl-i millî ve tamamîyet-i mülkiyemizin temîni esâsâtı gibi mühim mesâili ehemmiyetle tezekkür ve bu bâbda icap eden esbâba tevessül Heyet-i Temsiliye için en mühim vazifedir.

Heyet-i Temsiliye bu hususâtın müzakeresini millet namına sahib-i salâhiyet olan meb'ûsîn-i kirâm ile takviye olunduktan sonra icrâ etmeği menâfi-i milliye ve vataniye iktizasından

addeder. Buna binâen her liva meb'ûsları mahallî heyet-i merkeziye veya heyet-i idâreleriyle müştereken meb'ûs arkadaşlarından birini teşkilât nizamnamemizin dokuzuncu maddesine tevfiқан Heyet-i Temsiliye'ye aza olarak intihap ve ismini inbâ edecektir, işbu aza bir iki günlük kısa bir müzakere ve münakaşadan sonra Dersaadet'e Meclis-i Millî'ye hareket edeceklerdir. Zevât-ı mûmâileyhümün Heyet-i Temsiliye'nin bulunacağı mahalde zaman-ı ictimâî, isim ve adresleri ma'lûm olduktan sonra bi'l-muhabere kararlaştırılacaktır. Heyet-i Temsiliye karîben İstanbul'a yakın bir mahalle nakledilecektir.

Aza-yi mezkûrenin sûr'at-i intihâbile isim ve adreslerinin hemen iş'âr buyurulması mercudur.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk
Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi namına
Mustafa Kemal

Vesika 214

Şifre

Ankara. 29.12.35

Gayet müstaceldir.

17.12.35 tarih ve bilâ-numara şifreye zeyldir:

1- Bir suretinin Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti heyet-i merkeziyelerine itası ricâ olunur.

Ankara-Eskişehir hattının işlemekte bulunması cihetiyle sühûlet nokta-i nazarından müzakere mahalli olarak Ankara intihap edilmiştir. Binâenaleyh Heyet-i Temsiliye azası olarak intihap kılınmış olan meb'ûsîn-i muhteremenin Kânunusani'nin beşinden itibaren Ankara'ya muvâsalatlarına intizâr olunur. Hareketleri hakkında Heyet-i Temsiliye'ye ita-yı ma'lumât buyurulması ricâ olunur.

2- Heyet-i Temsiliye'nin her livadan aza sıfatıyla gelecek meb'ûslarla icrâ edeceği müzakereye diğer meb'ûsîn-i kirâmdan mümkün olduğu kadar fazla miktarda diğer zevâtın da müzâkerâta iştiraki son derecede arzu edilmektedir. Bu hususta icap edenlere tebligat-ı lâzimedede bulunulması ricâ olunur.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Vesika 215

Şifre
Müstaceldir

Ankara. 30.12.35

Dersadet Çanakkale Mevki-i Müstahkem Kumandanı
Şevket Beyefendi'ye

Aydın Meb'ûsu Hüseyin Kâzım Bey'in taşra meb'ûslarına telgrafnameler keşide ederek en serî vasıta ile Dersaadet'e vürûdlarını talep eylediği vâki olan mürâcaattan anlaşıldı. Mîr-i mûmâileyhin Bekir Sami Bey nezdinde bulunan Heyet-i Temsiliye tebligatından haberdâr edilmesini ve meb'ûsin-i kirâmla meclisin küşâdından evvel vukubulacak müzâkerâtta hazır bulunmak arzu buyuruyorlarsa lûtfen ve serian Ankara'ya teşrifleri lüzumunun kendilerine ifhâmı istirham olunur.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Vesika 216

Harbiye Nezareti
Nezaret Şubesi
Kalem-i Mahsus

Dersaadet, 31.12.35

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Maruzdur.

Teşkilât-ı milliyenin vatanı kurtarmağa hâdim bir tarzda idâme-i mevcudiyetine şahsen ne dereceye kadar sâi bulunduğum zannederim malûmdur. Bu meselede benim de Heyet-i Temsiliye kadar alâkadar olduğumu ve yapılan işlerde bu gayenin temîn-i tamamî-i masûniyetini hiçbir zaman pîş-i nazar-dan ayırmamağa vicdanen ve vazifeten mecbur bulunduğumu zikre lüzum görmem. Buraca yapılan her işin yanlış olduğu ve doğru kararların ancak Heyet-i Temsiliye'den sâdır olabileceği gibi bir manayı tazammun eden cevapnameleri şahsıma karşı nev'anma adem-i itimâdı tazammun diyor. Böyle bir vaziyet bu

vazifeyi deruhde eylediğim günden beri sırada tahassul eden ihtilâfların halli için bin müşkilât ile masrûf olan mesâimi aka-mete mahkûm etmektedir.

Nurettin Paşa'nın On İkinci Kolordu'ya tayini için İstanbul'a gelen bi'l-umûm İzmir ve Aydınlılar mütevâliyen mürâaatlarda bulundular. Aydın cephesinde pek karmakarışık bir halde bulunan Kuvâ-yı Milliye'nin tanzim ve tensiki ve âtiyen ma'rûz kalabileceğimiz ihtimâlâta göre esaslı ve ciddî istihzarat icrası elzemdir. Bunun için de bu işin başında Nurettin Paşa gibi bir zatın bulunmasını erkân-ı harbiye ve ben muvâfık gördük.

Ahmet Fevzi Paşa hakkında da şimdye kadar muhtelif zamanlarda fikrimi söylemiştim. Ordunun mühim kumanda makamlarında son harekât-ı milliye ile ayân olanak meşgûl olmuş zevâtın bizzat ve resmen bulunmaları harice ve bilhassa ecânibe karşı orduda siyasetin hükümlerine olduğu manzarasını verir ve bu da herhalde su-i tesiri mücib oluyor. Nezaret bi'l-fiil bu tesirâtın fiilî tesiri karşısındadır. Halbuki harekât-ı milliye ile bi'l-fiil alâkadar zevât gayr-i resmî olarak daha nâfi ve daha mahzurdan sâlim bir şekilde ifa-yı vazife edebilirler.

Gerek Nurettin Paşa ve gerekse Ahmet Fevzi Paşa menâfi-i milliyeyi müdrik ve ânı halelden vikayeye âzim kimselerdir ve teşkilât-ı milliye ile tevhid-i mesâi eyleyeceklerdir.

Hal böyle iken ve bâ-husûs Fevzi Paşa'nın tayini irâde-i seniyyeye iktirân etmiş iken böyle nezih zevâtın adem-i kabulünde ısrar edilmesi beni cidden müşkil vaziyete sokuyor. Hiç olmazsa Meclis-i Meb'ûsan'ın küşâdına kadar olsun kabinenin devamı için göstermekte kusur etmediğim mesâiye kelâl vermektedir. İzzet-i nefis meselesi halini alan bu vaziyet ıslah edilmediği ve bu zevâtın tayinine muvafakat buyurulmadığı takdirde meclisin küşâdını dahi beklemeden hemen istifaya mecbur olacağımı arz ve bu halde artık Meclis-i Meb'ûsan'ın in'ikadı bir hayal-i muhal olacağına ve bundan da vicdanımın mes'ûl olmayacağına nazar-ı dikkat-i devletlerini celp eder ve bu vesile ile de arz-ı hürmet eylerim efendim.

Harbiye Nâzırı
Cemal

Vesika 217

Tahrîrât
Gayet mahremdir

Ankara, 4 Kânunusani 36

Harbiye Nâzırı Cemal Paşa Hazretlerine

Seryaver Salih Bey vedâatile irsal buyurulan 31.12.35 tarihli iki kıta emirname-i devletleri vâsıl-ı dest-i ta'zîm oldu. Salih Bey'in de huzuruyla tezekkür edildi, mevâdd-ı esasiyeye dair nikat-ı nazarımız ber-vech-i âti arz olunur.

1- Heyetimizce Düvel-i Mütelife'nin vatanımızı menâtık-ı nüfûza taksim etmeleri keyfiyeti o derece kuvvetli bir ihtimal halinde görülmemektedir. Temaslarımızdan ve vaziyet-i umumiyyeden anladığımıza göre bunlardan her birisi umum vatan-da azamî menâfiini temîn etmek gayesini takip ediyor ve bunun için şâyân-ı itimat bir mürâcaat ve istinâd noktası arıyor. İngiliz siyasetinin tamamen aleyhimizde olduğu muhakkaktır. Fakat bunların açıktan açığa muâriz görünmeleri esbâbını kabinenin vaz'-ı bî- tarafisi ile ecânibe izhâr eylemekte olduğu istinâdsızlıkta aramalıdır.

2- Karîben neşri mukarrer olan beyanname hususuna gelince bu ancak hükümetin her nokta-i nazardan Kuvâ-yı Milliye'ye müstenid olduğu kanaatini verecek bir tarîk-i hareket kabulü ve bunu âleme ihsâs ve izhâr eylemesi suretiyle mevkiini siyaset-i hariciyede kuvetli kıldıktan sonra ve sulh muvâzâatlarının azîmetinden evvel ve fakat Meclis-i Millî ictimâ etmiş ve mecliste esâsât-ı milliyeyi kabul eylemiş ekseriyetin yani "Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Grubu'nun" muvafakat ve iştirak-i tâmmıyla yapması muvâfık ve müessir olabilecektir. Çünkü Meclis-i Millî'de ekseriyet fikrine istinâd etmedikçe bu beyanname düşmanlarımızca hâiz-i kıymet ve itibar addedilmeyecektir. Mütâlaat-ı âcizanemize nazaran bu hususta işe evvelâ kabul olunacak islâhâtтан değil belki milletin istiklâl ve mülkün tamamîsinden başlamak, ancak bunun temînine muallâk ve meşrût olmak üzere umûr-ı idârenin hutût-ı esasiyesi taktir edilmek muvâfık olacaktır. Millete istinâd ettiği-

ni iddia eden hükümet-i hâzıra için de bu beyannameye esas olacak Sivas Umumî Kongresi beyanname ve nizamnamesindeki hutû-tı mühimmedir ki bunlar da müstakbel hudutlar, devlet ve milletin istiklâli, ekalliyetlerin hukuku, müzaheretin milletçe tarz-ı telâkkisi gibi hususâtıdır. Bunun şimdiden ihzârı pek lâzım ve Meclis-i Millî'nin küşâdında da ekseriyet grubuyla bi'l-müzakere ilânı zarurî telâkki olunmaktadır.

3- Dahiliye Nâzırı'nın istifasıyla kabinede bir buhran husûlüne sebep görülememektedir. Bundan olsa olsa heyet-i umumiyenin makamı riyâset-i Sadrazam yerine Dahiliye Nâzırı'nın şahsında görmekte olmaları manası çıkarılabilir. Malûm-ı samileridir ki bir kabinede buhran ancak Sadrazam'ın istifasıyla hâsıl olur ki böyle bir halin arzu edilememesinden dolayı da Ali Rıza Paşa'nın istifa etmemesi evvelce bi'l-münâsebe istirham olunmuştu. Fakat izâhât-ı devletlerinden öyle anlıyoruz ki, kabine Dahiliye Nâzırı Şerif Paşa'ya tâbi kalmakta ve müşarûnileyh de sakıt damat Ferit Paşa'ya merbût bulunmaktadır. Polis müdürünün elân makamında oturması, memurîn-i dahiliyenin tarz-ı tayini bu irtibatın en bâriz alâmetleridir. Halbuki gerek zât-ı devletleri ve gerekse Ahmet İzzet Paşa Hazretleri bu kabine re's-i kâra geçtiği zaman eski kabineden müdevver zevât hakkındaki endişemize cevâben temînât-ı kat'îye ve kefalet-i vicdaniyede bulunmuşlardı, istitrâd olarak şunu da arz edelim ki polis müdürü yerinde kaldıkça şahsınız da taht-ı tehlikededir.

4- Meclisin küşâdıyla dahiliye ve hariciye nâzırlarının tebdilinin muhakkak olduğu hakkındaki işaret-i devletlerini iyice anlayamadık. Keyfiyetin tahakkuku için bu iki nâzırın meclis huzuruna çıkmadan evvel istifa edeceklerini şimdiden vaad eylemiş olmaları veyahut Sadrazam Paşa'nın zât-ı şâhâne ile bu bâbda anlaşmış bulunması lâzımdır. Meclisin kabineye itimat rey-i vermesi haline göre de bunların tebdili meclisin pâdişâhla anlaşmasına mütevakıftır.

5- Düşmanların meclisi küşâd ettirmemek isteyecekleri ve her türlü vesileye mürâcaat edecekleri tabiidir. Yalnız meclisin ictimâina irâde etmiş olan zât-ı şâhânenin, bu ictimâi gayr-i meşrû' telâkki etmesi, irâdesini nakz eylemesi ihtima-

li vârid-i hâtır mıdır? Fi'l-hakika pâdişâhın Meclis-i Millî'nin gayr-i meşrû' olduğuna dair bir kanaati varsa o halde meclis, İstanbul'da dağıtmak ve milleti meb'ûsansız bırakmak için mi toplanıyor. Binâenaleyh zât-ı şâhânenin bu bâbdaki nokta-i nazarlarının heyetimizce kat'î olarak şimdiden bilinmesi lâzımdır ki meb'ûsları hariçte, emin bir mahalde toplamak için teşebbüsâtta bulunalım. Aksi halde meclis İstanbul'da ictimâ yüzünden ber-vech-i bâlâ ahvâle dâcâr olursa bunun mes'ûliyeti Dersaadet'te ictimâi hususunda ısrar edenlere râci olacaktır.

6- Meb'ûsların Ankara'ya gelmeleri memleketin halâsı uğrunda aynı kanaatte olan eşhâsın mecliste müttefikân çalışmalarını temîn gayesine ma'tûftur. Mecliste kuvvetli milliyetperver bir grubun teşekkülü mecburiyeti vardır. Bu zaruret de meclisin Dersaadet'te ictimâi yüzünden hâsıl olmuştur. Esasen bunun için umumî bir ictimâ yapılacak değildi. Gelenlerle müdâvele-i efkâr sureti tercih olunmuş ve bu suretle zamanın ziyasına meydan verilmemesi takarrür etmiştir. Bu ekseriyet grubunun Kuvâ-yı Milliye ile yakından anlaşması ve ancak bu suretle mecliste milleti temsil eylemesi en mühim bir noktadır. Aksi halde Meclisi Meb'ûsan nazar-ı ecânibde milleti temsil edemez. Arada maazallah ihtilâf-ı efkâr husulü ise vatanın pek büyük zararını mücib olur. Binâenaleyh düşmanların tezviratı, memleketin hayat ve memâtına müteallik bu gibi mesâilde hâiz-i tesir ve kıymet olamaz.

7- Nurettin ve Ahmet Fevzi Paşalar hakkındaki mütâlaa-i devletlerine gelince, evvelki cevapnamemizde her doğru şeyin Heyet-i Temsiliye'den sudûr ettiğini iddia eylemiş değiliz. Tatbiki tahrir buyurulan prensip hakkındaki mütâlaat-ı âcizânemizi sual etmiş olduğunuzdan bu bâbdaki mülâhazatımızı arz etmiştik. Mütâlaatımızda isabet olduğuna ait kanaatimizi tekrar ederiz.

Heyet-i Temsiliyemiz kabinenin mevki-i iktidara geldiği tarihte sakıt Damat Ferit Paşa'nın miras-ı seyyiâtı olan Aydın cephesi ve mıntakasının oralardaki Kuvâ-yı Milliye'nin hal ve âtisini son derece alâka ile nazar-ı dikkate almış, hükümetin siyaset-i hariciyesine münasip ve o mıntakanın vaziyet ve

ihtiyâcât-ı dahiliyesine muvâfık âti için ümit-bahş bir vaziyetin temînini düşünmüş idi. Tasavvurâtını karara raptetmeden evvel nezaret-i celileleri ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiyesinin nikat-ı nazarını bilmeyi bir vazife addeyleyerek ... tarih ... numaralı ma'rûzâtı ile Ali Fuat Paşa'nın millî kumandan olmasını istizân ve Konya'ya Cemal Bey'in ifsâdâtıyla husûl bulan vaziyeti ıslah ve mevcut fenalıkları itfâ edilebilecek ve cephe umûrunu tanzim eyleyecek bir kumandan tayinini istirhamla bu meyânda Refet Bey'in de tavzîfi münasip olacağını arz etmişti ... tarih ... numaralı emirname-i cevâbîlerinde "Fuat Paşa'yı Ankara'da Kolordusu başında görmek isterim. Refet Bey ismini zayi etmek şartıyla Aydın Cephesi Kuvâ-yı Milliye Kumandanlığı'na tayini muvâfıktır" buyurulmuştu. Miralay Fahrettin Bey'in behemehâl On İkinci Kolordu Kumandanlığı'na tayinini temîn için delâletimiz talep kılınmıştı ve ilâveten Fahrettin Bey'in nikat-ı nazarımıza göre Aydın cephesinin temîn-i ihtiyacı için her türlü tedâbiri icrâ etmeye taraf-ı devletlerinden talimat ahzeylemiş bulunduğu da zikrolunmuş idi. Binâenaleyh iş'ârât-ı devletleri Aydın cephesinin esbâb-ı müdafaasını tanzim için heyetimizce tertip kılınan plânın esasını, kaidesini teşkil eylemişti. Buna istinâden cephe ile alâkadar olan resmî ve millî kumandanlar ve ashâb-ı ihtisâs ile muhabere ve kısmen de muhtelif cephelerden davet olunan zevât ile müzakere edilerek, Aydın cephesi hakkında bir plan tertip olundu. Bu plâna nazaran Refet Bey Aydın ve Salihli cephelerinin ve bu cephelerle alâkadar olan geri menâtıkın, Konya da dahil olduğu halde, millî kumandanlığını deruhde etmiş ve Fahrettin Bey de Konya'da Kolordusu başında olarak aynı nokta-i nazara tevfikân nâfi ve müsmir muâvenet ve faaliyet izhâr etmekte bulunmuştur. Ali Fuat Paşa da emr-i devletlerine tevfikân kolordusu başında bulunmak üzere Ankara'ya gelmişti. Tertibât-ı maruza neticesi olmak üzere bugünkü vaziyet şâyân-ı memnuniyet bir şekle girmiştir. Binâenaleyh başka bir kumandana lüzum olmadığı gibi Nurettin Paşa'nın tayini halinde de namus ve hayatlarını ortaya koymuş iki kıymetli arkadaşımızın kesr-i kalbine Heyet-i Temsiliye'ye tamamen münkad, makam-ı akdes-i hilâfete merbût Demirci Efe ve maiyetinin memleket için muzır bir şekle girmesine sebebiyet verilmiş olacaktır.

Ahmet Fevzi Paşa meselesine gelince: Yirminci Kolordu mintakası dahilinde mevcut Kuvâ-yı Milliye'nin bir vaziyet-i hususiyesi vardır ki, umum teşkilât-ı milliye üzerine müessir bulunmaktadır. Bu vaziyetin hiçbir sebep ve suretle tebeddülüne hal ve vaziyet müsait değildir. Ma'rûz vaziyetin muhafaza ve idâmesini temîn için bütün bu mintakada Ali Fuat Paşa'nın devlet nazarında, umûm nazarında, vaziyetinin her türlü tenkitten, mahzurdan muarrâ bulunduğu kanaatinin mahfuziyeti şart-ı esasidir. Binâenaleyh müşârûnleyhin Yirminci Kolordu başından her ne şekil ve suretle olursa olsun infisâli harekât-ı milliye esnasında ileri atılmış, ibrâz-ı fedakârî etmiş bulunması sebebine atfolunacaktır ki, mahfuziyeti müemmen olması zarurî bulunan nikat-ı nazara göre asla kabil-i tecvîz değildir. Esasen hükümetçe vârid siyâsî mehâzîri bertaraf kılmak için yapılacak her şey yapılmıştır. Binâenaleyh Ali Fuat Paşa'nın bu mintakada ve bütün ordu nazarında Yirminci Kolordu kumandanı olarak bilinmesi ve kolordunun da fiilen bugün olduğu gibi kifayet ve iktidarı ve âmâl ve makasid-i hakikî ile tamamen mutabık olduğu, müsellemler bulunan 24. Fırka Kumandanı Kaymakam Mahmut Bey'in uhde-i vekâletinde kalması hal ve vaziyetin icâbat-ı zaruriyesindendir. Ahmet Fevzi Paşa hakkında menfî bir mütalaada bulunmak arzu etmeyiz. Fakat şunu da ilâveye mecburuz ki, müşârûnleyh tasavvur buyurduğunuz nikat-ı nazardan teşrik-i mesâi kabiliyetini hâiz değildir. Müşârûnleyhin daha bidayette vazife-i mahsusa ile geç ü gûzar eylediği zamanlarda vâki mantıksız ifadâtını ...tarihli şifre ile arz eylemiştik. Bunun me'mul olamayacağına dair cevâb-ı samileri alındıktan sonra idi ki, müşârûnleyhin bizzat Rauf ve Bekir Sami Beyefendilere yazdığı cevâbî şifrede ordu bugünkü anarşi halinde kaldıkça memleket için felâket muhakkak bulunduğu tarzındaki ifadesi ile teşkilât-ı milliyenin ve bunun zahîri olan ordu münasebetinin kendi ictihadına göre anarşi telâkki edildiği anlaşılmaktadır. Halbuki malûm-ı devletleridir ki ordu, teşkilât-ı milliye kadrosu haricinde değil, belki onun ruh ve esasını teşkil eylemektedir.

Son alınan raporlarda müşârûnleyh Fevzi Paşa'nın Gönen'de ilk iş olarak Anzavur meselesinden dolayı bin müşkilâtla ele ge-

çirilebilen canilerin tahliyesini talep eylediği bildirilmektedir. Binâenaleyh vatan ve milletin halâsı mevzu-i bahis olduğu şu hengâmede aynı maksat uğrunda fedakârâne çalışan zât-ı samilerinin vaziyet ve kabiliyet-i mahalliyeyi yakından bilen heyet-i âcizânemizle müdâvele-i efkâr eylemeden tayin buyurmuş oldukları iki zatın adem-i kabulüne ait serd kılınan zarurî ve muhik mütalaatı bir izzet-i nefis meselesi yapmak isteyeceklerini, vatana olan sadakat, millete olan merbutiyetleri itibarıyla gayr-i kabil-i telif gördüğümüzü ve mahzâ, vatan ve milletin menâfii nokta-i nazarına ma'tûf ma'rûzât-ı vâkıâmızın hüsn-i telâkki buyurulacağından emin olduğumuzu samimiyetle arz eyleriz.

İstifaları halinde Meclis-i Meb'ûsân in'ikadının bir hayal-i muhal olacağı kaydına nazaran Sadrazam da dahil olduğu halde kabinenin meşrûtiyet-i idârenin aleyhdârı bulunduğu anlaşılmaktadır. Pek mühim olan bu noktanın tamamıyla teşrih ve izahı heyetimizce zât-ı devletlerinden ricâ olunur.

Heyet-i Temsiliye namına

Mustafa Kemal

Vesika 218

(Zarfın üstü)

Harbiye Nezareti

Devletlü Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Mektup

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi

Şube

Numara

24.12.35 tarihiyle mutâ müşterek takririn vusûlünü tasdik eder. Ve bu bâbda âtideki tafsilâtın İngiltere, Fransa, İtalya hükûmât-ı müfahhamesi fevkalâde komiserlerinin enzar-ı adline vaz'ına kemâl-i hürmetle müsaadeler ricâ ederim:

Malûm-ı asilâneleridir ki, İzmir'in mübtedâ-yı işgali, mahallinde Amiral Calthorpe'un notasıyla başlamış ve bu notada

işgalin Düvel-i Mütelifi kıtaatı tarafından vukubulacağı ve bunun da bizzat İzmir şehriyle tahkimat hattına maksur kalacağı bildirilmiş ve kısa bir fâsıladan sonra da emr-i işgal sadece Yunan kıtaatına havale ve emanet edilmişti. Yunan kıtaatı tarafından yapılan işgal ve avâkıbının bizi davet eylediği medîd tazallüm ve şikâyetlerimiz bi'n-netice muhtelit bir komisyonun İzmir havalisinde icrâ-yı tahkikat eylemesini icap ettirdi. Ancak şu icabın teslim ve husûlüne değin takdir edemeyeceğim esbâb ile hâsıl olmuş fâsıla-i tehhür içinde pek can-hıraş bir şekil ve seyir alan Yunan yırtıcılığı karşısında esasen dağlara, derele-re çıplak ve sefil bir halde dağılarak sığınmış olan halkı artık hıfz-ı hayat ve sıyânet-i namus kaydına düşürmüştü. Hükümet ve ordu daima tahkik komisyonunun adl ü nasfetine nasb-ı itimat etmekle beraber “bir taraftan da hiç olmazsa bu boğuşmanın akıttığı kanları muvakkaten olsun dindirmek için Harbiye Nezaretimiz 23.8.35 tarih ve 5037 numaralı tezkere ile General Milne cenaplarına (A) işaretli merbût teklifte bulunmuştur.

Kuvâ-yı Milliye ile Yunan kıtaatı arasına Osmanlı kıtaatı vaz'ından ibaret olan işbu teklife redd-i cevap edilmesi üzerine yine Harbiye Nezaretince suretleri merbût 20 ve 27.8.35 tarih ve 4963, 5142 numaralı B, C teklifleri yapılmış, ve mıntaka-i işgalin Yunan kıtaatından gayri İtilâf kıtaatı tarafından işgalini mütemenni işbu iki teklif de tamamen cevapsız bırakılmıştı.

Hüsn-i niyete makrun her gûnâ teşebbüslerinin neticesizliğiyle akan kan karşısında gerek hükümetin ve gerek ordunun uzun müddet seyirci kaldığı bir sırada idi ki General Milne cenapları Harbiye Nezareti'ne tahdîd-i hudûdu gösterir 3 Teşrinisani 919 tarih ve 23/4114 numaralı sureti merbût tezkereyi göndermiş ve halbuki böyle bir tebliğin ahkâmını tatbika Harbiye Nâzırı re'sen salâhiyettar bulunmadığı için usûlen hükümete sebk eden mürâcaatı üzerine hükümetçe de zât-ı asilânelerinize sureti merbût . . . tarih ve . . . numaralı nota ile arz-ı hal olunmuştu. Her ne kadar işbu vukuâtı Harbiye Nâzırımız bir münakaşa-i âtiyeden ictinaben suretleri merbût F, G, 5 ve 15.11.335 tarih ve 6338, 6501 numaralı tezkerelerile General Milne cenaplarına hemen ve tamamen ilân eylemiş ise de; fakat işbu tezkereler üzerine müşarünlehy General cenapla-

rından gerek cevâben ve gerek re'sen yine suretleri merbûr H, I işaretli ve fakat yekdiğerini mütenâkız tezakir vürûd etmiştir. Binâenaleyh gerek suretleri merbûr evrak-ı muhaberenin lûtfen mütâlaası ve gerek arz edilmiş bâlâdaki tafsîlâtın nasfet ve mürüvvetleri pek müselleminiz bulunan zât-ı asilânelerinizi Harbiye Nezaretimize karşı en küçük su-i tefehhümden tenzih edeceğine âcizlerince pek büyük bir kanaat vardır. Bununla beraber mücerred Harbiye Nezareti'nin hükümetçe meclis-i âli mukarrerâtını tatbikte re'sen âmir-i takrir ve icrâ bulunamaması kaide-i düveliyenin tevli'd eylediği şu gayr-i kabil-i ictinab su-i tefehhümden dolayı ayrıca ve fevka'l-had arz-ı teessürât eylemekte asla tehhür etmek istemem. Muvakkat hatt-ı hudûdun Yunanlılar tarafından tamamî-i işgaline mümânaat eden kuvvete gelince işbu kuvvetin gördüğü zulm ü taaddi karşısında himayesiz kalmış ve kanına susamış ahali kütlesinden ibaret bulunduğu zât-ı asilânelerinizce pek zâhirdir. Hükümetin ve ordunun işbu mazlum halka karşı himaye göstermemesi gibi mukavemet ibraz edemeyeceğindeki aczinin de lûtfen takdirini pek temenniler ederim ve işte işbu aczin sevk ve tesirleridir ki gerek hükümet ve gerek Harbiye Nezareti şimdiye kadar akmış ve almakta bulunmuş olan işbu fuzulî kanın önünü almak için daima makamât-ı asilânelerinize istimdâdlar yağdırmış ve mesele- nin bir an evvel çare-i hal ve adlîni niyazlar eylemiştir. Bilhassa ve bi'l-vesile işbu niyazları yine tekrar eder ve gerek hükümet ve gerek Harbiye Nezareti güya meclis-i âli mukarrerâtını tatbik etmiyor gibi bir töhmetten artık tahlîse mürüvveten delâlet buyurulması niyazlarıma da ihtirâmât-ı fâikamı ilâve eylerim.

Vesika 219

Harbiye Nezareti
Nezaret Şubesi
Kalem-i Mahsus

Arz-ı mahsustur.

Fevzi ve Nurettin Paşalar hakkında diğer arıza ile vâki olan izâhâtıma ilâveten vaziyet-i umumiye-i hariciye ve dahiliye hakkında ber-vech-i âti arz-ı ma'lumâta lüzum gördüm:

1- Düvel-i Mütelifiye hakkımızda henüz kat'î bir karar vermediler. Fakat en çok korkulan cihet memleketimizi mıntaka-i nüfûzlara taksim eylemeleri hususudur. İngilizler açıktan açığa bize muâzır vaziyettedirler. Fransızlar zâhirî bir yaltaklık gösteriyorlarsa da Adana meselesi ortaya sürülünce derhal tebdil-i tavır ediyorlar. Hatta bir Fransız muhipler cemiyeti teşkili için Celâlettin Arif Bey'e mürâcaat ettiler. Adana'nın tahliyesi şartıyla böyle bir teşebbüse muvafakat olunacağı cevâbını aldılar. Ve bu mesele bu suretle muallâkta kaldı. Amerikalılar da bizim kendi memleketimiz için ne gibi metâlibimiz olduğunu soruyorlar.

Elhâsıl Düvel-i Mütelifiye'den herbiri bizim ortaya atılmamızı bekliyor. Herhangi birisine göstereceğimiz bir temâyüle karşı diğeri bütün kuvvetiyle vaz'-ı muhalefet almıya müheyyâ bir haldedir.

İstihzarat-ı Sulhiye Komisyonu vesâike müsteniden birçok istihzarat yapıyor. Bizim her şube-i idariye için arzu ettiğimiz ve kabul edebileceğimiz ıslâhâtı tespit ediyorlar. Vahdet-i Osmaniye ve Wilson prensipleri esası dahilinde kabul edebileceğimiz ıslâhâtı müş'ir karîben bir beyanname neşredeceğiz.

2- Vaziyet-i dahiliyeye gelince kabinede Dahiliye Nâzırı bir iki defa istifaya teşebbüs etti. Fakat Meclis-i Millî açılınca kadar bir buhrana sebebiyet vermemek için bütün kuvvetin sarfıyla önüne geçildi. Bu heyet-i hükûmetin Meclis-i Meb'ûsan açılınca tasfiye olunacağı kanaati kabine heyetince tamamen ma'lûm bir keyfiyettir. Hele Dahiliye ve Hariciye Nâzırlarının değişeceği muhakkaktır. Fakat Hürriyet ve İtilâf Partisi ve İngilizler Meclis-i Meb'ûsan'ı açtırmamak için bütün kuvvetleriyle çalışıyorlar. Hatta İngiliz Muhipler Cemiyeti'nin zât-ı şâhâneye mürâcaatla bu meclisin meşrû' olmadığını beyan ve feshini istirham eyleyecekleri haber alındı. Hükûmetin bütün mesâisi Kânunusani'nin onuna doğru açılacak olan Meclis-i Meb'ûsan toplanınca kadar bu gibi tesirâta mukavemet ve meclisin küşâdını temîn etmektir. Binâenaleyh bu on gün için hükûmetin en kuvvetli bir şekilde mevcudiyeti elzemdir.

3- Meb'ûsanın intihâbında hiçbir suretle müdahale vâki olmadığı kanaati maa's-ş-şukran her yerde hâsıl olmuştur. An-

cak taşra meb'ûslarının İstanbul'a gelmezden evvel Ankara'da hususî bir ictimâ akdedecekleri haberi intihâbatın her türlü müdahaleden âzâde kaldığı hakkındaki hüsn-i kanaati tamamen zîr ü zeber edecek bir şekildedir. Her taraftan bu keyfiyet ileri sürülmekte ve tezvirat için âlet ittihâz edilmektedir. Meb'ûsların böyle toplu bir manzara göstermemelerinin temînini ve kendilerine vâki olacak izâhâtın nazar-ı dikkati celp etmeyecek surette temîn-i itasını hassaten ricâ eylerim.

Zât-ı devletlerine ve rûfeka-yı muhteremeye ayrı ayrı, ihdayı selâm ve takdim-i ihtiram eylerim efendim.

31 Kânunuevvel 335

Harbiye Nâzırı

Cemal

Vesika 220

Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Ankara'yı ilk teşriflerinde memleket eşrâf ve mütehayyizânına îrâd buyurdıkları nutkun suretidir.

Heyet-i Temsiliye zamanında

Muhterem Efendiler!

Heyet-i âcizânemizi Ankara'ya muvâsalatımız günü umum ahalinin erkek, kadın, çocuk tek mil halkın samimî ve vatanperverâne tezâhürât-ı fevkalâdesiyle taltif buyurdunuz. Bugün müctemian şeref-i ziyaretinizle de bahtiyar kıldınız. Bu münasebetle de heyet-i âcizânemizin derin hürmet ve teşekkürlerini takdim etmekle kesb-i mübahat eylerim.

Muhterem vatandaşlarımızı böyle müctemi bir halde selâmlamak bizim için kıymetli bir fırsattır. Müsaade buyurunsanız, bu fırsattan istifade ederek kısa bir hasb-i halde bulunmak isterim.

Efendiler!

Cümlenizin malûmudur ki harbin son devresinde Amerika Reisicumhuru Wilson, on dört maddeden ibaret bir programla ortaya çıktı. Bu program milletlerin kendi mukadderâtına

hâkimiyetini temîn ediyordu. Programın on ikinci maddesi ise münhasıran Türkiye'ye, devletimize ve milletimize aittir. Wilson bu madde ile Türkiye'nin, milletimizin, hâkimiyet-i tâmmeye mâlik olması lüzumunu dermeyan ettikten sonra buna bir iki kayıt da ilâve etmiştir. O kuyûd şunlardır: Aramızda yaşayan anâsır-ı gayr-i Müslime'nin emniyetlerini ve serbesti-i inkişâflarını temîn etmek Bir de Boğazların küşâde bulundurulmağıdır. Umum İtilâf Devletleri Wilson'un prensiplerini kendi menfaatleri için muvâfık gördükleri gibi bizim devletimiz de bu on ikinci maddeyi kabulde hiçbir beis görmedi. Ve kabul etti. Hakikaten kabul edilebilecek bir prensiptir. Çünkü Mister Wilson'un istediği anâsır-ı gayr-i Müslime'nin emniyet-i can ve malları ve her türlü hukuk ve esbâb-ı inkişâfları için icap eden her şeye zaten öteden beri devletimiz ve milletimiz tarafından riayet edilmiş idi. Fi'l-hakika anâsır-ı gayr-i Müslime'nin Osmanlı Devleti ve milleti âgûşunda mazhar oldukları imtiyâzat üç asrı mütecâviz bir zamandan beri ziyadesiyle mevcuttur. Binâenaleyh bu kayıt bizim için yeni bir şey değildir.

Boğazların serbestisi meselesine gelince:

Bu güzergâhta pâyitahtımız, kalpgâh-ı devletimiz vardır. Bunun emniyetini ba'de'l-istihsal umum ticarete âmâde olarak küşâd edilmesi de lâzimedden görölür. İşte devletimiz ancak bu esâsât dairesinde muharebeden çıkmak ve mütareke yapmak kararını verdi. Bunun neticesi olarak İtilâf Devletleriyle 30 Teşrinievvel 1334'te mütareke akdetti. (Mütarekenameyi gösterek) Malûmunuz olan mütarekename budur. Tabii cümmeniz bunun muhteviyâtını bilirsiniz. Muhteviyâtı ile tatbikatı arasında nekadâr azîm farklar olduğunu bir daha umumun nazar-ı dikkatine vaz'etmek isterim. Mütarekenamenin bazı mühim maddelerini hatırlatacağım:

Meselâ beşinci maddeye nazaran hudutların muhafazası ve asayiş-i dahiliyenin idâmesi için lüzum görülecek kuvâ-yı askeriye mâadâsı terhîs olunacak... İşbu kuvvetlerin miktar ve vaziyetleri tarafeynin müzakeresiyle takarrür ettirilecek idi.

Pek mühim olan yedinci madde "İtilâf Devletleri'nin herhangi sevkü'l-ceyş noktasını işgal hakkını hâiz olmalarını,

Müttefiklerin emniyetlerini tehdit edecek vaziyet zuhûrunda” şart-ı sarîhiyle tayin etmiştir.

Onuncu madde yalnız “Toros tünellerinin Müttefikler tarafından işgali”ne ilh... münhasırdır.

On ikinci madde “hükümet muhaberâtı müstesna olmak üzere telsiz telgraf ve kabloların murakabesini ilh...” tecvîz ediyord.

On beşinci maddede, “memâlik-i Osmaniye dahilindeki hutût-u hadidiyenin” yalnız ve ancak murakabesi mevzu-i bahistir. On altıncı maddede “Kilikya’daki ordularımızdan mahallinin inzibatı için iktiza eden kuvvetin orada terki ve mütebakisinin beşinci maddeye tevfikân terhîsi” pek sarîh olarak mezkûrdur. Ve bundan başka hiçbir kayıt ve şart yoktur.

Yirmi dördüncü madde “vilâyât-ı sittenin herhangi bir kısmının işgali hakkını İtilâf Devletleri’ne muhafaza ettiren sebep, bu vilâyetlerde iğtişâş zuhûru hali olacağı” sarîhtir.

İşte efendiler; mütarekenamenin en çok nazar-ı dikkati câlib noktaları bunlardır.

Bu maddelerin mazmunlarıyla tatbikatı arasında tetabuk var mıdır?. Meselâ mütarekenamenin ilk akd olduğu zamanlarda İngilizler Musul’u işgal etti. Mütarekenamenin akdinde bizim ordumuz Musul’da, İngilizler cenupta idi. Mütarekeden sonra oradaki kumandanla iğfalkârâne temas ederek askerlerini Musul’a soktular. İstanbul’u berrî ve bahrî kuvvetleriyle işgal ettiler. Bu hususta mütarekenamede müsaade var mıdır?

Adana havalisini, Urfa’yı, Ayıntap ve Maraş’ı evvelâ İngilizler ve ba’dehu Fransızlar işgal ettiler. Buna dair de mütarekede bir madde yoktur. Kilikya’da bizim kuvâ-yı askeriyemizden beşinci madde mûcibince mahallî inzibatını temîn edecek kadarı bırakıldıktan sonra fazlası terhîs edilecekti. O halde bu tatbik edilmiş olan şekil nedir?

İtalyanlar Antalya’yı işgal ettiler, muharip bulunmadığımız Yunanlılar da İzmir ve havalisini işgal ettiler, hulâsa mütarekenameyi baştan başa hurdaşa ettiler, bu tecavüzata, bu hakşikenâne muamelâta karşı İstanbul’daki hükümet-i merkeziyeler maa’t-teessûf âciz bir vaziyet aldı. Hatta yapılan haksızlıkları protesto bile etmemişlerdir.

Evet İstanbul'un, Antalya'nın, Kilikya'nın haksız işgallerini protesto dahi etmemişlerdir. Bunu yapmadıktan başka İstanbul'da meselâ henüz sulh akd etmediğimiz bir milletten jandarmamıza kumandan tayin ettiler. Kömür tedârikindeki müşkilâtı iktihâm edememek aczi yüzünden İstanbul'un tramvaylarını, su kumpanyasını, bütün şimendifer hatlarımızı henüz hâl-i mütarekede bulduğumuz İtilâf Devletleri'nin taht-ı idâresine verdiler. Halbuki biliyorsunuz, mütarekenamede yalnız şimendiferler için kontrol mevzu-ı bahistir. Yoksa idâresini sulh yapmadığımız Düvel-i Mütelife'ye tevdi etmek akıl ve vicdanın kabul edemeyeceği hususâtandır. Hatta efendiler! Büyük bir teessürle söylemeye mecburum ki, Bâbîâli'nin muhafazasını bile Ferit Paşa son zamanlarda ecnebilere terketmiştir. Memleketin dahilî asayişini, hudutlarını temîn ve muhafaza için lüzumu kadar asker silâh altında terk edilecekti. İlk zamanlarda seksen bini mütecâviz bir kuvvet kâfi görüldü. Bi'l-âhire İtilâf Devletleri kırk üç bine tenzil ettiler, bir müddet sonra da birçok vasıtalarla bu miktarın da dünuna indirildi. Bütün eslihamızın sürgü kollarını çıkararak sandıklarla gönderdiler. Milletimizi, memleketimizi tamamen müdafaasız bırakmak maksadını takip ettiler.

Görülüyor ki efendiler! İtilâf Devletleri iki noktalarda hânis bulunuyorlar. Birincisi: Wilson prensiplerini Versailles Konferansı'nda kabul ve ilân ettiler. Buna nazaran on ikinci maddeyi ve bunun hükmünce bizim hukukumuzu kabul ettiler. Halbuki fiilî hareketlerde Wilson prensiplerini, Türkiye'nin hayat ve mukadderâtını zâmin ve kâfil olan on ikinci maddeyi nazar-ı dikkatten dûr tuttular. İkincisi: Şeref ve namusları üzerine imza etmiş oldukları mütarekenamenin hiçbir noktasına riayet etmedikten başka on ikinci maddenin ahkâmına muhâlif olmak üzere devletimizi manda altına almak ve hatta büsbütün inkisâma uğratmak kararlarına kadar ileri gittiler.

Bi't-tabi Efendiler bu hal şâyân-ı dikkattir. İtilâf Devletleri'nde büyük bir zihniyet tebeddülü görülüyor. Mütarekenamenin akdinde hür ve müstakil yaşamağa lâıyk bir Osmanlı milleti kabul ettikleri halde aradan bir iki ay geçtikten sonra bu kanaatlerden tecerrüd ediyorlar. Başka renk ve manada karar-

lar veriyorlar. Bunun sebebi şu suretle izah olunabilir: Ecnebi-ler kendi menâfi-i iktisadiye ve siyasiyelerini tatmîn edebilmek için aleyhimizde icat ettikleri iki mütâlaayı yürütmeğe başladılar, bu mütâlaalardan birincisi gûya milletimizin anâsır-ı gayr-i Müslime'yi müsavat ve adâlet düstûruna tevfikân idâreye gayr-i muktedir olduğu.

İkincisi de gûya milletimiz heyet-i umumiyesiyle kabiliyet-ten mahrum bulunduğundan bahçe halinde bulunan yerlere girmiş ve oralarını harabezara çevirmiş... Birincisi ile millete zalimlik atf ü isnâd ediyorlar. İkincisi ile kabiliyetsizlik... Eğer bu iki mütâlaa cidden vârid olsa idi, milletimizin müstakil yaşamağa hakkı iddia olunamazdı. Hakikaten zulûm medeniyetle kabil-i telif değildir. İstidatsızlık da şâyân-ı af bir şey olamaz. Çünkü milletler işgal ettikleri arazinin sahib-i hakikisi olmakla beraber beşeriyetin vekilleri olarak da o arazide bulunurlar. O arazinin menâbi-i servetinden hem kendileri istifade eder ve dolayısıyla bütün beşeriyeti istifade ettirmekle mükelleftirler. Bu düstûra göre bundan âciz olan milletler hakk-ı beka ve istiklâlê lâıyk olamamak lâzım gelir.

Halbuki bu mütâlaat bizim hakkımızda kat'iyen gayr-i vâridir. Her ikisi de mahz-ı iftiradır. Milletimizin kabiliyetsiz olmadığı tarihen ve mantıkan sâbittir. Bunun delilini yine ecânibin kendi muamelelerinde bulabiliriz. Avrupa devletleri mütarekeden evvel ve mütareke anında mütarekename ile “kendi hudûd-ı millisi dahilinde yaşamaya lâıyk Türkiye kabul etmişlerdir” aradan bir sene geçmeden nasıl oluyor da bir millet zalim ve kabiliyetsiz oluyor. Ve bundan dolayı hakk-ı hayat mahrum edilmek isteniliyor. Avrupa devletleri milletimizi evvelce bilmiyorlar mıydı? Wilson prensiplerini kabul ve mütarekenameyi imza ettikleri zaman altı asırlık bir milletin mahiyeti, kabiliyeti hakkındaki ma'lumâtları noksandı da bir iki ay zarfında mı ikmâl ettiler?. Hakkımızda tatbik edecekleri kararları bilmiyorlardı da sonra mı hatırlarına geldi?

Halbuki düşününüz efendiler! Milletimiz ufak bir aşiretten; anavatanda müstakil bir devlet tesis ettikten başka garp âlemine, düşman içine girdi ve orada azîm müşkilât içinde bir imparatorluk vücuda getirdi. Ve bunu, bu imparatorluğu

altı yüz seneden beri kemâl-i şevket ve azametle idâme eyledi. Buna muvaffak olan bir millet elbette âli hasais-i siyasiye ve idâreye maliktir. Böyle bir vaziyet yalnız kılıç kuvvetiyle vücud da gelemezdi. Cihanın malûmudur ki Devlet-i Osmaniye pek vâsi olan ülkesinde bir hudûdundan diğer hudûduna ordusunu sür'at-i fevkalâde ile ve tamamen mücehhez olarak naklederdi. Ve bu orduyu aylarca ve belki de senelerce hüsni-î iâşe ve idâre ederdi. Böyle bir hareket yalnız ordu teşkilâtının değil, bütün şubât-ı idariyenin fevkalâde mükemmeliyetine ve kendilerinin kabiliyeti olduğuna delâlet eder.

Milletimizin zalim olması meselesine gelince, bu da sırf iftiradan, mahz-ı kizbden ibarettir.

Efendiler, hiçbir millet, milletimizden ziyade ecnebi unsurların iti'kadat ve âdâtına riayet etmemiştir. Hatta denilebilir ki edyân-ı sâire erbâbının dinine ve milletine riayetkâr olan yegâne millet bizim milletimizdir.

Fatih İstanbul'da bulduğu dinî ve millî teşkilâtı olduğu gibi bıraktı. Rum patriki, Bulgar eksarhı ve Ermeni kategigosu gibi Hristiyan rüesâ-yı diniye hâiz-i imtiyâz oldu. Kendilerine her türlü serbestî bahşedildi.

İstanbul'un fethinden beri, gayr-i Müslimlerin mazhar bulundukları bu imtiyâzât-ı vâsia milletimizin dinen ve siyaseten dünyanın en müsaadekâr ve civanmert bir milleti olduğunu isbât eder en bâriz delildir.

Milletimize bu isnâdatta bulunan muârizlar insaf etsinler de dünyanın en büyük ve medenî milleti olduğunu iddia edenlerden, din-i İslâm'ı suret-i resmîyede tanımayan, İslâmları Pazar gününü yevm-i tatil ve mübarek suretinde tanımaya icbâr eden ve İslâmların yevm-i mahsus olan Cuma gününü resmen tanımayan milletler olduğunu unutmasınlar.

Memleketimizde yaşayan anâsır-ı gayr-i Müslime'nin başına ne gelmiş ise, kendilerinin ecnebi entrikalarına kapılarak ve imtiyâzlarını su-i istimâl ederek suret-i vahşiyânde takip ettikleri iftirâk siyaseti neticesidir.

Her halde Türkiye'de zuhûra gelmiş şâyân-ı arzu olmayan bazı ahvâl birçok esbâb ve mazerete istinâd etmektedir. Bunu da kat'î olarak arz edebilirim ki bu ahvâl, Avrupa devletlerinde

mazeretsiz irtikâb edilmiş bunca i'tisafattan pek dñn bir mer-tebededir.

Rusya'nın Polonya'ya karşı bir buçuk asır müddet takip et-tiği hunrîzâne siyaset, Kafkasya'da Çerkeslere, ve Pogrom na-mıyla Musevilere tatbik ettiği mezâlim bu meyânda sayılacak misâllerdendir.

Tekrar ediyorum, aleyhimizde serd edilen mütâlaat yanlış-tır. Bu hakikat tarihen ve mantıkan sâbittir. Bu hususu yalnız garba değil, hatta vatandaşlarımıza da ehemmiyetli bir suret-te ihtar etmek lüzumunu hissediyorum. Çünkü nadirattan ol-makla beraber teessüfle işitiyoruz ki milletin tarihini okuma-mış veya hiss-i milliden mahrum kalmış olması lâzımgelen bazı şahıslar, ecnebilerin aleyhimizde serd ettikleri ithâmâtı reddetmedikten başka vatanlarını, milletlerini kabahatli gös-termekten çekinmiyorlar. Hâlâ bugün, Sultani Mektebi'nin salonlarını aleyhimizde konferans verdirmek için ecnebilere küşâde bulunduranlar var, bu gibilere lânet...

Efendiler! Düşmanlarımız hakkımızda icat ettikleri iftirala-rını bir aralık Paris Konferansı'na da kabul ettirir gibi oldular. İhtimal bunun neticesi olarak daha muharebe esnasında biribi-riyle yaptıkları hafî ahidnamelerin ve teati ettikleri sözlerin tat-bikatına başlanmış idi. İzmir, Antalya, Adana, Ayıntap, Urfa ve Maraş'ın işgalleri hep bir mütekabil taahhüdât neticesi olsa ge-rek... Halbuki haktan, adâletten bahseden İtilâf Devletleri'nin bu gibi muamelelerde bulunmamaları lâzım gelirdi, medeniyet ve insaniyetten bahsedenlerden buna intizâr edilmezdi.

Fakat Efendiler!.. Her halde âlemde bir hak vardır. Ve hak kuvvetin fevkindedir. Şu kadar ki milletin hukukunu müd-rik olup müdafaa ve muhafazası emrinde her türlü fedâkârlığa müheyyâ olduğuna dair âleme bir kanaat vermek lâzım gelir. İşte düşmanlarımızın bu hareketi, milletimizi bu idrâkten ve bu hiss-i fedakârîden mahrum zannettiklerinden neş'et eyle-miştir.

Fakat doğrusunu söylemek lâzım gelirse mütarekeden beri birbirini vely eden hükümetlerimizin memleketin ma'rûz kal-dığı haksızlıklara karşı kusurlu ve akılsızca hareketleri aleyhi-mizdeki yanlış fikirleri teyide medâr olmuştur. Meselâ Tevfik Paşa vatanımızın bir kısmını Ermenistan'a ilâvede bir beis gör-

memekte idi. Ferit Paşa beyânât-ı resmiyesinde vilâyât-ı şarkiyede vâsi bir Ermenistan muhtariyetinden bahsettiği gibi Paris'te de cenup hudûdumuzun Toros olabileceğini söylemişti. Toros'un cenubunda Arapça tekellüm edildiğini zannediyor. Ve Toros'tan ta Antakya'ya kadar olan mıntıkanın Türklerle meskûn ve bin senedenberi Türk kanıyla yoğrulmuş olduğunu bilmiyordu. İşte bu gibi hükümetlerin tavr u hareketleridir ki, milletimizi mazisini unutmış milletin ve hususî medeniyetlerin bahşettiği hukuktan, bihaber, kansız, miskin bir millet olarak tanınmasına yol açılmıştı.

Milletimizin kendini bu suretle telâkkiye meydan vermesinde pek büyük bir kabahati vardı. Milletimizin o kabahati efendiler, hükümet-i merkeziyenin icrââtıyla Avrupa'nın namusuna fart-ı itimat göstermiş olmasıdır. İşte bu kabahatten nâşi kendi kıymetini, mahiyetini, fezailini unutturmak derecesine düşmüştür.

İzmir hâilesinden sonra idi ki, milletimiz hakikaten mütehassis ve mütenebbih oldu. Ve derin bir uçuruma sürüklendiğini idrâk etti. Ve onu müteakib hukukunu bizzat müdafaaya karar verdi, tabii bunu yapabilmek için bir şekil almak, taazzuv etmek lâzım gelirdi. Zaten her taraftan teşkilât ve taazzuvat daha evvel başlamış idi. Fakat evvelâ Erzurum ve ba'dehu Sivas Kongrelerinde vahdet-i umumiyemiz vücuda geldi. Erzurum ve Sivas Kongrelerinin bütün cihana karşı olan beyannamesi ve nizamnamesi muhteviyâtı hâiz-i ehemmiyettir. Esasen muhteviyâtı cümlelizce malûmdur. Fakat müsaade ederseniz her ikisinden bazı noktaları burada tekrar hatırlatmak isterim: Nizamnamenin teşkilâta ait sahifesinde görülüyor ki maksat "Osmanlı vatanının tamamiyetini ve makam-ı muallâ-yı hilâfet ve saltanatın ve istiklâl-i millinin masûniyetini temîn zımnında Kuvâ-yı Milliye'yi hâkim kılmaktır."

Efendiler! Bir millet mevcudiyeti ve hukuku için bütün kuvvetiyle, bütün kuvâ-yı fikriye ve maddiyesiyle âlâkadar olmazsa, bir millet kendi kuvvetine istinâden mevcudiyet ve istiklâlini temîn etmezse şunun, bunun bâziçesi olmaktan kurtulamaz. Hayat-ı milliyemiz, tarihimiz ve son devirde tarz-ı idâremiz buna pek güzel delildir. Bu sebeple teşkilâtımızda Kuvâ-yı Milliye'nin âmil ve irâde-i milliye'nin hâkim olması

esası kabul edilmiştir. Bugün, bütün cihanın milletleri yalnız bir hâkimiyet tanırırlar: hâkimiyet-i milliye. Teşkilâtın diğer teferruatına bakacak olursak işe köyden ve mahalleden, köy ve mahalle halkından yani ferdten başlıyoruz.

Ferdlar mütefekkir olmadıkça, hukukunu müdrîk bulunmadıkça kütleler istenilen istikamete, herkes tarafından iyi veya fena istikametlere sevk olunabilirler. Kendini tahlîs edebilmek için her ferdin mukadderâtıyla bizzat alâkadar olması lâzımdır. Aşağıdan yukarıya, temelden çatıya doğru yükselen böyle bir müessese elbette rasîn olur. Şüphe yok, her işin başlangıcında aşağıdan yukarıya doğru olmaktan ziyade yukarıdan aşağı olması zarureti vardır.

Birincisinin tecellisinde bütün beşeriyet için gayeye vusûl müyesser olmuş olurdu. Böyle olmanın imkân-ı amelî ve mad-disi henüz bulunamadığından bazı müteşebbisler, milletlere verilmesi lâzım gelen istikamet in itasında delâlette bulunuyorlar. Bu suretle yukarıdan aşağıya taazzuv ettirilebilir. Biz memleketimiz dahilindeki seyahatlerimizde bi't-tabi birinci tarzda başlamış olan teşkilât-ı milliyemizin mebd-i hakikiye, ferde kadar indiğini ve oradan tekrar yukarıya doğru hakikî taazzuvatın başladığını kemâl-i şükranla gördük. Bununla beraber derece-i tekemmüle vâsıl olduğunu iddia edemeyiz. Bunun için suret-i mahsusada aşağıdan yukarıya tekrar bir taazzuvun husûlü gayesine suret-i mahsusada sarf-ı mesâi etmemiz bir vazife-i milliye ve vataniye telâkki edilmelidir.

Beyannememizin de bazı noktalarından tekrar bahsetmek isterim. Osmanlı İmparatorluğu'nun muharebeden evvelki hududu malûmunuzdur. Harb-i Umumî'nin neticesi birtakım fedakârlık ihtiyârına devletimizi mecbur kılıyor, buna nazaran devlet için millî yeni bir hudut kabul ettik. Bu hudut beyannememizin birinci maddesinde musarrahtır. Teferruat itibarıyla bilmeyenler olabilir. Ve bi't-tabi mazurdurlar. Bu hudut tahassul ederken işin içinde bulunduğumdan bunu da arz edeceğim:

Mütareke akdolunduğu gün ordularımız fiilen bu hatta hâkim bulunuyordu. Bu hudut İskenderun körfezi cenubundan Antakya'dan Halep ile Katma istasyonu arasında Cerablus köprüsü cenubunda Fırat nehrine mülâki olur. Oradan

Deyr-i zor'a iner; ba'dehu şarka temdîd edilerek, Musul, Kerkük, Süleymaniye'yi ihtivâ eder. Bu hudut ordumuz tarafından silâhla müdafaa olunduğu gibi aynı zamanda Türk ve Kürt anâsırıyla meskûn aksâm-ı vatanımızı tahdîd eder.

Bunun cenup aksâmında Arapça mütekellim dindaşlarımız vardır. Bu hudut dahilinde kalan aksâm-ı memâlikimiz camia-i Osmaniye'den lâyenfek bir kül olarak kabul edilmiştir. Beyannamenin dördüncü maddesine bakalım!. Bu madde ile biz, bizimle beraber yaşayan anâsır-ı gayr-i Müslime'yi aynı hukuk ve aynı salâhiyette kabul ediyoruz. Hepimiz bu devletin Müslüman ve anâsır-ı gayr-i Müslime dahil olarak aynı suretle tebaasıyız. Ve bu itibarla cümlemizin hukuku birdir, içimizde yaşayan gayr-i Müslim vatandaşlarımıza bizim hâkimiyet-i siyasiye ve muvazene-i ictimâiyemizi ihlâl edecek fazla birtakım imtiyâzat veremeyiz. Bu madde, dahilî siyasetimizdeki kanaat-i umumiyemizi izah etmektedir. Yedinci madde; siyaset-i hariciye hakkındaki nokta-i nazarımızı bildirir. Her halde devlet ve milletimiz dahilen ve haricen bütün manasıyla müstakil kalacaktır. Bize başka bir tarz-ı idâre tatbik edilemez. Bu bâbda birçok muhtelif esbâbın başında en büyük ve mühim sebep şudur. Dinen dahi müstakil olmak mecburiyetindeyiz. Yalnız vâsi olan memleketimizi serî bir surette imar edebilmek için ve milletimizin az zamanda ilim ve marifetini icâbat-ı asriyeye göre yükseltmek için müftekir olduğumuz hususâtı takdir ederiz. Ancak bu hususta bize muâvenet edebilecek devletin nasıl olabileceği yedinci maddede musarrahtır. Böyle bir devletin muâvenetini hüsn-i telâkki ederiz.

İşte Efendiler! Erzurum ve Sivas Kongrelerinde tespit edilen esâsât ve nikat-ı nazar başlıca bunlardan ibarettir. Bu esâsât sayesinde bütün milletimiz müttehid bir hale gelmiştir. Bu maksad-ı mukaddesin temîni ile iştigal edildiği bir sırada pek âlâ hatırlarınızdadır ki, Ferit Paşa buna mâni olmağa kalkıştı. Bu teşebbüsâtı memleket dahilinde su-i tefsire uğraştı, İttihatçılıktır dedi. Bu isnâd efkâr-ı dahiliye ve hariciyede muvafak olamadı. Bunu gördükten sonra yeni bir silâh aradı. Bolşeviklik dedi. Resmî telgraflarında Bolşeviklerin Karadeniz'den takım takım Samsun, Trabzon ve dahile doğru yürüdüğünü,

memleketi alt üst ettiğini resmen işâa eyledi. Bunlar da mües-sir olamadı. Ferit Paşa ve kabinesi daha ileriye gittiler. Bazı yerlerde ahali-i İslâmiye'yi iğfal ederek üzerimize sevk etmek, millet için, vatan için çalışanları imhâ etmek kasdında bulundular. Tabii bunlarda da muvaffak olamadılar. Fakat nihayet millet Ferit Paşa'ya adem-i itimat göstermeye mecbur oldu. Kabine iskat edildi. Vahdet-i milliye kesb-i resanet etti.

Teşkilât-ı milliyenin husûle getirmiş olduğu dahilî ve haricî vaziyet ile eski vaziyet arasında fevkalâde farklar mevcuttur. Dahilen emniyet ve asayiş nokta-i nazarından gayr-i kabil-i mukayese tebeddülât vardır. Haricen ecnebilerin hakkımızda verdikleri ve verebilecekleri imhâ ve idam kararının pek yanlış olduğu artık bütün İtilâf Devletlerince takdir olunmuş ve teşkilât-ı milliyenin kıymet ve ehemmiyeti gayr-i kabil-i inkâr görülmüş-tür. İtilâf Devletleri'nden ihtimal bazısı henüz menâfi-i hususiyelerini temîn etmek için millettten başka bir yerde nokta-i istinâd arıyor. Millet vahdet ve azminde sebat ettikçe bu gibilerin de hakikati kabul edeceklerinde şüphe yoktur. Şimdi lâzım olan milletimizin sebatkârâne bir surette azminde devam etmesi ve İstanbul'da karîben toplanacak meb'ûslarımızın vazife-i teşrii-yelerini bi-hakkın ifa edebilmesidir. Her halde millet hükûmetin nigezbânı olmak lâzım gelir. Çünkü hükûmetlerin icrââtı menfî olup da millet itiraz etmez ve iskat etmezse bütün kusur ve kabahatlere iştirak etmiş demektir. Ferit Paşa Paris'e gittiği zaman aldığı cevâbî nota tamamen arz ettiğim mealdedir. Fi'l-hakika şunun bunun bâziçesi olabilen milletler hukukunu gayr-i müdriktirler demektir. Ve böyle bir millet murakabe altında bulundurulmaya müstehak olur.

Millet Ferit Paşa'yı iskat ettikten sonra yerine gelen Ali Rıza Paşa âmâl-i milliye dairesinde milletle müştereken çalışmayı kabul etti. Ferit Paşa'nın sukutuyla Ali Rıza Paşa'nın geçmesi meselesinde milletin alâkası bi't-tabi birinciye iskattadır. Bundan başka bir şey yapamazdı. Reis-i vükelâyı bi't-tabi zât-ı şâhâne intihap eder. Ve müşarûnleyh de arkadaşlarını... Bu yeni kabineye eski kabineden bazı zevât dahil olmuştu. Bu sebeple Heyet-i Temsiliyemiz mütereddid kaldı. Birtakım şartlar dermeyan etmek mecburiyeti görüldü. Nihayet itilâf edildi.

Hükümetle yapılan itilâfnamede üç noktaya istinâd ediliyordu. Kuvâ-yı Milliye'nin meşrû'iyetinin tasdiki.

Meclis-i Millî'nin ictimâina kadar mukadderât-ı millet hakkında kat'î ve son taahhüdâtta bulunulmaması, sulh konferansında milletin mukadderâtını müdafaa edecek murahhasların eskisi gibi menâfi-i millet ve memleketi gayr-i müdrik olanlardan intihap edilmemesi. Hükümet bu üç noktayı kabul etti. Ve teferruat üzerinde daha ziyade anlaşılabilmek için Bahriye Nâzırı Salih Paşa'yı gönderdi, Bahriye Nâzırı Amasya'da Heyet-i Temsiliye ile mülakat etti. Müşarünleyh ile vukubulan müzakerede ben de bulundum. (Göstererek) Bu beyanname ve nizamnamemizin her satırı beraber okundu. Tamamen mutabakat-i efkâr hâsıl oldu. Bu müzâkerât esnasında diğer bir mesele-i mühimmenin mevzu-i bahis edilmesine lüzum görüldü. Meclis-i Millî'nin mahall-i ictimâi! İstanbul'un bugün içinde bulunduğu elim şerâit içinde Meclis-i Meb'ûsan'ın, millet vekilerinin vazifelerini kemâl-i serbestî ile ifa edip edemeyeceği câ-yi teemmül görüldü. Bunun için meclisin hariçte toplanması düşünüldü. Salih Paşa'nın İstanbul'a avdetinden sonra hükümet-i merkeziye bu fikre iştirak etmedi. Bi't-tabi bütün mehâzîrine rağmen İstanbul'da ictimâi lâzım geldi. Maamafih Heyet-i Temsiliyece mehâzîre karşı icap eden tedâbîr ittihâz edilmiştir.

Efendiler! Teşkilât-ı milliyemizin bugün takip ettiği gaye vatanın inkisâmdan ve milletin esaretten tahlisine ma'tûftur. İnşallah zaman-ı karîbde teşkilât-ı milliyeye bu gayenin istihsalıyla deruhde ettiği vazife-i vataniyesini ifa edecektir.

Fakat vazifesini ikmal etmiş sayılacak mıdır? Bence bundan sonra da pek mühim vazife-i vataniye ve milliyemiz vardır. Ez-cümle ahvâl-i dahiliyemizi ıslah ile milel-i mütemeddi ne meyânında faal bir uzuv olabileceğimizi fiilen isbât etmek lâzımdır. Bu gayede muvaffak olmak için siyasî mesâiden ziyade ictimâi mesâiye ihtiyaç vardır. Teşkilât-ı milliyemizin böyle bir gaye için nasıl bir şekil almak lâzım geleceğini şüphesiz milletimizin âmâl-i umumiyesi tayin ve tesbit edecektir. Şimdilik Heyet-i Temsiliye, meb'ûsların kemâl-i emniyetle ifa-yı vazife eyledikleri tahakkuk edeceği güne kadar kemâ fi's-sâbık vazifesine devam edecektir.

Efendiler! Ümit ederim ki, müsait bir sulh akdinden sonra vaziyetimiz hüsni idâre edilirse evvelki hudut dahilindeki vaziyetimizden daha iyi olur. Bu noktada bir fikir izah etmek istiyorum: Cemiyetimiz nokta-i nazarından çizdiğimiz hudut hariçinde kalan dindaşlarımızla, bu muhterem kardeşlerimizle aynı hudut dahilinde asırlardan beri vatandaşlık ettik, bu kardeşlerimiz her tarafta, Suriye’de, Irak’ta, Yemen’de, Şark’ta kendi dahillerinde muhafaza-i mevcudiyet ve temîn-i istiklâl için sarf-ı mesâi ediyorlar. Bütün bu İslâm parçalarının mazhar-ı istiklâl olmaları âlem-i İslâm için ne büyük bahtiyarlık olur. Bunun husûlünde âlem-i İslâm’ın vaziyetinin ne kadar rasîn olacağını şimdiden tasavvur etmekle pek büyük saadet hissediyorum. Mazhar-ı intibâh olduğuna şüphe kalmayan âlem-i İslâm’ın muvaffakiyetini o kadar kâfi görüyorum ki bu imanla izah-ı hissiyât eylediğimden dolayı duyduğum vicdanî zevk pek büyüktür. Fazla rahatsız etmek istemem, beni dinlemek lutfunda bulunduğunuzdan dolayı hassaten teşekkürâtımı arz ederim.

Vesika 221

Kadıköy, 23/24.1.36

K. O. 20 K.

Müstaceldir

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine.

C: 22.1.36. Dün arz ettiğim uzunca şifrede tafsilât-ı lâzime verdim. Benim için nezarete kalmak, kabinenin her türlü mehâzîr-i şahsiye ve siyasiye (mkcvmntasysd1) kabul etmesiyle olurdu. Kabinenin istifası ise Meclis-i Umumî içinde bir panik halinde tecelli edecekti. Şimdi Meclis-i Millî’nin bu hale karşı tarz-ı hareketine intizâr etmek zaruridir zannederim. Heyet-i Temsiliye ile temasımızı Seryaver Salih Bey idâme edecektir efendim. (Cemal).

Harbiye Seryaveri
Salih

Vesika 222

22.1.336

Erzurum, Sivas, Diyarbekir, Bandırma, Balıkesir, Konya'da
 Kolordu Kumandanlıklarına
 Edirne Mevki-i Müstahkem Kumandanı'na
 Refet Bey'e, Kenan Bey'e, Bursa'da Fırka 56 Kumandanı
 Bekir Sami Bey'e

İngilizler hükümete verdikleri bir notada Harbiye Nâzırı Cemal Paşa ile Cevat Paşa'nın vazifeden çekilmesini talep etmişlerdir, İstanbul'a verdiğimiz cevapta çekilmek için acele etmelerini ve İngilizlerin notasını aynen bize yazmalarını bildirdik, İngilizlerin bu talebi ya Meclis-i Millî'ye tahakküm ederek memleketi eskisi gibi kendilerine mutî vesâit ile idâre etmek mümkün olup olmadığını keşif mahiyetindedir yahut memleket idâresini ellerine almak için milletin muhtemel olan mukavemetini kırmağı da göze aldırmanın yani kat'î bir hareketin mukaddemesidir. Her iki halde de İngilizlerin talebine mutavaat etmek onların işini teshîlden başka netice vermez. Harbiye Nâzırı'nın çekilmemesini ve İngilizlerin cebren kaldırmalarını dahi göze aldırmasını teklif etmek mütâlaasındayız. Daha karar-ı kat'î verecek kadar ma'lumât alınamadı. Hemen nokta-i nazarınızı bildirmenizi ricâ ederim.

Heyet-i Temsiliye namına
 Mustafa Kemal

Vesika 223

22.1.336

Şifre
 Gayet müstaceldir.
 Zata mahsustur

Onuncu Kafkas Fırkası Kumandanlığı'na

Hemen Rauf Bey'i bularak vaziyeti beraber ve emniyet dahi-
 linde takip etmenizi ricâ ederiz, İngilizlerin talebini is'âf etmek

kat'iyen gayr-i câizdir. Buraca o nokta-i nazardan tedâbir-i seriaya tevessül edildi. İstanbul'daki telgraf muhaberâtını taht-ı temîne almanız lâzımdır.

Mustafa Kemal

Vesika 224

Şifre

Ankara. 23 Kânunusani 336

Zata mahsus ve gayet müstaceldir

Onuncu Kafkas Fırkası Kumandanlığı'na

Rauf Bey'e verilecektir:

Sadrazam Paşa Hazretlerinden bugün iki telgraf aldık. Birincisinde ba'de'l-müzakere bildirilecektir. İkincisinde Vasıf Bey celp olunarak nota irâe olunmuştur. O da size izâhât verecek mealindedir. Hadiseden yalnız bir devletin teşebbüs-i hususisi gibi ansızın haberdâr olunca muvâsalatın inkıtâı ihtimaline karşı dün doğrudan doğruya Bâbîâli ile temasa gelmiştik. Bizim mürâcaatımızın bir müdahale şeklinde telâkki edilmesine karşı daha dün izâhât-ı kâfiye verdik. Fakat Meclis-i Meb'ûsan'ın çalışmasına bir mâni bulunmadığı anlaşılmakta olduğundan makam-ı sadarete tekrar cevap vermek suretiyle muhabereyi idâme etmiyerek nikat-ı nazarımızı yalnız meb'ûsan grubuna iblâğ ediyoruz. Harbiye Nâzırı'nın infisâli bir emr-i vâki olmakla beraber vakanın ehemmiyeti baki-dir. Birinci nokta; üç devlet mümessilleri bir nota ile hükümetimizi istedikleri gibi terkiib etmek yolunu tutmuş oluyorlar. Yarın meclisin itimat edeceği diğer bir hükümete de aynı suretle muamele etmelerine misâl hazırlanmıştır. İkinci nokta; Harbiye Nâzırı Kuvâ-yı Milliye'ye yardım hususunda bir takım taahhüdât deruhde etmiş idi. Bu taahhüdâtın elyevm ne şekle girmiş olduğu ma'lûm değildir. Bu ikinci noktanın müsâraaten halli lâzımdır. Bununla beraber birinci noktanın tamiri daha ziyade mühim bir meseledir. Bu hadise bu şekilde diğer mağlûp devletlere vâki olmamıştır. Binâenaleyh hükümet hadiseyi diğer mağlûp devletlere yapıldığı şekle ircâ'

edinceye kadar uğraşmak vazifesinde idi ki bu vazifeyi ifa etmemiştir. Paris Konferansı'nı haberdâr ederek bütün dünyanın ma'lumâtı tahtında bir teşebbüs karşısında bulunmak lâzım idi. Devletlerin bir nota vererek ve bir mukavemete uğramayarak belki de gizlice bir teşebbüse girişmeleri ve hükümetin de milleti ve matbûatı haberdâr etmeyerek ve bütün bir kabine meselesi yapmayarak hareket etmesi istiklâl-i milleti muhil olduğu kanaatindeyiz. Emr-i vâki tebeddül etmese dahi hadiseyi kapatmayarak bir daha tekerrürüne mâni olacak derecede dağdağa yapmak elzemdir. Meclis-i Meb'ûsan'da kabineyi çağırıp istiklâl-i milleti muhafaza edemediğinden dolayı alenen ıskat kâfi olup olmadığını düşünmenizi ve bildirmenizi ricâ ederiz. Hadiseyi gerek buradaki arkadaşlar gerek hariçteki korddu kumandanları asabiyet ve ehemmiyet ile telâkki etmekte olduklarını bildirmektedirler.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Vesika 225

Şifre

23.1.1920

Onuncu Kafkas Fırkası Kumandanı Kemalettin Sami Bey'e

Rauf Bey'e:

Harbiye Nâzırı ve Erkân-ı Harbiye Reisi'nin çekilmesi üzerine cereyân eden muhaberâtı görmüşsünüzdür.

Cemal Paşa verdiği ma'lumâtta yalnız İngilizlerin talebini zikretmiş iken Sadrazam hazretleri mükerrer ve üç devlet tarafından müşterek ültimatom verildiğini bildirmişlerdir. Bu halde dahi kabinenin talebe ser-fürû ederek arkadaşlarını feda etmesi haysiyet-i milliyeye tecavüz mahiyetinde bulunduğu âşikârdır. Gerçi İtilâfçıların meselâ Macaristan'da hükümet ıskatına, daha evvel Almanya'da aza-yı hükümet tebdiline müteallik teşebbüsleri olmuştur. Bizim aleyhimize olan teşebbüsün de bu vadiye dökülmesi icap eder idi. Yani hükümet mukavemet ederek sulh

konferansını bütün cihana karşı harekât-ı milliyeden dolayı Türk hükümetinin ıskatına karar verdiğini ilâna mecbur etmeli idi. Mümessillerin veya devletlerinin münferiden veya müctemian fakat gizli olarak aleyhimizde yapmıyacakları yoktur. Bizim mesleğimiz ise bize yapacakları en ufak bir ilişmenin bütün dünyada en büyük dağdağaları davet edeceğine ânları ikna etmektir. Kabinenin bu vâzih cihetleri asla düşünmeyecek eslâfı gibi istiklâl-i milliden sükûnetle fedakârlık etmesi salâbet-i şahsiye itibarıyla zaafını idrâk ve ihata itibarıyla asla şâyân-ı istinâd olmadığını bir daha vâzihan isbât etmiştir. Bu kadar muğlâk mesâili seciyeten ve fikren bu merteye zayıf zevât ile idâre etmeye çalışmak artık gayr-i mümkündür. Binâenaleyh kabinenin kâmilen ve Meclis-i Milli'de son hadise bir mesele yapılarak adem-i itimat ile ıskatı lâzımdır. Yeni hükümet-i milletin itimâd-ı âmmesine istinâd ederek İzzet Paşa deruhde edebilirler. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin sulh esâsâtı müşâ-rünlehyin efkârıyla tetabuk edebileceği İsmet Bey'le muhaveratımızdan müstebân olmaktadır. Bi't-tabi Müdafaa-i Hukuk Heyeti için Harbiye, Dahiliye ve Hariciye Nâzırları pek mühimdirler. Harbiyede Cemal Paşa'nın ibkası artık mevzu-i bahis olamaz. Diğer bir zatın her halde tamamen emniyet-bahş ve şimdiye kadar olduğundan daha açık ve metin olması lâzımdır. Daha rütbelilerden bir münasibi bulunamazsa İsmet Bey'in nezaretini de memnuniyetle telâkki ederiz. İzzet Paşa Hazretlerinin hükümeti yolunda ciddiyetle, kemâl-i kat'iyetle çalışılmasını ricâ ederiz. Bütün kolordu kumandanları vaziyeti heyecan ile takip ediyorlar ve Harbiye Nâzırı'nın çekilmesini istiklâl-i milleti muhil ve şiddetle mukabeleyi müstelzim bir mahiyette telâkki etmişlerdir. Cevâbınıza muntazırız.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Vesika 226 a

Şifre Ankara, 22 Kânunusani 336
Gayet acele ve zata mahsustur

Konya'da On İkinci Kolordu Kumandanlığı'na
Sivas'ta Üçüncü Kolordu Kumandanlığı'na

İngilizler Dersaadet'te tecavüzatı arttırarak nâzır veya meb'uslardan bazılarını ve bilhassa Rauf Bey'i tevkif ederlerse bi'l-mukabele Anadolu'da bulunan İngiliz zâbitânı tevkif edilecektir. Buna nazaran icabında mıntakanızdaki İngiliz zabitanını tevkif edebilmek için şimdiden ittihâz-ı tedâbîr edilmesini ricâ eylerim.

Mustafa Kemal

Vesika 226 b

Şifre Ankara, 22 Kânunusani 336
Gayet acele ve zata mahsustur.

15. Kolordu Kumandanlığı'na

İngilizler Dersaadet'te tecavüzü arttırarak nâzır veya meb'uslardan bazı zevâtı ve bilhassa Rauf Bey'i tevkif ederlerse bi'l-mukabele Anadolu'da bulunan İngiliz zabitanı tevkif edilecektir. Binâenaleyh Erzurum'da bulunan Rawlinson'u kaçırmamak için şimdiden ittihâz-ı tedâbîr edilmesini ricâ ederim.

Mustafa Kemal

Vesika 227

Aceledir Hariciye, 24.1.36
Ankara K. O. 20 K.

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

Mecliste grup: Karar vechile olacaktır. Resmen müzâkerâta ancak dört beş güne kadar başlanacaktır. O zaman mesele-i hâzıra sebebiyle kabine çekilecektir. O müddet zarfında vazî-

yetin emniyeti için kabinenin ibkası lâzımdır. Henüz vâkîf olduğumuz muhaberâtınız muvâfık olmakla beraber buradan son vaziyet arz edilmedikçe kat'ı rabîta ile harekâta ibtidâr edilmemesi lüzumu zât-ı devletlerince de takdir buyurulacağı kanaatindeyiz. Bugün sizden adem-i müdahaleye dair cevap alırsak, siyaset faide vereceğini söyleyen Sadrazam ile görüşeceğiz. Bir lisan-ı kat'î ile kendisine mes'ûliyetin derecesini ve tehlikeyi izah edeceğiz. Bu suretle sizin iş'ârınızı tasvip etmekle beraber birkaç gün için kendisini oyalamağa çalışacağız. Ancak meclis resmen küşâd edilmiş ve Heyet-i Temsiliye namına telgrafla umûrun kendilerine tevdi edilmiş olduğu meb'ûsana bildirilmiş olmasına nazaran âtiyen evâmirinizin âcizlerinize tebliğini ve tarafınızdan nîkat-ı nazarınızın her makam nezdinde hakkıyla müdafaa edileceğine itimat buyurulmasını ricâ ve arz-ı ta'zîmat eyleriz. (Vasîf, Rauf, Bekir Sami).

Çanakkale Mevki-i Müstahkem Kumandanı
Şevket

Vesika 228 a

Şifre

25.1.36

Rauf Bey'e

Harbiye Nâzırı meselesinde hükûmete mürâcaat yine Harbiye Nâzırı tarafından nâkıs verilen ma'lumât üzerine meb'ûsların dahi ne vaziyete girecekleri ma'lûm olmadan vukubulmuş idi. Meb'ûslar için emniyet bulunduğu anlaşılır anlaşılmaz Bâbîalî'ye mürâcaattan sarf-ı nazar olunmuş ve keyfiyet size de bildirilmiştir. Bütün nokta-i nazarlarımızın tatbik ve icrasına sizin delâletiniz tabiidir.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Vesika 228 b

25.1.36

Kolordulara
Ma'lûm olan adreslere

Harbiye Nâzırı'nın ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi'nin çekilmesi meselesini Meb'ûsan takibe başlamış olduklarından heyetimiz tarafından artık teşebbüsât yapılmamaktadır. Ma'lumât aldıkça bildireceğiz.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Vesika 229

Beşiktaş, 24.1.36

Ankara'da K. O, 20 K.

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

Buradaki İtalya mümessil-i siyasisi çok namuslu ve doğru sözlü bir Türk muhipbidir. Bu zat gayet samimî ve müteessir bir suretle âtideki sözleri söyledi: "Hükûmete müşterek bir nota verdik. Bu nota Asya-yı Sugrâ Müttefikîn Orduları Başkumandanı General Milne'in ultiyatomu üzerindedir. Eğer Harbiye Nâzırı ile Cevat Paşa istifa etmemiş olsalardı İngilizler Harbiye Nezareti'ni işgal edeceklerdi. Fransızlar ile biz garip bir vaziyet karşısında kaldık. İngilizler sulh konferansı ile bir iş göremediklerini görünce İstanbul'da bir iş görmek ve bir emr-i vâki ihdâs etmek istiyorlar. Kuvâ-yı Milliye'nin gösterdiği sükûnet ve metânet İngilizleri çıldırtıyor. Siz hazırlık görebilirseniz belki büyük işler de görebilirsiniz. Fakat siz bu neticeye kadar ezilirsiniz. Bana itimat edin. Sabır ve metânetinizi muhafaza edin. On, on beş gün zarfında İtalya ve Fransa hükûmetleri gayet sarıh bir vaziyet alacaklardır, İngilizlere şu sırada hiçbir fırsat vermemek, bu garezkâr millete karşı yapacağımız en büyük darbedir. Hakaret varsa, ondan siz değil tahkîr edenler utansın. Yaşamak azmini ruhlarında taşıyanlar hakaret altında taşarak intiharı değil zaman-ı münasibinde hasmına vereceği darbenin şiddetini teşdit için fırsat beklerler. Bunlar son bocalamalardır. Onlar sizin sabır ve metânetinizi yıkmak için belki daha delilik

yapacaklardır. Eğer onlar daha fazla bir şey yapmazlar ise sizler de on, on beş gün daha intizâr ile bir ziyan etmezsiniz. Siz yine hazır olmaya çalışın. Fakat zinhar delilik yapmayın. Şu sırada İngilizlerin aksine gitmeyin.” Bu ifadâtın samimiyetine şüphe etmiyoruz. Zira; ellerinde kat’î bir talimat yok. Sür’at ve şiddetle talimat talep ettiler. Bekliyorlar. Selânik’ten beri yekdiğerine büyük bir samimiyetle merbût bulunan İtalya mümessil-i siyasisi ile Kaymakam Edip Bey arasındaki bu mülâkatın hulâsası ehemmiyetine binâen ber-vech-i bâlâ maruzdur.

Çanakkale Mevki-i Müstahkem Kumandanı
Şevket

Vesika 230 a

Beşiktaş, 28.1.36

K. O. 20 Kumandanlığı’na

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

Bugüne kadar meb’ûslarla icrâ eylediğimiz temaslardan çıkan netice zât-ı devletlerinin her ihtimale karşı hariçte Kuvâ-yı Milliye’nin re’s-i kârında kalmaları noktasında temerkûz ediyor. Meclis-i Meb’ûsân riyâseti hususunda vâki olan propagandalarımızdan da anladığımızı göre İstanbul’a gelmek câiz görölmediğinden reis olursanız gayr-i tabii bir vaziyet hâsıl olacağı Meclis-i Millî’nin hakikatte hariçte imiş gibi bir tesir yapacağı Heyet-i Temsiliye’nin müessir-i hakikî bulunduğu fikrinin tahassülû mehâzîrini ileri sürüyorlar. Öyle anlıyoruz ki bize tarafdâr bulunanlar da sırf bu nokta-i nazardan düşünecek ita-yı reyden istinkâf edeceklerdir. Böyle meş’ûm bir neticenin vahdet-i millî üzerine yapacağı tesir müstağni-i arzıdır. Bu sebeple biz pek azîm mahzur tevlîd edecek olan bu ciheti ileri sürmekten sarf-ı nazar ediyoruz. Bu bâbdaki irâdelerini istirham eyleriz, istihbârât-ı mevsûkaya nazaran Sadr-ı Esbak Tevfik Paşa’ya İngilizler Meclis-i Millî’yi toplamamalı idiniz demişlermiş. Aralarında Kanun-ı Esasî mûcibince buna mecburiyet olduğunu bildirmiş. Fakat meclis İtilâf Devletleri aleyhine galeyân ederse ne yaparsınız demişler. O dahi fesih ve ta’dîl, hukuk-ı pâdişâhîdendir demiştir. (Rauf).

Çanakkale Mevki-i Müstahkem Kumandanı
Şevket

Vesika 230 b

Şifre halli

Deraliyye, 1.2.36

Ankara K, O. 20 K.

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

Divan-ı riyâset meselesi hususî mahrem bir ictimâda tekrar mevzu-i bahis oldu. O vakit Şeref Bey zât-ı âlilerinin intihâbı fevâidinden bahsetti. Netice-i müzâkerâtta heyet-i umumiye fikrinin zât-ı devletlerine son derece hürmetkâr olduğu ve riyâsetin bile mevki-i bülendinize nazaran küçük kalacağına hükmeyledikleri görüldü. İntihap hususunda teşettüt-i ârâ tekrar kat'iyetle mahsus olduğundan milletin re's-i kârında Meclis-i Millî'ye nıgehban olarak kalmayı zaten tercih buyurdıkları tarafımızdan söylenerek alkışlarla hakk-ı samilerinde tezâhürât-ı samimâneye şahit olundu, ictimâ-ı umumide Reşat Hikmet Bey reisi evvel ve Hüseyin Kâzım Bey birinci ve Hoca Abdülaziz Mecdi Efendi ikinci reis vekili intihap edildi. (Rauf).

Çanakkale Mevki-i Müstahkem

Kumandanı Miralay

Şevket

Vesika 231

29/30.1.36

Rauf Bey'e:

Riyâset meselesinde meb'ûsların beğendiklerini yapmaya hakları tabiidir. Kezalik benim riyâsetimi mevzu-i bahis ederek muvaffak olamamak Kuvâ-yı Milliye'nin zaafını ima edebileceğinden muvaffakiyet temîn edilmedikçe hiç teşebbüs etmemek evlâdır. Serd buyurulan mehâzîr evvelce etrafı ile düşünülen şeylerdir. Reisin mutlaka İstanbul'da bulunması lüzumlu görülmüşse ba'de'l-intihâb benim riyâsetten istifa etmekliğim kabildi. Benim riyâsetimi mevzu-i bahis eden esbâb, Kuvâ-yı Milliye'nin millet tarafından kabul edildiğini teyid etmek, meclis fesholunduğu halde riyâsete ait vezâif-i emniyetle ifa eylemek, hayatımızla gayr-i kabil-i telif bir sulh teklifi karşısında kıyâm-ı millî yapılsa riyâset vaziyetiyle milletin maddî ve manevî bü-

tün kuvvetlerini müdafaaya tevcih etmek mülâhazaları idi. Mütâlaanızdan müdafaai milliyeye taalluk eden bu esbâbın bugün İstanbul muhîtinde şâyân-ı ihmal addolunduğu anlaşıyor. Halbuki nâzırların cebren ıskatı, meb'ûsların tevkifi ve sâire gibi ahvâlden Kuvâ-yı Milliye aleyhdârlığı, meclisin fes-hi ihtimali ve müdafaai milliyeye teşebbüs zamanı karîb olduğunu zannediyoruz. Eğer nokta-i nazarda isabet etmemekten müdafaai milliyede hâlen ve âtiyen noksan hâsıl olursa mes'ûliyet hata edenlere ait olur. Şahsen benim bu hususta müstağni olduğumu temine hacet yoktur zannındayım.

Mustafa Kemal

Vesika 232

Beşiktaş, 27.1.36

K. O. 20 Kumandanlığı'na

C; 27.1.36 iki şifreye;

Heyet-i Temsiliye'ye: Hadise hakkındaki nikat-ı nazarınızda tamamen müşterekiz. Kabine bidayette kâmilten istifayı düşünmüş fakat mecliste bir ekseriyet grubu taayyün edip de bunun itimâdına müstenid bir vaziyet husûlünden evvel çekilmeyi memlekette anarşi olur korkusuyla yapmamıştır. Meclisin bugünkü vaziyeti ise değil bu kadar nazik bir meseleyi, hatta bir grup için fevka'l-beşer müşkilât ve mesâi ile çalışıyoruz. Geldiğimiz günden beri bir Ahd-i Millî ictimâî karşısında bulunduk. Buradaki meb'ûslar bütün milletin müştereken Maraş havalisine dair meclise gelen telgrafları bile heyet-i umumiyyede okumaya müsait değildir. Çünkü henüz grup yoktur. Divan-ı ri'yâset intihâbı yapılmamıştır. Olduğu gibi bizim esâsâta sülûke akall-ı kalil olsun bir kısmın muhâlif çıkacaklarını hissettikleri için Meclis-i Milli'nin heyeti umumiyesinin kabul edebileceği esâsâtı kaleme almışlar ve bunu imza altına alarak bir mukavele "pakt" şekline sokmuşlardır, ictimâ hususunun heyet-i umumiyesinde bizim formülû teklif ederek işi yeniden encüme havale suretiyle ve bizim de iştirakimizle arzumuz dahilinde bir formül yaptık. Bir taraftan da grup için uğraşıyoruz. Harbiye Nâzırı meselesinin meclisçe nazar-ı dikkate alınmasını hükümet

de münasip görüyor. (...) ler on Şubatta açılacak (...) meb'ûsan in'ikadına kadar (...) lere bir emr-i vâki yaptırmamak için (...) lere mümâşât-kâr davranmadığımızı tavsiye ediyorlar. Aksi takdirde (...) hükûmeti için emr-i vâkiin bir şeref ve haysiyet meselesi olacağına binâen Meclis-i Meb'ûsanlarının onu kabulde zaruret görebileceği tehlikesinin mevcut olduğunu söylüyorlar. Harbiye Nezareti'ne Kavaklı Fevzi Paşa'nın tayini hükûmetçe mukarrerdir. Taahhüdât meselesini bu zatla halledeceğiz. Toplanacak yer şöyle dursun henüz başımızı sokacak bir dam altı bulamadığımızın ve İstanbul'un vaziyet ve vesâitsizliğinin ve en buhranlı bir zaman içinde çalışmak mecburiyetinde bulunduğumuzun rûfeka-yı muhteremece nazar-ı dikkate alınmasını hasseten istirham eyler ve mesâi-i müsterekemizde Cenâb-ı Hakk'ın inayet ve tevfiyat-ı sübhaniyesini tazarru eyleriz. (Rauf).

Çanakkale Mevki-i Müstahkem Kumandanı
Şevket

Vesika 233

Şifre halli
Gayet müstaceldir

Beşiktaş, 6.2.36

Ankara K. O. 20 Kumandan Vekili Mahmut Beyefendi'ye

1- Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine: Dün akşam Salih Paşa ile görüştüm. Kabine hakkında makam-ı riyâsette mahremâne icrâ edilen müdâvele-i efkârdan kabinenin haberdâr olduğunu anladım. Yalnız zât-ı devletlerine bildirdiğimiz esâmiden de ma'lumâtları var. İçimizden birisinin söylediği anlaşılıyor. Salih Paşa'nın bildirdiğine göre Sadrazam kabinesinde hiçbir ta'dilât yapmadan meclis huzuruna gelecek ve bilâ-kayd ü şart itimat taleb eyleyecektir. Mükerrer istirhamatımıza rağmen Fevzi Paşa'nın Harbiye Nâzırı yapılmaması bu fikri müeyyitdir. Dün öğleden sonra Harbiye Nâzır-ı Sâbıkı Cemal Paşa da Sadrazam'ın arkadaşlarına söz vermiş olması cihetiyle itimat reyini almadan tasfiye yapamayacağını ve fakat itimat aldıktan üç gün sonra istifa ederek yeni kabinesini teşkil edeceğini söylemiş.

Kendisine Reşat Hikmet Bey'e söylemesini ihbar ve fakat bu şekilde itimat alacağını ihsâs eyledik. Halbuki Salih Paşa böyle bir tasfiyeye de tarafdâr olmadığını yalnız Evkaf ve Nafia Nezaretlerinde bir tebeddül yapabileceğini Dahiliye Nâzırının muhakak kabinede kalacağını söyledi. Bugün hususî ictimâ ile kabine hakkında müdâvele-i efkâr olunacağından hem bunun neticesini hem de reisin fikir ve kanaatini ayrıca arz edeceğiz.

2— Zât-ı devletleri hakkında vâki gayr-i kanunî muâmelâtın tashihine dair teşebbüsât neticelenmiştir. İstifanızın kabulü suretiyle tard muamelesinin gayr-i kanunî olması cihetiyle tashihi hakkında irâde çıkmıştır. Yalnız kabine bunu Takvim-i Vekayi ile neşretmeği İngilizlere karşı mugayir-i siyaset görüyormuş. Sadrazam Paşa şifre ile zât-ı devletlerine bu bâbda tebliğatta bulunacaktır. Bunun şimdilik alenen neşrinden sarf-ı nazar edilmesi için sizden istirhamatta bulunuyorlar.

3— Akbaş'tan alınan cephaneye de Denikin ordusu için İngilizler tarafından iddihar ve ihzâr olunan cephaneye imiş.

Tarafımızdan müsaaderesi Bolşeviklerle müttehiden hareket etmekte olduğumuz fikrini İngilizlere vermiş. Bandırma tarikiyle sevk olunacağını haber aldıklarından Bandırma'ya bir müfreze-i askeriye göndermişlerdir. Bu bâbdaki emrinizi Salih Paşa'ya söyledim. İleride vâki olacak muameleye karşı bu işgalin şiddetle protesto edilmesine kabine nezdinde tavassut edecektir.

4— Yunanlılar İzmir'deki kuvvetlerini üç kolorduya iblağ etmekte oldukları müstahberdir efendim. (Rauf).

Çanakkale Mevki-i Müstahkem Kumandanı
Şevket

Vesika 234

7 Şubat 336

C: 6.2.36 şifreye:

Rauf Bey'e:

Kabine meselesinde müşâhedâtımız şöyledir. Düvel-i İtilâfiye ile mahâfil-i malûme hükümet-i hâzırının tutulmasını iltizâm ediyorlar. Böyle mütereddid, vehhâm ve efkâr-ı milleti havf ve endişe içinde tutarak istihzarat-ı milliyeye mütemâdiyen ve muanniden mukavemet eden bir hükümet İtilâf Devletleri'nin

muhtaç oldukları zamanı en iyi temîn eder. Mahâfil-i malûmeye gelince onlar mukavemet-i milliyeyi derunundan yıkacak bir kabiliyeti bi't-tecrûbe bu hükûmette bulmuşlardır. Meb'ûsan İstanbul'un dahilî ve haricî tesirâtıyla sulha ma'tûf olan gayeyi ihmal ederek ubûdiyet, ikbal, haset, vehim ve ilh., gibi avâmil ile iftirâka düşmüşlerdir. Bizim grubumuz bu müşkilât arasinda mümkün olduğu kadar çok meb'ûstan mürekkeb bir ekseriyet temîn edebilmek için kendi tasavvurât ve mutekadâtından mütemâdiyen fedakârlık yapmış ve uysal olmak sevdasıyla hükûmet ve mahâfil-i malûme nezdindeki tesirâtını kâmilten zayi eylemiştir. Cemal Paşa Dahiliye Nâzırının istifasını Sadrazam tarafından defaatle temîn etmiş iken bugün dürüş bir red vaziyeti almaya cesaret bulmuşlardır. Binâenaleyh şirazeyi bozmamak kaygusuyla devam edilirse bizim meb'ûsan grubumuzun âmâl-i gayr-i milliyeye ve ihtirâsât-ı gün-â-gûna vasıta olmaktan başka bir tesir yapamayacağı ve mesâil-i milliyeye mevzu-i bahis olduğu zaman dahi mesâil-i mezkûre aleyhine mukarrerât ittihâzına mâni olamayacağı tahakkuk etmiştir. Bu hale karşı tedbir budur. Mümkün olduğu kadar çok aza toplamak hevesini tamamen reddetmek ve prensiplerimize tamamen sadık arkadaşlardan mürekkeb bir heyetle iktifâ eylemek lâzımdır. Bu heyet eğer ekalliyet halinde kalırsa bunu da göze aldıracağız. Çünkü mahzuru uysallıktan azdır. Böyle bir ekalliyete istinâden hiçbir tasfiyeye razı olmayarak hükûmeti bilâ-kayd ü şart düşürmek lâzımdır. Kat'î mücadele vaziyeti şimdi alınır sa karşı tarafın ser-fürû edeceği muhakkaktır. Uysallığa devam edilirse bi'l-âhire itiraz edilse de hiçbir tesiri olamayacağı şüphesizdir. Kararınızı acilen bildiriniz. Teferruat olarak şunu da söyleyelim ki Harbiye Nezareti için Fevzi Paşa elbette Çürüksulu'ya müreccahtır. Bizce Cemal Paşa'nın infisâli bir mesele değildir. En ziyade Fevzi Paşa ile çalışabiliriz kanaatindeyiz.

Hükûmet Bandırma'nın işgaline karşı protestodan daha fazla şeyleri şimdiye kadar yapmış bulunmalı idi. Bu meselenin şiddetle takip edilmesini ricâ ederiz.

Mustafa Kemal

Vesika 235

9 Şubat 36

Muaddel Ali Rıza Paşa Kabinesi'nin Beyannamesi

Rüfeka-yi mesâimle beraber mes'ûliyeti hükümeti deruhde ettiğim zaman memleketin ne halde bulunduğu cümlemizin malûmudur. *O esnada hükümet intihâbata hemen mübaşeretle Meclis-i Meb'ûsan'ın müsâraaten temîn-i ictimâi ve hükümet-i merkeziye ile Anadolu arasında peyda olup inkıta-ı muhaberât derecesine varan beynûnetin izâlesi gibi vezâif-i mühimme karşısında bulunuyordu. Bu vezâifin ifasına sarf-ı ikdamat olunarak merkezle Anadolu'nun mürâselât ve muhaberâtı iade edildiği gibi lehül-hamd velmennihî Meclis-i Âlinizin burada ictimâi dahi müyesser olmuştur. Bundan böyle irâde-i milliyenin Meclis-i Âlinizde tecellisi hasebiyle artık kavaid-i meşrûtiyete tamamen tevfiq-i harekete hiçbir mâni tasavvur olunamaz. Taraf-ı hükümetten evvelce neşrolunan beyannamede teşrih edilen makasid ki, siyasî zümrelere karşı bî-terafıktan ayrılmamak, kavânîn-i mevcude ahkâmına tamamıyla riayetkâr olarak bilâ-tefrîk-i cins ü mezhep herkesin kanunen mahfûz olan hukukunu masûn tutmak, sükûn ve asayişî halelden vikayeye ve intizam-ı idâreyi mehmâemken temîne sarf-ı mâhasal-ı istitâât eylemek, vatan-ı azizimizin saadet ve selâmeti etrafında bütün hissiyât ve temâyülât-ı milliyeyi cem' edebilmek in'ikadına muntazır olduğumuz musalâhanın şerâitini tanzim edecek olan mecliste saltanat ve millet ve hükümet yekdil ve yekcihet olarak temsil edilmektedir. İşte efendiler düstûr-ı a'mâl ittihâz olunan şu makaside daima sadık kalınmıştır. Bunca müşkilât içinde mesâi-i vâkıâdan tahassul eden muvaffakiyâtın derecesini takdir-i âlilerine havale ederim.*

İdare-i devletin muhtac-ı ıslâh olduğu müttefakunaleyh bir hakikattir. Bir asra karîb bir müddetten beri zaman zaman devletçe tasavvur olunan ıslâhâtın tamamen tatbiki ve semerâtının hakkıyla iktitafı müyesser olamamıştır, bunun dahilî ve haricî ilel ve esbâb-ı adîdesi vardır. Bu cihetle hükümetçe tarz-ı tatbik ve tevessülü değiştirmek ve bu bâbda kavaid ve esâsât-ı cedîd e

vaz' olunmak mecburî görülmüştür. İdare-i vilâyâtta vâsi mik-yasta tevsi-i mezuniyet usûlü ihtiyâr olunmak ve bu usûl icabınca mecâlis-i umumiyenin salâhiyetini tevsi ve hidemât-ı mahal-liyeyi uhdesine ihale ve tevdî eylemek, nevâhi teşkilâtını bir an akdem mevki-i icraya vaz' ile idârenin en küçük kısmı olan nahiye-i memâlik-i mütemeddinde mer'î usûllere tevfikân bir cüz'-i tâm şekline koyarak ona göre icâbat-ı hukukiye ve idariye-sini tayin etmek, ekalliyetlerin hukukunu temînen mecâlis-i umumiye ve belediyede temsil-i nisbî kaidesine tevessül olunmak, kavânin ve nizamat ne kadar mükemmel olursa olsun tamamıyla ve hakkıyla tatbik olunmadıkça semerât-ı me'mule ve muntazaraya dest-res olunamayacağı tahakkuk etmiş bir keyfiyet olmakla, umûr-ı adliye ve maliye ve nafia ve inzıbatiyede ve hatta idâre-i mülkiyede kavâninin tamamen tatbikini teftiş ve temîn eylemek üzere *ecnebi erbâb-ı vukûfuna mürâcaatla ânlara emr-i teftişte salâhiyet-i kâfiye vermek*; işte kasd ettiğimiz islâhâtın esasları bunlardır. Bu esâsâtın tatbik ve icrası takarrür ettiği takdirde lâzım gelen levayih-i kanuniyenin Meclis-i Âlinize takdimi tabiidir.

Umûr-ı hariciyeye gelince: Tarafınızdan ve Düvel-i Mütelife tarafından imza olunan *mütareke mukavelenamesi ahkâmı her tarafça lâzımû'r-riâye* bir vesika-i beynelmilel olduğundan ahkâm-ı mundericesinden inhirâf edilmemek hükümet-i seniyece mütehattim görülmekte ve fakat eyyâm-ı mütarekenin temâdisinden mütevellid kararsızlık dahil-i memlekette tereddüdatı tezyîd ile sükûn-ı kalbin ve hal-i tabiinin avdetine mâni olmaktadır. İzmir'in ve havalisinin Yunanlılar tarafından işgal-i nâgehânisi misillü hâdisât-ı elîmenin aksû'l-amelleri memleketi serâpâ tehyîc ve uruk-ı hamiyeti tahrik etmekte gecikmemiştir. Bu hâl-i galeyân ve tezezbübe hitam verecek ancak sulh-i kat'îdir. *Davet olunacağımız konferans huzurunda Wilson prensipleri dairesinde hukuk-ı sarîha ve meşrû'amızın muhafazasına bezli makderet-i tâmmе kılınacaktır.* Ümit ederiz ki, kavaid-i madelet hakkımızda pâymal edilmeyerek âmâl-i milliyemiz husûl bulur.

Senelerdenberi mevcut olan muzayaka-i maliye esbâb-ı muhtelifeden nâşi mütarekenin bidayetinden itibaren her va-

kitkinden müşkil bir devreye girmiş ve maahaza sulhün akdiyle mesâil-i maliyenin suret-i halli tayin ve devamlı bir hal teessüs edinceye kadar her türlü müşkilâta rağmen masârif-i zaruriye-i devletin devam-ı tesviyesi ahkâmının istihsalı elzem bulunmuştur.

Binâenaleyh bir taraftan tasarrufa ve gayr-i müsmir masârifin mümkün mertebe tahfifine itina olunmakla beraber diğer taraftan vaktin tahammül ve müsaadesi derecesinde tezyîd-i vâridat çaresine de tevessül edilmek zarurîdir.

Vaziyetimizin vahameti, ma'rûz olduğumuz *müşkilâtın kesreti* ve sizlerin ve bizim vezâifimizin sıkleti muhtac-ı tarif değildir. Ancak azim ve basiretin usru yûsre tahvil edeceğine kanaat-i tâmmemiz vardır. Adâletin lâ-yetegayyer kavânînine istinâd ettikçe tevfiyat-ı ilâhiyenin bizimle beraber olacağına şüphemiz yoktur.

Vesika 236

Harbiye, 19.2.36

Ankara'da K. O. 20 K.

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

Bugün Sadrazam, Dahiliye Nâzırı, Bahriye Nâzırı Felâh-ı Vatan İttifakı ictimâına geldiler. Sadrazam Kuvâ-yı Milliye'nin ikinci bir hükümet şeklinde görünmemesi, icrâât-ı hükûmete karışmaması ve Maraş taraflarındaki harekâtın daha ilerlere temdid ettirilmeyerek tevkifi ile intizam ve asayişin temîni lüzumunu siyaseten mücib-i muhassenat olacağını söyledi. Vali ve kumandanın Ankara'ya tekrar gönderileceğini ilâveten bildirdi. Kuvâ-yı Milliye'nin vaziyeti hükûmetten beklenen tarz-ı hareket ve Dahiliye Nezareti'nin takip etmesi lâzım olan tarz hakkında kendilerine tafsîlât verildi. Maa't-teessûf Sadrazam vaziyeti idrâk edecek bir mahiyette görülmediği gibi Dahiliye Nâzırı da ruhan teşkilât-ı milliye ile beraber olduğunu ve bu gayede çalışacağını fakat serbestî-i icrââtına müdahale olunmamasını söylemekle beraber polis müdürü ve jandarma kumandanlarının tebdiline dair hiçbir kudretleri olmadığı anlaşıldı. Dahiliye Nâzırı eskiden beri dostu olan Keşfi Bey'i

namuskârlığından bahisle müdafaa ettikten sonra Bursa'ya vali yaptığını da ilâveten söyledi. Faik Ali Bey de Dahiliye Müsteşarı tayin edilmiş. Hulâsa netice itibarıyla bu gayr-i müdrik âciz heyetin âmâl-i milliyeye muvâfık hareket edecekleri hiç de me'mul değildir. Maraş ve havalisinde tahliye olunan mahallere hükümetçe vaz'-ı yed edilmeyi Salih Paşa siyaseten mümkün görmüyor, idâre-i kelâm eden Fransız matbûatını aleyhimize koyar diyor. Maahaza hükümet buraların tekrar işgaline mâni olmak üzere temasta bulunuyormuş. Salih Paşa'nın söylediğine nazaran sulh murahhaslarımızın bir an evvel davet edilmesi son derece matlûb olduğundan bunun istihsalı için bir vahdet-i tâmme gösterilmesi lüzumunu ileri sürüyor. Pek uzun ve asabî bir şekilde devam eden münakaşat-ı umumiye-den istidlâl olunduğuna nazaran İttifak Heyetince memur tayin ve tebdili hakkında hükümete hiçbir tesir yapılamıyacağı anlaşılmaktadır. Yani zât-ı şâhâne hükümete meclisten ziyade hâkimdir. Binâenaleyh hükümet dürüst hareket ederek harekât-ı milliyeyi mürevvic memur gönderir ve aksini istilzam etmezse taşraca bir uygunsuzluk olmaz. Fakat maa't-teessüf İstanbul vaziyet-i zabıtası gayr-i mütebeddil kalacak ve belki de Dahiliye Nâzırı kendi nezaret teşkilâtını faydalı bir hale sokamayacaktır. Kanaat-i âcizânemce vaziyet-i umumiye-i siyasiyeyi nazar-ı dikkate alarak Kuvâ-yı Milliye serbestî-i harekâtını muhafazada bu şerâitle muztar ve mecbur bulunmaktadır. Ve meclisin şu günlerdeki hâlet-i ruhiyesine göre de bu hükümeti ıskatla şerâit-i lâzimeyi hâiz millî bir kabinenin mevki-i iktidara getirilmesi mümkün değildir. Arz-ı ta'zimat eylerim efendim. (Rauf)

Harbiye Nâzırı Seryaveri
Salih

Vesika 237

20.2.36

K. O. 15. K 3 Kumandanlıklarına
 K. O. 12 Hayri ve Şemsettin Beylere
 K. O. 13 Erkân-ı Harbiye Reisi Halit Bey'e
 Fırka 5. Kumandanı Kenan Bey'e
 Fırka 9 K. Halit Bey'e
 Fırka 61 Kumandanı Kâzım Bey'e
 K. O. 1 Kumandanı Cafer Tayyar Bey'e
 Fırka 56 Kumandanı Bekir Sami Bey'e
 Ankara Vali Vekili Galip Bey'e

İstanbul'dan Rauf Bey ve sâir rüfekanın verdiği ma'lumâtı ber-vech-i âti arz ediyorum:

"19.2.36'da Sadrazam, Dahiliye Nâzırı, Bahriye Nâzırı, Felâh-ı Vatan Grubu ictimâına geldiler. Sadrazam Kuvâ-yı Milliye'nin aleyhinde idâre-i kelâm etti. Harekât-ı Milli'ye esnasında tayin edilip Ankara'ca kabul edilmeyen kolordu kumandanı ile valinin tekrar Ankara'ya gönderileceğini ilâveten bildirdi. Kuvâ-yı Milliye'nin vaziyeti, hükümetten beklenen tarz-ı hareket ve Dahiliye Nezareti'nin takip etmesi lâzım olan meslek-i idâre hakkında kendilerine tafsîlât verildi. Maateessüf Sadrazam vaziyeti idrâk edecek bir mahiyette görülmediği gibi Dahiliye Nâzırı'nın da İstanbul polis müdürü ile jandarma kumandanının tebdillerine ve ecnebi hükümetlerinin âlet-i icrââtı olan bu makamâtın emin ellere tevdiine dair hiçbir kudretleri olmadığı anlaşıldı. Âciz ve meskeneti ma'lûm olan Müsteşar Keşfi Bey'i Bursa'ya vali yaptığını ve harekât-ı milliyeye muhalefetinden dolayı Diyarbakir'den kaldırılan Faik Ali Bey'i de Dahiliye Müsteşarı tayin ettiğini ilâveten söyledi. Hulâsa netice itibarıyla bu gayr-i müdrik âciz heyetin âmâl-i milliyeye muvâfık hareket edecekleri heyetçe me'mul değildir. Maraş ve havalisinde Kuvâ-yı Milliye'nin fedakârlığı ile Fransızlara tahliye ettirilen mevâkii Fransız matbûatının aleyhimize imâle-i kalem edeceği havfiyla hükümetçe vaz-ı yed edilemeyeceğini ifade ettiler. Pek uzun ve asabî bir şekilde devam eden münakaşat-ı umumi-yeden istidlâl olunduğuna nazaran Felâh-ı Vatan İttifakı Heye-

tince namuslu memurların tayini ve namussuzların tebdili hakkında hükümete hiçbir tesir yapılamayacağı anlaşılmaktadır. Zât-ı şâhâne Hükümet'e Meclis'ten ziyade hâkimdir. Vaziyet-i umumiye-i siyasiyeyi nazar-ı dikkate alarak Kuvâ-yı Milliye serbestî-i harekâtını muhafazada bu şerâitle muhtar ve mecbur bulunmaktadır. Meclisin şu günlerdeki hâlet-i ruhiyesine göre bu hükümeti ıskat ile şerâit-i lâzimeyi hâiz millî bir kabinenin mevki-i iktidara getirilmesi de mümkün değildir.”

İşte Meclis ve Hükümet'in vaziyetine dair alınan ma'lumât bâlâya nakledilmiştir. Heyet-i Temsiliye taht-ı işgalde ve muhtelif tesirât-ı ecnebiye tazyikinde bulunan İstanbul'da daha millî ve fedakâr bir hükümetin re's-i kâra getirilmesindeki müşkilâtı takdir ettiğinden Sadrazam Paşa'nın ma'lûm olan beyanname-sine mukabil 17.2.36 tarihindeki ta'mîm ile nokta-i nazarını bütün teşkilâtına ilân etmişti. Vahdet-i milliyenin ihlâli fikriyle yapılacak her teşebbüs ve taarruzu makulât dahilinde akîm bırakmak taht-ı vücûbdadır.. Âmâl-i milliyeye mutabık bir sulh istihsal edilmedikçe Kuvâ-yı Milliye'nin terk-i faaliyet etmesi imkânının mevcut olamayacağı hakkında alâkadârânın tekrar nazar-ı dikkati celp edilmekle beraber vahdet ve tesanüd-i millînin takviye ve idâmesi hususunda herzamandan ziyade mütebassır ve müteyakkız bulunulmasını hassaten ricâ ve temenni eyleriz efendim.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Vesika 238

Zata mahsustur
Pek aceledir

Erzurum 23.2.36

K. O. 20 K.

C: 22 Şubat 336

Heyet-i Temsiliye'ye: Hükümet-i merkeziyenin hal ve vaziyetini ve buna karşı Heyet-i Temsiliye'nin alması lâzımgelen tavır ve hareket hakkındaki kanaat-i âcizânemi vuzûh ve rahatla 23 Şubat 336 tarihinde arz etmiştim. Binâenaleyh İstanbul'da Meclis-i Millî'de mütehassıl cereyâna karşı Heyet-i

Temsiliye'nin ve Kuvâ-yı Milliye'nin ma'kûs ve mütehakkim bir vaziyet almasını hiç muvâfık bulmuyorum. Yalnız Heyet-i Temsiliye bu işin içinden vakarlı çıkmak ve işin mes'ûliyetini ve takdir-i keyfiyeti Meclisi Millî'nin uhde-i namus ve hamiyetine bırakmayı mütâlâa ediyorum. Şöyle ki: Eğer evvelce arz ettiğim eşkâl tahtında Kuvâ-yı Milliye'nin ve Heyet-i Temsiliye'nin muhafaza-i mevcudiyet etmesi için nihayet Meclis-i Millî tarafdâr olmazsa o takdirde kongrelerin mukarrerâtı vec-hile Meclis-i Millî'nin emniyet-i tâmm ile murakabe-i teşriiyesine sahip ve hâkim olduğu cihetle Heyet-i Temsiliye'nin de artık Meclis-i Millî'ye tevdi-i mukadderât ederek dağılması ve mevki-i faaliyetten çekilmesi için yazar ve şimdiye kadar olan mesâ-i vatanperverânenen nâşi bir de teşekkür eder. Fakat hakikaten Meclis-i Millî böyle bir mesuliyeti deruhde ederek kendilerinin mevki ve âtilerinden emin olduklarına dair bir karar verip tebliğ edecekleri pek meşkûttür. Bununla beraber Rauf Beyefendi bu teklifi yapar. Ve artık hiçbir vechile kongre toplanmasına ihtimal olmadığı ve milletin müntehabı olan mebusların heyet-i umumiyesinin vereceği kararın Kongre kararı gibi telâkki olunmasının en amelî ve mantikî olacağını nazar-ı dikkate alınarak bu mukarrerâtı istihsal eder de Heyet-i Temsiliyenin mevki-i faaliyetten çekilmesini tebliğ ederler. O zaman Heyet-i Temsiliye bunu maa'l-memnuniye kabul ve matbûata ve dahile karşı resmen neşr ü ta'mîm eyler. Ve artık faaliyetten uzaklaşır. Mevki-i şeref ve vakarını da meşrû' bir şekilde, yani kongrelerimizin esası vechile Meclis-i Millî'nin davet talebi üzerine mahfûz tutar. Şüphesiz ki, bir seneden beri ibram-ı millî ile husûle gelmiş Aydın cephesi ne dağılıp Yunanlılara teslim-i mukadderât eyler ve ne de bunları dağıtmak için hükümet kuvve-i "teyidiyesini" izhâr edebilir. O cahiller kendiliğinden ve sâbıkı misillü devam eder. Fakat mevziî olur. Ve koldu kumandanları kendi mıntakalarında bunu ahvâl ve maksada göre hüsn-i suretle idâre eyler. Ondan sonra da vaziyet ve harekât-ı müstakbelemiz için zuhûrâta tâbi kalınır. İşte nokta-i nazar-ı âcizânem bundan ibaret olduğu ma'rûzdur.

K O. 15 K.

Kâzım Karabekir

Vesika 239 a

Balıkesir, 28.1.36

Ankara'da K. O. 20 Kumandanlığı'na

Âtideki şifrenin Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine arzını ricâ ederim.

Rumeli sahilinde Gelibolu civarında Akbaş mevkiinde Fransızların taht-ı muhafazasındaki depolarda bulunan esliha ve mühimmât Düvel-i İtilâfiye tarafından Denikin ordusuna verilmiş, Rusya'ya nakline teşebbüs edilmiş ve bu iş için dört gün mukaddem bir Rus vapuru Gelibolu'ya gelmişti. Balıkesir heyet-i merkeziye azasından ve fedakâr arkadaşlarımızdan Köprülülü Hamdi Bey Kuvâ-yı Milliye'den bir müfreze ile Lapseki ve oradan 26/27.1.36 gecesi sallarla Rumeli sahiline bi'l-mürûr Akbaş depolarına vaz'-ı yed etmiş ve depo muhafızları olan Fransızları tevkif ve hutût-ı muhabereyi kat'ettikten sonra eslihayı kâmilten ve cephaneyi kısmen ve muhafız Fransız efrâdını da mahfuzen Lapseki'ye naklettirmiş, esliha ve mühimmâtı dahile sevk ettikten sonra Fransız efrâdını iade etmiştir. Akbaş'ta âcizlerince sekiz bin Rus tüfeği, kırk Rus mitralyözü, yirmi bin sandık cephane mukayyed idi. Eğer bir aydan beri Akbaş deposundan bir tarafta silâh verilmemişse sekiz bin Rus tüfeği kâmilten yedimize geçmiş demektir. Bu vaka üzerine Düvel-i İtilâfiye'nin ne gibi bir teşebbüste bulunacakları henüz mechûl olup şimdide kadar İstanbul'un ve Kolordunun da bu meseleden ma'lumâtları olmadığı maruzdur.

Fırka 61 Kumandanı

Kâzım

Vesika 239 b

Şifre

Ankara, 29.1.36

Balıkesir'de Fırka 61 Kumandanı Kâzım Beyefendi'ye

C: 28.1.1920

Köprülülü Hamdi Bey'in fedakârâne ve cesurâne hareketle elde eylediği şâyân-ı gıpta muvaffakiyetten mütehasıl teşekkürâtımızın mûmâileyhe tebliğine delâlet buyurulmasını ricâ eder, böyle azim bir muvaffakiyete sâik olan zât-ı biraderlerini tebrike şitâb eyleriz.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Vesika 239 c

Şifre

Ankara, 29.1.36

TAMİM

Bir suretinin Heyet-i merkeziyelere itası ricâ olunur.

Gelibolu civarında Akbaş mevkiinde Fransızların taht-ı muhafazasındaki depolarımızda bulunan esliha ve mühimmâtın Düvel-i İtilâfiye tarafından Denikin ordusuna itası kararlaştırılması ve bunların nakli için dört gün mukaddem bir Rus vapuru Gelibolu'ya gelmesi üzerine Balıkesir heyet-i merkeziyesi azasından ve fedakâr arkadaşlarımızdan Köprülülü Hamdi Bey Kuvâ-yı Milliye'den bir müfreze ile Lapseki'ye ve oradan 26/27.1.36 gecesi sallarla Rumeli sahiline bi'l-mürûr Akbaş depolarına vaz'-ı yed ettiği ve depo muhafızı olan Fransız efrâdını tevkif ve hutût-ı muhabereyi kat' ettikten sonra eslihayı kâmilen ve cephaneyi kısmen ve muhafız Fransız efrâdını da mahfuzen Lapseki'ye naklettirdiği ve esliha ve mühimmâtı dahile sevkten sonra mevkûf Fransızları iade eylediği ve bir ay evvel Akbaş deposunda sekiz bin Rus tüfeği, kırk Rus mitralyözü, yirmi bin sandık cephane olduğu mukayyed ise de istirdâd olunan miktarın henüz tespit edilmediği bildirilmiştir.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Vesika 240

Mahrem ve zevâta mahsustur

3.2.36

On İkinci Kolordu Kumandanlığı'na
 Berâ-yı ma'lumât Yirminci Kolordu Kumandanlığı'na
 Elli Altıncı Fırka Kumandanlığı'na
 Birinci Fırka Kumandanlığı'na
 Berâ-yı ma'lumât Refet Beyefendi'ye
 Berâ-yı ma'lumât Üçüncü Kolordu Kumandanlığı'na
 Berâ-yı ma'lumât On Beşinci Kolordu Kumandanlığı'na
 Berâ-yı ma'lumât On Üçüncü Kolordu Kumandanlığı'na
 Berâ-yı ma'lumât On Dördüncü Kolordu Kumandanlığı'na
 Berâ-yı ma'lumât Fırka 61 Kumandanlığı'na

1- Çanakkale'de Akbaş'ta sırf Düvel-i İtilâfiye askerleri taht-ı muhafazasında bulunan esliha ve cephane deposundan güya bir miktar esliha ve cephane kaçırıldığını bahane ederek İngilizler Bandırma'ya iki yüz kişi çıkarmıştır. Afyonkarahisar, Eskişehir gibi Düvel-i İtilâfiye askerinin de bulunduğu mahallerdeki cephaneliklerimize su-i kast veyahut bunların muhteviyâtını istifade edilemeyecek bir mahalle nakledecekleri haber verilmektedir.

2- Harekât-ı Milliye mıntakaları gerisindeki esliha ve cephanelerimiz birer bahane ile alınacak ve mühim nakliyat noktaları yeniden işgal edilecek olursa bu gibi teşebbüsât-ı hainâne cephelede elyevm kavga eden millî kuvvetlerimizi ne derece ducâr-ı zaaf edeceği müstağni-i arz ve izahtır. Mukavemet meselesi mevzu-i bahis olunca en başta bulunan kumandanlarımızın rehber olacağı nazar-ı itibara alınarak ber-vech-i âti bazı mütâlaatin arzı lâzimededen görülmüştür:

Bazı arkadaşlarımızın işgalin tevsii, resmî bir muhasamanın ihdâsı gibi ihtimâlâtı nazar-ı dikkate alarak mukavemet hususunda tereddüde düşmek suretiyle zaman kaybettikleri anlaşılmaktadır. Bu gibi ahvâlde kendi mıntakalarında mevcut bi'l-cümle millî kuvvetlerden istifade edecekleri tabii bulunan kumandanlarımızın birkaç misli fâik kuvvet temîn edecekleri, miliyet namı altında icrâ edecekleri harekâtın da resmî bir muha-

samayı intâc edemeyeceği şüphesizdir. Düşmanın yabancı bir mıntıkada ekseriya müstemleke askeriyle münferit bir vaziyette bulunması da icrâatta cür'etini tenkis eden esbâbdır. Bunun için cephedeki millî kuvvetlerimizin mukavemetini tenkis edebilecek ve lüzumu halinde istiklâlimizi müdafaa esnasında bizi zayıf düşürmek maksadıyla ecânibin yeniden vukubulacak işgal ve tecavüzlerine karşı bi'l-cümle kumandanlarımızın kemâl-i azim ve kat'iyetle hareket eylemelerini bilhassa ricâ eylerim.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Vesika 241

Müstaceldir
Zata mahsustur

Harbiye, 3.3.36

K. O. 20 Kumandan Vekili Mahmut Beyefendi'ye

Mustafa Kemal Faşa Hazretlerine:

Ali Rıza Paşa Kabinesi'nin istifanamesi sureti ber-vech-i âtidir: (Rauf)

Suret: Malûm-ı âli-i cenâb-ı şehriyarîleri buyurulduğu üzere heyet-i vükelâca âmâl-i milliye-i meşrû'amızı istihsal ve sulhün teehhür-ı in'ikadından mütevellid galeyân ve tezebzübü teskin ve izâle gayesini takiben ale'd-devam sarf-ı mesâi ve gayret ve Avrupa'da lehimize bazı temâyülât tezâhür edince bir takım katliâm şâyiaları tekevvün etmesi ve bu türlü ekâzibin tashihi için yazılan ajans telgrafnameleri ile gazete makalelerinin sansüre uğraması gibi teşvîşâta ilâveten hergün bir suretle tesâdüf olunan müşkilât-ı mütenevvianın iktihâmına bezl-i makderet edilmekte bulunulduğu halde Yunanlıların karşısında bulunan Kuvâ-yı Milliye'nin üç kilometre daha geriye çekilmesi hakkında Düvel-i Müttefika Fevkalâde Komiserleri cânibinden bâ-takrir vâki olan teklifin kabil-i icrâ olmadığına dair delâil-i muknia serdiyle yazılan takrir cevâbının tebliği üzerine Yunanlılar bugünkü Salı günü Kuvâ-yı Milliye'ye taarruz ederek Gölçük yaylası ile Bozdağı'nı işgal etmişlerdir. İka ettikleri fecâyî

bütün âlem nazarında sâbit olan Yunanlıların hadd-i zâtinde –bigayri hakkın– işgal ettikleri İzmir’i artık tahliye etmelerine millet-i Osmaniye tarafından intizâr olunmakta iken bilakis şu suretle bir tecavüz daha ika’ etmeleri ezhân-ı ahaliyi fevkalâde tahdiş ederek envâ-i netâyic-i elîmeyi istilzam edebileceğinden hakk u adle ve akl u hikmete külliyyen mugayir olan şu tecavüz karşısında heyetçe istifada muztar kaldığımızı atebe-i ulyâ-yı şevket-penâhîlerine arza müsaraat ederim. Ol bâbda ve katıbe-i ahvâlde emr ü ferman. 12 Cemaziyelevvel 338, 3 Mart 336.

Harbiye Nezareti Seryaveri
Salih

Vesika 242 a

Beşiktaş, 3.3.36

K. O. 20 K.

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

Kuvâ-yı Milliye’nin Yunanlılar karşısındaki cephesinin üç kilometre geriye alınması hakkında on beş gün evvel İtilâf mümessilleri tarafından verilen notaya hükümet cevâb-ı red vermişti. Dün şedidü’l-meâl ikinci bir nota daha verilmiş olmasından hükümet bugün Meclis-i Meb’ûsân huzurunda istifa etmiştir. Hükümetle beraber Meclis-i Meb’ûsân reisi de mâbeyndedirler. Meb’ûslarımız [hhddh] mütelâşi fakat [vrta] arzuya muvâfık bir kabinenin mevki-i iktidara getirileceğinden emindirler. İngilizler Hürriyet ve İtilâf ve Nigehbâncılarla tertip ettikleri harekât-ı irticaiyede muvaffak olabilmeleri için Ferit Paşa ve yârânından birinin taht-ı riyâsetinde bir kabinenin mevki-i iktidara gelmesi muhtemeldir. Meclisi bi’t-tabi feshedceklerdir. Nezd-i şâhânede oradan tedâbir-i müessirede bulunulması ve her halde vakit kazanmak için İstanbul’da Meclis-i Meb’ûsân vasıtasıyla Kuvâ-yı Milliye’nin temîn-i hâkimiyet-i kanuniyesi esbâbının istikmalî maruzdur. (Kara Vasıf)

Çanakale Mevki-i Müstahkem Kumandanı
Şevket

Vesika 242 b

Harbiye, 3.3.36

K. O. 20 K.

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

Rahatsızım ve yataktayım. Meb'ûsan'da bulunan Vasıf Bey'den aldığım haberde kabinenin istifa ettiği ve sebep-i istifanın da İtilâf mümessillerinin İzmir cephesinde Milne hattına çekilmek için verdikleri notayı hükümetin reddetmesi üzerine Bozdağ cephesinde Yunanlıların kuvvetle taarruza geçmeleri olduğu bildiriliyor. Gruptan Celâlettin Bey refakatinde bir heyetin saraya azîmet ettikleri de anlaşıldı. Maksatları İtilâf hükümetlerinin teşebbüslerinden evvel Ferit Paşa'dan gayrı ve Kuvâ-yı Milliye'ce makbul olabilecek bir hükümetin mevki-i iktidara getirilmesini temîn imiş. Netice ma'lûm olunca arz ederim. (Rauf)

Harbiye Seryaveri
Salih

Vesika 242 c

Gayet aceledir
Zata mahsustur

Harbiye, 3.3.36

K. O. 20 Kumandan Vekili Mahmut Beyefendi'ye

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

Gayet mahrem şahsa ait rapordur: Evvelki telgrafa zeyldir. Grup Reisi ile Meclis Reis Vekilleri saraya gönderildi.

Pâdişâh müstafi Sadrazam'la ve anı müteakiben Danimarka sefirini kabul ile meşgûl olduğundan başkâtip ve başmâbeynci ile müzakerelerini emretmiş. Grup reisi teşkilât-ı milliyenin pâdişâha sadakatini ve makasid-i vataniyesini, *pakt* esaslarını ve teşkilât-ı milliyeye müstenid grubun nizamnamesini evvel ve âhir bade't-tafsil sabah arz edilen istifa hadisesini söyler ve netice olarak pâdişâh reisini ve şeyhülislâmı bizzat intihap etmek hakkına maliktir. Bi'l-mukabele Meclis de kabineye itimat veya adem-i itimat salâhiyetini hâizdir. Memleketin buhran-

vükelâ ve sâireye tahammülü yoktur. Böyle bir hal vâki olmak için pâdişâh iyi düşünür, meclis ve ekseriyetin fikrini düşünmeli. Ferit Paşa ve yârânını ve hatta Tevfik Paşa'yı sakın intihap etmemeli. Neticesi buhrandır. Zaten tecrübe edilmiştir. Başkâtîp huzura arz ve ber-vech-i âti cevâbı tebliğ etmiştir:

Bütün meb'ûslara selâm; ahvâl ve vaziyetin vahametini ben de onlar kadar müdrikim. İcab-ı hal ve vaziyete göre birisini intihap edeceğim. Onun salâhiyetine tecavüzle rûfekasının intihâbına müdahale edemem. Ancak ona ekseriyet grubu ile anlaşmasını tavsiye edeceğim demiştir. Heyet bi't-teşekkür ayrılmışlardır. Şimdi Cengiz, İsa beraberiz. Arz-ı ta'zîmat eyleriz. (Rauf)

Seryaver Binbaşı
Salih

Vesika 243

Şifre

4.3.1920

TAMİM

İstanbul'da teşekkül eden bir cemiyet-i fesadiye İngilizlerle müttehiden;

1- Hükümetin ıskatı ile Ferit Paşa veya emsalinden bir hükümet tesisi.

2- Meclisin feshi.

3- Kuvâ-yı Milliye'nin ilgası.

4- İstanbul'da bir şûrâ-yı hilâfet teşkili.

5- Bolşeviklik aleyhinde fetva ısdârı.

Hususâtının takarrür ettirildiği tahakkuk etmiş ve Anza-vur harekâtı ile beraber İngilizlerin hükümeti tazyik etmeleri mezkûr mukarrerât cümlesinden olduğu İstanbul'dan bildirilmiştir. Arz-ı ma'lumât eyleriz.

İşbu ma'lumâtın heyet-i merkeziyelere de iblâğı ricâ olunur.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Vesika 244

Şifre
Müstacel

Ankara, 4.3.36

TAMİM

İstanbul'daki heyetimizden üç Mart tarihli olarak vürûd eden ma'lumâtı ber-vech-i âti aynen arz ederiz:

Yunanlılar karşısındaki cephenin geriye alınması hakkında on beş gün evvel İtilâf mümessilleri tarafından verilen notaya hükümet cevâb-ı red vermişti. Dün şedîdü'l-meal ikinci bir nota da verilmiş olmasından hükümet bugün Meclis-i Meb'usan huzurunda istifa etmiştir. Hükümetle beraber Meclis-i Meb'ûsân Reisi de mâbeynedirler. Meb'ûslarımız mütelâşidirler. İngilizler Hürriyet ve İtilâf ve Nigehbâncılarla tertip ettikleri harekât-ı irticaide muvaffak olabilmek için Ferit Paşa ve yârânından birinin taht-ı riyâsetinde bir kabinenin mevki-i iktidara gelmesi muhtemeldir. Meclisi bi't-tabi feshedeceklerdir. Nezd-i şâhânede oradan tedâbir-i müessirede bulunulması ve Meclis-i Meb'ûsân'ın takviyesi esbâbının istikmalı maruzdur.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Vesika 245

Gayet mühimdir ve
Zata mahsustur

Harbiye, 8.3.36

Ankara K. O. 20 Kumandanlığı'na

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

Suret. Hâkpây-i şâhânelerine şifahen arz ettiğim üzere da-ima en-necâtü fi's-sıdk düstûruna istinâden ber-vech-i âti ma'rûzâtımı sūdde-i seniyelerine arz ve takdime cür'etyâb oluyorum.

1 — Milletin mümessilleri bulunan Meclis-i Meb'ûsân Heyeti, bilâ-istisna makam-ı hilâfet ve saltanata ve bilhassa nefis-i nefis-i hümâyûnlarına bilâ-kayd ü şart ve lâ-yezâl bir surette sadakat-i

kâmile ile merbuttur. Keza Kuvâ-yı Milliye aynı hissiyât ile müte-hassis ve yegâne gayesi tac u taht-ı mülûkâneleri etrafında topla-narak hukuk-ı mukaddese-i hilâfetpenâhîlerini ve menâfi-i mülk ü milleti her türlü halelden masûn bulundurmak uğruna ifnâ-yı hayât eylemektir. Bu hususta zât-ı akdes-i tâc-dârîlerini her ne su-retle arzu buyurulursa tatmîn ve temîne hazırlar ve bunu Meclis-i Meb'ûsân dahi zâmin ve mütekeffildir. Gerek Meclis ve gerek Kuvâ-yı Milliye makam-ı hilâfet ve saltanat-ı seniye ve devlet ve millet için imkân-ı hayat bulunmadığına bütün imanıyla kaniler. Buhranı vükelânın devamının Anadolu'da pek büyük galeyân ve heyecan-ı efkâra sebebiyet verdiği nahiyelere varıncaya ka-dar her taraftan gelen yüzlerce telgrafnameler münderecâtından müstebân olmaktadır. Keza Meclisi Meb'ûsân'ın hâlet-i ruhiyesi de bu merkezdedir. Meb'ûsan umumiyetle şu buhran-ı azîm za-manında kabine buhranının devamını devlet için pek tehlike-li bulmaktadırlar. Buhrana sūr'atle bir hâtime verilerek efkâr-ı hariciyeye takdimen hâsıl olan efkâr-ı umumiye-i dahiliyenin tatmîn-i derece-i vücûbda görülmektedir.

2 – Âmâl-i milliyeyi tatmîn edilemeyecek bir kabinenin mevki-i iktidara gelmesi memâlik-i Osmaniye'de hayat-ı milliyeyi tehlikeye ilka edebilecek vakayi-i müessife tevlîdine sebebiyet verebilir. Âmâl-i milliyeye muhâlîf bir kabinenin tesirâtile şark-tan gelebilmesi muhtemel olan seyl-i beliyeye mukavemet kuvve-ti münkesir ve bunun bu cereyâna karşı mevcut azim ve kuvve-ti dûçâr-ı zaaf olabilir. Maazallah vahdet-i milliyede teşettüt ve ni-fak ve tefrîka hâsıl olarak makam-ı hilâfet ve saltanata ve devlet ve milletin haricî ve dahilî düşmanlarına bir fırsat verilmiş olur. Bir mecburiyet-i elîme taht-ı tesirinde Anadolu Heyet-i Meb'ûsân'ı ser-best addedemiyerek yeniden icra-yı intihâbat ile Meclis-i Millî'yi toplayarak müdafaa-i hukuk-ı devlet ve millet vazifesini ifa-ya teşebbüs etmesi dahi vârid-i hâtırdır. Her suretle calib-i dik-kat ve itibar olan hususât-ı ânifenin hâkpây-i meali-cây-ı hilâfet-penâhilerine arzını kendime mukaddes bir vazife addederim. Fer-man pâdişâh-ı celîlül'unvan efendimiz hazretlerindir. İmza: Meclis-i Meb'ûsân Reisi kulları Celâlettin Arif. 6 Mart 1336 (Rauf)

Harbiye Nezareti Seryaveri Binbaşı
Salih

Vesika 246

Edirne, 31.12.35

K. O. 20 K.

Heyet-i Temsiliye'ye:

Trakya'nın ahvâl-i hâzırasına dair ber-vech-i âti mevâddın ehemmiyetle nazargâh-ı samilerine arzını vecibe addeder ve Türklerin Avrupa'da son parçasını teşkil eden Trakya ve Garbî Trakya'da siyaseten ve idâreten daha esaslı tedâbîr ittihâzı lüzumunu arz eylerim.

1- Garbî Trakya hâl-i hazırıyla Fransızların himayesi altında bir Yunan kolonisidir. Ve günden güne Yunan boyasına girmektedir.

2- Dedeâğaç ile Karaâğaç arasındaki Meriç'in sağ sahil mıntıkası bahren ve berren gönderilen Yunan muhâcirleriyle dolmaktadır.

3- Üç aylık zahâiri ile gönderilen bu muhâcirlerin Atina Bankası'ndan kendilerine tevdi edilmiş birçok paraları da vardır ve bunlara yardım etmek vesilesiyle Rum heyet-i milliyelerine de Atina Bankası'ndan külli meblâğ tevzi edilmiştir.

4- Garbî Trakya'da yapılmakta olan jandarma teşkilâtına Rumlar kaydedilmekte ve zâbitleri de Yunan zâbitlerinden tayin ve noksanları da aynı menbadan ikmâl olunmaktadır.

5- Garbî Trakya idâre memurları hep Rumlardan tayin ve kahir İslâm ekseriyetini hâiz olan İskeçe'de bile bu esasa riayet olunmaktadır.

6- Şarkî Trakya'yı da Garbî Trakya'ya ilhak ve Fransa himayesi altında bir Yunan idâresi tesis etmek Fransız ve Yunanlıların gaye-i emelleridir. Franchet d'Esperey'nin Atina'ya gitmesi de nokta-i nazarıma göre bu husus ile pek alâkadardır.

7- Şarkî Trakya'da hat boyunda bulunan Yunan taburuna efrâd terhîsi vesilesiyle müsellah olarak mütemâdiyen efrâd gönderilmekte ve silâhsız olarak terhîs edilen efrâdın silâhları bu taburda kalmaktadır. Belki de Rumlara gizliden tevzi olunmakta ve terhîs olunan bu efrâd da ekseriyetle memâlik-i Osmaniye dahiline dağılmaktadır.

8– Çok zamanlarda, Yunan taburu merkezi olan Lüleburgaz'a küllî miktarda gelen bombaların; Çorlu, Çatalca, Babaeski, Alpullu, Çerkezköyü'ndeki müfrezelerine tevzii muhtemeldir.

9– Rumların merkezi İstanbul'da bulunan esaslı iki komitesi vardır. Birisi muâvenet komitesi, diğeri Trakya komitesi-dir. Muâvenet komitesinin Rumların kesafet hâsıl ettiği mahallerde birer müfettişi ve o mahallin ileri gelenlerinden müteşekkil birer komitesi vardır. Vazifeleri muhâcirîne her hususta yardım etmek ve harap binaları tamir ve çift hayvanatı ve âlâtını tedârik ve zer'iyata mübaşeret ettirmektir. Muâvenet komitesinin teşkilâtındaki intizam inzibat ve muâvenet husûlündeki icrâât ve sahaveti ehemmiyetle kayda şâyandır.

10– Yegâne gayesi Trakya Rumlarının istiklal-i siyasilerine ma'tûf olan Trakya komitelerinin teşkilâtı esaslı ve müstakardır. Merkezleri ile irtibatları gayet emindir. Gelibolu ve Tekirdağı sancaklarında en mühim teşkilât merkezleri Gelibolu, Keşan ve Çorlu'dur. İşbu mevkilerin metropolitleri ile Gelibolu'da Fransız konsolos vekili yerli Rumlardan Niko en mühim reisleridir. Her kazada metropolit riyâseti altında ve ahalinin faal ve mütefekkir kısmından ve ekser mektep daskallarının inzimamıyla birer kaza komitesi mevcut bulunmaktadır. Teşkilâtları vâsidir.

11– Bu komitelerin propagandaları ve faaliyeti sayesinde Rum ahalinin maneviyatı ihzâr ve esliha, cephane ve bomba iddihar edilerek kabiliyet-i tedâfüiyye ve taarruziyelerini günden güne ikmâl etmektedirler. Hat boyundaki tabur işbu teşkilât ve ihzârat veteslihatın en metin istinâdgâhıdır.

12– Her Müslüman'a ika-ı mazarrat, tehdit, tahvif ve elle-rindeki hayvanat ve emvâli gasp ve sirkat, komitenin yegâne emelidir. Ve bu maksat için müteşekkil siyasî ve alenî çetelerin bu günlerde tezyîd-i faaliyet etmeleri ve icrâât göstermeleri merkezlerinden emrolunmuştur. İslâmlarla sıkı münasebet ve hususiyet memnudur.

13– Bu çetelerin takip ve tenkîli için yapılan tazyikat aks'ül-ameller tevli'd ve teşkilâtlarını takviye eylemektedir.

14– Harb-i ahîrden beri Yunanistan'a gidip avdet eden ashâb-ı emlak Yunan idâresinden limenfaatin gayr-i memnun oldukları cihetle Türkiye idâresinde kalmayı tercih etmektedirler. Ve komitelerine kısmen muhalefet göstermemektedirler.

15– Kolordunun işbu vaziyet ve âtiyen tahaddüsü muhtemel ahvâl karşısında vazifesini ifa edebilecek bir vazü'l-ceyş almasına General Milne'in muvafakat etmediği bi'l-muhabere anlaşılmıştır.

K. O. 1 Kumandanı
Miralay
Cafer Tayyar

Vesika, 247

Şifre

Ankara, 3.1.36

Edirne'de K. O. 1 Kumandanı Cafer Tayyar Beyefendi'ye

C: 31.12.35

Garbî Trakya Müslüman komitesine teşvikat-ı lâzimedede bulunulmak ve Şarkî Trakya tarafından da Yunanlıların ve yerli Rumların teşkilât ve teşebbüsâtına karşı teşkilât ve teşebbüsât-ı mütekabileye azamî gayretle girişilmesi, Sivas Kongresi teşkilât nizamnamesinin lâhikasına tevfikân müsellah millî müfreze-ler teşkili ve bu hususta Kolordu'nun azamî muâvenet-i hafiyede bulunması ve vazü'l-ceyş tebdili ile istihsal olunamayan fevâidin bu suretle telâfisi lâzımdır. Hükümetçe bu bâbda teşebbüsât-ı siyasiyede bulunulması için mürâcaat olunmuştur.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Vesika 248

Şifre

Ankara, 3.1.36

Harbiye Nâzırı Cemal Paşa Hazretlerine

Şarkî Trakya'daki hat boyunda bulunan Yunan taburuna efrâd terhîs bahanesiyle müsellah efrâd gelmekte ve giden efrâdın da silahları alıkonarak taburun Rum eşkiyasının bir silâh deposu haline ifrâğ kılınmakta olduğu, terhîs olunan

efrâdın memâlik-i Osmaniye dahiline dağıtıldığı ve taburun merkezi olan Lüleburgaz'a külliyetli miktarda gelen bombaların Çorlu, Çatalca, Babaeski, Alpullu, Çerkezköyü müfrezelerine tevzi kılındığı Paşaeli heyet-i merkeziyesinden bildirilmektedir. Hükümetçe teşebbüsât-ı kat'îye ve şedîdede bulunularak Yunanlıların Şarkî Trakya'da olsun tahrikâtlarına mümânaat olunması ehemmiyetle arz olunur.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Vesika 249

Edirne, 5 Kânunusani 336

Trakya Paşaeli
Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti
Heyet-i Merkeziyesi Riyâseti
687

Ankara'da Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Heyet-i
Temsiliyesi'ne

Saadetlü Efendim Hazretleri

1- General Franchet d'Esperey Edirne'ye geldi. Yevm-i muvâsalatını birkaç gün evvel makam-ı vilâyete resmen tebliğ ettirdiği cihetle hakkında merasim-i istikbâliye yapıldı. Edirne'de üç saat kadar kalarak bu müddet zarfında makam-ı vilâyeti ziyaret ve belediyede bir çay içtikten sonra doğrudan Darümuallimat'ı ve ba'dehu Cemaat-i İslâmiye'yi ve Trakya İdare-i Merkeziyesi'ni ve ondan sonra da Rum klubünü ziyaret ederek avdet eyledi. Kendisinin Yunan muhipbi olduğu ve İslâmlara karşı nasıl bir his beslediği herkesçe ma'lûm olduğundan maksad-ı ziyareti bir an evvel anlamak merakı memleketi istilâ eylemişti. Sırf bir seyahat maksadıyla geldiğini söyledi. Hükümette jandarma kumandan vekiline jandarmaların hırsızlık edip etmediğini sordu. Cemaat-i İslâmiye'de müftüye hitaben her ne olursa olsun İslâmların din ve mukaddesâtının dūcâr-ı tecavüz olmayacağını temîn etti. Bu sözü ile buraların başka bir şekl-i idâreye geçeceğini ima eyledi. Trakya'da henüz Trakya hakkında konferansça bir karar verilmediğini,

verilecek karara itaat lâzım gelip aksi takdirde itaate icbâr etmek vazifesi kendilerine ait olduğunu söyledi. Rum klübünde metropolidin Osmanlıları rencide eden nutkuna mukabil sulh konferansının vereceği kararı der-akab mevki-i icraya koyacağını ve o vakte kadar hâkimiyetinde bulundukları hükümetin evâmirine itaate mecbur olduklarını söyledi.

2- Yevm-i mezkûrde Rumların Yunan bayrakları ile merasim-i istikbâliyye iştirakini Trakya Cemiyeti'nin müdahale-i musırrânesi üzerine hükümet meneyledi.

3- Edirne Kuvâ-yı Milliye teşkilâtı maa't-teessüf henüz arzu edilen neticeye vâsıl olamadı. Her mahalde memurinden, eşrâftan bazı bed-tıynet ve hain-i vatan kimselerin mefsedetleri teşkilâtın sür'atle yapılmasını akamete dūcâr etmektedir. Makam-ı vilâyet lâzım gelen icrâât ve faaliyette pek ziyade müteenni bulunuyor. Maamafih cemiyetimiz bu hususta sarf-ı makderet eylemekten bir an hâli kalmıyor.

4- Gümölcine'ye doğru daire-i işgallerini hergün bir parça daha tevsî eden Yunanlılar ahali-i İslâmiyyi fakirlere yardım etmek, zenginlere birçok mevâidde bulunmak, aleyhlerinde çalışanlara da külliyetli paralar teklif etmek suretiyle kendilerine cezb ve bend eylemek siyasetini takip ediyorlar. Hatta bizim İskeçe'deki murahasalarımıza on milyon drahmi gibi azîm bir meblâğ teklif eylediler.

5- Kuvâ-yı Milliye'ye ait telgraf ve postalar şimdiye kadar bilâ-ücret kabul edildiği halde Meclis-i Vükelâ kararına atfen Dersaadet Posta ve Telgraf Müdüriyet-i Umumiyesi'nden Edirne Başmüdiriye'ne mevрут 23 Kânunuevvel 335 tarih ve 32 numaralı iş'âr mücibince ücrete tâbi tutulmaktadır.

6- İstihbâr eylediğimize nazaran Fransızlar bugünlerde icap eden makamâta mürâcaatla şayet bir işgal vukuunda Kuvâ-yı Milliye'nin ne dereceye kadar müdafaatta bulunacağını istîzâh eylemektedirler ki bu da Franchet d'Esperey'nin Cemaat-i İslâmiye'de her ne olursa olsun İslâmların taarruzdan masûniyeti hakkında serd eylediği temînattan da müstebân olduğu vechile artık buraların işgal-i askerî altına alınmasına karar verildiğine şüphe bırakmıyor.

7- Merkez sancağı meb'ûslarından Faik Bey'in İstanbul'da kalıp Şeref ve Galip Bahtiyar Beylerin hemen Ankara'ya azîmetleri kararlaştırıldı. Ve kendilerine tebliğ edildi. Murahhaslık vazifesini ifa için bir diğerrinin tayininde Faik Bey'in de i'zâm olunacağı maruzdur efendim.

Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye
Cemiyeti Heyet-i Merkeziyesi Reisi
Şükrü

Vesika 250a

Şifre

Ankara, 15.1.36

Edirne'de Birinci Kolordu Kumandanı Cafer Tayyar
Beyefendi'ye

Vilâyetin, teşkilât-ı milliyenin taazzuv ve teşmili hususundaki mesâilde müteenni bir tarz-ı hareket takip eylediği bildirilmektedir. Mukadderâtımızın mevzu-i bahis olduğu şu devr-i kat'î ve tarihîde vahdet ve teşkilât-ı milliyenin en kuvvetli bir hale gelmesi lüzumu müstağni-i arzdır. Zât-ı âlileri gibi hamiyet ve fedakârlığı ile tanınmış muktedir bir arkadaşımızın Edirne'de bulunuşu ve bilhassa teşkilât-ı müsellahanın temîni emrinde makam ve memuriyetinizin en müsait bir şekilde oluşu Heyet-i Temsiliyemiz için büyük bir teselli, milletimiz için azîm bir ümid-i halâstır. Rum teşkilât-ı müsellahasına karşı lâhikaya nazaran müsellah millî müfrezeler teşkili, fedakâr zâbit arkadaşlarımızın tebdil-i nam ederek, sivil olarak en mühim mahallere tayini ve sâire gibi tedâbir-i acileye tevessül buyurularak Trakya Paşaeli Heyet-i Merkeziyesi'nin de teşkilât hususunda her vakitten ziyade müteyakkız bulunmalarını ricâ ve takdimi ihtirâmât eyleriz.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Vesika 250b

Şifre

Ankara, 15.1.36

Edirne'de Trakya Paşaeli Heyet-i Merkeziyesi'ne

5.1.36 tarihli rapor alındı. Teşkilât-ı müsellahanın tanzim ve tensîki için Kolordu Kumandanı Cafer Tayyar Bey'e ricâ edildi. Galip Bahtiyar Bey teşrif ettiler. Müdâvele-i efkâr eyledik. Hükümet, Meclis-i Millî bu bâbda bir karar verinceye kadar teşkilât-ı milliye makamâtı arasında cereyân eden telgraf muhaberâtını servis olarak kabule mecburdur. Muharrerât bi'tabi ücrete tâbidir. Arz-ı hürmet eyleriz.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Vesika 250c

Şifre

Ankara. 1.3.36

Tekfurdağı Mutasarrıfı Fûruzan Bey'e

Livanız dahilinde muhîtin adem-i müsaadesinden bahisle teşkilât-ı milliye icrasının kabil olamayacağını Tekfurdağı Heyet-i İdâresi'nin iş'ârına atfen Edirne Heyet-i Merkeziyesi bildiriyor. Bu mütâlaayı hamiyet ve muhabbet-i milliye ile kabil-i telif göremiyoruz. Hâdisât ve vakayı-i azîme taht-ı tesirinde kalan ferdler, cemiyet haline gelerek muhîtin hayat ve zindeğsinden ahz-i kuvvet etmedikçe mevcudiyetlerinin müheyyâ-yı inhidam bulunduğu kanaatini şuursuz bir halde zan ve tevehhüm ederler. Tekfurdağı muhîtinin vahdet-i umumiye-i milliyemizden hariç kalması tecvîz edilemeyeceğinden her halde fikr-i hareket ve müdafaadan mahrum kaldığını hisseden muhîte ifaza-i hayat edilecek hem kendilerinin ve hem de vatan-ı müşterekin halâs ve sadetini kâfil teşkilâtta kendilerine rehberlik ve mürşidlik edeceğinizi müsellemler olan gayret ve hamiyet-i mefturelerinden ümit eder ve cevâb-ı muvaffakiyetinize intizâr eyleriz efendim.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Vesika 250d

Tekirdağ Mutasarrıfı Fûruzan Bey'den alınan 5.3.36 tarihli şifrenin mahlûlûdür:

C: İstizâh-ı vâkie çoktan muntazırdım. Bu suretle bendenize de hakk-ı kelâm bahş buyurulmasına teşekkür ve itiraf ederim ki Meclis-i Meb'ûsan'ın ve hükûmetin âmâl-i milliye dairesinde teşekkülüne rağmen henüz da İstanbul'da başlayan bir ahenksizlik mahsûs ve bu halin in'ikâsâtından müteessir olan muhîtimizde bir boşluk mevcuttur. Yoksa da hiçbir ihtilâf yoktur. Hâdisât ve vakayii takip ve icâb-ı hamiyeti tatbik hususunda geri kalan olmadığımı başlıca şahit zât-ı samileridir. Maahaza Trakya değildir. Bu havali-deki ıttıradsızlık ve tedbirsizlik atılacak bir yanlış hatve neticesinde Ermeni ve Rumların muhâliflere iştirakleriyle Biga hadisesinden daha şedîd ve umumî vakayie sebebiyet verilmiş olur. Sadaret-i uzmânın ta'mîmi malûm. Buna bütün vilâyetin bî- tarafane tebliği de munzam olunca benim gibi mülhak mutasarrıfa vali vekâletinden müstakil livadan maiyyete tenzil edilen mutasarrıftan bu şerâit dahilinde nasıl bir tecellüd beklenilir. Hulâsa dertler çok. Mezûnen Dersaadet'e gidiyorum. Orada fırsat bulursam bizzat gelerek olmazsa avdette bâ-posta tafsîlât-ı lâzimeyi arz eylerim.

Tekirdağ Mutasarrıfı
Ali Fûruzan

Vesika 251a

Kurye ile

Ankara, 3.2.36

Rauf Bey'e

İskeçeli Arif Bey'den Trakya-Paşaeli Cemiyeti'nin tarz-ı faaliyetine dair bir mektup aldık. Cafer Tayyar Bey'in icap eden faaliyetten mahrum olduğu dermeyan ediliyor. Şarkî ve Garbî Trakya'nın bir vahdet-i mülkiye dahilinde ifade ve ilân edilmesi siyaset-i Osmaniye için de doğru bir hareket değildir. Şarkî Trakya gayr-i kabil-i münakaşa bir surette eczâ-yı

Osmaniye'dendir. Garbî Trakya'nın istihlâsı için de şark ancak bir üssü'l-hareke olabilir. Şark ve garbın vahdet-i mülkiyesi esasen Balkan Muâhede-i Sulhiyesi ile garbın terkedilmiş olmasıyla ahden ihlâl kılınmış bulunmasına nazaran mülkî vahdet iddiası Şarkî Trakya'da dahi düşmanlarımızın bazı müddeayâtına meydan verebilir. Bulgarların Adalar Denizi'nde bir mahrec-i iktisadî talep etmeleri keyfiyeti de ayrıca muhtac-ı teemmüldür. Bulgar nokta-i nazarı Kavala'yı tercih edeceğinden Bulgaristan dahilinde de bu yolda sarf-ı mesâi etmek icap eder.

Arif Bey'in ifadesine göre Trakya-Paşaeli Cemiyeti'nin azası meyânında ciddî bir tensik icrâ edilmesi takarrür etmiş. Cafer Tayyar Bey'le müştereken ve bâlâdaki esâsât-ı malûme dahilinde, Trakya-Paşaeli Cemiyeti'nin bir an evvel islâhiyla vazife-i milliyesine sevk edilmesi icap eder. Cafer Tayyar Bey'e talimat-ı lâzime verilmiştir. Arif Bey'in Bulgaristan harekâtı hakkındaki istilââtının peyderpey iş'arı matlûb olduğunun mûmâileyhe iblâğ buyurulması ricâ olunur.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Vesika 251b

Kurye ile

Ankara, 3.2.36

Edirne'de Birinci Kolordu Kumandanı Cafer Tayyar Bey'e

Trakya'nın Şarkî ve Garbî namıyla bir vahdet-i mülkiye altında ifade edilmesi siyaset-i Osmaniye için doğru değildir. Şarkî Trakya gayr-i kabil-i itiraz ve münakaşa bir surette eczâyı memâlik-i Osmaniye'dendir. Garbî Trakya bir muâhede-i sulhiye ile vaktiyle terk edilmiş bir kıta-i vatandır. Şarkî Trakya, garbın iltihakını temîn etmek için bir üssü'l-hareke olabilir. Yoksa Şarkî ve Garbî Trakya'nın vahdetini musırın iddia etmek Şarkî Trakya'da da bazı müddeayât serdine muntic olabilir. Bu itibarla Şarkî Trakya hakkında hiçbir münakaşa mevzu-i bahis edilmemelidir. Bulgarların Adalar Denizi'nde bir mahrec-i iktisadî tedâriki hakkındaki iddialarını da derpîş et-

mek icap eder. Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin bütün teşkilât-ı milliyesini bu esasa göre tevsi veteslîh etmek icap eder. Gümölcine havalisinde hedef, Yunan kuvve-i işgalıyesi olmalıdır. Garbî Trakya'daki Fransız siyasetinin Venezilos siyasetine pişdarlık ettiği mahsûstür. Binâenaleyh Trakya-Paşaeli heyet-i idâresi arasında ciddî bir tebdil ve tensîk yapılacağı haber alındığından cemiyetimizin nokta-i nazar-ı siyasisine göre alâkadarlarla tevhiid ve teşrik-i mesâi edilmesi ve şarkta hâkimiyet-i Osmaniye kat'iyen mevzu-ı münakaşa olmamak şartıyla garbın istihlâsı için icap eden tertibât ve teşkilâtın ikmalile Kuvâ-yı Milliye'nin Yunanlılara karşı bilhassa pek müsait olan İskeçe havalisinde faaliyete geçirilmesi ve bu hususta taraf-ı âlilerinden azamî muâvenetin ibzali lâzımdır. Bulgaristan dahilinde cereyân eden harekât-ı inkilâbiyenin de vesâit-i mahsusa ile takibi. Bulgaristan metâlibinin Kavala cihetlerine tevcihine her suretle çalışılması faydalıdır. Bu husustaki mütâlaa-i âliyelerıyla derece-i mesâi hakkındaki iş'ârâtınıza muntazırız.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Vesika 252

Edirne, 7/8.3.36

K. O. 20 K.

Heyet-i Temsiliye'ye: Edirne heyet-i merkeziyesinin iş'ârât-ı evveliyesinden Tekfurdağı'nın vaziyeti malûm-ı âlileridir. Der-saadet'ten avdetimde bu defa da Fûruzan Bey'le görüştüm. Vali Bey'in teşkilât-ı milliyeye müzaharet ve muâvenet hakkında resmî ve gayr-i resmî bir tebliğ ve iş'ârı vuku bulmadığı cihetle kendisinin bu hususla iştigal edemeyeceğini ve buna tarafdâr bir valinin vücudu halinde keyfiyeti ol zaman teemmül ederek ya bu bâbda sarf-ı mesâi edeceğini veyahut muvaffakiyetini tahmin edemezse istifa edip çekileceğini beyan etti. Mîr-i mûmâileyh bu kanaatinde bir dereceye kadar haklıdır. Vali Bey'in kanun dairesindeki muamelede ifratı ve zaman-ı hâzırın nezaket ve ehemmiyeti icabı Kuvâ-yı Milliye'nin lüzum-ı takvi-

yesi hakkındaki lâkaydîsi vilâyetin bir iki mahal müstesna olmak üzere her tarafında rüesâ ve memûrîn-i hükûmeti mütereddid ve lâkayt bırakmaktadır. Evvelce de bi'l-münâsebe arz edildiği ve malûm-ı devletleri olduğu vechile bizde ahali her işi hükümetten beklemekte ve mârrü'l-arz rüesâ-yı mülkiyenin vaz'ı bî- tarafîsi yüzünden teşkilât-ı millîye matlûb-ı âli üzere taazzuv edememektedir. Vilâyet dahilinde sık sık icrâ etmekte olduğum teftişlerde bilhassa köylülerle pek sıkı temas ediyorum. Ekseriyet itibarıyla bu tabaka her türlü fedakârlığa âmâdedir. Yalnız ashâb-ı emlâk ile Balkan Harbi fecâyiinden felâket görenlerden ihtiyârlar zümresinin bir kısm-ı mühimmi faaliyetten mütehaşidirler. Bilhassa kasabalardaki eşrâf ve mütehayyizân Bolşeviklik kendilerinin kanaatine yanlış telâkkiye uğramıştır. Oadaki zenginlerin emlâk ve emvâlini taksim etmekten ibaret ad ve teşkilât-ı milliyeyi bu hususla alâkadar zannedyorlar. Gezdiğim yerlerde bu fikr-i sakîmin tashihine çalışıyorsam da bi't-tabi her köye gitmek kabil olamıyor. Edirne vilâyetinin bu vaziyet ve ahvâl-i ruhiyesini İstanbul'daki rûfekaya da arz ve izah ettim. Bununla beraber icabında âmâl-i millîyenin müdafaası için az çok bir mevcudiyet ve kuvvet temîn edeceğime ümitvarım. Ancak keyfiyetin esaslı ve şümüllü olması cümlemizce şâyân-ı arzu olup bu da mehâzir-i mesrûdenin ref'ine çalışılmakla kabil olacağı maruzdur.

K. O. 1 K.
Cafer Tayyar

Vesika 253a

Zata mahsustur
Müstaceldir

Harbiye 11.3.36

Ankara K. O. 20 K. ve Mahmut Beyefendi'ye

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

1- Dün akşam mevsûk İtalyan menâbiinden şâyân-ı itimat bir zata vâki olan mahremâne ihbârâtta mümessillerin dün ba'de'z-zevâl ictimâ ederek Londra'dan gelen ve Dersaadet'teki

Kuvâ-yı Milliye rüesâsının tevkifi emrini hâvi olan meseleyi te-zekkür ile kabul eyledikleri binâenaleyh bu gibi zevâtın bir an evvel Dersaadet'ten uzaklaşmaları icap eylediği iş'âr kılınmıştır. Biz bunu ya Mütelifin'in bir blöfû veyahut Meclis-i Millî'nin feshini müntic olacak Ferit Paşa'nın mevki-i iktidara getirilmesi gibi iki şıkka hamlediyoruz. Birinci şıkla bu gibi zevâtın firârı neticesinde bir iskandal yaparak nâil-i emel olmak ikinci şıkla da adem-i itimat vererek meclisi fesh ve vâsi bir tevkifat yaparak İtilâf Devletleri'nin de müzaheretî ile saltanat ve hükümet ile birlikte milliyetperverlerin aleyhine hareket etmektir. Tabii her iki ihtimale karşı da buradan hiçbir yere gidilmeyecek, işin sonuna kadar vazife-i namus ifa kılınacaktır. Salih Paşa bu vaziyeti bilerek ve bu hale bilerek sebep olmaktadır. Binâenaleyh evvelce de arz eylediğimiz vechile bu renksiz yeni kabinenin ıskatı için son derece çalışacağımız ve muvaffak olacağımıza da eminiz.

2- Mevsûkan istihbâr olunduğuna göre Allenby mütareke zeyli Yaver ve Reşit Paşalar tarafından hükümet namına Tefvik Paşa Kabinesi zamanında imza edilmiştir. Ele geçince sureti takdim kılınacaktır. (Rauf)

Seryaver
Salih

Vesika 253b

Şifre

Ankara, 11.3.36

Kâzım Karabekir Paşa'ya, Eskişehir'de Fahrettin ve Refet Beylere, K. O. 3 Kumandanı Salâhattin Bey'e

İstanbul'dan şimdi vürûd eden telgraf sureti berâ-yı ma'lumât aynen arz olunur. (Bir suretinin On Dördüncü Koloru'du'ya verilmesi Fahrettin Beyefendi'den ricâ olunur.)

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

SURET

Dün akşam mevsûk İtalyan menâbiinden şâyân-ı itimat bir zata vâki olan mahremane ihbârâtta mümessillerin dün ba'de'z-zevâl ictimâ ederek Londra'dan gelen ve Dersaadet'teki Kuvâ-yı Milliye rüesâsının tevkifi emrini hâvi olan meseleyi tezekkür ile kabul eyledikleri binâenaleyh bu gibi zevâtın bir an evvel Dersaadet'ten uzaklaşmaları icap eylediği iş'âr kılınmıştır. Biz bunu ya Mütelifîn'in bir blöfû veyahut Meclis-i Millî'nin feshini müntic olacak Ferit Paşa'nın mevki-i iktidara getirilmesi gibi iki şıkka hamlediyoruz. Birinci şıkla bu gibi zevâtın firânı neticesinde bir iskandal yaparak nâil-i emel olmak ikinci şıkla da adem-i itimat vererek meclisi fesh ve vâsi bir tevkifat yaparak İtilâf Devletleri'nin de müzaheretî ile saltanat ve hükümet ile birlikte milliyetperverlerin aleyhine hareket etmektir. Tabii her iki ihtimale karşı da buradan hiçbir yere gidilmeyecek işin sonuna kadar vazife-i namus ifa kılınacaktır. Salih Paşa bu vaziyeti bilerek ve bu hale bilerek sebep olmaktadır. Binâenaleyh evvelce de arz eylediğimiz vechile bu renksiz yeni kabinenin ıskatı için son derece çalışacağız ve muvaffak olacağımıza da eminiz.

Vesika 253c

Şifre

Müstaceldir

14.3.36

Seryaver Salih Bey'e

Rauf Beyefendi'ye:

Mütarekenin hafî mevâdd-ı müzeyyesinden Erkân-ı Harbiye Reis-i Sanisi Kâzım Paşa'nın ma'lumâtı olması muhtemel bulunduğunu On Beşinci Kolordu Kumandanı Kâzım Paşa bildiriyor. Nazar-ı dikkat-i âlinizi celp ederim.

Mustafa Kemal

Vesika 253d

Şifre

Müstaceldir

14.3.36

İsmet Beyefendi'ye

Reşit ve Yaver Paşalar tarafından imza edildiği Rauf Beyefendi tarafından istihbâr ve bize de iş'âr kılınan mütarekename mevâdd-ı hafiyesi hakkında Erkân-ı Harbiye Reis-i Sani si Kâzım Paşa'nın ma'lumâtta oldukları maznundur. Fevzi Paşa'nın nazar-ı dikkatinin celp buyurulması mercûdur.

Mustafa Kemal

Vesika 254

Harbiye. 11.3.36

K. O. 20 Kumandan Vekili Mahmut Beyefendi'ye

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

1- Son ma'rûzâtımıza ve kabine vaziyetleri hakkında bir gûnâ mütâlaatınıza dest-res olamadığımızdan adem-i vusûlünden ve sıhhatinizden bi-hakkın endişedeyim. Cevâbınıza muntazırız.

2- Maraş müsaadematının ne suretle başlayıp ne tarzda cereyân ettiği hakkında mufasssal ve sizin mevsûk ma'lumâtınızın iş'ârını da ricâ eyleriz efendim. (Rauf)

Harbiye Nezareti Seryaveri
Salih

Vesika 255a

Şifre

12.3.36

Gayet müstaceldir

Seryaver Salih Bey'e

C: 11.3.36

1- Rauf Beyefendi'ye; Kabineye adem-i itimat reyi vermek suretiyle taarruzun tarafımızdan yapılması o kadar kuvvetli bir se-

bebe istinâd ettirilemeyecektir. Kâzım Karabekir, Fuat Paşalarla Ankara'ya gelmiş olan Refet ve Fahrettin Beyler de aynı fikirde-
dirler. Ancak grubun derece-i tesanüd ve tecellüdüne ve vahdet-i
hareketteki azm-i kat'isine dair sarf bir fikir ve kanaat hâsıl et-
mek için Salih Paşa'nın grup heyet-i idâresiyle müzakere etmek-
sizsin hareket etmesini bir meşrûtiyet meselesi yapmak hususun-
daki karar hakkında hiçbir mütâlaa dermeyan etmemiştim.

2– İngilizlerin tevkif kararına, muhâliflerin yaygaralarına kar-
şı meclisin cesurâne nihayete kadar vazifesine devamı pek nâfi
ve parlaktır. Ancak zât-ı âlinizle beraber vücûdları teşebbüsât ve
harekât-ı âtiyemiz için elzem olan arkadaşların neticede bize il-
tihakları esbâbı behemehâl müemmen olmak şarttır. Aksi tak-
dirde grubun vahdet ve azim dairesinde hareketini tanzim ede-
bilecek zevâtın şimdiden tavzîfiyle sizlerin hemen buraya gelme-
leri elzemdir. Buraya gelecek zevât meyânında memleketi temsil
evsâfını hâiz olanlarla icabında hükümet teşkil ve idâre liyakatin-
dekilerin bulunması mühimdir. İtilâf Devletleri'nin muamele-i
zecriye tatbik edeceklerine şüphe yoktur.

3– Maraş meselesi hakkında vesâik-i hakikiyeye müstenid
ayrıca bir rapor takdim ederim.

4– Büyük iştîyak ve hürmetle gözlerinizden öperim.

Mustafa Kemal

Vesika 255b

Başmemur Efendi'ye

Şimdi size bir telgraf yazacağız. Bunun mahallerine makine
başında bizzat yazmanızı Mustafa Kemal Paşa Hazretleri arzu
ediyorlar. İstanbul'u bi'l-âhire tekrar bize veriniz.

Hayati

Hamdi Bey'e

Bu telgrafı hemen bizzat keşide etmenizi ve bildirmenizi
ricâ ederim.

Heyet-i Temsiliye Kâtibi
Hayati

Ankara, 16.3.336

Diyarbakir'de K. O. 13 K. Cevdet Beyefendi'ye

Erzurum'da K. O. 15 Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa

Hazretlerine

Sivas'ta K. O. 3 K. Salâhattin Beyefendi'ye

Konya'da K. O. 12 K. Fahrettin Beyefendi'ye

Bursa'da Fırka 56, Bandırma K. O. 14, Balıkesir'de

Fırka 61 Kumandanlıklarına

Nazilli Mevki Kumandanı Servet Beyefendi'ye

Edirne'de. K. O. 1 K. Cafer Tayyar Beyefendi'ye

İzmit'te Fırka 1 K. Rüştü Beyefendi'ye

Bu sabah 16.3.36 İngilizler Şehzadebaşı'ndaki karakolu askerimiz uykuda iken basarak altı kişiyi şehit ve on beş kadarcını mecruh ettikten sora karakolu ve bir taraftan da Harbiye Nezareti'ni ve Tophane'yi ve Harbiye telgrafhanesini işgal ettikleri bildirildi. Bu harekâtı yapan rıhtıma yanaşan İngiliz zırhlıları bahriye efrâdıdır. İstanbul'da fevkalâde bir halin cereyân etmekte olduğu anlaşılıyor. Vaziyet heyetimizce takip edilmektedir. İstanbul'la muhabere ve münasebette müteyak-kız bulunulması arz olunur.

Mustafa Kemal

Zeyl: Beyoğlu telgrafhanesini işgal ve memûrîni oradan tard etmişlerdir. Dersaadet telgrafhanesini de bir saate kadar işgal edecekleri haber alınmıştır.

Vesika 256

İzmit, 16 Mart 336

Heyet-i Temsiliye tarafından bu sabah yazılan ta'mîmi aldım. Esasen memlekette asayiş temîni başlıca vazifemizdir. Binâenaleyh bu sabah İzmit'teki İngiliz harp sefinesi kumandanı tarafından şifahî tebligatta da memlekette ittihâz edilecek mukarrerât her halde iyi olacağı bildirilmesi üzerine bir kat daha asayişe çalışılmakta olduğunu arz ve müsterih olunması gibi birşeydir.

Mutasarrıf
Suat

Vesika 257a

Konya Başmüdüğü Bey'e

1 — Kolordu Kumandanı Fahrettin Beyefendi'nin yaverini makine başına çağırttırınız.

2 — Şimdi İstanbul merkezinden bir İngiliz tebliğ-i resmi yazılıyor. Bunun kat'iyen intişarına meydan verilmemesi ve doğrudan doğruya işgal altında bulunan İstanbul merkezine yol verilmemesi ve mebhûs tebliğin alınan merakizde imhâsının derhal emir buyurulması arzu ve ricâ olunuyor, arz ederim.

Heyet-i Temsiliye Kâtibi
Hayati

Şemsettin Beyefendi'ye

İstanbul merkezi İngiliz tebliğ-i resmîsine Konya Valisi Beyefendi'nin cevap verdiğini yazıyor. Paşa Hazretleri bunun sıhhatini anlamak istiyorlar. İstanbul merkezi İngilizlerin tamamıyla taht-ı işgalindedir efendim.

Hayati

Vesika 257

Hayati Bey'e

Konya, 16.3.336

İstanbul merkezindeki memurların cevap almadıkları takdirde telgrafhaneden çıkarılmayacaklarını bildirmeleri ve ısrarları üzerine âtideki cevap verilmiştir.

SURET

İmza yerine Düvel-i İtilâfiye tebligatıdır ibaresiyle çekilen telgrafnameyi saat bir buçukta aldım. Asayişin muhafazasına çalışmak vazifemdir. Bu vazifeyi ifaya çalışacağım tabiidir. Bu telgrafı çeken makam ve zatın bildirilmesi ricâ olunur.

Vesika 258

Numara 384

Erzurum, 22.9.36

Ankara'da Büyük Millet Meclisi Riyâseti'ne

Eslîha ve mühimmât ve erzak ve emvâl-i metrukede vukubulan su-i istimâlât ve gayr-i kanunî ve nâ-mahdûd tekâlif ahzı, kanunsuz tahakkûm ve tecebbür halkın hissiyatını bûsbütün rencide etmiş. Erzurum'un emniyetsiz ve ümitsiz bir vaziyete düşerek artık kendi elleriyle idâre edilmeleri lüzumu yegâne çare-i necât ve halâs addettiği bir zamanda buraya geldik. Paşa'nın da hareketi menâfi-i memlekete tevafuk etmediği cihetle alenen yapılan fenalıklara hemen nihayet verilmesi ve tahkikat hitamında tahakkuk edecek hale göre müsebbiblerinin tecziyesi lüzumunda ahali müttefikan ısrar ve emniyetbahş tedâbirin acilen ittihâzı talebi ve vilâyet vekâletini bizzat muvakkaten kabul etmekliğim Paşa dahil olduğu halde ahalî tarafından ricâ ve istirham olundu. Ahvâl mufasssalan yazılarak bi'z-zarure birkaç (kvlkaycbnzvsy) vechile vekâletin Hüseyin Avni Bey'e tevdiî lüzumunu yazmıştım. Bizzat idârede bulunmayarak haricen tanzim-i umûr ve gönderilen heyetin muvâsalatında Meclis'e izâhât vermek üzere Ankara'ya gelmekliğim lâzımdır. Böyle nazik bir zamanda Avni Bey'in tahkikatın ikmâline kadar vekâlette bulunması meb'ûslukla gayr-i kabil-i telif görülmemelidir. Meseleyi daha vahim bir safhaya (. . .) ve Erzurum mukavemet ve mevcudiyeti zayı ettirmeden teklifatın kabulü pek açık olarak irtikâp edilmiş olan su-i istimâlât hakkındaki takibatın hitamına kadar memleketin kendilerinden addederek emniyet gösterdikleri Meb'ûs Hüseyin Bey'in tebliğ-i memuriyeti ve yirmi dört saate kadar cevap verilmesi ve keyfiyetten Paşa'nın haberdâr edilmesi müsterhamdır efendim.

Büyük Millet Meclisi Reis-i Sanisi

Celâlettin Arif

Vesika 259

Gayet mühim ve müstaceldir
Hemen keşide edilecektir

Erzurum, 24.9.36

Ankara'da Büyük Millet Meclisi Riyâseti'ne

Heyet-i Vekile'de ve Büyük Millet Meclisi'nde kıraat olunacaktır.

Heyet-i Vekilenin. Vekâlet-i âlilerinin gayr-i musîb ve gayr-i kanunî bulduğunuz tekliflerinin hangileri olduğunu bildirmenizi ricâ ederim. Acaba Erzurum Meb'ûsu Hüseyn Avni Bey'in Erzurum vali vekâletine tayini talebi mi, eğer bu ise hatırı-âlilerinde olmak gerektir ki, Ankara'dan çıkmazdan mukaddem Erzurum ahalisi kendisine vali bulup bize inha etsinler emrini sizden telâkki eylemiş idim. Ben de ahaliye emrinizi tebliğ ettim. Acaba hata mı ettim. Ahali de bu teklifi hüsn-i telâkki ederek bu zatın asıl gelinceye kadar vekil olmasını talep etti. Bu talebi Ankara'ya bildirdim. Silâh, cephane temîn eylemek üzere birçok fedakârlığa katlandığımız bir zamanda kırk elli-bin silâhla milyonlarca mühimmâtın dolayısıyla Rumlara satılması, tahniyede vukua gelen su-i istimalât yüzünden ahalide bir galeyân uyanmasından dolayı hırsızların bir an evvel tecziyelerini talep etmekliğim acaba gayr-i musîb ve gayr-i kanunî bir teklif miydi. İcra eylediğim takibat üzerine Tahniye Müdürü Avni Efendi'nin hesâbatı tetkike başlandı. Ve beş bin kilo un sattığı meydana çıkar çıkmaz mûmâileyhin intiharından ne mâna çıkarılır. Emvâl-i metruke satışlarından vukua getirilen su-i istimalât bütün halkın ağzında iken müsebbiblerinin zâhire ihracını talep etmek acaba gayr-i münasip ve gayr-i kanunî bir talep mi? İleri cepheden ordu namına mevcut su-i istimalâtın bir an evvel önü alınması için murahhas olmak üzere gelen alay kumandanlarının şikâyatını dinleyip ânları Büyük Millet Meclisi Riyâseti'ne bildirmek de acaba gayr-i münasip bir teklif gibi mi telâkki olundu. Müdafaa-i Hukuk halkın mutalebâtını dermeyan etmiş olduğunu işittim. Erzurum muhîtinini zannedersenem kâfi derecede tanımiyorsunuz. Buranın halkı bir kere fevân

etti mi, ânın önünde durmak gayet güç olduğunu bildiğimden bunun hudûsundan evvel lâzım gelen tedâbîr-i hakîmâneyi tavsiye etmek acaba gayr-i kanunî ve gayr-i münasip bir teklif miydi. Ben zannediyorum ki vazife-i vataniyemi ifa edebilmek için muhtaç olduğum istirahatı bir tarafa bırakarak bu işlerle uğraşmayı Heyet-i Vekile takdir edecek ve gayr-i kanunî, gayr-i musîb teklifin benden sudûr eylemeyeceğine Heyet-i Vekile'nin kail olmasını beklerdim. Aranızda müddeayâtımı takdir edecek arkadaşlarım mevcut olacağına kaniim. Daire-i intihâbiyemi teftiş etmeksizin hemen Ankara'ya muâvedet imkân dahilinde değildir. Buraya geldim geleli bu gibi meşagil ile uğraştığımdan kazaları dolaşmaya vakit bulamadım efendim.

Büyük Millet Meclisi Reis-i Sanisi
Celâlettin Arif

Vesika 260

Dersaadet 17.10.38

Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Tevfik Paşa oğlunu bendenize göndererek âtideki telgrafnameyi verdi:

Meselenin gayet mahrem tutulması ricâsıyla beraber vukubulan tahkikatına nazaran İngilizler, konferansta Anadolu ile İstanbul'un ayrı ayrı cephe arz etmesinden istifade ile hilâfet hâmisi sıfatını iktisâb etmeye çalışacağından meseleye lâzımgeldiği gibi ehemmiyet verilmesini arz etmemi tebliğ ettirdi. Ferman. (Hâmit)

Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine: Bi-avnihi teâlâ ihrâz olunan muzafferiyet, ba'd-ezîn İstanbul ve Ankara arasında tahaddüs etmiş olan ihtilâf ve ikiliği kaldırmış ve vahdet-i milliyemizi temîn etmiş olup ancak Düvel-i Müttefika ile aramızda müsaleha henüz akd edilmemiş olmasından dolayı Avrupa şehirlerinden birinde karîben in'ikadı derkâr bulunan sulh konferansına sâbıkı vechile her iki tarafın davet edileceği ma'lûm bulunduğuna mebni selâmet-i milliyemize müteallik mevâdd-ı mühimmenin evvelce beynimizde müzakere ve tesbiti zımnında is-

tihzaratta bulunularak mezkûr konferansta müttehiden hukuk-ı milletin müdafaasına sarf-ı mesâi edilmesi nezd-i âlilerinde dahi rehin-i tasvip olacağına kanaat-i kâmile bulunduğundan ol bâbda taraf-ı senâveriyelerle görüşüp anlaşmak üzere ahvâle vâkıf ve emniyetinizi hâiz bir zatın buraya gayet mahremâne talimatı hâmilan ve sūr'at-i mümkinine ile i'zâmı mütemennadır efendim.

17.10.38 İmza: Sadrazam Tevfik.”

Vesika 261

Şifre

Bursa, 18 Teşrinievvel 338

İstanbul'da Hâmit Beyefendi'ye

Türkiye Devleti'nin aleyhinde her türlü teşebbüsü daima nazar-ı dikkatte tutan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti mukabil tedbirlerini düşünmüştür. Teşkilât-ı Esasiye Kanunu ile şekil ve mahiyeti taayyün eden Türkiye Devleti'nin tarih-i teessüsünden beri Türkiye mukadderâtına vâzîu'l-yed ve bundan mes'ûl yalnız ve ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti olduğu cihanca ma'lûm ve hâdisât-ı fiiliye ve muâmelât-ı siyasiye ile müeyyed bulunmaktadır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi ordularının ihrâz eylediği muzafferiyet-i kat'iyenin netice-i tabiiyesi olmak üzere vukuu karîb olan sulh konferansında Türkiye Devleti yalnız ve ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti tarafından temsil olunur. Bu hakayık karşısında gayr-i meşrû' ve gayr-i hukukî olduğu Meclis-i Âli'ce mükerreren ifade ve ilân edilmiş olan heyetlerin veya bu gibi heyet mensubîninin şimdiye kadar bi'd-defaat vâki olduğu gibi bundan sonra da siyaset-i devleti teşviştan mucânebet eylememeleri hususunun ne derece azîm mes'ûliyeti bâdi olacağı derkârdır efendim.

Mustafa Kemal

Vesika 262

1/1010

P.R. 8.11.38

Mahrem ve aceledir

Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

C: 7.11.38, şifreye;

Zât-ı samilerinden telgrafa telâkki ettiğim emrin başında Tevfik Paşa'ya cevap olduğu mezkûr bulunmadığı gibi nihayetinde de telgrafnameyi kendisine tebliğim emir buyurulmadığından bunu bendeniz için bir veçhe telâkki etmiş ve binâenaleyh Tevfik Paşa'ya üç gün zarfında beş kere o veçhe dahilinde bi'l-vasıta tebligatta bulunduğum gibi hatta bir defasında konferansa murahas gönderilmemek için gazetelere, ajanslara tebliği icap eden beyânâtının esaslarını hâvi bir müsvedde bile göndermiştim. Her defasında işin derdest-i müzakere olduğuna ve yakında neticeyi bildireceğine dair cevaplar aldım. Keyfiyetin bundan ibaret olduğu maruzdur ferman.

Hâmit

Vesika 263

Ankara'da;

Dersaadet, 29.10.1922

Büyük Millet Meclisi Riyâset-i Celîlesine

Gayet müstaceldir

Konferansa, Bâbiâli de, Büyük Millet Meclisi de davet olundu. Bâbiâli'nin adem-i icâbeti, devletin altı asrı mütecâviz zamandan beri müesses ve mahfûz olan, bütün âlem-i İslâm'ın alâkadar olduğu hüviyet-i tarihiyesini mahkûm-ı indirâs etmek, Büyük Millet Meclisi'nin adem-i icâbeti ise cihanın müştak ve muntazır olduğu sulhü âkım bırakmaktır. Bu mühim mes'ûliyetleri bi't-tabi ne Bâbiâli ne Büyük Millet Meclisi kabul ve tahammül eder. Zaten Bâbiâli ile Büyük Millet Meclisi arasında hakikî bir ikilik mutasavver olmadığı ve her türlü ısrar ve tazyike karşı Sevres Muâhedesî'nin adem-i tasdikinde mukavemet ve

tesâdüf olunan müşkilât-ı azîmenin iktihâmı ile umûr-ı idârenin tedvîrini ve işgalin taklil-i tesiri hususunda bezl-i makderet ve bu meyânda muvaffakiyât-ı vâkıânın husûlüne bikadri'l-imkân hizmet eden heyetimiz hâkimiyet-i milliyeyi tahkim ve tevsîk suretiyle vahdet-i idâreyi temîn için müzakereye de hazır olduğu halde mesâi-i hayriyenin bir sulh-i nâfi ile semerât-ı siyasisini iktitaf hengâmında mücahede-i milletten ayrı kalmayı ve bu sebeple bi'l-ittihâd istihsali mümkün olan menâfi-i âliye-i vatan-dan cüz'-i lâyetecezzasını bile ifâteyi asla tecvîz etmez. Ayrılık şöyle dursun, en ufak bir muhalefeti dahi revâ görmez. Hatta pay-i âdâyı kat' ve levsi istilâyı izâle yolunda seyfen mesâi-i cânsipârâne ve hudâpesendânede bulunanları nefislerine tercih eyler. Binâenaleyh adem-i itilâf sebebiyle devlet ve milletin başına maazallahü tealâ bir musîbet-i uzmâ getirmek ve muâvenet-i maddiye ve müzaheret-i maneviyelerine nâil olduğumuz âlem-i İslâm'ı müteallim etmekten ise menâfi-i âliye-i vatan uğrunda temîn-i vahdet, evvelce vâcib ise bugün farz olmuştur. Şu halde hem istikbâl-i memleket, hem müdafaa-i hukuk-ı vatan hakkında müzakerede bulunulmak üzere Büyük Millet Meclisi'nce tayin olunacak bir zatın talimat-ı mahsusa ile hemen gönderilmesini hassaten temenni ve bu sık tensîb buyurulmadığı halde heyetimizden Ziya Paşa Hazretlerinin oraya gönderileceği beyan ve cevâbının telgrafla bildirilmesi niyaz olunur.

Sadrazam
Tevfik

Vesika 264

Saltanat-ı milliyenin tahakkukuna dair Büyük Millet Meclisi'nde cereyân eden tarihî celselerden:

1 Teşrinisanî 38'de saltanat-ı milliyenin tahakkukuna dair Büyük Millet Meclisi'nde cereyân eden tarihî celsede Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin îrâd buyurdıkları mühim nutuk:

Arkadaşlar! İstanbul'da gayr-i meşrû' bir sıfatı şahsına atfedilen Tevfik Paşa evvelâ hususî ve mahrem olarak ordularınızın Başkumandanına, müteakiben onu jurnal eder tarzda açık bir telgrafname ile Meclis-i Âli'ye mürâcaatta bulundu. Dikkat bu-

yurulursa gelen telgrafname ile efkâr-ı umumiye-i İslâmiye teşvîş edilmek isteniyor. Bu telgrafnamedeki zihniyet, istiklâlimizi imhâya çalışan düşmanlarımıza karşı dava-yı mukaddesemizi müdafaada fiilen ve hukukan muvaffakiyetlere mazhar olan Hükümet-i Milliyemizi düçâr-ı zaaf etmeye ma'tûftur. mâna ve mantıktan âri olan bu telgrafnamenin muhteviyâtı; Meclis-i Âlinizin mevcudiyetile tahakkuk eden bir şekli, bir hakikati tekrar mevzu-i bahis etmemizi istilzam eyledi. Şekl-i idâremizde mündemic bulunan hakikat, Türkiye halkının, mukadderâtına bi'l-fiil ve bizzat vâziû'l-yed olması, hâkimiyet-i milliyesini, saltanat-ı milliyesini üç seneden beri kendi elinde bulundurarak dava-yı mukaddesesini müdafaa etmekte bulunmasıdır.

Bu hakikatin tecellisi, bir bâtılın zevâlini müeddi oldu. Bu bâtıl, gayr-i meşrû', gayr-i makul olan şey bir milletin hukuk-ı hâkimiyet ve saltanatının bir şahıs uhdesinde temsil edilmesi-ne müsaade edilmesiydi.

Bu nokta üzerinde bütûn milletin ve arzu-yı millete tebaan millet vekillerinden terekkeb eden heyet-i celilenizin tabii surette vermiş olduğu kararı, birçok defalar birçok arkadaşlarımızın muhtelif vesilelerle ifade etmiş olmalarına rağmen ben de bir arkadaşınız sıfatıyla bu kürsüden aynı şeyi tekrar edeceğim. Beni beş on dakika daha dinlemek lutfunda bulunmanızı ricâ ediyorum. (Hay hay sesleri)

Arkadaşlar; tavzîh-i hakikat için hep beraber Türk tarihi ve İslâm tarihi üzerinde kısa ve serî bir nazar geçirmeye muvafakat buyurur musunuz?

Efendiler, bu dünya-yı beşeriyette asgarî yüz milyonu mütecâviz nüfustan mürekkeb bir Türk millet-i azîmesi vardır. Ve bu milletin saha-i arzdeki vüs'ati nisbetinde saha-i tarihte de bir derinliği vardır.

Efendiler, bu umku isterseniz iki mikyasla ölçelim: Birinci vâhid-i kıyasî, edvar-ı kable't-tarihiyeye ait mikyastır. Bu mikyasa göre Türk milletin cedd-i âlâsı olan Türk namındaki insan, İkinci Ebû'l-beşer Nuh Aleyhisselâmın oğlu Yafes'in oğlu olan zattır.

Tarih devrinin tedârik-i vesâikte pek müsamahakâr olan ilk safhalarına biz de müsamaha edelim. Fakat en bâriz ve en

maddî ve en kat'î delâil-i tarihiyeye istinâden beyan edebiliriz ki, Türkler on beş asır evvel Asya'nın göbeğinde muazzam devletler teşkil etmiş ve insanlığın her türlü kabiliyâtına tecelligâh olmuş bir unsurdur. Sefirlerini Çin'e gönderen ve Bizans'ın sefirlerini kabul eden bu Türk Devleti ecdadımız olan Türk milletinin teşkil eylediği bir devlet idi.

Efendiler! Yine malûmdur ki, dünya yüzünde yüz milyonluk bir Arap kütlesi vardır. Ve bunların Asyaî kısmı Ceziretü'l-arab'da mütekâsif olarak arz-ı mevcudiyet eder.

Mazhar-ı nübüvvet ve risâlet olan Fahr-i âlem Efendimiz bu kütle-i Arap içinde Mekke'de dünyaya gelmiş bir vücud-ı mübarekti.

Ey arkadaşlar! Tanrı birdir, büyüktür; âdât-ı ilâhiyenin tecelliyâtına bakarak diyebiliriz ki; insanlar iki sınıfta, iki devirde mütâlaa olunabilir. İlk devir beşeriyetin sabavet ve şebabet devridir. İkinci devir, beşeriyetin rüşd ü kemâl devridir.

Beşeriyet birinci devirde tıpkı bir çocuk gibi, tıpkı bir genç gibi yakından ve maddî vasıtalarla kendisiyle iştilgal edilmeyi istilzam eder. Allah, kullarının lâzım olan nokta-i tekemmüle vusûlüne kadar içlerinden vasıtalarla dahi kullarıyla iştilgali lâzime-i ulûhiyetten addeylemiştir. Onlara Hazret-i Âdem Aleyhisselâmdan itibaren mazbût ve gayr-i mazbût ve namütenahi denecek kadar çok nebiler, peygamberler ve resuller göndermiştir. Fakat peygamberimiz vasıtasıyla en son hakayık-ı diniye ve medeniyeyi verdikten sonra artık beşeriyetle bi'l-vasıta temasta bulunmaya lüzum görmemiştir.

Beşeriyetin derece-i idrâk, tenevvür ve tekemmülü her kulun doğrudan doğruya, ilhamat-ı ilâhiye ile temas kabiliyetine vâsıl olduğunu kabul buyurmuştur ve bu sebepledir ki Cenâb-ı Peygamber, hatemü'l-enbiyâ olmuştur ve kitabı, kitab-ı ekmeldir. Son peygamber olan Muhammed Mustafa Sallâllahualeyhivesellem 1394 sene evvel Rumî Nisan içinde ve Rebiülevvel ayının on ikinci Pazartesi gecesi sabaha doğru tan yeri ağarırken doğdu. Gün doğmadan! Bugün o gündür.

Fi'l-hakika Arabî tarihlerinde bu akşam yevm-i velâdetin tamam sene-i devriyesine tesâdüf ediyor. İnşallah bu hayırlı tesâdüftür. (İnşallah sadaları) Hazret-i Muhammed eyyâm-ı

sabavet ve şebabetini geçirdi. Fakat henüz peygamber olmadı. Yüzü nuranî, sözü ruhanî, rûşd ü rû'yette bîbedel, sözünde sadık ve hilm ve mürüvvetçe sâire fâik olan Muhammed Mustafa evvelâ bu evsâf-ı mahsusa ve mütemâyizesiyle kabilesi içinde "Muhammedülemin" oldu. Muhammed Mustafa peygamber olmadan evvel, kavminin muhabbetine, hürmetine, itimâdına mazhar oldu. Ondan sonra ancak kırk yaşında nübüvvet ve 43 yaşında risâlet geldi.

Fahr-i âlem efendimiz, namütenahi tehlikeler içinde bîpâyân mihnetler ve meşakkatler karşısında yirmi sene çalıştı. Ve din-i İslâm'ı tesise ait vazife-i peygamberîsini ifaya muvaffak olduktan sonra vâsıl-ı âlâ-yı illiyyin oldu. Kendisinin mazhar-ı irşâdâtı olan bütün Müslimîn bilhassa Ashâb-ı Güzin birçok gözyaşı döktüler. Fakat mukteza-yı beşeriyet olan bu hâl-i teessürün bî-fâide olduğunu derhal idrâk eden erbâb-ı fetanet Peygamberin arkasından ağlamak değil, mesalih-i ümmeti bir an evvel hüsn-i temşiyete mazhar edecek tedbir almak kanaatiyle toplandılar. Resul-i Ekreme halife olacak bir emîr intihâbı mevzu-i bahis edildi. Ebubekir'den şahsen çok hoşlanırdı ve enfâs-ı vâpesînini yaşarken Ebubekir'in kendisine halef olması muvâfık olacağını muhtelif tarzlarda işaret dahi buyurmuşlardı. Buna nazaran toplanıp resmen bir intihap yapmaktan başka bir iş kalmamış olduğuna hükmolunabilirdi. Halbuki bu intihap keyfiyeti o kadar basit olmadı. Bilakis mesele çok müzakerelere, münakaşalara ve çok esaslı ihtilâflara ma'rûz kaldı. Emr-i intihâbda mühim olarak üç muhtelif nokta-i nazar tebârüz etti. Bu nokta-i nazarlardan birisi makam-ı hilâfete istihkak, mesalih-i ümmeti rû'yet edebilmek için lâzım olan kudret ve kifayetin kaide ittihâzı idi. Buna nazaran makam-ı hilâfet en kuvvetli ve en nüfûzlu ve en reşid kavmin olacaktı. Bu nokta-i nazar cumhûr-ı sahabenin idi.

İkinci nokta-i nazar, o güne kadar nusret-i İslâm'a hizmet eden kavmin hilâfete müstahak addedilmesi idi. Bu, ensârın nokta-i nazarı idi. Üçüncü fikir ise kuvvet-i karabeti iltizâm idi. Bu da Haşimîlerin nokta-i nazarı idi. Bu üç nokta-i nazardan ittifak-ı ârâ ile birini tercih etmek ve emr-i intihâbı intâc eylemek mümkün olamadı. En nihayet teşettüt ve fetretin derhal önüne geçmek lüzumuna kani olan Hazret-i Ömer'in tesisi-

riyle Hazret-i Ebubekir'e bi'at olundu. Görülüyor ki, ilk halife-nin intihâbında temâyülât-ı umumiyenin tabii temerküzünden ziyade şahsî tesir tesbit-i şekl etmiştir. Efendiler, bu muhalefet ve münakaşatın nabemahâll olduğunu zannetmeyelim. Haki-katen emr-i hilâfet milel-i İslâmiye'ce en büyük bir maslahattır. Çünkü Efendiler, Hilâfet-i Nebeviye, ehl-i İslâm arasında ra-bıta olan bir emârettir. Ve ehl-i İslâm'ın kelime-i vahdet üzere ictimâlarını temîn eden bir emârettir.

Emâret işte Cenâb-ı Hakk'ın bir sır ve hikmetidir ki, teessüsü daima satvet ve kuvvetle meşrûttur. Ândan maksad-ı aslî de def'-i fesâd ve hıfz-ı asayiş-i bilâd ve tanzim-i umûr-ı cihât ile mesalih-i âmmeyi hüsn-i tanzim ve tesviyeden ibarettir. Bu dahi ancak sat-vet ve kuvvete menûttur; âdetullah bu vechile câri olagelmıştır. Buna nazaran yukarıda izah ettiğim üç muhtelif nokta-i nazar-dan birincinin — ki kuvveti ve nüfûzu olan kavmin, milletin vâris-i hilâfet olması noktası idi — diğer nikat-ı nazara müreccah ve galip olması tabiidir ve Hazret-i Ebubekir'in bi't-tesir makam-ı hilâfeti işgal etmesi isabet oldu. İşte bu suretle, zaman-ı saadetten sonra hilâfet unvanıyla bir emâret-i İslâmiye teşekkül etti.

Fakat Efendiler, peygamberin vefatıyla derhal her tarafta irtidâd başladı, irtica başladı, isyan başladı. Hazret-i Ebube-kir bunları bertaraf etti; vaziyete hâkim oldu. Bir taraftan da tevs-i hudûd-ı emâret-i İslâmiye'ye tevessül eyledi. Ebubekir, son demlerine yaklaşınca kendi intihâbındaki müşkilâtı tahat-tur etti ve Hazret-i Ömer'i vasiyetname ile bizzat intihap etti.

Hazret-i Ömer'in zaman-ı hilâfetinde memâlik-i İslâmiye fevkalâde denecek derecede sūr'atle tevessü eyledi, servet çoğal-dı. Halbuki bir milletin içinde servet ve gına husûlû beyne'n-nâs ağrâz-ı dünyeviyenin hudûsünü ve bu da ihtilâl ve fitne-nin zuhûrunu bâis olmak bu âlem-i kevn ü fesadın mukteza-yı ahvâliendendir. İşte bu nokta; Hazret-i Ömer'in zihnini tahdiş ediyordu. Bir de Hazret-i Ömer tahattur ediyordu ki Resul-i Ekrem, mahrem-i esrarı olan havâss-ı ashâbına şunu demişti: "Ümmetim düşmanlarına galebe edecek. Mekke, Yemen, Ku-düs ve Şam'ı fethedecek, Kisra ve Kayser'in hazinelerini taksim eyleyecektir ve fakat ondan sonra aralarında fitne ve ihtilâl ve nefsanîyetler hâdis olarak mülûk-i sâlifin mesleğine gideceklerdir..." Hazret-i Ömer bir gün Huzeyfetülyemani Radiyallahü-

anh Hazretlerine, deniz gibi temevvüc edecek fitneyi sorduğu zaman aldığı cevapta; “Senin için ândan beis yok; senin zamanla onun arasında kapalı bir kapı vardır.” dedi.

Hazret-i Ömer sordu:

Bu kapı kırılacak mı, yoksa açılacak mı?

Huzeyfe: Kırılacak!.. dedi.

Hazret-i Ömer: Öyleyse artık kapanmaz dedi ve izhâr-ı teessüf etti. Hakikaten kapı kırılmak mukadderdi. Çünkü memâlik-i İslâmiye vüs’at bulmuştu, iş çoğalmıştı. Bu şekl-i emâret ve bu tarz-ı idâre ile her yerde adâlet-i kâmile icrası müşkil olmuştu. Hazret-i Ömer bunu idrâk ediyor, sıkılıyor ve Allah’ına yalvararak diyordu ki: Yarab! Ruhumu kabzet.

Ömer bir gün ağlarken sebebi soruldu:

“Nasıl ağlamayayım ki, Fırat kenarında bir oğlak zayi olsa korkarım ki Ömer’den sorulur!” diye cevap verdi.

Evet, Hazret-i Ömer (Radiyallahüanh) artık hilâfet unvanı altındaki tarz-ı emâretin bir devlet idâresine nâkâfi olduğunu, bir zatın kendi faziletinde, kendi kudretinde ve hatta kendi mehabetinde olsa dahi bir devletin idâresine nâkâfi olduğunu bütün mana-yı şâmiliyle idrâk eylemişti. Hatta bu endişe ile idi ki, Ömer kendinden sonra artık bir halife düşünemez oldu. Kendisine oğlunu tavsiye ettikleri zaman “Bir haneden bir kurban yetişir” dedi. Abdurahman bin Avf’i çağırdı:

“Ben seni veliaht eylemek istiyorum” dedi. O da; “Bana kabul et diye rey ve nasihat eyler misin” dedikte Ömer:

“Edemem” dedi. Abdurrahman: “Vallahi ben de ebediyyen bu işe giremem” dedi. En nihayet Ömer, en makul noktaya temas etti; emâret, devlet ve millet işini meşverete havale etti. Ömer’den sonra ashâb-ı şûrâ ve bütün halk mescidi lebaleb doldurdu ve orada bazı şâyân-ı dikkat vaziyetlerle yine idâre-i ümmeti, intihap ettikleri bir halifeye tevdi ettiler.

Hazret-i Osman halife oldu. Fakat kırılmaya mahkûm olan kapı, artık kırılmıştı. Memâlik-i İslâmiye’nin her tarafında bin türlü kıl ü kal ve adem-i hoşnûdî başladı. Zavallı Osman âciz ve nâcîz bir vaziyete düştü. O kadar ki, Şam Valisi Muaviye onun hayatını muhafaza etmek için nezd-i himayetkârîsine davet etti. Buna muvafakat edemeyen Hazret-i Osman’a taraf-ı vilâyetpenâhiden muhafaza-i nefis için asker göndermeyi tek-

lif etti. Bunların hiçbirisine, meydan kalmadı. Her tarafta isyan eden muhtelif mıntakalar halkı Medine’de, evinin içinde Hazret-i Osman’ı taht-ı muhasaraya aldı. Ve zevce-i muhteremesinin yanında şehit etti. Birçok gürültülü ve kanlı vakayiden sonra Hazreti Ali (Kerremallahüveche) makam-ı hilâfete getirildi.

Tekrar edelim ki, kapı kırılmıştı. Aynı ırktan olmakla beraber Irak başka bir şey, Yemen başka bir şey, Suriye başka bir şey, ve hıttâ-i Hicaziye de bambaşka bir şeydi.

Hicaz’da bir halife; Suriye’de kuvvete istinâd eden bir vali ile Sıffin’de karşı karşıya gelmeğe mecbur oldu. Muaviye Hazret-i Ali (Kerremallahüveche)nin hilâfetini tanımıyor ve bilakis onu hûn-ı Osman ile itham eyliyordu. Vazifesi âlem-i İslâm’da ahkâm-ı Kur’âniye’nin temîn-i tatbikatından ibaret olan halife, mızraklarına mesahif-i şerife geçirilmiş Emeviye ordusunun karşısında muharebeyi kat’a mecbur oldu. Bi’z-zarure tarafeyn hakemlerinin vereceği karara tebaiyete söz verdi. Muaviye’nin murahhası Amr İbnûlas ile Hazret-i Ali’nin murahhası Ebumuse’l-eş’ari tahkimnameyi tanzim için karşı karşıya geldikleri zaman Hazret-i Ali hâzır bulunuyordu. “Emirü’l-müminîn Ali ile Muaviye arasında tahkimnamedir” diye yazılan cümleye derhal Muaviye’nin murahhası itiraz etti ve dedi ki: “O, Emirü’l-müminîn kelimesini oradan kaldır. Sen yalnız emrinde bulunanların emîri olabilirsin. Şam ahalisinin emîri değilsin.”

Hazret-i Ali, isminin başındaki sıfatın kaldırılmasına muvafakat etti. Bundan sonra iki taraf murahhasının yekdiğerine karşı kullandığı âdi hile cümlece malûmdur. Bunda muvaffak olan Amr İbnûlas Muaviye’ye hilâfetini tebşîr etti.

Diğer taraftan Hazret-i Ali de hükkâmın hükmüne sadık kalacağına söz verdiği halde biraz tereddüdü müteakib icra-yı hilâfete devam etti. Görülüyor ki Resulûllahın vefatından yirmi beş sene kadar kalil bir zaman sonra âlem-i İslâmiyet içinde, İslâm’ın en büyük zevâtından ikisi karşı karşıya iddia-yı hilâfet ile arkalarından sürükledikleri aynı din ve aynı ırktaki insanları kanlar içinde bırakmakta beis görmediler. En nihayet hilesinde muvaffak olan, saf ve nezih olanı mağlûp ve evlâd u ayâlini mahv ü perişan eyledi ve bu suretle hilâfet unvanı al-

tındaki emâret-i İslâmiye'yi yine hilâfet unvanı altında saltanat-ı İslâmiye'ye tahvil etti. Saltanat-ı Emeviye, büyük istilâlar yapmakla beraber baştan nihayete kadar hûnin ve elîm vakayı ile ancak doksan seneyi doldurabilmiş ve Hicret'in 132. senesinde Arap milleti, selâtin-i Emeviye'yi başlarından atmış ve yerine başka namda bir devlet tesis etmiştir. Bu devlete, Devlet-i Abbasiye ve devletin re's-i kârında bulunan insanlara da halife derlerdi.

Merkez-i faaliyeti Irak'ta bulunan Hilâfet-i Abbasiye'nin mevcudiyetine rağmen Endülüs'te dahi "Halife-i resulüllah" ve "Emirülmüminîn" unvanlarıyla asırlarca saltanat sürmüş hükümdarlar mevcuttu. Beyânâtıma mukaddeme olarak izah etmiştim ki, bundan 1500 sene evvel, yani hicret-i nebeviyeden iki buçuk asır evvel Orta Asya'da muazzam bir Türkiye Devleti mevcuttu. Kable'l-islâm mevcut olan bu devletlerin sahibi Türkler, bundan 1000 sene evvel İslâm'ı kabul ettiler.

Evvelâ şarka doğru tevsi-i memâlik ederek Çin hudûduna kadar icra-yı nüfûz eylediler. Hulefâ-yı Abbasiye zamanında bu civanmert, asalet ve şecaatle benâm olan Türkler, asker olarak Suriye'ye, Irak'a kadar geldiler. Hulefâ-yı Abbasiye'nin taht-ı idâresinde bulunan bu yerlerde iktisâb-ı nüfûz ettiler. En yüksek idâre ve emr ü kumanda makamına irtika eylediler.

Dördüncü asr-ı hicride idi ki, Selçuk hükûmeti namı altında muazzam bir Türk Devleti teşekkül etti. Bu devletin namı altında icra-yı faaliyet eden Türkler, bir taraftan Kafkasya'ya, diğer taraftan cenuba, İran ve Irak'a ve Suriye'ye, garbe, Anadolu'ya nüfûz eyledi.

Bağdat'ta oturan Hulefâ-yı Abbasiye bu Türk Devlet-i muazzamasının daire-i nüfûzuna girmişti. Fi'l-hakika bu Türk Devleti beşinci asır evâsıtında Maverâünnehir ve Harezmi, Şam ve Mısır'ı ve Anadolu kıtasının çoğunu ve birçok memâliki zaptla hudûdunu Kâşgar'dan ve Seyhun mecrasından Akdeniz'e ve Bahr-i Ahmer ve Bahr-i Umman'a kadar tevsi etti ve Bağdat'ta bulunan Hulefâ-yı Abbasiye'yi yed-i ihtiyâr ve idâresine aldı.

Bağdat'ta aynı merkezde Melikşah namında Türk hâkimiyetini temsil eden bir zat ile halife namını taşıyan Muktedibillâh yanyana oturdular ve akraba oldular. Bu vaziyeti biraz tahlil etmek isterim.

Türk hakanı ki, muazzam bir Türk Devleti'nin hâkimiyet ve saltanatını temsil ediyor, temasında bir hilâfet makamının ayrıca mahfuziyetinde bir beis görmüyor. Eğer böyle bir mahzur görseydi zaten yed-i idâresine aldığı makamı ortadan kaldırmak ve o makama ait sıfat ve salâhiyâtı kendi makamında memzûc bulundurmamak mümkün idi. Hazret-i Selim'in takriben beş asır sonra yaptığını eğer isteseydi Melikşah daha o zaman Bağdat'ta yapmış olurdu. Müşarünileyhin belki yalnız düşündüğü bir şey var idiyse o da, Türkiye Selçuk Devleti'ne daha sadık ve makam-ı hilâfete elyak diğer birinin Halife Muktedibillâh'a halef olmasını temîn etti.

Fi'l-hakika Muktedibillâh'ın veliaht olan oğlunu azl ve onun yerine kendi torununu ikame için halifeyi tazyik etti.

Melikşah ölmeseydi bu böyle olacaktı.

Şimdi Efendiler, makam-ı hilâfet mahfûz olarak onun yanında hâkimiyet ve saltanat-ı millîye makamı — ki Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir — elbette yan yana durur ve elbette Melikşah'ın makamı karşısında âciz ve nâciz bir makam sahibi olmaktan daha âli bir tarzda bulunur; çünkü bugünkü Türkiye Devleti'ni temsil eden Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir. Çünkü bütün Türkiye halkı, bütün kuvâsıyla o makam-ı hilâfetin istinâdgâhı olmayı doğrudan doğruya yalnız vicdanî ve dinî bir vazife olarak taahhüd ve tekeffül ediyor.

Mütâlaat-ı tarihiye silsilesi üzerinde birkaç adım daha beraber atalım:

Bu adımlarımız bizi bugünkü şekl-i idâremizin ne kadar tabii, ne kadar zarurî ve Türkiye için ve bütün âlem-i İslâm için ne kadar nâfi ve musib olduğu neticesine îsâl edecektir.

Efendiler; Orta Asya'da devlet üstüne devlet teşkil etmiş olan Türkler, daha garpta İran Selçukîleri ve Anadolu'da da Rum Selçukîleri namı altında pek muazzam ve pek mütemeddin devletler teşkil etmişlerdir. Konya'da merkez-i hükûmetlerini tesis etmiş olan Rum Selçukîleri, malûm-ı âlileri olduğu üzere 699 senesine kadar muhafaza-i mevcudiyet eyliyorlar. Ma'rûz İslâm Türk Devletleri icra-yı faaliyet ederken Cengiz Han namındaki cihângîr Karakurum'dan çıkarak 559 senesinde hudutlarını Çin Denizi'ne, Bahr-i Baltık'a, Bahr-i Siyah'a

kadar tevsi eyliyor. Cengiz'in torunu Hülâgû idi ki, 656 sene-i hicrisinde Bağdat'ı zapt ederek Halife-i Abbâsî Mutasım'ı idam ediyor ve bu suretle dünya yüzünde fiilen hilâfete hâtime veriyor. İrtihâl-i Fahr-i âlemden sonra birinci Halife-i resul Ebubekir ne dünyayı istemiş, ne dünya ona teveccüh eylemişti.

İkinci halife Hazret-i Ömer, hayat-ı ictimâiyedeki temevvücâtın gayr-i kabil-i tevkif olduğu kanaatini hayatında yakînen idrâk ederek muztaribü'r-ruh olarak vefat etti.

Hazret-i Osman'a gelince, mukadder olan tehacümât içinde kanını kitabullaha akıtarak terk-i dünya eyledi.

Hazret-i Ali, hilâfeti uhdesinde takarrür ettirememek ve ehl-i beyt-i resûlün hukukunu muhafaza edememek bedbahtîsiyle giryan oldu.

Emevîler doksan seneden fazla hilâfeti muhafaza edemediler. En nihayet nüfûz-ı hilâfeti Bağdat surlarına kasra mecbur olan Abbâsî Halifelerinin sonuncusu Mutasım'ı, evlâd u ayâliyle ve sekiz yüz bin kişi Bağdat ahalisiyle beraber Hülâgû'ya kurban verdiler.

Hulefâ-yı Abbâsiye'nin zaafını görmekle "Halife-i Resul-ullah" ve "Emirü'l-müminîn" unvanlarını almış olan ve nüfûz-ı hilâfetleri Elhamra sarayının kapısından çıkamamaya mahkûm kalan Endülü'steki halifelerin de beşinci asr-ı hicrî ibtidâsındaki akıbet-i feciası malûmdur. Bağdat'ta Hülâgû'nun ihdâs eylediği vaka-i mühimme neticesinde küre-i zemin üzerinde halife ve makam-ı hilâfet ma'dûm bir hale getiriliyor. Bundan üç sene sonra, yani 659 tarih-i hicrisinde idi ki, Hulefâ-yı Abbâsiye neslinden Elmüstansır billâh isminde bir zat Hülâgû'dan kurtulup Mısır Hükûmeti'ne iltica etti ve bu zat Mısır Meliki tarafından halife tanındı.

Bundan sonra on yedi zat halife unvanını hâiz olarak ve fakat hiçbir salâhiyeti, hiçbir tesir ve nüfûzu olmayarak doğrudan doğruya Mısır Hükûmeti'nin himayesinde yekdiğerini istihlâf ile imrâr-ı hayat eylemiştir. Selçukî Devleti'nin idâresinde teşettüt-i umumî hâsıl olması üzerine Türkler 699 tarih-i hicrisinde Selçuk Devleti yerine Osmanlı Devleti'ni ihyâen tesis eylediler. Bu devletin ulularından Yavuz Hazretleri 924 tarih-i hicrisinde Mısır'ı zapteylediği zaman orada idam eylediği Mısır hükümdarlarından başka unvanı halife olan bir zat buldu.

Halife sıfatının böyle bir şahs-ı âciz tarafından kullanılması âlem-i İslâm için şeyn olduğuna şüphe etmediğinden o sıfatı Türkiye Devleti'nin kuvâsına istinâd ettirerek ihyâ ve i'lâ eylemek üzere aldı.

Efendiler! Osmanlı Devleti ki 699'da teessüs etmişti hilâfeti aldığı 924 tarihinden ancak elli sene sonrasına kadar tarih-i cihanda devr-i itilâ denilen ve muvaffakiyât-ı mütevâliye ve azîme ile malî olan takrîben üç asırlık bir devir yaşadı. Ondan sonra... Ondan sonra efendiler, inhitat, inhitat başlıyor.

Efendiler, devr-i inhitatın her safhası Türkiye Devleti'nin hudutlarını biraz daha darlaştırıyor. Türk milletinin maddî ve manevî kuvvetlerini biraz daha fazla taksir ediyor.

Devletin istiklâlini darb ediyor, arazi, servet, nüfus ve haysiyet-i millet azamî bir sūr'atle mahv u tebah oluyor.

Nihayet âl-i Osman'ın otuz altıncı ve sonuncu pâdişâhı Vahideddin'in devr-i saltanatında Türk milleti en derin hufre-i esaretin önüne getiriliyor.

Binlerce senelerden beri istiklâl mefhûmunun timsal-i asili olan Türk milleti bir tekme ile bu hufrenin içine yuvarlanmak isteniyor... Fakat bu tekme vurduktan için bir hain, bîşuur, bîidrâk bir hain lâzımdı. Nasıl ki, kanunen idamı lâzım gelenlerin bile ipini çekmek için kalb ve vicdanı ulviyet-i insaniyeden mücerred bir mahlûk aranır. İdam hükmünü verenlerin böyle âdi bir vasıtaya ihtiyaçları vardır; o, kim olabilirdi?! Türkiye Devleti'nin istiklâline hâtime veren, Türkiye halkının hayatını, namusunu, şerefini imhâ eden, Türkiye'nin idam kararını ayağa kalkarak bütün endamıyla kabul etmek istidadında kim olabilirdi?.

(Vahideddin, Vahideddin sadaları, gürültüler...)

Paşa Hazretleri (devamla) — Maa't-teessûf bu milletin hûkûmdar diye, sultan diye, pâdişâh diye, halife diye başında bulunduğunu Vahideddin.. (Allah kahretsin sadaları)

Vahideddin bu hareket-i denâetkârânesiyle yalnız kendinin lâıyk olduğu bir muameleyi kabul etmiş olmaktan başka hiçbir şey yapmış olmadı.

Vahideddin bu hareketle kendini öldürdü ve temsil eylediği şekl-i idârenin indirâsını zarurî kıldı. Fakat efendiler; millet, hiçbir vakit bu hareket-i hiyanetkârânenin kurbanı olmağa

razı olamazdı. Çünkü millet, icâb-ı teâmül olarak başında bulunanların mahiyet-i hareketini sühûletle idrâk edecek rûşd ü kabiliyette idi.

Millet, tarihin vuzûhundan asırlardan beri dūçâr olduğu felâketlerin esbâbını bir anda hulâsa edebilecek hassasiyet ve intübâhta idi.

Millet, şahısların hırs-ı saltanat, hırs-ı tahakküm, hırs-ı istilâdan başlayarak temîn-i menfaat ve rahat ve tevsî-i sefahat ve rezalet, ibzal-i israfat gibi hasîs maksatları için vasıta ve kuvvet olmak yüzünden kendi benliğini unutacak mertebede geçirdiği gafletlerin netâyic-i elîmesini derhal hulâsa edebilecek rûşd ü kemâlde idi. Artık milletin en makul ve en meşrû' ve en insanî salâhiyetini istimâl etmek zamanı geldiğinde tereddüd kalmamıştı.

Tarih-i cihanda bir Cengiz, bir Selçuk, bir Osman Devleti tesis eden ve bunların hepsini hâdisât ile tecrübe eyleyen Türk milleti bu defa doğrudan doğruya kendi nam ve sıfatında bir devlet tesis ederek bütün felâketlerin karşısında meftûr olduğu kabiliyet ve kudretle ahz-ı mevki etti. (Şiddetli alkışlar) Millet, mukadderâtını doğrudan doğruya eline aldı ve millî saltanat ve hâkimiyetini bir şahısta değil, bütün efrâdı tarafından müntehap vekillerden terekkeb eden bir meclis-i âlide temsil etti. İşte o meclis, meclis-i âlinizdir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir ve bu makam-ı hâkimiyetin hükûmetine Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti derler.

Bundan başka bir makam-ı saltanat, bundan başka bir heyet-i hükûmet yoktur ve olamaz.

Kendine sıfat-ı hilâfeti izafe eden bu mevki-i şahsî münhedim olunca makam-ı hilâfet ne olacaktır sualî vârid-i hâtır olur!

Efendiler, Hulefâ-yi Abbasiye devrinde Bağdat'ta ve ondan sonra Mısır'da hilâfet makamının asırlarca müddet saltanat makamıyla yanyana ve fakat ayrı ayrı bulunduğunu gördük. Bugün dahi saltanat ve hâkimiyet makamıyla makam-ı hilâfetin yanyana bulunabilmesi en tabii hâlâtandır. Şu farkla ki, Bağdat'ta ve Mısır'ın saltanat makamında bir şahıs oturuyordu. Türkiye'de o makamda asıl olan milletin kendisi oturuyor.

Makam-ı hilâfette dahi Bağdat ve Mısır'da olduğu gibi

bîkudret veya mülteci bir şahs-ı âciz değil, istinâdgâhı Türkiye Devleti olan bir şahs-ı âli oturacaktır. Bu suretle bir taraftan Türkiye halkı asrî bir devlet-i mütemeddine halinde her gün daha rasîn olacak, her gün daha mes'ûd ve müreffeh olacak, her gün daha çok insanlığını ve benliğini anlayacak; eşhâsın hıyaneti tehlikesine kendisini ma'rûz bulundurmayacak, diğer taraftan makam-ı hilâfet de bütün âlem-i İslâm'ın ruh ve vicdanının ve imanının nokta-i rabitası, kulûb-ı İslâmiyân'ın bâdi-i inşirahı olabilecek bir izzet ve ulûhiyette tecelli edecektir.

Efendiler, Türkiye Devleti'nin, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve onun hükûmeti mefhûmlarının millet ve memleket için ne kadar kuvvet ve feyz ve halâs ve saadet vaat ettiğini izahla lüzum görmem. Üç senelik tecârib-i fiiliye ve bunun semerât-ı mes'ûdesi kâfi fikir ve kanaat verebilir itikadındayım. Bundan sonra makam-ı hilâfetin dahi Türkiye Devleti için ve bütün âlem-i İslâm için ne kadar feyzbâr olacağını da istikbâl bütün vuzûhuyla gösterecektir. (İnşallah sadaları)

Türk ve İslâm Türkiye Devleti, iki saadetin tecelli ve tezâhürüne menba ve menşe olmakla dünyanın en bahtiyar bir devleti olacaktır. (İnşallah sadaları)

Bu ma'rûzât ve izâhâta nihayet vermek için heyet-i aliyyenize şunu arz edeyim ki, bütün rûfekamın mevzu-i bahis olan meselenin esasında tamamen müttehid ve müttefik olduğunu büyük bir kanaat-i vicdaniye ve muhakeme-i fikriye ile beraber olduğunu görüyorum. Bu hal milletimizin cidden teşekkürünü mücib bir haldir. Heyet-i celîlenizin nâmütenahi takdirat ve tebrikâtı istilzam eden bir hakkıdır.

Deminden mufassal bir takrir okunmuştu. Şimdi okunan bir iki takrir daha var. Her üçünün muhteviyâtı arz ettiğim gibi, nikat-ı esasiyede birdir. Binâenaleyh yapılacak şey, bu üçünü daha sarîh ve daha güzel bir tarzda tesbit etmek ve heyet-i celîlenizin rey-i kat'îsine iktirân ettirerek bir an evvel ilân etmek ve bu sayede bütün düşmanlarımızın aleyhimizde aldığı tedbirlere karşı mâni olmaktır. (Şiddetli alkışlar).

Vesika 265

Hanedan-ı Âl-i Osman'dan Halife-i Müslimîn Abdülmecid
Hazretlerine

Tel 2 /688

Amme-i Müslimîn için mücib-i mahv olan düşman tekâlif-i şedîdesini kabul ve Müslimîn'in müdafaa-i mücâhidânelerinde düşmana muvafakatle beyne'l-Müslimîn ika-ı şerr ü fesâd ve sefk-i dimâya fiilen teşebbüs ve bu harekâtında devam ve ısrar ve bi'n-nihâye ecnebi himayesine tevdi-i nefis ederek bir İngiliz gemisiyle makar ve makam-ı hilâfetten firâr eden Vahideddin Efendi'nin Türkiye Büyük Millet Meclisi Şer'îye Vekâleti'nden verilen fetâvâ-yı şerife mücibince hal'ine Meclis heyet-i umumiyesinin 18 Teşrinisani 338 tarihinde mün'akid 140. ictimânının beşinci celsesinde müttefikan karar verilmiştir.

Türkiye Devleti'nin hâkimiyetini bilâ-kayd ü şart milletin uhdesinde muhfûz tutan Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'na tevfikân icrâ kudreti ve teşri salâhiyeti kendisinde mütecellî ve müte-merkiz bulunan milletin yegâne ve hakikî mümessillerinden mürekkeb Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 1 Teşrinisani 38 tarihinde müttefikan kabul ettiği esbâb-ı mücibe ve esâsât da-iresinde Meclis-i Âli'ce 18 Teşrinisani 38 tarihinde mün'akid celsede makam-ı muallâ-yı hilâfete intihap buyurulmuş olduk-larını hürmet-i mahsusa ile zât-ı hazret-i hilâfetpenâhîlerine arz ederim.

Keyfiyet Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce âlem-i İslâm'a ve Türkiye halkına iblâğ olunmuştur. İntihâb-ı vâkiin âlem-i İslâm için müteyemmen ve füyûzât-bahş olmasını eltâf-ı ilâhiyeden tazarru ve niyaz eylerim.

19 Teşrinisani 38

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Gazi Mustafa Kemal

Vesika 266

Zâta mahsus
Gayet aceledir

P. R, 19.11.338

Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

1- Makam-ı Hilâfete intihap olundukları hakkında Büyük Millet Meclisi Riyâseti'nden keşide buyurulan telgrafnameyi bizzat Halife-i Müslimîn Abdülmecid Hazretlerine arz ve takdim eyledim. Cevapname-i hilâfetpenâhi yarın sabah arz edilecektir.

2- Zât-ı hazret-i hilâfetpenâhi Dolmabahçe sarayında ikamet buyuracaklardır ve tebrik merasimi 21.11.38'de mezkûr sarayda icrâ edilecektir.

3- Zât-ı hazreti hilâfetpenâhi imza bâlâsında "Halife-i Müslimîn ve Hâdimü'l-haremeyn" unvanının bulunmasını ve Cuma selâmlığında iksâ buyuracakları elbise hakkındaki mütâlaanın istifsârını irâde buyurdular. Cuma selâmlığında hil'at ve Hazret-i Fatih'e ait şekilde bir sarık takınması mümkün ve muvâfık olacağı mütâlaasında bulunuyorlar. Bu husustaki mütâlaanın bildirilmesini ricâ ederim.

4- Âlem-i İslâm'a yazılacak beyannameyi verilen esâsât daire-sinde ihzâr ettirerek zât-ı hazret-i hilâfetpenâhiye okudum. Vahideddin Efendi'nin âlem-i İslâm'a karşı vaziyeti fetva-yı şerife ile taayyün etmiş olduğundan şimdiye kadar kendileri hakkında hüsn-i muamelede bulunmaktan uzak kalan bu adam hakkında kendisine şimdi bir şey söylememesinin daha asilâne bir hareket olacağını, binâenaleyh Vahideddin Efendi'ye ait aksâmın meskût geçilmesini maamafih selâmet-i memleket aksi tarz-ı hareketi icap ettiriyorsa bunun dahi yapılabileceğini irâde buyurdular. Kendileri de sureti mahsusada bir beyanname hazırlamış olduklarından bu gece her ikisini tevhîd ve telif edecekler ve yarın öğleden evvel bana göndereceklerdir Beyanname-i hilâfetpenâhinin İstanbul gazetelerinde hîn-i neşrinde Türkçesiyle beraber bir de Arapça suretinin neşrettirilmesindeki mütâlaanın da istifsârını irâde buyurdular. Bu husustaki mütâlaanın iş'ârını ricâ ederim.

5– Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine, Rauf Beyefendi'ye
19.11.38 sa. 11.45 sonrada 103 numara ile arz edilmiştir.

Refet

Vesika 267

Telgraf

Edirne, 6 Teşrinievvel 35

Sivas'ta Müdafaa-i Milliye Cemiyeti Mümessili Mustafa Kemal
Paşa Hazretlerine

Kongre mukarrerâtının bi'n-nihaye kabul edilerek Ali Rıza Paşa Kabinesi'nin Kongre'ye istinâden mevki-i iktidara geldiği-ne dair Edirne'ye keşide buyurulan telgrafname ancak bugün heyetimize tebliğ edildi. Trakya'nın müdafaası maksadıyla teşekkül edip birçok müşkilâta rağmen vilâyetin en ufak nahiye-lerine varıncaya kadar teşkilâtını tevsî eden ve dahilde ve harîçte mevcudiyetini tanıttıran ve bu ana kadar sizinle hem-fikir bulunan cemiyetimizin maksat ve mesleği Kongrece deruhde edilen esâsâtı ihtivâ ettiği cihetle mukarrerâtınıza tamamıyla iş-tirak ettiğimizi kemâl-i fahr ile arz eylerim.

Trakya-Paşaeli Müdafaa Cemiyeti namına
Şükrü

Vesika 268

Telgraf

Edirne. 7.10.335

Sivas Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Heyeti Mümessili Mustafa
Kemal Paşa Hazretlerine

1– ulemâ, eşrâf, ahaliden mürekkeb bugünkü muazzam ictimâda Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye'nin Trakya'da idâresini Trakya-Paşaeli Cemiyeti'ne havale eylemesi ile bir kat daha kesb-i kuvvet ve vüs'at eylemiş olan cemiyetimizin her türlü mukarrerâtınıza mutavaata müheyyâ ve tebligatınıza muntazır bulunduğuş,

2— Vali Salim Paşa ile Polis Müdürü Fuat Bey'in bu gece bir ecnebi otomobiline râkiben Bulgar işgali altında bulunan Kara-ağaç'a firâr ettikleri maruzdur.

3— Vali vekâleti de Mektubî İhsan Adli Bey'e tevdî kılınmıştır.
Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti namına
Edirne Belediye Reisi
Şevket

Vesika 269

Sivas, 7.10.35

Edirne'de Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
Trakya-Paşaeli Heyet-i Merkeziyesi Riyâseti'ne

C: 6 ve 7.10.35 telgrafnamelere:

1— Rumeli ve Anadolu aynı ruh ve vicdanla mevcudiyet ve istiklâl-i millimizi kurtarmak azmiyle mücadele-i mukaddeseye atılmış olduğundan makasid ve esâsâtta ittihâd-ı tâm bulunacağı esasen bî-iştibâh idi. Tebşîrât-ı âlileri kemâl-i şükran ve meserretle karşılandı. Âmâl-i meşrû'a-i milliye-mizde muvaffak bi'l-hayr olmaklığımızı Cenâb-ı Hakk'tan temenni eder, hissiyât-ı samimâne ve ihtiramkârânemizi takdim eyleriz.

2— Yeni kabine ile tamamen temîn-i itilâf edilebilecektir. Muhaberedeyiz. Neticesi arz olunacaktır.

3— Muntazaman muhafaza-i irtibatı hassaten ricâ ederiz efendim.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
Heyet-i Temsiliyesi namına
Mustafa Kemal

Vesika 270

Edirne, 7.10.335

Sivas'ta Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Bugün bütün Edirne vilâyetinin vali vekili ve ordu-yı hümâyûn kumandan vekili, ulemâ, eşrâf, ahali belediye dairelerinde bi'l-ictimâ Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Heyeti'ni idâre etmek vazifesini müttefikan Trakya-Paşaeli heyet-i merkeziyesine tevdî eylediklerini taht-ı temîne almışlardır. Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye namına bugün ikinci defa olarak ictimâ eden heyet-i muhtereme-i milliyenin netice-i mukarrerâtını bâlâyâ naklen arz ederim.

Edirne Vali Vekili
İhsan Adli

Vesika 271

Sivas, 9.10.35

Telgraf

Edirne Vali Vekili İhsan Adli Beyefendi'ye

C: Millî birliğin mes'ûd netâyicinden olmak üzere Trakya ve Paşaeli Cemiyeti'nin, Rumeli ve Anadolu topraklarında yaşayan dindaşlarımızın ve muazzez ülkelerimizin müdafaa-i hukuku emrindeki tevessüle dair tebşîrât-ı âlilerine arz-ı şükran olunur.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
Heyet-i Temsiliyesi namına
Mustafa Kemal

Vesika 272

Telgraf

Edirne, 10.10.35

Sivas'ta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi Reisi
Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

C: [9] Teşrinievvel 35

Mukabil-i teveccühkârileriyle pek mütehassis oldum. Sami-miyetle arz-ı şükran eder ve Edirne ve mülhakatında hükümet ve milletin celâdetkârâne ve cânsipârâne müzaheretinden her dakika emin olabilirsiniz.

Edirne Vali Vekili
İhsan Adli

Vesika 273

Edirne 701 / 250

Sivas'ta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi
Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Bir anda yükselen hurşid-i celâdet gibi Trakya etrafına harekât-ı milliyenin muvacehesinde inkişafı ale'l-husus İstanbul'a azîmet eden vali Salim Paşa'nın gaybûbet-i nâgehânîsinden mütevellid heyecan-ı umumî arasında heyet-i müctemia-i milliyenin itimâdı ve ordu-yı hümâyûn kumandanlığının muzaheret-iyle tevfiât-ı sübhaniyeye istinâden vali vekâletini deruhde ettim ve bir gün sonra da nezaret-i celîlenin bu bâbdaki tensîbini aldım. Edirne'nin her an tezâuf eden nezaketi vaz' u mevki itibarıyla ecânibin nazar-ı dikkatinden dür kalmayan bu tahavvüllerin mahiyet-i sulhcüyânesine irâde-i milliyenin itirazdan, ihtirâstan müberra tecelliyât-ı hürriyetperverânesine İngiliz mümessil-i askerisini ikna ve tatmîne muvaffak olarak ihlâl-i asayiş edilmek üzere Osmanlıların hakk-ı hükûmetine (Bu tabir şâyân-ı dikkattir) tamamen riayetkâr bulunduğuna dair müşarûnileyhten resmen ve tahriren cevap aldım. Binâenaleyh vilâyetin her köşesinde ve hassaten merkez-i vilâyette sükûn ve

asayişin her vakitten daha mükemmel olduğunu ve elyevm her nev'î mehâlik ve mehâzîrin mürtefi bulunduğunu arz ve tebşîr ederim. Edirne'de hükümet, ordu ve bütün millet size meşrû' olan gayelerinizde manen ve maddeten müzaherete ahd ü misak eylemiştir. Dört gün devam eden hâd bir devre-i teheyyücün tevlið ettiði envâ-i müşkilât içinde mühim bir vazife-i vataniye ifa ettiğine kaniim. Hükümet-i Hamidiye'de dokuz sene menfa ve hükümet-i İttihadiye zamanında altı sene vatandan cûda kalmak hissî ve insanî işkencelerin envâ... uğramışlardan bir mazlumum. Metânetimi imhâ veya celâdetimi bana iade edecek, beni fırka ihtirâsâtı haricinde bu vatanın en müfid anâsırı meyhânına koyacak sizin teveccüh ve itimâdınızdır.

10.10.35

Mekteb-i Harbiye arkadaşlarınızdan
Edirne Vali Vekili
İhsan Adli

Vesika 274

Sivas, 12.10.35

Edirne Vali Vekili İhsan Adli Beyefendi'ye

Bugün Anadolu'nun, vatanın halâsı ve saadeti, milletin necât ve istiklâli uğrunda yekvücûd ve yekdil olan Trakyalı kardeşleriyle el ele vermiş olması, halâs-ı karîbin beraat-i istihlâlidir. Böyle mes'ûd ve tarihî bir anda Edirne vilâyetinde zât-ı âlileri gibi hamiyetkâr bir refikimizin re's-i kârda bulunması ayrıca bir beşarettir. Cenâb-ı Hakk milleti âmâl-i meşrû'asını istihsal emrinde muvaffak bi'l-hayr eylesin amin.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
Heyet-i Temsiliyesi namına
Mustafa Kemal

Vesika 275

Edirne 942 / 25

Sivas'ta Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i
Temsiliyesi namına Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

C: İtimat ve teveccüh-i âlinize en samimî teşekkürâtımı arz
ederim efendim. 13.10.35

Edirne Vali Vekili
İhsan

Vesika 276

Sivas, 11.10.35

TAMİM

1– Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti vilâyet heyet ve müstakil liva heyet-i merkeziyeleri kendilerine merbût bi'l-cümle heyet-i idârelere ve keza heyet-i idâreler nevâhiye kadar olan heyet-i idârelere Heyet-i Temsiliye'nin tebligatını sūr'at-i mümkin ile ifa etmeye ehemmiyet vermelidir.

2– Hiçbir heyet-i merkeziye veya idâre ve alelumum teşkilât-ı milliyemize dahil heyet ve eşhâs cemiyetimiz namına doğrudan doğruya hükümet-i merkeziyeden bir gûna mutalebâtta bulunmayacaktır. Teşkilât-ı milliyemize ait her türlü münasebatı ale'd-derecat heyet-i idâreler, heyet-i merkeziyelerle ve heyet-i merkeziyeler de Heyet-i Temsiliye ile icrâ edecektir. Mâfevk heyetlerin tekâsülü halinde ona tâbi olan diğer heyetlerin derhal Heyet-i Temsiliye'ye mürâcaatı câizdir.

3– Şimdilik bi'l-cümle vilâyet ve müstakil liva heyet-i merkeziyeleri lâakal haftada iki defa Heyet-i Temsiliye'ye teşkilât ve teşebbüsât-ı milliyesi hakkında mühim ma'lumâtı hâvi olmak üzere kısa bir rapor verecektir.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
Heyet-i Temsiliyesi namına
Mustafa Kemal

Vesika 277

Sivas, 11.10.35

Edirne’de Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
Trakya-Paşaeli heyet-i merkeziyesine

1– Teşkilât nizamnamesi posta ile irsal edilmiştir. Teşkilât-ı mevcudenizle mühim farklar yoktur. Vürûduna kadar teşkilât-ı hâziranızı aynen muhafaza ve takviye buyurmanız muvâfıktır.

2– Kırkkilise, Tekfurdağ, Gelibolu ve Çatalca livaları heyet-i merkeziyenize merbût kalarak teşkilâtlarını taazzuv ettirmelidirler.

3– Takviye-i münasebat ve tamamî-i tenevvür için şimdilik her gün gayet muhtasar bir raporun Sivas’ta Heyet-i Temsiliye namına irsalini ricâ ve hürmetlerimi takdim ederim.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
Heyet-i Temsiliyesi namına
Mustafa Kemal

Vesika 278

Edirne, 12.10.35

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i
Temsiliyesi’ne

C: 11.10.35 şifreye

1– Muhabbet ve teveccüh-i âlilerine arz-ı teşekkürât-ı mahsusa ve takdim-i ihtirâmât eylerim.

2– An-ı teşekkülünden pek az sonra Trakya-Paşaeli Cemiyeti ile tevhid-i âmâl ve teşrik-i mesâi eyleyerek cemiyetimin her harekâtı müşkil zamanlarda bile temîn-i beka ve tevsii teşkilâtına sarf-ı gayret olunmuştur.

3– Vilâyetin en küçük mevâkiine kadar münteşir ve mevcut olan teşkilâtın teyid ve takviyesine çalışılmaktadır. Kolorduya merbût olup Kırkkilise, Keşan ve Tekirdağ’ında bulunan fırkalarınızın kumandanları şâyân-ı itimat ve hamiyetli arkadaşlarımızdan bulundukları mevâkiin merkezle olan irtibatla-

rı gayet esaslî ve rasîndir. Bi'l-umûm Trakyalıların bütûn mevcudiyetleriyle vatanperverâne vezâif-i mübeccelenin ifasına hazır ve âmâdedirler.

4- Intihâbatta Trakya-Paşaeli Cemiyeti ile tevhîd-i mesâi edilerek Mûdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin esâsâtını kabul eden ve bu esâsâta sadık kalacak zevâtın meb'ûs intihâb olunmalarının temînine sarf-ı gayret olunmaktadır. Trakya'nın her tarafında intihâbatın arzu-yı umumî dairesinde neticelenmesi me'mul-i kavidir. Birinci Kolordu: kırk dokuz, elli beş ve altmışıncı fırkalardan mürekeptir. Yakın zamana kadar Çatalca mevki-i müstahkemi dahi kolordu emrinde bulunmakta iken Süleyman Şefik Paşa'nın nezareti zamanında İstanbul'da Yirmi Beşinci Kolordu'ya raptedilmiştir. Şimendifer hattı muhafazası vazifesiyle Şubat'tan beri Trakya'da bulunan kuvvetli bir Yunan taburu yerli Rumlar arasında teşkilât yaparak asayişî tehdit ve İslâmları tecavûzatlarıyla bî-huzur eylemişlerse de son bir iki ay zarfında cür'etleri kırılmış ve vakayı azalmıştır. Ancak Şarkî Trakya'nın ahîren kesb-i ehemmiyet ve nezaket eden vaziyeti Trakya'nın mukadderâtı hakkında bazı ma'rûzâtı icap ettirmektedir. Venizelos'un, şeytanetkârâne eser-i siyaset ve tekâlifî neticesi olarak hiçbir Bulgar mevcut olmayıp dört yüz bin kadar Müslümanın vatani olan Paşmaklı, Darıdere, Kırcaali orta kısmı Bulgaristan'a ve keza kahir bir İslâm ekseriyetini hâiz olan İskeçe havalisinin de Gümülcine yakınına kadar Yunanistan'a terk edilmesi suretiyle mukadderâtının tayini âtiye ta'lîk edilen mütebaki Garbî Trakya yani Gümülcine, Dedeağaç, Dimetoka kısmında Rumlar ekseriyeti ihrâz edecek halde kalmıştır. Yunanlıların beynelmilel şekl-i idâreden istifade ile getirecekleri Rum muhâcirleri bu nisbeti az zamanda daha mühim bir faikiyete is'âd edebileceklerdir. Trakya'nın şekl-i idâresi mevzu olacağı zaman vücûda getirecekleri Rum ekseriyetini ileri sürerek bu kısmın da Yunanistan'a ilhakına çalışacaklardır. Yunan âmâlinin tahakkuku halinde Şarkî Trakya'da dahi hemhudut olmak fırsatından bi'l-istifade Yunan propagandası tevessü edip asayişin derhal muhtel olacağı ve artık İslâmların sükûn ve huzura veda edecekleri bedîhidir. Garbî Trakya'da ve bilhassa Müslümanların ekseriyetle bulunduğu menâtıkta

teşkilât-ı milliye mevcut olup âmâl-i milliyelerinin istihsaline her suretle çalışmaktalar ve kendilerine mümkün olan her türlü muâvenet ve müzaheret yapılmakta ise de Yunan âmâlinin husûlüne mümânaat ve Şarkî Trakya'nın Yunan tesirâtından uzak bulundurulması için Bulgaristan ve Yunanistan'a terk edilen kısımları da dahil olmak üzere Garbî Trakya'nın müstakil ve muhtar bir hükümet olarak ibrâz-ı mevcudiyet eylemesi ve bu suretle saltanat-ı Osmaniye ile hem-hudut olarak yaşanması imkânı olmayan ve icrâ edeceği propagandalarla yerli Rumları ifsâdtan hiçbir zaman fâriğ olamayacak yegâne düşmanımız Yunanistan ile hudûd-ı Osmaniye arasında kuvvetli bir hükümet-i İslâmiye'nin teşekkülü menâfi-i âliye-i vataniye iktizasından görülmekle Müdafaa-i Hukuk Cemiyet-i âliyesinin de bu nokta-i nazarı tasvibi halinde teşebbüsât-ı lâzime-i müessire icrasıyla imkân husûlüne lütfen müzaheretleri istirham olunur efendim.

Birinci Kolordu Kumandanı
Cafer Tayyar

Vesika 279

Tekirdağ, 12.10.35

Sivas'ta Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
Mümessilliği'ne

C: 11.10.35 telgrafname-i âlileri gelmiş icap edenlere tebliğ edilmiş olduğu maruzdur.

Belediye Reisi
Halis

Vesika 280

Sivas, 13.10.35

TAMİM

Milletin ruh ve vicdanından nebean eden vahdet ve azm ü irâde sayesinde vaziyet-i siyasiyenin vatanımızın tayin-i mukadderâtı ile milletimizin hukuk ve istiklâli mevzu-i bahis olduğu bu hengâme-i tarihide lehülhamd lehimize döndüğünü kemâl-i şükranla idrâk ediyoruz. Cenâb-ı Allahın inayet ve adâletine sığınan millet-i necibemiz böyle yekvücûd bir halde ve sarsılmaz bir azim ve imanla kaldıkça hiç şüphesiz amel-i meşrû'asına nâiliyetle mes'ûd olacaktır. Binâenaleyh mevcudiyet-i milliyemizi yar u ağıâr nazarında izhâr ve isbât eden teşkilâtın nizamname mûcibince taazzuv ettirilmesi ve bilhassa küçük, büyük bi'l-cümle merkezlerin birbirleriyle ve heyet-i merkeziye ile sıkı bir rabıta tesis eylemeleri bugünün en mühim ve hayatî bir vazife-i milliye ve vataniyesidir.

Bu sebeple hususât-ı mezkûreye son derece ehemmiyet verilmesini te'kid eyler ve teşkilâtın tevsi ve teşmil derecesi hakkında peyderpey heyetimize ita-yı ma'lumât olunmasını ricâ eyleriz.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

Heyet-i Temsiliyesi namına

Mustafa Kemal

Vesika 281

Edirne, 13 Teşrinievvel 335

Sivas Anadolu-Rumeli Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti
Mümessili Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

C: 9 Teşrinievvel 335

1- Trakya müdafaa heyetinin teşkilâtı muhterem Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti nizamnamesine kısmen muvâfık olduğu ve Kongrece müntehap on dört kişiden ibaret bir heyet-i merkeziyesi ve İstanbul'da beş murahhası ve livalarda ve kazalarda mahallî müftülerinin taht-ı riyâsetinde ve nevâhide ma-

ruf zevâtan ibarettir. Heyet-i idâre ve merkezden memur birer mümessil ve bazı kurâda birer ikişer muhabiri mevcuttur. Hükümet-i sâbikanın mümânaatı sebebiyle nevâhi ve kurâ teşkilâtı henüz tamamıyla ikmâl edilememiş ve her şeyin evveliyatta olduğu gibi teşkilât da merkezden başlayarak aşağı doğru gitmiştir. Maamafih mahalle ve karye teşkilât nizamname dairesinde şimdiden ibtidâr olunmuş ve Teşrinievvel'in on altısında Edirne'de in'ikadı musammem ve mukarrer olan kongrede cihât-ı sâiresinin müzakeresi tabii bulunmuştur. Bu bâbda bir emir ve mütâlaa-i âlileri olduğu halde emir ve iş'arı.

2- Trakya meselesinin dahil olduğu son evrak-ı havadis münderecâtından ma'lûm olacağı vechile Paris Konferansı Bulgaristan hudûdunun tahdîdi esnasında İslâm ekseriyetini hâiz olan Kırcaali ve Koşukavak ve Eğridere ve Darıdere gibi kazalar Bulgar ve İskeçe ve Drama, Serez gibi Ustruma'ya kadar mahalleri Yunan hudûdu dahilinde bırakmıştır. Meriç'e mümted olan hudut dahilindeki Gümülcine ve Dedeağaç'ta şimdilik İtilâf Devletleri lehine olarak Bulgarların hâkimiyeti kat' edilmiş ve bunun Türk sulhünün müzakeresi esnasında Şarkî Trakya mukadderâtının tayini zamanına kadar bırakıldığı esas olmuştur. Ve esasen yalnız nefis-i Gümülcine'de ekseriyet-i Müslime mevcut olup Dedeağaç, Sofulu, Dimetoka, Ortaköy, Seymenli kazalarında bugün tek bir Müslüman bırakılmamıştır. Venizelos'un Trakya'yı şu vechile inkisâma uğrattırmaktan maksadı buralarda Müslüman nüfusu bulunmayınca Yunan lehine kazanmaya ma'tûftur. Şu halde bu kıtanın bu haliyle bırakılması bizim için bir faide olamayacağını ve Yunan ve Bulgarlara verilen mahallerdeki halkın umumen İslâm bulunduğu cihetle Trakya'nın hudûd-ı kadîm-i tarihiyesiyle Trakya hakkında düvel-i müşarünleyhüm mümessilleriyle konferans nezdinde protesto edilmiş ve buraları elyevm Fransızların taht-ı işgalinde bulunduğu Yunan, Bulgarlara karşı durmak için Gümülcine'de teşkilât ve tertibât yapılmakta ise de levâzım-ı tedâfüiye ve para tedârikinde müşkilât-ı azîmeye tesâdüf edilmekte olduğu ve bu hususâtın hayyiz-i husûle îsâli çaresinin ber-vech-i ma'rûz kongrenin in'ikadında tezekkür edileceği arz olunur.

Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye
Cemiyeti namına
Şevket

Vesika 282

Zata mahsustur

Edirne'den, 13.10.35

Sivas'ta Kolordu Kumandanı Miralay Salâhattin Beyefendi'ye
Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Temsiliyesi'ne:

12 Teşrinievvel 335 tarih ve 2 numaralı şifreye lâhikadır.

Trakya-Paşaeli Cemiyeti'nin İstanbul'da bulunan Garbî Trakya murahhaslarına Fransızlar mürâaat ederek Gümül-cine, Dedeâğaç, Sofulu, Dimetoka ve İskeçe için mutasarrıfların isimlerini istedikleri ve İskeçe'nin müddet-i muvakkate için Yunan askerleri tarafından işgal edileceğini beyan ve bu ma'lumâtı hafî tutmalarını tenbih eyledikleri mezkûr murahhaslıktan cemiyet riyâsetine mektupla bildirilmekte ve mutasarrıfların isimleri verildiği münderic bulunmakta olduğu berâ-yı ma'lumât arz ve takdim-i ihtirâmât olunur.

Birinci Kolordu Kumandanı

Miralay Cafer Tayyar

Vesika 283

Alındığı mahal İstanbul

Tel
Mahreci
Antalya

Sivas'ta Anadolu ve Rumeli Heyet-i Temsiliye Reisi
Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Balıkesir Heyet-i Milliye Reisi Hâcim imzasıyla bazı tebligat icrâ olunmakta ve 8 ve 10 Teşrinievvel 35 tarihli iki kıta telgraf-namenin birinde in'ikad edecek Umum Anadolu Kongresi'ne iki murahhas i'zâmı diğerinde de heyete de iki rapor gönderilmesi bildirilmektedir. tenvîr ve takdirlerine intizâr eyleriz.

15 Teşrinievvel 35

Heyet-i Milliye Reisi
Yusuf Talât

Vesika 284

Sivas, 16.10.35

Tel

Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Yusuf Talât
Beyefendi'ye

C: 15.10.35

Âmâl-i meşrû'a ve mukaddesemizin istihsalı uğrunda millet ile hükümetin müştereken çalıştığı bu hengâmede ayrıca bir kongre ictimâına lüzum yoktur. Bugünün en birinci işi nizamname-i mahsusuna tevfikân teşkilât-ı meşrû'a-i milliye-mizin taazzuv ve teşmilini kemâl-i sükûn ve intizamla ilerletmek, asayiş-i memleketin hüsn-i muhafazasına gayret eylemekten ibarettir.

Sivas Umumî Kongresi aynı gaye ve emelden nebean etmiş olan bi'l-umûm millî cemiyetleri Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti nâm-ı umumisi altında toplamış ve vicdan-ı milliden doğan birliği lehülhamd bir şekl-i vahdette ircâ' eylemiş olduğundan münferit hiçbir mürâcaatın mu'tâ olamayacağı bedihîdir. Keyfiyet icap edenlere ayrıca iş'âr edilmiştir efendim.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
Heyet-i Temsiliyesi

Vesika 285

TAMİM

Tel

Sivas, 15.10.35

Makamât-ı askeriye ve mülkiyeye
Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Merkeziye ve İdârelerine
Dersaadet ve taşra matbûatına

Bazı mahallerde çete ismini taşıyan birtakım eşhâsın kendilerini, milletin meşrû' ve mukaddes âmâlini istihsal maksadıyla taazzuv etmiş olan teşkilât-ı kanuniyesi ile alâkadar göstermekte oldukları ve arzu-yı milliye mugayir harekâta tasaddi ey-

ledikleri istihbâr olundu. Hükümetin, asayiş-i memleketi ihlâl ve halkımızı ısrara cür'et eden bu gibiler hakkında kanunun icâbatını ifa eyliyeceği ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin de bu bâbdaki icrâatta hükümete bütün mevcudiyetiyle muâveneti bir vazife-i millîye addeyliyeceği tabiidir.

Vatanın halâsı, milletin necât ve saadeti gayesi ile teşekkül etmiş olan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti nizamnamesinde “Çete tabiri” mevcut değildir. Yalnız milletin hukuk-ı mukaddesesini silâhla müdafaaya mecbur kaldığı hâlâtta nizamnameye tevfikân “Kuvâ-yı Millîye” sevk ve idâreleri zapt u rapt altında olmak üzere hâl-i faaliyette bulunur. İşte bugün haksız yere vatanımıza ayak bastırılmış ve her türlü zulüm ve vahşeti irtikâb eylemekte bulunmuş olan Yunanlıları muazzez topraklarımızdan tard eylemek üzere Aydın cephesinde kan döken muhterem mücâhidîmiz bu millî müfrezelerimizdendir. Lehülhamd asayiş-i tâm hüküm-ferma bulunan ve beyne'l-anâsır vifak ve hüsn-i muâşeret mevcut olan vatanımızın başka hiçbir tarafında elân bu yolda bir faaliyetimiz olmadığı ilâve olunur.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
Heyet-i Temsiliyesi namına
Mustafa Kemal

Vesika 286

Amasya, 18.10.35

Edirne'de Birinci Kolordu Kumandanı
Cafer Tayyar Beyefendi'ye

Edirne heyet-i merkeziyesinin ve zât-ı âlilerinizin Garbî Trakya hakkındaki mütâlaaları büyük ehemmiyetle nazar-ı dikkate alındı. Heyet-i Temsiliyemizle mülâkat etmek üzere Amasya'ya gelen Bahriye Nâzırı Salih Paşa ile iki gün sonra bu mesele mevzu-i bahis edilecek ve neticesi arz olunacaktır. Trakya-Paşaeli heyet-i merkeziyesinin bugünlerdeki müzâkerâtı netâyicinden sık sık ma'lumât verilmesini ricâ ederiz. Trakya'daki teşkilât-ı umumiyenin tevsî ve teşmilinden mümkün olduğu kadar Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemi-

yeti'nin nizamnamesini esas tutmak ve bu suretle zâhiren dahi vahdet-i umumiyemizde bir fark olmadığını göstermek mühimdir. Nizamname henüz gelmemiş ise Dersaadet'te Galatalı Şevket Bey'den talep buyurunuz. İşbu telgrafnameden heyet-i merkeziyenin haberdâr edilmesi ricâsıyla takdim-i ihtirâmât olunur efendim.

Mustafa Kemal

Vesika 287

Edirne, 21.10.35

Sivas'ta Heyet-i Temsiliye'ye

Evvelce arz olunan kongre bütün vilâyet, liva ve kaza ve ekser nevâhi murahhasları hazır olduğu halde ictimâ ve cumartesi günü müzakere ve ikmâl ve on altı kişiden ibaret bir heyet-i merkeziye intihâb etmiştir. Garbî Trakya'nın Bulgar ve Yunanlıların mezâlimi altında ezilmesine Şarkî Trakyalılar tahammül edemeyeceğinden Garbî Trakya'da arzu-yı millî o surette takviye ve âna müzaheret etmeyi Şarkî Trakyalılar taahhüd eylemişlerdir ve Bulgar muâhedenamesi ile Bulgaristan ve Yunan lehine ayrılan Trakya parçaları için de yazılan protestoname ait olduğu mahallere keşide edilmiştir.

Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye
Cemiyeti namına
Şükrü

Vesika 288

Amasya, 23.10.35

Edirne'de Birinci Kolordu Kumandanı Cafer Tayyar
Beyefendi'ye

Şifre, müstaceldir

1- Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Trakya-Paşaeli Heyet-i Merkeziyesi'ne: Meriç şarkındaki kırk bin muhâcirin sür'at-i mümkün ile Meriç'in garbine naklettirilmesi için hükümet-i merkeziye mümkün olan her türlü muâveneti ifa edecektir. Şimdiye kadar on bin lira vermiş olduklarını bildirdiler. Daha da ve-

receklerini vaad ettiler. Cemiyet tarafından suret-i münasibede ve işbu iş'ardan bahsetmeyerek beş altı gün sonra hükümete mürâcaat olunması münasip olur.

2— Garbî Trakya'nın mukadderât-ı siyasisesi hakkında ecânible vukuu muhtemel temaslarda müteyakkız davranılması lâzımdır. Esas olarak Devlet-i Osmaniye'nin 1914'teki hudûdunu gayr-i kabil-i tashih kabul etmek ve Garbî Trakya'nın kısmen veya kâmilten Devlet-i Osmaniye'ye ilhakı mevzu-i bahis edilmemek lâzımdır. Garbî Trakya'da bir İslâm hükümet-i müstakillesi teşkili vaatiyle Meriç şarkında bir kısmın meselâ Midye-Enez hattına kadar olan kısmın dahi buna ilhakı tekâlifine aldanmak câiz değildir. Böyle bir hükümet-i İslâmiye teşkili mutasavver olsa dahi bunun Bulgarlarla aramızda bir eta tampon olarak fakat her halde Fransız veya İngiliz müstameresi halinde teşekkül edebileceği nazar-ı dikkatte tutulmalıdır. Bu zemine ait şimdiye kadar istişmâm olunmuş ecnebi efkârının ve uhdemize tevdi edilmiş olan Garbî Trakya kısmının son vaziyetinin iş'arını ricâ ederim.

Mustafa Kemal

Vesika 289

Şifre

24/25.10.35

Edirne'de Birinci Kolordu Kumandanı Cafer Tayyar
Beyefendi'ye

Arif Bey'e mahsustur: Bizim takip ettiğimiz maksad-ı aslî memleketimizi inkisâmdan kurtarmak ve devlet ve milletimizin istiklâlini temîn etmektir. Bu maksadın husûlüne mûmânaat edebilecek düşmanlarımız İngilizlerdir. İngilizlerle tevhid-i menâfie çalışan Fransızlar da addolunabilir. Düşmanlarla uğraşmak için sonuna kadar ve her türlü vesâite mürâcaat ederek çalışmaya azmettik. Bulgarlar da aynı düşmanlardan müşte'kidir zannederim. Bu sebeple şahsî Bulgar dostlarımızın da aynı düşmanlar ve bu düşmanların mahmisi olan Rumlar aleyhinde başladıkları teşebbüste temîn-i muvaffakiyetleri bizce mültezemdır. Bu itibarla tesis ve idâme-i münasebet muvâfık olur. Bunun için şimdilik bir heyetin buraya kadar gel-

mesine hacet yoktur sanırım. Zât-ı âliniz ve Cafer Tayyar Bey biraderimiz vasıtasıyla idâme-i münasebet mümkündür. Âtiyen icap ederse heyet de gönderebilirler. Takibi muhtemel Bulgar rüesâsı Türkiye’de maa’l-memnuniye cây-i kabul görebilir. Yalnız bir noktayı hatıra olarak kaydedeyim: Bulgarların Kolçak Rusya’sıyla birleşmek nokta-i nazarı bizim menâfi-i âtiyemize tetabuk etmeyebilir. Tarafımızdan bu cihetin gözetilmesi münasip olur. Osman Reis’le ne gönderilmiştir. Kimden istiyelim. Meb’ûs olmanız muvâfıktır. Bulgar dostlara selâm. Gözlerinizden öperim.

Mustafa Kemal

Vesika 290

Trakya-Paşaeli Heyet-i Merkeziyesi Riyâset-i Muhteremesi’ne

1 Teşrinievvel 335 tarihinde Franchet d’Esperey’nin yaveri Trakya Cemiyeti’nin İstanbul şubesine mürâcaatla Trakya’ya gidecek idâre memurlarının esâmisinin General tarafından istenildiğini söyledi. Liste kendisine verildi. İki gün sonra beş kişiden ibaret bulunan komite azasına hususî “lesepase” verilerek Gümölcine’ye i’zâm olundu. Zevât-ı mezkûre Gümölcine’ye muvâsalatlarında Franchet d’Esperey’nin vekili General Charpy ile görüşmüşler. Kendilerinin memleketin aksâm-ı muhtelifesinde idâre memurluğu etmeye gönderildiğini söylemişlerdir. Charpy, esâminin kendisine bildirildiğini ve fakat sıfat-ı memuriyetleri hakkında bir tebligat almadığını, ve iki gün sonra Franchet geleceği cihetle ânınla görüşüleceğini cevâben beyan etti. Üç dört gün sonra Franchet d’Esperey Gümölcine’ye geldi. Komite azasını kabul etti. Orasının idâresi hakkında serd ettiği esaslar şunlardır:

1- Kongre, İskeçe, Gümölcine, Dedeoğaç, Sofulu, Dime-toka, Karaağaç, Mustafapaşa kazalarının karar-ı ahîre değin Düvel-i Mütelifе kuvâ-yı askeriyesi tarafından işgal olunmasına karar vermiş ve Düvel-i Mütelifе namına idâresini de Franchet d’Esperey’e tevdi etmiştir.

2— Burada Franchet'nin nezaret-i aliyyesinde bir idâre-i mahalliye tesis olunacaktır. Muâmelât Trakyalı memurlar tarafından tedvîr olunacak, şu kadar ki her kaza başında kontrol için Fransız erkân-ı askeriyesinden biri bulunacaktır.

3— Meclis-i Meb'ûsân teşkil olunacaktır. Şu kadar ki, el-yevm muhâceret devresi olduğu cihetle birkaç vakit için bir Meclis-i Meb'ûsân intihâbına imkân yoktur. Fakat yapılacaktır.

4— Fransa bu hıtta üzerinde hiçbir emel beslemez. Kongrenin Fransız olan Franchet d'Esperey'e tevdi ettiği vazifeyi Fransa teshîl edecektir ve birçok senelerden beri türlü felâket ve mesâibe dūçar olan şu havalide bir hayat-ı sūkûn ve refah tesisine gayret edecektir.

5— Trakya'nın iktisâb edeceği şekl-i kat'i hakkında daha müttehad bir karar yoktur. Agleb-i ihtimal konferans Türkiye sulhü ile halledilecektir. Franchet bu beyânâtta bulunduktan sonra memûrîn listelerini yapıp muâvini General Charpy'ye vermemizi söyledi. Franchet ifadâtında Müslümanlara teveccühkâr göründü. Hatta Trakya aksâm-ı şimaliyesinin Bulgaristan'a terk olunması keyfiyetinde Amerika'nın tesiri olduğunu sarahaten izah etti.

Ba'dehu idâre-i memlekete nakl-i kelâm ile her unsurdan memur alacağını ve ez-an-cümle Trakyalı olup da hizmet-i devlette bulunmuş memûrînden istifade edeceğini, hatta jandarma için mümkün mertebe askerlik etmiş zevât intihap olunması lâzım geldiğini ve evkaf tanzim olunarak mazbût bir surette idâre olunacağını velhâsıl karîben şu harap memlekette refah ve asayişin temîn olunacağını beyan ile beraber her unsur gibi İslâm unsurunun da kendisine muâvenet etmesini ve zinhar asayiş-i ihlâlê bâdi olacak ef'al ve harekâtta bulunulmamasını mükerreren tavsiye etti ve tekrar memûrîne nakl-i kelâm ile Dedeâğaç'ı, Rum ekseriyeti bulunması itibarıyla oraya bir Rum valinin tayini nasıl olacağını sordu.

Franchet'nin muâvini Charpy bu ruhta beyânâtta bulundu. İdare-i mahalliye hakkında Trakya Müslümanlarının beyan-ı rey etmelerini söyledi. Komite de bu bâbdaki fikrini bildirmekle beraber memûrîn listesini verdi ve Dedeâğaç'a bir Müslim

mutasarrıf fakat Sofulu'ya bir Rum tayininin münasip olacağını anlattı. İşgal meselesini izahen bunun konferans kararı olduğunu ve Yunan askerinin de işgale iştirak ile Gümülcine'nin 12 kilometre garbine kadar uzanan sahayı işgal edeceklerini söyledi. Şu kadar ki, gerek Franchet, gerek Charpy'nin ifadâtında Trakya aksâmından birinin Yunanistan'a verileceğine dair söz ve telmih geçmedi ve hatta İskeçe'de ayrı bir Fransız müfreze-i ve bir de miralay bulunup vukuu melhuz şikâyâta merci olacağını da ilâve eylediler.

Trakya'da vaziyet şudur: Teşrinievvel evâsıtında Fransız kuvâ-yı askeriyesi Gümülcine ve havalisini işgale başladılar. 18'de Bulgar kuvâ-yı askeriyesi altı kaza sahasını tahliye başladılar. 20'de bu ameliye hitam buldu. Yalnız Bulgar jandarmalarından kaçmayanlar kaldı. 16'da Yunan kuvvetlerinden ufak kısımlar İskeçe'ye gelmeye başladı. Fakat asker daha girmezden evvel ahali-i İslâmiye kâmilten evlerine, dükkânlarına Fransız bayraklarının yanına siyah matem bayrakları astılar. Çarşıyı tamamıyla kapadılar. Fransız kumandanı komiteye mürâcaatla bayrakların indirilmesini ricâ ile beraber dellâl ile de ilân ettirdi. Ahalinin indirmemesini görerek Fransız askeriyle bayrakları toplattı. Dükkânlar üç gün kapalı kaldı. Yunan askeri perişan bir halde idi. Bilahare yavaş yavaş kuvvetler çoğaldı. Şimdi on bin tahmin olunuyor. Komite gerek Gümülcine'de, gerek Edirne'de Yunan işgalini protesto etti. Yunanlılar girmezden akdem İskeçe'de komite belediye intihâbını yapmış ve belediyeyi Müslümanlara geçirmişti. Bulgar jandarması kıyafetiyle fesli Müslüman jandarmalar yapmış ve köylere göndermişti. Bulgar memûrîn-i mülkiyesi daha kalkmadığından kaymakam onlardandır. Fakat son derece muhteriz. Müslümanların hareketi herkesi intibâha davet etti.

Gümülcine'de: Charpy orada oturuyor ve bütün Trakya idâresine vaz'-ı yed etti. Bulgar memurları duruyorlar ve şimdi Charpy namına idâre ediyorlar. Gümülcine'de mahallî belediye teşkilâtı yapılmadı. Ayın nihayetinde memurların çekileceği söyleniyor. Bulgar memurlarının Sofya ile münasebetleri-

nin kesildiği dün Edirne’de işitildi; Yunan ajanı Vamvakas Yunan Hükümeti’nin General Charpy nezdinde mümessili sıfatında Gümülcine’de bulunuyor. Entrika yapıyor.

Dedeâğaç sevhiline Rum muhâcirini nakline başlanmıştır. Bizim muhâcirin daha duruyor. Birkaçı geçti. Bu bâbda Charpy ile vuku bulan mülâkatımızda Müslüman muhâcirlerinin yerlerine avdet ettirileceklerini ve fakat birden bire büyük kütle ile gelmelerinin gerek asayiş ve gerek iâşe nokta-i nazarından mehâziri dâi olacağını ve bu iş için ve istirdâd-ı emvâl için komisyon teşkil olunacağını ve komitenin de ayrıca listeler yapmasını tenbih etti. Elyevm Trakya komitesi tarafından verilecek vesikalar Fransız pasaportu idâresinden tasdik olunuyor. Muhacirin ve ahali böyle Trakya’ya gidiyorlar.

Numara 500

Sivas’ta Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye
Mümessilligi’ne

İtilâf Şark Orduları Kumandanı General d’Esperey tarafından vâki olan davet üzerine Garbî Trakya’ya giden murahhaslarımızdan Galip Bahtiyar, Şakir ve Faik Beyler avdetle merkeze uğrayarak verdikleri rapor sureti aynen bâlâyâ nakil ile takdim kılınmış ve Trakya mesâiliyle meşgûl olmak üzere mûmâileyhüm Dersaadet’e azîmet etmişlerdir.

Trakya-Paşaeli Müdafaa Heyet-i Osmaniyesi
Şükrü

30 Teşrinievvel 335

Vesika 291

Şifre

Sivas, 31.10.35

Edirne’de Birinci Kolordu Kumandanı Miralay Cafer Tayyar
Beyefendi’ye

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Trakya-
Paşaeli Heyet-i Merkeziyesi’ne:

Garbî Trakya ahvâli ne şekil kesbeyledi? Muhâcirlerin nak-
li meselesi ne haldedir? Hükümet-i seniye yeniden paraca
muâvenet eyledi mi? İş’arı istirham olunur.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Vesika 292

Edirne’de Cafer Tayyar Bey ile telgraf başında muhabere

5.11.35

Cafer Tayyar Beyefendi’ye

Muhabbet ve tahassürle gözlerinizden öperim. Arif Bey’e
ve Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziyesi’ne ve
zât-ı âlinize son takdim olunan iş’arat alındı mı?

Mustafa Kemal

Cümlesi alınmıştır. Arz-ı ta’zîmat ederiz efendim.

Cafer Tayyar

— İstanbul’da Kara Vasıf Bey’le muhabere ediyor musunuz?
İstanbul’da bedhâhân çok muzır cereyânlar yapmaya çalışıyorlar.
Bilhassa İtilâf ve Hürriyet ve Nigehbâncılar İngilizlerle beraber
pek hainâne teşebbüsâtta bulunuyorlar. Bunlara karşı Anadolu’da
her türlü imhâ edici tedâbîr alındı. Şüphesiz oraca da böyledir de-
ğil mi? Garbî Trakya’nın bildiğimiz vaziyetinde bir tebeddül var
mıdır? Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziyesi hü-
kûmetten arzu olunan muâvenete mazhar oldu mu?

— Buranın vaziyet-i umumiyesi dünkü gün şifre ile arz edil-
miştir. Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Milliye Cemiyeti vazifesini

hüsn-i ifaya çalışıyor, İstanbul ile ara sıra muhabere ediyoruz. Ve vaziyeti takip ediyoruz. Tedbir bizden muvaffakiyet Allah-tan. Garbî Trakya için henüz arzu olunan muâvenet husûl bulmamıştır efendim.

1- Meb'ûsanın İstanbul'da ictimâi hakkındaki mehâlike dair mufassal mütâlaatımızı şifre olarak takdim edeceğiz. Bunun mütâlaasından sonra gerek zât-ı âlilerinizin ve gerek heyet-i merkeziyenin nokta-i nazarının sür'at-i iş'ârını ricâ ederiz.

2- Mebus intihâbı ne dereceye vâsıl oldu. Meb'ûs intihâbı hitam bulduktan sonra Trakya namına asgarî iki mümessilin Heyet-i Temsiliye'ye aza olmak üzere Edirne Heyet-i Merkeziyesi'nce intihâbı ve Heyet-i Temsiliye'ye i'zâmı lâzım gelecektir. Şimdiden bu cihetin nazar-ı teemmüle alınmasını arz ederim.

3- Matlûb muâvenet için söz vermiş olan hükümet-i merkeziyeye ma'rûzatta bulunulacaktır.

4- Teşkilât nizamnamesi ve lâhikası Vasıf Bey tarafından gönderilecekti. Henüz alınmamış ise talep buyurulmasını ricâ ederiz.

5- Çatalca livası Trakya'ya tamamen raptolundu mu; Tekfurdağı ve Gelibolu livalarında teşkilât muhkem midir?

6- Arif Bey cevâbımızı aldıktan sonra bir mütâlaa ve harekette bulunmadı mı? Ve kendisi orada mıdır?

7- Bursa'da Bekir Sami, Bandırma'da Kâzım Beylerle muhabere ediyor musunuz?

C. 1- Şifre alındıktan sora bu bâbdaki mütâlaalar arz edilecektir.

2- Meb'ûsan intihâbı günden güne ilerliyor. Merkez Edirne'de Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk heyetinden Şeref, Faik, Galip Bahtiyar Beyler meb'ûs olmuşlardır. Mülhakattan da Trakya-Paşaeli heyetine merbût olan zevâtın kazanması ihtimali ziyade olduğu merkeze göre hükmediliyor. Talep edilen mümessillerin gönderilmesi Trakya-Paşaeli Müdafaa heyetine söylenecektir.

3- Garbî Trakya muhâcirleri Fransızlar tarafından müşkilât görüyorlar. Bunun için murahhaslar İstanbul'a gitmişlerdir.

4- Teşkilât nizamnamesi vardır. Lâhikası gönderilmemiştir.

5– Çatalca livası merkeze raptedilmiştir. Intihâbat mesâili, şimdiye kadar teşkilât lüzumu kadar tevsî edilememiş olduğunu ve bu hususta Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'nin nazar-ı dikkati celp edildiğini arz eylerim.

6– Arif Bey'e cevâbınız elden gönderildi. Çünkü kendisi burada değildir.

7– Yusuf İzzet Paşa ve Bekir Sami Beylerle icap ettikçe muhabere icrâ ediliyor efendim.

— Fazla rahatsız etmeyeyim. Yalnız bizi sık sık tenvîr buyurmanızı hassaten ricâ ederiz kardeşim.

Mustafa Kemal

5.11.1335

Vesika 293

Edirne'den, 8.11.1335

Kuvâ-yı Milliye Heyet-i Temsiliyesi'ne

Garbî Trakya ahvâli hakkında Edirne merkezinden şifre ile verilen tafsîlât cevâbına şiddetle muntazırım. Garbî Trakya'nın şimal aksâmında yapılması lâbûd olan teşkilât, parasızlık sebebiyle henüz başlayamamış olduğu gibi elyevm Fransız işgal sahasındaki milis teşkilâtı da aynı sebepten müşkilâta maruzdur. Parasız hiçbir şey olamıyor. Bugün için kurtulmuş addolunabilen bu Trakya parçasının yalnız parasızlık yüzünden tekrar Yunan işgaline ma'rûz bırakılması pâyitaht için azîm tehlikeyi müeddi olacağı takdir buyuruluyorsa muâvenet-i nakdiye için vakit zayi etmeksizin tedâbir ittihâzını ehemmiyetle tekrar istirham eylerim. Vilâyet vasıtasıyla bu bâbda Bâbîâlî'ye vuku bulan mürâcaatım da henüz is'âf olunmadı. Parasız Gümülcine'deki hareket müstelzim-i hacâlet ve akamettir. Gerek bu bâbda ve gerek şimal aksâmının hal ve âtisi hakkında rey ve mütâlaaları muntazardır efendim. (Sobranya azasından: Celâl)

Birinci Kolordu Kumandanı

Cafer Tayyar

Vesika 294

Şifre

Sivas, 11.11.35

Edirne'de Birinci Kolordu Kumandanı Cafer Tayyar
Beyefendi'ye

C: 8.11.35 Sobranya azasından Celâl Beyefendi'ye; Garbî Trakya'nın tamamen İslâmların elinde yekpare olarak kalması ve münasip zaman ve fırsatta anavatana iltihak eylemesi cümlemizin yegâne gayesidir. Bu sebeple bu muazzez parçanın hiçbir sebep ve bahane ile ecnebi müstemlekesi olmaya razı olmaması esastır. Hükümet-i Osmaniye'nin siyaseten buralara muâvenette bulunması müşkildir. Vahdet-i milliyeyi temsil eden Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, mütareke zamanındaki hudûdu esas kabul etmiş olduğundan Meriç'in garbını resmî bir lisanla söyleyemez. Bu sebeple maksadın istihsalı için en birinci çare Garbî Trakya'da ekseriyet-i kahireyi teşkil eden dindaş ve ırkdaşlarımızın teşkilât-ı milliyelerini taazzuv ve takviye ederek Wilson prensiplerine istinâden hukuklarını talep ve istihsale çalışmalarıdır. Gerek Fransız ve gerek Yunan âmâline asla muvafakat olunmaması, ecnebi işgaline kat'iyen rıza gösterilmemesi şart-ı esasîdir. Hükümetin kuvve-i maliyesi malûmdur. Bi'l-fiil harp devam eden İzmir cephesi için bile bir muâvenet-i nakdiyede bulunacak halde değildir. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin ise parası yoktur. Binâenaleyh Garbî Trakya teşkilâtı için menâbi-i vâridatın yine aynı topraklardan tedârîki zaruridir. Buna zât-ı âlileri gibi doğrudan doğruya âlâkadar olan ashâb-ı hamiyetin çare-sâz olabileceği me'mul-i kavidir. Maahaza muhâcirînin Gümilcine havalisine gönderilmesi için hükümet-i seniyeden muâvenet-i nakdiye talep edilmiş ve bu kere de te'kidten istirhamatta bulunulmuştur. Vaziyeti olduğu gibi görerek, mevcut müşkilâta galebe etmeye ve maksad-ı mukaddesin istihsaline çalışmağa mecburuz. Cenâb-ı Hak millet-i masumemizin yüzünü elbette zât-ı âlileri gibi hamiyetkâr vatanperver mürşid ve mücahitlerin gayreti ile güldürecektir. Muntazaman tenvîr buyurulmaktığımızı ricâ ederiz kardeşim.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Vesika 25

Edirne'den, 8.11.35

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

2.11.335 tarihli şifreli telgrafname-i âlileri cevâbidır:

Garbî Trakya ahvâli: Yunanlılar İskeçe'yi Kuruçay'a kadar işgal eylemişlerdir. Kuvvetleri; beş bin yedi yüz nefer, on dört cebel topu, yirmi bir mitralyözdür. Yunanlıların vürûdundan evvel, Müslümanlar cemaat-i İslâmiye ve belediye teşkilâtı yapmışlar ve jandarmaları Müslümanlardan tayin eylemişlerdir. Müslümanların kuvve-i maneviyesi sarsılmamış ve Yunan işgali askerî bir mahiyette kalmıştır. Franchet d'Esperey ile Trakya Valisi General Charpy Yunan işgalinin muvakkat olduğunu mükerreren temîn eylemişlerdir. Gümölcine'de cemaat-i İslâmiye teşkilâtı yapılmış ve jandarma teşkilâtı da ihzâr edilmek üzeredir. Yunanlılar Yunan âmâlini tervîc ettirmek üzere İskeçe ve Gümölcine'de propagandaya ehemmiyetle devam eylemekte ve bu hususta halka mühim meblâğlar dağıtmağa çalışmaktadırlar. Cemiyetimizin gayreti bugün bunları akîm bıraktırmaktadır. Dedeâğaç, Sofulu, Dimetoka, Karaağaç'ta nefsi-i İslâm bulunmadığından muhâcirler nakledilmedikçe oralarda bir icrâât yapmak mümkün olamıyor. Fransızlar Müslümanlara pek müsait görünmekte ise de asıl maksatları bu havalide yerleşmek olduğu bütün hareketlerinden anlaşılmaktadır. Bazı mütehassıs memurlar getirmişlerdir. Bulgarlar, sulh muâhdesini henüz imza etmedikleri için Bulgar idâre-i mülkiyesi Fransız kontrolü altında olarak ifa-yı vazife ediyor. Bulgarlarda kalan cebel kısmındaki dokuz kazada Bulgarlara karşı ahali-i İslâmiye'nin metânet ve maneviyatı yüksek olduğundan her halde şüphe eden Bulgarlar, o havalide bin kadar yerli münzevi olduğu halde her ihtimale karşı hazır bulunmak üzere ayrıca komite teşkilâtı yapmaktadırlar.

Ahvâl ve vaziyet-i hâzıraya karşı cemiyet-i millîye ahvâli için mütevâlî teşebbüsât-ı siyasiyede bulunmakta ve inde'l-icâb istimâl edilmek üzere zemin ve zaman ve vesâit müsaadesi nisbetinde teşkilât hazırlamaktadır. Gümölcine'de bu ayın on altı-

sında bir kongre in'ikadı mukarrerdir. Buradan da murahhaslar bulundurulacaktır. Hükümetin muâvenet-i nakdiyesi olursa Paris'e bir heyet-i murahhasa göndermek mümkün olabilecektir. Yunan hükümeti Garbî Trakya'yı (.....) nehrinden Meriç vadisine kadar sâbık Bulgaristan idâresinin imtiyâzatına müşabih bir idâre tesis etmek ve yalnız Yunan hükümetinin himayesini kabul eylemek suretini teklif etmekte ise de, suret-i kat'iyede muvafakat gösterilmemektedir.

Muhâcirin meselesi: Muhâcirinin muntazaman, mücehhezen nakli hususunda tertibât yapılmıştır. Hükümet-i merkeziyenin müsaade ve daha doğrusu muâvenetine intizâr olunmaktadır. Fransızlar İstanbul ve Uzunköprü murahhaslarımız tarafından mu'tâ vesâiki vize ederek mürûrlarına müsaade ediyorlar. Nakliyatın teshîl ve yolun taksiri maksadıyla karadan daha () muhâcir nakliyatına müsaade verilmesi için Fransızlara mürâcaat edildi. Cevâba intizâr olunmaktadır. Dimetoka'daki Fransız kumandanı nafia köprüsünden ve Siremköy geçidinden hususî olarak mürûra müsaade etmekte olduğundan burarlardan Dimetoka kazası muhâcirleri yurtlarına avdet eylemektedirler. Meriç şarkındaki iki köy kâmil mahallerine avdet eylemiştir. Boş İslâm köylerine Bulgarlar, Şarkî Trakya Bulgarlarını yerleştirip bırakmış olduklarından avdet eden muhâcirler onlarla birlikte oturmak mecburiyetinde kalacaklardır. Bulgarlar fırsattan bi'l-istifade Şarkî Trakya'daki () avdet gayesini takip ve Fransızları bu hususta () etmekte iseler de tarafımızdan buna muvafakat edileceğinden bu mesele Garbî Trakya muhâcirleri kâmil mahallerine avdet edinceye kadar maslahata göre idâre edilecektir. Yunanlılar, Trakyalı Rumlardan iki bin hane İskeçe'ye, üç bin hane Gümölcine'ye, üç bin hane Dedeâğaç'a, bin beş yüz hane Sofulu'ya iskân etmek için hazırlamışlardır ve bunlara üç aylık mekûlât ve nüfus başına yüzer frank vermişlerdir. İkinci ve üçüncü kafiye olarak da yirmi bin aile hazırlamak istedikleri müstahberdir.

Para meselesi: Muhâcirine muâvenet hususunda talep edilen mebâliğ hakkında henüz bir cevap alınamadı. Garbî Trakya'da hükümet teşkili için hükümet-i merkeziye vaat buyurduğu on bin liranın yalnız beş yüz lirasını vermiş ve mütebaki dokuz

bin beş yüz lirayı henüz vermemiştir. Garbî Trakya'da hükümet tesisi ve yevmiye bir buçuk lira ile teşkil edilen jandarmayı idâre ve Yunan propagandalarına mukabele için paraya şiddetle ihtiyaç olup bugün bu ihtiyacı mahallinden temîn etmek adimü'l-imkân bulunduğundan vaat edilen meblâğın acilen itasına ve bu hususta lâakal daha elli bin liranın tahsisine taraf-ı vâlâlarından da delâlet buyurulması müsterhamdır efendim.

Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi
Şükrü

Vesika 296

Şifre

Sivas, 11.11.35

Edirne'de Birinci Kolordu Kumandanı
Cafer Tayyar Beyefendi'ye

C: 8.11.35

Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Riyâseti'ne:

Garbî Trakya hakkında ita buyurulan ma'lumât şâyân-ı teşekkürdür. En mühim mesele bu topraklarda ekseriyet-i kahireyi teşkil eden ırktaşlarımızın kat'iyen hiçbir ecnebi idâresi veya himayesine temâyül eylememeleridir. İlk adım olarak istiklâl veya muhtariyetlerini kazanmaya çalışmalıdırlar. Gümülcine Kongresi mukarrerâtından intizâr olunan siyâsi netice budur. Devlet-i Osmaniye'nin vaziyet-i hâzırası bu ülkeler için teşebbüsât-ı siyasiyede bulunmasına müsait değildir. Ancak Wilson prensiplerini ileri sürerek ve vahdet-i tämme ve teşkilât-ı milliyelerine istinâd ederek Garbî Trakya nâil-i istiklâl olabilir. Sulhün akdinden sonra hâsıl olacak vaziyete göre ana vatana iltihak fırsatı derpîş olunabilir. Her halde şimdilik Yunan propagandasına mümânaat, Fransızların yerleşmesine karşı adem-i hoşnûdî ikazı mühimdir. Muhâcirîn hakkında vaat edilen onbin liranın ikmâl ve mümkünse elli bin lira daha tahsisine dair hükümet-i seniye nezdinde teşebbüsâtta bulunulmuştur. Yalnız hükümetin vaziyet-i maliyesi de nazar-ı dikkate alınmak, asıl menba-ı vâridatın

Garbî Trakya'dan istihsaline gayret etmek hususunda nazar-ı dikkat-i âlilerinin celbini gaye-i mukaddesin istihsali için bir vecibe addeyleriz.

İstitrâd olarak şunu da hatırlatmak isteriz ki Trakya Paşae-li Cemiyeti'nin takip edeceği meslek-i siyâsî de Meriç'in şarkı, yani mütareke akdolunduğu zamanki hudûdumuz dahilinde kalmış olan aksâm-ı memâlikimizin vatan-ı Osmanî'den gayr-i kabil-i fek bir cüz' telâkki olunması pek mühimdir.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Vesika 297

Şifre

Sivas, 11.11.35

Harbiye Nâzırı Cemal Paşa Hazretlerine

Gümölcine muhâcirlerinin mahallerine sevki için hükümet-i seniye'nin vaat buyurduğu on bin liranın bir an evvel tediyesi mahallinden istirham edilmekte ve zaman geçmesinin Yunanlıların lehine olduğu zikrolunmaktadır. Garbî Trakya teşkilât-ı milliyesinin beka ve takviyesi için de mümkünse elli bin liranın tahsisi talep edilmektedir. Pâyitahtımızın emniyet ve vatanımızın âtisi ile son derece alâkadar olan bu meselede hükümet-i seniye'nin azamî muâvenet ve gayret edeceği bi-ıştibâhtır. Salih Paşa Hazretleri bu cihete söz vermişlerdi. Delâlet-i devletleri hassaten istirham olunur.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Vesika 298

Beşiktaş, 1 Kânunuevvel 35

Sivas'ta K. O. 3 K.

Garbî Trakyalılar Kırcaali'de bir an evvel ihtilâl çıkararak Bulgarları koğmak ve bu vechile mahall-i mezkûru da Garbî Trakya'ya ilâve ederek ileride yapacakları teşebbüsü büyötmek

ve belki de Makedonya'ya sirâyet ettirmek fikrinde olduklarından şimdiden Trakya için müteşebbis bir kumandan ile birkaç alay kumandanı istediler. Bu hususta heyet-i muhteremelerinin mütâlaalarının inbâ buyurulmasını arz ve istirham eyleriz. Bugünlerde gerek Garbî Anadolu ve gerek Anadolu berren ve bahren bize en lüzumu olan esliha ve cephaneyi nakletmek ve () istiyoruz. Garbî Anadolu ile () olmakla beraber nakliyata başladık. Karadeniz sahilinde İnebolu'yu münasip görüyor isek de zât-ı âlilerinin bu husustaki projesinin ve nerede ne gibi teşkilât ve tüccarlar bulunduğu emir buyurulmasına muntazırız. Arz-ı hürmet eyleriz. (Kara Vasıf)

Mevki-i Müstahkem Kumandanı
Şevket

Vesika 299

Şifre
Zata mahsus

Sivas, 8. 12.35

Dersaadet Çanakkale Mevki-i Müstahkem Kumandanı
Miralay Şevket Beyefendi'ye

C: 1.12.335

1- İhtilâl ile esaslaşmak mümkün değildir. Garbî Trakya'yı istilâ etmek isteyen İngiliz, Fransız, İtalyanlara arzularını tatmîn için bir sebep tehiye edilmiş olacaktır. Bundan mâadâ Bulgarların bizimle birleşmek arzusunu izhâr etmekte oldukları bir zamanda bu hareketin hayırlı bir netice vereceği de müsteb'addır. Bunun Garbî Trakya'yı Yunanlılara işgal ettirmek için bir teşvik olması da pek muhtemeldir. Binâenaleyh vaziyetin pek esaslı tetkiki pek hayatî ve mühim bir mesele ad-dolunmaktadır.

2- Garbî Anadolu'nun esliha ihtiyacı ziyadedir. Bir an evvel nakliyat şâyân-ı arzudur. İhraç iskelesi olarak biz Bafra ağzını münasip görüyoruz. Fena havalarda takalar, kayıklar barınabilir. Nehir tarikiyle de Vezirköprü'ye kadar düz kayıklar la nakliyat mümkündür. Bu işi Üçüncü Kolordu Kumandanlı-

ğı deruhde edecek, Samsun'daki fırkasına yaptıracaktır. Yalnız vaktiyle kayıkçıların ismi, hareketten evvel eslihanın cinsi ve miktarı hususunda mezkûr kumandanlığa ma'lumât ita kılınması lâzımdır. Hatta dahilde tüccar eşyası olarak nakli muhtasavver olduğundan bu bâbda Üçüncü Kolordu Kumandanlığı ile serian anlaşıldıktan sora belki de bir arkadaşın Samsun'a gelerek vaziyeti mahallinde tespit ve tahrir etmesi daha sâlim olacaktır.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Dizin

- Abazalar 228, 395, 987, 993, 995
Abbas (Musa Beyzade) 466
Abbasiler 608, 1124, 1126, 1128
Abdullah Azmi Efendi 688
Abdullah Bey 463, 464
Abdullah Efendi (Dürri-zade) 528
Abdurrahman (Milli aşiretinden) 399
Abdurrahman Ağa 802
Abdurrahman bin Avf 1122
Abdurrahman Efendi 294
Abdurrahman Şeref Bey 34, 358, 684, 688
Abdülaziz 599
Abdülaziz Mecdi Efendi 333, 1074
Abdülbaki Efendi (Şeyh) 801
Abdülhalik Bey [Renda] 745
Abdülhamid II 623
Abdülkadir Kemali Bey [Öğütçü] 721
Abdülkerim Paşa 157-160, 163-168, 170, 890-892, 894, 899, 901, 903, 904, 906, 908, 912, 917
Abdülmecid (Halife) 598, 600, 597-599, 1130, 1131
Abid Süreyya Bey 623
Abidin Bey (Saruhan Mebusu) 687
Abuk Ahmet Paşa 187, 189, 238, 941, 942, 1008
Acemistan 1014
Adalar Denizi 361, 641, 643, 1103
Adana 7, 87, 100, 204, 271, 274, 295, 296, 299, 336, 339, 343, 344, 350, 402, 403, 417, 435, 509, 539, 643, 721, 723, 774, 775, 788, 808, 866, 867, 886, 959, 979, 1023, 1024, 1052, 1055, 1059
Adapazarı 171, 227, 228, 232-234, 256, 259, 260, 269, 277, 278, 287, 383, 394, 395-397, 411, 481, 483, 574, 579, 918, 919, 922, 943, 987-990, 992, 993, 995, 996, 998-1000, 1021, 1031
Adem-i Merkeziyet Cemiyeti 762, 763
Aden 631
Âdil Bey (Dahiliye Nâzırı) 11, 114, 116-119, 140, 161, 170, 177, 184, 233, 234, 254, 260, 273, 829, 831, 839, 887, 896, 897, 917, 924, 939, 998
Adnan Bey [Adıvar] 457, 468, 473, 619, 680, 703, 705, 720
Adriyatik 632
Afgan 608, 714
Afganistan 610, 790

- Afrika 388, 609, 611, 632, 788
- Afyon 509-511 (ayrıca bkz. Afyonkarahisar/Karahisar-ı Sahip)
- Afyonkarahisar 12, 20, 33, 104, 153, 213, 323, 375, 394, 399, 400, 409, 435, 467, 509, 510, 514, 529, 551, 564, 574, 580, 584, 624, 643, 681, 766-769, 836, 845, 875, 882, 886, 943, 963, 1088 (ayrıca bkz. Afyon/Karahisar-ı Sahip)
- Ahışa 879
- Ahmediye Cemiyeti 349
- Ahmet Anzavur bkz. Anzavur
- Ahmet Asım Efendi 323, 349, 463, 1015
- Ahmet Bey 59
- Ahmet Efendi (Barutçuzade) 139
- Ahmet Fevzi Paşa 251, 309-312, 340-342, 1018, 1024, 1043, 1046, 1048, 1051
- Ahmet İzzet Paşa 34, 92, 100, 205, 206, 208, 219, 237, 238, 444-448, 459, 460, 468, 477, 481, 482, 497, 498, 524-529, 560, 563, 592, 602, 631, 1004, 1008, 1009, 1045, 1069
- Ahmet Kemal (İlyaszâde) 221-223, 225, 986
- Ahmet Muhtar Bey (Hariciye Vekili) 473
- Ahmet Necati Bey (Binbaşı) 279-285, 1032-1036
- Ahmet Nuri Bey 99
- Ahmet Onbaşı 452
- Ahmet Rıza Bey 34, 92, 263, 267, 482
- Ahmet Rüstem Bey 894
- Ahmet Zeki Bey 817
- Ajax zırhlısı 558
- Akarçay 580
- Akbaş 344, 348, 349, 1077, 1086-1088
- Akçay 992
- Akdağmadeni 302
- Akdeniz 584, 867, 1124 ayrıca bkz. Bahr-i Sefid
- Akhisar 33, 400, 408, 409, 640
- Akseki 435
- Aksu 408
- Akşam 201, 952
- Akşehir 434, 580-582
- Akyazı 227, 987, 989
- Alaca 398, 471
- Alaettin Tepesi 434
- Alaşehir 323, 408, 409, 857
- Alayunt 479
- Albayrak gazetesi 58
- Alemdağı 282
- Alevîler 608
- Ali (Hazreti) 496, 1123
- Ali Aguş Efendi 283
- Ali Bey (Kılıç) 247, 398, 402, 457, 468, 470, 473, 474
- Ali Bey [Çetinkaya] 199, 400, 736, 744
- Ali Efe (Yörük) 401
- Ali Efendi (Hacı) 291, 763
- Ali Efendi (Yüzbaşı) 397
- Ali Emîrî Efendi 220
- Ali Fethi Bey [Okyar] 199, 200, 559, 626, 628, 675-678, 680-683, 685, 690, 717, 751
- Ali Fuat Bey [Türkgeldi] 873
- Ali Fuat Paşa 28, 32-34, 45, 77, 93, 94, 104, 105, 149, 153, 154, 157-160, 168, 177, 178, 199, 213, 214, 227, 233, 240, 243, 251, 252, 293, 309-311, 386, 392, 396, 401, 405, 437,

- 438, 441-443, 448, 461, 477, 579, 586, 587, 590, 673-676, 680, 682, 703, 720-722, 726, 727, 740, 766, 768, 781-783, 786, 882, 884, 889-891, 893, 895, 926, 971, 972, 974, 983, 988, 999, 1003, 1012, 1013, 1047, 1048, 1109
- Ali Galip Bey (Harpüt Valisi) 37-40, 77, 105-107, 109, 110, 112-114, 117-119, 122, 124, 148, 161, 170, 176, 263, 269, 394, 814, 816, 819, 821, 828-831, 833-840, 849, 855, 868, 896, 924
- Ali Haydar Bey (Bolu Mutasarrıfı) 994, 995
- Ali Hikmet Paşa 723, 727
- Ali İhsan Paşa [Sâbis] 575-579
- Ali Kaptan 284
- Ali Kemal Bey 35, 36, 37, 177, 184, 214, 233, 234, 256, 261, 264, 268, 341, 356, 778-780, 939, 975, 995
- Ali Rıza Bey (Kastamonu Valisi) 104, 138, 150, 161, 176, 896
- Ali Rıza Bey (Miralay) 220
- Ali Rıza Bey (Urfa Mutasarrıfı) 156, 888
- Ali Rıza Paşa (Süleyman Paşazâde) 626, 628
- Ali Rıza Paşa 46, 174, 175, 179, 184, 185, 187, 195, 200, 201, 208, 211, 229, 231, 235, 236, 251, 253, 258, 265, 268, 270, 296, 300, 312, 315, 318, 324, 327, 328, 334, 336, 340, 351, 353, 443, 929-931, 945, 947, 1045, 1063, 1079, 1089, 1132
- Ali Said Paşa 988
- Ali Saip Bey [Ursavaş] 402, 732 bkz Saip Bey
- Ali Suat Bey 919, 920
- Ali Ulvi Bey (Kayseri Mutasarrıfı) 254, 1027
- Alişan (Koçkiri aşiretinden) 546
- Alişer (Koçkiri aşiretinden) 546
- Allenby (general) 978, 1106
- Alman 55, 103, 218, 501, 958, 984
- Almanya 14, 103, 388, 396, 864, 866, 921, 958, 1068
- Alpullu 1096, 1098
- Altıntaş 509, 510, 529
- Amasya 13, 21, 23, 31, 33, 35, 37, 38, 43, 47, 48, 52, 53, 56, 63, 68, 69, 76, 81, 82, 84-86, 208, 209, 215, 220-222, 224, 227-235, 244, 255, 295, 383, 398, 516, 544, 764, 784, 845, 966, 973, 974, 978, 981-983, 986, 989, 991, 993, 997-999, 1001, 1064
- Amerika 12, 15, 81-95, 98-104, 143, 156, 203, 256, 264, 267, 339, 371, 372, 641, 651, 693, 739, 817, 825, 871, 873, 883, 886, 957, 961, 976, 977, 996, 999, 1030, 1053, 1149
- Amerika Tahkik Heyeti 100
- Amerikalı/Amerikalılar/Amerikan 49, 50, 80, 83, 86, 88, 89, 93, 101, 103, 142, 256, 339, 535, 544, 796-798, 807, 883, 897, 913, 1022, 1052
- Amerikan Kongresi 81, 93, 94, 104
- Amerikan Senatosu 86, 140
- Anadolu 12, 13, 16, 21, 22, 30-32, 34, 44, 47, 51, 56,

- 58, 59, 61, 72, 76, 83, 86, 89, 93, 94, 100, 102, 121, 127, 129, 135, 137, 138, 153, 154, 158, 162, 166, 167, 178, 180, 181, 194, 214, 216, 218, 232, 236, 239, 260, 265, 271, 272, 275, 293, 296, 299, 309, 310, 327, 330, 331, 334, 340, 344, 350, 357, 365, 367, 375, 382, 393, 394, 398, 409, 412, 432, 434, 445-447, 465, 482, 483, 485, 489, 491, 498-501, 504, 515, 519, 543, 544, 546, 559-561, 564, 578, 583, 604, 609, 616, 624, 635, 640-643, 675, 759, 770, 771, 776-779, 784, 788, 789, 791, 792, 796, 803, 807-811, 850, 855, 858-861, 863, 865, 868, 869, 871, 872, 887, 895, 897, 905, 906, 910, 920, 922-924, 926, 928, 936, 939, 955, 956, 959, 960, 969, 979, 980, 1003, 1011, 1024, 1028, 1070, 1079, 1094, 1114, 1124, 1125, 1133, 1134, 1136, 1160
- Anadolu ve Rumeli Mûdafaa-i Hukuk Cemiyeti 80, 137, 163, 176, 177, 182, 185, 195, 209, 217, 223, 245, 278, 279, 298, 305, 326-328, 337, 344, 348, 354, 355, 362, 371, 372, 374, 431, 518, 520, 521, 547, 549, 604, 622, 811, 819, 859, 861, 862, 870, 875, 889-891, 894, 900, 920-922, 926, 929, 931, 932, 934, 935, 940, 943, 946, 947, 954, 962-964, 969-971, 973, 983, 987, 989, 992, 995, 1000, 1016, 1028, 1031, 1032, 1041, 1133-1138, 1140, 1141, 1143-1145, 1151, 1152
- Anadolu ve Rumeli Mûdafaa-i Hukuk Grubu 520, 547, 622
- Anafartalar 620, 958
- Anderyadis 760
- Ankara 12, 13, 19, 20, 23, 28, 32, 33, 45, 49, 77, 92, 93, 102, 104, 127, 129, 140, 145, 149, 155, 157, 161, 171, 174, 176, 230-233, 240, 247, 248, 251-253, 260-263, 265, 288-290, 294, 295, 297-304, 307, 309, 310, 314, 317, 318, 321, 322, 325, 329, 331, 334, 340, 347, 349, 353, 356, 362-365, 367, 368, 375-381, 384, 392, 394, 396-398, 402-408, 412-420, 424, 426-428, 431, 435, 437, 438, 440, 441, 443, 444, 446, 447, 448, 452-457, 460-463, 466-468, 470, 472, 474, 476, 481, 482, 484-489, 491, 495-498, 500-502, 505, 508, 512, 515, 516, 520, 524-527, 529, 535-537, 539, 540, 543, 547-551, 557, 558, 561, 563, 574, 580, 581, 586-589, 591, 592, 594, 599, 600, 602, 604, 605, 614, 616, 617, 635, 639, 655, 658, 662, 666-669, 673-676, 680-682, 688, 692, 694, 703, 704, 707, 715, 716, 718, 720, 722, 724, 726, 730, 738, 747, 761, 766, 767, 775, 782, 786, 812, 821, 832, 836, 841, 842, 845, 846, 857, 860, 867, 875, 881, 882, 886, 889-891, 896, 926, 935, 943, 966, 972, 978, 983, 996-999, 1001, 1012, 1018, 1023, 1026, 1035,

- 1037, 1038, 1040-1042, 1044, 1046, 1047, 1053, 1067, 1070, 1072, 1074, 1076, 1081, 1083, 1086, 1087, 1093, 1097, 1098, 1100-1103, 1106, 1109, 1110, 1112-1114, 1116
- Ankara İtilâfnamesi 539, 543, 639, 640
- Antakya 1060, 1061
- Antalya 7, 103, 248, 254, 371, 373, 435, 505, 514, 634, 643, 718, 808, 845, 875, 886, 943, 963, 979, 1023, 1025, 1027, 1055, 1056, 1059, 1144
- Anzavur (Ahmet Anzavur) 246, 256, 303, 312, 323, 349, 350, 395, 404, 412, 415, 504, 1015, 1048, 1092
- Arabistan 83, 216, 790, 849, 976, 1011, 1014
- Araplar 85, 388, 624, 638, 849, 1029, 1060, 1119
- Ardahan 431, 684, 879
- Ardasa 169, 913, 916
- Arga 106, 814
- Anburnu 620, 958
- Arif Bey (İskeçeli) 1102, 1103, 1147, 1154
- Arif Bey 47, 49, 82, 85, 86, 360 ayrıca bkz. Mehmet Arif Bey
- Arif Oruç 466
- Arnavut 1033
- Arnavut Küçük Aslan Çetesi 281, 282, 284, 1033 ayrıca bkz. Küçük Aslan Çetesi
- Arnavutluk 746, 957
- Arpaçay 430
- Artvin 431
- Asaf Bey 857
- Asım Bey (Miralay) 173, 276, 920, 921, 924, 927, 928
- Asir 608
- Askerî Nigehbân Cemiyeti 209, 229
- Aslıhanlar 510, 511, 582
- Asuri 642
- Asya 611, 700, 1119, 1125
- Asya-yı Sugrâ 562, 1072
- Âşir Bey (Paşa) 409, 578
- Atenagoras 759
- Atıf Bey (Kaymakam) 153, 154, 879, 883
- Atilla 388, 624
- Atina 243, 500, 1006, 1095
- Atina Cumhuriyeti 742
- Avçar 227
- Avni Bey [Avni Paşa] 434
- Avrupa 10, 25, 87-89, 93, 100, 114, 142, 143, 203, 330, 372, 388, 489, 490, 498, 500, 515, 516, 538, 540, 541, 559, 560, 562, 611, 632, 687, 701, 763, 790, 865, 867, 871-873, 883, 886, 901, 921, 951, 954, 955, 957, 961, 1005, 1011, 1057, 1058, 1060, 1089, 1095, 1114
- Avusturya-Macaristan 14, 978
- Ayastefanos 631
- Aydemir 511
- Aydın 22, 23, 35, 130, 213, 216, 219, 251-253, 273, 295, 301, 302, 311, 324, 336, 339, 346, 353, 401, 408, 436, 514, 634, 635, 643, 768, 769, 772, 788, 789, 813, 846, 857, 864, 933, 963, 979, 1021, 1023, 1025, 1027 -1029, 1042, 1043, 1046, 1047, 1085

- Ayıntap 7, 122, 247, 266, 276, 336, 398, 402, 539, 640, 808, 834, 837, 882, 1055, 1059
- Aynacıoğulları 398, 546
- Ayvalık 400, 401
- Azerbaycan 103, 790, 886, 977, 1029
- Aziziye [Emirdağ] 26, 33, 110, 774, 775, 821, 826, 827
- Babaeski 563, 639, 1096, 1098
- Bâbüâli 24, 25, 65, 114, 117, 145, 182, 183, 253, 260, 261, 327, 369, 593, 776, 793, 873, 947, 948, 959, 1019, 1056, 1067, 1071, 1116
- Bafra 543, 544
- Bağdat 608, 624, 790, 979, 1124-1126, 1128
- Bahçe 640
- Bahr-i Ahmer 1124
- Bahr-i Baltık 1125
- Bahr-i Sefid 348, 596, 632, 643, 999, 1124. ayrıca bkz. Akdeniz
- Bahr-i Siyah 864, 1125 ayrıca bkz. Karadeniz
- Bahri (Akdağmadeni Mebusu) 302
- Bahur (Milli aşiretinden) 399
- Baki Bey 847
- Bakla Burnu 642
- Balıkesir 12, 129, 209, 213, 214, 240, 241, 246, 251, 252, 254, 267, 277, 287, 300, 329, 349, 368, 386, 395, 396, 400, 401, 404, 408, 412, 604, 812, 846, 933, 962, 963, 966, 969, 971, 990, 1000, 1013, 1066, 1086, 1087, 1110, 1143
- Balkan Harbi 552, 791, 951, 958, 1103, 1105
- Baltalimanı 356, 482
- Bandırma 33, 129, 246, 252, 295, 323, 329, 349, 394, 401, 408, 583, 759, 812, 846, 965, 993, 1013, 1066, 1077, 1078, 1088, 1110, 1153
- Bardız 429
- Başkumandanlık Kanunu 565-572
- Batum 72, 431, 544, 545, 790, 1029
- Bayburt 13, 43, 307, 308
- Bedir Ağa (Hacı) 111, 120, 121, 824, 826, 828, 834, 835, 838
- Bedirhanîler 105, 110, 818, 819, 821, 822, 831, 836
- Bekir (Çerkes) (Manyalı) 228, 233
- Bekir Bey (fen müfettişi) 445
- Bekir Bey 227, 987, 989-991, 993
- Bekir Sami Bey [Günsav] 22, 33, 213, 214, 240, 386, 409, 412, 772, 781, 926, 964, 969, 971, 997, 1001, 1013, 1042, 1066, 1083, 1153, 1154
- Bekir Sami Bey [Kunduh] 61, 62, 76, 78, 82, 84-86, 96-98, 135, 209, 330, 332, 408, 505, 513-518, 539-541, 643, 648, 795, 859, 894, 1004, 1048, 1071
- Bekir Sıtkı 993-995
- Belçika 102, 103
- Belgrat 551, 958
- Bergama 401, 789
- Berlin 329, 633
- Beslân Bey 227, 228, 987, 989, 990, 992
- Beşiktaş 288, 290, 1034, 1072, 1075, 1076, 1090, 1159

- Beyazıt 13, 74, 418
 Beydağı 837, 838
 Beykoz 565
 Beyoğlu 366, 715
 Beypazarı 384, 394, 395
 Beyrut 402
 Beyşehir 394, 434, 435
 Biga 276, 349, 394, 465
 Bilecik 154, 206, 207, 213, 445-448, 452, 457, 459, 460, 527, 884, 943, 964
 Birecik 640
 Birinci İnönü 478, 639
 Bitlis 11, 41, 61, 74, 176, 230, 620, 641, 761, 775, 795, 799, 801, 836, 845, 848, 850, 875, 881, 882, 886, 894, 943, 958
 Bizans 51, 504, 624, 1119
 Block, Adam 262, 263, 997
 Boğaziçi 557, 641-643, 647
 Boğazlar 339, 500, 506, 585, 563, 586, 641, 647, 651, 950, 1054
 Boğazlıyan 394, 398
 Boizeau (Yüzbaşı) 363
 Bolayır 957
 Bolşevik/Bolşeviklik 161, 350, 405, 424, 427, 897, 938, 951, 1062, 1077, 1092 1105
 Bolu 150, 153, 155, 171, 228, 276, 277, 383, 384, 394-397, 398, 404, 468, 683, 836, 845, 875, 884-886, 900, 935, 943, 994, 995, 1037, 1040
 Bolvadin 509
 Bordeaux 218
Bosphore 275, 1028, 1029
 Boşnak 921
 Boullion, Franklin 516, 540-543, 585
 Bozdağı 351, 1089
 Bozkır 171, 247, 248, 256, 260, 265, 394, 435, 1021, 1023, 1024
 Bozüyük 507, 973
 Brest-Litovsk Muâhedesi 431
 Briand (Fransız Başvekili) 514, 539, 540
 Britanya 558
 Brown (gazeteci) 80, 95, 96
 Brunot (Jandarma müfettişi) 70, 72, 73
 Budapeşte 551
 Budizm 611
 Bulgaristan 361, 433, 864, 866, 977, 979, 1103, 1104, 1139, 1140, 1149, 1157,
 Bulgarlar 360, 361, 791, 957, 977, 979, 1029, 1058, 1103, 1139, 1142, 1147, 1148, 1150, 1156, 1157, 1159, 1160
 Burdur 254, 301, 514, 643, 767, 886, 943, 963
 Burhanettin Bey 284
 Bursa 12, 22, 23, 99, 129, 154, 213, 214, 229, 232, 240, 246, 252, 253, 323, 329, 340, 341, 386, 404, 407-409, 411, 412, 436, 437 446, 475, 506, 507, 509, 529, 573, 584, 587, 588, 604, 623, 641, 642, 720, 753, 759, 772, 812, 846, 857, 884, 926, 943, 962-964, 969-971, 996, 997, 1000, 1001, 1013, 1015, 1066, 1083, 1110, 1115, 1153
 Büyük Aslan Çetesi 285, 1035, 1036
 Büyük Britanya 312

- Cafer İlhami Efendi 1018
 Cafer Tayyar Bey/Paşa 21, 214, 240, 359, 360-362, 431-433, 721, 723-726, 770, 1001, 1002, 1013, 1083, 1097, 1100, 1101, 1103, 1105, 1110, 1140, 1143, 1145-1148, 1152, 1154, 1155, 1158
 Calthorpe (Amiral) 1049
 Cami Bey 34, 89, 92, 330
 Canik 19, 28, 51, 106, 140, 246, 254, 619, 775, 783, 836, 845, 859, 875, 886
 Cavit Bey (Niğde Mutasarrıfı) 254, 1021, 1027
 Cebelibereket 276
 Celâdet Bey (Bedirhanî) 105-107, 109, 110, 814, 816-819, 821-823, 825, 831, 836
 Celâl (Çapanoğlu) 398
 Celâl (Zaralızâde) 221-223, 225, 986
 Celâl Bey (Adliye Nâzırı) 358
 Celal Bey (Sobranıya azasından) 1154, 1155
 Celâl Bey [Bayar] 401, 457, 458, 468, 470, 473, 474, 476, 560, 682
 Celâl Bey 199, 800, 801
 Celâlettin Arif Bey 306, 307, 356-358, 378-381, 417-430, 524, 1052, 1091, 1094, 1112, 1114
 Cemal Bey (Binbaşı) 109, 111, 112, 120
 Cemal Bey (Konya Valisi) 44, 45, 104, 154, 155, 161, 171, 176, 254, 882, 887, 896
 Cemal Bey (Süvari) 815, 833
 Cemal Bey (Yüzbaşı) 992, 996
 Cemal Bey 817, 1047
 Cemal Paşa (Ahmet Cemal Paşa) (Bahriye Nâzırı) 626, 628
 Cemal Paşa (Damat) 203
 Cemal Paşa [Mersinli] 28, 45, 46, 177, 179, 186, 187, 189, 191-193, 195, 200-202, 205, 206, 208-212, 214, 228, 230-232, 234, 236, 238, 239, 246-248, 250, 251, 253, 255-259, 270, 272, 276, 282, 287, 296, 303, 304, 306, 307, 309-312, 314-316, 322-324, 326, 327, 329, 330, 349, 351, 359, 549, 602, 628, 967, 768, 781-783, 942, 944, 949, 964, 966-989, 993, 998-1001, 1006, 1008-1010, 1018-1020, 1024-1026, 1031-1033, 1043, 1044, 1053, 1065, 1066, 1068, 1076, 1078, 1097, 1159
 Cemalettin Efendi (Çelebi) 297
 Cemil Bey (Bedirhanî) 105
 Cemil Bey (Binbaşı) 578
 Cemil Bey (yaver) 835
 Cemil Bey [Uybadın] 432
 Cemil Cahit Bey [Toydemir] 226, 398, 1001
 Cemil Çeto Bey 806
 Cemiyet-i Akvâm 90, 101, 585, 640, 641, 642, 645, 651
 Cengiz (Kara Vasıf Bey) 92
 Cengiz Han 1125, 1126, 1128
 Cerablus 394, 1061
 Cevat Bey [Cevat Abbas Gürer] 31, 38, 147, 286, 287, 880
 Cevat Bey [Dursunoğlu] 58, 59, 785
 Cevat Paşa 19, 30, 42, 49, 54, 92, 178, 210, 252, 322, 327, 330, 332, 721, 723-726, 770, 965, 1066, 1072

- Cevat Rifat Bey 186, 941
 Cevdet Bey 28, 109, 132, 820,
 832, 839, 842, 850, 972, 978,
 983, 1001, 1012, 1013, 1110
 Cevizlik 877
 Cezayir 608
 Cezire-i İbni Ömer 643
 Charpy (General) 586, 1148-
 1151, 1156
 Clade, Sally 154
 Clemenceau 67, 267, 869, 951
 Con Mehmet 1014
 Cumalı 396
Cumalı Ordugâhı 397
 Cumburdu 451
 Cumhuriyet 521-523, 612, 614-
 616, 674, 681, 687, 688,
 690-699, 701-716, 717, 721,
 730-732, 735, 736, 739, 740,
 742-745, 748-755
 Cumhuriyet Halk Fırkası 616
 Curzon 560
 Çalköy 511
 Çamköy 451
 Çamlıbel 397
 Çanakkale 215, 289, 290, 362,
 403, 584, 641, 642, 701, 963,
 997, 1002, 1004, 1005, 1008,
 1011, 1014, 1030, 1031,
 1033, 1035, 1042, 1073,
 1074, 1076, 1077, 1088,
 1090, 1160
 Çanakkale Boğazı 642, 1014
 Çankaya 199, 581, 673, 678, 680,
 681, 684
 Çardak 449
 Çarka köyü 988
 Çarşamba 543, 544
 Çatalca 631, 639, 957, 1096,
 1098, 1139, 1153, 1154
 Çavdarhisar 438
 Çay 509, 510
 Çayözü 546
 Çekil köyü 434, 435
 Çerkesler 276, 395, 546, 987,
 991, 993, 995, 1014, 1015,
 1059
 Çerkezköy 1096, 1098
 Çetine 958
 Çiçerin 427
 Çiftehan 900
 Çin 608, 744, 1119, 1124
 Çin Denizi 1125
 Çine 23, 129, 772, 812, 846
 Çivril 394, 399
 Çorlu 360, 1096, 1098
 Çorum 149, 161, 394, 403, 884,
 896
 Çöğürler 510
 Çumra 434
 d'Esperey, Franchet 70, 260,
 261, 883, 1095, 1098, 1099,
 1148-1151, 1156
 Danimarka 871, 1091
 Darıca 281, 284, 285, 1032
 Darıdere 1139, 1142
 Dava Vekilleri Cemiyeti 969
 de Brock 596
 Dedeabaç 1095, 1139, 1142,
 1143, 1148, 1149, 1151,
 1156, 1157
 Defrance 28
 Değirmendere 229, 996
 Deli Hacı 546
 Deli Ömer 398
 Delibaş 434, 435
 Demange (Miralay) 26, 774
 Demirci Mehmet Efe bkz. Mehmet
 Efe (Demirci)
 Denikin 790, 1077, 1086, 1087

- Denizli 442, 732, 768, 769, 857, 875, 882, 886, 943, 963
- Deraliyye 114, 117, 182, 183, 336, 365, 763, 891, 954, 1074 ayrıca bkz. İstanbul, Dersaadet
- Derbent 991
- Derne 957
- Dersaadet 8, 45, 46, 51, 65, 67, 69, 82, 90-95, 106, 127, 138, 139, 148, 153, 169, 214, 218, 223, 232, 277, 284, 288, 289, 302, 303, 317, 337, 355, 363, 370, 382, 383, 476, 484, 485, 488, 489, 500, 501, 762, 775, 781-784, 786, 791, 796, 798, 837, 845, 863, 864, 885, 908, 914-916, 922, 940, 957, 972, 979, 980, 988, 990-992, 997, 1000-1002, 1005, 1007, 1008, 1031, 1035, 1038, 1040-1042, 1046, 1070, 1099, 1102, 1104-1107, 1110, 1114, 1116, 1146, 1151, 1160 Ayrıca bkz. İstanbul, Deraliyye
- Dersim 76, 77, 110, 120, 273, 382, 399, 729, 731, 882, 885, 894
- Derviş Bey/Paşa (Ahmet Derviş Paşa) 435, 480, 481
- Devlet-i Aliyye 501
- Dicle 577
- Dimboz 408
- Dimetoka 958, 1139, 1142, 1143, 1148, 1156, 1157
- Dinar 466
- Dipasimas 759
- Diyalet 632
- Diyaletbekir 11, 13, 21, 23, 28, 74, 102, 106, 107, 121, 122, 127, 129, 132, 150, 240, 248, 269, 329, 368, 382, 399, 405, 514, 620, 643, 683, 724-726, 761, 762, 764, 765, 769, 775, 807, 809, 812, 814, 816, 818, 820, 821, 827, 828, 831, 832, 836, 845, 846, 848-850, 875, 881, 882, 885, 886, 895, 935, 943, 958, 966, 972, 974, 983, 1001, 1012, 1013, 1066, 1083, 1110
- Dolmabahçe 1131
- Donanma Cemiyeti 219, 295
- Drama 1142
- Droteos 759
- Dumlupınar 408, 437, 475, 478, 479, 507, 509, 510, 511, 574, 580, 584, 624, 633, 636, 637, 720
- Duquest 402
- Düvel-i İtlafiye 21, 29, 30, 80, 154, 156, 229, 236, 243, 246, 259, 295, 296, 311, 312, 314, 329, 331, 338, 344, 349, 369, 370, 376, 485, 490, 497, 499, 500, 501, 505, 506, 527, 560, 564, 585, 639-651, 763, 767, 770, 778, 791, 792, 796, 808, 809, 830, 875, 882, 884, 887, 888, 924, 931-933, 937, 940, 949, 951, 975, 1086, 1088, 1111
- Düvel-i Mütelif 10, 237, 316, 343, 344, 353, 487, 763, 984, 1002, 1003, 1020, 1044, 1050, 1052, 1056, 1080, 1148

- Düyûn-ı Umumiye 564, 649, 650, 657, 663
- Düzce 227, 283, 286, 378-380, 383, 384, 394, 395, 397, 412, 415, 461, 465, 922, 988, 991, 993, 995, 1037, 1039
- Ebubekir (Hz.) 1120, 1121, 1126
- Ecevit 513
- Edip (Çapanoğlu) 398
- Edip (Sarı Efe) 464-466
- Edip Bey 996, 1073
- Edirne 8, 21, 22, 129, 178, 216, 240, 241, 246, 329, 359, 360, 361, 367, 431, 432, 563, 585, 639, 640, 770, 771, 812, 846, 957, 958, 966, 1001, 1013, 1066, 1077, 1087, 1095, 1097-1101, 1103-1105, 1110, 1132-1138, 1142, 1143, 1145-1147, 1150-1156, 1158
- Efendi Köprüsü 453
- Eftelidis 545
- Eğridere 1142
- Ekrâd 111, 112, 816, 821-823, 828, 835, 836, 851 Ayrıca bkz. Kürt
- Ekrem Bey (Cemilbeyzâde/Cemilpaşazâde) 106, 107, 109, 814, 816-819, 821-823, 831, 836
- Ekrem Bey (Lâzistan mebusu) 682
- Elaziz 8, 11, 77, 107, 108-112, 114, 117-120, 133, 176, 269, 382, 761, 762, 816, 817, 819, 821, 825, 836, 840, 849, 851, 875, 886, 924, 935
- Elbistan 106, 124, 814, 835, 837
- Elhamra 1126
- Elmalı 641
- Emevîler 608, 1126
- Emeviye 1123, 1124
- Emin Bey [Gevelioğlu] 550, 619
- Emin Bey 151
- Emin Efendi (Hatipzade) 763
- Emin Paşa [Koral] 636
- Emir Paşa 468
- Emirali (İmrâli) 642
- Emirfakıhlı 449
- Endülüs 388, 608, 1124, 1126
- Enez 216, 759, 1147
- Enis Fahri Bey (Doktor) 1039, 1040
- Enver Paşa 702, 977
- Erbâa 394, 398, 543, 546
- Erciyes 643
- Erdek 642
- Ereğli 20, 102, 171, 445, 514, 766
- Erenköy 182, 328
- Ergani 750
- Erivan 886, 979, 1029
- Ermeni 8-10, 25, 27, 29, 80, 83, 88-92, 94, 107, 214, 218, 229, 254, 266, 271, 275, 282, 299, 337-339, 343, 427, 429, 430, 513, 544, 563, 641, 759, 760, 773-775, 786, 788, 790, 791, 802, 804-806, 808, 809, 814, 836, 839, 849, 865, 879, 886, 927, 933, 949, 975, 977, 979, 982, 995, 1006, 1028, 1029, 1058, 1102
- Ermeni Patrikhanesi 214, 229
- Ermenistan 10, 29, 83, 85, 89-91, 93, 94, 103, 275, 421, 428-430, 446, 506, 641, 642, 644, 646, 648, 650, 685,

- 788, 790, 800, 836, 849, 867, 874, 886, 936, 951, 953, 955, 956, 977, 1011, 1028, 1029, 1059, 1060
- Ertuğrul 683
- Erzincan 61, 62, 64, 71, 75, 76, 91, 92, 132, 418, 641, 677, 761, 775, 795, 836, 845, 847, 848, 875, 882, 886, 894
- Erzurum 8-10, 13, 18, 19, 21, 23, 28, 30, 31, 41-44, 49, 54, 58, 59, 61, 62, 65, 69, 71, 74-76, 81, 82, 85, 91, 94, 99, 100, 102, 106, 110, 114, 129, 133-135, 137, 144-147, 162, 169, 170, 174, 179, 190, 196, 197, 214, 240, 241, 298, 304, 308, 320, 329, 331, 344, 368, 376, 398, 416-430, 520, 521, 524, 545, 619, 720, 759, 761-765, 769, 773, 775, 777, 781, 782, 785, 787, 794, 795-801, 803-808, 812, 814, 821, 828, 832, 836, 837, 839, 842, 845, 846, 849, 853-855, 862, 875-877, 879-882, 886, 894, 898, 913, 916, 917, 947, 972, 981-983, 1001, 1012, 1018, 1066, 1070, 1084, 1110, 1112, 1113
- Erzurum Kongresi 31, 43, 56-63, 65, 73, 75, 76, 78-80, 83, 100-102, 134-137, 171, 174, 179, 185, 212, 217, 275, 298, 318, 319, 518, 777, 786, 787, 797, 798, 802-804, 810-812, 849, 851, 854, 855, 858-860, 862, 865, 898, 929, 930, 932, 952, 1028, 1060, 1062
- Esat Efendi (Hoca) [İleri] 722
- Esat Paşa (Yanyalı) [Bülkat] 626, 628
- Esat Paşa [Işık] 92, 237, 238, 262, 1004, 1008
- Eskişehir 104, 153, 154, 207, 213, 241, 242, 246, 247, 257, 295, 297, 301, 375, 394, 398, 408, 409, 416, 437, 448, 455-458, 460, 463, 464, 467, 472, 474, 475, 478, 502, 507, 510, 529-531, 536, 551, 564, 574, 582, 604, 616, 617, 783, 845, 857, 882, 884, 886, 898, 926, 943, 963, 1041, 1088, 1106
- Eşref (Şeyh) 308
- Eşref Bey 1001
- Ethem Bey (Çerkes) 296, 396, 398, 414-416, 435, 436, 439, 448, 449, 453-458, 460-462, 464-467, 469, 470, 476-481, 718, 783
- Ethem Bey (Menteşe Mutasarrıfı) 254
- Etniki Eterya 543
- Eyfel (Yunan torpidosu) 545
- Eyüp (Şeyh) 750
- Eyüp Sabri Bey 457, 468, 470, 473, 474, 684, 687
- Fahrettin Bey [Altay] 251, 309, 310, 467, 470-472, 509, 510, 723, 727, 1001, 1047, 1106, 1109-1111
- Fahri Bey (telgrafçı) 844
- Fahri Bey 914, 1012
- Fâik Âli Bey 340, 341, 975, 1082, 1083
- Faik Bey (Tekirdağ Mebusu) 683, 1100, 1151, 1153
- Falkenhayn 958

- Faruk Bey (Yüzbaşı) 120, 833
 Fas 608
 Fatımiler 608
 Fatih (Mehmet II) 504, 599, 1058
 Fatin Efendi (Hoca) 459
 Faysal (Emir) 267
 Fehmi Efendi (Şerîye Vekili) 473
 Felâh-ı Vatan Grubu 320, 340, 341, 345, 347, 348, 352, 1081, 1083
 Felemenk 871
Ferda 296
 Feridun Fikri Bey [Düşünsel] 729-731, 734, 743, 746
 Ferit [Ali Ferit] Paşa (Harbiye Nâzırı) 34, 44
 Ferit Bey (Defterdar) 150-153
 Ferit Bey (Vali) 885
 Ferit Bey [Ahmet Ferit Tek] 34, 65, 473, 881, 1008
 Ferit Paşa (Damat) 7, 11, 28, 55, 61, 65, 67, 85, 106, 124, 126, 129, 130, 138, 142, 144, 145, 148, 158, 161-163, 165, 168, 169, 172-175, 183, 187, 201, 202, 204, 205, 207, 210, 213, 230, 231, 233, 234, 253, 254, 260, 261, 272, 311, 315, 317, 318, 323, 341, 352, 355-357, 374, 393, 394, 403, 443, 447, 482, 503, 577, 593, 635, 811, 845, 846, 860, 861, 864, 865, 867-871, 873-875, 882, 883, 887, 889, 896-899, 902, 904-907, 916, 919, 920, 924, 925, 929, 930, 936-938, 945, 949, 951, 953, 998, 1027, 1045, 1046, 1060, 1062, 1063, 1090-1093, 1106, 1107
 Fethi Bey bkz. Ali Fethi Bey [Okyar]
 Fevzi Bey (Kaymakam) 286, 290-293, 1037-1309
 Fevzi Efendi (Şeyh) 61, 62, 75, 135, 795, 859, 894
 Fevzi Paşa [Çakmak] 42, 178, 199, 200, 251, 309-312, 340-342, 349, 350, 393, 404, 405, 442, 468, 472, 473, 497, 500, 503, 512, 534, 537, 540, 546-549, 574, 580, 587, 636, 666, 667, 678, 716, 720, 722, 723, 727, 1076, 1078, 1108
 Feyziye Camii 927
 Fındıklı Sarayı 348
 Fırat 642, 1061, 1122
 Fikret Bey (Doktor) 683
 Fikri Bey 774
 Filipin 87
 Filistin 85, 204, 608
 Forbes (Yüzbaşı) 383
 Franmason 262
 Fransa 9, 14, 28, 86, 87, 98, 260, 263, 264, 267, 271, 312, 327, 371, 388, 501, 513, 514, 540, 541, 543, 585, 644, 646, 650, 651, 715, 797, 871, 883, 951, 957, 978, 979, 999, 1011, 1030, 1049, 1072, 1095, 1149
 Fransızlar 7, 70, 73, 74, 103, 142, 147, 218, 247, 253, 260, 266, 267, 274, 276, 287, 295, 337, 338, 340, 343, 344, 348, 349, 363, 371, 379, 399, 402, 403, 435, 444, 481, 501, 502, 514, 536, 539, 540, 557, 584, 585, 639, 640, 643, 648,

- 701, 715, 769, 797, 807,
883, 897, 979, 1052, 1055,
1072, 1082, 1083, 1086,
1087, 1095, 1096, 1099,
1104, 1143, 1147, 1149-
1151, 1153, 1154, 1156-
1158, 1160
- Frew (Rahip) 11, 36, 224, 255,
259, 268, 269, 356
- Fuat Bey (Çorum Mebusu) 403
- Fuat Bey (Polis Müdürü) 1133
- Fuat Bey (Rize Mebusu) 681
- Fuat Paşa (Müşir) 1001
- Fuat Paşa bkz. Ali Fuat Paşa
- Fuat Paşa Türbesi 261
- Fûruzan Bey 1101, 1102, 1104
- Galip Bahtiyar Bey 1100, 1101,
1151, 1153
- Galip Bey (Trabzon Valisi) 145,
161, 169, 170, 176, 896, 916
ayrıca bkz. Mehmet Galip
- Garzan aşireti 806
- Gazi Ayıntap 640 Ayrıca bkz.
Ayıntap
- Gaziantep bkz. Ayıntap
- Gebze 276, 277, 280, 281, 283,
289-292, 294, 1030-1036,
1039, 1040
- Gediz 436-438, 441, 470, 476,
481
- Gelibolu 348, 349, 563, 642, 957,
1086, 1087, 1096, 1153
- George V 596
- George, Lloyd 11, 584, 514
- Gerede 384, 394
- Geyve 229, 375, 383, 394, 395,
445, 529, 987, 996
- Geyve Boğazı 127, 396
- Giresun 641, 886, 935, 943
- Gökbayrak 461, 464
- Gölcük 1089
- Gölcük Yaylası 351
- Gönen 312, 394, 451, 1048
- Gördes 449, 462
- Gözene 835
- Gümrü Muâhedesı 430
- Gümüllcine 1104, 1099, 1139,
1142, 1143, 1148, 1150,
1154-1159
- Gümüşhane 169, 170, 733, 915,
935
- Gündüzbey 507
- Gürcistan 103, 431, 446, 586,
790
- Gürcü 431, 879, 982, 1029
- Hacı Hafız Efendi 59
- Hacı Kaya 824, 826
- Hacıbayram Camii 385
- Hacıbektaş 297
- Hâcım Muhittin Bey 409, 969,
972
- Haçın 775
- Hadımköy 360
- Hadi Paşa 157, 158, 890, 893,
909, 910
- Hâdisât 10, 763
- Hafik 394
- Haiti 739
- Hakkâri 347, 721
- Hakkı Behiç Bey [Bayiç] 243, 414,
416, 457, 857, 860
- Hakkı Bey (Binbaşı) 209, 401
- Hakkı Bey (müfreze kumandanı)
284
- Hakkı Bey (Siverek Mebusu) 306,
307
- Hakkı Bey 965
- Hakkı Efendi (mülazım) 1030
- Hakkı Hami Bey [Ulukan] 409
- Halâskâr Grubu 209, 965

- Halep 122, 124, 344, 578, 620, 751, 837, 839, 958, 959, 979, 1061
- Halet Bey (Sağırzâde) 110, 823, 826
- Halide Edip Hanım [Adivar] 34, 90, 92
- Halil (Milli aşiretinden) 399
- Halil Bey bkz. Halil Hami Bey (Malatya Mutasarrıfı) (Bedirhanî)
- Halil Efe 452
- Halil Hami Bey (Malatya Mutasarrıfı) (Bedirhanî) 105, 107, 112, 119, 124, 176, 269, 686, 819, 821-823, 831, 833-836, 876, 939, 975
- Halil Hulki Efendi 717
- Halil İbrahim Bey 857
- Halis Bey (Tekirdağ Belediye Reisi) 1140
- Halit (Çapanoğlu) 398
- Halit Bey (Kürt) 749
- Halit Bey (Kaymakam) bkz. Halit Bey / Paşa
- Halit Bey/Paşa 13, 43, 44, 57, 106, 108, 109, 145-148, 355, 421, 424, 169, 308, 576, 680, 717, 820, 827, 876, 878-881, 916, 931, 1001, 1013, 1083
- Halk Fırkası 614-616, 678, 680, 682, 738, 739, 742, 743
- Halk İştirâkiyun Fırkası 440
- Halk Zümresi 519
- Halkçılık Programı 519
- Hamdi Bey (Köprülülü) 1086, 1087
- Hamdi Bey 1109
- Hamdi Efendi (Eskişehir Kadısı) 257
- Hamdi Efendi (Manastırlı) 265, 349, 365-367, 375
- Hamdi Paşa (Kiraz) 921, 965, 1000, 1001
- Hamdi Paşa (Serezli) 921
- Hamdi Paşa 154, 178, 209, 235
- Hamdullah Suphi Bey 686
- Hâmi Bey [İsmail Hâmi Danişmend] 97-99, 101, 104
- Hamidiye zırhlısı 800
- Hamit Bey (Canik mutasarrıfı) 28, 50-52, 783
- Hamit Bey (Hilâl-i Ahmer Reis-i Sanisi) 513
- Hamit Bey 49, 55, 57, 220, 306, 307, 557, 559, 592, 1115, 1116
- Haralambos 544
- Harb-i Umumi 7, 14, 200, 309, 369, 543, 576, 623, 634, 641, 645, 711, 787, 804, 805, 864, 949, 950, 977, 1061
- Harbiye 192, 205, 286, 322, 350, 358, 366, 968, 1010, 1019, 1025, 1089, 1091, 1093, 1105
- Harbord 156, 883, 955
- Hareket Ordusu 631, 914
- Harpüt 105, 107, 109, 111, 113, 120, 122, 123, 161, 427, 814, 816, 819, 821-824, 826-830, 836, 868, 881, 882, 896, 943
- Harrington 557, 558, 586, 595, 596
- Harşit 430
- Hart 307, 308
- Hasan (Küçük) 546
- Hasan Bey [Saka] 602, 670, 672, 730, 746

- Hasan Çavuş 228
 Hasan Efendi (Fetva Emini) 251, 1018
 Hasan Fehmi Bey [Ataç] 468, 667, 671
 Hasan Lütü Efendi 397
 Hasankale 13
 Hasbi Bey (Sivas Valisi) 774, 775, 797
 Hasbi Efendi 28, 72
 Haşim Bey 1010
 Haşimiler 1120
 Havass-Reuter Ajansı 28, 775
 Havza 20, 28, 32, 33, 762, 766-769, 775
 Hayati Bey 230, 367, 454, 1109-1111
 Haydar Bey (Bolu mutasarrıfı) 228, 383
 Haydar Bey (Koçkiri aşiretinden) 546
 Haydar Bey (Konya Valisi) 434
 Haydar Bey (Van Valisi) 28, 110, 176, 402
 Haymana 461, 466
 Hayrettin Efendi (Mülâzım-ı Evvel) 397
 Hayri Bey (Binbaşı) 396, 397
 Hayri Bey [Yeni Dünya muharriri] 466
 Hayri Bey 1083
 Hazım Bey 686
 Hendek 383, 384, 394, 395, 411, 412, 988
 Henderson 596
 Henry (Binbaşı) 557-559
 Hereke 280, 287, 1037, 1039
 Heyet-i Temsiliye 60-63, 72, 73, 75, 77, 80, 84, 91, 104, 125, 127, 130, 132-141, 149, 155, 157-159, 163, 168, 172-174, 176-178, 181-183, 185, 186, 188-190, 192-195, 196, 199, 202-205, 208, 210-213, 215, 218, 221, 222, 225, 231, 232, 235, 240, 242, 244-252, 255, 257, 261, 270-274, 277, 279, 280, 283, 288, 289, 291, 294, 297, 298-303, 306, 307, 309, 324, 326-330, 333, 335-337, 341, 342, 344-346, 348, 351-355, 363, 368, 372-374, 377, 378, 380, 386-388, 394, 404, 476, 502, 505, 625, 651, 660, 669, 699, 710, 712, 715, 735, 747, 761, 783, 794, 796-798, 800, 803, 805, 807, 811, 813, 814, 824, 825, 837, 845-849, 851, 853-856, 858-863, 870, 871, 875-878, 887-891, 894-896, 898, 900, 909, 912, 915, 917-919, 921-923, 926, 928, 929, 931, 934-936, 940, 943, 945-950, 952-954, 957, 958, 962-968, 970-974, 978, 981, 983, 987, 989-995, 997, 999-1002, 1005, 1007-1010, 1012, 1013, 1016-1019, 1021-1024, 1026-1028, 1031-1033, 1036-1043, 1046, 1047, 1049, 1053, 1058, 1063-1066, 1068, 1069, 1071-1073, 1075, 1084, 1085, 1087, 1089, 1090, 1092, 1093, 1095, 1097, 1098, 1100, 1101, 1103, 1104, 1106, 1109-1111, 1133-1138, 1141, 1143-1146, 1152-1155, 1159, 1161
 Hristiyan 7, 24, 26, 27, 60, 87-89, 214, 217, 234, 243,

- 244, 246, 250, 271, 276,
282, 368, 501, 506, 602,
611, 640, 764, 774, 775,
808, 881, 973, 976, 985,
999, 1017, 1058
- Hırvat 585
- Hısnımansur 121, 819, 822, 834
- Hıyanet-i Vataniye Kanunu 105,
393, 404, 477, 593
- Hicaz 608, 958, 976, 1123
- Hidayet Bey (Fuat Paşazade) 466,
467
- Hikmet Bey (Çerkes Kâzım'ın
kardeşi) 233, 234, 259, 261,
266, 229, 264, 292, 995,
996, 998, 999
- Hilâl-i Ahmer 513, 718
- Hilmi Bey (Diyarbakirli) 816
- Hilmi Bey (jandarma kumandanı)
286
- Hilmi Bey 1027, 1037
- Hindistan 703, 714, 718, 788,
790
- Horhor 908
- Hulûsi Bey (Elaziz Valisi) 533,
762
- Hulusi Efendi 1034, 1035
- Hurrem Bey 22, 400
- Hurşit Paşa 1024
- Hüdavendigâr 845, 875, 886, 964
- Hürriyet ve İtilâf Fırkası 25, 29,
229, 237, 352, 995, 1052
- Hüseyin (İmam) 638
- Hüseyin Avni Bey [Ulaş] 417,
418, 421-424, 426-428, 524,
550, 567, 568, 1112, 1113
- Hüseyin Baki (Burdur Mebusu)
301
- Hüseyin Bey (Türkçe muallimi)
220
- Hüseyin Bey 857
- Hüseyin Cevat Bey [elçi] 459
- Hüseyin Efendi (Abanozzade) 763
- Hüseyin Efendi (Kazzazzade) 763
- Hüseyin Hamdi (Belediye Reisi)
138, 913
- Hüseyin Hüsnü (Telgraf Müdürü)
183
- Hüseyin Hüsnü Paşa 631
- Hüseyin Kâzım Bey 301, 302,
306, 307, 333, 357, 459,
1042, 1074
- Hüseyin Rauf bkz. Rauf Bey
[Orbay]
- Hüseyin Salahattin Bey 243
- Hüsnü Bey (Trabzon Belediye
Meclisi azası) 139
- Hüsrev Bey [Gerede] 32, 41, 243
- Hüsrev Sami Bey 78, 100, 857,
860, 895
- İlgın 394, 434, 435
- İlica 72
- Irak 84, 204, 267, 551, 576, 608,
609, 632-634, 638, 641, 642,
701, 790, 1065, 1123, 1124
- İslâhât Grubu 519
- İslahiye 402
- Isparta 514, 643, 767, 886, 963
- İbrahim (İngiliz) 228, 992
- İbrahim Bey (Binbaşı) 396, 398,
399
- İbrahim Bey (İzmit Mutasarrıfı)
395
- İbrahim Bey (Kastamonu Valisi)
28, 149
- İbrahim Bey (Kaymakam) 450
- İbrahim Bey 176, 996
- İbrahim Ethem Bey 50
- İbrahim Ethem Efendi (Cerrah)
397

- İbrahim Paşa (Müşir) 624-630
 İbrahim Süreyya [Yiğit] 243
 İbrahim Tali Bey [Öngören] 39, 53, 914
 İhsan Adli Bey 1133, 1134, 1136, 1137
 İhsan Bey [Eryavuz] 199, 360, 468, 671, 732
 İhsan Çavuş 990, 992
 İhsan Hamit Bey 895
 İhtiyat Zâbitân Cemiyeti (Trabzon) 763
İkdam 964
 İkinci Grup 549, 550, 573, 574, 721
 İkinci İnönü 507, 513, 528-530, 639
 İlhami Efendi 251
 İlyas Bey 107-112, 119-123, 133, 449, 814, 815, 817, 820, 824, 826, 832-834, 851
 İlyas Sami Bey (Muş Mebusu) 683
 İmadiye 641
 İmroz 642
 İncili 445
 İnebolu 149, 150, 153, 171, 241, 246, 444, 446, 448, 482, 483, 543, 557, 558, 760, 761, 885, 1160
 İnegöl 437
 İngiliz 7, 11, 22, 27, 35, 47, 49, 52, 53, 55-57, 68, 72, 83, 87, 89, 94, 98, 103-105, 109, 111, 114, 120-122, 132, 136, 142, 145-148, 154, 210, 219, 228, 232, 243, 247, 253, 259-263, 269, 287, 322, 324-327, 329, 330, 338, 344, 348, 349, 350, 357, 360, 363-366, 371, 378, 404, 405, 408, 431, 446, 450, 464, 513, 557-559, 577, 578, 595, 596, 610, 632, 633, 635, 648, 701, 764, 771, 776, 778, 784, 789, 790, 796-798, 804, 807, 814, 816, 818-823, 825, 826-829, 831, 834-837, 839, 849, 850, 856, 871, 876, 877, 879, 881-884, 887, 888, 897, 898, 900, 916, 924, 925, 949, 951, 958, 967, 975, 988, 989, 992, 995-997, 999, 1004, 1033, 1052, 1055, 1066, 1070, 1072, 1073, 1077, 1090, 1092, 1109, 1110, 1147, 1160, 1068, 1093
 İngiliz Muhipler Cemiyeti 11, 27, 203, 219, 229, 232, 244, 248, 259, 262, 314, 975, 995, 1052
 İngiltere 9, 11, 14, 15, 25, 27, 29, 86, 89, 98, 101, 260, 267, 269, 327, 337, 350, 513, 557, 558, 583, 585, 586, 595, 596, 644, 646, 650, 651, 703, 714, 721, 951, 979, 1011, 1030, 1049
 İnönü 508-510, 513, 529, 639, 478, 539
İrade-i Milliye 210, 248, 838, 954, 967,
 İran 578, 608, 610, 816, 1124, 1125
 İskeçe 1099, 1139, 1142, 1143, 1148, 1150, 1156, 1157
 İskenderiye 632
 İskenderun 979
 İslâm 9, 11, 27, 35, 83, 84, 124, 162, 180, 216, 244, 246, 267, 338, 357, 375, 388, 427, 450, 504, 517, 545, 593, 595, 597, 598, 600, 601, 604, 607, 608,

- 610, 612-614, 620, 700, 701,
773-775, 790, 839, 886, 897,
924, 932, 933, 939, 977, 979,
980, 1014, 1015, 1058, 1065,
1096, 1099, 1116, 1117,
1120-1124, 1127, 1129-
1131, 1139, 1142, 1147
- İslam Şûrâ-yı Millisi 243
- İsmail (Milli aşiretinden) 399
- İsmail Ağa (Topal) 452, 462, 471
- İsmail Fazıl Paşa 97, 98, 379, 895
- İsmail Hakkı Bey (Gümülcineli)
229, 577, 996, 997
- İsmet Bey [Eker] 688
- İsmet Bey/Paşa [İnönü] 42, 220,
349, 350, 353, 392, 393,
405, 406, 437, 439, 442,
443, 448, 449, 451, 453-460,
462, 463, 467, 470, 472,
507, 508, 512, 525, 530,
580, 586-588, 602, 616, 617,
636, 652-658, 660-663, 665-
671, 673, 676-678, 681-683,
687, 688, 690, 705, 706,
710-714, 716, 717, 722, 729,
738, 743, 747, 1069, 1108
- İspanya 388, 871
- İstanbul (Türkçe) 259
- İstanbul 7-13, 16, 19, 21, 24,
30, 32-35, 42-51, 53, 55-58,
62, 67, 70, 72-74, 79, 80,
86-88, 92, 93, 100, 101, 106-
108, 115, 126, 128, 129, 142,
143, 145, 150, 152-155, 162,
163, 167, 169-171, 173, 174,
178, 181, 185, 186, 190, 201,
202, 208, 209, 213-215, 217,
218, 220, 227-229, 232, 235,
237, 238, 240, 241, 243, 245,
246, 250, 253, 255, 256, 258,
268, 270, 274, 276-278, 281,
286-291, 293, 294, 296, 297,
299, 300, 301, 304, 307, 309,
310, 317, 318, 320, 321, 323,
326, 327, 329-332, 334, 335,
337-339, 341, 343, 346, 347,
349-351, 353-355, 357-359,
361-363, 365, 367, 369-372,
374, 375, 377, 378, 381, 382,
390, 394-397, 402-404, 410-
412, 425, 432, 434, 443-448,
459, 460, 468, 477, 481-491,
495-500, 503, 504, 513, 518,
520, 524-527, 529, 540, 544-
546, 557, 559-561, 563, 564,
573, 584, 587, 588, 591-593,
595-600, 602, 605, 613, 620,
627-629, 631, 632, 634, 635,
642, 643, 652, 675-677, 679,
680, 684, 686, 690, 693, 694,
704-706, 713, 714, 733, 751,
759, 760, 763, 771, 775, 777,
778, 788, 797, 800, 805, 807,
816, 818, 819, 826, 837, 843,
844, 850, 865, 866, 869, 870,
877, 882-885, 887, 889-892,
894, 899, 907, 909, 915, 917,
925, 926, 928, 935, 940, 951,
952, 955, 959, 975, 986,
987, 990, 993, 1000, 1003,
1004, 1006, 1007, 1009-
1011, 1014, 1022-1024,
1033, 1036, 1039, 1040,
1046, 1053, 1055, 1056,
1064, 1066, 1067, 1073-
1075, 1078, 1082-1084,
1086, 1092, 1100, 1102,
1105, 1110, 1111, 1114,
1115, 1117, 1131, 1139,
1141, 1148, 1152, 1153,
1157 ayrıca Bkz. Deraliyye/
Dersaadet

- İstanbul Boğazı 543
 İstiklâl 201, 952
 İstiklâl Grubu 519
 İstiklâl Mahkemesi 440, 453, 463,
 466, 536, 713, 752, 753
 İstilyanos 1032
 İsveç 102, 103, 871
 İsviçre 267
 İştip 396
 İtalya 14, 86, 98, 103, 263, 312,
 327, 371, 505, 513, 514,
 585, 586, 644, 650, 651,
 871, 957, 979, 1011, 1049,
 1072, 1073
 İtalyan 7, 267, 338, 371, 373,
 514, 557, 643, 646, 769,
 789, 790, 807, 898, 975,
 1027, 1055, 1105, 1107,
 1160
 İtilaf Devletleri 7, 10, 15, 25, 46,
 47, 70, 73, 158, 243, 244,
 295, 314, 325, 334, 338, 348,
 351, 353-355, 364, 371, 372,
 374, 403, 405, 487, 502-504,
 506, 515, 516, 539, 550, 557,
 560, 561, 563, 564, 584, 588,
 614, 616, 617, 653, 656,
 658-660, 667, 763, 776, 788,
 796, 806, 809, 838, 883, 888,
 922, 940, 951, 957, 982, 984,
 985, 1005, 1054-1056, 1059,
 1063, 1073, 1077, 1106,
 1107, 1109, 1142
 İtilâf ve Hürriyet Cemiyeti/Fırkası
 11, 203, 214, 221, 227, 232,
 762, 764
 İttihat ve Terakki Cemiyeti/Fırkası
 171, 198, 218, 369, 695,
 837, 839, 918, 950, 1015
 İzmir 7, 8, 12, 19, 20, 22, 23,
 26, 27, 29, 32, 33, 46, 87,
 99, 103, 142, 195, 196, 204,
 219, 246, 296, 299, 313, 335,
 339, 343, 345, 350, 368, 394,
 400, 401, 404, 410, 412, 417,
 444, 446, 465, 468, 482, 484,
 505, 506, 514, 528, 563, 564,
 573, 582-587, 593, 604, 623,
 624, 634, 637, 640, 641, 643,
 682, 683, 713, 714, 716, 723,
 745, 752, 765, 766, 768, 769,
 772-774, 788, 789, 806, 865-
 867, 872, 923, 927, 960, 963,
 1029, 1043, 1049, 1050,
 1055, 1059, 1060, 1077,
 1080, 1090, 1091
 İzmit 12, 26, 41, 171-173, 227,
 228, 276-280, 286, 291-293,
 369, 394, 395-397, 445, 507,
 565, 574, 579, 583, 585,
 604, 605, 613, 614, 623,
 642, 643, 900, 918-926, 931,
 935, 943, 987, 988, 990-992,
 994-996, 998-1000, 1015,
 1030, 1031, 1035-1040,
 1110
 İzmit 452, 478, 575, 641, 1012
 İzzet Bey 61, 62, 75, 134, 136,
 795, 854, 858, 859, 861, 913
 İzzet Paşa 356, 357
 İzzetin Bey/Paşa [Çalışlar] 478-
 480, 723, 727
 Japonya 585, 644, 650, 651
 Kadıköy 1065
 Kadınhan 394, 435
 Kadri (maslup) 750
 Kadri Efendi (Çulhazade) 763
 Kafkas/Kafkasya 12, 91, 149, 151,
 329-331, 398, 544, 545,
 578, 632, 634, 641, 790,

- 816, 977, 1001, 1014, 1059,
1066, 1067, 1124
Kahire 637
Kâhta 111, 120, 828, 835, 837
Kalamış 679
Kalecik 461, 462, 471
Kalikratya 639
Kâmil 992
Kâmil Paşa 251, 1019
Kâmran Âli Bey (Bedirhanî) 105-
107, 109, 814, 816-818,
821-823, 825, 831, 836
Kandıra 445, 925
Kangal 110
Kara Aslan 282, 1034
Kara İbrahim 1014
Karaağaç 432, 639, 653-656, 660,
662, 663, 1095, 1133, 1148,
1156
Karabaş Mahallesi 295
Karabekir, Kâzım 13, 28, 41, 49,
50, 54, 55, 57, 71, 107, 133,
134, 136, 139, 144, 146,
147, 169, 170, 178, 196-200,
243, 298-300, 344, 346, 347,
418-424, 427-429, 521-524,
555, 556, 587, 591, 675,
680, 703, 719-722, 726-729,
740, 750, 751, 773, 784,
814, 832, 842, 854, 858,
862, 863, 876, 878, 880,
881, 913, 917, 948, 972,
982, 983, 1001, 1012, 1013,
1085, 1106, 1109, 1110
Karabiga 641
Karacabey 229, 256, 260, 261,
269, 394, 408, 996, 1015,
1021
Karacahisar 530
Karacaşehir 449
Karadeniz 8, 10, 24, 33, 312, 314,
543, 545, 632, 641, 720,
788, 790, 791, 806, 808,
1062, 1160
Karadere ormanları 733
Karagümrük 295
Karahisar 20, 55, 300, 582, 624,
633, 935 (ayrıca bkz. Afyon/
Afyonkarahisar/Karahisar-ı
Sahip)
Karahisar-ı Sahip 605, 736,
857 (ayrıca bkz. Afyon/
Afyonkarahisar/Karahisar)
Karakol Cemiyeti 65, 66, 214,
362, 377, 971
Karakurum 1125
Karamağara 398
Karaman 267, 394, 435, 882
Karasu 992
Karataş Burnu 640
Karesi 35, 213, 241, 686, 723,
729, 886, 971, 972
Kars 243, 680
Kars Muâhedesi 430
Kartal 278, 279, 282-285, 294,
1032-1035, 1040
Kasaba 767
Kastamonu 20, 28, 127, 140,
145, 149, 150, 152, 153,
161, 176, 206, 207, 254,
267, 513, 536, 576, 637,
717, 760, 761, 766, 775,
836, 845, 867, 875, 881,
883, 884, 886, 896, 926,
935, 943, 983, 996
Kâşgar 1124
Katekhakis 759
Katelopulos 759
Kavak 47
Kaya 992
Kayseri 20, 102, 262, 263, 265,
295, 297, 643, 761, 775,

- 825, 836, 838, 845, 875,
882, 886, 943, 1027
Kâzım (Hikmet'in kardeşi) 229,
995, 988
Kâzım Bey (Binbaşı) 58, 59, 785
Kâzım Bey/Paşa [Dirik] 32, 41,
48, 53, 58, 93, 149, 417,
419, 424, 787, 914
Kâzım Bey/Paşa [Özalp] 213, 214,
240, 246, 251, 252, 386, 400,
401, 457-459, 467, 468, 471,
574, 579, 580, 587, 653, 657,
671, 681, 707, 716, 722, 730,
746, 962, 971, 972, 1001,
1013, 1086, 1087, 1153
Kâzım Nami Bey [Duru] 629
Kâzım Paşa (Diyarbakırlı) [İnanç]
405, 1107, 1108
Kâzım Paşa bkz. Kârabekir, Kâzım
Kâzım Paşa bkz. Kâzım Bey/Paşa
[Dirik]
Kâzım Paşa bkz. Kâzım Bey/Paşa
[Özalp]
Keçeciler 295
Keçiören 589
Keldani 642
Keller 102
Kemah 110, 823, 826, 848
Kemal (Yüzbaşı) 444
Kemal Bey (Binbaşı) 222, 247,
965
Kemal Bey (Halâskâr Grubundan)
209
Kemal Bey (Polis Müdürü) 178
Kemal Bey [Kemalettin Sami Paşa]
bkz. Kemalettin Sami
Kemal Paşa (Jandarma kumandanı)
255
Kemalettin Sami Bey/Paşa 329,
330, 633, 634, 680, 684,
1068
Kemer 640
Kenan Bey 820, 1001, 1066, 1083
Kengiri 943
Kerbela 638
Kerim Paşa bkz. Abdülkerim Paşa
Kerkük 1062
Keskin 379
Keşan 432, 1096, 1138
Keşfi Bey 233, 254, 340, 341,
1081, 1083
Keven aşireti 121
Kılıç Ali bkz. Ali Bey (Kılıç)
Kırcaali 1139, 1142, 1159
Kırım Muharebesi 97
Kırkkilise 432, 563, 639, 759,
1138
Kırşehir 836
Kızılırmak 103, 808
Kilikya 216, 502, 788, 809, 1055,
1056
Kirmasti 408, 1015
Klemaitos 543
Kocatepe 582, 633, 636
Koçhisar 394, 435
Koçkiri 546
Kokidis 760
Kolçak 1148
Konstantin (Kral) 482, 500
Konya 7, 11, 12, 20, 21, 23, 28,
44, 45, 55, 104, 129, 150,
154-156, 161, 176-178, 213,
230, 232, 240, 248, 251, 254,
264, 266, 295, 309, 329, 331,
345, 369, 382, 394, 399, 400,
405, 434, 435, 442, 461, 471,
510, 514, 536, 579, 580, 581,
605, 606, 631, 643, 675, 680,
687, 720, 727, 767-769, 781-
783, 808, 812, 836, 845, 846,
882, 886, 887, 896, 900, 935,
943, 963, 966, 972, 1000,

- 1001, 1012, 1047, 1066, 1070, 1110, 1111, 1125
- Konyar aşireti 624
- Koşukavak 1142
- Kozan 682, 788
- Köhne 398
- Köroğlu 545
- Kötek 429
- Kudüs 1121
- Kula 23, 772
- Kumbağa 642
- Kuruçay 1156
- Kuruköy 451
- Kuşadası 640
- Kuşçalı köyü 277, 278, 1031
- Kütü'l-amare 624, 632, 637
- Kuvâ-yı Milliye 60, 68, 142, 153, 154, 161, 171, 174, 175, 177, 179, 197, 219, 229, 233, 239, 249, 252, 260, 267, 268, 276, 277, 280-282, 284, 286-293, 296, 298, 299, 309-311, 313-316, 321, 323, 324, 330-333, 338-346, 348, 350, 351, 353, 363, 382, 396, 435, 436, 443, 476, 482, 777, 788, 879, 882, 885, 896, 899, 900, 926, 929, 930, 933, 937, 945, 946, 954, 955, 962, 983, 995, 996, 998, 1003, 1004, 1007, 1011, 1022-1025, 1027, 1030, 1032, 1034, 1037, 1039, 1043, 1044, 1046-1048, 1050, 1060, 1064, 1067, 1072, 1074, 1075, 1081, 1082, 1084-1087, 1089-1092, 1094, 1099, 1104, 1106, 1107, 1148, 1154
- Kuvâ-yı Seyyare 435-437, 439, 441, 449-456, 458, 461-466, 469-473, 476
- Kuvve-i Seyyare bkz. Kuvâ-yı Seyyare
- Küçük Ağa 398, 546
- Küçük Aslan Çetesi 285, 290, 1032-1034 ayrıca bkz. Arnavut Küçük Aslan Çetesi
- Küçükköy 479
- Kürdistan 22, 105, 120, 124, 266, 506, 771, 778, 818, 821, 840, 975
- Kürdistan Teali Cemiyeti 762
- Kürt 22, 76, 77, 90-92, 105, 107, 112, 113, 115, 120-122, 266, 269, 619, 642, 771, 814, 823-828, 834-836, 839, 849, 851, 868 (ayrıca bkz. Ekrâd)
- Kürt Cemiyeti 265, 764
- Kürt Teâli Cemiyeti 11, 266, 975
- Kütahya 206, 207, 213, 416, 435, 449, 454, 459, 460-465, 467, 470-473, 475-480, 514, 529, 530, 564, 643, 683, 684, 687, 836, 875, 900, 943, 963
- Laloğlu 429
- Lapseki 349, 1086, 1087
- Laz 993, 995
- Lazistan 8, 418, 682, 763
- Le Pays 10, 763
- Lefke [Osmaneli] 394, 461
- Leon 403
- Londra 83, 85, 357, 363, 484, 485, 497, 501, 503, 505, 513, 515, 540, 560, 1105, 1107
- Londra Konferansı 484, 487, 496, 497, 499, 503, 505, 539, 639
- Lozan 528, 588, 616, 622, 638-645, 647, 648, 650-653, 661, 666, 667, 669-673, 675, 677
- Lozan Konferansı 591, 602, 604

- Lüleburgaz 360, 1096, 1098
 Lütfiye köyü 227, 988
 Lütü Fikri Bey 700, 701
- Macar 791
 Macaristan 788, 1068
 Macit Bey 96
 Maden 398, 461
 Mahir Sait Bey 236, 1001
 Mahmut (Milli aşiretinden) 399
 Mahmut Bey 157, 231, 232, 309, 395, 841, 891, 926, 972, 981, 997, 1048, 1076, 1089, 1091, 1105, 1108
 Mahmut Efendi (Şeyh) 804
 Mahmut Esat Bey 745
 Mahmut Nedim Bey 383
 Mahmut Paşa (Çürüksulu) 92, 262, 275, 1028, 1029, 1078
 Mahmut Şevket Paşa 914, 957, 999
 Makedonya 91, 208, 626, 628, 957, 979, 1160
 Makriköy 631
 Maksut Bey 59
 Malatya 105, 106, 108-113, 117-123, 133, 140, 162, 176, 269, 382, 416, 814, 815, 817-824, 826-828, 830-840, 845, 849, 851, 856, 882, 896, 897, 924, 975
 Malta 218, 364, 365, 377, 513, 547, 575, 577, 578, 596, 783, 789
 Maltepe 280
 Mamahatun 110, 113, 826, 827, 829
 Mamuretülaziz 514, 643, 761, 775, 829, 838, 845, 937 ayrıca bkz. Elaziz
 Manastır 626, 630, 957
 Manavgat 435
 manda 12, 84, 95, 98, 100-103
 Manisa 20, 22, 23, 27, 33, 766-769, 789, 933
 Maraş 7, 108, 113, 122, 247, 266, 276, 334, 336, 338-340, 343, 345, 775, 808, 829, 834, 882, 886, 1055, 1059, 1075, 1081-1083, 1108, 1109
 Mardin 13, 106, 640, 1001
 Marmara 287, 409, 584, 642, 679
 Marshall (General) 578
 Martin (Mösyö) 269
 Matbaa-i Osmaniye 623
 Matbuat Cemiyeti 354, 373, 952, 956
 Mavri Mira 7, 8, 759
 Mazhar Bey 860, 927, 991
 Mazhar Müfit Bey [Kansu] 41, 176, 243, 176, 347, 348, 732, 857, 894
 Mazhar Tevfik Bey 150, 151
 Mecitözü 398
 Medine 1123, 958
 Mehmed V (Sultan Reşad) 695
 Mehmet (Trabzon Belediye Meclisi azası) 139
 Mehmet Ali Bey (Bursa Harekât-ı Milliye Kumandanı) 969
 Mehmet Ali Bey 11, 214, 268, 356
 Mehmet Arif Bey 784 ayrıca bkz. Arif Bey
 Mehmet Avni (Trabzon Belediye Meclisi azası) 139
 Mehmet Bey (Binbaşı) 120
 Mehmet Efe (Demirci) 252, 401, 483, 461, 466, 744, 1027, 1047
 Mehmet Efendi (Bolu Mebusu) 683

- Mehmet Efendi (fabrikatör) 816
 Mehmet Galip Bey (Trabzon Valisi) 105, 763 (ayrıca bkz. Galip Bey)
 Mehmet Hayri Efendi 397
 Mehmet Nurettin Bey (Gebze Kaymakamı) 285
 Mehmet Salih (Trabzon Belediye Meclisi azası) 139
 Mehmet Salih Efendi (Hafızzâde) 763
 Mehmet Şefik Bey 401
 Mehmet Şerif Paşa (Damat) 202, 203, 210, 230, 257, 296, 317, 959, 961, 1045
 Mehmet Şükrü Bey (Koç) 409, 567, 568, 857
 Mehmet Tevfik Bey [Biren] 358
 Mehmet Tevfik bkz. Tevfik Bey (Çerkes)
 Mekke 1119, 1121
 Memâlik-i Osmaniye 81, 83, 123, 369
 Menderes 507, 529, 574
 Mentеше 254, 963, 1025
 Meriç 216, 432, 585, 1095, 1142, 1146, 1147, 1155, 1157
 Mersin 402, 435, 531, 593
 Merzifon 7, 154, 162, 210, 544, 883, 898, 924, 937
 Mesut Bey 59
 Metristepe 507, 508
 Mısır 388, 593, 608, 609, 631, 632, 718, 789, 1124, 1126, 1128
 Midye 216, 1147
 Millî Ahrar Fırkası 239, 1003, 1010
 Millî aşireti 399
 Millî Kongre 60, 93, 150, 239, 1003, 1010
 Millî Türk 239, 1010
 Milne, George 104, 312-315, 351, 359, 362, 408, 1050, 1072, 1091, 1097
 Misak-ı Millî 320, 518, 519, 520, 526, 540, 541, 572, 645
 Mithat Bey 424-426
 Mombelli (General) 586
 Mondros 671-673, 698
 Mondros Mütarekesi 318, 429
 Morisson 87
 Moskova 408, 430, 448, 579, 590
 Moskova Muahedesi 408, 430, 431, 539
 Muallimîn Cemiyeti 762
 Muallimler Cemiyeti 969
 Muaviye 496, 1122
 Mudanya 22, 404, 408, 412, 585, 586, 664, 772
 Mudanya Konferansı 585-588, 638
 Mudurnu 383
 Muğla 514, 634, 643
 Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti 786
 Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti 786, 789, 809
 Muhafaza-i Mukaddesât Cemiyeti 521
 Muhammed (Hz.) 607, 867, 1119, 1120
 Muharrem Kararnamesi 658, 664
 Muhipler Cemiyeti bkz. İngiliz Muhipler Cemiyeti
 Muhittin Bey 432
 Muhittin Paşa (Kahire Sefiri) 637
 Muhittin Paşa 104, 149, 161, 176, 884, 885, 896,
 Muhlis Paşa 630
 Muhtar Bey [Cilli] 220, 732
 Musa (Çopur) 399
 Musa Bey (Hacı) 61, 62, 297, 795, 799, 895

- Musevi 1059
- Mustafa (Çerkes) (Kara) 397
- Mustafa Arif Bey 481, 482
- Mustafa Asım Bey (Kaymakam) 923, 924, 988, 991
- Mustafa Bey (Diyarbakir Valisi) 764, 914
- Mustafa Efendi (Hoca) (Ankara Mebusu) 594
- Mustafa Efendi (Râtipzâde) 857, 860
- Mustafa Kemal Paşa [Atatürk] 27, 30, 35, 37, 45, 48, 49, 53, 54, 58, 61, 65, 69, 70, 74, 75, 81, 84-86, 90, 92-95, 108, 110-112, 119, 121, 123, 136, 138, 142, 145, 152, 157, 159, 163, 167, 172, 176-178, 185, 191, 192, 195, 199, 205, 208, 222, 223, 225-227, 230, 231, 233, 235, 243, 249, 251, 255, 260, 263-265, 270, 271, 274, 277-279, 288-292, 298, 301-303, 306-308, 322-324, 326, 328-330, 337, 342, 344, 346, 348, 350, 352-357, 364-366, 368, 371-374, 377, 379, 380, 386, 407, 420, 424, 454, 467, 472, 473, 475, 484, 486, 489, 493, 497, 498, 501-503, 508, 516, 526-528, 532, 554-557, 559, 583, 599, 660-662, 665-668, 670, 678, 688, 716, 723-726, 749, 760-762, 765, 767, 769-771, 776-778, 781, 782, 784-786, 794-796, 798, 801-804, 806, 808, 813, 817, 818, 821, 822, 824, 825, 828, 829, 832, 834, 835, 838, 845, 846, 853, 862, 866, 870, 877-880, 887, 889-891, 893, 900, 902, 905, 907, 908, 915-922, 926, 928, 929, 931, 935, 940, 943-948, 952, 954, 962-973, 978, 983, 986, 988-995, 997, 999, 1000, 1002, 1004, 1008, 1010-1013, 1019, 1022, 1025, 1028, 1031-1034, 1036-1042, 1049, 1053, 1065-1076, 1078, 1081, 1084, 1086, 1087, 1089-1093, 1097, 1098, 1100, 1101, 1103-1110, 1114-1117, 1130-1137, 1141, 1143, 1145, 1147, 1148, 1152, 1154-1156, 1159, 1161
- Mustafa Sabri 265
- Mustafa Paşa 1148
- Musul 577, 578, 641, 658, 818, 866, 867, 979, 1055, 1062
- Muş 620, 643, 895, 958
- Mutasım (Halife) 593
- Mutki 64, 297
- Mutki Aşireti 795, 799
- Muzaffer Bey [Kılıç] 32
- Müdafaa-i Hukuk 8, 138, 236, 290, 360, 368, 376, 384, 1113
- Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti 129, 130, 132, 133, 178, 214, 247, 279, 280, 325, 373, 374, 768, 769, 771, 805, 807, 813, 846-849, 853, 861, 862, 886, 913, 922, 929, 935, 988, 990, 1002, 1021, 1032, 1033, 1069
- Müdafaa-i Hukuk Grubu 316, 320, 521-523, 549, 593, 1044
- Müdafaa-i Hukuk Zümresi 519

- Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye 30, 46
Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti 8-11, 765, 771, 777, 789, 809, 1098
Müdafaa-i Vatan Cemiyeti 789, 809
Müfit Efendi (Hoca) 594
Müfit Efendi (Kırşehir Mebusu) 404
Mümtaz Bey 842
Münir Bey (alay kumandanı) 120
Münir Bey (Binbaşı) 820
Münir Bey (Erzurum Valisi) 28, 41, 42, 220, 459, 833
Müslim Efendi (Şeyh) 839
Müslüman 9, 10, 17, 55, 86, 339, 607, 608, 611, 763, 804, 829, 830, 886, 923, 933, 934, 976, 980, 1014, 1015, 1057, 1058, 1062, 1096, 1130, 1139, 1149, 1150, 1151, 1156
Nablus 958
Naci Bey 221, 224, 225, 857
Nadir Paşa 400
Nahcivan 790, 886
Nahit Efendi (Yüzbaşı) 286
Nail Efendi (Yüzbaşı) 281, 282, 284, 285, 294
Nail Yahya Efendi 1034, 1035
Naki (Koçkiri aşiretinden) 546
Nakşibendi 751
Nallıhan 384, 394
Nâzım (Kara) 398, 546
Nâzım (Postacı) 397
Nâzım Bey (Adana Valisi) 417
Nazım Bey (Binbaşı) 396
Nâzım Bey (Kaymakam) 627
Nâzım Bey [Resmor] 439-441
Nâzım Nazmi Bey 416
Nâzım Paşa 65, 261
Nazilli 33, 252, 300, 408, 1025, 1110
Nazmi Bey (jandarma kumandanı) 286
Nazmi Nuri Efendi 763
Necati Bey (Erzurum Mebusu) (Albayrakçı) bkz. Süleyman Necati Bey [Güneri]
Necati Bey (Mustafa Necati Bey) (Adliye Vekili) 683, 734, 745
Necati Efendi 281
Nedim Bey (Kırşehir Kaymakamı) 383
Neologos 229
Nesim Efendi 1014
Nesturi 721
Nevres Bey 209, 965
Nevşehir 345, 383, 857
Nif 584
Nigehbân Cemiyeti 244, 246, 964, 966
Nigehbâncılar 352, 995
Niğde 12, 129, 140, 149, 171, 295, 345, 383, 384, 686, 812, 836, 845, 856, 857, 860, 875, 882, 885, 886, 931, 943, 1021, 1026
Nizamettin Nazif Bey 466
Noel, Edward 105, 119, 122, 124, 269, 764, 814, 816, 818, 819, 821-823, 825, 828, 831, 835-837, 856
Norşin 805
Nuh (Hz.) 1118
Nurettin 629
Nurettin Bey 261
Nurettin İbrahim bkz. Nurettin Paşa
Nurettin Paşa 309-311, 404-407, 546, 547, 579, 623-638, 753, 1043, 1046, 1047, 1051

- Nusaybin 578, 640
 Of 8, 763
 Oltu 429, 790
 Ordu 825, 935
 Orhan Bey 220
 Orhan Şemsettin Bey 445
 Ortaköy 1142
 Osman (Hz.) 1122, 1123
 Osman Bey 76, 149-153, 402, 435, 761, 857, 881, 884, 885, 926,
 Osman Efendi [Rize Mebusu] 621
 Osman Nuri Bey (Dersim mutasarrıfı) 148
 Osman Nuri Bey 970, 971
 Osman Paşa (Gazi) 625
 Osman Reis 1148
 Osman Tufan Bey 226, 247
 Osmaniye 123, 640
 Osmanlı 17, 29, 35, 60, 81, 87, 91, 92, 180, 198, 269, 312-315, 318, 335, 339, 340, 354, 358, 371, 373, 387-390, 403, 430, 501, 503, 539, 540, 551, 552, 589, 595, 602, 603, 644, 649, 652, 672, 703, 709, 717, 788, 791, 805, 840, 871, 873, 888, 899, 964, 976, 1054-1056, 1058, 1060, 1061, 1099, 1126-1128, 1135
 Osmanlı Bankası 649
 Osmanlı Devleti 7, 9, 11, 14, 15, 592
 Osmanlı İmparatorluğu 208, 593
 Osmanogulları 594
 Ödemiş 33, 640
 Ömer (Hz.) 1120-1122, 1126
 Ömer Ağa 802, 857
 Ömer Fevzi Bey 62
 Ömer Fevzi Efendi 915
 Ömer Halis Bey 69, 841
 Ömer Hulusi Efendi 358
 Ömer Lütfü Bey 153, 213
 Ömer Mümtaz Bey 243, 857, 860, 895
 Ömerli 1034
 Pangaltı 723, 994, 1002, 1004, 1011, 1030
 Panislâmizm 389, 611
 Pantürkizm 389
 Papa 501
 Paris 28, 29, 93, 312, 314, 403, 484, 501, 502, 516, 560, 563, 639, 811, 864, 951, 1063, 1157
 Paris Konferansı 97, 240, 242, 789, 864, 867, 875, 936, 1012, 1022, 1059, 1068, 1142
 Paşa köyü 284
 Paşaeli 8, 9, 21, 241, 359
 Paşmaklı 1139
 Peel (Miralay) 122, 835, 856
 Pehlivan Ağa 452, 470
 Pellé (General) 584, 585, 654
 Picardie manevraları 957
 Pichon 267
 Podima 639
 Polatlı 466, 537
 Polidis Efendi 24, 773
 Polimitis 759
 Polonya 1059
 Pontus 10, 543-546, 788, 806, 808
 Pontus Cemiyeti 544, 760, 761
 Porsuk 480
 Pozantı 402, 825
 Pötürge 835

- Ragıp Bey (Kütahya Mebusu) 687, 835
- Raif Bey 799
- Raif Efendi 58, 59, 61, 62, 71, 73, 75, 97, 520, 521, 523, 785, 786, 795, 803, 859, 894
- Raka 119, 120, 832, 835
- Rasih Efendi [Kaplan] 718
- Rasim Bey (Baytar) 360
- Rasim Bey (eski Sivas mebusu) 71-73
- Rasim Bey 797, 799
- Raşıit Bey 482
- Rattigan 559
- Rauf Ahmet Bey 92, 237, 1004, 1008
- Rauf Bey [Orbay] 33, 40, 41, 58, 61, 62, 75, 78, 81, 90, 100-104, 135, 196, 199, 209, 243, 293, 329, 330-334, 340-344, 346, 348, 352, 356, 357, 358, 361, 363, 364, 547-551, 573, 574, 579, 583, 586, 587, 589-591, 617, 622, 652-654, 656-658, 661-663, 665, 667-669, 671-675, 677-680, 693-699, 703-707, 709-713, 718, 720, 721, 731-736, 738, 743-745, 748, 785, 795, 800, 803, 829, 859, 894, 927, 948, 996, 1003, 1004, 1008, 1010, 1048, 1066-1068, 1070, 1071, 1073, 1076, 1077, 1082, 1083, 1085, 1089, 1091, 1092, 1102, 1106-1108, 1132
- Rawlinson 796, 1070
- Recep (Şeyh) 986
- Recep Bey [Peker] 199, 381, 683, 684, 730, 734-736
- Recep Kâmil (Şeyh) 221-225, 227
- Recep Zühtü Bey [Soyak] 110, 226, 466, 825, 826
- Redd-i İlhak Cemiyeti 8, 30, 35, 46, 213, 765, 768, 769, 771, 777, 789, 969, 970, 971
- Refahiye 394
- Refet Bey/Paşa [Bele] 12, 28, 33, 34, 47-50, 52-54, 56, 74, 77, 82, 97-99, 155, 156, 177, 178, 214, 220, 232, 251-253, 368, 373, 384, 386, 392, 396, 401, 435, 442, 443, 448, 466, 470-472, 479, 480, 509-513, 534, 548, 549, 557, 558, 579, 586, 588-590, 597-599, 605, 606, 676, 680, 703, 720, 721, 740, 744, 745, 783, 784, 859, 895, 963, 972, 1003, 1008, 1047, 1066, 1088, 1106, 1109, 1132
- Refi Cevat Bey [Ulunay] 238, 1005
- Refik Bey (Doktor) 41
- Refik Bey (Miralay) 209, 396
- Refik Bey 36, 965
- Refik Bey bkz. Refik Halid Bey [Karay]
- Refik Halid Bey [Karay] 44, 45, 177, 184, 191, 260, 780, 940, 975
- Remzi Bey (Binbaşı) 1034
- Remzi Bey 151
- Resul Ağa 802
- Resûlayn 399
- Reşat Hikmet Bey 89, 92, 219, 333, 334, 1074, 1077
- Reşit Akif Paşa 34
- Reşit Bey (Çerkes) 379, 414, 416, 435, 436, 456-460, 464, 466-471, 475, 478, 479, 481, 718

- Reşit Bey (Kastamonu Müdafaa-i Hukuk Reisi) 983
- Reşit Bey (nazır) 38-40, 54, 69, 72, 74, 116, 118, 140, 220, 226, 356, 796, 798, 830, 832, 987, 1108, 1106,
- Reşit Sadi Bey 92
- Reşit Saffet Bey 220
- Rıfat Bey (yaver) 605, 606
- Rıfat Efendi [Börekçi] 231
- Rıza Bey (Japon) 239, 1010
- Rıza Bey (Kırşehir Mebusu) 379
- Rıza Bey (Trabzon Müdafaa-i Hukuk Reisi) 913
- Rıza Efendi (Bursalı) 426, 427, 587, 602, 624, 670, 672, 745, 746
- Rıfat Bey (Mevlânâzade) 821, 822
- Rize 543, 621, 682, 935, 943
- Roma 505
- Roma İmparatorluğu 388
- Romanya 585, 1014
- Rum 8, 10, 229, 243, 260, 281, 282, 284, 287, 500, 543-545, 563, 640, 759, 760, 773, 788, 806, 865, 933, 949, 979, 995, 1006, 1032, 1034, 1058, 1095, 1097-1100, 1102, 1113, 1139, 1149-1151, 1157
- Rum Muhâcir Cemiyeti 760
- Rum Patrikhanesi 7, 545, 759
- Rumeli 31, 47, 135, 137, 194, 236, 299, 310, 340, 348, 349, 367, 551, 585, 625, 631, 641, 642, 746, 771, 806, 807, 811, 859, 871, 956, 969, 1022, 1086, 1133, 1134
- Rus 9, 349, 557, 790, 819, 951, 958, 982, 1086, 1087
- Rusya 349, 408, 448, 539, 544, 545, 586, 651, 951, 1059, 1086, 1148
- Rüstem Bey [Ahmet Rüstem Bey] 243
- Rüştü Bey [Paşa] 13, 146, 147, 169, 276, 279, 281, 282, 283, 285, 286, 877-879, 881, 914, 992, 1032, 1035, 1037, 1038, 1040, 1110
- Sabahattin Bey (Prens) 236, 1001
- Sâbit Bey 677, 678, 685
- Sabri Efendi (Nemlizade) 763
- Sabri Hoca 345
- Sadık Bey (Miralay) 29, 53-55, 94
- Sadık Efendi 1034-1036
- Sadrettin Efendi 471
- Sadullah Efendi (Bitlis Mebusu) 61, 62, 795, 803
- Sadun Paşa 219
- Safa Bey 358, 482
- Safer Bey (Çerkes) 988
- Saffet Bey 914
- Saffet Efendi (Şeyh) [Yetkin] 717
- Saip Bey [Ursavaş] 682 bkz. Ali Saip Bey
- Sait Molla 11, 12, 27, 36, 224, 233, 234, 255, 256, 259-262, 269, 294, 345, 775, 995, 998, 999, 1033
- Sait Paşa 171, 178
- Sakarya 528-530, 538, 539, 543, 547, 550, 551, 561, 571, 574, 639
- Salâhattin Bey [Köseoğlu] 45-49, 52-57, 65, 71, 74, 77, 91, 94, 154, 240, 253, 382, 383, 531, 533, 550, 568, 569, 593, 619, 781-784, 795, 815, 842, 927, 1001, 1106, 1110, 1143

- Salib-i Ahmer 8, 759
 Salih (Çapanoğlu) 398
 Salih Bey [Bozok] 460, 472, 1044
 Salih Bey [Omurtak] 250, 311,
 312, 324, 330, 341, 343, 350,
 357, 1018, 1020, 1065, 1082,
 1090-1092, 1094, 1107, 1108
 Salih Bey 220
 Salih Efendi [Yeşil] 566, 567, 857
 Salih Paşa 208, 209, 215, 216,
 221, 224, 225, 241, 244, 255,
 258, 295, 322, 340, 355-358,
 363, 364, 382, 444, 445, 447,
 459, 460, 481, 482, 524, 525,
 529, 972, 974, 982, 983, 985,
 1028, 1064, 1076, 1077,
 1082, 1106, 1107, 1109, 1145
 Salihli 251, 253, 325, 396, 400,
 640
 Salim Paşa 1133, 1135
 Sami Bey 395
 Samsun 7, 12, 13, 16, 19-21, 23,
 28, 33, 49, 50, 52, 54, 55,
 72, 73, 114, 149, 162, 210,
 241, 246, 253, 382, 526,
 527, 536, 543, 544, 550,
 717, 760, 765, 769, 771,
 784, 857, 881-883, 895, 898,
 924, 935, 937, 943, 967,
 1062, 1161
 Sana 631
 Sapanca 227, 445, 641, 987
 Sarı Efe 461, 464
 Sarı Mehmet 452
 Sarıkamış 429, 521, 727
 Saruhan 241, 379, 479, 683, 687,
 963
 Savaştepe 1014
 Sedat Bey 55
 Selânik 158, 396, 625-630, 914,
 957, 1006, 1073
 Selçuk Devleti 388
 Selçuklular 1124-1126, 1128
 Selim I 1125, 1126
 Selkisaray 511
 Selmanipak 624, 632
 Senai Bey 396
 Serez 627, 1142
 Servet Bey 61, 62, 75, 133-136,
 138, 140, 169, 170, 795, 854,
 858, 859, 861, 913, 916, 1110
 Sevr 496, 498, 500, 505, 506,
 515, 540, 639-644, 646, 648,
 652, 671-673, 1116
 Seydişehir 394, 435
 Seyhun 1124
 Seyitgazi 551
 Seymenli 1142
 Seyr-i Sefâin 679
 Seyyid Abdülkadir Efendi 261,
 546
 Seyyit Bey (Adliye Vekili) 34, 687,
 717
 Sforza (Kont) 505, 514
 Sırp 585
 Sırrı Bey (İzmit Mebusu) 285,
 291, 292 Ayrıca bkz.
 Süleyman Sırrı Bey
 Siirt 13, 399, 717
 Simav 450, 455, 460, 461
 Sina 958
 Sincar Çölü 578
 Sinop 24, 25, 127, 150, 151, 409,
 602, 943
 Sivas 12, 21, 25-28, 31, 33, 37,
 39-41, 47, 48, 52, 53, 56-58,
 62-75, 79, 80, 82, 83, 91,
 92, 95, 101, 102, 104, 106-
 110, 111, 113-118, 120,
 122, 126-128, 132, 133, 135,
 137-139, 145, 148, 149, 152,
 155, 157, 159, 162, 176,

- 181, 182, 188, 190, 195,
203, 206, 210, 215, 221-
226, 230, 234, 235, 240,
249, 250, 253, 254, 256,
260, 261, 264, 274, 275,
277, 297-300, 304, 320,
329, 331, 368, 376, 398,
442, 514, 545, 546, 643,
673, 761, 762, 771-777, 781,
784, 796-799, 801, 803, 804,
806-808, 810, 813, 815, 816,
819-828, 830-832, 835-839,
845, 848, 850, 851, 853-855,
858, 861-863, 865, 866, 871,
874-877, 880-883, 885, 888,
890, 891, 894, 897, 898,
912, 915-917, 920, 922, 924,
926, 928, 932, 935-937, 944,
947, 949, 952, 954, 959,
962-964, 966, 967, 969, 971,
983, 986, 987, 991, 992,
994, 995, 997, 999, 1000,
1002, 1004, 1010, 1011,
1013, 1018, 1019, 1025-
1027, 1031, 1032, 1066,
1070, 1110, 1132, 1134-
1138, 1140-1144, 1151,
1152, 1155
- Sivas Kongresi 56-58, 63, 70,
72-76, 78-80, 82, 83, 86, 89,
100-102, 104-106, 133-135,
137, 174, 179, 185, 212, 216,
217, 247, 273, 275, 298, 307,
316, 318, 319, 440, 518, 796-
798, 808, 810-812, 847, 848,
851, 853, 854, 856, 859, 860,
866, 868, 887, 888, 898, 929,
930, 932, 950, 1028, 1045,
1060, 1062, 1097, 1144, 1146
- Siverek 110, 120, 121, 399, 819,
821, 834
- Sivrihisar 33, 563
- Sloven 585
- Sofulu 1142, 1143, 1148, 1150,
1156, 1157
- Sofya 958, 1150
- Sohum 544
- Soma 295, 400, 408
- Son Telgraf* 721
- Strati Efendi 24
- Stelianos 281
- Suat Bey (İzmit Mutasarrıfı) 171,
172, 369, 918, 920, 1110
- Sudan 608
- Sulh ve Selâmet Fırkası 11, 34,
762, 1010
- Sultan Hamid 625-627, 630
Ayrıca bkz. Abdülhamid II
- Suphi Bey (Konya Valisi) 230,
232, 248, 369, 1014
- Suphi Paşa 396, 397
- Suriye 83, 84, 86, 88, 89, 100,
204, 267, 344, 388, 402,
539, 608, 609, 620, 626,
631, 640, 642, 643, 701,
790, 816, 957, 976, 977,
1065, 1123, 1124
- Susırlık [Susurluk] 394
- Süleyman Askerî Bey 632
- Süleyman Bey [mütekaid Binbaşı]
58, 59, 785, 857, 859
- Süleyman Necati Bey [Güneri] 58,
59, 424, 426, 427, 619, 785
- Süleyman Sırrı Bey 416, 746
ayrıca bkz. Sırrı Bey
- Süleyman Şefik Paşa 114, 116,
118, 161, 177, 184, 396,
896, 897, 921, 924, 939,
975, 1139
- Süleymaniye 764, 1062
- Süreyya Bey (İzmit Mutasarrıfı)
41, 991

- Şakir Bey 1151
 Şakir Paşa 13
 Şam 790, 958, 1121-1124
 Şark İsyanı 749, 751
 Şark Meselesi 88
 Şarki Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti 80, 137, 794, 805, 859
 Şarki Anadolu Vilâyâtı Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti 912, 913
 Şefik Bey (Trabzon Belediye Meclisi azası) 139
 Şehzadebaşı 365, 1110
 Şekip Hakkı Bey (yaver) 606
 Şemsettin Bey 240, 243, 1083, 1111
 Şeref Bey 332, 1074, 1100, 1153
 Şerif Bey 151
 Şerif Paşa bkz. Mehmet Şerif Paşa (Damat)
 Şevket [Turgut] Paşa 25
 Şevket Bey (Edirne Belediye Reisi) 1133
 Şevket Bey (Galatalı) (Miralay) 178, 237, 276, 282, 288-290, 330, 362, 921, 997, 998, 1002, 1004, 1005, 1008, 1009, 1011, 1030, 1031, 1035, 1040, 1042, 1071, 1073, 1074, 1076, 1077, 1090, 1146, 1160
 Şevket Hanım (Yahya Kaptan'ın eşi) 295
 Şevki Bey 220
 Şevki Paşa 575
 Seyh Muhsin-i Fâni (Hüseyin Kâzım Kadri) 304
 Seyh Said 750
 Seyhelvan Dağı 577
 Şile 260, 900, 1034
 Şili 739
 Şuhut 582
 Şûrâ-yı Saltanat 28, 29
 Şükrü Bey (Hacı) [Çelikalay] 457, 604, 605, 607, 608, 613, 614, 857
 Şükrü Bey [Mehmet Şükrü Koç] 104, 1100, 1151
 Şükrü Bey [Yeni Dünya muharriri] 466
 Şükrü Kaya Bey 746
 Şükrü Naili Paşa 432, 694, 723, 727
 Tahir Bey (Adapazarı kaymakamı) 227, 228, 278, 991-993, 1031
 Tahsin (Yüzbaşı) 452
 Tahsin Bey 306, 307
 Tahrir-i Sükûn Kanunu 751-754
 Takvim-i Vekayi 1077
 Talat Bey (Ardahan Mebusu) 684
 Talustan Bey 227, 987, 989, 992
 Tanin 700-702, 711, 721, 738, 739, 742, 747
 Tarık Efendi (mülâzım-ı evvel) 881
 Tarsus 402
 Tasvir-i Efkâr 201, 275, 952, 954, 955, 1028
 Taşköprü 407, 546, 637
 Tavşancıl 286, 287, 291, 294, 1036-1038
 Teâli-i İslâm Cemiyeti 11, 383, 345
 Tekâlif-i Milliye 535
 Tekfurdağı [Tekirdağ] 759, 1101, 1104, 1153
 Tekirdağ 432, 563, 639, 683, 958, 1096, 1102, 1138
 Temel Bey (Trabzon Belediye Meclisi azası) 139

- Temps* 267, 868
 Tenedos Adası (Bozcaada) 641, 642
 Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası 748-750, 752
Tercüman-ı Hakikat 447
 Tesanüd Grubu 519
 Teşkilât-ı Esasiye Kanunu 491-493, 505, 518-523, 573, 593, 598, 612, 614, 681, 684-687, 689, 696, 708, 732, 736, 743, 744, 1115, 1130
 Tevfik (Telgraf Müdürü) 183
 Tevfik Bey (Çerkes) 414-416, 435, 436, 449-456, 458, 460-462, 464, 467, 470, 478, 479, 481, 484
 Tevfik Bey (Erzurum Müdafaa-i Hukuk Reisi) 426, 428
 Tevfik Bey (jandarma kumandanı) 113, 826, 833, 836
 Tevfik Bey (mutasarrıf vekili) 120, 121
 Tevfik Hamdi Bey 236, 1001
 Tevfik Paşa 83, 85, 174, 219, 356, 357, 406, 444, 447, 482, 483-486, 488-491, 496, 497, 498, 500-504, 563, 590-593, 602, 1106, 1059, 1073, 1092, 1114-1117
Tevhid-i Efkâr 577, 693, 711, 721, 738, 748
 Theodosius 624
 Timurlenk 747
 Tokamanidis 544
 Tokat 38, 39, 85, 254, 398, 439, 894
Toksöz 721
 Tophane 336, 1110
 Toros 93, 130, 813, 846, 867, 874, 936, 1055, 1060
 Torul 145, 146, 169, 916, 931, 1001
 Townshend 577, 580
 Trablus 608
 Trablusgarp 957, 1027
 Trabzon 8, 10, 11, 13, 24, 43, 57, 62, 87, 133-136, 138, 140, 143, 145-147, 161, 169, 170, 176, 241, 246, 248, 382, 417, 418, 544, 545, 602, 760-762, 764, 773, 775, 786, 836, 845, 853, 854, 857, 858, 861, 862, 875-878, 880-882, 886, 896, 912, 913, 915-917, 921, 935, 943, 1062
 Trabzon Muahedesi 431
 Trabzon ve Havalisi Adem-i Merkeziyet Cemiyeti 8, 11
 Trakya 9, 21, 22, 31, 32, 74, 87, 214, 216, 219, 241, 359-361, 431-433, 484, 505, 514, 544, 563, 573, 584, 585, 586, 605, 606, 639, 647, 788, 791, 808, 809, 976, 1029, 1095-1099, 1101-1104, 1132, 1135, 1136, 1139-1142, 1145, 1147-1160
 Trakya Cumhuriyeti 9
 Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti 8, 9, 21, 359, 431, 771, 971, 1098, 1100-1104, 1132-1134, 1138, 1139, 1142, 1146, 1148, 1151-1154, 1158, 1159
 Trieste 632
 Trikopis 582, 637
 Tufan Bey (Osman Bey) 76
 Tunus 608
 Turhal 102
 Tuz Çölü 581

- Türk 9, 10, 15, 16, 17, 22, 25,
86, 88, 90-92, 100, 107,
156, 208, 216, 316, 319,
331, 347, 348, 369, 370,
374, 387-389, 415, 429,
433, 434, 475, 499, 501,
506, 513, 514, 516, 517,
528, 529, 538, 541, 543-
545, 557, 559, 563, 584,
591, 593, 594, 597, 601,
603, 619, 624, 636, 640,
641, 643-645, 648-651, 672,
673, 689, 691, 698, 700,
701, 711, 740, 745, 746,
749, 753-755, 771, 765,
814, 835, 887, 900, 923,
979, 980, 1005, 1015, 1029,
1069, 1072, 1095, 1118,
1119, 1124-1127, 1142
Türk Dünyası 201, 952
Türk Ocağı 365
Türkistan 702, 703
Türkiye 28, 86-91, 94, 103, 216,
267, 316, 318, 347, 365,
370, 387, 420, 431, 448,
467, 487, 492, 494, 497,
500, 501, 506, 513, 522,
540, 542, 543, 552, 553,
555, 560, 563, 596, 598,
600, 601, 608-614, 640-
650, 652, 654, 658, 659,
671, 675-677, 679, 681,
682, 689-691, 696, 702,
707, 712, 749, 754, 775,
867, 875, 996, 997, 1029,
1030, 1054, 1056-1058,
1096, 1115, 1118, 1124,
1125, 1127-1130, 1148,
1149
Ukrayna 586
Uluabat 408
Ulukışla 375
Ulviye Sultan 596
Urfa 7, 120, 122, 124, 247, 266,
336, 343, 399, 640, 835-837,
839, 875, 886, 888, 889,
1055, 1059
Ustruma 1142
Uşak 408, 437, 475, 478, 506,
507, 509, 510, 529, 637
Uzunköprü 432, 1157
Ümraniye 394
Üsküdar 277, 292, 925, 1030,
1034-1036
Üsküp 629
Vahideddin 7, 11, 212, 340, 528,
529, 560, 591, 592, 595,
597-599, 639, 695, 873,
1127, 1131
Vakit 201, 952
Vamvakas 1151
Van 28, 74, 402, 761, 836, 845,
875, 881, 882, 886, 895
Van Gölü 641
Vasfi Efendi 265
Vasıf Bey (Kara) 34, 66, 67, 89,
92, 94, 96, 101, 168, 237-
239, 243, 261, 276, 283, 289,
332, 352, 364, 547, 548, 550,
570, 571, 574, 857, 860, 895,
908, 1005, 1008, 1011, 1030,
1067, 1071, 1090, 1091,
1152, 1153, 1160
Vasıf Bey [Çınar] 683, 733, 745
Vatan 693, 699, 700, 703, 721,
737, 747
Vehbi Bey [Bolak] 468, 470, 473,
474, 686, 729, 886

- Vehbi Efendi (Hoca) 155, 900
 Vehip Paşa 718
 Velid Bey 202, 952, 955
 Venedik 565, 585
 Venizelos 545, 639, 653, 759, 1006, 1104, 1139, 1142
 Versailles 1056
 Versailles Konferansı 871
 Vezirköprü 1160
 Vilâyet-ı Şarkıye Kongresi (Erzurum Kongresi) 82, 93
 Vilâyet-ı Şarkıye Müdafaa-i Hu-kuk-ı Milliye Cemiyeti 8-10, 41, 43, 58, 75, 761, 762, 764, 785-787
 Viranşehir 394, 399
 Viyana 551

 Washington 693, 894, 1030
 Weimar 218
 Wells, H.G. 610, 611
 Wilson Prensipleri 81, 90, 93, 94, 180, 203, 204, 314, 318, 372, 641, 961, 1029, 1052-1054, 1056, 1057, 1080, 1155, 1158
 Withall 364
 Wrangel 348

 Yahudi Maşatlığı (İzmir) 8
 Yahya (İmam) 631
 Yahya 292
 Yahya Galip Bey [Kargı] 230, 416, 1083
 Yahya Kaptan 276-282, 284, 286-293, 295, 1030-1039
 Yalvaç 435
 Yanya 745, 746, 1014
 Yasef 1118
 Yaver Paşa 1106
 Yavuz 593

 Yelice Dağı 479
 Yemen 608, 609, 624, 631, 632, 1065, 1121, 1123
 Yeni Dünya 416, 466
 Yenihan 394, 398, 411
 Yeniköy 282, 1034
 Yenişehir 437
 Yermanos 544
 Yeşilordu 413, 414, 416, 435
 Yıldız 596
 Yozgat 394, 398, 415, 416, 546, 836, 857
 Yunan 510
 Yunan/Yunanlı 7, 29, 243, 246, 296, 313, 315, 325, 337-339, 346, 348, 350-352, 359, 360, 393, 399, 400, 401, 405, 406, 408-412, 432-434, 436, 437, 443, 444, 475, 476, 484, 490, 499, 502, 505-507, 511, 527-530, 538, 539, 543, 546, 550, 560, 561, 563, 575, 584, 625, 630, 634, 639, 640, 653-660, 663-666, 759, 760, 768, 769, 786, 789, 791, 808, 809, 867, 975, 979, 1029, 1050, 1051, 1055, 1077, 1080, 1085, 1089, 1091, 1093, 1095-1099, 1104, 1139, 1140, 1142, 1150, 1151, 1154-1156, 1158, 1160
 Yunanistan 98, 99, 500, 501, 527, 563, 583, 585, 640, 642, 644, 645, 648, 650, 653, 659, 788, 977, 979, 1096, 1139, 1140, 1150
 Yunus Nadi Bey 186-189, 686, 731, 732, 743, 744, 941, 943
 Yusuf (Çopur) 398, 546

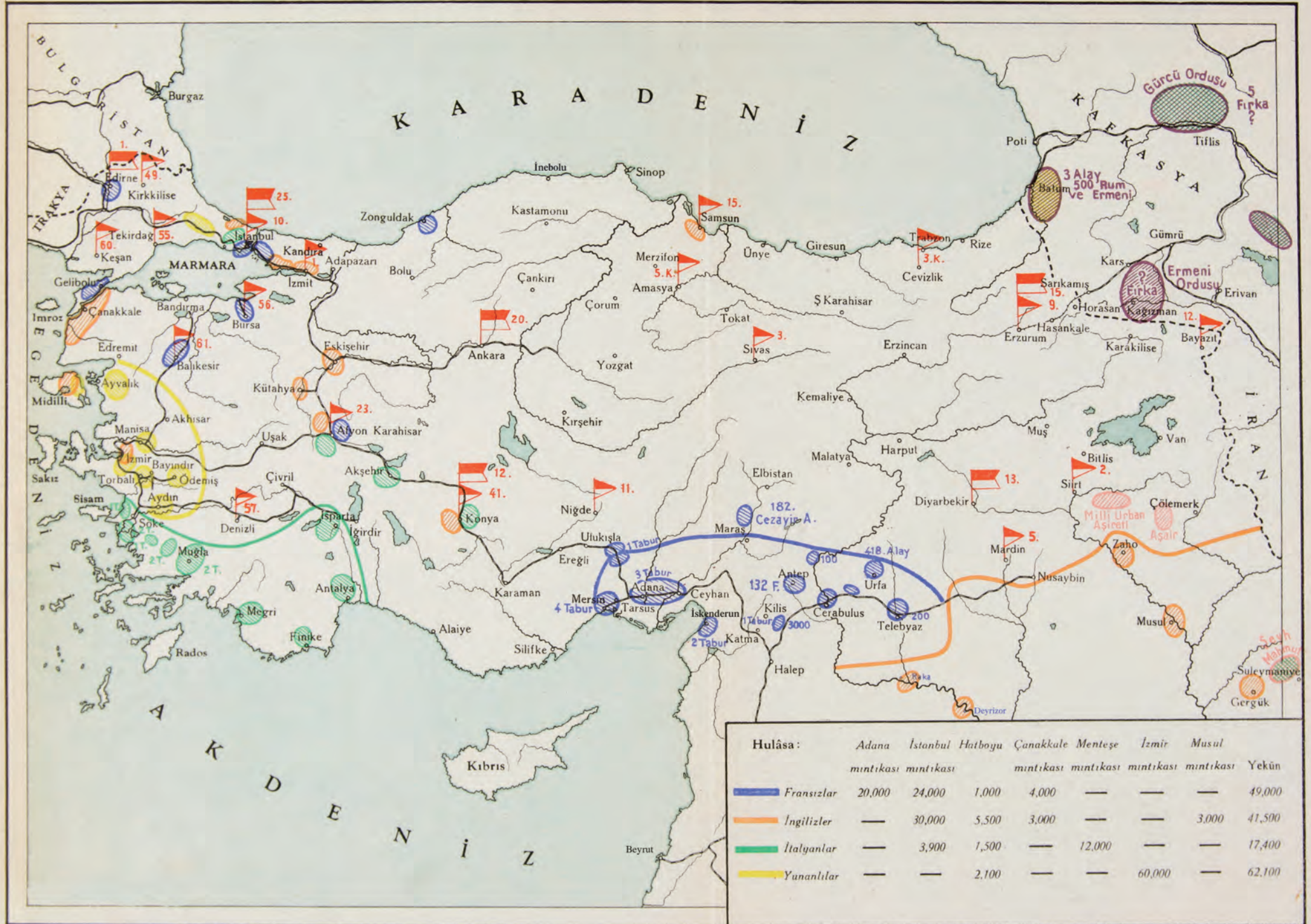
- Yusuf İzzet Paşa 12, 178, 240, 468, 1013, 1154
 Yusuf Kemal Bey [Tengirşenk] 408, 559, 560, 586-588, 680, 688
 Yusuf Talât Bey 1143, 1144
 Zaho 578
 Zara 394
 Zaven Efendi (Ermeni Patriği) 8, 229, 759
 Zaza 92
 Zeki Bey [Kadirbeyoğlu] 108, 134, 169, 170, 733, 854, 915, 916
 Zeki Bey [Soydemir] 56, 225
 Zeki Paşa (müşir) 235, 266, 1001
 Zeynel Abidin 37, 264, 345, 434
 Zile 394, 398, 411, 546
 Zimbrakakis 545
 Ziraat Bankası 426
 Ziraat Numune Çiftliği (Sivas) 39
 Ziya Bey (Ticaret Nâzırı) 358
 Ziya Efendi (Murathanzade) 763
 Ziya Efendi 267
 Ziya Hurşit 593
 Ziya Molla 262, 263
 Ziya Paşa (Bitlis Valisi) 230
 Ziya Paşa 230, 232, 233, 247, 248, 340-342, 482, 483, 1117
 Ziyaeddin Efendi 805
 Zonguldak 153, 323, 403, 444, 446, 481, 526, 557, 558, 885, 900
 Zülfü Bey (Pirinçizâde) 683

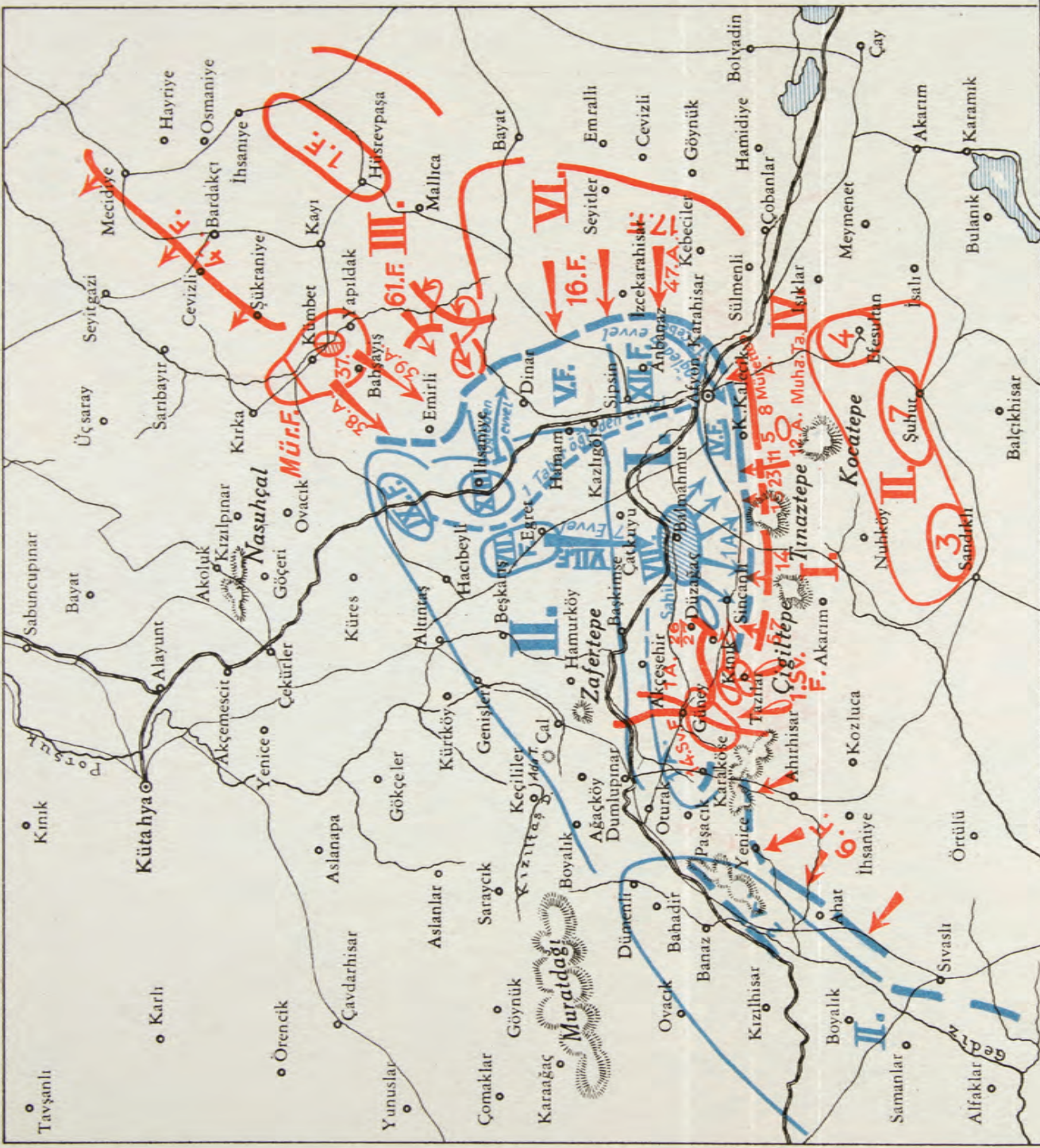
23 NİSAN 336 TARİHİNDEKİ TÜRK ORDUSUYLA İZMİR VE
ADANA MINTIKALARINDAKİ YUNAN VE FRANSIZ ORDULARININ VAZÜ'L-CEYŞİ

MÜCADELE-İ MİLLİYE BİDAYETİNDE ANADOLUDA YUNAN VE İTİLAFLI ORDULARI İŞGAL MINTIKALARI VE TÜRK ORDUSUNUN VAZİYETİ

26.8.38 HAREKATI

26.8.38 HAREKATI

Trikopis'in hâtrâtına, ve heyet-i tahkikiyenin raporuna nazaran:

Öğleden evvel

Birinci Kolordu 5. Fırka'yı İkinci Kolordu emrine verdi.

Afyon'daki hastahanelerin tahliyesini ve bütün hasta ve sâirenin Uşak'a naklini emretti.

Başkumandanlığa gönderdiği raporda düşman taarruzunun maksad-ı hakikisi Akar'ın cenûbuna müteveccih bulunduğunu ve Akar'ın şimalinde bilhassa Beşinci Fırka'nın sol cenâhı aleyhine mütemâdiyen nümâyış hareketi yapmakta olduğu ve maksadı Döğer'de ihtiyât kuvvetlerinin harekâtına mâni olmaktan ibâret bulunduğunu bildirdi.

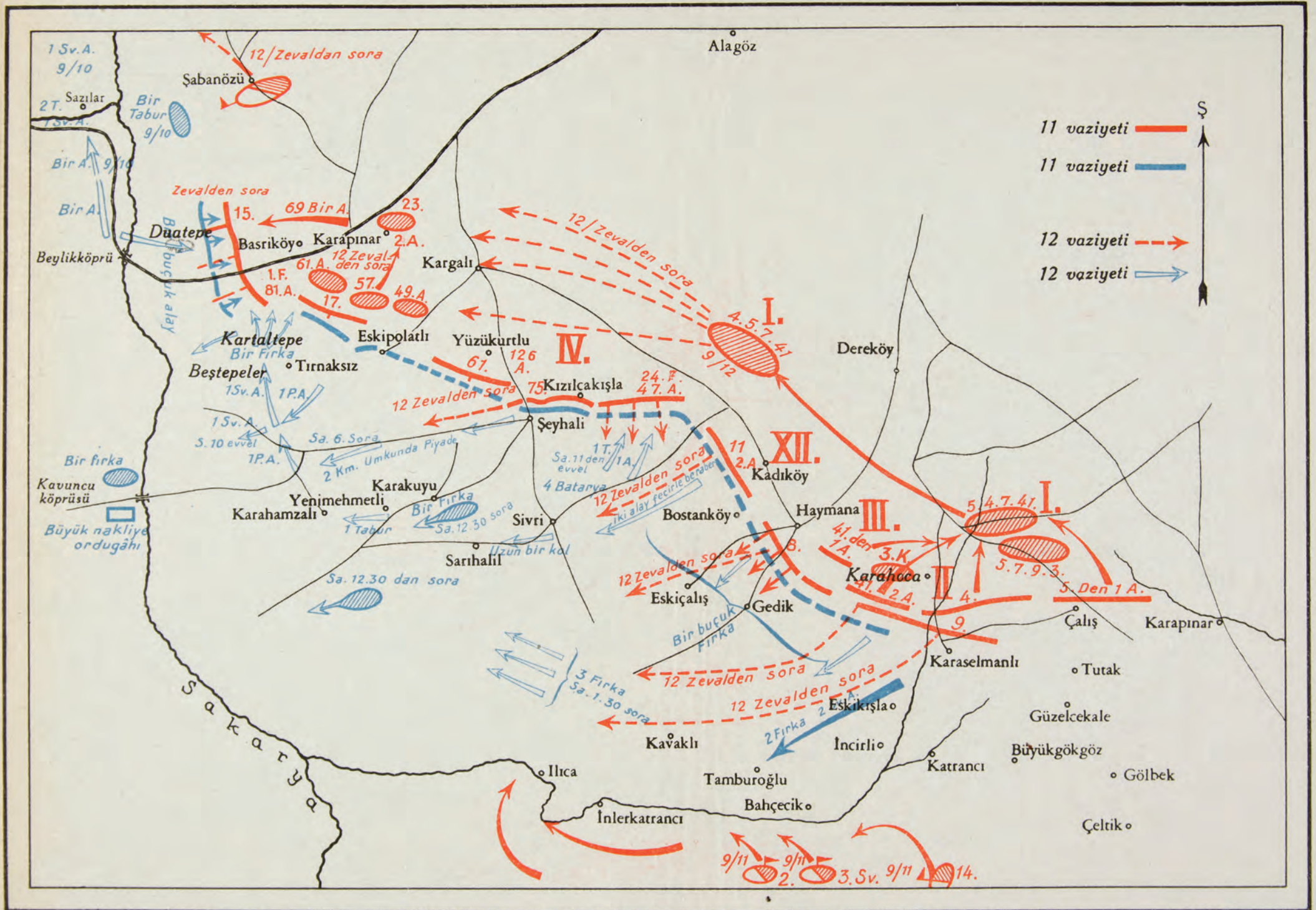
Öğleden sonra

Başkumandanlığın ilk emri bugünün akşamı vâsıl oldu bu emre nazaran 5. ve müstakil 15. Fırka İkinci Kolordu emrine veriliyor ve İkinci Fırka Uşak'taki süvari fırkası da Birinci Kolordu emrine giriyordu. Aynı zamanda Birinci Kolordu'ya her fedâkârlıkla mevkii muhafaza etmesi ve İkinci Kolordu'nun Hamidiye-Çay sahasında taarruza geçmesi emr olundu. Dokuzuncu Fırka'dan Afyon'a kuvvet gönderilmesi de men edilmmişti.

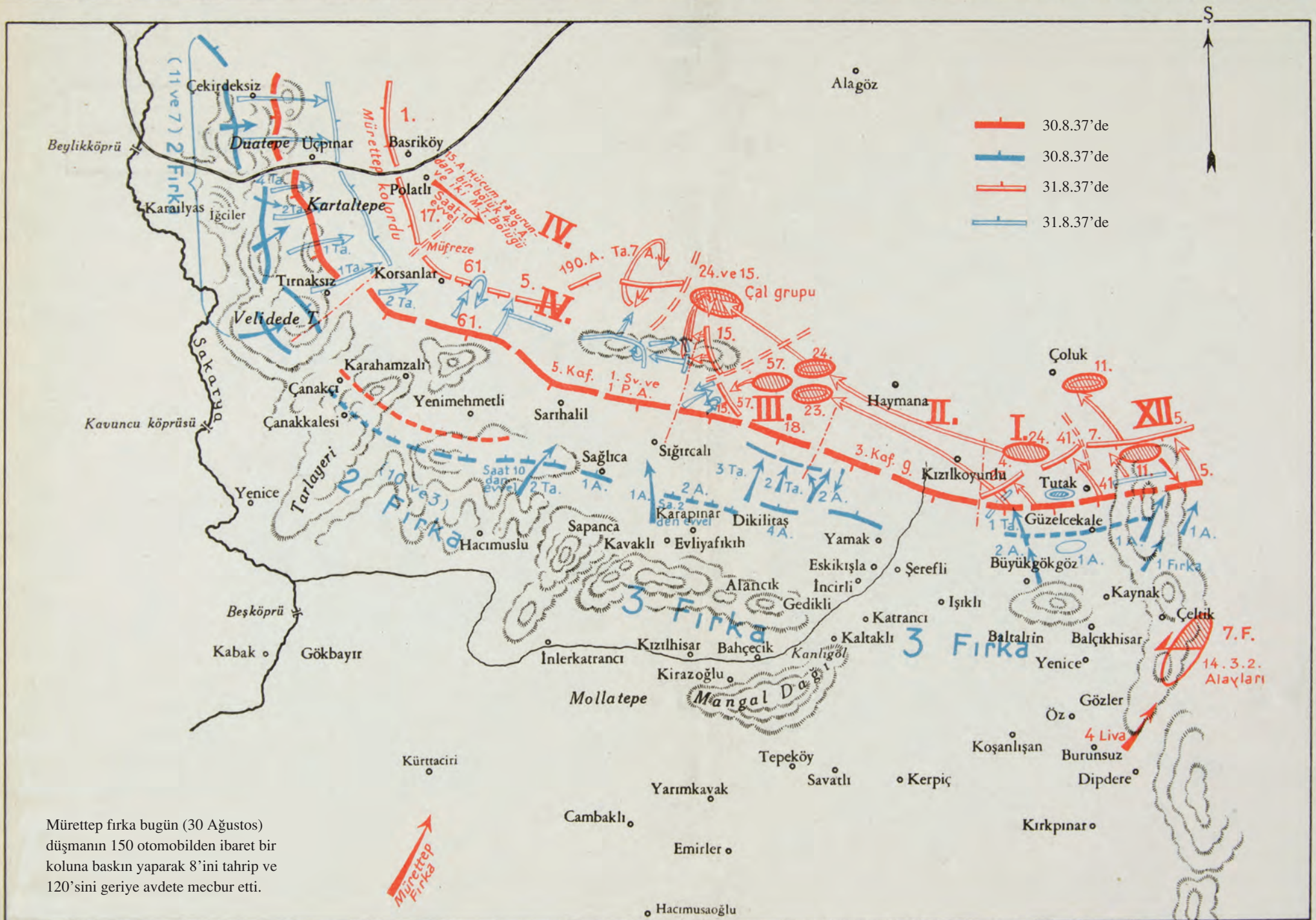
Birinci Kolordu gece Birinci Fırka'nın Karaköseli'de kuvvetini İkinci Fırka emrine verdi ve elde mevcut bütün kuvvetlerini düşman süvarisinin müdâretine mâni olmak için Tazılar-Kınık-Düzağaç sahasında toplamasını emr etti.

Başkumandanlık Üçüncü Kolordu'nun müsaaraatın çekilerek Akin'de toplanmasını da emr etmiş idi.

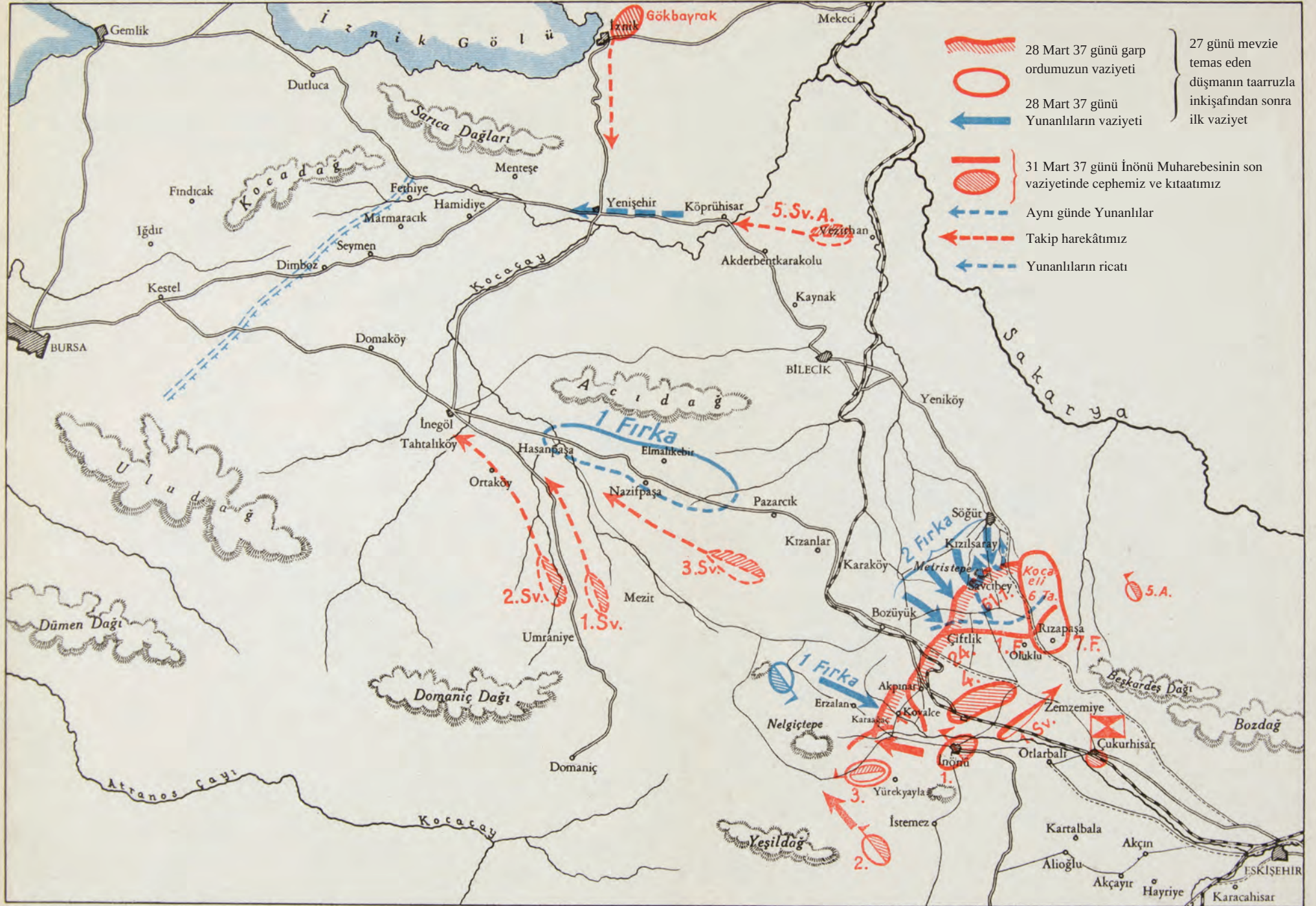
SAKARYA MUHAREBESİ 11/12.8.38 VAZİYETİ

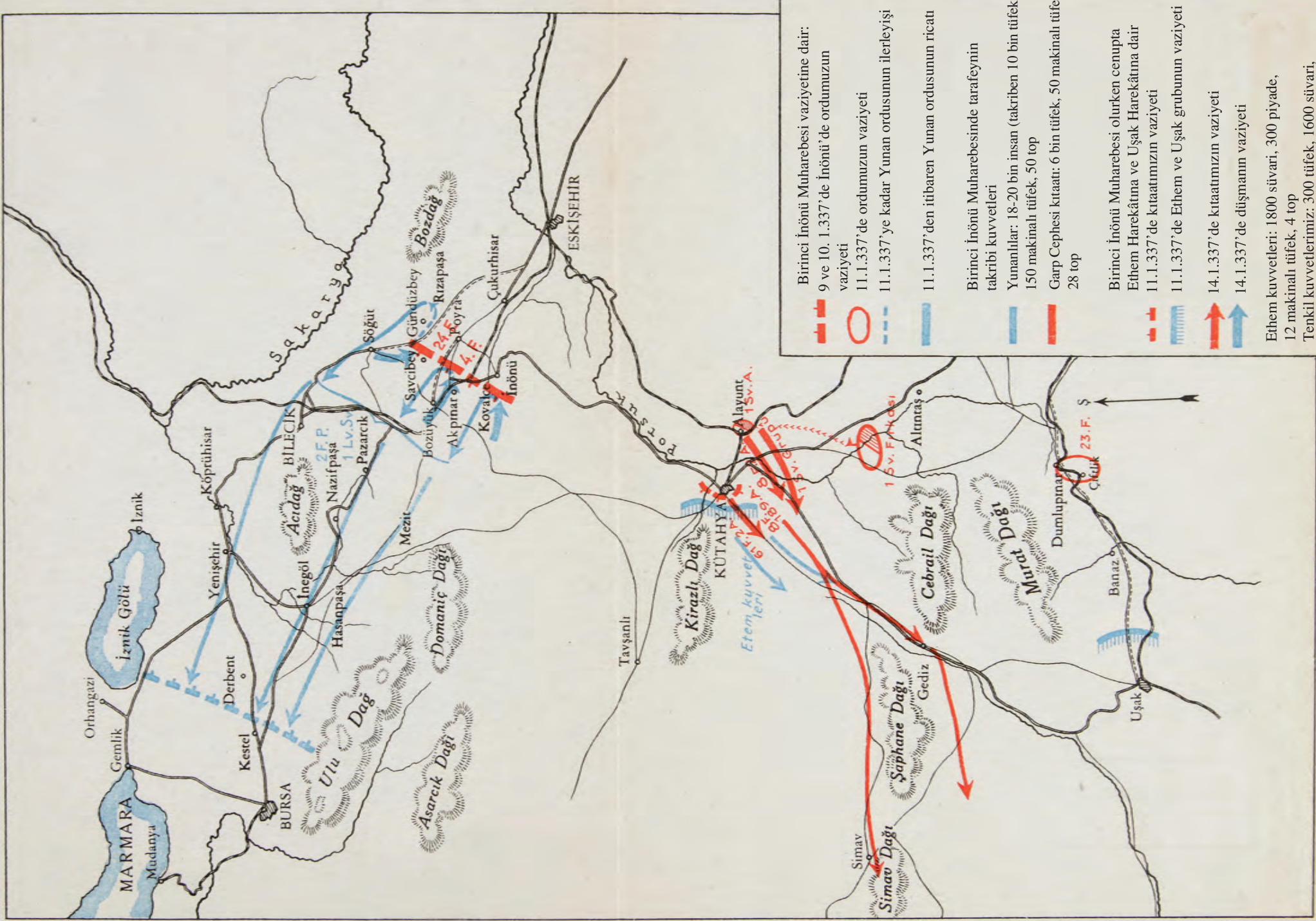
SAKARYA MUHAREBESİ 30/31.8.38’de TARAFEYN VAZİYETLERİ

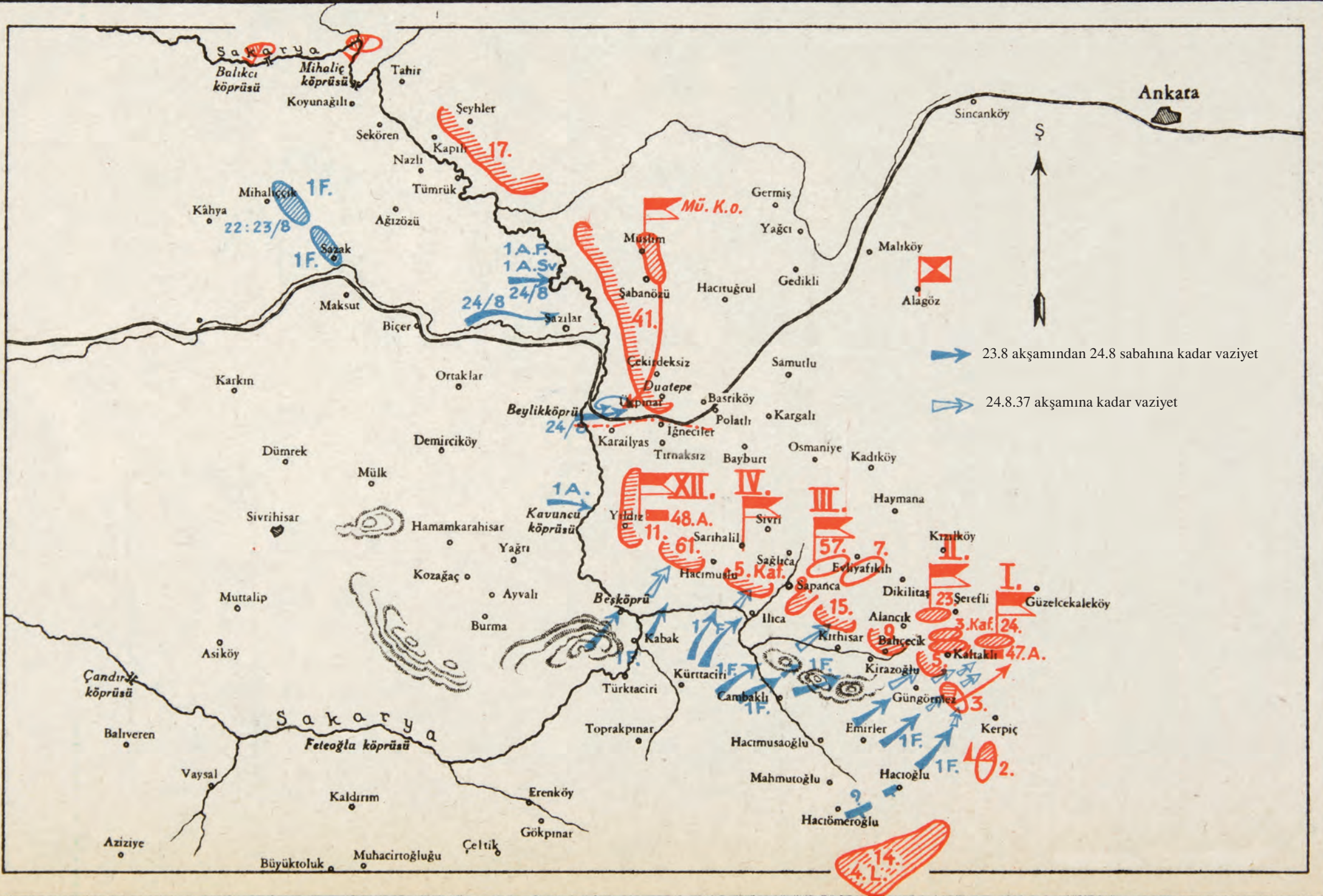
İKİNCİ İNÖNÜ MUHAREBESİNE AİT KROKİ

BİRİNCİ İNÖNÜ MUHAREBESİNE AİT KROKİ

SAKARYA MUHAREBESİ 24.8.37 TARİHİNDE TARAFEYN VAZİYETLERİ

GARP CEPHESİNİN 30.8.38 AKŞAM VAZÜ'L-CEYŞİDİR

